ISTORIA BUCUREŞTILOR

ISTORIA BUCUREȘTILOR

DIN CELE MAI VECHI TIMPURI PÎNĂ ÎN ZILELE NOASTRE

de

CONSTANTIN C. GIURESCU

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ • BUCUREȘTI 1966

PARTEA ÎNTÎI

INTRODUCERE BIBLIOGRAFICĂ: CE S-A SCRIS MAI DE SEAMĂ DESPRE ISTORIA BUCUREŞTILOR

Numai titlurile articolelor şi lucrărilor privind trecutul Bucureştilor formează un volum de cîteva sute de pagini.

S-a scris mult şi în tot felul despre trecutul Bucureştilor. Am scris nu numai noi, românii, care voiam să cunoaştem istoria capitalei noastre, vechile ei monumente, instituţiile şi felul de viaţă al locuitorilor ei, dar şi străinii, care, în calitate de secretari domneşti, profesori, doctori, negustori sau simpli călători, au zăbovit şi uneori s-au aşezat definitiv pe malurile Dîmboviţei. Numai titlurile culegerilor de izvoare diferite — de la documente şi inscripţii pînă la planuri şi hărţi — ale ghidurilor, articolelor de tot felul, monografiilor şi operelor de sinteză privind trecutul Bucureştilor formează un volum de cîteva sute de pagini. Astfel stînd lucrurile, e de la sine înţeles că nu avem intenţia şi pretenţia — nici n-ar fi posibil, de altfel — să înşirăm aici tot ce s-a scris în legătură cu istoria capitalei. Ne vom mulţumi să indicăm, pe categorii, lucrările ce ni se par mai de seamă şi să trimitem, pentru rest, la bibliografia menţionată în notele acestor lucrări, la *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti* de N. Stoicescu (1961) şi la fişele manuscrise ale Bibliotecii centrale de stat.

SINTEZE DEZVOLTATE SAU RESTRÎNSE

Prima încercare ştiinţifică de a înfăţişa trecutul capitalei noastre este aceea a lui Dimitrie Berindei, apărută în 1861 în *Revista română* sub titlul *Bucureştii, studiu istoric*. Ea prezintă — întrebuinţăm chiar cuvintele autorului — „principalele fase ce a încercat oraşul Bucureşti în cursul istoriei ţării", şi anume, din cele mai vechi timpuri pînă la Regulamentul Organic inclusiv, deci pînă aproape de vremea lui. Am numit această lucrare „prima încercare ştiinţifică" deoarece lucrarea anterioară, din 1858, a lui A. Pelimon, intitulată *Bucur, istoria fundării Bucureştilor*, este o povestire romantică, fără temei, a împrejurărilor în care ostaşul Bucur, „erou ilustru, mare luptător contra barbarilor", fiu al lui Laic-vodă şi totuna cu Radu-vodă, a întemeiat, „către sfîrşitul secolului al XIV-lea", oraşul, după ce se căsătorise „cu fiica lui Bogdan, voevod al Moldovei" I

Fig. 1 – Bucur ciobanul, considerat de Pappasoglu drept „fondatorul primitiv al urbei Bucureşti la anul 1240". (Litografie B.A.)

Începuturile orașului l-au ademenit și pe ostașul Dimitrie Pappasoglu, bucureștean get-beget, născut în inima tîrgului, la „Hanul Zlătari", în 1811. El a consacrat acestui subiect două lucrări: una, mai mică, în 1870, în care, revenind asupra unei mai vechi păreri exprimate în 1859, cu prilejul publicării stampei sale ce înfățișa pe ciobanul Bucur păscîndu-și oile pe malurile Dîmboviței (vezi fig. 1), nu mai crede că acesta ar fi strămoșul fondator, ci socotește că orașul s-a întemeiat „pe la anul 1328", „după biruințele cîștigate asupra dușmanilor, peste Dunăre". Cea de-a doua lucrare a sa, de proporții mai mari, apărută sub formă de fascicule în 1891 — Pappasoglu era acum locotenent-colonel în rezervă — și cu titlul *Istoria fondării orașului București... de la anul 1330 pînă la 1850*, e interesantă nu prin părerile sale asupra întemeierii, ci prin amintirile personale, precise și pitorești, asupra Bucureștilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Aproape patru decenii după lucrarea lui Dimitrie Berindei, a apărut aceea, monumentală, a lui Gh. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*; e contribuția cea mai prețioasă din tot ce au dat predecesorii noștri asupra istoriei capitalei. Cuprinde atîta informație de bună calitate, culeasă din mulțimea de documente inedite de la Arhivele Statului și Academie, e scrisă cu atîta căldură pentru zbuciumatul nostru trecut, și prezentată grafic cu atîta grijă, încît nu se poate să nu te impresioneze. Desigur, din punctul de vedere al concepției generale și, sub raportul documentar, îndeosebi pentru partea de istorie veche, pînă la 1500, cartea lui e astăzi depășită. Pentru veacurile XVI—XVIII, însă, ea își păstrează, în multe privințe, valoarea. Un reproș care se poate face lui Gion este că, deși scriind la finele secolului al XIX-lea și tipărindu-și cartea în 1899, s-a oprit cu cercetarea la 1800 — a lăsat deci la o parte tocmai veacul în care Bucureștii au cunoscut o dezvoltare remarcabilă. Această lipsă a încercat, dar n-a izbutit s-o împlinească Frédéric Damé, ziaristul, scriitorul, filologul și profesorul francez care, venit de tînăr, la 23 de ani, în București, în 1872, a îndrăgit orașul nostru și a rămas aici pînă la moarte, în 1907. Opera sa, scrisă cu prilejul și sub influența expoziției din 1906 și dedicată predecesorului și prietenului său n-a apucat să fie terminată; a apărut postum, în 1907, sub titlul *Bucarest en 1906* și este în cea mai mare parte a ei — așa cum arată și titlul — o descriere a capitalei în 1906, proslăvindu-se monarhia și clasa conducătoare; veacului al XIX-lea nu i se consacră decît 40 de pagini. A treia lucrare de sinteză se datorează lui N. Iorga; ea a fost alcătuită cu prilejul Lunei Bucureștilor, în 1939, și a apărut în același an; e bogat ilustrată și se întemeiază, în mare parte, pe descrierile călătorilor străini care au trecut prin orașul nostru. Ultima sinteză, întocmită la împlinirea unui semimileniu de la prima mențiune documentară sigură a Bucureștilor ca reședință domnească, se datorează lui Dan Berindei, strănepotul lui Dimitrie. Intitulată *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești 1459—1862*, ea ilustrează concepția materialismului istoric, acordînd o atenție precumpănitoare factorului economic și social. Apărută recent, este bogat informată, utilizînd nu numai o amplă bibliografie — între altele și o succintă sinteză a sa asupra veacurilor XIV—XVI — dar și documente inedite.

De mici proporții, dar utile pentru o informare concisă, au fost cele trei sinteze alcătuite de profesorul Ion Licherdopol, de colegul său de mai tîrziu Enache Ionescu și de academicianul Constantin Moisil. Cea dintîi a apărut în 1889, înaintea operei lui Gion; a doua, în 1922, ca introducere la ghidul Bucureștilor întocmit de maiorul M. Pîntea; a treia, publicată sub titlul *Bucureștii vechi* în frumoasa revistă *Boabe de grîu*, în 1932, duce povestirea pînă în vremea unirii definitive, din 1861, a Principatelor. Aceleiași categorii, a sintezelor rezumate, aparțin trei lucrări recente, scrise, cîteșitrele, în opoziție cu cele precedente, de pe pozițiile materialismului istoric. Prima se intitulează *București. Scurt istoric* și a fost publicată în 1960 de un colectiv de nouă cercetători ai Muzeului de istorie a orașului [1]. Cea de-a doua, apărută un an mai tîrziu, sub titlul *București. Pagini de istorie*, se datorează lui Ion Ionașcu, Aron Petric și Pompiliu Caraioan și face parte din colecția publicațiilor Societății pentru răspîndirea științei și culturii. Ultima sinteză rezumată formează introducerea istorică a recentului *Ghid București* (1962) și e rodul colaborării a trei cercetători [2]. Toate aceste noi sinteze rezumate merg pînă în zilele noastre — istoriei contemporane acordîndu-i-se un loc preponderent — și pun la contribuție ultimele descoperiri arheologice și documentare.

Tot aici, la rubrica sintezelor concise sau rezumate, trebuie să adăugăm articolele intitulate *București* sau *Bucarest* din dicționarele și enciclopediile române și străine. Dimitrie Frunzescu, în al său *Dicționar topografic și statistic al României*, apărut în 1872, ne dă prima încercare autohtonă de acest fel, cu date precise, statistice, asupra orașului din acea vreme. Urmează articolul similar al lui C. Alessandrescu din *Dicționarul geografic al județului Ilfov* (1895); refăcut și amplificat prin consultarea în manuscris a monumentalei opere a lui Gion, acest articol, de circa 120 de pagini in 4°, a fost cuprins în primul și al doilea volum al *Marelui dicționar geografic al României* (1898—1899). E folositor în special pentru partea statistică și descriptivă contemporană, cuprinzînd intervalul 1870—1899. Aceeași observație se impune și pentru articolul *București* din *Enciclopedia*

[1] Colectiv avînd în frunte pe Florian Georgescu și alcătuit din Gh. Cazimir, Paul Cernovodeanu, Ioana Cristache, P. Daiche, Val. Leahu, P. Năsturel, M. Nicolau-Golfin și Panait I. Panait.

[2] Paul Cernovodeanu și Florian Georgescu au redactat capitolul *Scurt istoric*, iar Dan Berindei *Locuri istorice și monumente de artă pe arterele capitalei*.

României, vol. II (1938); alcătuit de un colectiv, el e util mai ales pentru datele din intervalul 1900—1935. O sinteză concisă a cunoştinţelor actuale asupra trecutului şi prezentului capitalei noastre se găseşte în primul volum din *Dicţionarul enciclopedic român* (1962)

Dintre articolele asupra Bucureştilor apărute în enciclopediile străine semnalăm pe acela, foarte subiectiv, din *Universum* al lui Joseph Meyer (1861), apoi articolele din *Larousse du XX-e siècle*, din *Encyclopaedia britannica*, din *Marea enciclopedie sovietică* (*Большая советская энциклопедия*, 1951) — aceasta din urmă consideră oraşul nostru drept „un punct însemnat pe drumurile de comerţ" încă „la finele secolului XIV" — şi din enciclopedia germană Brockhaus, ultima ediţie.

EVOCĂRI

Interesante şi utile sînt o serie întreagă de lucrări care evocă aspecte ale oraşului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi de la începutul celui următor. Ne gîndim la cartea *Bucureştii ce se duc* a lui Henri Stahl, apărută în două ediţii, una în 1910, cealaltă în 1935, în care, într-un amestec de umor, ironie adesea caustică şi gingaşă sensibilitate, acest iubitor al vechiului nostru oraş ne înfăţişează aspectele lui pitoreşti sau puţin cunoscute. Ne gîndim la volumul italianului de origine Domenico Caselli, cîştigat şi el, ca şi Damé, de farmecul oraşului; în afară de acest volum, intitulat *Cum au fost Bucureştii odinioară* (1935), el a mai scris, ca şi Stoica Nicolaescu, Gheorghe Florescu şi George Potra, o sumă de articole scurte, în *Gazeta municipală*, asupra mahalalelor, caselor, bisericilor şi locurilor puţin cunoscute ale capitalei. Tot mahalalele celor săraci l-au atras şi pe Ioachim Botez; el ni le înfăţişează în volumul *Prin Bucureşti odinioară şi azi* (1956). Mizeria şi promiscuitatea marginilor oraşului, oropsite de „edili", aspectele dezolante din Ciurel, Caracaş, Floreasca, Grant şi Tei apar în articole din aceeaşi *Gazetă municipală* în anii 1933 şi 1934 (vezi bibliografia, la finele acestui capitol). Evocatoare, pline de o discretă melancolie sînt amintirile scriitorului şi poetului Radu Rosetti, strînse în volumul său *Odinioară*. Colonelul Popescu-Lumină prezintă *Bucureştii din trecut şi de astăzi* (1935); în realitate, e un conglomerat de texte istorice şi de amintiri personale, prezentat însă într-o formă puţin îngrijită. Gh. Costescu înfăţişează *Bucureştii vechiului regat* (1944), iar Victor Bilciurescu se ocupă de *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de astăzi* (1945). O menţiune deosebită merită *Podul Mogoşoaiei*, a lui Gheorghe Crutzescu, cu subtitlul *Povestea unei străzi* (1943): e reconstituirea, făcută cu talent şi căldură, a vieţii, timp de aproape două secole şi jumătate, a arterei principale a oraşului; o serie de informaţii preţioase le-a avut de la Gheorghe D. Florescu, unul din cei mai buni cunoscători ai trecutului Bucureştilor. Tema a fost reluată în recenta lucrare (1962) a lui Ştefan Ionescu, *Podul Mogoşoaiei. Calea Victoriei.* În sfîrşit, în frumoasa plachetă a lui Tudor Arghezi *Cu bastonul prin Bucureşti* (1961) sînt strînse o seamă — prea puţine — din inegalabilele evocări ale maestrului privind locuri, oameni şi fapte din ultima jumătate de veac a vieţii oraşului.

LUCRĂRI PENTRU INFORMAREA STRĂINILOR. GHIDURI

Un grup aparte îl formează lucrările destinate informării străinilor. Sînt scurte sinteze, adeseori precedînd ghiduri ale oraşului. Cea mai veche şi una din cele mai bune e aceea a lui Ulysse de Marsillac, alt francez captat de farmecul Bucureştilor. (Nu avem în vedere, în această prezentare bibliografică, decît lucrările destinate *special* cunoaşterii oraşului, constituind entităţi independente, iar nu informaţiile, adesea foarte valoroase — cum sînt acelea ale lui Sulzer din opera sa *Geschichte des transalpinischen Daciens* (1780), sau, în ce priveşte pe români, acelea ale lui Ion Ghica din *Scrisorile* sale — cuprinse în lucrări de altă natură.) Apărută sub titlul *Guide du voyageur à Bucarest* (1872) şi însoţită de un plan al oraşului, ea dă informaţii preţioase. Urmează, în ordine cronologică, *Bucarest*, în colecţia *Les capitales du monde*, în două ediţii, prima în 1892, a doua în 1910. E o schiţă subiectivă, impresionistă, în care se vorbeşte şi de Bucureşti, dar şi de poporul român, de credinţele şi eresurile lui, de răniţii din războiul de la 1877. A apărut şi în româneşte în 1892, tradusă de Dumitru Stăncescu. Tot *Bucarest* se intitulează şi schiţa lui I. Loverdo, publicată în revista *Le monde moderne* (1897). Date utile pentru perioada contemporană se găsesc în ghidul din 1896, în limba germană, al lui Hans Kraus, apărut şi într-o a doua ediţie, în 1902, de data aceasta în limba franceză şi cu colaborarea lui Léon Bachelin, *Bucarest et la Roumanie*. Semnalăm şi ghidurile bilingve, românofranceze, ale lui Const. Bilciurescu, din 1897, şi A. Costin — recte N. Petraşcu — din 1909, precum şi capitolul *Bucharest* din lucrarea americanului Harry de Windt, anterioară cu un an (1908). În timpul ocupaţiei germane, în 1918, a fost tipărit de autorităţile de ocupaţie, chiar în Bucureşti, un ghid precedat de o scurtă introducere istorică, sub titlul *Führer durch Bukarest*. După primul război mondial, trebuie semnalată lucrarea, tot în limba germană, a lui E. Oberhummer, apărută în 1924 în Comunicările Societăţii geografice din Viena, precum şi două

lucrări destinate vizitatorilor de limbă engleză: *Bucharest, Romania's capital, a „city of delight" (București, capitala României, un oraș al încîntării)* de Florence Farmborough (1924) și *Strolls in old corners of Bucharest (Plimbări prin vechi colțuri ale Bucureștilor)* de Ethel Greening Pantazzi și Juliette Teodorini (1926). O bună prezentare, *Bucarest* (1927), au dat tinerii geografi francezi Vergez Tricom și R. Ficheux, în urma stagiului lor în capitala noastră. Au urmat, în 1928, volumul *Bucarest et ses environs* de Olga Greceanu, un ghid în care sensibilitatea artistului completează informația documentară, iar în 1936, cu același titlu, ghidul lui C. Pop și Al. Bădăuță. Profesorului Vintilă Mihăilescu i se datorează o scurtă și clară sinteză, *L'évolution d'une ville: Bucarest*, apărută la Varșovia în 1937: e comunicarea pe care a făcut-o la Congresul internațional de geografie din acel oraș în 1934. Volumul *Bucarest* (1935) al cunoscutului scriitor Paul Morand, căsătorit cu o româncă și simpatizînd poporul nostru, ar fi putut fi, ținînd seamă de talentul autorului, o operă literară și un mare succes; în realitate e, precedat de o introducere cu caracter istoric, un reportaj, alcătuit repede, cuprinzînd totuși și cîteva observații interesante. Informație precisă și simț artistic se găsesc în lucrarea arhitectului Grigore Ionescu, *București, ghid istoric și artistic*, apărută în 1938. Un elegant și sistematic *Ghid*, amplu ilustrat, alcătuit de un numeros colectiv și precedat de un „scurt istoric", este contribuția recentă (1962) a Editurii Meridiane la cunoașterea amănunțită a metropolei de astăzi, a marilor realizări ale ultimului deceniu; o formă rezumată a ghidului, sub titlul *București — mic îndreptar*, apăruse încă în 1960; ea a fost tradusă în limbile de circulație mondială.

ARTICOLE

Marea masă a lucrărilor privitoare la trecutul Bucureștilor e reprezentată de articolele sau contribuțiile monografice privind fie momente din dezvoltarea orașului, fie aspecte sau instituții ale lui. Într-una singură din publicațiile periodice bucureștene, în *Gazeta municipală*, se găsesc, de pildă, zeci de articole privind numai trecutul mahalalelor sau cartierelor orașului. Să înmulțim acest singur exemplu cu suma aspectelor instituționale, întinderea orașului, populația lui — sub raportul etnic și al categoriilor sociale — clădirile — publice și particulare, civile și religioase — străzile (ulițe, „poduri", căi, șosele, bulevarde) și piețele, mijloacele de comunicație — de la birje și „muscali" pînă la troleibuze și getaxuri — alimentarea, luminatul și salubritatea orașului, așezămintele sanitare, de ocrotire și binefacere, locurile de petrecere, distracție și sport — de la vechile „grădini" pînă la stadioanele și cinematografele actuale — și atîtea alte aspecte ale vieții orașului într-un moment dat, să ținem, apoi, seama de seria momentelor istorice din dezvoltarea lui semimilenară, numai de cînd e reședință domnească, să considerăm, în sfîrșit, interesul crescînd pentru cercetarea Bucureștilor în ultimele decenii, numărul tot mai mare al cercetătorilor și al publicațiilor — de pildă al periodicelor consacrate în întregime sau în parte cercetării trecutului Bucureștilor — și ne vom putea ușor da seama de masa considerabilă a acestor contribuții monografice. În ultimul deceniu și jumătate au apărut, de pildă, zeci de articole numai asupra săpăturilor arheologice de pe aria bucureșteană — orașul și împrejurimile lui; de asemenea, s-au cercetat în mod amănunțit manifestările luptei de clasă, participarea bucureștenilor la diferitele mișcări, răscoale și revoluții ale istoriei noastre. *A le prezenta în cadrul capitolului introductiv de față, chiar selectînd pe cele mai reprezentative, e o imposibilitate* (numai pentru trei din cele douăzeci și șase de capitole ale lucrării noastre am citat patruzeci și trei de articole tipărite sau sub tipar!); ne vom mulțumi deci să dăm o parte a lor, pe cele care se referă la aspectele instituționale sau la momentele istorice de seamă, *în bibliografia de la finele capitolelor respective*. Și rugăm pe acei autori ale căror articole sau contribuții nu vor fi menționate să nu ne-o ia în nume de rău, să nu vadă în aceasta o desconsiderare a muncii sau rîvnei lor. Sîntem, dimpotrivă, adînc recunoscători tuturor acelor care s-au străduit să lumineze o parte cît de mică din trecutul iubitei noastre capitale. Fără munca lor, lucrarea de față n-ar fi fost cu putință.

PUBLICAȚII DOCUMENTARE. PERIODICE

Paralel cu aceste contribuții monografice au apărut și o seamă de publicații documentare cuprinzînd *izvoare* referitoare la București, de la inscripțiile bisericilor și documentele de proprietate pînă la cronici, planuri topografice și albume de stampe și fotografii. În ce privește inscripțiile lăcașurilor religioase și ale pietrelor de mormînt, odoarelor, cărților și veșmintelor ce cuprind, în afară de ceea ce se găsește răspîndit în diferite articole, monografii și reviste, de la *Monumentele străbunilor* ale inimosului preot bucureștean Grigore Mușceleanu pînă la mulțimea știrilor din *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, trebuie consultate cele două capitole speciale din culgerea lui N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, intitulate fiecare *Orașul București*. Adăugăm că o culegere amplă cuprinzînd inscripțiile din capitală pînă la 1800 a apărut de curînd sub auspiciile Institutului de isto-

rie al Academiei Republicii Socialiste România. Cronici vechi bucureştene care să privească adică *numai* oraşul nu există; una singură, în versuri, din veacul al XVIII-lea, intitulată, într-una din variante, *Istoria Țării Rumâneşti şi a Bucureştilor...* ar putea avea acest caracter exclusiv, relatînd intrarea în capitală, în 1769, a „stupailor", adică a ruşilor şi a partizanilor lor „volintiri". Dar toate cronicile noastre vechi, de la acelea din vremea lui Mihai Viteazul pînă la cronicile rimate din epoca fanarioţilor — patru numai în legătură cu Nicolae Mavrogheni! — cuprind numeroase ştiri privitoare la oraşul de scaun. Pentru epoca mai nouă, de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea pînă la primul război mondial, sînt de semnalat mai întîi *Însemnările Androneştilor*, editate de Ilie Corfus în 1947, o adevărată cronică de familie a unei „dinastii" de preoţi bucureşteni (1774—1848). Tot Corfus a descoperit şi însemnările cojocarului Ioan Dobrescu, dascăl la biserica Batişte. Ele se referă la epoca 1802—1830 şi relatează nu numai evenimentele din Bucureşti, dar şi fapte de istorie munteană şi europeană. Adăugăm apoi *Bucureştii de altădată* de Constantin Bacalbaşa, o cronică a anilor 1871—1914, apărută în două ediţii, ultima în 1935—1936; cuprinde nu numai înşirarea cronologică a faptelor mai de seamă şi a „faptelor diverse" petrecute în Bucureşti, dar şi comentarii şi aprecieri asupra lor. Pentru cine vrea să cunoască aspectul de huzur şi petrecere al clasei stăpînitoare la finele veacului trecut, sînt de urmărit „cronicile" lui Mihai Văcărescu — iscălea prin pseudonimul „Claymoor" — publicate între 1879 şi 1903; o parte a lor, privind anii 1882—1883, au fost reunite chiar în volum. O cronică zilnică a Bucureştilor în timpul ocupaţiei germane din 1916—1918 a dat Virgil Drăghiceanu în 1920, intitulînd-o, semnificativ, *707 zile subt cultura pumnului german*.

Culegeri de documente bucureştene au fost publicate de Ion Ionaşcu şi de fraţii Virtosu. Volumul celui dintîi, avînd chiar acest titlu, a apărut în 1941 şi cuprinde acte din intervalul 1577—1897, privind proprietăţile mănăstirii Colţea. Emil Virtosu a dat la iveală actele în legătură cu proprietatea unde se înalţă astăzi Palatul Republicii; împreună cu fratele său şi cu Horia Oprescu, a tipărit în 1936 volumul *Începuturi edilitare 1830—1832, I. Documente pentru istoria Bucureştilor*, cuprinzînd o importantă catagrafie a negustorilor şi meseriaşilor din vremea Regulamentului Organic. Un mănunchi de „documente bucureştene" a publicat şi N. Iorga în *Buletinul Comisiei istorice*, volumul XI (1932). Împlinirea a cinci sute de ani de la prima menţiune istorică a Bucureştilor ca reşedinţă domnească — 20 septembrie 1459, sub Vlad Ţepeş — a determinat apariţia unei serii de publicaţii documentare. Sînt mai întîi cele două culegeri de documente inedite: una, amplă, cuprinzînd 613 acte, a lui George Potra, cu titlul *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, editată de Academia Republicii Socialiste România în 1961, cealaltă, mai puţin întinsă, dînd la iveală 173 de acte, alcătuită de Florian Georgescu, Paul Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait şi editată, în acelaşi an, de Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti. Tot o culegere documentară, dar de altă natură, este aceea întocmită de Radu Albala sub titlul *Bucureştii în literatură*; ea reuneşte un bogat mănunchi de texte — proză şi poezie — privind capitala noastră din veacul al XV-lea pînă în zilele noastre.

Alexandru Lapedatu a dat la iveală, în 1907, *Catagrafia bisericilor bucureştene la 1810*, extrasă din catagrafia generală alcătuită în timpul războiului ruso-turc, iar I. Ionaşcu a publicat în 1959 o catagrafie din 1752 a 12 mahalale ale oraşului. Tot ca o „catagrafie", dar modernă şi însoţită de bibliografie şi de numeroase referinţe la materialul documentar edit şi inedit, poate fi considerat *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti* al lui N. Stoicescu (1961); el cuprinde atît monumentele civile, cît şi pe cele religioase din răstimpul 1458—1849.

Săpături arheologice pe aria bucureşteană s-au făcut şi mai înainte, din iniţiativa Muzeului Municipal, explorîndu-se, între cele două războaie mondiale, de către Dinu V. Rosetti, unele puncte de la marginea oraşului — Tei, Bucureştii-Noi — şi din regiunea înconjurătoare — Vidra, Leordeni, Snagov. Dar o acţiune de mari proporţii, sistematică şi de durată s-a întreprins numai după 23 August 1944, cînd s-au explorat o serie de centre din chiar cuprinsul oraşului — la Mihai-Vodă, Radu-Vodă, Curtea Veche, Curtea Arsă, Sf. Gheorghe-Nou, Sf. Nicolae-Şelari, strada Apolodor, malul Dîmboviţei în preajma podului Mihai-Vodă, locul blocului turn de lîngă Teatrul de operetă, Dămăroaia, Giuleşti — precum şi din vecinătatea imediată sau mai depărtată a lui — la Fundenii-Doamnei, Dudeşti, Popeştii-Novaci. Rezultatele acestor săpături, efectuate de o echipă de specialişti în frunte cu V. Zirra, Gh. Cantacuzino, S. Morintz, Panait I. Panait, precum şi a cercetărilor istorice aferente s-au publicat în volumele *Bucureşti*, apărut în 1954, *Bucureştii de odinioară*, în 1958, şi *Cercetări arheologice în Bucureşti*, în 1963.

Datele statistice constituie o însemnată categorie de documente cu privire la dezvoltarea oraşului. În afară de cele mai vechi, cuprinse în diferitele „catagrafii" sau recensăminturi publicate (vezi mai sus) şi în periodicele de specialitate, menţionăm în mod deosebit *Anuarul statistic al oraşului Bucureşti*, apărut în 1959, conţinînd date referitoare mai ales la răstimpul 1955—1958, şi *Bucureştii la a XX-a aniversare a eliberării patriei*, apărut în 1964 şi cuprinzînd un vast material statistic referitor în special la perioada 1958—1963.

O categorie foarte importantă de izvoare, dînd ştiri din cele mai rare şi mai însemnate asupra oraşului de altădată, sînt relaţiile călătorilor străini. O adunare şi comentare a pasajelor respective, de

la cele mai vechi, din veacul al XVI-l-a, pînă la războiul independenței, a întreprins Paul Cernovodeanu: lucrarea, în trei volume, în manuscris, e depusă la biblioteca Muzeului de istorie a orașului, unde poate fi consultată.

Dintre studiile în legătură cu hărțile și planurile privind Bucureștii, locul întîi îl ocupă, fără îndoială, acela al lui Gheorghe D. Florescu, intitulat *Din vechiul București. Biserici, curți boierești și hanuri între anii 1790—1791 după două planuri inedite* (1935); e vorba de planurile ofițerilor austrieci Purcel și Ernst, alcătuite în timpul ocupației militare din 1789—1791. Un plan al bălții Cișmigiului din 1844, la începutul lucrărilor de asanare, a publicat Ioan Băcilă în 1935, un plan al unui sector al orașului din 1847, L. Moga, în 1937, iar un plan al vechii curți domnești, Ion Ionașcu, în 1943. Tot Ionașcu a dat la iveală în 1959 un plan rusesc — din 1770 — al întregului oraș, cel mai vechi plan cunoscut al Bucureștilor. În sfîrșit, în 1964 a apărut un studiu al lui Florian Georgescu asupra planului cel mare al Bucureștilor, ridicat în 1844—1846 de către maiorul Borroczyn.

Tot printre publicațiile documentare socotim și *albumele* înfățișînd aspecte — vechi și noi — ale capitalei. Primul pe care-l cunoaștem este albumul de fotografii al lui Carol Pop de Szatmary, alcătuit sub Cuza-vodă — un exemplar e închinat doamnei Elena — și ajuns azi o raritate bibliografică. Dintre albumele mai noi, semnalăm pe acela al lui George Olszewski, apărut în 1929 și precedat de o introducere istorică. În 1935, Comisia monumentelor istorice a editat albumul lui Victor Brătulescu *Vechi vederi bucureștene*, înfățișînd mai ales monumente religioase. În legătură cu cea de-a doua „Lună a Bucureștilor“ (9 mai — 9 iunie 1936), ale cărei festivități s-au desfășurat pe terenul Parcului Național — azi Parcul de cultură și odihnă Herăstrău — Primăria Municipiului a publicat frumosul album al lui Adrian Corbu, intitulat *Bucureștii-Vechi. Documente iconografice*, cuprinzînd reproduceri — și în culori — după stampele, gravurile și tablourile ce înfățișează locuri, monumente și scene din capitala secolelor XVII—XIX. În ultimul deceniu și jumătate, de reconstrucție socialistă a orașului, au apărut trei albume. Primul, tipărit în 1952 cu titlul *Бухарест* și destinat vizitatorilor sovietici, e precedat de o introducere istorică în care se arată momentele mai însemnate de viață bucureșteană de la 1848 pînă la 23 August 1944. Cel de-al doilea album, *București. Orașul și monumentele sale* (1956), se datorează arhitectului profesor Grigore Ionescu; după o scurtă introducere de caracter istoric se înfățișează cititorului, cu explicații substanțiale, principalele clădiri, civile și religioase, ale capitalei, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre. Cel de-al treilea album, *București*, de Aurel Bauh (1957), se remarcă printr-o excepțională prezentare grafică; prefața lui, iscălită de Tudor Arghezi, caracterizează fericit acest album drept „o imagine variată și bogată a monumentalei capitale de astăzi“ și adaugă o seamă de notații în forma pregnantă specifică marelui nostru poet. Ultimul album înfățișînd Bucureștii a apărut în 1964; textul ce-l însoțește se datorează lui Ion Marin Sadoveanu.

Sînt foarte multe periodicele, nu numai în românește, dar și în limbi străine, care prin titlul lor, de la *Journal de Bucarest* din 1849—1850 pînă la cotidianul *Informația Bucureștiului*[1] de astăzi, se referă la București. Aici nu vom lua în considerare decît pe acelea care, programatic, s-au ocupat, în exclusivitate sau în parte, cu trecutul orașului. Desigur, în frunte trebuie citată *Gazeta municipală* de sub conducerea lui M. Dragomirescu, gazetă care, în cei 16 ani de apariție regulată, a publicat sute de articole privind Bucureștii de altădată; exemplul i-a fost urmat de *Informația...* sus-citată. Societatea „Bucureștii-Vechi“ trebuia să aibă un anuar al ei, cuprinzînd studiile și comunicările membrilor; din lipsă de fonduri, n-a putut apărea decît un singur volum, pe anii 1930—1934. Același motiv explică — se pare — și sistarea, după numai trei ani (1935—1937), a publicației *Bucureștii*, organul Muzeului și pinacotecii municipiului. Începînd din 1964, apar, sub formă de anuar, *Materiale de istorie și muzeografie*, cuprinzînd mai ales contribuțiile cercetătorilor științifici de la Muzeul de istorie al orașului București.

EVOLUȚIA ISTORIOGRAFIEI PRIVIND BUCUREȘTII

Aruncînd o privire retrospectivă asupra numeroaselor publicații în legătură cu trecutul Bucureștilor, constatăm că ele au urmat, cantitativ și calitativ, o curbă ascendentă, maximum fiind atins în acești ultimi ani. La început, lucrările au avut un caracter întîmplător, determinat de interesul cîte unui cercetător izolat ca Pelimon sau colonelul Pappasoglu, sau de afecțiunea purtată orașului de vreunul din locuitorii luminați ai lui, ca Ionescu-Gion. Întemeierea *Muzeului municipal* în 1929 a dat un oarecare impuls cercetărilor în legătură cu trecutul capitalei. Primul director — în ordine cronologică — al acestei instituții, dr. G. Severeanu, autorul cîtorva mici contribuții scrise, a dăruit orașului bogata sa colecție de antichități, din care unele se referă la aria bucureșteană. Colaboratorii săi, Gheorghe D. Florescu și Dinu V. Rosetti, conducători ei înșiși, mai tîrziu, ai muzeului, au dat la iveală mai multe studii: primul în legătură cu Bucureștii veacurilor XVII—XIX, cel de-al doilea cu trecutul cel mai îndepărtat. Insti-

[1] Corect: *Informația Bucureștilor*.

tuirea „Lunei Bucureştilor" — prima manifestare de acest fel a avut loc în 1935 — a prilejuit şi ea unele publicaţii, cum a fost *Istoria Bucureştilor* de N. Iorga, editată de Municipiu în 1939. Dar un avînt deosebit au luat cercetările în legătură cu istoria capitalei numai în ultimul deceniu şi jumătate. Pe de o parte, Muzeul municipal a fost reorganizat, devenind Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, şi punîndu-i-se la dispoziţie fondurile necesare pentru o intensă campanie de săpături, urmărită stăruitor an de an, şi pentru publicarea rezultatelor respective. Pe de altă parte, s-a dat muzeului un sediu corespunzător, Palatul Suţu, renovat cu grijă, dispunînd de spaţiul necesar pentru expunerea obiectelor şi mărturiilor privind trecutul oraşului, pentru bibliotecă şi pentru ţinerea unor cicluri de conferinţe în legătură cu acest trecut. În acelaşi an, 1959, în care muzeul se instala în noul sediu fericit aşezat chiar „în inima tîrgului", la intretăierea celor două mari bulevarde care străbat oraşul, se sărbătorea împlinirea a cinci sute de ani de la prima menţiune documentară sigură a Bucureştilor ca reşedinţă domnească. Această sărbătorire, la care a luat parte, sub diferite forme, nu numai întreaga suflare bucureşteană, dar întregul popor românesc — în frunte cu cîrmuitorii lui — precum şi mulţi oaspeţi din oraşele de seamă ale lumii, a determinat apariţia unei serii întregi de lucrări, începînd cu culegerile documentare şi isprăvind cu operele de sinteză. Academia Republicii Socialiste România, Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, diferitele edituri şi diferitele publicaţii periodice de caracter istoric s-au întrecut în a da la iveală lucrări privind oraşul de ieri şi de astăzi. O altă serie de asemenea lucrări au apărut cu prilejul împlinirii a două decenii de la momentul crucial al istoriei noastre contemporane, care a fost 23 August 1944. Ceea ce deosebeşte însă aceste două serii de lucrări de cele anterioare este în primul rînd faptul că ele au fost alcătuite pe temeiul concepţiei materialismului istoric, că s-a acordat o atenţie precumpănitoare factorului economico-social, că s-a pus în lumină lupta pentru o viaţă mai bună a celor săraci şi mulţi.

BIBLIOGRAFIE

I. *Sinteze dezvoltate sau restrînse.* 1. D. Berindei, *Bucureşcii, studiu istoric*, în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte*, I (1861), 317—360 şi 611—638; 2. Ion P. Licherdopol, *Bucureştii*, Bucureşti, 1889, 191 p. şi o hartă; 3. Lt.-colonel D. Pappasoglu, *Istoria fondărei oraşului Bucureşti, capitala regatului român — de la anul 1330 pînă la 1850 — culeasă după mai mulţi scriitori vechi*, Bucureşti, 1891, 220 p. in 8°; 4. G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Bucureşti, 1899, 818 p. in 4°, cu ilustraţii; 5. Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, Bucureşti, 1907, IV + 640 p. in 8°; 6. Enache Ionescu, *Bucureştii* în M. Pîntea, *Noul plan şi ghid al oraşului Bucureşti*, f.a., p. IX—XLVII; 7. C. Moisil, *Bucureştii vechi*, in *Boabe de grîu*, III (1932), p. 385—424; 8. N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, ediţia municipiului Bucureşti, Bucureşti, 1939, 399 p. in 8°, cu ilustraţii; 9. *Bucureşti. Scurt istoric*, Bucureşti, 1960, 160 p. in 8°; 10. Ion Ionaşcu, Aron Petric, Pompiliu Caraioan, *Bucureşti. Pagini de istorie*, Bucureşti, 1961, 211 p. in 8°; 11. Paul Cernovodeanu şi Florian Georgescu, *Scurt istoric*, în *Bucureşti-Ghid*, Bucureşti, 1962, p. 18—50; 12. Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti* (1459—1862), Bucureşti, 1963, 301 p. in 8°, cu ilustraţii şi o hartă.

II. *Evocări.* 13. H. Stahl, *Bucureştii ce se duc*, Bucureşti, 1910, 215 p. in 8° (a doua ediţie în 1935, 319 p. in 8°); 14. Neagu Rădulescu, *În Bucureştii lui 33*, în *Gazeta municipală*, II (1933), nr. 89; 15. G. M., *Bucureştiul... pitoresc! Străbătînd cîteva cartiere mărginaşe*, în *Gazeta municipală*, III (1934), nr. 122; 16. Domenico Caselli, *Cum au fost Bucureştii odinioară*, Bucureşti, 1935, 80 p. + VIII pl. in 4°; 17. Col. Popescu-Lumină, *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1935, 704 p. in 8°; 18. Radu Rosetti, *Odinioară...*, Bucureşti, 1942, 271 p. in 8°; 19. Gh. Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei. Povestea unei străzi*, Bucureşti (1943), 298 p. in 8°; 20. N. Vătămanu, *Lt.-col. Pappasoglu, primul istoriograf al Bucureştilor*, Bucureşti, 1943, 16 p. in 8°; 21. George Costescu, *Bucureştii vechiului regat*, Bucureşti, 1944, 397 + XIV p. in 8°, cu ilustraţii; 22. Victor Bilciurescu, *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de astăzi*, Bucureşti, 1945, 369 p. in 8°, cu ilustraţii; 23. Ioachim Botez, *Prin Bucureşti, odinioară şi astăzi*, Bucureşti, 1956, 77 p. in 8°; 24. Tudor Arghezi, *Cu bastonul prin Bucureşti*, Bucureşti, 1961, 159 p. in 8°; 25. Ştefan Ionescu, *Podul Mogoşoaiei. Calea Victoriei*, Bucureşti, 1962, 141 p. in 16°.

III. *Lucrări pentru informarea străinilor. Ghiduri.* 26. Ulysse de Marsillac, *Guide du voyageur à Bucarest*, Bucureşti, 1872, VIII + 219 p. in 8°; 27. *Bucarest*, în *Les capitales du monde*, Paris, 1892 (a doua ediţie în 1910, p. 313—340); 28. J. Loverdo, *Bucarest*, Paris, 1897, 14 p. in 8°; 29. Const. Etienne Bilciuresco, *Guide de Bucarest et les environs. Ghidul Bucureştiului cu împrejurimile (enviroanele) sale*, Bucureşti, 1897, 205 p. in 8°; 30. Dr. Hans Kraus şi L. Bachelin, *Bucarest et la Roumanie*, Bucureşti, 1902, IV + 192 p. in 8°; 31. Harry de Windt, *Turkey and the Balkan states*, New York, 1908, XII + 336 p. in 8°; 32. A. Costin (N. Petraşcu), *Oraşul Bucureşti. La ville de Bucarest*, în *Literatură şi artă română*, XIII (1909), p. 3—41; 33. *Führer durch Bukarest*, herausgegeben von der Druck- und Büchereistelle der M.V.R., Bucureşti, 1918, 60 p. in 16°; 34. Florence Farmborough, *Bucharest, Romania's capital, a „city of delight"*, in *Countries of the World*, 1924, p. 1055—1068; 35. G. Vergez Tricom şi R. Ficheux, *Bucarest*, Paris, 1927, 18 p. in 8°; 36. Ethel Greening Pantazzi şi Juliette Teodorini, *Strolls in old corners of Bucharest*, Bucureşti, 1926, 78 p. şi 10 planşe; 37. Olga Greceano, *Bucarest et ses environs*, Bucureşti, 1928, 240 p. in 16°, cu 2 hărţi şi 12 planuri; 38. Vintilă Mihăilescu,

L'évolution d'une ville: Bucarest, Varsovie, 1927, 10 p. in 8° (in *Comptes rendus du Congrès international de géographie, Varsovie, 1934*, t. III, p. 230—239); 39. Grigore Ionescu, *Bucureşti. Ghid istoric şi artistic*, Bucureşti, 1938, 421 p. in 8°, cu 157 ilustraţii şi 5 planuri; 40. *Bucureşti. Mic îndreptar*, Bucureşti, 1960, 54 p. in 16 şi o hartă; 41. *Bucureşti-Ghid*, Bucureşti, 1962, 390 p. in 8° şi 5 hărţi.

IV. *Publicaţii documentare. Periodice.* 42. N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, fasc. I II, Bucureşti, 1905-1907, 374 p. in 8°. 42 bis. Alexandru Elian, Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Inscripţiile medievale ale României. Oraşul Bucureşti*, vol. I (1395-1800), Bucureşti, 1965, 935 p. in 4°.

43. Claymoor, *La vie à Bucarest 1882—1883*, Bucureşti, 477 p. in 8°; 44. Const. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, 4 volume, Bucureşti, 1927—1932, 335 + 320 + 258 + 206 p. in 8° (a doua ediţie in 1935—1936); 45. Virgil Drăghiceanu, *707 zile subt cultura pumnului german*, Bucureşti, 1920, 367 p. in 8°; 46. Ilie Corfus, *Însemnările Androneştilor*, Bucureşti, 1947, 143 p. in 8°; 47. Ilie Corfus, *O cronică a Bucureştilor (1802—1830), scrisă de un meşteşugar*, 161 p. (ms.).

48. Al. Lapedatu, *Catagrafia bisericilor bucureştene la 1810*, Bucureşti, 1907, 59 p. in 8°; 49. Emil Vîrtosu, Ion Vîrtosu şi Horia Oprescu, *Începuturi edilitare 1830—1832*, I. *Documente pentru istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1936, XV + 223 p. in 4°; 50. Em. Vîrtosu, *Palatul regal cum a fost in trecut, de la Nicolae Grămăticul la boierul Dinicu Golescu. Documente prezentate de...*, Bucureşti, 1937, XXXI + 61 p. şi 5 pl.; 51. I. Ionaşcu, *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile Mănăstirii Colţea*, Bucureşti, 1941, 445 p. in 8°, cu reproduceri; 52. Fl. Georgescu, Paul Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait, *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1960, VIII + 341 p. in 8°; 53. George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, Bucureşti, 1961, 819 p. in 8°; 54. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, 1961, 363 p. in 4°, cu ilustraţii; 55. *Bucureştii în literatură.* Texte alese şi adnotate, cu un cuvînt inainte de Radu Albala, Bucureşti, 1962, XXXVI + 747 p. in 8°.

56. *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor arheologice şi ale cercetărilor istorice din anul 1953*, Bucureşti, 1954, 263 p. in 8°, cu ilustraţii şi planuri; 57. *Bucureştii de odinioară*, Bucureşti, 1959, 239 p. in 4°; 58. I. Ionaşcu, Vl. Zirra, S. Morintz, Gh. Cantacuzino şi Dinu Rosetti, *Şantierul arheologic Bucureşti*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, VI (1959), p. 757—788; 59. I. Ionaşcu, S. Morintz, Gh. Cantacuzino şi Dinu Rosetti, *Şantierul arheologic Bucureşti*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, VII (1961), p. 657—680; 60. S. Morintz, P. Roman, Dinu Rosetti, Panait I. Panait şi Gh. Cantacuzino, *Săpăturile arheologice din Bucureşti*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, VIII (1962), p. 761—794; 61. *Cercetări arheologice în Bucureşti*, Bucureşti, 1963, 388 p. in 8°.

62. *Anuarul statistic al oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1959, 175 p. in 16°; 63. *Bucureşti la a XX-a aniversare a eliberării patriei. Cifre şi imagini*, Bucureşti, 1964, 293 p. in 8°.

64. Gheorghe D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti. Biserici, curţi boiereşti şi hanuri între anii 1790—1791 după două planuri inedite*, Bucureşti, 1935, 186 p. in 4°, cu 5 planuri; 65. Ioan C. Băcilă, *Planul bălţii Cişmigiul*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1931—1935), p. 47—49; 65. L. Moga, *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din oraşul Bucureşti*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXX (1937), p. 179—184; 67. I. Ionaşcu, *Un plan inedit al Curţii Vechi din 1799*, în *Rev. ist. rom.*, XIII (1943), p. 55—77; 68. I. Ionaşcu, *Planul cartografic inedit al oraşului Bucureşti din anul 1770*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 113—131.

69. G. Olszewski, *Bucureşti (Bucarest), Note istorice şi stampe*, Bucureşti, 1929, 15 p. şi 12 planşe; 70. Victor Brătulescu, *Vechi vederi bucureştene*, Bucureşti, 1935, 6 p. + 32 planşe, in 4°; 71. *Albumul Lunei Bucureşti, 9 mai — 9 iunie 1936*, Bucureşti, 1936, 199 p. in 8°, cu ilustraţii şi planuri; 72. Adrian Corbu, *Bucureştii-Vechi, Documente iconografice*, Bucureşti, 1936, 18 p. + LXXXIV planşe şi un plan, in 4°; 73. *Бухарест*, Bucureşti, 1952, nepaginat, in 4°; 74. Teodor Enescu, *Un album de fotografii al lui Carol Pop de Szathmary cu vederi din Bucureşti*, în *Studii şi cercetări de bibliologie*, I (1955), p. 291—299; 75. Grigore Ionescu, *Bucureşti, oraşul şi monumentele sale*, Bucureşti, 1956, 309 p. in 8°, cu ilustraţii şi un plan; 76. *Bucureşti. Fotografii Aurel Bauh*, Bucureşti, 1957. Cu o prefaţă de Tudor Arghezi, 4 + 101 file, in 4°; 77. *Bucureşti, text de Ion Marin Sadoreanu*, Bucureşti, 1964 (nenumerotat).

78. *Gazeta municipală*, 1932—1947, săptăminal, infolio; 79. *Bucureştii-Vechi*, Buletinul Societăţii istorico-arheologice „Bucureştii-Vechi", I—V (1931—1935), 180 p. in 4°; 80. *Bucureşti*, Revista Muzeului municipiului Bucureşti, I—III (1935—1937), 356+152+217 p. in 8°.

81. N. Stoicescu şi Tr. Udrea, *Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti*, in *Studii*, XII (1959), 5, p. 235—241; 82. Fl. Georgescu şi Paul Cernovodeanu, *Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti*, 1960, 128 p. in 16°; 83. I. şi P. Panait, *Şedinţa festivă de comunicări ştiinţifice închinată sărbătoririi oraşului Bucureşti*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 241—246; 84. *Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie*, Bucureşti, 1964, 410 p. in 8°.

CADRUL GEOGRAFIC

„Dîmboviţă, apă dulce,
Cin'te bea nu se mai duce."

(Zicală populară, amintită pentru întiia dată în 1785)

Povestirea istoriei unui oraş — ca şi a unui popor — începe de obicei prin descrierea *pămîntului* pe care s-a desfăşurat viaţa lui; se cercetează aşezarea acestuia, aspectul său fizic, apele ce-l străbat, clima şi bogăţia lui — într-un cuvînt, întregul cadru geografic. Aceasta nu din deprindere didactică sau din rutină, ci dintr-o necesitate organică, ştiinţifică, din faptul că viaţa omului e strîns legată — în bine şi în rău — de pămîntul pe care s-a aşezat. Mai ales în vremea veche această legătură a fost puternică. Pe măsură ce sporeşte civilizaţia, pe măsură ce se înmulţesc mijloacele tehnice cu ajutorul cărora se poate supune sau modifica mediul fizic, însemnătatea lui scade. Ea nu va dispărea însă niciodată. E necesar aşadar să cunoaştem acest mediu fizic, să-i cunoaştem caracteristicile.

AŞEZAREA BUCUREŞTILOR

Cel dintîi care a încercat să precizeze — prin indicarea longitudinii şi latitudinii — aşezarea oraşului nostru a fost clericul Hrisant Notara, grec de neam, profesorul fiilor lui Constantin Brîncoveanu şi viitorul mitropolit al Ierusalimului. În lucrarea sa *Introducere în geografie*, apărută în greceşte la Paris, în 1716, el dă pentru Bucureşti, „capitala Valahiei", coordonatele 47°,0 şi 45°,0. Pentru mijloacele de care dispunea atunci, greşeala, în ce priveşte latitudinea, nu e mare. În realitate, oraşul nostru se află la 26°5'48" longitudine estică (sau 1 oră, 44 minute, 23 secunde, 200) — după meridianul de la Greenwich — şi la 44°24'49" latitudine nordică, aceste coordonate referindu-se la punctul de la Observatorul astronomic Filaret, unde e instalată luneta meridiană mare (cercul meridian). Sau, cu alte cuvinte, Bucureştii se află la aproape jumătate distanţa între ecuator şi pol (paralela de 45° trece puţin la nord de Ploieşti!), în plină zonă temperată, şi în partea de sud-est a Europei. Cam pe aceeaşi latitudine se află *Yalta*, în sudul Crimeii, şi *Genova*, marele port italian de pe coasta Mediteranei; dar cîtă diferenţă, în ce priveşte clima, între aceste două aşezări şi Bucureşti! În timp ce ele beneficiază de adăpostul munţilor şi vecinătatea mării, oraşul nostru e aproape de sfîrşitul întinsei cîmpii care, începînd, pe de o parte, la nord-estul Mării Caspice (sudul Munţilor Urali), pe de altă parte, la ţărmul rusesc al Oceanului Îngheţat de Nord, se isprăveşte tocmai la Dunărea olteană. Crivăţul nu întîlneşte un obstacol apreciabil pe tot acest uriaş şes.

Dacă privim aşezarea Bucureştilor numai în legătură cu ţara noastră, constatăm că el ocupă o poziţie excentrică, fiind foarte aproape de graniţa de sud şi la mare depărtare de cea de nord. Îl despart de Dunăre, în linie dreaptă, vreo cincizeci de kilometri, în timp ce pînă în Munţii Maramureşului sînt, în aceeaşi linie dreaptă, patru sute cinci. Această mare diferenţă scade considerabil dacă avem în vedere numai Muntenia sau Ţara Românească, adică teritoriul iniţial a cărui capitală au fost, începînd de la jumătatea secolului al XV-lea, Bucureştii. În raport cu acest teritoriu, ale cărui hotare sînt — în linii mari — Carpaţii, Dunărea, Siretul inferior şi Milcovul, oraşul nostru ocupă o poziţie mult mai puţin excentrică, fiind situat în jumătatea de est a

lui. Iar dacă limităm şi mai mult zisul teritoriu, luînd în considerare numai Muntenia propriu-zisă, mărginită de Carpaţi, Olt, Dunăre, Siretul inferior şi Milcov, atunci constatăm că Bucureştii sînt într-un punct cvasi central, în mijlocul cîmpiei muntene, avînd o aşezare similară aceleia a Craiovei faţă de teritoriul oltean.

Examinînd mai de aproape aşezarea Bucureştilor în raport cu Ţara Românească, se impun trei constatări. În primul rînd că el se află în larga *zonă păduroasă*, care, coborînd din regiunea munţilor şi dealurilor, desparte cele două stepe: Bărăganul şi Burnazul. S-a susţinut de unii cercetători că Bucureştii ar fi situaţi „chiar pe marginea pădurii" sau „pe linia de demarcaţie între pădure şi stepă". Realitatea este că el se află *în interiorul zonei păduroase*, a cărei limită estică, deci spre Bărăgan, coincide, în partea de miazăzi, cu linia Mostiştei, iar spre nord-est o depăşeşte chiar. Astăzi încă, după atîtea secole de defrişare a pădurilor, întîlnim masive importante la nord-est, est şi sud-est de Bucureşti. Cu cît ne ducem în trecut, cu atît aceste masive sînt mai mari şi cuprind din toate părţile oraşul. În amănunţita hartă rusă a Principatelor, ridicată şi redactată între 1828—1832, se pot observa însemnate păduri care merg de la Pantelimon, din marginea Bucureştilor, pînă la Mostiştea — circa 35 de kilometri în linie dreaptă — trecînd şi dincolo de această apă şi, înaintînd, spre nord-est, sub formă de petece — resturi ale codrului încheiat de altădată — pînă la Ialomiţa, pe care o ating în regiunea Alexeni-Vadu Pietros. Aceeaşi hartă arată un masiv păduros mare şi două mici *la est de Mostiştea*, între această vale şi satul Ileana. La nord-est de Bucureşti ea înseamnă pădurile de la răsărit de Ştefăneştii-de-Jos, de Afumaţi şi de Şindriliţa, iar la sud-est de oraş, pădurile de pe cele două maluri ale Dîmboviţei: în regiunea Piţaghei-Ocheasca-Popeşti, în dreapta apei, iar în regiunea Vasilaţi-Aprozi, în stînga ei. Mai departe, spre sud-est, este masivul important de la Ciornuleasa, orientat spre extremitatea de nord a lacului Mostiştea, spre satul Curăteşti. Ar fi, socotim, fastidios să insistăm mai mult asupra acestui aspect; dovada e făcută: Bucureştii s-au aflat, în epoca întemeierii lor, în cuprinsul zonei păduroase care despărţea cele două stepe ale cîmpiei muntene. Această zonă, străbătută de un fascicul de rîuri avînd aceeaşi direcţie, rîuri dintre care pentru aşezarea Bucureştilor a fost hotărîtoare Dîmboviţa, presărată apoi cu lacuri bogate în peşte şi cu poieni bune pentru agricultură, oferea condiţii optime traiului omenesc.

A doua constatare cu privire la aşezarea Bucureştilor în raport cu teritoriul Ţării Româneşti este că el se află pe calea cea mai scurtă care leagă Dunărea cu Transilvania, şi anume, la punctul de întretăiere a celor două drumuri ce, venind de la străvechile vaduri ale Giurgiului şi Olteniţei, se îndreaptă spre trecătorile Carpaţilor. Pe această cale, pe care, din timpuri imemoriale, s-au perindat, într-un sens şi într-altul, călători de tot felul, negustori şi ostaşi, Bucureştii au fost un popas, un punct de oprire.

A treia constatare este tot în legătură cu Dunărea. De la Bucureşti, aşezat în mijlocul cîmpiei muntene, se putea observa şi supraveghea, cu relativă uşurinţă, tot cursul fluviului, între gura Siretului şi aceea a Oltului, după cum de la Craiova se făcea aceeaşi operaţiune pentru porţiunea cuprinsă între Porţile-de-Fier şi gura Oltului. Acest aspect al aşezării oraşului a avut greutatea lui în hotărîrea domnilor Ţării Româneşti de a fixa şi menţine aici scaunul de domnie, într-o epocă de luptă cu turcii, după cum apropierea de Dunăre a Bucureştilor a fost un argument puternic, dar în sens contrar, pentru otomanii care voiau să ţină în frîu Muntenia, constituind, în acest scop, raiale pe ţărmul stîng, la Turnu, Giurgiu şi Brăila, precum şi pentru domnii noştri care se bizuiau pe sprijinul otoman.

În rezumat, atît sub raportul economic, al posibilităţilor de trai şi de schimb, cît şi sub raportul politic, al posibilităţilor de luptă şi supraveghere reciprocă, aşezarea Bucureştilor, în mijlocul cîmpiei muntene, în cuprinsul zonei păduroase ce desparte cele două stepe — zonă străbătută de o reţea de ape — şi la o relativă apropiere de Dunăre, se justifică, îşi găseşte o explicaţie satisfăcătoare.

ÎNFĂŢIŞAREA ŞI CONSTITUŢIA SOLULUI

Oraşul nostru s-a dezvoltat pe un şes întins, cu pantă lină, de la nord-vest spre sud-est, şi străbătut de două cursuri de apă: Dîmboviţa şi Colentina. Punctul cel mai înalt de pe teritoriul Bucureştilor, teritoriu luat în înţelesul administrativ actual, adică pînă peste linia de centură a forturilor, este la Chiajna: 95 metri deasupra nivelului mării; cel mai jos, în valea Colentinei, în dreptul amintitei linii de centură: 55 de metri; aşadar, o diferenţă de 40 de metri. Această diferenţă scade dacă luăm în considerare oraşul propriu-zis. Astfel, pe malul drept al Dîmboviţei, la nord de punctul trigonometric Moara Ciurel, găsim altitudinea 91,43 metri, în timp ce la ieşirea din oraş, din jos de Abator, tot pe malul drept, înregistrăm 63,10 metri: diferenţa este de 28,33 metri. Contrastele cele mai mari şi mai izbitoare se înregistrează acolo unde şesul coboară repede în lunca Dîmboviţei: la Calea Piscului, unde diferenţa între punctul cel mai înalt (83,37 m) şi cheiul Dîmboviţei (65 m) este de 18,37 metri, apoi la Arsenalul Armatei, unde aceeaşi diferenţă între punctul cel mai înalt (87,50 m) şi chei (71,60 m) este de 15,90 metri; de asemenea la Dealul Patriarhiei — un rest mai rezistent din şesul originar ros de apele Dîmboviţei — unde diferenţa este de 15,16 metri (86,86 m faţă de

71,70 m). În legătură cu acest deal, e interesant de observat că punctul unde, în vechime, se măsura — defectuos, ce-i drept — altitudinea, era pragul uşii bisericii metropolitane. Planul Bucureştilor întocmit de inginerul Borroczyn şi tipărit în 1852 are următoarea însemnare în colţul din dreapta, jos, al uneia din cele patru planşe: „Înălţimea peste surfaţă Mării Negre, pragul de piatră al uşii de intrare în biserica sfintei Mitropolii este = 32,85 stînjeni Şerban-vodă...".

Apa Dîmboviţei şi-a tăiat în întinsul şes al Bucureştilor *o luncă*, mai largă sau mai strîmtă, după rezistenţa pe care a întîmpinat-o în rocile solului. Lărgimea cea mai mare o constatăm în partea de sud-est a oraşului, şi anume, la sud-est-est de Văcăreşti, unde ea atinge 2.960 de metri, deci aproape trei kilometri, şi din jos de Dealul Piscului, unde e de 2.190 de metri. Cea mai mică lărgime se constată în dreptul „pintenului" de la Mihai-vodă, unde distanţa între baza dealului pe care se ridică Arhivele Statului şi începutul pantei spre strada Rîureanu este de circa 270 de metri.

Acţiunea de eroziune a apei nu s-a exercitat uniform pe tot întinsul luncii. În unele locuri, din cauza rocii mai dure, au rămas porţiuni mai puţin roase, mai înalte, constituind adevărate „popine" sau „grădişti". În afară de Dealul Patriarhiei, cel mai puţin ros, înălţimea lui maximă fiind la nivelul şesului de la marginea luncii şi constituind deci un „martor" al vechii altitudini, cînd Dîmboviţa a început să-şi sape albia, în afară de el, mai este movila de la Radu-vodă, şi movila mult mai teşită, numită de bucureşteni „gorganul" — nume dat de obicei movilelor artificiale, acoperind morminte străvechi — şi pe care se înalţă biserica Sf. Ilie. A existat şi un „gorgănel" amintit, simultan cu „gorganul", într-o însemnare oficială din 1724, iulie 20; el se afla „în mahalaua Mitropoliei" şi avea clădită pe el tot o biserică, şi anume, tot cu hramul Sf. Ilie.

În ce priveşte *malurile* luncii sau, cum i se mai spune, cu un termen tehnic, a albiei majore, constatăm că, în general, cel stîng coboară mai lin decît cel drept.

Constituţia solului bucureştean este azi bine cunoscută graţie numeroaselor sondaje făcute în diferitele părţi ale oraşului, şi dintre care cel mai adînc este acela de la Filaret (1.008 m), executat în 1906. Sub un strat subţire — 0,50 m — de pămînt negru sau pămînt de pădure, format din putrezirea frunzelor, se află un strat de loess sau lut, amestecat în unele locuri cu argilă, strat de grosime variabilă: de la 1 metru, pe malul Colentinei, la Floreasca, pînă la 12 metri, pe malul drept al Dîmboviţei, în Dealul Spirii, la Filaret etc. Sub loess dăm de nisip, iar sub nisip, de pietriş. Mai jos, e un strat de argilă, la nivelul căruia se strînge apa freatică sau de infiltraţie, întrucît argila n-o lasă să treacă prin ea, spre păturile inferioare. La acest nivel sînt izvoarele de apă rece, bună de băut, cum e izvorul fîntînii lui Filaret (mai tîrziu fîntîna Cantacuzino) din Parcul Libertăţii, sau izvorul de lîngă podul Cotroceni, pe malul drept al Dîmboviţei. Din loess sau lut s-au făcut tot soiul de oale şi vase, începînd cu cele de acum cîteva mii de ani, descoperite la Bucureştii-Noi, la Tei, la Fundeni şi în atîtea alte părţi de pe aria bucureşteană şi pînă la produsele „olarilor", a căror mahala era, în veacul al XVIII-lea, în jurul bisericii cu acelaşi nume. Iar din lut amestecat cu ceva nisip s-au făcut cărămizile; un document din 1668 aminteşte, în sud-estul Bucureştilor, pe malul drept al Dîmboviţei, locul „drept Cărămizii" — pe unde sînt Cărămidarii-de-Jos de astăzi; majoritatea cărămidăriilor, ca şi a gropilor de nisip şi pietriş, au fost însă pe malul stîng al Dîmboviţei, unde grosimea stratului de loess e mai mică şi deci nisipul şi pietrişul mai aproape, şi anume, în partea de nord şi nord-vest a oraşului; aici, în nord-vest, se află şi cartierul Cărămidarii-de-Sus. Bucureştenii au avut la îndemînă aşadar materiale de construcţie; le-a lipsit numai *piatra* pe care au trebuit s-o aducă fie de la munte — calcarul de Albeşti, de pildă — fie de peste Dunăre — calcarul de Rusciuk, de bună calitate.

APELE

Aria bucureşteană n-a dus lipsă de apă. Dîmboviţa, cu afluenţii ei, pe dreapta şi pe stînga, a străbătut-o, Colentina, cu meandrele ei, a mărginit-o spre miazănoapte şi răsărit; lacuri şi bălţi au fost în multe părţi, nu numai jos, în luncă, dar şi deasupra, pe cîmpie.

Cine vede astăzi Dîmboviţa curgînd supusă în fundul unei tranşei adînci, cu undele murdărite de reziduuri de petrol şi de tot soiul de dejecţiuni, cu greu îşi poate închipui cum arăta această apă în vremea veche. Era un rîu cu mers şerpuitor, cu meandre care au fost tăiate în urma canalizării, cu insule sau ostroave care au dispărut, cu afluenţi şi pe dreapta şi pe stînga, afluenţi care au secat, şi cu o sumă de bălţi şi lacuri pe tot întinsul luncii. Pe malurile ei creşteau sălcii şi arini; înspre apus, la Grozăveşti, Cotroceni şi Sf. Elefterie, se întindea codrul; stejari falnici, bătrîni de sute de ani, se mai puteau vedea încă în acea parte în prima jumătate a veacului trecut. Cînd venea mare, cartiere întregi — Grozăveşti, Gorganul, Izvorul — erau inundate (vezi fig. 2); umblai cu luntrea de la casă la casă; iar după ce se trăgeau apele, prindeai peşte prin bălţile rămase şi, cîteodată, chiar prin pivniţe.

O mare parte din orăşeni beau apa Dîmboviţei. O cărau sacagiii cu sacalele (vezi fig. 3), strigînd „apă de vînzare, aaap", sau numai „aaap", şi, mai sonor, „ooop", şi o limpezeau gospodarii cu piatră-

Fig. 2 — Inundaţia din Bucureşti provocată de Dîmboviţa în vara anului 1864, în timpul lui Cuza-vodă. Acesta din urmă, însoţit de doi aghiotanţi, cercetează cartierul inundat. Stampă contemporană (M.I.B.)

acră; mai tîrziu, cei mai avuţi o filtrau prin filtre de piatră poroasă. Îi mersese vestea că are gust bun, că e „uşoară şi sănătoasă", cum spune Del Chiaro, secretarul italian al lui Brîncoveanu, că e „dulce" la băut. Bucureştenii ziceau „*Dîmboviţă, apă dulce, cin'te bea nu se mai duce*", şi această zicală a fost înregistrată de mulţi dintre străinii care au trecut prin oraşul nostru. Cel dintîi care o notează e armeanul Hugas Ingigian, călător la noi prin anii 1780—1785. De fapt, zicala avea şi un înţeles figurat: traiul bun din Bucureşti sub toate raporturile, atît al belşugului şi ieftinătăţii, cît şi al libertăţii (faţă de regimul din Imperiul otoman), ospitalitatea şi firea deschisă a bucureştenilor făceau pe toţi cei care trăiseră un timp aici să dorească a se stabili definitiv în „oraşul bucuriei", sau, cel puţin, să-şi aducă aminte întotdeauna cu plăcere de el.

Matca Dîmboviţei n-a fost mereu aceeaşi. În dreptul mănăstirii Radu-vodă ea curgea prin altă parte. În 1649, Matei Basarab, întărind mănăstirii moşia sau ocina ei din Bucureşti, din jurul lăcaşului, precizează: „...ocină aici în oraş... împrejurul sfintei mănăstiri, *de la matca cea veche a Dîmboviţei* împrejur pre semne (de hotar!)... pînă iarăşi la cursul vechi al Dîmboviţei şi cu cinci roţi de moară, cît a fost dat şi a fost miluit de Alexandru-voevod şi de Radu-voevod". Iar cu trei ani mai înainte, la 25 septembrie 1646, întărind printr-un act inedit, aceleiaşi mănăstiri, un vad de moară, Matei precizează: „Ce iaste în apa Dîmboviţei, din josul mănăstirii, *în gîrla cea noao*", vad dăruit ei tot de Alexandru-voievod cel Bătrîn. Şi mai sus, din sus de vechea reşedinţă sau Curte domnească, Dîmboviţa avusese alt curs. Ne-o spune un act din 1775; el aminteşte de o moară cu două roţi pe care o stăpînise biserica domnească din Bucureşti înainte de 1673, „în apa Dîmboviţei, din sus de Curtea domnească, *împotriva văei celei vechi*", adică a vechiului curs. În sfîrşit, un alt document, inedit, din 1707, iunie 2, referitor la moşia satului Dudeşti, lîngă Bucureşti, pomeneşte în două rînduri „matca Dîmboviţei cea veache", precizînd

Fig. 3 — „Ooop!": negustor ambulant de apă de băut; unitatea de măsură era cofa. (M.I.B.)

chiar: „...ce iaste pre suptu malul Văcăreştilor" şi o dată „Dîmboviţa cea noao".

Cunoaştem cinci insule sau ostroave pe care le forma rîul. Cea dintîi era la Sf. Elefterie. Prima biserică purtînd acest nume — biserica Sf. Elefterie-Vechi, astăzi la o distanţă apreciabilă de Dîmboviţa — se afla, potrivit planului lui Sulzer, din 1780, chiar în insulă, într-un loc frumos, înconjurat de copaci bătrîni, unde veneau adesea bucureştenii să se plimbe. A doua insulă, de mici proporţii, era în 1852 în dreptul „Grădinii cu cai", unde se termină actuala stradă Vasile Pîrvan. A treia se afla, potrivit planului rus din 1770, cît şi aceluiaşi plan al lui Sulzer, între Mitropolie şi Curtea domnească. Aceasta trebuie să fie insula sau ostrovul de care vorbeşte documentul lui Matei Basarab cînd întăreşte bisericii domneşti un vad de moară „despre baie şi *despre ostrov*". A patra insulă şi cea mai mare era la sud-est de Radu-Vodă; în planul din 1791 al ofiţerului Purcel, ea are o lungime considerabilă — peste doi kilometri; e împărţită în două de un curs mic de apă — un prival — are case, mai ales în partea de miazănoapte, vii şi livezi; drumuri mici o străbat în lung şi în lat. Amintirea acestei insule, dispărute cu prilejul canalizării — figurează deci încă în planul Pappasoglu (1871) (vezi fig. 4), precum şi într-un plan al Bucureştilor, alcătuit în intervalul 1872—1878 — se păstrează pînă astăzi în numele străzii Între Gîrle din cartierul Broşteni, stradă ce aminteşte cele două braţe ale gîrlei care închideau insula. În sfîrşit, ultima insulă se afla, în 1852, la ieşirea din oraş, în dreptul „zalhanalei" sau Abatorului (vezi harta nr. 1).

Dîmboviţa a avut, în cuprinsul Bucureştilor, mai mulţi afluenţi. Cel mai de seamă a fost *Bucureştioara*, pe partea stîngă. Izvora din balta Icoanei — pe locul Grădinii Icoanei de azi — baltă adîncă, în care, după spusele bătrînilor de altădată, te puteai îneca, cu cal cu tot, şi mărginită de trestii; străbătea mahalaua Săpunarilor sau Scaunelor — un document inedit din 1734, februarie 22, referitor la case şi locuri din mahalaua Săpunari, zice: „Unde dă Bucureştioara în uliţa Scaunelor" — apoi pescăria veche şi forma, în spatele Spitalului Colţea, o baltă numită „balta de la carvasara" (adică de la vamă!); i se mai spunea şi „lacul Suţului", după proprietatea Suţu din apropiere. De aici se împărţea în două braţe: unul, cel mai dinspre apus, apuca prin Tîrgul Cucului, de la sud de Sf. Gheorghe coborînd spre Bărăţie, apoi, pe lîngă zidurile Curţii domneşti — Curtea Veche de mai tîrziu — se vărsa în Dîmboviţa, în dreptul stradelei numită Bazaca — azi desfiinţată — adică în dreptul halei de carne din Piaţa Unirii. Braţul celălalt, dinspre răsărit, tăia Podul Tîrgului de Afară — actuala Cale a Moşilor — apuca prin strada Radu Calomfirescu, tăia Podul Vergului — calea Călăraşi de azi — şi apoi prin depresiunea unde sînt străzile Udricani, Olteni şi Labirint se vărsa în Dîmboviţa, mai sus de „jitniţa domnească", adică de magaziile de grîne, cam în dreptul Morgii sau Institutului medico-legal. Bucureştioara e amintită pentru întîia dată la începutul veacului al XVII-lea, într-un act din 1608; numeroase alte acte din acest veac, unele inedite — cum e, de pildă, cartea lui Dragotă judeţul şi a celor 12 pîrgari, din 1670, mai 15 — pomenesc de „pîrîul" ce „se chiamă Bucureştioară". Mahalagiii îi mai spuneau şi altfel: Căcaina, nume care se dădea adeseori apelor mici din marginea tîrgurilor şi satelor noastre, cu malurile murdărite de dejecţiuni şi tot felul de necurăţenii. O asemenea apă era şi la Iaşi — o pomeneşte atît Miron Costin, cît şi Neculce — o alta la Focşani. Porecla Bucureştioarei — care uneori apare într-o formă chiar mai accentuată — rezultă limpede din două acte inedite, cu datele 1725, mai 4 şi mai 28, cuprinzînd o hotarnică a unui loc a logofătului Staico, „din mahalaoa Scaunelor". Acest afluent al Dîmboviţei a subzistat şi în veacul al XVIII-lea; un act inedit din 1764, februarie 3, vorbeşte chiar de „punţile" de peste el. Cu vremea, însă, balta Icoanei, de unde izvora, s-a potmolit, a secat în cea mai mare parte; a secat şi Bucureştioara; pe vremea Regulamentului Organic, aceasta din urmă se transformase într-un „şanţ" sau „canal" de scurgere; în planul manuscris al lui Borroczyn balta de altădată e redusă la un teren mlăştinos, iar pîrîul a dispărut.

Tot pe partea stîngă a mai fost, în prima jumătate a veacului al XVII-lea, un pîrîu al cărui nume nu-l cunoaştem şi a cărui apă era folosită de „tabaci" sau tăbăcari pentru lucratul pieilor. Se afla în regiunea de la vale de Sărindar-Zlătari, pe lîngă Vadul Cailor, şi provenea, probabil, dintr-unul sau mai multe izvoare din coasta de deasupra luncii. Se pare că era totuna cu firul de apă care scurgea prisosul bălţii Cişmigiului — pe atunci „lacul lui Dura neguţătorul"; acest fir de apă se vede încă pe *Planul capitalei Romaniei, Bucureşti*, alcătuit în intervalul 1872—1878; el nu mai figurează însă în planul Orăscu din 1893.

Pe partea dreaptă au fost cel puţin trei afluenţi, trei gîrliţe, dintre care cea mai cunoscută se numea Dîmbovicioara. Ea izvora, după cît se pare, din versantul de est al Dealului Spirii, şi anume, aproape de extremitatea lui sudică, trecea prin mahalalele Sfinţii Apostoli şi Antim, se unea cu pîrîul numit Gîrliţa, traversa Podul Calicilor — actualmente Calea Rahovei — în dreptul grădinii din faţa străzii Sf. Ilie şi apoi, pe lîngă fostul Hotel „Avram" şi pe lîngă crucea de la poalele Dealului Patriarhiei, se vărsa în Dîmboviţa pe locul actualei Pieţe a Unirii. Lungimea ei era, potrivit Regulamentului Organic, de 795 stînjeni, adică 1.563 de metri. După o altă părere, exprimată recent, Dîmbovicioara nu ar fi fost un afluent al Dîmboviţei, ci braţul ei care ocolea pe la miazăzi „ostrovul" din faţa Curţii domneşti şi care, în actele secolului al XVII-lea, e cunoscută sub numele de „matca veche". Chestiunea nu e încă definitiv lămurită.

Afluentul Dîmbovicioarei numit Gîrliţa izvora şi el tot din versantul de est al Dealului Spirii, în dreptul

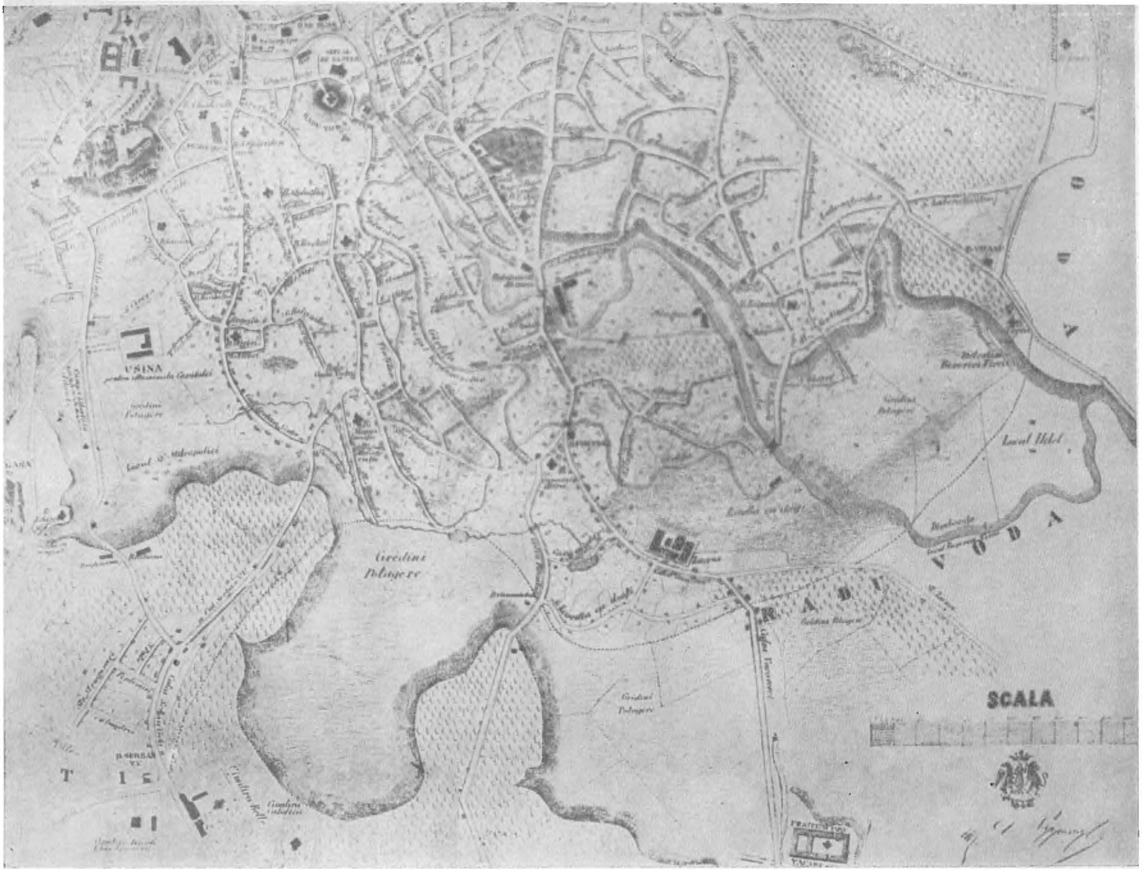

Fig. 4 — O parte din planul Bucureștilor, litografiat in 1871 de D. Pappasoglu, înfățișînd partea de sud-est a orașului: a se observa viile care mărginesc Calea Șerban-Vodă, Calea Piscului, Calea Văcărești, Calea Vitanului și Calea Dudești; de asemenea, cele de pe Dealul Filaretului; a se observa și ostrovul format de Dîmbovița din jos de Radu-Vodă. (M.A.)

limitei dintre Arsenal şi Cazarma Alexandria, traversa strada Bateriilor, forma o mică baltă sau „bălteţ“ lîngă Biserica Albă din Postăvari şi pornea apoi pe fosta stradă a Gîrliţei, care în planul din 1911 se numeşte Lupea Gîrliţa, iar astăzi se cheamă Petre Locusteanu. Numele vechi al acestei străzi — la care ar trebui să se revină — e revelator: el arată traseul de odinioară al Gîrliţei, după cum, în mahalaua Broşteni, strada Între Gîrle păstrează amintirea vechiului braţ al Dîmboviţei, astăzi dispărut. Din strada Gîrliţei, afluentul se îndrepta spre sud-est-est, tăia actuala stradă Antim şi mergea de se vărsa în Dîmbovicioara.

Pappasoglu, în lucrarea sa ultimă asupra fondării Bucureştilor, afirmă că Dîmbovicioara forma lacul Dudescului şi că un braţ al ei unea diferitele bălţi din lunca Dîmboviţei, începînd cu balta Arhimandritului şi isprăvind cu aceea a lui Tîrcă. Această afirmaţie nu se poate dovedi însă documentar; observăm apoi — şi faptul arată că entuziastul Pappasoglu începuse, spre bătrîneţe, să încurce lucrurile — balta lui Tîrcă era situată *pe malul stîng* al Dîmboviţei, nu pe cel drept, unde curgea afluentul de care ne ocupăm. Dîmbovicioara mai exista încă în 1804, cînd un document din 5 iulie o aminteşte, arătînd că în ea urma să se scurgă apa unui şanţ din mahalaua Sf. Ilie. În prima jumătate a secolului al XIX-lea a secat, s-a potmolit, ca şi Bucureştioara. O jalbă din 10 martie 1830 a locuitorilor din patru mahalale — Dudescu, Sf. Apostoli, Antim şi Sf. Ilie — arată că Dîmbovicioara e „astupată“ şi că, din această pricină, apele care vin dinspre Curtea Arsă, pe fosta „gîrliţă“, devenită acum „şanţ“, ca şi Bucureştioara, se revarsă în amintitele mahalale, producînd pagube. Şi în textul Regulamentului Organic (1831), la capitolul *Pentru scurgerea tuturor mocirlelor din oraşul Bucureştilor* se arată că „Dîmbovicioara... fiind astupată, acum se curăţă“, spre a primi apa tuturor lacurilor „ce vor fi prinprejur“.

Un alt afluent al Dîmboviţei pe partea dreaptă era gîrliţa care se scurgea din lacul de la Filaret. Ea mergea de-a lungul actualei străzi a Lînăriei; în apa gîrliţei spălau femeile lîna oilor, uscînd-o apoi în sălciile de pe margine. O asemenea „sălcioară“ era la colţul Căii Şerban-vodă cu strada Lînăriei. Gîrliţa există şi astăzi, numai că nu se mai vede, fiind canalizată, curgînd adică printr-un canal subteran, de-a lungul străzii Lînăriei. Al treilea afluent era privalul Cociocului, adică gîrliţa prin care se scurgea prisosul de apă al bălţii dintre Cărămidarii-de-Jos şi dealul unde sînt astăzi Cimitirul Bellu şi Crematoriul. Privalul se menţine şi acum, dar cu un debit mai mic — Cociocul se tot micşorează prin gunoaiele ce se depozitează de către municipalitate; el se varsă în Dîmboviţa, lîngă Abator.

Dîmboviţa şi afluenţii ei de pe dreapta şi de pe stînga primeau şi apa diferitelor *izvoare* care izvorau din coastele sau pantele ce scoborau spre luncă. Un asemenea izvor a dat numele mahalalei şi străzii Izvor. Alte izvoare au fost în coasta Filaretului, alimentînd lacul de jos. Un izvor bogat era în pădurea Cotrocenilor; fiind descoperit de copiii voievodului Alexandru Moruzi şi captat, a căpătat numele de „Fîntîna beizadelelor“. În *Planul bălţii Cişmigiului*, ridicat în mai 1844 de inginerul K.N. Rîmniceanu, sînt indicate, pe partea dinspre strada Ştirbei-Vodă, nu mai puţin de cinci „fîntîni“, adică cinci izvoare, din fiecare curgînd un fir de apă spre „baltă“; amintirea li se păstrează în numele străzii Şipotul Fîntînilor, dintre piaţeta de unde începe strada Brezoianu şi Cişmigiu. Un alt izvor sau fîntînă a fost în dreptul bisericii Popa Tatu, care în vechime a şi purtat, împreună cu mahalaua respectivă, numele de Fîntîna Boului (vezi mai departe, la capitolul *Mahalale*).

În primăvara anului 1871, săpîndu-se pentru a se pune temeliile unui pod peste Dîmboviţa, la întretăierea cu Calea Văcăreşti, a ieşit la iveală un izvor feruginos, care a făcut vîlvă în Bucureşti cîţiva ani de zile; venea multă lume să-şi facă aici cura; se înfiinţase şi un tramcar special: Piaţa Sf. Gheorghe — Văcăreşti; de la acest izvor, care a secat cu prilejul canalizării Dîmboviţei, a rămas numele străzii Apele Minerale din partea locului. Dar dacă în ce priveşte izvorul feruginos, săparea tranşeii Dîmboviţei a însemnat dispariţia lui, ea a dat la iveală, în schimb, un alt izvor, bogat, cu apă bună şi rece, dar nu minerală, din sus de podul Cotroceni, pe malul drept. El există şi astăzi, captat prin trei ţevi; alături, un panou al I.C.A.B.-ului vesteşte pe cetăţeni: „Apă de băut. Din izvor natural.“

Numeroase au fost, din vechime şi pînă în prima jumătate a veacului al XIX-lea, *bălţile* şi *lacurile* de pe aria actuală a Bucureştilor. Ele se datorau, pe de o parte, celor două cursuri de apă, Dîmboviţa şi Colentina, care, în divagările lor în luncile respective, formau asemenea oglinzi de apă, pe de altă parte, izvoarelor. Şi anume, nu numai izvoarelor care proveneau din coastele celor două lunci, dar şi unor izvoare care se aflau deasupra, pe şes. Cea mai veche menţiune documentară priveşte *Lacul Adînc*, pomenit într-un act din 1571, mai 20; el se afla în dreapta Dîmboviţei, în preajma mănăstirii postelnicului Gheorma şi a jupînesei lui, Caplea, fără să putem determina mai precis aşezarea lui; ceea ce ştim este că între acest lac şi Dîmboviţa se întindeau livezi şi vie pe care în anii 1571—1585 le stăpînea zisa mănăstire.

În veacul al XVII-lea, pe vremea lui Matei Basarab, e amintit *„lacul lui Dura neguţătorul“*, care se întindea pe locul unde e astăzi lacul Cişmigiului. I se zicea aşa după numele unui negustor din vecinătate; se prindea peşte în acest lac, după cum se prindea şi în Dîmboviţa şi în heleşteiele oraşului. Ni s-a păstrat contractul, inedit, din 1 august 1855, prin care e concesionat pe trei ani pescuitul în lacul Cişmigiului pentru suma de 9.500 lei vechi. Iar în narturile, adică preţurile maximale din vremea fanarioţilor, este trecut şi preţul la peştele viu de Dîmbo-

vița pe care-l aduc „cu copăile" la piață cei ce-l prind. În afară de Lacul Adînc mai erau, pe dreapta Dîmboviței, in luncă, o serie întreagă de bălți și lacuri. Începind de la Grozăvești și pînă la Cărămidarii-de-Jos, ele se succedau în această ordine: 1. lacul dintre Grozăvești și Cotroceni, cam in dreptul Cazărmii Malmaison; el se găsea în 1844, potrivit planului Borroczyn, pe proprietatea „Sofiica"; 2. lacul de la Sf. Elefterie, la est de biserică, într-un cadru romantic, înconjurat de pădure; 3. lacul Dudescului, situat, potrivit unui document din 1804, aprilie 3, „împotriva luminatei curți gospod (viitoarea Curte Arsă) lîngă zidul grădinii dumnealui căminarului Dudescului"; 4. lacul Antim, lingă mănăstirea cu același nume; 5. balta de lîngă *țigănia* Mitropoliei, la poalele „dealului"; 6. balta cea mare a Broștenilor, din jos de Radu-Vodă; 7. lacul Filaretului, pe locul celui de azi din Parcul Libertății; 8. Cociocul dintre Cărămidarii-de-Jos și Dealul Bellului. Sus, pe șes, deasupra luncii, tot pe malul drept, dar în afara orașului, planul lui Purcel din 1791 arată trei lacuri, tustrele fără nume: unul se află la sud-vest-vest de lacul Filaretului și la nord-vest de intretăierea drumului spre Copăceni cu acela spre Berești; al doilea vine la sud-vest-vest de Dealul Patriarhiei; al treilea, de formă lunguiață și cel mai mare din tustrele, e la nord de precedentul.

Pe malul sting, în luncă, in afară de lacul lui Dura neguțătorul (Cișmigiul de mai tîrziu), mai erau două lacuri in regiunea din fața Cotrocenilor, și anume, pe locul cazărmii din 1852, avînd și două insule, pe cea despre miazăzi ridicîndu-se o movilă; celălalt, pe proprietatea Procopie (cimpul Procopoaiei de mai tîrziu), legat de Dîmbovița printr-o girliță și avînd și el, în mijloc, o insulă. În preajma „gorganului", așadar intre Cișmigiu și Dîmbovița, era lacul sau balta de la gorgan.

Deasupra, pe șes, pe lîngă lacul Icoanei și acela de la carvasara sau al Suțului, amintite mai înainte, mai erau lacuri sau bălți: 1. în capul Podului Mogoșoaiei, imediat la nord de actuala Piață a Victoriei; 2. in regiunea școlii primare de pe fosta stradă a Clemenței, azi C.A. Rosetti; amintirea sălciilor ce inconjurau această baltă s-a păstrat multă vreme în numele străzii Sălciilor, azi Julius Fučik; 3. „înaintea bisericii... Pantelimon", în partea de est a orașului; indicația o aflăm într-un act din iulie 1752, de la Grigore Ghica.

În afară de complexul de lacuri și bălți legate de Dîmbovița și de acelea de deasupra luncii, de pe șesul ambelor maluri, trebuie amintită apoi salba de lacuri formată de Colentina, și care ocolea orașul in partea de nord și est. Era mai intii lacul Mogoșoaiei, pe marginea căruia se afla splendidul palat al lui Brîncoveanu, apoi lacul Băneasa, acela al Herăstrăului, lacul Floreasca, lacul Tei, acela de la Fundeni și, mai departe, spre sud-est, lacul Cernica, știut bucureștenilor mai ales prin mănăstirea lui. Astăzi, cu excepția ultimului, aceste lacuri sînt cuprinse chiar în raza orașului; asanate, avînd pe maluri parcuri îngrijite, instalații sportive și ștranduri, ele constituie o podoabă a capitalei și un permanent punct de atracție.

Enumerarea oglinzilor de apă n-ar fi completă dacă n-am pomeni și trei *heleșteie* sau *iazuri* de pește, adică lacuri artificiale formate prin intervenția mîinii omenești, prin ridicarea unui zăgaz sau iezături. Cel dintîi — amintit într-un document din 3 martie 1632, apoi în alte două din 4 iunie 1668 și 4 ianuarie 1672 — este acela al lui Șerban-vodă, adică al lui Radu Șerban (1602—1611); el se afla, după toate probabilitățile, pe locul actualului Parc al Libertății; se utilizaseră izvoarele coastelor vecine. Cel de-al doilea era pe malul sting al Dîmboviței, în luncă, în partea de sud-est a orașului, lîngă biserica lui Tîrcă; el poartă chiar, la 1852, numele de „heleșteul bisericii lui Tîrcă". Cel de-al treilea heleșteu se afla la Julești (Giuleștii de azi) și se alimenta cu apă din Dîmbovița printr-un șănțuleț. La 25 aprilie 1785, vodă dădea ordin stăpînului respectiv să ia măsurile cuvenite ca nu cumva, la vreo viitură mare a Dîmboviței, să se umple prea mult heleșteul și, rupîndu-i-se „zăgazul", „să se întimple vreo innecătură mahalalelor din București".

Desigur, toate aceste lacuri, bălți și heleșteie dădeau o notă deosebită, pitorească orașului; ele potoleau în oarecare măsură arșița verii și contribuiau, pe de altă parte, la aprovizionarea cu pește. Prezentau însă și mari inconveniente: erau adevărate focare de paludism; țînțarii roiau pretutindeni. Apoi, în timpul căldurilor, apa în multe din ele scădea, nu se mai putea primeni și, prin descompunerea materiilor organice, începea să miroase. O sumă dintre călătorii străini relevă acest inconvenient, adăugînd că din cauza bălților, aerul, în timpul verii, e nesănătos.

Astăzi cele mai multe din bălțile, lacurile și heleșteiele legate de lunca Dîmboviței, ca și cele de deasupra, de pe șes, au dispărut. Unele au început să se împotmolească spre sfîrșitul epocii fanariote; altele au secat în urma măsurilor edilitare de asanare luate în perioada Regulamentului Organic; în sfirșit, canalizarea Dîmboviței, adincirea albiei ei și, deci, imposibilitatea de a mai alimenta, la viituri și prin infiltrații, lacurile și bălțile din luncă, le-a dat lovitura finală. S-au mărit, asanat și înfrumusețat, în schimb, lacurile Colentinei, iar cele rămase în lunca Dîmboviței au fost și ele asanate. Făcînd suma, sîntem în cîștig.

CLIMA

Așezarea Bucureștilor aproape de sfîrșitul marii cîmpii eurasiatice, fără adăpostul muntelui și departe de o mare caldă și chiar de Marea Neagră, a dat

climatului său un caracter *continental*, cu veri, în general, foarte călduroase și cu ierni friguroase. Temperatura, în luna lui cuptor, poate trece de 40°; în schimb, iarna s-au înregistrat și 30° sub zero. În intervalul 1881—1900 au fost diferențe maxime anuale de 71°,1. Primăvara e scurtă; tranziția se face repede de la frigul iernii la căldura verii, iar vegetația izbucnește dintr-o dată, crește „văzînd cu ochii". Toamna, în schimb, e lungă și cu zile și nopți minunate. Temperatura moderată, frumusețea cerului, luminozitatea lui specială, coloritul atît de variat al vegetației, de la roșul cireșilor pînă la galbenul nucilor și arămiul stejarilor, bogăția și frumusețea fructelor și legumelor de tot soiul fac din toamna bucureșteană și, în general, din toamna românească cel mai frumos anotimp al anului.

Media precipitațiunilor anuale este de 500—600 milimetri; în mod obișnuit, Bucureștii primesc o cantitate de ploaie *subnormală*; de aceea, plantațiile, grădinile au nevoie să fie udate în timpul verii.

Vîntul dominant, suflînd în toate anotimpurile, este cel de nord-est *(Crivățul)*. El aduce, în timpul iernii, frigul cel mare, vîrtejurile de zăpadă, viforele; în restul anului face să scadă temperatura. Alte vînturi sînt cel de sud-vest, *Austrul*, vînt cald și uscat, de secetă, și vîntul de sud-est, *Băltărețul*, care aduce ploaie.

Climatul bucureștean este și poate fi și mai mult influențat de prezența suprafețelor de apă și a vegetației. Cartierele de nord ale orașului, din apropierea lacurilor și a parcurilor, au în timpul verii o temperatură mai scăzută cu cîteva grade. Cînd te apropii, într-o zi de arșiță, mai ales spre seară, de Cișmigiu și de Șoseaua Kiseleff, simți o undă de răcoare binefăcătoare. Înmulțirea spațiilor verzi și a oglinzilor de apă este așadar de recomandat și sub raportul climatului. În totului tot, acest climat nu e prea favorabil, variațiile considerabile de temperatură avînd tot felul de repercusiuni atît asupra sănătății, cît și asupra ritmului de muncă. Vara, în special, pe timpul căldurilor mari, și iarna, cînd e gerul năprasnic, se poate vedea cît e de influențat randamentul acestei munci. De aceea, geograful Vintilă Mihăilescu a putut spune, pe bună dreptate: „Clima... cel mai mare dușman al Bucureștilor".

VEGETAȚIA

Orașul nostru e așezat nu numai în mijlocul regiunii celei mai bogate și mai populate a țării, dar și al aceleia cu vegetația cea mai variată. Tot ce crește pe întinsul pămîntului românesc, de la țărmul mării și Lunca Dunării pînă la plaiurile munților, crește sau poate crește și la București. Foioase de tot felul, pomi și viță-de-vie, legume de orice soi, flori nenumărate, toate reușesc și se dezvoltă frumos în solul de pădure pe care e clădită capitala. Copacii — dacă sînt lăsați — ajung la dimensiuni și vîrste impresionante: stejarul de la Ghergani, în nord-vestul Bucureștilor, avea 800 (opt sute) de ani cînd a căzut, doborît de o furtună năprasnică, în vara lui 1956. Dudul secular de lîngă biserica Batiștei acoperă cu coroana lui mai toată lățimea străzii, iar cei doi aluni din fața Casei grădinilor, lîngă Liceul Lazăr, au ajuns adevărați copaci cu trunchiul gros. În Cișmigiu, la Șoseaua Kiseleff, pe cheiurile Dîmboviței și în multe alte locuri din oraș poți admira frasini, ulmi, stejari, platani bătrîni cu coroane bogate. Pe Strada Berzei, devale, între strada Cobălcescu și Calea Plevnei, coroanele platanilor de pe cele două părți se unesc formînd, în timpul verii, un adevărat tunel umbros, plin de răcoare. La fel, pe Bulevardul Dr. Petru Groza (fost al Ardealului), spre Facultatea de medicină, la fel pe Principatele Unite, pe strada Vaselor, în Parcul Filipescu și în atîtea alte locuri — străzi și parcuri — din București.

O mențiune specială merită vechile păduri și viile întinse de odinioară. După cum am arătat și mai înainte (p. 16), Bucureștii s-au aflat în plină zonă păduroasă; codrul venea în unele locuri pînă în marginea orașului. În 1632, Paul Strassburgh, trimisul regelui Suediei, în drum spre Constantinopol, e primit de Leon-vodă și însoțit pînă la Văcărești. La popasul de aici, cu ospăț și cu exerciții și întreceri cavalerești, „trîmbițele și cornurile răsunau în pădurile de aproape și-n codrul vecin", povestește Strassburgh. Iar două sute de ani mai tîrziu, în 1821, un contemporan al lui Tudor Vladimirescu arată că puțin spre răsărit de mahalaua Olteni dădeai în pădure. Codrii Grozăveștilor, Cotrocenilor și Lupeștilor, pomeniți în documentele secolului al XVII-lea, veneau pînă-n Dîmbovița. Nu numai mănăstirea Cotroceni, dar și biserica Sf. Elefterie-Vechi au fost ridicate în poieni ale acestor codri. Crîngul Procopoaiei exista încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; el se întindea pe malul stîng al gîrlei, între Calea Plevnei și chei, pînă înspre Facultatea de drept.

O seamă din aceste păduri de la marginea orașului alcătuiau *braniști*, adică locuri păzite cu strășnicie, în care nu se puteau tăia lemne, nici cosi fîn. La 1646, mai 30, Matei Basarab, întărind mănăstirii Radu-vodă ocina ei de la Ciumernicu, între Dudești, Văcărești și Popeștii-Conduratu, dă ordin să nu se atingă nimeni de ea, „măcar ce om va fi". „Iar pre cine vor prinde călcînd și cosind moșia mănăstirii și tăind pădurea — continuă documentul inedit — să fie volnici (călugării) să-i ia carul cu boi și săcurea și să-i facă mare certare", după cum era „legea" braniștei. Ba încă, adaugă Vodă: „unul ca acela bine să știe că de mare pradă va fi și bătaie" și din partea domniei. Aceste sancțiuni severe loveau, în primul

rînd, în tîrgoveţii săraci, care, în iernile atît de aspre ale Bucureştilor, ar fi îndrăznit să taie vreun lemn din pădurea mănăstirii latifundiare.

Viile alcătuiau o adevărată cunună a oraşului şi pătrundeau în multe locuri şi în interiorul lui. Anticipînd asupra capitolului special destinat viilor bucureştene, arătăm de pe acum că ele au constituit o notă specifică a vechii noastre capitale şi au contribuit puternic la viaţa economică a ei şi chiar la stilul ei de viaţă.

BIBLIOGRAFIE

I. *Aşezarea Bucureştilor.* 1. G. Vîlsan, *Bucureştii din punct de vedere geografic. Temelia Bucureştilor*, Bucureşti, 1910, 56 p. in 8°, cu 6 planşe şi 3 hărţi; 2. Vintilă Mihăilescu, *Bucureştii din punct de vedere antropogeografic şi etnografic*, în *Anuar de geografie şi antropogeografie 1914—1915*, Bucureşti, 1915, p. 145—225 şi o hartă; 3. Vintilă Mihăilescu, *Vlăsia şi Mostiştea. Evoluţia geografică a două regiuni din cîmpia română*, în *Buletinul societăţii... de geografie*, XLIII (1924), p. 1—200, cu fotografii şi hărţi; 4. S. Mehedinţi, *O privire asupra capitalei*, în *Albumul Lunei Bucureştilor 9 mai — 9 iunie 1936*, Bucureşti, 1936, p. 17—24; 5. P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureştii capitala ţării?*, în *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Bucureşti, 1947, p. 219—230; 6. *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor arheologice şi ale cercetărilor istorice din anul 1953*, I, Bucureşti, 1954, 263 p. in 8°, cu fotografii şi hărţi.

II. *Înfăţişarea şi constituţia solului.* 7. C. Sfinţescu, *Zonificarea urbanistică a municipiului Bucureşti*, în *Pentru Bucureşti. Noi studii urbanistice*, Bucureşti (1922), p. 1—60, cu planşe; 8. E. Liteanu, *Geologia zonei oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1952, 83 p. cu 7 planşe şi 7 tabele; 9. *Proiect Bucureşti, Schiţa planului de sistematizare 1956* (manuscris); 10. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, V (1962), p. 353—503; 11. Const. C. Giurescu, *Biserica bucureşteană de la Gorgănel*, în *Glasul Bisericii*, XXI (1962), 7—8, p. 727; 12. P. Coteţ, *Unele date privind geomorfologia zonei oraşului Bucureşti*, în *Probleme de geografie*, nr. 10, 1963, p. 69—92.

V. şi nr. 1.

III. *Apele.* 13. Dr. C. Penescu, *Memoriu asupra apelor minerale feruginoase de la Văcăreşti*, Bucureşti, 1873, 46 p. in 8°; 14. H. Dj. Siruni, *Mărturii armeneşti despre români. Valahia şi Moldova, vilaietele guvernate de principii străini, de păr. Hugas Ingigian (1758—1843)*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.* s. 3, t. IX (1928—1929), p. 255—316; 15. D. Caselli, *Balta de la Gorgani. Pînă unde se întindea ea în veacul al XIX-lea*, în *Gazeta municipală*, III (1934), nr. 127; 16. H. Stahl, *Dîmboviţa*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1931—1935), p. 29—33; 17. Ioan C. Băcilă, *Planul bălţii Cişmigiul*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1931—1935), p. 47—49; 18. G. Nicolaiasa, *Trei acte bucureştene din veacul al XVII-lea*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1931—1935), p. 103—106; 19. D. Caselli, *Dîmbovicioara de la Sf. Apostoli*, în *Gazeta municipală*, V (1936), nr. 248; 20. G. Cantacuzino, *Cercetări arheologice pe dealul Mihai-vodă şi împrejurimi*, în *Bucureştii de odinioară*, Bucureşti, 1958, p. 93—127; 21. P. Cernovodeanu şi N. Vătămanu, *Contribuţii la vechea topografie a Bucureştilor: ostrovul Dîmboviţei (sec. XVI—XVII)*, în *Studii*, XII (1959), 6, p. 115—132; 22. Const. C. Giurescu, *Istoria pescuitului şi pisciculturii în România*, Bucureşti, 1964, 389 p. in 8°.

V. şi nr. 5.

IV. *Clima.* 23. Şt. C. Hepites, *Climatologia bucurescianâ anul 1898 st.n.*, în *Anuarul statistic al oraşului Bucureşti pe anii 1898 şi 1899*, Bucureşti, 1901, p. 9—41 şi III—XXXI; 24. Constantin Ioan, *Contribuţiuni la clima oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1933, 160 p. in 8°.

V. şi nr. 3.

V. *Flora.* 25. Zach. C. Panţu, *Contribuţiuni la flora Bucureştilor şi a împrejurimilor sale*, I—IV, Bucureşti, 1908—1912, 96 + 96+95+164 p. in 4°; 26. Zach. C. Panţu, *Contribuţiuni nouă la flora Bucureştilor şi a împrejurimilor*, Bucureşti, 1931, 15 p. in 8°; 27. D. Caselli, *Crîngul Procopoaiei*, în *Gazeta municipală*, IV (1935), nr. 201; 26. G. Potra, *Stejarul de la Ghergani*, în *Flacăra* din 1 aprilie 1957.

V. şi nr. 1.

CADRUL FIZIC
ȘI AȘEZĂRILE OMENEȘTI DIN
ARIA BUCUREȘTEANĂ
PÎNĂ LA 1300
△ Paleolitic
□ Bronz
▼ Neolitic
■ Fier
Tezaure monetare grecești
X Tezaure monetare dacice
O Epoca romană
Tezaure monetare romane și bizantine
S Perioada conlocuirii cu slavii și a asimilării acestora
T Ultima perioadă a migrațiilor
ÎMPREJURIMILE BUCUREȘTILOR
AȘEZĂRILE OMENEȘTI DIN
ÎMPREJURIMILE BUCUREȘTILOR
PÎNĂ LA 1300
Reducerea ariei bucureștene alăturate
(Băneasa)
(Herăstrău)
(Pipera)
(Toboc)
(Colentina)
(Măn. Plumbuita)
(Tei)
(Bis. Floreasca)
(Giulești)
(Cringași)
(Fundeni)
(Ziduri între Vii)
(Ciurel)
Codrii Grozăveștilor
D. Cotroceni
(Codrii Cotrocenilor)
Dealul Spirii
(Codrii Lupeștilor)
Mitropoliei
(Bis. Radu Vodă)
(Curtea Veche)
(Str. Pitagora)
(Bis. Dobroteasa)
(Cal. Văcărești)
(Elesteul lui Șerban Vodă)
(Filaret)
(Abator)
Dîmbovița
(Noul curs al Dîmboviței)
(Elesteul lui Tircă)
Lac (Dudești)
(Bellu)
D. Piscului
(Văcărești)
0 1 2 km
P. POLONIC

PERIOADA COMUNEI PRIMITIVE. PRIMELE AŞEZĂRI OMENEŞTI PE TERITORIUL ACTUAL AL BUCUREŞTILOR

Aria bucureşteană a fost locuită încă din paleolitic. De peste o sută de milenii viaţa continuă neîntreruptă pe meleagurile capitalei.

Zona de pădure cuprinsă între Ialomiţa şi Dunăre pe de o parte, stepele Bărăganului şi Burnazului pe de alta, zonă străbătută de un fascicul de rîuri şi presărată cu lacuri şi poieni, a oferit din capul locului condiţii optime traiului omenesc. Solul de pădure era excelent pentru agricultură şi creşterea vitelor, apa o aveau la îndemînă; lemn, atît pentru făcutul bordeielor şi caselor, cît şi pentru nevoile gospodăriei şi pentru ars, se găsea din belşug; pădurea oferea apoi un adaos de hrană prin vînatul, fructele şi seminţele sale, iar, la vreme de primejdie, adăpost. Nu e de mirare aşadar că întîlnim în această zonă, de la o margine la cealaltă a ei, şi în special de-a ungul apelor, un număr impresionant de aşezări omeneşti. De la Crăsani pe Ialomiţa pînă în Lunca Dunării şi din valea Mostiştei pînă la Butimanul şi Tărtăşeşti e plin locul de aşezările oamenilor de acum cîteva milenii.

PRIMELE AŞEZĂRI OMENEŞTI

Aria bucureşteană fiind situată în mijlocul acestei zone, e natural ca să fi fost bine populată încă de la început. Valea Colentinei şi a Dîmboviţei au atras în mod deosebit; aici şi găsim numărul cel mai mare de aşezări. O explorare sistematică, săpături făcute în cadrul unui plan de mari proporţii, aşa cum se practică de cîţiva ani încoace, vor spori, sîntem siguri, numărul acestor aşezări. Dar şi atîtea cîte se cunosc astăzi, ele sînt de ajuns ca să dovedească densitatea populaţiei străvechi pe aria bucureşteană. De-a lungul Colentinei s-au constatat asemenea aşezări la Chitila, Mogoşoaia, Bordei, Herăstrău, lacul Tei, Plumbuita, Colentina, Fundeni, Ziduri-între-Vii, halta Bolintineanu, Mărcuţa, Căţelu. De-a lungul Dîmboviţei, la Roşu-Militari, Ciurel, Cotroceni, Mihai-Vodă, Dealul Spirii (Arsenal), Radu-Vodă, Biserica lui Bucur, Dudeşti, Dealul Piscului, Glina. Alte aşezări, în interiorul liniei de centură a forturilor, s-au găsit la Bucureştii-Noi, Străuleşti, Dămăroaia, Giuleşti, Popeşti-Leordeni. În zona exterioară din imediata apropiere a liniei de centură s-au constatat străvechi aşezări la Jilava, Măgurele, Ciorogîrla, Arcuda, Buftea, Căciulaţi. Iar într-o zonă şi mai largă, de jur împrejurul capitalei, sînt acelea de la Brăneşti, de la Vidra, vestite prin descoperirile importante făcute aici, de la Popeşti, pe malul Argeşului, de la Ţigăneşti şi de la Snagov, a cărui insulă arată o viaţă neîntreruptă timp de mii de ani.

Cît sînt de vechi aceste aşezări? În care din împărţirile clasice ale lungii perioade ale comunei primitive — paleolitic, neolitic, bronz şi fier — pot fi ele aşezate? În săpăturile din 1953 de la Mihai-Vodă, pe Dealul Arhivelor, printre resturile neolitice s-a găsit şi o aşchie de silex din epoca paleolitică, adică a pietrei cioplite, avînd o vechime considerabilă: peste o sută de mii de ani înaintea erei noastre. Se poate ca această aşchie să nu fi fost de acolo, ci adusă din vecinătate; în orice caz, descoperirea altor urme paleolitice, atît în cuprinsul Bucureştilor — la capătul străzii Ziduri-între-Vii, la cariera de nisip de la Herăstrău, pe dealul bisericii Radu-Vodă, la Bucureştii-Noi — cît şi în preajma oraşului — într-o carieră de pietriş din dreptul satului Pantelimon, pe malul drept al Colentinei — dovedeşte prezenţa omului în

toată epoca paleolitică — din paleoliticul inferior pînă în cel superior — pe teritoriul actual al capitalei noastre: e concluzia ce se desprinde din săpăturile arheologice întreprinse în ultimii ani. În acea îndepărtată vreme, în care perioadele reci — glaciare — au alternat cu cele calde, îngăduind pe aria bucureşteană traiul unor animale ca mamutul şi rinocerul siberian cu blană în perioadele reci, şi elefantul şi rinocerul în cele calde, pe lîngă bouri, cerbi, boi şi lupi, omul a trăit din ce putea culege — fructe, seminţe, rădăcini — şi din vînat şi pescuit. S-au descoperit oase de elefanţi şi cerbi la capătul străzii Ziduri-între-Vii şi lîngă mlaştina din acel loc a Colentinei; de asemenea, oase de mamut în cariera de nisip de la Herăstrău.

Din *neolitic*, adică din epoca pietrei lustruite, epocă al cărei început cade la noi în mileniul al şaselea, iar sfîrşitul pe la 1800 înainte de era noastră, avem urme mult mai numeroase. Pe temeiul acestor urme, arheologii deosebesc, în cuprinsul epocii neolitice, mai multe faze sau „civilizaţii" — se întrebuinţează şi termenul de „cultură materială" — numite după localităţile unde s-au făcut descoperirile caracterizînd pe fiecare din ele. Cea mai veche este civilizaţia tip *Dudeşti*, după descoperirile făcute în 1954 şi 1956, în partea de sud-est a oraşului, pe marginea terasei Dîmboviţei, la locul numit Malul Roşu. Urmează apoi, derivînd din precedenta, civilizaţia tip *Bolintineanu*, caracterizată prin descoperirea făcută în apropiere de halta cu acest nume, de la marginea lacului Tei. O aşezare asemănătoare s-a găsit şi în apropiere de satul Căţelu. A treia civilizaţie, tip *Boian* — după descoperirea din insula lacului numit astfel, la sud-est de satul Mănăstirea (raionul Olteniţa) — e reprezentată, pe aria bucureşteană, de descoperirea de la Giuleşti, la marginea de nord-vest a oraşului; ea reprezintă faza cea mai veche a acestei civilizaţii; fazele mai noi apar în aşezările de lîngă satele *Vidra*, la sud, şi *Glina*, la est de Bucureşti. Aceste trei civilizaţii — Dudeşti, Bolintineanu şi Boian — ţin pînă pe la 2500 înainte de era noastră. Între circa 2500 şi circa 1800 î.e.n., este, în sfîrşit, civilizaţia tip *Gumelniţa*, caracterizată prin descoperirile făcute pe colina cu acest nume, spre est de Olteniţa rurală şi reprezentată, în împrejurimile Bucureştilor, de straturi mai noi în aceleaşi aşezări de la Vidra şi Glina. Acestei civilizaţii îi aparţine şi aşezarea de la Străuleşti, dincolo de Bucureştii-Noi. De o deosebită importanţă pentru întreg neoliticul este aşezarea de pe Dealul Arhivelor sau, cum i se mai spune, de la Mihai-Vodă, în mijlocul oraşului însuşi. Urmele descoperite aici îndreptăţesc concluzia că acest bot de deal care înaintează în lunca Dîmboviţei a fost locuit chiar de la începutul neoliticului.

Din epoca următoare, a *bronzului*, în care oamenii descoperă meşteşugul de a turna bronzul şi a face arme şi unelte din el, epocă ce ţine de pe la 1800 pînă la circa 800 înaintea erei noastre, sînt urme şi mai numeroase. Pe temeiul lor, specialiştii au împărţit această epocă în două civilizaţii sau culturi materiale: una, mai veche, numită *Glina III — Schneckenberg*, caracterizată adică prin descoperirile făcute în cel de-al treilea strat, cel de deasupra, al aşezării de la Glina şi, în Transilvania, prin descoperirile de la Schneckenberg (Muntele Melcilor), lîngă Braşov. Acestei faze mai vechi îi aparţin o serie întreagă de aşezări de pe malurile Colentinei, ca, de pildă, aşezările de la Străuleşti, Bucureştii-Noi, Băneasa, lacul Tei (vezi fig. 5 şi 6), Fundeni, Pantelimon; de pe malurile Dîmboviţei, cum sînt aşezările de la Giuleşti, Ciurel, de pe dealurile de la Opler şi Mihai-Vodă, de pe colina de la Radu-Vodă şi biserica Bucur, de la Dudeşti şi Popeşti-Leordeni, în sfîrşit aşezările de la Ştrandul Izvor, de pe Dealul Piscului şi de pe dealul din faţa Penitenciarului Văcăreşti. A doua civilizaţie, mai nouă şi care derivă sau îşi are rădăcinile în precedenta, se numeşte *Tei-Bucureşti*, deoarece se caracterizează prin descoperirile de la lacul Tei şi Bucureştii-Noi. Acestei faze mai noi îi aparţine o altă serie de aşezări tot pe malurile celor două ape. O seamă dintre ele coincid cu aşezările fazei precedente, pe care le continuă de altfel; aşa sînt aşezările de la Străuleşti, Bucureştii-Noi, lacul Tei, Pantelimon, Dealul Piscului, cel din faţa Penitenciarului Văcăreşti etc. În afară de acestea, semnalăm aşezările de la Dămăroaia, de la Pipera — pe teritoriul Gospodăriei „Ferma Roşie" — de pe dealul unde este Academia Militară, de pe locul fostului Azil Elena Doamna, de la Căţelu etc.

În sfîrşit, din epoca *fierului*, cînd se descoperă meşteşugul — prin topirea minereului — de a obţine fierul şi a-l lucra, epocă ce ţine de pe la 800 î.e.n. pînă la finele primului secol al erei noastre, şi care se împarte de către arheologii europeni în două perioade, *Hallstatt* şi *La Tène*, numite astfel după localităţile unde s-au făcut descoperirile caracterizînd fiecare din aceste perioade, cunoaştem de asemenea o serie de aşezări omeneşti pe aria bucureşteană. Este mai întîi importanta aşezare de la Bordei-Herăstrău, care a dat numele său civilizaţiei din prima perioadă a acestei epoci (Hallstatt); ea corespunde civilizaţiei de acelaşi caracter din Oltenia, numite tip Plopşor-Vîrtop. Sînt apoi aşezările de la Dămăroaia, lacul Tei, Pipera, Colentina, Fundeni, apoi Ciurel, Radu-Vodă, Biserica lui Bucur, Dealul Piscului, Popeşti-Leordeni. O deosebită menţiune merită aşezarea de la Arhivele Statului şi aceea, întinsă, de la Popeştii-Novaci de pe Argeş; ele sînt reprezentative pentru cea de-a doua perioadă a epocii fierului, pentru felul de viaţă al înaintaşilor noştri, dacii sau geţii (vezi fig. 7).

Şi pentru epoca bronzului şi pentru aceea a fierului, prezenţa armelor şi a uneltelor fabricate din aceste metale e destul de rară pe teritoriul capitalei şi al împrejurimilor ei imediate. Faptul se explică însă prin împrejurarea că aceste metale nu se puteau produce pe loc — lipsind minereurile — aşa încît ele trebuiau aduse din alte regiuni, cum e aceea a vestului Olteniei, a Banatului sau a Transilvaniei.

Cercetînd numele diferitelor așezări omenești din epoca paleolitică, neolitică, a bronzului și a fierului, o constatare se impune: într-o seamă din aceste așezări viața a continuat de-a lungul diferitelor epoci, timp de multe milenii. Straturile de resturi din aceste epoci se suprapun. Tipice sînt, sub acest raport, așezările de la Radu-Vodă și Arhivele Statului, apoi acelea de la lacul Tei, Fundeni, Ciurel, Glina.

ÎNDELETNICIRI ȘI APARTENENȚĂ ETNICĂ

Locuitorii acestor străvechi așezări au avut ca îndeletniciri de căpetenie agricultura, creșterea vitelor, vînatul și pescuitul. Cea dintîi ne e documentată prin boabele de grîu și mei ale căror urme, împreună cu pleavă și paie, s-au găsit in așezarea neolitică de la Giulești, prin fragmentele de rișnițe descoperite la Dudești, la Glina și în alte așezări din neolitic. Credem că și forma superioară de agricultură care e viticultura, creșterea viței-de-vie, a fost cunoscută acestor îndepărtați strămoși încă din epoca bronzului. Panta repede spre luncă și favorabil expusă a șesului de la miazăzi de Dîmbovița și pantele dealurilor de la Patriarhie și Radu-Vodă au îndemnat de foarte timpuriu pe localnici să cultive fructul scump lui Bacchus. Tracii, din marea familie a cărora au făcut parte dacii, erau doar vestiți pentru această îndeletnicire încă din vremea homerică.

Despre creșterea vitelor sînt mărturie cantitățile mari de oase de bovine descoperite tot în așezarea de la Giulești. Iar locuitorii așezărilor de tip Gumelnița aveau, pe lîngă casele lor, și oi, capre și porci. Cîinele fusese domesticit de la începutul neoliticului; calul e constatat în epoca bronzului; el se întrebuința la călărie, dovadă zăbalele care s-au găsit in așezările din faza Tei-București.

E foarte probabil ca, încă din epoca bronzului, să fi existat și prisăci, prin poienile pădurii sau prin fînețe. Herodot, care scrie la jumătatea secolului al V-lea înaintea erei noastre, relevă mulțimea albinelor de pe malul stîng al Dunării; sînt atît de multe, înseamnă el, încît împiedică oamenii să treacă fluviul. E, evident, o mare exagerare, o naivitate chiar; nu mai puțin semnificativă însă pentru dezvoltarea apiculturii — îndeletnicire caracteristică ținuturilor noastre — încă de pe atunci. Cît despre vînat, în întinsele păduri ce acopereau altădată teritoriul bucureștean, și despre pescuit, în cursurile de apă și in salba de lacuri și bălți, ele erau îndeletniciri obișnuite ale omului de pretutindeni în această îndepărtată vreme. E de observat că undița și harpuna, sau harponul, sînt printre cele mai vechi unelte ale omului; aceasta din urmă, lucrată la început din os, se crede că ar data încă din paleolitic.

Îndepărtații strămoși ai bucureștenilor locuiau in bordeie mai mult sau mai puțin îngropate în pămînt — bordeie, de felul cărora se mai puteau vedea încă atîtea in plin veac al XIX-lea la marginea orașului și chiar în oraș; locuiau, de asemenea, în colibe și în case cu pereți de nuiele împletite și muruite sau lipite. La Dudești s-au descoperit urmele unor asemenea colibe; ele au o formă ovală; dimensiunile uneia din ele: 3×1,50 metri; adîncimea în pămînt, 40 de centimetri. Bordeiele neolitice de la Giulești sînt cam tot atît de mari: 3×2 metri, dar adîncimea în pămînt e de 1 metru. În faza Boian a neoliticului se construiesc, la suprafața solului, case de formă pătrată; în faza Gumelnița, aceste case au cîteodată chiar două încăperi, după cum ne arată miniaturile de lut ars descoperite în așezările de la Glina și Vidra.

Antecesorii, din epoca neolitică, ai bucureștenilor știau să facă din loessul sau lutul care se găsea pretutindeni, la mică adîncime, tot felul de vase. Dacă acelea din faza mai veche, de la Dudești, nu impresionează în mod deosebit, în schimb vasele din faza sau civilizația Boian atrag numaidecît atenția, atît prin forma lor, cît mai ales prin ornamentele ce le împodobesc. Aceste ornamente constau adesea din desenuri geometrice; motivele respective — frecvent revin „cîrligele meandrice" — au fost săpate în pereții încă umezi ai vaselor și umplute cu o substanță albicioasă; după arderea vaselor, contrastul între această substanță și fondul negru sau cenușiu este remarcabil. În faza Gumelnița găsim și vase pictate cu o vopsea roșiatică și cu alb; așa este, de pildă, capacul de vas, în formă de cap de idol, găsit la Vidra în 1932. Din aceeași fază sînt și vase pictate cu grafit, ceea ce le dă un aspect lucios. O deosebită importanță prezintă ceramica epocii bronzului, în special aceea a fazei a doua, care poartă numele de Tei-București. Vasele de lut ars ale acestei epoci — oale, cești sau căni, străchini (vezi fig. 5 și 6) — sînt de culoare neagră, cenușie sau galben-portocalie; ele au pereții împodobiți cu ornamente alcătuite din șiruri de puncte sau linii, umplute, ca și în faza Boian a neoliticului, cu o substanță albă, ornamente care amintesc in mod izbitor pe acelea ale scoarțelor românești de mai tîrziu, ale ouălor încondeiate și ale crestăturilor în lemn.

Acești îndepărtați strămoși cunoșteau metalele și, de la o vreme, le lucrau chiar pe loc. Încă în neolitic s-au descoperit obiecte de aramă și de aur; în faza Boian ele sînt, ce-i drept, foarte rare, aproape dispărente; în faza Gumelnița, însă, numărul lor se mărește. S-au descoperit în așezarea de la Străulești sule de aramă, avînd minere din os de pasăre. Iar la Vidra, pe lîngă unelte casnice și un topor de luptă, toate din aramă, s-a găsit, pe pieptul „zeiței" — adică al vasului antropomorf descoperit în 1934 — și un „pandantiv" de aur, în formă de cerc prevăzut cu două mici găuri prin care trecea firul ce-l susținea.

Din epoca bronzului sînt numeroase uneltele și armele lucrate din acest metal. Pe aria bucureșteană

s-au descoperit, în aşezările din acea vreme, tot soiul de asemenea unelte şi arme, de la seceri, cuţite, undrele, ace de cusut, fibule sau ace de prins veşmintele pînă la topoare, vîrfuri de suliţi şi vîrfuri de săgeţi. S-au găsit — la lacul Tei — şi *tipare* pentru turnatul unor asemenea unelte, ceea ce înseamnă că respectivii meşteri îşi aduceau materia primă de aiurea, în cîmpia munteană negăsindu-se mine de aramă şi cositor; se foloseau poate şi de obiecte vechi, stricate, pe care le topeau şi le turnau din nou.

ars înfăţişînd schematic un trup femeiesc. Astfel de figurine — de lut, dar şi de os — se înmulţesc în aşezările neolitice din faza Gumelniţa; ele sînt împodobite cu ornamente în linii şi cercuri, înfăţişînd, poate, veşminte sau chiar tatuaje. Merită să fie relevată, sub acest raport, figurina, înaltă de 43 de centimetri, găsită în 1934 la Vidra şi cunoscută sub numele de „zeiţa de la Vidra“ (v. şi mai sus, p. 27). Este un vas antropomorf, adică un vas în formă de trup omenesc — în speţă, un trup de femeie, lat

Fig. 5 — (Vezi legenda la pag. 29)

În epoca fierului, pe lîngă acest metal, întrebuinţat atit pentru unelte — s-au descoperit seceri şi foarfeci — cît şi pentru arme, se constată o utilizare din ce în ce mai mare a argintului, din care se fac podoabe, dar mai ales monede (vezi p. 33).

Femeile acestor străvechi locuitori ştiau să toarcă şi să ţească, în special cînepa, meşteşug pe care Herodot — în secolul al V-lea înaintea erei noastre — îl aminteşte cu mari laude. Creşte această plantă — scrie istoricul grec — „şi singură şi semănată, şi dintr-însa îşi fac haine tracii, foarte asemănătoare cu cele făcute din in, aşa că cine nu cunoaşte cînepa cu de-amănuntul nici nu poate deosebi dacă-s de cînepă ori de in; iar cine n-a văzut cînepă vreodată are să creadă că-s de in“.

În aşezarea neolitică de la Căţelu — faza Bolintineanu — s-a găsit un fragment de figurină de lut

în şolduri şi avînd mîinile aduse pe piept. Capacul vasului trebuia să înfăţişeze capul acestui trup; el n-a fost găsit. În schimb, cunoaştem, tot de la Vidra, un alt capac de vas antropomorf, reprezentînd schematic capul omenesc; el e pictat cu alb şi roşu. Se pare că aceste figurine reprezentau divinitatea feminină, simbolul fecundităţii, al vieţii.

Morţii şi-i îngropau chirciţi, cu genunchii la gură; se pare că era poziţia rituală, a ritului lor funerar. Aşa a apărut scheletul, culcat pe stînga, cu capul îndreptat spre sud-vest şi picioarele spre nord-est, în mormîntul dat la iveală la extremitatea străzii Ziduri-între-Vii, într-o aşezare din epoca de bronz. Asemenea morminte se găsesc şi în alte părţi ale pămîntului românesc; ele aparţin şi epocii neolitice, faza Gumelniţa. Mai există o a doua categorie de morminte, care apar spre sfîrşitul epocii neolitice şi

începutul aceleia a bronzului: sînt aşa-zisele „morminte cu ocru", în care trupurile răposaţilor erau vopsite cu pămînţel roşu. Se crede că aceste morminte ar aparţine nu autohtonilor, ci triburilor de păstori nomazi veniţi din Răsărit: e o simplă ipoteză. Mai tîrziu, în epoca fierului, înmormîntarea se face de obicei prin incinerare. Cenuşa rezultată era păstrată fie într-o urnă sau amforă funerară — cazul mormîntului descoperit la Dămăroaia sau al aceluia de la lacul Tei — fie în simple gropi rotunde. Astfel de tuia, epocă de care grecii homerici îşi mai aduceau aminte numai din legendă şi cu mirare. Antropologul francez Eugène Pittard crede şi el că „nimic nu ne împiedică să presupunem că locuitorii care au înălţat colibele funerare în epoca pietrei lustruite sînt aceia care mai tîrziu au primit de la istoricii vechi numele de daci sau geţi". Dintre învăţaţii români, regretatul Ion Andrieşescu împărtăşea aceeaşi părere. Prin urmare, potrivit acestor trei învăţaţi, creatorii civilizaţiei neolitice tîrzii din regiunile noastre ar fi chiar

Fig. 5 — Fragmente de vase de pămînt din epoca bronzului găsite la Lacul Tei, lîngă Bucureşti, în 1929—1930. Ornamentele ce împodobesc aceste vase se găsesc în arta noastră populară pe ouă încondeiate, crestături în lemn, scoarţe. Circa 1600—1400 î.e.n. (M.I.B.)

morminte de incinerare, din faza Bordei-Herăstrău, s-au găsit la Ciurel şi pe Dealul Piscului, aproape de Bellu. De asemenea, la Popeşti-Leordeni: acestea din urmă sînt din faza a doua a epocii fierului. Precis datat e mormîntul de incinerare de la Snagov: în el s-au aflat patru dinari de argint ai Republicii Romane, din anii 69—42 î.e.n.

Cărui neam au aparţinut aceşti străvechi locuitori ai ariei bucureştene? Un răspuns au încercat să dea, în ce priveşte perioada finală a neoliticului, caracterizat prin civilizaţia ceramicii pictate, şi căruia, în aria amintită, îi corespunde civilizaţia tip Gumelniţa, atît învăţaţii străini, cît şi români. Carl Schuchardt, învăţatul german care s-a ocupat de vechea populaţie a Europei, atribuie hotărît această civilizaţie — pe care o caracterizează drept „superioară" — tracilor, şi o consideră ca o epocă strălucită a neamului acesstrămoşii noştri, dacii. Faţă de această opinie există însă o alta, susţinută şi ea de învăţaţi cu autoritate, care cred, dimpotrivă, că locuitorii care au dat naştere remarcabilei civilizaţii de la finele neoliticului sînt alţii decît creatorii civilizaţiei bronzului. Potrivit acestei ultime opinii — împărtăşită la noi şi de Vasile Pîrvan şi Constantin Daicoviciu — ar fi avut loc în regiunile noastre suprapuneri de popoare, în urma unor lupte grele, noii-veniţi distrugînd civilizaţia predecesorilor. Aşa s-ar fi întîmplat cu oamenii epocii de bronz, care au distrus civilizaţia anterioară neolitică; aşa au păţit apoi aceştia, la rîndul lor, din partea oamenilor epocii de fier, care au venit unii din regiunea Alpilor, coborînd spre sud-est şi sud, alţii — cunoscuţi sub numele de sciţi — din estul asiatic spre Rusia de miazăzi. Dacii, element al marii mase tracice, ar fi, în concepţia acestor învăţaţi, tocmai popu-

Fig. 6 — Ceramică tip București din epoca bronzului găsită pe aria bucureșteană (Lacul Tei etc.), circa 1600–1400 î.e.n. (M.I.B.)

lația peste care au năvălit oamenii epocii de fier. Potrivit acestei ultime ipoteze, se admite deci că dacii sau geții erau în ținuturile noastre de pe la anul 1800 înaintea erei noastre și că ei sînt creatorii civilizației bronzului. Accentuăm asupra termenului de *ipoteză*, deoarece și această ultimă opinie și cea anterioară nu sînt decît niște construcții conjecturale. Sigur e numai că Herodot îi amintește pe geți sau daci la sfîrșitul secolului al VI-lea înaintea erei noastre, mai exact la 514, cu prilejul expediției lui Darius, regele perșilor, care în acel an a trecut, cu uriașa sa armată, prin Dobrogea ca să facă război sciților de la nordul Mării Negre. Acești sciți își întinseseră dominația și asupra teritoriului dacic, deci și asupra cîmpiei muntene. De la ei provine așa-zisul „pieptene de bronz" — de fapt o podoabă de harnașament — găsit într-una din carierele de nisip de la marginea Bucureștilor și aflător acum la Muzeul național de antichități. El înfățișează pe un călăreț scit adăpîndu-și calul la o fîntînă. Tot sciților li se datorează — se pare — vîrfurile triunghiulare de săgeți din bronz descoperite la lacul Tei și la Bucureștii-Noi, precum și — pe o arie mai largă în jurul capitalei — armele și podoabele de la Gurbănești (raionul Lehliu) și de la Ploiești-Triaj.

Așadar, prima știre istorică asupra dacilor sau geților se referă la anul 514 î.e.n. E foarte probabil că, *la această dată*, un trib al lor să fi locuit și țărmul *stîng* al Dunării, în regiunea de pădure cuprinsă între cele două stepe, deci regiunea bucureșteană. De altfel, Bărăganului i se și spune mai tîrziu „pustiul — în realitate stepa — geților".

BIBLIOGRAFIE

I. *Primele așezări omenești.* 1. *Reallexikon der Vorgeschichte unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter, herausgegeben von Max Ebert*, Berlin, 1924—1932, 15 vol. in 8°; 2. Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, *Sonderabdruck aus dem 22. Bericht der römisch-germanischen Kommission*, 1933, 170 p. in 8°; 3. *București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, București, 1954, 263 p. in 8°; 4. *Bucureștii de odinioară. Bucureștii în lumina cercetărilor arheologice* (articole de Gh. Cantacuzino, I. Ionașcu, Sebastian Morintz, Dinu V. Rosetti și Vlad Zirra), București, 1959, 239 p. in 4°.

5. Dinu V. Rosetti, I. *Descoperiri paleolitice în preajma Bucureștilor*; II *Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar*; București, 1934, 60 p. in 8° și 5 pl. 6. C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Le paléolithique en Roumanie*, în *Dacia*, V—VI (1935—1936), p. 41—107; 7. Sebastian Morintz și Dinu V. Rosetti, *Din cele mai vechi timpuri și pînă la formarea Bucureștilor*, în *Bucureștii de odinioară*, București, 1959, p. 147—165; 8. Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II (1925), p. 29—103; 9. Vl. Dumitrescu, *Le plastique anthropomorphe en argile de la civilisation énéolithique balcano-danubienne de type Gumelnița*, in *Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst*, 1932—1933, p. 49—72; 10. Dinu Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*; *raport preliminar*, în *Publicațiile Municipiului București*, nr. 1, București, 1934, p. 6—9; 11. I. Berciu, *Prime considerațiuni asupra neoliticului din valea Dunării inferioare în legătură cu descoperirile din județul Vlașca*, în *Buletinul Muzeului județului Vlașca „Teohari Antonescu"*, II (1937), p. 31—105; 12. I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu neoliticul din R. P. R.* în *St. și cerc. ist. veche*, I (1950), 2, p. 208—219; 13. E. Comșa, *Rezultatele sondajelor de la Dudești și unele probleme ale neoliticului de la sud de Carpați*, în *St. și cerc. ist. veche*, VII, p. 41—49.

14. C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Urme de noi așezări preistorice în preajma Bucureștilor*, în *Cronica numismatică și arheologică*, II (1922), p. 51—55; 15. I. Andrieșescu, *Nouvelles contributions sur l'âge de bronze en Roumanie. Le dépôt de bronzes de Drajna-de-Jos et l'épée de Bucium*, în *Dacia*, II (1925), p. 345—384; 16. Dinu Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Snagov*, I, în *Rev. ist. rom.*, III (1933), p. 217—226; 17. Dinu Rosetti, *Din preistoria Bucureștilor*, I. *Civilizația tip București.*

Die Bukarester Kultur, București, 1936, 30 p. in 4°; 18. Sebastian Morintz, *Săpăturile de pe dealul Ciurel*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VII (1961), p. 658—663.

19. Dinu Rosetti, *Asupra tipologiei și tehnicei cîtorva așezări și locuințe pre- și protoistorice din preajma Bucureștilor*, în *Urbanismul*, XI (1932), p. 96—102 și 176—188.

II. *Îndeletniciri și apartenență etnică.* 20. I. Andrieșescu, *Contribuție la Dacia înainte de romani*, Iași, 1912, 124 p. in 8°; 21. V. Pîrvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, in *Mem. secț. Inst. Acad. Rom.*, seria 3, t. III (1926), p. 113–851; 22. Carl Schuchardt, *Alteuropa. Kulturen. Rassen. Völker*, ed. 3, Berlin și Leipzig, 1935, XI, 355 p. in 8°; 23. V. Pîrvan, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, București, 1937, 218 p. in 8° (o nouă ediție în 1957, îngrijită de R. Vulpe); 24. C. Daicoviciu, *Daker und Rumänen, in Siebenbürgen*, I, București, 1943, p. 175–186; 25. Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, ediția a V-a, București, 1946, p. 15–30; 26. *Istoria României*, I, București, 1960, p. 3–212 *(Orînduirea comunei primitive)*.

ÎN VREMEA DACILOR SI DACO-ROMANILOR

„...Pe sub deal, pînă în drumul Giurgiului, la stîlpul de piatră al armeanului, în capul troianului, lîngă heleşteul lui Şerban-vodă...“

(Hotarnică privind Bucureştii, în documentul din 4 iunie 1668)

Materialul documentar de care dispunem *pentru aria bucureşteană* în epoca dacă şi daco-romană este tot de caracter arheologic: ceea ce a ieşit la iveală prin săpături sistematice sau prin descoperiri întîmplătoare. Nici o ştire *scrisă* care să se refere la această arie, nici o inscripţie, greacă sau romană — doar cîteva litere — nici o menţiune în cronicile sau scrierile de altă natură, contemporane. Spre a ne putea da seama deci de felul cum s-a desfăşurat viaţa pe această arie în zisa epocă, va trebui să ne folosim de mărturiile arheologice şi să le interpretăm ţinînd seamă şi de ştirile pe care ni le dau izvoarele scrise pentru regiunea ţărmului stîng al Dunării.

PE VREMEA DACILOR

Un fapt este sigur din capul locului, şi anume, că teritoriul oraşului şi împrejurimile lui au continuat să fie bine populate şi în această vreme. Într-o serie întreagă de aşezări, ca, de pildă, acelea de la Mihai-Vodă şi Radu-Vodă, viaţa s-a desfăşurat fără întrerupere din epoca bronzului pînă la sfîrşitul epocii fierului, deci pînă la finele primului secol al erei noastre. Aşezări de ale dacilor s-au constatat şi la Arsenal, în Dealul Spirii, la Biserica lui Bucur, la lacul Tei, la Pipera, Militari etc. În împrejurimile Bucureştilor a fost descoperită, prin săpăturile din ultimii ani, o mare aşezare dacică la Popeştii-Novaci, lîngă Argeş; sînt bine cunoscute, de asemenea, aşezările ceva mai depărtate, de la Crăsani pe Ialomiţa, de la Tinosul pe Prahova, de la Mănăstirea, Piscul-Coconi şi Odaia-Vlădichii, pe Mostiştea inferioară şi salba de aşezări de la Dunăre, între Gura Mostiştei şi Giurgiu.

Locuitorii acestor aşezări îşi continuă străvechile îndeletniciri; agricultura, în toate formele ei, şi creşterea vitelor au locul de frunte. Generalul şi scriitorul antic Ptolemeu al lui Lagos, care a însoţit pe Alexandru Machedon în incursiunea pe care acesta a făcut-o, în anul 335, împotriva geţilor, pe malul stîng al Dunării, în regiunea, se pare, a gurii Argeşului, ne spune că soldaţii falangei au trecut prin „lanuri înalte de grîu“ şi că, spre a putea înainta, au culcat acest grîu „cu suliţele aplecate“. Tot de la el aflăm de un oraş al geţilor, aproape de Dunăre, bine populat, dar „rău întărit“, oraş pe care Alexandru l-a dărîmat „din temelii“, după ce mai întîi ostaşii săi îl prădaseră. Că erau multe asemenea oraşe în ţara geţilor sau dacilor este în afară de orice îndoială;

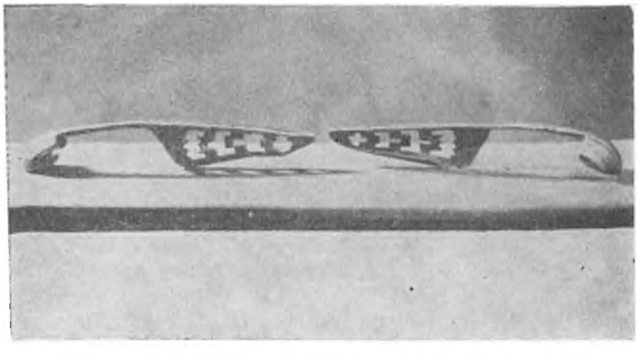

Fig. 7 — Fibule de argint dacice din epoca fierului, perioada La Tène, găsite la Popeşti-Novaci. (M.I.B.)

Fig. 8 — Monede dacice, imitînd pe cele macedonene, găsite în preajma Bucureştilor. (M.I.B.)

tot un Ptolemeu, geograful Claudius, care utilizează izvoare de dinainte de cucerirea romană, arată în Dacia nu mai puţin de 44 (patruzeci şi patru) de aşezări urbane, dintre care o serie întreagă purtînd terminaţia specifică -dava (Sucidava, Utidava, Arcidava etc.). Fost-a oare una din aceste aşezări pe locul Bucureştilor? N-o putem afirma, în stadiul actual al cercetărilor; dar faptul nu e imposibil. S-au găsit, pe aria bucureşteană, mai multe tezaure cuprinzînd fie monede greceşti, fie imitaţii dacice ale acestora, fie vase şi obiecte de podoabă din metal preţios. Cităm, în primul rînd, tezaurul de la Herăstrău, descoperit întîmplător în 1938, şi datînd din secolul al II-lea înaintea erei noastre. El era alcătuit din paftale şi brăţări de argint, un vas de asemenea de argint şi 58 de monede din acelaşi metal, imitaţii după înfăţişătoarele tetradrahme din Thassos. În altă margine a Bucureştilor, la Colentina, s-a găsit, tot întîmplător, un tezaur cuprinzînd iarăşi imitaţii ale aceloraşi monede greceşti. Pe de altă parte, la hotarul comunelor Bragadiru şi Vîrteju, la aproximativ un kilometru şi jumătate la nord de linia de centură, s-a descoperit, în octombrie 1953, cu prilejul punerii unei borne, un vas de pămînt cu 299 de monede de argint, tot imitaţii dacice, dar, de data asta, după tetradrahmele lui Lysimach, regele Traciei (323—281 î.e.n.). Acest fel de imitaţii au, pe avers, capul lui Alexandru Machedon, iar pe revers un călăreţ. E un tip de monedă dacă foarte răspîndită: exemplare s-au găsit pe toată faţa pămîntului românesc; în cîmpia munteană le constatăm la Piteşti sau în apropierea acestui oraş, la Zimnicea, la Comana, la Piscul-Crăsani, iar în aria bucureşteană, la Pipera (vezi fig. 8). Tezaurul descoperit în acest din urmă loc cuprindea de asemenea imitaţii după un tip înrudit cu cel de mai sus. Semnalăm, apoi, tezaurul cu monede dacice, imitaţii după cele greceşti, găsit în 1931 la Fundeni, şi tezaurul de la Popeşti-Leordeni, conţinînd imitaţii după tetradrahmele lui Filip al II-lea. Cînd s-a canalizat Dîmboviţa au fost găsite monede dace de argint în apropiere de podul Şerban-Vodă. În sfîrşit, imitaţii dace împreună cu monede greceşti autentice, din oraşele Tomis şi Dyrrachium (Durrazzo sau Durres) s-au descoperit în aşezările de la lacul Tei, Colentina şi Herăstrău.

Fig. 9 — Imitaţii dacice de vase greceşti, zise deliene. I. Găsit la Fundeni, lîngă Bucureşti, 1931; diametru 12,5 cm. Un altul, asemănător, tot la Fundeni, era plin cu monede dacice. II. Găsit la Snagov în 1933. Ambele vase din sec. I î.e.n. (M.I.B.)

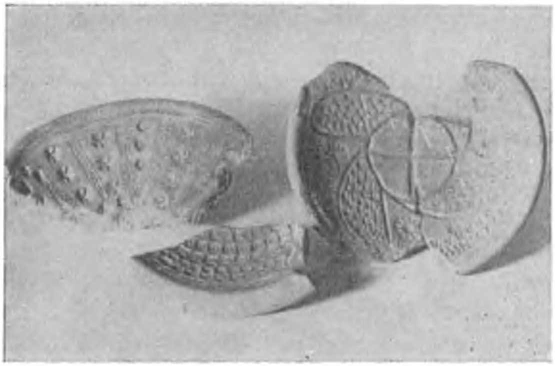

Fig. 10 — Imitaţii de cupe deliene găsite pe aria bucureşteană. (M.I.B.)

Vasul care cuprindea tezaurul de la Fundeni era el însuşi o imitaţie după vasele greceşti zise deliene sau din Delos, care se caracterizează prin ornamente în relief acoperind pereţii în întregime (vezi fig. 9). O altă imitaţie de vas delian, împodobit cu reproduceri de monede dacice, imitînd staterii lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, a fost găsit la Snagov, cu prilejul săpăturilor din 1933; mai înainte ieşiseră la iveală vase deliene de fabricaţie locală, la Crăsani. Alte fragmente de asemenea vase s-au descoperit la Dămăroaia, la Pantelimon, la lacul Tei (vezi fig. 10), şi, cu prilejul săpăturilor din 1953, în aşezarea dacă de la Arhivele Statului; în număr mai mare s-au găsit, în sfîrşit, în importanta aşezare dacică de la Popeştii-Novaci pe Argeş, aşezare care ar fi totuna, după ultimele cercetări, cu Argedava lui Buerebista şi unde a ieşit la iveală o mare clădire, un adevărat palat al stăpînitorului local. Interesant e faptul că

într-o seamă de asemenea aşezări dace s-au aflat, alături de imitaţiile de vase deliene, şi *tiparele* locale care serviseră la fabricarea lor. Iar o cercetare recentă, în curs de publicare, a precizat că nu este vorba de imitaţii servile ale modelelor greceşti, ci de prelucrări cu motive ornamentale originale, cum e, de pildă, spicul de grîu.

Faptul că s-au descoperit în cîmpia munteană în general şi pe aria bucureşteană în special atîtea tezaure cuprinzînd monede, vase şi podoabe de argint arată un nivel de viaţă mai ridicat al populaţiei respective. Dacii nu se mai mulţumeau acum cu moneda greacă pe care o puteau obţine pentru produsele lor, ci fabricau ei înşişi monedă de argint după modelul acesteia. Imitau de asemenea, după cum am arătat, vase greceşti; importau apoi pentru uzul păturii superioare — a nobililor — şi a curţii regelui stofe preţioase, ţesături fine, ba chiar şi produse alimentare sudice, vin şi untdelemn; resturi din amforele respective, provenind din Thassos, Rhodos şi Cnidos sau din cetăţile pontice, ni s-au păstrat în multe din aşezările cîmpiei muntene, la Crăsani, Coconi, Mănăstirea, Zimnicea, Tinosul etc. Să nu uităm, de altfel, că dacii ajung sub Buerebista, în secolul I înaintea erei noastre, la o mare putere, că statul lor se întinde pe o suprafaţă considerabilă, că armata lor atinge o cifră impresionantă: 200.000 de oameni, după mărturia geografului şi etnografului antic Strabo. Iar în secolul I al erei noastre apare cealaltă mare personalitate a dacilor, Decebal, sub care statul lor cunoaşte o ultimă înălţare, şi, îndată după aceea, prăbuşirea.

PE VREMEA STĂPÎNIRII ROMANE

Întemeiat-au oare romanii vreo aşezare mai însemnată pe locul actualilor Bucureşti? Elveţianul Sulzer, secretarul lui Alexandru-vodă Ipsilanti şi primul dintre cercetători care dă indicaţii asupra trecutului acestui oraş, crede că aici, pe locul capitalei, sau în apropiere de ea a fost vechea localitate *Pinum*, menţionată de Ptolemeu sub forma Pinon în cuprinsul Daciei Romane. Pe ce-şi întemeiază părerea, Sulzer nu ne spune; probabil, pe felul cum situează geograful antic această localitate în sud-vestul Munteniei. N-avem nici un argument hotărîtor în sprijinul acestei identificări; ea rămîne o simplă presupunere; Vasile Pîrvan, în încercarea ce face, în *Getica*, de a localiza oraşele Daciei indicate de Ptolemeu, crede că ar putea fi vorba de o aşezare cu numele Ad Pinum şi nu aminteşte nimic de o identificare cu Bucureştii. Tot aşa de bine s-ar fi putut lua în considerare, ba poate cu mai mulţi sorţi de probabilitate, alte două oraşe ale Daciei menţionate de Ptolemeu, şi anume, *Sornum*, în aceeaşi Muntenie de sud-vest, şi *Tiasum*, în centrul Munteniei.

Pentru o aşezare romană pe locul capitalei noastre ar pleda totuşi două fapte: mai întîi împrejurarea că pe aici trecea drumul care, plecînd de la Dunăre, fie din dreptul Rusciukului (Sexanta Prista), fie din dreptul Turtucaiei (Transmarisca) — noi credem de la ambele vaduri, întîlnindu-se, ca şi mai tîrziu, chiar la Bucureşti — ducea spre Transilvania. Acest drum — din care s-a descoperit recent la Tîrgşorul-Vechi o porţiune cu infrastructura de bolovani legaţi cu mortar bine păstrată, precum şi o cărămidă cu ştampila legiunii a XI-a Claudia — era păzit, în vremea dominaţiei romane, de castrele de la Mălăieşti şi de la Drajna-de-Sus, ambele pe apa Teleajenului. Normal era ca, în afară de aceste două castre, din regiunea deluroasă, să fi fost şi unele în partea de şes a drumului menţionat, aşa cum întîlnim o serie întreagă de-a lungul drumului celuilalt, din vestul Munteniei, care, plecînd tot de la Dunăre şi trecînd prin Putinei, Gresia, Filfani, Jidova, ajungea, prin pasul Branului, la Rîşnov şi apoi în Valea Oltului. Poate că un asemenea castru a fost la Bucureşti sau în zona bucureşteană. În sensul acesta ar pleda descoperirea făcută la Giuleşti (vezi mai jos p. 35). Pe de altă parte — şi acesta e al doilea fapt care militează pentru o aşezare militară romană la Bucureşti — tradiţia mai păstra, în secolul al XVII-lea, amintirea unui val roman sau a unui „troian", în partea de sud-est a oraşului. Această tradiţie e consemnată în documentul din 4 iunie 1668, confirmat la 4 ianuarie 1672, referitor la proprietatea sau moşia din Bucureşti a Mitropoliei. Arătîndu-se hotarul acestei proprietăţi, se dau, în actul din 1668, următoarele puncte de reper, foarte preţioase şi pentru aspectul de altădată al oraşului: „Din jos, din piatra de lîngă colţul gardului mănăstirii lui Pană... pînă în piatra de la capul Podului Turcului, şi de acolo pe uliţă în sus pînă în piatra din uliţa drept Mitropolia. Şi de acolo, pe lîngă crucea doamnei Mirceoaia, pe cale în sus, pînă în piatra drept Calicii... şi... pe lîngă Puţul Calicilor, în jos, pe lîngă lac, pe sub deal, pînă în drumul Giurgiului, la stîlpul de piatră al armeanului, *în capul troianului*, lîngă heleşteul lui Şerban-vodă, şi de acolo, pe drum, în jos, spre oraş, pînă în piatra drept Cărămizii şi pînă în piatra drept crucea părintelui domniei-mele Leon-vodă...". Termenul de „troian", a cărui etimologie duce la numele împăratului Traian, se dădea de către înaintaşii noştri unui val roman şi, prin extensiune, şi unui val din alte vremuri. Cînd, în 1407, Mircea cel Bătrîn dăruieşte Mănăstirii Cozia satul Hinăteştii din judeţul Vîlcea, el arată că hotarul este „pînă la troian şi pînă la apa Rîmnicului": e vorba de vechiul val roman, care mergea de-a lungul Oltului. Desigur, nu este exclus ca „troianul" amintit în această parte de sud-est a Bucureştilor, în documentul din 1668 — troian care azi nu mai poate fi urmărit pe teren — să fi fost şi din altă epocă decît aceea a dominaţiei romane.

Dar iarăşi se poate foarte bine să avem de-a face cu una din fortificaţiile ridicate pentru a apăra acest punct de strajă a drumului care ducea de la Dunăre în Transilvania.

Săpăturile arheologice întreprinse în ultimul timp au dat la iveală pe aria bucureşteană cîteva urme din timpul dominaţiei romane. În marea aşezare de la lacul Tei, unde se constată o viaţă neintreruptă în tot acest timp, s-au găsit statuete romane, din bronz, înfăţişînd zeităţile Venus şi Apollo (vezi fig. 11). Ele pot să provină din schimburile comerciale ale populaţiei autohtone, dacice, de asemenea

Fig. 11 — Statuetă de bronz, înfăţişînd pe Apollo. Vîrf de stindard sau de baldachin, tot de bronz, în formă de cap de acvilă, găsite amîndouă la Lacul Tei. Sec. I—II e.n. (M.I.B.)

din expediţiile de pradă ale aceleiaşi populaţii pe malul drept al Dunării, dar nu mai puţin din stabilirea unor elemente romane provinciale în această aşezare. Tot la lacul Tei a ieşit la iveală un mormînt de inhumaţie datînd din vremea ocupaţiei romane. Scheletul, aflat sub un bordei, avea la gît un colier alcătuit din verigi de bronz, separate prin mărgele de sticlă albă, rotunde.

Foarte interesantă e şi descoperirea care s-a făcut în aşezarea de la Giuleşti. Aici s-au găsit o serie de obiecte — o sabie, un topor, o andrea — apoi o placă de bronz cu un foarte mic fragment de inscripţie — cîteva litere —, o a doua placă de bronz şi monede romane: totul se pare că forma inventarul unui mormînt de militar roman, poate al unui călăreţ sarmat care slujea în armata imperială. Cea dintîi placă provine, probabil, dintr-o armură sau dintr-un scut; cea de-a doua, de la harnaşamentul unui cal. De factură, evident, romană, ea are în partea superioară două capete de femeie, faţă în faţă, la mijloc doi delfini, iar în partea inferioară simbolul originii Romei: lupoaica alăptînd pe Romulus şi pe Remus. Este evident, prin urmare, că aici, la Giuleşti, în latura de nord-vest a Bucureştilor, a fost o aşezare romană, poate „villa" sau moşia unui fost ostaş, poate chiar o aşezare militară.

În afară de aceste urme, s-au mai descoperit, în diferite puncte de pe aria bucureşteană, monede din timpul dominaţiei romane. Ele sînt de două feluri: monede de ale oraşelor din provinciile vecine şi monede de ale împăraţilor romani. Din prima categorie fac parte monede din Tomis (Constanţa), Odessos (Varna), Deultum (Burgas), Pautalia (Küstendil), Nicopolis ad Istrum (Nicopol), Marcianopolis (aproape de Provadia), Serdica (Sofia), Traianopolis (Orikhova, pe Mariţa), Adrianopolis (Edirne, tot pe Mariţa), Mesembria (Nesseber), pe coasta Mării Negre, la nord-est de Burgas, şi Viminacium (Costolac, pe Dunărea sîrbească). Ele dovedesc relaţii comerciale cu ţărmul drept al Dunării şi cu ţărmul Mării Negre, ba chiar şi cu oraşe mai îndepărtate din interiorul Peninsulei Balcanice. Din a doua categorie fac parte monedele împăraţilor Marcus Aurelius, Septimius Severus, Geta, Caracalla, Macrinus, Diadumenianus, Filip Arabul, Decius şi Gallienus, deci din intervalul 161—268 e.n.; de asemenea monede ale împărăteselor Faustina senior, soţia lui Antoninus Pius şi Iulia Domna, soţia lui Septimius Severus.

Credem că săpături sistematice întreprinse pe aria bucureşteană, în genul celor din ultimul deceniu, vor da la iveală şi alte urme din timpul dominaţiei romane. Cele descoperite pînă acum sînt suficiente totuşi ca să dovedească existenţa unor aşezări pe această arie, în secolele al II-lea şi al III-lea, să arate *continuitatea* vieţii omeneşti în străvechile centre de la lacul Tei, de la Giuleşti şi desigur şi din alte puncte de pe întinsul capitalei noastre.

BIBLIOGRAFIE

I. *Pe vremea dacilor.* 1. I. Andrieşescu, *Piscul-Crăsani. Descoperirile arheologice din vara anului 1923*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.*, seria 3, t. III (1926), p. 1—111; 2. V. Pîrvan, *Getica, O protoistorie a Daciei*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.*, seria 3, t. III (1926), p. 113—851; 3. Mihail Gr. Romaşcanu, *Consideraţiuni generale asupra originei monetei. Contribuţiuni la cunoaşterea circulaţiei monetare din Dacia.*

Tezaurul de la Colentina, Bucureşti, 1932, 29 p. in 4°; 4. Em. Panaitescu, *Numărul geţilor şi al dacilor. Comentar după Strabo*, Bucureşti, 1934, 16 p. in 8°; 5. C. Daicoviciu, *Problema numărului geto-dacilor. Consideraţii asupra unei lucrări recente*, Cluj, 1934, 12 p. in 8°; 6. * * *, *Ce cuprinde comoara găsită la Herăstrău*, în *Gaz. mun.*, VII (1938), nr. 317; 7. * * *, *Noi descoperiri arheologice din jurul capitalei*, în *Gaz. mun.*, VII (1938), nr. 339; 8. C. Moisil, *Les tetradrachmes de Thassos et de la Macédoine I-ère et leur circulation en Dacie*, în *Balcania*, VII (1944), p. 3—22; 9. Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, ediţia a V-a, Bucureşti, 1946, p. 31—116; 10. Bucur Mitrea, *Un tezaur cu monete dacice descoperit la Bucureşti de o echipă de muncitori a întreprinderilor Sfatului Popular*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor*, Bucureşti, 1954, p. 13—25; 11. Sebastian Morintz, Gh. Cantacuzino, *Săpăturile arheologice din sectorul Mihai-Vodă*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor*, Bucureşti, 1954, p. 45—132; 12. I. Ionescu, Vlad Zirra, D. Berciu, Margareta Tudor, *Săpăturile arheologice din sectorul Radu-Vodă*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor*, Bucureşti, 1954, p. 132—183; 13. Irina Casan-Franga, *Stadiul cunoştinţelor noastre despre cupele „deliene" în general, cu privire specială asupra cupelor „deliene" getice* (manuscris).

II. *Pe vremea stăpînirii romane.* 14. Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucarest, 1900, 243 p. in 4°; 15. V. Pîrvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, Bucureşti, 1923, 247 p. in 8°; 16. V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, Bucureşti, 1937, X, 269 p. in 8°; 17. Colonelul C. Zagoritz, *Castrul roman de la Mălăeşti*, Ploieşti, 1940, 22 p. in 8°; 18. C. Daicoviciu, *Daker und Rumänen*, în *Siebenbürgen*, Bucureşti, 1943, p. 175—186; 19. D. Tudor, *Răscoale şi atacuri „barbare" în Dacia Romană*, Bucureşti, 1957, 99 p. in 8°; 20. Dinu V. Rosetti, *Din cele mai vechi timpuri şi pînă la formarea Bucureştilor*, în *Bucureştii de odinioară*, Bucureşti, 1958, p.147—165; 21. Radu Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, III (1957), p. 227—246; V (1958), p. 337—350, VI (1959), p. 307—324; VII (1961), p. 321—338; VIII (1962), p. 457—462; 22. Radu Vulpe, *Muntenia şi Moldova în epoca romană*, în *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 517—530; 23. M. Zgibea, *Fibule din sec. III şi VI e.n. descoperite în săpăturile arheologice de la Militari*, în *Cercetări arheologice în Bucureşti*, Bucureşti, 1963, p. 373—384; 24. V. Leahu, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Căţelu-Nou*, în *Cercetări arheologice în Bucureşti*, Bucureşti, 1963, p. 15—47.

PERIOADA DE TRECERE LA FEUDALISM ȘI FEUDALISMUL TIMPURIU

În centrul ariei bucureștene, la Curtea Veche, viața omenească s-a desfășurat necontenit, din veacul al IV-lea pînă în al XIII-lea.

EPOCA PRIMELOR MIGRAȚII: NEAMURILE GERMANICE

O dată cu retragerea legiunilor și a administrației romane din Dacia [1], în 271—275, au plecat și bogătașii — marii negustori, proprietari de domenii, exploatatorii de mine — într-un cuvînt, cei care, cu banii lor, puteau trăi oriunde în imperiu. Grosul populației daco-romane însă, țăranii, meșteșugarii, orășenii săraci, au rămas pe loc și și-au continuat viața sub noua stăpînire, a goților. De altfel, aceștia din urmă ocupaseră ținutul carpato-dunărean în calitate de „federați", adică pe temeiul unei înțelegeri. Relațiile cu țărmul drept al Dunării nu s-au întrerupt; negustorii au continuat să treacă peste fluviu, într-un sens și în altul, cu mărfurile lor, moneda a continuat să circule. Cu atît mai mult cu cît anumite puncte întărite de pe malul stîng, în special în regiunea olteană, au continuat să rămînă în stăpînirea romană și după Aurelian. Sub Constantin cel Mare, în anii 328—332, are loc chiar o recucerire a cîmpiei muntene și oltene pentru aproape trei decenii. Nu e de mirare deci că s-au descoperit pe aria bucureșteană, într-o sumă de locuri, monede romane din secolul al IV-lea. Monede de ale lui Constantin cel Mare (306—337) s-au aflat pe locul fostei biserici Sărindar, unde e azi Casa Centrală a Armatei și pe fostul maidan Duca, unde se înalță acum palatul Sfatului Popular al Capitalei. La lacul Tei s-au găsit monede de la împăratul Valens (364—378); la Mogoșoaia, tot de la Valens, dar și de la Iulian Apostatul (361—363) și Valentinian I (364—375). De la acesta din urmă s-au găsit monede și la Cringași. Pe temeiul explorărilor și săpăturilor făcute s-au constatat *așezări omenești din secolul al IV-lea* în următoarele puncte din cuprinsul Bucureștilor: la Curtea Veche, și anume, în Piața de Flori, în strada Soarelui și în Pasajul Francez, la biserica Sf. Dumitru de lîngă Poștă, la Mihai-Vodă, în dealul Arhivelor Statului, la Radu-Vodă și biserica Bucur, la biserica Dobroteasa (Calea Văcărești), în strada Pitagora și la lacul Tei. Marea așezare din acest din urmă loc este chiar un caz tipic de continuitate a populației după părăsirea Daciei, deoarece resturile arheologice descoperite aici dovedesc prezența continuă a populației în secolele al II-lea, al III-lea și al IV-lea ale erei noastre. Tot din secolul al IV-lea s-au identificat așezări la Cringași, unde săpăturile au dat la iveală un cuptor de ars oale, la Chitila, Mogoșoaia, Pipera, Fundenii-Doamnei și — pe o arie mai largă în jurul capitalei — la Sărulești, la Ileana (raionul Lehliu), unde s-a descoperit iar un cuptor de ars oale, și la Spanțov.

De la neamurile germanice care au ocupat Dacia nu s-au găsit urme pe aria bucureșteană, ci în regiuni mai depărtate. Aceasta nu înseamnă însă că nu e posibil ca descoperiri viitoare să ateste prezența *goților* și în zona de pădure în mijlocul căreia se află Bucureștii. După cum se poate ca ele să ateste prezența *sarmaților*, neamul iranian, înrudit cu sciții și cu alanii de mai tîrziu, neam pe care izvoarele

[1] Prin Dacia înțelegem nu numai provincia romană, dar și partea din teritoriul muntean, deci și teritoriul viitorilor București, care, fără să fi făcut parte *administrativ* din provincie, a fost supusă totuși romanizării. Această parte era înconjurată aproape complet de provincii romane, era încadrată de un număr de castre romane și străbătută de drumuri pe care mergeau negustorii romani, plecînd de la vadurile Dunării.

scrise ale veacului al IV-lea îl amintesc în cîmpia munteană. S-a formulat chiar ipoteza că unele morminte din secolul al III-lea, descoperite la Giuleşti, ar putea aparţine eventual acestui neam, care fusese aliat cu dacii, pe vremea lui Decebal, în luptele împotriva romanilor.

Deocamdată rămîne bine constatat că în această zonă de pădure populaţia daco-romană a continuat să locuiască, în număr însemnat, în aşezări dese, după părăsirea Daciei.

PERIOADA CONLOCUIRII CU SLAVII ŞI A ASIMILĂRII ACESTORA

Aici au găsit-o *slavii*, ale căror triburi ocupă teritoriul ţării noastre în secolul al VI-lea. Aşa se explică numele de *Vlaşca*, pe care aceşti noi ocupanţi l-au dat regiunii păduroase de şes: el înseamnă „ţara vlahilor", adică a populaţiei romanice, şi s-a păstrat pînă în zilele noastre în legătură cu fostul judeţ de la vest şi sud-vest de Bucureşti. Tot în legătură cu regiunea păduroasă, dar de la nord de Bucureşti, stă numele de *Vlăsia*, purtat şi de o apă care străbate zisa regiune. Cei mai mulţi dintre cercetători au văzut în acest de-al doilea nume tot un ecou al prezenţei populaţiei romanice: Vlăsia ar însemna acelaşi lucru ca şi Vlaşca.

Slavii s-au aşezat în toată această regiune de pădure locuită de strămoşii noştri şi au dat nume noi, slavice, la o seamă din cursurile de apă ce o străbăteau. Nu au schimbat numele Dunării şi al Argeşului — erau nume străvechi, moştenite de la daci — dar au botezat din nou, cu nume de ale lor, celelalte cursuri de apă. I-au zis apei ce străbătea întinsele păduri de stejar ale cîmpiei muntene *Dîmboviţa*, de la dămb, stejar; celeilalte ape, care străbătea stepa necultivată a Bărăganului, i-au zis *Ialovniţa* — de la ialov, sterp, pustiu; din această veche formă, atestată în documentele veacurilor XIV—XVI, a rezultat aceea de astăzi: Ialomiţa. Tot aşa, au botezat cu nume slave *Mostiştea* — de la most, pod — *Prahova* — de la prah, praf, deci rîu cu maluri prăfoase — apoi *Crivina*, *Cîlniştea*, *Neajlovul*, *Snagovul*, *Ciorogîrla*, *Colentina*. Etimologia populară care s-a dat de unii diletanţi, în veacul trecut, acestui ultim nume, explicat prin românescul „colea-n tină", n-are nici un temei; în realitate, şi această de a doua apă bucureşteană, ca şi Dîmboviţa, poartă tot un nume slav. Şi cursul de apă — de la care s-a numit apoi judeţul — *Ilfovul* poartă de asemenea un nume slav. Căci Elhov — aceasta e forma veche a numelui, în actele din secolele XV—XVII — vine din elha, care înseamnă arin sau anin. Aşadar, Elhov, Ilhov, Ilfov e apa care curgea printre arini, prin ariniş.

Dar dacă în privinţa numelor de ape — rîuri, pîrîuri, lacuri — constatăm în aria bucureşteană şi în regiunea înconjurătoare o bogată moştenire de la slavi — şi lucrul nu-i de mirare dată fiind predilecţia pentru viaţa legată de apă a acelora care veneau din ţara nenumăratelor bălţi, lacuri şi rîuri — lucrul se schimbă cînd e vorba de numele aşezărilor omeneşti. Acestea, în marea lor majoritate, poartă nume româneşti. Fie nume terminate în -eşti şi -eni — care arată descendenţa din întemeietorul sau primul proprietar al aşezării şi care sînt în număr preponderent: Bucureşti, Văcăreşti, Dudeşti, Giuleşti, Grozăveşti, Bîrzeşti, Dobroeşti, Popeşti etc., sau Cotroceni, Fundeni, Otopeni, Copăceni, Cozieni etc., fie nume arătînd o apartenenţă, o localizare sau o poreclă — Băneasa, Mogoşoaia, Lupeasca, Mărcuţa, Crîngaşi, Afumaţi, Căciulaţi, Broscari, Roşu, Buftea etc., fie, în sfîrşit, nume în legătură cu originea etnică a locuitorilor respectivi — Sîrbii, Ţigănia, Grecii etc. — sau cu diferite împrejurări locale de caracter economic sau de altă natură: Moara-Săracă, Herăstrău, Postăvari, Căţelu etc. Ca să nu mai vorbim de numele legate de un aspect al terenului, precum Măgurele, Cîmpurelu, Movila etc. Faţă de această mare mulţime de nume româneşti, numele de origine slavă date aşezărilor omeneşti sînt foarte puţine, am putea spune chiar disparente. Citām cîteva din ele: Colentina, care vine însă de la numele apei, Glina, Bolintin, Tîntava, Grădişte, iar mai departe de Bucureşti, Crivina (tot de la numele apei), Olteniţa, Gumelniţa, Spanţov.

Cum se explică numărul mic de numiri slave de sate, în raport cu numărul însemnat de nume de ape? Pricina credem că stă mai întîi în împrejurarea că noii-veniţi au fost, faţă de daco-romani, inferiori numericeşte, deoarece o mare parte a lor au trecut mai departe, peste Dunăre, în Peninsula Balcanică. Deci, din capul locului, numărul satelor în care s-au aşezat slavii şi cărora le-au dat nume de ale lor a fost mai mic decît acela al satelor unde locuiau autohtonii. S-a adăugat apoi faptul că multe sate s-au format cu timpul, în perioada cînd slavii erau asimilaţi de către populaţia romanică — peste Dunăre, în Peninsula Balcanică, fenomenul a fost invers — şi mai ales *după* această asimilare. Toate satele din această ultimă categorie au căpătat, evident, nume româneşti. În al treilea rînd, semnalăm împrejurarea că o seamă din vechile sate s-au risipit, din cauza vicisitudinilor istorice, întemeindu-se apoi altele noi, cîteodată chiar în acelaşi loc, alteori în vecinătate; cu prilejul acestor schimbări s-au schimbat, adesea, şi numele respective. În sfîrşit, notăm şi faptul că o sumă de nume vechi, date de slavi, n-au mai avut, după asimilarea acestora, un înţeles pentru generaţiile următoare; locuitorii satelor n-au mai ştiut ce înseamnă vechiul nume. Aşa încît, atunci cînd oficialitatea sau proprietarul satului, sau, în unele cazuri, sătenii înşişi au vrut să-i schimbe numele, faptul s-a putut petrece foarte uşor, fără rezistenţă

sau împotrivire. Toate aceste fapte explică numărul mic actual al numelor slave de sate în comparaţie cu cele româneşti. Numele de ape au fost mai rezistente, ele s-au menţinut, deoarece aici n-au mai intervenit schimbări, fluctuaţii sau creări de unităţi noi. Micile modificări formale din acest domeniu — Ialomiţa în loc de Ialovniţa, Ilfov în loc de Elhov — se explică prin tendinţa la pronunţarea cea mai uşoară, care e o caracteristică a limbajului.

Săpăturile arheologice au scos la iveală urme din această perioadă a conlocuirii cu slavii pe întreaga arie bucureşteană. La Curtea Veche s-a găsit ceramică din veacul al VI-lea, perfect databilă printr-o monedă a lui Justinian (527—565). La fel în piaţeta Sf. Nicolae-Şelari, unde s-au găsit de asemenea ceramică şi o monedă de bronz de la acelaşi împărat bizantin; tot aşa în dreptul Teatrului Casei Centrale a Sindicatelor. În strada Soarelui, ca şi în Pasajul Francez din cuprinsul amintitei Curţi Vechi, aceeaşi ceramică „prefeudală" din veacul al VI-lea. La Radu-Vodă s-a găsit chiar ceramică de factură slavă, lucrată cu mîna; ea datează din veacul al VII-lea — începutul veacului al VIII-lea. La Cringaşi s-a descoperit un bordei din veacurile VI—VII, de formă dreptunghiulară, şi o săgeată de fier, care, prin forma ei, poate fi atribuită aceleiaşi epoci, dar se întîlneşte şi mai tîrziu, chiar după secolul al X-lea. La Dămăroaia a ieşit la iveală un bordei asemănător aceluia de la Cringaşi şi ceramică databilă printr-o monedă din anul 539, de la Justinian. Aşezări din secolele VI—VII s-au descoperit şi la Colentina — unde s-a găsit o monedă de bronz de la Justinian, tot din anul 539 — şi la Mogoşoaia. În sfîrşit, la Ciurel, săpăturile din ultimii ani au scos la lumina zilei resturi de bordeie din secolele VI—VIII.

ULTIMA PERIOADĂ A MIGRAŢIUNILOR: PECENEGII, CUMANII ŞI TĂTARII

Perioada finală a epocii migraţiilor priveşte neamurile vechi turceşti — pecenegii şi cumanii — şi pe tătari; ea cuprinde intervalul de la finele secolului al IX-lea pînă la finele secolului al XIII-lea. Cu cei dintîi, în special cu cumanii, a avut loc o conlocuire, care a lăsat urme atît în toponimie, cît şi în onomastică şi în lexic. În toponimia ariei bucureştene, influenţa pecenegă şi cumană nu se face prea simţită; ea apare evidentă mai ales în regiunea Teleormanului, a sudului Olteniei, în estul Bărăganului şi în unele părţi ale Moldovei. De la aceste neamuri vechi turceşti se pare că ne-a rămas termenul „gorgan" , care se dă, în genere, movilelor artificiale răspîndite de-a lungul cîmpiei, în special în stepă, şi din care multe reprezintă morminte ale conducătorilor sciţi, sarmaţi şi, mai tîrziu, pecenegi şi cumani. Un astfel de gorgan — dar care nu-i movilă artificială — a fost şi în cuprinsul Bucureştilor, în lunca Dîmboviţei; de la el şi-au luat numele mahalaua din jur şi biserica zidită deasupra. Tot în cuprinsul Bucureştilor, e amintit documentar, în anul 1724, şi un „gorgănel", iarăşi cu o biserică pe el. Mult mai multe sînt, în cuprinsul Ilfovului, numele rămase de la tătari; ele nu se explică printr-o conlocuire, ci prin impresia puternică pe care a făcut-o năvălirea cea mare din 1241, năvălirile ulterioare şi stăpînirea dură exercitată de acest neam asiatic. Poporul le atribuie multe din gorganele sau movilele Ilfovului, cum sînt acelea de pe malul *Colciacului* sau *Colceagului* — numele acesta însuşi e tătăresc sau pecenego-cuman — şi de pe teritoriul comunelor Bălăceanca, Drăgoeşti şi Străinii-Dobreni.

Şi în perioada aceasta ultimă a migraţiilor, ca şi în cea dintîi şi în perioada intermediară, a conlocuirii româno-slave, legăturile cu malul drept al Dunării n-au încetat; traficul de mărfuri nu s-a întrerupt, iar moneda bizantină a continuat să circule în cîmpia munteană. S-au găsit asemenea monede în mai multe locuri. Pappasoglu, în lucrarea sa asupra fundării Bucureştilor, afirmă că „adesea s-au găsit şi se găsesc şi acum, în suburbia Dobrotesei, la diferite săpături, monete vechi romane şi bizantine". Un fapt sigur este că la Snagov, cu prilejul săpăturilor întreprinse în 1933, s-a descoperit o monedă de la împăratul Ioan I. Zimisces (969—976). Alte monede bizantine s-au găsit lîngă biserica Floreasca; ele provin de la împăraţii din dinastia Comnenilor: Alexe I. (1081—1118) şi Ioan al II-lea (1118—1143). Tot din vremea Comnenilor sînt şi monedele bizantine de bronz, găsite în 1920, cu prilejul săpăturilor unui loc de pe strada general Eremia Grigorescu (fostă Armaşului); la Ciurel s-au aflat monede similare de la finele secolului al XII-lea, iar pe vechiul Pod al Calicilor (Calea Rahovei), un „perper" bizantin — monedă de aur — din secolul al XIII-lea. Dar n-au fost relaţii numai cu sudul Dunării; ele s-au menţinut şi cu Transilvania, atît înainte, cît şi după cucerirea ungurească. În cartierul Dobroteasa-Văcăreşti s-au găsit, prin 1932 sau înainte de această dată, trei monede ungureşti, dintre care două de la regele Ştefan cel Sfînt — inscripţia e „Stephanus Rex" — şi una de la regele Salomon I, deci intervalul 1000—1074. Pe de altă parte, pe locul fostei cărămidării Popovici, între lacurile Tei şi Floreasca, s-a găsit mormîntul unui călăreţ, cu parte din inventarul său funerar: o scară de şa, zăbală, sabie, subţire şi încovoiată, asiatică, pinteni şi o „franciscă" sau o securice; ele aparţin, după părerea arheologilor, aşa-zisului „tip maghiar" şi au fost datate „secolul X", poate din vremea luptelor între maghiari şi bulgari. N-ar fi exclus, însă, să aparţină şi vechilor bulgari, care, în veacul al IX-lea, şi-au întins influenţa asupra cîmpiei muntene. Un alt mormînt de călăreţ s-a descoperit la Jilava; judecînd după inventarul

rămas — un vîrf de lance, o zăbală de fier — arheologii sînt de părere că a fost, poate, al unui peceneg şi-l datează în veacul al XI-lea; o zăbală similară s-a găsit în 1956 la Tangîru (raionul Giurgiu), spre sud de Bucureşti.

După ce saşii vin în Transilvania şi contribuie la dezvoltarea vieţii urbane, negoţul cu regiunile de dincoace de Carpaţi capătă un nou avînt. Tot mai des străbat negustorii din Transilvania spre vadurile de la Dunăre; tot mai des cărăuşii cu carele de peşte de la baltă sau cu marfă scumpă, răsăriteană, adusă de peste mare, se îndreaptă spre trecătorile munţilor spre a ajunge la străvechiul Braşov, devenit acum Kronstadt sau la Hermannstadt (Sibiu). Pentru cei care se duceau spre vadurile de la Giurgiu-Rusciuc sau Olteniţa-Turtucaia, precum şi pentru aceia care veneau de la cherhanalele de la gura Mostiştei sau de la Greaca, un popas obişnuit era pe locul unde se înalţă azi Bucureştii. Aici, pe acest loc, viaţa s-a desfăşurat necontenit, în toată perioada migraţiilor. Aşezarea de la Curtea Veche, adică din inima însăşi a tîrgului, „foarte întinsă şi intens locuită" — întrebuinţăm chiar expresia arheologilor — în veacul al VI-lea, a continuat să fie locuită şi în veacurile următoare. S-au găsit aici urme din veacurile VIII—X, precum şi din veacurile X—XIII. Se poate afirma aşadar că, pe locul însuşi unde avea să-şi stabilească reşedinţa cîrmuitorul judeţului Ilfov şi, după el, domnul Ţării Româneşti, viaţa n-a încetat nici o clipă. De jur împrejurul acestei aşezări centrale, constatăm, în aceeaşi perioadă a feudalismului timpuriu, adică în veacurile X—XIII, alte aşezări; la Mihai-Vodă, unde ceramica descoperită este din cele mai interesante, la Dealul Piscului, la Ciurel, unde, într-un bordei, s-a găsit un bulgăre de chihlimbar buzoian, la Bellu, la Cringaşi, la Străuleşti, la Fundenii-Doamnei, la Dămăroaia. În acest din urmă loc, săpăturile îngăduie, prin ceramica şi celelalte urme date la iveală, să se precizeze trei faze succesive: prima din secolele VI—VII; cea de-a doua din secolele IX—XI, ultima din secolul al XIV-lea. Cu siguranţă, viitoarele săpături ne vor aduce ştiri noi, care ne vor permite să cunoaştem mai bine, în detalii, viaţa de pe aria bucureşteană în perioada cuprinsă între Dacia Romană şi întemeierea Ţării Româneşti. De pe acum se poate însă afirma cu toată certitudinea că această viaţă nu s-a întrerupt, că ea a continuat în tot răstimpul mileniului întunecat al migraţiilor, în numeroasele aşezări ale ariei amintite. Locuitorii acestor aşezări au continuat să practice *agricultura* în diferitele ei forme — cereale, legume, pomicultură şi, foarte probabil, şi viticultură — *să crească vite* mari, cai, turme de oi şi de porci, precum şi păsări, *să pescuiască* în Dîmboviţa, Colentina şi în lacurile ariei bucureştene şi *să vîneze* în întinsele păduri care o înconjurau. Sub raportul social, a avut loc o diferenţiere; stăpînii feudali amintiţi în Oltenia la 1247, în diploma Ioaniţilor, sub numele de „*maiores terrae*" adică „mai-marii pămîntului", iar în sudul Moldovei sub calificativul „*potentes illarum partium*", adică „puternicii acelor părţi", au existat cu siguranţă şi în regiunea intermediară dintre Olt şi Milcov, deci şi în părţile Ilfovului şi Bucureştilor.

BIBLIOGRAFIE

I. *Prima perioadă: neamurile germanice.* 1. C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia. Cîteva observaţii şi precizări de ordin istorico-arheologic*, Cluj, 1940, 72 p. in 8° şi 2 planşe; 2. D. Tudor, *Stăpînirea romană în sudul Daciei, de la Aurelian la Constantin cel Mare*, în *Rev. ist. rom.*, X (1940), p. 216—225; 3. D. Tudor, *Constantin cel Mare şi recucerirea Daciei Traiane*, în *Rev. ist. rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 134—148; 4. C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945, 269 p. in 8°; 5. D. Tudor, *Arderea cetăţii Sucidava*, în *Rev. ist. rom.*, XV (1945), p. 149—155; 6. I. I. Russu, *Constantin cel Mare ca Dacicus*, în *Anuar. ist. Cluj*, XI (1946—1947), p. 413.

II. *Perioada conlocuirii cu slavii şi a asimilării acestora.* 7. G. Weigand, *Die Namen der rumänischen Judeţe im Altreich*, în *Balkan Archiv*, IV (1928), p. 168—177; 8. Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, ediţia a V-a, Bucureşti, 1946, p. 246—279 (Slavii); 9. Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice şi statistice pe temeiul hărţii ruse din 1835*, Bucureşti, 1957, 318 p. in 8°; 10. Maria Chişvasi-Comşa, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în sec. VI—IX, în lumina cercetărilor arheologice*, în *Studii şi cercetări de istorie veche*, X, 1, 1959, p. 65—80; 11. Ion Nestor şi Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, VI (1959), p. 593—601 şi VII (1961), p. 561—569; 12. Sebastian Morintz, *Săpăturile de pe dealul Ciurel*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, VIII (1962), p. 761—767; 13. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, 581 p. in 8°.

III. *Ultima perioadă: pecenegii, cumanii şi tătarii.* 14. Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, I—II, Bucureşti, 1900, CCCXXXV + 407 + 279 p. in 8°; 15. G. Weigand, *Ursprung der südkarpathischen Flussnamen in Rumänien*, în *XXVI—XXIX Jahresb.*, Leipzig,

1921, p. 70—103; 16. N. Iorga, *Imperiul cumanilor și domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în evul mediu*, în *Mem. secț. ist. Acad. Rom.*, seria 3, t. VIII (1927—1928), p. 97—103; 17. Em. Condurachi, *Les trésors monétaires de la région carpatho-danubienne et leur importance pour l'histoire des roumains*, în *Balcania*, VII, 1 (1944), p. 23—44; 18. Dinu V. Rosetti, *Din cele mai vechi timpuri și pînă la formarea Bucureștilor*, în *Bucureștii de odinioară*, București, 1958, p. 147—165; 19. Octavian Iliescu, *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor, găsit în București*, în *Studii și cercetări de numismatică*, III, 1960, p. 493—495.

Pentru toate perioadele: 20. Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, ediția a V-a, București, 1946; 21. *Istoria României*, I, București, 1960.

ÎNCEPUTURILE ORAŞULUI BUCUREŞTI

„Negru-vodă a întemeiat oraşul Cîmpulung şi a tras cîteva întărituri de cărămidă la Bucureşti, Tîrgovişte, Floci şi Buzău."

(Raguzanul Luccari în 1605)

TRADIŢIA ÎNTEMEIERII BUCUREŞTILOR. NUMELE ORAŞULUI.

Cît este de vechi oraşul Bucureşti? De cînd datează aşezarea urbană sau tîrgul acesta? Şi unde era situată prima vatră a lui, nucleul în jurul căruia s-a dezvoltat? Sînt întrebări la care răspunsurile diferă. În general, se admite că oraşul exista în veacul al XIV-lea; mulţi dintre cercetători, între care şi Ionescu-Gion şi N. Iorga, cred că „Cetatea Dîmboviţei" al cărei pîrcălab Dragomir a sfărîmat în 1368 o oaste ungurească, e totuna cu Bucureştii, în timp ce alţii, ca Al. Vasilescu, autorul unui studiu special asupra problemei, socot că zisa cetate era în regiunea deluroasă, pe cursul mijlociu al Dîmboviţei, iar nu pe locul actualei capitale. Divergenţa subzistă şi în ce priveşte nucleul originar al oraşului: o parte dintre cercetători, începînd cu D. Pappasoglu şi isprăvind cu N. Iorga, se pronunţă pentru colina de la Radu-Vodă, în timp ce altă parte crede că el a fost pe malul stîng al Dîmboviţei, şi anume, în jurul curţii domneşti de mai tîrziu (Piaţa de Flori).

Spre a putea lămuri aceste controverse şi a ajunge la un răspuns întemeiat, e necesar să examinăm atît *tradiţia* în legătură cu întemeierea Bucureştilor, cît şi *primele documente* de care dispunem. Este necesar, de asemenea, să cercetăm *condiţiile* generale sau *împrejurările* care au promovat întemeierea oraşului şi apoi începuturile dezvoltării lui.

În ce priveşte tradiţia, sîntem în faţa unei duble moşteniri. Pe de o parte, se aminteşte ca întemeietor faimosul Bucur, pe de altă parte nu mai puţin faimosul Negru-vodă, întemeietorul Ţării Româneşti sau al Munteniei. Tradiţia despre Bucur este consemnată în scris la începutul veacului al XIX-lea de către străinii care au stat în Bucureşti. Consulul englez Wilkinson, în lucrarea sa asupra Principatelor, apărută la Londra în 1820, spune despre oraşul nostru că „cu aproape 400 de ani în urmă nu era decît un sat întins aparţinînd unui om numit Bucur, de la care i se trage numele, pe care-l păstrează şi astăzi". Aşadar, Bucur era stăpînul satului. Elveţianul François Recordon, secretarul lui vodă Caragea, în *Lettres sur la Valachie*, tipărită la Paris în 1821, crede că Bucur întemeietorul era „pescar sau cioban". Un alt englez, Walsh, în relaţia sa de călătorie apărută la Londra în 1828, afirmă că „în vremurile vechi Bucureştii au fost un sat aşezat într-o regiune mlăştinoasă, proprietatea unui *boier* Bucur, de unde îi vine numele". Francezul Raoul Perrin, în lucrarea sa asupra Principatelor (Paris, 1839), face din Bucur un *negustor bogat*; în sfîrşit, germanul J. Neigebauer, un prieten al poporului nostru, căruia i-a consacrat o serie de studii, scrie într-unul din ele, apărut la Leipzig în 1848: „legenda populară... pretinde că primul locuitor a fost un anume Bucur, care a şi zidit prima biserică... la poalele povîrnişului bisericii Radu-Vodă".

Alături de străini, şi ai noştri, bineînţeles, au consemnat în scris tradiţia despre Bucur. Profesorul Iosif Genilie de la Sf. Sava, în a sa *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă a continentelor în general şi a României în parte*, apărută în 1835, arată că Bucureştii „să zice că s-au numit de la stăpînul acestui loc, anume Bucur, a cărui încă se arată o mică biserică pe un deluţ între Radul-Vodă şi Dîmboviţa". Aproape un sfert de veac mai tîrziu, în 1858, A. Pelimon, în romantica sa încercare asupra

Fig. 12 — Biserica zisă a lui Bucur. (C.C.G.)

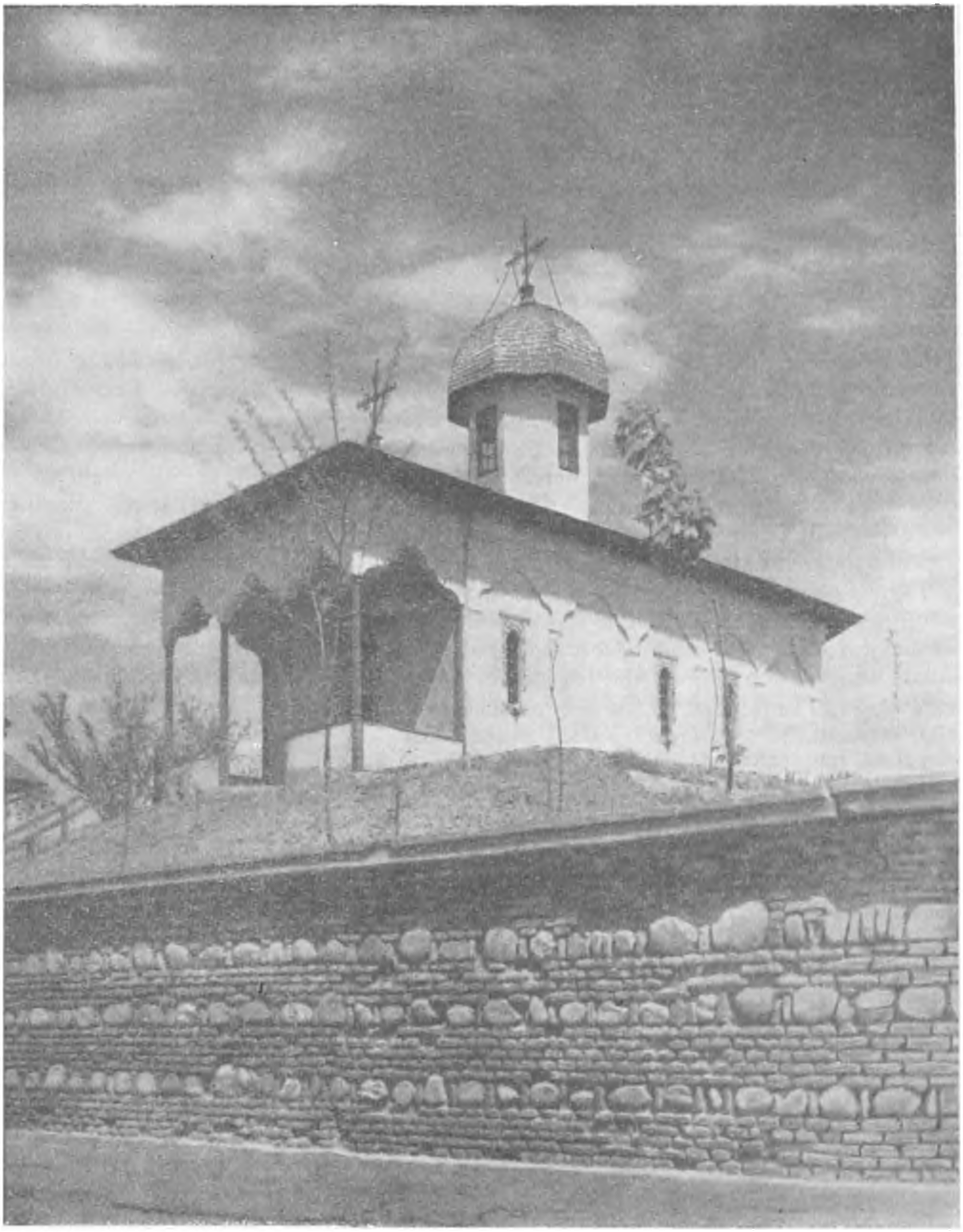

începuturilor orașului, scrie următoarele: „Multe s-a zis și se zice pîn popor că Bucur, întîiul fundator al Bucureștilor, era un cioban ce-și păștia oile pe țărmii Dîmboviții, aproape pe unde se află astăzi Mănăstirea Radu-Vodă". După acești doi, sînt numeroși autorii români care fac pomenire despre legendarul întemeietor al orașului.

Din cele de mai sus rezultă că tradiția despre Bucur, consemnată în scris, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, atît de străini, cît și de ai noștri, vedea ca întemeietor al așezării pe primul stăpîn al locului, care ar fi fost, după unii, cioban sau cioban și pescar, după alții negustor bogat sau boier. Lui i s-ar datora bisericuța zisă „a lui Bucur", din marginea Dîmboviței, lîngă Mănăstirea Radu-Vodă (vezi fig. 12).

Față de această concluzie, este evident că părerea unora dintre cercetătorii recenți, care cred că „numai după 1858, cînd se publică romanul lui Pelimon, începe să apară în documente — sub influența acestei romanțări — denumirea «biserica lui Bucur» sau «Biserica Bucur»" nu se mai poate susține. Poporul din București numea astfel rusticul lăcaș *înainte* de apariția încercării lui Pelimon, care n-a făcut de altfel, în această privință, a numelui bisericii, decît să consemneze tradiția populară. Adăugăm — deși mărturiile străine și românești înșirate mai sus sînt peremptorii — că în planul Bucureștilor alcătuit de

Borroczyn în 1844—1846 — deci cu atîția ani *înainte* de apariția cărții lui Pelimon — se citește clar „bis. Bucur", din jos de „bis. Radu-Vodă".

Dar tot tradiția, și anume, tradiția consemnată cu mult mai înainte, încă în veacul al XVI-lea, pune în legătură cu începuturile orașului pe Negru-vodă. Raguzanul Luccari, care a zăbovit în Țara Românească pe vremea lui Mihai Viteazul și care în cronica sa, apărută în italienește la 1605, dă o sumă de știri despre trecutul nostru, spune că „Negru-vodă a întemeiat orașul Cîmpulung și a tras cîteva întărituri de cărămidă la București, Tîrgoviște, Floci [orașul de la gura Ialomiței] și Buzău". Se pare că Luccari n-a avut la îndemînă o cronică a Țării Românești, așa cum a avut una a Moldovei, ci și-a luat informația de mai sus din tradiție. De altfel, tradiția despre Negru-vodă era vie în secolul al XVI-lea; poporul atribuia acestui întemeietor de țară tot ce era mai vechi: cetăți — cum e cetatea de pe cursul superior al Dîmboviței, notată cu acest nume de călătorul francez Bongars la 1585 — schituri și mănăstiri — ca aceea de la Cătălui, la Dunăre și Bălteni, în mijlocul codrului, ambele în fostul județ al Ilfovului — în sfîrșit, orașe, cum sînt cele de care amintește Luccari. În legătură cu mărturia acestuia, trebuie să subliniem însă faptul că el nu vorbește de *întemeierea* Bucureștilor de către Negru-vodă, ci arată numai că în acest oraș, ca și în acelea de la Tîrgoviște, Buzău și Floci, legendarul voievod a făcut întărituri sau ziduri de apărare. Așadar, potrivit tradiției înregistrate de Luccari, Bucureștii existau ca tîrg *mai înainte de întemeierea Țării Românești*, concluzie admisibilă ținînd seama de faptul că în fiecare din viitoarele județe a trebuit să existe un centru mai de seamă unde să se facă schimbul produselor. Rămîne, bineînțeles, ca noi descoperiri, arheologice și documentare, să întărească această concluzie.

Între cele două tradiții analizate mai sus nu este o nepotrivire sau contrazicere. Cea dintîi, a lui Bucur, se referă la întemeietorul așezării, la cel care, primul, „a bătut parul", așa cum plastic se spune într-un document inedit din 7 iunie 1766 referitor la ridicarea unei case pe un loc „sterp" din mahalaua Antimului. Această tradiție explică, just, *numele* orașului, care într-adevăr vine de la un străvechi Bucur, iar nu de la *bucurie*, cum au crezut unii dintre cercetători, atît străini, cît și romîni. Tradiția face totodată apropierea între întemeietor și bisericuța de aspect simplu, rustic, deci în concordanță cu mijloacele unui cioban sau pescar, de lîngă Radu-Vodă. Se știe însă azi că această bisericuță datează din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, se pare din 1743; se poate ca înaintea ei să fi fost alta, tot de lemn, așa cum e cazul la foarte multe din bisericile bucureștene. Dar și de-a fost și de n-a fost, aceasta nu ne împiedică să admitem existența unui strămoș întemeietor cu numele de Bucur, stăpînul locului de pe malurile Dîmboviței unde s-a înființat la început *satul* București. Căci sat a fost, la întemeiere, capitala de astăzi. Sate cu acest nume întîlnim multe, și nu numai în Țara Românească sau în Muntenia, dar și în Moldova și în Transilvania. La 1407, Mircea cel Bătrîn întărește Mănăstirii Cozia, între altele, satul București, pe Luncavăț, în județul Vîlcii, deci în Oltenia. Un alt sat cu acest nume constatăm în Teleorman, în acte din 1533 și 1591. Satul Caragica, din fostul județ al Brăilei, se chema în vechime București. În Moldova, Bogdan cel Chior, fiul lui Ștefan cel Mare, dăruiește mănăstirii Voroneț un sat Bucureștii, pe apa Moldovei. Tot cu acest nume a fost și este încă un sat al comunei Pochidia din raionul Tecuci, în regiunea Galați. Frunzescu, în *Dicționarul* său din 1872, nota sub București o așezare izolată ținînd de comuna Sălăgeni, în fostul județ al Fălciului. Iar actualul oraș Buhuși s-a numit în vechime București. În sfîrșit, în Transilvania întîlnim un sat și o comună cu acest nume din raionul Brad, regiunea Hunedoara. Așadar, pe întreaga față a pămîntului nostru au fost și sînt așezări cu acest nume. *E un nume general românesc și, adăugăm îndată, vechi și caracteristic românesc.* Din aceeași rădăcină vin și numele așezărilor *Bucura* — în Oltenia, Muntenia și Transilvania — *Bucureasa* — în raionul Tîrgu-Jiului — *Bucuroaia*, în raioanele Titu, în Muntenia și Oradea, în Transilvania, *Bucurăuți* și *Bucurova* (Bucurovo). Unii filologi au afirmat că Bucur este „de origine albaneză" și l-au apropiat de cuvîntul „bukure" din această limbă, care înseamnă „frumos". Ultimele cercetări socot însă cu mai multă dreptate că sîntem în fața unei străvechi moșteniri *dacice*, din fondul autohton al limbii, între limba tracilor, din care au făcut parte dacii, și limba ilirilor, ai căror descendenți sînt albanezii, fiind o strînsă înrudire. Pentru originea autohtonă pledează *răspîndirea* acestui nume de persoană și a derivatelor lui pe întreaga față a pămîntului romînesc, de o parte și de alta a Carpaților, apoi *frecvența* și *vechimea* lui, apărînd de la cele dintîi documente cunoscute. Capitala țării noastre are deci, sub toate raporturile, un nume *reprezentativ*.

CUM AU AJUNS BUCUREȘTII ORAȘ. LOCUL VECHII VETRE

Examinarea cadrului fizic în care au luat naștere Bucureștii ne-a arătat că erau întrunite aici condiții foarte favorabile traiului omenesc. Sol de pădure, deci excelent pentru agricultură și creșterea vitelor, apă din belșug, atît prin Dîmbovița și Colentina, cît și prin lacurile și bălțile lor, adăpostul codrului vecin, cu vînatul și cu „roadele" sale, depărtare nu prea mare de Dunăre, cu peștele ei, și de dealurile de podgorie, toate acestea creau premisele unei dez-

voltări favorabile. De obicei, satele se aşezau în preajma apei. Se ţineau lanţ, încă de acum cîteva mii de ani, aşezările de pe malurile Colentinei şi ale Dîmboviţei. Pe malul Dîmboviţei, într-un loc potrivit, s-a aşezat deci şi Bucur întemeietorul. În care loc anume, pe movila de la Radu-Vodă sau pe malul stîng, în dreptul vadului de la Curtea Veche? Pentru a putea răspunde la întrebare, trebuie să facem apel la cîteva acte mai tîrzii, dar care ne îngăduie să tragem o concluzie şi pentru timpurile anterioare. Este vorba anume de documentele date mănăstirii Sf. Troiţă sau, cum i s-a zis ulterior, Radu-Vodă — de către fundatorul ei şi urmaşii acestuia. În cel dintîi din aceste documente, cu data 1577, iunie 15, Alexandru-voievod, poreclit de cronică „Oaie-Seacă", dăruieşte „acestei sfinte, mari, dumnezeeşti mitropolii *din jos de Bucureşti*, hramul sfintei şi de viaţă începătoarei Troiţe" vama de la ocnele de sare Ghitioara, pe rîul Teleajen şi Telega, de lîngă rîul Dohteana (Doftana). În alt act, din 1579, noiembrie 28, urmaşul la tron şi fiul lui Alexandru, Mihnea, zis mai tîrziu Turcitul, dăruieşte şi el mănăstirii „ce să numeşte Sfînta Troiţă *din jos de Bucureşti*" satul Chisăleţul din Ilfov. Expresia prin care se situa sau localiza mănăstirea, „din jos de Bucureşti", se întîlneşte în alte documente, cum sînt acelea din 1580, februarie 20 şi mai 14, sub forma „care este lîngă oraşul Bucureşti". Într-o formă sau alta, ea revine apoi în numeroase acte pînă în vremea lui Matei Basarab. Dar dacă mănăstirea Radu-Vodă era „din jos de Bucureşti" sau „lîngă Bucureşti" , *deci în afara oraşului*, aceasta înseamnă că vatra cea dintîi sau nucleul originar al capitalei n-a fost în jurul colinei pe care era clădită mănăstirea. Căci de ar fi fost aşa, normal era ca oraşul să continue a se dezvolta în jurul acestei coline, care ar fi trebuit să reprezinte „inima tîrgului". În loc de aceasta, constatăm că la mai bine de un veac după prima menţiune documentară a Bucureştilor ca reşedinţă domnească, colina este *în afara oraşului, din jos de el*; abia pe vremea lui Matei Basarab ea ajunge să fie inclusă în oraş, reprezentînd marginea dinspre sud-est a lui. Concluzia acestei argumentări este că vatra originară a Bucureştilor n-a fost în jurul colinei de la Radu-Vodă, aşa cum s-a crezut de unii dintre cercetători; ea s-a aflat în altă parte, anume, *în jurul Curţii Vechi*, a vechii reşedinţe domneşti, pe malul stîng al Dîmboviţei. Acest loc era în preajma unui vechi vad, a vadului prin care trecea drumul ce venea de la Dunăre. Dacă ar fi să delimităm, în oraşul de astăzi, vatra originară a lui, ea ar corespunde aproximativ cu suprafaţa ce înconjura vechea Curte domnească. Iar hotarele curţii se cunosc: ele erau formate din vechiul curs al apei, care venea ceva mai la stînga celui de azi, de uliţele corespunzătoare actualelor străzi Şelari şi Gabroveni şi de o linie care mergea paralel cu actuala stradă Şepcari, la vreo 15 metri spre est. Aceasta e *partea cea mai veche a Bucureştilor*, sîmburele din care a crescut, în cursul veacurilor, capitala de astăzi. Aici a fost „tîrgul din lăuntru", cel dintîi centru comercial al oraşului, aici prăvăliile sau dughenile negustorilor, aici uliţele cele mai vechi.

Formarea tîrgului Bucureşti, ca şi a celorlalte tîrguri din Ţara Românească, se leagă de procesul cristalizării şi dezvoltării continue a forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie feudale în secolele X—XIII. Pe teritoriul cuprins între Carpaţii meridionali şi Dunăre, diploma dată Ioaniţilor în 1247 arată o dezvoltare economică remarcabilă şi totodată existenţa unei societăţi feudale statornicite în elementele sale constitutive fundamentale. Amintita diplomă atestă practicarea intensă a agriculturii, creşterii vitelor, pescuitului şi morăritului; apoi o circulaţie monetară aducătoare de venituri; după aceea, diferenţierea socială între stăpînii de pămînt, feudalii numiţi „*maiores terrae*" şi ţărănimea dependentă; în sfîrşit, existenţa rentei feudale în natură, în muncă şi în bani, trecută în text sub forma foloaselor, slujbelor şi veniturilor, de care beneficiau în primul rînd boierii români şi, evident, şi suzeranul. Această situaţie se regăseşte şi în stînga Oltului, în Muntenia propriu-zisă, numită, la această dată, Cumania; dovadă, prevederea diplomei prin care se concedă Ioaniţilor pe 25 de ani toate veniturile, foloasele şi slujbele ce vor aduna din amintita Cumanie, urmînd însă ca, după acest interval, beneficiile enumerate să fie evaluate din 5 în 5 ani şi împărţite între regele Ungariei şi ordinul călugăresc.

În cadrul acestui proces amplu de cristalizare a societăţii feudale româneşti are loc şi dezvoltarea tîrgurilor; semnificativ este faptul că, în secolul al XIV-lea, după unificarea politică a Ţării Româneşti sub Basarab I, cele mai multe din oraşele consemnate în actele de mai tîrziu erau gata constituite, iar unele din ele — Cîmpulung şi Argeş, de pildă — atestate documentar încă de la începutul veacului, deci anterioare statului feudal independent. Acelaşi fenomen, chiar mai bine ilustrat de izvoare, se constată şi în Moldova.

La baza formării tîrgurilor a stat procesul de separare a meşteşugurilor de agricultură. „Meseria a însemnat — aşa cum subliniază analiza făcută de V.I. Lenin — producţie de articole la comanda consumatorului"; treptat, s-a format o piaţă locală, meşteşugarul producînd pentru locuitorii zonei învecinate. Fenomenul acesta, pus în lumină de clasicii marxismului, se adevereşte de timpuriu şi pe teritoriul ţărilor româneşti. Chiar în prima fază a economiei medievale, cînd marea majoritate a produselor alimentare, de îmbrăcăminte, de încălţăminte şi de uz casnic erau obţinute pe loc, în cuprinsul satului, de către gospodari, exista totuşi un număr de articole ce trebuiau procurate dinafară, din anumite centre specializate, adică din tîrguri. În domeniul alimentar, de pildă, sarea era un articol de primă necesitate, pe care sătenii trebuiau să şi-l procure fie mergînd, cei din apropiere, direct la ocne — aşa în valea Trotuşului sau în apropiere de Olt, unde

s-au întemeiat, în vecinătate, tîrgul Trotuşului, respectiv Rîmnicul-Vîlcii, sau la malurile de sare, în Vrancea, Rîmnicul-Sărat, Buzău — fie aprovizionîndu-se, cei aflaţi la distanţe mai mari, din depozitele făcute în anumite centre de stăpînii locali. Acelaşi lucru cu pietrele de moară, care se confecţionau din rocă tare, tot în anume tîrguri, cum a fost, foarte probabil, Hîrlăul în Moldova („Diploma Ioaniţilor" menţionează atît morile în fiinţă, cît şi pe cele ce se vor face). O deosebită căutare aveau articolele de fierărie: seceri, coase, amnare, scoabe, belciuge, lacăte şi chei, potcoave şi cuie de potcovit, şine de roţi pentru carele ce transportau la distanţe mai mari; se adăugau la acestea armele de tot felul, inclusiv topoarele. Iar pentru acei „*maiores terrae*", o ceramică mai fină şi anume podoabe, lucrate tot în centre specializate. Caracterul predominant al meşteşugarilor în tîrgurile româneşti apare şi în mărturiile scrise: din documentele de pînă la mijlocul secolului al XV-lea, păstrate în număr redus şi reflectînd o imagine oricum inferioară realităţii, se cunosc 40 de categorii de meşteşugari, din care 20 sînt menţionate la oraşe, 11 la sate şi 9 pe domeniile feudale; pe măsură ce actele devin mai numeroase, situaţia aceasta se desemnează tot mai complexă; pentru a doua jumătate a veacului al XV-lea, meşteşugurile în tîrguri sporesc de la 20 la 38.

Bucureştii au urmat aceeaşi evoluţie; este adevărat că pentru începuturile sale nu dispunem de vreo dovadă scrisă, iar săpăturile arheologice nu pot da decît rezultate limitate; vechea vatră a tîrgului n-a fost explorată decît în cîteva locuri, din cauza clădirilor care o acoperă, aşa încît ştim prea puţin despre aşezarea din secolele XIII—XIV. Chiar şi aşa, însă, dispunem de elemente care atestă prezenţa foarte timpurie a meşteşugurilor în aria bucureşteană. Bucăţile de minereu, lupele şi zgura de fier descoperite, între alte locuri, la Buftea şi la Ciurel, datînd din secolele X—XI, arată că, în apropierea viitorului tîrg, se practica, încă de la începuturile epocii feudale, operaţia de reducere a minereului. Ceea ce apare schiţat în feudalismul timpuriu se precizează net în epoca următoare, o dată, de altfel, şi cu prima menţiune documentară sigură a Bucureştilor; în această epocă, atît rezultatele unor săpături arheologice — vezi, de pildă, cuptoarele de redus minereul de fier din secolele XV şi XVII, descoperite chiar la Curtea Veche, la biserica Răzvan şi la Sf. Gheorghe-Vechi, deci în vatra originară a tîrgului şi în jurul ei — cum şi actele scrise, mai ales din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, atestă o serie de meşteşuguri legate de metalurgie, prelucrarea lemnului şi a pietrei, a pieilor, de ţesătorie, de alimentaţie, cu diferitele ei ramuri — de la brutari pînă la rachieri — de arta metalelor preţioase, de facerea cărămizilor şi a obiectelor casnice, de prestare de servicii (lăutari, băieşi, bărbieri) etc., *meşteşugarii alcătuind categoria esenţială şi caracteristică a populaţiei bucureştene.*

La producţia meşteşugărească s-a adăugat negoţul. La început, meşteşugarii erau şi negustori, îşi desfăceau singuri marfa. Dovadă numele însuşi de tîrg, de aşezare unde se făcea un schimb de produse: termenul, foarte vechi, datează încă din perioada conlocuirii româno-slave; el ilustrează pregnant procesul desfacerii unor meşteşuguri de agricultură, avînd drept consecinţă tocmai vînzarea produselor speciale, a mărfurilor apărute în urma acestei diviziuni a muncii sociale şi care erau căutate atît de săteni, cît şi de mai-marii locului. Pînă tîrziu, în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea şi al XIX-lea, feluriţi meşteşugari bucureşteni îşi desfac mărfurile direct consumatorilor, în dughene proprii. La aceştia s-au adăugat de timpuriu însă şi neguţătorii propriu-zişi, atît pentru vînzarea mărfurilor locale, cît şi pentru a celor străine, destinate mai ales stăpînilor feudali şi orăşenilor bogaţi. Traficul remarcabil de la Dunărea-de-Jos, constatat documentar încă în secolul al X-lea, ilustrat apoi la 1281 prin actele notarilor genovezi din Pera privind cunoscuta aşezare de la Vicina, era destinat unui hinterland întins, cuprinzînd cel puţin Moldova şi o mare parte a Ţării Româneşti. Cînd monedele bizantine din secolele X—XIII se descoperă necontenit nu numai pe linia Dunării, pe malul stîng, de la Turnu-Severin şi pînă la vărsare, dar şi în interior, pînă la Carpaţi, ba chiar şi în Transilvania, cînd, pe aceeaşi arie, în cartierul Dobroteasa, s-au găsit monede ungureşti din secolul al XI-lea, nu avem motive a ne îndoi de circulaţia unor mărfuri de import, aduse de negustori şi în zona Bucureştilor şi destinate, fireşte, feudalilor locali.

O contribuţie însemnată la formarea tîrgului a avut şi factorul politic. Se ştie că înainte de întemeierea Ţării Româneşti, în veacul al XIII-lea, existau între Carpaţi şi Dunăre formaţiuni politice mai mici, cnezate şi voievodate. Patru asemenea formaţiuni ne sînt cunoscute prin „Diploma Ioaniţilor" din 1247: două cnezate, ale lui Ioan şi Farcaş, situate, după cît se pare, în părţile Romanaţilor şi ale Vîlcii, şi două voievodate: al lui Litovoi, pe Valea Jiului, trecînd şi peste munţi în Haţeg, şi al lui Seneslau, în stînga Oltului. Este însă foarte puţin probabil ca în întreg teritoriul din stînga Oltului, adică între Carpaţi, Olt, Dunăre, cursul inferior al Siretului şi Milcov, să fi fost numai această formaţie a lui Seneslau. Avem indicii, ca să nu spunem probe, că în răsăritul acestui teritoriu, în părţile Buzăului, a existat o altă formaţie politică. O asemenea formaţie, un cnezat sau un voievodat, e probabil să fi fost şi în regiunea de pădure, dens populată încă din evul mediu timpuriu, a Ilfovului şi Vlăşcii, între Ialomiţa şi Dunăre, Bărăgan şi Burnaz. Iar această formaţie politică e de presupus că a avut un centru administrativ, un loc în care şedea în mod obişnuit cneazul sau voievodul, unde se strîngeau dările şi unde se aflau dregătorii şi ostaşii cu ajutorul cărora se administra ţinutul supus autorităţii lui. Nimic nu ne împiedică să admitem că acest centru a fost la

Bucureşti, situat într-o poziţie favorabilă, cam în mijlocul acestei regiuni de pădure, şi la un vad unde se uneau drumurile care, plecînd de la Dunăre, duceau spre Transilvania.

Dar chiar de nu va fi fost aici reşedinţa unui voievod sau a unui cneaz, tot trebuie să fi fost un „tîrg", un loc de schimb al produselor pentru ţăranii regiunii. Asemenea tîrguri este cert că au existat pe întreaga suprafaţă dintre Dunăre şi Carpaţi, *înainte de întemeierea Ţării Româneşti.* Cuvîntul însuşi e de origine slavă; el datează din vremea conlocuirii populaţiei romanice a Daciei cu slavii şi a asimilării acestora din urmă. Unele din aceste tîrguri, ajutate de împrejurări favorabile, economice şi politice, s-au dezvoltat şi au ajuns, după întemeierea domniei, după 1300, centre înfloritoare; altele au continuat să aibă o viaţă mai modestă. Un exemplu de asemenea tîrguri, anterioare întemeierii, a fost Tîrgul-Dealului de lîngă Piteşti, care şi-a păstrat numele pînă tîrziu, în plin veac al XIX-lea. Tot un astfel de tîrg, pentru şesul acoperit de păduri, e probabil să fi fost, înainte de 1300, Bucureştii. Se poate ca transformarea satului lui Bucur în loc de schimb pentru ţăranii regiunii să se fi petrecut cu mult înainte de întemeiere; noi credem că ea era fapt împlinit spre finele veacului al XIII-lea, cînd negustorii oraşelor Transilvaniei străbat Ţara Românească spre a ajunge la porturile de la Dunăre, unde întîlneau negustori răsăriteni, cu marfă adusă „de peste mare" (mirodenii, coloniale, fructe şi vinuri sudice) şi unde puteau încărca peştele bălţilor. Carele cu morun, crap şi somn — soiurile care se exportau în mod obişnuit în Transilvania — plecau nu numai de la Brăila şi de la gura Ialomiţei, dar şi din regiunea marilor bălţi de la gura Mostiştei, unde se va dezvolta în veacul al XVI-lea oraşul Cornăţel şi unde întîlnim „drumul peştelui", şi de la Greaca şi dinspre Giurgiu. De la aceste din urmă trei locuri de încărcare, drumurile convergeau spre Bucureşti, pentru ca de aici înainte, de la acest popas, să ţină acelaşi şleau spre valea Teleajenului şi a Prahovei. Din moment ce tradiţia păstrată în cronica lui Luccari pomeneşte printre tîrgurile unde Negru-vodă a ridicat întărituri şi Bucureştii, aceasta ne îngăduie să presupunem că aşezarea de aici ajunsese la 1300 la o importanţă comparabilă cu aceea a celorlalte centre menţionate de cronicarul raguzan.

După întemeierea Ţării Româneşti, pe vremea lui Basarab „cel mare" , cînd teritoriul a fost împărţit în judeţe cîrmuite de pîrcălabi („castelani", în actele latine ale veacului al XIV-lea), Bucureştii e probabil să fi devenit reşedinţa pîrcălabului de Ilfov. Chiar dacă n-am admite că fuseseră reşedinţa unui voievod sau cneaz anterior întemeierii, este sigur că pîrcălabul care a cîrmuit, după întemeiere, judeţul Ilfov, adică judeţul „arinişului" — acesta e înţelesul numelui în limba slavă — a trebuit să aibă o reşedinţă într-un punct al teritoriului supus autorităţii sale. Convingerea noastră este că această reşedinţă a fost la Bucureşti, aşezat într-o poziţie aproape centrală faţă de marginile judeţului, şi anume, chiar pe locul unde va fi viitoarea Curte domnească. Domnii care au început a sta aici mai mult — după părerea noastră un Mircea cel Bătrîn, un Vlad Dracul şi apoi, în mod sigur, un Vlad Ţepeş — în mod normal vor fi tras la reşedinţa pîrcălabului, care, probabil întărită, oferea adăpostul cel mai sigur. Chiar dacă n-ar fi alte argumente care să pledeze pentru existenţa unui tîrg al Bucureştilor în prima jumătate a veacului al XIV-lea — de fapt, după părerea noastră, el este anterior întemeierii Ţării Româneşti — împărţirea ţării în judeţe, cîrmuite de pîrcălabi, *împărţire care a trebuit să aibă loc sub Basarab*, şi faptul că pîrcălabul Ilfovului a trebuit să aibă o reşedinţă este totuşi un argument. El n-a fost luat în considerare pînă acum de cercetătorii care s-au ocupat cu începuturile Bucureştilor; ni se pare însă că are greutate, cum au, în general, argumentele de bun-simţ.

DE LA VLAICU-VODĂ LA VLAD ŢEPEŞ

Din vremea urmaşului la tron al lui Basarab întemeietorul, din vremea adică a lui Nicolae Alexandru (1352—1364), n-avem nici o ştire, internă sau externă, care să se refere, direct sau indirect, la Bucureşti. Recunoaşterea Mitropoliei ţării, în 1359, de către Patriarhia de Constantinopol nu priveşte oraşul nostru; noul ierarh îşi stabileşte reşedinţa la Curtea-de-Argeş, pe locul unde mai tîrziu Neagoe va ridica splendida sa catedrală; după aceea se va muta la noua Curte domnească din Tîrgovişte. Sub urmaşul lui Nicolae Alexandru însă, sub Vladislav I sau, aşa cum îi spunea poporul, sub Vlaicu-vodă (1364—c. 1377), sînt două ştiri care au fost puse în legătură cu Bucureştii. Una de caracter extern, din cronica lui Ioan de Küküllö (de Tîrnave), secretarul de taină al regelui ungar Ludovic cel Mare — cronică terminată între anii 1387—1395 — se referă la „Cetatea Dîmboviţei" şi la „castelanul" acesteia, Dragomir, care zdrobeşte oastea voievodului Transilvaniei; cealaltă, de caracter intern, întemeiată pe tradiţie, priveşte biserica Sărindar din capitală, dărîmată în 1898, şi care a purtat mai înainte numele de Biserica Coconilor. Să examinăm mai de aproape aceste două ştiri.

În toamna anului 1368, după 13 octombrie, o armată ungară trecea Carpaţii prin partea de răsărit a Ţării Româneşti, în timp ce o a doua se concentra pe malul drept al Dunării, în faţa Severinului. Vlaicu-vodă trimisese împotriva celei dintîi un corp de oaste comandat — arată cronica amintită — de „comitele Dragomir românul, castelanul — adică pîrcălabul — lui de Dîmboviţa". Armata ungară, sub conducerea voievodului Transilvaniei Nicolae,

ajunge la rîul Ialomiţa, ocupă întăriturile făcute aici de ai noştri şi, într-o primă bătălie, sileşte pe Dragomir să se retragă. „Însă după aceea — continuă cronica — înaintînd mai departe fără grijă printre întărituri şi păduri dese, pe cînd se înfundase prin nişte trecători foarte înguste", zisul voievod Nicolae „a fost atacat de mulţimea românilor din păduri şi din munţi şi a rămas mort împreună cu vrednicul bărbat Petru, vice-voievodul său", şi cu o sumă de alţi ostaşi de seamă. Este evident că această de a doua luptă, decisivă, a avut loc într-o regiune accidentată, muntoasă, la vest de rîul Ialomiţa. Dar — fapt care n-a fost relevat pînă acum — indicarea locului luptei n-are nici o legătură cu calitatea lui Dragomir, de pîrcălab al cetăţii Dîmboviţa, *nici cu situarea acestei cetăţi*. Dragomir a putut foarte bine să fie căpetenia cetăţii de la Bucureşti şi să dea lupta — cum s-a şi întîmplat — departe de această cetate. Descrierea luptei din toamna anului 1368 nu constituie un argument împotriva identificării „cetăţii Dîmboviţa" cu Bucureştii, după cum nu constituie, e adevărat, nici unul pentru. Aşa încît identificarea care s-a propus de către profesorul Alexandru Vasilescu, în 1945, a acestei cetăţi cu cetatea de lîngă satul Burlăneşti (comuna Voineşti, raionul Tîrgovişte) — de fapt un fort pătrat, cu latura interioară de 25 de metri, la mică distanţă de apa Dîmboviţei — rămîne şi ea o simplă ipoteză. E probabil ca aici, pe cursul superior al rîului, să fi fost *punctul de vamă* amintit în privilegiile comerciale ale Braşovenilor din secolul al XV-lea; aceasta nu înseamnă că tot aici, şi nu pe cursul inferior, se afla cetatea comandată de pîrcălabul Dragomir în 1368.

Un argument în sprijinul identificării acestei ultime cetăţi cu Bucureştii s-ar putea scoate dintr-o împrejurare ulterioară din iarna 1396—1397, cînd voievodul Ţării Româneşti, Vlad, adversarul lui Mircea cel Bătrîn şi omul turcilor, este asediat în „cetatea Dîmboviţei" de către Ştibor, voievodul Transilvanici, şi, după o rezistenţă de vreo două luni, luat prizonier împreună cu toată familia sa. Documentul ungar din 8 decembrie 1397, care relatează faptul, ne spune că Ştibor a înaintat cu oastea sa în părţile transalpine — adică în Ţara Românească — „pînă la cetatea Dîmboviţei" (*„usque ad castrum Dombovicha vocatum"*), în care se refugiase zisul voievod, a asediat această cetate şi a stăruit în asediu atît de mult, pînă cînd Vlad s-a predat, „împreună cu soţia, copiii şi întreaga familie". Ni se pare puţin probabil ca voievodul să se fi refugiat cu toţi ai săi în fortul de la Burlăneşti, cum crede Alexandru Vasilescu, şi să fi putut susţine, în această foarte mică întăritură, un asediu îndelungat. Mai normal era ca să se fi tras spre miazăzi, mai aproape de turci, protectorii săi, deci spre Bucureşti, care oferea şi alte posibilităţi de aprovizionare şi rezistenţă. Convingerea noastră este că Vlad s-a închis în această cetate a Dîmboviţei *de pe cursul inferior al rîului*. Tot aici, credem noi, a comandat şi Dragomir pîrcălabul, biruitorul din 1368. N-avem un argument *peremptoriu* în sprijinul acestei identificări, după cum, repetăm, nu există nici unul contra. Dar analiza împrejurărilor istorice şi consideraţii de ordin logic pledează, după părerea noastră, pentru identificarea „cetăţii Dîmboviţa" din 1368 şi 1396 cu Bucureştii. [1]

Tradiţia atribuie veacului al XIV-lea — pe vremea lui Vlaicu-vodă (1364—c.1377), sau, cel mai tîrziu, a lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418) — zidirea bisericii *Sărindar*, care, la început, a purtat numele de biserica Coconilor, adică a tinerilor fii (de domn sau de boier). Documente care să sprijine această tradiţie nu avem — primul cunoscut pomenind numele de Sărindar este din 1615, februarie 26; un altul, din 1622, aminteşte vînzarea unui loc „înaintea Sărindarului" — dar nici documente sau argumente care s-o infirme. Dimpotrivă, probabilităţi sînt pentru existenţa *cîtorva biserici* — nu a uneia singure — pe aria bucureşteană din a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Una din aceste biserici se va fi aflat la reşedinţa pîrcălabului — viitoarea Curte domnească — celelalte au putut fi la Sf. Gheorghe-Vechi — unde săpăturile arheologice arată existenţa unui lăcaş mult anterior celui ars în 1847 şi unde mai tîrziu va fi şi reşedinţa Mitropoliei — eventual la biserica de jurămînt (Sf. Dumitru), la Sărindar şi la Mihai-vodă.

Nu avem nici o altă ştire — nici tradiţie, nici document — despre Bucureşti pînă în vremea lui Mircea cel Bătrîn. Ce se va fi întîmplat aici sub Radu I şi sub Dan I nu ştim.

O dată cu sfîrşitul veacului al XIV-lea, însemnătatea oraşului credem că a crescut. El era în drumul lui Mircea, a cărui preocupare principală, în tot timpul domniei, a fost apărarea liniei Dunării, combaterea turcilor. Aceştia, în 1393, desfiinţează statul Bulgariei răsăritene, iar în 1396, după biruinţa de la Nicopole, încorporează şi fragmentul apusean, a cărui capitală era Vidinul. Mircea trebuie să poarte cu noii stăpîni ai Balcanilor lupte grele şi lungi. Atenţia sa e îndreptată continuu asupra hotarului de miazăzi; el zideşte la Giurgiu, la începutul domniei, cu mare cheltuială, o cetate de piatră; din Giurgiu dă el documentul din 1409 privind mănăstirea Strugalea. În drumurile lui spre Dunăre, Mircea se va fi oprit adeseori la Bucureşti: era un punct de unde se putea priveghea uşor întregul hotar între Silistra, posesiunea lui transdanubiană, şi Turnu, străvechea cetate romană şi bizantină. Nu-i de mirare că un izvor — tîrziu, ce-i drept — *Istoria vechii Dacii* a lui Dionisie Fotino,

---

[1] Calificativul de „cetate" dat locului fortificat în care se afla, la început, reşedinţa pîrcălabului, iar mai tîrziu, aceea a domnului, s-a păstrat pînă tîrziu, în veacul al XVII-lea. Într-un document inedit din 31 mai 1640, de la mitropolitul Teofil al Ţării Româneşti, se vorbeşte de o prăvălie a bisericii doamnei Maria. „Şi acea biserică — citim în document — fost-au închinată metoh la biserica domnească *din cetate*, hramul Blagoveşteniia..." (Bunavestire) adică — zicem noi — la biserica, existentă şi azi, de la Curtea Veche.

dar care se întemeiază pe altele mai vechi, atribuie lui Mircea cel Bătrîn întemeierea Curţii Vechi, adică a celei dintîi reşedinţe domneşti din Bucureşti. Data indicată de Fotino pentru acest fapt — 1383 — nu corespunde cu domnia lui Mircea, al cărei început cade trei ani mai tîrziu; trebuie să ţinem însă seama de împrejurarea că, nu numai la Fotino, dar şi în cronicile muntene din veacul al XVII-lea, cronologia primilor domni, pînă spre mijlocul veacului al XV-lea, este cu totul greşită. În sprijinul părerii că Mircea cel Bătrîn a clădit prima curte domnească din Bucureşti se poate invoca faptul, consemnat atît în *Istoria Ţării Româneşti* a lui Mihail Cantacuzino, cît şi într-unul din izvoarele utilizate de Gheorghe Şincai, că pe peretele ctitorilor bisericii domneşti de la Curtea Veche, se aflau zugrăviţi „trei prinţi cu numele Mircea". Unul din ei era desigur Mircea Ciobanul; al doilea înfăţişa probabil pe fiul său, întrucît „înfrumuseţase" şi „zugrăvise" ctitoria părintească. Cel de-al treilea credem că reprezenta pe Mircea cel Bătrîn; un alt domn cu numele Mircea n-a mai fost în istoria noastră (vezi şi mai jos, p. 55). Astăzi, în urma repetatelor zugrăviri, nu se mai află, pe acel perete, decît chipul „ciobanului" şi acela al lui Ştefan Cantacuzino, de la care s-a păstrat actuala pisanie. N-avem însă un temei serios ca să punem la îndoială afirmaţia izvoarelor citate mai sus. Impresia noastră, întemeiată şi pe examinarea împrejurărilor generale ale domniei lui Mircea, dominate de conflictul cu puterea otomană, este că într-adevăr acest voievod a întemeiat prima curte domnească din Bucureşti, ridicînd totodată şi o nouă biserică în locul celei vechi, care slujise pînă atunci pîrcălabilor şi orăşenilor.

S-a afirmat de unii dintre cercetătorii anteriori — Grigore Tocilescu, Ionescu-Gion, Alexandru Al. Vasilescu — că există şi un document de la Mircea dat „în cetatea noastră Bucureşti" (*„in arce nostra Bukurest"*), la 20 iulie (1400), şi că el reprezintă cea mai veche menţiune a oraşului ca reşedinţă domnească. Faptul nu e sigur. Documentul în chestiune nu ni s-a păstrat în original, ci numai în două copii în limba latină, dintre care una are drept loc al emisiunii Bucureşti, iar cealaltă, Argeş. Editorii din ultima vreme ai actelor noastre vechi au opinat pentru versiunea Argeş, considerînd pe cealaltă drept o eroare a autorului copiei. Pînă nu se va găsi originalul documentului, e preferabil să facem abstracţie de această menţiune din 1400, deşi, în fond, ea este posibilă, dată fiind prezenţa repetată a lui Mircea în părţile Giurgiului.

Aceleaşi împrejurări de luptă cu otomanii vor fi făcut din Bucureşti un popas al domniei şi sub domnii următori pînă la Vlad Ţepeş. Şi Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrîn, şi Dan al II-lea, şi Vlad Dracul vor fi stat aici, în cetatea de pe malul Dîmboviţei, supraveghind linia Dunării. N-avem documente care s-o ateste, dar situaţia pe care o constatăm în vremea lui Vlad Ţepeş ne duce cu necesitate la această concluzie.

BIBLIOGRAFIE

I. *Tradiţia întemeierii Bucureştilor. Numele oraşului.* 1. I. Popescu-Băjenaru, *Schitul Bălteni din codrul Vlăsiei*, Bucureşti, 1912, IV + 108 p. in 4°; 2. I. Conea, *Despre numele oraşului Bucureşti*, în *Studii şi însemnări geografice*, Bucureşti, 1936, p. 30—31; 3. G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, 463 p. in 8°; 4. Al. Grecu, *Relaţiile Ţării Româneşti şi ale Moldovei cu Raguza (sec. XV—XVIII)*, în *Studii*, 1949, 4, p. 105—124; 5. Colectivul I. Ionaşcu, *Săpăturile arheologice din sectorul Radu-Vodă*, în *Bucureşti. Rezultatul săpăturilor arheologice şi ale cercetărilor istorice din anul 1953*, I, Bucureşti, 1955, p. 132—183; 6. Colectivul L. Lăzărescu-Ionescu, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea-Veche*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor arheologice...*, I, Bucureşti, 1955, p. 184—261; 7. I. I. Russu, *Limba tracodacilor*, Bucureşti, 1959, 158 p. in 8°; 8. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, 582 p. in 8°.

II. *Cum au ajuns Bucureştii oraş.* 9. Gheorghe D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, Bucureşti, 1925, XVI + 186 p. in 4°; 10. P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări româneşti*, Bucureşti, 1947, p. 161—218; 11. Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, Bucureşti, 1957, 318 p. in 8°; 12. Const. C. Giurescu, *Un vechi oraş al Ţării Româneşti: Cornăţelul*, în *Studii şi articole de istorie*, II, Bucureşti, 1957, p. 95—130; 13. Şt. Olteanu, *Meşteşugurile din Bucureşti în secolele XVI şi XVII*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 71—112; 14. Const. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul X pînă la mijlocul secolului XVI*, ms., 1961, 547 p.; 15. Şt. Pascu, *Cristalizarea relaţiilor feudale...*, în *Istoria României*, II, Bucureşti, 1962, p. 15—42; 16. Şt. Olteanu, *Producţia meşteşugărească din Moldova şi Ţara Românească în sec. X—XVII (Probleme de bază în lumina cercetărilor recente)*, în *Studii*, XV (1962), 4, p. 869—896.

III. *De la Vlaicu-vodă la Vlad Ţepeş.* 17. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, 365 p. in 8°; 18. Al. Vasilescu, *Cetatea Dîmboviţa*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXXVIII (1945), p. 25—53; 19. Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti în veacurile XIV, XV şi XVI*, în *Comunicări şi articole de istorie*, Bucureşti, 1955, p. 5—16; 20. *Bucureşti. Scurt istoric*, Bucureşti, 1960, p. 18—22; 21. Ion Ionaşcu, Aron Petric, Pompiliu Caraioan, *Bucureşti. Pagini de istorie*, Bucureşti, 1961, p. 16—21; 22. P. Ş. Năsturel, *Cetatea Bucureşti în veacul al XV-lea*, în *Materiale de istorie şi muzeistică*, Bucureşti, 1964, p. 141—157.

BUCUREȘTII, REȘEDINȚĂ DOMNEASCĂ

La 20 septembrie 1459, Vlad Țepeș dădea un hrisov „în cetatea București“: s-au împlinit deci în 1959 cinci sute de ani de la prima mențiune sigură a orașului ca reședință domnească.

BUCUREȘTII, REȘEDINȚĂ DOMNEASCĂ SUB VLAD ȚEPEȘ

Domnia lui Vlad Țepeș (1456—1462) (vezi fig. 13), asemenea domniei lui Mircea cel Bătrîn, a fost dominată de conflictul cu turcii. Obligația de a supraveghea continuu și de a apăra hotarul de la miazăzi, Dunărea, l-a făcut pe acest nepot de fiu al luptătorului de la Rovine să stea adeseori în cetatea de pe malurile Dîmboviței. Încă la 13 iunie 1458 dă el un act în latinește, „lîngă cursul apei Dîmbovița“ (*„iuxta fluvium acque Dombovicbe“*), expresie care se referă, după toate probabilitățile, la București. Iar in anul următor, 1459, la 20 septembrie, avem prima mențiune precisă a „cetății“ de aici. Voievodul întărește la această dată, lui Andrei cu fiii săi, lui Iova, lui Drag și unui al patrulea, al cărui nume nu se mai poate citi, proprietatea lor, scutindu-i totodată de dări și „slujbe“, adică prestațiuni de muncă (vezi fig. 14). Documentul, scris in limba slavă și numit hrisov, este dat „în cetatea București“ („въ градъ Букурещи“). Acest document e important nu numai prin faptul că atestă *in mod precis și sigur* existența cetății — mențiunile din 1368 și 1392 am văzut că nu au un asemenea caracter, de aceea au și dat naștere la discuții, la interpretări diferite — dar și prin aceea că arată, iarăși in mod precis și sigur, Bucureștii ca reședință domnească. Sîntem convinși — am afirmat-o în paginile anterioare — că și inainte de această dată voievozii Țării Românești au stat, au trebuit să stea, în orașul de pe malurile Dîmboviței. N-avem însă dovezi documentare, categorice, precise. Prima de acest fel este actul din 1459, septembrie 20. O a doua este hrisovul din 1461, februarie 10, prin care Țepeș intărește „slugilor“ sale Bire și Godea satul Godenii: actul e dat tot „în cetatea București“. Între aceste două mențiuni se situează acelea mai puțin precise, din 4 iunie și 10 august 1460, care au formula: „din cetatea rîului Dîmbovița“ (*„ex castro fluvii Dombovicba“*).

Pe temeiul faptului că în actul din 13 iunie 1458 se spune „lîngă cursul apei Dîmbovița“, în timp ce în acela din 20 septembrie 1459 se vorbește de „cetatea București“, s-a emis recent ipoteza că Vlad Țepeș este cel care a ridicat această cetate sau fortificație, și anume, în intervalul dintre cele două date indicate mai sus. Este probabil că acest voievod a făcut lucrări la cetatea din București, a consolidat-o, poate a mărit-o. Noi credem însă că ea exista mai dinainte, și anume, chiar din vremea întemeietorului țării, așa cum afirmă Luccari, scriitorul raguzan (vezi mai sus, p. 44); în această cetate a Dîmboviței a fost asediat — după părerea noastră — Vlad in 1396, timp de două luni, și silit, în cele din urmă, să se predea împreună cu familia sa.

În patru din cei șase ani ai domniei sale îl vedem, așadar, pe Vlad Țepeș stînd în București, de unde cancelaria sa emite hrisoave de proprietate. Este evident că voievodul a arătat, în intervalul 1458—1462, preferință acestui oraș, și nu Tîrgoviștei, reședința anterioară, din care dă o serie de acte, dar toate de la începutul domniei, din anii 1456—1457. Această preferință, justificată nu numai din considerente strategice, dar și prin posibilitățile economice ale așezării, a avut la rîndu-i urmări din cele mai favorabile asupra dezvoltării Bucureștilor. Domnul era însoțit de familia sa, de curtea sa, așadar de marii dregători și subalternii imediați ai acestora și de corpul de

Fig. 13 — Vlad Țepeș. Gravură dintr-o tipăritură germană din sec. XV. (B. A.)

oaste care asigura paza persoanei domnești, a curții și a orașului de reședință. Dar prezența tuturor acestor căpetenii și a mulțimii de oameni ce-i însoțea, cu necesitățile lor, mai mari decît acelea ale oamenilor de rînd, sub raportul locuinței, hranei, îmbrăcămintii, deplasării, însemna pentru meșteșugarii și negustorii orașului, și chiar pentru o zonă întreagă rurală înconjurătoare, un spor de afaceri sau, cum s-a zis mai tîrziu, de „dever", deci un spor de cîștig. Atrași de acest cîștig, și alți negustori și meseriași, români și străini, vin să se așeze în orașul unde stau voievodul și curtea sa. Populația crește, se ridică locuințe noi, orașul se întinde, își mărește suprafața. Credem deci a nu greși socotind pe Vlad Țepeș ca pe unul dintre ctitorii Bucureștilor, și anume, cel dintii constatat în mod sigur, documentar. Acest fapt va fi, poate, o surpriză pentru bucureșteni, după cum o surpriză este, pentru mulți, și ipostaza de ctitor bisericesc a lui Țepeș. El a ridicat, în 1461, o biserică în Tirșor, iar tradiția îi atribuie rosturi ctitoricești și în legătură cu mănăstirea Snagov, ale cărei începuturi sînt însă mult mai timpurii, primul document referitor la acest lăcaș fiind din vremea lui Mircea cel Bătrîn.

După Vlad Țepeș, fratele și dușmanul său, Radu cel Frumos, omul prea plecat al turcilor, stă de preferință în București. Din cele 25 de documente avînd indicația precisă a locului emiterii, nu mai puțin de 18 sînt date de aici, 3 din Gherghița, 4 din diferite alte locuri și nici unul din Tîrgoviște. Dar pe cînd Țepeș stătea în București ca să poată priveghea mai bine linia Dunării, în vederea războiului cu turcii (vezi fig. 14), Radu cel Frumos alege aceeași

Fig. 14 — Partea superioară a primului document intern, din 20 septembrie 1459, pomenind cetatea București. (B.A.)

reşedinţă pentru un motiv diametral opus: ca să fie *mai aproape de turci*, de aceia prin a căror armată ocupase tronul şi care se aflau, în cetatea de la Giurgiu, la numai cîteva ceasuri de mers călare de Bucureşti. Scopuri diferite, dar care duc la acelaşi rezultat: creşterea oraşului, dezvoltarea lui sub toate raporturile. Apropierea de turci nu poate împiedica însă, în 1473, pe Radu cel Frumos ca să-şi piardă nu numai domnia, dar şi familia şi toate bogăţiile. În toamna acestui an, în noiembrie, Ştefan cel Mare întreprinde o expediţie spre a înlocui pe acest supus al sultanului printr-un om al său, Basarab cel Bătrîn, zis şi Laiotă, fiul lui Dan al II-lea. Lupta are loc pe Vodnău, un afluent al Prahovei, şi durează trei zile (18—20 noiembrie), isprăvindu-se prin retragerea precipitată a domnului muntean. Nici în cetatea sa de scaun, în Bucureşti, Radu n-a putut rezista, şi a trebuit să fugă lăsînd tot ce avea, familie, averi, steaguri, în mîna învingătorului. „În 24 ale aceleiaşi luni — povesteşte letopiseţul moldovean — într-o miercuri, luă Ştefan-vodă cetatea şi intră într-însa şi luă pe doamna lui Radu-voievod şi pe fiica lui, unica lui fiică, şi toate comorile lui, şi toate hainele lui, şi toate steagurile lui; şi petrecu acolo trei zile în veselie." O primă încercare a lui Radu de a-şi relua tronul, în ziua de 28 noiembrie, se termină dezastruos pentru armata turcă ce-l însoţea: ea este literalmente distrusă, iar 2.300 de prizonieri sînt traşi în ţeapă. O a doua încercare, după plecarea lui Ştefan, reuşeşte însă. Radu îşi reia, pentru cîtva timp, stăpînirea, ca să fie însă, la începutul anului 1475, după lupta de la Vaslui, definitiv înlăturat.

Din vremea lui, şi anume din 1469, noiembrie 15, avem primul act pe care-l dă un dregător domnesc din Bucureşti: este scrisoarea, în latineşte, pe care Neagul, marele vornic, o trimite sibienilor, arătînd că a judecat pricina dintre un braşovean şi patru greci, negustori de piper, pricină în care era amestecat şi un „italian" — după nume, Gaspar, mai curînd un dalmat — şi că a dat dreptate celui dintîi. Scrisoarea e interesantă şi prin faptul că arată existenţa a numeroşi negustori străini pe teritoriul Ţării Româneşti, la Tîrgovişte şi la Bucureşti, cele două capitale.

Din vremea lui Laiotă Basarab, urmaşul lui Radu cel Frumos, ni s-au păstrat mai multe acte în latineşte date în 1476 în „cetatea nouă" (*„novum castrum"*). Unii dintre cercetători au identificat această cetate cu Gherghiţa, probabil pentru faptul că voievodul emite de aici, în acelaşi an, la 16 ianuarie, la 25 februarie şi la 4 iulie, scrisori. Noi credem însă că „cetatea nouă" e aceea de la Bucureşti; ne întemeiem această părere pe următoarele argumente: la Gherghiţa nu se constată, nici documentar, nici pe teren, vreo cetate, în timp ce la Bucureşti ea este atestată în acea vreme de o serie întreagă de izvoare istorice. Pisarul unui document intern, din 1480, ianuarie 19, întrebuinţează chiar expresia „în cetatea nouă de scaun Bucureşti", precizează deci înţelesul termenului „cetatea nouă" a actelor din 1476. Adăugăm apoi faptul că în timp ce scrisoarea în latineşte către braşoveni, din 9 mai 1476, este dată *„ex novo castro"*, un act intern — o „poruncă" domnească — în slavă, din 8 mai 1476 — anterior deci numai cu o zi — este dat „în cetatea Bucureşti". E greu de admis că domnul cu întreaga curte şi cancelaria s-a deplasat în 24 de ore pînă la Gherghiţa şi a şi scris imediat scrisoarea amintită. Mai normal este să presupunem că şi această scrisoare e dată tot din Bucureşti, de unde pleca spre Braşov — potrivit textului scrisorii — socrul lui Laiotă Basarab, boierul Sinadin al Căpitanului. În sfîrşit, aducem şi argumentul că de cîte ori se emite un act — în latineşte sau în slavă — din Gherghiţa, numele localităţii este scris limpede: Gherghiţa, Girgiche, iar nu în alt mod, perifrastic. Pentru toate aceste considerente socotim că termenul *„castrum novum"*, cetatea nouă, se referă la Bucureşti.

În cazul acesta, cunoaştem şi numele unui negustor bucureştean din vremea lui Laiotă Basarab, *cel dintîi negustor al capitalei de care amintesc documentele*. La 14 iunie 1476, voievodul scrie în latineşte braşovenilor că „doi oameni şi concetăţeni ai noştri din cetatea nouă a noastră, anume Dumitru şi cu tovarăşul său" (*„homines et concives nostri in Castro nostro Novo existentes videlicet Demetrius cum socio suo"*), i s-au plîns cum că braşovenii le-au oprit pe nedrept „lucrurile şi bunurile" (*„res et bona"*), adică mărfurile lor; să facă deci bine să le dea îndărăt; altfel, va lua el dublu de la negustorii braşoveni.

În acelaşi an 1476, la sfîrşitul toamnei, Vlad Ţepeş, însoţit de o armată a lui Mateiaş Corvinul şi avînd sprijinul lui Ştefan cel Mare, care intrase cu oastea sa în Ţara Românească, izbuteşte să ocupe tronul. O scrisoare a lui Ştefan Báthory, comandantul armatei ungare, este scrisă „în apropiere de Bucureşti", la 11 noiembrie; peste cinci zile, la 16 noiembrie, cu tot contingentul important turcesc venit în ajutorul lui Laiotă, oraşul cade în mîinile aliaţilor; prada e bogată: ea cuprindea — potrivit unei mărturii contemporane — cai frumoşi, turceşti, multe cămile, arme şi muniţii din belşug şi cîteva steaguri remarcabile. Cu acest prilej, Bucureştii sînt calificaţi de către regele Mateiaş Corvinul, în scrisoarea pe care o adresează papei Sixt al IV-lea, drept „cetatea cea mai puternică a ţării, întărită şi prin lucrări de artă şi de la natură". Iar într-o a doua scrisoare, din 4 decembrie 1476, îi spune din nou: „cetatea cea mai puternică a acelei ţări". Din nefericire, Ţepeş nu poate păstra tronul; abia plecaseră Ştefan cel Mare şi Báthory, cînd Laiotă, însoţit de turci, se înapoie şi, într-o luptă dată, se pare, chiar lîngă Bucureşti, în decembrie, învinse pe Ţepeş, care căzu pe cîmpul de bătaie. Din garda personală de 200 de oameni lăsată de Ştefan abia 10 scăpară cu viaţă.

ÎNTRE BUCUREŞTI ŞI TÎRGOVIŞTE

Basarab cel Tînăr, poreclit Ţepeluş (1477—1482), şi Vlad Călugărul (1482—1495) stau mai mult la Bucureşti decît la Tîrgovişte; marea majoritate a documentelor cancelariei sînt emise în capitala cea nouă, de la şes, a ţării. Ea creşte necontenit, populaţia sporeşte, tot mai mulţi negustori şi meşteşugari se aşază aici. Din vremea lui Vlad Călugărul, din anul 1494, este primul călător străin — sasul „Michael pixenmeister", deci constructorul de cetăţi sau arhitectul militar — pe care izvoarele istorice îl menţionează la Bucureşti; el venise spre a trata cu domnul ţării construirea unui fort la Tîrgovişte. Din nefericire, acest călător nu ne-a lăsat vreo descriere a oraşului de pe malurile Dîmboviţei, impresii asupra lui, aşa cum vor face alţii, în veacul al XVI-lea.

Urmaşul lui Vlad Călugărul, Radu cel Mare (1495—1508), va sta mai mult în vechea capitală de la Tîrgovişte; de aici sînt emise majoritatea actelor cancelariei lui. Nu lipsesc însă nici acte emise din Bucureşti; într-unul din ele, din 1506, august 20, diacul sau logofătul menţionează că l-a scris în „minunat scaunul Bucureştilor". Acest calificativ apare şi în alte acte din aceeaşi epocă, de pildă, în acela din 1516, ianuarie 11, scris „în minunata cetate de scaun Bucureşti". Asemenea adjective nu trebuie luate *stricto sensu;* ele reflectă un obicei al cancelariei bizantine, care obişnuia să dea capitalei imperiului, Constantinopolului, tot soiul de calificative strălucite. Aşa se explică şi calificativul „minunata Curte-de-Argeş" al documentului din 26 iunie 1515, sau „minunata cetate de scaun Tîrgovişte" al aceluia din 8 mai 1514. Mai aproape de realitate ni se pare expresia „în vechiul oraş al Bucureştilor", pe care o întîlnim într-unul din actele lui Neagoe Basarab; ea trebuie pusă alături de expresia similară a altui document de la acelaşi voievod, document pe care diacul sau logofătul Florea arată că l-a scris „în scaunul vechilor domni, în Curtea-de-Argeş".

Urmaşul la tron al lui Radu cel Mare, Mihnea cel Rău (1508—1510), stă mai mult la Bucureşti; majoritatea documentelor lui sînt date din acest oraş. În ce priveşte pe Vlad cel Tînăr sau Vlăduţ (1510—1512), succesorul lui Mihnea, el îşi împarte timpul între cele două capitale; adesea zăboveşte însă şi prin satele din jurul Bucureştilor şi din Ilfov; cunoaştem o serie de acte emise de cancelaria lui în Măgurele, în Popeşti — poate cei din sud-estul oraşului — şi în Dridih sau Dridul. Vlăduţ şi-a terminat domnia şi viaţa în împrejurări tragice chiar în Bucureşti. Ajungînd în conflict cu puternica familie boierească a Craioveştilor, aceasta ridică împotriva lui pe unul dintre ei, pe Neagoe, care-şi va zice, în domnie, Basarab. Avînd şi sprijinul lui Mehmet, begul turc de la Dunăre — acesta vine cu oastea sa — Craioveştii lovesc pe domn în marginea oraşului, la Văcăreşti. Învins şi făcut prizonier, Vlăduţ plăteşte cu viaţa faptul de a se fi opus puternicilor feudal de la Craiova. „I-au tăiat paşa capul supt un păr în Bucureşti", povesteşte cronica ţării. Aşa şi-a început domnia evlaviosul Neagoe Basarab: prin executarea unui tînăr care nu împlinise optsprezece ani. Îl va fi mustrat cugetul după aceea; e o întrebare însă dacă mănăstirile pe care le-a ridicat — între ele frumoasa catedrală din Curtea-de-Argeş, zidită de meşterul Manole — şi milosteniile pe care le-a făcut în tot Orientul creştin şi mai ales la Muntele Athos i-au putut aduce alinarea.

Din unul din satele de lîngă Bucureşti, din Afumaţi, este viteazul voievod Radu, care urmează lui Neagoe; el trebuie să dea un şir întreg de bătălii cu turcii şi cu ceilalţi competitori pînă să-şi asigure scaunul. Pe piatra sa de mormînt de la Curtea-de-Argeş, unde sculptorul l-a înfăţişat călare, cu buzduganul în mînă şi cu mantia fluturînd, se arată pe nume toate aceste bătălii; una dintre ele s-a dat „la cetatea Bucureşti", alta „iar la Bucureşti"; o a treia, din nou, „la cetatea Bucureşti, cu Vladislav voievod".

Dintre domnii următori, o deosebită preferinţă a arătat Bucureştilor Vlad, zis Înecatul, fiul lui Vlăduţ (1530—1532); marea majoritate a actelor lui sînt date de aici. În preajma oraşului şi-a găsit el şi moartea, prin accident: în septembrie 1532, mergînd să se plimbe la satul Popeşti — „den jos de Bucureşti", zice cronica — s-a înecat în Dîmboviţa cu cal cu tot. Se pare — dacă e să admitem explicaţia dată de un izvor transilvănean — că domnul era după un chef prelungit.

MIRCEA CIOBANUL ŞI BUCUREŞTII

Şi în vremea lui Vlad Vintilă, fostul „judeţ", adică primar, al Slatinei — poreclit şi „Bragă-voievod" (1532—1535) — şi în aceea a lui Radu Paisie (1535—1545), sînt foarte numeroase documentele emise în Bucureşti. Lupta între cele două reşedinţe, cea de la poalele dealurilor, cătînd spre munte, spre Transilvania, şi cea din mijlocul pădurii, de la şes, privind spre Dunăre, luptă comportînd diferite faze în funcţie de împrejurările politice şi economice, începe a se desena tot mai limpede în favoarea celei din urmă. Tot mai numeroşi sînt domnii — un Mircea Ciobanul, un Petru cel Tînăr, un Alexandru Oaie-Seacă — care stau aici, pe malurile Dîmboviţei, la cîteva ceasuri distanţă de mers întins călare de cetatea turcească a Giurgiului, de unde poate sosi, la nevoie, ajutorul militar necesar. Tot mai mulţi sînt şi boierii, negustorii, meşteşugarii care-şi fac case în preajma Curţii domneşti. Afacerile sporesc; valoarea prăvăliilor, a locuinţelor şi a locurilor pe

care se poate clădi crește și ea. Vechiul hotar al orașului, din vremea lui Țepeș, este depășit; iau naștere mahalale sau cartiere noi. Jumătatea veacului al XVI-lea este un moment important în dezvoltarea orașului; el coincide cu prima domnie a lui Mircea Ciobanul (1545—1554), care a arătat o deosebită grijă cetății sale de scaun.

Chiar la începutul stăpînirii sale — cronicarul sas Hieronim Ostermayer dă anul 1545 — acest voievod a poruncit ca „Bucureștii să fie îngrădiți cu lemne mari (adică trunchiuri) de stejar" *(„Bukarest mit grossen eychenen Hölzern hat umschränken lassen")*. Detalii asupra acestei îngrădituri aflăm, peste aproape două decenii, de la călătorul parizian Pierre Lescalopier, care, în drumul său de întoarcere de la Constantinopol spre țară, ajunge în București, venind de la Giurgiu, de unde plecase în zori, în seara zilei de 17 iunie 1574. El spune: „Zidurile *(les murs)* acestui oraș sînt trunchiuri groase de copaci, înfipte în pămînt unul lîngă celălalt și legate împreună prin grinzi de-a curmezișul, prinse de zisele trunchiuri prin cuie lungi și groase de lemn". Rostul acestei îngrădituri era dublu: pe de o parte, să delimiteze orașul propriu-zis, teritoriul pe care se aflau casele și prăvăliile, pe de altă parte, să permită controlul intrărilor și ieșirilor, acestea putîndu-se face numai pe la locurile lăsate libere, prin „porțile" îngrăditurii. De o apărare propriu-zisă, în caz de război, împotriva unei armate care ar fi atacat orașul, nu putea fi vorba timp îndelungat: trunchiurile de copaci nu aveau rezistența zidurilor și erau și susceptibile de a fi incendiate. Așa încît îngrăditura lui Mircea Ciobanul nu are atît caracterul unei fortificații propriu-zise, cît mai mult al unei noi delimitări a orașului. În afară însă de această delimitare a suprafeței clădite, Mircea Ciobanul a făcut și o delimitare *a moșiei orășenilor*, adică a locului domnesc de care se foloseau locuitorii Bucureștilor, făcînd pe el semănături și grădini de zarzavat, plantînd vii și livezi, instalîndu-și mori și prisăci. Această de-a doua delimitare s-a

Fig. 15 — Biserica de la vechea curte domnească din București, ctitoria lui Mircea Ciobanul (1545–1554 și 1558–1559) și cel mai vechi lăcaș din cîte se păstrează în capitala țării. Se văd urmele adausurilor îndepărtate cu prilejul restaurării. (C.C.G.)

Fig. 16 — Ușa de intrare și pisania la biserica de la Curtea Veche, adausă mai tîrziu sub Ștefan Cantacuzino (1715). Formează un tot armonios și elegant, bine proporționat. (P.B.)

efectuat prin punerea de pietre de-a lungul hotarului, în diferite locuri, aşa cum era obiceiul din bătrîni. Aflăm ştiri asupra operaţiunii dintr-un document ulterior, al lui Matei Basarab, şi anume, din porunca acestuia, din 6 septembrie 1636, dată „tuturor oroşanilor, marilor şi mici din oraşul domnii-meale din Bucureşti, ca să le fie lor de stăpînire, să aibă a ţinea ocinele şi moşiile şi viile şi livezile *pre hotară bătrîne şi semne ce au fost puse de răposatul Mircea-voevod despre Văcăreşti mai denainte vreme*". Orăşenii stăpîniseră netulburat, „cu bună pace", aceste locuri, pînă cînd un Sava, feciorul lui Negre din Văcăreşti, hotărnicindu-şi ocina lui faţă de aceea a mănăstirii Sfînta Troiţă sau Radu-Vodă, încălcase moşia oraşului. „Deci apoi Sava — citim în porunca lui Matei Basarab — n-au tras ocina din hotarile cele bătrîne din sus, de unde au fost piatra cea din tufe şi din piatra cea dintre viile mănăstirii Sfintei Troiţi şi din viile oraşului, *care pietre au fost puse de Mircea-voevod*, ci au căutat prin nişte cărţi ale Savei făcute mincinoase de au luat hotarul cel din luncă, de au mutat piatra în sus spre dealul oraşului. Care lucru văzîndu-l preoţii şi bătrînii oraşului, mari şi mici... venit-au... înaintea domnii meale la divan de s-au jăluit de Sava cum au mutat hotarul cel din luncă şi le-au impresurat Sava moşiile. Într-accia domniia-mea — continuă vodă — singur am încălecat domniia-mea în zioa sfîntului Simeon Stil[p]nicu... septembrie 1, la leat 7145 [1636] şi am mersu domniia-mea cu toţi boierii şi cu preoţii şi cu toţi oroşanii mari şi mici şi cu călugării de la Sfînta Troiţă... la hotarul cel din luncă, de unde au fost scos Sava piatra de au mutat hotarul. Deci de acolea, din luncă, am suit domniia-mea în sus la deal la piatra cea dintre vii şi la piatra cea de supra din tufe, *care hotară şi pietre au fost puse de Mircea-voevod*." Pe temeiul celor constatate, Matei Basarab dă cîştig de cauză orăşenilor şi le întăreşte moşia în această parte, înspre Văcăreşti, potrivit hotărniciei făcute de Mircea Ciobanul.

În sfîrşit, tot lui Mircea Ciobanul i se datorează zidirea bisericii domneşti, de la Curtea Veche, biserică păstrată pînă astăzi (lîngă Piaţa de Flori) şi care este *cel mai vechi lăcaş în fiinţă, în forma lui originară, din Bucureşti*. Şi mai înainte fusese o biserică în cuprinsul Curţii domneşti; cu vremea, însă, ea se şubrezise, se stricase, şi atunci Mircea a ridicat, în locul celei vechi, una nouă, în stilul caracteristic al veacului al XVI-lea (vezi fig. 15 şi 16). Ea era acoperită cu olane smălţuite de culoare verde. Nu ni s-a păstrat pisania pusă de domn — o avem numai pe aceea din 1715, a lui Ştefan Cantacuzino, care a reînnoit pictura, adăugînd şi frumosul chenar de piatră sculptată ce dă ocol uşii de intrare. Din noua pisanie rezultă că Mircea Ciobanul n-a apucat să „înfrumuseţeze" şi să „zugrăvească" ctitoria sa, aceasta făcîndu-se de fiul şi urmaşul său la tron, Petru cel Tînăr, împreună cu fraţii lui, Mircea şi Radu. Ceea ce ar însemna că biserica a fost ridicată în a doua domnie a lui Mircea, deci în intervalul ianuarie 1558-21 septembrie 1559. E păcat că nu ni s-a păstrat nici vechea pictură, din timpul lui Petru cel Tînăr, pictură despre care un izvor utilizat de Gheorghe Şincai afirmă că înfăţişa trei chipuri cu numele de Mircea. Unul era „Ciobanul", ctitorul bisericii, celălalt era fiul său, care, împreună cu Petru cel Tînăr „înfrumuseţaseră" şi zugrăviseră ctitoria părintească; cel de-al treilea credem că reprezenta pe Mircea cel Bătrîn (vezi şi mai sus, p. 49).

E foarte probabil ca domnul să fi ridicat şi un nou palat domnesc sau măcar să-l fi reparat pe cel existent. Dalmatinul Anton Verancić, ajuns primat al Ungariei, citează în lucrarea sa asupra Transilvaniei, Moldovei şi Munteniei, apărută în 1538, „castelul" din Bucureşti printre cele trei cetăţi de piatră („*arces lapideae*") ale ţării; celelalte două erau la Tîrgovişte şi la Poienari, pe valea Argeşului. Prin acest „castel" trebuie să înţelegem însăşi curtea domnului, cu palatul şi biserica ei. Săpăturile arheologice întreprinse recent în cuprinsul curţii arată că Mircea Ciobanul a ridicat clădirile sale — palatul şi biserica — „pe ruinele unei construcţii mai vechi". Ele au dat la iveală şi un remarcabil sistem de alimentare cu apă, aceasta fiind adusă de la izvoarele din vecinătate — poate izvoarele din preajma bisericii Zlătari — prin apeducte sau „urloaie" din olane de pămînt şi strînsă într-o „visterie a apelor" — azi i-am zice un castel de apă - situată chiar în imediata vecinătate a bisericii domneşti.

Aproape de ctitoria lui Mircea Ciobanul, dar în afara curţii, şi anume, pe locul crucii din curtea interioară a actualei Pieţe de Flori, se afla, în veacul al XVI-lea, o altă biserică, numită în documente în două feluri: biserica „doamnei Maria" sau a „doamnei Stanii şi a doamnei Maria"; cea mai veche menţiune este în actul din 1629, august 20, de la Alexandru

Fig. 17 — Biserica Grecilor; azi nu mai există. Desen din 1837 de Raffet. (M.I.B.)

Iliaş. Credem că această biserică, a cărei origine a dat naştere la discuţii, a fost ridicată de cele două fiice ale lui Mircea Ciobanul: Maria, numită uneori şi Marina, s-a căsătorit cu fratele lui Mihail Cantacuzino Şeitanoglu; Stana — viitoarea soţie a marelui logofăt Ivan Norocea: ştirea ne-o dă un document din 11 iunie 1634 de la Matei Basarab — e înfăţişată, împreună cu fratele ei Petru, viitorul domn, şi cu părinţii ei, pe una din scoarţele evangheliarului dăruit mănăstirii Dionisiu de la Muntele Athos. Două documente posterioare, de la voievozii Alexandru Iliaş şi Matei Basarab, ne informează că această biserică a fost distrusă cu desăvîrşire — de „au rămas numai pămînt pustiiu" — în 1595, la retragerea lui Sinan-paşa din Bucureşti, cînd oraşul, în general, a avut foarte mult de suferit (vezi mai jos, p. 65). Pe locul ei s-a ridicat, în 1753, o alta, cu hramul Sf. Anton, distrusă la rîndu-i de incendiul cel mare din 1847. De la acest de al doilea lăcaş a rămas numele de Sf. Anton, care se dă uneori, şi astăzi, prin inadvertenţă sau de neştiutori, bisericii ridicate de Mircea Ciobanul. În realitate, hramul acesteia din urmă a fost de la început şi este şi acum Bunavestire.

Şi în alte părţi ale oraşului se constată, la sfîrşitul celei de-a doua domnii a lui Mircea Ciobanul, lăcaşuri religioase noi. Astfel este, pe ţărmul drept al Dîmboviţei, la poalele dealului Arhivelor Statului, mănăstirea Sf. Niculae, ctitoria lui Gheorma postelnicul — care o închină ca metoh mănăstirii Simopetra de la Muntele Athos — şi a soţiei sale Caplea, care o înzestrează bogat şi e şi înmormîntată în cuprinsul bisericii; de aceea lăcaşul — astăzi dispărut — a fost cunoscut mai ales sub numele de mănăstirea jupânesei Caplea. Este probabil ca pe locul bisericii *Răzvan*, situată la o mică distanţă spre răsărit de Sf. Gheorghe-Nou şi ridicată pe vremea lui Matei Basarab de căpitanul care i-a dat numele, să fi fost alta mai veche. Săpăturile arheologice întreprinse în 1956 au scos la iveală morminte şi fragmente de ceramică de la începutul secolului al XVI-lea, ba chiar şi ceramică de la finele secolului precedent.

De pe la 1560 se crede că datează şi mănăstirea lui Gheorma banul, constatată documentar în 1567, şi căreia i se va spune mai tîrziu a Grecilor (vezi fig. 17). Ea era situată pe locul cuprins astăzi între strada Lipscani şi biserica Stavropoleos şi nu se confunda cu biserica lui Gheorma banul din vecinătate; un act inedit din vremea lui Matei Basarab — data exactă e 5 aprilie 1635 — arată în mod limpede existenţa *simultană* a acestor două lăcaşuri.

În vremea lui Mircea Ciobanul viaţa economică era în plină dezvoltare. Tîrgul sau „pazarul" — cum îi spune, cu un termen turcesc, „cartea" orăşenească din 1563, mai 13 — se afla în vecinătatea Curţii domneşti şi cuprindea numeroşi negustori străini, pe lîngă cei români. Prin documentul amintit, scris în limba slavă, Necula al lui Bobanea, judeţul

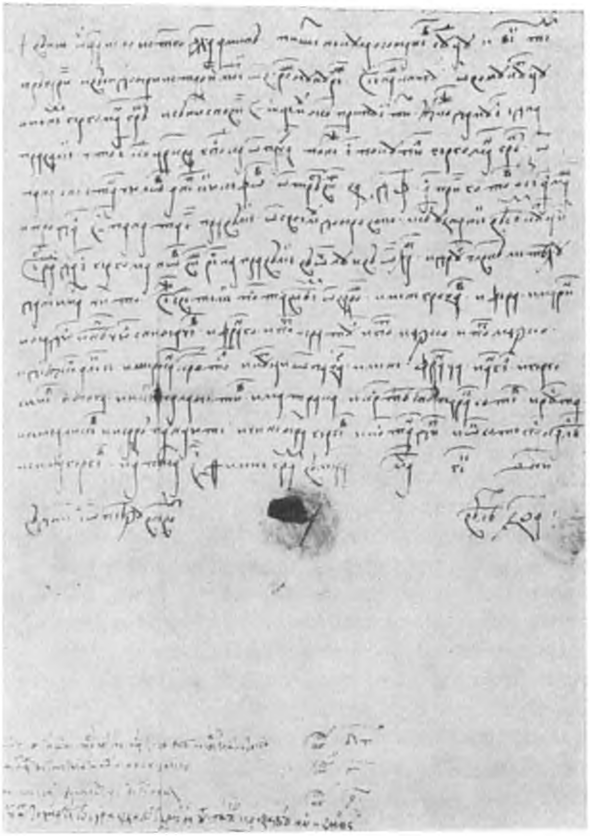

Fig. 18 — Carte dată de Necula a lui Bobanea, judeţul Bucureştilor, şi de cei doisprezece pîrgari, atestînd vînzarea unei prăvălii şi avînd data 13 mai 1563 (A.S.)

Bucureştilor şi cu cei 12 pîrgari ai săi — adică, am zice azi, preşedintele sfatului popular şi membrii comitetului executiv — întăresc lui Ghergoman Grecul şi fiilor acestuia o prăvălie „ce este lîngă biserica domnească, din pazar (ωт пазар)", cumpărată de el de la Pană sin (fiul lui) Stanciul cu 4.500 de aspri, nesocotindu-se aldămaşul (vezi fig. 18). Pană a vîndut de bunăvoia lui „şi cu ştirea tuturor negustorilor". Printre martorii care adeveresc vînzarea sînt o serie de orăşeni: „Grozav şi Fera şi Marin şi Badiul şi Nenciul, fiii lui Bacea, şi Frango", apoi trei preoţi şi un diacon, un „Şerban croitor" şi, în sfîrşit, „negustorii din pazar, anume: Franţa şi Anghel şi Gheorghe al Simei şi Boga şi Ilie al lui Calabete şi Matraca şi Cîrstea, fiul lui Paracsote şi Rusta şi Sima al Licăi şi Isar Panaiote şi Ghine, fratele lui Gherghe şi Costandin şi Ocsote Pascalească şi Sima al lui Gherghe". Desigur că numele nu constituie întotdeauna o dovadă de originea etnică a cuiva, el putîndu-se explica şi prin modă sau alte împrejurări; este totuşi un indiciu. Dacă dintre martorii de mai sus, Grozav, Şerban croitorul şi Sima al Licăi par a fi, după toate probabilităţile, români, în schimb Frango, Franţa, Matraca, Paracsote, Isar Panaiote şi Ocsote Pascalească trebuie consideraţi

mai degrabă străini, şi anume, greci. De altfel, dacă Ghergoman, cumpărătorul, era, într-adevăr, grec, cum îi spune documentul, atunci nimic mai normal ca să fi cerut şi mărturia conaţionalilor săi, negustori ai „pazarului". Negustorii din Bucureşti întreţin relaţii nu numai cu centrele din Balcani şi cu cele din sudul Transilvaniei, dar şi cu Liovul, marele centru galiţian, şi chiar cu îndepărtata Moscovă. Remarcabilă e creşterea numărului celor ce duc şi aduc marfă de la Braşov: de la 10 negustori bucureşteni care efectuează 15 transporturi în 1503, sînt înregistraţi 38 de negustori şi 120 de transporturi în 1550. Totuşi, sensul dominant al comerţului bucureştean, date fiind condiţiile politice şi livrările pe care le facem Porţii, este spre sudul Dunării. (Pentru alte detalii asupra vieţii economice a oraşului în această epocă şi asupra organizării lui administrative, vezi mai jos, partea a doua.)

Dar asupra acestei vieţi, în plină dezvoltare, a oraşului se abate, la sfîrşitul primei domnii a lui Mircea Ciobanul, o nenorocire, una din multele de care e plină istoria Bucureştilor. Pentru motive pe care nu le cunoaştem bine, voievodul ajunge în dizgraţia Porţii; el e mazilit la 28 februarie 1554; în martie, înainte de 12 ale lunii, porneşte spre Constantinopol, şi de acolo, în surghiun, tocmai în Etiopia, averea fiindu-i în prealabil confiscată. Dacă ar fi fost numai atît, faptul n-ar fi prezentat cine ştie ce gravitate; mai fuseseră doar şi vor mai fi, şi după aceea, atîtea alte maziliri! Dar se vede că se întîmplase ceva deosebit, deoarece, la ridicarea lui din scaun, turcii ucid pe curtenii lui Mircea, atît români, cît şi greci, jefuiesc oraşul şi apoi îi dau foc: ne-o spune limpede un act contemporan, întemeiat pe afirmaţia unui martor ocular, om de al braşovenilor. Vor fi participat, poate, la această pradă şi unii dintre turcii stabiliţi în Bucureşti ca negustori, cum este, de pildă, ienicerul despre care ne informează documentul din 1561, noiembrie 14, ienicer care se căsătorise cu văduva unui Ivan bărbierul şi pusese mîna, cu acest prilej, şi pe cele trei „dughene" sau prăvălii ale răposatului. Curtea domnească a avut desigur să sufere şi ea de pe urma focului şi a prăzii; ea n-a fost însă înlocuită printr-o construcţie din lemn cum afirmă unii cercetători, ci printr-una tot de piatră şi zid. Într-adevăr, călătorul francez Lescalopier, amintit mai înainte, care vede Bucureştii după douăzeci de ani de la aceste evenimente şi care ne spune că „palatul" domnesc era din bîrne tencuite cu un amestec de pămînt şi „iarbă", adică paie tocate, nu se referă, după părerea noastră, *la această curte*, ci la clădirea pe care Alexandru-voievod o va ridica lîngă ctitoria sa de pe colina Radu-Vodă.

Rănile oraşului se închid sub Pătraşcu cel Bun (1554—1557), urmaşul lui Mircea. Dar după moartea acestuia, venind iarăşi în scaun „Ciobanul", Bucureştii sînt din nou teatrul unei scene sîngeroase. De data aceasta însă ea nu e provocată de străinii turci, ci de însuşi domnul ţării. Pentru a-şi răzbuna asupra acelora care, prin pîrile şi intrigile lor, contribuiseră, se vede, la mazilirea din 1554, avînd, poate, şi alte pricini de răfuială, Mircea convoacă la curte, în februarie 1558, vreo două sute de fruntaşi laici şi bisericeşti — mari boieri, înalţi ierarhi şi o seamă de egumeni — şi, cu ajutorul gărzii sale înarmate, îi ucide pe toţi. Sala cea mare a palatului trebuie să fi prezentat un aspect groaznic, cu leşurile căzute pretutindeni şi cu sîngele curgînd pîraie. O scenă similară se va petrece peste puţin timp la curtea lui Alexandru Lăpuşneanu, în Moldova; multe altele la fel aveau loc, în acest crud veac al XVI-lea, în toată Europa, de la Parisul nopţii Sfîntului Bartolomeu pînă la Moscova ţarului Ivan cel Groaznic. Lupta — pentru dominaţia politică — dintre marii feudali şi autoritatea centrală în stat se îmbina cu lupta religioasă tot aşa de cumplită dacă nu mai cumplită decît cea dintîi. La noi, e adevărat, n-au fost asemenea lupte religioase, dar pasiunea politică era de ajuns pentru a provoca scenele sîngeroase de natura aceleia care a cutremurat Bucureştii la începutul lui 1558.

În septembrie a anului următor, Mircea Ciobanul îşi încheia viaţa. Trupul i-a fost înmormîntat în biserica domnească, în ctitoria sa, pe care nu apucase s-o zugrăvească şi unde piatra sa funerară nu mai există.

BIBLIOGRAFIE

I. *Bucureştii reşedinţă domnească sub Vlad Ţepeş.* 1. Const. C. Giurescu, *O biserică a lui Vlad Ţepeş la Tîrşor*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XVII (1924), p. 74—75; 2. St. Nicolaescu, *Istoricul oraşului Bucureşti. Cînd au ajuns Bucureştii scaun de domnie al Ţării Româneşti*, 1939, 21 p. in 8°; 3. Alexandru A. Vasilescu, *Cetatea Dîmboviţei*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXXVIII (1945), p. 25—53; 4. P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureştii capitala ţării?*, în *Interpretări româneşti*, Bucureşti, 1947, p. 210—230; 5. Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti în veacurile XIV, XV şi XVI*, în *Comunicări şi articole de istorie*, Bucureşti, 1955, p. 5—16; 6. I. Ionaşcu şi Vlad Zirra, *Mănăstirea Radu-Vodă şi biserica Bucur*, în *Bucureştii de odinioară*, Bucureşti, 1959, p. 49—89; 7. C. Stoide, *Legătura dintre Moldova şi Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie* (Iaşi), VII, 1956,

I, p. 59 73; 8. P. P. Panaitescu, *Ştefan cel Mare şi oraşul Bucureşti*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 7–23.

II. *Mircea Ciobanul şi Bucureştii.* 9. L. Lăzărescu-Ionescu, Dinu V. Rosetti, Gh. Ionescu, Gh. Astangăi, H. Teodoru, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea-Veche*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor*, Bucureşti, 1954, p. 184–261; 10. Dinu V. Rosetti, *Curtea-Veche*, în *Bucureştii de odinioară*, Bucureşti, 1959, p. 147–170; 11. R. Manolescu, *Aspecte din istoria negoţului bucureştean în secolul al XVI-lea*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 25–69; 12. Paul Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Ţara Românească şi Transilvania la 1574*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV (1960), p. 433–463.

UN SECOL ZBUCIUMAT DIN ISTORIA BUCUREŞTILOR

„Am distrus zisa fortificaţie [palanca de la Radu-Vodă] şi am dat pradă focului şi flăcărilor toate casele, bisericile, grădinile şi aşezările lor boiereşti.“

(Scrisoarea lui Sinan-paşa către Nişangi-paşa)

Scena jefuirii şi arderii Bucureştilor de către turcii veniţi să scoată din scaun pe Mircea Ciobanul, precum şi scena uciderii boierilor de către acesta, la începutul noii sale domnii, se vor repeta, sub diferite forme, în secolul ce urmează. E un secol zbuciumat, în care lupta pentru putere, manifestată atît prin ciocnirea dintre domn şi marii boieri, cît şi prin mişcările acestora din urmă împotriva concurenţilor greci la ocuparea dregătoriilor, alternează cu lupta împotriva turcilor, luptă care înseamnă toate ororile războiului, şi cu revendicările armatei: ale călăraşilor şi roşilor de o parte, ale seimenilor şi dărăbanilor lefegii, de alta, cărora li se adaugă şi mulţimea celor săraci. Un singur răstimp de relativă linişte: domnia lui Matei Basarab, pînă aproape de sfîrşitul ei, cînd frămîntările reîncep. Dar cu toate încercările prin care trec, cu toate distrugerile — prin foc şi jaf — la care sînt supuşi, Bucureştii continuă să se dezvolte, continuă să crească atît sub raportul vieţii economice, cît şi al întinderii şi al populaţiei. Condiţiile care au făcut din el capitala ţării, precum şi bogăţia pămîntului sînt mai puternice decît toate încercările. La sfîrşitul acestui secol zbuciumat, în preajma perioadei brîncoveneşti, oraşul este cel dintîi din ţară, a întrecut cu mult pe toate celelalte şi a ajuns centrul cel mai însemnat, sub toate raporturile, din sud-estul european; între Buda ungară, acum reşedinţa unui paşă turcesc, şi Constantinopol, nici un alt oraş nu-l depăşeşte, nici ca număr de locuitori, nici ca bogăţie. Trebuie relevată, în primul rînd, înmulţirea meşteşugarilor-negustori şi a negustorilor propriu-zişi. Sporeşte numărul negustorilor străini — în special greci şi turci — ca urmare a faptului că relaţiile economice cu Imperiul otoman sînt acum predominante. Valoarea prăvăliilor bucureştene creşte continuu. Şi fiindcă ele asigură un venit bun stăpînilor respectivi, mănăstirile şi boierimea îşi îndreaptă cu predilecţie atenţia asupra lor, achiziţionîndu-le în număr însemnat (vezi mai jos, p. 128—129).

BUCUREŞTII ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-lea

Fiul lui Mircea Ciobanul, Petru-vodă cel Tînăr, avea numai doisprezece ani la moartea tatălui său; a domnit deci sub tutela mamei sale Chiajna, fiica lui Petru Rareş, căreia contemporanii îi mai spuneau şi „Mirceoaia“. După ce izbuteşte, prin boierii din partida ei, să înfrîngă pe competitori, în luptele de la Şerpăteşti şi Boian, ea asigură scaunul fiului timp de aproape nouă ani de zile, pînă în iunie 1568. Poate în amintirea uneia din aceste lupte ridică Chiajna crucea din Bucureşti, cunoscută în veacul următor — aşa, de pildă, în documentul din 1668, iunie 4, privitor la delimitarea moşiei Mitropoliei — sub numele de „crucea doamnei Mirceoaia“; ea se afla, după toate probabilităţile, pe locul unde se înalţă astăzi spitalul Brîncovenesc. Asemenea cruci, în amintirea unei victorii, vor ridica în Bucureşti, în veacul următor, Leon-vodă, după biruinţa împotriva boierilor, la începutul anului 1632, şi Matei Basarab, după ce înfrînge pe Radu Iliaş, în octombrie acelaşi an; prima din aceste două cruci, refăcută de fiul lui Leon, de Radu Leon, se află şi azi în curtea bisericii Slobozia; a doua, înlocuită în 1925

printr-una nouă, era pe malul lacului Fundeni, la circa 1.200 de metri spre răsărit de Gara de Est. În timpul domniei, Petru cel Tînăr, împreună cu „Mirceoaia", înalță mănăstirea „de la podul Colentinei", căreia, din cauza învelișului, din tablă de plumb, a bisericii respective, bucureștenii i-au zis *Plumbuita*. Restaurată cu grijă în zilele noastre, avînd, în cuprinsul ei, și casele domnești ridicate de Matei Basarab, această mănăstire este unul din monumentele cele mai vechi și mai evocatoare ale capitalei. Tot celor doi li se datorează și biserica cea nouă a mănăstirii Snagov, singura care a rămas din tot complexul de odinioară de pe insula lacului. Unul din sfetnicii constanți ai lui Petru, marele vornic Nedelcu, ridică, la rîndu-i, un lăcaș la Sf. Gheorghe-Vechi, desigur în locul altuia, mai vechi; se admite ca dată a ctitoriei lui 1562; aceea indicată de actuala pisanie: „7000 de la zidirea lumii", deci 1492 sau 1491, e greșită. Biserica vornicului Nedelcu, refăcută în 1724 și arsă în focul cel mare din 1847, a fost înlocuită printr-una nouă, cea de azi, în stil neoclasic.

Din vremea lui Petru cel Tînăr este și prima mențiune despre conducerea orașului printr-un cîrmuitor ales de orășeni: la 13 mai 1563, „județul" Necula al lui Bobanca și cu cei 12 „pîrgari" întăresc cumpărarea unei prăvălii de lîngă biserica domnească (vezi mai jos capitolul special *Administrația orașului*).

Sub Alexandru al II-lea (1568—1577), poreclit de popor „Oaie-Seacă" din pricina unei dări noi pe care o pusese asupra oilor sterpe — pentru celelalte se plătea oieritul — avem o serie de știri interesante asupra Bucureștilor. Sînt mai întîi știrile pe care ni le dau trei călători străini: negustorul grec din Hios și totodată emisarul turcesc Iacob Paleologul, care trece prin oraș, în drum spre Moldova, la sfîrșitul lui iulie 1573, apoi călătorul polon Martin Stryjkowski, care străbate Bucureștii în 1574, în sfîrșit, parizianul Pierre Lescalopier, care poposește pentru cîteva zile în același an cu polonul Tustrei sînt primiți de domn. Paleologul spune că i s-au trimis de la curte alimentele și furajul necesar „Mi-a trimis dimineața și seara — povestește el — găini, cărnuri, luminări, pîine, vinuri, orz, fîn, paie"; soția voievodului, inteligenta și culta levantină Ecaterina Salvaresso, compatrioată a călătorului, îi face chiar și un dar în bani. Stryjkowski ajunge în București după dramaticele împrejurări din vara anului 1574, cînd Vintilă, fiul lui Pătrașcu cel Bun, instalat domn cu ajutorul lui Ioan-vodă „cel Viteaz" al Moldovei — căruia i s-a zis, din cauza urii boierilor și călugărilor „cel Cumplit" — este înlăturat, după numai patru zile de stăpînire, și decapitat din ordinul lui Alexandru. Călătorul polon vede țintuit de poarta curții domnești capul nenorocosului Vintilă și, alături, capul protectorului său, Ioan-vodă, care pierise ucis mișelește de turci, după bătălia de la Cahul. Spectacol înfiorător, destinat, în mintea celor care-l ordonaseră, să impresioneze pe competitorii la tron, să-i facă să renunțe la încercările lor, dar care, în realitate, nu împiedica pe alții să reînceapă. Stryjkowski vizitează și încăperile palatului; în iatacul domnului el afirmă că a văzut portretul lui Ștefan cel Mare, cu coroană pe cap și cu sceptru în mînă. În privința acestei ultime informații, s-au exprimat îndoieli de unii dintre cercetători, care cred că ar fi vorba de o confuzie; pare ciudată într-adevăr, la prima vedere, prezența acestui portret în reședința Țării Românești; nu trebuie să se uite însă faptul că cele două dinastii erau înrudite și că înrudirea devenise și mai strînsă în urma căsătoriei lui Ștefan cu Maria, fiica lui Radu cel Frumos; așa încît prezența unui portret al marelui domn în palatul din București n-ar fi chiar așa de surprinzătoare. Informațiile lui Lescalopier sînt printre cele mai prețioase. Am arătat mai înainte (p. 54) ce spune el despre împrejmuirea, din trunchiuri de copaci, a Bucureștilor. Iată acum celelalte știri ale lui despre oraș și despre palatul lui Alexandru, care nu era la Curtea Veche, ci pe colina de la Radu-Vodă, lîngă noua sa ctitorie. Acest palat — povestește Lescalopier — este „închis ca și orașul" adică printr-o împrejmuire din trunchiuri de copac. Pereții sînt din bîrne de lemn, și, între ele, chirpici. „Am fost duși să vorbim cu domnul într-o sală mare acoperită cu covoare turcești, avînd de jur împrejur o parte mai ridicată, înaltă de vreo trei picioare, ca la caravanseraiuri." Voievodul stă pe scaunul său, pe această parte mai ridicată, la extremitatea opusă ușii de intrare; alături, un copil de casă care ia scrisoarea lui Lescalopier și o înmînează domnului. Tălmăcirea ei — era scrisă în latinește — se face de un tălmaci, găsit cu greu; vodă răspunde în puține cuvinte. Franțuzului i s-a dat gazdă într-o casă „burgheză", adică de orășean, unde i s-a trimis și un bucătar domnesc care i-a pregătit un ospăț bogat. La acest ospăț, la care au participat, după cum rezultă din povestire, și alții — gazda și, probabil, boieri localnici — s-au înălțat pahare: primul — zice Lescalopier — „în sănătatea Domnului-Dumnezeu, al doilea în sănătatea voievodului, al treilea în sănătatea sultanului, al patrulea în sănătatea tuturor bunilor creștini, între care nu ne cuprind și pe noi — adică pe catolici — al cincilea pentru pace și de la al șaselea încep cu cei de față, făcînd multe urări... de mîntuire, sănătate, drum bun și bun întors, împlinirea tuturor dorințelor și așa mai departe. Îndemnînd astfel cu băutura, se ridică în picioare, ținînd sus paharul, beau... fără să se așeze, și te prețuiesc mult dacă faci ca dînșii. Am aflat — continuă Lescalopier — că atunci cînd voievodul e și el de față, are masa lui foarte sus, și lîngă dînsa alta mult mai jos, unde sînt așezați cei ce mănîncă împreună cu el; și cînd vreunul vrea să beie, merge întîi să sărute picioarele voievodului. Și mănîncă tot cu capul gol." În ziua următoare primirii de către voievod, la 19 iunie, franțuzul vizitează orașul. „N-am văzut nici o clădire frumoasă, zice el; două biserici, una

grecească, alta a luteranilor — interesantă menționarea acesteia din urmă — erau de lemn; toate acoperișurile sînt de țiglă, de șindrilă sau de stuf." Se vede că n-a vizitat Biserica Domnească, nici aceea de la Sf. Gheorghe-Vechi. Lescalopier știe și de originea noastră romană, de faptul că „oamenii țării își zic adevărați urmași ai romanilor" și vorbesc „românește", limba lor fiind alcătuită din cuvinte „pe jumătate italiene și pe jumătate latine, amestecate cu grecește și cu termeni de neînțeles". Aceste informații le-a căpătat, după toate probabilitățile, chiar în București, și ele arată nivelul cultural al celor cu care venise în contact Lescalopier. Părăsirea orașului și drumul spre Bran se face într-o trăsură domnească trasă de „cai buni" și în tovărășia unui „secretar" al lui vodă — în realitate un „țimiraș" — al cărui rol este să asigure popasurile și mesele pe tot parcursul, pe socoteala domniei.

Alte știri asupra Bucureștilor în vremea lui Alexandru le datorăm cronicilor interne și unor documente și inscripții contemporane. Domnul își făcuse intrarea în capitală la 3 iulie 1568, după ce Mirceoaia fusese chemată la Poartă, unde fiul ei Petru cel Tînăr era arestat de a doua zi chiar după ce predase tributul. La nici două luni după instalare, se formează însă o conjurație — vechea poveste! — pusă probabil la cale de emisarii Chiajnei. Alexandru prinde de veste la timp și dă pe mîna călăului o seamă dintre boierii conjurați. Au pierit atunci — povestește cronica — „Radul logofătul de la Drăgoești, și Mihnea de la Bădeni, și Stan Udriștea vistiaru, și Tudor de la Bucov, și Vladul Caplii, și Pătrașco, și Calotă, și Stan fiul Drăgulețului, și Radul stolnicul de la Boldești, și Radul fiul lui Socol vornicul și alții, septembrie 1". Iar în anul următor, la 4 septembrie 1569, sînt tăiați alți trei boieri, fii lui Dragomir postelnicul, anume Barbul, Crăcea și Radu; pietrele lor de mormînt, puse de nefericita mamă, „îndurerată pînă la moarte", cum citim într-una din inscripții, se pot vedea și azi în biserica de la Snagov.

Neagoe Basarab, care-și începuse domnia tăind pe Vlăduț, a ridicat mănăstirea de la Curtea-de-Argeș; Alexandru al II-lea, avînd pe cugetul lui pe Vintilă și o adevărată hecatombă de boieri, face un gest similar: ridică mănăstirea cu hramul Sfînta Troiță pe colina de pe malul drept al Dîmboviței — numită mai tîrziu Radu-Vodă — „din jos de București". Lăcașul servea, spre sfîrșitul domniei, *drept sediu metropolitan;* el poartă titlul de „sfîntă, mare, dumnezeiască mitropolie" în actul din 15 iunie 1577 prin care voievodul îi dăruiește „vama de la ocna de sare numită Ghitioara, pe rîul Teleajen, și altă vamă de la ocna Telega, de lîngă rîul Dohteana". Se pare că pe locul acestei ctitorii fusese alta mai veche, poate din vremea lui Mihnea cel Rău, bunicul lui Alexandru; așa s-ar explica fraza din documentul ulterior, cu data de 31 decembrie 1616, în care se spune că mănăstirea „a fost *înnoită* și zidită din temelia ei de bătrînul, răposatul Alexandru-voievod".

Tot acestui Alexandru i se datorează și închinarea mănăstirii de la podul Colentinei (Plumbuita) către mănăstirea Xeropotam de la Muntele Athos; e una din cele dintîi mănăstiri închinate, unul din primii pași pe drumul care avea să ducă la stăpînirea de către călugării străini a unei însemnate părți din teritoriul țărilor noastre.

Sub Alexandru e amintită și mănăstirea Sf. Ioan, ctitoria lui Andrei vistierul și a fratelui său Dumitru; se afla pe locul ocupat azi de sediul central al C.E.C.-ului (fosta Casă de depuneri).

Prețioasă este o altă știre, privind alimentarea cu apă a Bucureștilor în acea vreme. Am arătat mai înainte că săpăturile arheologice din ultimii ani au dat la iveală „casa de apă" sau, cum se spunea pe atunci cu un termen expresiv, „vistieria apelor" din Curtea domnească: un rezervor în care se văd, în partea superioară, găurile prin care venea, pe olane, apa de izvor. Probabil această instalație data din vremea lui Mircea Ciobanul, cel care clădise palatul și biserica de la Curtea Veche. O inscripție păstrată pînă în zilele noastre arată pe Alexandru punînd să capteze un izvor; inscripția, săpată pe o piatră avînd forma unui segment de cerc și prevăzută în partea inferioară cu două găuri destinate țevilor de apă, e în limba slavă și poartă data 1571 (7080), noiembrie 15; ea are următorul cuprins: „...Io Alexandru-voevod și domn, care am fost din tinerețe în pribegie în țara arăpească 20 de ani și în Halep 14 ani în surghiun, cu multe lacrimi și suspine pînă ce mi-a dat Domnul-Dumnezeu scaunul domniei mele... am dat domnia mea, după învățătura jupanului Dobromir, marele ban de Craiova, să se facă acest izvor (șipot sau fîntînă), ca să fie de pomană domniei-mele și părinților domniei-mele în veci". Termenul „istocinic" (источникъ) din inscripție se poate traduce și prin izvor și prin șipot sau fîntînă și, eventual, prin cișmea. Întrebarea e dacă Alexandru a captat unul din izvoarele din cuprinsul orașului sau dacă, în legătură cu apa adusă prin urloaie pentru alimentarea Curții domnești, a făcut o cișmea, lîngă această curte, pentru îndestularea tîrgoveților. Oricum, e primul document scris în legătură cu alimentarea cu apă a bucureștenilor.

Tot din vremea lui Alexandru este și prima mențiune despre „băile" din București. Un document ulterior, cu data 1585, octombrie 21, din timpul domniei lui Mihnea, arată că tatăl acestuia, Alexandru, „au dat și au adaos și baia nooă, cea mare, cu toată vama ei" mănăstirii de la podul Colentinei. Întărind donația părintelui său, Mihnea arată că baia se afla „lîngă orașul domniei mele". Iar Radu Mihnea, nepotul lui Alexandru, precizează așezarea ei: „din sus de Curtea domnească, lîngă apă", deci pe malul Dîmboviței, și anume, pe cel drept, în „ostrov". Din moment ce băii stăpînite de mănăstirea de la podul Colentinei i se dau calificativele de „nouă" și „cea mare", înseamnă că exista și o alta, veche și mai mică. Și aceasta era tot pe malul drept al

Dimboviței, din jos de podul Șerban-Vodă, lingă morile satului Berești. Știm de altfel că, pe vremea lui Alexandru, erau *două băi mari* la sau lingă București; faptul rezultă dintr-un act ulterior, în care se spune limpede că Mănăstirea Sf. Troița avea și ea o „baie mare", „care au fost făcută... de răposatul... Alexandru-voievod".

După moartea lui Alexandru al II-lea, intimplată în 1577, între 11 septembrie și 15 octombrie, tronul Țării Românești a fost ocupat de tînărul său fiu Mihnea — avea vreo 13 ani — care a domnit sub tutela mamei sale Ecaterina. Stăpinirea lui e întreruptă de aceea a lui Petru Cercel, fiul lui Pătrașcu cel Bun. Tînăr, frumos, cult, talentat, cunoscind și scriind mai multe limbi — a compus și versuri italienești — acest protejat al regelui Franței și-a făcut intrarea în București la 29 august 1583. Secretarul său, genovezul Franco Sivori, ne dă unele informații despre oraș, arătind că există multe prăvălii „bine înzestrate cu mărfuri", că locuințele, din lemn muruit, sînt „mici, dar comode", că palatul domnesc este „de o mărime mijlocie" și că mănăstirea Sf. Troiță e înfățișătoare. Interesantă e scena înscăunării lui Petru Cercel, descrisă de același secretar: „Șezînd domnul în jețul său, sub baldachin... marele spătar turc ce l-a însoțit ținu o mică cuvîntare boierilor și poporului adunat în piața dinaintea palatului... După ce apoi, potrivit obiceiului românilor, îi puse pe cap, în formă de coroană, o cucă de brocard de aur, lucrată cu pietre prețioase, urmară pe rînd prelații și dregătorii de seamă și ceilalți boieri ce se aflau la curte pentru a săruta picioarele domnului, în semn de supunere." Petru Cercel n-a stat însă în mod obișnuit în București, ci a preferat Tîrgoviștea, unde și-a construit din piatră un palat „mic, dar frumos". După nici doi ani de domnie, e silit însă să părăsească tronul — banii lui Mihnea fuseseră mai tari. Reîntors din mazilie, acesta din urmă își reia reședința în București. Puțină vreme după aceea, la 27 iunie 1585, sosește în capitală, venind din Apus, prin Transilvania, și îndreptîndu-se spre Constantinopol, francezul Jacob Bongars. El e primit de Mihnea, la curtea căruia întîlnește pe un compatriot, marseiezul „Berthelemy Bertrandy"; scrisorile, în latinește, îi sînt traduse — vel-postelnicul neavînd suficiente cunoștințe — de „nobili raguzani": e vorba, după toate probabilitățile, de negustorii din Raguza sau, cum îi spuneau sudslavii, Dubrovnik, care, așezați în București, făceau afaceri. E prima mențiune despre raguzani în capitala țării; din rîndurile lor va face parte, cîțiva ani mai tîrziu, sub Mihai Viteazul, și faimosul *Luccari*, cronicarul, în opera căruia găsim știrea, analizată anterior, despre întăriturile ridicate de Negru-vodă. Și Bongars a primit „tain", adică alimente și furaje de la curte. El părăsește Bucureștii în seara zilei de 2 iulie, trecînd Dîmbovița pe un pod și, însoțind „carele domnești" care se duceau la Stambul, ajunge la Dunăre. Prețioasă este informația pe care ne-o dă Bongars asupra palatului domnesc: „În toată țara — zice el — nu există clădiri de piatră decît bisericile și mănăstirile, care sînt frumoase, și *castelul din București*". Termenul „piatră" nu trebuie luat *stricto sensu*, în înțelesul de piatră cioplită; putea să fie și zid de cărămidă sau amestec de cărămidă și piatră. În orice caz, informația dovedește că palatul lui Mircea Ciobanul, în care Mihnea l-a primit pe Bongars, nu e totuna cu palatul — din lemn și chirpici — în care Alexandru fusese vizitat de Lescalopier. Acesta din urmă fusese așadar primit la Radu-Vodă, în casa ridicată alături de mănăstirea Sf. Troiță. Dacă însă admitem părerea unor cercetători că fusese primit tot la Curtea Veche, atunci trebuie să admitem și concluzia că Mihnea refăcuse în piatră așezarea anterioară de lemn, ceea ce ni se pare puțin probabil. Mai normal este să credem ceea ce rezultă din confruntarea acestor două relații de călătorie, anume că existau, în București, pe vremea lui Oaie-Seacă și a fiului său Mihnea, două reședințe: aceea de zid — Curtea Veche — cu palatul ridicat de Mircea Ciobanul, și aceea de lemn, de pe colina de la Radu-Vodă, ctitoria lui Alexandru al II-lea.

Din vremea celei de-a doua domnii a lui Mihnea (1585—1591), ni s-a păstrat un act care ne arată că, în afara grădinilor de pe lîngă reședințele amintite, domnii aveau, în cuprinsul orașului, și anume, pe malul drept al Dîmboviței, înspre Mihai-Vodă, în dreptul Gorganului, un început de grădină zoologică. E vorba de cartea din 1587, februarie 6, dată de județul Baciul și de cei 12 pîrgari, prin care se întărește mănăstirii Sf. Troiță „moara din sus de București, *lîngă ciutărie*", moară făcută pe loc „din orașul domnesc" de către Dobromir vel banul Craiovei și răscumpărată apoi de către Alexandru al II-lea. „Ciutăria" era un teren îngrădit în care se țineau „ciute", așadar cerboaice și cerbi. Marii vînători care au fost domnii din acele vremuri — se știe că voievodul Vlad Vintilă de la Slatina și-a găsit sfîrșitul într-un „accident" aranjat la o „vînătoare de cerbi și alte vînaturi mai mari" din apropierea Craiovei — își alcătuiseră deci, chiar în cuprinsul orașului, o „ciutărie": e îndepărtata antecesoare a grădinilor zoologice de mai tîrziu. O găsim pomenită, în același loc, și pe vremea lui Matei Basarab, într-un act din 1649, fie că ea continua să existe, fie că i se păstrase numai amintirea.

De un deosebit interes pentru viața economică a orașului și arătînd totodată cîștigul pe care-l aveau marii boieri de pe urma acestei vieți, este actul din 12 martie 1580 prin care Mihnea întărește lui Dragomir biv-vel-vornic, soției lui și fiului lor o serie de proprietăți, între care 18 (optsprezece) prăvălii în București. Nouă din aceste prăvălii se aflau „pe ulița de către besearica Gheormei"; fuseseră făcute de Dragomir pe un loc dăruit lui de Alexandru al II-lea. „Iar locul acela pre carele au fost făcute aceale prăvălii — continuă actul — au fost împresurat de turci de mai denainte vreame. Întru aceaia, răposatul

părintele domniei-meale l-au scos de la acei turci... pentru că au fost făcînd acei turci mare răotate şi multă curvie şi spurcăciune prinprejurul aceii besearecii." Alte trei prăvălii fuseseră făcuse de Dragomir pe un loc cumpărat de la Nica grecul cu 2.700 de aspri; lucrul lor îl costase 10.000 de aspri. În sfirşit, ultimele şase prăvălii, „o pivniţă de piatră şi case deasupra pivniţii" le făcuse acelaşi Dragomir, cheltuind 30.000 de aspri, pe un alt loc cumpărat de asemenea de la Nica grecul. Stăpînea deci acest fost mare dregător o avere considerabilă în Bucureşti, alcătuită din prăvălii şi dintr-o pivniţă de piatră, toate aducătoare de venit bun. Nu-i de mirare dacă şi mănăstirile, nu numai marii dregători, căutau să aibă un număr cit mai important de prăvălii în Bucureşti. Prin donaţii — înscriind în schimb numele donatorului în pomelnic şi, uneori, îngropîndu-i rămăşiţele pămînteşti chiar în interiorul bisericii respective —, precum şi prin cumpărături, aceste mănăstiri ajung să posede foarte multe prăvălii în capitală. Mănăstirea lui Gheorma postelnicul şi a soţiei lui, jupîneasa Caplea, cumpără odată şapte prăvălii cu suma de 27.600 de aspri, prăvălii pe care i le confirmă Mihnea-voievod în 1585—1586. Cea mai mare proprietară de acest fel va fi, cu timpul, chiar ctitoria lui Alexandru Oaie-Seacă, mănăstirea *Sf. Troiţă*, dăruită bogat de fiul său Mihnea şi devenită sub nepotul său, Radu Mihnea, care o reface în întregime, prima mănăstire a Bucureştilor. Un număr mare de prăvălii va stăpîni şi Mitropolia.

Sub predecesorul lui Mihai Viteazul, sub Alexandru cel Rău (1592—1593), capitala vede repetîndu-se scenele sîngeroase din vremea lui Mircea Ciobanul şi Alexandru Oaie-Seacă. Ele nu lipsiseră, nu-i vorbă, nici sub Petru Cercel, nici sub Mihnea, dar sub Alexandru cel Rău — calificativul nu-i lipsit de semnificaţie — ele capătă o deosebită amploare. O cronică a saşilor, deci un izvor extern, neinfluenţat de rivalităţile interne, ne spune că acest voievod a tăiat pe boieri „ca pe vite şi a domnit ca un tiran şi un păgîn". Chiar Mihai Viteazul, pe atunci mare ban al Olteniei, era să piară. Căci domnul îl acuzase că umblă — împreună cu un grup de boieri — să-l răstoarne şi îl implicase în procesul acelui grup. Se pare că Mihai a aflat la vreme de ce i se pregătea şi a luat calea pribegiei. Într-un hrisov din 1594 o spune limpede: „Cînd s-au întîmplat domniei-mele pribegie de la Craiova...". Tradiţia, consemnată în cronica lui Radu Popescu, prezintă însă lucrurile altfel, şi anume, că Alexandru ar fi vrut să-l omoare, deoarece îi ieşise nume „cum că iaste fecior de domn". Deci „au trimis cu urgie şi l-au adus la Bucureşti. Şi trecînd pe lîngă Biserica Albă pe vremea liturghici, s-au rugat armaşilor să-l lase să asculte svînta liturghie şi, lăsîndu-l, au intrat în biserică şi, rugîndu-să, s-au făgăduit lui Sfeti Nicolae, fiind hramul, că, de-l va mîntui, să-i facă mănăstire în numele lui, precum au şi făcut. Că, ducîndu-l la domn şi tăgăduind de năpaste, au jurat cu 12 boiari că nu iaste fecior de domn şi au scăpat. Pentru care nevoe scăpînd şi speriindu-să, au fugit la Poartă...". Tradiţia este însă, măcar parţial, infirmată de un document contemporan precis, anume cartea lui Ieremia al II-lea, patriarhul de Constantinopol, datată octombrie 1591, în care se spune limpede că Mihai banul ridicase *la această dată, deci înainte ca Alexandru cel Rău să fi ocupat domnia*, atît biserica Sf. Nicolae, cît şi chiliile de primprejur. Aşa încît ni se pare mai verosimil ca Mihai, aşa cum o spune de altfel el singur în actul din 1594, aflînd de ceea ce i se pregătea, s-o fi luat înainte, pribegind în Ardeal şi, de acolo, la Poartă

BUCUREŞTII SUB MIHAI VITEAZUL

În timpul domniei marelui voievod (vezi fig. 19), Bucureştii sînt teatrul unor scene extraordinare prin intensitatea, rapida succesiune şi inexorabila lor duritate; o scenă aduce sau provoacă pe cealaltă, într-o înlănţuire fatală. Este o epocă viforoasă, de suferinţe, de înălţare şi de cădere, întocmai cum a fost întreaga stăpînire a „Viteazului", dominată însă de ideea de căpetenie a acestuia: lupta împotriva turcilor spoliatori şi opresivi.

Drama a început la 13 noiembrie 1594, în ziua în care mulţimea creditorilor turci a fost chemată la vistierie spre a se face socotelile. Mihai se împrumutase cu sume mari pentru a obţine domnia; trebuise să recunoască şi datoria — enormă — a predecesorului. Creditorii îl însoţiseră în ţară şi aveau o atitudine obraznică, provocatoare; merseseră cu îndrăzneala pînă acolo încît atacaseră însuşi palatul domnesc. Mihai, care, în primul an al stăpînirii lui, încheiase alianţă atît cu principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, cît şi cu domnul Moldovei, Aron Tiranul, primind de la cel dintîi şi un corp de oaste de vreo două mii de oameni, sub comanda căpitanului de Făgăraş, hotărî să înceapă lupta. Avîndu-şi oştile strînse — sosiseră şi Buzeştii din Oltenia, cu contingentul lor — convoacă pe creditorii turci. Cînd aceştia se adunară, începu într-adevăr socoteala, dar o socoteală sîngeroasă. Au pierit atunci, nu numai în Bucureşti, dar şi în celelalte oraşe şi tîrguri ale ţării, şi nu numai în Muntenia, dar şi în Moldova, toţi turcii — între ei şi mulţi ieniceri — şi toţi creditorii, indiferent de neam; o dată cu ei au pierit şi înscrisurile datoriei.

Al doilea act a avut loc peste cîteva zile, cu prilejul sosirii în Bucureşti, venind din Ungaria, unde ocupase cetatea Raab, a unui emir turc, însoţit de un detaşament de peste două mii de oameni. Emirul trăsese în casele vistierului Dan, case solide, de piatră, şi încăpătoare, situate, după tradiţie, în porţiunea din oraş delimitată de Calea Călăraşi, Bule-

Fig. 19 — Mihai Viteazul. Gravură în aramă după portretul executat la Praga în 1601 de Aegidiu Sadeler. (C.C.G.)

vardul Hristo Botev (fost al Domniței) și străzile Stelea și Mina. Mihai își avea reședința în palatul domnesc de la Radu-Vodă, lingă care se afla și tabăra transilvănenilor. Emirul, ai cărui ostași făcuseră tot felul de excese în oraș, bătîndu-și joc de femei și copii, încearcă să pună mîna prin vicleșug pe domn, dar nu izbutește; acesta, în schimb, atacă prin surprindere tabăra turcă și îi dă foc în cinci locuri; casele lui Dan visticrul sînt bombardate cu tunul, și emirul, împreună cu intregul său detașament, are soarta creditorilor; prada e foarte bogată: saci de aur, giuvaeruri, veșminte și odoare prețioase, multe din ele luate cu prilejul campaniei în Ungaria.

Evident, această dublă provocare nu putea rămîne fără răspuns. El a fost dat prin „expediția de pedeapsă" condusă de Sinan-pașa, în vara anului următor, după ce două încercări, a pașilor de la Dunăre și a tătarilor, în iarna 1594—1595, fuseseră sfărîmate de Mihai și căpitanii săi. Bătălia de la Călugăreni, deși victorioasă, n-a putut împiedica înaintarea armatei turcești, mult superioară numericește. După un popas la Văcărești și după ce orașul e prădat și ars de detașamentul unguresc și de lefegii, care spuneau că e mai bine să ia ei bogățiile decît dușmanul, oastea lui Mihai se retrage pe Dîmbovița în sus, spre munți, așteptînd oastea lui Sigismund Báthory, în timp ce Bucureștii sînt ocupați de armata lui Sinan-pașa. Acesta, voind să-și asigure în capitala țării un punct de sprijin puternic, fortifică orașul. Cu trei mii de meșteri și șaptezeci de mii de salahori — să nu fie exagerate cifrele izvorului contemporan ? [1] — recrutați din satele și tîrgurile ocupate, înconjură el mai întîi Bucureștii cu o dublă apărare: un șanț lat de

[1] Amintim, spre comparație, că Ștefan cel Mare a ridicat cetatea de la Chilia-Nouă, în vara anului 1479, „cu 800 de meșteri zidari și 17.000 de lucrători" *(Cronica moldo-germană)*.

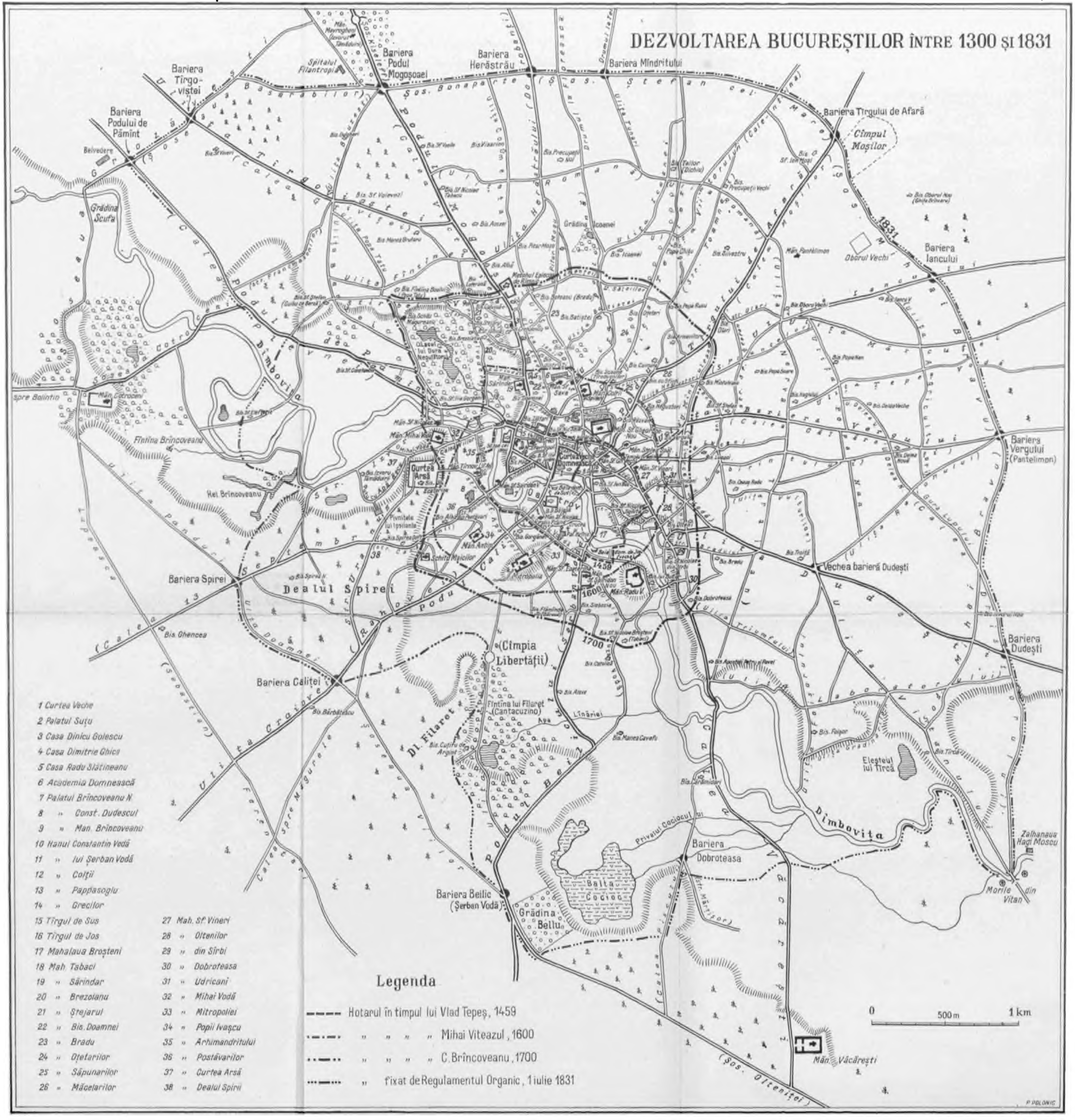
DEZVOLTAREA BUCUREŞTILOR ÎNTRE 1300 ŞI 1831
Bariera Tîrgoviştei
Bariera Podului de Pămînt
Bariera Podul Mogoşoaei
Bariera Herăstrău
Bariera Mîndritului
Bariera Tîrgului de Afară
Cîmpul Moşilor
Bariera Iancului
Oborul Vechi
Bariera Vergului (Pantelimon)
Vechea barieră Dudeşti
Bariera Dudeşti
Zalhanaua Hagi Moscu
Morile din Vitan
Măn. Văcăreşti
Bariera Dobroteasa
Balta Cocioc
Grădina Bellu
Bariera Beilic (Şerban Vodă)
Dl. Filaret
Fîntîna lui Filaret (Cantacuzino)
Cîmpia Libertăţii
Bariera Călţei
Bariera Spirei
Dealul Spirei
Fîntîna Brîncoveanu
Măn. Cotroceni
spre Bolintin
Grădina Scufa
Belvedere
Spitalul Filantropia
Grădina Icoanei
Curtea Arsă
Curtea Veche Domnească
Măn. Radu V.
Mitropolia
Eleşteul lui Tîrcă
Dîmboviţa
Dimboviţa
1459
1600
1700
1831
1 Curtea Veche
2 Palatul Suţu
3 Casa Dinicu Golescu
4 Casa Dimitrie Ghica
5 Casa Radu Slătineanu
6 Academia Domnească
7 Palatul Brîncoveanu N
8 „ Const. Dudescul
9 „ Man. Brîncoveanu
10 Hanul Constantin Vodă
11 „ lui Şerban Vodă
12 „ Colţii
13 „ Pappasoglu
14 „ Grecilor
15 Tîrgul de Sus
16 Tîrgul de Jos
17 Mahalaua Broşteni
18 Mah. Tabaci
19 „ Sărindar
20 „ Brezoianu
21 „ Ştejarul
22 „ Bis. Doamnei
23 „ Bradu
24 „ Oţetarilor
25 „ Săpunarilor
26 „ Măcelarilor
27 Mah. Sf. Vineri
28 „ Oltenilor
29 „ din Sîrbi
30 „ Dobroteasa
31 „ Udricani
32 „ Mihai Vodă
33 „ Mitropoliei
34 „ Popii Ivaşcu
35 „ Arhimandritului
36 „ Postăvarilor
37 „ Curtea Arsă
38 „ Dealul Spirii
Legenda
Hotarul în timpul lui Vlad Ţepeş, 1459
„ „ „ „ Mihai Viteazul, 1600
„ „ „ „ C. Brîncoveanu, 1700
„ fixat de Regulamentul Organic, 1 iulie 1831
0 500 m 1 km
P. POLONIC

3 stînjeni şi tot atîta de adînc (circa 6 metri), iar la marginea dinăuntrul şanţului, o întăritură alcătuită din două rînduri de trunchiuri mari de copaci, spaţiul dintre ele fiind umplut cu pămînt. Se reedita deci, dar în mod mai complex şi cu un caracter militar pronunţat, îngrăditura din vremea lui Mircea Ciobanul. Pe această întăritură circulară sînt construite nouă bastioane sau „băşti", tot din trunchiuri de copaci şi pămînt, fiecare din ele putînd primi cincisprezece tunuri. Deosebit, se fortifică, iarăşi prin trunchiuri de copaci şi pămînt — adăugîndu-se şi cinci bastioane — complexul de pe colina de la Radu-Vodă, inclusiv cimitirul din dreptul actualei biserici a lui Bucur, alcătuindu-se aşa-zisa „palancă" a lui Sinan-paşa, pomenită în mai multe rînduri în documentele veacului al XVII-lea; ea putea cuprinde ca la zece mii de oameni. Biserica mănăstirii de aici e transformată în moschee; se părea că ţara însăşi va ajunge un paşalic turcesc; Tîrgoviştea fusese şi ea fortificată, ca şi Bucureştii, şi înzestrată cu o garnizoană puternică. Dar desfăşurarea ulterioară a războiului dovedi că toate aceste fortificaţiuni erau inutile. Armata lui Mihai, unită cu aceea a lui Sigismund Báthory, sili, printr-o ofensivă victorioasă, pe Sinan-paşa să se retragă. Nici nu se încercă măcar, aşa cum se întîmplase la Tîrgovişte, o apărare a Bucureştilor. Ienicerii şi spahiii jefuiră ce mai rămăsese şi dădură foc oraşului. Sinan insuşi se laudă, într-o scrisoare adresată lui Nişangi-paşa, că a „dat pradă focului şi flăcărilor toate casele, bisericile, grădinile şi vilele, adică aşezările boiereşti". „Palanca" fu şi ea distrusă, biserica fiind incendiată şi azvîrlită în aer cu praf de puşcă. Un document din 1614, februarie 23, arată că „au stricat (Sinan) şi au surpat... mănăstirea, însă mai ales a ars de foc din ciubucile de sus pînă la temelie, jos, şi au ars pînă la temelie şi toate părţile de prinprejur, trapezăria şi toate chiliile". Iar un alt document, inedit, de mai tîrziu, din 1663, februarie 3, precizează: „Iar după aceia, cînd au fost în zilile răposatului Mihai-Vodă, stricat-au turcii mănăstirea din temeliia ei, de o au fost aprins cu iarbă de puşcă, deci au perit atunce bucatele mănăstirii şi s-au răsipit şi moşiile". Acţiunea de distrugere a Bucureştilor de către armata lui Sinan e dovedită de altfel şi prin alte documente interne. Aşa, de pildă, documentul din 1632 referitor la mănăstirea Stelea, spune: „Deac-au venit Senan-paşa cu mulţime de turci aici în Ţeara Rumânească, de au robit şi au stricat ţeara şi au ars toate besearicile şi mănăstirile de în toată ţeara..., au ars şi mănăstirea Stelea". Am arătat mai înainte (p. 55) actele privind biserica doamnei Maria şi doamnei Stana, biserică distrusă şi ea de armatele turceşti, de a rămas numai „pămîntul pustiu". Cînd, după biruinţa de la Giurgiu, s-a întors Mihai-vodă în oraşul său de scaun, aspectul acestuia era jalnic. Dar bucureştenii nu s-au lăsat; primind şi ceva ajutoare de la domnie, avînd lemn în pădurile de la marginea oraşului şi stuf în bălţile Colentinei şi Dîmboviţei, şi-au refăcut repede locuinţele. Numai unele lăcaşuri bisericeşti, cum a fost mănăstirea Sf. Troiţă, mănăstirea Stelea, biserica doamnei Maria şi doamnei Stana şi unele case boiereşti, de zid sau piatră, n-au putut fi refăcute uşor. Dar de-abia îşi încropiseră oamenii gospodăriile cînd, în toamna anului următor, în octombrie 1596, se produse, pe neaşteptate, un atac al tătarilor. Bucureştii fură arşi din nou — Mihai era la Tîrgovişte; aceeaşi soartă avură şi Buzăul şi Gherghiţa. E adevărat că hoardele se retraseră în grabă, nevrînd să primească lupta în cîmp deschis; răul însă fusese făcut. Oraşul şi satele înconjurătoare prezentau un aspect dureros. Cronicarul contemporan Balthazar Walter, martor ocular al distrugerilor din cei doi ani consecutivi, scrie: „Astăzi de-abia se mai înfăţişează călătorului, ici şi colo, cîte o casă, biserici stricate, ziduri în ruină, în locul curţilor şi clădirilor de a căror privelişte se bucura odinioară". Pe deasupra izbucni şi molima, tovarăş obişnuit al războiului; se adăugă şi foametea, pentru ca nenorocirea să fie completă. Şi totuşi, cu o stăruinţă, energie şi încredere în viitor care explică refacerea necontenită — de-a lungul veacurilor — a oraşului bîntuit de atîtea nenorociri, Bucureştii renăscură din cenuşa lor. Nu sîntem de părerea lui Gion, care crede că oraşul nu s-a mai ridicat „bine pe picioare decît în timpul lui Matei Basarab", aşadar abia peste aproape patru decenii. În realitate, cu excepţia cîtorva lăcaşuri bisericeşti, a căror refacere a întîrziat, încolo locuinţele şi prăvăliile s-au refăcut relativ repede. Repeziciunea aceasta se explică, pe de o parte, prin felul construcţiilor — majoritatea din lemn şi împletitură muruită, cu acoperişuri de şindilă sau stuf, o mică minoritate fiind de zid şi cu acoperiş de ţiglă sau olane — pe de altă parte, prin bogăţia pămîntului. Erau de ajuns doi-trei ani de linişte, cu recolte bune şi prăsile de vite, pentru ca oamenii să-şi vadă din nou gospodăriile înflorind. E adevărat că după prăpădul repetat din 1595—1596, Mihai stă mai mult în alte reşedinţe, la început la Gherghiţa, apoi la Tîrgovişte, dar Bucureştii nu sînt complet delăsaţi. Din acest oraş dă voievodul acte atît în 1596, în august, cît şi în 1597, în aprilie; apoi în 1599, în martie şi în mai. Tîrgoviştea va fi preferată şi de Radu Şerban; marea majoritate a actelor lui provin din această veche reşedinţă a ţării. Găsim totuşi şi documente date din Bucureşti în ultimii ani de domnie (1608—1610).

Ultimul an al domniei lui Mihai Viteazul a însemnat o nouă cumpănă pentru Bucureşti. În urma înfrîngerilor de la Năeni şi Bucov, voievodul trebuise să părăsească ţara, îndreptîndu-se spre Viena. Simion Movilă, fratele lui Ieremia, domnul Moldovei, ocupă scaunul; dar armata care-l ajutase să biruiască, armată alcătuită din leşi şi moldoveni, îşi spori singură răsplata, jefuind pretutindeni. „O, săracă de ţeară ce au păţit atuncea — exclamă cronicarul — că au prădat şi au jăhuit toată ţeara, şi mănăstirile, şi boiari, şi săraci, pînă ce au luat tot ce au găsit

la dinşii." In acelaşi timp, turcii prădau şi robeau pe de altă parte.

De la Mihai Viteazul a rămas în Bucureşti mănăstirea ce-i poartă numele; ea a fost ridicată, aşa cum am arătat mai sus (p. 63), încă înainte de a ajunge la domnie. Mihai o inzestrează bogat, cu patrusprezece sate, dintre care treisprezece cumpărate de el insuşi de la moşneni cu suma de 472.000 de aspri şi unul dăruit de soţia sa, doamna Stanca.

Restaurată cu grijă în zilele noastre de către Comisia monumentelor istorice — e o întrebare însă dacă au existat la început cele două turle mici sau dacă au fost aşa de apropiate, de înghesuite chiar, în turla cea mare, centrală — avînd de jur împrejur chiliile ce adăpostesc acum Arhivele Statului, păstrînd şi încăpătoarea pivniţă — cea mai veche din oraş — ctitoria lui Mihai Viteazul este unul din monumentele reprezentative ale Bucureştilor şi o adevărată podoabă a lui (vezi fig. 20).

Tot Mihai Viteazul a făcut şi un pod peste Dîmboviţa, „podul răposatului Mihail-voievod", cum îi spune un document din 1623; peste acest pod trecea drumul ce lega oraşul cu ctitoria voievodală.

La sfîrşitul veacului al XVI-lea, Bucureştii ocupau o suprafaţă apreciabilă şi pe malul drept. Cercetătorii de pînă acum ai trecutului oraşului subestimează, în general, dezvoltarea de pe acest mal. Ceea ce nu înseamnă că sîntem de acord cu părerea exprimată în 1889 de profesorul Lichiardopol, unul din primii cercetători temeinici ai oraşului, care credea că Bucureştii s-au dezvoltat, la început, *mai ales pe malul drept;* nu socotim însă nici că trebuie aşteptat secolul al XVII-lea pentru a se constata mahalalele întemeiate pe malul drept al Dîmboviţei. Încă pe vremea lui Mihai Viteazul existau aici aglomerări importante de populaţie. Una a fost aceea a *postăva-*

Fig. 20 — Biserica Mihai-Vodă; în fostele chilii refăcute se află astăzi Arhivele Statului (I.C.S.O.R.).

rilor, grupaţi în jurul Bisericii Albe, în apropierea versantului de est al Dealului Spirii. Săpăturile întreprinse la această biserică în 1954 şi 1956 au dovedit existenţa unui prim lăcaş din veacul al XVI-lea, avînd alături un cimitir. Postăvarii se îndeletniceau cu ţesutul postavurilor pe care le spălau în lacul sau balta din mahalaua lor. Erau meseriaşi de seamă, cunoscuţi, împreună cu colegii lor de prin judeţe — îi constatăm în Ilfov, în Dîmboviţa etc. — sub numele de „postăvari de ţară". Marfa lor era inferioară celei produse în Ardeal, cu atît mai mult celei importate din apusul Europei, totuşi, satisfăcea nevoile păturilor de jos orăşeneşti, ale negustorilor şi meşteşugarilor mărunţi, precum şi ale unor fruntaşi ai satelor. (Pentru alţi meşteşugari ai oraşului, vezi, mai jos, capitolul respectiv.) O altă aglomeraţie sau mahala era aceea din jurul mănăstirii *Tîrnov*, situată la est de mahalaua postăvarilor. Această mănăstire, avînd la început o biserică de lemn, în locul căreia Matei Basarab a ridicat una de zid, s-a numit mai tîrziu Sfinţii Apostoli. În mahalaua din jurul mănăstirii şi-a avut ocuinţa, după părerea noastră, Andronic Cantacuzino, sfetnicul lui Mihai Viteazul; aici găsim apoi aşezarea fiului său, a postelnicului Constantin Cantacuzino, a cărui soţie, Elina, era fiica voievodului Radu Şerban. Tot în această mahala şi-a avut, poate, locuinţa şi unul din boierii de vază ai lui Radu Mihnea, Constantin Baptista, zis şi „Cilibiul". De la această poreclă a lui Baptista — alţii cred că de la aceeaşi poreclă a lui Andronic sau Constantin Cantacuzino — care vine din turcescul *celebi* şi înseamnă „nobil, de neam bun", s-a numit uliţa principală, podită, a acestei mahalale „podul Cilibiului" şi uneori chiar mahalaua însăşi. Trecînd peste bordeiele şi casele calicilor, de la vest şi nord-vest de „dealul" viitoarei Mitropolii, era, la est de acest deal, mahalaua din jurul mănăstirii Sfînta Ecaterina, mănăstire pomenită documentar pentru întiia dată la 5 iulie 1589, dar care exista încă din timpul lui Alexandru al II-lea (1568—1577) şi era închinată mănăstirii cu acelaşi nume de la Muntele Sinai. Această mahala se întindea de o parte şi de alta a drumului care, plecînd din dreptul Curţii domneşti şi traversînd Dîmboviţa, o lua spre Giurgiu. Este o mahala foarte veche, datind, credem noi, încă din primele timpuri ale oraşului. Căci acest străvechi vad al Dîmboviţei din partea de jos a Curţii, ca şi cel din partea de sus (în dreptul Căii Rahovei de azi) au trebuit să aibă aşezări omeneşti şi pe malul drept încă de la început; vor fi stat aici paznici ai podului, care luau „brudina" sau taxa de trecere, ostaşi care priveghieau, acoperind accesul reşedinţei dinspre miazăzi, agenţi ai vistieriei care cercetau carele cu marfă ce intrau în oraş.

În sfîrşit, o altă mahala se formase pe lîngă mănăstirea Sf. Troiţă. Alexandru al II-lea, Oaie-Seacă, ctitorul acestui lăcaş, îi dăruise, pe malul drept al Dîmboviţei, o bucată de loc ale cărei hotare le cunoaştem: „De lîngă crucea lui Iştfan, din sus, cît ţine palanga (lui Sinan-paşa), în jos, pe Calea Văcăreştilor, pînă în hotarul Grecilor, şi din Calea Văcăreştilor în jos, pînă în Dîmboviţa, şi din palangă în jos, pînă iar în Dîmboviţă". Pe acest loc se adunaseră oameni din toate părţile, „de strînsură", alcătuind o slobozie. În prima sa domnie, Radu Mihnea, nepotul de fiu al lui Alexandru, dă o poruncă, la 6 septembrie (1613), „ca să fie în pace şi slobodă *mahalaoa ce este pre lîngă mănăstire* de bir şi de toate dăjdile şi mîncăturile cîte sînt preste an în ţeara domniei-meale... numai să fie de treaba şi de lucrul sfintei mănăstiri la ce va trebui". După toate probabilităţile, mahalaua exista dinainte de Mihai Viteazul, din vremea lui Mihnea Turcitul, poate chiar din vremea lui Alexandru, întemeietorul mănăstirii.

Credem deci, în concluzie, că la finele veacului al XVI-lea, sub Mihai Viteazul, lunca de pe malul drept al Dîmboviţei era locuită, pe o lăţime apreciabilă, începînd din dreptul podului Mihai-Vodă pînă dincolo de podul Şerban-Vodă. Case izolate vor fi fost şi între podul Mihai-Vodă şi podul de la Izvor, unde, pe malul drept, la poalele dealului, se afla mănăstirea postelnicului Gheorma şi a jupînesii lui, Caplea, în timp ce deasupra, pe botul dealului, se înălţa frumoasa ctitorie a „Viteazului". Aceste două lăcaşuri sînt considerate, în actele de la finele veacului al XVI-lea şi începutul celui de al XVII-lea, ca „din sus" de oraş. De asemenea, case izolate vor fi fost şi de la vale de podul Şerban-Vodă pînă în dreptul mănăstirii Sfînta Troiţă, considerată, în actele din aceeaşi perioadă, ca „din jos" de oraş.

Pe lîngă aceste mahalale, mănăstiri şi biserici erau apoi, tot pe malul drept, numeroase vii, livezi şi grădini, între altele „livedea domnească" şi „ciutăria" amintită anterior. Livedea domnească se întindea cam din dreptul „gorganului" pînă în dreptul porţii de sus a Curţii domneşti. Pentru mulţimea celorlalte livezi şi vii citâm un singur document, acela din < mai 1585—iunie 1586 >, prin care Mihnea-voievod întăreşte mănăstirii lui Gheorma postelnicul şi a soţiei lui, jupîneasa Caplea, stăpînirea asupra unei serii întregi de asemenea proprietăţi, şi anume: 1. „12 rozoare de viie lîngă livezi", cumpărate de Alexandru-voievod cu 12.000 de aspri de la Costandin Grecu şi dăruite de el mănăstirii; 2. „moşie în locul mănăstirii şi livezi lîngă vii şi cu pomet, acolo la mănăstire", dăruită de Gheorma postelnicul, care o cumpărase de la orăşeni cu 24.000 de aspri; 3. „4 rozoare de viie dăruite tot de Gheorma, care le cumpărase de la popa Bogdan din Bucureşti cu 4.000 de aspri"; 4. „o livadă la Lacul Adînc, pînă în apa Dîmboviţii, dăruită mănăstirii de Necula, feciorul Armei şi al Mariei, în schimbul înscrierii în pomelnic a lui şi a părinţilor lui; 5. „o livadă şi cu viie şi cu locul, iar din Lacul Adînc pînă iar în Dîmboviţă", dăruită de Miho neguţătorul în schimbul înscrierii în pomelnic a „patru suflete". Dealul viitoarei mitropolii era acoperit de vii; ele se întindeau şi pe povîrnişul şesului spre luncă, din dreptul Dealului Spirii pînă din jos de Văcăreşti.

PREFERINȚA ARĂTATĂ TÎRGOVIȘTII. BUCUREȘTII SUB URMAȘII LUI MIHAI VITEAZUL

În ultimii ani ai domniei sale, Mihai Viteazul a stat mai mult la Tîrgoviște. Va fi contribuit la aceasta și starea de ruină în care se găseau Bucureștii după cele două prădăciuni și focuri din 1595 și 1596, dar se vor fi adăugat și alte considerente. Tîrgoviștea era mai aproape de munți, mai puțin expusă unui atac prin surpriză, cum fusese raidul-fulger tătăresc din octombrie 1596. Pe de altă parte, era mai aproape de Transilvania, spre care se vor îndrepta tot mai insistent privirile voievodului care în 1597 începuse tratative cu împăratul Rudolf, iar în 1598, la 9 iunie, încheiase un tratat cu acesta.

Tot în Tîrgoviște a stat cea mai mare parte a timpului și urmașul lui Mihai Viteazul, Radu Șerban (1602—1611). El totuși se interesează și de București: construiește un pod peste Dîmbovița, podul Șerban-Vodă, cum îi spune un hrisov din 3 martie 1631; pe aici trecea drumul spre Giurgiu; de la pod și-a luat mai tîrziu numele drumul însuși — care în porțiunea din oraș era podit cu bîrne transversale — și chiar mahalaua vecină. Tot lui Radu Șerban i se datorează și „heleșteul" din partea de sud a orașului, amintit într-un document inedit din 3 martie 1632; el venea, după toate probabilitățile, cam pe unde este lacul din actualul Parc al Libertății. Mai era și un alt motiv, de ordin sentimental, care-l făcea pe Radu Șerban să vină din Tîrgoviște în București. Cunoscuse, însurat fiind, pe o văduvă, „Elina, fata popei Constandin din oraș din București", cum ne spune un document ulterior; ea își avea așezarea în satul Tintava, dincolo de Sabar, spre vest de oraș. Cu această văduvă a avut el doi copii, nelegitimi, „din flori", pe *Constantin*, care va ajunge în 1654, după Matei Basarab, domn al Țării Românești, și pe Alexandra.

Pe vremea lui Radu Șerban, e constatată documentar mănăstirea Cernica, la est de București, numită și mănăstirea „de la grădiștea Floreștilor", ctitoria lui Cernica, marele vornic — de aci numele de azi al lăcașului — și a soției sale Cheajna.

La începutul ultimului an al domniei lui Radu Șerban, în ianuarie 1611, se produse un atac prin surpriză al principelui Transilvaniei, Gabriel Báthory, care, pe de o parte, se temea de domnul muntean — amintirea lui Mihai Viteazul era încă vie — și, pe de alta, voia să fie el stăpîn al Munteniei. În miezul iernii, pe cînd toată lumea stătea la adăpost, soldații ardeleni trecură munții, pe neașteptate, ocupară Tîrgoviștea, de unde Radu trebui să se retragă precipitat în Moldova, și cuprinseră apoi restul țării. S-au făcut atunci mari excese de către soldatescă, locuitorii neputînd fugi în păduri, după străvechiul obicei. Bucureștii au fost prădați; unele lăcașuri au ars; s-au comis și omoruri. Un document din 1613, iunie 4, de la Radu Mihnea, ne spune că hrisoavele de proprietate ale mănăstirii *Sf. Ecaterina* s-au pierdut „cînd cu răutățile, cînd a venit Batîr Gabor craiul cu ungurii aici în țara domniei-mele și a luat atunci toate averile sfintei mănăstiri... și a ars și mănăstirea și a tăiat și un călugăr; apoi atunci le-au luat și hrisoavele și cărțile de moștenire..."

„Răutăți" de acestea mai cunoscuseră Bucureștii și satele de primprejur și în primul an al domniei lui Radu Șerban, cînd tătarii încercaseră să înscăuneze din nou pe Simion Movilă. Un ecou ni s-a păstrat în actul din 1621, noiembrie 9, prin care Turturea paharnicul vinde lui Hrizea vel-vistier ocina de la Ciumernicu, la sud-est de oraș, „din cîmpu, și den pădure, și din apa Dîmboviții, ca vad de moară și cu livezile" pe 7 000 de aspri gata; actele de proprietate nu i le poate da, căci „au perit de răotăți, *cînd au tăiat tătarii pre unchi mieu Pătru banul de Glina*". Se vede că un „ceambul", adică un detașament tătăresc, făcuse un raid în regiunea bucureșteană, în timp ce grosul armatei se îndrepta spre Ogretin, unde a avut loc prima bătălie, nedecisă, cu Radu Șerban.

Tîrgoviștea e preferată și de domnii următori. Marea majoritate a actelor emise sub Radu Mihnea, în prima și cea de-a doua domnie (1611—1616 și 1620—1623), sub Alexandru Iliaș (1616—1618), sub Gavril Movilă (1618—1620) și în prima parte a domniei lui Alexandru Coconul (1623—1627) provine de acolo, în timp ce actele date din București constituie o mică minoritate. Abia din mai 1625 „Coconul", nevîrstnicul fiu al lui Radu Mihnea — avusese la suirea pe tron, în 1623, 12 ani — își stabilește statornic reședința în București. Așadar, timp de mai bine de un sfert de secol, Tîrgoviștea și-a reluat vechea calitate de capitală a țării, făcînd o serioasă concurență Bucureștilor; faptul a avut urmări asupra ritmului dezvoltării acestora. Totuși, nu se poate spune că în acest răstimp ei au fost total ignorați. După Radu Șerban, și Radu Mihnea s-a interesat de orașul de pe malurile Dîmboviței. El reface, în 1615, ctitoria bunicului și părintelui său, construind o nouă biserică, impunătoare, și chilii trainice, pe colina mănăstirii Sf. Troiță, colină care de atunci a și căpătat, împreună cu mănăstirea însăși, numele de Radu-Vodă (vezi fig. 21 și 22). Îi sporește apoi considerabil averea, adăugîndu-i sate, vii, prăvălii; această mănăstire va ajunge, cu vremea, cea mai bogată nu numai din București, dar și din întreaga țară. Actele ei de proprietate sînt în număr de 8.342 (opt mii trei sute patruzeci și două), iar rezumatele, foarte sumare, ale acestor acte formează un volum de 543 de pagini.

Radu Mihnea confirmă, la 10 ianuarie 1623, și scutirile de care se bucurau mahalagiii din jurul mănăstirii, „veri rumân, veri grec, veri sîrbu, veri

arbănaş, veri ce om ar fi", de toate dările şi muncile faţă de domnie.

În noua biserică, refăcută radical în veacul al XIX-lea, a fost îngropat, la 5 februarie 1626, ctitorul Radu Mihnea, mort la Hîrlău, ca domn al Moldovei. Piatra sa de mormînt s-a păstrat pînă astăzi.

Sub acest domn, care se înconjurase de o sumă de dregători greci, se produce prima reacţiune împotriva elementului străin: e aceea a lui Bărcan, fost mare stolnic al lui Radu Şerban, şi a unui grup de căpitani şi iuzbaşi. Complotiştii sînt însă descoperiţi şi plătesc cu capul încercarea lor. O a doua reacţiune, mai puternică şi care duce la îndepărtarea domnului şi la uciderea dregătorilor săi greci, are loc sub Alexandru Iliaş. Şefii mişcării sînt, de data aceasta, Cîrstea vornicul şi Lupul paharnicul Mehedinţeanul. Dacă cel dintîi piere tăiat, cel de-al doilea, avînd şi

Fig. 21 — Stampă veche înfăţişînd mănăstirea Radu-Vodă. În incinta formată de chilii se află biserica mănăstirii. (M.I.B.)

ajutor din Transilvania, izbuteşte să ocupe Tîrgoviştea şi Bucureştii, în timp ce domnul fuge, „mai gol, fără manta" — cum spune un cronicar contemporan — la Brăila. Îndată începu vînătoarea după greci, atît în Bucureşti, cît şi în toată ţara. Boieri, negustori, prelaţi — între aceştia şi un arhiereu — fură ucişi, iar averile lor prădate; un căpitan de al lui Lupu, anume Buzdugan, arătă, în această privinţă, un deosebit zel; el avea şi sprijinul ţărănimii, care se alăturase mişcării, prădînd o seamă de aşezări boiereşti. Dar sub noul domn — turcii, văzînd mişcarea, maziliseră pe Alexandru Iliaş şi numiseră pe Gavril Movilă — atît Lupu, cît şi acoliţii lui ajung în mîna turcilor, a faimosului Skender, paşa de Silistra, şi sînt traşi în ţeapă în satul Ciocăneşti, lîngă Dunăre. A treia mişcare împotriva grecilor, sub Leon-vodă, se îmbină cu o mişcare a „roşilor", adică a unei însemnate părţi din armata de ţară, nemulţumită de greutatea dărilor. Încă sub predecesorul lui Leon, sub Alexandru Coconul, fiul lui Radu Mihnea, avusese loc o revoltă a „*călăraţilor*", adică a unei alte părţi din armata de ţară, pentru

acelaşi motiv. Ei fuseseră însă învinşi de către boierii domnului „la sat, la Măneşti", adică la Buftea de azi, în nordul Bucureştilor. De data aceasta, sub Leon, mişcarea e mai puternică şi obligă pe domn să cedeze. Mai ales că se adăuga şi ameninţarea grupului de boieri pribegi, în frunte cu Matei aga din Brincoveni, care, din Transilvania, se pregătea să coboare peste munţi. De aceea domnul strînge la Bucureşti „toată ţara" — în realitate, numai „boiari mari şi mici şi roşii şi mazilii şi toţi slujitorii" — şi, „văzînd toţi atîta sărăcie şi pustiire ţării", caută să afle „de unde cad acele nevoi pre ţară". „Aflatu-s-au şi s-au adevărat — citim în aşezămîntul solemn pe care Leon-vodă îl dă cu acest prilej, la 23 iulie stil vechi 1631 — cum toate nevoile şi sărăcia ţării se încep de la grecii străini, carii amestecă domniile şi vînd ţara fără milă şi o precupesc pre capete asuprite (adică luînd dobînzi mari), şi dacă vin aici în ţară,

Fig. 22 — Stampă din sec. XIX înfăţişînd mănăstirea Radu-Vodă şi, în stînga, Biserica lui Bucur; în faţă curge Dîmboviţa (B.A.R.).

ei nu socotesc să umble după obiceiul ţării, ci strică toate lucrurile bune şi adaugă legi rele şi asuprite... şi încă alte multe streinări au arătat spre oamenii ţării, nesocotind pre nici un om de ţară, înstreinind oamenii despre domnia mea cu pisme şi cu năpăşti şi *asuprind săracii fără milă*" (mai ales). De aceea, domnul, împreună cu tot sfatul, face „legătură şi jurămînt mare, de am jurat domnia mea ţării pe sfînta Evanghelie şi mare afurisanie... în sfînta biserică a domnici-mele din Bucureşti; şi după jurămînt, cu tot sfatul ţării călcat-am acele obicee rele şi le-am pus domnia-mea toate jos, şi am scos acei greci streini den ţară afară ca pre nişte nepricteni ţării fiind şi am tocmit domnia-mea şi alte lucruri bune care să fie de folos ţării". Astfel, în ce priveşte pe roşii, se hotărăşte ca ei să fie „în pace de dijmă şi gorştină şi de vinăriciu şi să dea bir domniei-mele într-un an de două ori, de un cal cîte ughi [adică galbeni] 40, la Sf. Dimitrie şi la Sf. Gheorghe". Şi aşa, impozitul era foarte ridicat; totuşi, faţă de reducerea consimţită şi faţă de măsurile luate contra grecilor, Leon-vodă izbuteşte să-şi asigure concursul armatei şi al

boierilor şi, cu ajutorul acestora, să respingă pe pribegii care veniseră cu oaste din Transilvania. Lupta a avut loc, la 2 septembrie 1631, în marginea Bucureştilor, „deasupra viilor, din jos de mănăstirea lui Mihai-vodă“, aşa cum ne arată cronica. „Perit-au mulţi oameni de tot felul — citim mai departe — prins-au şi pre Preda Brîncoveanul, nepot lui Matei aga, şi pre Radul logofătul de Desa şi şi-au răscumpărat viaţa cu bani de la Leon-vodă; tăiat-au şi pre Adam banul acolo în tabără — aceasta fusese aşezată «din jos de mănăstirea lui Pană vistiariul — adică de mănăstirea Sf. Ecaterina — lîngă drumul Giurgiului» — şi pe Preda Floricoiul din Greci şi au înţepat pre Nuşa armaşul şi au trimis la împărăţie 40 de unguri“. „Făcut-au Leon-vodă — continuă cronica — şi o movilă mare lîngă drum“; ea acoperea trupurile celor căzuţi; peste movilă, care azi nu se mai deosebeşte însă de terenul înconjurător, a aşezat o cruce de piatră, care se păstrează încă în curtea bisericii Slobozia; inscripţia ei povesteşte biruinţa repurtată asupra „pribegilor“: „şi cîţi au căzut în război zac supt această movilă“. Dar ceea ce nu izbutise prima dată va face Matei aga în anul următor. Cînd, în urma mazilirii lui Leon-vodă — survenită şi din cauza acestor frămîntări — fu numit Radu, feciorul lui Alexandru Iliaş, pribegii se grăbiră să vină din nou din Transilvania, unde se refugiaseră după insucces. De data aceasta Matei avea forţe mai mari: Oltenia întreagă era cu el; îşi asigurase şi sprijinul puternicului paşă de Rusciuk, Abază. Radu, la rîndu-i, avea ajutor de la moldoveni, unde tatăl său domnea, şi de la tătari. Lupta a avut loc tot lîngă Bucureşti, dar în altă latură, anume: „din jos de mănăstirea Plumbuitei“. În ziua de 4 noiembrie 1632 se loviră străjile, acelea ale lui Radu fiind înfrînte; a doua zi se dete bătălia principală, între grosul oştilor. Ea fu crîncenă şi dură toată ziua, tătarii atacînd în mai multe rînduri. Spre seară, Matei repurtă biruinţa; „ear Radul-vodă — povesteşte cronica — au dat dosul, fugind cu mare spaimă şi cu capul gol“. O nouă movilă se ridică peste trupurile celor pieriţi şi o nouă cruce, de piatră, vesti izbînda celui ce avea să-şi zică, în domnie, Matei Basarab. Această cruce a fost înlocuită în 1925 printr-alta nouă, care a dispărut în 1952; ea se afla însă nu lîngă Plumbuita, ci pe malul lacului Fundeni, pînă unde va fi ajuns desfăşurarea bătăliei.

Pe cînd domnea Leon-vodă, şi anume, în martie 1632, la cîteva luni după biruinţa repurtată asupra „pribegilor“, trece prin Bucureşti, în drum spre Constantinopol, Paul Strassburgh, trimisul regelui Suediei, Gustav Adolf; însemnările lui asupra oraşului şi Curţii domneşti sînt din cele mai preţioase. „Ajungînd în faţa acestui întins şi foarte mare oraş «*in conspectum vasti et ingentis oppidi*» — povesteşte el — ne-au întîmpinat vreo sută de boieri înarmaţi, venind spre noi în fuga mare a cailor... şi, descălecînd, ne salutară în numele lui Leon-vodă ... apoi ne însoţiră la gazda noastră.“ Invitat a doua zi la curte, el se duce acolo cu trăsuri domneşti, însoţit de un număr de boieri, dar şi de „vreo 200 de ostaşi din garda domnească, mai bine înarmaţi şi îmbrăcaţi ca aceia din Transilvania“. „Toate străzile şi pieţele oraşului — relatează Strassburgh — erau pline cu mărfuri de preţ, pe care negustori italieni, greci, armeni şi turci le expuseseră spre vînzare. Mulţimea poporului era atît de mare, încît se părea că toată românimea se strînsese acolo. La curte, de asemenea, curtenii în număr foarte mare; ceremoniile lungi de tot; luxul în îmbrăcămintea oamenilor şi în harnaşamentul cailor iarăşi mare. Palatul însă cădea în ruină din cauza vechimii şi a deselor schimbări de domni.“ Vodă, purtînd cuşmă, aşteaptă pe Strassburgh la uşa sălii de audienţă, „înclinînd capul şi ţinînd mîinile la piept, după moda turcească“. Trimisul suedez ia loc pe un scaun alături de domn; în dreapta sînt dregătorii ţării şi ai curţii, îmbrăcaţi în costum de ceremonie, în stînga, cîteva căpetenii turceşti. Cuvîntarea lui Strassburgh, ca şi scrisoarea regelui Gustav Adolf sînt tălmăcite în greceşte şi turceşte de către „oratorul“, adică predicatorul curţii, preotul ortodox Benedict, de fel din Creta şi care făcuse studii de teologie timp de şapte ani la Wittemberg; el ştia şi limba latină, italiană şi germană. După ceremonie are loc ospăţul. „Înaintea principelui — relatează suedezul — erau vase şi farfurii de argint, la cei din mijloc — vase de pămînt ars, frumoase, smălţuite, la cei din coada mesei — talere şi blide de lemn. Cît ţinu prînzul, bucatele nu se ridicară, ci se puseră unele peste altele, pînă cînd, încetul cu încetul, se înălţară ca o grămadă. Vinurile erau alese şi foarte generoase“. Cînd domnul închină, cu un pahar foarte mare, în sănătatea regelui Suediei, dau tunurile de aramă şi puştile de se zguduie clădirea şi se ciocnesc pe masă farfuriile. Boierii ţării închină în sănătatea domnului şi beau apoi paharul, stînd în genunchi. Ospăţul ţine pînă seara tîrziu. A doua zi, Leon-vodă, împreună cu dregătorii săi şi cu o escortă de 1.000 de călăreţi şi 600 de pedeştri, însoţeşte pe trimisul suedez cale de un ceas. Boierii călăresc „cai asiatici“ şi poartă „splendide vesminte“. Trîmbiţele şi cornurile răsună „în pădurile de aproape şi în codrul vecin“ („*proximis in silvis et vicino nemore*“), iar lîngă domn, „lăutarii şi un cor de cîntăreţi“ cîntă, cu glas tare, în româneşte, cîntecele strămoşeşti ale ţării („*patrium carmen*“). Alaiul trece pe lîngă locul bătăliei recente cu „pribegii“, şi Leon arată suedezului „mormintele celor ucişi şi crucile ridicate în semn de biruinţă“. La popas, „într-o vale apropiată şi frumoasă“, au loc întreceri cavalereşti, în mînuirea armelor, curse de cai, tragere la semn, domnul dînd cel dintîi exemplu şi răsplătind cu dărnicie pe cei care se disting; astfel, unui nobil suedez, din însoţitorii lui Strassburgh, îi dăruieşte „zece coţi de stofă de mătasă, adusă numaidecît din Bucureşti“.

ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB

După atîtea decenii de grele încercări — ocupații străine, lupte interne, execuții, jafuri și incendii, molimă și foamete — urmează, în acest zbuciumat secol, un răstimp de relativă liniște și de propășire: e domnia de douăzeci și doi de ani a lui Matei Basarab. În toată această domnie, nici turcii, nici tătarii nu ocupă Bucureștii; nu au loc lupte interne pentru domnie, cu represiunile inevitabile subsecvente; cît despre încercările pe care le face Vasile Lupu, domnul Moldovei, de a scoate din scaun pe vecinul său, ele dau greș, iar luptele respective nu ating orașul, purtîndu-se destul de departe de hotarele lui. Doar spre sfîrșitul domniei se produc tulburările seimenilor și dărăbanților, dar nici acestea nu privesc Bucureștii.

Matei Basarab și-a împărțit timpul între cele două reședințe; în prima parte a domniei a stat mai mult la București; apoi a preferat Tîrgoviștea. Și-a împărțit de asemenea atenția și solicitudinea, construind în ambele orașe și avînd grijă de hotarele respective. A promovat viața economică și culturală a țării, a gospodărit bine finanțele — apărînd însă, se înțelege, interesele clasei boierești — și a întreținut o armată de soldați plătiți, care, alături de oastea de țară, au impus respect turcilor și au respins atacurile lui Vasile Lupu.

Am arătat mai înainte (p. 55) felul cum a restabilit el, în 1636 — prin cercetarea personală la fața locului — hotarele de sud-est ale moșiei orașului București, încălcate de un proprietar din Văcărești, hotare ce fuseseră precizate prin așezare de pietre pe vremea lui Mircea Ciobanul. Referitor la acest caz, un document inedit, tot din 1636, arată că, la reclamația orășenilor, „iar domnul nostru, el s-au sculat cu curte[a], cu boerii mării-sale ai țării și cu orășanii cu toți și au căutat semnele și au pus piiatra iar la locu și au dat lunca orașului". Tot așa procedează Matei, prin cercetare la fața locului, și într-un proces pe care îl are biserica lui Gheorma banul cu mănăstirea Mihai-vodă; se duce el însuși călare, la terenul în discuție, și acolo, după ce ascultă părțile și pe orășenii bătrîni care mărturisesc adevărul, dă hotărîrea. La fel va face el și cu prilejul procesului dintre biserica lui Gheorma banul, închinată arhiepiscopiei din Pogoniana „în țara grecească" și „mănăstirea Ghiormei banului, care este lîngă vii", metoh al mănăstirii Mihai-vodă. Cele două lăcașuri se judecau pentru un loc de lîngă biserică, ce aparținuse odinioară acesteia și fusese îngrădit cu „stobori", adică cu gard fixat de stîlpi. Documentul inedit, din 5 aprilie 1635, important prin faptul că arată existența în același timp, sub Matei Basarab, a două ctitorii purtînd numele lui Gheorma banul, are următorul pasaj: „Și s-au întîmplat de am mers pe acolo însăși domnia-mea cu toți boierii mari și mici și cu toată curtea, luni după Paște... la biserică și am văzut domnia-mea cu ochii mei stîlpii stoboarelor tăiați și scoși din țarină și am crezut domnia-mea și mai vîrtos". Matei nu se lăsa impresionat de faptul că una din părți era vreo mănăstire vestită și bogată, ca Radu-Vodă. În procesul pe care îl avusese ea, la 20 ianuarie 1636, cu Sava, vătaful din Văcărești, pentru 80 de stînjeni de moșie, domnul dă dreptate acestuia din urmă. Iar în 1643, cînd aceeași mănăstire se judecă pentru vadul de moară de la „palanca" lui Sinan-pașa cu un Dumitru, nepotul popii Radului, ea pierde din nou. Desigur, faptul a produs impresie și a fost comentat defavorabil de către clerici. Într-un act inedit din 28 mai 1643, mai mulți călugări și mireni bătrîni arată, referitor la acest caz, că „Matei-vodă n-au vrut să bage în seamă nici cărțile Radului-vodă, nici mărturisirea boierilor și a noastră, căci au fost singur pîriș". Deci ei dau această mărturie „să se afle, că noi sîntem oameni bătrîni, cu un picior în groapă și cu altul afară"; „iar Matei-vodă au ținut cu Dumitru și au fost singur pîriș".

Lui Matei Basarab i se datorează refacerea Curții domnești din București. În vara anului 1640, palatul se găsea încă într-o stare precară, așa cum aflăm din relația călătorului Deodat Bogdan Baksić: acesta, venind de la Dunăre, zăbovește cîteva zile pe malurile Dîmboviței și dă o interesantă descriere a orașului. El menționează mai întîi movila și crucea ridicată de Matei după biruința asupra lui Radu Iliaș; spune apoi că Bucureștii sînt un oraș „fără ziduri, așezat într-o... regiune foarte bogată în grîne și plină de vite de tot soiul, de vii și de fructe; abundă în pește, Dunărea fiind aproape, la vreo 30 de mile, și multe lacuri și mai aproape. Acest oraș — continuă Baksić — are pe toate piețile și străzile poduri de lemn, deoarece, fiind în cîmpie, pe vreme de ploaie se face mult noroi, și caii, căruțele și oamenii umblă pe străzi și piețe pe poduri. Palatul domnesc este așezat pe malul rîului; chiar pe rîu se află o parte a numitului palat, și trebuie să treci prin palat cînd intri în grădină, care este de cealaltă parte a rîului. Palatul nu e de loc frumos, ci aproape dărăpănat, și unde înainte erau ziduri de jur împrejur, acum este închis cu lemne, și casele în care stă domnul sînt în proastă stare. Deasupra porții curții se află un turn și stau mereu soldați de gardă; închisoarea, în afara curții, e făcută din lemn." Baksić își încheie descrierea arătînd că în București sînt — după cîte se spune — „100 de biserici", „multe mănăstiri" și „12.000 case de schismatici", adică de ortodocși, ceea ce el echivalează, greșit, cu „mai mult de 100.000 suflete" — în realitate aceasta înseamnă, după calculul obișnuit, numai 60.000. Prin urmare, în 1640, înfățișarea Curții domnești lăsa de dorit. Spre sfîrșitul domniei lui Matei însă, atunci cînd o vizitează minuțiosul și precisul observator Paul de Alep, însoțitorul patriarhului Macarie al Antiohiei, situația era cu totul alta. Iată înseși cuvintele acestui călător: „Ne duserăm la curte, care e o clădire mare, înconjurată cu întăriri de lemn. Mai înainte era foarte învechită, dar...

Matei-vodă a dărimat-o şi a rezidit-o cu totul din nou. Acest edificiu e uimitor de elegant, cu un aspect încîntător şi mult mai frumos şi mai vesel decit curtea din Tîrgovişte." În afara oraşului, Matei Basarab a mai făcut *case domneşti* la mănăstirea *Plumbuita*, unde a isprăvit de ridicat, la 10 aprilie 1647, şi o nouă biserică, în locul celei vechi. Restaurate cu grijă, ca şi întreg complexul acestei mănăstiri, casele servesc astăzi drept atelier de tîmplărie călugărilor. Se pare că tot lui Matei i se datorează şi alt rînd de case domneşti, la Fundeni; ruinele lor cuprindeau încă, pînă în anii din urmă, nişte pivniţe vaste, elegant boltite. Am arătat cu alt prilej că acest bătrîn voievod de ţară a fost cel mai mare ctitor de lăcaşuri bisericeşti al istoriei noastre În cuprinsul Bucureştilor, el face o biserică nouă la mănăstirea *Tîrnov*, din „capul podului Cilibiului", mănăstire numită ulterior Sfinţii Apostoli. Acest lăcaş e constatat documentar în 1585—1586, cînd cumpără cu 400 de aspri o livadă de la un orăşean din Bucureşti. Ştim faptul din actul inedit cu data de 30 noiembrie 1626, act care adaugă lămurirea că toate „cărţile" de proprietate ale mănăstirii „sînt peste Dunăre, la Tîrnova, din pricina răutăţilor". Ceea ce arată legături mai strînse cu istoricul centru din Balcani şi explică şi numele ctitoriei bucureştene. Matei Basarab face de asemenea, în 1652, împreună cu biv-vel logofătul Radu Cocorăscul, o biserică nouă, la mănăstirea *Sărindar*. Situată pe locul actualei Case centrale a armatei, ea a fost dărîmată în 1896. Probabil tot Matei Basarab a ridicat şi prima biserică de zid a mănăstirii *Zlătari*, dacă e să admitem tradiţia, tradiţie potrivit căreia la început a fost un lăcaş de lemn, înălţat de breasla zlătarilor, adică a meşterilor aurari şi argintari, corespunzători giuvaergiilor de mai tîrziu. Semnificativ şi arătînd lărgimea de vederi într-o vreme cînd în apusul Europei bîntuiau războaiele religioase, e faptul că el contribuie la ridicarea *Bisericii catolice* din Bucureşti, în anul 1637. O scrisoare din 29 august acest an afirmă că această biserică — pe locul Bărăţiei de azi — era „mult înfăţişătoare" („*molto ragguardevole*"). Adăugăm că tot în timpul domniei lui, şi anume, în 1638, tradiţia pune ridicarea primei biserici a *armenilor* din Bucureşti; lăcaşul era de lemn şi se afla aproape de locul unde se înalţă azi impunătoarea biserică de zid a acestei comunităţi. În jurul oraşului, pe o rază de 30—40 de kilometri, a ridicat Matei Basarab mănăstirile *Căldăruşani* (1638 între 14 iulie şi 20 octombrie), pe malul lacului, şi *Plătăreşti* (1646) pe Dîmboviţa, precum şi bisericile de la *Plumbuita*, amintită mai sus, şi de la *Călugăreni*, „la pod". Soţia sa, doamna Elina, ridică, la rîndu-i, o biserică în satul *Herăşti*, moşia ei părintească — unde familia Năsturel avea un splendid palat cu trei nivele, lucrat în piatră cioplită — şi una la *Negoeşti*, pe Argeş (1648).

Exemplul domnului îndeamnă şi pe alţii, boieri şi ostaşi să înalţe lăcaşuri. Din această vreme, datează bisericile bucureştene următoare: 1. Biserica *Sfîntul Dumitru*, zisă şi „biserica de jurămînt", deoarece aici jurau, înainte de judecată, cei care trebuiau să depună mărturie. Situată îndărătul Poştei centrale, această biserică a fost ridicată pe la 1650 de Badea Bălăceanu, reprezentant al unei foarte vechi familii boiereşti bucureştene, ale cărui proprietăţi se întindeau tocmai în această parte, spre vest de Curtea domnească; 2. Biserica *Sf. Vineri*, zidită în 1645 de aga Niţă şi de fiul său Călin spătarul. Înzestrată în veacul al XVIII-lea şi refăcută la 1839 de neamul Năsturel din Herăştii Ilfovului, neam căruia-i aparţinea şi soţia lui Matei Basarab, această biserică, situată la intretăierea Căii Văcăreşti cu Calea Călăraşi, poartă astăzi numele de Sf. Vineri-Hereasca; 3. Mănăstirea *Răzvan* ridicată mai probabil de căpitanul Răzvan, pomenit documentar în 1644.

Pentru un oraş în plină dezvoltare cum erau Bucureştii lui Matei Basarab, o singură piaţă de desfacere a mărfurilor, un singur „tîrg" sau — cum se spunea pe vremea lui Mircea Ciobanul — un singur „pazar" nu mai ajungea. Alături de cel vechi, din imediata vecinătate a Curţii domneşti, şi anume, din partea de est şi nord-est a ei, constatăm unul nou, „tîrgul de sus", în partea de nord-vest, pe unde sînt astăzi Banca Naţională, Conservatorul şi biserica Zlătari. El apare în documentul din 1657, martie 6 — ceea ce înseamnă că exista cu siguranţă şi sub Matei şi poate chiar mai înainte — sub numele de „*pazarul de sus*" (гѡр пазар). În acest pazar şi la data arătată, Constantin Şerban Basarab-voievod întăreşte lui Costea cojocarul „un loc de prăvălie", cuprins între aşezările lui Fota şi Mazarachi. Şi dacă tradiţia bucureşteană, care pune întemeierea tîrgului „Moşilor" în legătură cu Matei Basarab şi anume, în legătură cu pomenirea celor căzuţi în lupta cu Radu Iliaş, corespunde realităţii, are un fond de adevăr, atunci tot în vremea acestui voievod trebuie să admitem şi începutul unui al treilea tîrg, „Tîrgul de Afară", care s-a ţinut mai întîi în preajma actualei biserici Oborul-Vechi, mutîndu-se apoi, după ce oraşul s-a întins, pe locul cuprins între sfîrşitul Căii Moşilor şi Halele Obor. Acest „Tîrg de Afară" apare în cronica lui Brîncoveanu la anul 1693, ca loc al execuţiei boierului Staicu paharnicul Merişanul, care umblase după domnie. Din cauza numelui de „Tîrgul de Afară" care se dădea acestui de-al treilea tîrg, celui dintîi i s-a zis, de la o vreme, „Tîrgul Dinlăuntru". Aşadar, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, Bucureştii au trei „tîrguri" sau centre speciale de desfacere a mărfurilor. Numărul prăvăliilor creşte considerabil; creşte de asemenea valoarea lor. În documentul din 1649 prin care Matei Basarab întăreşte mănăstirii Radu-Vodă posesiunile ei, se arată cum un loc cu 4 prăvălii cumpărat de Malcoci de la Petre, fiul lui Dragomir vornicul, cu 67.000 de aspri de argint, a fost revîndut de Malcoci mănăstirii cu 100.000 de aspri; deci o creştere de 33.000 de aspri — cinci-

zeci la sută — într-o vreme cînd moneda e stabilă, nu se depreciază. (Pentru alte detalii asupra vieții economice a orașului, vezi mai jos, capitolul *Meșteșugari și negustori.*)

RĂSCOALA SEIMENILOR ȘI DOROBANȚILOR. BUCUREȘTI, REȘEDINȚĂ STATORNICĂ

După răstimpul de liniște și înflorire care a fost domnia lui Matei Basarab, urmează iarăși, în istoria Bucureștilor, ani de grele încercări, în care vărsarea de sînge, prada și pîrjolul sînt urmate de molimă și de foamete. Această alternanță periodică este de altfel — am putea spune — o caracteristică a vieții orașului nostru timp de secole.

Urmașul în scaun al lui Matei, anume Constantin Șerban Basarab, zis „Cîrnul", ținînd seamă de atitudinea protestatară avută la Tîrgoviște de ostașii lefegii în ultimul an de domnie al predecesorului său, voi să dizolve corpul *seimenilor sîrbi*, care se dovediseră cei mai vehemenți. Aceștia izbutiră însă să solidarizeze cu ei pe *dorobanți* și începură, la 27 februarie 1655, o răscoală cu un pronunțat caracter antifeudal. Se porni mai întîi o adevărată vînătoare după boieri, acuzați că au îndemnat la desființarea seimenilor. Au pierit atunci Gheorma vel banul, Drăghici fiul Papei vistierul de la Greci, descendent prin mamă din Mihai Viteazul, Gheorghe Carida vistierul, Papa Brîncoveanu, tatăl viitorului domn, Cristea, fiul lui Socol clucerul Cornățeanul, Udrea sulgerul Doicescul, Preda Beca de la Maia, Sava șufarul Cusciureanul, Dumitrașcu Frejureanul, Dumitru comisul, Mihai ciohodarul și patru căpitani: Gîdea, Băncilă, Ivan și Iancu de la Călinești. Răsculații au prădat nu numai casele boierești, dar și pe ale negustorilor; nici bisericile n-au fost cruțate, veșmintele preoțești servind pentru a face din ele contășe, altițe și căițe, iar cărțile de slujbă și odoarele fiind vîndute prin tîrg. „Și au jăhuit — povestește cronica — toată țeara din cap pînă în cap, și cruciș și curmeziș; mai pre scurt să zicem, vecin pre vecin, fin pe naș, slugă pe stăpîn." Pe locul unde a căzut Papa Brîncoveanu, în dreptul caselor sale de la poalele Dealului Mitropoliei, nepotul său, fiul voievodului Constantin Brîncoveanu, a ridicat în 1713, iulie 20, o cruce de piatră cu o inscripție povestind faptul: „cînd s-au rădicat dărăbanții asupra domnului și a boierilor țării, la leat 7163" (1655); această cruce, înlocuind pe cea veche, de lemn, pusă de tatăl celui ucis, se află și astăzi în ființă. N-a fost însă numai o răscoală a ostașilor. I s-au asociat și o bună parte din orășenii săraci, precum și din rumânii sau țăranii dependenți. Știm aceasta nu numai din izvoare externe ca, de pildă, cronicarul transilvănean Kraus, care afirmă că „cea mai mare parte a țării s-a alipit seimenilor", sau un raport contemporan venețian relatînd că la răscoală participau „soldații și poporul", dar și din izvoare interne. *Răscoala a avut deci un hotărît caracter social*, fiind îndreptată împotriva posedanților.

Pentru potolirea ei a fost necesară intervenția simultană a pașii de Silistra, a domnului Moldovei, Gheorghe Ștefan, și a principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákoczy II. Armata acestuia din urmă zdrobi pe răsculați în lupta de la Șoplea, pe Teleajen (26 iunie 1655). Dar o dată cu sfărîmarea seimenilor și dărăbanilor și în urma sancțiunilor necruțătoare ce urmară, dispăru o bună parte a armatei muntene. Călărașii, la rîndul lor, se ridicară, nici două luni mai tîrziu, repetînd, probabil pentru aceeași pricină a apăsării fiscale, mișcarea înaintașilor lor din vremea lui Alexandru Coconul (vezi mai sus, p. 69). Dar și ei, în număr de vreo două mii, fură bătuți în lupta care avu loc la Călugăreni. Rezultatul final al acestor mișcări repetate a fost desființarea oștii pe care se bizuia Matei Basarab; domnii următori nu-și mai pot îngădui o politică de rezistență, așa cum făcuse bătrînul voievod. Dacă Brîncoveanu ar fi avut armata de la Finta, el n-ar fi isprăvit sub sabia călăului, la Constantinopol.

Lui Constantin Șerban Basarab și soției sale Bălașa li se datorează ridicarea Mitropoliei din București. Lăcașul, dominînd din înălțimea colinei întregul oraș, nu era terminat complet în 1657. Paul de Alep, care îl vizitează în acest an, ne spune, între altele, că acoperișul, din plumb — ca și la Plumbuita, ca și la mănăstirea Putna din Moldova — necesitase peste 40.000 de ocale din acest metal, ceea ce reprezintă mai mult de cinci vagoane. Biserica a fost tîrnosită, cu mare pompă, sub Mihnea al III-lea, urmașul lui Constantin Șerban Basarab, în anul 1658, patriarhul de Antiohia luînd parte la ceremonie. Începînd din 1661, în această mănăstire se fixează sediul Mitropoliei; confirmat solemn, în 1668, iunie 8, el va rămîne definitiv aici. E de observat că reședința celui mai înalt ierarh al Țării Românești a avut o evoluție similară reședinței domnești. La început, în veacul al XIV-lea, a fost la Curtea-de-Argeș, și anume, în mănăstirea de pe locul unde Neagoe va ridica splendida sa catedrală; s-a mutat apoi la Tîrgoviște, în noua reședință a domnului; în veacul al XVI-lea a ajuns în sfîrșit în București. În acest din urmă loc, primul sediu a fost la mănăstirea Sf. Gheorghe-Vechi, unde era și Școala domnească de slovenie, care pregătea diacii necesari cancelariei. Într-un act inedit din 10 decembrie 1734 privind un loc din București, citim: „care loc mai denainte vreme au fost al sfintei Mitropolii, *fiind beserica Sfîntului Gheorghie mitropolie veache*". Cînd Alexandru Oaie-Seacă ridică mănăstirea Sf. Troiță, pe colina de la Radu-Vodă (vezi mai sus, p. 61), el hotărăște ca sediul metropolitan să se mute acolo. Așa se explică denumirea de „sfînta, mare, dumnezeiasca mitropolie" pe care o dă acestei mănăstiri docu-

mentul din 15 iunie 1577. Numai că hotărîrea lui Alexandru a fost anulată de împrejurările vitrege care s-au abătut asupra lăcaşului la sfîrşitul secolului. Revenit la Sf. Gheorghe, sediul Mitropoliei va rămîne aici, alternînd însă cu cel vechi din Tîrgovişte, atunci cînd domnii preferă oraşul de la poalele dealurilor. În sfîrşit, prin lăcaşul ridicat de Constantin Şerban Basarab, problema reşedinţei este definitiv rezolvată. În noua şi impunătoarea biserică din vîrful colinei se vor unge de acum înainte domnii ţării, aşa cum ne spune cronica, arătînd întronarea lui Constantin Brîncoveanu; aici se vor strînge, manifestînd, şi cei nemulţumiţi de mersul treburilor, aşa cum se va întîmpla sub Radu Leon, în 1668, şi apoi, de mai multe ori, în veacul al XVIII-lea; în sfîrşit, aici, lîngă Mitropolie, îşi va ţine şedinţele, începînd din 1831 şi pînă astăzi, Adunarea Naţională a ţării. Colina sau „dealul“ din lunca Dîmboviţei va deveni locul reprezentativ al capitalei.

În afară de această importantă ctitorie din Bucureşti, Constantin Şerban Basarab a ridicat o biserică şi la sud de oraş, în satul *Dobreni,* unde-şi avea o frumoasă aşezare, ale cărei încăperi erau împodobite, după mărturia lui Paul de Alep, cu picturi înfăţişînd „scene de lupte“ şi unde şi-a ascuns averea, în nişte poloboace băgate în fundul heleşteului, atunci cînd a trebuit să părăsească, grabnic, şi domnia şi ţara. Într-adevăr, în urma campaniei nenorocite din Polonia la care, ca aliat al lui Gheorghe Rákoczy II, participase şi el printr-un corp de oaste, turcii îi ordonă să se prezinte la Constantinopol. Ştiind ce-l aşteaptă — amintirea executării lui Miron Barnowski al Moldovei încă nu se ştersese — Constantin Şerban Basarab ia în grabă calea spre Transilvania, în timp ce noul domn Mihnea al III-lea, însoţit de o oaste numeroasă de tătari, intră în ţară. În acest moment, Bucureştii au fost daţi pradă focului de către trupele din ariergardă ale fostului domn şi potrivit ordinului acestuia. Credea că astfel va face greutăţi lui Mihnea. Ce e drept, acesta nu s-a putut aşeza la Curtea domnească, ci s-a instalat în cuprinsul mănăstirii Radu-Vodă pe care a fortificat-o cu două palisade de lemn, ca odinioară Sinan-paşa, în timp ce boierii, ale căror case arseseră, locuiau prin alte mănăstiri. Aşa ne spune Paul de Alep, care în aceşti ani 1657—1658 a zăbovit pe meleagurile noastre şi a văzut cu ochii lui oraşul ars.

Mihnea al III-lea, una din figurile cele mai curioase şi mai interesante ale istoriei noastre, asemănător lui Despot-vodă al Moldovei, avînd ca şi acesta remarcabile însuşiri — era erudit, poet, poliglot — a vrut să imite pe Mihai Viteazul; a şi luat de altfel, începînd cu documentul din 13 iunie 1658, numele de „Io Mihail Radu-voievod“. El îşi propune să se răscoale împotriva turcilor şi încheie, în acest scop, o alianţă secretă cu Gheorghe Rákoczy; împărtăşind planul său boierilor, constată însă că aceştia dau îndărăt, temîndu-se de urmări. E nevoit deci să-şi amîne planul, dar între timp suprimă pe o seamă dintre opozanţi, la început, în 1658, un grup mai mic, între care şi Preda Brîncoveanul, vel-banul Craiovei, ucis „în casele domneşti în Tîrgovişte“ — Bucureştii fiind arşi, domnul stă în vechea capitală — apoi, în vara lui 1659, între 25 iunie şi 25 iulie, un grup mai numeros — „treizeci de boieri tot de frunte“, după spusele cronicii — cuprinzînd pe vel-vornicul Radu Cîndescul, pe vel-spătarul Udrişte, pe vel-clucerul Diicul Buicescul şi o sumă alţii. Urmează, după pilda modelului său, tăierea nu numai a creditorilor turci, chemaţi spre a fi achitaţi, dar şi a tuturor musulmanilor din întreaga ţară. Sînt atacate şi cetăţile turceşti de la Dunăre, atît pe ţărmul stîng, cît şi pe cel drept; la Frăteşti, unde, pe vremea lui Mihai Viteazul, fuseseră bătuţi tătarii, se repurtează chiar o biruinţă. Dar aliatul său Rákoczy fiind înfrînt de către turci, iar dinspre Moldova ameninţînd oastea hanului, Mihnea e nevoit să se retragă, prin trecătoarea Branului, în Transilvania. În urma lui, ocupă tronul Gheorghe Ghica, transferat de la Iaşi. Dar armata turco-tătară care-l însoţea pradă cumplit, din ordin, timp de trei zile şi trei nopţi, avînd să răzbune pe cei căzuţi cu prilejul răscoalei predecesorului. Întăriturile Tîrgoviştii sînt, tot din ordin turcesc, dărîmate, iar domnul îşi stabileşte reşedinţa la Bucureşti. Se poate spune că acum, după răscoala lui Mihnea, rolul vechii capitale de la poalele dealurilor este încheiat; domnii următori vor trebui să stea numai pe malurile Dîmboviţei, în apropierea garnizoanei turceşti din Giurgiu. Bucureştii prezentau iarăşi imaginea dezastrului; după focul din 1658, urmase prada turco-tătară din anul următor, însoţită şi ea de incendii şi tot felul de blestemăţii. În 1660 s-a adăugat — din cauza secetei — o foamete cumplită; ajunsese o mierţă, adică o măsură de 110 ocale de grîne, 68 de galbeni, preţ cu care cumpărai obişnuit o moşie; un document contemporan vorbeşte chiar de „foametea cea mari, cînd mînca om pe om“. În sfîrşit, spre a pune vîrf nenorocirii, a izbucnit şi ciuma, adusă, probabil, de oştile turceşti; ea a ţinut, după spusa cronicii, trei ani, în timp ce foametea a durat doi ani. Victimele au fost numeroase în special în Bucureşti şi Tîrgovişte, „făcîndu-se moarte nespusă“, după afirmarea aceleiaşi cronici. Toate aceste calamităţi loveau în primul rînd masa cea mare a tîrgoveţilor; lor li se risipeau aşezările, dughenile, li se furau lucrurile şi mărfurile; un număr dintre ei cădeau jertfă atacatorilor sau erau robiţi. Fruntaşii, boierimea, clerul înalt izbuteau, adesea, a se pune la adăpost, reapărînd după trecerea furtunii. Dar oraşul se refăcea în scurt interval. Un an, doi de recolte bune — cum a fost sub Grigore Ghica (1660—1664): „şi s-au făcut pîine şi miere şi vin mult şi s-au deschis toată hrana săracilor“ — reluarea activităţii meşteşugăreşti şi comerciale, reclădirea rapidă a caselor dădeau capitalei vechea înfăţişare. Prin activitatea celor mulţi, a tîrgoveţilor de rînd, Bucureştii creşteau, în ciuda repetatelor calamităţi ce se abăteau asupra lui. De aceea, şi după evenimentele anilor 1658—1659 refacerea oraşului avu loc destul de repede.

Un vestit călător turc, Evlia Mehmed Žilib, cunoscut îndeobşte sub numele de Evlia Celebi, a văzut oraşul o dată în 1659 şi a doua oară în 1666. Iată cum îl descrie el, la cîţiva ani numai după tot şirul de nenorociri ce căzuse asupră-i: „Acest oraş are în total 12.000 de case... acoperite cu trestie şi şindilă; majoritatea lor sînt cu un cat... Case construite din piatră sau cărămidă... sînt puţine la număr şi nenorocoase, deoarece stăpînii lor ghiauri, la şapte-opt ani o dată, fac cîte o răscoală, iar tătarii şi turcii dau atunci foc oraşului; însă locuitorii, *în acelaşi an*, refac casele lor mici, cu un cat, dar sănătoase. Cu totul, există vreo mie de dugheni, construite din scînduri. În toate aceste dugheni stau fete frumoase care vînd mărfurile... Sub fiecare dugheană e prevăzută o pivniţă, şi acolo se păstrează fel de fel de vinuri, mied, rachiu şi alte băuturi." „În total — continuă călătorul turc — sînt *şapte banuri* de negustori; în prezent — îşi încheie el capitolul respectiv — acest oraş prosperă din zi în zi." Descrierea lui Evlia Celebi corespunde în general realităţii; numărul caselor *coincide* cu acela indicat de Baksić, pe vremea lui Matei Basarab, şi evident că turcul n-avea de unde să ştie ce spusese predecesorul său. Să fi exagerat amîndoi în mod identic? În orice caz, cifra de o mie de prăvălii nu e de loc exagerată; în general aceste prăvălii aveau dimensiuni mici; circa trei metri faţadă, de aceea, în documentele vremii, se şi spune în mod curent: un loc de două sau trei sau cinci prăvălii; se ştia dimensiunea tip a prăvăliei, lăţimea ei la uliţă. Astfel, de pildă, în actul din 1626, iulie 20, Alexandru Coconul întăreşte negustorului Sima, fiul lui Ianc Stati Saro, „un loc de două prăvălii" (за двѣ прѫвѫлїи), după cum la 1638, mai 1, mai mulţi bucureşteni, „bătrînii tîrgului", adeveresc că mănăstirea Radu-Vodă posedă în oraş un „loc... de 11 prăvălii" şi un altul „de 8". Prăvăliile erau într-adevăr, cum spune Evlia Celebi, făcute din lemn; aşa se şi explică termenul „lemnele" prăvăliei, care revine frecvent în zapisele contemporane. Astfel, în zapisul inedit din 1698, octomvrie 7, privitor la o prăvălie din Bucureşti a lui Nica şelarul, revendicată de egumenul mănăstirii Cernica, se arată că mahalagiii au preţuit „lemnele" prăvăliei „drept taleri zece", bani pe care egumenul îi dă Nicăi. Nici afirmarea lui Evlia că sub fiecare prăvălie e cîte o pivniţă în care se vînd băuturi nu trebuie să surprindă. În realitate, sub foarte multe din aceste prăvălii existau pivniţe, uneori construite din piatră, în care se desfăcea produsul nenumăratelor vii ce ocoleau oraşul şi, în multe locuri, pătrundeau în interiorul lui, ajungînd pînă în preajma centrului. Cît despre fetele frumoase care vînd mărfurile, era o veche practică, aplicată în special la circiumi sau pivniţe; crîşmăriţa frumoasă e amintită şi de alţi călători, şi nu numai la Bucureşti, dar pretutindeni în Muntenia şi Moldova.

BIBLIOGRAFIE

I. *Bucureştii în a doua jumătate a secolului XVI.* 1. N. Iorga, *Fîntîna lui Alexandru-vodă Mircea*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXVI (1933), p.32; 2. St. Nicolaescu, *Istoricul Mănăstirii Sf. Treime (Radul-Vodă) din Bucureşti*, Bucureşti, 1939, 50 p. in 8°; 3. Ioan Sachelarescu, *Din istoria Bucureştilor, Plumbuita*, Bucureşti, 1944, 224 p. in 8°; 4. St. Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul sec. XVI*, Cluj, 1944, 313 p. in 8°; 5. N. Şerbănescu, *Istoria Mănăstirii Snagov*, Bucureşti, 1944, 221 p. in 8°; 6. L. Lăzărescu-Ionescu, Dinu V. Rosetti, Gh. Ionescu, Gh. Astangăi, Horia Teodoru, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea-Veche*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor*, Bucureşti, 1954, p. 184—261; 7. *Contribuţii la istoria începuturilor picturii româneşti*, în *Studii şi cercetări de istoria artei*, 1—2, 1954, p. 81—96; 8. Lia Lehr, *Despre dezvoltarea economică a oraşelor din Ţara Românească în anii 1501—1650*, în *Studii şi referate privind istoria României*, I, 1954, p. 663—684; 9. Constantin C. Giurescu, *Suprafaţa moşiilor mănăstireşti secularizate la 1863*, în *Studii*, XII (1959), 2, p. 149—157; 10. R. Manolescu, *Aspecte din istoria negoţului bucureştean în secolul al XVI-lea*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 25—69; 11. St. Olteanu, *Meşteşugurile din Bucureşti în secolele XVI şi XVII*, în *Studii*, XII (1959), 5, p.71—112; 12. Lia Lehr, *Comerţul Ţării Româneşti şi al Moldovei în a doua jumătate a sec. XVI şi prima jumătate a sec. XVII*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV (1960), p.223—306; 13. Paul Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Ţara Românească şi Transilvania la 1574*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV (1960), p. 433—463; 14. Dr. N. Vătămanu, *Băile din Bucureşti în veacurile al XVI-lea—al XVII-lea*, în *Igiena*, 1960, 4, p. 357—364.

II. *Bucureştii sub Mihai Viteazul.* 15. N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I—II, Bucureşti, 1935, 299+226 p. in 8°; 16. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, 269 p. in 8°; 17. I. Ionaşcu, Vlad Zirra, D. Berciu, Margareta Tudor, *Săpăturile arheologice din sectorul Radu-Vodă*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor*, Bucureşti, 1954, p.132—183.

III. *Preferinţa arătată Tîrgoviştei. Bucureştii sub urmaşii lui Mihai Viteazul.* 18. Stoica Nicolaescu, *Podul lui Şerban-Vodă din Bucureşti*, în *Gaz. mun.*, VII (1938), nr.335; 19. Ilie Remus, *Date necunoscute în legătură cu moartea paharnicului Lupu Mehedinţeanul*, în *Rev. ist. rom.*, IX (1939), p. 274—280; 20. Ileana Leonte, *Actele secţiei bunuri publice — Bucureşti, Mănăstirea Radu-Vodă*, Bucureşti, 1948, 543 p. in 8°; 21. Paul Cernovodeanu, *Crucea lui Matei Basarab de la Fundeni* (ms.).

IV. *Bucureştii în vremea lui Matei Basarab.* 22. *Şapte biserici cu averi proprii*, Bucureşti, 1904, 255 p. in 4°; 23. Pr. Marin Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici din România*, vol. I—IV, Bucureşti, 1899—1915, 212 + 175 + 114 + 132 p. in 8°; 24. I. C. Filitti, *Biserici şi ctitori*, Bucureşti, 1932, 48 p. in 8°; 25. D. Caselli, *Biserica, banul şi mahalaua Zlătari*, în *Gaz. mun.*, II (1933), nr. 96, cf.nr.100 şi V (1936)

nr. 249; 26. C. Moisil, *Bucureştii şi împrejurimile la mijlocul veacului al XVII-lea*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 7—28; 27. D. Caselli, *De cine a fost întemeiată Biserica Răzvan*, în *Gaz. mun.*, IV (1935), nr. 190; 28. Victor Brătulescu şi Ilie Remus, *Mănăstiri şi biserici din judeţul Ilfov*, Bucureşti, 1935, 80 p. in 8°; 29. Stoica Nicolaescu, *Sfînta Mănăstire Sărindar din Bucureşti*, în *Gaz. mun.*, IX (1940), nr. 424 şi 426; 30. Constantin C. Giurescu, *Matei Basarab, cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Ştiri noi despre lăcaşurile lui*, în *Prinos închinat înaltpreasfinţitului Nicodim, patriarhul României*, Bucureşti, 1946, p.167—176; 31. *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, Bucureşti, 1956, XV + 196 p. in 8°; 32. Eugenia Greceanu, *Casa de piatră din Herăşti. Studiu arhitectonic*, în *Monumente şi muzee*, I (1958), p.131-148; 33. Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureştilor*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie*, Iaşi, XIII (1962), 1, p. 129—138.

V. *Răscoala seimenilor şi dorobanţilor. Bucureşti, reşedinţă statornică.* 34. Ion D. Trajanescu, *Mitropolia din Bucureşti*, în *Bul. Com. mon. ist.*, V (1912), p.137—176; 35. N. C. Băjenaru, *Răscoala seimenilor (1655) şi stabilirea supremaţiei politice a lui Rákoczy asupra Ţării Româneşti*, în *Arhiva din Iaşi*, XXXII (1925), p.99—115; 36. N. C. Băjenaru, *Domnia lui Constantin Vodă Şerban de la stabilirea supremaţiei lui Rákoczy asupra Ţării Româneşti pînă la mazilirea lui*, în *Arhiva din Iaşi*, XXXII (1925), p. 196—221; 37. Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658—1659*, Bucureşti, 1936, 181 p. in 8°; 38. Gh. I. Georgescu, *Foametea din 1660 în Ţara Românească*, în *Rev. ist. rom.*, XVI (1946), p. 355-359; 39. Constantin C. Giurescu, *Un vechi oraş al Ţării Româneşti: Cornăţelul*, Bucureşti, 1957, 36 p. in 8° (Extras din *Studii şi articole de istorie*, II); 40. Paul I. Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor şi dorobanţilor din Bucureşti la 1655*, Bucureşti, 1962, 83 p. in 16°.

BUCUREŞTII, MARE CENTRU ECONOMIC ŞI CULTURAL ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-lea

Bucureştii, oraş „foarte mare şi foarte bogat" („amplissimum et ditissimum").
(Călător ungur care a văzut oraşul în 1678)

După grelele împrejurări ale anilor 1658—1660, cînd jafului turco-tătar i s-au adăugat focul, molima şi foametea, a urmat un răstimp de aproape şase decenii de dezvoltare paşnică, normală. Pînă în 1716, Bucureştii n-au mai cunoscut nici ocupaţie străină, nici pradă. N-au lipsit, e adevărat, luptele interne pentru putere cu intrigile, persecuţiile şi răzbunările lor, foarte adesea sîngeroase — în prima perioadă a acestui răstimp cade doar binecunoscutul conflict între partida Cantacuzinilor şi aceea a Bălenilor — dar aceste lupte nu ating masa mare a populaţiei bucureştene, pe meseriaşi şi negustori, care-şi văd mai departe de treburile lor şi ajung la o deosebită însemnătate. Se poate spune că oraşul se transformă acum într-un mare centru economic, cu meşteşugari de tot felul şi cu mărfuri aduse de pretutindeni, din Orientul turcesc şi din Transilvania vecină, din Moscova ţarilor şi Polonia crailor, din lumea germanică şi din cea italiană. Bani de tot felul circulă intens ; creşte numărul „zarafilor" care se ocupă cu schimbul lor. Negustorii şi meseriaşii sînt organizaţi în frăţii şi bresle, cu o rînduială precisă, cu vătafi şi staroşti, cu biserici unde-şi serbează hramul şi pe care fie le clădesc, fie le înzestrează. Unii din aceşti negustori au relaţii înalte, sînt „prieteni" ai domnilor ; alţii se înrudesc cu familii boiereşti ; e o întreagă lume orăşenească activă, întreprinzătoare, înstărită, posedînd prăvălii şi pivniţe de vin, case şi terenuri. Ea pune pecetea ei oraşului în această perioadă, care începe cu predecesorii imediaţi ai lui Şerban Cantacuzino şi ţine pînă în vremea Mavrocordaţilor.

A doua trăsătură a Bucureştilor de atunci este înflorirea culturală. Acum ia fiinţă, în 1678, la Mitropolie, prima tipografie a oraşului nostru ; de sub teascurile ei va ieşi vestita *Biblie* din 1688, cu răspîndire general românească. Acestei prime tipografii i se adaugă, sub Brîncoveanu, o a doua, în vecinătate, în mănăstirea Snagovului, tipărind cărţi nu numai pentru noi, dar pentru toţi creştinii Răsăritului, de la slavii şi grecii Peninsulei Balcanice, pînă la arabii, georgienii şi turcii creştini din Orientul Apropiat. Acum se înfiinţează şcoala superioară de la Sfîntul Sava, aşa-zisa „Academie", care ajunge în scurtă vreme, prin profesorii ei, un centru preţuit în întreg Orientul grec, o adevărată „vatră de lumină", după expresia contemporană. Acum se scriu cronicile ţării, în limba română aceea a lui Radu Popescu, aceea atribuită lui Stoica Ludescu, cronica lui Radu Greceanu, cronica anonimă etc. În sfîrşit tot în această perioadă se realizează construcţii laice — palatele domneşti de la Mogoşoaia şi Potlogi — care constituie adevărate reuşite arhitectonice şi sînt pînă astăzi unanim admirate. Ca să nu mai amintim de numeroasele lăcaşuri bisericeşti — ale domnilor, boierilor, ostaşilor, negustorilor şi meşteşugarilor — care dau Bucureştilor o fizionomie relevată de toţi călătorii vremii.

ASPECTE ALE LUPTEI PENTRU PUTERE

În timpul primei domnii a lui Grigore Ghica, la 30 decembrie 1663, are loc executarea postelnicului Constantin Cantacuzino, influentul boier muntean şi şeful unui adevărat partid cuprinzînd pe membrii numeroasei sale familii şi familiile înrudite. S-a întîm-

plat aceasta în urma uneltirilor partidului advers, al Bălenilor, avînd în frunte pe vornicul Stroe Leurdeanu. Se deschide astfel un conflict care va dura aproape două decenii, sub şase domnii, va face victime de o parte şi de alta şi se va împleti şi cu alte manifestări ale luptei pentru puterea politică şi economică. Una din aceste manifestări se produce în domnia lui Radu Leon, urmaşul la tron al lui Grigore Ghica; este de fapt repetarea manifestării mai vechi, din vremea lui Leon-vodă (1631) şi determinată de aceleaşi cauze: concurenţa pe care o făceau boierii şi clericii greci boierilor şi clericilor pămînteni la ocuparea dregătoriilor, a posturilor care însemnau influenţă şi avere, precum şi la conducerea mănăstirilor, cu întinsele lor domenii. Răspîndindu-se zvonul că domnul, la îndemnul celor doi sfetnici greci în care se încredea, Nicola Sofialîul clucerul şi Balasache paharnicul, ar avea de gînd să taie pe boieri, aceştia se strîng la Mitropolie şi „trăgînd clopotele" — cum spune cronica — cheamă şi pe „slujitori", adică pe ostaşi; aceştia li se alătură. Văzînd că tulburarea ia proporţii, Radu Leon vine şi el la faţa locului, şi după tratative, dă, în ziua de 19 decembrie 1668, un aşezămînt contra grecilor care, în bună parte, reproduce pe cel din 1631. Se afirmă din nou, în introducere, că „toate nevoile şi sărăcia ţării este de la grecii streini, cari amestecă domniile şi vînd ţara fără milă". Cei doi sfetnici greci — îndepărtaţi acum din dregătorii — sînt arătaţi ca vinovaţi de asuprirea „săracilor". Domnul, împreună cu tot sfatul, face „legătură şi mare jurămînt", „în sfînta Mitropolie cea mare din scaunul domniei-mele din Bucureşti", hotărînd ca toate obiceiurile noi şi rele introduse să fie „călcate" şi „puse jos", iar acei „greci strelni" să fie scoşi „din ţară afară, ca... nişte oameni răi şi neprieteni ai ţării". Se acordă scutire largă de dări boierilor şi mai restrînsă slujitorilor, beneficiarii principali fiind deci tot membrii clasei stăpînitoare. Se prevede de asemenea că mănăstirile neînchinate vor fi cîrmuite numai de „egumeni rumâni, după obiceiul şi tocmeala lor", şi nu vor putea fi închinate nicăieri. Totuşi, nici acest aşezămînt nu mulţumeşte pe boieri şi slujitori, care, după ce făcuseră „svat mare" în satul Cotroceni, în marginea oraşului, hotărîră să se plîngă la împărăţie şi trimiseră într-adevăr acolo o delegaţie numeroasă. Rezultatul fu mazilirea lui Radu Leon; Balasache, închis cîtăva vreme, pieri spînzurat; ceilalţi dintre greci care nu apucară să fugă la timp din Bucureşti fură bătuţi cumplit. Povesteşte Radu Popescu cronicarul că lui „Pascale grămăticul" şi altora „atîta bătaie le da slujitorii, cît mă mir că trăia, mai ales... Pascale, că l-am văzut cu ochii cînd îl scotea den cămară şi-l ducea cu palme, care palme, de dese şi de multe, nu mai avea număr; altul iar, care i-am uitat numele, de multă bătaie şi palme, gîndea că va să moară şi striga popa să-l cuminece". Radu Leon a zugrăvit Mitropolia şi a confirmat-o ca sediu metropolitan; o ştim din hrisovul dat la 8 iunie 1668. Tot el a ridicat o biserică, lîngă crucea pusă de tatăl său în amintirea biruinţei asupra „pribegilor"; această biserică, ruinîndu-se, a fost înlocuită în 1743 printr-alta, de către biv-vel vistierul Constantin Năsturel; ea poartă numele de *Slobozia*, după „slobozia" sau satul scutit temporar de dări al mănăstirii Radu-Vodă, sat ce se afla în partea locului.

În timpul lui Antonie-vodă din Popeşti (1669-1672), creatura Cantacuzinilor, care stăpîniră de fapt ţara, avu loc, în Bucureşti, procesul de reabilitare a memoriei postelnicului Constantin Cantacuzino şi de condamnare a lui Stroe Leurdeanu, autorul moral al executării acestuia. Faţă de dovezile aduse în faţa divanului de fiii postelnicului — în primul rînd „trei răvaşe" scrise chiar de mîna celui acuzat şi adresate unui partizan, Constantin paharnicul Verzarul, prin care cerea ca „să facă lui Constantin postelnicul moarte, ear într-alt chip nu" — Stroe fu condamnat el însuşi la moarte. Rugîndu-se însă de văduva celui executat, Elina postelniceasa, şi întorcîndu-i o parte — 13 pungi — din banii pe care aceasta trebuise să-i dea după moartea soţului, pedeapsa i se comută în deţinere la mănăstire şi călugărire. Îmbrăcat, cum spune cronica, „numai cu antiriul şi cu nădragii", avînd atîrnate de gît cele trei răvaşe, fu purtat mai întîi prin tîrg, într-un car cu doi boi, apoi dus la Snagov. În momentul cînd îl călugăreau, Stroe a strigat „Doamne, Doamne, fără voe îmi este", iar cînd, după datina monahală, i s-a schimbat numele, a avut îndrăzneala să adauge: „Nu Silivestru, ci Mahmet". După cîteva luni de altfel, domnind încă Antonie-vodă, a fugit din mănăstire şi a trecut în Ardeal.

După ce se încheiară cei trei ani de stăpînire — acum domnii erau numiţi numai pe acest răstimp, după care urma fie reînnoirea, fie mazilirea — ajunse pe tron, în locul lui Antonie, din nou Grigore Ghica. Acesta, consecvent cu cele petrecute în prima sa domnie, favoriză pe Băleni şi prigoni pe Cantacuzini. Gheorghe vornicul, Ghencea clucerul, socrul lui Şerban Cantacuzino, şi Stoica Ludescu, logofătul şi omul de casă al Cantacuzinilor, fură trimişi la ocnă; primul, peste un an, fu executat; aceeaşi soartă avură şi doi căpitani, tăiaţi chiar „denaintea porţii" de sus a Curţii domneşti din Bucureşti. Radu logofătul, ginerele lui Mareş banul, a fost închis, împreună cu „coconii" săi, „în turnul clopotniţii" de la poarta Curţii domneşti; alţi boieri au fost „prădaţi", adică amendaţi cu mari sume de bani.

Lui Grigore Ghica i se datorează construirea celei de-a doua biserici din Curtea domnească, „biserica de jos", astăzi dispărută. Tot el a început şi ridicarea unor noi case, în cuprinsul aceleiaşi curţi. Cu acest prilej, se pare că soţiile boierilor închişi au fost puse să lucreze alături de salahori. Cel puţin aşa relatează cronicarul moldovean Ioan Neculce, care arată că printre învinuirile aduse în faţa divanului turcesc, în 1674, de către Cantacuzini lui Grigore Ghica era şi aceea că „le-a fost puind giupînesele

de au fost cărînd var și piatră împreună cu țiganii cei de dîrvală la curțile domnești".

Aceste case noi s-au terminat de zidit sub domnia următoare, a lui Gheorghe Duca (1673—1678), fostul domn, în două rînduri, al Moldovei. „Ispravnic" cu această treabă, adică însărcinat cu ducerea la bun sfîrșit a ei, era chiar Șerban Cantacuzino. Cînd totul a fost gata, în 1678, acesta ar fi spus, potrivit unei cronici moldovenești: „...bune case de un domn tînăr", făcînd astfel aluzie chiar la el însuși. De fapt, în același an, a și izbutit, prin legăturile pe care le avea la Poartă, să obțină domnia Țării Românești.

În cei cinci ani de stăpînire ai lui Gheorghe Duca, istoria Bucureștilor înregistrează două evenimente ce merită să fie consemnate: primul este *ciuma* care bîntuie cu putere în toamna și iarna lui 1675. Din pricina molimei, adusă probabil de oștile turcești, în drum spre Polonia, domnul, care trebuise să participe și el, cu un contingent de oaste, la expediție, nu cuteză, la întoarcere, să vină în București, ci rămase la un sat Cocorăști, în Prahova, „pînă la Bobotează". Cel de-al doilea eveniment, foarte important pentru istoria culturală a orașului și, în genere, a țării, este înființarea *primei tipografii bucureștene*. Ea se datorează mitropolitului Varlaam, care o instalează chiar în cuprinsul Mitropoliei. Cea dintîi carte ieșită de sub teascurile acestei tipografii, în 1678, a fost „Cheia înțelesului", o traducere făcută de „dascăli învățați" a predicilor lui Ioanichie Galetowski, arhimandritul Cernigovului, apărută la Lvov, în a doua ediție, în 1665. În prefața acestei prime tipărituri, Varlaam arată că vrînd, după expresia biblică, să sporească „talantul întru neamul mieu rumânesc... apucatu-m-am și cu multă usîrdie am nevoit și dascăli de tipografie am adus în sfînta... Mitropolie a scaunului Bucureștilor și i-am așezat, și de iznoavă tipografie adecă typariu de tipăritul cărților am rădicat, cu toate meșteșugurile cîte au trebuit". El nu arată de unde anume a adus „dascălii" și litera trebuincioasă; judecînd însă după cele ce se petrec în Moldova, în domnia aceluiași Gheorghe Duca, unde tiparul se reînființează în 1679, grație ajutorului dat de țarul Rusiei și de patriarhul Moscovei, sîntem în drept să presupunem că și în Țara Românească instalația, litera și „dascălii" au venit tot din același loc. Această tipografie a Mitropoliei a continuat să funcționeze sub Șerban Cantacuzino, în timpul căruia se tipăresc mai multe cărți; în fruntea lor stă *Biblia* din 1688 (primele exemplare au apărut puțin după moartea lui); funcționează, de asemenea, sub Constantin Brîncoveanu.

Cînd, spre sfîrșitul domniei lui Duca, în 1678, un călător ungur trece prin București, acesta îi apare ca un oraș „foarte mare și foarte bogat" (*„amplissimum et ditissimum"*), iar palatul lui vodă ca înfățișător sau, spre a întrebuința propriile-i cuvinte, „destul de regal și splendid" (*„regale et splendidum satis"*).

BUCUREȘTII SUB ȘERBAN CANTACUZINO ȘI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU

Progrese importante atît sub raportul cultural, cît și sub acela al construcțiilor face orașul în timpul lui Șerban Cantacuzino (1678—1688). În primul rînd trebuie amintită prezența unor profesori „onorabil plătiți" de către voievod spre a învăța, în limba greacă veche — limba științelor înalte — pe fiii de boieri, numai pe ei, „gramatica, retorica și filozofia". E nucleul din care se va forma, mai tîrziu, sub Brîncoveanu, Academia din București (vezi mai jos, p. 90). Tot sub Șerban Cantacuzino se pare că s-a dat o nouă organizare și școlii domnești de „slovenie" de la mănăstirea Sfîntul Gheorghe-Vechi, școală care se constată documentar încă din veacul al XVI-lea.

Aici se pregăteau viitorii diaci sau logofeți domnești — pentru cancelaria, vistieria și cămara domnească — învățînd limba slavă bisericească, limbă în care s-a scris atîta vreme în țările noastre; tot aici deprind acum, printr-un al doilea dascăl, scrisul și cititul în românește — cu literă chirilică, bineînțeles — unii dintre feciorii de negustori.

Sub raportul construcțiilor, înregistrăm atît construcții laice cît și bisericești. Din prima categorie face parte *„hanul Șerban-Vodă"*, cel mai mare și mai cunoscut dintre toate hanurile bucureștene (vezi și mai jos, subcapitolul „Hanuri"). Situat pe locul ocupat astăzi de Banca Națională, loc aparținînd pe atunci mănăstirilor Radu-Vodă și Mihai-Vodă, precum și mai multor particulari, el a fost ridicat în a doua jumătate a domniei. În acest scop, Șerban cumpără mai întîi de la proprietarii respectivi — cum e, de pildă, jupîneasa lui Cîrstea Bogdaproste, care-i vinde, în 1687, un loc de șase prăvălii — terenul necesar, cu prăvăliile și pivnițele de pe el, și apoi construiește, în locul lor, clădirea trainică și vastă, cu ziduri ca de cetate, care a devenit de îndată centrul comerțului bucureștean. Detalii în privința achiziționării terenului aflăm, între altele, din actul inedit de schimb, din 1690, martie 10, prin care Partenie, egumenul mănăstirii Cotroceni, căruia Șerban îi dăduse în proprietate perpetuă hanul, despăgubește mănăstirea Radu-Vodă. În acest act se arată că voievodul luase de la zisa mănăstire *„14 prăvălii cu locul lor în București, în mahalaua Grecilor, de au pus hanul pre dînsul"*; se indică hotarele acestui loc: „din muchea hanului den sus, de la poarta cea mare, în lungu *pînă în prăvăliile ce au luat de la mănăstirea lui Mihai-Vodă* către ulița cea mare, stînjeni 18 și stînjenul de palme 8 și una proastă, și în lat iar de la poarta cea mare din muchea hanului *pînă la locul ce au luat de la Necula Purece* stînjeni 8 pol" (8 și jumătate); se precizează în sfîrșit că pentru locul și prăvăliile ce i s-au luat, Mănăstirea Radu-Vodă capătă în schimb — Șerban murind între timp și neapucînd să despăgubească, să dea „moșie pentru moșie" — 7 prăvălii în oraș, la vad bun, la Sf. Gheor-

ghe-Vechi, şi, pe deasupra, 90 de stînjeni la satul Vînăta „şi cu heleşteul vechiu". Hanul lui Şerban-Vodă a durat două sute de ani, pînă în 1883, cînd a fost dărîmat, spre a se construi în locu-i clădirea Băncii Naţionale.

Pe partea ce-i revenise din întinsele proprietăţi părinteşti, parte situată de ambele laturi ale actualei Căi a Victoriei — nu se tăiase încă pe atunci Podul Mogoşoaiei — şi anume, între bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej şi strada Dobrogeanu-Gherea, grădinile prelungindu-se devale pînă în străzile Brezoianu şi Domniţa Anastasia, a ridicat Şerban Cantacuzino, ca domn, o casă pentru sine şi familia sa; n-avem o descriere a ei, dar judecind după celelalte manifestări şi după mîndria şi pretenţiile sale de descendent al împăraţilor bizantini, trebuie să fi fost înfăţişătoare. Drept capelă a locuinţei, soţia sa, doamna Maria, construi in 1683 — anul asediului Vienei — o frumoasă şi trainică biserică, de zid, cu un pridvor susţinut de coloane puternice şi cu un elegant chenar de piatră sculptată impodobind uşa de intrare: e actuala biserică a *Doamnei*, astăzi scoborită sub nivelul străzii şi, ceea ce-i dăunează, înghesuită de clădirile vecine. Dar cea mai însemnată ctitorie religioasă a acestei domnii rămîne mănăstirea *Cotroceni*, ridicată într-o poiană a pădurii celei mari din vestul oraşului, pădure în care Şerban îşi găsise scăparea, ascunzîndu-se, într-un ceas de cumpănă, pe vremea prigoanei lui Ghica. Lăcaşul a fost început la 26 mai st. v. 1679; într-un hrisov din 20 decembrie 1681 voievodul spune: „Noi singuri am înfipt sapa la pămint şi cu mîna noastră jos în temelie cărămizi am pus...". A fost apoi bogat înzestrat — între altele i s-a dat „hanul" amintit mai sus, aducător de mari venituri — şi, la 25 octombrie 1682, închinat celor „20 de mănăstiri mari ce să zic lavre" de la Muntele Athos. Tot lui Şerban i se datorează şi o biserică mică de lemn, în mahalaua Scorţarului, cam pe unde răspunde astăzi Calea Victoriei în cheiul gîrlei; a fost dărîmată în 1897. Se pare că şi prima biserică de la Gorgan, cea de lemn, ar fi tot a lui; el ar fi închinat-o metoh mănăstirii Cotroceni. Merită să fie semnalată, de asemenea, iezătura de pămînt sau digul pe care il face domnul, din sus de moara Mitropoliei, aşadar, în actualul cartier Cotroceni, spre a regula cursul Dîmboviţei. I se datorează, se pare, şi prima manufactură de postav superior din Ţara Românească; ea s-ar fi aflat la *Afumaţi*, în marginea de nord-est a oraşului: aşa ne spune Mihail Cantacuzino în opera sa terminată în 1776. În sfîrşit, pe drumul ce lega Bucureştii cu Giurgiu, la Călugăreni, chiar pe locul luptei lui Mihai Viteazul, construieşte un „frumos şi minunat pod"; ştirea şi aprecierea o luăm din inscripţia marii cruci de piatră care şi astăzi se vede, în dreapta şoselei, lîngă actualul pod.

Progrese şi mai mari se fac sub Constantin Brîncoveanu (vezi fig. 23). Bucureştii se îmbogăţesc în 1692 cu un nou „pod" sau drum podit cu bîrne de stejar aşezate de-a curmezişul: e *Podul Mogoşoaiei*, ce lega de-a dreptul aşezarea brîncovenească de pe malul Dîmboviţei cu moşia brîncovenească din nord-vestul oraşului. Mai înainte această moşie aparţinuse soţiei unui Mogoş, ascendent poate al lui Mogoş serdarul, care în 1716 ridică monumentala cruce ce există şi astăzi în altarul bisericii Oborul-Vechi (vezi fig. 24). De la această veche proprietară i s-a zis moşiei *Mogoşoaia*, după cum moşiei din vecinătate, *Băneasa*, i s-a zis aşa fiindcă a aparţinut soţiei unui ban, în speţă, banul Ienăchiţă Văcărescu. Noul pod tăia mai întîi locul lui Constantin aga Bălăceanu, unul din cei mai vajnici adversari ai domnului, loc care venea unde e Palatul Poştelor, apoi locul fostului domn Şerban Cantacuzino, despărţind biserica Doamnei Maria de casele respective, trecea după aceea pe lîngă mănăstirea Sărindar, tăia locuri stăpînite de mănăstirile Snagov şi Căldăruşani şi se îndrepta spre miazănoapte. Acest nou „pod" va deveni în scurtă vreme *artera principală a oraşului*; de-a lungul lui, în cursul veacului al XVIII-lea şi al XIX-lea, se vor clădi o seamă de aşezări boiereşti, din care unele ajung ulterior instituţii de stat, apoi lăcaşuri bisericeşti, magazine de lux, hoteluri, restaurante şi tot felul de case de ale orăşenilor. Numele şi-l va păstra pînă în 1878, după Războiul Independenţei, cînd edilii îl schimbă în Calea Victoriei: pe aici au intrat în oraş, venind dinspre „Capul Podului" (actuala Piaţă a Victoriei) trupele victorioase de la Plevna.

Aproape de capătul dinspre Dîmboviţa al noului pod, pe locul confiscat de la aga Bălăceanu, duşmanul său căzut în lupta de la Zărneşti, construieşte Brîncoveanu, imitînd pe predecesorul său Şerban Cantacuzino, un mare han: „*Hanul Constantin-Vodă*", unul din cele mai de seamă ale oraşului. Acest han amplificat, spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea, de Avramie, patriarhul Ierusalimului, a durat şi el mai bine de un veac şi jumătate; în 1847 a avut de suferit de pe urma marelui incendiu. Dărîmat în 1860, pe locul lui, în 1894—1900, s-a construit Palatul Poştelor.

Lucrări mari a întreprins Brîncoveanu la Curtea domnească; despre ele fac amintire atît cronicile vremii — aceea a lui Radu Popescu şi letopiseţul cantacuzinesc — cît şi memoriile secretarului domnesc, Del Chiaro; săpăturile arheologice întreprinse în ultimul timp confirmă indicaţiile acestor izvoare. Domnul a refăcut palatul, din piatră; scara cea mare de la intrare — „scara maestră", cum îi spune Del Chiaro — era de marmură. Sala principală, lungă de peste 32 de metri şi lată de 17,5, de proporţii impunătoare deci, avea în mijloc un rînd de coloane scunde, legate prin arcuri semicirculare; la extremitatea ei se afla un paraclis. Poate că această sală era ceea ce cronicile numesc „spătăria cea mare". O a doua sală, iarăşi de proporţii, era destinată şedinţelor divanului celui mare; ea servea şi drept sufragerie pentru ospeţele festive. Cronicile amintesc de „spătăria cea mică" sau „cu stele": erau, se vede,

pictate pe tavanul ei; în aceasta din urmă se afla scaunul domnesc. E totuna oare această spătărie „cu stele“ cu sala şedinţelor divanului? Răspunsul ni se pare afirmativ dacă ne gîndim la faptul că domnul prezida aceste şedinţe şi că, deci, scaunul domnesc trebuia să se afle aici. Pentru consfătuirile restrinse era sala numită „divanul cel mic“. Urmau apoi alte săli „de audienţă“, prin care se ajungea la apartamentul domnului, alcătuit din mai multe încăperi, şi la acela al doamnei, avind, după Del Chiaro, numai un iatac şi două odăi. Aşa se explică de ce urmaşul lui Brîncoveanu, Ştefan Cantacuzino, a pus să se zidească într-un colţ al grădinii domneşti, deci separat de corpul principal, un mic dar frumos palat cu opt odăi, special pentru doamna; el avea formă pătrată. Probabil că lîngă apartamentul doamnei era acela al copiilor; mai tirziu se pare că s-au clădit „case“ deosebite pentru feciori; ele sint arse, în august 1712, de incendiul care a bintuit Bucureştii şi a atins şi Curtea domnească. Faptul că restul clădirilor a scăpat nevătămat ar pleda pentru o construcţie separată. În cuprinsul palatului se găsea şi *vistieria*, cuprinzînd odăi bine zidite, din piatră, cu uşi ferecate, adevărate *safe*-uri în care se păstrau „galbenii“ de tot felul şi „talerii“ de argint, provenind din multele dări şi dijme. Lingă palat se întindea *grădina*, care, în timpul lui Brîncoveanu, se bucură de o deosebită atenţie; de formă pătrată, ca era

Fig. 23 — Constantin Brîncoveanu, domnul Ţării Româneşti, şi cei patru fii ai săi, Constantin, Ştefan, Radu şi Matei. Gravură în aramă, executată la Veneţia. (B.A.)

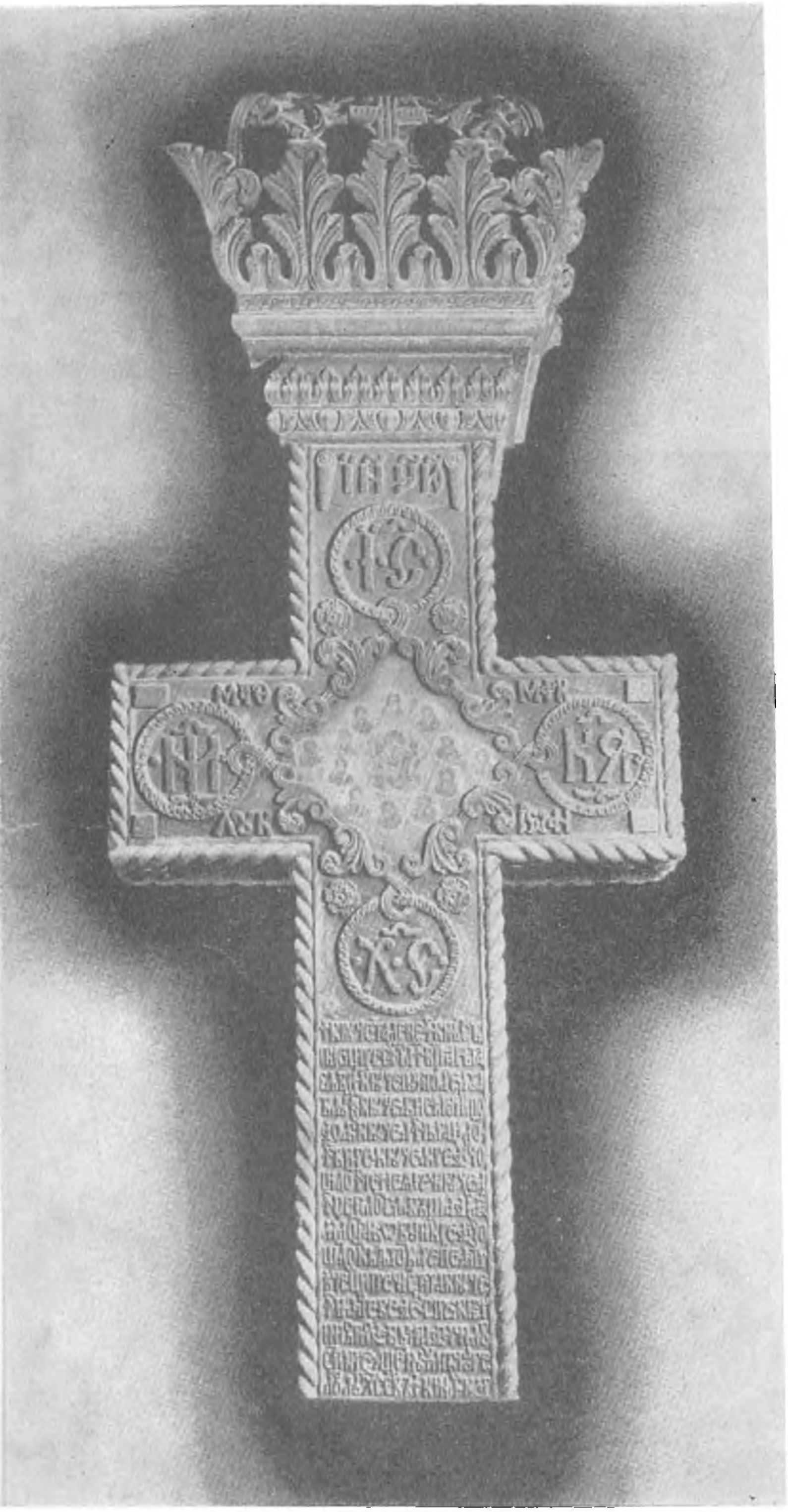

Fig. 24 — Crucea serdarului Mogoş din 1719; în jurul ei s-a ridicat biserica Oborul-Vechi. (C.C.G.)

îngrijită de un grădinar-şef — după nume, Frîncul, pare a fi fost de origine străină, poate francez, cum era şi bucătarul-şef, poate italian — ajutat de douăzeci de grădinari. În 1707, grădinii i se dă o mai mare amploare. În mijlocul ei, în centrul unor partere de flori, domnul pune să se construiască un chioşc cu coloane de piatră sculptată şi împodobit cu picturi; aici se lua masa în timpul verii; servea totodată şi ca loc de odihnă. Într-o latură a curţii domneşti se aflau *odăile seimenilor*, adică ale detaşamentului de gardă; la început de lemn, ele au fost zidite în piatră de către Brîncoveanu. Tot el a reparat şi înălţat zidul înconjurător al curţii; lucrarea s-a terminat tocmai în preajma mazilirii. Mai înainte cu mult, reparase turnul de la „poarta de sus" a zidului înconjurător, turn în care se ţinea, într-o odaie, praful de puşcă şi care, fiind lovit de trăsnet la 25 iunie 1691, sărise în aer. Adăugase, cu prilejul reparaţiei, şi un ceas mare bătînd orele, lucru — spune letopiseţul — „care n-au fost mai înainte la alţi domni". Bucureştenii apreciau inovaţia, aşa cum o apreciau şi ieşenii, cărora Vasile Lupu le pusese un astfel de ceas în clopotniţa mănăstirii Trei Ierarhi.

Palatul de la Curtea domnească n-a fost singurul pe care-l avea Brîncoveanu în Bucureşti. Chiar în faţa lui, peste Dîmboviţa, la poalele Dealului Mitropoliei, se afla, moştenit de la părinţi, un al doilea. Aici e găzduit în 1702 clericul englez Chisthull, de la ambasada din Constantinopol; el găseşte palatul „frumos, încăpător, zidit din piatră, pitoresc, acoperit, după obiceiul ţării, cu şindilă" şi „mobilat după felul caselor din ţările creştine, ceea ce îi dă o înfăţişare strălucită în comparaţie cu barbarele clădiri ale turcilor din vecinătate; în faţă — adaugă el — e o largă grădină; în dreapta, alta, ceva mai mică", ambele sînt „plăcute... dînd destulă umbră şi verdeaţă". Alt rînd de case a ridicat Brîncoveanu tot pe malul drept al Dîmboviţei, dar mai sus, pe locul unde se află astăzi Institutul Babeş. Foile de zestre ale fetelor cuprind alte cinci case în Bucureşti, unele din ele cu pivniţe de piatră. Iar în preajma oraşului, la Mogoşoaia, a clădit pentru fiul său Ştefan, construcţia isprăvindu-se la 20 septembrie 1702, un splendid palat care a înlocuit vechile case, cumpărate o dată cu moşia în 1681. Situat în mijlocul unei vaste curţi împrejmuite cu zid, palatul, de formă dreptunghiulară, e alcătuit din parter şi etaj, acesta din urmă cuprinzînd apartamentele domneşti. O foarte frumoasă terasă acoperită — sau, cu termenul italian consacrat, o „*loggia*", avînd şase coloane de piatră elegant sculptate (vezi fig. 25), dă spre lacul sau iazul pe care-l formează Colentina, în partea de apus, şi spre care cobori printr-o serie de trei terase legate între ele prin trepte de piatră. Pe pereţii şi bolţile uneia din odăi erau pictate scenele drumului pe care-l făcuse Brîncoveanu la Adrianopole, în 1703, drum ce-i produsese atîta grijă, dar se isprăvise cu bine. O menţiune se cuvine şi *pivniţei* împărţite de un puternic stîlp central în patru compartimente

Fig. 25 — Palatul de la Mogoșoaia clădit de Constantin Brîncoveanu; a fost terminat la 20 septembrie 1702; fațada dinspre lac (M.A.)

elegant boltite, precum şi *bucătăriei*, construcţie izolată, în dreapta intrării în curte, de un aspect original şi interesant. Palatul de la Mogoşoaia, bine restaurat în zilele noastre şi transformat în 1957 în muzeu de artă brîncovenească (vezi fig.' 26—27; cf. fig. 28) — nu i se putea da o destinaţie mai bună — este cel mai însemnat monument de arhitectură laică din cîte ni s-au păstrat în Ţara Românească.

Ceva mai departe de Bucureşti, spre nord-vest, şi anume, la *Potlogi*, a înălţat Brîncoveanu, în 1698, deci înaintea celui de la Mogoşoaia, un palat asemănător, pentru fiul său cel mare, Constantin. Pereţii unora din odăi erau împodobiţi cu stucaturi; odaia domnului avea şi un tablou înfăţişînd pe proprietar — tînărul Constantin — alături de părinţii săi. La *Dobreni*, la sud de oraş, pe una din numeroasele sale moşii, a făcut case de piatră gospodăreşti, aşa cum a făcut şi la *Obileşti* şi în atîtea alte locuri de pe întreg cuprinsul ţării.

Numeroase sînt, pe aria bucureşteană, lăcaşurile bisericeşti ridicate de Brîncoveanu, soţia şi rudele lui. În ordine cronologică, ele se înşiră astfel: prima e biserica de la *Mogoşoaia*, terminată în ziua de 20/30 septembrie 1688, aşadar cu puţin înainte de a fi ales domn. Urmează biserica, încăpătoare, a mănăstirii Sf. Ioan — numită de asemenea Sf. Ioan Grecesc, Sf. Ioan cel Mare şi Băneasa — înlocuind vechiul lăcaş al lui Andrei vistierul şi al fratelui său Dumitru; ea era gata la 10/21 iunie 1703. Azi nu mai există; a fost dărîmată la finele anului 1893 pentru a se ridica pe locul ei Casa de depuneri (actualmente sediul central al C.E.C.-ului). Lîngă mănăstirii era casa vornicului Stroe Leurdeanu, aşa cum aflăm din două acte cu data de 1677, februarie 15 şi martie 1. Ştim precis cînd s-a ridicat noua biserică a mănăstirii Sf. Sava; pisania, păstrată, poartă data 1709, iulie 20; ea arată că, lîngă lăcaş, s-au ridicat „şi alte case şi tocmeale, ca să fie şcoală de învăţat carte". Mănăstirea însăşi era mult mai veche, din a doua jumătate a veacului al XVI-lea; un egumen al ei apare ca martor într-un act dat de Dumitru, judeţul oraşului, în 1619. Nici biserica Sf. Sava nu mai există; se afla pe locul statuii lui Mihai Viteazul şi a fost dărîmată în 1869, cu prilejul deschiderii „noului bulevard". Cea mai mare dintre ctitoriile bucureştene ale lui Brîncoveanu este biserica *Sf. Gheorghe-Nou* (vezi fig. 29), în faţa căreia străjuieşte, azi, statuia voievodului. Mănăstirea respectivă exista şi ea de mult; primise, pe la începutul veacului al XVII-lea, un loc în oraş, de două prăvălii, de la Cernica vornicul, ctitorul mănăstirii Cernica. Sub Antonie-vodă din Popeşti (1669—1672), contribuind cu bani, învăţatul dragoman al Porţii, Panaiotachi Nicusios, se „întărise" mănăstirea „cu zid împrejur şi cu chilii": ne-o spune un act contemporan din 8 august 1671. Brîncoveanu ridică o biserică nouă şi sporeşte chiliile, făcînd un han cuprinzător, adăugînd şi „case patriarhiceşti" şi „egumeneşti". Arhitect a fost un anume Veseleil, poate italian; Del Chiaro califică biserica

Fig. 26 — Jilţ din palatul Mogoşoaia. (C.C.G.)

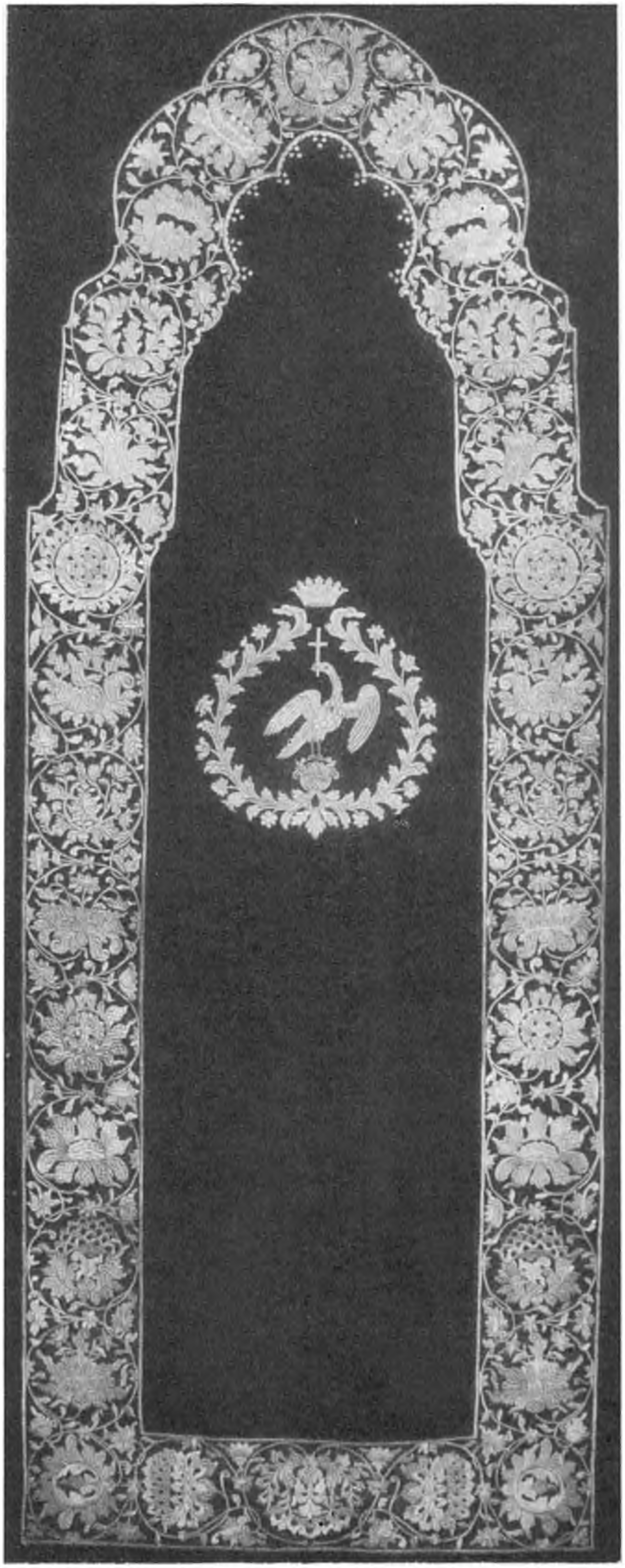

Fig. 27 — Perdea de biserică, dăruită de Constantin Brîncoveanu. (C.C.G.)

drept „foarte frumoasă“ *(„una bellissima chiesa“)*. Averea acestei mănăstiri bucureştene era considerabilă; domnul depusese în contul ei, la Veneţia, un capital care-i asigura un venit de 900 galbeni anual; avea apoi numeroase prăvălii in oraş, două hanuri (Sf. Gheorghe şi Constantin-Vodă), plus o sumă de moşii, vii şi robi ţigani. Aici, la Sf. Gheorghe, au fost aduse, de la mănăstirea Halki, dintr-o insulă a Mării de Marmara, rămăşiţele pămînteşti ale nefericitului voievod tăiat de turci ca „hain“, împreună cu cei 4 copii ai săi, la Constantinopol in ziua de 15 august 1714. Deasupra lespezii de mormint, fără nume — atit de mare era teama — nefericita soţie şi mamă, Maria doamna, a pus o foarte frumoasă candelă de argint cu următoarea inscripţie: „Această candelă ce s-au dat la sfeti Gheorghe cel Nou luminează unde odihnesc oasele fericitului domn Io Constandin Brîncoveanu Basarab-voevod şi iaste făcută de doamna măriei-sale Măria, carea şi măria-sa nădăjduieşte în Domnul iarăşi aicea să i se odihnească oasele; iulie în 12 zile, leat 7228“ (1720) (vezi fig. 30). Doamnei i se datorează şi Biserica *Dintr-o Zi*, numită astfel după cea anterioară, constatată documentar în 1670, la care şi punerea temeliei, şi tîrnosirea se vede că vor fi căzut în aceeaşi zi, la un an interval. (Că s-ar fi lucrat şi terminat *într-o singură zi* — cum explică alţii numele — ni se pare puţin probabil, chiar dacă ar fi vorba de un lăcaş de lemn.) Lăcaşul, terminat în 1702 — îngrijitor sau „ispravnic“ al construcţiei a fost vel-aga Ianache Văcărescu, credinciosul sfetnic, tăiat o dată cu Brîncoveanu — a ars în 1825; cel actual — pe strada Academiei, colţ cu strada Biserica Ienei — s-a terminat de zidit la 1 septembrie 1827 prin grija vel-stolnicului Stanciu.

Dintre rudele domnului, Mihai spătarul Cantacuzino, unchiul său dinspre mamă, om umblat şi cult, cu deosebită rivnă pentru geografie şi arhitectură, ctitorul mănăstirilor Sinaia şi Rîmnicul-Sărat, a ridicat în Bucureşti, în locul unui mai vechi lăcaş, pomenit în martie 1670, mănăstirea *Colţea* (1701—1702), cu o biserică şi trei paraclise, adăugîndu-i ulterior (1703—1707) *un spital cu 24 de paturi, spiţerie, şcoală, odăi pentru dascăli*, precum şi alte ecarete. Tot lui i se datorează şi o nouă biserică de zid, la *Zlătari* (1705) în locul celei vechi, a lui Matei Basarab, precum şi biserica *Fundenii Doamnei*, din marginea oraşului, terminată la 1/11 mai 1699 şi împodobită cu delicate stucaturi exterioare, de caracter oriental, turco-persan, înfăţişînd chiparoşi, vase cu flori, palate. Un alt unchi al domnului, sfetnicul său de o viaţă întreagă şi care la urmă i-a ajuns duşmanul cel mai aprig, pricinuindu-i chiar moartea, stolnicul Constantin Cantacuzino, ridică la *Afumaţi*, în nord-estul oraşului, case temeinice de piatră şi o biserică; pisania acesteia poartă data 1696. În sfîrşit, vărul domnului, Ştefan Cantacuzino, feciorul stolnicului, din cauza căruia şi în folosul căruia s-a petrecut tragedia lui Brîncoveanu, a „împodobit... cu adaosul clopotniţei şi cu altele“

Fig. 28 — Sabia lui Constantin Brîncoveanu, aflătoare la Muzeul Militar (M.M.)

lăcaşul de la *Sfinţii Apostoli;* pisania poartă data 10 iulie 1715, iar tîmpla acestei biserici este una din cele mai frumoase ale ţării.

Dar alături de lăcaşurile înălţate de domn şi familia lui sînt o sumă altele datorate clericilor, boierilor, ostaşilor şi negustorilor. Niciodată nu s-a construit în Bucureşti mai mult şi mai somptuos decît în această epocă brîncovenească ce cuprinde sfîrşitul veacului al XVII-lea şi începutul veacului al XVIII-lea. Se pot enumera vreo douăzeci de biserici şi mănăstiri ridicate numai în oraş în răstimpul amintit, fără să adăugăm Văcăreştii lui Nicolae Mavrocordat şi Stavropoleos. Dintre lăcaşurile durate de clerici, în frunte trebuie aşezată mănăstirea *Antim*, ctitoria mitropolitului Antim Ivireanul. A fost începută în 1713, între 10 mai şi 1 iulie, pe locul dăruit de Drăguşin vistierul Merişanul şi de fiul său Barbul, la care s-a adăugat un „codru de loc" dăruit de Diicul Rudeanul biv-vel logofăt şi de fiul acestuia Chirea biv-vel sulger, şi terminată complet în 1715; data ultimă ne-o dă pisania, în greceşte, de deasupra uşii de intrare. Mănăstirea avea şi o „magazie de piatră" cu „pivniţă" de vin şi cu „băcănie", clădite tot de Antim şi scutite de Ştefan-vodă Cantacuzino, prin hrisovul din 2 noiembrie 1714, de toate dările. De altfel, învăţatul ctitor a lăsat mănăstirii sale toată averea, făcînd aşezămînt să fie ajutaţi tinerii ce vor să înveţe, săracii, străinii şi fetele de măritat lipsite. Bine proporţionată, avînd ziduri puternice, un pridvor cu stîlpi de piatră, cu bazele elegant împodobite, o uşă de intrare impresionantă prin cadrul de piatră sculptată ce-i dă ocol, chenare de piatră sculptată la ferestre, înconjurată apoi de chilii în cărămidă aparentă, totul restaurat cu grijă în zilele noastre, mănăstirea Antim face cinste bisericii şi este o adevărată podoabă a capitalei. Tot clericilor li se datorează: 1. *Biserica Sf. Nicolae „din Prund"*, ridicată, aşa cum arată actul din 21 septembrie 1682, „în prundu Dîmboviţii, între Curtea domnească şi... Mitropolie" de către Theofan shimonahul care, după ce o zugrăveşte, o închină metoh Mitropoliei, făcîndu-i apoi şi chilii; aici urmau să tragă, potrivit actelor inedite din 9 17 şi iar 17 ianuarie 1684, călugării mănăstirilor Bistriţa, Cîmpulung şi Argeş. Biserica nu mai există azi; a fost expropriată şi dărîmată în 1898; un stîlp de piatră, în curtea Spitalului Brîncovenesc, arată locul unde se înălţa odinioară. 2. Biserica *Toţi Sfinţii* sau a *Sibilelor*, numită aşa fiindcă pe pereţii dinafară, sub streaşină, sînt zugrăvite sibilele, prezicătoarele antichităţii. A fost ridicată, pe Podul Tîrgului de Afară — Calea Moşilor de azi — de către preotul Fiera, în călugărie monahul Filoteu, înainte de 15 februarie 1696, dată la care o închină şi el Mitropoliei; mai tîrziu, în 1726, Daniil mitropolitul reface lăcaşul şi-l zugrăveşte (vezi fig. 31). 3. Biserica *Olteni*, amintită într-un act din 8 februarie 1696, e zidită din nou în 1722 de Nicolae, protopopul Bucureştilor, şi de Constantin vătaful, ajutînd cu ce au putut şi locuitorii maha-

Fig. 29 — Biserica Sf. Gheorghe așa cum arăta în 1867; în primul plan strada Lipscani.
Fotografie de Szatmary (B.A.)

lalei respective. A purtat, cîtăva vreme, din pricina noului ctitor, și numele de „Biserica Protopopului". 4. Biserica *Stejarul*, azi dărîmată, fostă pe strada Luterană, în spatele Palatului Republicii, făcută, după tradiție, din lemn, pe la 1717, „de un Maxim arhiereul" și refăcută din zid în 1763; numele ei, ca și acela al mahalalei, se trăgea de la un stejar bătrîn, falnic, din vecinătatea lăcașului. 5. Biserica *Hagiu*, pe locul căreia, lîngă Hala Traian, exista după tradiție, în vremea lui Constantin Brîncoveanu, un mic schit, cu o biserică de lemn și cu 3—4 călugări, dintre care unul fusese la Ierusalim, era deci „hagiu".

Dregătorii domnului continuă și ei tradiția înaintașilor lor. În octombrie 1710 era gata biserica ridicată pe locul vel-vornicului Pătrașco *Brezoianul* — de unde i-a rămas și numele — de către vel-clucerul Mănăilă Mărăcineanu și vel-vistierul Șerban Bujoreanu. În anul următor, în 1711, membri ai vechii familii Năsturel înalță o mică biserică de lemn în mahalaua *Cărămidarilor de Jos*; ea va fi înlocuită tîrziu, în 1854—1856, printr-una de zid. Nu se știe exact data construirii bisericii *Staicu*, ctitoria lui Staicu logofătul — ce fel de logofăt? — și a soției sale, Despa. Lăcașul, tot de lemn, era dinainte de 1726, cînd ctitorul răscumpără locul — mai înainte domnesc — de la egumenul mănăstirii Radu-Vodă, căreia îi fusese dat de Nicolae-vodă Mavrocordat. Dar cea mai frumoasă biserică boierească a vremii este aceea terminată la 30 septembrie 1722 de vel-logofătul Iordache *Crețulescu* și de soția acestuia Safta, fiica lui Constantin Brîncoveanu. Situată pe Podul Mogoșoaiei, lîngă „puțul cu zale", ctitoria a fost înzestrată, după obiceiul vremii, cu un han, cu prăvălii și alte averi. Restaurarea plină de grijă, săvîrșită în zilele noastre de către Comisia monumentelor istorice, și amenajarea de către municipalitate a parcului din față, către care cobori printr-o scară monumentală, au făcut din biserica Crețulescu, cu zidurile ei de cărămidă aparentă, cu silueta ei zveltă, un monument prețios, caracteristic și bine pus în valoare al Bucureștilor.

Dintre ostași, Gheorghe Totoescul, căpitanul de lefegii, ridică, împreună cu soacră-sa, jupîneasa „Chița Portăreasa", în 1711 sau 1712 — data 7220 „de la zidirea" lumii poate să însemne amîndoi acești ani — biserica *Sf. Nicolae din mahalaua Jitniței*, adică din mahalaua unde au fost, odinioară, magaziile de grîne ale domniei. Noul lăcaș înlocuia, probabil, pe altul mai vechi, constatat documentar încă în veacul al

Fig. 30 — Candela de deasupra mormîntului lui C. Brîncoveanu pusă de doamna Marica. Stil caracteristic brîncovenesc. (C.C.G.)

Fig. 31 — Biserica cu sfinți sau cu sibile, pe calea Moșilor. (C.C.G.)

Planşa I. Turnul Colţei, construit în 1714—1715, în faţa bisericii şi spitalului ; aspect din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În primul plan, în dreapta, un apar cu butoiul de apă şi doniţa.

XVI-lea. Într-adevăr, un act din 1590, iunie 19, se referă la „un loc de casă, aproape de jitnița domnieimele, lîngă biserică".

Cele mai numeroase, comparativ, sînt însă bisericile ridicate de *meșteșugari*. Care meșteșugari, în general, nu produc numai marfă, dar o și vînd, sînt deci, totodată, negustori. În această categorie intră o serie întreagă de meșteșugari — negustori bucureșteni, precum tabacii, cizmarii; șelarii, brutarii, oțetarii, săpunarii etc.[1] Doar băcanii care vindeau marfă adusă de departe, „coloniale" și produse sudice, chiristigii, care-și aduceau cheresteaua din satele noastre de lîngă pădure, brașovenii — mai tîrziu udricanii, lipscanii și gabrovenii, care se aprovizionau din Udrii (Adrianopole), Lipsca și Gabrovo — erau numai negustori; la ceilalți, atelierul făcea una cu prăvălia sau se afla lîngă ea. Încă în 1677, e amintită o biserică în „mahalaua Sfîntului Nicolae din Șelari"; sub Brîncoveanu, lăcașul e zidit din nou de Șerban Cantacuzino paharnicul și de neguțătorii Apostol Lazăr și Iorgu starostele; pisania poartă data august 1700. Probabil că cei doi din urmă erau cu banii; de altfel, într-un act din 1750, martie 8, prin care biserica e închinată Mitropoliei, numai Apostol e arătat ca ctitor, fără vreo amintire despre ceilalți doi. Această biserică din *Șelari* se pare că e totuna cu aceea numită într-un act din 1691, iunie 20, „biserica doamnii Ilincăi, ce să chiamă Sfete Nicolae", și care e arătată ca fiind lîngă mahalaua Zlătarilor. Într-un atare caz, rezultă deci că printre ctitorii ei mai vechi era și cea de-a doua soție a lui Antonie-vodă din Popești (1669—1672), doamna Ilinca. Într-un act din 1670 găsim ca martor pe „popa Șărban dă la doamna". Biserica *Oțetari*, numită astfel după breasla respectivă, ai cărei membri locuiau, se vede, prin partea locului, e pomenită pentru întîia dată în 1681; era de lemn. Pe timpul lui Brîncoveanu, în 1708, i se fac înnoiri, iar în 1757 e înlocuită printr-una de zid, noii ctitori fiind Mărgărit starostele și Niculae cupețul, adică negustorul. Tot un „cupeț", anume „jupînul Vasilii Potoceanul", cu jupîneasa dumnealui Sanda și cu fiul lor „jupîn Ghinea" isprăvesc de ridicat, la 1 septembrie 1692, biserica *Sfîntul Nicolae din Sîrbi*. Cu același hram al sfîntului Nicolae — e hramul cel mai răspîndit în bisericile bucureștene — exista la începutul secolului al XVIII-lea un lăcaș de lemn pe locul celui numit azi *Sf. Nicolae Tabacul*. Adaosul de Tabacul se explică prin aceea că la 1776 un Dima Tabacul și un Drăghici Tabacul erau purtători de grijă bisericii, căreia C. Mavrocordat îi dăruise în 1752 cărți de ritual. Lăcașul de zid a fost reparat în 1864 și în 1940. Un negustor străin, „Tănasie de la Tîrnova", din Bulgaria, dar așezat în București, a lăsat bani să se ridice aici o biserică; voia i-a fost îndeplinită de „nepotă-său Stavro", în 1705, septembrie 8: e biserica *Scaune*, adică a scaunelor de măcelari, ce-și aveau așezările în preajmă-i. Înaintea acestei biserici, pe a cărei ușă de fier, ulterioară, și-a săpat numele lăcătușul care a făcut-o, Dumitru Pere, și data 1795, aprilie 30, fusese o alta, cunoscută sub numele de biserica *Săpunarilor*, clădită pe locul marelui vornic Cernica: prima mențiune e din 1675, iunie 5. Numele se explică prin împrejurarea că unii dintre măcelari, din seul vitelor tăiate, făceau săpun. În sfîrșit, amintim biserica *Negustori*, care exista la începutul veacului al XVIII-lea și era de lemn. A ars cu prilejul incendiului din 1718, cînd „au ars tîrgul" și a fost reconstruită în „piatră", „den mila a mulți creștini", în anul 1725 sau 1726. „Creștinii" sînt „cupeții" sau negustorii așezați în număr mare în jurul lăcașului, și dintre care o seamă s-au și înmormîntat în cuprinsul lui. Astfel, „jupan Stanciul cojocarul", înmormîntat în 1723, „jupan Dumitrașco cupețul", în 1742, noiembrie 24, „Matei cupeț", în 1747, august 9, „Simeon cupeț", în 1761, februarie 9 etc.

Acești „cupeți" sau negustori erau organizați într-o frăție, avînd în frunte un vătaf; ea se transformă apoi într-o breaslă cîrmuită de un staroste. În actul inedit din 1661, martie 10, prin care Ghinea cojocarul vinde lui Cernica cupețul „un loc de prăvălie, în oraș în București, în ulița cea mare" cu 90 de galbeni „bani gata", adică peșin, printre martori, în afară de „jupan Gherghina județul cu 12 pîrgari", este și jupîn Iorga vătaf „za cupeți", adică vătaf de negustori; sînt de asemenea o serie de cupeți care-și pun și pecețile, ca, de pildă, „cu, Cuțar cupeț", „cu, Dima cupeț"; printre ei este și „jupînu Tudor Rușciuclu", adică din Rusciuk. Breasla negustorilor din București obține de la Brîncoveanu, prin „porunca" din 25 martie 1700, să plătească birul în mod colectiv, pe temei de înțelegere sau „ruptoare", și anume, 4.000 de ughi sau galbeni anual, în patru rate.

Cunoaștem numele a o seamă de negustori de vază din epoca brîncovenească. Unul este „Pană neguțătorul", cumnat cu Iorga stolnicul și cu Nedelco, feciorii clucerului Nedelco din București; el ținea în căsătorie pe fiica acestuia din urmă, Anca, și luase zestre mai multe prăvălii — ne-o spune documentul din 8 ianuarie 1681. Una din fetele lui Pană, Ilina, era, la rîndul ei, soția lui Cîrstea vistierul, înrudit cu Filipeștii, iar fata lui „Defta neguțătorul" se căsătorește în 1694 cu Harvat spătarul. Un alt neguțător este Nica cupețul; el vinde, potrivit actului din 26 iunie 1688, marelui logofăt Constantin Brîncoveanu, viitorului domn, o țigancă pe 25 de taleri. Un al treilea e „Dima neguțătorul spudeul", adică cel învățat, a cărui jupîneasă, după încetarea lui din viață, închină, la 13 decembrie 1694, via ei „den dealul Bucureștilor", trei prăvălii în oraș și cincizeci de oi cu miei „mănăstirii Iverul de la Sfetagoră", adică de la Muntele Athos. Un iubitor de cultură, prieten al filozofiei, este neguțătorul Manul Apostol care tipărește, pe cheltuiala sa, în 1713, la Tîrgoviște

[1] Pentru detalii asupra meșteșugarilor bucureșteni vezi partea a doua a acestei lucrări.

două cărţi: *Pilde filosoficeşti*, in româneşte, tradusă din greceşte, şi *Maxime filosoficeşti*, în greaca vulgară, tradusă din italieneşte. Pe vremea lui Brîncoveanu, poate şi a lui Şerban Cantacuzino, a trăit un neguţător „Hagi Vasilie"; feciorul lui, Dumitraşco, staroste de negustori, dă, la 22 februarie 1734, o mărturie asupra unor locuri şi case în mahalaua Săpunarilor; obiceiul acesta de a merge la Ierusalim, în hagialîc, era răspîndit printre negustorii capitalei, ca şi, de altfel, printre cei din celelalte oraşe ale ţării. Cea mai veche menţiune de „hagiu" pe care o cunoaştem este aceea din 15 februarie 1590, cînd un „Dumitru hagi" este citat ca martor cu prilejul vînzării unei prăvălii bucureştene. El precede deci cu mult pe spătarul Mihai Cantacuzino, care, însoţind pe maică-sa Elina postelniceasa, a fost în 1683 în hagialîc la Ierusalim şi la Muntele Sinai. Un negustor cu vază, pe vremea lui Brîncoveanu, e „Porfir cupeţul"; el făcea negoţ cu blănuri scumpe — samur sau zibelină (azi ii zicem vizon), cacom sau hermină, sîngeap sau petit-gris etc. — şi, după nume, pare a fi rus. De la el cumpăra domnul blănurile de preţ de care avea nevoie fie pentru casa sa, fie spre a le dărui mai-mărimilor turceşti de la Stambul şi din cetăţile dunărene. Condica vistieriei arată că i s-a plătit acestui „cupeţ" la 20 decembrie 1696 suma de 4.000 de taleri pentru samurul procurat, rămînînd să i se mai dea încă 3.000. Deosebit de bogat şi inspirînd încredere trebuie să fi fost „Apostol neguţătorul", probabil totuna cu ctitorul de la Sf. Nicolae-Şelari (vezi mai sus, p. 89); el a contribuit, împreună cu alţi „neguţători", la ridicarea chiliilor şi „caselor patrierşăşti" de la Sf. Gheorghe-Nou şi a fost „cheltuitoriu lucrului acestuia", adică a ţinut conturile construcţiei, fiind şi casier; ne-o spune pisania, din 20 septembrie 1699, a acestor ecarete. Ştim din alte mărturii că acest Apostol era „zaraf", deci echivalent bancherului de mai tîrziu. Un alt negustor bogat în vremea lui Brîncoveanu este Maxim cupeţul mărgelarul, cu prăvălii în inima tîrgului; feciorul lui, Constantin, ridică biserica Sf. Elefterie-Vechi. Diata sau testamentul, din 6 februarie 1735, prin care acest urmaş de negustor, el însuşi negustor pricopsit, hotărăşte zidirea lăcaşului, e un document din cele mai interesante, tipic pentru această categorie de locuitori instăriţi ai Bucureştilor. Vom reveni asupra acestei diate mai jos, în capitolul special consacrat negoţului. Menţionăm, în sfîrşit, un alt negustor, pe braşoveanul Dumitru Nona, „prieten iubit" al lui Brîncoveanu, după însăşi expresia domnului. Mai înainte, Matei Basarab dăduse un calificativ asemănător „lui jupîn Badea neguţătorul din Brăila", „prietenului domniei-mele".

Într-un oraş cu o mişcare comercială atît de vie, unde se vîntură atîţia bani de atîtea feluri, e normal să întîlnim *zarafi*. Am amintit mai sus pe Apostol. Un „Manole zaraful" cumpără înainte de domnia lui Antonie-vodă din Popeşti (1669--1672) un loc pe lîngă biserica Sf. Gheorghe-Vechi, clădind pe el „case şi hanuri", iar un Iane zaraful, grec după nume, vinde chiar în timpul domniei lui Antonie, la 1 aprilie 1669, o sută de stînjeni de moşie la Flocoşi, în Ilfov. Un „Ghiorghie zaraful odabaş" apare ca „neguţător mărturisitor", adică martor în documentul inedit din 12 februarie 1688, privind o jumătate din pivniţa de piatră a lui Iane, nepotul lui Ghinea Matraca. Tot un „Iane zaraful" — poate unul şi acelaşi cu cel din 1669 — vinde la 24 august 1689 mănăstirii Radu-Vodă „un loc de casă aici in Bucureşti", între poarta mănăstirii Stelea şi aceea a locuinţei boierului Rudeanul. Un alt loc al său se învecina cu acela pe care Brîncoveanu, la 17 aprilie 1696, îl dăruieşte dregătorului său de credinţă, Ianache Văcărescu, cel ce avea să piară o dată cu stăpînul său în ziua cruntă de 15 august 1714. Un „Cozma zaraful" apare ca martor în cartea pe care cei şase boieri rînduiţi de domnie o dau, sub Brîncoveanu, lui Barbu clucerul Bălăceanul şi lui Radu logofătul Glineanul (din Glina). Cam în aceeaşi vreme trăia şi Nica zaraful; feciorul lui, Panait, e amintit într-un document din 10 decembrie 1734. Cu privire la acest Nica ni s-a păstrat un interesant document inedit din vremea lui Ioan Mavrocordat (1716--1719), din care se vede că el era zaraful Cantacuzinilor. Egumenul mănăstirii Sf. Ecaterina din Bucureşti arată anume că „dumnealui Nica zaraful, avînd casă" pe un loc din oraş al mănăstirii, a mers pe cînd domnea Ştefan Cantacuzino (1714—1716) „la dumnealui stolnicul Constantin şi la dumnealui spatariul Mihai de s-au rugat şi s-au acolisit [au insistat, s-au ţinut de capul lor] în tot feliul... ca să-mi zică să-i vînz locul unde-i era casa, pînă m-au chemat dumnealor pe mine şi mi-au zis ca să-i vînzu acel loc; şi eu nevrînd să vînz locul şi apărîndu-mă în tot chipul... mai pe urmă mi-au zis dumnealor acest cuvînt, că de nu voi vrea să-l vînzu de voe, îl voi vinde şi fără de voe. Deci eu, neavînd ce face şi auzind şi cuvintele dumnealor, care îmi zicea că îl voi da fără de voe, de nevoe mi-au fost a vinde locul jupînului Nicăi în taleri 100." Menţionăm, în sfîrşit, pe „dumnealui jupînul Dumitraşco zaraful", care, la 18 noiembrie 1724, împrumută pe „Bălaşa, fămeia Albului căldărariul", cu 30 de taleri, din care 20 de taleri cu „zeace doi dobînda" — adică 20% — iar 10 taleri fără dobîndă, pînă la Paştele viitor.

Pacea de care se bucură oraşul în epoca brîncovenească, precum şi dezvoltarea lui economică favorizează dezvoltarea culturii. Şcolile se înmulţesc. Se întemeiază — se pare în 1694 — în locul cursurilor de pînă atunci (vezi mai sus, p. 79) o şcoală superioară — cunoscută apoi sub numele de Academia din Bucureşti — şi ea capătă, la 1 septembrie 1707, un statut precis. În localul cel nou, clădit de domn, de la Sfîntul Sava, vor fi trei dascăli, cu salariu anual, care vor preda logica, metafizica şi psihologia, fizica şi astronomia, retorica, gramatica şi ortografia. Se vor face lecturi din Xenofon, Plutarh

şi Tucidide, din cuvintările lui Isocrat, Demostene şi ale sfîntului Grigore din Nazianz, din cîntecele lui Pindar, fabulele lui Esop, tragediile lui Sofocle şi Euripide, din cugetările lui Cato şi Pitagora; bineînţeles, se va citi din *Evanghelie* şi din *Faptele apostolilor*. Nu vor lipsi exerciţiile practice, în scris, la gramatică, dîndu-se atenţie şi ortografiei; temele vor fi corectate; se vor face şi dialoguri în contradictoriu. Cursurile vor avea loc numai cinci zile pe săptămînă, joia şi duminica fiind rezervate pentru „vacanţa şi odihna învăţăceilor". Şcoala de la Colţea, înfiinţată o dată cu spitalul, între 1703 şi 1707, de către Mihai Cantacuzino, nu avea un caracter aşa de înalt. Ea era totuşi foarte utilă, cu cei doi dascăli ai ei, „unu pentru ştiinţi şi altu pentru învăţăturile începătoare", dat fiind numărul celor care doreau să înveţe. Un document din 17 aprilie 1708, dat de Mihai Racoviţă, domnul Moldovei, vorbeşte de această nouă creaţie, „unde cei ce poftescu a nu-şi pierde în zadar vremea tinereţilor" pot „în dar vistierul învăţăturii să cîştige"; el aminteşte şi de existenţa spitalului de acolo, „lăcaş dumnezeesc, vrednic de laudă". Vechea şcoală de „slovenie" de la Sf. Gheorghe-Vechi, unde se pregăteau diacii, logofeţii sau grămăticii necesari cancelariei şi vistieriei domneşti, işi continuă existenţa. O seamă dintre aceşti „grămătici" depind de biserica domnească a curţii, beneficiind de scutirile de care se bucurau slujitorii acesteia. Astfel, la 4 februarie 1665, Radu Leon acordă asemenea scutiri celor 3 preoţi, 1 diacon şi 6 (şase) grămătici ai bisericii, „Mihul grămăticul i Vlădilă grămăticul, Grama grămăticul, Nica grămăticul, Ivaşco grămăticul, Bunea grămăticul"; probabil că unii din ei făceau şi oficiul de dascăli, în strană, la slujbă, iar nu de dascăli de învăţătură, pentru copii. Curtea fiind străjuită, nu e de admis existenţa unei şcoli *în cuprinsul ei*. Din şcoala de slovenie de la Sf. Gheorghe vor ieşi toţi traducătorii din veacul al XVIII-lea ai actelor noastre slave, un Lupu dascălul, un Stanciul iereu, un Popa Florea şi alţii.

Tipografia de la Mitropolie continuă să tipărească. Alături de ea se înfiinţează însă, cu cheltuiala domniei şi cu stăruinţa şi munca lui Antim Ivireanul, alta nouă la Snagov. La 6/16 februarie 1696 apărea prima tipăritură a acesteia — „pîrgă şi roadă nouă", cum citim în prefaţă — anume, *Slujba sfinţilor Constantin şi Elena*. Cărţi ies necontenit de sub teascuri nu numai pentru noi, dar pentru toată ortodoxia. Acum, sub Brîncoveanu, apare şi primul text tipărit pentru turcii creştini: este un „proschinitar", adică o descriere a Ierusalimului şi a Palestinei, tipărit la Bucureşti în 1701; se utilizează nu caractere arabe, ci greceşti. Tot cu bani şi meşteri trimişi din Bucureşti au apărut, în această vreme, şi texte în limba georgiană la Tiflis, în Caucaz, şi în limba arabă, la Alep, în Siria.

În afară de şcoli şi tipografii, Bucureştii înregistrează în epoca brîncovenească şi alcătuirea unei serii întregi de *cronici* în limba română: e un fapt de cea mai mare importanţă pentru istoria noastră culturală. Acum scrie *Radu Popescu*, cel mai de seamă cronicar muntean, importanta sa operă cuprinzînd istoria Ţării Româneşti de la „descălecat" pînă la 1729; el răspunde *cronicii Cantacuzinilor*, a cărei ultimă parte a fost redactată după retragerea armatei austriece, comandată de generalul Veterani, din ţară (toamna lui 1688). Acum scrie şi *Radu Greceanu*, istoriograful oficial al lui Constantin Brîncoveanu, precum şi stolnicul *Constantin Cantacuzino*. Acesta din urmă alcătuieşte *Istoria Ţării Româneşti dintru început*, lucrare neterminată, dar preţioasă prin susţinerea, cu argumente, a originii noastre daco-romane, a unităţii neamului nostru şi a continuităţii lui în Dacia. Tot stolnicului i se datorează şi *Harta Ţării Româneşti*, tipărită în greceşte şi latineşte la Padova în 1700, cea dintîi hartă detaliată a Munteniei şi, ţinînd seamă de vremea în care a fost alcătuită, o adevărată capodoperă a genului. Să adăugăm *Cronica anonimă* relatînd răstimpul 1688—1714, apoi aceea, în greceşte, a lui *Mitrofan Gregoras*, referitoare la evenimentele anilor 1714-1716, să ţinem seamă de traducerile în limba română care au loc în această perioadă, traduceri în fruntea cărora stă aceea a *Bibliei* tipărite în 1688, să ne gîndim în sfîrşit că Bucureştii sînt acum reşedinţa sau popasul preferat al atitor învăţaţi, laici şi clerici, greci, ca, de pildă, profesorul Sevastos Kymenites — primul director cunoscut al Academici — doctorul Ioan Comnen, Hrisant Notara, viitorul mitropolit al Ierusalimului, arhiereul Ghermano din Nyssa Capadociei etc. şi vom ajunge în mod firesc la concluzia că întinsa şi bogata reşedinţă a Ţării Româneşti a fost, în epoca brîncovenească, şi un adevărat centru de cultură, cel mai important din tot sud-estul european, întrecînd oraşele din Ungaria şi Transilvania şi lăsînd mult în urmă pe acelea din Balcani, exceptînd, bineînţeles, Constantinopolul.

Faţă de atîtea părţi pozitive, Bucureştii înregistrează, sub Brîncoveanu, şi una negativă: işi pierde cîrmuitorul ales de obştea orăşenilor. Timp de un veac şi aproape jumătate, începînd cu Necula al lui Bobanca din 1563, „judeţul" cu cei 12 „pîrgari" ai lui apăruse în mod regulat în documente ca autoritatea supremă orăşenească; de la Brîncoveanu încolo nu-l mai întîlnim. Ultimul constatat documentar este „Şerban judeţul", într-un act din 1699, martie 10; la 2 iunie 1707 îl găsim într-un alt act, inedit, în ipostaza de „Şerban ce au fost judeţ"; nu mai apare însă nici unul în funcţie. Care să fie motivul suprimării acestui reprezentant al obştii orăşeneşti? Şi pînă acum, paza şi liniştea oraşului erau asigurate de vel-agă, omul lui vodă; pe de altă parte, în caz de absenţă a domnului din capitală, întîlnim încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, — exact din 1642 — instituţia „ispravnicilor scaunului Bucureşti" — de la unul pînă la cinci la număr — recrutaţi la început dintre dregătorii de rang secund, apoi dintre marii dregători. Domnul îşi putea exer-

cita deci autoritatea prin aceste organe; suprimarea judeţului — care în celelalte oraşe ale ţării continuă să existe — nu se poate deci explica decît prin dorinţa de a-şi asigura şi mai bine controlul administraţiei în cel mai mare centru al ţării, acum mult sporit şi ca întindere, şi ca populaţie, şi ca bogăţie. Orăşenii nu mai au nici un organ propriu înalt, ales de ei, depind cu totul de domnie.

BIBLIOGRAFIE

I. *Aspecte ale luptei pentru putere.* 1. C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul cronicilor muntene*, Bucureşti, 1906, 160 p. in 8°; 2. I.C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, 352 p. in 4°; 3. C. Strempel, *Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, în *Studii şi cercetări de bibliologie*, I (1955), p. 15—40.

II. *Bucureştii sub Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu.* 4. C. Giurescu, *Introducere* la volumul Const. Giurescu şi N. Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu*, Bucureşti, 1907, L, p. in 8°; 5. N. Iorga, *Constantin-vodă Brîncoveanu, Viaţa şi domnia lui*, Vălenii-de-Munte, 1914, 213 p. in 8°; 6. Virgiliu N. Drăghiceanu, *În amintirea lui Constantin Brîncoveanu, 1714—1914. Locaşurile voievodului. Privire arheologică*, Bucureşti, 1914, 112 p. in 8°; 7. Virgil Drăghiceanu, *Palatul lui Constantin-vodă Brîncoveanu din Bucureşti*, in *Bul. Com. mon. ist.*, XIX (1926), p. 1—8; 8. N. Iorga, *„L'Académie" de Bucarest*, in *Rev. Hist. Sud-Est*, 1929, p. 1—11; 9. N. Iorga, *Biserica şi palatul de la Afumaţi*, in *Bul. Com. mon. ist.*, XXIV (1931), p. 33—37; 10. Virgil Drăghiceanu, *O ctitorie brîncovenească dispărută: biserica Sfîntul Ion grecesc din Bucureşti*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 138—142; 11. Dorica Voinescu, *Biserica Antim*, in *Boabe de grîu*, IV (1933), nr. 9, p. 539—549; 12. G. Potra, *Averea lui Şerban Cantacuzino şi întemeierea Mănăstirii Cotroceni*, in *Rev. ist. rom.*, IV (1934), p. 300—306; 13. Pr. Grigore N. Popescu, *Un colţ de oraş şi un sfînt lăcaş (Parohia şi biserica „Hagiu" din Bucureşti)*, Bucureşti, 1935, 272 p. in 8°; 14. M. Regleanu, *Prima ctitorie de la Colţea. Un document inedit*, in *Revista Arhivelor*, III (1936—7), p. 375—379; 15. I. Ionaşcu, *Şcoala de la Colţea în veacul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1938, 15 p. in 8°; 16. Dan Simonescu şi Emil Muracade, *Tipar românesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*, in *Cercetări literare*, III, Bucureşti, 1939, p. 1—32; 17. Dim. C. Ionescu, *Istoricul tipografiei în Bucureşti*, in *Gaz. mun.* X (1941), nr. 454; 18. G. Potra, *Biserica Sf. Nicolae-Jigniţa*, in *Gaz. mun.* (1942), nr. 520; 19. I.D. Ştefănescu, *L'église „Doamnei" (de la Princesse) à Bucureşti. Les peintures murales*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXXVI (1943), p. 7—35; 20. Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei. Povestea unei străzi*, Bucureşti, 1943, 298 p. in 8°; 21. Constantin C. Giurescu, *Livres turcs imprimés à Bucarest*, în *Rev. ist. rom.*, XV (1945), p. 275—286; 22. Aurel Decei, *Din tipăriturile orientale la Bucureşti în secolul al XVIII-lea*, în *Rev. ist. rom.*, XV (1945), p. 365—371; 23. Corina Nicolescu, *Biserica Scaune*, în *Analecta*, III (1946), p. 49—59; 24. Radu Perianu, *Un negustor brăilean prieten cu Matei Basarab*, în *Rev. ist. rom.*, XVI (1946), p. 344—354; 25. Constantin C. Giurescu, *Relaţiile economice dintre români şi ruşi pînă la Regulamentul organic*, Bucureşti, 1947, 53 p. in 8° şi o hartă; 26. L. Lăzărescu-Ionescu, Dinu V. Rosetti, Gh. Ionescu, Gheorghe Astangăi, Horia Teodoru, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea-Veche*, în *Bucureşti. Rezultatele săpăturilor*, p. 184—261; 27. Gabriel Strempel, *Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea*, in *Studii şi cercetări de bibliologie*, I (1955), p. 15—40; 28. Ştefan Olteanu, *Meşteşugurile din Bucureşti în secolele XVI şi XVII*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 71—112; 29. Pr. Nicolae Şerbănescu, *Mărturii istorice despre monumentele religioase din Bucureştii de altădată*, în *Bis. ort. rom.*, LXXVIII (1960), 1—2, p. 83—116; 30. G. Potra, *Şcoala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe-Vechi din Bucureşti*, în *Glasul bisericii*, XX (1961); 31. I. Nanu, *Un monument istoric de artă religioasă: ctitoria mitropolitului Antim Ivireanul*, în *Bis. ort. rom.*, LXXIX (1961), 3-4, p. 223—318; 32. Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureştilor*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie*, Iaşi, XIII (1962), 1, p. 129—138; 33. Radu Popa, *Mogoşoaia*, Bucureşti, 1962, 89 p. in 8°; 34. N. Stoicescu, *Hanul lui Constantin Brîncoveanu*, în *Materiale de istorie şi muzeografie*, Bucureşti, 1964, p. 346—354.

BUCUREŞTII ÎN PERIOADA FANARIOTĂ

Dacă pentru ţară, în genere, perioada fanariotă înseamnă o scădere politică şi morală, pentru Bucureşti ea reprezintă un spor ca întindere, populaţie şi gospodărie.

Privită în general, perioada fanarioţilor este o perioadă de regres. Sub raport politic, se înregistrează, incontestabil, în toate privinţele, o scădere. Armata naţională e foarte redusă, iar domnii ajung nişte simpli funcţionari ai sultanului, care-i schimbă des; presiunea fiscală se accentuează; atmosfera morală e grea; intriga, mita şi bacşişul au tot mai mare preţ; în schimb, *caracterele* devin din ce în ce mai rare. Sînt şi unele aspecte pozitive: se desfiinţează străvechea instituţie a *Rumâniei*: ţăranii devin deci, legal, liberi, chiar dacă exploatarea lor, lipsindu-le pămîntul, continuă de către stăpînii moşiilor pe care sînt aşezaţi. Desfiinţarea rumâniei poate fi considerată ca prima lovitură adusă sistemului feudal, ca începutul destrămării feudalismului. Un alt aspect pozitiv e întemeierea de şcoli, spitale, aşezăminte filantropice, precum şi alcătuirea de legiuiri noi; toate acestea nu compensează însă marile scăderi ale perioadei fanariote, perioadă ce se întinde pe mai bine de un secol (1716, în Moldova 1711—1821).

Totuşi, Bucureştii cunosc în acest răstimp, în care începe şi se dezvoltă destrămarea feudalismului, o evoluţie ascendentă: dezvoltarea economică e în progres; se înfiinţează manufacturi în oraş şi în apropierea lui; meşteşugarii sînt tot mai numeroşi şi mai specializaţi; apar şi meşteşuguri noi; populaţia creşte ca număr şi nivel cultural; suprafaţa oraşului se măreşte, prin înfiinţarea de noi mahalale sau cartiere; se construiesc tot mai multe case şi prăvălii de zid; numărul lăcaşurilor bisericeşti sporeşte considerabil; apar, în sfîrşit, preocupări edilitare, înfiinţîndu-se primele cişmele, cu apă adusă pe olane de la izvoare dinafara oraşului, şi luîndu-se măsuri în ce priveşte curăţenia, luminatul şi alinierea străzilor. Nu lipsesc, bineînţeles, nici în această vreme, anii de restrişte: au loc războaie, cu toate necazurile şi greutăţile inerente lor; bîntuie molime, în special fioroasa ciumă; izbucnesc focuri care transformă în cenuşă, în cîteva ceasuri, mahalale întregi; se adaugă cutremurele, unele foarte puternice, şi inundaţiile, destul de dese. Dar după fiecare încercare, oraşul se reface, uneori uimitor de repede, şi merge înainte. Este impresionantă *vitalitatea* Bucureştilor — de fapt a bucureştenilor — avîndu-şi temeiul pe de o parte în activitatea lor neîncetată, ca meseriaşi, neguţători, cultivatori, şi în puterea lor de adaptare la împrejurări atît de diverse şi adesea potrivnice, pe de altă parte, în capacitatea lor de refacere, ca şi în tendinţa lor spre noutate, spre progres. Aşa se explică de ce a putut oraşul, cu toate cumpenele prin care a trecut, să se menţină, să sporească şi să ajungă la ceea ce este astăzi.

Dar pentru a înţelege progresul Bucureştilor în această vreme trebuie să ţinem seama mai întîi de factorul politic. Reşedinţă, acum necontestată, a ţării, oraşul este nu numai centrul economic cel mai important, dar şi centrul puterii politice şi administrative, centrul spre care tinde tot ce este energic, putere creatoare, spirit de iniţiativă, dorinţă de a ajunge. Curtea domnească din Bucureşti, unde se fac numirile în dregătorii, cu foloasele respective, unde se dau scutirile de dări, de unde se revarsă favorurile, este magnetul care atrage şi grupează în jurul ei, după cum, la Constantinopol, palatul sultanului, „Sublima Poartă“, sau, în extremitatea cealaltă a Europei, într-o altă lume, curtea din Paris a regilor Franţei. Dregătorii caută să fie sau să rămînă în Bucureşti, cît mai aproape de domn; banul Olteniei se mută aici (1761), lăsînd la Craiova un caimacam sau locţiitor. De altfel, acum, după reforma lui

Constantin Mavrocordat, dregătoria este singurul criteriu al nobleţei, al boieriei, cu diferitele ei avantaje. Toată lumea aleargă după slujbă, mare sau mică, după leafă. De aceea dregătoriile se înmulţesc considerabil; ajung să fie, spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea, şapte mari vornici şi trei mari logofeţi — sub vodă Caragea (1812—1818) patru — şi stau *cu toţii* în capitală; nu mai amintim de puzderia de slujbaşi mijlocii şi mici. E normal ca într-un asemenea centru, care concentrează toată puterea politică şi unde se adună veniturile întregii ţări, să sporească numărul meşteşugarilor şi negustorilor; ei produc şi vînd tot soiul de mărfuri autohtone şi străine; se stabilesc legături directe cu Lipsca (Leipzig), vestitul centru comercial al Europei Centrale. Unii dintre negustori strîng averi mari şi au capitaluri importante în numerar, anunţînd pe viitorii bancheri. În acelaşi timp apar în viaţa socială a oraşului lucrătorii manufacturilor; numărul acestor lucrători sporeşte spre sfîrşitul epocii fanariote.

PÎNĂ LA TRATATUL DE LA KUCIUK-KAINARGI (1716—1774)

Epoca fanarioţilor începe, şi în Muntenia şi în Moldova, cu domnia lui Neculai Mavrocordat, care ocupase mai înainte funcţia de mare dragoman sau tălmaci al Porţii. El intră în Bucureşti la 10 februarie 1716; cîteva luni mai tîrziu, în iunie, izbucneşte războiul dintre turci şi austrieci. Aceştia din urmă, sub conducerea vestitului general Eugeniu de Savoia, repurtează o strălucită victorie la Petrovaradin (5 august); cade în luptă însuşi marele vizir, Gin-Ali, cel ce condamnase la moarte atît pe Brîncoveanu cu fiii săi, cît şi pe Ştefan Cantacuzino cu rudele sale. Nicolae Mavrocordat, după o încercare neizbutită de a opri pătrunderea „cătanelor", adică a soldaţilor austrieci, în Oltenia, şi îngrijat de partidul filo-austriac din ţară, se retrage pentru un moment la Rusciuc, de unde revine cu ajutor turcesc. Reintors în Bucureşti, el pedepseşte pe cîţiva dintre cei care trecuseră de partea „nemţilor": boierii Barbu Bălăceanu, Pătraşcu Brezoianu şi Lupu Costachi sînt decapitaţi; mitropolitul Antim Ivireanul, „caterisit", adică depus şi trimis în surghiun la Muntele Sinai, e ucis pe drum, în Peninsula Balcanică, de garda turcească ce-l însoţea şi aruncat în rîul Tundja, un afluent al Maritzei. Apoi Mavrocordat trimite împotriva austriecilor, în Oltenia, mai toate forţele — puţine de altfel — de care dispunea. De această împrejurare profită ceilalţi membri ai partidului filo-austriac — Şerban Bujoreanu vornicul, Grigore Băleanu logofătul, Golescu spătarul, Ilie Ştirbei vistierul şi alţii — pentru ca să anunţe pe austrieci; aceştia trimit un detaşament de „cătane", sub comanda căpitanului Ştefan Dettine zis Pivoda, care intră pe neaşteptate în Bucureşti şi iau prizonier pe domn şi familia lui (25 noiembrie 1716). Cu acest prilej s-a răsculat şi mulţimea săracă din oraş şi, împreună cu „cătanele", au atacat casele boiereşti şi prăvăliile; un cronicar contemporan arată că „nimic nu era în stare să scape pe cei urmăriţi; ei nu puteau să se ascundă nici în case, nici în prăvălii, nici în mănăstiri, nici în hanuri". Iar un alt cronicar contemporan adaugă: „Atîta groază era, cît limbă de om nu poate povesti". Au pierit atunci şi cîţiva dintre dregătorii laici şi clerici, greci ţărigrădeni. În locul lui Nicolae Mavrocordat, dus prizonier la Sibiu, turcii numesc domn pe fratele lui, pe Ioan. Scurta stăpînire a acestuia — doi ani şi vreo trei luni — înseamnă pentru întreaga ţară, dar pentru Bucureşti, în special, un cumul de nenorociri: în februarie 1718 ia foc oraşul, incendiul pornind „dintr-o casă mică şi proastă. Atît s-a aţîţat foc mare — povesteşte Radu Popescu cronicarul — cît mergînd asupra Curţii domneşti, au ars toate casele, scăpînd numai cele boltite, şi trecînd foc şi peste Curte, au mers pînă la margine, arzînd şi tîrgul, şi mănăstiri, şi case boiereşti, şi tot ce era înainte." Amintirea acestui foc s-a păstrat multă vreme; într-un document din 1754, februarie 10, privind două prăvălii din partea tîrgului „unde să frînge fierul", se spune că ele au fost stăpînite de o biserică din Tîrgşor pînă la domnia lui Ion-vodă Mavrocordat, „cînd au ars focul Bucureştii... arzînd şi aceale doao prăvălii". După foc a urmat, în primăvara şi vara aceluiaşi an, secetă grozavă şi, deci, foamete. Atît de cumplită a fost această foamete — ne povesteşte acelaşi cronicar — „cît mulţi oameni murea de foame, nu numai la ţară, ci şi în Bucureşti, în toate dimineţile se găsea oameni morţi pe uliţi de foame". Ea a ţinut pînă la noua recoltă; între timp, în primăvara următoare a trebuit să se aducă „făină de la turci". În sfîrşit, după foc şi foamete, a izbucnit ciuma, tot în 1718; o aduseseră, ca de obicei, armatele turceşti venite din Răsărit, unde această molimă era endemică. Un act inedit, din luna noiembrie, privind „un codru de loc din sus de Curtea domnească ce vine alăturea de Dîmboviţă", ne arată că acest loc fusese al popii Dima şi, apoi, al preotesei lui, Ila. „Iar cînd au fost acum de curînd — citim mai departe în document — s-au întîmplat şi preotesii lui *moarte de ciumă*". Se pare că domnul însuşi a căzut victimă molimei, murind la 23 februarie 1719; cronicarul Radu Popescu susţine că ar fi pierit de „lungoare", adică tifos. E probabil ca ambele boli să fi bîntuit Bucureştii.

În asemenea condiţii grele — foamete şi ciumă — reia tronul Nicolae Mavrocordat, întors la Stambul de cîteva luni de la Sibiu, din captivitatea austriacă. În timpul domniei lui, de unsprezece ani şi jumătate, fără războaie şi năvăliri, oraşul a izbutit să se refacă şi chiar să crească. În acest răstimp, domnul înalţă falnica sa ctitorie de la Văcăreşti, spre sud-est de

Fig. 32 — Interior din biserica mănăstirii Văcărești terminată în septembrie 1722. De remarcat cei doi stîlpi puternici de piatră sculptată. (C.C.G.)

oraş (vezi fig. 32). Temeliile ei se puseseră încă din prima domnie, în 1716; lucrul se reluase în 1719, şi construcţia bisericii era gata în septembrie 1722: aşa ne spune pisania, în limba română, de deasupra uşii de intrare. Tîrnosirea avu loc, cu mare pompă, doi ani mai tîrziu, la 24 septembrie 1724. Bogat înzestrată, mănăstirea trebuia, ca din veniturile ei, potrivit aşezămîntului cuprins în hrisovul solemn dat de domn, „streinii să-i primească, pre goli să-i îmbrace, flămînzii să-i sature, bolnavii să-i caute, pre cei din temniţi să-i cerceteze cu milă". În cuprinsul lăcaşului era şi o bibliotecă; ea cuprindea „cărţi bisericeşti şi profane în diferite limbi, anume greceşti, latineşti, greco-latine, arăbeşti etc.": aşa ne spune Efrem, patriarhul Ierusalimului, care a cercetat-o. Această bibliotecă nu trebuie confundată cu biblioteca personală a lui Nicolae Mavrocordat, celebră printre contemporani, conţinînd unicate cumpărate cu bani grei, nici cu biblioteca tînărului său fiu Constantin, al cărei catalog îl cunoaştem. La curtea acestui domn au stat de altfel învăţaţi renumiţi, cum a fost clasicistul Ştefan Bergler, din Braşov, şi medicul Vanderbech, care a alcătuit o descriere „istorico-fizico-topografică" a subsolului Olteniei. Lui Nicolae Mavrocordat i se datorează şi ridicarea, în 1723, a paraclisului, înglobat în locuinţa mitropolitului — azi a patriarhului — paraclis a cărui tîmplă e o adevărată bijuterie. Tot el a făcut „case domneşti", cu „foişor" pentru „frumoasă priveală" şi cu grădină, „pentru plimbarea domniei-mele şi a altor domni ce s-ar întîmpla a fi în urma domniimele": aşa citim în actul din 2 martie 1724, prin care acordă mănăstirii Radu-Vodă o milă anuală de 60 de taleri, drept despăgubire pentru locul de pe moşia ei pe care ridicase zisele case. În jurul acestora s-a dezvoltat apoi o întreagă mahala, care şi-a luat numele de la foişorul amintit. Casele domneşti nu s-au păstrat; a rămas însă pînă astăzi biserica, purtînd acelaşi nume, ridicată alături, în 1745, de soţia lui Nicolae Mavrocordat, doamna Smaranda. O nouă epidemie de ciumă marchează sfîrşitul acestei domnii, după cum marcase şi începutul ei. Domnul însuşi îi cade victimă; moare la 14 septembrie 1730 şi e îngropat în ctitoria sa de la Văcăreşti, într-un frumos mormînt de marmură. Această „cumplită şi năprasnică boală" — cum îi spune cronicarul — ivindu-se şi în vara lui 1734 — într-un act inedit din 5 martie 1735 citim: „cînd au fost astă-vară, fiind boala ciumei în oraş" — determină pe Grigore Ghica, unul din urmaşii în scaun al lui Nicolae Mavrocordat, să întemeieze, la răsărit de Bucureşti, „pre apa Colintinii, la fîntîna ce să zice a babei", un „spital de săraci bolnavi" cu o secţie specială pentru ciumaţi. În hrisovul pe care-l dă voievodul, la 12 octombrie 1735, de înzestrare a acestui spital şi a mănăstirii vecine, ridicate „întru cinstea şi lauda marelui mucenic şi *tămăduitoriu Pandeleimon*" [Pantelimon], se arată cît suferă lumea, şi în special sărăcimea, de lipsa unui loc unde să fie îngrijiţi cei bolnavi; căci — citim în hrisov — spitalul întemeiat la Colţea de Mihai Cantacuzino este „numai de bolnavi de cei cu rane şi buboşi". Prin urmare, face el acest nou spital, care, pe lîngă partea „dinlăuntru", unde vor fi cei atinşi „de alte boale", va avea şi o parte „denafară", cu „case" izolate pentru ciumaţi, „ca la un lazaret", aşa încît „să nu se smreduiască" — adică să se contamineze — nici ceilalţi bolnavi, nici „posluşnicii", adică îngrijitorii acestora. Pentru întreţinere, Ghica dă spitalului şi mănăstirii trei moşii mari domneşti — Drăgăneştii în Prahova, Piersica în Ialomiţa şi Ruşii în Teleorman — plus viile domneşti de la Sărata.

În vremea lui Grigore al II-lea Ghica are loc şi reorganizarea vămii sau „carvasaralei" din Bucureşti; cuvîntul „carvasara" vine din turcescul „*kervan seray (kiarvan seray)*", adică locul, clădirea unde trag caravanele. Într-adevăr, mărfurile importate, atît de peste Dunăre, cît şi din Transilvania şi dinspre miazănoapte soseau în oraş în caravane de care cu coviltir sau de cai purtînd „poveri", totul bine păzit. Nu avem detalii asupra acestei reorganizări, dacă domnul a precizat locul unde se făcea vămuirea şi dacă a ridicat vreo clădire în acest scop; ştim numai că faptul se produce în 1733; un an mai tîrziu, se reorganizează întregul sistem vamal al ţării, sporindu-se taxele şi revizuindu-se cotele pe care le primeau mănăstirile, în urma diferitelor donaţii domneşti, din aceste taxe. O preocupare similară, de caracter economic, constatăm şi pe vremea urmaşului în scaun al lui Grigore al II-lea Ghica, Constantin Mavrocordat. Acesta construieşte, prin anii 1739—1740, un „bezesten", adică „o mare clădire pătrată, cu prăvălii de jur împrejur, ca în pieţe"; explicaţia termenului, tot de origine turcească, ca atîţia alţi termeni privind comerţul şi mărfurile, ne-o dă însuşi secretarul domnului, francezul Flachat, care adaugă că aceste prăvălii nu puteau fi ocupate „decît de negustori străini... greci, turci sau unguri" şi numai cît timp îşi vînd mărfurile pe care le-au adus. Dacă vreunul din ei vrea să se aşeze definitiv în oraş, atunci „mai-marele breslei e însărcinat să-l ajute a-şi face locuinţă". Se pare că „bezestenul" a fost numit mai tîrziu „hanul Gabroveni", deoarece aici trăgeau de preferinţă negustorii din Gabrovo, cunoscutul centru meşteşugăresc bulgar; el venea deci chiar în spatele Curţii domneşti, în „inima tîrgului". Această domnie a lui Constantin Mavrocordat, cea mai lungă (1735—1741) din cele 6 domnii muntene ale lui — a mai stăpînit de patru ori şi în Moldova — înseamnă pentru istoria Bucureştilor o succesiune de grele încercări. Ele sînt în legătură cu războiul turco-austriac — început în vara anului 1737 şi încheiat prin pacea de la Belgrad (18 septembrie 1739) — la care se adaugă o serie de calamităţi naturale. În prima lună a campaniei, turcii sînt în defensivă; armata austriacă, sub comanda generalului Wallis, pătrunde în ţară, ocupă Cîmpulungul şi Curtea-de-Argeş şi înaintează spre Bucureşti, de unde Mavro-

cordat se retrage spre a nu păți ca tatăl său în 1716. „Cătanele“ ajung la Cotroceni la 22 iulie, dar după două săptămîni numai sînt obligate să se retragă în fața detașamentului turcesc, care însoțea pe domnul reintors. E lesne de închipuit ce s-a petrecut în oraș în acest răstimp. Cronicarul moldovean Ioan Neculce ne spune că turcii, la rîndul lor, au făcut „rea pradă“ în București; Mitropolia au prefăcut-o în „mecet“ sau geamie „di s-închină într-însa pașii“. Iar, după aceea, în al doilea an al războiului, în noiembrie 1738, cînd tătarii, neizbutind să treacă munții în Ardeal și suferind pierderi, se întorceau furioși, „prădînd și arzînd“, același cronicar adaugă: „Au lovit pren București, fiind domnul în scaun, ș-au prădat tîrgul tot, cu mănăstiri cu tot, ș-au găsit mulțime de avere. Și domnul n-au putut să isprăvască nimic, să nu-i lasă să prade; ce-u găsit, a boierilor pribegi și nepribegi și a neguțitori pin hanuri, tot au luat.“ Mai mare nenorocire a fost însă *ciuma*, tovarășa obișnuită a războiului. Ravagiile ei sînt extraordinare: o notiță contemporană arată că ar fi pierit în București 33.000 de oameni, 233 de preoți și 3 arhierei, iar cronicarul grec Dapontes spune că numai din iulie pînă la 1 octombrie 1738 au murit 10.000; cifrele, în special prima — 33.000 de oameni — ni se par totuși exagerate. Un document inedit din 25 martie 1740, dat de doi bucureșteni, Andrei și Cîrstea, „frații jupîneasii Maricăi Leundăroaiei“, arată că „au murit de ciumă sora noastră Marica și fie-sa Ioana, nepoata noastră“, și că, înainte de moarte, au lăsat „cu diată“, adică testament, Mitropoliei „casele cu locul cît cuprinde din mahalaoa Popescului, lîngă podul lui Șerban-Vodă“. Tot în același an, 1738, a avut loc și un cutremur puternic — în ziua de 31 mai, pe la trei jumătate după masă — și s-au abătut asupra țării și lăcustele, o altă plagă periodică a vremii. Erau așa de multe, încît le rineau oamenii cu lopețile. De aici, lipsă, foamete. Secuiul Kelemen Mikés, care zăbovește cîtva timp prin București în iarna 1739—1740, spune că pîinea lipsește în oraș și adaugă: „Nu e de mirare, căci de nicăieri nu se poate aduce nimic; iar aci e înghețat totul tun: apa, moara și morarul“.

În cele trei decenii care urmează, pînă la războiul ruso-turc din 1768—1774, Bucureștii nu mai cunosc prădăciuni ale armatelor străine; mai bîntuie însă ciuma în două rînduri, o dată în 1756, și altă dată în ultima domnie a lui Constantin Mavrocordat (1761—1763). Dar cu toate ravagiile molimei, populația, la sfîrșitul acestui răstimp, e sporită, iar orașul crește ca întindere, adăugîndu-și noi mahalale. Pentru aceste noi mahalale se clădesc noi biserici, cum e aceea cu hramul *Sf. Elefterie*, terminată de zidit la 4 mai 1744, aceea din *Olari*, a cărei pisanie poartă data octombrie 1758 și arată ca ctitori pe Dumitrașco Racoviță vel-vistier, pe Mihai băcanul, pe Iancu căpitanul și „alți creștini“, sau biserica *Fîntîna Boului*, numită ulterior Popa Tatu, ctitoria lui Mihai Cantacuzino. Un hrisov din 1752 al mănăstirii Pantelimon ne arată pe de altă parte că existau, la acea dată, trei biserici noi în partea de răsărit a Bucureștilor, și anume „biserica *Ceauș Precup*“, lîngă care se va clădi peste șase ani biserica Olari — de aceea un plan din 1847 are următoarea mențiune: „biserica Ceauș Precup, ce-i zice astăzi a Olarilor“ — apoi biserica *Pantelimon*, cu același hram deci ca și mănăstirea, și biserica *Iancului* (*Vechi*).

Breslele de meșteșugari și negustori sporesc ca număr, își diferențiază din ce în ce mai precis domeniul de activitate și încep să aibă și importanță politică. Aceasta se vede cu prilejul mișcărilor din 1753, 1764, 1765 — care și este numită mișcarea „rufeturilor“ adică a breslelor — și 1769, cu prilejul intrării armatei ruse în oraș. Motivul acestor mișcări e de ordin economic: *apăsarea fiscală excesivă* a unor domni fanarioți și a creaturilor acestora, doritoare de a se îmbogăți în cel mai scurt timp și trebuind, pe de altă parte, să plătească sume enorme la Constantinopol atît „meghistanilor“ sau înalților demnitari turci, cît și fanarioților influenți care erau „capuchehaielele“ sau reprezentanții diplomatici ai domnilor la Poartă. Prilejul mișcărilor este oferit de lupta dintre boierii și acoliții domnești, mulți din ei greci, ocupînd dregătoriile importante și lucrative, și ceilalți boieri, în majoritate români, din opoziție. Este, așadar, o reeditare a luptelor și frămîntărilor din veacul al XVII-lea, avînd ca scop *puterea* cu multiplele ei avantaje. În această luptă pentru putere, opoziția face apel la orășeni, la masa meșteșugarilor și negustorilor bucureșteni, făgăduindu-i micșorarea dărilor și determinînd-o astfel să se miște. Așa s-a întîmplat în 1753, cînd în ziua de Sf. Constantin (21 mai/ 1 iunie), „tot norodul Bucureștilor“ — expresia este a istoricului contemporan Mihai Cantacuzino — s-a strîns la Mitropolie și, în frunte cu mitropolitul Neofit, s-a dus la dregătorul turc, ce tocmai sosise în capitală spre a ancheta o plîngere împotriva domnului — Matei Ghica — și a grecilor săi, și a confirmat această plîngere. Urmarea a fost scoaterea lui Matei din domnia Țării Românești și transferarea lui în Moldova. În 1764, domnind Constantin Racoviță — în realitate însă grecul Iordache Stavracoglu „baș sau prim-capichihaia“ — o samă din boierii opoziției, în frunte cu bătrînul și ambițiosul Constantin Dudescu, sînt închiși și, la urmă, puși chiar în lanțuri. Motivul: să spună ce s-a făcut cu 2.800 de pungi de bani despre care se afirma că ar fi fost încasate în plus, în domnia predecesorului, peste cele 7.200 recunoscute oficial. Tratamentul dur aplicat celor închiși, pe de o parte, dar mai ales apăsarea fiscală în continuă creștere produce reacția populației bucureștene; îndemnată de boierii opoziționiști rămași liberi, mulțimea se răscoală, eliberează cu forța pe cei din închisoare și apoi o parte din ea pornește să se plîngă unui capigibașă sau agent turc ce se afla în capitală, iar altă parte spre Curtea domnească. Speriat de cele întîmplate și temîndu-se de urmări, Constantin Racoviță, alcoolic inveterat,

se sinucide, bînd o cantitate enormă de spirt de melisă (7 februarie 1764). Domnia fratelui şi urmaşului său la tron, Ştefan Racoviţă, începe prin tăierea a doi boieri: stolnicul Ştefănache Cremidi şi medelnicerul Iordache Băjescu; execuţia are loc la poarta de jos a Curţii domneşti şi urmăreşte să bage groaza în opoziţie şi s-o facă să nu mai reclame. Urmează stoarcerea ţării prin dări grele şi expedierea pungilor de bani la Constantinopol. Dar din cele 2.800 de pungi, reclamate din nou, nu se pot împlini decît 200. Pentru rest, sînt puşi la închisoare, potrivit indicaţiilor aceluiaşi faimos satrap Iordache Stavracoglu, optsprezece mari boieri, legaţi „de gît şi de picioare". Nemulţumirea creşte — dările grele nu scăzuseră de loc — şi, peste cîteva luni, populaţia oraşului se mişcă din nou. O însemnare contemporană ne arată că „s-a întîmplat răscoală din partea rufeturilor [breslelor] din Bucureşti, vineri, a doua şi după Înălţare — adică la 13/24 mai 1765 — strîngîndu-se la Mitropolie cu sunet de clopote, cerînd de la mitropolit şi de la boieri milă şi *iertare de dăjdii*". Dar oamenii lui vodă „turnagiul cu dumnealui spătarul şi aga Ipsilanti, cu beşlii şi albanezii, cu pistoale... i-au împrăştiat la [ceasurile] patru din zi; şi au tăiat la poarta din jos — adaugă însemnarea — pe unul Coman bogasierul din Giurgiu, pe un rob al lui Panaioti ceauşul şi pe un croitor; iar pe boierii fruntaşi ce erau închişi i-a mutat cu închisoarea de la cămară la beciurile dindărăt...". Cu acest prilej se pare că au fost atacate şi unele case boiereşti. Aşa ar rezulta din actul inedit cu data de 7 iunie 1766, în care, relatîndu-se o cercetare asupra casei boierilor Rudeni din mahalaua Antim, se spune că unul din mahalagii, Drăghici băcanul, a mărturisit „că şi el la acei bolovani au tăiat cu toporul, pus fiind dă silnici în vremea trecutei după urmă răzmiriţe". Afară de cazul cînd termenul „răzmiriţă" nu se referă la cele petrecute în războiul din 1738; un asemenea înţeles al lui vom întîlni şi în legătură cu războaiele din 1768—1774 şi 1786—1791 (vezi mai jos, p. 104). Mişcarea breslelor bucureştene n-a rămas fără urmări. Deşi reprimată, ea a dus, peste trei luni, la mazilirea lui Ştefan Racoviţă, trimis în insula Mitilene (Lesbos), şi a contribuit la executarea patronului acestuia, Iordache Stavracoglu. La plecarea mazilului din Bucureşti „s-a strîns tot norodul, strigînd, înjurîndu-l şi aruncînd în careta lui cu noroi şi cu baligă": aşa ne spune altă mărturie contemporană.

O manifestare semnificativă au avut păturile populare ale oraşului în timpul războiului ruso-turc, ce izbucneşte cîţiva ani mai tîrziu, şi anume, cu prilejul intrării primului detaşament rus, în noiembrie 1769, în Bucureşti. Declaraţia de război avusese loc la 30 octombrie 1768; în ţară exista un partid filo-rus, în frunte cu Pîrvu şi Mihai Cantacuzino — legătura se făcuse prin emisari, cum era maiorul Nazarie Carazin; el găsise aderenţi şi în rîndurile maselor, care aşteptau de atîta vreme o uşurare a greutăţilor, a grozavei apăsări fiscale. În primăvara lui 1769, bande turceşti, venite de la Rusciuc şi Giurgiu, sub pretextul războiului cu ruşii, jefuiesc şi ucid în Bucureşti şi în alte oraşe ale ţării. O cercetare oficială făcută la 9 mai de un reprezentant al sultanului constată că în capitală au fost ucise 42 de persoane, bărbaţi şi femei, şi rănite 25; de pe urma jafului a suferit şi Biserica Armenească. Garnizoana turcească trimisă de vizir spre a asigura paza oraşului era redusă: vreo opt sute de oameni. Aflînd de acest lucru, Carazin, înţeles cu spătarul Pîrvu Cantacuzino, expediază un corp de „volintiri", adică de voluntari români şi arnăuţi, împreună cu ceva cazaci; aceştia atacă, la 16 noiembrie 1769, în revărsatul zorilor, prin surprindere, Bucureştii, gonesc, *ajutaţi de orăşeni*, pe turci şi prind pe însuşi domnul ţării, Grigore al III-lea Ghica, ascuns în hanul lui Şerban-Vodă, „într-o prăvălie lipscănească". Este evident că Ghica, dacă ar fi vrut, putea scăpa, retrăgîndu-se spre Dunăre; adevărul este că i-a convenit să cadă prizonier, deoarece se temea ca, ducîndu-se la turci, să n-aibă soarta domnului moldovean Grigore Callimachi, decapitat numai cu două luni înainte. Poate că, în sinea lui, era chiar favorabil ruşilor. Îndată după succesul loviturii, sosi şi colonelul sau polcovnicul Carazin — fusese înaintat între timp — cu trupe ruseşti; *el împărţi puşti şi praf la mulţi dintre orăşenii aderenţi*, iar pe domn îl expedie, prin Iaşi, la Petersburg, unde fu bine primit de împărăteasa Ecaterina. Desfăşurarea ulterioară a operaţiunilor militare în preajma Bucureştilor nu e întotdeauna favorabilă: Pîrvu Cantacuzino piere într-o luptă lîngă Comana, iar detaşamentul său e distrus; Carazin însuşi trece printr-un moment greu. În iunie 1770, ruşii, operînd o concentrare a forţelor în vederea bătăliei decisive, se retrag din Bucureşti, care e ocupat de noul domn, Manolache Giani, numit de turci cu o lună mai înainte. Acesta mai încercase la 26 ianuarie şi la 5 februarie, pe cînd era numai ban al Craiovei, să intre în capitală, dar nu izbutise. De altfel, noua situaţie durează puţin. În urma înfrîngerii grave pe care o suferă vizirul în lupta de la Cahul (1 august). Muntenia e ocupată din nou de ruşi: trupele lor reintră în Bucureşti la 25 noiembrie 1770, iar Giani se retrage peste Olt.

În timpul acestor operaţiuni militare, oraşul, evident, a suferit pagube; s-au dărîmat şi stricat case; s-au pierdut bunuri. O serie întreagă de mărturii, cum sînt, de pildă, actele inedite din 15 octombrie 1772, 29 aprilie 1775 şi 19 mai 1780 amintesc de zapisele prăpădite „în vremea răzmiriţii". Interesant e cazul relatat de actul din 29 aprilie 1775: „Leiţa ovreica din Bucureşti" dă jalbă lui vodă cum „că este mai mult de 30 de ani de cînd cu sinfonie [înţelegere, contract] şi cu tocmeală pe an cîte taleri 30 am luat un loc de la sfînta Mitropolie, pe carele am cheltuit aproape de cinci pungi de bani de am făcut case şi am plătit chiriia pe fieştecare an, după tocmeală; *în vremea răzmiriţii*, din întîmplarea vremilor,

nemaiputînd a sta aicea, în Țara Românească, *cu alții am mers și eu în Transilvania.* Viind de acolo, toate ceale dupe înprejur, le-am găsit stricate, fără numai ce rămăsease zidurile pe care puteam de a le drege cu mai puțină cheltuială"; locul însă cu aceste ziduri fusese dat, între timp, altuia, și anume, fratelui economului Mitropoliei. Roagă deci să i se facă dreptate, „că va fi cu păcat acum, la vreme de bătrînețe, să umblu pe [la] ușile oamenilor". Raportul din 16 mai 1775 a celor însărcinați cu cercetarea acestui caz arată că reclamanta avusese într-adevăr, pe locul amintit, „pivniță de zid cu casă deasupra, *care s-au stricat din răzmiriță*, la anul 1769". Cu prilejul retragerii din iunie 1770, orașul ar fi putut fi ars, așa cum s-a întîmplat cu alte localități în timpul acestui război, și cum pățise el însuși mai înainte de atîtea ori. A intervenit însă împărăteasa Ecaterina, care la 5 martie a scris contelui Rumianțev să potolească zelul generalului Stofeln; acesta, în timpul retragerii, adoptase metoda incendierii orașelor și satelor. „Mi-e teamă — scrie împărăteasa — ca aceeași soartă să nu aibă Bucureștii"; de altfel — adaugă Ecaterina — ea este pentru creație, iar nu pentru distrugere.

Din această vreme a prezenței rușilor în București, din întîia jumătate a anului 1770, datează un plan al unei porțiuni din oraș, și anume, al marginii de sud și vest a lui, cu mănăstirile Văcărești și Cotroceni; este cel mai vechi din cîte planuri cunoaștem astăzi; redactat în franțuzește, probabil de un ofițer rus, el se păstrează în arhivele din Viena. Un alt plan al Bucureștilor, de data aceasta al orașului întreg, și mult mai detaliat, înfățișînd ulițele, bisericile și așezările mai de seamă, cu legenda în latinește, a fost întocmit de ofițerii topografi ruși, în 1770; el se găsește în arhivele din Moscova. După lungi tratative, dintre care o parte s-au purtat și în București (decembrie 1772 — martie 1773), s-a ajuns, în sfîrșit, la semnarea tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi (21 iulie 1774); textul lui s-a tipărit, în rusește și în românește, în orașul nostru. Între clauzele tratatului era și aceea, foarte importantă, ca Rusia să poată interveni la Poartă în favoarea Principatelor, iar Poarta să țină seamă de aceste intervenții. Se acorda amnistie generală și libertate pentru cei ce ar voi să plece din țară, luîndu-și averea. De această ultimă dispoziție se folosi Mihai Cantacuzino, fratele lui Pîrvu, stabilindu-se în Rusia.

Niciodată nu s-au ridicat în București și în împrejurimile lui mai multe lăcașuri bisericești ca în epoca fanariotă. Se înalță ctitorii noi, „din pajiște", cum se spunea pe atunci, sau se înlocuiesc cele vechi, de lemn, sau de „piatră", însă dărăpănate. Circa șaptezeci de asemenea lăcașuri datează din răstimpul amintit, și multe din ele, prin pisaniile lor, ne ajută să precizăm cronologia *creșterii treptate a orașului, a formării de noi mahalale.* Construiesc toate categoriile sociale, de la domn pînă la orășenii de rînd, de la vlădică pînă la opincă. Sînt mai puține *lăcașurile domnești* decît în veacul lui Matei Basarab și Brincoveanu; sînt în schimb mai multe cele boierești. Le ridică nu numai marii dregători, vistierii, logofeții, spătarii și ceilalți divaniți, cu venituri multe, dar și cei de mijloc și cei mărunți. Clădesc nu numai mitropoliții, dar și preoții mahalalelor și simplii monahi. Se adaugă apoi ctitoriile, mai puține, ale ostașilor, de la căpitani la seimenii de rînd, și, mai multe, ale negustorilor pricopsiți și ale meșteșugarilor, cu vătafii și staroștii lor în frunte. În sfîrșit, și alți orășeni, care nu-și arată totdeauna în chip lămurit meseria sau categoria, sporesc mulțimea acestor lăcașuri.

Călătorii străini ce trec prin București spre finele epocii fanariote rămîn adînc impresionați de marele lor număr. Englezul Bentham remarcă, încă în 1785, că „sunt puține orașele care să aibă un asemenea număr de biserici într-un spațiu atît de mic". Compatriotul său William Hunter, în 1792, și spaniolul Domingo Badia, în 1807, dau amîndoi cifra de 360 de lăcașuri, rusul Bantîș-Kamenski, în 1808, le evaluează la „peste 300, afară de paraclisele din casele boierești", iar francezul Lagarde (1812) și consulul W. Wilkinson (1814—1818) fac o estimație record: 366 de biserici și 20 de mănăstiri. Evident, toate sînt exagerări, dar exagerări semnificative.

Dintre ctitoriile domnești, în afara celor amintite la domniile respective, cităm aici mai întîi biserica de zid ridicată în 1747 de Constantin Mavrocordat pentru mănăstirea Sf. Spiridon; ea înlocuia un lăcaș mai vechi, constatat documentar în 1680. Situată pe malul drept al Dîmboviței, în dreptul începutului Căii Victoriei, această biserică, a cărei pardoseală a ajuns azi *sub* nivelul străzii, posedă o pisanie în limba greacă și *arabă*, precum și o icoană cu *inscripție arabă:* faptul se explică prin împrejurarea că Mavrocordat, o dată cu zidirea bisericii, a închinat mănăstirea Patriarhiei de Antiohia, titularul acesteia, arabul Silvestru, fiind de față și supraveghind lucrările. Tot hramul Sf. Spiridon are și încăpătoarea biserică — cea mai mare din București — a mănăstirii ridicate pe „podul" Șerban-Vodă de Scarlat Ghica în 1766 și terminate la 30 septembrie 1768 de fiul și succesorul lui la tron, Alexandru Ghica. Prin hrisovul pe care-l dă, acesta din urmă hotărăște ca din venitul mănăstirii — fusese bogat înzestrată cu moșii, bălți de pește și cu prăvălii în oraș — să se înzestreze în fiecare an nouă fete sărace, și anume, „trei fete de neam de boier scăpătați", primind fiecare cîte 250 taleri, „trei fete de a doua stare, de boiernași sau de neguțitori", cîte 200 de taleri și „trei fete de a treia mînă, cîte 50 de taleri". Această ctitorie nouă fu numită de către orășeni „Sf. Spiridon-Nou" spre a o deosebi de cealaltă, din vecinătate, închinată la Antiohia. Refăcută somptuos, cu materiale de bună calitate, între anii 1852—1858, ea adăpostește nu numai rămășițele pămîntești ale primului ctitor, Scarlat Ghica, dar și acelea ale decapitatului Constan-

tin Hangerliu și ale ultimului domn fanariot, Alexandru Suțu.

Dintre bisericile boierești ridicate în București în epoca fanariotă, marea majoritate datează din prima parte a acestei epoci, adică pînă la încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774). Am pomenit mai înainte cîteva din ele, anume biserica de la Oborul-Vechi, zidită în jurul crucii lui Mogoș, biserica Crețulescu și aceea a Ienei. În 1731, la 29 iunie, se termina lăcașul *Sf. Nicolae* din mahalaua *Broșteni*, ctitori fiind Ștefan, logofătul de divan, și soția sa, Anica. Un an mai tîrziu, în 1732, Nicolae ceaușul Bozianu, deci un mic dregător, făcea aproape de actuala biserică armeană lăcașul numit *Caimata*; acest nume, curios, a fost pus în legătură de unii cercetători cu porecla Bucureștioarei, ceea ce ni se pare puțin probabil, alții văd în el o formă derivată din grecescul καιμένη, însemnînd „sărmana"; în sprijinul unei atare explicații ar veni paralelismul cu biserica *Flămînda*, zisă „Săraca" — în planul lui Purcel, din 1791, are ambele numiri — construită întîi din lemn, la 1766, și apoi de zid, la 1782, de marele vornic Istrate și de Constantin Crețulescu. Caimata — biserica unde-și serba patronul breasla lăutarilor — a fost dărîmată în 1890: era în calea marelui bulevard care străbate orașul de la apus spre răsărit. Tot un ceauș, cu numele Radu, a înălțat, în 1760, biserica ce-i poartă numele, în locul alteia mai vechi, de lemn; pomelnicul bisericii poartă data 1757, ianuarie 7. Un „Udrecan clucer" termină de zidit, la 15 septembrie 1735, biserica ce-i poartă numele: *Udricani*. Un an mai tîrziu, în 1736, vel-vistierul (?) Constantin Năsturel și soția sa Ancuța ridicau biserica *Dobroteasa*, refăcută în 1847 și apoi din nou, între 1887 și 1893. Tot lor li se datorează și biserica *Slobozia*, terminată la 8 septembrie 1743 în locul vechiului lăcaș al lui Radu Leon (vezi mai sus, p. 78). Două lăcașuri a ridicat și domnița *Bălașa*, fiica lui Constantin Brîncoveanu, căsătorită cu Manolache Lambrino: unul, mai mic, la care e ctitor și soțul ei, pe atunci vel-ban, în 1744; celălalt, mai mare, construit de ea singură, după moartea soțului, și isprăvit în septembrie 1751; nici unul din aceste două nu mai există astăzi; pe locul lor se înalță actuala biserică, zidită între 1881—1888, și care, ea însăși amenințată cu dărîmarea din cauza crăpăturilor produse de cutremurul din 1940 și agravate de modul defectuos în care au fost construite fundațiile, s-a restaurat temeinic acum, în ultimii ani. În locul vechii biserici „de jurămînt" (Sf. Dumitru), Radu, logofătul de vistierie, termină, la 30 noiembrie 1753, un nou lăcaș și-l închină episcopiilor de Rîmnic și Buzău. La *Sf. Ștefan*, dinspre Calea Călărași, pisania poartă data 1768, august 25 și arată drept ctitor pe Stoica clucerul. Al doilea lăcaș cu același hram, dar avînd azi porecla *„Cuibu cu barză"*, exista în 1766, în partea opusă a orașului; el a fost refăcut mai tîrziu de clucerul Dona și soția lui Zamfira; piatra de mormînt a clucerului e din 1830. În octombrie 1758 se termina Biserica *Olari*, avînd drept ctitori pe vel-vistierul Dumitrașco Racoviță, pe Mihai băcanul, Iancu căpitanul și „alți creștini pravoslavnici". Recordul numărului de biserici ridicate îl deține, între boieri, Mihai Cantacuzino, autorul *Genealogiei Cantacuzinilor* și al *Istoriei Țării Românești*, partizanul rușilor, care i-au dat gradul de general și la care se și retrage după pacea de la Kuciuk-Kainargi. Lui i se datorează în București: 1. *Biserica de la livedea Văcăreștilor*, închinată ca metoh Episcopiei de Rîmnic; azi nu mai există, pe locul ei înălțîndu-se Ateneul Român. 2. Biserica *Fîntîna Boului* — după poreclă „Biserica luminată", iar actualmente Popa Tatu — ridicată între 1760 și 1774. 3. *Schitu Măgureanu*, început de socrul său, vel-logofătul Constantin Văcărescu și terminat de el la 5 octombrie 1756.

Dintre clerici, ridică lăcașuri nu numai înalții ierarhi, mitropoliții, dar și preoții de mir și monahii. Între mitropoliți, trebuie pomenit în primul rînd Daniil, care a păstorit la începutul epocii fanariote. În afară de refacerea bisericii Sibilelor, amintită mai înainte (vezi mai sus, p. 86), tot lui i se datorează și înălțarea bisericii *Vergului*, numită astfel, se pare, după boierul lui Brîncoveanu, proprietar în partea locului; a „ajutat" însă — cu bani, bineînțeles — nu acesta, cum ne-am fi așteptat, ci, așa cum ne arată pisania, „jupîneasa Ancuța, fiica popii Vladului"; construcția era gata la 4 septembrie 1724. Mitropolitul Ștefan (1732—1738) reface, din zid, „beserica lui *Lucaci*", numită astfel după primul ei ctitor, despre care n-avem alte știri. Lăcașul a ars în 1847, cînd cu focul cel mare, și a fost refăcută de enoriași în stil neoclasic, cu coloane; aici a slujit ca dascăl, cîntînd în strană, Anton Pann (1798—1854); bustul lui, ridicat prin subscripție publică, se află în fața bisericii, în stînga. Mitropolitul Grigore al II-lea a înălțat, pe la 1764, în partea de miazăzi a Bucureștilor, unde aveau proprietăți boierii Bărbătești, un schit de lemn și l-a închinat Mitropoliei; în locul lui a făcut în 1818 „Ioan șălaru" ajutat și de alții o biserică de zid, terminînd-o la 27 octombrie; ea e cunoscută azi sub numele de *Bărbătescu Vechi* și a fost refăcută în 1858. Preoților de mir li se datorează mai multe lăcașuri bisericești din vremea aceasta. E mai întîi *Biserica Albă* din Calea Victoriei, ridicată în secolul al XVIII-lea, la o dată ce nu se poate preciza, de „popa Neagul Dîrvaș" și de două „jupînese", Rada și Vișa: așa ne spune pisania noului lăcaș, cel de azi, refăcut în 1827, noiembrie, de marele clucer Nicolae Trăsnea și de soția lui Maria. Este apoi biserica *Popa Nan*, zidită întîi în 1719 de un „Nanu preotu", ajutat de credincioșii „Ruse, Ecaterina, Manole, Marula" și refăcută, potrivit pisaniei păstrate, în anul „de la facerea lumii 7273", adică 1764—1765, de „Dumitrache grămăticul", ajutînd și alții, între care „Dudul zlătarul" — care a fost și „ispravnic" la ridicarea lăcașului — și căpitanii Stan și Rada. Acest de al doilea lăcaș s-a dărîmat

în noaptea de 20 iulie 1910 şi a fost înlocuit prin biserica de azi. Tot un preot, călugărit apoi, „popa Gheorghe călugărul", a început biserica *Precupeţii Vechi*, terminată la 15 august 1773 de „Năstase siimeanul Mojucul" şi de soţia lui, Milca. Un alt călugăr, care avusese şi calitatea de „dichiu", adică de „econom" sau administrator al bunurilor vreunei mănăstiri, a ridicat, în 1773, ajutat şi de alţii, biserica *Dichiu*, numită şi *Tîrchileşti*, fiindcă se afla în mijlocul acestei mahalale, pe atunci la marginea Bucureştilor. Iarăşi un călugăr, şi anume Isaia Nováceanu, împreună cu sora lui, Sanda, şi soţul acesteia, Athanasie, a făcut, pe la 1745—1748, biserica *Sf. Ilie* de lîngă Podul Calicilor (Calea Rahovei); ruinată de cutremurul din 1802, a fost zidită din nou, cu banii vornicului Fotache Ştirbei, terminîndu-se la 15 august 1838. Cel mai frumos lăcaş ridicat de un cleric şi, în acelaşi timp, unul din cele mai frumoase ale Bucureştilor — un adevărat giuvaer — este, fără îndoială, Biserica *Stavropoleos* de lîngă Poşta centrală. Îi zice aşa fiindcă ctitorul bisericii, ieromonahul şi arhimandritul Ioanichie, originar din orăşelul Ostaniţa, în Epir, a ajuns mitropolit de Stavropolis (localitate în Peninsula Balcanică). Acest Ioanichie a clădit la început un han; îl constatăm documentar în 1704; apoi a făcut biserica, terminată la 30 octombrie 1724; ea servea hanului drept capelă. Prin pridvorul său, cu elegante coloane sculptate, prin chenarele de piatră ale ferestrelor şi uşii de intrare, prin brîul bogat, din ghirlande de frunze şi flori, ce-i dă ocol, prin admirabila tîmplă de lemn, şi, în sfîrşit, prin proporţiile ei atît de reuşite, biserica Stavropoleos este o podoabă a oraşului nostru. O menţiune specială merită *Schitul Maicilor*, de la poalele dinspre răsărit ale Dealului Spirii, schit ridicat în 1726, între 27 iulie şi 1 octombrie, de maica Tatiana Hagi Dina, în călugărie Timotheia. Ispravnic al construcţiei a fost vel-căpitanul de seimeni Pashali; iar înzestrare bogată — între altele 300 de stînjeni „din moşia domnească ce iaste în marginea oraşului Bucureşti despre Podu Calicilor desupra" — a primit de la voievodul Nicolae Mavrocordat şi soţia acestuia, Smaranda. Frumos restaurat în vremea noastră prin grija patriarhului Justinian, Schitul Maicilor adaugă o notă deosebită colţului liniştit de oraş în care se află.

Şi *ostaşii* sînt ctitori. Un „Thanase capitanul" şi cu asociatul lui — sau, cum îi spune pisania, „soţiia dumnealui" — Stanciul, vătaful de brutari, isprăvesc, la 8 septembrie 1763, biserica *Stejarul*, fostă pe strada Luterană, în spatele Palatului Republicii. Am arătat (vezi mai sus, p. 100 şi 101) că alţi doi ostaşi au contribuit la ridicarea bisericilor Olari şi Precupeţii-Vechi. Mai tîrziu, în a doua perioadă a epocii fanariote, „Panait Băbeanul vel-căpitan za lefegii", ajutat şi de alţi enoriaşi, va zidi biserica *Icoanei* (terminată la 2 septembrie 1786), iar „Nicolae Dărăscu biv (fost) polcovnicu", biserica *Amzei*; numele acestei biserici se explică prin cel de-al doilea ctitor, Amza Năescu, rudă cu primul şi executorul său testamentar; el a contribuit esenţial la ridicarea lăcaşului (1808—1810), jertfind, în acest scop, întreaga sa avere.

Mai numeroase decît ale ostaşilor sînt lăcaşurile ridicate de negustori şi meseriaşi sau meşteşugari. Cu banii lăsaţi de Constantin „cupeţul", adică negustorul, fiul lui Maxim, alt „cupeţ" vestit, s-a înălţat, terminîndu-se la 4 mai 1744, bine proporţionata biserică *Sf. Elefterie*, în cuprinsul întinsei păduri din această parte de vest a Bucureştilor şi lîngă un lac format de Dîmboviţa. Restaurată cu grijă de Comisia monumentelor istorice (vezi fig. 33), ea poartă astăzi calificativul de „Vechi" spre a o deosebi de monumentala biserică, avînd acelaşi hram, zidită în apropiere, în preajma celui de-al doilea război mondial. Un alt „cupeţ", Iane din Buzău, încheie, la 15 septembrie 1744, clădirea bisericii numită azi

Fig. 33 — Biserica Sf. Elefterie-vechi, tip de biserică bucureşteană din secolul al XVIII-lea. (I.C.S.O.R.)

Popa Soare; se vede că acesta din urmă a reparat-o sau s-a impus în vreun fel oarecare atenției urmașilor. *Mintuleasa*, terminată la 25 septembrie 1733, se datorează jupinesei Manta, sora lui Manta cupețul și a soției acestuia, Stanca. La *Silivestru* au fost ctitori „jupîn Pîrvan“ boiangiul și soția lui, Stanca; pisania poartă data 1743, iulie 15. Stanca lasă acestei biserici, „care iaste făcută cu toată cheltuiala noastră“, nu mai puțin de patru prăvălii, patru răzoare de vie în dealul Lupeștilor, diferite odoare și vase. În locul vechiului lăcaș, de lemn, de la *Oțetari*, s-a făcut unul nou, de zid, de către „Mărgăritu staroste și jupînu Nicolae cupețu“; pisania poartă data iulie 1757. Biserica *Batiște*, numită astfel după lăcașul anterior: „biserica lui Batiște“, amintit în 1660, aprilie 5, e ctitoria, din 3 noiembrie 1763, a vătafului Manciu și a soției sale, Ilinca. Iar „Ioan croitoriul“ ridică, în 1766, după 12 august, „un schit“ din jos de Curtea domnească și-l închină Mitropoliei; biserica lui, renovată, se află în gura pieței și poartă hramul Tăierea capului Sfîntului Ioan. Tot negustori sau meșteșugari de frunte par a fi și „jupîn Maxim; dipreună cu frate-său Gheorghe“, feciorii jupînului Grigore Miulețu, cei care înlocuiesc vechiul lăcaș de lemn, de la Botcanu, ridicat de răposatul jupîn Mihul, printr-unul de „piatră“; pisania e din 6 iunie 1760. Din a doua perioadă a epocii fanariote datează alte patru biserici asemănătoare. Prima, *Sf. Constantin*, e opera, din septembrie 1785, a cojocarului Constantin Beșleaga, a croitorului Constantin Melcescu și a șelarului Hagi Panait, contribuind cu bani și Pătrașco croitorul și Ion Coica. A doua, biserica *Izvoru*, de pe malul drept al Dîmboviței, se datorează de asemenea unui grup de meseriași: Ioan lumînărarul, Hagi Miu abagiul, Petcu croitorul și Stoian Ciolac cărămidarul. Ei ridică, în timpul primei domnii a lui Alexandru Moruzi (1793—1796), un lăcaș de zid, în locul celui vechi de lemn, care se stricase. Cea de-a treia biserică, *Popa Rusu*, e înălțată de Manolache, vătaful de harabagii, adică de cărăuși; data pisaniei: 17 martie 1813. Cea de-a patra, din 1817, cu hramul *Sfinții Voievozi*, se datorează lui „Stoian băcanu, fiul lui Petre Steneț Gabroveanu“, lui Dumitru cojocaru și altor enoriași; a fost reparată în 1903.

Dintre bisericile ridicate de orășeni, care nu se încadrează într-una din categoriile de mai sus, semnalăm pe aceea numită *Spirea Veche*, după ctitorul ei, „doftorul“ Spiridon Kristofi sau Spirea, cum îi spuneau, mai scurt, localnicii. Deoarece piatra lui de mormînt poartă data 1765, pare probabil că lăcașul să fi fost anterior cu cîțiva ani măcar; unii cercetători cred că exista în 1740, alții o socot de „prin 1750“. Perechea acestei biserici, *Spirea Nouă*, e trecută în catagrafia din 1810; nu se știe cine a întemeiat-o. În aceeași catagrafie găsim și biserica *Sf. Treime* din Dudești, ctitoria din 1804 a lui Păun plugaru, unul din orășenii de la margine, care făcea și plugărie.

BUCUREȘTII ÎN A DOUA PARTE A PERIOADEI FANARIOTE (1774—1821)

În această a doua parte a perioadei fanariote are loc accentuarea fenomenului de destrămare a feudalismului și de pregătire a trecerii spre capitalism. Este răstimpul în care se constituie capitaluri importante, rezultînd pe de o parte din exploatarea moșiilor, pe de alta din extinderea comerțului, a cămătăriei și din arendarea ocnelor și vămilor. Meșteșugurile se înmulțesc și se specializează; apar o serie de manufacturi. Destrămarea feudalismului este favorizată și de ideile de libertate, egalitate și fraternitate enunțate de Revoluția Franceză și purtate de armatele ei în întreaga Europă.

Tot în a doua parte a perioadei fanariote, influența Constantinopolului în viața de toate zilele a orașului atinge maximum. În îmbrăcăminte, în mobilier, în viața socială, chiar în alimentație, tonul îl dă capitala împărăției turcești, de unde vin domnii, cu rudele și anturajul lor, cu luxul și creditorii lor, cu garda care-i păzește. Numele țesăturilor — de bumbac, de mătase, de fir — sînt, în marea lor majoritate, turcești; tot așa numele covoarelor, al multora din obiectele de podoabă și al giuvaerurilor. Costumele curții, ale boierilor și chiar ale negustorilor imită pe cele constantinopolitane; felul de primire, mîncărurile alese, legumele de soi, anumite dulcețuri, prăjituri și zaharicalele, o seamă de băuturi sînt aidoma ca pe țărmurile Bosforului. În construcția caselor mai mari, orășenești, ca și în aceea a „vilelor“ de la marginea orașului, a „chioșcurilor“ — cum se spunea atunci — se întrebuințează elemente turcești și se împrumută numirile respective. Din perioada fanariotă s-au împămîntenit la noi atîția termeni turcești și turco-grecești care trăiesc și azi; de atunci *borangicul*, *atlazul*, *ibrișinul* și *mobairul*, *papucii* și *halatul*, *testeaua* și *furdaua*, de atunci termenii tehnici *bina*, *giurgiuvea*, *dușumea*, *chioșc*, *caldarim*, *cișmea* și *avuz;* de atunci *ciulamalele*, *musacalele*, *iaurtul*, *ciorba*, *pilaful*, precum și *pătlăgelele*, *conopida* și *anghinarea;* apoi *baclavalele*, *sarailiile*, *cataiful*, mult îmbunătățite de noi; după aceea *acadelele* și *șerbeturile*. Sporesc *cafenelele* unde se servesc cafele cu *caimac;* se aduce de la Stambul și de la Udrii sau — cum îi spun turcii — Edirne, *susan*, *halva*, *tahîn*, *rahat* și tot soiul de fructe sudice, de la smochine, în *tabanuri*, și *curmale* pînă la rodii, *fisticuri* și *coconari*. Pești de mare conservați — *scrumbii*, *lacherdă*, *sardele*, *țiri*, *licurini* (chefali afumați) — apoi *stacoji* sau homari și *stridii* se pot găsi la *băcanii* și pescarii cu marfă „subțire“ din București. Zlătarii, adică giuvaergiii și argintarii de atunci, îți oferă *ghiulluri* sau *fulii*, deci bijuterii în formă de floare, din diamante și safire, cercei cu *peruzele*, *paftale* de tot soiul, apoi *zarfuri* și *felegeane*, adică cești de cafea neagră cu suporturile lor, lucrate în *filigran*, *șiraguri de mărgean*, de *fildeș;* pot să-ți facă și un toc de *tipsii* de argint, de *tumbac* sau de aramă, după pofta inimii.

Sute de termeni, privind toate domeniile vieţii orăşeneşti, se introduc acum; domnul şi curtea lui imită pe aceea a sultanului; boierii imită pe domn; negustorii şi meseriaşii privesc la boieri şi adoptă şi ei, pe cît „le dă mîna", ce văd la aceştia. Tendinţa spre lux, spre haine scumpe, spre podoabe, spre mîncăruri de soi, e generală: de la dregătorii din „protipendadă" pînă la ultimul slujbaş, de la toptangiii care stăpînesc tîrgul şi cărora li se potriveşte zicala populară „mai grase-s neguţătoriile decît domniile", pînă la negustoraşii ce desfac cu paralîcul, de la staroştii de bresle sau rufeturi pînă la ultima calfă. Multe averi se prăpădesc din pricina aceasta, multe case se strică; ca să împiedice lăţirea acestei tendinţe bolnăvicioase, nesăbuite, spre lux, unii domni, mai gospodari, iau măsuri, interzicînd importul unor articole costisitoare şi dînd ei înşişi pilda cumpătării. Dar acestea sînt excepţii, încercări fără a doua zi.

După pacea de la Kuciuk-Kainargi, este numit domn Alexandru Ipsilanti, unul din puţinii stăpînitori fanarioţi care dezmint regula (vezi fig. 34). Cult, bun gospodar, neurmărind avere cu orice preţ, ca alţii, a guvernat mai bine de şapte ani de zile (26 sept. 1774—15 ian. 1782) în linişte, chivernisind ţara şi lăsînd amintirea unei abundenţe şi ieftinătăţi nemaiîntîlnite pînă atunci. Bucureştilor le-a dat o deosebită atenţie; realizările lui, de tot felul, în cuprinsul oraşului ne îndreptăţesc să-l socotim printre ctitorii acestuia, asemenea lui Brîncoveanu şi Mircea Ciobanul şi poate chiar mai mult decît aceştia. A făcut *o nouă delimitare sau hotărnicire a Bucureştilor*, cu scopul de a nu mai construi nimeni în afara ei, şi a însemnat noul hotar prin cruci. Nu ni s-a păstrat hrisovul respectiv, dar o ştim din „pitacul" sau adresa lui Mihai Sutzu din 19 iulie 1784, în care se spune: „în domnia domniei-sale fratelui Alexandru Ipsilanti s-au fost pus împrejurul Bucureştilor chip de cruci semne, ca acestea să fie hotar al oraşului". A stabilit apoi la 67 (şaizeci şi şapte) numărul mahalalelor: aşa afirmă scriitorii contemporani Nicolae Villara în lucrarea sa apărută în 1777 şi Manasse Eliad. Pentru a feri Bucureştii de inundaţiile destul de dese ale Dîmboviţei — ultima avusese loc chiar în 1774, anul suirii sale pe tron — a pus Ipsilanti, avînd concursul tehnic al elveţianului Sulzer, care a făcut măsurătorile necesare, să se sape un canal de derivaţie al apelor rîului spre Argeş; gura canalului se afla la satul Lunguleţ din judeţul Dîmboviţa, sat care de atunci s-a numit *Şanţu*. Pe de altă parte, în vederea alimentării cu apă bună, de izvor, a bucureştenilor, a captat izvoarele de la Tepleşti — ne-o spune hrisovul din 1804, decembrie 18, al fiului său Constantin Ipsilanti — a construit un apeduct de olane şi a înfiinţat, în 1777, primele cişmele sau fîntîni cu astfel de apă în oraş. Erau două asemenea fîntîni; cităm din hrisovul pe care îl dă domnul la 1 octombrie 1779, hotărînd regimul lor: „una în tîrgul dinlăuntru, pe uliţa ce se zice din boiangii

Fig. 34 — Alexandru Ipsilanti, voievod al Ţării Româneşti (1774—1782) apoi al Moldovei (1786—1788), apoi iarăşi al Ţării Româneşti (1796—1797). Stampă contemporană. (C.C.G.)

— aşadar, precizăm noi, aproape de Curtea veche domnească — şi alta pe Podu Mogoşoaiei, la mahalaua sfintei mănăstiri Sărindari, însă cu apă din izvoare — adaugă hrisovul — *adusă din depărtare, cu mare cheltuială*, spre a se adăpa obştea cu apă curată şi limpede, mai ales în vremi zlotoase, cînd gîrla Dîmboviţei... curge turbure şi cu multe necurăţenii". În ce priveşte clădirile, lui Alexandru Ipsilanti i se datorează o serie întreagă. A început prin a ridica, pe Dealul Spirii, *o nouă curte domnească*, fiindcă cea veche devenise, încă dinainte de războiul ruso-turc din 1768—1774, de nelocuit. Lucrările au început în martie 1775; construcţia principală — palatul — era gata la finele lui 1776, urmînd a se mai face zidul înconjurător, grajdurile, bucătăriile şi odăile de lîngă zid destinate gărzii de seimeni şi albanezi. Ca aspect, lucrarea se pare că nu prezenta nimic deosebit; fusese făcută cu meşteri de mîna a doua (vezi, mai jos, p. 105); sub raportul aşezării însă, pe dealul ce domina Bucureştii şi de unde priveliştea era unică,

alegerea fusese fericită. A construit apoi, în 1776, pe „podul" Şerban-Vodă, case de primire a turcilor ce veneau la noi cu diferite misiuni, spre a nu mai obliga pe locuitorii oraşului să-i găzduiască; aceste case au purtat numele de *beilic*, nume pe care-l avea, de altfel, şi zisul „pod". Pentru „Academia" de la Sfîntul Sava, complet reorganizată prin hrisovul din ianuarie 1776 — corpul didactic avea acum *nouă dascăli*, iar cursurile durau *doisprezece ani*, cuprinzînd, între altele, limbile latină, franceză şi italiană —, a zidit un local încăpător, terminat în 1779. A înfiinţat o şcoală de preoţi la Mitropolie şi un orfelinat sau, cum se spunea atunci, un „orfanotrofion, adică hrănire şi creştere de copii, prunci săraci dă părinţi". Prin hrisovul din 1 martie 1781, Ipsilanti statorniceşte organizarea şi veniturile acestui aşezămînt. El va avea două secţii: una la mănăstirea domniţei Bălaşa pentru 100 de băieţi şi alta la mănăstirea Antim pentru 100 de fete; domnul dă fondurile necesare sporirii odăilor ce vor adăposti pe orfani; aceştia vor fi îngrijiţi „din pruncie pînă la şase-şapte ani"; se prevede personalul necesar, se specifică veniturile şi se dau instrucţiuni precise cu privire la creşterea copiilor; hrisovul denotă o deosebită grijă gospodărească. Se construiesc case noi la mănăstirea Radu-Vodă, iar soţia lui Ipsilanti, doamna Ecaterina, ridică o biserică nouă, în locul celei vechi ruinate, la mănăstirea Sf. Ecaterina de lîngă Mitropolie. Bineînţeles, curtea cea nouă, de pe Dealul Spirii, îşi avea şi ea biserica sau capela proprie; ea purta tot hramul Sf. Ecaterina. În afara oraşului, voievodul repară şi înfrumuseţează biserica mănăstirii Mărcuţa, începe zidirea unei mănăstiri la Giuleşti, pe care o va termina Mavrogheni, zideşte case domneşti la Afumaţi, pe moşia cumpărată de la Mihai Cantacuzino, cel stabilit în Rusia, şi ridică un „chioşc" sau o casă de vară, după modelul turcesc, la Herăstrău, pe malul lacului, şi un al doilea la Cotroceni. Alexandru Ipsilanti, dîndu-şi seama de importanţa pe care o aveau, pe de o parte, pentru încasările vistieriei, pe de altă parte, pentru viaţa economică a oraşului, care însemna nu numai o creştere a nivelului general, dar şi, în ultimă analiză, a veniturilor domniei, a dat o deosebită atenţie *meşteşugarilor* şi *negustorilor* bucureşteni, întărind, prin hrisoave, modul de funcţionare a breslelor vechi şi organizarea celor nouă. S-a îngrijit de asemenea de întreţinerea „podurilor", adică a pavajelor de lemn de pe străzile principale, constituind un despărţămînt special, „vornicia de poduri", cu venituri precise, în cadrul nou înfiinţatei instituţii Obştească epitropie, care avea în grija sa problemele de gospodărie şi edilitate, şcolile şi „cutia milelor", adică fondurile de ajutoare. „Carvasaraua" sau vama îşi are, începînd din 1778, un sediu stabil, în casele şi magaziile, ridicate în acest scop, de mănăstirea Colţea pe „un loc sterp" al ei, „în mijlocul tîrgului", chiar lîngă spital; pentru acest sediu velvameşul va plăti mănăstirii o chirie anuală de 180 de taleri sau lei; aflăm toate aceste detalii din hrisovul dat de voievod la 10 noiembrie 1778. În sfîrşit, reorganizează justiţia, înfiinţînd patru „departamenturi", dintre care unul pentru „judecăţile de criminalion", iar celelalte trei pentru „lucruri şi datorii", deci chestii civile, stabilind reguli stricte de recrutare şi de comportare a judecătorilor şi tipărind (septembrie 1780), la tipografia din Bucureşti, codul ce-i poartă numele.

Avînd parte de linişte şi de recolte bogate, ţara fiind apoi, potrivit tratatului de la Kuciuk-Kainargi, scutită de haraci faţă de turci timp de doi ani, se produce, pentru o scurtă perioadă, un belşug şi o ieftinătate remarcabilă. Reproducem în această privinţă aprecierile unui contemporan, Dionisie Eclesiarhul, consemnate în „hronograful" său: „Eftinătate era la mărfuri şi la dobitoace, boii, vacile, oile, caprele cu puţin preţ, bucatele [adică grînele] mai cu puţin preţ. Şi pentru ca să fie ştiut şi... de mirare celor ce se vor afla după noi, vom scrie cevaş din parte [adică dînd exemple]: bou de jug, 10 lei, 12, 15 cel ales; vaca, 6 lei, cu lapte; cal, cîrlan de trei ani, 8 lei, 10; cal bun de călărime, 20 lei, ales 25, ear cel boeresc, telegar, preţul cel mai mare 40 lei; oaia cu miel, 1 leu, capra cu ied, 1 zlot; carnea ocaua, 1 para sau mult 2; vinu vadra, 10 parale pe ales, ocaua de vin la circiumă, 2 parale; găina, 2 sau 3 parale; puiu, 1 sau 2 parale; ouă, zece de o para; gîsca, 6, 7, 8 parale; curca, 10 parale, curcanul cel mare, 15; făina de grîu, o para, cînd era mai scumpă o para şi o lăscaie; era şi peştele berechet; morunu proaspăt la Dunăre, ocaua, 4 parale, la tîrg la scaune, ocaua, 8 parale; crapu, somnu, 5 parale şi 4 ocaua; cosacu şi alt peşte mărunt era o para ocaua şi nici îl lua cineva; raci, 20 de o para; icre tescuite de morun, 30 parale ocaua, de cele proaspete, 20 parale ocaua; fasolea, lintea, mazărea, 1—2 para ocaua...".

A fost într-adevăr o epocă de ieftinătate şi belşug, dar ea n-a durat mult. Chiar urmaşul la tron al lui Ipsilanti, anume Nicolae Caragea, pune dări grele, între altele o dare de zece lei pe fiecare casă, dare redusă ulterior la şase lei. Vine apoi războiul ruşilor şi austriecilor cu turcii, în 1787—1792, cînd Bucureştii trec din nou printr-un moment de cumpănă, nu atît din pricina operaţiunilor militare, cît a urmărilor războiului, a *ciumei* aduse de armatele turceşti. În momentul începerii ostilităţilor era domn la Bucureşti Nicolae Mavrogheni, fost tilmaci şi protejat al marelui amiral turc (vezi fig. 35). Fusese numit la 6 aprilie 1786 şi-şi făcuse intrarea în capitală la 28 mai. Chiar de la început a arătat un deosebit interes reşedinţei sale. Una din primele măsuri ce ia este extinderea reţelei de cişmele cu apă de izvor. În acest scop captează izvoarele bogate de la Creţuleşti — au lucrat 22 de meşteri olari din Muscel şi Dîmboviţa — şi pînă în toamnă, înainte de 11 noiembrie, instalează o serie de cişmele, începînd de lîngă capul Podului Mogoşoaiei, unde-şi ridicase între timp „chioşc cu odăi şi cu toată podoaba sus şi jos

și havuz", și pînă la curtea din Dealul Spirii, în acest din urmă loc făcîndu-se o cișmea și „afară din poartă", adică în afara împrejmuirii, pentru orășenii din partea locului. Lîngă chioșcul de la capul podului, înconjurat de o frumoasă grădină cu lalele, garoafe și trandafiri, grădină desenată și plantată chiar de el, a înălțat în 1787 și o biserică — actuala biserică Mavrogheni — cu hramul Izvorul Tămăduirii, înzestrînd-o cu moșii și venituri. Tot aici, și anume — așa cum citim în pitacul din 17 iunie același an — „alături foișorului domnesc, în maidan, împotriva porții curții foișorului", a hotărît un nou loc de tîrg, „unde să vie locuitorii cu cele ce au de vînzare"; ziua săptămînală de tîrg era joia, în timp ce la Tîrgul de Afară rămăsese marțea și vinerea. Spre sfîrșitul anului următor, 1788, sprijină înființarea unei tipografii, zisă „de la cișmea", unde, în februarie 1789, apare lucrarea în versuri a vel-căminarului Manolache Persiano, intitulată *Fapte vitejești ale lui Mavrogheni* și dedicată, bineînțeles, domnului. Acest Mavrogheni, „om inalt, uscățiv la obraz și strajnic", cum ni-l înfățișează Dionisie Eclesiarhul, a fost o interesantă personalitate. N-a făcut casă bună cu boierii pe care i-a impus, sub diferite pretexte, la sume mari de bani; a impus, de asemenea, pe negustorii bogați. După izbucnirea războiului, a trebuit, firește, să sporească apăsarea fiscală, spre a plăti și întreține oastea ce crease; se observă totuși și acum o anumită înțelegere față de cei săraci. Pentru a-și da seama de starea reală de lucruri, Mavrogheni făcea adesea, travestit, inspecții: cerceta prăvăliile, bisericile, uneori și curțile dregătorilor. Cei prinși că nu-și făceau datoria sau că înșelau erau pedepsiți pe loc. Pe hoți îi spînzura în uliță, lăsîndu-i cîte o zi să-i vadă lumea. Dăduse ordin ispravnicilor chiar de la început, la 1 iunie 1786, să ridice „țepi pe la toate drumurile și răspîntiile", în care să se sape „aceste cuvinte: cel ce va face hoții, ucideri seau va fi gazdă de hoți... cu această pedeapsă de moarte se va osîndi: înțepatu". Iar peste alte opt zile, la 9 iunie, poruncise să i se facă „un foișor" la Tîrgul de Afară, la Oborul-Nou, unde urma să meargă „la zilele de tîrg — citām însuși textul pitacului — pentru a cerceta și a întreba pe locuitorii țării dupre afară: cum petrec și ce fel se poartă ispravnicii și zapciii județului?". Avea și ciudățenii: așa, de pildă, umbla îmbrăcat în costum de marinar turc, cu genunchii goi și cu cealma — un fel de turban — pe cap; se plimba prin București într-o trăsură trasă de doi cerbi (vezi fig. 35); altădată, spre a-și arăta disprețul față de boieri — ale căror privilegii nu le-a atins însă — și-a numit calul clucer. Din cauza acestor ciudățenii, adăugîndu-se și vrăjmășia boierilor umiliți și ușurați de parale Mavrogheni a fost înfățișat, în genere, într-o lumină cu totul defavorabilă: judecata nu e dreaptă fiindcă nu ține seama și de unele aspecte pozitive. Căci în afară de activitatea sa sub raportul edilitar, cultural și bisericesc, el a dovedit, sub raportul militar, însușiri pe care nu le întîlnim la nici un alt domn fanariot. A organizat o oaste — e drept, spre a ajuta pe turci — oaste cuprinzînd 10.350 de oameni, împărțiți în 110 steaguri, în afară de cei care păzeau hotarele. Avea și cîteva tunuri, iar arsenalul îl instalase în Hanul Zlătarilor. Cu această oaste și cu detașamentele turcești ce i se adăugară a respins el pe austriecii care trecuseră munții și ocupaseră o serie de mănăstiri — Sinaia, Cozia și Tismana — și unele localități. A putut pătrunde chiar în colțul de sud-est al Transilvaniei; la începutul lui martie 1788 adresează el un manifest „tuturor locuitorilor din ținutul Brașovului", îndemnîndu-i să se supună și, mai mult — fapt semnificativ pentru cunoștințele istorice și planurile politice ale lui Mavrogheni — „să se alcătuiască iarăși la acest principat de unde s-au dezghinat". Rezultatul este că locuitorii din satele Săcele, Tîrlungeni, Zazeni (Zizin), Purcăreni, Podila, Prejmite (Prejmer) și Hărman fac act de „supunere și plecăciune", iar voievodul îi asigură, la 6/17 octombrie 1786, de „dreapta și creștineasca sa oblăduire". Dezvoltarea ulterioară a operațiunilor militare fiind însă defavorabilă turcilor — care sînt rău bătuți la Mărtinești, în Rîmnicul-Sărat, și pierd Oceakovul, Hotinul și Iașii — Mavrogheni e obligat să se retragă; la 18 octombrie 1789 părăsește Bucureștii, iar la 15 noiembrie trece peste Dunăre, unde, după mai puțin de un an, piere, în urma unei intrigi criminale a marelui vizir, executat și el după aceea, drept pedeapsă.

Primele detașamente de „nemți cu coadă" — purtau peruci, ca la curtea franceză — intră în București în seara zilei de 9 noiembrie; principele de Coburg, comandantul lor, e întîmpinat a doua zi de către mitropolit, boieri și reprezentanți ai orășenilor, chiar la „chioșcul" lui Mavrogheni, la capul podului (vezi fig. 36). După ce s-au instalat, ofițerii austrieci — spune Dionisie Eclesiarhul — „s-au apucat de muzică și de baluri, după obiceiul lor, și nu prea grijea de război... și iubea și boierii, mai vîrtos muierile, muzicele și balurile nemțești, că să aduna cu ei la

Fig. 35 — Nicolae Mavrogheni, domnul Țării Românești, într-o trăsură trasă de doi cerbi. Stampă contemporană. (B.A.)

Fig. 36 — Reprezentanți ai clerului și boierimii primesc armata austriacă la 10 noiembrie 1789; reprezentarea din ultimul plan a orașului, cu zidul de apărare prevăzut cu turnuri care-i dă ocol e fantezistă. Stampă contemporană (B.A.)

cele veselitoare". Mărturia Eclesiarhului — a unui contemporan deci — arată că boierimea munteană petrecea în timpul războiului; greutățile apăsau, ca de obicei, asupra locuitorilor de rînd. Ca o consecință cumplită a războiului izbucnește ciuma. Francezul Chalgrin, care stă trei zile în București la începutul lui august 1792, arată că orașul era bîntuit de această molimă. Ea s-a prelungit și în timpul stăpînirii lui Alexandru Moruzi (1793—1796). În timpul acestuia din urmă, care înființează, la marginea orașului, un spital pentru ciumați, avînd și biserică proprie, au murit în București, după catastifele cioclilor, zece mii de oameni. A urmat o nouă încercare, mai puțin gravă, ce-i dreptul, și anume, foametea din 1795. Cu acest prilej, a avut loc o operațiune de speculă, caracteristică moravurilor fanarioților și ilustrînd în chipul cel mai sugestiv dorința de îmbogățire cu orice preț a acestora. Moruzi a obligat pe morarii din București să cumpere grîul numai de la magazia sau jitnița domnească, la prețul de 40 de lei chila, grîu pe care el îl achiziționase cu 7 lei. Orășenii au plătit deci pîinea, mulțumită oblăduirii „părintești" a domnului, *cu aproape de șase ori mai mult decît trebuia.* Pe de altă parte, același Moruzi a cumpărat porumb cu bani împrumutați de la mănăstiri — împrumutați, vorba vine, căci, de fapt, n-au mai fost restituiți niciodată — și l-a revindut celor lipsiți cu preț „îndoit și întreit". Tot în timpul acestui fanariot au bîntuit și lăcustele, făcînd „mare stricăciune în bucate".

Cu toate aceste încercări, orașul crește necontenit și ca suprafață și ca populație. În timp ce sub Al. Ipsilanti constatăm 67 de mahalale, catagrafia din 1798 arată 93, așadar cu 26 mai mult. Chiar dacă am admite că, între timp, unele din vechile mahalale se scindaseră — ceea ce dovedește totuși înmulțirea populației — este sigur însă că se înființaseră și mahalale noi; dovadă sînt bisericile care se ridică în acest răstimp. Pe lîngă cele amintite anterior (vezi, mai sus, p. 99—101), așa este, de pildă, biserica *Manea Brutarul*, terminată la 30 august 1787, prin stăruința și cheltuiala lui Manea, starostele de brutari din București. Tot așa, biserica ridicată în partea de miazăzi a orașului, în 1796, de doi localnici, Udrea Pavel și Stanca, biserică numită azi *Bărbătescu-Nou.* Se continuă în același timp înlocuirea vechilor lăcașuri, de lemn sau de zid, dar ruinate, prin altele noi. Acesta e cazul cu biserica *Sf. Pantelimon*, ridicată

în timpul războiului, în anul 1790, ctitori fiind, potrivit pisaniei, „părintele popa Ivan ot Silivestru i [şi] Costandin logofătul Boränescu i jupîn Costandin Caramzulia i jupîn Enc Mănciulescu i... alţi pravoslavnici creştini". Acelaşi „popa Ivan ot Silivestru" este şi ctitorul noii biserici *Iancu Vechi;* acest al doilea lăcaş exista în 1792: aşa rezultă dintr-o însemnare pe evanghelia bisericii.

Catagrafia din 1798 a fost întocmită în timpul domniei lui Constantin Hangerliu, unul din fanarioţii cei mai spoliatori din cîţi au existat. Dările sînt mult sporite, se reînfiinţează, sub numele de goştinărit, vechiul văcărit, iar încasarea se face în chip sălbatic, de agenţi fiscali însoţiţi de turci. Ţăranii sînt chinuiţi în tot felul ca „să dea bani", iar unii din ei *ucişi chiar.* Dar aceste excese provoacă pieirea lui Hangerliu. La 11 februarie 1799 se emit două firmane secrete, unul de mazilire, iar celălalt de executare. Peste două săptămîni şi ceva, la 1 martie, apare la Curtea domnească din Bucureşti un capigiu turc, însoţit de un arap „mare" şi „buzat", „groaznic la chip"; ei sînt primiţi de domn în iatacul său. După o scurtă convorbire, Hangerliu e împuşcat de capigiu, iar arapul îi taie capul; slujitorii şi boierii care alergaseră la strigătele celui atacat nu îndrăznesc să intervină cînd aud cuvîntul magic „firman". Trupul, decapitat şi dezbrăcat, a fost tîrît de picioare pe scara palatului şi apoi aruncat în curte, unde a stat o zi, în zăpadă şi noroi, în văzul tuturora. Întreaga scenă e caracteristică pentru nivelul politic la care ajunsese ţara spre finele epocii fanariote. În alte privinţe, pentru moravurile vremii, e caracteristică o altă scenă, tot din timpul lui Hangerliu şi petrecută tot la Curtea domnească. La începutul anului 1799 sosea în Bucureşti, pentru două săptămîni, ca să se odihnească, protectorul domnului, Husein Küçük, marele amiral turc, cel care încercase zadarnic, timp de un an, să înfrîngă pe Pasvantoglu, rebelul paşă de la Vidin. Hangerliu l-a primit, bineînţeles, cu toate onorurile, făcîndu-i, cum spune Dionisie Eclesiarhul, „zeefeturi", adică ospeţe cu petreceri variate. A poftit în urmă amiralul ca vodă „să cheme pe boerii cei mari cu cucoanele lor la zeefet". S-a dat porunca, dar boierii au venit singuri, „fără cucoane". Ceea ce, văzînd Hangerliul — continuă Eclesiarhul povestirea — „nu i-a silit, ci a trimis pe postelnicul cel mare şi pe cămăraşi de au adus muieri podărese, curve şi circiumărese, însă au ales muieri mai chipeşe şi mai frumoase şi le-a îmbrăcat cu haine frumoase din cămara lui vodă, făgăduindu-le daruri domneşti, să facă toată voia lui căpitan-paşa [marele amiral] şi a agalelor lui şi să se sloboază la chefuri. Deci, la vremea mesei, le-a poftit la masă să şează cu boierii, şi aducîndu-le vel-postelnicul, le-a numit că sînt cocoanele boierilor, arătînd: eată, aceasta e Brîncoveanca, aceasta Goleasca, aceasta e Corneasca, aceasta e cutare şi aceasta cutare... Căpitan-paşa, văzîndu-le, s-a bucurat şi, şezînd toate la masă cu boierii şi vodă şi căpitan-paşa cu agalele, zicîndu-le muzicile la masă şi după ce au mîncat, s-au sculat şi, ridicînd masa, a poruncit paşa să joace boierii cu cocoanele lor şi au şi jucat, şi ţiind jocuri pînă seara şi iarăşi puind masa şi, după masă, jucind pînă în puterea nopţii, au zis căpitan-paşa lui vodă să-i oprească pe una mai aleasă pentru culcare, că ştie el că sunt bucureştencele iubitoare de împreunări; şi aşa s-a şi făcut, şi celelalte le-a dat la paturile agalelor, şi boierii s-au dus la casele lor, poruncind vodă postelnicului să spuie muierilor să le facă cu voie. Ear dimineaţa, a dăruit turcii pe muieri bine, socotind că sunt cocoanele boierilor, şi le-au slobozit. Apoi cămăraşu le-a dezbrăcat de hainele cu care le-a fost îmbrăcat şi le-a dat drumu, şi mai trecind vreo două-trei zile, căpitan-paşa a plecat la Dii" (Vidin).

În primii ani ai secolului al XIX-lea, domn fiind Constantin Ipsilanti, feciorul lui Alexandru (1802—1806), Bucureştii sînt atinşi, succesiv, de trei calamităţi naturale, dintre acelea care, de altfel, reveneau periodic. Chiar în ziua cînd Ipsilanti, venind de la Constantinopol, trecuse Dunărea şi se afla în satul Radovanul din Ilfov — 26 octombrie 1802 — se produce un puternic cutremur de pămînt, care dărîmă o sumă de clădiri atît în Bucureşti, cît şi în celelalte oraşe. Atunci s-a prăbuşit turnul de la Radu-Vodă şi s-au produs stricăciuni Turnului Colţei şi „Hanului Şerban-Vodă". Cronica lui Dobrescu adaugă amănuntul că s-a crăpat pămîntul „cît ar încăpea un om cu calu" şi că a ieşit „neşte apă cu humă neagră ce puţea întocmai ca pucioasa". Mai grea a fost încercarea din 1804, septembrie 9, cînd a izbucnit, „de la o spiţărie din Şălari", focul năprasnic care în 12 ore a prefăcut în cenuşă centrul comercial — inclusiv vechea Curte domnească — şi o bună parte din mahalale; pagubele s-au cifrat la 30.000 de pungi, adică 15 milioane lei, o sumă enormă pentru vremea aceea. În sfîrşit, în anul următor, 1805, Dîmboviţa s-a revărsat în două rînduri, „nimicind — potrivit afirmaţiei cronicarului contemporan Naum Rîmniceanu — toată lunca... şi casele din ea".

Constantin Ipsilanti era să isprăvească la fel cu Hangerliu. Turcii îi reproşau că simpatizează pe ruşi şi că are legături cu răsculaţii sîrbi care, sub Caragorge, se ridicaseră împotriva stăpînitorilor otomani abuzivi. E mazilit deci (24 august 1806); capigiul care aducea firmanul se pare că mai avea încă unul, secret, de executare, a „hainului". Ipsilanti, prevenit de către ambasadorul rus la Constantinopol printr-un curier tătar care, mergînd în goană, soseşte la Bucureşti în „trei zile şi trei nopţi", o ia însă înainte. Convoacă pe boierii din divan (vezi fig. 38), le recomandă să cîrmuiască ţara în lipsa sa — căci, adaugă el, se va întoarce — şi, înconjurat de o gardă personală de cîteva sute de ostaşi, porneşte spre Braşov (28 august 1806); de acolo se îndreaptă spre Kiev, unde îşi lasă familia, apoi spre Petersburg. Potrivit tratatului de la Kuciuk-Kainargi,

Fig. 37 — Disc de argint din 1806 la biserica de la Curtea Veche, dăruit de Constantin Ipsilanti voievod. (C.C.G.)

rușii aveau dreptul să intervină la Poartă în favoarea Principatelor; ei cer deci acum — și cererea are caracter ultimativ, prevăzînd o dată precisă — restabilirea lui Ipsilanti pe tronul Munteniei, ca și a domnului moldovean, care fusese mazilit în același timp. Turcii, după oarecare ezitare — francezii îi îndemnau să reziste — consimt să satisfacă pe ruși; dar răspunsul sosind peste data prevăzută, războiul nu mai poate fi împiedicat. Trupele rusești pătrund prin patru locuri în Moldova (22 noiembrie) și înaintează spre miazăzi, ocupînd partea de răsărit a Munteniei. În ciocnirile de la Fierbinți, din Ilfov și de la Olteanu, pe Ialomița, turcii sînt înfrînți și, strînși de aproape și de populația orașului și de garda domnească de 150 de „arvați" sau croați, care se închiseseră în mănăstirea Radu-Vodă, trebuie să evacueze în grabă Bucureștii, unde rușii, în frunte cu generalul Miloradovici, intră la 25 decembrie 1806. După două zile își face apariția și Constantin Ipsilanti, reluîndu-și tronul. Potrivit dispoziției date de domnul reinstalat, boierii, breslele și poporul de rînd depun, la 22 ianuarie 1807, un jurămînt de credință față de țar. O altă măsură pe care o ia Ipsilanti e alcătuirea unui corp de oaste pămînteană, cu uniforme căzăcești. Printre noii ostași, este, în Oltenia, Tudor Vladimirescu; acesta va ajunge, în 1810, comandantul „primului batalion de panduri", iar în 1811 va conduce spre Calafat un detașament

important, depăşind şase mii de oameni. Dar cu toate aceste pregătiri militare, Ipsilanti, care se visa rege al „Daciei“, ba chiar şi al sîrbilor, nu e în stare să-şi apere capitala. Cînd turcii iau ofensiva, în mai 1807, el părăseşte Bucureştii, şi abia scapă să nu fie prins la Buzău de un detaşament care venea dinspre Brăila; reîntors în august — la 8 ale lunii îl constatăm iarăşi în Bucureşti — el trebuie să-l evacueze din nou, după douăzeci de zile (28 august) şi, de data aceasta, definitiv. La 7 aprilie 1808 se citea la Mitropolie nota comandantului-şef, generalul Prozorovski, anunţînd că, prin ordin imperial, Constantin Ipsilanti e scos din scaun; Principatele urmau să fie cîrmuite de aici înainte, în cele politice, de senatorul Kuşnikov. Întrerupt pentru cîtva timp, prin armistiţiul de la Slobozia (24 august 1807), războiul se reia în primăvara lui 1809 şi, după lupte cu rezultate diferite, se încheie prin pacea de la Bucureşti (28 mai 1812). Era primul tratat care se încheia în oraşul nostru; el prevedea ca hotar al împărăţiei ţarului Prutul.

În timpul administraţiei ruseşti are loc, în 1810, o catagrafie sau statistică a eparhiei Ungro-Vlahiei, mitropolit fiind Ignatie; ea arată pentru Bucureşti numai 89 de mahalale — cu 4 mai puţin decît în 1798 — 7.503 case şi 32.185 de locuitori vîrstnici — nesocotindu-se deci copiii şi nici străinii. Credem că această catagrafie e inferioară realităţii, cum sînt în general, de altfel, statisticile vremii, mai ales că a fost făcută în timp de război, şi nu de organele specializate, ale vistieriei.

Dar faptul cel mai interesant de relevat în privinţa istoriei Bucureştilor din timpul cît au stat aici armatele ruseşti în războiul din 1806—1812 este influenţa, în sens occidental, exercitată de ofiţerii acestei armate. Şi mai înainte anumite idei începuseră să-şi facă drum, pe de o parte, prin preceptorii apuseni, francezi şi italieni în special, de la curtea unora dintre domnii fanarioţi şi a unora dintre marii boieri, pe de alta, prin personalul consulatelor străine înfiinţate potrivit tratatului de la Kuciuk-Kainargi. Revoluţia franceză uşură acest proces şi direct, prin influenţa exercitată de ea asupra spiritelor din întreaga Europă, pînă în părţile noastre, răsăritene, şi indirect, prin emigranţii din care unii îşi găsiră un rost în Principate. O scrisoare a unui francez din Bucureşti, datată 15 octombrie 1793, arată marele interes pe care l-au trezit noile idei în capitala Ţării Româneşti, unde ele „cîştigă zilnic prozeliţi“, între care „mai toţi negustorii din Ianina şi din Albania stabiliţi aci“; acestora li se dă chiar calificativul caracteristic revoluţionar: *„des sans-culottes“*. Ofiţerii armatei de ocupaţie austriacă, în 1789—1791, aduseseră cu ei o seamă din obiceiurile apusene, mai ales „muzicele şi balurile nemţeşti“ relevate de Dionisie Eclesiarhul (vezi mai sus, p. 105). Fenomenul se generalizează şi se adînceşte în timpul administraţiei ruseşti din 1806—1812. Unii dintre ofiţerii armatei ţariste erau chiar de origine apuseană, germani şi francezi îndeosebi; iar dintre cei de origine rusă, foarte mulţi primiseră o cultură occidentală. Cînd aceşti ofiţeri sosesc în Iaşi şi în Bucureşti, ei aduc un mod de viaţă şi anumite deprinderi care sînt pe placul boierimii noastre — în special al femeilor — şi chiar al burgheziei avute. Se dau recepţii, se fac baluri şi petreceri — „toată lumea e nebună după dans“, scrie în aprilie 1810 generalul Kutuzov; încep să se stabilească şi legături de familie. Generalul Miloradovici se căsătoreşte cu o Filipească, generalul Bagration,

Fig. 38 — Sala tronului din palatul domnesc la 1806; domnul în conversaţie cu un trimis străin. (B.A.)

cu o Văcărească; limba franceză se aude tot mai mult; casele prind a se mobila cu mobilă din Apus, de la Viena în special, de unde veneau şi trăsurile elegante, ruinător de scumpe. În cîţiva ani se poate observa cum moda Occidentului, în îmbrăcămintea feminină, în mobilier, în felul de a primi, face progrese considerabile. Se poate afirma că acum, în aceşti ani de la începutul secolului al XIX-lea, se produce cotitura hotărîtoare în viaţa bucureşteană: acum influenţa constantinopolitană începe să scadă, iar cea apuseană să crească.

Nu toată lumea era însă de acord cu această schimbare. Pe unii dintre bucureşteni, tradiţionalişti convinşi, ea îi scandaliza. Sînt semnificative, în privinţa aceasta, reflecţiile pe care le face în cronica sa dascălul Ioan Dobrescu de la biserica Batiştei: „Muerile cu capetele goale şi tunse, dezgolite pînă la brîu. Oamenii îşi lepădaseră portul şi-şi luoase portu străin, ca păginii, unii nemţeşte, alţii franţozeşte, alţii în alte chipuri, cu părul tuns, cu zulufi, ca muerile. Apoi se amestecau cu ei [cu ruşii] şi cei mai procopsiţi le învăţa cărţile lor, unii sfranţozeşte, alţii nemţeşte, alţii taliceneşte. Şi intra învăţătura lui Volter [Voltaire]... pre carele îl avea, păginii, ca pre un dumnezeu.“ Dar toate aceste ieremiade nu puteau schimba mersul vremii.

Ioan-vodă Caragea, noul domn numit după încheierea păcii, îşi făcu intrarea solemnă în Bucureşti la 24 decembrie 1812. Era prototipul fanariotului: inteligent şi cult, preţuind literele şi artele — a tradus el însuşi din italieneşte în greceşte opt comedii ale lui Goldoni — dar fără scrupule, cinic şi mai ales dominat de dorinţa de a face, cu orice preţ, avere. În acest scop, toate mijloacele sînt bune. Fiscalitatea se accentuează; dările se string cu mare străşnicie; se înfiinţează biruri noi, dintre care cităm, pentru caracterul lor special, fără precedent, *birul temniţei* şi birul „*femeilor rele*" sau de moravuri uşoare: acesta din urmă trebuia să producă 100.000 de piaştri anual, ceea ce arată cît de întinsă era prostituţia în capitală. Din cauza abuzurilor agenţilor fiscali şi a dregătorilor de tot felul a rămas, după aceea, timp de peste o jumătate de veac, vorba: „se fură ca în vremea lui Caragea". Cînd a plecat din ţară, spre Apus, nu la Constantinopol, şi înainte de încheierea termenului de şapte ani, pe cît îi fusese dată domnia, acest fanariot izbutise să-şi realizeze visul: avea o avere imensă, pe care unii din contemporani o evaluează la 18 milioane de piaştri.

Nu e de mirare că o asemenea administraţie a provocat o încercare de reacţiune: ne referim anume la complotul urzit în 1816, care urmărea, între altele, uciderea voievodului şi a celor bogaţi, laici şi clerici, complot descoperit însă şi înăbuşit înainte de a trece la acţiune.

De numele lui Caragea se leagă şi o groaznică epidemie de ciumă, una din cele mai cumplite din cîte au bîntuit la noi. Izbucneşte în 1813, adusă de la Constantinopol, unde, în toamna anului precedent, făcea peste trei mii de morţi zilnic. Bucureştenii fug care încotro; din locuitorii săraci ai mahalalelor, rămaşi pe loc, mor cîte o sută pe zi. „Şi să sparse oraşul — povesteşte cronica inedită a cojocarului dascăl Ioan Dobrescu — şi se duseră care încotro le-au văzut ochii." Şi rămase „tîrgul pustiu". „Încotro ascultai — continuă cronica — aceasta să auzia: «păziţi, la o parte, că vin cioclii cu morţii», cîte opt, cîte zece, unul peste altul morţi şi cei zmreduiţi [contaminaţi] după cară, la ordie [lazaret], cu copilaşii plîngînd. Şi-i căra de prin toate mahalalile pînă cînd n-avea ce le mai face şi sta pre uliţe morţi." Unde intra molima, „din zece scăpa unu sau doi, la alte locuri, nici unul". „Ciuma lui Caragea" a durat în oraş mai mult de un an de zile, virulenţa maximă fiind din august 1813 pînă în ianuarie următor; în restul ţării şi mai mult. Se pare că numărul total al victimelor a depăşit şaptezeci de mii.

Alături de aceste aspecte negative, istoria Bucureştilor înregistrează acum, în această penultimă domnie fanariotă — ultima e a lui Alexandru Sutzu (1818—1821) — şi cîteva fapte pozitive. Cea mai importantă, prin urmările şi răsunetul pe care l-a avut, a fost întemeierea noii şcoli „româneşti", cu trei dascăli, dintre care al treilea, cel mai înalt, trebuia să predea matematicile, geografia şi agrimensura sau „măsurarea pămîntului", practica făcîndu-se pe locurile virane din oraş. Pentru acest post este recomandat, la 6/18 martie 1818, „*un Lazăr inginer*, ce a venit acum de curînd din părţile Transilvaniei". Caragea îşi dă aprobarea, şi Gheorghe Lazăr — căci de el e vorba — îşi începu cursul, adăugînd însă, la materiile prevăzute iniţial, şi geografia istorică, gramatica şi filozofia. El putu astfel să expună ideile învăţaţilor Şcolii ardelene privind originea romană, unitatea şi continuitatea neamului nostru, şi să inspire elevilor săi — printre care erau şi oameni în vîrstă — dragoste pentru trecutul acestui neam şi încredere în viitorul lui. Noua şcoală avea drept sediu cîteva chilii ale mănăstirii Sf. Sava, în faţa Universităţii de azi, unde e statuia lui Mihai Viteazul; tot aici funcţionase şi vechea Academie, pe vremea lui Constantin Brîncoveanu şi Alexandru Ipsilanti; numai că atunci cursurile se făceau în limba greacă şi, evident, în alt spirit. O altă faptă pozitivă este înfiinţarea, în 1817, a unui „teatru de societate", cu actori recrutaţi din rîndurile tineretului bucureştean, elevi ai şcolii greceşti; iniţiatoarea acestui teatru a fost domniţa Ralù, culta şi inteligenta fiică a voievodului; reprezentaţiile au avut loc într-o sală cu parter şi trei rînduri de loji, amenajată de ea la Cişmeaua Roşie, acolo unde răspundea în Podul Mogoşoaiei vechea uliţă a fîntînii, adică — am zice azi — unde dă strada Nuferilor în Calea Victoriei. Repertoriul era în greceşte şi cuprindea piese inspirate din antichitatea clasică; alături de acestea se jucau însă, de către o trupă de actori profesionişti veniţi de la Viena, şi tot felul de alte piese, comedii, tragedii, ba chiar şi opere. Tot acum, şi anume, în anul 1818, se înfiinţă în Bucureşti *prima tipografie particulară* — cele anterioare aparţinuseră bisericii sau fuseseră făcute cu sprijin domnesc; proprietarii ei erau doctorul Constantin Caracaş, stolnicul Radu Clinceanu şi Dumitru Topliceanul. Ea funcţiona în „casele domneşti" de la Cişmeaua lui Mavrogheni, dincolo de Capul Podului; de aceea i se şi zicea tipografia „de la cişmea". În această tipografie s-a tipărit, după indicaţia foii de titlu, ediţia românească a *legiuirii lui Caragea*, apărută în vara anului 1818; ediţia grecească ştim că s-a tipărit la Viena. O altă noutate pentru bucureşteni a fost ascensiunea unui balon — primul pe care-l vedeau locuitorii oraşului; „evenimentul" a avut loc la 26 iunie st.v. 1818, în Dealul Spirii, la Curtea Arsă, şi a fost consemnat de un contemporan, ceauşul Costache de la biserica Amzei; mahalagiii şi-au amintit multă vreme de „băşica" lui vodă Caragea.

În epoca fanariotă şi în special în ultima parte a ei, se întemeiază la Bucureşti sau pe o arie mai largă în jurul oraşului, o serie de manufacturi în legătură cu textilele, hîrtia, sticla şi produsele alimentare. O descriere a ţărilor noastre, alcătuită de un turc, între 1742 şi 1752, aminteşte la Bucureşti o „fabrică" de postav, „înfiinţată de curînd"; ea lucra un postav „bun", de culoare albastră, care

revenea la 90 de bani „cotul“, aşadar la 1 leu şi 30 de bani metrul. Mai importantă este întreprinderea de acelaşi fel a boierului Radu Slătineanu, făcută pe moşia lui, la *Pociovaliştea*, în Ilfov; o constatăm sub Alexandru Ghica (1766—1768) şi sub domnii următori; în 1784 avea peste 150 de lucrători, meşterii fiind aduşi din străinătate. Cu prilejul refacerii şi repunerii ei în funcţie de către Alexandru Moruzi, în 1794 — o vreme rămăsese în părăsire — aflăm că întreprinderea avea acum 340 de lucrători cu totul, dintre care 243 de postăvari. Mulţi dintre aceşti lucrători specializaţi se recrutau, desigur, dintre „postăvarii de ţară“, care fabricau un postav mai puţin bun, mai grosolan şi care lucrau atît în oraşe, cît şi în sate. În Bucureşti, la sud de Dîmboviţa, era o mahala întreagă de asemenea „postăvari“; biserica ei se numea „Biserica Albă din Postăvari“. În 1776, un preot al acestei biserici, anume Gavril, roagă Mitropolia să-l primească şi pe el ca „posluşnic postăvar între ceilalţi preoţi postăvari ai Mitropoliei“, obligîndu-se să dea anual „cîte 20 coturi [coţi] postav vînăt“. Iar la sud de oraş, între Popeşti-Leordeni şi Frumuşani, era un sat întreg de astfel de meşteşugari, numit după ei Postăvari. Într-un document din 1797, de la Alexandru Ipsilanti, e amintită o manufactură de postav „ce este aici, lîngă oraşul domniei-mele Bucureşti, pe apa Dîmboviţei, făcută într-adins mai mult pentru folosul acestui oraş“. Alte întreprinderi lucrau ţesături de bumbac şi mătase. În 1800, un Stănuţă, fiul lui Tudorache Ţarigrădeanu, face la Mărcuţa, în nord-estul oraşului, o manufactură de „testemele, bohcele, macaturi, perne, plapome, brîne“, cu dreptul de monopol pe 15 ani, prelungit apoi pe încă doi ani şi jumătate. În 1819 întreprinderea lucra încă; proprietar, cu japca, era acum Manole Băleanu. O altă manufactură de testemeluri, mai mică însă, constatăm chiar în Bucureşti, la Şipotul Fîntînelor, pe marginea de miazănoapte a viitorului Cişmigiu. Ţesături de mătase numite „ghermesituri“, de mătase amestecată cu bumbac, numite „cumaşuri“, de mătase cu fir, precum şi „şaluri“ de mătase şi alte specialităţi lucra manufactura întemeiată de marele vornic al obştirilor, Grigore Ghica. Din hrisovul pe care i-l dă domnia la 13/25 ianuarie 1803, se vede că această întreprindere utiliza 158 de lucrători şi meseriaşi scutiţi de dări către stat şi că ea dispunea şi de o prăvălie de boiangerie în Bucureşti, de asemenea scutită de dări.

S-au înfiinţat de asemenea „fabrici“ de hîrtie sau, cu termenul grecesc, „harturghii“; de aici românescul „hardughie“, însemnînd „clădire sau magazie mare, în stare proastă“. Existaseră asemenea întreprinderi şi mai înainte, în secolul al XVII-lea, pe Valea Oltului, dar încetaseră a mai funcţiona de mult. În 1768 constatăm o astfel de harturghie la *Fundeni*, lîngă Bucureşti, pe apa Colentinei; opt ani mai tîrziu, găsim şi o a doua la *Batiştea*, în Prahova, pe apa Leoatei. În august 1776, Alexandru Ipsilanti dă un hrisov acestor două întreprinderi, în care, după ce arată, în general, utilitatea industriei — întîi, „să fie de cinste şi podoabă politiei [colectivităţii] şi, a doua, să nu aibă trebuinţă“ — zisa politie „să aducă din străinătate acest fel de lucru“, le acordă dreptul de monopol, stabileşte regimul fiscal al celor 40 de lucrători străini întrebuinţaţi şi hotărăşte scutirea de dări a prăvăliei din Bucureşti în care vor desface hîrtia. O harturghie sau, popular, „moară de hîrtie“ înfiinţează şi Alexandru Moruzi în 1796, pe apa Sabarului, în Ilfov, cedînd-o apoi Mitropoliei, fiindcă aceasta „are... tipografia sa, care lucrează şi tipăreşte cărţile trebuincioase obştei“. Din textul hrisovului pe care-l acordă domnul la data amintită rezultă că celelalte două întreprinderi, de la Fundeni şi Batiştea, nu mai funcţionau.

A existat şi o „sticlărie“ sau întreprindere în care se fabrica sticla; nu e vorba de cea veche, de la Şotînga, constatată documentar încă din secolul al XVII-lea, ci de una nouă, întemeiată de banul Dumitrache Ghica, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ea se afla, se pare, la nord de Bucureşti, într-un cătun de lîngă satul Bălteni, cătun care s-a şi numit, din cauza aceasta, Steclariea. Aşa îl găsim în harta rusă din 1835, dată la care întreprinderea încetase a mai funcţiona.

Sub raportul produselor alimentare, constatăm „fabrici“ de arpacaş, paste făinoase şi bere. În realitate, ele erau sau ateliere cu un număr mai mare de lucrători — forma de cooperaţie simplă capitalistă — sau manufacturi. Pentru primul produs exista o instalaţie sau „moară“ la *Ageşti*, în Ilfov; ea aparţinea boierului Scarlat Greceanu, care mai avea încă una în satul *Corneşti* din Dîmboviţa. La 26 februarie 1792, Mihai Sutzu le acordă scutiri de dări atît în ce priveşte lucrătorii, cît şi magazia din Bucureşti, care va avea exclusivitatea vînzării; vamă se va plăti numai la cantităţile exportate în Moldova sau în Turcia. Un document din 8 iulie 1798 ne arată că s-a scos la mezat „o fabrică de fidea cu ergalii — adică instalaţii — de aramă şi de lemn“; ea aparţinuse răposatului Dumitrache Turnavitu, un favorit al lui Mavrogheni, şi va ajunge, în cele din urmă, în stăpînirea doamnei Ruxandra Hangerliu. Sub vodă Caragea, ea producea fidea, macaroane şi paste numite „critarachia“, „chipriotica“ şi „ostrachia“ (adică de felul celor din Creta, din Cipru şi în formă de scoici). În decembrie 1815, domnul, dînd noului proprietar, Hagi Ion Mustacov, unele privilegii, îi laudă produsele, arătînd că sînt superioare acelora de Galaţi şi egale cu produsele de Adrianopol. În ce priveşte berea, aflăm dintr-un raport austriac că prima fabrică s-a întemeiat în 1809, în timpul războiului ruso-turc, de către un german, Johann Timpel de Gotha. Ea era situată în marginea Bucureştilor; a durat pînă în 1821, cînd a fost distrusă în timpul „Zaverei“.

Apariţia acestor manufacturi în Bucureşti, la marginea lui şi în satele ariei bucureştene marchează faza de tranziţie spre noile relaţii de producţie, relaţiile capitaliste. Se trece astfel de la producţia

meşteşugărească, cînd fiecare meşteşugar lucra în atelierul lui şi de la atelierele de cooperaţie capitalistă simplă, la întreprinderi mai mari, cu zeci şi chiar sute de *lucrători salariaţi* — uneori ei primesc o parte din salariu în alimente şi lemne — şi cu o *muncă specializată*. Faza următoare, începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea, va fi aceea a industriei propriu-zise, a fabricilor utilizînd maşini.

Situaţia acestor lucrători manufacturieri este însă grea; ei lucrează de la răsăritul soarelui pînă seara tîrziu; cine lipseşte fără a fi bolnav e nu numai amendat, dar adesea pedepsit şi cu bătaie şi închisoare. Lucrătorii reacţionează însă împotriva acestui regim dur de exploatare; astfel, muncitorii de la manufactura de postav din marginea Bucureştilor poartă un lung proces — de la 1796 la 1803 — cu „epistatul", adică şeful manufacturii, pînă reuşesc să-l facă să le plătească un salariu potrivit cu munca prestată.

Lucrătorii manufacturilor sînt deocamdată încă puţini şi răspîndiţi, li se adaugă însă lucrătorii vechilor ateliere, *tabacii* în primul rînd, categoria cea mai numeroasă şi mai puternică dintre meseriaşii bucureşteni. Cu toţii laolaltă formează o masă care va începe să-şi spună cuvîntul şi în domeniul politic. O primă manifestare va avea loc în 1821, cu prilejul mişcării lui Tudor; o a doua, mai puternică, în 1848, cînd vor fi un element de seamă în susţinerea revoluţiei şi al guvernului provizoriu.

BIBLIOGRAFIE

I. *Pînă la tratatul de la Kuciuk-Kainargi.* 1. *Şapte biserici cu averea lor proprie*, Bucureşti, 1904, 255 p. in 4°; 2. N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.*, s.2, t. XXXIV (1911—1912), p. 1249—1360; 3. N. Iorga, *O prigonire politică sub fanarioţi*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.* s.3, t. IV (1925), p. 377—380; 4. I. Tuducescu, *Comoara. Un act de superstiţie petrecut în Bucureşti, anchetat şi judecat în anul 1796*, în *Revista Arhivelor*, I, nr. 1—3 (1924—1926), p. 55—60; 5. N. Iorga, *Ştiri nouă despre biblioteca Mavrocordaţilor şi despre viaţa muntenească în timpul lui Constantin-vodă Mavrocordat*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.*, s. 3, t. VI (1927), p. 135—170; 6. Const. C. Giurescu, *Istoria lui Iordache Stavracoglu*, Bucureşti, 1927, 16 p. in 8° (Extras din *Omagiu lui I. Bianu*); 7. Pr. Vasile Radu, *Mănăstirea Sf. Spiridon şi patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în *Rev. ist. rom.*, III (1933), p. 11—31; 8. I. C. Filitti, *Un grec românizat, stolnicul Stefanachi Cremidi (+1764)*, în *Cercetări şi documente privitoare la istoria Principatelor Române*, Bucureşti, 1935, p. 46—51; 9. L. Moga, *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din oraşul Bucureşti*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXX (1937), p. 179—184; 10. L. Moga, *Lămuriri cu privire la vechimea bisericii Sf. Pantelimon din Bucureşti*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXX (1937), p. 175—178; 11. Cezar Şerbu, *Contribuţii privitoare la domnia lui Ioan Mavrocordat şi la unele evenimente contemporane ei*, Galaţi, 1939, 79 p. in 8°; 12 . V. Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordaţilor. Contribuţii la istoricul ei*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.*, s. 3, t. XXII (1940), p. 359—419; 13. N. Iorga, *Două pagini din istoria fanarioţilor*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.*, s. 3, t. XXII (1940), p. 421—436; 14. H. Dj. Siruni, *O năvălire necunoscută a bandelor turceşti în ţările române la 1769*, Bucureşti, 1940, 63 p. in 8°; 15. R. Rosetti, *Familia Rosetti. II. Celelalte ramuri*, Bucureşti, 1940, 135 p. in 8°; 16. Maria C. Marinescu, *Umanistul Ştefan Bergler (1680—1738), Viaţa şi activitatea sa*, în *Rev. ist. rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 163—215; 17. Const. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943, 349 p. in 8°; 18. I. Neda, *Despre biserica Sf. Elefterie din Bucureşti*, în *Rev. ist. rom.*, XVI (1946), p. 298—299; 19. Dan Berindei, *Spitale în Bucureştii veacului al XVIII-lea* în *Munca sanitară*, 1957, nr. 3, p. 274—279; 19 bis. I. Ionaşcu, *Planul cartografic inedit al oraşului Bucureşti din anul 1770*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 113—131; 20. Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populaţiei bucureştene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821)*, Bucureşti, 1962, 62 p. in 16°; 21. Petre S. Năsturel, *Schitul Maicilor din Bucureşti*, *Memoriu istoric* (ms.).

II. *Bucureştii în a doua parte a epocii fanariote.* 22. Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, I—II, Bucureşti, 1900, CCCXXXV + 406 + 279 p. in 8°; 23. Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească de la 1806—1812*, în *An. Acad. Rom. secţ. ist.*, s. 2, t. XXXI (1908—1909), p. 359—527; 24. N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, în *An. Acad. Rom. Mem. secţ. lit.*, s. 2, t. XXXIII (1911), p. 417—516; 25. D. Furtună, *Preoţimea românească în secolul al XVIII-lea. Starea ei culturală şi materială*, Vălenii-de-Munte, 1915, 262 p. in 8°; 26. N. Iorga, *Constantin-vodă Ipsilanti şi revoluţia sîrbească*, în *Rev. ist.*, VII (1921), p. 139—143; 27. Const. C. Giurescu, *Legiuirea lui Caragea, Un anteproiect necunoscut*, Bucureşti, 1923, 32 p. in 8°; 28. Virgil Drăghiceanu, *Biserica Spirea Veche din Bucureşti, Note istorice*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XVII (1924), p. 58—59; 29. Const. C. Giurescu, *Uciderea voievodului Constantin Hangerli. O povestire în versuri necunoscută*, Vălenii-de-Munte, 1926, 10 p. in 8°; 30. N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, Bucureşti, 1927, 226, p. in 8°; 31. Al. Busuioceanu, *Un palat domnesc din vremea fanarioţilor. Curtea nouă din Bucureşti*, Vălenii-de-Munte, 1930, 16 p. in 4°; 32. P.P. Panaitescu, *Corespondenţa lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc 1806—1818*; *pregătirea Eteriei şi a renaşterii politice româneşti*, Bucureşti, 1933, 125 p. in 8°; 33. Dan Simonescu, *Din activitatea tipografică a Bucureştilor (1678—1830)*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 118—135; 34. Dan Simonescu, *Ioan-vodă Caragea şi traducerile lui Goldoni*, Bucureşti, 1935, 23 p. in 8°; 35. Emil Vîrtosu, *Băşica lui vodă Caragea*, in *Gaz. mun.* IV (1935), nr. 165; 36. Dr.G.Severeanu, *Intrarea prinţului Josias de Saxa-Coburg în Bucureşti la 10 noiembrie 1789...*, în *Bucureşti*, 2 (1935), p. 268—290; 37. Victor Papacostea, *Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l'Epire*, în *Balcania*,

Planşa II. Nicolae-vodă Mavrogheni (1786—1789) plimbîndu-se într-o trăsură trasă de doi cerbi. Trei din însoţitorii lui, cei cu calpace negre, poartă costume româneşti ; ceilalţi, costume turceşti.

Acvaforte colorată, contemporană, de Paul Pitritsch (B. A.)

I (1938), p. 230—244; 38. Ştefan Chicoş, *Cum se făcea aprovizionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab şi Nicolae Mavrogheni*, Bucureşti, 1939, 80 p. in 8°; 39. D. Bodin. *Însemnări cu privire la Tudor Vladimirescu în războiul ruso-turc din 1806—1812*, Bucureşti, 1939, 7 p. in 8°; 40. Const. C. Giurescu, *Canalul lui Alexandru-vodă Ipsilanti*, în *Rev. ist. rom.* XI (1941), p. 1—7; 41. M. Holban, *Autour de deux rapports inédits sur Caragea et Callimachi*, în *Rev. Hist. Sud-Est*, XVIII (1941), p. 175—241; 42. Ariadna Camariano, *Le théâtre grec à Bucarest au début du XIX-e siècle*, în *Balcania*, VI (1943), p. 381—416; 43. C. Şerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliştea şi Bucureşti*, în *Studii*, V (1952), nr. 3, p. 86—105; 44. Al. Vianu, *Mişcarea naţional-eliberatoare şi Nicolae Mavrogheni (1787—1790)*, în *Studii*, IX (1956), 5, p. 45—62; 45. Nestor Camariano, *Un document important referitor la organizaţia revoluţionară secretă din Bucureşti (1816)*, în *Studii*, IX (1956), 5, p. 127—130; 46. A. Oţetea, *Complotul Mihail Gross*, în *Emlékkönyv Kelemen Lajos...*, Cluj, 1957, p. 497—507; 47. Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, Bucureşti, 1957, 318 p. in 8°; 48. C. Şerban, *Breslele bucureştene în secolul XVIII*, în *Studii*, XII (1959), 6, p. 55—89; 49. C. Şerban, *Aspecte din lupta orăşenilor din Ţara Românească şi Moldova împotriva asupririi feudale în secolul XVIII şi la începutul secolului XIX*, în *Studii*, XIII (1960), 6, p. 27—45 şi XIV (1961), 3, p. 623—658; 50. G. Barbu şi Dan Berindei, *Viaţa medicală şi sanitară a oraşului Bucureşti în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812*, în *Analele româno-sovietice*, Secţia Medicină, 1961, 3, p. 65—89; 51. I. Ionaşcu, *Concluzii greşite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni*, în *Studii*, XV (1962), 1, p. 69—109; 52. Const. C. Giurescu, *Ctitoriile bucureştene ale lui Nicolae-vodă Mavrogheni*, în *Bis. ort. rom.*, LXXX (1962), 3—4, p. 339—380; 53. A. Oţetea şi C. Şerban, *Situaţia social-economică a Moldovei şi Ţării Româneşti în perioada de trecere de la feudalism la capitalism*, în *Istoria României*, III, Bucureşti, 1963, p. 624—685; 54. Pr. N. Cazacu, *Biserica Batişte din Bucureşti, istoric* (ms).

•

BUCUREŞTII ÎN TIMPUL MIŞCĂRII LUI TUDOR VLADIMIRESCU ŞI A PRIMEI DOMNII PĂMÎNTENE

„Eu nu caut cevaş pentru mine, ci ţara îşi caută dreptăţile cele robite de fanarioţi."

(Scrisoarea lui Tudor către boieri, la 4/16 aprilie 1821)

BUCUREŞTII ŞI MIŞCAREA LUI TUDOR VLADIMIRESCU

Raporturile dintre Tudor şi Eterie, constatate documentar la finele anului 1820, sînt concretizate în legămîntul solemn, cu jurămînt pe cruce şi evanghelie, pe care el îl încheie, în prima jumătate a lui ianuarie 1821, cu Iordache Olimpiotul şi cu Ioan Farmache, conducători militari eterişti. Citeşitrei se angajau să lupte solidar pentru eliberarea „de sub jugul asupritor al barbarilor", folosindu-se, în acest scop, de toate mijloacele. La 13/25 ianuarie 1821, deci cu cîteva zile înainte de a pleca din Bucureşti în Oltenia, spre a începe mişcarea, Tudor primea, contra chitanţă, suma însemnată de 20.000 de taleri „de la dumnealui fratele Pavel Macedonski", eterist notoriu; calificativul de „frate" era cel obişnuit între membrii Eteriei. Peste două zile, la 15/27 ianuarie, marii dregători Grigore Brîncoveanu, Grigore Ghica şi Barbu Văcărescu, membri în consiliul de şase numit de muribundul domn Alexandru Sutzu pentru girarea treburilor publice şi *tustrei eterişti de frunte*, dau lui Tudor o încredinţare scrisă, solemnă, în care se spune: „Fiindcă este să se facă obştescul folos neamului creştinesc şi patriei noastre, drept aceia, ca nişte buni şi credincioşi fraţi creştini toţi şi iubitori neamului, d(umneata), sluger Teodore, *te-am ales să ridici norodul cu arme şi să urmezi precum eşti povăţuit*. Şi noi ne jurăm din parte-ne subt aceste iscălituri... că la toate vom da ajutor cu mijloacele folositoare şi cuviincioase şi vom lucra unde şi la ce ni să va cuveni pentru obştescul folos" (vezi fig. 39). O zi mai tîrziu, la 16/28 ianuarie, lui Tudor i se ataşează ca adjunct Dimitrie Macedonski, sudit

Fig. 39 — Tudor Vladimirescu, stampă ulterioară. (B.A.)

rus, fost ofiţer în armata ţarului şi frate cu Pavel, cel care îi avansase banii. În sfîrşit, peste alte două zile, la 18/30 ianuarie — în noaptea următoare, Alexandru Sutzu, ultimul domn fanariot, murea de o moarte care n-a fost fără bănuială — Tudor pleca din Bucureşti, însoţit de o gardă de 40 de arnăuţi călări, daţi de Iordache Olimpiotul şi de bimbaşa Sava, cei doi comandanţi militari ai Eteriei în Muntenia. Proclamaţia pe care Tudor urma s-o citească la Padeş — prima sa proclamaţie — fusese redactată în *Bucureşti*, înainte de plecarea spre Oltenia, şi anume, în înţelegere cu boierii munteni eterişti şi pe cînd Alexandru Sutzu domnea încă. Din toate acestea rezultă în mod limpede că pregătirea mişcării lui Tudor s-a făcut în *Bucureşti*, în capitala ţării, şi în legătură cu Eteria. Românii — atît cei din Muntenia, cît şi cei din Moldova — urmau să fie un factor important în răscoala care trebuia să asigure, *cu sprijinul Rusiei*, dezrobirea tuturor creştinilor de sub turci. Căci Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eteriei şi ofiţer superior în armata ţarului, lăsase să se creadă pretutindeni că în spatele său veneau forţele militare ruse. Sprijinul acordat eteriştilor de consulul general rus din Bucureşti, Pini, precum şi recrutările de soldaţi eterişti şi strîngerea de fonduri pentru Eterie pe teritoriul împărăţiei ruseşti, în special în oraşele de pe ţărmurile Mării Negre, cu Odesa în frunte, întăreau această credinţă. Era normal s-o împărtăşească şi Tudor, care participase la războiul ruso-turc

Fig. 40 — Tudor Vladimirescu purtînd caftan îmblănit şi căciulă cu fund alb; lîngă el un ofiţer de panduri. Scenă la marginea Bucureştilor; în dreapta, Dîmboviţa cu două mori de apă şi doi pescari cu undiţa. (B.A.)

din 1806—1812 şi care, pentru meritele lui, obţinuse gradul de parucic (locotenent), Ordinul Sfîntului Vladimir, clasa a treia, un inel cu piatră preţioasă şi chiar calitatea de „sudit" sau supus rus.

A reduce însă pe Tudor numai la ipostaza de agent în slujba Eteriei este, după părerea noastră, a-l diminua, a prezenta numai un aspect al acestei personalităţi revoluţionare. A mai fost şi un altul, foarte important, esenţial chiar, *aspectul de exponent al păturilor mijlocii şi mici — moşneni, panduri, ţărani, pe de o parte, meseriaşi şi orăşeni săraci pe de alta*, adică al tuturor celor nemulţumiţi, striviţi de dări şi supuşi abuzurilor de tot felul, al tuturor celor care aspirau la o viaţă mai bună, mai dreaptă. Dacă Eteria s-a servit de Tudor, credem că şi Tudor s-a servit de Eterie spre a-şi atinge scopurile proprii. Este exclus ca o fire şi un temperament ca al lui, aşa cum apar din proclamaţiile proprii şi din mărturiile contemporanilor, să se fi mulţumit cu rolul de simplu instrument al altora, să nu fi căutat să realizeze şi dezideratele păturii din care se ridicase, *deziderate care corespundeau de altfel interesului maselor largi ale poporului.* Că ar fi urmărit şi un scop personal, acela de a ajunge domn, e mult mai puţin sigur, deşi nu cu desăvîrşire exclus. „Eu nu caut cevaş pentru

mine, *ci ţara îşi caută dreptăţile cele robite de fanarioţi*", scrie Tudor către boieri, la 4/16 aprilie 1821, şi n-avem temei să nu-l credem. Iar un contemporan şi martor ocular, Ignatie Iakovenko, funcţionar la Consulatul rus din Bucureşti, îl caracterizează prin cuvintele: „duşman numai al abuzurilor din Muntenia".

Cu armata sa, alcătuită în primul rînd din panduri, soseşte Tudor, venind din Oltenia, la Cotroceni, în marginea Bucureştilor, la 19/31 martie 1821 (vezi fig. 40). Cu trei zile mai înainte adresase el, din Bolintin, o proclamaţie către toţi locuitorii capitalei, boieri, neguţători sau altă stare, români şi străini, prin care le cerea să vie „la un glas şi într-o unire cu creştinescul norod, ce este pornit numai pentru dreptate"; cei ce se vor împotrivi vor fi socotiţi „vrăjmaşi". El arăta totodată că numărul celor care îl urmează — „adunarea norodului" — trece de „şaisprece mii". (Cifra avea în vedere, credem, şi pe partizanii din Oltenia.) Această proclamaţie a fost citită la răspîntii, de către preoţi, în timp ce pandurii descărcau în aer pistoale. Apelul lui Tudor găseşte răsunet în pătura muncitoare a capitalei: o mie de „tabaci" sau tăbăcari din mahalaua Radu-Vodă şi cele vecine ei, aşadar un număr însemnat din cei mai de seamă meşteşugari bucureşteni, se alătură mişcării: ştirea ne-o dă chiar unul din aghiotanţii lui Tudor, anume Mihai Cioranu. O nouă proclamaţie, la 20 martie (1 aprilie), adresată locuitorilor capitalei indică motivele pentru care s-a început mişcarea; ele sînt „pierderea privileghiurilor noastre şi jafurile cele nesuferite care le pătimea fraţii noştri". Ea cuprinde apoi „uitare de istov celor mai înaintate lucrate", deci *amnistie*, în sfîrşit, un vibrant apel către unire: „Fraţilor, cîţi n-aţi lăsat să se stingă în inimile dumneavoastră sfînta dragoste cea către patrie, aduceţi-vă aminte că sînteţi părţi ale unui neam... Să ne unim dar — continuă Tudor — cu toţii, mici şi mari, şi, ca nişte fraţi, fii ai uneia maici, să lucrăm cu toţii împreună, fieştecare după destoinicia sa, *cîştigarea şi naşterea a doua a dreptăţilor noastre.*"

Ce-l făcuse oare pe Tudor să-şi schimbe punctul de vedere iniţial, acela exprimat în proclamaţia de la Padeş, în care spunea: „...Pre balaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre zic atît cele bisericeşti, cît şi cele politiceşti, pînă cînd să-i suferim a ne suge sîngele din noi? Pînă cînd să le fim robi?" Ce-l determinase să acorde acum amnistie tuturor — deci şi „balaurilor" care „ne înghit de vii" — şi să facă acel insistent apel la unire? Un fapt de cea mai mare importanţă, şi anume, dezavuarea mişcărilor revoluţionare de către ţar şi guvernul rusesc. Această dezavuare, urmare a obligaţiilor pe care le avea ţarul ca membru al reacţionarei Sfinte Alianţe — tocmai atunci se ţinea o întrunire a monarhilor respectivi la Laybach (Ljubliana) — s-a produs, în ce-l priveşte pe Tudor, sub forma unei depeşe a contelui Capodistria, ministrul de externe rus, către Pini, consulul general din Bucureşti, la 23 februarie (7 martie) 1821. I se aducea acestuia la cunoştinţă că „locotenentul Vladimirescu e degradat din calitatea de cavaler al unuia din ordinele ruseşti şi că nu mai posedă nici un titlu la protecţia majestăţii-sale imperiale". A urmat apoi, pentru Ipsilanti, un comunicat oficial inserat la 17/29 martie în *Oesterreichischer Beobachter*, oficiosul lui Metternich, comunicat prin care se anunţa că şeful Eteriei „va fi scos din serviciul Rusiei" şi „i se va face cunoscut că m.-s. împăratul dezaprobă în chip formal întreprinderea sa şi că nu se va putea aştepta niciodată la vreun ajutor din partea Rusiei".

Aceste dezavuări constituiau însă o adevărată catastrofă pentru mişcarea revoluţionară. Ele făceau să se prăbuşească suportul pe care se bizuiseră atît Ipsilanti, cît şi Tudor. Urmările nu lipsiră să se vădească imediat. Banul Grigore Brîncoveanu, unul din cei trei mari dregători care dăduseră înscrisul din 15/27 ianuarie, plecase din Bucureşti încă în ziua de 28 februarie (12 martie) la Mogoşoaia, moşia sa, iar de aici la Braşov. Consulul rus, Pini, şi cel austriac, Fleischhakl, însoţiţi de boierii cei mai de vază, Grigore şi Iordache Filipescu, Alexandru Ghica, Constantin Samurcaş, Nicolae Mavro etc., părăsiră şi ei Bucureştii, la 16/28 martie, pornind tot spre Braşov. Tudor, dîndu-şi seama de starea creată prin refuzul Rusiei de a sprijini Eteria, începu să lucreze pentru consolidarea situaţiei proprii. O dată ce nu se mai putea bizui pe armata muscălească, el trebuia să arate turcilor că mişcarea din Muntenia era o mişcare generală, *a întregului popor*, care dorea schimbarea sistemului anterior, fanariot. Nu mai putea fi vorba de o mişcare a celor săraci şi obijduiţi împotriva marilor căpetenii „politiceşti" şi „bisericeşti", deoarece aceasta ar fi luat repede aspectul unui război civil, ar fi justificat deci o intervenţie armată a Înaltei Porţi. Nu mai putea fi vorba nici de o continuare a acţiunii eteriste, deoarece aceasta ar fi justificat încă şi mai mult o pătrundere a trupelor turceşti în stînga Dunării. Politica viitoare a lui Tudor se contura deci cu necesitate, în urma dezavuării de către ţar, în chipul următor: pe de o parte, trebuia să strîngă în jurul lui cît mai mulţi, dacă se poate chiar *întreaga obşte*, de la marii dregători pînă la ţăranii clăcaşi, pentru ca mişcarea să apară ca fiind expresia *tuturor*, pe de altă parte, trebuia *să se diferenţieze de mişcarea eteristă*, cu care pornise iniţial în mod solidar, pentru a nu se expune răzbunării turceşti. În lumina acestei îndoite necesităţi, atitudinea şi gesturile lui Tudor, după ce ajunge la Cotroceni, devin clare şi logice. Într-adevăr, în intervalul dintre 16 şi 23 martie st.v. 1821, au loc tratative cu înaltul cler şi cu boierii rămaşi în Bucureşti; se fac concesiuni de o parte şi de alta. Pentru a impresiona masele şi chiar pe cei cu care trata, în ziua de 21 martie (2 aprilie), la orele 2 după amiază, pe o vreme splendidă, Tudor, înconjurat de oştire, îşi face intrarea solemnă în capitală, venind de la Cotroceni. Călare, avînd lingă el un preot cu crucea şi un pandur purtînd steagul de mătase albă, conducătorul mişcării ţine în mînă

nu sabia, ci *o pîine mare*, semn al belşugului şi al păcii. Era o indicaţie limpede pentru popor de sensul şi de scopul acţiunii sale.

Ca rezultat al tratativelor, are loc, în ziua de 23 martie (4 aprilie) un schimb de acte: Tudor dă boierilor un „jurămînt" scris, prin care declară mai intii „că nici odinioară nu voi cugeta, nici de faţă, nici prin chip de viclenie, asupra vieţii şi a cinstei cuivaş din patrioţii [compatrioţii] mei sau asupra hrăpirii averii sale şi apoi „că de astăzi înainte, cunoscînd [recunoscînd] vremelnica stăpînire a ţării, voi cere toate trebuincioasele oştirilor a se împlini prin poruncile aceştii stăpîniri". Pe de altă parte, mitropolitul ţării, episcopii de Buzău şi Argeş şi 53 de boieri de diferite grade dau lui Tudor o „carte de adeverire", prin care declară că „pornirea dumnealui slugerului Teodor Vladimirescu nu este rea şi vătămătoare, nici în parte fiecăruia, nici patriei, ci folositoare şi izbăvitoare". Caracteristic pentru noua orientare e faptul că în „iurămîntul" său Tudor arată ca pricină a relelor de care a suferit poporul „oblăduirea *domnilor* ce au stăpînit pînă acuma"; nu se mai vorbeşte nimic de boieri sau de înalţii ierarhi. Aşadar, cu un domn nou, pe placul mulţimii — deci, subînţelegem noi, *un domn pămîntean* — toate s-ar schimba în bine. Îndată după aceea, Tudor adresează ţării o nouă proclamaţie, tipărită de data aceasta, prin care cere tuturor contribuabililor să recunoască „vremelnica stăpînire" — aşa cum făcuse şi el — şi să-şi plătească impozitele curente, impozite care se ridicau, pentru lunile februarie şi martie, la nu mai puţin de 48 de taleri sau lei de „lude", adică de unitatea contribuabilă cuprinzînd patru ţărani (deci la 12 taleri de cap); numai ostaşii ce-l urmează sînt scutiţi.

Două zile după schimbul de acte între Tudor şi boieri, soseşte Ipsilanti la Colentina, venind din Moldova, şi cere bucureştenilor două milioane de lei pentru întreţinerea armatei sale. Bimbaşa Sava merge să i se prezinte; se înfăţişează de asemenea trei reprezentanţi ai bulgarilor, veniţi de la Filipopoli, Sliven şi Osman-Bazargic. Întîlnirea cu Tudor are loc pe un teren neutru, în casele de la cişmeaua Mavrogheni, dincolo de Capul podului. Cei doi comandanţi militari vin însoţiţi fiecare de o escortă înarmată — un prim semn de neîncredere. Ce s-a discutat şi cum s-a discutat, nu ştim precis: nu ni s-a păstrat vreun protocol, nici vreo mărturie directă; logica lucrurilor cerea însă lui Ipsilanti să caute şi să obţină colaborarea lui Tudor, în timp ce lui Tudor îi impunea — aşa cum am arătat — rezervă, dacă nu de-a dreptul ostilitate. O spusese de altfel ritos lui Udriski, secretarul Consulatului austriac din Bucureşti, cu trei zile înainte de sosirea lui Ipsilanti la Colentina, deci la 3 aprilie st.n., declarîndu-i: „Eu nu sînt dispus să vărs sîngele românilor pentru Grecia şi nu vreau ca printr-o măsură nesocotită şi pripită să întreprind ceva în detrimentul poporului român". Deocamdată, se stabili un *modus vivendi*, fiecare din cei doi comandanţi atribuindu-şi partea de ţară pe care o controla armata respectivă, adică Ipsilanti judeţele din nord, pînă în Olt şi cu excepţia cîtorva plaiuri, iar Tudor judeţele din sud şi Oltenia întreagă, plus plaiurile amintite. Dar această situaţie de aparentă înţelegere nu putea dura; chiar în cursul lunii aprilie, prin scrisorile din 10/22 — trimisă de Ipsilanti lui Tudor — şi 14/26 — răspunsul acestuia din urmă — se ajunge la o ruptură. Tudor îşi dădea seama că, după dezavuarea ţarului, interesele lui şi ale ţării erau divergente de acelea ale lui Ipsilanti şi ale Eteriei. „Să ne fie îngăduit a vorbi deschis — răspunde el la 14/26 aprilie prin intermediul boierilor — fiindcă lucrurile au ajuns prea departe... Ce poate fi comun între greci şi daci [români]?... Ne-au făgăduit că vin numai în trecere pe la noi [aluzie la manifestul dat de Ipsilanti îndată după intrarea în Moldova] şi acum se întăresc pe pămîntul ţării noastre, dispreţuiesc guvernul legitim, distrug orînduielile... cer lucruri cu neputinţă de la un popor lipsit...".

Pentru orice eventualitate, Tudor ocupase, în cursul lunii aprilie, punctele strategice din Bucureşti, adică Mihai-Vodă, grădina, împrejmuită cu ziduri, a logofătului Bellio (Bellu), pe Şoseaua Giurgiului, apoi, după scrisoarea din 14/26, Mitropolia şi mănăstirea Antim. Fortificase mai cu seamă Cotrocenii prin „şanţuri cu tabie — adică redute — şi meterezuri împrejurul mănăstirii". Aici locuia Tudor acum, împreună cu sfătuitorul său, episcopul Ilarion Gheorghiadis al Argeşului — la început stătuse cîtva timp în oraş, în casa, existentă şi azi, a lui Giani, unchiul lui Teodor Orăşanu, pe strada numită mai tîrziu a Poetului, iar azi Enăchiţă Văcărescu, la numărul 7. Ocupase de asemenea vadul de peste Argeş, la Goştinari, şi cel de peste Sabar. În acelaşi timp, spre a împiedeca, după plecarea lui Ipsilanti la Tîrgovişte (12 aprilie st.n.), pe boierii divanului să părăsească Bucureştii, le fixase domiciliu obligatoriu în frumoasele case de la Belvedere ale lui Dinicu Golescu, din marginea de apus a oraşului.

S-a gîndit oare Tudor să reziste cu armele turcilor? Chiar dacă la începutul acţiunii va fi avut această intenţie — deşi în toate proclamaţiile sale insistă asupra faptului că nu s-a ridicat împotriva Porţii — este sigur că, după dezavuarea ţarului, el nu mai putea stărui într-însa; ar fi fost în contrazicere cu întreaga sa politică de după amintita dezavuare. Pe cînd se fortifica la Cotroceni, Tudor primise de la paşa de Giurgiu „o scrisoare particulară, cu asigurarea că sultanul e dispus a dezrădăcina abuzurile din Ţara Românească şi a lua în seamă dreptele sale cereri". Trimisul paşii comunicase în acelaşi timp în secret lui Tudor „că turcii nădăjduiesc în credinţa şi cooperarea lui pentru alungarea lui Ipsilanti din Ţara Românească". Dacă-i ajută în acest scop cu credinţă şi nu-i trădează, „sultanul îl va face chiar domn peste principat". Tudor ar fi dat un răspuns favorabil, continuînd totuşi lucrările de fortificaţie; trata deci, dar cu arma în mînă. Cînd însă armata turcească s-a apropiat de oraş — Rusia, prin

Fig. 41 — Uciderea lui Bimbaşa Sava şi a eteriştilor 7/19 august 1821. (M.I.B.)

protocolul din 12/24 martie, semnat de ambasadorul ei la Constantinopol, convenise la ocuparea Principatelor de către oştirile Porţii -- Tudor a părăsit Bucureştii (15/27 mai), însoţit de 4.000 de panduri pedestrime, 500 de călăreţi şi 6 tunuri. Se ştie ce a urmat: peste şase zile, la Goleşti, el era arestat de către Iordache Olimpiotul, sub acuzarea că a trădat Eteria, dus la Tîrgovişte şi acolo, după o judecată sumară, executat. S-a putut întîmpla aceasta deoarece pandurii, iritaţi de asprimea necruţătoare a conducătorului lor, care pedepsea cu moartea orice abatere de la disciplină — între Bucureşti şi Goleşti fuseseră spînzuraţi douăzeci şi şase — nu-l apăraseră, lăsaseră să fie luat din mijlocul taberei. Două săptămîni şi ceva după moartea lui Tudor, la 7/19 iunie, armata Eteriei era zdrobită de turci la Drăgăşani, iar şeful ei, Ipsilanti, se refugia, în mod lamentabil, în Transilvania.

Între timp, Bucureştii fuseseră ocupaţi (16/28 mai) de detaşamentele otomane care trecuseră Dunărea pe la Călăraşi şi Giurgiu. Bimbaşa Sava, în loc să apere capitala, aşa cum primise ordin, trecu de partea turcilor, trădînd pe eterişti, ba mai mult, îşi luă chiar angajamentul să colaboreze la sfărîmarea acestora. Dar după ce, într-adevăr, contribui la vînarea resturilor eteriste, îşi primi răsplata, fiind împuşcat, prin surprindere, împreună cu cei doi aghiotanţi ai lui, Ghenciu şi Mihali, din ordinul comandantului turc, Chehaia-bei (vezi fig. 41). Scena a avut loc, la 7/19 august, în casele de pe Podul Mogoşoaici, unde acest comandant îşi stabilise sediul, case care aparţinuseră mai înainte lui Ienăchiţă Văcărescu şi unde eteriştii bucureşteni proclamaseră începutul mişcării, înălţînd steagul eliberării. (Astăzi, în aceste case, situate peste drum de Poşta centrală şi transformate, se află Centrala „Pronosportului".) O dată cu omorîrea lui Sava, începu exterminarea tuturor ostaşilor lui, opt sute la număr, din care cei mai mulţi erau arnăuţi şi bulgari. O parte a lor, în frunte cu căpitanul Atanase Chimariotul, apucă să se închidă în biserica *Olteni* şi susţinu acolo un adevărat asediu. În cele din urmă, însă, fiind bătuţi cu tunurile „de sîmbătă de la prînzcior pînă duminecă în discară", fură exterminaţi cu toţii. Pe străzile oraşului, timp de trei zile, avu loc o adevărată vînătoare a oamenilor lui Sava; pentru fiecare cap pe care îl aduceau, soldaţii turci primeau o monedă de aur. Au pierit, cu acest prilej, şi mulţi nevinovaţi şi s-au făcut multe pagube. O cercetare oficială le-a evaluat la 130.921 taleri şi a stabilit că au fost arse „cu totul", cu acest prilej, nouăsprezece case de locuit, biserica Olteni şi prăvăliile serdarului Nicolae Cucul, iar stricăciuni au suferit biserica Protopopului şi alte nouăsprezece case. Soldatesca turcă a făcut tot felul de excese; numai într-un singur loc s-au descoperit, după aproape un an, cadavrele a şaptesprezece femei ucise.

Fig. 42 — Foaia de titlu a cronicii manuscrise a lui Ioan Dobrescu din mahalaua Batiştei. (B.A.)

În primele luni ale ocupației, încă înaintea omorîrii lui Bimbașa Sava, execuțiile se țineseră lanț. Cronica lui Dobrescu (vezi fig. 42) ne dă, în privința aceasta, date precise: la 21 mai, „11 inși au bătut în țepi la capul Podului Tîrgului de Afară"; la 23 mai, „au tăiat doi inși, unul la Butuc, altul la Beilic"; la 29 iunie, „au tăiat 12 creștini pă la toate răspîntiile tîrgului"; la 13 iulie, „au mai tăiat șapte apostați pă la răspîntii"; la 18 iulie, „au mai tăiat 4 creștini, pîrîți de un ciocoi"; la 21 iulie, „au mai spînzurat un creștin înaintea prăvăliei lui Năstase Cotarul, în răspîntii"; la 4 august, „au tăiat încă trei apostați în tîrg". Iar la Colentina, la așezarea lui Grigore Ghica, „un puț... ce-l avea, cu 12 gălețî pentru udatul florilor, plin cu trupuri moarte... s-au găsit".

Și viața economică a orașului avu mult de suferit. Dispărură o serie de manufacturi și întreprinderi. Fabrica de bere a lui Johann Timpel fu arsă de panduri; pe aceea de testemele de la Mărcuța o distruseră turcii; se desființară cele de țesături fine — ghermesut, șal de Stambul — de hîrtie, de farfurii. Tipografia de la Ciușmea își încetă activitatea; cu literele ei se jucau copiii pe uliță.

BUCUREȘTII SUB DOMNIA PĂMÎNTEANĂ A LUI GRIGORE GHICA

Mișcarea condusă de Tudor, cu tot sfîrșitul ei tragic, nu rămase însă fără urmări. Turcii, care avuseseră prilejul să se convingă, pe pielea lor, de „fidelitatea" fanarioților, consimțiră la restabilirea domniilor pămîntene și la îndepărtarea grecilor din dregătoriile civile, militare și ecleziastice. Fu numit domn al Țării Românești, la 1/13 iulie 1822, Grigore Ghica; el intră în București „cu halai" la 24 septembrie (6 octombrie) și, primit cu bucurie de popor, care avusese atîta de suferit de pe urma ocupației turcești, își stabili reședința în palatul clădit, chiar în acel an, în stil neoclasic, pe moșia sa de la Colentina, în marginea de nord-est a orașului (vezi fig. 43).

Primii ani ai acestei domnii pămîntene fură destul de grei. Ocupația turcească costase, numai pînă în iulie 1822, *cincisprezece milioane de piaștri*. Au trebuit

Fig. 43 — Palatul Ghica din cartierul Tei; a fost terminat în 1822. (B.A.)

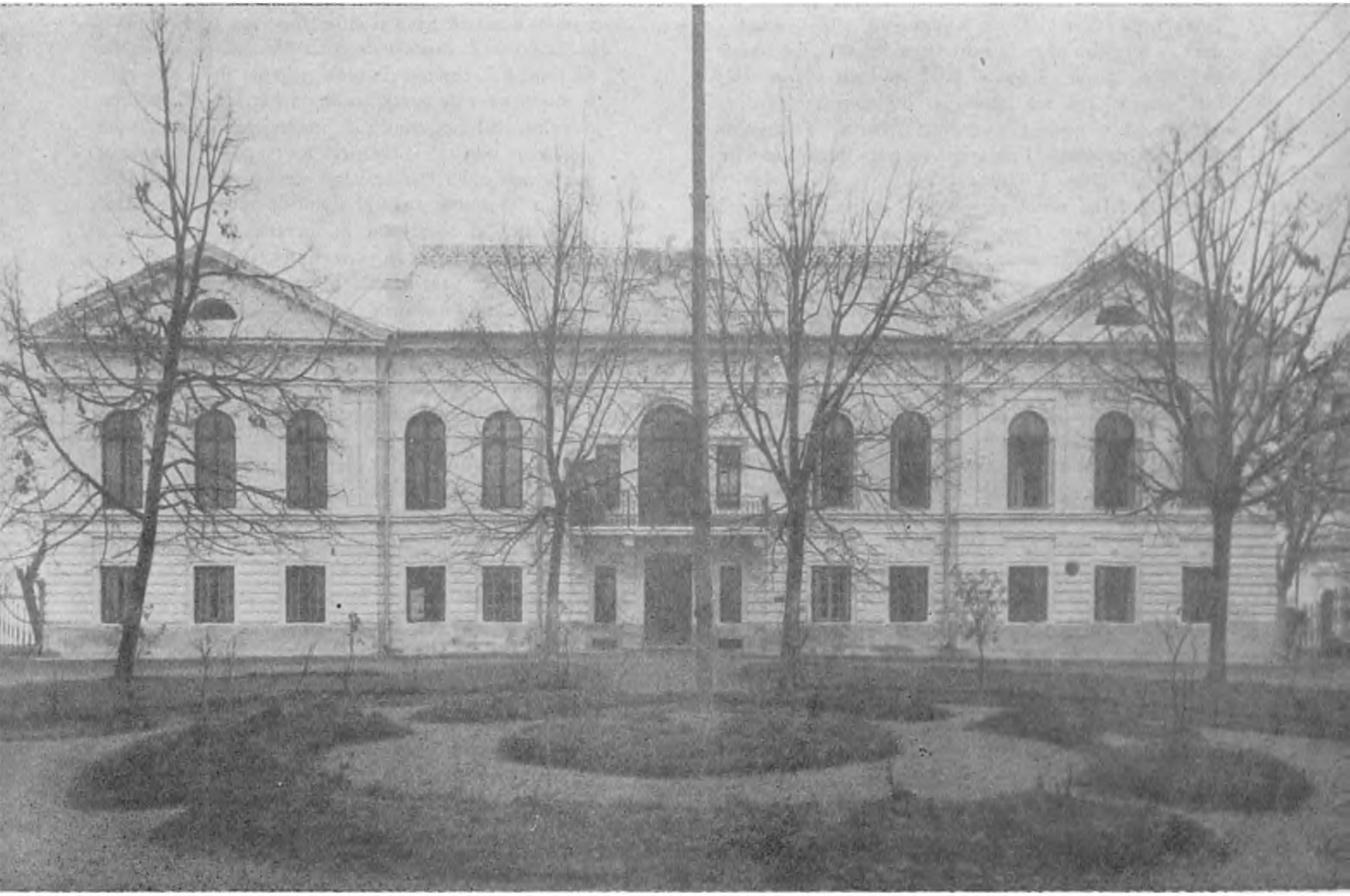

pusc impozite grele; ca să le poată plăti, țăranii vîndură o parte din vite cu prețuri derizorii. Pe 1824, capitația crescu de la 33 la 39 de piaştri pe bimestru de lude; în plus, din zece lude se făcură unsprezece. Sporul era de aproape 15 piaştri anual de cap de locuitor. Oieritul, dijmăritul, vinăriciul şi tutunăritul fură *triplate*. Profitind de carența temporară a administrației, pînă la numirea lui Ghica, şi după aceea, se formaseră bande de răufăcători; chiar drumurile spre Bucureşti erau nesigure; o seamă de negustori, între ei şi braşoveni, îşi pierdură viața. Oraşul fu bîntuit de incendii; nu ca cele de la Iaşi, unde la 9 august 1822 au ars circa 3.000 de case şi 19 lăcaşuri bisericeşti, dar totuşi întinse. Astfel, în 1823 a ars „ulița Şerban-Vodă sau Podul Beilicului". Tot un fel de foc a fost şi falimentul sau bancruta, de un milion şi jumătate de lei, a marelui negustor şi bancher bucureştean, al doilea ca importanță, Polizu sau Polizaki, în august 1826; e cel dintîi *crach* de felul acesta cunoscut în istoria negoțului capitalei. Orăşenii erau nemulțumiți şi de noua administrație, de unii oameni din jurul lui vodă; se fac o seamă de pamflete, scrise cîteodată chiar pe hîrtia pachetelor de tutun, pamflete în care boierilor lui Ghica şi în special favoriților acestuia — moravurile fanariote nu se puteau stîrpi dintr-o dată — li se dau porecle usturătoare. Astfel, lui Ştefan Bellu i se spune *covrigarul*, lui Filip Lenş *cîrciumarul*, lui Niculae Trăsnea *țiganul* şi lui Chiriac, *ciocoiul*. În special e criticat vistiernicul Barbu Văcărescu, acuzat de delapidări; nu scapă de gura bucureştenilor nici banul Dinu Crețulescu.

Şi totuşi, se simte un progres în multe privințe față de ce a fost. Oraşul începe să-şi schimbe fața. În afară de repararea temeinică a „podurilor" de lemn de pe arterele principale, acum, în timpul acestei domnii pămîntene, şi anume, în 1824, se face prima ofertă de pavaje cu piatră; autorii sînt arhitecții Hartl (Hartel) şi Freiwald. Fiind aprobată, în aprilie se încep lucrările, iar la 30 septembrie 1825 se termină „podul de piiatră al Tîrgului de Afară": ştirea o luăm din cronica lui Dobrescu. Luminatul se îmbunătățeşte; francezul Béchamps, care a stat în Bucureşti în această vreme vreo zece ani, arată că în preajma războiului ruso-turc din 1828—1829, „nu mai era trebuință de a avea felinar spre a ieşi din casă" şi adaugă: „progrese mari, materiale şi morale, fuseseră împlinite încă înainte de sosirea ruşilor". În special, aceste progrese erau vizibile în latura culturală. Dorința de învățătură, ce se manifestase viu în preajma mişcării lui Tudor, se intensifică acum. Printr-un firman primit de Grigore Ghica îndată după numirea ca domn, se hotărîse, o dată cu îndepărtarea grecilor din dregătorii, armată şi biserică, şi desființarea şcolii superioare greceşti „*temelia răutăților*" — cum i se spune atît de expresiv. În schimb, se reia şcoala românească a lui Gheorghe Lazăr, unde profesor este acum Ion Heliade, elevul cel mai de seamă al marelui ardelean. Iar Dinicu Golescu, personalitatea culturală cea mai pregnantă a vremii şi fruntaşul generației liberale, progresiste, înființează, pe lîngă şcoala mai veche de la Goleşti, pentru băieți, reorganizată şi mărită mult după 1821, *o şcoală nouă, pentru fete*, pe moşia sa Belvedere, din marginea de apus a Bucureştilor. Programul ei, bogat şi variat, de caracter atît teoretic, cît şi practic, cuprindea nu numai învățarea limbilor: „româneşte, franțuzeşte, italieneşte şi nemțeşte" şi a diferitelor discipline teoretice: „aritmetică, grămatică, retorică, gheografie, istorie universală, mitologia, moralul", dar şi „economia casei, cusături, croituri, pictura sau zugrăveala, muzica şi danțu". Tot Dinicu Golescu, înconjurat de o grupă întreagă de adepți ai ideilor noi, în majoritate oameni tineri — între care şi viitorii domni Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbey — a înființat, după întoarcerea sa din lunga călătorie întreprinsă în străinătate (1824—1826), „*Soțietatea literală românească*". Sediul ei era în casele lui Dinicu din Bucureşti, de pe Podul Mogoşoaiei, case frumoase, încăpătoare, ce vor deveni, mai tîrziu, reşedință domnească (vezi mai jos, p. 128). Statutele societății, întocmite de Heliade, cuprindeau un vast program de propăşire culturală a națiunii. Se prevedea: 1. dezvoltarea şi transformarea în colegiu a şcolii de la Sf. Sava şi înființarea unei şcoli similare la Craiova; 2. crearea de şcoli normale în capitalele de județ; 3. crearea de şcoli primare în fiecare sat; 4. întemeierea de gazete în limba română; 5. abolirea monopolului tipografic; 6. încurajarea de traduceri „în limba patriei" şi tipărirea lor; 7. „formarea unui teatru național". Dar pe lîngă acest program cultural, Dinicu Golescu avea şi unul de reforme politice şi sociale; el apare clar în lucrarea sa *Însemnare a călătoriei meale...*, apărută la Buda, în 1826 şi poate fi rezumat în următoarele puncte: libertate, cultură, impunere proporțională cu averea, abolirea privilegiilor. Idei similare, de caracter revoluționar, aveau şi alți contemporani, în special tinerii care se duceau în număr din ce în ce mai mare în Apus, la studii. Unul dintre ei era călugărul *Eufrosin Poteca*, bursier mai întîi în Italia, la Pisa, apoi la Paris. El preconiza desființarea scutirilor şi privilegiilor fiscale, impunerea generală după avere, „de la divanit pînă la plugari", egalitatea la admitere în slujbe, libertatea tiparului, înmulțirea şcolilor, dezrobirea țiganilor. În acest sens alcătuieşte Poteca în 1827 un *Proiect* de reforme, în care afirmă, între altele, „cîrmuitorul este şi slujeşte binele norodului, iar nu norodul este şi slujeşte pentru cîrmuitor".

Terenul cel mai propice pentru dezvoltarea acestor idei erau Bucureştii, oraşul în care se putea observa mai bine ca oriunde deosebirile de clasă socială şi de avere, oraşul contrastelor izbitoare, unde alături de palate şi case boiereşti găseai cocioabe şi bordeie, unde bogăția şi luxul strigător erau vecine cu sărăcia şi chiar cu mizeria. De aceea în Bucureşti se vor şi produce mişcările protestatare şi încercările de schimbare ale regimului, avînd drept concluzie revoluția din 1848.

BIBLIOGRAFIE

I. *B u c u r e ş t i i ş i m i ş c a r e a l u i T u d o r V l a d i m i r e s c u:* 1. N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814—1815*, în *An. Acad. Rom., Mem. secţ. ist.*, t. XXXVII (1914—1915), p. 121—160; 2. N. Iorga, *Iordache Olimpiotul, vînzătorul lui Tudor Vladimirescu*, în *An. Acad. Rom., Mem. secţ. ist.*, t. XXXVIII (1915—1916), p. 447—459; 3. N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1921, XVI + 423 p. in 8°; 4. Emil Virtosu, *Tudor Vladimirescu, glose, fapte şi documente noi (1821)*, Bucureşti, 1927, 187 p. in 8°; 5. D. Bodin, *Însemnări cu privire la Tudor Vladimirescu în războiul ruso-turc din 1806—1812*, Bucureşti, 1939, 7 p. in 8°; 6. Ion I. Nistor, *Tudor Vladimirescu şi Sfînta Alianţă*, în *Mem. secţ. ist. Acad. Rom.*, t. XXII (1939—1940), p. 607—631; 7. D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în Bucureşti*, în *Rev. ist. rom.*, XIII (1943), 2, p. 17—36; 8. A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1945, 411 p. in 8°, cu 22 de planşe; 9. C. Grecescu, *Încă un act inedit în legătură cu mişcarea de la 1821 în Ţara Românească*, în *Rev. ist. rom.*, XVI (1946), p. 1—9; 10. I. Corfus, *Case arse în Bucureşti în timpul uciderii ultimilor eterişti, 19—21 august 1821*, în *Rev. ist. rom.*, XVI (1946), p. 284—288; 11. Marcel Romanescu, *Contribuţii la cunoaşterea lui Tudor Vladimirescu*, in *Balcania*, V, 1 (1947), p. 3—32, cu 5 planşe; 12. Ion Neacşu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în *Studii şi referate*, II, Bucureşti, 1954, p. 1003—1043; 13. S. Ştirbu, *Răscoala din 1821 şi legăturile ei cu evenimentele internaţionale*, Bucureşti, 1956, 487 p. in 8°; 14. A. Oţetea, *Legămîntul lui Tudor Vladimirescu faţă de Eterie*, in *Studii*, IX (1956), nr. 2—3, p. 125—133; 15. A. Oţetea, *O nouă istorie a mişcării din 1821*, în *Studii*, X (1957), 2, p. 201—212; 16. Ioana Cristache Panait, *Oraşul Bucureşti şi răscoala poporului din 1821*, Bucureşti, 1960, 60 p.; 17. *Problemele tratatului „Istoria României". Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, în *Studii*, XIII (1960), 5 p.; 18. A. Oţetea, *140 de ani de la răscoala poporului condusă de Tudor Vladimirescu*, in *Lupta de clasă*, seria V, XLI (1961), 5, p. 41—58; 19. N. Adăniloaie, *140 de ani de la răscoala poporului condusă de Tudor Vladimirescu*, în *Studii*, XIV (1961), 3, p. 551—570; 20. Dan Berindei şi Traian Mutaşcu, *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821*, Bucureşti, 1962, 227 p. in 8° şi planşe; 21. Dr. N. Vătămanu, *Casa Orăşenilor* (ms.).

II. *B u c u r e ş t i i s u b d o m n i a p ă m î n t e a n ă a l u i G r i g o r e G h i c a.* 22. I. C. Filitti, *Frămîntările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Bucureşti, 1932, 192 p. in 8°; 23. Ilie Corfus, *Însemnările Androneştilor*, Bucureşti, 1947, 145 p. in 8°; 24. Gh. Georgescu, *Spiritul revoluţionar dinainte de 1848 în Ţara Românească şi Moldova, III (1821—1831)*, în *Viaţa românească*, I (1948), p. 183—205.

•

ÎNNOIRI ÎN EPOCA REGULAMENTULUI ORGANIC

„Stăpînirea... dorind să dea atît orașului Bucureștilor, cît și celorlalte orașe slobode ale Valahiei o nouă dovadă a părinteștii sale îngrijiri, au socotit să le dăruiască drepturi de a-și chivernisi ale lor interesuri prin sfaturi orășenești alcătuite de mădulări alese de către înșuși lăcuitorii acestor orașe.“

(Regulamentul Organic al Țării Romînești, 1831)

ÎN VREMEA RĂZBOIULUI DIN 1828–1829 ȘI A GUVERNĂRII LUI KISSELEF

Dacă în ce privește războaiele epocii fanariote urmările defavorabile au prevalat asupra celor favorabile, raportul este invers cînd ne referim la războaiele secolului al XIX-lea. Teritoriul țărilor noastre crește, sporește puterea politică, realizîndu-se independența, sporește de asemenea bogăția, mulțumită libertății comerțului. Începutul îl face războiul din 1828–1829, dintre ruși și turci, război provocat, pe de o parte, de dorința celor dintîi de a elibera pe creștinii din Imperiul turcesc, pe de altă parte, de tendința politicii țariste de a ajunge la marea deschisă și caldă din miazăzi. Trupele rusești ocupă Iașii la 7 mai st. n. 1828; avangarda lor e la 12 mai la Colentina, iar intrarea solemnă în București are loc la 16 mai. Operațiunile militare se desfășoară în chip favorabil rușilor, care, în vara anului următor, sub comanda generalului Diebici, trec Balcanii, cuceresc Adrianopolul și ajung pe țărmul Mării de Marmara, la Rodosto, la vreo sută patruzeci de kilometri vest de Constantinopol. Sultanul e obligat să ceară pacea; ea se încheie la 2/14 septembrie 1829 la *Adrianopol*. În ce ne privește, se hotăra restituirea celor trei raiale, Brăila, Giurgiu și Turnu, hotarul țării urmînd *thalweg*-ul Dunării, adică „sforul apei“, deci linia de cea mai mare adîncime; căpătam, în felul acesta, și insulele din stînga *thalweg*-ului; se hotăra, de asemenea, „deplina libertate“ a comerțului și a navigației, pe Dunăre și pe mare, respectarea tuturor privilegiilor și imunităților de care se bucurau Principatele și confirmarea de către Poartă a Regulamentului privind administrația și conducerea lor. Pînă la plătirea despăgubirii de război, în sumă de zece milioane de ducați (galbeni) olandezi, Rusia va deține drept gaj Principatele și cetatea Silistrei.

Încă de la începutul războiului, Grigore Ghica părăsise scaunul; același lucru trebuise să-l facă și Ioniță Sandu Sturdza în Moldova; în locul ambilor fu numit guvernator, cu titlul de „președinte plenipotențiar al divanurilor Moldovei și Valahiei“ și cu reședința în București, contele *Pahlen*, din Ministerul de Externe, diplomat de carieră și consilier intim al țarului; lui îi succedă, la 2 februarie st. n. 1829, generalul *Petru Th. Jeltuhin*, iar acestuia, generalul adjutant *Pavel Kisseliov*, cunoscut la noi sub numele de Kisselef. Acesta din urmă era o personalitate remarcabilă. Făcuse o strălucită carieră militară și se distinsese prin vitejie în cursul războiului; era apoi — în contrast cu predecesorul său — un spirit luminat și generos, accesibil ideilor înaintate și un iubitor al poporului. Ca administrator s-a dovedit priceput, energic fără brutalitate și dezinteresat. A fost deci un noroc pentru noi că l-am avut drept cîrmuitor aproape patru ani și jumătate, de la 7/19 noiembrie 1829, cînd ordinul de numire îl găsește la Zimnicea, și pînă la 1 aprilie st. n. 1834, data numirii lui Alexandru Ghica, primul domn regulamentar. Kisselef sosește în București la 12/24 noiembrie 1829 și preia conducerea într-un moment greu, cînd ciuma, tovarășa obișnuită a războiului, făcea ravagii. Grație măsurilor energice luate, molima fu stăvilită; izbucni însă, îndată după aceea, holera. Ambelor flageluri le-au căzut victime, în Principate, după datele statistice oficiale, 46.520 de locuitori, adică 1,6% din populație. În oraș, în august 1831, mureau cam 60–70 de inși pe zi. În aceste grele condiții au lucrat la București, din

iulie 1829 pînă în martie 1830, cele două comisii, una de munteni, și alta de moldoveni, avînd ca secretari pe Barbu Știrbey, respectiv Gheorghe Asaki, pentru alcătuirea Regulamentelor Organice. Aprobate, cu mici modificări, de guvernul din Petersburg, votate, împreună cu cîteva legi și regulamente anexe, de Adunările obștești extraordinare din București și Iași și ratificate de Poartă, aceste regulamente au intrat în vigoare la 1/13 iulie 1831 în Țara Românească și la 1/13 ianuarie 1832 în Moldova. Dispozițiile erau, în general, aceleași în ambele țări; difereau numai bugetele, cifra oștirii și unele detalii; de aceea se vorbește, obișnuit, de Regulamentul Organic, la singular. Dacă el răspundea, în general, dorinței de reforme în ce privește organizarea statului — dorință exprimată în mai multe rînduri și sub diferite forme în Principate în deceniul ce a urmat mișcării conduse de Tudor — nu răspundea însă și intereselor țărănimii, care, dimpotrivă, primește prin el o grea lovitură. Regulamentul Organic a format temeiul cîrmuirii Principatelor mai bine de un sfert de veac, pînă în 1858, cînd a fost înlocuit de *Convenția de la Paris*, și poate fi socotit drept prima noastră constituție scrisă și totodată începutul organizării moderne a statului român.

O deosebită grijă a arătat Kisselef Bucureștilor. La 5 martie st.v. 1830 lua ființă o comisie pentru „înfrumusețarea orașului", alcătuită din opt membri, dintre care doi doctori și doi arhitecți, iar la 30 ale lunii era gata regulamentul special „de înfrumusețarea orașului", regulament inclus apoi în legiuirea fundamentală, în Regulamentul Organic. El prevedea o serie întreagă de măsuri privind precizarea hotarului, străjile de la margine, secarea bălților și mocirlelor, instituirea de piețe, de oboare, de locuri de plimbare, de cimitire, apoi luminatul public, înființarea unui teatru — „fiindcă, după cuviință, trebuie a avea acest oraș un teatru" — a unui serviciu de arhitectură cu un arhitect și a unui serviciu sanitar cu „cinci doctori". Se preconiza de asemenea că, „rădicîndu-se planul orașului, să se deschiză prin mahalale drumuri largi și puse pe linie"; pe aceste drumuri „s-ar putea sădi în toată lungimea lor pe amîndouă părțile copaci care să închipuiască aleiuri; aceste ulițe atunci, arătînd o priveală frumoasă și mulțumitoare, va îndemna pe mulți a-și face lăcuința acolo, cu mult mai bine decît pe ulițile cele strîmte și strîmbe, care acum se numesc ulițe mari, și așa, după o curgere de vreme, orașul să va afla mutat în acele mahalale și soarta Bucureștilor se va asemăna cu soarta tuturor orașelor Europei, unde cetatea ce să zice veche este cea mai urîtă vedere, în vreme ce cetatea cea nouă arată o frumusețe deosebită, un aer folositor, mulțumire și sănătate celor ce lăcuesc într-însa". Suma necesară pentru înfăptuirea lucrărilor edilitare „o dată pentru totdeauna" era de 1.684.488 de lei, dintre care exproprierea locurilor necesare piețelor și pavarea acestor piețe reprezenta 500.860 lei, iar „scurgerea mocirlelor" din oraș, 411.218. Se hotărî apoi instituirea unei conduceri comunale, *alese de orășeni*, revenindu-se deci — în ce privește principiul electiv — la sistemul ce fusese desființat sub Brîncoveanu. „Stăpînirea — citim în textul Regulamentului Organic — dorind să dea atît orașului Bucureștilor, cît și celorlalte orașe slobode ale Valahiei o nouă dovadă a părinteștii sale îngrijiri, au socotit să le dăruiască drepturi de a-și chivernisi ale lor interesuri prin sfaturi orășenești alcătuite de mădulări alese de către însuși lăcuitorii acestor orașe." Bucureștii urmau să aibă un sfat compus din cinci „mădulări" sau membri și doi supleanți. Orășenii români care aveau 30 de ani și o proprietate de 20.000 de lei, precum și străinii care stăteau de doi ani în oraș și plăteau o chirie de 300 de lei anual urmau să aleagă deputați: cîte unul la 30 de alegători, pe timp de 3 ani; iar deputații — minimum patruzeci — urmau să aleagă din sînul lor pe membrii sfatului. Operațiunea are loc, pentru prima oară, la 9 noiembrie 1831, cînd se aleg 80 de deputați, cei mai mulți în „văpseaua" sau culoarea de galben: 21; apoi, la 15 noiembrie, deputații aleg, prin vot secret, și fiind și o „balotație" (balotaj), pe membrii sfatului: trei boieri, între care Gheorghe Bibescu, viitorul domn, și doi negustori. Sfatul administrează orașul, întocmește bugetul și asigură executarea lui. Primele trei bugete ale Bucureștilor, pe anii 1831, 1832 și 1833, însumînd 330.000 de franci la venituri și 210.000 la cheltuieli, se soldează cu un *excedent* de 120.000 de franci: știrea ne-o dă un bun cunoscător al stărilor de la noi, francezul Bois le Comte; tot de la el aflăm că bugetul capitalei întrecea bugetele tuturor celorlalte orașe ale Țării Românești luate împreună.

Măsurile prevăzute în regulamentul de înfrumusețare a Bucureștilor se pun în aplicare: se delimitează orașul, perimetrul lui stabilindu-se la 9.800 (nouă mii opt sute) de stînjeni, adică 19.227,6 metri, și se instituie zece bariere, păzite de străji — bariere prin care se face, în mod exclusiv, intrarea și ieșirea din oraș. Se dau nume proprii ulițelor sau străzilor — multe din ele n-aveau, fiind determinate prin indicarea unui tîrgoveț mai cunoscut de acolo sau prin vecinătatea unei biserici sau instituții; se numerotează apoi casele străzilor. Se continuă pavarea ulițelor din centru cu piatră de rîu (bolovani); dintr-o scrisoare a arhitectului Hartl, datată 6 iunie 1830, aflăm că se pava, în acel moment, în două locuri: „spre Mitropolie" și „lîngă Stavropoleos"; la finele anului 1831 erau pavate o serie de ulițe, între care: ulița Covacilor, a Bărăției, a Nemților sau Nemțească — actuala stradă Smîrdan — ulița din dosul Șelarilor, Sfîntul Ioan-Nou etc.; suprafața pavată însuma 3.499 de stînjeni pătrați și 2 palme. Se trasează „aleea cea mare", între capul Podului Mogoșoaiei și „dumbrava Bănesii": ea va purta mai tîrziu numele de Șoseaua Kisselef. Lucrările, comportînd o alee centrală și două laterale, „printre tei", încep în 1832; în 1835 ele nu erau încă isprăvite. Începe, de asemenea, secarea „baltacurilor" și a mocirlelor, săpîn-

du-se canale de scurgere — cum a fost, de pildă, canalul care ducea la Dîmbovița, „din josul morilor de la Sf. Elefterie", apele bălților din regiunea Capul Podului-Filantropia — sau desfundîndu-se cele vechi, astupate. Se așază felinare „încrucișate", adică alternativ pe o parte și pe alta a ulițelor, la depărtare de zece stînjeni (circa 20 de metri) unul de altul și se luminează „cu untdelemn sau untură de pește", ținîndu-se aprinse — în principiu — 12 ore „pe toată noaptea, iarna și vara". În 1831, Bucureștii sînt luminați în acest fel; în 1832 vine rîndul Iașilor, Craiovei și Focșanilor. Se îmbunătățește serviciul pompierilor, comandîndu-se pompe de incendiu noi la Petersburg.

alcătuise „harta politiei Bucureștilor", „în patru foi"; la 2 aprilie 1830 o cerea comisia de înfrumusețare.

O notă nouă dă orașului înființarea armatei pămîntene, potrivit dispozițiilor Regulamentului Organic. Regimentul întîi de infanterie își are garnizoana în București, ca și regimentul de artilerie și un escadron de cavalerie (vezi fig. 44 și 45). În toamna lui 1831 au loc manevre mixte, ruso-române, pe cîmpia Colentinei și a Herăstrăului, în prezența lui Kisselef. Un martor ocular, tînărul Pappasoglu, viitorul istoriograf al Bucureștilor, el însuși ostaș, cu gradul de „iuncăr" (aspirant de ofițer), povestește că „lumea toată, adunată din oraș, era plină de bucurie văzînd oștirea noastră manevrînd cu vechia oștire rusă". În 1833

Fig. 44 — Infanterie română în pas alergător. Desen de A. Raffet în 1837. (M.I.B.)

se formează și prima tabără a oștirii române, „în cîmpia Mărcuții, între Pantelimon și satul Dobroești"; regimentul întîii infanterie stă acolo pînă toamna, fiind inspectat la sfîrșit de generalul Kisselef, care împarte decorații. În timpul epidemiei de holeră, în 1831, s-a instituit în jurul Bucureștilor un cordon sanitar cu soldați din tînăra noastră oștire. Vrînd să-și dea seama de felul cum se executau ordinele, Kisselef a venit, într-o droșcă cu patru cai, la podul de la Fundeni, unde păzea un soldat din Mehedinți, și a dat să treacă peste pod spre a intra în oraș. Soldatul oprindu-l, generalul scobori, scoase două ruble și i le întinse, zicînd: „Na, brat tebe, bacșiș; lasă mine București". La care soldatul îi răspunse că nu poate pune mîna pe bani, fiind holeră, dar dacă vrea să-l cinstească, să-i zvîrle jos. Kisselef îi zvîrli cele două ruble, peste care soldatul puse îndată

Populația orașului — încercată de molimele ce bîntuie în 1829—1831 — primește un număr dintre bulgarii care, la retragerea trupelor rusești din dreapta Dunării, își părăsiseră vechile lor locuințe și se refugiaseră la noi. Scutiți pe timp de trei ani de orice dări, iar pe alți șapte ani următori de 50 la sută, ei se așază în diferite mahalale, dar mai ales în Oborul-Vechi, Olari, Silivestru și Batiște, și se îndeletnicesc cu tot soiul de meșteșuguri, cu negoțul și cu grădinăria. Se face o statistică a populației orașului în decembrie 1831; tabloul respectiv, pe culori, cuprinde și numărul caselor, bisericilor, întreprinderilor și vitelor; o a doua statistică a Bucureștilor are loc în 1832; în sfîrșit, o a treia, în 1834. Inginerul Ott

piciorul şi, îndreptînd arma, cu cocoaşele ridicate, îi strigă: „Nazat, că trag foc". Pappasoglu, care povesteşte întîmplarea, arată că generalul „a început să zică bravo şi într-un hohot de rîs s-a întors la droşcă"; a dispus apoi ca soldatul să fie făcut căprar şi să i se mai dea zece ruble, iar ofiţerul care-l instruise să fie înaintat, din praporcic, parucic, adică din sublocotenent, locotenent. „După asta — adaugă Pappasoglu — Kisselef nu mai înceta de a lăuda oştirea românească şi povestea la toţi generalii săi... farsa de spirit care i-a jucat-o santinela românească."

O altă noutate pentru bucureşteni, foarte importantă de asemenea, a fost apariţia *presei* româneşti. Dinicu Golescu încercase în 1828 să scoată o gazetă, dar guvernul lui Grigore Ghica nu-i dăduse autorizaţia necesară. Atunci trimisese în Apus pe un protejat al său, I.M.C. Rosetti, care scosese în acelaşi an, 1828, o foaie intitulată *Fama Lipscăi*; ea încetă însă curînd, prin moartea editorului. O nouă încercare a lui Dinicu Golescu, în timpul războiului ruso-turc, de a i se încuviinţa scoaterea unui ziar muntean, avu, de data aceasta, succes; foaia apăru sub conducerea lui Heliade şi purtă titlul *Curierul românesc*; primul număr are data: 8 aprilie st.v. 1829. Acestei foi — care, potrivit „înştiinţării" sau prospectului, trebuia să poarte numele de *Curierul Bucureştilor* — i se adăugă, în 1836, un supliment literar, cu titlul neobişnuit *Curier de ambe sexe*. Iar începînd din 8 decembrie 1832 începu să se tipărească un *Buletin oficial* săptămînal — la nevoie şi de două ori pe săptămînă — cuprinzînd deciziile şi corespondenţa organelor de stat. Cele două foi ale lui Heliade avură din capul locului succes şi contribuiră la răspîndirea gustului de a citi. Publicul cititor îşi putea procura acum cărţile dorite prin librăria pe care Friedrich Walbaum o înfiinţase în Bucureşti, librărie unde ofiţerii ruşi găseau, în vara lui 1829, „o bună parte din cărţile interzise în Rusia" ţarului — expresia aparţine lui Alexandru Ivanovici Mihailovski-Danilevski, viitorul general-locotenent — şi despre care consulul prusian C.A. Kuch spunea că era bine aprovizionată cu cărţi străine. Tot în această vreme, în preajma punerii în vigoare a Regulamentului Organic, se înfiinţează *Arhivele Statului*, instituţie de stat avînd grija păstrării actelor vechi; regulamentul

Fig. 45 — Horă jucată de ostaşii noii armate române (desen de A. Raffet în 1837). (M.I.B.)

de funcţionare e de la începutul lui iunie 1831. Pînă atunci, această grijă fusese în sarcina Mitropoliei; dar lucrul se făcuse defectuos, intermitent şi numai pentru unele acte mai importante.

Procesul de modernizare, de scuturare a hainei constantinopolitane şi de înlocuire a ei prin una apuseană, proces început, după cum am arătat mai înainte, în anii 1806—1812, e acum în plină desfăşurare. Nu numai femeile, dar şi tineretul adoptă cu entuziasm tot ce vine din Apus: veşminte, mobilier, maniere, fel de a primi. Limba franceză a devenit limba societăţii înalte, înlocuind limba greacă, atît de preţuită în epoca fanarioţilor; ea se aude peste tot în saloane; e întrebuinţată în mod curent în

Fig. 46 — Başboierul Gh. Filipescu, după desenul lui Dousault. De remarcat calpacul cu fundul mare, rotund, şi ciubucul foarte lung (B.A.)

corespondenţa boierimii; Kisselef o întrebuinţează şi în corespondenţa oficială, iar Heliade, în *Curierul românesc*, are, începînd din 1833, şi articole în limba franceză. La fel, din acelaşi an, *Buletinul oficial*. Pe străzile Bucureştilor se întîlnesc tineri îmbrăcaţi după moda Parisului, cu haine turnate pe corp şi vorbind franţuzeşte, cu bătrîni purtînd încă îmbrăcămintea largă, în falduri, a Constantinopolului, şi păstrînd pe cap şlicul vast, simbol al rangului şi ighemoniconului (vezi fig. 46 şi 47). E un contrast în plus, faţă de cele existente privind clădirile oraşului, cultura locuitorilor, repartiţia averilor. Se poate spune, pe drept cuvînt, că Bucureştii reprezintă, în această epocă de tranziţie, un cumul al contrastelor. O observă, de altfel, peste puţin timp, la începutul domniilor regulamentare, toţi călătorii străini, indiferent din ce ţară vin. Căpitanul Helmuth von Moltke, viitorul feld-mareşal, trecînd, în noiembrie 1835, în drum spre Turcia, prin capitala noastră, scrie: „În Bucureşti se văd colibe din cele mai păcătoase lingă palate în stilul cel mai modern şi lingă biserici în stil bizantin; cea mai amarnică sărăcie... lingă luxul cel mai triumfător; Asia şi Europa par a se atinge în acest oraş... Aci întîlneşti palate, cluburi, teatre, modiste şi croitorese, ziare şi echipaje; dar cum pui piciorul afară, te scufunzi în sălbătăcie." Iar în anul următor, în 1836, profesorul Saint-Marc Girardin, membru al Academiei Franceze, călător şi el pe meleagurile noastre, face următoarele constatări: „Ceea ce sare în ochii străinului la Bucureşti este curioasa deosebire între locuinţe. Închipuiţi-vă cîteva dintre cele mai prăpădite maghernițe ale noastre, iar în mijlocul lor palate strălucite, fără nici un fel de clădiri care să facă tranziţia; cînd un aspect de sat, cînd unul de capitală: iată ceea ce sînt Bucureştii. Cele mai murdare dugheni sînt vecine

Fig. 47 — Divanul boieresc după desenul lui A. Raffet, 1837. De remarcat că unii boieri mai poartă încă veşmîntul fanariot cu «calpacul» în formă de potcap cu fundul umflat, în timp ce alţii sînt îmbrăcaţi după moda apuseană. Prezidează mitropolitul. (C.C.G.)

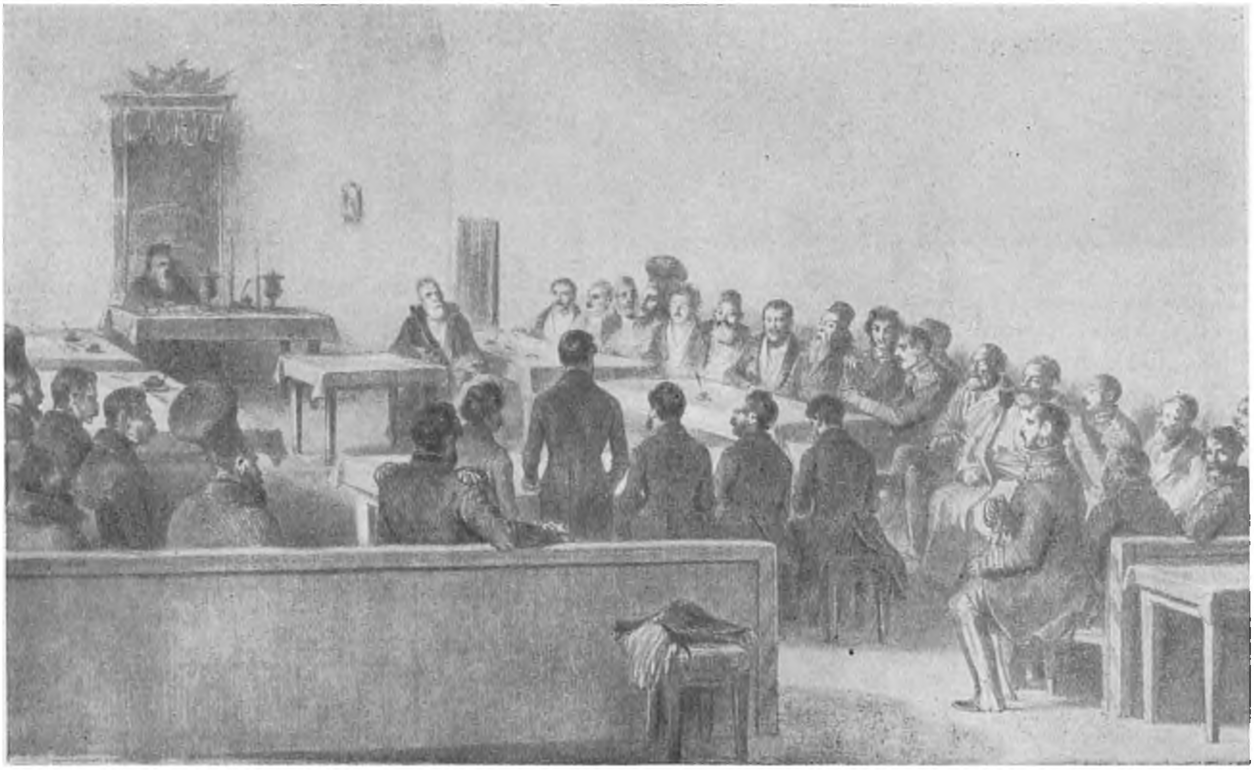

cu cele mai arătoase case; ieși dintr-o locuință ce-ți amintește una din cele mai frumoase clădiri ale Parisului sau Vienei, și dai de o cocioabă păcătoasă de lemn.“

BUCUREȘTII ÎN VREMEA DOMNIILOR REGULAMENTARE (1834—1848)

Clauza libertății comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, înscrisă în Tratatul de la Adrianopol, a avut consecințele cele mai importante asupra dezvoltării economice a țărilor noastre și, prin urmare, asupra întregii vieți românești. Produsele noastre putînd fi vîndute în mod liber, oricui, la prețul pieței, nemaiexistînd monopolul de cumpărare turcesc pentru o serie întreagă de articole și la prețuri sub acelea ale pieței, rezultatul a fost o deosebită afluență de cumpărători, în special în porturile de la Dunăre și în capitală, o mișcare comercială vie, cîștiguri substanțiale pentru producători. Grînele sînt din ce în ce mai căutate; vase numeroase vin să le încarce la Brăila, care, la începutul lui martie 1836, este declarată *porto-franc*; ca urmare, mărfuri străine de tot felul se depozitează aici. Reluarea exportului și importului are loc îndată după semnarea păcii; balanța ne este constant favorabilă, iar volumul afacerilor sporește continuu. Bunăstarea crește, și lucrul se observă mai ales în orașe și, în primul rînd, în București. În cei patrusprezece ani care despart plecarea lui Kisselef de Revoluția de la 1848, capitala crește mereu, în special sub raportul populației; sporește simțitor numărul meseriașilor și al negustorilor; potrivit statisticii din 1832, ei ating cifra de 3.269 (trei mii două sute șaizeci și nouă) și sînt împărțiți în 38 de „corporații“; apar și forme incipiente ale industriei capitaliste, cum e fabrica de postav de la Tunari (1843) (vezi mai jos, capitolul industrie); se dezvoltă lucrările edilitare, se ridică clădiri publice; mulți orășeni își înlocuiesc casele vechi, de bîrne sau împletitură muruită, prin case de cărămidă.

În timpul lui Alexandru Ghica, primul domn regulamentar (1834—1842), are loc o acțiune de mari proporții în ce privește *pavarea cu piatră de rîu* (bolovani) a străzilor Bucureștilor. Este destinată în acest scop suma importantă de 4.958.367 de lei, repartizată pe zece ani. Cu prilejul pavării se fac și unele alinieri; întreaga operațiune e pusă sub supravegherea unui comitet de patru persoane, între care președintele sfatului orășenesc, tehnician și autor al planurilor fiind inginerul statului, Vladimir de Blaremberg. Tot sub raportul edilitar, trebuie menționată *înființarea de cișmele* cu apă filtrată din Dîmbovița,

Fig. 48 — Medalia fîntînelor bătută în 1846; aversul (M.I.B.).

Fig. 49 — Medalia fîntînelor bătută în 1846, reversul înfățișînd alegoric apa potabilă adusă pe olane. (M.I.B.)

lucrare efectuată în timpul lui Gheorghe Bibescu (1842—1848), și al cărei istoric e interesant. Se plănuise să se ridice în București o statuie generalului Kisselef și se prevăzuseră și fondurile necesare — 15.000 de galbeni — cînd generalul, mulțumind, refuză, în iunie 1843, onoarea ce i se făcea, adăugind că ar prefera, cu banii respectivi, să se întreprindă o lucrare de utilitate publică. Se hotărî atunci să se înființeze — între altele — o serie de fîntîni sau cișmele. Lucrarea s-a executat de inginerul „hidrotect“ francez Jean Marsillon; mașina hidraulică, acționată cu aburi, fu adusă de la Paris și instalată într-o clădire ridicată în 1846 pe malul stîng al Dîmboviței, pe locul ocupat azi de palatul unde a fost succesiv Vama poștei și Procuratura. Țevile necesare rețelei din oraș s-au comandat la Reșița, în Banat. Cu prilejul inaugurării cișmelelor — una din ele mai există încă, pe strada Franzelari, colț cu Silivestru — s-a bătut și o medalie comemorativă, în 1846 (vezi fig. 48 și 49); în anul următor, la 21 septembrie 1847, s-au inaugurat, într-un cadru festiv, în prezența domnului și a guvernului, și fîntînile cu jocuri de apă de la

Şoseaua Kisselef. Această şosea, de aproape trei kilometri, începuse să fie amenajată încă în 1832, cînd s-au făcut primele plantaţii de tei pe cele două laturi; în 1843, horticultorul german Meyer şi ajutorul său Hörer au alcătuit, la începutul şoselei, un parc cu arbori şi arbuşti ornamentali, unii aduşi din Italia. Aspectul era înfăţişător; cînd, în octombrie 1853, gazetarul englez O'Brien, oaspete al Bucureştilor pentru mai multe luni, vizitează Şoseaua Kisselef, el arată că „pe ambele părţi ale ei este o grădină publică... una din cele mai frumoase din Europa". În aceeaşi ordine de idei, amintim amenajarea *Cişmigiului*, a frumosului parc din mijlocul capitalei. În acest loc era din vechime un lac numit, în secolul al XVII-lea, „lacul lui Dura neguţătorul"; lacul avea peşte, iar pe faţa lui poposeau raţe sălbatice. Sub Gheorghe Bibescu, se hotărî amenajarea acestui lac şi transformarea terenurilor vecine lui într-un parc. În mai 1844 se ridică planul, iar prin decretul din 15/27 februarie 1845 tot complexul trecu în stăpînirea sfatului orăşenesc. Se făcură plantaţii şi se traseră alei de acelaşi horticultor Meyer; în vara anului următor, 1846, consulul francez din Bucureşti putea vorbi de „grădina din centrul oraşului". Numele actual, Cişmigiu, înseamnă, în turceşte, „purtătorul de grijă al cişmelelor"; el a înlocuit vechiul nume al lui Dura, deoarece acest dregător tehnic locuia aproape de malul lacului, la poalele pantei spre Sărindar.

S-au ridicat, în această vreme, şi numeroase clădiri publice şi particulare. Pentru nevoile armatei s-au construit cazărmi; una din ele, pe Dealul Spirii, a purtat numele de Alexandria deoarece a fost făcută în 1839, sub Alexandru Ghica; o alta s-a înălţat mai tîrziu, sub Bibescu, pe malul stîng al Dîmboviţei, în faţa Cotrocenilor. Tot sub Bibescu s-a început şi construirea *Teatrului Naţional*. Domnul trimite o adresă — un „ofis", cum se spunea pe atunci — sfatului administrativ, cerîndu-i să intre în corespondenţă „cu vreun arhitect din cei mai cunoscuţi din părţile Europei, ca să chibzuiască planul" clădirii. Locul ales era cel ocupat de „hanul lui Filaret", pe Podul Mogoşoaiei, plus locul vecin al familiei Merişescu. Devizul însuma 20.300 de galbeni; el fu aprobat la 15/27 august 1843; în decretul respectiv se spune că acest teatru va fi nu numai spre folosul Bucureştilor, dar al întregului neam românesc, „prin influenţa izbăvitoare ce va avea atît asupra bunelor năravuri, cît şi asupra desăvîrşirii limbii naţionale şi dezvoltarea literaturii româneşti". Ridicarea clădirii a început în 1846; ea a durat pînă în 1852, după planurile arhitectului vienez A. Hefft, decoraţia interioară datorîndu-se germanului Mühldörfer. A fost o construcţie reuşită (vezi fig. 50), cu o acustică remarcabilă; cu atît mai mare e paguba suferită prin distrugerea acestui însemnat lăcaş de artă de către bombardamentul aerian hitlerist din 24—25 august 1944. O nouă clădire, pe locul celei vechi, este una din primele obligaţii ale capitalei de azi.

Casa încăpătoare şi făţoasă a lui Dinicu Golescu, pe Podul Mogoşoaiei, una din cele mai frumoase ale Bucureştilor de atunci, este vîndută, după moartea lui, de către urmaşi, statului (1832); ea serveşte mai întîi ca sediu al sfatului administrativ, apoi ca reşedinţă domnească. În acest scop i se fac reparaţiile şi transformările necesare, în 1838, de către arhitectul de origine spaniolă Xavier Villacrosse, stabilit la noi, şi a cărui amintire o păstrează pasajul cu acest nume; cheltuiala depăşeşte suma de 312.586 lei, prevăzuţi iniţial. Tot Villacrosse a ridicat şi vechea primărie sau „casa oraşului", din marginea Pieţei de Flori; clădirea, isprăvită în septembrie 1842, a căzut pradă marelui foc din 1847 (vezi mai jos, p. 130). Un alt arhitect străin, germanul Joseph Hartl (Hartel), stabilit de mult timp la noi, a clădit Spitalul Brîncovenesc cu anexele sale; ni s-au păstrat contractele respective: primul, pentru clădirea principală, din 28 august 1835; cel de-al doilea, pentru anexe, din 4 iulie 1837. Un arhitect francez, Lepetit, lucrează

Fig. 50 — Teatrul Naţional; a fost distrus de bombardamentele hitleriste la 24—25 august 1944. (S)

în 1838 pentru Grigore Cantacuzino, probabil la „casa cu lanţuri" de pe Podul Mogoşoaiei, numită mai tîrziu casa Moruzi, devenită apoi sediul Muzeului municipal şi dărîmată, fără rost, în 1941 (vezi fig. 51). Aceşti arhitecţi străini lucrau pentru protipendadă şi pentru instituţii; marea masă a orăşenilor îşi ridicau casele, de zid, cu meşteri locali, nepretenţioşi, sau cu meşteri veniţi de peste Dunăre, din Balcani.

Concomitent cu pavarea străzilor oraşului, începe să se dea atenţie şi şoselelor care leagă Bucureştii cu oraşele celelalte. Un inginer francez, Balzano, face proiectul şi harta reţelei rutiere. Bibescu le trimite, la 27 februarie 1845, sfatului administrativ, cerîndu-i să decidă executarea acestei reţele, şoselele „fiind cel întîi semn al începerii ţivilizaţiei unui neam şi singurul mijloc al desăvîrşirii ei". Sfatul îşi dă încuviinţarea şi lucrările încep; un raport consular francez, din 16 iulie 1846, relevă îmbunătăţirea drumurilor, „în special în vecinătatea capitalei". În

Planşa III. Beizadea Grigore Ghica, fiul voievodului Ţării Româneşti Grigore Ghica (1822—1829), plimbîndu-se la Şosea, cu faetonul tras de patru telegari. În spate, valetul şi arnăutul de pază. Beizadeaua poartă costum „evropenesc" şi „ţilindru" sau joben.

Acuarelă de prin 1845, atribuită lui Ch. Doussault (B. A.)

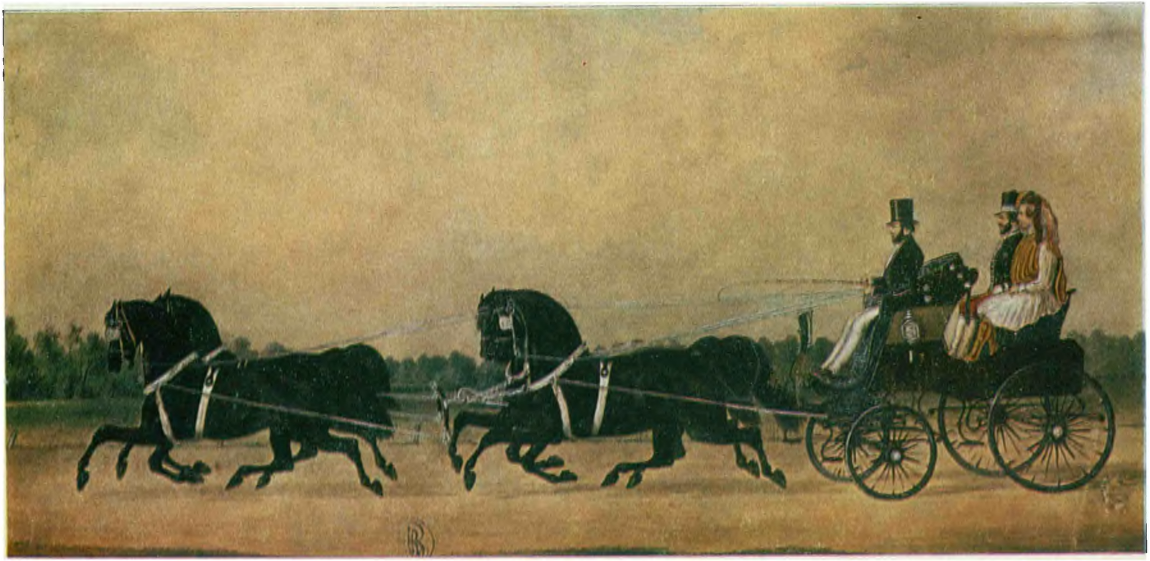

Fig. 51 — Casa Moruzi, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, zisă „Casa cu lanțuri", pe Calea Victoriei, unde a fost între cele două războaie mondiale sediul Muzeului de istorie a orașului București; dărîmată ulterior (M.A.)

oraş se amenajează aleea de pe Dealul Mitropoliei, aşezîndu-se la capătul ei de jos, sub Bibescu, patru obeliscuri şi făcîndu-se plantaţii.

În general, se observă o tendinţă de înnoire şi de înfrumuseţare. Abatele italian Domenico Zanelli, care vizitează Bucureştii în 1841, după ce arată că „unele cartiere sînt elegante, străzile bine pavate, avînd case încăpătoare şi prăvălii care expun, in ferestre frumos gătite, tot felul de mărfuri...“, conchide: „oraşul... se face din ce în ce mai frumos, încît nu vor trece prea mulţi ani, şi va deveni unul din oraşele cele mai importante din Orient“. O impresie asemănătoare are călătorul francez H. Desprez, în 1847. În Bucureşti, spune el, „te simţi în mijlocul agitaţiei unui mare oraş şi poţi constata toate semnele unei civilizaţii care începe... Alături de casele răspîndite ca într-un sat mare, magazine bogate şi locuinţe particulare somptuose se ridică în fiecare zi... şi astfel, în fiecare zi, capitala Valahiei se dezbracă de caracterul său oriental pentru a lua aspectul oraşelor din Occident.“ Dar această impresie de „oraş occidental“ e valabilă numai în ce priveşte *centrul* oraşului, partea locuită de cei bogaţi, de boierime şi burghezia cea mai înstărită; aici sînt şi străzile pavate cu piatră, şi cişmelele cu apă filtrată, şi clădirile mari, şi magazinele luxoase; restul oraşului, mahalalele nu se deosebesc, sub raportul edilitar, de ceea ce fuseseră mai înainte.

În perioada regulamentară, Bucureştii trec şi prin cîteva încercări. Prima este cutremurul din seara zilei de 11 ianuarie 1838, care produce pagube mari materiale, dar, din fericire, puţine victime. A doua este inundaţia Dîmboviţei, întîmplată în noaptea de 16/28—17/29 martie 1839, cînd toată lunca fu acoperită de ape; raportul austriac din ziua următoare apreciază — exagerat — suprafaţa inundată ca la o treime a oraşului. Cea mai grea încercare a fost însă focul izbucnit în ziua de Paşti a anului 1847 — la 23 martie stil vechi — şi care, pornind, din imprudenţa unui copil, de la casa Drăgănescu, de pe *uliţa franţuzească* — adică, am zice azi, din extremitatea

Fig. 52 — Focul care a distrus o parte din Bucureşti în ziua de Paşti a anului 1847. Stampă Pappasoglu (B.A.)

de sus, de lîngă Calea Victoriei, a străzii 30 Decembrie, a cuprins, în cîteva ceasuri, tot centrul comercial şi s-a întins pînă la groapa de nisip de pe Şoseaua Vergului, pe o distanţă de mai bine de 2 kilometri (vezi fig. 52). Pompierii, reorganizaţi milităreşte în 1845 şi formînd o roată ostăşească împărţită în 6 secţii, nu putură împiedica, din cauza vîntului puternic, care ducea bucăţi de lemn aprinse la distanţe mari, lăţirea sinistrului. Au ars atunci 1.142 de prăvălii, 686 de case de locuit, 12 biserici şi mănăstiri şi 10 hanuri, în total 1.850 (o mie opt sute cincizeci) de clădiri. Pagubele au fost imense; la Paris, unde periodicul *L'Illustration* relatează în două numere năprasnicul sinistru, ele erau evaluate la peste 80 de milioane de franci. Pentru a veni în ajutorul sinistraţilor, diferitele instituţii alocară din bugetele lor sume importante: mănăstirile închinate dădură 700.000 de lei, Mitropolia şi episcopiile, 500.000; vistieria, de la rezervă, 300.000; domnul cedă aproape o treime din lista sa civilă; trimiseră ajutoare moldovenii şi transilvănenii; sultanul şi ţarul adăugară obolul lor; baronul Rothschild subscrise 2.000 de galbeni: a fost o acţiune de ajutorare nu numai general românească, dar europeană. S-au strîns, în total, 3.577.795 de lei şi 35 de parale. Graţie şi acestor ajutoare, graţie intervenţiei statului — se institui o comisie de reclădire şi aliniere — dar în primul rînd graţie energiei, stăruinţei şi încrederii în viitor a bucureştenilor, casele şi magazinele se refăcură repede. Ceva mai încet a mers refacerea bisericilor; unele din ele, ca biserica Sf. Anton, din actuala Piaţă de Flori, şi biserica Stelea nu se mai refăcură niciodată.

Un fapt însemnat este prefacerea în spiritul public ce are loc în perioada 1828—1848. Învăţămîntul lui Gheorghe Lazăr, continuat de elevul acestuia Heliade — în cadrul şcolii de la Sf. Sava, care capătă o nouă organizare (colegiu) prin Regulamentul Organic — tineretul care se întoarce de la studii, din străinătate, presa nou înfiinţată, publicaţiile istorice şi literare, originale şi traduceri, ce apar între timp, societăţile literare şi artistice care iau naştere, toate aceste elemente provoacă o mare schimbare în cugete. Două sînt ideile principale care se cristalizează în această vreme: una e *ideea naţională*, a propăşirii şi a unităţii româneşti, ca limbă, ca literatură şi chiar ca formă politică. De aceea numele de *Dacia*, ţara care cuprindea odinioară tot pămîntul românesc, revine adesea în titlurile tipăriturilor vremii — Nicolae Bălcescu şi August Treboniu Laurian încep să publice din 1845 la Bucureşti *Magazinul istoric pentru Dacia*, în timp ce la Iaşi Kogălniceanu scoate în 1840 *Dacia literară* — de aceea figura lui *Mihai Viteazul*, voievodul care realizase pentru întîia dată unitatea noastră politică, provoacă un interes deosebit (acelaşi Nicolae Bălcescu va scrie *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*). A doua idee principală care domină spiritele este ideea *democratică-liberală*, a luptei împotriva feudalismului, a chemării la o viaţă mai bună a mul-

ţimii necăjite, a înlăturării regimului aristocratic, în care o mînă de oameni, avînd totul, asupresc şi exploatează pe ceilalţi.

Progresele pe care le fac aceste două idei principale în spiritele luminate şi, în primul rînd, în lumea celor tineri şi în pătura burgheză, în plină ascensiune, — vezi, de pildă, programul Filarmonicii — explică de ce se ajunge la încercarea, înăbuşită în germene, de la 1840 — al cărei program cuprindea reforma în sens democratic a statului şi împroprietărirea pe cale embaticară a clăcaşilor — şi apoi la revoluţia din 1848.

BIBLIOGRAFIE

I. *În vremea războiului din 1828—1829 şi a guvernării lui Kisselef.* 1. Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle.* II. *Les trois présidents plénipotentiaires (1828—1834)*, Paris, 1914, XXVII — 362 p. in 8°; 2. C. Moisil, *Arhivele Statului şi Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1930, 24 p. in 8°; 3. I.C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupaţia rusească şi Regulamentul Organic*, Bucureşti (1934), V + 385 p. in 8° (lucrare de căpetenie); 4. C. Moisil, *Primul sfat orăşenesc al Bucureştilor*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 136—154; 5. Paul Săndulescu, *Istoricul pavajelor bucureştene, Studii şi documente*, Bucureşti, 1936, 192 p. in 8°; 6. Aurel Sava, *Regulamentele Organice ale Valahiei şi Moldovei*, vol. I, *Textele puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Valahia şi la 1 ianuarie 1832 în Moldova*, Bucureşti, 1944, LX + 368 p. in 8°; 8. I. Nistor, *Ravagiile epidemiilor de ciumă şi holeră şi instituirea cordonului carantinal la Dunăre*, Bucureşti, 1945, 43 p. in 8° (Extras din *Mem. secţ. ist.*, *Acad. Rom.*); 9. G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, 463 p. in 8°; 10. T. Evolceanu, *Principiile pentru sistematizarea capitalei cuprinse în legiuirile ce însoţesc Regulamentul Organic al Ţării Româneşti*, în *Arhitectura R.P.R.*, 3, 1954, p. 28—31; 11. Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul sec. XIX*, Bucureşti, 1957, 318 p. in 8°; 12. A. Oţetea, *Geneza Regulamentului Organic*, în *Studii şi articole de istorie*, II, 1957, p. 387—402; 13. C. Moisil, *Comisia înfrumuseţării oraşului Bucureşti din anul 1830* (ms.).

II. *Bucureştii în vremea domniilor regulamentare (1834—1848).* 14. Gh. Bibescu, *România de la Adrianopol la Balta-Liman, 1829—1849. Domnia lui Bibescu*, vol. I—II, Bucureşti, 1893—1894, XIII + 467 şi 744 p. in 8°; 15. I.C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915, XVIII + 688 p. in 8°; 16. I.C. Băcilă, *Planul bălţii Cişmigiului*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 47—49; 17. * * * *O scrisoare despre grozăvia cutremurului din Bucureşti în 1838*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 235; 18. Emil Vîrtosu, Ion Vîrtosu, Horia Oprescu, *Începuturi edilitare, 1830—1832*, Bucureşti, 1936, XIX + 224 p. in 4°; 19. Emil Vîrtosu şi Ion Vîrtosu, *Aşezămintele brîncoveneşti. O sută de ani de la înfiinţare, 1838—1938*, Bucureşti, 1938, LIV + 479 p. in 4°; 20. Gh. Florescu, *Casa cu lanţuri (Casa Cantacuzino-Creţulescu-Moruzi)*, Bucureşti, 1946, 16 p. in 8°; 21. Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică şi edilitară a oraşului Bucureşti în perioada regulamentară şi în anii unirii (1831—1862)*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 133—158; 22. G. Potra, *Alimentarea cu apă a bucureştenilor de altădată* (ms.).

Revoluţia de la 1848 a fost în primul rînd o revoluţie a bucureştenilor.

Revoluţia munteană de la 1848 a fost în primul rînd o revoluţie a bucureştenilor. Pregătită din timp şi minuţios în Bucureşti, şi-a avut aderenţii cei mai numeroşi şi mai hotărîţi în masele populare bucureştene, s-a desfăşurat mai ales în cadrul Bucureştilor şi a fost reprimată prin ocuparea Bucureştilor de către armatele străine.

Prin revoluţia de la 1848, burghezia în ascensiune economică — avînd în fruntea ei tineretul luminat şi alături ţărănimea exploatată de moşieri şi arendaşi — a urmărit să răstoarne regimul opresiv al boierimii feudale, care împiedica progresul societăţii româneşti.

PREGĂTIREA ŞI DESFĂŞURAREA REVOLUŢIEI

Pregătirea ideologică a revoluţiei începe — aşa cum recunoaşte Nicolae Bălcescu — cu însăşi mişcarea lui Tudor; ea e hrănită de programele diferitelor societăţi, începînd cu Societatea literară întemeiată sub Grigore Ghica, continuînd cu Societatea filarmonică şi cu Societatea literară, pornită în octombrie 1843 — căci toate aceste societăţi literare şi artistice aveau şi preocupări sociale — şi isprăvind cu Societatea politică secretă „Frăţia". Această ultimă societate a fost întemeiată tot în 1843 de către patru tineri — Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, A. G. Golescu şi maiorul Christian Tell — prin jurămînt, pe cîmpul Filaretului, din marginea Bucureştilor. Nicolae Bălcescu (vezi fig. 53) participase şi la mişcarea revoluţionară din 1840, iniţiată de un grup de tineri patrioţi, în frunte cu Mitică Filipescu, mişcare care urmărea să răstoarne pe domn şi guvernul său şi să introducă reforme liberale, între care împroprietărirea clăcaşilor. Condamnat la trei ani închisoare — s-a ţinut seama de faptul că nu era încă major — Bălcescu fusese graţiat în 1843 şi, în acelaşi an, întemeiase, împreună cu ceilalţi trei, „Frăţia". Era, dintre întemeietori, incontestabil, personalitatea cea mai puternică, avînd cel mai mult simţ politic şi temperamentul cel mai generos; în acelaşi timp, şi cultura cea mai întinsă şi mai temeinică. Şi ceilalţi trei erau spirite luminate şi entuziaste; Ion Ghica adăuga acestor însuşiri un deosebit simţ diplomatic. Scopul societăţii politice secrete „Frăţia" era reforma statului şi a societăţii în sens liberal, democratic. Treptat-treptat, numărul aderenţilor, atît civili, cît şi militari, creşte; printre ei se află mulţi negustori şi meseriaşi din Bucureşti. Sistemul de organizare era pe grupe de cîte zece, fiecare dintre membri cunoscînd numai pe cel care-l iniţiase. Toţi erau datori *ascultare*, pînă la jertfa averii şi a vieţii; secretul trebuia păstrat în modul cel mai riguros. În primăvara anului 1848, comitetul de conducere al societăţii se alcătuia din treisprezece persoane: fraţii Nicolae şi Constantin Bălcescu, fraţii Nicolae şi Ştefan Golescu, fraţii Dumitru şi Ion Brătianu, Alexandru G. Golescu — zis şi Negru sau Arăpilă, spre deosebire de vărul său Alexandru C. Golescu, zis Albu — C. A. Rosetti, Ion Ghica, Gheorghe Magheru, Ion Voinescu, Christian Tell şi Ion Heliade, ce şi-a zis mai tîrziu şi Rădulescu. Acest comitet a ales la rîndu-i, din sînul său, un comitet executiv format din Nicolae Bălcescu, Ion Ghica şi A. G. Golescu: primul şi

ultimul erau elementele cele mai înaintate sub raportul ideologic. După discuţii aprinse, în urma cărora comitetul executiv şi în special Bălcescu izbuti să impună înscrierea în program a împroprietăririi ţăranilor, se ajunse la redactarea proclamaţiei, în 22 de puncte, ce cuprindea toate revendicările revoluţionarilor şi care echivala cu o nouă constituţie. Partea introductivă şi încheierea, precum şi stilul în genere, în forma înflăcărată şi mistică a vremii trădează pana lui Heliade; fondul însă, adică revendicările propriu-zise şi argumentarea istorică şi politică, credem că se datorează conducerii supreme şi, în primul rînd, lui Nicolae Bălcescu.

Mişcarea trebuia să înceapă simultan în diferite puncte ale ţării: în Bucureşti, unde era masa cea mai mare a aderenţilor, la Izlaz, în Romanaţi, unde garnizoana fusese cîştigată, în Vîlcea şi în Prahova. Potrivit planului, un grup de revoluţionari în frunte cu Heliade şi cu maiorul Christian Tell, se duce la Izlaz; aici, în dimineaţa zilei de 9/21 iunie, după o slujbă religioasă efectuată de preotul Şapcă şi un emoţionant cuvînt al acestuia, se citeşte, în faţa mulţimii de săteni şi a ostaşilor, proclamaţia. Îndată după aceea, se formează, chiar acolo, pe „Cîmpul Regenerării“ din Izlaz, un guvern provizoriu alcătuit din Heliade, Tell, Ştefan Golescu, Nicolae Pleşoianu şi preotul Şapcă; el înştiinţează printr-o adresă pe vodă Bibescu de cele petrecute şi-i cere „să asculte glasul patriei şi să se pună în fruntea acestei mari fapte“, să-şi dea, prin urmare, consimţămîntul şi să iscălească noua „constituţiune“. Apoi, împreună cu armata şi sătenii, porneşte, prin Caracal, spre Craiova, unde, autorităţile neputîndu-se împotrivi, i se face o călduroasă primire.

În aceeaşi zi în care aveau loc evenimentele de la Izlaz, la Bucureşti se produce un atentat împotriva lui Bibescu. Pe cînd acesta, însoţit de ministrul de interne Villara, se întorcea, în trăsură, de la Şosea, pe seară, trei tineri — Grigore Peretz, Dumitru Creţulescu şi Iancu Paleologu — traseră asupra lui, dintr-o birjă, la Capul Podului, cîte un foc de pistol, fără a-l răni însă: unul din gloanţe se opri în epolet. În urma acestui atentat, poliţia procedă, în aceeaşi noapte şi în dimineaţa următoare, la arestări masive; o serie dintre fruntaşi, între care C. A. Rosetti şi maiorul Voinescu II, sînt prinşi; alţii scapă, travestindu-se şi ascunzîndu-se. În dimineaţa zilei de 11 iunie, domnul se duce la cazărmile armatei spre a lua un nou jurămînt de credinţă; ofiţerii depun acest jurămînt, arată că vor apăra ţara de duşmani, dar nu vor vărsa sînge de român. Trei ore mai tîrziu, ei vin apoi *in corpore* la palat şi repetă declaraţia că nu vor trage în fraţii lor. Atitudinea armatei a avut însemnătate. În după-amiaza aceleiaşi zile, bucureştenii, în special negustorimea, meseriaşii, în frunte cu tabacii, şi tineretul, aţîţaţi şi îndrumaţi de fruntaşii care scăpaseră nearestaţi, încep să se mişte. Pe la orele 4, clopotul Mitropoliei prinde a suna într-o dungă: semn de primejdie şi de adunare. Tînărul iuncăr sau cadet Magheru — avea 20 de ani — se duce, împreună cu un grup, în uliţa Lipscanilor, şi aici, pe o scară, lîngă prăvălia lui Danielopol, citeşte *Proclamaţia;* un alt tînăr, poetul Catina, face acelaşi lucru în Piaţa Sf. Gheorghe. Redăm textul celor 22 de puncte ale acestei proclamaţii, chiar în forma şi înşirarea lor: 1. „Independenţa... administrativă şi legislativă pe temeiul tractatelor lui Mircea şi Vlad V. şi neamestec al nici unei puteri dinafară în cele din întru ale sale.“ 2. „Egalitatea drepturilor politice.“ 3. „Contribuţie generală.“ 4. „Adunanţă generală compusă de reprezentanţi ai tuturor stărilor soţietăţii.“ 5. „Domn responsabil ales pe cinci ani şi căutat în toate stările soţietăţii.“ 6. „Împuţinarea listei civile — ardicarea de orice mijloc de corumpere.“ 7. „Responsabilitatea miniştrilor şi a tutulor foncţionarilor în foncţia ce ocupă.“ 8. „Libertatea absolută a tiparului.“ 9. „Orice recompensă să vie de la patrie, prin reprezentanţii săi, iar nu de la domn“. 10. „Dreptul fiecărui judeţ de a-şi alege dregătorii săi.“ 11. „Gvardie naţională.“ 12 „Emancipaţia mănăstirilor închinate.“ 13. „Emancipaţia clăcaşilor ce se fac proprietari prin despăgubire.“ 14. „Des-

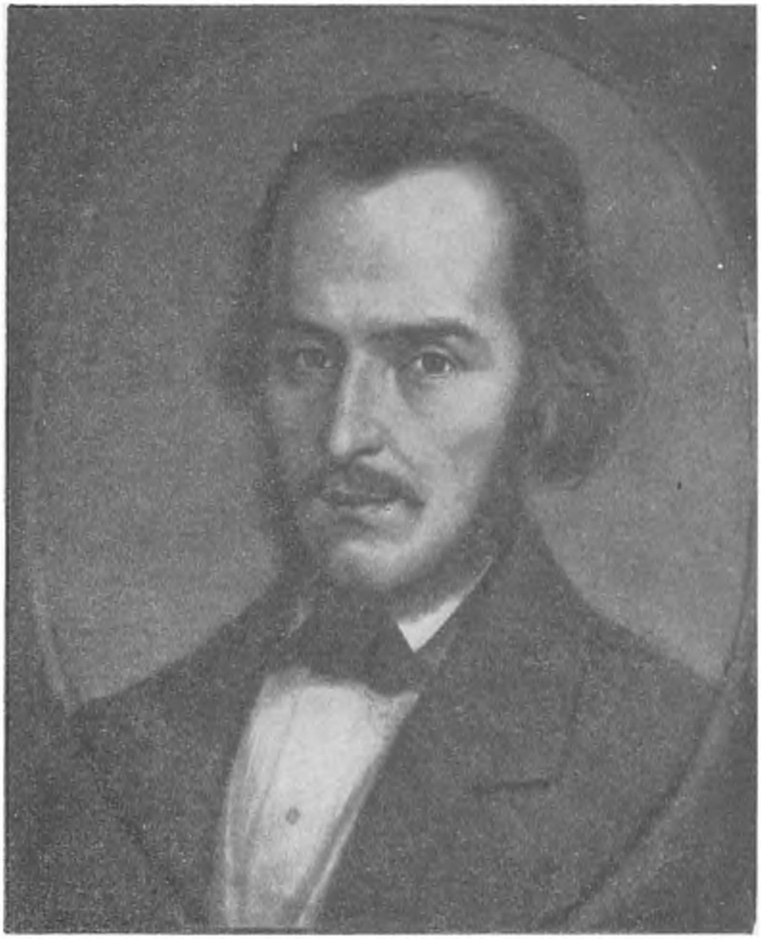

Fig. 53 — Nicolae Bălcescu. Pictură în ulei. (M.I.B.)

robirea ţiganilor prin despăgubire." 15. „Representant al ţării la Constantinopol dintre români." 16. „Instrucţie egală şi întreagă pentru tot românul de amîndouă sexele." 17. „Desfiinţarea rangurilor titulare, ce nu au foncţii." 18. „Desfiinţarea pedepsei degrădătoare cu bătaia." 19. „Desfiinţarea atît în faptă, cît şi în vorbă a pedepsei cu moartea." 20. „Aşezăminte penitenţiare unde să se spele cei criminali de păcatele lor şi să easă îmbunătăţiţi." 21. „Emancipaţia israeliţilor şi drepturi politice pentru orice compatrioţi de altă credinţă." 22. „Convocarea îndată a unei Adunanţe generale extraordinare constituante, alese spre a representa toate interesele sau meseriile naţiei, care va fi datoare a face constituţia ţării pe temeiul acestor 21 de articole decretate de popolul român." Mulţimea se strînge numaidecît; apar steaguri, cocarde şi eşarfe tricolore; pălăriile se împodobesc cu penaje tricolore (vezi fig. 54); în aclamaţii şi urale, toţi se îndreaptă spre palat. Bibescu, văzînd că nu are sprijinul armatei, iscăleşte, seara, pe la orele 10, noua constituţie — de fapt *Proclamaţia* — şi acceptă formarea unui guvern provizoriu, a cărui listă îi e prezentată de revoluţionari. Cum însă, a doua zi, 12 iunie, consulul ţarist, Gh. de Kotzebue, protestează formal împotriva noii orînduiri, care desfiinţa, de drept şi de fapt, Regulamentul Organic, şi părăseşte Bucureştii, domnul, cuprins de teamă şi nevoind să ia asupră-şi consecinţele mişcării, abdică în după-amiaza zilei de 13 iunie şi se retrage, prin Cîmpulung, în Transilvania. Anunţînd acest fapt în ziua următoare, guvernul provizoriu arată totodată ţării şi noua sa formaţie, reconstituită, cuprinzînd şi pe cei de la Izlaz. În frunte e „Guvernul vremelnicesc", organ suprem, prezidat de mitropolitul Neofit şi numărînd ca membri pe Heliade, Ştefan Golescu, Tell, Magheru şi, pentru cîteva zile numai, un mare negustor bucureştean, Gh. Scurti. Vin apoi — imitînd cabinetul revoluţionar francez — „secretarii guvernului vremelnicesc": C. A. Rosetti, N. Bălcescu, A. G. Golescu şi Ion C. Brătianu, adică elementele tinere, cele mai dinamice. În sfîrşit, e „Ministerul vremelnicesc", alcătuit din Nicolae Golescu, „ministru dinlăuntru" sau de interne, Ion Cîmpineanu, luptătorul din anii 1838—1842, care fusese închis la Mărgineni şi despre care ieşise cîntecul în Bucureşti: „haideţi, fraţi, la Mărgineanu, să scăpăm pe Cîmpineanu", „ministrul dreptăţii", Ioan Voinescu II, „ministrul trebilor dinafară sau de externe", C. N. Filipescu, „ministrul finanţii", Gh. Niţescu, „obştescul controlor", colonelul I. Odobescu, „ministrul de război", Heliade, „ministrul instrucţiei publice", Scarlat Creţulescu, „comandantul gvardiei naţionale", Constantin Creţulescu, „presidentul sfatului orăşenesc" — apoi va fi Cezar Bolliac — Mărgărit Moşoiu, „şeful poliţiei".

În aceeaşi zi, adică la 14/26 iunie, guvernul revoluţionar dă şi primele sale decrete: cel dintîi privind ***înfiinţarea steagului naţional***, în trei culori, albastru, galben, roşu, şi cu deviza „dreptate, frăţie". Al doilea decret hotărăşte ***desfiinţarea rangurilor civile***, adică a titlurilor de boierie, singura deosebire între români de aici înainte fiind „aceea a virtuţilor şi a slujbelor către patrie". Al treilea decret hotărăşte ***desfiinţarea cenzurei***, orice român avînd „dreptul de a vorbi, a scrie şi a tipări slobod asupra tuturor lucrurilor"; defăimarea vieţii private sau îndemnul la nesupunere faţă de legi şi guvern vor fi însă pedepsite „de tribunalele competente". Al patrulea decret priveşte ***înfiinţarea gvardiei naţionale*** „în toată ţeara"; ea va fi organizată de Ministerul de Interne. În sfîrşit, al

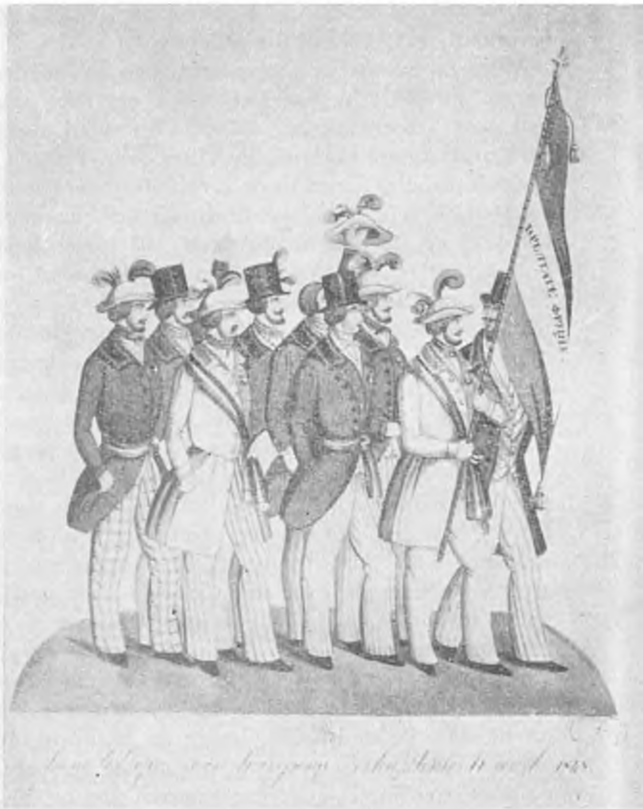

Fig. 54 — Grup de revoluţionari bucureşteni la 11 iunie 1848. Cingătorile, eşarfele şi penele pălăriilor sînt tricolore. Pe drapelul tricolor deviza revoluţionarilor: „Dreptate, frăţie". Desen contemporan în culori de C. Petrescu (B.A.)

cincilea decret prevede desfiinţarea pedepsei „degradatoare cu bătaia" şi a ***pedepsei cu moartea***, „care de atîţia ani nu s-a simţit nevoie a se întrebuinţa in Ţara Românească". Peste alte două zile, adică la 16/28 iunie, se decretează ***eliberarea tuturor arestaţilor politici*** „din mănăstiri, temniţe şi ocne", iar ceva mai tîrziu (26 iunie/8 iulie), ***desfiinţarea robiei***, ţiganii devenind astfel oameni liberi.

Toate aceste decrete sînt comentate în organul de presă al revoluţionarilor ***Pruncul român***, care, sub conducerea lui C. A. Rosetti şi a asociatului său Winterhalder, apare la Bucureşti chiar de a doua zi, la 12/24 iunie, şi continuă să iasă, cu regularitate, de trei ori pe săptămînă, pînă la 11/23 septembrie. Titlul articolului de fond al primului număr este

Trăiască România liberă; Un al doilea organ, *Poporul suveran*, scos de un grup cuprinzînd, între alţii, pe Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu şi Cezar Bolliac, apare peste o săptămînă, la 19 iunie (1 iulie) şi durează şi el tot pînă la 11/23 septembrie. Are ca moto: „Libertate, egalitate, fraternitate" — lozinca Revoluţiei Franceze — schimbat de la 2 august înainte în *Vox populi, vox dei. Glasul popolului, glasul lui Dumnezeu.* În programul din primul număr citim: „Ţinta acestui jurnal este a sprijini drepturile poporului român... Va avea drept ţintă asemenea unirea provinciilor române", aşadar, unirea Munteniei cu Moldova, revendicare pe care o vor înscrie şi moldovenii în programul lor *Dorinţele partidei naţionale*, publicat în august 1848 în Bucovina.

Locul unde se ţin marile întruniri, manifestaţiile de mase este cîmpul Filaretului, care capătă numele de Cîmpul Libertăţii — azi Parcul Libertăţii. Acolo, pe o tribună ridicată, avînd la cele patru colţuri cîte un steag tricolor, vorbesc oratorii; acolo se strînge mulţimea orăşenilor; acolo are loc marea manifestaţie din ziua de 15/27 iunie şi apoi aceea, grandioasă, de la 13/25 august, cînd se strîng delegaţiile satelor şi oraşelor din mai toate judeţele ţării: peste douăzeci de mii de ţărani, în afară de masa bucureştenilor.

În privinţa *împroprietăririi* acestor ţărani, problemă capitală, nu se trece însă la fapte. Pe lîngă opoziţia boierilor proprietari, mai era, din nefericire, şi opoziţia chiar a unei părţi din guvernul revoluţionar, şi anume, a aceleia reprezentate prin Heliade şi Odobescu; chiar şi restul guvernului nu era de acord asupra formulei, adică asupra cuantumului şi modalităţilor operaţiunii. În loc să se vină cu un decret, ca şi în problemele arătate mai sus, se amînă aşadar rezolvarea împroprietăririi pînă la convocarea Adunării Obşteşti, care va avea să decidă suprafeţele şi să găsească modalitatea despăgubirii proprietarilor pentru pămîntul luat. În acest sens dă guvernul provizoriu, la 16/28 iunie, o proclamaţie „către toţi proprietarii de moşii". Totodată, sătenii sînt invitaţi să continue încă timp de trei luni să presteze, contra plată, claca, spre a se putea strînge recolta; se adaugă de altfel: „vrăjmaşii voştri nu erau şi nu sînt boierii, ci pravilele cele rele şi greşelile domnilor". În asemenea condiţii, nu e de mirare că proprietarii, de acord cu o parte a ofiţerilor, în frunte cu coloneii Solomon şi Odobescu şi maiorul Lăcusteanu, dau lovitura de la 19 iunie (1 iulie). După o întrunire în dimineaţa acestei zile, în sala „Momulo", în care guvernul fusese violent atacat pentru planurile sale de expropriere chiar de ginerele lui Solomon, o delegaţie de ofiţeri vine la palat, sub pretextul de a „complimenta" guvernul, în realitate spre a-l aresta. Planul reuşeşte pentru moment; faţă însă de reacţia imediată a bucureştenilor, care fac baricade pe uliţe, se strîng în mare număr şi, deşi primiţi cu salve ordonate de Solomon care pricinuiesc şapte morţi şi mai mulţi răniţi — toţi oameni de rînd, din popor — dau asalt palatului — cu acest prilej s-a remarcat Ana Ipătescu — guvernul provizoriu redevine stăpîn pe situaţie în după-amiaza aceleiaşi zile, iar cei doi colonei şi maiorul sînt arestaţi şi trimişi în judecată. Tell, înaintat cu două grade, devine general, cap al armatei şi ministru de război; se fac de asemenea o serie de schimbări în comandamente.

Normal ar fi fost ca, măcar după această provocare, să se fi trecut la acţiune în chestiunea împroprietăririi. Nu se face însă nimic; abia la 9/21 iulie, după stăruinţa lui Nicolae Bălcescu, se înfiinţează, prin decret, o *Comisie a proprietăţii*, din care fac parte 17 delegaţi ai proprietarilor şi 17 ţărani, cîte unul de fiecare judeţ. Preşedinte era Alexandru Racoviţă, vicepreşedinte, priceputul inginer agronom Ion Ionescu de la Brad, moldovean de origine, prieten al lui Bălcescu şi al lui Ion Ghica. Discuţiile în comisie fură aprinse, fiecare parte susţinîndu-şi aprig punctul de vedere; ţăranii cereau ca lotul să aibă 16 pogoane la baltă, 14 la şes, 11 la deal şi 8 la munte; proprietarii nu admiteau. După nouă şedinţe şi tocmai cînd, în sfîrşit, se părea că se ajunge la un compromis, guvernul, prin Heliade, dizolvă comisia (19/31 august), anunţînd că problema va fi rezolvată de Adunarea Obştească, deci vechea formulă. Această adunare constituantă, de 250 de deputaţi, nu mai avu însă cînd să ia fiinţă, deoarece evenimentele se precipitară.

Revoluţionarii îşi dăduseră seama că mişcarea lor, desfiinţînd Regulamentul Organic, îşi va atrage în mod firesc duşmănia guvernului reacţionar ţarist; gestul consulului Kotzebue, care, protestînd categoric, părăsise Bucureştii a doua zi după semnarea noii constituţii de către Bibescu, fusese doar o confirmare elocventă. De aceea, ei se îngrijiseră, încă din vreme, să aibă de partea lor pe turci, să lămurească acestora că revoluţia nu urmărea să rupă legăturile cu Poarta şi că înţeleg, dimpotrivă, să respecte vechiul ei drept de suzeranitate. În acest scop, trimiseseră, încă de la 17/29 mai, la Constantinopol, pe Ion Ghica, şi el izbuti, într-adevăr, să convingă pe înalţii demnitari turci. Totuşi, faţă de protestele repetate ale cabinetului de la Petersburg, guvernul otoman fu obligat să trimită un delegat, pe Suleiman-paşa, cumnatul sultanului, ca să se informeze la faţa locului şi să ia măsurile necesare. Primit în chipul cel mai călduros de către guvern şi populaţie — aceasta din urmă demonstrînd astfel nu simpatia ei faţă de turci, ci ataşamentul faţă de revoluţie — Suleiman se mulţumi cu o schimbare care nu însemna o înăbuşire a revoluţiei, ci o atenuare a ei; recunoscu, în locul guvernului provizoriu, o „locotenenţă domnească", alcătuită însă tot din persoane aparţinînd vechii formaţii, şi anume, din Heliade, Nicolae Golescu şi Christian Tell. Ceru de asemenea unele schimbări în textul constituţiei şi sfătui pe revoluţionari să trimită o delegaţie la Constantinopol spre a obţine de la sultan recunoaşterea noului regim şi a constituţei modificate. Delegaţia, din care făcea

parte, între alții, Nicolae Bălcescu, Dumitru Brătianu și Ștefan Golescu, plecă într-adevăr la Istanbul; aici însă găsi o altă atmosferă. Guvernul țarist lucrase intens între timp; nemulțumit de atitudinea lui Suleiman, stăruise, în chip amenințător, să fie înlocuit printr-un trimis mai energic și obținuse numirea unui nou comisar, Fuad-pașa, referendar al divanului imperial. Delegația munteană nu fu, bineînțeles, primită și, după o lungă așteptare zadarnică, trebui să se întoarcă îndărăt. Determinantă pentru această schimbare de atitudine a Porții fusese convingerea formată la Constantinopol că puterile apusene, Franța și Anglia, nu sînt dispuse să sprijine mili-

Fig. 56 — Monumentul pompierilor căzuți în ciocnirea cu turcii la 13 septembrie 1848 în Dealul Spirei. Inscripția are următorul cuprins: „Luptătorilor de la 13 septembrie 1848, poporul român recunoscător, 1900"

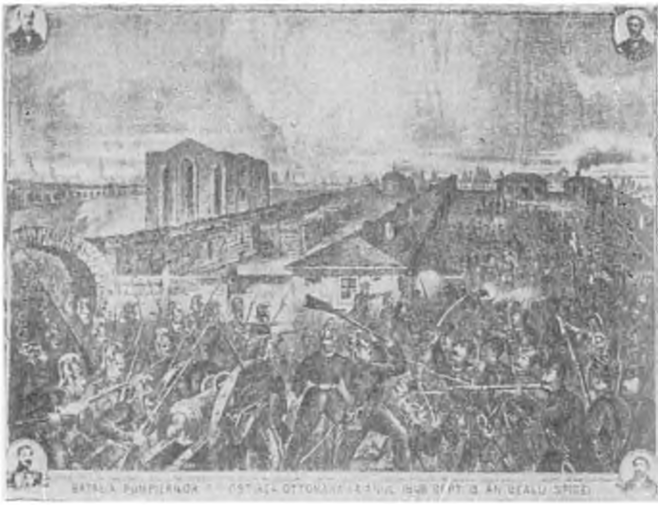

Fig. 55— Bătălia pompierilor cu turcii în Dealul Spirei, la 13 septembrie 1848. Stampă de Pappasoglu. (B.A.)

tărește, în acel moment, Turcia, într-un eventual război cu Rusia. Căci, paralel cu demersurile diplomatice întreprinse la Poartă, guvernul țarist luase și unele dispoziții militare. Trupele concentrate în Basarabia primiseră ordinul să fie gata de a intra în Principate. La un moment dat, se zvoni chiar la București că ele ar fi și trecut Prutul și că se îndreaptă încoace. Acest zvon produse o adevărată panică; o parte a guvernului provizoriu, inclusiv Heliade, părăsi precipitat, la 29 iunie (11 iulie), capitala, îndreptîndu-se spre Tîrgoviște. De această împrejurare se folosi din nou partida reacționară spre a pune mîna pe putere. Mitropolitul Neofit, lipsit de caracter și, în fond, un retrograd, trecu de partea reacționarilor, trădînd, ba dădu chiar și o proclamație, dezavuînd mișcarea revoluționară și realizările ei de pînă atunci. Dar nici această a doua lovitură nu dură mai mult decît prima. Unul dintre fruntașii revoluției plecase spre Focșani pentru a verifica dacă armata țarului a trecut hotarul; constatînd că totul nu fusese decît o născocire, se întoarse repede în București, și aici, strîngînd din nou mulțimea, pe tabaci în primul rînd, sili pe reacționari să se retragă, pe lamentabilul mitropolit să revină asupra celor afirmate anterior și reinstală guvernul provizoriu (30 iunie/12 iulie). Cu prilejul înăbușirii celei de-a doua încercări contrarevoluționare se distinse — compensație pentru purtarea înaltului ierarh — o față bisericească, și anume, preotul Ambrozie de la Episcopia Buzăului; smulgînd fitilul aprins al unui tun, el căpătă porecla de „popa Tun". Caracteristică pentru starea de spirit a bucureștenilor, pentru pornirea lor împotriva a tot ce simboliza vechiul regim este scena care are loc în ziua de 6/18 septembrie, cu o săptămînă înainte de înăbușirea revoluției. În acea zi mulțimea ridică de la Ministerul Trebu-rilor Dinlăuntru, unde se păstrau, exemplarul oficial al Regulamentului Organic și al Arhondologiei, adică

al condicii în care erau înscrişi toţi boierii, cu titlurile respective, şi, după ce le purtă, cu alai de mort, în sunetul clopotelor, prin tîrg, le arse la Mitropolie, filă cu filă, obligînd pe „consecventul" ierarh să afurisească Regulamentul şi pe cei care ar voi să-l reintroducă, să prezideze operaţiunea arderii şi să iscălească, la urmă, comunicatul respectiv. Peste o săptămînă, trupele turceşti, însoţite de Fuad-paşa, îşi făceau intrarea în Bucureşti. Bălcescu preconizase rezistenţa armată, la hotar, împotriva oricărei violări a teritoriului naţional; părerea lui nu fusese însă urmată, şi corpul de cîteva mii de „volintiri" şi panduri, strîns lîngă Rîmnicul-Vîlcii şi comandat de Gh. Magheru, nu intră în acţiune. Totuşi, pătrunderea ostaşilor lui Fuad în capitala ţării nu se făcu fără vărsare de sînge. Atunci cînd regimentele turceşti ajunseră în dreptul cazărmii infanteriei, pe Dealul Spirii, se produse un incident cu detaşamentul de pompieri ce tocmai căuta să intre în zisa cazarmă, incident care imediat se transformă într-o ciocnire sîngeroasă, în cursul căreia căzură de glonţ, de o parte şi alta, morţi şi răniţi (vezi fig. 55 şi 56). În curînd, însă, lucrurile se lămuriră, şi trupele turceşti îşi continuară înaintarea, ocupînd oraşul, nu fără a se deda la o serie de excese.

În dimineaţa aceleiaşi zile, înainte de pătrunderea acestor trupe în capitală, Fuad-paşa convocase la Cotroceni, în tabără, pe mitropolit şi notabilităţile, spre a le comunica hotărîrea Înaltei Porţi. Răspunseră la apel o seamă dintre fruntaşii revoluţiei, apoi mulţi boieri reacţionari, bucuroşi de întorsătura pe care o luau lucrurile, în totul între trei şi patru sute de persoane. Fuad citi un firman al sultanului prin care locotenenţa era dizolvată, în locul ei fiind numit un caimacam, „logofătul dreptăţii Constantin Cantacuzino", şi se restatornicea „ordinea legală", adică aceea a Regulamentului Organic. La lectura acestui firman, tineretul revoluţionar, în frunte cu Bălcescu, protestă energic, iar unul din fiii lui Cantacuzino conjură pe tatăl său să nu primească demnitatea ce i se oferea. Totul fu în zadar însă; temîndu-se de o răscoală a mulţimii, trupele turceşti pătrunseră repede în oraş, în timp ce revoluţionarii din delegaţie fură reţinuţi în tabără; Heliade şi Christian Tell, care nu merseseră la Cotroceni, îşi găsiră refugiu la consulatul englez, al cărui titular, Colquhoun, primi, spre păstrare, şi o sumă de bani, în galbeni.

Unul dintre cele dintîi acte ale noii stăpîniri fu întocmirea decretului prin care se trimiteau peste graniţă 22 de fruntaşi revoluţionari; el fu urmat de un al doilea, cuprinzînd numele a încă 69 de persoane. Dintre exilaţi, unii, după ce au fost duşi în ghimii, adică într-un fel de şlepuri acoperite, cu punte, pe Dunăre, de la Giurgiu la Orşova, au plecat mai departe, spre *Paris*; alţii s-au îndreptat spre Transilvania, pe Valea Prahovei. Cei mai numeroşi, după o zăbavă de cîteva luni pe malul drept al Dunării, au sosit, prin Rusciuc-Varna, în primăvara lui 1849, la Constantinopol, iar de aici au fost trimişi la *Brussa*, în Asia Mică, unde au rămas, ca pensionari ai turcilor, care le dădeau cîte o mie de piaştri de om pe lună, pînă în 1856. Gheorghe Magheru, după dizolvarea corpului său de oaste de la Rîmnicul-Vîlcii (28 septembrie/10 octombrie), trece, împreună cu cîţiva ofiţeri, munţii la Sibiu. Între timp, pătrunseră şi trupele ţarului în Muntenia (15/27 septembrie), ocupînd partea de răsărit a ţării şi înaintînd pînă la Bucureşti, unde îşi făcură intrarea, în frunte cu generalul Lüders, la 2/14 octombrie. Jumătate din oraş rămase în stăpînirea lor, în timp ce în cealaltă jumătate comandau turcii.

Scurta perioadă de trei luni cît a durat revoluţia în Muntenia a avut totuşi urmări însemnate. Ea a produs o mişcare a maselor, o zguduire a societăţii, în special a clasei posedante, a facilitat pătrunderea *ideilor de reformă socială*, care-şi vor găsi, mai tîrziu, expresia în dispoziţiile din 1858 ale Convenţiei de la Paris (egalitatea tuturor în faţa legilor, suprimarea titlurilor nobiliare) şi în legile din 1863–1864 ale lui Cuza şi Kogălniceanu: secularizarea averilor mănăstireşti şi împroprietărirea ţăranilor. Pe de altă parte, prin influenţa exercitată, în mai mare măsură asupra revoluţionarilor din Moldova, care formulează, copiind proclamaţia în 22 de puncte, programul din august, şi în mai mică măsură asupra revoluţionarilor din Transilvania, ea contribuie la întărirea şi adîncirea *ideii de unitate naţională*. În sfîrşit, prin propaganda în Apus a fruntaşilor exilaţi, ea determină un puternic curent de opinie publică şi guvernamentală în favoarea Principatelor, curent care-şi va dovedi eficacitatea cu prilejul încheierii *Tratatului* şi apoi a *Convenţiei de la Paris* (1856, respectiv 1858). Nu este, prin urmare, exagerat a afirma că revoluţia munteană de la 1848 — care a fost în primul rînd revoluţia Bucureştilor — stă la baza României moderne, că ea a influenţat puternic, principial şi politic, această dezvoltare, că „paşoptiştii" au binemeritat de la patrie.

BIBLIOGRAFIE

1. Colescu-Vartic, *Zile revoluţionare*, Bucureşti, 1898, VIII + 500 p. in 8°; 2. S. Albini, *Introducere* la vol. *Anul 1848 în Principatele Române*, t. VI, Bucureşti, 1910, CXXXVIII p. in 8°; 3. Olimpiu Boitoş, *Paul Bataillard et la révolution roumaine de 1848*, Paris, 1930, 159 p. in 8°; 4. Olimpiu Boitoş,

Raporturile românilor cu Ledru-Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848, București, 1940, 283 p. in 8°; 5. G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, București, 1939, 4 vol. in 8°; 6. P. Constantinescu-Iași, *Popa Radu Șapcă, un conducător de frunte al revoluției din 1848*, București, 1945, 40 p. in 8°; 7. Gh. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia*, ediția a doua, București, 1948, 237 p. in 8°; 8. Al. Grecu, *Premizele revoluției de la 1848 în Țara Românească*, în *Viața românească*, I (1948), p. 168—182; 9. P. Constantinescu-Iași, *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române*, București, 1948, 61 p. in 8°; 10. N. Popescu-Doreanu, *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848*, București, 1948, 163 p. in 8°; 11. Aurel Rîmnicean, *Țăranii în revoluția de la 1848*, București, 1948, 87 p. in 8°; 12. M. Roller, *Ana Ipătescu*, București, 1948, 19 p. in 8°; *1848 în Principatele Române... Album*, București, 1948, 174 p. și 15 pl. in 4°; 13. Gh. I. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, București, 1956, 256 p. in 8°; 14. Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, în *Studii*, XI (1958), 3, p. 27—49; 15. Ioana și Panait I. Panait, *Participarea maselor populare din București la înfrîngerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în *Studii*, XIII (1960), 6, p. 83—98; 16. *București. Scurt istoric*, București, <1960>, 159 p. in 8°; 17. Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, București, 1962, 117 p. in 16°.

BUCUREŞTII ÎN EPOCA PREGĂTIRII ŞI ÎNFĂPTUIRII UNIRII (1849 — 1861)

„Să trăiască Cuza! Să trăiască domnul nostru!"

(Strigătele repetate ale mulţimii din Bucureşti şi ale ţăranilor, în ziua de 24 ianuarie 1859.)

Cei treisprezece ani care urmează după revoluţia din 1848 au o deosebită însemnătate în istoria oraşului. În acest răstimp se pregăteşte şi se înfăptuieşte Unirea Principatelor, act fundamental nu numai în dezvoltarea poporului român, dar şi în aceea a Bucureştilor. Căci în urma acestui act ei devin — începînd din decembrie 1861 — capitala unei ţări aproape dublate ca suprafaţă şi populaţie şi iau un avînt nemaiîntîlnit pînă atunci.

O caracteristică a acestui răstimp este rolul crescînd al burgheziei, care cucereşte poziţii noi în viaţa economică şi politică, sporind întreprinderile meşteşugăreşti, industriale, comerciale şi bancare ale oraşului, introducînd tehnica nouă a maşinilor mişcate de motoare şi impunîndu-se din ce în ce mai mult în viaţa politică. Concomitent, sporeşte numărul funcţionarilor de stat şi particulari, precum şi al lucrătorilor.

Dubla ocupaţie a Bucureştilor, începută în septembrie 1848, se prelungeşte; are loc, ce-i dreptul, o reducere a efectivului trupelor în martie 1850, dar ultimele detaşamente nu pleacă decît la finele lui aprilie 1851, adică după doi ani şi şapte luni de la venire. Între timp, în urma convenţiei de la Balta-Liman, fusese numit domn al ţării, pe termen de şapte ani, Barbu Ştirbey; ştirea soseşte în capitală la 23 iunie 1849. Noul numit era un bun administrator, şi lucrul s-a simţit atît în gospodăria generală, cît şi în aceea a Bucureştilor. Din nefericire, cheltuielile şi repercusiunile dublei ocupaţii amintite, precum şi acelea legate de războiul Crimeii, război care înseamnă pentru oraşul nostru o nouă ocupaţie de trei ani, împiedică să se facă mai mult. Acest război a avut ca pretext şi punct de plecare un diferend între catolici şi ortodocşi cu privire la drepturile asupra „locurilor sfinte" de la Ierusalim. În realitate, el a fost determinat tot de problema moştenirii imperiului turcesc — a „omului bolnav", cum i se spunea în cercurile diplomatice şi în presa timpului — şi de interesele antagoniste ale Rusiei şi Angliei. La 3 iulie 1853, armatele ţarului trec Prutul, iar la 15 ale lunii intră în Bucureşti. Sultanul declară război la 23 octombrie şi, îndată după aceea, la 29 ale lunii, Barbu Ştirbey, încredinţînd puterea unui sfat administrativ extraordinar, părăseşte domnia, pornind spre Viena. Anglia şi Franţa, spre a nu lăsa Turcia să fie înfrîntă, ca în 1828—1829, declară la rîndul lor război Rusiei, la 27 martie 1854, şi organizează un corp expediţionar. Luptele trebuiau să se poarte în Dobrogea, unde trupele franco-engleze şi debarcaseră; se hotărî apoi însă, pentru raţiuni multiple, mutarea teatrului de operaţiuni în Crimeea. Ruşii, concentrîndu-şi acolo forţele, se retraseră din ţările noastre; la 31 iulie 1854, generalul Gorceakof anunţa sfatul administrativ că părăseşte Bucureştii. În locul lor veniră însă austriecii, care încheiaseră, la 1 iunie, un tratat în sensul acesta cu turcii. În manifestul pe care-l dau către populaţie, ei afirmă că rostul lor este s-o apere de „necazurile rezbelului" şi să-i asigure „liniştea şi siguranţa". Fapt este că bucureştenii n-au privit cu simpatie „catanele" împărăteşti, comandate de generalul Coronini; de altfel, ele s-au dedat la tot soiul de excese. O corespondenţă din Bucureşti, publicată în august 1855 în *Gazette de Cologne*, semnalează că numai în curs de un an de la intrarea acestor catane s-au constatat, juridic în capitala munteană „mai bine de patruzeci de asasinate". Alături de dezavantajele ocupaţiei, şi o realizare pozitivă: un foarte bun plan al oraşului, executat de căpitanul chesaro-crăiesc Friedrich Jung

în 1856: e o imagine fidelă a Bucureştilor, împărţit pe culori, cu uliţele, instituţiile publice, bisericile, casele principale, grădinile, viile şi livezile lui. Un alt ofiţer al armatei de ocupaţie, căpitanul Ştefan Dietrich, notează, în 1855, o serie de impresii asupra oraşului. Acesta se compune „dintr-un adevărat labirint de străzi strîmbe, strîmte, foarte murdare şi adesea chilometrice"; chiar în centru, „în cea mai elegantă parte", ele sînt „foarte rău pavate". Luminatul, în timpul nopţii, e „mizerabil"; în schimb, paza oraşului e bună; o asigură „numeroşi gardişti... pe toate străzile şi la toate răspîntiile, cercetînd pe toţi trecătorii fără deosebire". Foarte bine organizat este şi corpul pompierilor, „îndeplinindu-şi cu conştiinciozitate datoria". Bucureştii au „o mulţime de pieţe mari, în care se ţin tîrgurile zilnice; acestea mişună de cumpărătorii şi vînzătorii produselor

Fig. 57 — Sănii boiereşti la Şosea în plimbare pe la 1854. (Din albumul Skizzen aus dem Donaufürstentum) (B.A.)

ţării". Găseşti aici „cai şi tot felul de vite de tăiere, movile de cereale, paie... nemăsurate cantităţi de cele mai frumoase şi mai bune fructe, tot felul de legume şi toate speciile de peşti... în cantităţi mari". Toamna bucureşteană, „neobişnuit de lungă", în contrast cu primăvara, care „aici nu există", îl încîntă: „este anotimpul cel mai frumos, căci nici chiar Italia nu poate oferi zile mai curate şi mai dulci, nopţi mai luminoase şi mai plăcute". În rezumat, oraşul „poate fi comparat cu un diamant de foarte mare preţ în montura cea mai rudimentară" — aceeaşi comparaţie, referindu-se la ţara întreagă, o făcuse, cu şapte decenii mai înainte, şi Lady Craven, călătoarea engleză. „Moldova şi Valahia — adaugă Dietrich — sînt bucăţi de paradis pentru o mînă harnică şi o cultură înţeleaptă." Cît despre român — îşi încheie căpitanul austriac notaţiile — el este „foarte abil şi avid de cultură".

Sugestivă pentru un alt aspect de atunci al Bucureştilor, acela al contrastelor, ni se pare descrierea lui Eugène Poujade, consulul francez, care a zăbovit pe malurile Dîmboviţei între 1849 şi 1854. „E oraşul contrastelor — scrie el în cartea sa de amintiri apărută la Paris — se văd aici palate sau cel puţin case de locuit frumoase şi cocioabe îngrozitoare; echipagii ieşite din atelierele lui Binder sau Clochez şi conduse de vizitii în livrea de gală, apoi căruţe enorme transilvănene, ticsite aidoma corăbiei lui Noe, şi trase de opt, zece, douăzeci de cai sau iepe cu mînjii zburdînd liberi pe lîngă ele, cai focoşi de rasă rusească sau ungurească şi bivoli mari cu ochii roşii; bărbaţi eleganţi şi femei elegante, îmbrăcate după ultima modă a Parisului (vezi fig. 57), şi ţărani înveşmîntaţi ca dacii de acum două mii de ani; albanezi în haine murdare, străbătînd străzile şi vînzînd bragă... şi prăvălii unde sînt expuse dulciuri de la Boissier şi de la Potel şi Chabot; călugări fumîndu-şi luleaua în cîrciumi sau pe morminte, în cimitirele din mijlocul oraşului, alături de ţigani lăutari, în anterie lungi şi largi, purtînd la brîu vioara, cobza, naiul, gata să-şi ofere serviciile la vreun botez, vreo nuntă sau vreo înmormîntare. Viaţa orientală, ce se duce, şi cea europeană, care o înlocuieşte, merg cot la cot, se succed ca într-o panoramă."

Puţin după venirea trupelor austriece, se reîntoarce de la Viena şi Barbu Ştirbey; la 5 octombrie 1854 era din nou în Bucureşti şi păstra scaunul pînă la 7 iulie 1856, cînd se împlineau cei şapte ani de domnie.

În acest răstimp de şapte ani, Bucureştii se îmbogăţesc cu cîteva construcţii şi instituţii noi; au loc şi unele inovaţii în domeniul tehnic. În 1850, înainte de august, se înfiinţează o comisie specială pentru „înfrumuseţarea" capitalei, aşa cum se înfiinţase una cu douăzeci de ani mai înainte (vezi mai sus, p. 123). Între hotărîrile ei este şi aceea cu privire la înfiinţarea de cimitire noi, în afară de raza oraşului; ca urmare, iau fiinţă cimitirele *Bellu* — unde se pare că a existat totuşi un început încă înainte de 1830 — *Sfînta Vineri*, pe Calea Tîrgoviştii — azi Calea Griviţei — şi *Ghencea*, lîngă drumul ce duce la Domneşti. Se face un pod nou peste Dîmboviţa. Maiorul Rudolf Artur Borroczyn, vechi slujbaş al statului, ridicase un minuţios plan al Bucureştilor, în 99 de planşe mari, cuprinzînd toate aşezările omeneşti; un rezumat al lui, în numai 4 planşe, şi cu indicarea celor 5 „văpsele" sau culori ale oraşului, s-a litografiat în 1852. Se reînfiinţează în 1849 Şcoala militară de infanterie, întemeiată în 1847 şi care, în urma evenimentelor din 1848, se desfiinţase; elevii se primesc prin concurs: ei trebuiau să ştie „cele patru lucrări ale aritmeticei asupra numerilor întregi, fracsionare şi proporţie", apoi geografia şi limba franceză. O clădire nouă pentru această şcoală militară se va ridica mai tîrziu, în 1885, la capul de sus al Străzii Izvor, deasupra luncii. În 1852 se înfiinţează o şcoală de agricultură, la Pantelimon, în marginea capitalei; în anul următor ea avea şi o fermă model; se făceau şi plantaţii de duzi, în vederea extinderii creşterii viermilor-de-mătase. Ia naştere, de asemenea, o şcoală de mică chirurgie — antecesoarea modestă a

Facultății de medicină. O deosebită satisfacție produce terminarea în 1852, după ani de zile — lucrările începuseră în 1846 — a clădirii Teatrului Național sau, după numirea de atunci, a Teatrului celui Mare. Inaugurarea, cu deosebit fast, avu loc în seara zilei de 31 decembrie 1852, în prezența lui vodă, a guvernului și a tot ce era mai de seamă în oraș; biletele pentru această reprezentație de inaugurare ajunseseră să se vîndă cu mari supraprețuri. Gazetarul englez O'Brien, care zăbovește la noi cîteva luni în toamna următoare, spune că teatrul din București are o înfățișare „sclipitoare" și că este „unul din cele mai frumoase și izbutite teatre ce poți găsi într-un oraș european" (vezi și fig. 58). Și într-adevăr, teatrul nostru era, la acea dată, prin proporțiile și dispoziția sa interioară, *al treilea* din Europa.

Dintre imobilele particulare ale epocii, trebuie relevat palatul lui Barbu Știrbey, ridicat în 1852 după planurile alcătuite inițial de arhitectul orașului, Michel Sanjouan, mort în 1837, și revizuite pe urmă de Moritz von Ott și Villacrosse.

Sub raportul inovațiilor tehnice, semnalăm, în primul rînd, introducerea *telegrafului*. La 10 martie 1855 se inaugurează linia București-Giurgiu; îndată după aceea încep lucrările pentru întinderea unui nou fir, spre Brăila. O altă inovație se referă la *luminatul* orașului, cu lămpi, în locul vechilor opaițe și luminări. Se introduc mai întii, în 1854, de către germanul Carol Knappe, lămpile cu ulei de rapiță — Teatrul Național e unul din beneficiari — iar după numai trei ani, *lămpile cu petrol*. La 8 octombrie 1856 se iscălea contractul prin care Bucureștii urmau să fie luminați cu astfel de lămpi: primul oraș din lume care aplica inovația; Viena o va avea abia în 1859. Contractantul, Teodor Mehedințeanu, își instalează distileria, cu o capacitate de 2.710 tone anual, la Rîfov, lîngă Ploiești; ea începe să funcționeze în martie 1857, iar în mai primele lămpi cu petrol luminau Bucureștii. Tot din această vreme, și anume din 1853, datează înființarea primei mori de mari proporții, mișcată de un motor cu aburi: moara lui G. Assan [1]; noutatea a fost atunci mult comentată; concurenții răspîndiseră chiar zvonul că făina măcinată la această moară ar fi inferioară celei produse de morile cu apă, ceea ce era, bineînțeles, inexact. Amintirea inovației s-a păstrat pînă astăzi în numele străzii vecine „Vaporul lui Assan": a fost primul motor cu aburi la o întreprindere bucureșteană.

Tratatul de la Paris (30 martie st. n. 1856), care punea capăt războiului Crimeii, prevedea că populația Principatelor va fi consultată, pentru ca, pe temeiul dorințelor ei, liber exprimate, să se alcătuiască viitoarea constituție, ce avea să înlocuiască Regulamentul Organic. În acest scop, urma să se convoace „imediat", în fiecare principat, un divan ad-hoc, „alcătuit astfel încît să constituie reprezentarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societății". Dorințele ambelor divane urmau să fie transmise marilor puteri prin intermediul unei comisii speciale numite de aceste puteri și care, împreună cu comisarul Porții, își avea reședința *în București*. După o intensă activitate propagandistică desfășurată de către Comitetul central unionist și de ziarele din București — *Concordia* era oficiosul partidei naționale — se procedă la alegerea divanului muntean, și membrii lui se întrunină în capitală în ziua de 11 octombrie st. n. 1857. Un corespondent străin notează că în seara acelei zile „tot orașul era iluminat. Speranța și bucuria se manifestau puternic pretutindeni." Embleme luminoase cuprindeau cele patru puncte ale partidei naționale, și anume: „unire, autonomie, prinț străin, constituție", toate acestea sub garanția colectivă a marilor puteri. La 20 octombrie, validările erau terminate, iar la 21 se adopta *în unanimitate* moțiunea cuprinzînd cele patru puncte. Cu cîteva zile mai înainte, și anume, la 16 octombrie, divanul ad-hoc moldovean votase o moțiune în 5 puncte, cuprinzînd aceleași dorințe.
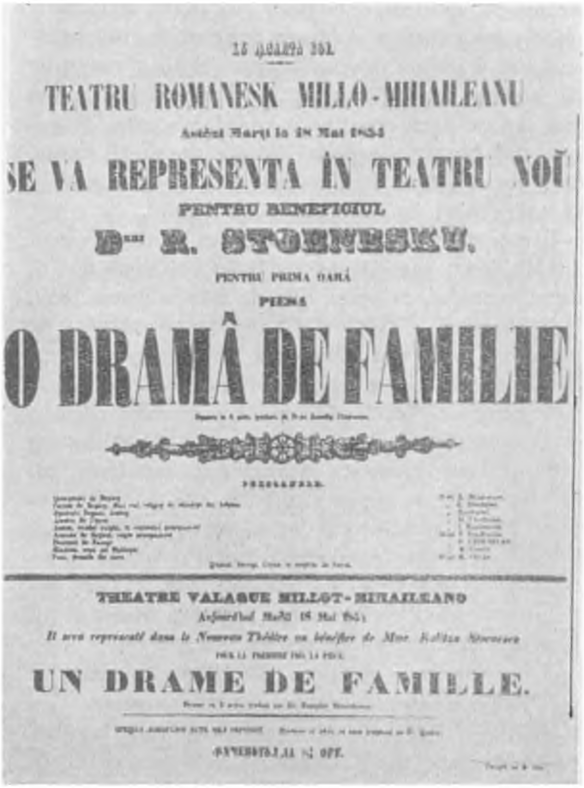
Fig. 58 — Afișul reprezentației din seara de 18 mai 1854 în noul local al Teatrului Național, în beneficiul artistei Ralița Stoenescu. (M.I.B.)

Comisia specială din București înregistră deci și transmise mai departe, la Paris, aceste dorințe ale poporului român exprimate de cele două divanuri

[1] Înaintea morii lui Assan, a existat pe moșia Colentina, lîngă șosea, „Moara de vapor" a lui Chircor Anușoglu, care, la 15 ianuarie 1845, o vinde unui alt armean, Hagi Agop Ghenovici.

ad-hoc. Marile puteri nu aveau însă un punct de vedere comun: în timp ce Franța și Rusia susțineau unirea, Austria și Turcia — aceasta din urmă cu sprijinul Angliei — erau împotriva ei. Se ajunge în cele din urmă la o formulă de compromis: se prevăzu anume prin convenția încheiată la Paris, în ziua de 19 august st. n. 1858, că Muntenia și Moldova vor purta numele de *Principatele Unite*, avînd o Comisie centrală, cu sediul la Focșani, care va pregăti legile și o Curte de casație comună, tot la Focșani; armatele vor primi o organizație identică spre a forma, la nevoie, una singură. În schimb, fiecare țară își va avea domnul ei, ales dintre cetățenii, în a doua generație, care îndeplinesc anumite condiții: de vîrstă — minimum 35 de ani — de avere — minimum 3.000 de ducați venit anual, și de rang social — să fi ocupat funcțiuni publice timp de zece ani sau să fi făcut parte din Adunare. Domnul va cîrmui cu ajutorul miniștrilor, care vor fi răspunzători; va exista o Adunare legislativă; toți cetățenii vor fi *egali în fața legilor:* privilegiile și rangurile de boierie se desființează. Prin această convenție, care devine noua constituție a țărilor noastre, Regulamentul Organic încetează juridic de a mai exista, deși unele dispoziții administrative au continuat a se aplica pînă la alcătuirea noilor legi.

Urma acum să se facă alegerea noilor domni. În Moldova, partida națională sau unionistă hotărî, drept candidat, în seara zilei de 3/15 ianuarie 1859, pe colonelul *Alexandru Cuza*, fost ispravnic de Covurlui și care-și dăduse o demisie răsunătoare din acest post ca protest împotriva falsificării alegerilor pentru Divanul ad-hoc. Cuza devenise popular prin acest gest; avea de altfel o seamă de însușiri care-l făceau simpatic. Era chipeș, inteligent, cu farmec personal; pe de altă parte, complet dezinteresat, dar, în același timp, înțelegînd nevoile mulțimii și luptînd pentru satisfacerea lor. Participase la încercarea de revoluție din Iași, în 1848, și, ca toți tinerii luminați din generația sa, era însuflețit de ideea unității politice românești. Avea și unele cusururi — îi plăceau, mai ales îi plăcuseră, petrecerile prelungite, și dispunea de rezerve sentimentale — dar aceste cusururi erau privite cu indulgență de contemporani, ca întotdeauna, de altfel, la noi. Nu-i de mirare deci că întruni unanimitatea voturilor (5/17 ianuarie); contribui însă la succes și faptul că nici unul din ceilalți doi candidați ai partidelor adverse — Mihai Sturdza și fiul lui, Grigore Sturdza — nu puteau obține majoritatea.

În Muntenia se vorbea, la început, de Gheorghe Bibescu și de Barbu Știrbey, foștii domni; după alegerea din Moldova, începu să circule însă și numele lui Cuza. E foarte probabil că atunci cînd delegația moldoveană care se ducea la Constantinopol să prezinte rezultatul alegerii trecu prin București, unde i se dădu un banchet, să se fi discutat cu reprezentanții partidei unioniste muntene și eventualitatea alegerii acestuia; s-a păstrat însă secretul, deoarece o indiscreție ar fi putut provoca intervenția acelora dintre marile puteri care erau ostile unirii, determinînd, eventual, o precizare a textului Convenției de la Paris în sensul că nu poate fi aleasă una și aceeași persoană în ambele țări.

În Camera electivă munteană, deși Bucureștii, mobilizînd pe toți partizanii, aleseseră, la 12 ianuarie 1859, *numai deputați ai partidei naționale*, unioniști și progresiști, totuși, majoritatea o alcătuiau elementele conservatoare, partizanii ultimilor doi domni. Pentru a împiedica o concentrare a acestor elemente conservatoare în jurul unui singur candidat, deputații partidei naționale au întrebuințat o triplă tactică: pe de o parte, prin manevre de culise, au întreținut și adîncit diviziunea în sînul taberei adverse, pe de altă parte, au căutat și au reușit să micșoreze numărul deputaților conservatori prin casarea alegerilor neregulate efectuate în unele județe, în sfîrșit, *mijloc esențial*, au mobilizat masele, canalizînd și utilizînd dubla dorință care le anima: a unirii sub un domn nou și a unor reforme democratice care să le asigure o viață mai bună. Presiunea maselor s-a exercitat din plin asupra Camerei elective în zilele de 22 și 23 ianuarie 1859. Marea majoritate a celor strînși în jurul sălii de ședințe a Camerei, pe Dealul Mitropoliei, era alcătuită din meseriași și negustori bucureșteni, avînd în frunte puternica breaslă a tăbăcarilor, care se manifestaseră cu putere și cu prilejul mișcării din 1821 și al revoluției din 1848; restul erau țărani din satele din jurul capitalei. Sub presiunea maselor, majoritatea conservatoare a Adunării a trebuit să admită casarea alegerilor neregulate din unele județe, invalidînd astfel șapte deputați ai ei, în timp ce partida națională pierdea numai doi. Apoi ea acceptă soluția propusă în dimineața zilei de 24 ianuarie de către partida națională de a alege ca domn al Țării Românești tot pe Alexandru Ioan Cuza. Această soluție prezenta avantajul de a împăca pe toată lumea, de a nu crea, în lupta dintre cele două tabere, învingători și învinși. Ea constituia, în același timp, pentru deputații conservatori intimidați, înspăimîntați chiar de manifestările de mase din cele două zile precedente, o ieșire „onorabilă" din impasul în care ajunseseră. O seamă dintre acești deputați au mărturisit de altfel consulului austriac Eder, chiar în seara zilei de 24 ianuarie, după alegere, că dacă nu intervenea soluția Cuza, „erau convinși că n-ar fi părăsit în viață sala de ședințe".

Primirea noului ales de către bucureșteni, la 8/20 februarie, într-o duminică după masă, a luat caracterul unei manifestații extraordinare, cum nu se mai văzuse niciodată. Tot poporul îl aștepta; se înșirase, de o parte și de alta a drumului, cu 15 kilometri înainte de intrarea în oraș; Podul Mogoșoaiei gemea de lume; pînă și acoperișurile caselor erau pline. În sunetele muzicii, ale clopotelor tuturor bisericilor și în strigătele entuziaste și necontenite ale mulțimii a străbătut Cuza orașul pînă la Mitropolie, unde

a depus jurămîntul legiuit. Își dădeau seama cu toții că începe o nouă eră, mai bună, în dezvoltarea statului și poporului nostru. Și foarte mulți înțelegeau că începe o eră nouă și pentru oraș, că se pun temeliile unui viitor strălucit, că Bucureștii vor deveni capitala — unică — a țării unite, cu toate avantajele de tot felul ce decurgeau din noua ipostază. Într-adevăr, foarte mulți își dădeau seama — și desfășurarea evenimentelor va dovedi-o în curînd — că sistemul prevăzut de Convenția de la Paris, cu două capitale, cu două Camere, cu domnul obligat să circule mereu între București și Iași, într-o vreme cînd nu existau încă la noi căi ferate, nu putea să dureze, că el trebuia să ducă destul de repede la unirea deplină. Așa s-a și întîmplat. După tratative care au durat mai bine de un an, sultanul iscăli, la 20 noiembrie/2 decembrie 1861, firmanul prin care se recunoștea unirea completă, dar numai pe timpul vieții lui Cuza. La primirea firmanului, domnul dădu o proclamație (11/23 decembrie) aducînd la cunoștința tuturora faptul. „Unirea este îndeplinită — citim în proclamație; acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s-a recunoscut de Înalta Poartă și de puterile garante... În zilele de 5 și 24 ianuarie ați depus toată a voastră încredere în alesul națiunii, ați întrunit speranțele voastre într-un singur domn; alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie." Cele două Camere sînt prorogate și convocate împreună *la București* pentru ziua de 24 ianuarie 1862.

În loc de două capitale, rămîne acum una singură: aceea de pe malurile Dîmboviței. Faptul era de prevăzut de altfel. Muntenia, mai mare și ca suprafață și ca populație decît Moldova, era și mai bogată, cu venituri mai mari, cu buget mai important. Bucureștii aveau un număr de locuitori dublu decît Iașii, o întindere mai mare, o viață meșteșugărească și comercială mai vie, o cifră de afaceri superioară. Încă dinainte de Unire, o seamă dintre boierii moldoveni luaseră obiceiul să vină, în timpul iernii, pentru cîteva săptămîni, la București, unde viața pulsa mai puternic și posibilitățile de relații, de petrecere și de afaceri erau mai mari. În perioada dintre 24 ianuarie 1859 și 20 noiembrie 1861, unele instituții comune își și stabiliseră sediul central aici. Astfel, la 1 ianuarie 1860, unificîndu-se vămile, se hotărî ca administrația centrală să fie la București, Iașii rămînînd numai cu o sucursală. După aceea, cu prilejul unificării armatei, se decise mai întîi ca Ministerul de Război muntean să gireze și treburile celui moldovean, și apoi, contopindu-se acestea două, reședința ministerului unificat fu stabilită în București (31 august 1860). Sensul curentului era deci clar:

Fig. 59 — Liceul Gheorghe Lazăr, zidit în 1890. (I.C.S.O.R.)

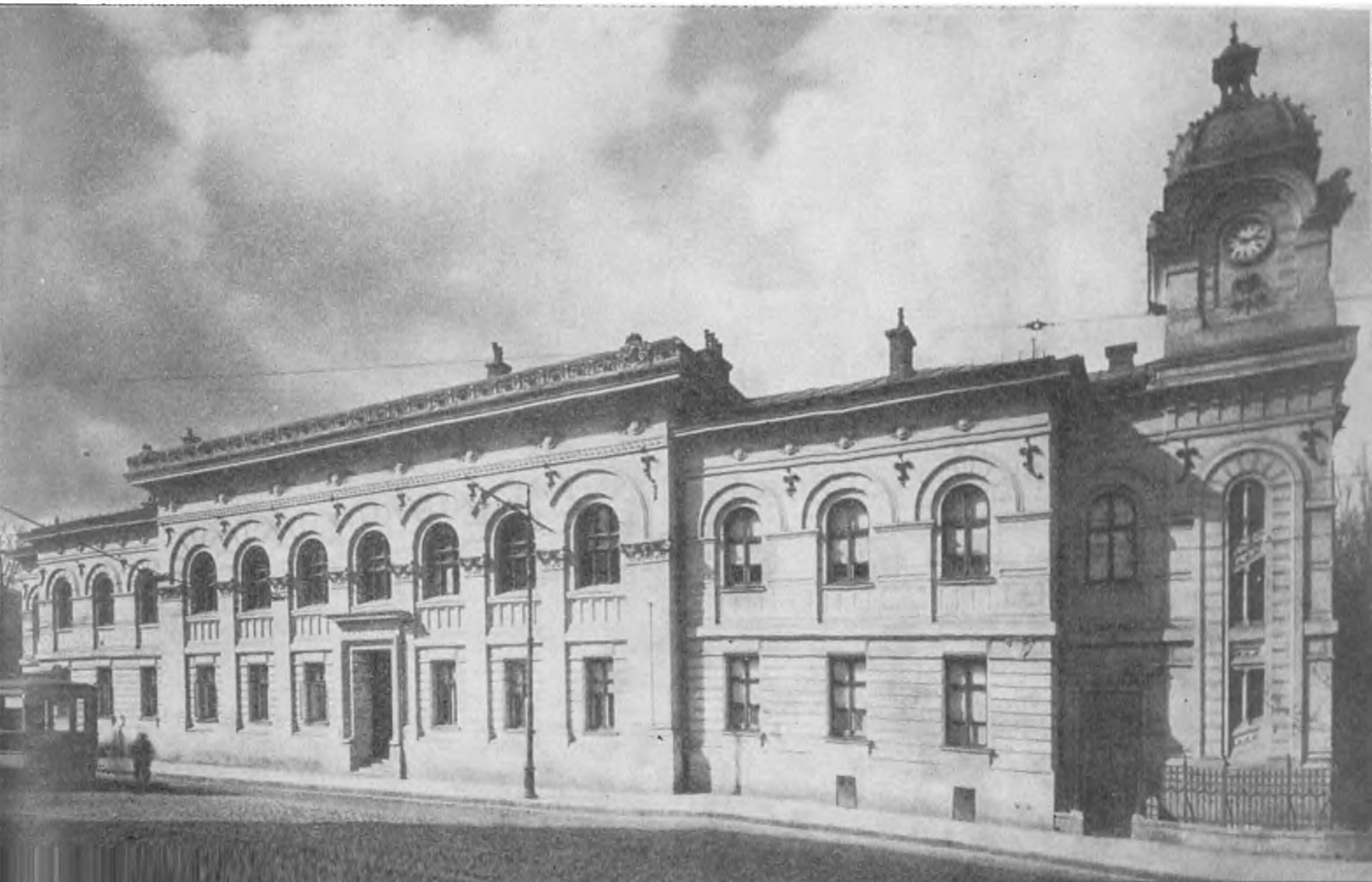

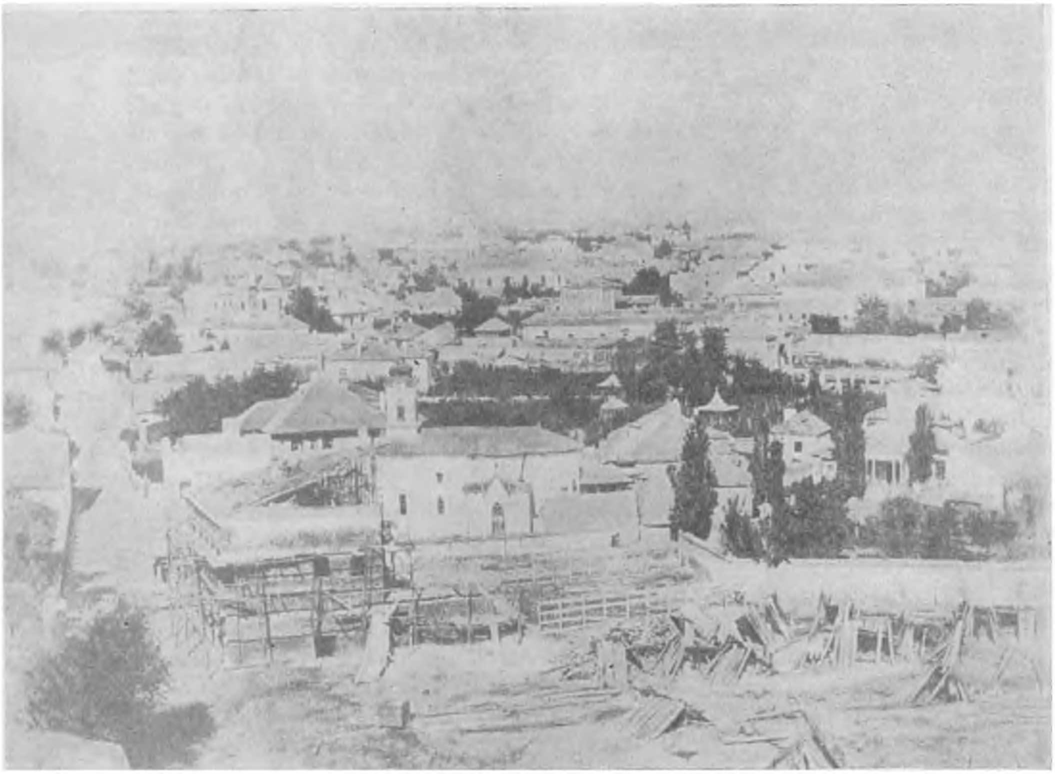

Fig. 60 — Vedere a Bucureştilor dinspre Teatrul Naţional spre Biserica Luterană. O seamă de case sînt acoperite cu olane. Fotografia făcută de Angerer în 1856. (I.C.S.O.R)

se dădea preferinţă capitalei muntene, şi aceasta nu dintr-o pornire subiectivă, ci pentru temeiurile obiective arătate mai sus.

Ca realizări gospodăreşti, în anii ce despart Tratatul de la Paris de unirea completă (1856—1861), e mai puţin de notat. În 1860 începe în Bucureşti „pavajul sistematic", cu piatră cioplită; pînă acum se întrebuinţaseră bolovani de rîu. Se pavează „pe porţiuni mici", mai mult cu titlu experimental, Strada Franceză — azi 30 Decembrie — şi Strada Germană — azi Smîrdan; piatra se aduce de la Comarnic şi Vălenii-de-Munte. În acelaşi an, inginerul I. N. Maxenţian, salariat al comunei, întreprinde o lungă şi temeinică cercetare în regiunea muntoasă a judeţelor Prahova şi Dîmboviţa spre a descoperi cele mai bune roci pentru pavajele Bucureştilor. Tot în 1860 se taie şi Bulevardul Academiei, între strada Colţei şi Podul Mogoşoaiei — azi zicem: între Piaţa Bălcescu şi Calea Victoriei — primul fragment al marii artere care, după trei decenii şi jumătate, va ajunge să străbată oraşul, în întregimea lui, de la apus spre răsărit. În 1861, la 1/13 februarie, îşi începe funcţionarea Arsenalul armatei; el nu poate fabrica însă tunuri, aşa cum se plănuise la început, ci e mai mult un atelier de reparaţii şi de lucrări mai simple.

Sub raportul cultural, e de relevat întemeierea, în 1860, a două gimnazii, „Gheorghe Lazăr" şi „Matei Basarab", care vor deveni mai tîrziu licee (vezi fig. 59). În acelaşi an, la 1 septembrie, ia fiinţă şi Şcoala de silvicultură, avînd 4 profesori şi 20 de elevi.

Un fapt trebuie menţionat: înmulţirea caselor *de zid* — dovedind creşterea nivelului material al orăşenilor — faţă de cele de lemn şi de pămînt, care predominau în epoca feudală. Recensămîntul din 1860 înregistrează 16.236 clădiri de zid, 2.184 clădiri de lemn şi 4.992 clădiri de pămînt; cele dintîi depăşesc deci două treimi din numărul total al clădirilor bucureştene (vezi şi fig. 60).

O seamă de călători străini vizitează oraşul în această vreme: germanii Ferdinand Lassalle şi Wilhelm Derblich, francezul Lancelot şi vestita scriitoare, de origine română, Dora d'Istria. Pe toţi îi impresionează *contrastul* izbitor al clădirilor, costumelor şi averilor, bogăţia şi varietatea mărfurilor, mulţimea şi frumuseţea *grădinilor*, viaţa trepidantă, de afaceri şi petreceri. În special Lassalle e puternic impresionat de oraşul nostru, de aspectul „caleidoscopic" pe care-l oferă o plimbare cu una din birjele strălucite bucureştene, pe lîngă care cele mai bune droşti germane par „nişte căruţe ţărăneşti". Îi plac „splendidele grădini" ale boierilor şi grădinile publice în privinţa cărora nu cunoaşte nici un oraş, afară de Paris, care ar putea să i se compare. Cişmigiul „întrece cu mult tot ce poate arăta Germania". Şoseaua Kisselef (vezi fig. 61), cu strălucitele ei echipaje, cu toaletele noi ale cucoanelor, îl lasă „stupefiat", cu toate că văzuse o privelişte similară în capitala Franţei. Iar Teatrul Naţional, ca frumuseţe a construcţiei, joc al actorilor şi splendoarea costumelor, nu poate fi comparat cu nimic din Germania, afară de Opera din Berlin; ba încă *foyer*-ul întrece

Planșa IV. Grup de revoluționari bucureșteni, la 11 iunie 1848. Toți poartă costum „evropenesc". Să se observe eșarfele, brîiele, cocardele și, la pălării, penajul tricolor. Drapelul are culorile perpendiculare pe hampă, nu paralele ; pe culoarea galbenă stă scris : Dreptate, frăție.

Acuarelă contemporană de C. Petrescu (B. A.)

Fig 61 — Șoseaua Kisselef sub zăpadă. În dreapta două săniuțe de cai. (S)

pe al acesteia. A mîncat aici, împreună cu un cunoscut, o farfurie de fructe glasate, cum n-a gustat niciodată și pe care n-o va uita în veci. W. Derblich, stînd în oraș pe timpul ocupației austriece, relevă grădina „Warrenberg" sau a Castrișoaiei, la ale cărei spectacole se poate distra lumea „în fiecare duminică și joi"; intrarea e 60 de creițari. În apropiere se află „Grădina cu cai" — lîngă Facultatea de drept de azi — „unde încă este obiceiu să se adune lumea elegantă"; aici s-au dat și piese de teatru, ca *Mireasa din Messina* a lui Schiller; acum s-a instalat o trupă franceză de *café-chantant*; reprezentațiile ei, „în care — după părerea lui Derblich — bunul-gust, bunacuviință și moralitatea sînt călcate în picioare", publicul bucureștean „galloman" le gustă „cu multă plăcere". Virtuosul german constată apoi că „moralitatea ar intra numai cu scîrbă în grădina Mimi", situată între cele două amintite anterior, „deoarece aci este arena hetairelor", adică a curtezanelor. „Lumea nobilă a bărbaților din București — adaugă Derblich — se pare însă că dă preferință... acestui gen de distracții și, pe la miezul nopții — era deci prezent și onorabilul — îi vezi năvălind aici cu grămada... Petrecerile adesecori degenerează în adevărate orgii...". Zisele curtezane abundă în tot orașul — continuă călătorul neamț — „se înmulțesc zilnic ca ciupercile"; le întîlnești „în fiecare stradă, în fiecare restaurant, baie și hotel"; „Hamburgul — afirmă el, exagerînd incontestabil lucrurile — cu miile sale de baiadere înscrise, este un sat spartan în comparație cu Hilariopolis, orașul bucuriilor, București". Adaugă de altfel, pentru a da impresia imparțialității, că această pletoră se explică prin „luxul ce crește mereu, frecventa ocupare a țării de către armatele străine — tocmai atunci erau la București și turcii și austriecii — numărul mare al străinilor neînsurați și risipitori".

Lancelot remarcă centrul orașului, „compus din patru străzi principale, unde se află teatrul și palatul domnesc" și care „se distinge prin frumoasa aliniere de prăvălii și magazine elegante, cafenele și bazaruri aprovizionate cu obiecte de cea mai diversă proveniență: pălării de confecțiune engleză, mobile din Germania, de un gust pretențios, șelărie și caroserie [trăsuri] austriece, armurărie din toate părțile, ștofe și mode de Paris, librărie «Hachette» etc. În afară de acest cartier — continuă Lancelot — nu sînt decît aglomerări neregulate de case, care par tot atîtea orașe sau sate, legate între ele prin trei sau patru mari drumuri ce merg pînă la marginea orașului." Prezența cărților de la „Hachette" nu e o surpriză; se știe doar cît erau de gustate la noi publicațiile de orice fel franceze; librăriile se înmulțiseră; existau acum acelea ale lui C. A. Rosetti-Winterhalder, Ioanid, Danielopol, la care se va adăuga apoi librăria, cu mare viitor, a lui Socec. „N-am curajul — își încheie Lancelot prezentarea Bucureștilor — să descriu mîhnitorul contrast dintre abjecta mizerie și avuția copleșitoare care împarte populația în două clase opuse..." Dora d'Istria apreciază Bucureștii drept „un oraș frumos... mai ales un oraș interesant", cu contraste din cele mai izbitoare. „În picioare, în spatele unei trăsuri splendide, în care femei elegante poartă ulti-

mele mode ale Parisului, stă, îmbrăcat într-o manta amplă, ale cărei falduri de purpură acoperă fustanela albă, un arnăut cu chipul marțial, aruncînd din timp în timp cîte o privire satisfăcută asupra hangerului de la brîu. O tînără cuconiță care acum a părăsit Boulevard des Italiens trece pe lîngă un țigan în zdrențe, ale cărui trăsături oacheșe arată caracterul indelebil al castelor inferioare din Hindustan." Așadar, același București al contrastelor izbitoare pe care-l observaseră călătorii din epocile anterioare, ba chiar mai accentuat, arătînd dezvoltarea relațiilor capitaliste în capitala României. De o parte, cei bogați — oamenii de afaceri, negustorii, bancherii, împletindu-și interesele cu acelea ale boierimii și arendașilor — de partea cealaltă, lumea oropsită, tîrgoveții săraci, muncitorimea, meșteșugarii mărunți, țăranii lipsiți de pămînt veniți în oraș pentru a cîștiga o pîine; sărăcia acestora contrastează puternic cu luxul și averile noilor și vechilor bogătași. Dar concomitent cu Bucureștii contrastelor, un București în plină dezvoltare, fremătînd, în care viața, sub toate aspectele ei, pulsează puternic.

BIBLIOGRAFIE

1. N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, domn al Țării Românești (1849—1856)*, Vălenii-de-Munte, 1910, 303 p. in 8°; 2. Căpitan Nicolae Uică, *Istoricul Școalei militare de infanterie de la anul 1847—1911*, București, 1911, 212 p. in 8°, cu 63 fotografii; 3. I. C. Filitti, *Alegerea de la 24 ianuarie 1859*, București, 1938, 16 p. in 8°; 4. I. Nistor, *Principatele Române sub ocupația rusească 1 iulie 1853 — 17 septembrie 1854*, în *Mem. Sect. ist. Acad. Rom.*, t. XX (1938), p. 221—253; 5. I. Nistor, *Ocupația austriacă în Principate 1854—1857 după rapoartele lui Coronini*, în *Mem. Sect. ist. Acad. Rom.*, t. XX (1938), p. 133—195; 6. Ioan M. Neda, *Din istoricul Școalei militare*, in *Rev. ist. rom.*, XV (1945), p. 226—228; 7. Simion Alterescu și Florin Tornea, *Teatrul Național I.L. Caragiale (monografie) 1852—1952*, București, 1955, 394 p. in 8°, cu ilustrații; 8. Dan Berindei, *Frămîntări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, in *Studii*, VIII (1955), 2, p. 51—74; 9. Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)*, in *Studii*, XII (1959), 5, p. 133—158; 10. Const. C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 347—386; 11. Dan Berindei, *Frămîntări social-politice bucureștene în anii 1859—1862*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 81—100; 12. Ioan V. Cojocaru, *Materiale privind dezvoltarea industrială a orașului București în perioada Regulamentului Organic și în anii premergători Unirii Principatelor (1831—1859)*, in *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 177—187.

•

BUCUREŞTI, CAPITALA ROMÂNIEI (1861-1918)

De la războiul independenţei pînă la războiul pentru întregirea neamului (1877 - 1916), Bucureştii şi-au dublat suprafaţa şi populaţia.

DE LA UNIREA COMPLETĂ PÎNĂ LA RĂZBOIUL INDEPENDENŢEI

Perioada care ţine de la unirea celor două principate într-un singur stat, România, cu o singură capitală, pînă la sfîrşitul primului război mondial, are o deosebită importanţă în dezvoltarea Bucureştilor. În acest răstimp (1861—1918), înregistrăm o creştere considerabilă de populaţie şi de suprafaţă, nemaiîntilnită pînă atunci, precum şi îmbunătăţiri edilitare; oraşul ia, în cartierele centrale, dar numai aici, nu şi în cartierele mărginaşe, un aspect occidental. Procesul e mai lent în prima parte a acestui răstimp, pînă la războiul independenţei, se accentuează după război şi capătă un impuls nou prin dezvoltarea industrială a oraşului, îndeosebi după votarea legii pentru protejarea industriei naţionale, care apăra marea burghezie română de concurenţa industriaşilor din alte ţări.

În a doua jumătate a domniei lui Cuza, ciocnirea intereselor de clasă e puternică, pasiunile sînt vii: e vremea cînd se discută şi apoi se decide secularizarea averilor mănăstireşti şi împroprietărirea ţăranilor (legea rurală), cînd are loc lovitura de stat din 2 mai 1864, cînd, în sfîrşit, Cuza e silit, de către monstruoasa coaliţie, să abdice; hotărîrile cu privire la toate aceste evenimente au loc în Bucureşti.

În centrul preocupărilor stă chestia agrară, necesitatea de a fi împroprietăriţi ţăranii. La 25 mai/6 iunie 1862 vine în discuţia Parlamentului proiectul de lege rurală, alcătuit încă din 1860 de majoritatea conservatoare a Comisiei centrale de la Focşani. El reprezintă expresia cea mai reacţionară a raporturilor agrare dintre proprietarii de moşii şi ţărani. Proiectul e combătut cu energie de Kogălniceanu şi susţinut de primul-ministru Barbu Catargiu; dezbaterile ţin mai multe şedinţe. Între timp, are loc, în ziua de 8/20 iunie, o discuţie în Cameră asupra întrunirii proiectate de elemente din opoziţie pe

Fig. 62 - M. Kogălniceanu.

Cîmpul Libertăţii în vederea aniversării revoluţiei de la 1848. Întrucît guvernul socotea că întrunirea va fi un prilej de agitaţie, de tulburare a ordinii, Barbu Catargiu are o ieşire împotriva unor asemenea „agitatori". „Pacea, domnilor — declară el în concluzie, neînţelegînd sensul adinc al revoluţiei de la 1848 şi al comemorării ei, nici necesitatea stringentă a reformei agrare — pacea şi odihna e scăparea ţării, şi voi prefera moartea înainte de a călca sau a lăsa să se calce vreuna din instituţiile ţării." Nu ştia că moartea il aştepta afară. Într-adevăr, pe cînd, în trăsura prefectului de poliţie şi cu acesta alături, părăsea Dealul Mitropoliei, trecînd pe sub turnul clopotniţei de la intrare, un necunoscut trase, din acest adăpost, deci din imediată apropiere, un glonţ asupra lui, care-i sfărîmă coloana vertebrală şi-l ucise pe loc. Asasinul n-a putut fi prins, şi cercetările, nici atunci, nici mai tîrziu, n-au dus la vreun rezultat. Un fapt este însă sigur: crima a avut caracter politic. Statuia ce s-a ridicat, mult mai tîrziu, lui Barbu Catargiu se află pe pajiştea de la începutul suişului spre Mitropolie, în dreapta, la o oarecare depărtare de locul unde a fost ucis.

Legea rurală, deşi votată de Cameră, la trei zile după asasinat, n-a fost promulgată de Vodă Cuza, întrucît nu corespundea interesului naţional, nevoilor maselor. În schimb, s-a realizat o cvasi unanimitate cînd a fost vorba de legea secularizării averilor mănăstireşti. Problema se discuta de decenii — încă la 1821 se ceruse „să se reîntoarcă moşiile mănăstirilor închinate ocîrmuirii pămînteşti" — dar nu se putuse ajunge la un acord. La 25 noiembrie st.v. 1862, un jurnal al Consiliului de Miniştri hotăra sechestrarea tuturor veniturilor acestor mănăstiri şi depunerea lor în tezaurul statului, iar la 22 decembrie st.v. Camera, prin votul ei, le înscrisese în bugetul statului. În vara lui 1863, guvernul ajunge la concluzia secularizării, oferind călugărilor greci o despăgubire de 80 de milioane de piaştri; cifra se află în memoriul remis de trimisul român la Constantinopol, Costache Negri, ministrului de externe al Porţii, Aali-paşa. Acesta din urmă se pronunţă pentru o conferinţă a puterilor garante care să soluţioneze chestiunea şi face demersuri în acest scop. Faţă de primejdia de a vedea reglementîndu-se dinafară o chestiune vitală pentru noi, care privea o însemnată parte din teritoriul naţional, Cuza hotărî s-o rezolve el, de acord cu guvernul şi cu Camera. Trimise deci, la 11/23 decembrie 1863, prim-ministru fiind Mihail Kogălniceanu (vezi fig. 62), iar ministru al cultelor, Dimitrie Bolintineanu, un mesaj Camerei, împreună cu proiectul de secularizare a averilor mănăstireşti, a tuturor mănăstirilor, închinate şi neînchinate: în felul acesta, călugării greci nu mai puteau spune că s-a luat o măsură discriminatorie, care-i lovea exclusiv. Proiectul provoacă un mare entuziasm; în mai puţin de un ceas, după discursuri înflăcărate, el este votat cu imensă majoritate: din 100 de voturi, 97 sînt pentru şi numai 3 contra. Ulterior, în 1865, s-a oferit călugărilor greci o despăgubire sporită la 150 milioane piaştri şi s-a depus un aconto de 6 milioane; ea fiind însă refuzată — sperau să obţină mult mai mult — Parlamentul român consideră chestiunea închisă, cum a şi rămas.

Dar dacă în ce priveşte secularizarea, lucrurile merseră uşor, nu tot aşa se întîmplă cu cealaltă mare problemă, a împroprietăririi ţăranilor. După refuzul lui Cuza de a sancţiona legea, conservatoare, din 1862, se depuse, în primăvara lui 1864, la 13/25 martie, prim-ministru fiind tot Mihail Kogălniceanu, un nou proiect, progresist. El prevedea să se dea ţăranilor *fruntaşi*, cu 4 boi, cîte 5 fălci şi jumătate (falcea avînd circa trei pogoane, aproape un hectar şi jumătate), celor *mijlocaşi*, cu 2 boi, cîte 4 fălci, iar celor *pălmaşi*, care, neavînd boi, muncesc cu palmele, cîte 2 fălci şi jumătate. Acest proiect întîmpină rezistenţa majorităţii, formate din mari proprietari; unii din ei îl calificau drept o „nebunie" şi ar fi fost bucuroşi de o nouă ocupaţie străină care să le scape averile. Kogălniceanu îşi apără cu energie şi căldură proiectul. „Declar cu francheţe — spune el, adresîndu-se Camerei — că sînt pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor, că în această îmbunătăţire văd fundarea naţionalităţii române... Două mii de boieri nu fac o naţie: acesta e un adevăr ce nu se poate contesta... Este timpul ca, înaintea interesului privat, să ne gîndim la interesul cel obştesc, ca înainte de a ne ocupa de moşiile cele mici, să ne ocupăm de moşia mare, România, cum făceau părinţii noştri." Proprietarii erau iritaţi şi de proiectul de lege electorală depus de Kogălniceanu, proiect care echivala cu o „sentinţă de moarte" pentru minoritatea care pînă atunci, potrivit legii electorale cenzitare, dispusese de viaţa politică a ţării. Într-adevăr, în 1859 fuseseră doar 4.138 de alegători, în 1861, 4.599, iar în 1863, 5.049! Aşa se explică de ce se ajunge la o încordare maximă şi de ce atunci cînd, la 2/14 mai 1864, Camera se pregăteşte să dea un al doilea vot de blam guvernului, Kogălniceanu citeşte decretul de dizolvare a ei şi evacuează pe deputaţi cu ajutorul unei companii de soldaţi. În urma acestei „lovituri de stat", Cuza dă o nouă constituţie, numită statut, care, supusă ratificării populare, prin *plebiscit*, fu aprobată cu o imensă majoritate (682.621 de glasuri pentru, 1.307 contra şi 70.220 abţineri sau absenţi; nici măcar toţi marii proprietari n-au îndrăznit să voteze contra!). Pe temeiul noii constituţii, se promulgă legea rurală, la 14/26 august 1864, şi împroprietărirea ţăranilor se îndeplini. Deşi se pot aduce critici felului în care s-a aplicat această împroprietărire — şi s-au şi adus — rămîne totuşi faptul că ea a reprezentat o etapă importantă în viaţa ţărănimii noastre şi a făcut începutul unei serii de reforme agrare la capătul cărora tot pămîntul a ajuns în mîinile celor ce-l muncesc. Dar dacă împroprietărirea ţăranilor şi noua lege electorală însemnau paşi înainte, în sens democratic, ele făcură lui Cuza şi mulţi duşmani. Aceştia, recrutaţi atît din rîndurile moşierilor, cît şi din acelea

ale opozanților politici, speculau nemulțumirea provocată de starea rea a finanțelor, de anturajul sau „camarila“ domnului și de unele deficiențe personale ale acestuia — legătura cu frumoasa Maria Obrenovici — și căutau prilejul favorabil ca să-l răstoarne. Se părea că el se va ivi în august 1865, cînd Cuza plecase în străinătate, la Ems, în Germania, să-și îngrijească sănătatea. Se puse la cale atunci o mișcare de stradă în București, folosindu-se nemulțumirea unor categorii de producători și negustori. Era vorba de cultivatorii de tutun din jurul capitalei — de curînd se instituise monopolul, și aceștia nu-și mai puteau vinde liber produsele — dar mai ales de precupeții de fructe și legume (vezi fig. 63), pe care o recentă ordonanță a primăriei îi obliga să-și desfacă marfa în gherete anume construite. În dimineața zilei de 3/15 august izbucnește tumultul: gheretele sînt arse, iar mulțimea precupeților atacă și devastează localul primăriei, situat lîngă „Hanul Manuc“, zvîrlind arhiva în Dîmbovița. Armata intervenind însă imediat, tulburătorii sînt împrăștiați, după ce lasă pe teren vreo 20 de morți și mulți răniți. Se fac vreo 200 de arestări; între cei puși la popreală se află și Ion C. Brătianu, C.A. Rosetti și Costache Brăiloiu. Cuza, vestit telegrafic, își întrerupe cura și se întoarce imediat în țară. Dar cercetările întreprinse se suspendă; domnul nu voia să se facă vîlvă mare în jurul acestei chestiuni de care și așa se sesizase Poarta; cu prilejul zilei sale onomastice, la 30 august st.v., Cuza amnistiază pe toți cei implicați.

Felul cum decurseseră lucrurile cu prilejul mișcării de stradă arăta că, fără concursul armatei, orice încercare de răsturnare era sortită eșecului. De aceea, nemulțumiții, atît conservatori, cît și liberali, uniți într-o monstruoasă coaliție, caută și izbutesc să cîștige de partea lor pe unii comandanți de unități militare din capitală: colonelul D. Kretzulescu, comandantul regimentului de infanterie, colonelul Haralambie, comandantul regimentului de artilerie și — fapt deosebit de important pentru reușita complotului — maiorul Lecca, comandantul batalionului de vînători, ai cărui soldați asigurau garda palatului în noaptea loviturii. Cuza, deși prevenit cu cîteva ceasuri înainte că se pune la cale ceva, nu ia totuși măsurile necesare, mai ales că prefectul poliției, Alex. Beldiman, îl asigurase — reproducem propriile-i cuvinte — că „o revoluțiune în București sau în țară este imposibilă“; se mulțumește doar cu dublarea gărzii. În noaptea de 10 spre 11 februarie st.v. 1866, după miezul nopții, vreo 40 de complotiști, între care o seamă de ofițeri înarmați, pătrund fără greutate în palat și sparg ușa dormitorului în care se aflau Cuza, și nu doamna Elena, ci Maria Obrenovici. Sub amenințarea pistoalelor, domnul iscălește, pe spatele unui ofițer, actul de abdicare; este dus apoi în casa unui partizan al lui C.A. Rosetti, după aceea la Cotroceni și de aici e pornit, într-o trăsură închisă, spre hotar, ajungînd la Brașov, și, de acolo, la Viena.

Populația Bucureștilor n-a reacționat la înlăturarea lui Cuza, n-a luat apărarea domnului — e drept că era și greu s-o facă, deoarece faptul s-a petrecut noaptea, repede și cu concursul armatei — dar nici nu s-a bucurat, cum ar fi vrut complotiștii. Ea nu putea totuși să uite că, în vremea lui Cuza, orașul devenise capitala țării unite, că se îmbogățise cu o seamă de instituții noi, în special de învățămînt, că industria și comerțul sporiseră, că bunăstarea locuitorilor lui crescuse.

Sub raportul instituțional, noua lege administrativă, din 1864, înlocuise vechiul sfat orășenesc, prevăzut de Regulamentul Organic, printr-un consiliu comunal, iar în locul „magistratului“ instituise primăria. În 1859 se înființase un Oficiu de statistică; conducătorul lui, învățatul ardelean Dionisie Pop Marțian, poate fi socotit întemeietorul statisticii științifice din țara noastră, iar publicația lui *Analele statistice*, apărută în 1860, un prețios tezaur de informații asupra țării. Curtea de casație, care, potrivit Convenției de la Paris, trebuia să fie la Focșani, pentru care se

Fig. 63 — Oltean cu coșuri cu fructe; cîntărește cu „palanța“ sau cîntarul roman. (M.I.B.)

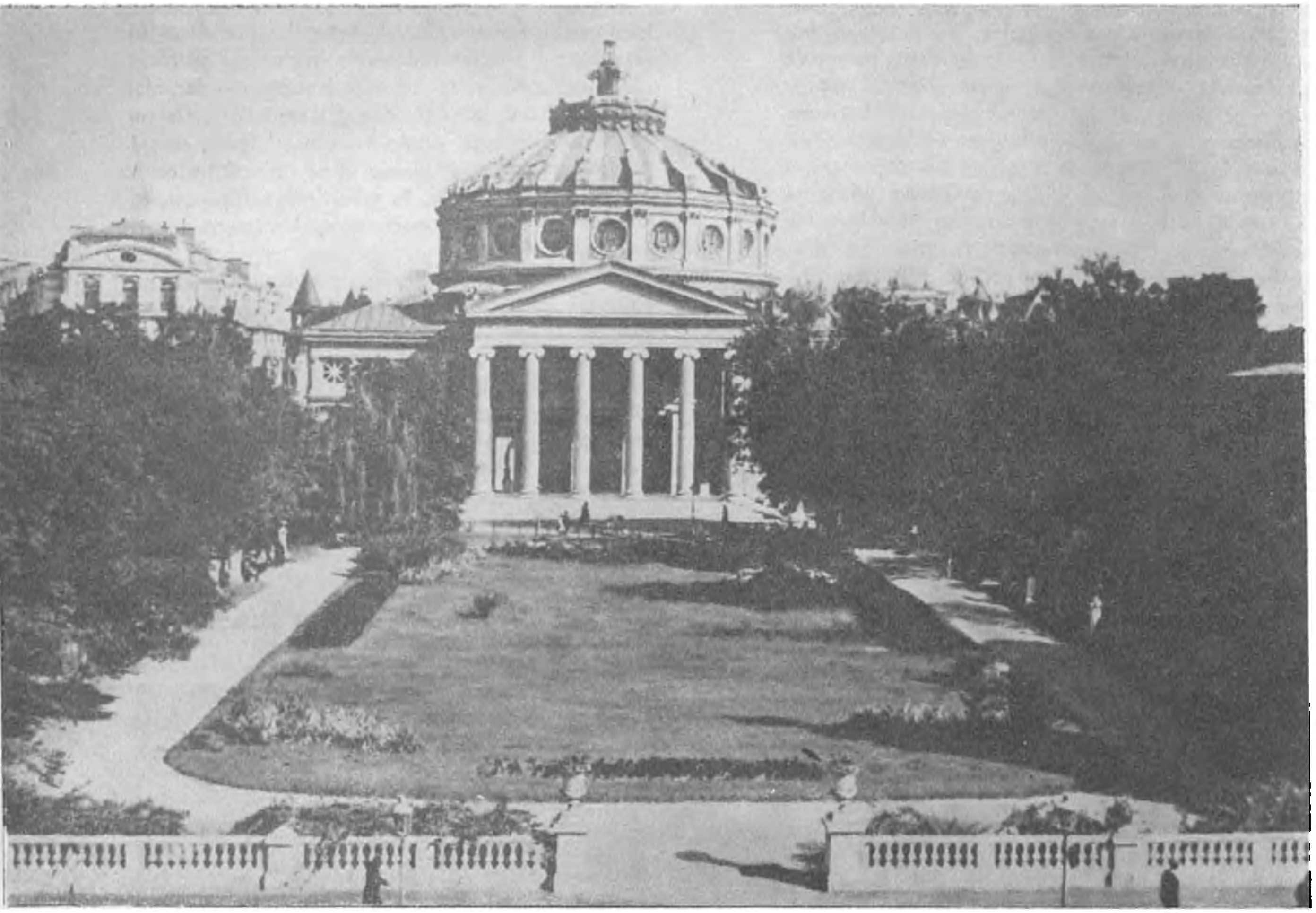

Fig. 64 — Ateneul Român cu grădina din faţă; fotografie de prin anul 1930. (M.I.B.)

propusese apoi, după unirea completă şi ca o compensaţie pentru pierderea rangului de capitală, Iaşii, îşi stabili sediul, cum era şi normal de altfel, la Bucureşti; instalarea avu loc la 15/27 martie 1862. Tot aici se înfiinţă, în 1864, şi Casa de consemnaţiuni, devenită apoi Casa de depuneri şi consemnaţiuni. Cel mai mare număr de instituţii însă căpătă capitala, în vremea lui Cuza, sub raportul învăţămîntului şi al culturii. La cele două gimnazii întemeiate în 1860 (vezi mai sus, p. 144), se adaugă în 1865, un al treilea: „Mihai Viteazul". Existau, de mai înainte, în Bucureşti trei „şcoli superioare": de ştiinţe — fosta şcoală de inginerie — de litere şi de drept, aceasta din urmă înfiinţată în 1859. Prin decretul din 4/16 iulie 1864 se instituie în locul lor Universitatea, cu trei „facultăţi", rectorul şi decanii fiind aleşi de corpul profesoral. Tot în 1864, care este şi anul legii generale a învăţămîntului, lege ce a durat pînă în 1898, deci timp de aproape trei decenii şi jumătate, se înfiinţează în Bucureşti — mai ales prin stăruinţa pictorului Gheorghe Tattarescu — Şcoala de bele-arte sau, cum i s-a spus atunci, Şcoala de pictură şi sculptură, precum şi Conservatorul de muzică şi artă dramatică, acesta din urmă sub direcţia lui A. Flechtenmacher (1 noiembrie). Se acordă totodată un fond de 100.000 de lei pentru mărirea clădirii Şcolii de agricultură de la Pantelimon. Merită să fie semnalat şi Institutul de la mănăstirea Sfinţii Apostoli, de pe malul Dîmboviţei, întemeiat în toamna lui 1865, pentru tinerii aromâni care urmau să devină „profesori" în Macedonia. Pe lîngă şcoli iau naştere şi o serie de societăţi şi instituţii culturale. În 1862, se constituie Societatea română de ştiinţe; printre fondatori erau doctorii Bacaloglu, Barasch, Felix şi Iatropol. Doi ani mai tîrziu, în 1864, se întemeiază Muzeul naţional de antichităţi, colecţia cea mai importantă a lui fiind alcătuită din piesele tezaurului de la Pietroasa *(Cloşca cu pui)*. Un an după aceea, în 1865, ia fiinţă, cu sprijinul doctorului Nicolae Kretzulescu, care a fost în trei rînduri prim-ministru al lui Cuza-vodă, Societatea de ştiinţe naturale din Bucureşti. Acelaşi Nicolae Kretzulescu contribuie la înfiinţarea, tot în 1865, a Societăţii „Ateneul Român", pentru care se va ridica, peste mai bine de două decenii, monumentala clădire din centrul capitalei (vezi fig. 64).

Fig. 65 — Sediul Academiei Republicii Socialiste România, în Calea Victoriei (A)

Scopul societății era răspîndirea, prin conferințe, a cunoștințelor utile de tot felul în rîndurile poporului, în special în păturile mijlocii. În sfîrșit, tot Nicolae Kretzulescu redactează, iarăși în 1865, regulamentul pentru instituirea unei Socïetăți literare; ea va lua ființă în anul următor, 1866, sub numele de Societatea literară română, transformată în 1867 în Societatea academică română și ulterior în Academia Română (vezi fig. 65).

O mențiune specială se cuvine *presei*. Din vara lui 1856 pînă în vara lui 1864 — anul împroprietăririi și al Statutului lui Cuza — apar nu mai puțin de 82 de periodice, dintre care 14 în limbi străine; sînt periodice politice, culturale, oficiale, umoristice.

Sub raportul edilitar și urbanistic se lucrează mai puțin. Bulevardul Academiei — azi al Republicii — tăiat în 1860, nu este continuat. Se începe însă, în 1864, pavarea Podului Mogoșoaiei cu gresie și granit, adus — oricît ar fi de necrezut faptul — tocmai din Scoția; de altfel, lucrarea merge încet și dă naștere la procese; ea se va termina abia în 1872. Un antreprenor francez, Godillot, marele furnizor de echipament al lui Napoleon al III-lea și apoi al armatei noastre — îi plătiserăm pînă la 1 ianuarie 1865, așa cum aflăm dintr-un act inedit, nu mai puțin de 7.225.095,03 franci aur — semnează contracte pentru construirea halelor din Piața Mare sau Bibescu-Vodă (azi Piața Unirii) și pentru amenajarea piețelor Amzei și Episcopiei. Aceste contracte erau însă oneroase pentru primărie, aveau un caracter „leonin": aprecierea aparținea chiar unui compatriot al lui Godillot, francezului Emile Picot, care va sta, în calitate de secretar al lui Carol I, între 1866 și 1868, în București. Cel mai important fapt în legătură cu lucrările publice e însă semnarea, la 1 septembrie 1865, a contractului prin care se concesionează societății engleze Trevor-Barklay construirea liniei ferate București—Giurgiu: prima linie ferată de pe teritoriul de atunci al României. Zicem de atunci, deoarece în Dobrogea exista, la acea dată, calea ferată Cernavoda—Constanța, dată în exploatare încă din septembrie 1860.

Se înființează, de către particulari, cîteva întreprinderi mai importante, în special în domeniul metalurgiei. Francezul Louis Lemaître, care obținuse concesiunea fabricării noilor măsuri și greutăți deve-

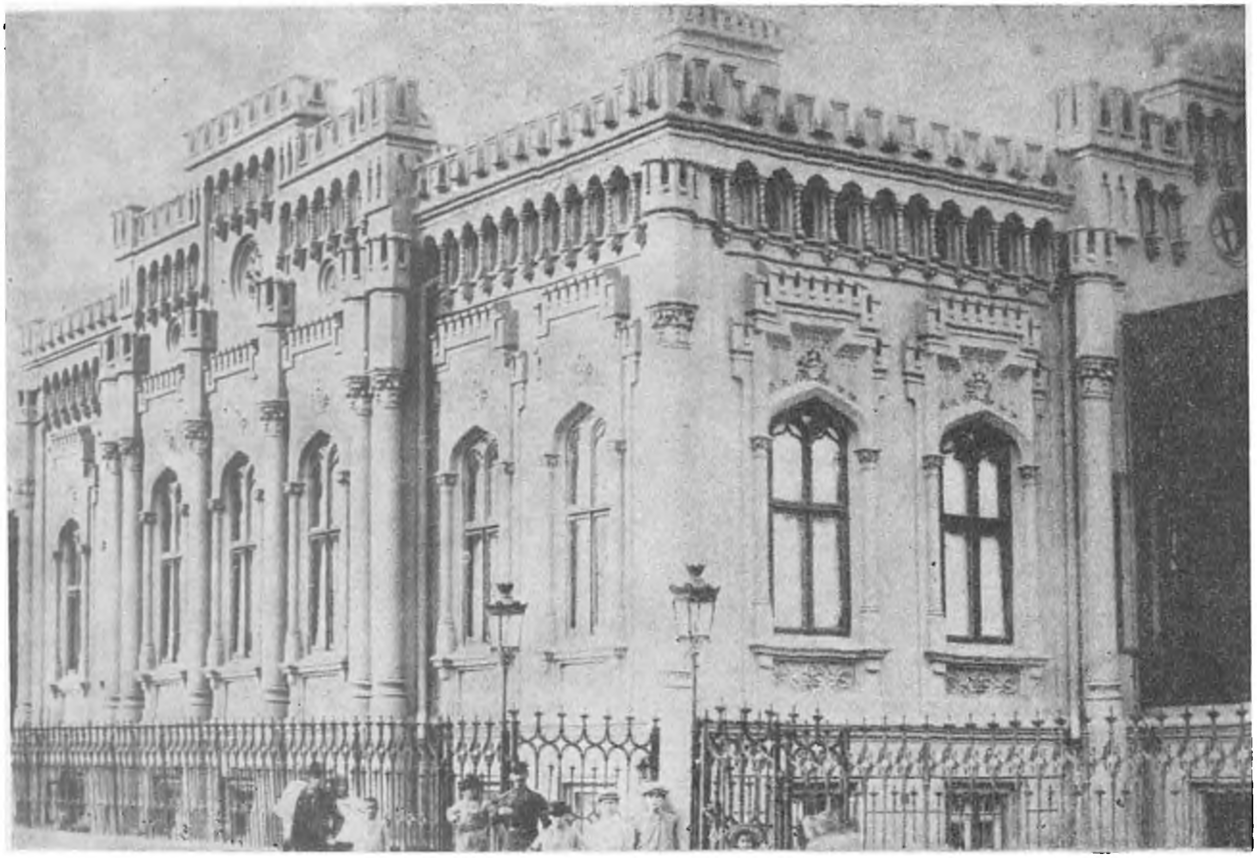

Fig. 66 — Casa Universității, fostă inițial casa Librecht, apoi casa Filipescu. (M.I.B.)

nite obligatorii după introducerea sistemului apusean: metru-kilogram-litru (legea din 15/27 septembrie 1864), deschise, în același an, o turnătorie pe malul stîng al Dîmboviței, în marginea de sud-est a orașului; din ea se vor dezvolta, mai tîrziu, Uzinele „Timpuri noi" de astăzi. Un alt străin, elvețianul Ehrhard Wolf, avea o întreprindere metalurgică, pe Dealul Filaretului; pe el îl trimite, ca specialist, Ministerul de Război, la Odesa, ca să constate starea tunurilor noastre ce fuseseră duse acolo, în timpul războiului Crimeii; raportul lui, inedit, se află în arhiva Cuza-vodă de la Academia Republicii Socialiste România. Și această întreprindere s-a dezvoltat mult, în decursul vremii, ajungînd Uzinele „Steaua roșie" de astăzi. În altă ramură industrială, a ceramicii, menționăm „fabrica sistematică" de cărămidă a lui Max Tonolla, instalată în 1865 dincolo de marginea de nord a orașului; mai înainte cu zece ani, în 1855, e amintită cărămidăria „cu mașini" a serdarului Filipescu.

Se construiesc multe case particulare, în genere case modeste, de burghezi mijlocii și mici. Dintre casele mari, notăm pe aceea, luxoasă, ridicată de Librecht, directorul poștelor și cel mai puternic membru al „camarilei" lui Cuza. O isprăvise tocmai, cu meșteri pricepuți și cu materiale scumpe, unele aduse din străinătate, cînd se produse detronarea; urmarea fu arestarea lui — era acuzat de malversațiuni — punerea casei sub sechestru și apoi vinderea ei; ajunsă în stăpînirea lui Gheorghe Filipescu, viitorul mareșal al palatului, ea aparține azi Universității; se află pe strada Dionisie Lupu și are o grădină întinsă și frumoasă, cum puține sînt în București (vezi fig. 66).

Locotenența domnească instituită la abdicarea lui Cuza, locotenență compusă din conservatorul Lascăr Catargiu, liberalul Nicolae Golescu și generalul Nicolae Haralambie, organiză plebiscitul care trebuia să se pronunțe asupra alegerii ca domn a „principelui străin" Carol de Hohenzollern. Evident, plebiscitul dădu rezultat foarte favorabil, și principele, care străbătuse drumul din Germania pînă la Turnu-Severin sub un alt nume, deghizat și cu un pașaport elvețian — se temea să nu fie oprit de austrieci, care tocmai se pregăteau de război cu prusienii — își făcu intrarea în București în ziua de 10/22 mai 1866. Urmă votarea noii constituții, în ziua de 29 iunie/11 iulie, după discuții aprinse, constituție care marchează formarea și organizarea regimului burghezo-moșieresc și apoi o lungă perioadă de instabilitate ministerială, schimbîndu-se în cinci ani, pînă în 1871, zece guverne și făcîndu-se treizeci de remanieri. Patimile politice erau foarte vii; criticile

priveau nu numai pe miniştri, dar şi pe capul statului. Momentul de încordare maximă a fost în martie 1871, determinat, pe de o parte, de „afacerea Stroussberg", pe de alta, de manifestaţia de la sala „Slătineanu" („Capşa"). Afacerea Stroussberg, după numele concesionarului german care construia reţeaua principală de căi ferate de la noi (vezi şi mai jos, p. 155), consta în aceea că, din cauza relei gospodăriri şi a unor operaţiuni frauduloase, zisul concesionar nu mai putea plăti cuponul subscriitorilor din străinătate care avansaseră banii necesari lucrărilor. Între altele, depozitul de titluri şi acţiuni sigure care trebuia să garanteze plata acestui cupon fusese înlocuit prin acţiuni fără valoare, din vina sau cel puţin din slăbiciunea păstrătorului depozitului. Acesta, un german, Ambronn, era însă din intimii familiei Hohenzollern, numit prin stăruinţa lui Carol I şi împotriva voinţei guvernului nostru, care recomandase pe asociatul lui C.A. Rosetti, pe Winterhalder. Aşa încît scandalul se răsfrînse şi asupra capului statului. Manifestaţia de la sala „Slătineanu" are loc în seara zilei de 10/22 martie 1871, cînd colonia germană din Bucureşti, în frunte cu consulul german von Radovitz, întrunită în zisa sală ca să sărbătorească printr-un banchet ziua de naştere a împăratului, victorios în războiul cu Franţa, este atacată cu pietre de o ceată de manifestanţi, printre care se găseau şi unii deputaţi. Bucureştenii voiau să-şi arate în felul acesta şi simpatia pentru poporul francez învins, care ne sprijinise în lupta pentru unire şi ne ajutase, prin cele două misiuni, civilă şi militară, la reorganizarea pe baze moderne a aparatului de stat în timpul lui Cuza, voiau însă, în acelaşi timp, să facă şi o demonstraţie care, trecînd peste colonia amintită, ţintea în principele, de origine germană, din capul statului. Înţelegînd gestul, Carol I convocă a doua zi, 11/23 martie, la palat locotenenţa din 1866 spre a-i remite abdicarea sa; Lascăr Catargiu refuză însă s-o primească şi constitui guvernul conservator, care ţinu pînă în 1876. Sub acest guvern — ministru de război fiind generalul Em. Florescu — se luară o serie de măsuri privind sporirea potenţialului nostru militar. Numărul ostaşilor fu mărit, se introduse armament nou, între altele artilerie modernă de cîmp, se făcură manevre repetate, cu efective mari. Aşa încît — deşi mai existau unele deficienţe — războiul ruso-turc din 1877 ne găsi în situaţia de a putea participa la el, cu forţele noastre proprii, de a aduce o contribuţie substanţială la victoria finală, contribuţie apreciată atît de aliaţii ruşi, cît şi de observatorii militari neutri. Războiul începu în urma răscoalei creştinilor din Peninsula Balcanică, împotriva dominaţiei turceşti apăsătoare. Spre a nu-i lăsa să fie striviţi de armatele turceşti, mult superioare ca număr şi care se dedaseră la represalii sălbatice, în special în Bulgaria, ruşii interveniră şi declarară război Porţii. Prevăzînd faptul, noi încheiasem cu ei, după înţelegerea principială de la Livadia (Crimeea), din toamna lui 1876, o convenţie scrisă la Bucureşti, la 4/16 aprilie 1877, prin care le asiguram trecerea trupelor lor prin ţară. Cînd au sosit în preajma capitalei, în drum spre Dunăre, populaţia i-a primit cu simpatie, iar primarul, C.A. Rosetti (vezi şi fig. 67), a rostit un călduros cuvînt de omagiu. Turcii, care ne ceruseră să luptăm alături de ei, văzînd atitudinea noastră, începură să ne bombardeze oraşele de pe malul Dunării. Drept răspuns, tunurile româneşti traseră asupra Vidinului, iar Parlamentul, în şedinţa din 9/21 mai 1877 proclamă *independenţa ţării*. Moţiunea votată cu acest prilej, după discursul ministrului de externe Mihail Kogălniceanu şi pe cînd mii de bucureşteni se adunaseră pe Dealul Mitropoliei, manifestînd, are următorul cuprins: „Camera ia act că războiul dintre România şi Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta şi independenţa absolută a României au primit confirmarea oficială". Se ştie cum s-a desfăşurat războiul, se cunoaşte jertfa de sînge pe care au adus-o ostaşii noştri la Plevna, la Rahova şi la Smirdan. Cînd s-au întors de pe cîmpul de luptă

Fig. 67 — Statuia lui C. A. Rosetti, în piaţa Rosetti, opera sculptorului W. Hegel, 1903.

Fig. 68 Bucureştii în 1869, văzuţi din Turnul Colţii. Desen de Preziosi. (C.C.G.)

şi şi-au făcut — în ziua de duminică 8/20 octombrie 1878 — intrarea solemnă în oraş, pe Podul Mogoşoaiei, care de aici înainte va primi numele de Calea Victoriei, bucureştenii le-au arătat în chip impresionant dragostea şi admiraţia lor; de mult nu mai intrase în Bucureşti o oaste românească învingătoare. În amintirea luptelor purtate, municipalitatea schimbă şi numele altor căi şi străzi: Calea Tîrgoviştei deveni Calea Griviţei, Podul de Pămînt — Calea Plevnei, vechiul Pod al Calicilor — zis şi al Caliţei, zis şi Calea Craiovei — deveni Calea Rahovei, strada Germană se prefăcu în strada Smîrdan, iar drumul spre Herăstrău şi Podul Vergului fură numite Calea Dorobanţi şi Calea Călăraşi. Ulterior vor fi botezate şi alte artere şi pieţe cu nume amintind războiul independenţei sau neatîrnării, precum şi pe unii din cei ce căzuseră în lupte: maiorii Şonţu, Giurescu şi Ene, căpitanul Valter Mărăcineanu etc.

În răstimpul dintre 1866 şi 1877, oraşul sporeşte ca populaţie, de la 162.000 de locuitori la 177.302, aşadar cu 15.302 suflete, ceea ce înseamnă un spor mediu anual de 1.391 unităţi; e puţin în raport cu creşterea pe care o vom constata în deceniile următoare. Explicaţia stă şi în faptul că în tot acest interval — cu excepţia anilor 1869 şi 1876 — constatăm un permanent *deficit* sub raportul *sporului natural:* numărul morţilor întrece pe acela al născuţilor. Astfel, în 1866 acest deficit era de 838 de unităţi, în 1870 de 2.795, în 1873 de 3.477, cifră maximă; de altfel, în acest an se înregistrează şi un deficit absolut, adică o scădere a cifrei populaţiei faţă de anul precedent (167.875 faţă de 168.908 în 1872, prin urmare, o scădere de 1.033 unităţi). Mortalitatea ridicată se explică prin condiţiile igienice şi sanitare care lasă de dorit: Dîmboviţa nu e canalizată, şi revărsările ei creează o zonă insalubră, de infecţie; nu există încă o reţea de canale în oraş; foarte multă lume bea apă din puţuri, apa de izvor, adusă pe olane, fiind cu totul insuficientă. Dacă, totuşi, Bucureştii înregistrează un spor aproape constant de populaţie, aceasta se explică prin afluxul de locuitori de la ţară şi din oraşele de provincie.

Concomitent cu sporirea numărului bucureştenilor creşte numărul caselor. Potrivit datelor statistice, existau în 1878 în capitală 31.037 de case; cele mai multe în culoarea de Negru: 5.681; după ea venea culoarea de Albastru, cu 5.175, apoi cea de Galben, cu 4.857, de Verde cu 3.891 şi, la urmă, culoarea de Roşu, adică centrul comercial, cu numai 1.430. Între anii 1850 şi 1860 se construiseră 3.673 de imobile, între 1860 şi 1870, 3.730 (vezi fig. 68), iar între 1870 şi 1880, numai 1.889. Pentru facilitarea construcţiilor de case şi pentru a veni în ajutorul burgheziei, care, spre a construi, se împrumutase pe piaţă cu dobînzi mari, se înfiinţă, la 17/29 decembrie 1874, Creditul funciar urban din Bucureşti, care acorda împrumuturi cu dobîndă redusă, luînd ipotecă

asupra imobilelor respective. Cifra acestor imprumuturi, acordate locuitorilor din capitală, s-a ridicat pînă la sfîrşitul anului 1914 la importanta sumă de 200 de milioane lei aur. Dintre clădirile publice, se cuvine să fie relevat palatul în stil neoclasic al Universităţii, început în 1857 şi inaugurat la 14/26 decembrie 1869, realizare a arhitectului Alexandru Orescu (vezi fig. 69). În faţa lui se va dezveli, la 8/20 noiembrie 1874, de ziua eroului, simbolica statuie a lui Mihai Viteazul (vezi fig. 70); lucrarea, nu lipsită de imperfecţiuni, se datora sculptorului francez Carrier-Belleuse. Încă din 1872 erau gata Halele centrale, din Piaţa Bibescu-Vodă, şi Halele Amzei; felul de construcţie al lor, din zidărie, schelet de fier şi sticlă, imită pe acela al Halelor din Paris.

Sub raportul realizărilor edilitare, se constată un progres în două direcţii: al luminatului şi al mijloacelor de comunicaţie. În martie 1868 se încheie contractul de concesionare a luminatului cu gaz aerian al Bucureştilor, iar la 31 octombrie/12 noiembrie 1871 are loc inaugurarea, cu solemnitate, a Uzinei de gaz situate în Cîmpul Filaretului, în stînga actualului Parc al Libertăţii. Progresul este incontestabil; noul sistem de luminat al oraşului, mult superior faţă de lămpile cu petrol, atrage atenţia tuturor străinilor care vizitează oraşul. În ce priveşte comunicaţiile, reprezentantul unei societăţi belgiene, „Harry Hubert de Mervée Slade“, obţine, la 3/15 iulie 1871, prima concesiune pentru tramvaiele cu cai; anul următor funcţiona linia Gara Tîrgoviştii (numită ulterior Gara de Nord) — Piaţa Sf. Gheorghe. Această linie, ce figurează şi în planul Bucureştilor, tipărit de Ulysse de Marsillac în 1872, urma traseul Calea Tîrgoviştii (mai tîrziu, Griviţei), strada Manea Brutaru (General Budişteanu) — Luterană — Cîmpineanu (azi 13 Decembrie) — Teatrul Naţional — strada Biserica Ienii şi apoi strada Colţei (azi Bulevardul 1848) pînă la Piaţa Sf. Gheorghe. Treptat, s-au instalat şi alte linii, trei din ele plecînd din Piaţa Sf. Gheorghe şi ducînd la Bariera Moşilor, la Văcăreşti şi la depoul societăţii situat în Şoseaua Bonaparte (azi Ilie Pintilie). Paralel cu tramvaiele, se înfiinţează şi omnibuse sau tramcare, trase tot de cai; acestea nu mergeau pe şine, ci pe caldarîmul gol, şi opreau nu numai în staţii, dar şi de cîte ori le făceau semn pietonii amatori; un astfel de tramcar ducea din Piaţa Sf. Gheorghe — nodul de căi de comunicaţie al oraşului — la izvorul de ape minerale de la întretăierea Căii Văcăreşti cu Dîmboviţa; din cauza pavajului prost şi a gropilor, călătoria cu acest tramcar era însă o adevărată încercare de rezistenţă fizică. Foarte importantă pentru dezvoltarea Bucureştilor şi pentru legăturile cu oraşele din provincie a fost introducerea căilor ferate. Prima linie, spre Giurgiu (vezi mai sus, p. 151), se inaugurează în ziua de 26 august/7 septembrie 1869, gara fiind situată la Filaret, sus, deasupra luncii. Cea de-a doua linie, spre Tîrgovişte şi Piteşti, din care se despărţea, la Chitila, o alta spre Ploieşti, a fost construită — ca şi o mare parte a reţelei din Muntenia şi Moldova — de concesionarul german Stroussberg; noua gară, situată în partea opusă a oraşului, era gata în 1872; ea se numea Gara Tîrgoviştii; îşi va schimba numele în Gara de Nord abia în 1888.

Ca deschideri de străzi, relevăm continuarea Bulevardului Academiei spre vest; noua porţiune, pînă la marginea de apus a Cişmigiului, e gata în 1871. Pe Podul Mogoşoaiei se modernizează cişmelele şi se instalează 51 de guri de apă pentru stropit pavajul; licitaţia respectivă are loc la 1/13 septembrie 1867.

Viaţa industrială a oraşului sporeşte. Sînt mai întîi întreprinderi de caracter militar: pe lîngă Arsenalul din Dealul Spirii, întemeiat în 1861 şi mărit succesiv, există Pirotehnia şi Pulberăria, sau, cum se spunea înainte, Erbăria — de aici şi strada Erbăriei — ambele în partea de vest, dincolo de Cotroceni. Se adaugă Uzina de gaz aerian de la Filaret, cu rezervoarele ei imense şi cu depozitele de cărbuni. Vin după aceea diversele „ateliere“: cel mai important, al Căilor Ferate, situat pe locul unde se înalţă azi monumentalul Palat al Ministerului Transporturilor şi Telecomunicaţiilor; amintirea i se păstrează în numele străzii Atelierului, care face legătura dintre Calea Griviţei şi Piaţa Ilie Pintilie (fostă Matache Măcelaru); pe această stradă era intrarea. Al doilea atelier aparţinea Societăţii de tramvaie; aici se reparau şi se întreţineau vagoanele respective; al treilea era al Primăriei, unde, de asemenea, se reparau vehiculele şi uneltele serviciilor ei. În 1872 existau, în afară de aceea a lui Assan, încă alte cinci mori cu motor; una din ele era în dreptul străzii Morilor, la est de Uzinele „Lemaître“. Existau, de asemenea, fabricile de bere Luther, înfiinţată în 1869, lîngă capul Podului de Pămînt (Calea Plevnei), şi Opler, cu grădina respectivă, la vest de strada Izvor; pe

Fig. 69 — Vechiul palat al Universităţii terminat în 1869. (M.I.B.)

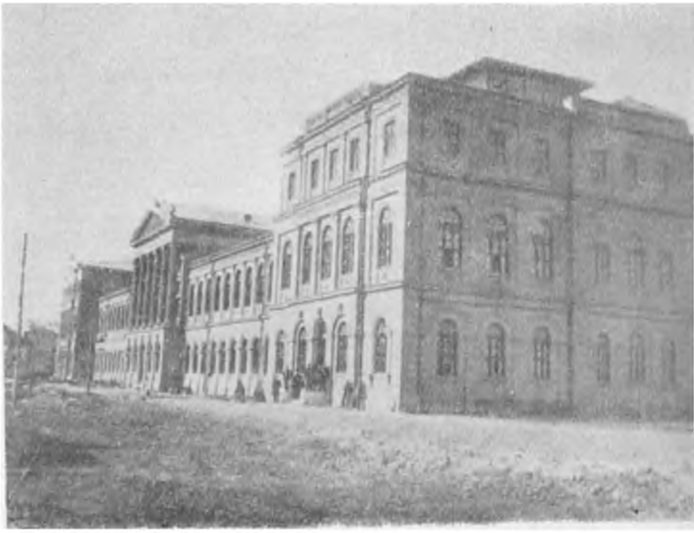

Fig. 70 — Statuia lui Mihai Viteazul în fața Universității. Sculptor: Carrier-Belleuse, 1874. (A

aceeaşi stradă se afla şi o întreprindere textilă, cu războaie de ţesut. Spre nord-vest de oraş, la Chitila, se ridică în 1876, cu capital român şi francez, o mare fabrică de zahăr, prima din Muntenia. Numărul muncitorilor creşte continuu; ei se recrutează atît din populaţia orăşenească, în special de la margine, cît şi din elementele ce vin de la ţară. Încă în 1876, M.G. Obedenaru scria: „Bucureştiul [sic!] a devenit de cîţiva ani o pompă aspiratoare, în ceea ce priveşte muncitorii, zilerii şi proletarii". În acest răstimp, pînă la sfîrşitul războiului independenţei, au loc şi primele încercări de organizare ale muncitorilor industriali, precum şi primele lor organe de presă. În 1872 se întemeiază Asociaţia lucrătorilor din România, avînd ca organ *Lucrătorul român* şi urmărind solidarizarea muncitorimii în cadrul unei politici care să-i apere interesele. Iar în 1877 apare în Bucureşti foaia *Socialistul*, organul cercurilor socialiste din capitală; demn de relevat e faptul că, deşi, principial, aceste cercuri erau împotriva războiului, au susţinut totuşi pe cel din 1877, întrucît acesta era un război drept, care trebuia să aducă poporului independenţa.

O seamă de călători străini vizitează oraşul în răstimpul de care ne ocupăm; observă şi ei contrastele pe care le semnalaseră predecesorii lor; dar din ce în ce se înmulţesc acum, în special în urma războiului independenţei, aceia care relevă aspectul îngrijit, „european", al părţii centrale şi surpriza de a întîlni un asemenea oraş, aici, la marginea Peninsulei Balcanice şi a Orientului. Astfel, englezul Albert de Burton îşi exprimă admiraţia pentru gradul de civilizaţie „complet neaşteptat" pe care l-a constatat în Bucureşti, „într-un oraş din Orient, aşa de izolat de restul lumii". Corespondentul de război Frédéric Kohn-Abrest scrie, în 1877, că „românii au ştiut să facă din capitala lor unul din cele mai plăcute oraşe ale Europei, o adevărată oază în mijlocul unei civilizaţii relativ puţin avansate". Iar militarii şi civilii ruşi se întrec în a lăuda Bucureştii. Generalul Alexandru Vereşciaghin, fratele vestitului pictor, scrie că prima impresie pe care o face oraşul e „foarte bună"; „parcă e scufundat în grădini; strada principală, a Mogoşoaiei, e lungă, largă"; pavajul ei, „excelent", „ar putea fi invidiat nu numai la Moscova, dar şi la Petersburg. Iar birjarii ce sînt aici, o curată încîntare." O impresie asemănătoare are şi scriitorul Vsevolod Garşin: „Oraşul acesta — arată el — are un aspect absolut european, cel puţin străzile pe care am trecut noi. Oriental a rămas numai faptul că străzile sînt înguste şi întortocheate. În schimb, pavajele sînt admirabile, există instalaţii de gaz de luminat [aerian], tramvaie cu cai, case şi prăvălii frumoase. Curăţenia e ca la Petersburg." Comparaţia cu acest impresionant oraş al Nordului revine şi în memoriile unei surori de caritate care a fost la noi cu prilejul războiului independenţei. „Străzile principale ale Bucureştilor — scrie ea — remarcabil de frumoase şi largi, cu case foarte frumoase şi prăvălii avînd vitrine uriaşe din sticlă groasă şlefuită, nu sînt mai prejos de principalele străzi din Petersburg." „În genere, Bucureştii au multe trăsături europene"; caracterul lui particular — conchide ea — rezultă însă din amestecul acestor trăsături europene cu acelea ale influenţei turceşti.

DE LA RĂZBOIUL INDEPENDENŢEI PÎNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Cucerirea independenţei dă un nou impuls vieţii poporului nostru, impuls care se manifestă şi în dezvoltarea oraşului. Este perioada în care au loc marile lucrări ce asigură bucureştenilor o alimentare cu apă de bună calitate, cînd se întreprinde rectificarea şi adîncirea cursului Dîmboviţei, ferindu-se oraşul de periodicele inundaţii, cînd se execută o reţea de canale, cînd se taie mari artere de comunicaţie şi se ridică numeroase clădiri publice şi particulare, cînd — fapt esenţial — industria intră într-o nouă etapă de dezvoltare, caracterizată însă şi prin pătrunderea tot mai accentuată a capitalului străin. Oraşul creşte continuu ca suprafaţă şi populaţie; faţă de ce erau în 1878, acestea se dublează pînă la 1916; apar cartiere noi, atît în interiorul oraşului, în locul vechilor maidane, cît şi la marginea lui.

Prima lucrare edilitară de mari proporţii a fost rectificarea şi adîncirea cursului Dîmboviţei. Planurile fuseseră întocmite de arhitectul Grigore Cerchez, iar lucrările s-au executat de antreprenorul francez A. Boisquerin, a cărui ofertă fusese găsită mai avantajoasă. Începute la 21 noiembrie st.v. 1880, ele au durat pînă în 1883. S-a săpat o tranşee adîncă, de la Ciurel pînă din jos de Abator, aşa încît Dîmboviţa să nu mai poată niciodată inunda oraşul; totodată s-au tăiat şi unele cotituri pe care le făcea cursul apei. În felul acesta, unele locuri care erau în stînga rîului au ajuns în dreapta lui şi viceversa; au dispărut de asemenea braţele secundare şi ostroavele. Adîncindu-se albia Dîmboviţei, lunca s-a asanat, nu s-au mai format bălţi şi starea sanitară a oraşului a cîştigat. O consecinţă importantă a fost şi faptul că s-a putut întreprinde o vastă reţea de *canale* în oraş, drenînd apele menajere şi cele provenite din ploaie spre gîrlă, care are acum un nivel mult mai jos. Peste malurile taluzate ale tranşeei s-au construit *podurile*; în 1889, ele erau în număr de 12, dintre care 7 de piatră şi 5 de fier.

Paralel cu operaţiunea rectificării şi adîncirii albiei, au început lucrările pentru asigurarea unui debit mai mare de apă potabilă, atît din Dîmboviţa, prin filtrare, cît şi prin captarea izvoarelor bogate din împrejurimile oraşului. S-au construit mai întîi trei bazine mari la Arcuda, unde apele Dîmboviţei erau

filtrate, apoi trecute în rezervorul de la Cotroceni, cu o capacitate de 40.000 metri cubi, şi de aici împinse, cu ajutorul pompelor uzinei hidraulice de la Grozăveşti — uzină terminată în 1890 — în reţeaua de conducte şi ţevi a Bucureştilor. Această reţea, extinsă treptat, a fost executată pe străzile principale de un concesionar străin, englezul W. Lindley; el a instalat nu mai puţin de 35.000 metri liniari; lucrarea era gata în 1887. Pe lîngă apa filtrată, de Dîmboviţa, s-au început şi lucrări pentru captarea apelor subterane, a izvoarelor de la Ulmi şi Bragadiru, potrivit cercetărilor şi proiectelor făcute, în intervalul 1891—1899, atît de inginerul român Elie Radu, cît şi de specialişti străini, între care şi Lindley. Lucrările pentru sporirea şi îmbunătăţirea cantităţii de apă necesară Bucureştilor au continuat în tot intervalul de care ne ocupăm; era şi normal, deoarece trebuia făcut faţă unui consum mereu sporit, pe de o parte, prin creşterea rapidă a populaţiei, pe de altă parte, prin exigenţele tot mai mari ale acesteia; s-a adăugat şi faptul că era necesară o cantitate din ce în ce mai însemnată de apă pentru nevoile edilitare — stropitul străzilor, havuzurile — nevoi limitate însă la partea centrală a oraşului, şi pentru acelea ale industriei, în dezvoltare.

În ce priveşte arterele principale de circulaţie, se desăvîrşeşte mai întîi marele Bulevard Vest-Est; în 1890, primar fiind Pache Protopopescu, el e prelungit în ambele direcţii atît dincolo de extremitatea Cişmigiului, spre Cotroceni, cît şi dincolo de Piaţa Bălcescu, tăind Calea Moşilor, strada Traian şi înaintînd spre Şoseaua Iancului; în 1895, întreaga arteră, de la un cap la celălalt, era gata. Cu un an mai înainte, în 1894, primar fiind Nicolae Filipescu, se începuse tăierea celuilalt mare bulevard, Nord-Sud, şi anume, a două porţiuni a lui: prima între Piaţa Victoriei (vezi fig. 71) şi Piaţa Romană, porţiune numită azi Bulevardul Ana Ipătescu; cea de-a doua, de la Piaţa Mare sau Bibescu-Vodă spre miazăzi, porţiune numită astăzi Bulevardul George Coşbuc. Totodată se tăia şi Bulevardul Independenţei, făcînd legătura între Cîmpul Filaretului şi Dîmboviţa. Lucrarea celor două mari bulevarde, Vest-Est şi Nord-Sud, care taie cruciş oraşul, împărţindu-l în patru sferturi,

Fig. 71 — Piaţa Victoriei, aşa cum arăta prin anii 1930; în dreapta, Palatul Funcţionarilor Publici; în stînga, Palatul Sturza. (S)

a durat, fiecare, decenii întregi şi s-a făcut în etape: pe de o parte, nu erau fonduri, pe de alta, nu exista continuitate în preocupări; cel de-al doilea bulevard s-a isprăvit de tăiat abia la sfirşitul anului 1943, iar alinierile finale, din dreptul Spitalului Colţea, au avut loc după ultimul război mondial. Importantă pentru degajarea circulaţiei şi pentru viitoarea dezvoltare a oraşului a fost şi trasarea aşa-ziselor „şosele“, similare „bulevardelor de centură“ ale Parisului, dind ocol suprafeţei clădite de atunci şi constituind, în 1893, pe mari distanţe, limita de fapt a Bucureştilor. Ele erau, incepind de la Piaţa Victoriei spre est: Şoseaua Bonaparte, azi Ilie Pintilie, Şoseaua Ştefan cel Mare şi Şoseaua Mihai Bravu, apoi de la Piaţa Victoriei spre vest: Şoseaua Basarab, azi Nicolae Titulescu, iar în partea de miazăzi, Şoseaua Pandurilor şi Şoseaua Viilor. De-a lungul celor două maluri ale Dîmboviţei, curgind supusă în fundul tranşeei, şi anume, pe tot parcursul ei citadin, de la Grozăveşti şi pină la Abator, se trasară străzi largi numite „splaiuri“; termenul a fost format probabil după francezul *esplanade*. Şi în alte părţi ale oraşului se deschid numeroase artere noi; o enumerare a lor e imposibilă în cadrul acestei lucrări; ne mulţumim să semnalăm, cu titlul de exemplu, bulevardul numit azi Gheorghe Dimitrov, tăiat în 1890, şi bulevardele Filantropia — azi 1 Mai — Jianu — azi Aviatorilor — şi Bulevardul Nou — azi Dacia — acesta din urmă tăiat în 1910. Se continuă pavarea, introducîndu-se, după 1879, calupurile de granit dobrogean (Turcoaia şi Iacob Deal); s-au încercat pină în 1880 şi granitul italian şi porfirul belgian de Quenast, în afară de granitul şi gresia de Scoţia, amintite mai inainte. După 1906 începe să se prefere pavajul asfaltic, acesta asigurind o suprafaţă carosabilă netedă.

Pe aceste artere noi şi pe cele vechi circulă acum tramvaie numeroase, şi nu numai cu cai, dar şi electrice. În 1890, noiembrie 30, ia naştere încă o societate de tramvai — concesiunea Frederico Thalassa şi conte E. Graziadei — cu un capital de 2 milioane lei aur; această „nouă societate“, cum ii spuneau bucureştenii, instalează o serie de linii, vagoanele avînd tot tracţiune animală (vezi fig. 72); pune însă şi o linie electrică, pe Bulevardul Vest-Est: Cotroceni-Obor, una din cele dintii în Europa. Inaugurarea liniei electrice a avut loc la 9 decembrie 1894. Beneficiile ambelor societăţi fiind mai mult decit mari — vechea societate a dat, în 1906, la un capital de 2 milioane, un beneficiu de 764.471, deci mai bine de 38% — se înfiinţează, cu capital în mare parte liberal, la 26 mai 1909, o a treia, numită Societatea comunală a tramvaielor Bucureşti (S.T.B.), în care primăria era cointeresată, primind, pentru aportul ei, o cotă-parte progresivă din beneficiu. După ce cîştigă procesul intentat de partidul conservator, venit între timp la putere, proces răsunător, caracteristic pentru moravurile politice ale vremii, această a treia societate începe exploatarea liniilor de tramvai electric

Fig. 72 — Tramvai cu cai pe Calea Şerban-Vodă. (M.I.B.)

pe o seamă din arterele principale ale oraşului (23 decembrie 1912). Concomitent erau în funcţiune şi vagoanele cu cai; ultimele au fost retrase la începutul lui 1929. În ce priveşte tramcarele cu cai, o nouă concesiune e acordată în 1891 unui antreprenor, Toma Blîndu, care şi-a legat numele de aceste nepretenţioase vehicule; ele durează pină în 1904. Pe timpul expoziţiei din 1906, a funcţionat şi un tramcar electric, făcînd cursa Piaţa Teatrului — Piaţa Expoziţiei; taxa era destul de mare: o „băncuţă“, adică cincizeci de bani sau jumătate dintr-un leu aur.

O inovaţie în domeniul comunicaţiilor a constituit-o *telefonul*. Începuturile reţelei bucureştene datează din 1890.

Sub raportul luminatului, reţeaua de gaz aerian se extinde, şi în 1894 se introduc becurile Auer, care dădeau o lumină mai puternică. Dar faptul principal, în răstimpul de care ne ocupăm, e introducerea luminii electrice. Prima instalaţie s-a făcut în 1882 la Palatul regal din Calea Victoriei, de unde se alimenta şi Palatul Cotroceni, apoi Teatrul Naţional, la reprezentaţiile festive, şi Grădina Cişmigiu. Primăria şi-a instalat lumină electrică mai intii la Abator, în 1888; uzina de la Grozăveşti care deservea oraşul s-a construit între 1888 şi 1892; cea de la Filaret datează din 1908. La inceput, au fost pe străzi lămpi cu arc voltaic, cu globuri mari; le-am apucat încă la Şoseaua Kisselef, pe Bulevardul Lascăr Catargiu şi pe Bulevardul Vest-Est. În 1906 existau în total numai 151 (o sută cincizeci şi unu) de asemenea lămpi, plus 66 cu incandescenţă.

În această perioadă s-au ridicat o serie de clădiri, unele din ele monumentale, pentru instituţiile publice. În 1882 se clădeşte, în faţa Cişmigiului, pe bulevard, localul *Monitorului oficial* — azi sediul direcţiei generale a Arhivelor Statului — iar în anul următor, vasta clădire a Ministerului de Finanţe,

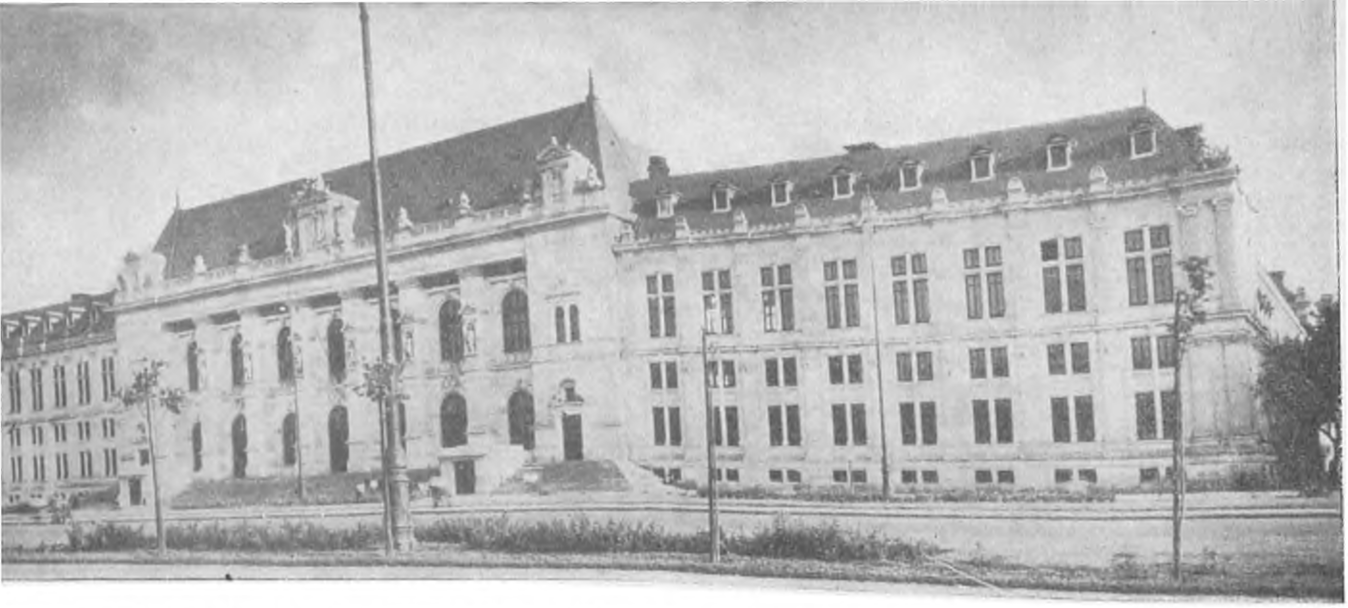

Fig. 73 — Palatul Justiției. (S)

Fig. 74 — Holul Ateneului Român. În fund, inceputul celor două scări care duc la sala de spectacol. (S)

Fig. 75 - Muzeul de istorie naturală „Grigore Antipa". (S)

pe Calea Victoriei, continuînd casele Romanit. În aceeaşi vreme se lucrează, după planurile arhitectului francez Paul Gottereau, la partea centrală, nouă, a Palatului regal — proclamarea regatului avusese loc în martie 1881 — legînd-o de cea veche, din stînga, printr-o sală circulară, cu acoperişul în formă de cupolă. Impunătoarea clădire a Ateneului Român, ridicată prin stăruinţa lui Constantin Esarcu — formula era „daţi un leu pentru Ateneu" — e gata în 1886 (vezi fig. 64 şi 74). Urmează o serie de clădiri destinate învăţămîntului: aceea a Ministerului Instrucţiei Publice, în 1887, pe strada Diaconeselor, azi Spiru Haret, clădirea Liceului Lazăr, în colţul de sud-vest al Cişmigiului, în 1889, şi clădirea Şcolii de comerţ, în 1890. Tot din 1890 este şi localul Institutului medico-legal. Două construcţii monumentale, palatul Ministerului de Agricultură şi Domenii, în stil *renaissance*, şi Palatul de justiţie, cu o impunătoare faţadă (vezi fig. 73), sînt gata în 1895. Curtea de conturi îşi are localul său, lîngă acela al Ministerului de Finanţe, în 1898. Doi ani mai tîrziu, la finele lui 1900, e gata somptuosul Palat al Poştelor (vezi fig. 76), a cărui piatră fundamentală fusese pusă la 24 octombrie 1894 şi care costase, inclusiv instalaţiile, suma de 6.071.227 lei aur; faţada acestui palat seamănă cu faţada Palatului Poştelor din Geneva. O altă clădire somptuoasă, tot pe Calea Victoriei, pe locul fostei mănăstiri Sf. Ioan grecesc, e Casa de economii, depuneri şi consemnaţiuni; inaugurarea ei are loc în 1901. Urmează palatul Facultăţii de medicină şi localul Institutului de bacteriologie, ambele din 1903. Alte două instituţii de cultură, şi anume, Muzeul de istorie naturală (vezi fig. 75) şi Institutul geologic (vezi fig. 77), îşi au clădirile gata în 1906; sînt situate la începutul Şoselei Kisselef. Piatra fundamentală a palatului Camerei de comerţ şi industrie — azi sediul Bibliotecii centrale de stat (vezi fig. 78) — în Strada Doamnei, s-a pus în ziua de 11 mai 1908. Dintre ministere, acela al Lucrărilor Publice îşi construieşte între 1906 şi 1910, arhitect fiind Petre Antonescu, un impunător palat, în stil neoromânesc, azi sediul Sfatului popular al Capitalei; acelaşi stil îl regăsim şi în Casa corpului didactic, terminată cu puţin înainte de intrarea României în primul război mondial. Numai Palatul Primăriei — sau, cum se spunea pe atunci, „ospelul comunal" — n-a avut noroc. Deşi exista un interesant proiect, acela al arhitectului Mincu, părintele stilului neoromânesc, şi deşi toată lumea era de acord că Bucureştii au nevoie de o primărie reprezentativă, totuşi, din cauza intrigilor politice şi a ambiţiilor personale, lucrarea nu s-a făcut. Nu e cazul, ca şi la străzi, să dăm lista completă a clădirilor publice ridicate între 1878 şi 1914: şcoli, localuri administrative (vezi fig. 79), judecătoreşti, sanitare, militare (vezi fig. 80) etc. Menţionăm doar, pentru a încheia acest capitol, lucrarea de mari proporţii, foarte costisitoare — s-a dat cifra de 200 de milioane lei aur — şi, pînă la urmă, inutilă, a fortificaţiilor Bucureştilor, începută, sub conducerea generalului belgian Brialmont, în anul 1883.

Paralel cu clădirile publice, se înalţă acelea ale particularilor. Potrivit statisticilor, s-au construit, în intervalul 1885—1905, minus anul 1902, pentru care nu sînt cifre exacte, nu mai puţin de 14.970 (patrusprezece mii nouă sute şaptezeci) de imobile. Cifra cea mai mare o găsim în 1890: 1.179 de imobile; cea mai mică în 1901, anul secetei, deci an de criză: numai 252. Se construiesc case de tot felul, şi mărunte,

Fig. 76 — Poşta centrală. (P.B)

la mahala, asemănătoare casei ţărăneşti — două odăiţe despărţite de o sală — şi case de burghezi mici şi mijlocii, de obicei în stil „vagon", încăperile venind la rînd, de-a lungul unui culoar sau geamlîc, şi case mari, „boiereşti", ale moşierilor şi potentaţilor politici, căutînd să imite pe cele apusene, aşa-zisele *hôtels particuliers*. Din această ultimă categorie cităm cîteva; unele din ele există şi astăzi. Este astfel Palatul Cantacuzino, pe Calea Victoriei, actualmente sediul Uniunii Compozitorilor şi al Muzeului George Enescu, mai înainte sediul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri (vezi fig. 81); Palatul Creţulescu, pe strada Ştirbei-Vodă, mai înainte sediul Muzeului de artă religioasă.

Fig. 77 – Institutul geologic, la începutul Șoselei Kisselef. (S)

Fig. 78 – Palatul Bursei, actualmente sediul Bibliotecii Centrale de Stat a Republicii Socialiste România (P.B.)

În Piața Victoriei se isprăvea de construit în 1901 luxosul și prea împodobitul Palat Sturdza (vezi fig. 83 și 84); proprietarul n-a apucat să-l locuiască, murind între timp, așa încît clădirea a devenit sediul Ministerului de Externe; azi nu mai există, în locul lui înălțîndu-se palatul, îmbrăcat în marmură, al Președinției Consiliului de Miniștri. Nu mai este nici casa Marghiloman, în locul căreia s-a ridicat un bloc avînd la parter magazine și Cinematograful „Patria". Au rămas în schimb casa Monteoru, pe Calea Victoriei, între fostul Minister de Finanțe și Academie, azi Casa scriitorilor „Mihail Sadoveanu", apoi casa Carp, pe Dorobanți, actualmente ambasada turcă, casa Ion Lahovari, tot pe Dorobanți, casa Dimitrie Ghica, pe strada Spătarului, casa colonel Macca, acum sediul Institutului de arheologie și al Muzeului național de antichități, pe strada I. C. Frimu; casa Alexandru Florescu, tot pe I.C. Frimu, adăpostind azi Institutul de Lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România, casa Assan, astăzi Casa oamenilor de știință (vezi fig. 82). Șirul lor s-ar putea mult lungi: sînt case și palate, luxos construite, din materiale de bună calitate, pentru a căror edificare s-au cheltuit averi și a căror întreținere reprezenta, de fiecare, munca satelor de pe moșiile stăpînilor acestor palate.

Fig. 79 – Arhivele statului. În curtea interioară se află biserica; turla ei se vede în mijlocul fostelor chilii, refăcute, ale mănăstirii Mihai-Vodă. (S)

În 1910 s-a constituit o Societate comunală de locuințe ieftine cu participarea Primăriei, avînd de scop să construiască locuințe pentru cei cu venituri modeste. Ea a început într-adevăr să ridice asemenea locuințe, în diferite părți ale orașului, — deasupra Cociocului, în latura stîngă a Șoselei Kisselef etc. Pe de altă parte, planul din 1911 arată, pe străzile Morilor și Octavian, în partea de sud-est a orașului, o serie întreagă de locuințe-tip, pe loturi-tip, purtînd numele „Căminul propriu". Dar, din cauza prețului totuși urcat, deci a ratelor lunare corespunzătoare, aceste locuințe ieftine n-au fost accesibile decît funcționarilor și prea puțin — ca să nu zicem de loc — lucrătorilor din fabrici, ceferiștilor și tramvaiștilor. Ei au rămas să locuiască la mahala, în case mizere, lipsite de avantajele civilizației citadine.

Construindu-se mult, s-au creat, în chip firesc, cartiere noi. Ele s-au dezvoltat atît în interiorul orașului, ocupînd o parte din numeroasele maidane și locuri virane, cît și la marginea lui. S-au născut astfel cartierele Grammont și Suter, în partea de sud a orașului, primul — proiectat încă din 1893 — pe locul unei vechi bălți asanate, celălalt ocupînd și povîrnișul spre luncă al dealului de la Filaret, ambele existente în 1906. Un alt cartier se formează între 1900 și 1916 în lunca Dîmboviței, spre Sf. Elefterie, avînd ca arteră principală strada Costache

Fig. 80 — Casa Centrală a Armatei, fațada dinspre Calea Victoriei. (C.C.G.)

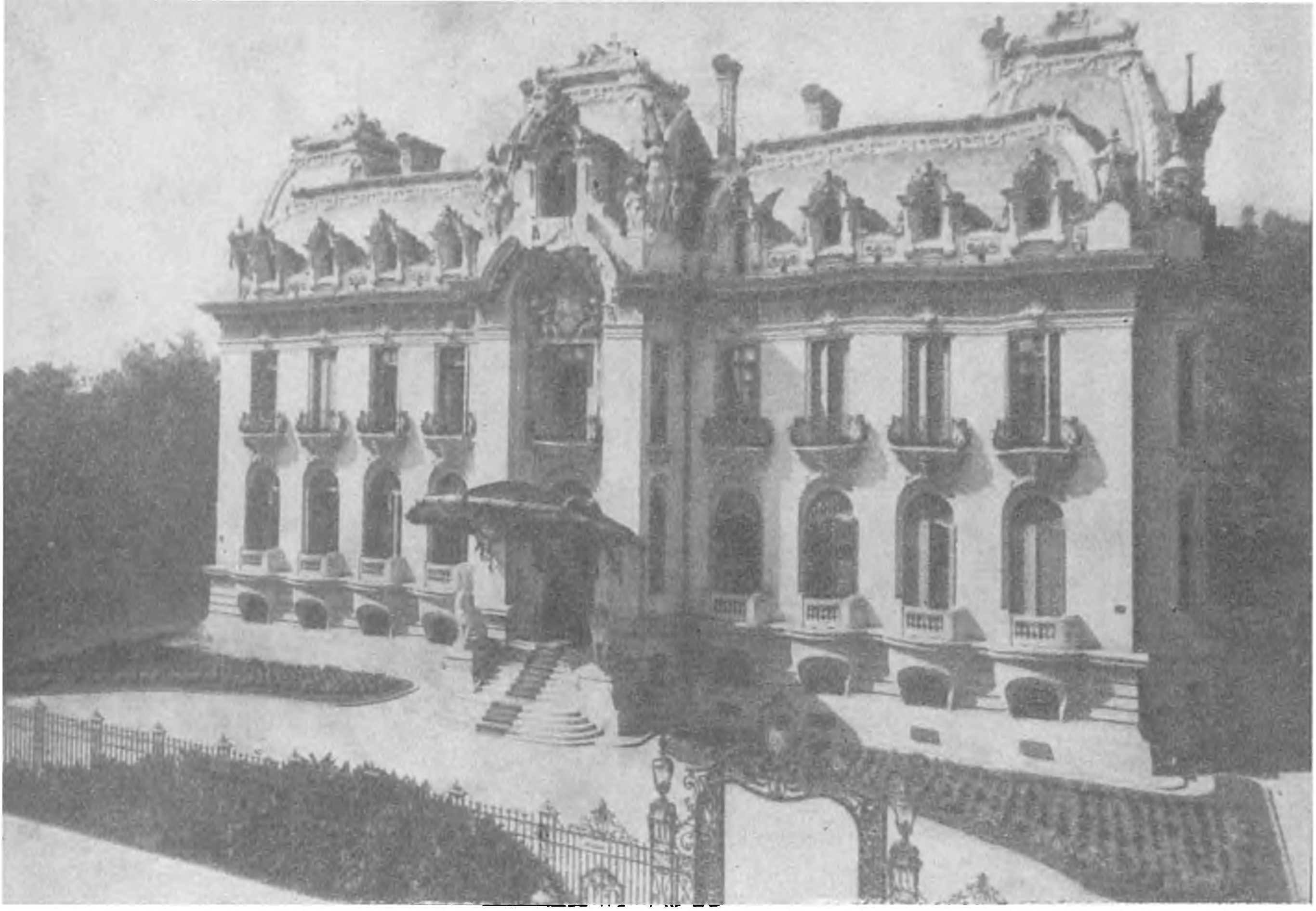

Fig. 81 — Palatul Cantacuzino, sediul Muzeului Enescu şi al Uniunii Compozitorilor. (S)

Fig. 82 — Casa oamenilor de ştiinţă, construită în 1914; arhitect I.D. Berindei. (A)

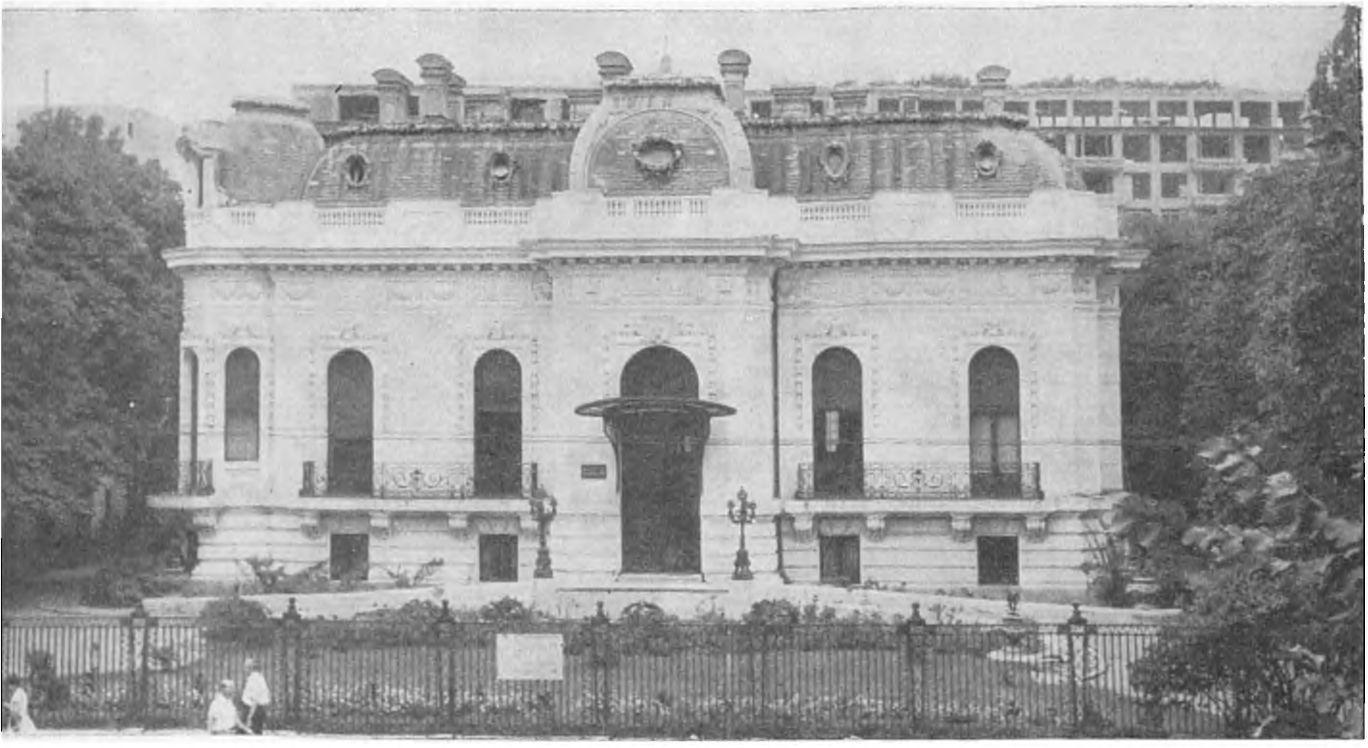

Fig. 83 — Palatul Sturza din Piața Victoriei; a servit ca sediu al Ministerului de Externe pînă în preajma celui de-al doilea război mondial. (M.A.)

Fig. 84 — Interior al palatului Sturza, (S)

Fig. 85 — Calea Victoriei la începutul sec. XX, vedere spre Poşta Centrală şi Casa de Depuneri; în primul plan, spre dreapta, Marele hotel de Franţa; în stînga, biserica Zlătari. (M.I.B.)

Negri. În mijlocul oraşului, prin parcelarea unui întins loc viran, proprietate particulară a urmaşilor cunoscutului librar şi editor Gheorghe Ioanid, ia naştere un cartier, cu case elegante, de-a lungul „bulevardului nou", numit mai tîrziu Dacia, o porţiune rămînînd rezervată pentru grădina publică, Parcul Ioanid. Un alt parc boieresc, cu imobile luxoase, „Parcul Filipescu", începe să se contureze de prin 1910; el îşi va lua forma definitivă abia în perioada dintre cele două războaie mondiale. De o parte şi de alta a nou trasatului Bulevard Lascăr Catargiu — actualmente Bulevardul Ana Ipătescu — se ridică între 1894 şi 1914 un al treilea cartier cu locuinţe frumoase. La periferie oraşul se dezvoltă în special de-a lungul arterelor de penetraţie, unde cîrciumile şi prăvăliile mărunte se înmulţesc, aţinînd calea ţăranilor care şi-au desfăcut produsele şi sînt „buni de cinste". În sfîrşit, semnalăm înfiinţarea, în 1898, în nord-vestul Bucureştilor, pe moşia Măicăneşti-Grefoaicele, a lui Niculae Bazilescu şi prin iniţiativa lui, a unei noi aşezări numite Bucureştii-Noi. Lumea nevoiaşă cumpără loturi, la început cu un leu şi zece bani metrul pătrat, mai tîrziu pînă la 2 lei şi şaizeci metrul, şi începe a-şi face case. Pînă în 1913 se achiziţionaseră loturi de către 1.423 de cetăţeni, reprezentînd o suprafaţă de aproape 144 de hectare.

Oraşul nu creşte numai ca suprafaţă, ci începe să se dezvolte şi *în înălţime*. Dată fiind valoarea terenului, în cartierele centrale, proprietarii respectivi caută să-l utilizeze la maximum, construind imobile cu mai multe etaje. Fenomenul începe a se desena după 1860, cînd existau în Bucureşti numai 58 de case cu două etaje, faţă de 1.327 cu un etaj şi 13.321 cu parter; el se accentuează în special în ultimul deceniu înainte de 1916 şi va cunoaşte o dezvoltare deosebită în perioada dintre cele două războaie mondiale. Se construiesc hotele cu mai multe etaje, cum e „Marele Hotel de Franţa" (*„Grand-Hotel de France"*), terminat în 1882, pe locul vechii case Damari, în faţa bisericii Zlătari (vezi fig. 85), şi „Hotelul Luvrului", la colţul străzii Sărindar cu Calea Victoriei; Hotelul „Boulevard", opera arhitectului Al. Orescu, exista încă de prin 1871; în 1877, proprietarul instalează apă curentă în camere: era ultimul cuvînt al confortului. Tehnica betonului armat, care se introduce şi la noi, face cu putinţă construcţii tot mai înalte. Prima clădire cu multe etaje din Bucureşti utilizînd noua tehnică a fost Hotelul „Athénée Palace", planurile datorîndu-se arhitectului francez Théophile Bradeau (vezi fig. 86); o alta, blocul „Imobiliara", dintre Calea Victoriei şi strada Academiei, lîngă pasajul cu acelaşi nume.

Dezvoltarea industrială se intensifică după votarea, în 1887, a primei legi de protecţie a industriei naţionale. Am arătat în paginile anterioare că şi mai înainte de această dată au existat în Bucureşti şi împrejurimile lui imediate o seamă de întreprinderi industriale, precum şi cîteva „ateliere" metalurgice mai dezvoltate. Dezvoltarea acestora a fost frînată însă tocmai în preajma dobîndirii independenţei de convenţia comercială încheiată cu Austro-Ungaria în 1875, care, dacă a însemnat, sub raportul politic, recunoaşterea dreptului de a trata şi semna asemenea convenţii, deci independenţa vamală faţă de Turcia, sub raportul economic a însemnat însă o adevărată subjugare, o invazie a pieţei de către produsele industriale austro-ungare faţă de care acelea ale meşteşugarilor şi ale industriei noastre începătoare nu pot lupta. O seamă de întreprinderi, în special tăbăcăriile, specialitate bucureşteană, sînt ruinate. Situaţia aceasta ţine aproape un deceniu, lovind în interesele ţării. Sub presiunea cercurilor interesate şi, în general, a opiniei publice, convenţia cu Austro-Ungaria e denunţată în 1885

Fig. 86 — Hotel Athénée Palace.

iar în anul următor se încheie convenții comerciale cu Rusia, Franța și Elveția; ele prevăd tarife vamale protecționiste la douăzeci dintre articolele pe care le producem noi. În 1887 se merge mai departe: Parlamentul votează legea pentru protecția industriei naționale, lege care conferea întreprinderilor ce vor avea minimum 50.000 lei capital, 25 de lucrători și instalațiile necesare — deci întreprinderi ale marii burghezii — o serie de avantaje fiscale, tarifare și de altă natură. Ca rezultat, între 1887 și 1912 se înființează, pe temeiul acestei legi, pe teritoriul României, 769 (șapte sute șaizeci și nouă) de întreprinderi, din care 274 lichidează — unele aveau un caracter artificial; în 1915 existau, pe același teritoriu, 847 de asemenea întreprinderi, utilizînd 58.871 de persoane, lucrători și administrație. În București se înființează fabrici noi, în diferite ramuri, iar atelierele și întreprinderile vechi, mai mici, se măresc, își sporesc și utilajul și numărul lucrătorilor. În 1893 erau în București 115 întreprinderi industriale, dintre care 102, cu 7.128 de lucrători, beneficiau de legea încurajării industriei naționale; în 1902 numărul întreprinderilor bucureștene crescuse la 178.

În ramura alimentară apar o serie de fabrici ca: Fabrica de bere „Bragadiru“, întemeiată în 1894, fabricile de conserve Staicovici, Știrbei (la Buftea), apoi mori și brutării sistematice, distilerii, fabrici de uleiuri vegetale ca Assan și Hermes etc.

În ramura metalurgică cresc vechile întreprinderi Lemaître și Wolf — aceasta din urmă fabrică în 1877 focoase pentru muniții de război, iar între 1900—1910 începe să producă utilaj petrolier — și apar altele noi.

În ce privește materialele de construcții, se înmulțește numărul cărămidăriilor, iar în 1887 Societatea de bazalt artificial și de ceramică de la Cotroceni instalează un cuptor circular și un malaxor; cărămizile sînt fasonate mecanic. Dincolo de marginea de răsărit a Bucureștilor ia naștere în 1912 Fabrica de ciment „Titan“.

Se înființează întreprinderi de textile și pielărie; în această din urmă ramură sînt de menționat fabricile Grigore Alexandrescu și Prodanof, ambele în partea de sud-est a orașului, lîngă Dîmbovița. Crește numărul întreprinderilor grafice; două dintre ele, „Universul“ și „Adevărul“, se dezvoltă paralel cu ziarele pe care le scot. Apar și primele întreprinderi chimice și electrotehnice. În 1899, la o populație bucureșteană de 282.071 locuitori, înregistrăm 24.843 de muncitori în industrie și comerț; în 1904, numărul lucrătorilor este de 27.255, la care se adaugă 3.477 de ucenici; față de populația totală, însumînd 290.740 de locuitori, aceste două categorii împreună reprezintă ceva peste 10,5%. Dacă adăugăm însă și familiile respective, atunci numărul celor care trăiesc de pe urma salariilor primite din industrie este considerabil. În 1916, în momentul intrării noastre în război, se poate spune că orașul a căpătat și un caracter industrial. Acest caracter se va accentua apoi mult în perioada dintre cele două războaie mondiale și, în mod hotărîtor, după 23 august 1944.

Comerțul crește și el; se înmulțesc magazinele; vitrinele devin din ce în ce mai atrăgătoare; apar, după moda Parisului, și o serie de „magazine generale“ cuprinzînd tot felul de mărfuri, din toate domeniile. Cităm, din această categorie, magazinele „Luvru“, distrus în 1911 de un puternic incendiu, „Magazinul general“ și „Universel“. În 1900 erau în București, după statistica oficială, 3.910 prăvălii; numărul lor crește în 1905 la 5.631, arătînd deci un spor remarcabil. O notă caracteristică a comerțului bucureștean il constituie *comerțul ambulant*, reprezentat în special de „olteni“, care duc în coșurile sau vasele lor, ce atîrnă la capetele „cobiliței“ purtate pe umeri, tot soiul de produse — de la zarzavaturi, fructe, pește,

Fig. 87 — Iaurgiu; fotografie din 1867 de Szatmary. (B.A.)

Fig. 88 — „Iaurt căimăcelu!" Negustor ambulant de iaurt pe la 1930.

Fig. 89 — „Mielul gras!" Olteni cu miei tăiați, lîngă Piața Unirii, pe la 1930. (M.I.B.)

iaurt și găini, la gaz, oțet, cărbuni și flori — pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale orașului (vezi fig. 87-89, 93, 98). Lor li se adaugă „moții", care poartă în spate „curse-grătare" și tot soiul de vase de tinichea (vezi fig. 90 și 91), apoi balcanicii — mai ales bulgari, albanezi și turci — care vînd bragă, pistil, salep — un fel de bragă fierbinte — limonadă, înghețată, alviță, „bigi-bigi" și alte zaharicale ce fac deliciul copiilor (vezi fig. 92, 94, 99); mai sînt evreii din Dudești și Văcărești, cu „haine vechi", țărăncile din satele de primprejur, cu „lapte covășit" (vezi fig. 95), țiganii și țigăncile cu „fiare vechi", „floricele", „porumbielu fierbinte", flori de tot soiul, obiecte de os și de lemn și cîte altele (vezi fig. 96 și 97). De dimineață și pînă seara răsună orașul de strigătele variate și pitorești ale acestor negustori ambulanți, care — pentru o mică diferență de preț — dispensează gospodinele de a se mai duce în piață sau la prăvălie (vezi și mai jos, capitolul despre negoț).

Dezvoltarea vieții industriale și comerciale în București a fost favorizată și de rețeaua de *bănci* care ia naștere în această vreme, asigurînd creditul în condiții mai bune decît înainte. Bancheri și case mai mici de bancă au existat încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Citâm astfel pe Solomon Halfon, de la care s-a păstrat o scrisoare cifrată adresată lui la 17 septembrie 1830 de căminarul Ștefan Hagi-Moscu, al cărui răsunător faliment, în 1838, după ce i se protestaseră cîteva polițe la Viena, a lovit pe mulți bucureșteni ce-i încredințaseră nu numai economiile lor, dar și zestrea fetelor, banii copiilor minori și, uneori, întreg capitalul; pe Manoah Hillel, al cărui

Fig. 90 — „Curse, grătare!" Negustor ambulant moț, cu articole de tinichea. (M.I.B.)

Fig. 91 — „Curse, grătare!" Negustor ambulant, cu obiecte din tablă și sîrmă. (S)

Fig. 92 — Alvițar, fotografie din 1867 de Szatmary. (B.A.)

Fig. 93 — Negustor ambulant de funii de usturoi în „gura pieții" Unirii. (A)

Fig. 94 — Negustor ambulant de plăcintă; fotografie de Szatmary. (B.A.)

Fig. 95 — Vînzătoare ambulantă de lapte covăsit; fotografie din 1867, de Szatmary. (B.A.)

contoar a ars în focul cel mare din 1847 și care a donat, prin testament, importanta sa avere Universității din București pentru burse și premii. Acești bancheri dădeau bani cu împrumut, dar cu dobînzi ridicate; aveau și relații cu casele din străinătate, trăgînd asupra lor polițe și onorînd pe ale acelora. În octombrie 1865, sub Cuza, se întemeiază Banca României, cu un capital vărsat de zece milioane; ea va deveni, după decenii, *Bank of Roumania Limited.* Dar o viață bancară importantă începe în București abia după întemeierea, în 1880 — a început să funcționeze la 1 decembrie — a *Băncii Naționale a României*, căreia i s-a acordat privilegiul de a emite hîrtie-monedă. Realizată în timpul guvernării de 12 ani a partidului liberal, încadrată cu conducători și personal recrutați din rîndurile partidului și avînd un număr important de acționari de aceeași proveniență, Banca Națională a fost, chiar de la început, un puternic instrument de influență și control al acestui partid care a izbutit să-și asigure dominația vieții economice. În perioada ce urmează după 1880 iau naștere în București o serie de bănci însemnate, unele cu capital românesc, altele cu capital străin, o a treia categorie cu capital mixt, românesc și străin. Cităm astfel: Banca agricolă, cu capital românesc, întemeiată în 1894, Banca generală română, cu capital german din Berlin, întemeiată în 1897, Banca de scont, cu capital românesc, în 1898, Banca de credit român, cu capital austriac, în 1904, Marmorosch, Blank & Co., cu capital român, francez, german și maghiar, în 1905, Banca comercială română, cu capital austriac, francez și belgian, în 1906, Banca românească, puternica cita-

Fig. 96 — Țigănci vînzînd flori în Piața Unirii. (A.S.)

Fig. 97 — „Lustrul!" Lustragioaică făcînd ghetele unui trecător; alături, o vînzătoare de flori. (M.I.B.)

delă necamuflată a partidului liberal, în 1910, şi Banca Franco-Română cu capital român şi francez, în 1914. Dar alături de aceste instituţii bancare mai importante apar o mulţime altele, mai mici, grupate în jurul Băncii Naţionale, în patrulaterul mărginit de Calea Victoriei şi străzile Doamnei, Smîrdan şi Stavropoleos. În special pe strada Lipscani, ele se ţin lanţ.

Ca urmare a dezvoltării industriei şi a creşterii negoţului, a sporirii instituţiilor de stat şi a şcolilor de tot felul, populaţia oraşului creşte şi ea. De la 177.646 de locuitori, cît era în 1878, ea ajunge la 203.375 în 1891, la 287.233 în 1900, la 331.307 în 1910, cu prilejul recensămîntului din acel an, la 362.452 în 1914, anul izbucnirii primului război

Fig. 98 — Olteni cu coşurile, toamna, în Piaţa Mare, azi Piaţa Unirii. (M.I.B.)

mondial, şi la 381.279 în 1916, anul intrării noastre în război. Iar suprafaţa oraşului — înţelegîndu-se prin aceasta nu numai spaţiile clădite, dar şi curţile, grădinile, pieţele, locurile virane — trece de la 2.925 de hectare în 1878 la 5.614 hectare în 1914. Potrivit acestor cifre, luate din statisticile oficiale, se poate dar afirma că în răstimpul dintre războiul independenţei şi primul război mondial, Bucureştii şi-au dublat atît populaţia, cît şi suprafaţa.

Călătorii străini care vizitează oraşul în această vreme sînt impresionaţi de cele ce văd, de o seamă de aspecte ale lui. Încă în 1879, francezul de Moüy relevă „puterea şi vitalitatea" Bucureştilor. Compatriotul său André Bellesort, care ne cercetează în 1905, vorbeşte de caracterul „vesel" al oraşului, înecat în verdeaţă, de străzile lui „interminabile", în care „coliba se sprijină de zidul villei, spectrul cocioabei de iluzia palatului". Diferitele grupe etnice nu sînt prea amestecate: există un cartier rusesc — al muscalilor — unul armenesc, un cartier evreiesc, unul bulgăresc, apoi străzi cu băcani greci. Îl impresionează noile clădiri publice: Banca Naţională, „cel mai frumos templu ridicat norocului orb", Casa de depuneri şi consemnaţiuni, „aşa de graţioasă, că ai vrea să vezi depunîndu-se acolo obiecte de artă şi consemnîndu-se toate tablourile lui Grigorescu", Palatul de Justiţie, „capabil să cuprindă pledanţii şi avocaţii celor cinci părţi ale lumii", Palatul Poştelor strivind vecinătatea şi în faţa căruia primul-ministru Mitiţă Sturza, ştiind cît a costat, îşi face cruce. Relevă plimbarea pe Calea Victoriei şi la Şosea a bucureştenilor eleganţi, apoi înmormîntările pompoase, unde pînă şi cei săraci fac lux, în sfîrşit, „moravurile blînde" ale populaţiei. Tot un francez, A. Muzet, care a cunoscut oraşul în preajma primului război mondial, e impresionat de numărul mare al bisericilor şi de acela al spitalelor. Dar ceea ce îl miră în special este „desfăşurarea luxului feminin"; elegantele de pe Calea Victoriei sînt îmbrăcate „cu o grijă pe care n-o găseşti decît în marile capitale".

Dar această desfăşurare de lux, ca şi aspectul îngrijit al centrului oraşului, nu trebuie să facă a se uita celălalt aspect, al mahalalelor, înotînd în noroi sau praf, fără lumină, fără canalizare, cu case adesea insalubre. Îmbunătăţirile edilitare sînt pentru o minoritate; mulţimea celor săraci nu beneficiază de loc sau prea puţin de ele.

Sub raportul cultural, ca şi sub acela economic şi edilitar răstimpul 1878—1914 are o deosebită însemnătate în istoria Bucureştilor. Învăţămîntul superior se completează prin înfiinţarea în 1881 a Şcolii naţionale de poduri şi şosele — urmaşa vechii şcoli „pentru învăţături speţiale privitoare la lucrări tehnice", înfiinţate sub Barbu Ştirbei, în 1852, de inginerul francez Léon Lalanne şi care în 1862 se numea Şcoala de ponţi şi şosele, mine şi arhitectură — a Facultăţii de teologie (1884) şi a Academiei superioare de studii comerciale şi industriale (1913). În învăţămîntul mediu — pe atunci se spunea secundar — se înfiinţează noi gimnazii, care apoi, prin completarea succesivă a claselor, devin licee: gimnaziul Dimitrie Cantemir şi Gheorghe Şincai. Se dezvoltă învăţămîntul comercial şi profesional, cel normal şi primar, precum şi învăţămîntul particular.

Tiparul ia avînt. Apar tot felul de ziare şi reviste, politice, literare, ştiinţifice, artistice şi satirice. Presa cotidiană sporeşte. În 1884, august 20 st.v., italianul Luigi Cazzavillan scoate *Universul*, la început mai mult o foaie de anunţuri şi reclame, dar care, treptat, devine ziarul cu cel mai mare tiraj din ţară. Patru ani mai tîrziu, în 1888 — de la 15/27 august — apare *Adevărul*, sub direcţia lui Alexandru Beldiman, apoi, de la 24 februarie st.v. 1898 înainte, sub a lui Constantin Mille, ambii de convingeri democrate şi imprimînd foii pe care o conduceau această direcţie. Din 1904 (februarie 2/15) apare şi o ediţie matinală a *Adevărului*, mai întîi sub titlul *Adevărul de dimineaţă*, apoi (8/21 decembrie) sub acela de *Dimineaţa*. Presa politică e bine reprezentată, cele două partide „de guvernămînt" avînd chiar şi oficioase în limba franceză.

Conservatorii au *Timpul*, ilustrat prin strălucita colaborare a lui Eminescu; primul număr iese la 15/27 martie 1876; mai apar, servind același partid, *Constituționalul* (1889—1900), *Conservatorul* (de la 1900 înainte), *Epoca* (1885—1889 și de la 2/14 noiembrie 1895 înainte), prim-redactor fiind la început Barbu Delavrancea, și *La Roumanie* (de la 16/28 octombrie 1898), de nuanță takistă, adică exprimînd punctul de vedere al lui Take Ionescu. Liberalii, în afară de *Românul*, vechea foaie a lui Rosetti, scoasă în 1857, dispun de *l'Indépendance roumaine* (de la 19/31 iulie 1879), de *Voința națională*, al cărei prim număr apare la 10/22 iulie 1884, și de *Viitorul* (de la 1907 înainte). Ia ființă, în 1886, presa muncitorească, ea devenind, din 1894, zilnică (vezi mai jos, p. 174). Foile satirice continuă o veche tradiție bucureșteană; conduse, între alții, de Caragiale (*Moftul român*) și Ranetti (*Furnica*), ele nu cruță, ca și înaintașele lor, nici guvernul, nici pe capul statului și nici căpeteniile politice și religioase europene, pe împărații Austriei și Rusiei, pe papa de la Roma.

Apar case de editură, cu tipografii și capitaluri superioare acelora de care dispuseseră predecesorii. Se remarcă în special Editura „Minerva", care publică cu grijă operele scriitorilor reprezentativi ai vremii și operele clasicilor. De mai mici proporții e activitatea, în această direcție, a casei „Socec" instalată în imobilul din Calea Victoriei — azi magazinul „Victoria" — și a casei „Sfetea". Remarcabilă, sub raportul difuzării, al răspîndirii gustului de citit, se dovedește „Biblioteca pentru toți", a editorului și librarului Leon Alcalay; alcătuită din volumașe a 30 de bani, ea pune la îndemîna mulțimii traduceri — ce-i drept nu întotdeauna îngrijite — din operele literaturii universale; pe calea aceasta ia cunoștință marele public, care nu putea citi în limbi străine, de Tolstoi, Dostoievski, Émile Zola, Guy de Maupassant, Jules Verne, Sienkiewicz și atîția alți scriitori cu faimă mondială. Și Editura „Minerva" a scos o asemenea „bibliotecă" populară, la același preț; traducerile ei erau mai îngrijite, dar numărul volumelor și difuziunea lor mai mică.

Dar accentul principal cade pe opera de *creație originală*, în literatură, știință și artă. E vremea cînd scrie neîntrecutul Caragiale — apar *Momente, schițe, amintiri*, *Teatru* și *Nuvele, povestiri* — strînse apoi toate în *Opere complete* la „Minerva"; cînd Eminescu publică cele mai frumoase poezii ale sale (anii 1878—1883), cînd George Coșbuc dă la iveală *Balade și idile*, *Fire de tort*, *Ziarul unui pierde-vară*, cînd Mihail Sadoveanu începe splendida serie a povestirilor, cînd se manifestă Delavrancea, Vlahuță, Al. Macedonski, Octavian Goga, Brătescu-Voinești, Emil Gîrleanu, Ion Gorun, Panait Cerna, Ronetti Roman, Petre Ispirescu, Sandu Aldea, N. D. Cocea, cînd apar primele poezii ale lui Tudor Arghezi și versurile lui D. Th. Neculuță și A. Toma, cînd, într-un cuvînt, se vădește, cu o putere și varietate nemaiîntîlnită pînă acum, creația literară românească. Numeroase reviste stau la dispoziție. *Convorbirile literare* se mută de la Iași la București (1 aprilie 1885); dintre revistele care apar în capitală, semnalăm *Literatorul* și *Revista literară* (1880—1905, cu intermitență), organele cenaclului Al. Macedonski; *Revista nouă* (1887—1895), de sub conducerea lui B. P. Hasdeu; *Literatura și arta română* (1896—1910), a lui N. Petrașcu; *Semănătorul* (1901—1910), întemeiat de Vlahuță și Coșbuc, condus o vreme de N. Iorga și unde au scris St. O. Iosif, M. Sadoveanu, D. Anghel, Ion Gorun, Sandu Aldea etc.; *Convorbiri*, devenite apoi *Convorbiri critice* (1907—1910), ale criticului literar Mihalache Dragomirescu, și *Viața nouă* (de la 1905), revista simboliștilor, condusă de Ovid Densusianu.

Fig. 99 — „Șampănica!" Negustori ambulanți de limonadă; unul poartă fes. (M.I.B.)

Foarte importantă e și creația artistică. Expozițiile din București ale lui Theodor Aman (vezi fig. 100), Nicolae Grigorescu, Ion Andreescu, fiu al capitalei, și Ștefan Luchian arată că pictura românească a atins un grad de maturitate, de perfecție care o face să stea cu cinste alături de pictura marilor popoare ale lumii. Orașul însuși, cu mahalalele lui, cu tipurile lui pitorești, dar și cu mizeria lui, inspiră pe acești trei maeștri, în special pe Luchian, care-i consacră o serie de pînze. Spre sfîrșitul epocii încep să se manifeste și Pătrașcu, Pallady, Iser și Tonitza. În sculptură se impune Ion Georgescu, expozant la Salonul din Paris (1880) și autor, între altele, al statuii lui Gheorghe Lazăr din fața Universității (1885). În muzică, bucureștenii au prilejul să-l asculte pe George Enescu.

Activitatea științifică este și ea însemnată. Se lucrează în toate domeniile: în medicină, ilustrată prin profesorul Victor Babeș, directorul Institutului de bacteriologie, și neurologul Gheorghe Marinescu, ambii învățați de renume european, în matematici,

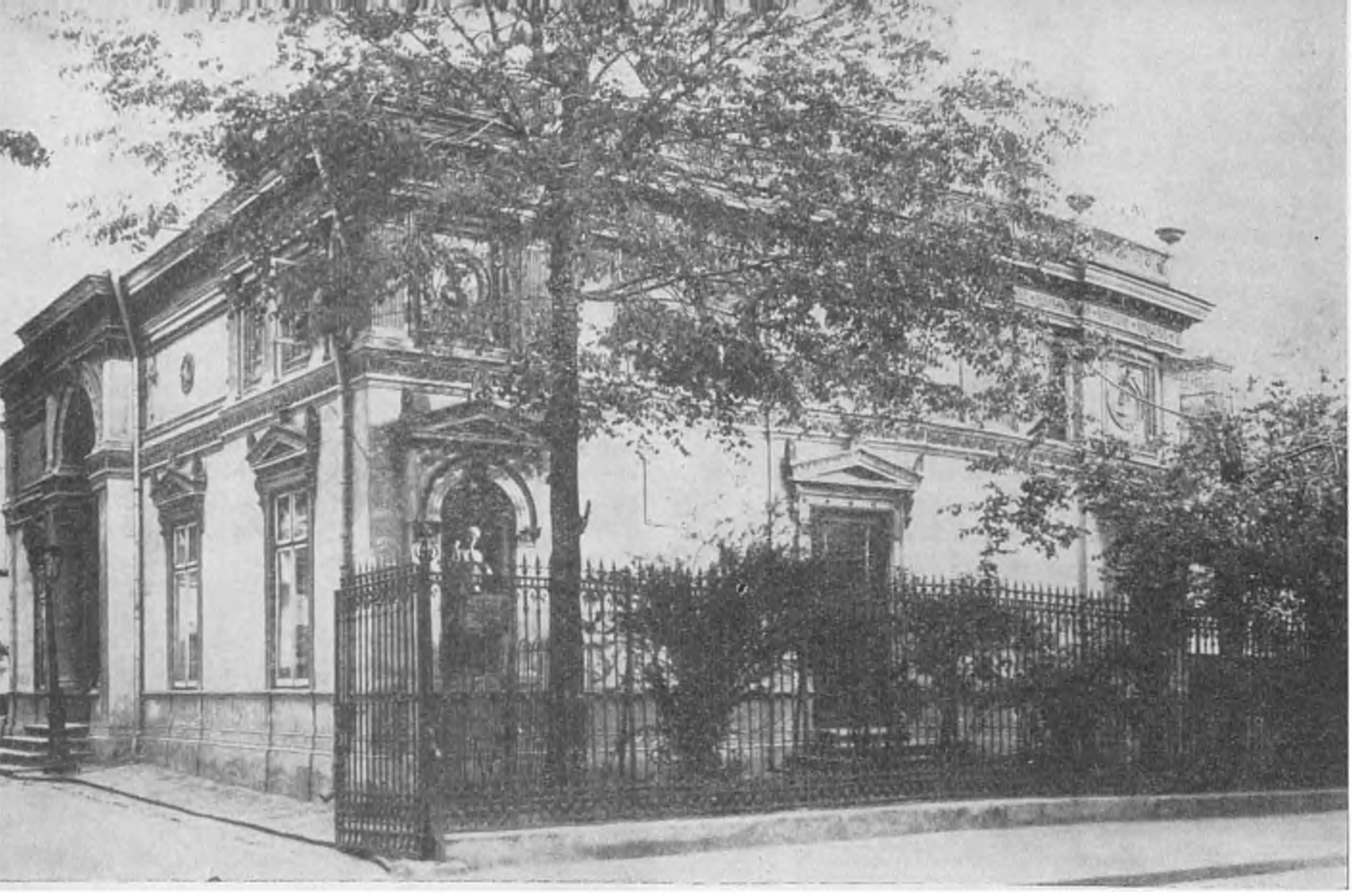

Fig. 100 — Muzeul Theodor Aman, instalat în fosta locuință a artistului, pe strada C.A. Rosetti; cuprinde picturi, desene, acuarele și sculpturi ale lui Aman (1831—1891). (M.A.)

unde se remarcă Gheorghe Țițeica, în geologie, unde publică lucrări însemnate Ludovic Mrazec și Gheorghe Murgoci, în științele naturale, al căror reprezentant valoros e botanistul Dimitrie Brîndză. Aerodinamica și tehnica au un strălucit exponent în Aurel Vlaicu. Avionul lui, construit în Arsenalul din București, uimește, în august 1910, pe locuitorii capitalei, care avuseseră totuși, cu aproape un an înainte (octombrie 1909), prilejul să vadă zburînd pe francezul Blériot, pe terenul de la hipodrom. Istoriografia cunoaște o dezvoltare remarcabilă. Academia începe (1887) editarea marii colecții de documente externe *Hurmuzaki* și publică în *Memoriile* ei numeroase studii avînd drept autori atît pe reprezentanții generației mai vechi, în frunte cu B. P. Hasdeu și A. D. Xenopol, cît și o întreagă pleiadă de tineri cercetători, dintre care cităm pe Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul, Grigore Tocilescu, Nicolae Iorga, Vasile Pîrvan și Constantin Giurescu. Se înființează Comisiunea monumentelor istorice (1892), avînd drept scop restaurarea și întreținerea acestor monumente, și Comisia istorică a României (1910), urmărind publicarea, în condiții științifice, a vechilor noastre texte. Societatea română de geografie, înființată încă din 1875, editează, în această perioadă, *Marele dicționar geografic al României*, provenit din contopirea dicționarelor geografice județene. În filologie, după Hasdeu, se remarcă Ovid Densusianu.

Alături de publicațiile periodice ale Academiei, corespunzînd celor trei secții ale sale — istorică, literară și științifică — alături de *Buletinele* celor două comisii amintite mai sus și de acela al Societății geografice, apar o serie întreagă de reviste și anuare privind toate domeniile științei. Este, și sub acest raport, o perioadă de intensă activitate, de emulație creatoare.

Sub raportul vieții politice, perioada între 1878 și 1914 înseamnă consolidarea regimului burghezo-moșieresc și este dominată de lupta celor două partide, liberal și conservator, pentru putere. Ele se succed periodic la cîrma statului, liberalii stînd cel mai mult. Cînd răbdarea partidului din opoziție e pe sfîrșite, el organizează întruniri în diferite săli din București, la „Dacia" (fostul „Han Manuc"), la „Lyric" (în sala teatrului), la „Eforie", în care guvernul e atacat violent; urmează apoi manifestații de stradă, încadrate de agenți electorali zgomotoși — ca, de pildă, faimosul „Popa Tache" al conservatorilor — spre a impresiona „factorul constituțional". La alegeri, presiunea administrației se face simțită sub toate formele; intră în funcție și bîtele și „chinorozul", cu care erau mînjiți adversarii. Unele secții de votare, ca de pildă, aceea de la „Maidanul dulapului", pe Calea Șerban-Vodă, își făcuseră o tristă celebritate din asemenea procedee. Dar toate aceste agitații se petrec într-un cadru restrîns, sînt, după expresia consacrată, „furtuni într-un pahar cu apă"; din cauza legii elec-

torale cenzitare, marea masă a locuitorilor țării și o însemnată parte dintre bucureșteni nu participă la viața politică. Modificarea din 1884 a constituției nu lărgește decît prea puțin acest cadru, cu toată lupta dusă de C. A. Rosetti și partizanii lui, care, înfrînți, se retrag din Parlament. Ceea ce interesează în primul rînd clientela partidelor guvernamentale sînt „afacerile", posibilitățile de îmbogățire cît mai mare și în cît mai scurt timp. Au loc procese, adeseori scandaloase, în legătură cu contractele de furnituri ale ministerelor și primăriei; ies la iveală adevărate „panamale". Orașul crește într-adevăr și se înfrumusețează în cartierele centrale, industria și comerțul sporesc, dar în păturile țărănești și în lumea muncitoare de la orașe nemulțumirea crește. În primăvara anului 1888 (martie-aprilie) are loc o primă răbufnire a acestei nemulțumiri: țărănimea se răscoală într-o bună parte a țării, dar mai ales în județele din jurul capitalei; cu acest prilej, muncitorimea bucureșteană manifestă solidaritatea ei cu răsculații. După serbările jubiliare din 1906 — se împlineau 40 de ani de domnie a lui Carol I — cu prilejul cărora are loc expoziția de pe vechiul Cîmp al Libertății, transformat în parc (vezi fig. 101) și împodobit cu numeroase pavilioane, se produce puternica răscoală țărănească din 1907; în dosul decorului strălucit apare dureroasa realitate. Măsurile care se iau a doua zi după sîngeroasa represiune a răscoalei — mii de țărani împușcați, sate rase cu tunul — și anume, legea învoielilor agricole (decembrie 1907), specificînd maximum de arendă și minimum de salariu, apoi înființarea Casei rurale (februarie 1908), avînd de scop cumpărarea moșiilor de la marii proprietari și revinderea lor țăranilor, în loturi de cîte cinci hectare, după aceea legea prevăzînd arendarea obligatorie către țăranii constituiți în obștii a moșiilor statului și comunelor (aprilie 1909) sînt paliative, măsuri dilatorii, care nu rezolvă fondul problemei. Se vedea din ce în ce mai limpede că va fi necesară o nouă împroprietărire în masă, ca la 1864. Intervenția armatei noastre în Bulgaria, în iulie 1913, unde ostașii-țărani văzură o țară de mici loturi țărănești, fără latifundii boierești, contribui și ca la întărirea convingerii că e necesară și posibilă rezolvarea problemei prin exproprierea marilor moșii și împroprietărirea celor lipsiți de pămînt. Pentru a da putința legală să se aducă la îndeplinire acest program — în limitele, bineînțeles, ale interesului burgheziei — și pentru lărgirea bazei electorale în sensul votului universal se fac — pe temeiul propunerii prezentate în Parlament la 24 februarie 1914, specificîndu-se articolele din constituție ce urmează a fi modificate — alegeri de constituantă. Noua cameră se întrunește într-adevăr în București, la 5/18 iunie 1914, și numește o comisie din sînul ei spre a prezenta, în sesiunea de toamnă, propuneri concrete. Între timp, izbucnește însă primul război mondial (15/28 iulie 1914), și soluționarea chestiunii se amînă.

În perioada 1878—1914, concomitent cu creșterea, într-o proporție însemnată, a numărului muncitorilor

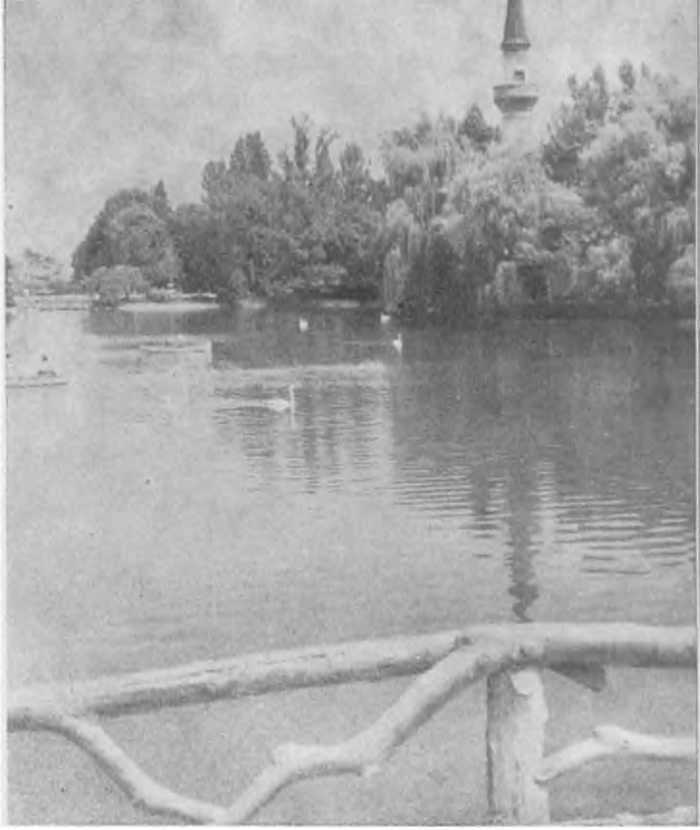

Fig. 101 — Lacul din Parcul Libertății; în dreapta, minaretul fostei moschei. (S)

industriali, are loc începutul organizării lor *politice*. Mai înainte se întemeiaseră în București formații de ajutor mutual, începînd cu Casa de ajutorare și prevedere a lucrătorilor tipografi, care a pornit să funcționeze la 1 octombrie 1858 și privea numai o categorie de muncitori, și isprăvind cu Asociația generală a lucrătorilor din România, întemeiată la 1/13 octombrie 1872, la Ateneu, și care cuprindea lucrători din toate ramurile de producție, „atît români, cît și străini". De la acest prim stadiu, se trece, după războiul independenței, la formarea de *asociații profesionale* avînd de scop apărarea intereselor proprii și lupta împotriva patronilor. Și de data aceasta, tot tipografii sînt în frunte, cu asociația lor *Deșteptarea*, întemeiată la București, la 30 septembrie st. v. 1879, și cu periodicele lor *Govora* și *Gutemberg*, ambele din 1886; foaia anterioară, *Socialistul*, editată în capitală, în 1877, avusese o existență scurtă. Lucrătorii, în rîndul cărora pătrunde tot mai mult învățătura marxistă, își dau seama că mijlocul cel mai eficace pentru realizarea revendicărilor lor este greva. În iunie—iulie 1888 are loc în capitală greva generală a lucrătorilor tipografi, iar în august același an, greva ceferiștilor; în anul următor, o delegație de muncitori participă la primul congres al Internaționalei a II-a, ținut la Paris, sub conducerea lui Fr. Engels. În 1890, bucureștenii văd prima manifestație de 1 Mai; ea a avut loc, de fapt, la 22 aprilie st. v. și a străbătut

Fig. 102 — I. C. Frimu. (I.I.)

orașul, plecind din Strada Academiei 24, unde era clubul muncitorilor, și mergînd pînă la Filaret. În același an, apar și noile gazete *Steagul roșu* și *Munca*. Un important pas mai departe în sensul organizării este constituirea, în 1893, în urma congresului de la 31 martie st. v., a *Partidului social-democrat al muncitorilor din România* (P.S.D.M.R.). De data aceasta, muncitorimea are un *partid politic*, cu un program precis de revendicări. Se hotăra lupta pentru: votul universal, egal și direct, „fără deosebire de sex, religie și rasă", egalitatea în drepturi a femeilor, impozitul progresiv asupra veniturilor, ziua de lucru de opt ore, repausul duminical etc. În ce privește țărănimea, nu se preconiza încă exproprierea moșiilor și improprietărirea subsecventă, ci „răscumpărarea treptată" a pămîntului, acordarea de credite și unelte, desființarea prestației, precum și a abuzurilor la învoielile agricole etc. Partidul social-democrat începe să reprezinte o forță: din 1894 el are ca oficios o gazetă zilnică, *Lumea nouă*. Din rîndurile lui fac parte, alături de masa muncitorilor, și o seamă de intelectuali, adepți ai ideilor socialiste, deși ei înșiși mari proprietari sau burghezi cu stare; erau așa-zișii „generoși", în frunte cu Vasile Morțun, Gheorghe Diamandi și Alexandru Radovici. Dar acești „generoși" n-au tăria de caracter necesară unei lupte îndelungate, în opoziție, spre a face să triumfe programul partidului; de aceea, încă in 1897, ei propun trecerea în partidul liberal, iar în 1899, la congresul al VI-lea, ei se despart efectiv de P.S.D.M.R., trădînd pe vechii lor tovarăși. Partidul social-democrat primește o grea lovitură; formal dizolvat, el intră într-o perioadă de reorganizare, de refacere, care se accentuează in 1905, anul primei revoluții ruse. În acest an, la 21 februarie st. v., ia naștere la București primul sindicat muncitoresc din România, prin stăruința muncitorului tîmplar I. C. Frimu, fiu de țăran sărac (vezi fig. 102). Exemplul lui, convingător, e urmat pretudindeni: pînă intr-un an și jumătate, se întemeiază în toată țara peste 50 de sindicate, iar la 31 august 1906 are loc prima conferință sindicală care alege un consiliu general sindical. Concomitent se produc o serie de greve, dintre care, în București, în 1905, greva tipografilor și aceea a cizmarilor, iar în 1906 greva muncitorilor de la Regia monopolurilor statului și a factorilor poștali. În 1907 cînd a izbucnit marea răscoală țărănească dovedind prin amploarea și intensitatea ei necesitatea acută a rezolvării problemei agrare în favoarea maselor largi da la sate, muncitorimea era alături de țărănime, și prin diferite manifestații — întrunirea și moțiunea de la sala „Eforia" din București (11/24 martie), eliberarea de către ceferiștii din Pașcani a țăranilor arestați, solidarizarea cu răsculații a unui grup de petroliști din Prahova — își arăta punctul ei de vedere, protestînd împotriva represiunilor dezlănțuite de cercurile guvernante. În 1910, în urma congresului ținut în București în zilele de 31 ianuarie—2 februarie st. v., partidul social-democrat, dezorganizat prin plecarea „generoșilor", se reconstituie; programul e foarte asemănător cu cel din 1893. Cînd, în 1913, trupele noastre trec peste Dunăre și cînd, prin Tratatul de la București (28 iulie/10 august), se hotărăște noul statut teritorial al popoarelor din Balcani, partidul social-democrat adoptă o atitudine contrară războiului. Dar în timp ce conducerea oportunistă a partidului se menține la o condamnare principială, o parte a muncitorimii, în frunte cu Ștefan Gheorghiu, dulgher și fiu de dulgher din Ploiești (vezi fig. 103), ia o atitudine hotărîtă, votînd, în întrunirea de la 27 iulie st. v. din capitală, o moțiune prin care protestează împotriva anexării, fără o consultare prealabilă a populației respective, a Cadrilaterului. Tratatul de la București, din 28 iulie st. v. 1913, n-a fost primul prin care se punea capăt unui război din Balcani. Tot în capitala noastră s-a încheiat și tratatul din 19 februarie st. v. 1886, prin care lua sfîrșit războiul, zis de „zece zile", dintre Bulgaria și Serbia.

În anii ce au urmat răscoalei din 1907 și, în parte, sub influența zguduirii produse de această răscoală, au luat naștere două partide politice: partidul conservator-democrat, sub președinția lui Take Ionescu, și partidul național-democrat, sub dubla președinție a lui N. Iorga și A. C. Cuza. Takiștii, exponenți ai burgheziei mici și mijlocii ridicate în condițiile dezvol-

ării capitalismului, se constituie în organism politic la începutul lui februarie 1908, printr-un congres în București, și repurtează, într-un scurt interval, o serie de succese electorale, în special la Colegiul al II-lea. Ei participă la guvernarea conservatoare de sub președinția lui Titu Maiorescu, în 1912—1913, în timp ce celălalt organism politic, național-democrat, fondat în 1910, avînd mai puțin răsunet în mase și propovăduind antisemitismul, rămîne permanent în opoziție.

BUCUREȘTII ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Izbucnirea primului război mondial (28 iulie st. n. 1914) a avut drept pretext asasinarea, la Sarajevo, a principelui moștenitor al Austro-Ungariei, Franz-Ferdinand, și a soției acestuia de către un tînăr sîrb, Gavril Prinkip: în realitate, motivul adevărat, adînc, al războiului a fost ciocnirea de interese a puterilor imperialiste, care, potrivit concluziilor lui V. I. Lenin, urmăreau „acapararea de noi teritorii și subjugarea de națiuni străine... jefuirea bogățiilor acestora“ și „distragerea atenției celor ce muncesc de la crizele politice interne“. Cele două tabere în luptă — de o parte Anglia, Franța și Rusia, formînd Tripla Înțelegere sau Antanta, plus Belgia, Serbia și Muntenegru, de partea cealaltă Germania și Austro-Ungaria, adică Puterile Centrale — căutau fiecare să atragă de partea lor, spre a-și spori forțele, diferitele state europene și extraeuropene. Într-adevăr, alături de prima tabără intră în război Japonia (23 august st. n. 1914), Italia (10/23 mai 1915), alături de cea de a doua, Turcia (10/23 noiembrie 1914) și Bulgaria (10/23 septembrie 1915). Țara noastră era solicitată de ambele tabere. Aveam cu Austro-Ungaria încă din 1883 un confidențial tratat de alianță — îl cunoșteau numai capul statului, primii-miniștri și miniștrii de externe — dar întrucît ea era cea care atacase, nu fusese atacată, consiliul de coroană de la 3 august st. n. 1914 socoti că nu e cazul să se aplice prevederile acestui tratat și proclamă *neutralitatea armată*. O mare parte a opiniei publice cerea să intrăm în război alături de Antantă, spre a dezrobi pe frații din Transilvania, împotriva cărora guvernele maghiare reacționare duceau o politică de opresiune și deznaționalizare. Avură loc, în acest sens, o serie de manifestații și de întruniri publice la București, de obicei în sala „Dacia“, la care luară cuvîntul, alături de Take Ionescu, Niculae Filipescu, Barbu Delavrancea și reprezentanți ai românilor de peste munți, ca preotul Vasile Lucaci și Octavian Goga. Armata fu concentrată și ocupă poziții de-a lungul Carpaților; înzestrarea ei cu armament modern și în cantitate suficientă nu se putu face însă, deoarece noi nu aveam uzinele corespunzătoare, iar taberele

Fig. 103 — Ștefan Gheorghiu. (I.I.)

în luptă nu voiau să ne aprovizioneze cîtă vreme nu erau sigure de participarea noastră la război. Perioada de neutralitate dură doi ani de zile; în acest răstimp se duseră tratative diplomatice; încă la 1/14 octombrie 1914, guvernul român avea din partea Rusiei recunoașterea dreptului „de a-și anexa regiunile din monarhia austro-ungară cu populație română“; în cele din urmă se ajunse, la 4/17 august 1916, la un tratat formal de alianță cu puterile Antantei, tratat deocamdată secret, iscălit la București de reprezentanții diplomatici ai acesteia, prin care se hotăra ca „România să alipească, la finele războiului, provinciile locuite de români ale teritoriului monarhiei austro-ungare“. Între timp se vindeau cereale puterilor centrale, și aceasta prilejui o serie de afaceri și hatîruri cu „permisele de export“ de pe urma cărora se îmbogățiră o seamă de acoliți politici și de samsari. În noaptea de 14 spre 15 august 1916, în timp ce în satele țării se trăgeau clopotele și suna goarna vestind mobilizarea generală, primele noastre trupe trecură Carpații și începură înaintarea în Transilvania. Dar la cîteva zile numai după aceea avu loc dureroasa înfrîngere de la Turtucaia, și bucureștenii se temură de o eventuală trecere a dușmanului biruitor peste Dunăre. Ea nu se produse pentru moment; în schimb, se produseră cîteva bombardamente aeriene, în tim-

pul zilei, cu avioane Taube, iar noaptea, în două rînduri, cu balonul dirijabil Zeppelin. Au fost sute de morți și răniți, iar urmele lăsate în zidurile clădirilor — pe strada Atena, pe strada Berzei, nu departe de casa părintească a scriitorului acestor rînduri, pe strada 13 Septembrie, la Arhivele Statului — se mai văzură mulți ani după aceea. Atacați de forțe superioare numericește și mult mai bine înarmate, atît în Dobrogea, cît și în Transilvania, trebuirăm să ne retragem mai întîi pe linia munților, apoi, după o lună de rezistență îndărătnică, în care respinseserăm încercările de străpungere și după ce dușmanul trecu Dunărea pe la Zimnicea, spre răsărit. O mare luptă dată pe Neajlov, la sud-vest de București, părea, la început, că va opri frontul și va apăra capitala de ocupație; pînă la urmă însă furăm înfrînți — un general român fiind luat prizonier, planul operațiunii căzu în mîna adversarului — și trebuirăm să continuăm retragerea spre Siret. În ziua de 23 noiembrie/6 decembrie primele detașamente de germani pătrunseră în București. Am văzut, din dosul jaluzelelor trase, trecînd pe strada noastră patrula de ulani, cu caii la pas, cu coifurile acoperite de pînză, cu lancea fixată la scara din stînga a șeii; în fund, pe dealul Spirei, ardea Arsenalul. Lumea stătea zăvorîtă prin case și se temea de armata îmbrăcată cenușiu *(„feldgrau“)*, care năpădise orașul. Bucătării de campanie nemțești erau instalate în curtea palatului, în Calea Victoriei; la „Capșa“ se așezaseră bulgarii. Imediat apărură — lipite pe ziduri — „ordonanțele“ autorității de ocupație, cu tot felul de măsuri și restricții. Trebuisem să predăm, încă în ajunul intrării nemților, toate armele: de la revolver și pușcă de vînătoare, pînă la sabie și floretă. Au venit la rînd: trăsurile, caii, bicicletele, zahărul care depășea cantitatea de cinci kilograme de familie, gazul lampant, vasele de bucătărie și cazanele de aramă, clanțele de la uși, de alamă, precum și un număr de saltele, cearșafuri, covoare și blănuri. Începînd de la 24 aprilie 1917, s-au luat clopotele de la biserici, lăsîndu-se, de fiecare oraș, cîte unul. Bucureștii și județul Ilfov sînt impuși, în mai 1917, la o contribuție de 86 milioane lei pentru cheltuielile de administrație ale teritoriului ocupat, restul țării ocupate acoperă diferența pînă la 215 milioane. Se emite, din ordin, în ianuarie 1917, de către Banca generală a Țării Românești — filiala, de fapt, a băncii Diskonto-Gesellschaft din Berlin — hîrtie-monedă, bineînțeles fără acoperire aur; această emisiune a atins, pînă la urmă, suma de 2 miliarde 175 milioane lei și ne-a rămas în spinare. Erau bancnote de 1.000, 100, 20 și 1 leu, de 50 și de 25 de bani. Începe o exploatare sistematică și fără cruțare a teritoriului; se ia tot ce se poate lua; se lasă locuitorilor, ca hrană, numai minimum necesar spre a-și ține zilele. Grîne, vite, petrol, lemn de construcție, lînă, lapte, pește, fructe — pînă și măceșe, ghindă și jir — totul se strînge și se cară în Germania; pe deasupra, lădițele de cîte cinci kilograme de alimente pe care fiecare soldat avea dreptul să le trimită săptămînal acasă. Îi vedeam făcînd coadă la Poșta centrală, unde mă duceam să citesc, bătute la mașină și lipite de zid, comunicatele de război ale aliaților. Aceleași comunicate — francez, englez, rus și italian — se puteau citi și în ziarele nemțești și unguerești, în special *Neue Freie Presse* și *Pester Lloyd*, care erau de vînzare în 1917—1918 la Librăria „Alcalay“, nu însă și în *Bukarester Tageblatt*, în varianta românească a acesteia, *Gazeta Bucureștilor*, și, mai tîrziu, în *Lumina*, de tristă amintire, a lui C. Stere. Mareșalul Mackensen, comandantul trupelor de ocupație — și, ca atare, responsabil, în ultimă instanță, de exploatarea dură a teritoriului ocupat — locuia în casa Meitani, pe Brezoianu, în fața Pieței Valter Mărăcineanu; îl vedeam cîteodată trecînd spre Șosea, călare, flancat de doi aghiotanți și purtînd faimoasa căciulă de husar „împodobită“ cu capul de mort și cele două ciolane încrucișate. Cînd bulgarii au pus într-o noapte mîna pe o seamă de manuscrise slave de la Academie și au vrut să le transporte, împreună cu cîteva evangheliare ferecate în argint luate de la muzeu, peste Dunăre, acest comandant al oștii dușmane, sesizat de reprezentanții instituțiilor noastre, a făcut totuși un gest care a impresionat pe bucureșteni: a dat ordin telefonic să fie oprit camionul bulgar — era aproape de Giurgiu — și întors îndărăt. Marea majoritate a școlilor nu s-au putut deschide în primul semestru; localurile erau parte rechiziționate, parte stricate. În toamna lui 1917, Liceul „Lazăr“ — intram atunci în clasa a șasea — a funcționat în clădirea Școlii normale de la Sfînta Ecaterina. Acasă, urmăream, în fiecare seară, pe hartă — se puteau procura asemenea hărți de la librării — mersul operațiunilor militare. Ecoul biruințelor de la Mărăști și Mărășești, ajuns în București pe diferite căi — una din ele erau răniții germani, din care o parte fuseseră instalați în spitalele orașului — avusese un efect înviorător, stenic asupra populației noastre. Un alt moment de îmbărbătare a fost comemorarea de cinci sute de ani de la moartea lui Mircea cel Bătrîn, la începutul lui februarie 1918, cînd profesorul Dimitrie Onciul a rostit la Mitropolie, după slujbă, cuvîntul de pomenire. Enumerarea posesiunilor din titlul voievodului: Amlașul, Făgărașul, ținutul dintre Dunăre și mare, în momentul acela cînd Dobrogea era ocupată în întregime, cînd cea mai mare parte din restul țării zăcea sub cizma dușmanului, cînd eram, după vorba poporului, „cu apa la gură“, ne-a dat încredere, ne-a făcut să sperăm în triumful dreptății noastre. Au urmat zilele grele ale preliminariilor de la Buftea și ale Tratatului de pace de la București. Acesta din urmă, semnat la 24 aprilie /7 mai 1918 de reprezentanții puterilor centrale și aceia ai guvernului român prezidat de Alexandru Marghiloman, prevedea cedarea Dobrogei și a unei fîșii de teritoriu de-a lungul munților, în suprafață de 5.600 de kilometri pătrați, cuprinzînd vîrfurile dominante; ne impunea, de asemenea, condiții economice foarte grele, care făceau din noi aproape niște robi. Industria, comerțul,

finanțele erau supuse controlului german; petrolul intra în mîna lor; șantierele de la Dunăre erau luate cu o chirie ridicolă pe zeci de ani; ni se lăsa atît cît să putem munci — pentru alții. Tratatul de la București a reprezentat tipul tratatului de exploatare, colonialist; el arăta tuturor ce avea să ajungă lumea dacă biruia Germania lui Wilhelm al II-lea.

Din fericire, desfășurarea operațiunilor militare pe celelalte fronturi luă un alt curs; cumpăna războiului se aplecă în favoarea Antantei. Bulgaria, în urma ofensivei din Macedonia a generalului Franchet d'Espercy, ceru pace; armata austro-ungară, în descompunere, părăsi frontul italian; cea germană, împinsă necontenit îndărăt, în Franța, de generalisimul Foch, trebui să ceară și ea încetarea ostilităților (29 octombrie/11 noiembrie 1918). Noul guvern român — președinte al consiliului fiind generalul Coandă — denunță Tratatul de la București, care, deși ratificat de corpurile legiuitoare marghilomaniste întrunite la Iași, nu fusese promulgat niciodată, și, cu o zi înainte de armistițiul din Apus, mobiliză oastea ce ne rămăsese, dîndu-i ordin să intre din nou în Transilvania; între timp, se produse evacuarea Bucureștilor de către trupele germane; ocupația durase aproape doi ani, exact 707 zile.

Prăbușirea Austro-Ungariei dădu posibilitate maselor românești din Transilvania și Bucovina, unde exista, ca și în întregul Imperiu austro-ungar, o situație revoluționară, să hotărască în mod liber asupra soartei lor. La 15/28 noiembrie, bucovinenii se întruniră și proclamară unirea cu România. Trei zile mai tîrziu, la 18 noiembrie/1 decembrie, în cetatea care văzuse pe Mihai Viteazul biruitor și pe Horia tras pe roată, în Alba-Iulia, se strînseră reprezentanții poporului românesc din Transilvania, din Maramureș, din Crișana și din Banat și într-un glas hotărîră unirea. Ei proclamară totodată o serie de principii democratice, între care: „Votul obștesc, direct, egal, secret... pentru ambele sexe... reforma agrară radicală... drepturi și avantaje" pentru muncitorimea industrială, ca „în cele mai avansate state industriale". O delegație a adunării veni la București ca să aducă la cunoștința guvernului nostru cele hotărîte. Sfîrșitul anului 1918 văzu realizarea statului național unitar, așa cum îl visase Nicolae Bălcescu, așa cum îl doriseră Kogălniceanu și Eminescu (vezi fig. 104). Pe drept cuvînt, s-a afirmat recent: „Desăvîrșirea unității naționale a României era o necesitate istorică obiectivă, justă și legitimă, care concorda în întregime cu năzuințele de veacuri ale poporului nostru și cu însuși sensul dezvoltării istorice" (Gh. Gheorghiu-Dej).

Dar tot același sfîrșit de an văzu și sîngele muncitorilor curgînd în București, salvele de gloanțe închizînd pentru vecie gura acelora care cereau pîine și drepturi. Spre a înțelege cum s-a putut ajunge la această groaznică crimă, e necesar să cercetăm condițiile materiale și morale ale vieții muncitorești din capitală în anii războiului și mai ales în ultima parte a lui, de după izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Muncitorimea era *principial* împotriva războiului și pentru pace, dovadă schimbarea de titlu a periodicului *România muncitoare*, care se transformă în 1914 în *Jos războiul* — dovadă conferința socialistă interbalcanică din București, din 6 iulie 1915, care urmărește să suscite „o puternică mișcare populară în favoarea păcii, pentru o neutralitate absolută și strictă, pentru frăția între popoare", dovadă manifestația de la Galați, din 13 iunie 1916. Traiul, și așa greu, al lucrătorilor din fabricile și atelierele capitalei, se înrăutățește în timpul ocupației germane. O serie de întreprinderi sînt rechiziționate și lucrează sub regim militar; alimentele, rare, se scumpesc; nu există nici un fel de ajutor în caz de boală sau invalidi-

Fig. 104 — Leul, monumentul ridicat în amintirea ostașilor căzuți în războiul pentru întregirea neamului. Inscripția principală are următorul cuprins: „Spuneți generațiilor viitoare că noi am făcut suprema jertfă pe cîmpurile de bătaie pentru întregirea neamului". (C.C.G.)

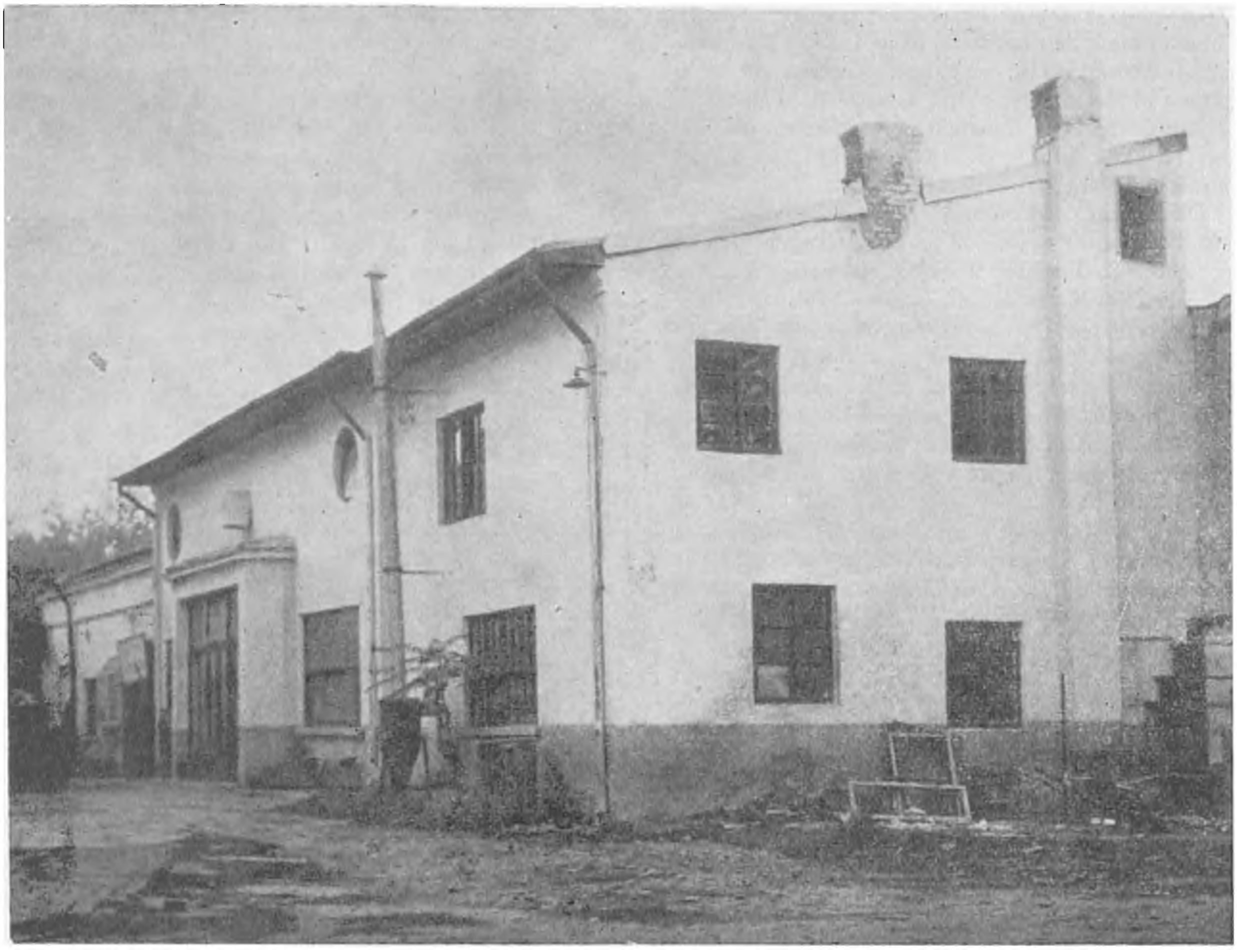

Fig. 105 — Casa din Calea Moşilor unde a funcţionat, pînă în anul 1918, una din primele tipografii muncitoreşti ilegale. (I.I.)

tate. Izbucnirea revoluţiei burghezo-democratice ruse, la 27 februarie/12 martie 1917, la Petersburg, dar mai ales victoria Marii Revoluţii Socialiste, sub conducerea lui Lenin, la 25 octombrie/7 noiembrie acelaşi an, înseamnă, în aceste împrejurări, un moment crucial. „Decretul asupra păcii", adoptat de al doilea Congres al Sovietelor, a doua zi după luarea puterii, decret prin care muncitorimea din ţările în război era îndemnată să lupte pentru „cauza păcii şi totodată cauza eliberării maselor muncitoare şi exploatate ale populaţiei de sub orice robie şi exploatare", face o puternică impresie pretutindeni, inclusiv în ţara noastră. Încă în martie 1917 se răspîndesc în Bucureşti manifeste revoluţionare (vezi fig. 105), iar femeile muncitoare organizează în această lună, în ziua de 26, o impresionantă manifestaţie pentru pîine şi pace, manifestaţie în cursul căreia poliţiştii sînt luaţi la goană. Prin venirea din Moldova a muncitorilor demobilizaţi, noile idei îşi fac drum şi mai adînc, cîştigă un număr tot mai mare de aderenţi. Revendicările se rostesc tot mai hotărît. Se formează nu numai în capitală, dar şi în alte oraşe din teritoriul ocupat, grupuri „maximaliste", care acţionează în ilegalitate, conduse de un comitet bucureştean avînd în frunte pe vechiul şi devotatul luptător socialist Alecu Constantinescu.

La plecarea nemţilor din Bucureşti, situaţia materială a muncitorimii era din cele mai grele; ţara fusese secătuită; recolta din 1918, foarte slabă, lipsurile deveneau tot mai mari. Era natural ca acei ce lucrau să ceară să li se asigure — lor şi copiilor lor — viaţa de toate zilele. Au făcut-o nu numai prin memorii scrise, dar şi prin greve şi demonstraţii de stradă care erau mult mai impresionante, aveau o putere de convingere mult mai mare. Au avut loc greve ale ceferiştilor, muncitorilor de la Regie, metalurgiştilor, tipografilor etc. Din nefericire, în loc să se cerceteze cu atenţie dezideratele muncitorimii şi — lucru esenţial — să se ia măsurile necesare pentru satisfacerea lor, s-a crezut că se poate rezolva problema cu gloanţe. Patronii de fabrici, bancherii, bogătaşii, toţi beneficiarii regimului, au cerut guvernului să le apere averile. Iar guvernul, care se temea ca mişcarea muncitorească să nu ducă, după exemplul proletariatului rus, la însăşi răsturnarea regimului politic — Partidul social-democrat, devenit acum

Partidul socialist din România, publicase *Declarația de principii*, în care proclama drept țel final „realizarea societății socialiste“ — a utilizat forța. Rezultatul a fost masacrul din Piața Teatrului și strada Cîmpineanu, în ziua de 13/25 decembrie 1918, cînd au căzut 102 morți. Un bloc de piatră, cu inscripție, gravată pe marmură, amintește astăzi trecătorului de crima săvîrșită acum aproape cinci decenii (vezi fig. 106).

Fig. 106 — Inscripția așezată pe locul unde au fost împușcați muncitorii la 13 Decembrie 1918. (S)

BIBLIOGRAFIE

I. *De la Unirea completă la războiul independenței.* 1. Fr. Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822—1900)*, Paris, 1900, VII + 451 p. in 8° și o hartă; 2. Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățămîntului superior*, București, 1928, 295 p. in 8°; 3. N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, 351 p. in 8°; 4. W.G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia 1859. An Episode in diplomatic History*, Cambridge, 1929, IX + 220 p. in 8°; 5. P. Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930, 485 p. in 8°; 6. T.W. Riker, *The making of Roumania. A study of an international problem 1856—1866*, Oxford-London, 1931, VIII + 592 p. in 8° (și în traducere românească: *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale 1856—1866*, București, f.a., 702 p. in 8°); 7. Al. Lapedatu, *În jurul asasinării lui Barbu Catargiu*, în *Mem. Secț. ist. Acad. Rom.*, t. XIV (1933), p. 185—226; 8. General Radu Rosetti, *Un document inedit asupra mișcării de la 3 august 1865. Scrisoarea lui Nicolae Rosetti Bălănescu către Alex. Ioan Cuza*, București, 1934, 14 p. in 8° și o planșă; 9. Paul Săndulescu, *Istoricul pavajelor bucureștene*, București, 1936, 192 p in 8°; 10. Marcel Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Adrianople jusqu'à la libération des terres (1829—1864)*, Paris, 1937, 579 p. in 8°; 11. I. Velicu, *Institutul de la Sfinții Apostoli și începutul mișcării de redeșteptare a românilor macedoneni*, în *Rev. ist. rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 272—286; 12. Const. C. Giurescu, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în *Studii*, XII (1959), nr. 2, p. 149—157; 13. Dan Berindei, *Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organizării statului național român (1856—1864)*, în *Studii*, XV (1962), 3 p. 667—684.

II. *De la războiul independenței pînă la primul război mondial.* 14. *Anuarul statistic al orașului București pe anii 1900 și 1901*, București, 1904, in 8°; 15. André Bellessort, *À travers la Roumanie I. Autrefois et aujourd'hui*, în *Revue des deux mondes*, XXV (1905), p. 830—873; 15. Fr. Damé, *Bucarest en 1906*, București, 1907, IV + 548 p. in 8°; 16. N. Popescu-Ricman, *Povestea întemeierii orașului Bucureștii-Noi. Scandaloasele abuzuri săvîrșite de ferocele economist N. Bazilescu*, București, 1913, 244 p. in 8°;

17. A. Muzet, *La Roumanie nouvelle*, Paris, 1920, 272 p. in 8°; 18. Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866—1900)*, Bucureşti, 1925, 456 p. in 8°; 19. Ion Ionescu, *Istoricul învăţămîntului ingineriei în România pînă la înfiinţarea şcoalelor politecnice*, în volumul festiv al Şcolii politehnice din Bucureşti, din mai 1931, p. 105—295; 20. C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, 4 volume, ediţia a doua, Bucureşti, 1936, 376 + 271 + 262 p. in 8°; 21. *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. VIII + 1181 in 4°; 21. G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, 948 p. in 4°; 22. Barbu Angelescu, *Societatea română de ştiinţe. 50 de ani de activitate 1890—1940*, Bucureşti, 1942, 141 p. in 8°; 23. G. Costescu, *Bucureştii vechiului regat*, Bucureşti, 1944, 397 + XII p.; 24. V. Bilciurescu, *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1945, 369 p. in 8°; 25. Şt. Buiuc, *S.T.B. Scurt istoric al celor 38 de ani de activitate*, în *Bucureşti*, 1947, p. 18—20; 26. Ilie Corfus, *Însemnările Androneştilor*, Bucureşti, 1947, 145 p. in 8°; *Răscoala ţăranilor din 1888*, Bucureşti, 1950, IX + 562 p. in 8°; 27. Elie Carafoli, *Aurel Vlaicu (1882—1913)*, Bucureşti, 1955, 56 p. in 8° şi ilustraţii; 28. *Despre influenţa mişcării revoluţionare ruse asupra începuturilor mişcării muncitoreşti din România*, în *Studii şi referate privind istoria României*, t. II (1954), p. 1223—1262; 29. *Primele asociaţii muncitoreşti în România*, în *Studii*, X (1957), 1, p. 65—89; 30. Victor Raţă, *Luptele muncitoreşti în România, în anii 1880—1890*, în *Studii şi referate...* (1954), p. 1275—1291; 31. Ilca Melinescu, *1 Mai în România între 1890—1900*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.* (Se va cita sub forma: *Analele Institutului*) I (1955) nr. 2, p. 57—70; 32. Victor Raţă, *Greva din august 1888 a muncitorilor ceferişti de la Atelierele centrale ale căilor ferate din Bucureşti*, în *Analele Institutului*, I (1955), 1, p. 5—25; 33. V. Raţă, *Grevele muncitorilor tipografi din Bucureşti din 1886—1888*, în *Analele Institutului*, II (1956), 5, p. 25—44; 34. V. Raţă, *Congresul de creare a Partidului Social-Democratic al muncitorilor din România (1893)*, în *Analele Institutului*, V (1959), 6, p. 49—61; 35. Gh. Unc şi C. Mocanu, *O pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră: 13 Decembrie 1918*, în *Analele Institutului*, V (1959), 1, p. 78—102; 36. *Lecţii în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Bucureşti, 1960, 659 p. in 8°; 37. *Presa muncitorească şi socialistă în România*, vol. I, 1865—1900, Bucureşti, 1964, 1.388 p. in 8°; 38. Deac Augustin, *Momente din începuturile mişcării muncitoreşti în oraşul Bucureşti*, în *Materiale de istorie şi muzeografie*, Bucureşti, 1964, p. 5—22; 39. G. Tudoran, *Ştefan Gheorghiu, propagandist şi organizator de seamă al mişcării muncitoreşti din România*, în *Analele Institutului*, X (1964), 1, p. 13—16; 40. N. Copoiu, *Congresul de reconstituire a Partidului Social-Democrat din România (1910)*, în *Analele Institutului*, XI (1965), 6, p. 3—13; 41. *Mişcarea muncitorească din România*, Bucureşti, 1965, 456 p. in 8°; 42. G. Potra, *Alimentarea cu apă a bucureştenilor de altădată* (manuscris).

III. *Bucureştii în timpul primului război mondial.* 43. *„Z.181." Im Zeppelin gegen Bukarest, von dem ersten Offizier eines Z — Luftschiffes*, Berlin, 1916, 107 p. in 8°; 44. N. Georgescu, *În puterea „Pumnului de fier"*, Iaşi, 1918, 96 p. in 8°; 45. Const. Bacalbaşa, *Capitala sub ocupaţia duşmanului*, Brăila, 1921, 256 p. in 8°; 46. C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, ediţia a doua, vol. I—III, Bucureşti, f.a., 504+702+573 p. in 8°; 47. Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile subt cultura pumnului german*, Bucureşti, 1920, 367 p. in 8°; 48. *Enciclopedia României*, I, Bucureşti, 1938, p. 883—936; 49. Gh. Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a partidului...*, ed. a II-a, Bucureşti, 1952, 64 p. in 8°; 50. I. Gheorghiu, *Relaţiile româno-ruse în perioada neutralităţii României (1914—august 1916)*, în *Studii şi referate privind istoria României*, t. II, Bucureşti, 1954, p. 1445—1518; 51. V. Liveanu, *Evenimentele imediat premergătoare armistiţiului de la Focşani — 1917*, în *Studii şi referate...*, II, p. 1519—1549; 52. C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteşiu, V. Liveanu, *Lupta revoluţionară a maselor — factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România*, în *Studii*, XI (1958), 6, p. 21—56; 53. V. Liveanu, *Mişcarea muncitorească din Bucureşti în anii 1917—1921*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 159—185; 54. C. Nuţu şi A. Egyed, *Adunarea de la Alba-Iulia. Unirea Transilvaniei cu România*, în *Din istoria Transilvaniei*, II, ediţia a doua, Bucureşti, 1963, p. 436—455; 55. Const. C. Giurescu, *1 decembrie 1918*, în *Glasul patriei* din 1 decembrie 1964, p. 1.

ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE
(1918—1939)

Populaţia Bucureştilor, de 382.853 de locuitori în 1918, a crescut la 786.929 în 1936: e, în primul rînd, urmarea dezvoltării economice a oraşului, strîns legată de întregirea politică a statului.

Desăvîrşirea unităţii naţionale, în 1918, a avut consecinţe din cele mai importante asupra dezvoltării Bucureştilor. Devenit capitala unei ţări cu suprafaţa şi populaţia mai mult decît dublată, avantajat apoi de faptul că organizarea centralizată a statului, cu atribuţiuni din ce în ce mai sporite şi mai complexe, impunea crearea la centru a unui număr tot mai mare de instituţii, cu personalul aferent, Bucureştii au cunoscut o creştere excepţională, nemaiîntîlnită niciodată în decursul istoriei sale. Fenomenul de după 1859, cînd avusese loc formarea statului naţional, s-a repetat, la o scară însă mult sporită, după 1918. S-a dovedit încă o dată că factorul *politic* a avut însemnătate în dezvoltarea oraşului, că după cum la început această dezvoltare a fost influenţată de împrejurarea că Bucureştii au devenit capitala Ţării Româneşti sau Munteniei, apoi, în secolul al XIX-lea, capitala Principatelor Unite, tot aşa acum ea a fost influenţată de faptul că oraşul a devenit capitala României întregite.

Dar factorul principal a fost cel *economic*. Într-adevăr, dacă n-ar fi avut loc o însemnată dezvoltare economică, se putea ca Bucureştii să rămînă numai centrul politic şi administrativ, aşa cum a rămas de pildă Ankara faţă de Istanbul, Washington faţă de New York sau Canberra faţă de Sydney. A avut loc însă această însemnată dezvoltare economică. Industrializarea a făcut progrese mari. S-au întemeiat în Bucureşti o serie de fabrici noi, s-au mărit multe din cele existente. Concentrarea în capitală a atîtor întreprinderi industriale se explică, pe de o parte, prin faptul că aici era o masă importantă de consumatori, deci că o bună parte din produse se putea desface pe loc, pe de altă parte, prin uşurinţa procurării mîinii de lucru, a tehnicienilor şi a creditelor necesare, apoi prin împrejurarea că patronii respectivi puteau locui în capitală, cu toate avantajele ei, între care acela al contactului permanent cu autorităţile de stat dispensatoare de contracte de furnituri şi cu oamenii politici influenţi, avea o deosebită greutate. Se poate spune că în răstimpul dintre cele două războaie mondiale Bucureştii au devenit un oraş industrial important, dispunînd acum şi de o industrie grea, capabilă să fabrice echipament de cale ferată — locomotive şi automotoare — apoi ţevi trase şi armament, dar lipsindu-i industria producătoare de maşini industriale şi agricole.

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI. COMERŢUL ŞI BĂNCILE

După primul război mondial s-a accentuat în întreaga ţară procesul de industrializare; de la 440 de milioane lei aur, cît era în 1919, capitalul investit în industrie a crescut la 950 milioane în 1936: aşadar, un spor de 116%. Nicăieri însă, în nici o parte a teritoriului, acest proces n-a avut amploarea şi ritmul din Bucureşti. Sute de întreprinderi noi — unele de mari proporţii — s-au înfiinţat; multe din cele vechi s-au mărit. La 1 ianuarie 1938, producţia industrială bucureşteană reprezenta 17,2% din întreaga producţie a ţării. Sau, în lei, 11.144 de milioane din totalul de 64.567. Iar dacă adăugăm şi judeţul Ilfov, adică, de fapt, vecinătatea imediată a capitalei, pe o rază de vreo 30 de kilometri, atunci valoarea producţiei

bucureştene se ridică la 14.475 milioane sau 22,4%. Cifrele sînt şi mai impresionante dacă ne referim la anumite ramuri industriale. În industria textilă, de pildă, Bucureştii dau, la aceeaşi dată, circa 31% din toată producţia ţării, iar industria uleiurilor vegetale, 37,8%. Asemenea cifre au şi determinat pe unii cercetători să afirme că industrializarea capitalei s-a făcut „într-o măsură anormală". Am arătat mai înainte (p. 181) motivele care explică această stare de lucruri; ele au precumpănit faţă de acelea care ar fi impus aşezarea industriilor într-altă parte, unde materia primă era imediat accesibilă, nu trebuia transportată, sau unde mîna de lucru costa mai puţin.

Urmărind istoricul industrializării Bucureştilor în răstimpul dintre cele două războaie mondiale, se pot distinge trei perioade: prima, pînă la izbucnirea crizei economice din 1929; e perioada cînd se creează sau se măresc multe întreprinderi; cea de-a doua, perioada crizei, cuprinzînd anii 1929—1932, ani de stagnare şi, sub unele raporturi, de regres; a treia, din 1933 înainte, care înseamnă o reluare a procesului de industrializare, determinată, pe de o parte, de politica de înarmare şi echipare, pe de alta, de legea din 1 august 1936. Această lege încuraja înfiinţarea de fabrici care să producă articole ce nu se mai fabricaseră pînă atunci la noi (ţevi trase, aluminiu, cabluri şi aparate electrice etc.); se acordau avantaje vamale şi valutare la procurarea din străinătate a maşinilor sau instalaţiilor necesare şi se prohibea orice import de asemenea articole pe un anumit interval de timp, de la 16 pînă la 32 de luni. Un foarte puternic sprijin a găsit procesul de industrializare în tarifele vamale „protecţioniste", adică prevăzînd taxe vamale ridicate, prohibitive, la importul articolelor care se fabricau şi la noi. Dar aceste tarife, apărînd pe de o parte industria naţională, i-au îngăduit acesteia, pe de alta, să aibă un caracter monopolist, să evite concurenţa străinătăţii şi să impună deci pieţei interne preţuri urcate, de speculă. Cu atît mai mult cu cît diferite fabrici producînd acelaşi articol, de pildă hîrtia, tabla etc., s-au cartelat, adică au fixat de comun acord acelaşi preţ şi şi-au împărţit piaţa în arii de desfacere, *împiedicînd deci şi concurenţa internă*, după ce o sugrumaseră pe cea externă. Rezultatul a fost specularea consumatorului, aşadar a păturii ţărăneşti şi a populaţiei cu venituri mici din oraşe, care a trebuit să plătească preţuri mai mari decît cele normale. Ciştigurile industriaşilor, în toată această perioadă, au fost extraordinare, mai ales că, pe lîngă salariile mici plătite muncitorilor, foarte mulţi din ei au practicat şi *evaziunea fiscală*. În special la furniturile de stat s-a cîştigat enorm, mai cu seamă atunci cînd comisiile de recepţie erau „înţelegătoare".

Nu e în intenţia noastră şi nici nu s-ar putea în cadrul acestei lucrări de sinteză să arătăm toate întreprinderile industriale — sute la număr — care iau naştere în Bucureşti în răstimpul dintre cele două războaie mondiale. Ne vom mărgini să indicăm cîteva din cele mari, şi în primul rînd pe acelea care produc articole ce nu se mai fabricaseră pînă atunci în oraşul nostru. În domeniul industriei grele, metalurgice, cităm Uzinele „Malaxa" — azi „23 August" — care au început ca ateliere pentru reparat locomotive, spre a ajunge vaste întreprinderi de construit locomotive şi automotoare — inclusiv motoarele Diesel necesare; ele dispun şi de mai multe cuptoare electrice pentru turnarea oţelului de calitate şi a oţelului de scule. Alături, în aceeaşi parte de răsărit a Bucureştilor, sînt Uzinele pentru fabricarea ţevilor fără sudură — azi Uzinele „Republica"; ele s-au înfiinţat în urma legii din 1 august 1936. Aceste două mari întreprinderi s-au realizat graţie sprijinului masiv al statului, sub formă de credite şi comenzi; de altfel, inginerul N. Malaxa ştia să-şi asigure, prin generozităţi bine calculate, concursul întregii oficialităţi. În cealaltă extremitate a oraşului, lîngă Bucureştii-Noi, s-a înfiinţat o altă uzină metalurgică, de produse laminate, sub numele „Laromet" — azi Uzina de laminate neferoase. Un laminor poseda şi „Industria fierului"; capacitatea lui era de 10.000 tone anual. „Ford-Româna", instalată la Floreasca, monta, carosa şi repara automobilele cunoscutei fabrici americane, iar „Fichet" construia case de bani, instalaţiuni de *safe*-uri şi mobile de oţel. În domeniul industriei textile trebuie semnalată înfiinţarea primelor fabrici de ţesut fire de mătase; pînă în 1923 asemenea întreprinderi nu existaseră în Bucureşti. Din această categorie fac parte ţesătoriile „Jacquard" şi „Adesgo", cu ciorapii bine cunoscuţi. Încep să se producă, din 1935 înainte, şi fibrele *artificiale* de „mătase"; ele poartă numele de „viscoză" sau „rayon". O mare fabrică de asemenea fire artificiale, numită azi „Viscofil", se instalează la Popeşti-Leordeni, la sud de oraş, dincoace de linia forturilor. Mirosul greu, de hidrogen sulfurat, îi anunţa prezenţa înainte de a fi în faţa ei. Filaturi şi ţesătorii moderne se instalează în diferite părţi ale Bucureştilor: „Coddington-Lamb", cu capital exclusiv englezesc în cartierul Colentina, „Balkan" în Tei, „Dîmboviţa" în Dudeşti, „Dacia" la Bucureştii-Noi. Spre nord de oraş, în comuna Baloteşti, ia fiinţă în 1938 filatura de in, cînepă şi sizal numită „Secerătoarea". Sînt apoi postăvăriile sau fabricile de postav şi stofe: „Postăvăria română" pe Şoseaua Pantelimon, „Mioara" pe Şoseaua Iancului şi „Saturn" între „gropile" Ouatu şi Cuţarida. Industria textilă întrebuinţează, la 1 ianuarie 1938, cel mai mare număr de lucrători: 17.911 faţă de cei 7.424 întrebuinţaţi în metalurgie, 5.659 în industria chimică, 5.258 în industria alimentară şi 1.737 în morărit. Interesantă e dezvoltarea pe care o ia ramura industriei electrotehnice producînd o serie de articole care pînă acum nu se fabricaseră în Bucureşti: becuri electrice în fabricile „Lumen" şi „Tungsram", telefoane şi aparate electrice de semnalizare şi transmisiuni la „Standard Electrica Română" şi „Elnor", aparataj electric la „Korber şi

Mann", maşini electrice de călcat la „Industria electrică română". În ce priveşte acumulatorii şi pilele electrice, pe lîngă mai vechea întreprindere „Tudor", existentă din 1911, se înfiinţează, în intervalul amintit, alte trei: „Rova", „Eol" şi „Crypton". O industrie nouă este şi aceea de avioane; există două întreprinderi de acest fel: „S.E.T." a inginerului Zamfirescu, producînd în subsidiar aparate de radio, şi I.C.A.R.; ele nu iau însă o dezvoltare deosebită, rămîn într-un stadiu incipient. Tot nouă este şi industria de articole de cauciuc de la Jilava. În celelalte ramuri industriale asistăm la crearea de noi unităţi pentru articole care se produceau şi pînă atunci sau la mărirea celor existente. În industria uleiurilor vegetale, Bucureştii au acum patru mari fabrici — „Phönix" — cea mai modernă, pe Şoseaua Viilor — „Assan", „Zimmer" şi „Hermes" — din cele şase cîte există în întreaga ţară; în industria grafică se adaugă, în 1920, excelenta Întreprindere „Cultura naţională", pe Calea Şerban-Vodă, cu întreaga instalaţie tipografică şi de legătorie adusă de la Viena. Vîndută în 1930 statului, ea îşi schimbă numele în „Imprimeria naţională". Ritmul construcţiilor de imobile face să crească numărul întreprinderilor producătoare de cărămizi şi ţigle: el se ridică în 1935 la 30 din totalul de 145 în întreaga ţară. De asemenea, face să crească numărul unei serii întregi de industrii producînd articole necesare acestor construcţii; în ce priveşte oglinzile, de pildă, Bucureştii au cinci asemenea întreprinderi din totalul de 20 pe întreaga Românie.

În răstimpul dintre cele două războaie mondiale Bucureştii devin aşadar treptat un oraş industrial. Ei au acum o întreagă gamă de industrii: de la industria grea, metalurgică, pînă la aceea electrotehnică şi a aparatelor de precizie, de la industria alimentară, cu numeroasele ei ramuri, pînă la aceea a materialelor de construcţie, de la industria textilă şi a pielăriei pînă la cea chimică şi grafică. Din rolul de capitală a unei ţări „eminamente agricole" au ajuns la acela de exponent al unei dezvoltări industriale tot mai accentuate. O mare parte din populaţia oraşului lucrează în diferitele întreprinderi industriale ale lui; sute de mii de persoane depind, direct şi indirect, de aceste întreprinderi. Comerţul, administraţia, politica, într-un cuvînt, întreaga viaţă a capitalei şi, în ultimă analiză, a ţării, e influenţată de industria bucureşteană.

Totuşi, această industrie prezintă lacune însemnate: nu există încă o industrie producătoare de maşini-unelte şi maşini agricole, ramuri esenţiale pentru o dezvoltare organică; de asemenea, industria chimică e prea puţin dezvoltată; aceste lacune vor fi remediate după 23 august 1944, în perioada construirii socialismului.

În al doilea rînd, o bună parte a industriei bucureştene — ca şi a industriei ţării în genere — se află sub controlul capitalului străin, care, în perioada stabilizării relative a capitalismului (1923—1928), îşi întăreşte poziţiile, iar în aceea a crizei (1929—1933) se dezvoltă. Acest control se exercită, pe de o parte, prin participări la industriile existente, pe de altă parte, prin înfiinţări de industrii noi; operaţiunile se fac îndeobşte prin băncile bucureştene cu capital străin care finanţează viaţa industrială. Şapte asemenea bănci aveau în 1928 un capital de 1.095.000.000 lei. Cităm, ca exemplu, dintre ele, Banca Marmorosch-Blank, care avea participaţii la nu mai puţin de 95 de întreprinderi industriale. Bineînţeles, alături de aceste bănci cu capital străin, sînt şi cele cu capital autohton, în frunte cu Banca românească, citadela liberală.

Din 1924 înainte, există un institut de credit specializat în direcţia finanţării industriei, şi anume, Societatea Naţională de credit industrial, cunoscut îndeobşte sub numele de Creditul industrial. Potrivit legii de înfiinţare, această societate avea de scop să acorde credite industriilor, să mobilizeze creanţele industriale şi să încurajeze dezvoltarea industrială a ţării. În 1928, ca finanţa 490 de întreprinderi cu o producţie de 19.289 de milioane, reprezentînd 30,8% din întreaga producţie a ţării; foarte multe din cele 490 de întreprinderi finanţate erau din Bucureşti şi împrejurimile lui. Sediul Creditului se afla în clădirea din faţa Universităţii, unde actualmente se află TAROM-ul.

Restul băncilor fac în general operaţiuni pe termen scurt în legătură cu comerţul. Acesta ia avînt în deceniul 1919—1929; pretutindeni se deschid magazine, „deverul" e în creştere şi mulţi cred că el va spori mereu. În realitate, criza din anii 1929—1932 îşi are repercusiuni serioase şi asupra vieţii bancare şi comerciale. Aşezăminte importante bancare, care făcuseră imobilizări masive în investiţii industriale pe termen lung sau în imobile somptuarii, speculaseră asupra valutei sau oferiseră deponenţilor dobînzi prea mari, se prăbuşesc. Marmorosch-Blank, Banca franco-română, Banca Berkovitz, Banca Chrissoveloni şi o serie de altele încetează plăţile; mii de deponenţi îşi pierd banii; de la falimentul lui Hagi-Moscu (vezi mai sus, p. 168) nu se mai pomenise asemenea lovitură pentru locuitorii capitalei. După criză apar noi instituţii bancare ca „Binag"-ul, creaţie a statului, destinată agriculturii, Banca agrară, cu capital german; ia dezvoltare mai vechea Bancă urbană.

Dintre diferitele ramuri de comerţ, aceea *alimentară* este cea mai bine şi mai variat reprezentată. Bucureştii rămîn în continuare oraşul în care cei cu mijloace mănîncă şi beau bine, în contrast cu cei nevoiaşi, care abia îşi ţin zilele. Am putea spune chiar că această tradiţie îşi găseşte acum o manifestare optimă. Nu mai puţin de cincisprezece categorii de localuri şi magazine îmbie pe trecători. *Băcăniile* sînt răspîndite în tot oraşul. Unele foarte mari, ca „Dragomir Niculescu", pe Calea Victoriei (vezi fig. 107), în colţul de nord-est al Pieţei Teatrului — unde sînt azi magazinele „Romarta" — sau „Dinischiotu", la începutul străzii „Decebal", oferă protipendadei politice şi economice a oraşului tot soiul de „coloniale" şi „deli-

catesc", de la fructele şi mirodeniile exotice pînă la nesfîrşita gamă a produselor pămîntului nostru. Alături de un morun sau nisetru uriaş, vezi în vitrină cutiile de icre negre, lîngă ele homari sau „stacoji" de Constantinopol, alături vînat de tot felul; într-un alt compartiment sînt brînzeturile, româneşti şi străine, în altul băuturile în sticle, de o varietate impresionantă, într-un al treilea conservele de tot felul, de la sardele pînă la compoturi şi gemuri. Poţi să zăboveşti într-o asemenea vistierie a bunătăţilor ceasuri întregi; ai impresia că produsele alimentare nu numai ale ţării, dar ale lumii întregi şi-au dat întîlnire aici. Sînt apoi magazinele specializate, care vînd numai anumite categorii de comestibile: astfel, *mezelăriile*, dintre care trebuie relevată seria de magazine ale firmei „Rochus"; magazinele de *cafea şi ceai*, multe din ele ţinute de armeni, specialişti în materie; în această categorie intră şirul de magazine standard ale firmei „Iuliu Meinl", cu centrala la Viena, adăugînd celor două produse amintite ciocolata şi diferite dulciuri. O caracteristică a Bucureştilor sînt *cofetăriile*, cu prăjituri excelente, a căror faimă a depăşit, pe drept cuvînt, hotarele. Şi în această ramură găsim acum o reţea de localuri ale uneia şi aceleiaşi firme: „Zamfirescu", de pildă, sau „Angelescu". Dacă numărul *berăriilor* creşte, el nu poate însă nici pe departe concura numărul *cîrciumilor* sau, cu pretenţiosul termen tehnic, al „debitelor de băuturi spirtoase". În privinţa aceasta nu dezminţim de loc pe strămoşi, chiar dacă acum viile nu mai dau ocol oraşului şi nu mai ajung pînă aproape în inima lui, ca la o mie şapte sute. Doar restaurantele, cu variata lor gamă, de la localurile de lux din centru şi de la Şosea — „Cina", „Mon jardin", „Colonnade" — la mai puţin pretenţioasele grădini de pe strada 11 Iunie, de pe diferitele şosele şi căi — un „Roşianu", un „Răcaru", „Roata Lumii", „Coana Victoriţa" etc. — şi pînă la puzderia de consumuri, ospătării, locante şi birturi populare pot să se apropie de ele ca număr. De altfel, în multe cîrciumi se iau şi gustări, „mezelicuri". O categorie de localuri care se dezvoltă mult în primul deceniu după război sînt bodegile sau localurile de aperitive; speţa existase şi mai înainte şi avusese în „Tripcovici" un exemplar de soi, bine cunoscut şi apreciat în capitală. N-au prins şi nu s-au înmulţit *automatele*, adică localurile în care, introducînd o fisă într-un aparat, primeşti sandvişul sau preparatul dorit (vezi fig. 108); se vede că bucureşteanul vrea să vadă pe cel ce-l serveşte, îi trebuie o ambianţă vie, iar nu un sistem mecanic, impersonal, pe care nu-l poţi consulta şi, eventual, interpela. Şi *cafenelele* sînt în scădere; dispare Terasa „Oteteleşanu" — celebra terasă unde se întîlniseră timp de decenii poeţii şi prozatorii — pentru a face loc Palatului Telefoanelor; dispar o seamă dintre vechile localuri de taifas, *schwartz* şi joc de biliard; locul le e luat de magazine cu dever mare, cum sînt, de pildă, reprezentanţele de automobile.

Cel mai mare „magazin universal" bucureştean în această perioadă este „Galeries Lafayette", pe Calea Victoriei, ocupînd localul, mult mărit, al vechii firme „Socec", care rămîne de altfel, cu cărţile şi papetăria ei, ca un raion sau despărţămînt în noua întreprindere. De un nivel mai puţin pretenţios, cu articole mai ieftine, sînt, pe Calea Victoriei, în faţa Poştei centrale, şi pe Calea Griviţei, în faţa Gării de Nord, magazinele universale „Sora".

În ultimii ani înainte de cel de-al doilea război mondial, în perioada 1935—1939, comerţul bucureştean atinge punctul său culminant. Numărul magazinelor e maxim; pe străzi întregi, ele formează un şir neîntrerupt. Afluenţa e aşa de mare pe Lipscani, încît se interzice circulaţia vehiculelor pe porţiunea dintre Smîrdan şi Piaţa Sf. Gheorghe. Dar nu numai centrul e plin de prăvălii; acelaşi spectacol îl oferă Calea Griviţei, de la întretăierea cu strada Buzeşti,

Fig. 107 — Băcănia Dragomir Niculescu vestită în perioada dintre cele două războaie mondiale. (M.I.B.)

pînă departe dincolo de gară, Dudeştii, de dincoace de Traian pînă la începutul Vitanului, Calea Moşilor, de la bulevard pînă la Obor; Oborul însuşi e plin de prăvălii şi depozite cu mărfuri necesare ţăranilor, de la căciuli, haine, articole de botez şi nuntă pînă la cherestea, butoaie, văsărie, sticlărie, fierărie, recipiente de tinichea şi aramă. De altfel, o dată cu creşterea considerabilă a oraşului, atît ca suprafaţă, cît şi ca populaţie, începe să se producă fenomenul aglomerării magazinelor pe *cartiere*; tendinţa e ca fiecare cartier să găsească, în cuprinsul lui, toate produsele de care are nevoie; această tendinţă se va accentua după cel de-al doilea război mondial şi-şi va afla, în ultimul deceniu, o înfăţişătoare expresie în corectele şi chiar elegantele magazine-standard — alimentare, aprozare, pîine, carne, produse zaharoase, ferometal etc. — care se întîlnesc pînă în cele mai depărtate colţuri ale fostelor mahalale.

EVOLUŢIA VIEŢII POLITICE

Cele două mari reforme, votul universal şi împroprietărirea ţăranilor, formulate înainte de izbucnirea primului război mondial şi realizate după terminarea lui — bineînţeles, în limitele pe care le impuneau interesele statului burghez — au avut adînci influenţe asupra vieţii politice. Partidul conservator, format în primul rînd din proprietarii de moşii şi bizuindu-se pe regimul electoral cenzitar, dispare o dată cu dispariţia acestuia din urmă şi cu micşorarea considerabilă a bazei economice a celor dintîi. Dispare, cam în acelaşi timp, prin moartea lui Take Ionescu (1922), şi Partidul conservator-democrat, prea mult legat de persoana întemeietorului şi şefului său. Apar, în schimb, noi formaţii politice. Primul, în ordine cronologică, e Partidul ţărănist. Ar fi fost nevoie de un organism care să urmărească sistematic şi stăruitor ridicarea şi întărirea economică şi culturală a ţărănimii, lipsită atîta vreme de conducători proprii şi formînd, în regimul cenzitar anterior, „zestrea“ electorală a guvernelor ce se succedau la cîrma ţării. Dar în loc să meargă pe acest drum, să stăruie în aplicarea consecventă a principiului care fusese la baza apariţiei lor, ţărăniştii fuzionară cu Partidul naţional din Ardeal, care primise şi rămăşiţele takiste, şi alcătuiră astfel un organism cu ideologie hibridă, în care influenţa conducerii blăjene, de tendinţă conservatoare-reacţionară, se dovedi preponderentă. Nu e de mirare deci că cele două guvernări ale „naţional-ţărăniştilor“ (16.XI. 1928—18.IV.1931 şi 6.VI.1932—14.XI.1933) n-au însemnat un real progres în viaţa ţărănimii, n-au adus rezultatele la care ea era în drept să se aştepte şi că au împins pe unii fruntaşi cu convingeri de stînga — dr. N. Lupu şi Grigore Iunian — să se despartă de partid şi să formeze grupări proprii. Tot o deziluzie a fost şi noul organism „*Partidul poporului*“, alcătuit în jurul generalului Al. Averescu. Acesta din urmă, remarcabil ostaş, se bucurase de o mare popularitate în timpul şi la finele războiului; el agitase problema „răspunderilor“ pentru gravele deficienţe, materiale şi morale, constatate în anii 1916—1919 şi se prezenta ca exponent al unei mişcări înnoitoare. În loc s-o realizeze, el merse pe drumurile bătute ale politicianismului; unii dintre colaboratorii săi se dovediră oameni de afaceri, iar Bucureştii văzură arzînd stocurile de mărfuri ale aprovizionării — Antrepozitele Giagoga, de pildă — ca să dispară urma malversaţiunilor. În aceste condiţii, e natural ca nici cele două guvernări ale Partidului poporului (13.III.1920—17.XII.1921 şi 30.III.1926—2.VI.1927) să nu fi corespuns aşteptărilor. E naturală, de asemenea, despărţirea de partid a fruntaşului dr. Petru Groza care întemeiază o grupare

Fig. 108 — Mulţimea plimbîndu-se pe Calea Victoriei „între Capşa şi palat“; pe dreapta firma primului bufet automat din Bucureşti; din sus de ea, blocul Imobiliara. (S) Fotografie din perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial.

proprie, *Frontul Plugarilor*, cu un program avansat, progresist.

Primul război mondial, care pricinuise poporului mari pierderi şi multe suferinţe, foamete şi ruină economică, a grăbit procesul de radicalizare al maselor, iar exemplul Revoluţiei din Octombrie şi victoria proletariatului rus au influenţat lupta muncitorilor din ţara noastră. În Moldova, demonstraţiile muncitoreşti, grevele minerilor, petroliştilor şi forestierilor luau amploare, în timp ce în teritoriul ocupat de trupele germane, organizaţiile socialiste, acţionînd în ilegalitate, chemau poporul să se împotrivească jefuirii ţării de către ocupanţi. În Transilvania, lupta de clasă a proletariatului se îmbina cu lupta împotriva asupririi naţionale.

În aceste condiţii, manifestaţia de la Bucureşti din 13 decembrie 1918 în Piaţa Teatrului Naţional — înăbuşită sîngeros de guvernul liberal — greva generală din octombrie 1920, care a ridicat la luptă aproape întregul proletariat din România, a scos în evidenţă „gradul de radicalizare şi capacitatea de luptă revoluţionară a clasei muncitoare". Se produce acum un proces de clarificare ideologică, o profundă schimbare în felul de a gîndi al clasei muncitoare. În sînul partidului socialist apar şi se dezvoltă grupele comuniste; socialiştii şi masele muncitoare încep să se orienteze tot mai hotărît spre ideile marxism-leninismului. În mai 1921, Congresul general al Partidului socialist, reunit în zilele de 8—10, la sediul din strada Academiei al ziarului *Socialismul* şi continuat apoi, în zilele de 11—13, la clubul din strada Sf. Ionică, a hotărît, cu o majoritate zdrobitoare de voturi, crearea Partidului Comunist din România şi afilierea lui la Internaţionala a III-a.

În perspectiva istorică a celor patru decenii şi jumătate ce au trecut de atunci, crearea Partidului Comunist din România a marcat o etapă nouă, de o covîrşitoare importanţă, în lupta proletariatului şi a maselor muncitoare din ţara noastră. Chiar de la primul congres, partidul şi-a închinat toate forţele pentru „triumful marelui ideal socialist". Dar prin programul său revoluţionar, Partidul Comunist a devenit imediat ţinta atacurilor atît ale guvernului din acel moment, condus de generalul Averescu, cît şi ale guvernului următor, în frunte cu Ion I. C. Brătianu. O mare parte din congresiştii care votaseră înfiinţarea Partidului Comunist au fost arestaţi, li s-a făcut procesul cunoscut sub numele de „procesul din Dealul Spirii" (1922) şi, în cele din urmă, în 1924, Partidul Comunist a fost pus în afara legii, rămînînd în această situaţie timp de două decenii, pînă îndată după 23 august 1944. Şi-a continuat însă activitatea în ilegalitate (vezi fig. 109—110), îndrumînd muncitorimea pe temeiul hotărîrilor congreselor sale, în special ale Congresului al V-lea (1931), şi organizînd, în perioada de plină criză economică şi de scădere a salariilor, o serie de acţiuni greviste şi revendicative, marcate de demonstraţiile muncitorilor ceferişti bucureşteni din 29 ianuarie 1931, februarie 1932, 28 ianuarie 1933, şi, îndeosebi, 2 februarie 1933, cînd partidul a aplicat o formă înaltă de luptă a clasei muncitoare — greva cu ocuparea întreprinderii, însoţită de organizarea unei largi mişcări de solidaritate în afară. În faţa amploarei luptelor muncitoreşti care primejduiau înseşi temeliile politice ale regimului burghezo-moşieresc, guvernul a recurs la măsuri extreme: decretarea stării de asediu cu tribunalele şi curţile militare respective şi o nouă „desfiinţare" a Partidului Comunist ilegalizat încă din 1924. În faţa acestor măsuri represive, Comitetul Central al Partidului Comunist a hotărît măsuri pentru declanşarea unui nou val de greve, la Atelierele Griviţa şi în centrele feroviare din ţară. La Bucureşti, lupta s-a desfăşurat sub conducerea directă a organizaţiilor de partid de la Ateliere, unde s-au evidenţiat zeci şi zeci de activişti revoluţionari. Muncitorii de la Griviţa declară grevă, ocupînd întreaga incintă a Atelierelor şi cerînd respectarea drepturilor cucerite anterior, eliberarea conducătorilor arestaţi, ridicarea stării de asediu şi existenţa liberă a sindicatului şi a comitetului de acţiune (vezi fig. 111). Ca şi la 13 decembrie 1918, autorităţile au răspuns cu gloanţe la cererile îndreptăţite ale muncitorimii: în dimineaţa zilei de 16 februarie, armata, adusă în grabă în jurul Atelierelor, trage în grevişti; mulţi dintre ei sînt ucişi sau răniţi, peste 2.000 sînt arestaţi. În procesul de la Craiova, proces care a avut un larg ecou internaţional, determinînd numeroase solidarizări cu cei judecaţi, conducătorii clasei muncitoare — în frunte cu Gh. Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica — au fost condamnaţi de Tribunalul militar la muncă silnică de la 15 la 25 de ani. Dar cu toate aceste măsuri, guvernele nu au izbutit să oprească mersul înainte al mişcării muncitoreşti din ţara noastră. Luptele ceferiştilor de la Griviţa au relevat „combativitatea revoluţionară a acestui detaşament al clasei muncitoare, hotărîrea sa de a-şi apăra interesele vitale", înscriindu-se totodată „printre primele mari acţiuni ale proletariatului mondial împotriva fascismului"[1]. Activitatea Partidului Comunist a continuat atît direct, cît şi sub alte forme, în special sub aceea a comitetelor antifasciste; în iunie 1933 s-a constituit în Bucureşti Comitetul naţional antifascist, alcătuit din muncitori şi intelectuali — de la studenţi la profesori universitari, literaţi şi artişti — care au editat în octombrie un buletin, iar în anul următor s-a format un comitet similar al femeilor. Tot în 1934, în august, a luat fiinţă Asociaţia „Amicii U.R.S.S.", grupînd pe cei care se interesau de marea ţară vecină şi urmărind să aducă la cunoştinţa publicului românesc realizările acesteia. S-au constituit şi o serie de alte organizaţii ca Liga muncii (1933), Blocul pentru apărarea libertăţilor democratice, Comitetul pentru amnistie, Reuniunea universală pentru pace (1937) etc. Dar toate aceste organizaţii, după o existenţă legală

[1] Nicolae Ceauşescu.

mai mult sau mai puţin scurtă, sînt dizolvate de autorităţi.

Partidul liberal, care guvernează şi de data aceasta, ca şi în epoca anterioară, cel mai mult (1918—1919, 1922—1926, 1927—1928, 1933—1937), urmăreşte în mod stăruitor dezvoltarea şi întărirea burgheziei, pe de o parte prin legiuirile sale, pe de alta prin instituţiile financiare de care dispune. În prima guvenare de patru ani, el alcătuieşte, dar fără respectarea formelor legale prevăzute, o nouă constituţie (28 martie 1923) şi face să se voteze de către Parlamentul său o serie de legi organice privind administraţia, finanţele, bogăţiile subsolului etc. Spre sfîrşitul legislaturii, se produce, cu asentimentul şefului partidului Ion I. C. Brătianu, renunţarea la drepturile sale a moştenitorului tronului, principele Carol (4 ianuarie 1926). Reîntoarcerea acestuia după mai bine de patru ani (6 iunie 1930) provoacă o sciziune în Partidul liberal: în timp ce majoritatea e contra celui reîntors, minoritatea, în frunte cu Gheorghe Brătianu, fiul lui Ion I. C., e pentru şi determină, în cele din urmă, recunoaşterea faptului împlinit. Cea de-a doua guvernare lungă (1933—1937), sub conducerea — după ce I. G. Duca e ucis — lui Gh. Tătărescu, a însemnat o îmbunătăţire a situaţiei economice şi financiare, grav atinsă de criza mondială, îmbunătăţire folosind în primul rînd burgheziei, şi o degrevare a ţărănimii chiabure şi a moşierimii prin legea conversiunii datoriilor agricole. Dar sub ea a avut loc şi creşterea curentului de extremă dreaptă, care a fost lăsat să acţioneze.

Deziluziile provocate de guvernările deficiente ale noilor formaţii politice, averescană şi naţional-ţărănistă, precum şi de aceea, falimentară, a guvernului de tehnicieni în frunte cu N. Iorga (1931—1932), ca şi metodele şi sectarismul Partidului liberal folosiseră, în ultimă analiză, acestui curent; după venirea la putere în Germania a lui Hitler (1933) — ciracul lui Mussolini, devenit repede „superior“ ca metodă, organizare şi cruzime, profesorului său — curentul de extremă dreaptă îşi modelează acţiunea potrivit exemplului de la Berlin, cu sugestii şi stipendii primite de acolo. Constituindu-se ca partid, în 1929, sub numele Garda de fier şi sub conducerea lui Corneliu Codreanu — o altă ramură, în frunte cu A.C. Cuza exista mai de mult — acest curent ajunge în luptă

Fig 109 — Casa din strada Mitropolitul Grigore nr. 69 în care a avut loc Conferinţa pe ţară a ceferiştilor în martie 1932. (I.I.)

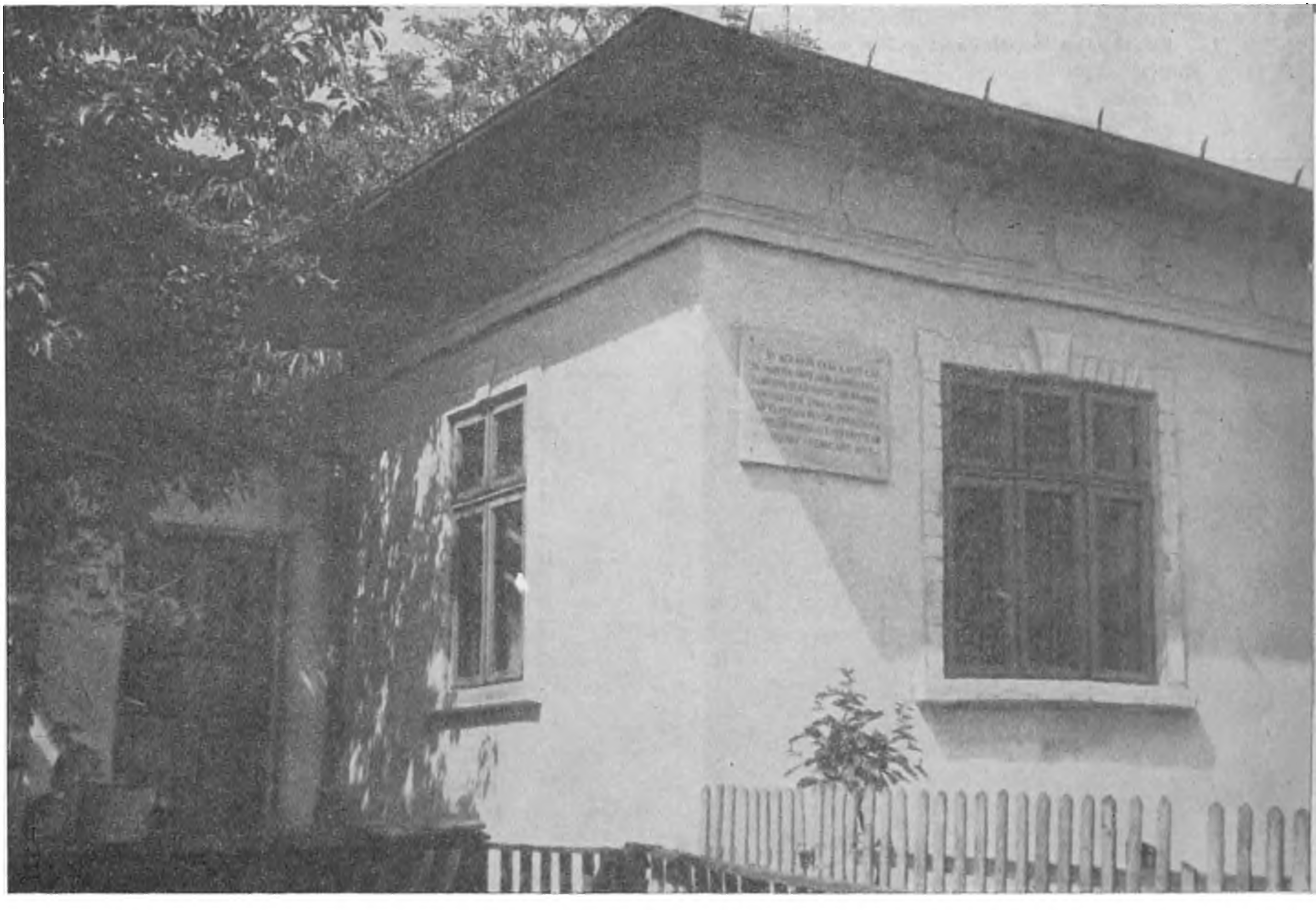

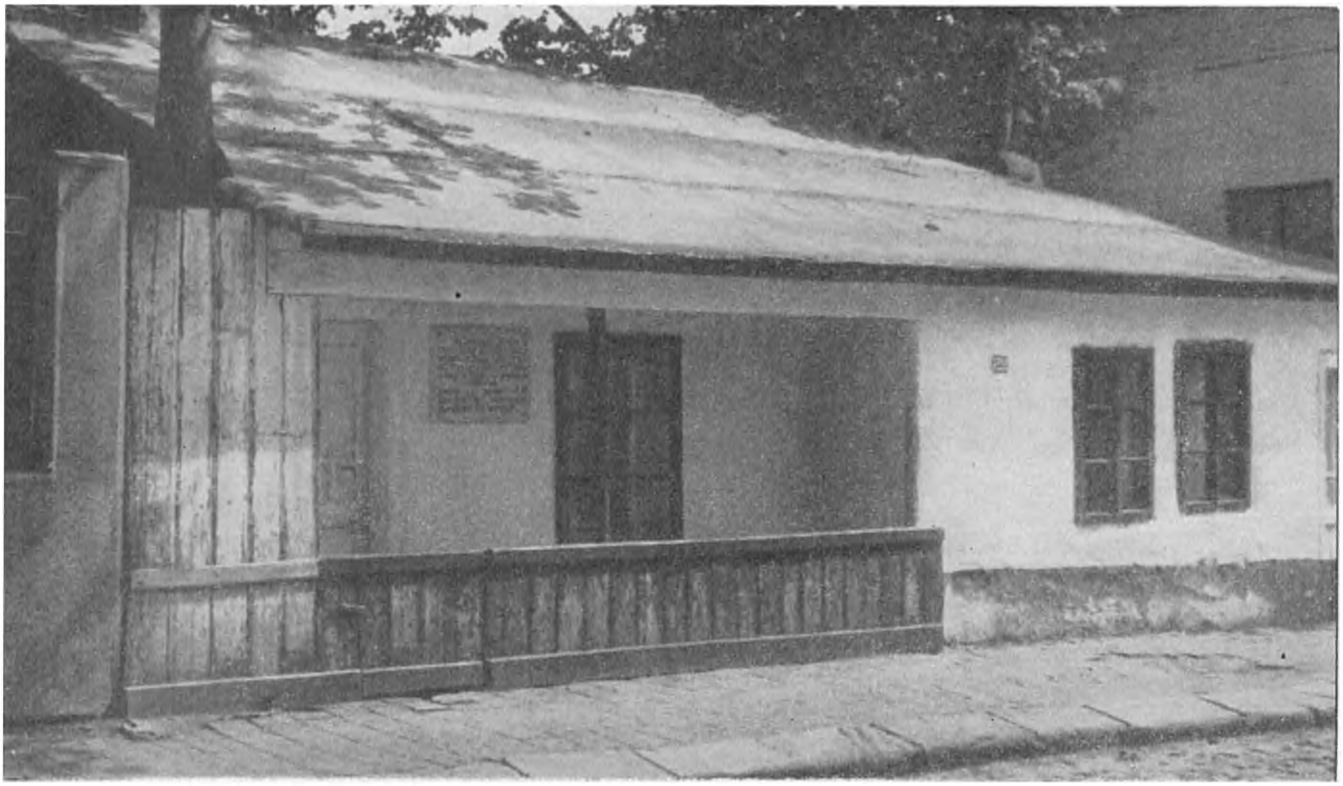

Fig. 110 — Casa din strada Ecoului nr. 29 în care a funcționat în anul 1932 în ilegalitate redacția organului central al Partidului Comunist Român „Scînteia" (I.I.)

Fig. 111 — Atelierele C.F.R. Grivița în zilele marilor lupte ale muncitorilor ceferiști din 15—16 februarie 1933. (I.I.)

directă, la alegerile din decembrie 1933, cu guvernul şi Partidul liberal, pe al cărui preşedinte, I.G. Duca, il asasinează. Reînfiinţată sub numele de „Totul pentru ţară", fosta Gardă face o propagandă intensă, în special în rîndurile tineretului ; paralel cu creşterea puterii lui Hitler, a îndrăznelii lui Mussolini şi a rebeliunii lui Franco, în Spania, sporeşte numărul partizanilor; aşa încît, în alegerile din decembrie 1937, în care pentru prima dată guvernul nu realizează cota „majoritară" de 40% din numărul voturilor, această formaţie extremistă reuşeşte să aleagă 66 de deputaţi şi dă multora impresia că la noi alegeri va spori considerabil, ajungînd repede o forţă hotărîtoare. Acest fapt determină întreaga dezvoltare ulterioară a politicii interne. Spre a bara calea spre putere formaţiei lui Codreanu şi nevrînd să apeleze la naţional-ţărănişti, al căror şef, Iuliu Maniu, ii făcea, şi principial şi personal, o opoziţie tenace, regele chemă la putere formaţia Goga-Cuza, tot de dreapta, dar adversară „gardiştilor"; iar cînd aceasta se dovedi a nu putea împiedica excesele partizanilor ei, recurse la măsura extremă a desfiinţării tuturor partidelor politice şi la instituirea unui regim de dictatură, înlocuind constituţia votată de guvernul liberal în 1923 printr-o alta, care îi dădea puteri foarte mari (februarie 1938). Noul guvern, cuprinzînd cîţiva foşti prim-miniştri şi o serie de consilieri regali, sub preşedinţia mai întîi a patriarhului Miron Cristea, apoi, după moartea acestuia, a lui Armand Călinescu, institui o nouă şi unică formaţie politică: Frontul Renaşterii Naţionale.

Dezvoltarea politicii europene, în care Germania hitleristă îşi impune tot mai mult hotărîrile ei, exercită o influenţă directă şi imediată asupra împrejurărilor interne de la noi. După conferinţa de la München (octombrie 1938), în care Cehoslovacia fu sacrificată de aliaţii săi apuseni în timp ce Uniunea Sovietică era gata să-i acorde asistenţă militară, presiunea hitlerismului spori asupra sud-estului european. La noi saşii şi şvabii hitlerişti au planuri de dominaţie, iar gardiştii înmulţesc actele de teroare. În martie 1939, aruncînd la o parte orice ipocrizie, trupele blindate ale lui Hitler ocupă Praga şi întreaga ţară, fără ca nici de data aceasta să se producă reacţia Apusului. În faţa ameninţării tot mai evidente, guvernul român, sub preşedinţia lui Armand Călinescu, ia două măsuri care par, la prima vedere, antagoniste: încheie, la 23 martie, un tratat comercial cu Reichul, prin care acesta îşi asigură, în condiţii avantajoase pentru el, petrolul şi grîul nostru. Pe de altă parte, cam în aceeaşi vreme, acceptă „garanţiile" politice ale Angliei, încheind cu ea un tratat în acest sens (13 aprilie 1939). Credea şeful guvernului român — făcîndu-şi iluzii — că astfel vom putea scăpa numai cu sacrificii materiale. L-am auzit repetînd această vorbă: „dau petrol şi grîu ca să nu dau sînge şi pămînt". În această situaţie fu găsită România la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, la 1 septembrie 1939.

CREŞTEREA POPULAŢIEI ŞI A SUPRAFEŢEI BUCUREŞTILOR. NOI CARTIERE

În 1918, capitala număra 382.853 de locuitori, cu 1.305 mai puţin decît în anul precedent (384.158). Era, pentru întîia dată, de la 1880 încoace, cînd se înregistra nu numai un deficit considerabil în ce priveşte numărul născuţilor faţă de al morţilor — 3.931 faţă de 13.631, fenomen explicabil din cauza diferitelor consecinţe ale războiului — dar şi un *deficit absolut*, noii-veniţi, din provincie şi din satele vecine, nemaiacoperind golul provocat de marele număr de morţi. Deficitul relativ se menţine şi în 1919, cînd statistica înregistrează 8.137 de născuţi faţă de 10.307 morţi, dar numărul locuitorilor oraşului creşte, în totalitatea lui — 389.078 — prin afluxul noilor-veniţi. Creşterea e de circa zece mii pe an în anii următori, pînă în 1927, cînd populaţia Bucureştilor atinge 472.035 unităţi. În 1928, adăugîndu-se şi comunele suburbane — 12 la număr, unele din ele fiind creaţii recente, de după război — cifra se ridică la 569.855. De aici înainte, sporul anual e mult mai mare, el variind între circa douăzeci şi treizeci de mii. De la 599.782 în 1929, populaţia trece la 631.288 în 1930 — anul recensămîntului — la 661.295 în 1931, la 708.943 în 1933, la 786.929, în 1936 şi la circa 870.000 în 1939, cînd izbucneşte cel de-al doilea război mondial. În douăzeci şi unu de ani, populaţia Bucureştilor a crescut aşadar cu 127%: *e cea mai mare creştere înregistrată în cursul istoriei sale.*

Ca o consecinţă a acestei creşteri, se măreşte şi suprafaţa oraşului. Nu în aceeaşi proporţie, deoarece de la 5.614 hectare în 1918, ea atinge 7.800 în 1939, aşadar, sporeşte cu numai circa 39%. Şi aşa e foarte mult cînd ne gîndim la raportul între suprafaţa şi populaţia marilor centre europene, cînd constatăm, de pildă, că Bucureştii au, la aceeaşi suprafaţă, o populaţie de aproximativ patru ori mai mică decît a Parisului. Nu e de mirare deci că, din lipsa veniturilor comunale necesare, lucrările edilitare suferă, că, la sfîrşitul răstimpului de două decenii dintre cele două războaie mondiale, foarte multe case din cartierele de margine, la „mahala", n-au nici lumină electrică, nici apă curentă, nici canalizare. Creşterea mai mică a suprafeţei oraşului în raport cu aceea a populaţiei se explică mai întîi prin faptul că se parcelează şi se clădesc o serie întreagă de terenuri virane cuprinse în vechiul perimetru, pe de altă parte prin creşterea *în înălţime* a construcţiilor. E perioada cînd apar „blocurile", cînd case cu mai multe etaje şi apartamente se construiesc pe toate arterele principale.

Dintre cartierele noi care iau naştere prin parcelarea terenurilor virane în cuprinsul vechiului perimetru al oraşului, semnalăm, mai întîi, pe cele din partea de nord, aşa-zisele „parcuri". În stînga Şoselei Kiselef, cum mergi spre Băneasa, se completează

Fig. 112 – „Locuințe ieftine". (I.C.S.O.R.)

„parcul" Delavrancea și se înființează „parcul" Domeniilor pe un teren al Ministerului de Agricultură și Domenii, cu case tip vilă, construite pe parcele date nu numai funcționarilor zisului minister, dar și altora. În partea dreaptă a șoselei se completează „Parcul" Filipescu — unde-și ridică locuințe somptuoase bogătașii capitalei — ia naștere „Parcul" Bonaparte, iar mai spre miazănoapte, între Șoseaua Jianu — azi Aviatorilor — și lacul Herăstrău, un al treilea, în care o parte e formată de parcelarea Uzinelor comunale București (U.C.B.), parcelare inaccesibilă însă slujbașilor mărunți și lucrătorilor acestei instituții. În aceeași regiune de nord, și anume, la nord de Șoseaua Ștefan cel Mare, între velodrom și hipodromul Floreasca, ia naștere „Parcul" Tunari, mărginit spre răsărit de Bulevardul Barbu Văcărescu. În locul „gropii" lui Ouatu — după numele lui Constantin Ouatu, proprietar de terenuri de aici — se ridică, între Bulevardul Filantropiei — azi 1 Mai — și Calea Griviței, un cartier întreg; unde a fost „groapa", umplută și nivelată, se amenajează o grădină publică, iar lîngă ea se înalță școala și biserica (1928—1934). Casele sînt modeste — la unele ajungi cu mîna la acoperiș; mai toate au grădiniță, cu flori și pomi și, adeseori, cîte o boltă de viță. Mai spre nord, e un alt cartier, în preajma fostei „gropi" a lui Cuțarida, cel cu fabrica de cărămidă; aici s-au construit și case tip „locuințe ieftine" (vezi fig. 112). Groapa însăși, umplută și ea, s-a transformat, ca și aceea a lui Ouatu, într-o grădină publică, pusă în valoare complet, prin instalații și amenajări pentru copii și printr-un stadion, abia în anii din urmă, după al doilea război mondial. Cine vede astăzi aceste două cartiere nici nu-și poate închipui măcar cum arătau ele prin 1910, cînd în fundul „gropilor" pline de bălării se adăposteau „caramangiii" și „manglitorii", adică pungașii Bucureștilor.

În partea de vest a orașului semnalăm mai întîi cartierul inginerilor ceferiști, în dreapta Căii Griviței, chiar în fața Gării de Nord, apoi cartierele noi din preajma Cotrocenilor: unul jos, în lunca Dîmboviței, format din vile, multe din ele aparținînd ofițerilor, altul sus, pe marginea platoului, în coasta Școlii de război (azi Academia militară generală). Un cartier nou ia naștere și între Calea Plevnei și Splaiul Independenței, pe o parcelare a domeniului militar. Se completează și cartierul Sf. Elefterie, trasîndu-se străzi noi, cu nume de medici, și construindu-se, ca pretutindeni în parcuri, case în formă de vilă, cu parter și etaj, înconjurate de verdeață; toate acestea aparțin burgheziei, în timp ce lucrătorii locuiesc în case sărăcăcioase, „la mahala". Între Cimitirul Ghencea și Drumul Sării — căruia în mod greșit i s-a spus cîtăva vreme Drumul Serii (vezi mai jos, p. 225) — este parcelarea Ivănescu. O asemenea parcelare întîlnim și în partea de miazăzi a orașului, între sanatoriul de tuberculoși și strada Pieptănari: ea se datorează fostei instituții ceferiste „Casa muncii". O a treia, de mai mici proporții are loc pe terenul fostului sanatoriu Sutzu, la întretăierea străzilor Mîntuleasa și Dimitrie Racoviță, în partea de răsărit a orașului. În aceeași parte sînt și parcurile Radorin și Berindei, între Calea Dudești și Șoseaua Vitanului, precum și Parcul Mihai Bravu, între Șoseaua Mihai Bravu și Șoseaua Vergului. În sfîrșit, la sud de întretăierea Șoselei Iancului cu Șoseaua Pantelimon, la Vatra Luminoasă, se înființează un nou cartier de locuințe tip, construite de

fosta instituţie a Asigurărilor sociale. Alături de aceste cartiere şi parcuri noi, iau fiinţă o serie de mici parcelări, pe diferite terenuri particulare. Ele cuprind cîteva case, de obicei în acelaşi stil, grupate în jurul unei singure străzi sau „intrări" ; frecvent este tipul a două construcţii laterale şi o a treia în fund ; citâm, dintre numeroasele grupuri simetrice de acest fel, pe acelea, înfăţişătoare, de pe Bulevardul Bălcescu, Bulevardul 1 Mai, strada Cobălcescu, strada Maria Rosetti etc.

Dar pe lîngă faptul că, treptat-treptat, terenurile virane din interior se parcelează şi se acoperă de construcţii noi, trebuie subliniată înfiinţarea a o sumă de cartiere mărginaşe, dincolo de limita oraşului. Ele iau naştere fie prin împroprietărirea demobilizaţilor din războiul 1916—1919, fie prin cumpărare de parcele de către oameni cu venituri modeste, muncitori din fabrici, ceferişti, setebişti, reangajaţi militari, funcţionari mărunţi. În felul acesta se întemeiază *Dămăroaia*, la sud-est-est de Bucureştii-Noi, *Cetatea Voluntărească*, spre Afumaţi, şi *Apărătorii Patriei*, între Şoseaua Olteniţei şi Şoseaua Berceni, tustrele cu foşti combatanţi. Dincolo de groapa *Floreasca* se formează, începînd de prin 1922, o nouă aglomeraţie, cu şcoala respectivă. Pe izlazul comunal al Dudeştilor sînt împroprietăriţi, în 1930—1931, o seamă de locuitori, în jurul unei mai vechi aşezări răzleţe de prin 1919—1920; astăzi cartierul poartă numele de Parcul Libertăţii şi nu trebuie confundat cu parcul numit la fel, din Cîmpia Filaretului, unde a avut loc Expoziţia din 1906. În preajma fabricii de ciment „Titan" — azi „Bucureşti" — şi apoi a marilor uzine numite astăzi „23 August" şi „Republica", se dezvoltă cartierul *Balta Albă*, cu muncitori de la aceste întreprinderi şi mici funcţionari. Ceferiştii se aşază în special în unghiul cuprins între căile ferate ce duc spre Chitila şi Mogoşoaia, formînd comuna *Griviţa*; ea avea în 1930, potrivit recensămîntului, 5.759 de locuitori. La aceeaşi dată, comuna *Lupeasca*, pe şoseaua spre Alexandria, număra 9.805 locuitori; şi ea, ca şi Griviţa, e alcătuită exclusiv din parcelări. O altă aglomerare suburbană, *Progresul*, ia fiinţă în partea de miazăzi, pe Şoseaua Giurgiului; înfăţişarea nu corespunde însă numelui. Dincolo de podul Colentinei, unde era limita oraşului, se formează, începînd din 1924, de-a lungul şoselei spre Fierbinţi, o nouă aglomerare numită *Andronache*. Paralel cu aceste noi aşezări suburbane, care, dezvoltîndu-se, tind să se unească cu oraşul propriu-zis, cresc şi cele existente dinainte de 1916. În această categorie intră *Militarii*, unde sînt mulţi subofiţeri, *Giuleştii*, cu populaţie ceferistă şi de muncitori şi slujbaşi de la Regie, *Băneasa*, vechea aşezare de lîngă lacuri, cu restaurantele ei avînd peşte proaspăt, scos din lacul vecin, *Colentina*, care se întinde de-a lungul şoselei spre Urziceni. Încetul cu încetul, oraşul înglobează toate aceste aşezări din jur, după cum înainte, în decursul secolelor, înglobase satele vecine, unul după altul (vezi şi mai jos, p. 255).

Dar alături de această creştere *în suprafaţă* este creşterea *în înălţime*, care, ea mai ales, permite cazarea populaţiei mereu adăugite. Imobile cu multe etaje şi apartamente, aşa-zisele „blocuri", în care locuinţele, economic calculate, se înşiră ca celulele într-un fagure, apar pretutindeni. În special centrul, unde terenul e din ce în ce mai scump, marile artere, în primul rînd cele două bulevarde, care taie cruciş oraşul, şi Calea Victoriei, apoi şi celelalte căi şi, de la o vreme, chiar străzi mai puţin însemnate văd ridicîndu-se imobilele înalte cu rîndurile de ferestre la fel, adevăraţi stupi omeneşti care uneori se transformă în viespare. Unele blocuri au cîte şapte-opt etaje, ca blocul „Carlton", de tristă amintire, dărîmat de cutremurul din noiembrie 1940 şi în locul căruia s-a construit un altul solid, ca blocul „Wilson", ca blocurile simetrice de lîngă Biserica Italiană sau cele din spatele lor, pe strada Vasile Conta. Şi uneori puteai să întîlneşti ca, de pildă, în strada Maria Rosetti, una lîngă alta, o casă veche, bătrînească, de la începutul veacului al XIX-lea, avînd în faţă cerdacul cu stîlpi sculptaţi, alături casa „vagon" a celei de-a doua jumătăţi a veacului şi îndată după ea „blocul" sau măcar „blocuşorul" caracteristic perioadei dintre cele două războaie mondiale.

NOILE CONSTRUCŢII. MIJLOACELE DE COMUNICAŢIE

Se construieşte pe capete, atît de particulari, cît şi de instituţiile de stat. Se construieşte atît înainte de 1929, în epoca „prosperităţii", cînd preţurile cresc continuu, cifra de afaceri sporeşte şi capitalurile investite se amortizează relativ repede, cît şi după 1929, adică după izbucnirea crizei, cînd, din cauza supraproducţiei, se produce crahul de la bursa din New York şi preţurile coboară catastrofal. Capitalurile disponibile se învestesc în clădiri, mai ales că legea asigură construcţiilor noi două avantaje substanţiale, anume, scutirea de impozite pe zece ani şi închirierea liberă, deci la preţul pieţei, mult urcat faţă de preţul regimului legal impus de legea prelungirii contractelor de închirieri. În intervalul 1920—1934 inclusiv se ridică în capitală 29.518 clădiri, maximum fiind atins în anul 1928, cu 3.484 de clădiri. Multe instituţii de stat îşi fac localuri proprii, înfăţişătoare. Se termină clădirea cea nouă a Universităţii, începută înainte de război, pe strada Edgar Quinet, strada Academiei şi cele două bulevarde, ocupîndu-se astfel, împreună cu vechiul local, tot patrulaterul mărginit de amintitele artere. Facultatea de drept îşi înalţă mai tîrziu, în 1935, după planurile arhitectului Petre Antonescu, o frumoasă clădire separată la extremitatea terenului destinat iniţial Gării centrale

și apoi, după ce s-a renunțat la acest proiect, Cetății universitare (vezi fig. 113). În vecinătate se construiește cu bani strînși prin subscripție publică un cămin al studenților. Liceele își fac, mulțumită eforiilor școlare care procură fonduri de la părinții elevilor respectivi, clădiri proprii impunătoare. Citám, printre cele mai mari, clădirea Liceului „Mihai Viteazul", aceea a Liceului „Gheorghe Șincai", pe Calea Șerban-Vodă, în fața „cociocului" (vezi fig. 114), a Liceului „Dimitrie Cantemir", în partea opusă a orașului, pe strada Viitorului, clădirea nou înființatului liceu pentru copiii din cartierul Calea Dorobanți-Floreasca, liceu numit la început „Mihail Eminescu", apoi „Titu Maiorescu"; în această monumentală clădire se află azi școala medie nr. 7 „Ion Luca Caragiale". Și celelalte licee noi — cum sînt, de pildă, „Spiru Haret" și „Aurel Vlaicu" — își construiesc localuri proprii. Colegiul „Sf. Sava" își modernizează și mărește așezarea, iar Liceul „Lazăr" adaugă săli noi plăcutei clădiri din marginea Cișmigiului. Se mărește și clădirea Politehnicii, din strada Polizu. Una din cele mai impunătoare clădiri și mai bine așezate, cu o frumoasă perspectivă, este aceea a Școlii de război — azi Academia militară generală (vezi fig. 115) — în fața căreia se înalță Monumentul eroilor patriei; a fost terminată în 1940. Nu e cazul — ar fi și fastidios — a arăta aici toate clădirile noi destinate învățămîntului de diferite grade, de la simplele școli primare — unele din ele de mari proporții, cum e aceea din strada arhitect Mincu, lîngă Piața Filantropiei — pînă la palatul Academiei de înalte studii comerciale și industriale — azi Institutul de studii economice „Vladimir Ilici Lenin" (I.S.E.) — din Piața Romană. Trebuie subliniat numai faptul că ele sînt numeroase și că o bună parte — adesea cea mai mare — a cheltuielilor de construcție respective n-au fost date de stat, ci de cei interesați, adică de părinții elevilor. Tot inițiativei și contribuției particulare se datorează și ridicarea a o serie de biserici în diferite părți ale orașului. Mult mai încăpătoare decît cele vechi, lucrate solid, din beton armat și cu materiale de bună calitate, unele din ele sînt adevărate reușite arhitectonice. Citám astfel biserica din Parcul Domeniilor, lîngă Arcul de Triumf, începută în 1937 și care nu s-a terminat încă de împodobit; ea are intrarea, catapeteasma și o serie de elemente decorative din marmură sculptată. Tot așa, biserica Sf. Vineri-Nouă, de pe Bulevardul Basarab, a cărei fațadă cuprinde un mozaic de mari proporții în tonuri pastelate. Monumentala biserică Sf. Elefterie, nu departe de grațioasa ctitorie omonimă a lui Constantin cupețul (vezi mai sus, p. 101), ar fi cîștigat cu siguranță dacă turlele mici erau mai bine proporționate în

Fig. 113 — Facultatea de drept, clădire de o armonie clasică; între coloane, statuile marilor juriști ai lumii, construită în 1935. (S)

Fig. 114 — Liceul „Gheorghe Şincai". pe calea Şerban-Vodă; în faţa intrării, bustul marelui cărturar transilvănean. (I.C.S.O.R.)

Fig. 115 — Academia Militară generală şi blocurile noi ce o încadrează.

Fig. 116 — Fostul Minister de Interne, azi Sediul Comitetului Central al Partidului Comunist Român. În prim plan, curtea Palatului Republicii. (S).

raport cu masiva turlă centrală. O mențiune merită și Biserica Italiană, în cărămidă aparentă, avînd alături campanila caracteristică. În total, s-au construit în intervalul 1919—1944, în oraș și în suburbane, 23 de biserici noi, afară de acelea ale altor confesiuni, și de lăcașurile altor culte.

Statul dotează cîteva din ministere cu localuri noi sau mărește pe cele vechi. Din prima categorie fac parte Ministerul de Interne, început în preajma celui de-al doilea război mondial, și Ministerul de Externe, care a înlocuit împodobitul Palat Sturdza din Piața Victoriei. Sînt clădiri monumentale, construite cu grijă, din materiale de bună calitate (vezi fig. 116—117). Ministerul de Finanțe își construiește un nou local în fața celui vechi, pe Calea Victoriei, pentru administrația centrală, și o serie de imobile, reușite, pentru administrațiile sale financiare și pentru percepțiile sale care stăteau pînă atunci în clădiri improprii, plătind, pe deasupra, și chirii mari. Ministerul de Război mărește vechiul local din Piața Valter Mărăcineanu, și construiește alături, în continuare. Tot alături de vechiul local — fosta casă Vernescu — dar separat de el, își clădește Ministerul Economiei Naționale un înalt imobil — parter și opt etaje — din vîrful căruia se poate vedea tot orașul. Clădire nouă, masivă, e și aceea a Prefecturii Poliției capitalei — azi sediul central al Miliției; ea a inclus și clădirea veche, mult mai modestă. În preajma celui de-al doilea război mondial se începe noul local al Băncii Naționale, alături de cel vechi și mult mai mare decît acesta (vezi fig. 118); de asemenea, localul, impresionant, al Administrației centrale a Căilor Ferate, în fața Gării de Nord (vezi fig. 119); ambele vor fi terminate după 23 august 1944. Gara însăși, mult sporită sub raportul capacității de trafic, caută să îmbrace o haină nouă, adăugîndu-și un portal monumental, cu coloane de granit (vezi fig. 120). Decenii a durat construcția Muzeului etnografic de la Șosea, azi Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România; început înainte de 1916, arhitect fiind Ghica-Budești, el a fost terminat abia după cel de-al doilea război mondial; clădirea, monumentală, din cărămidă aparentă, avînd chenarele ușilor și ferestrelor din piatră sculptată, este o podoabă a orașului. În 1927, un incendiu distrugea palatul regal; noua clădire, mai vastă, se datorează arhitectului Nenciulescu; la împodobirea ei au lucrat o seamă dintre marii noștri artiști; cităm, de pildă, între altele, picturile lui Tonitza. Păcat numai că temelia construcției n-a fost mai ridicată, așa încît parterul să domine Calea Victoriei, nu să fie dominat de aceasta ca acum. Astăzi palatul a devenit sediul Consiliului de Stat și cel mai mare muzeu de artă al țării — Muzeul de artă al Republicii Socialiste

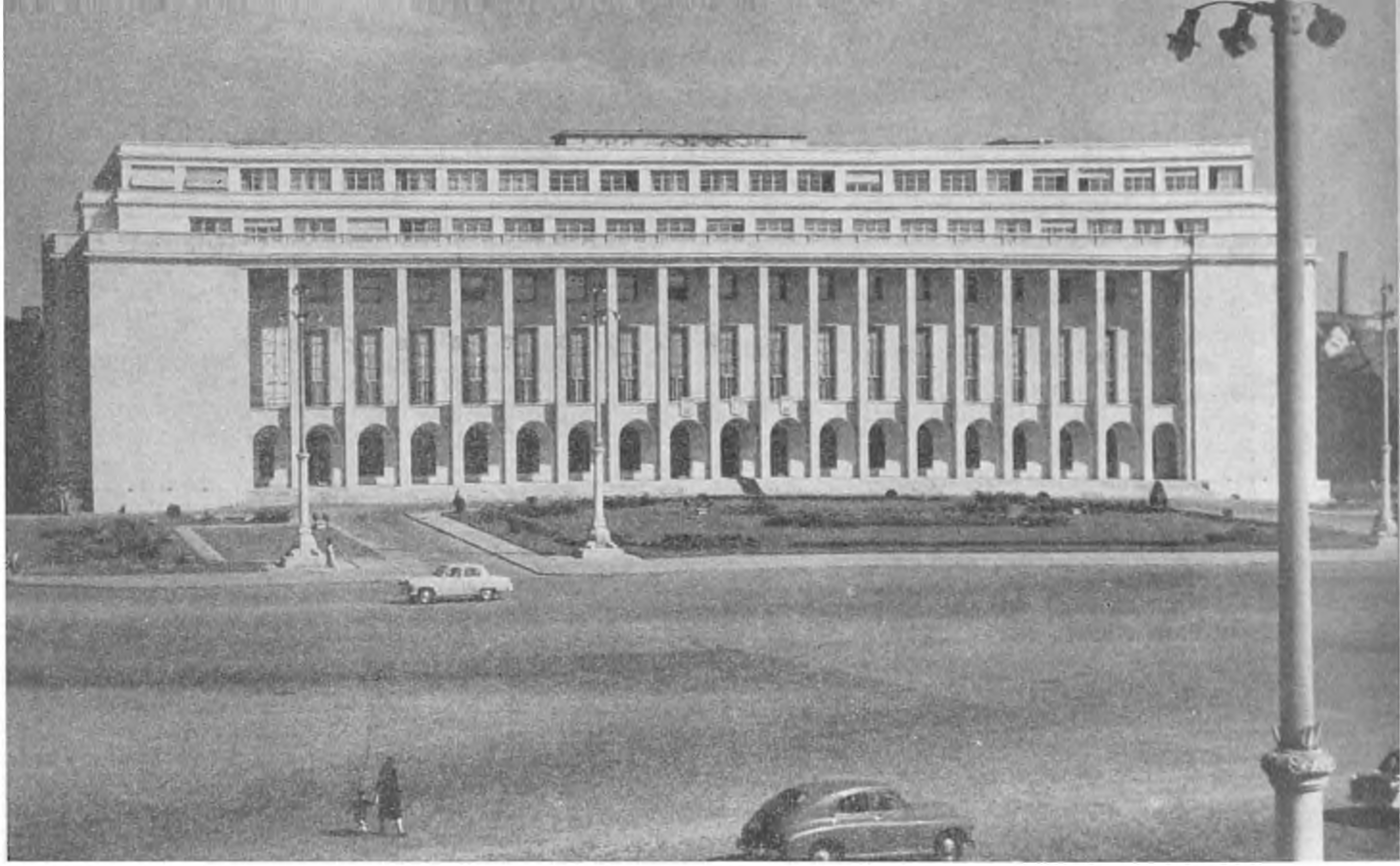

Fig. 117 — Clădirea fostului Minister de Externe, azi Preşedinţia Consiliului de Miniştri, în Piaţa Victoriei. (S.)

România — după cum Luvrul din Paris, vechiul palat al regilor Franţei, a fost transformat în cel mai mare muzeu al ei.

Masa cea mare a construcţiilor bucureştene în intervalul dintre cele două războaie mondiale o formează însă construcţiile particularilor, mulţimea de case, mici, mijlocii şi mari, care se ridică pretutindeni, de la centrul ocupat de blocuri de raport şi de magazine pînă la marginea mahalalelor. Sînt case de toată mîna şi în toate stilurile, într-un amestec caleidoscopic: pe aceeaşi stradă găseşti tot ce pofteşti. Variaţia e foarte mare, ochiul e necontenit solicitat de imagini diferite; unitatea stilistică, arhitectonică suferă însă. Doar unele cartiere, construite mai în urmă, în care s-a impus un anumit tip de clădire, nu de stil — cum sînt cartierele de vile de la Cotroceni sau din parcuri — se prezintă mai unitar.

Societatea comunală de locuinţe ieftine îşi continuă activitatea. La finele anului 1931 ea construise 2.835 de asemenea locuinţe din care 1.640 avînd numai parter, iar 1.195 parter şi etaj. Pe de altă parte, Casa autonomă a construcţiilor, întemeiată în 1930, începe şi ea să clădească, dar pe o scară redusă; pînă în 1935 nu ridicase decît circa 70 de locuinţe individuale în cartierul Cotroceni şi 22 de apartamente în 11 imobile în parcelarea de la Vatra Luminoasă. În aceeaşi parcelare construieşte şi Casa asigurărilor sociale apartamente pentru asiguraţii ei, pentru unele categorii de funcţionari publici şi cîţiva scriitori. Altele se fac pe Bulevardul Lacul Tei, altele pe Şoseaua Iancului etc. Dar toate aceste locuinţe „ieftine" au două cusururi fundamentale: sînt foarte puţine în raport cu cerinţele şi mai ales sînt scumpe, revin la preţuri prea ridicate faţă de veniturile lucrătorilor, ale muncitorilor din industrie şi comerţ. De aceea se putea spune, pe drept cuvînt, în 1935, că pînă atunci se construiseră, de fapt, locuinţe ieftine numai pentru „micii-burghezi" şi că nu se făcuse „nimic pentru populaţia săracă". La acea dată, cînd existau în Bucureşti 82.600 de clădiri, s-a constatat statistic că „circa 250.000 persoane" — reprezentînd aproximativ o treime a populaţiei capitalei — locuiau „în circa 125.000 camere", deci două persoane de cameră; problema, pentru cei cu venituri mici, era „o adevărată plagă". Se preconiza „o soluţie radicală", constînd din numeroase apartamente pentru familii de cinci persoane, suprafaţa clădită minimă fiind de 10 m² de persoană şi costînd circa 140.000 de lei; suma, împrumutată de stat sau de municipiu, era rambursabilă în 20 de ani, cu o anuitate de 7.200 lei anual, deci 600 lei lunar la un salariu de 3.000 de lei, ceea ce reprezenta 20%. Din nefericire, soluţia a rămas numai în stare de proiect; nici statul, nici municipiul n-au finanţat o asemenea campanie de construcţii.

Se deschid bulevarde şi străzi noi. Cităm astfel Bulevardul Mărăşti, paralel cu Şoseaua Kisselef,

făcînd legătura între hipodrom şi strada P.S. Aurelian, şi Bulevardul Dr. Calinderu — azi Bulevardul Eroilor — care prelungeşte strada Ştirbei-Vodă pînă la Academia militară generală, punînd în valoare „sprînceana" platoului pe care se află această instituţie şi îngăduind una din cele mai frumoase perspective bucureştene. Magistrala Nord-Sud ajunge acum pînă la Magistrala Vest-Est, expropriindu-se şi dărămîndu-se ultimele case din porţiunea finală, între actualul bloc Wilson şi Biserica Ienei. Se încep, în preajma celui de-al doilea război mondial, în 1936, formele pentru exproprierea a nu mai puţin de 111 (o sută unsprezece) imobile, spre a se putea prelungi Bulevardul Colţei pînă jos la piaţă; costul acestei operaţiuni de mare amploare, comparabilă cu străpungerea Bulevardului Haussmann la Paris, este de 373.685.516 lei; ea va fi gata abia în 1943, şi bulevardul se va inaugura în luna noiembrie a acelui an, luînd numele de Bulevardul Brîncoveanu (azi Bulevardul 1848). În partea de nord a oraşului, Bulevardul Barbu Văcărescu, pornind din Şoseaua Ştefan cel Mare, este prelungit, pe lîngă Hipodromul Floreasca, spre miazănoapte, iar vechiul drum la Lacul Teiului devine Bulevardul Lacul Tei, punînd în valoare întreagă această regiune. Se deschid numeroase străzi în cartierele noi, în parcuri, în parcelările din interior sau din suburbane. La 1 iulie 1933, numărul bulevardelor, străzilor, splaiurilor, aleilor, pasajelor şi fundăturilor bucureştene atinge cifra de 1.960 (o mie nouă sute şaizeci).

Pe această suprafaţă sporită, cresc şi mijloacele de comunicaţie. Tramvaiele cu cai sînt înlocuite pretutindeni prin tramvaie electrice; ultimele şapte vagoane cu tracţiune „hipo" dispar în primăvara lui 1929. Traseul pe unele străzi strîmte şi aglomerate din centru e modificat, iar capul liniilor se mută tot mai departe, spre periferie. În 1930 numărul călătorilor transportaţi este de 133.324.200. Reţeaua atinge, în decembrie 1935, lungimea de 86 kilometri şi 700 metri, cale dublă, iar personalul de toate categoriile, 4.893 persoane. În mai 1936 existau 352 de vagoane motor şi 259 de remorci; pentru gararea lor erau cinci depouri, pe şoselele Bonaparte şi Ştefan cel Mare, pe Calea Şerban-Vodă, la Cotroceni şi la Bucureştii-Noi. Printr-o lege votată în aprilie 1935, Societatea Tramvaielor Bucureşti capătă exclusivitatea tuturor transporturilor mecanice de călători în

Fig. 118 — Palatul cel nou al Băncii Naţionale, faţada principală spre str. Doamnei. În primul plan, dreapta, intrarea la Biblioteca Centrală de Stat. (A.)

Fig. 119 — Palatul administrativ al Căilor Ferate Române, devenit ulterior sediul Ministerului Căilor Ferate. Fotografie luată înainte de construirea blocurilor ce încadrează astăzi palatu .în dreapta și în stînga. (S.)

Fig. 120 — Gara de Nord. (S.)

comun, aşadar şi a autobuzelor, pe teritoriul oraşului şi al suburbanelor lui. Pînă atunci transportul cu autobuze, care luase o mare extindere îndată după război, era asigurat de diferiţi concesionari particulari sau de societăţi ca „Sardat"-ul de scurtă durată; vehiculele lor însă lăsau foarte adesea de dorit sub multe raporturi. În mai 1936, S.T.B.-ul avea în circulaţie 150 de autobuze; numărul lor creşte, în anul următor, la 316. Pentru ele începe să se construiască în 1938 un depou special în Şoseaua Panduri.

Noile mijloace de comunicaţie, aviaţia şi radioul, cuceriri strălucite ale ştiinţei moderne, apar şi ele în Bucureşti, îndată după război. Dacă pînă în 1916 exista numai o aviaţie militară, avînd aerodromul la Pipera (circa 141 de hectare), după încetarea ostilităţilor ia naştere şi aviaţia civilă, comercială. În aprilie 1920 se întemeiază Compania franco-română de navigaţie aeriană, cu capital românesc, dar subvenţionată şi de guvernul francez, polonez şi cehoslovac; ea asigură traficul aerian pe linia Bucureşti-Belgrad-Budapesta-Viena-Praga-Paris, într-o direcţie, Bucureşti-Istanbul într-alta. Oraşul este legat deci de o serie de mari centre; ulterior se încheie convenţii cu societăţi străine care asigură comunicaţia pe cale aeriană şi cu alte centre europene. Aeroportul se află la Băneasa (128 de hectare); aici aterizează avioanele companiei franceze „Air-France", care fac legătura cu Occidentul, ale acelei poloneze „Lot", care uneşte Danzigul şi Varşovia cu Sofia, Salonicul, Atena, Rodos şi Lydda, în Palestina, ale companiei cehoslovace „C.S.A.", ale celor două companii italiene, „Ala Littoria" şi „Avio Linee Italiane", unind Bucureştii cu Roma şi Torino, ale companiei germane „Deutsche Lufthansa" din Berlin şi ale companiei ungare „Malert" de la Budapesta. Tot Băneasa este şi aeroportul avioanelor societăţii româneşti „Lares", care în maximum trei ceasuri ating marginile ţării. Un al doilea se înfiinţează la Popeşti-Leordeni (circa 136 de hectare); pentru aviaţia sportivă este şi aeroportul Giuleşti (163 de hectare), iar pentru zborurile fără motor ale planoriştilor, aerodromul Dudeşti-Cioplea (circa 64 de hectare); toate funcţionează la finele perioadei de care ne ocupăm, în 1939.

În ce priveşte radiodifuziunea, începuturile ei la Bucureşti datează din 1925, cînd Asociaţia prietenilor radiofoniei a făcut o serie de audiţii publice utilizînd postul experimental al Institutului electrotehnic universitar; s-au adăugat apoi emisiunile postului Direcţiei generale P.T.T. Societatea română de radiodifuziune — numită la început Societatea de difuziune radiotelefonică din România — s-a întemeiat la 22 decembrie 1927, iar emisiunile ei regulate au început la 1 noiembrie 1928. Postul de emisiune, pe unde medii de 364,5 metri, a fost instalat la Băneasa, nu departe de aeroport; mai tîrziu, în 1939—1940, s-a construit şi un post pe unde scurte, de 32,5 metri. Programele cuprindeau muzică variată, de la cîntecele populare româneşti pînă la concertele simfonice şi operă, apoi conferinţe, informaţii şi reclame comerciale. Numărul ascultătorilor a crescut repede; bucureştenii, mari amatori de noutate şi distracţie, au adoptat de îndată noua invenţie; cei care nu puteau să-şi procure un aparat cu lămpi, perfecţionat, dar costisitor — şi erau mulţi din aceştia — ascultau la cel simplu, cu „galenă", ţinînd la ureche receptorul. În 1928 erau în oraş 14.587 de abonaţi la radio; în 1930, după doi ani numai, ei ajunseseră 48.505.

Am avut, imediat după război, şi un serviciu public de radio-telegrafie; prin el se puteau trimite telegrame în străinătate mai iute decît prin telegraful obişnuit. Telefonul a luat o mare extensiune; modernizarea reţelei şi introducerea în locul centralelor manuale a centralei automate, într-un imobil special construit, pe locul Terasei Oteteleşanu, s-a făcut prin Societatea anonimă română de telefoane, înfiinţată în 1930 cu capital străin (american).

LUCRĂRILE EDILITARE

Lucrările edilitare încearcă să ţină pasul cu creşterea suprafeţei şi populaţiei oraşului. Se pune în primul rînd problema apei potabile şi a celei pentru nevoile industriei şi salubrităţii. Cantităţile pe care le primesc Bucureştii se dovedesc tot mai insuficiente, în special în timpul verii. Se fac lucrări importante atît la Arcuda, mărindu-se şi debitul şi puritatea apei filtrate din Dîmboviţa, cît şi în regiunea Clinceni-Slobozia, unde se captează, prin puţuri colectoare, o serie de izvoare subterane, întocmai ca la Bragadiru şi Ulmi (vezi mai sus p. 127). Cantitatea de apă pompată anual în oraş trece de la 29.127.000 m³ în 1923 la 42.500.000 în 1938; totuşi, ea nu ajunge; chiar dacă n-ar fi pierderile de pe conductă şi risipa unora dintre cetăţeni, care, spre a-şi răcori, de pildă, pepenii sau sticlele de vin, lasă să curgă peste ele în neştire apa de la cişmea, tot e insuficientă. De aceea, în 1939, se pune în lucru o nouă captare, de data aceasta din rîul Argeş, în dreptul comunei Crivina, la vest de Bucureşti; apa urmează să fie adusă printr-un canal deschis, în lungime de 22 de kilometri, pînă la comuna Roşu, şi de aici trimisă apoi în oraş. Lucrarea va dura ani de zile şi se va termina după al doilea război mondial, inaugurîndu-se la 7 noiembrie 1950. Se începe totodată săparea de puţuri la mare adîncime — între 160 şi 230 de metri — chiar în interiorul oraşului, obţinîndu-se o apă bună şi foarte curată. Deşi debitul lor e relativ mic, utilitatea acestor puţuri s-a dovedit mai ales în timpul celui de-al doilea război mondial, cînd, din cauza bombardamentelor aeriene, o parte din conducte fiind scoase din funcţiune, locuitorii unor cartiere s-au aprovizionat cu apă de aici.

Reţeaua de conducte principale, numite şi artere, şi de conducte secundare, pentru distribuirea apei în oraş, creşte. Ea va ajunge, prin lucrările Uzinelor Comunale Bucureşti (U.C.B.), de la 51, respectiv 332 de kilometri, în 1923, la 108, respectiv 725 km în 1942, aşadar mai mult decît dublu. Se instalează, în diferite puncte, fîntîni ţîşnitoare sau havuzuri, reluîndu-se o veche tradiţie ; unele din ele, ca Fîntîna Zodiacului, în faţa Parcului Libertăţii, executată în 1934 de arhitectul Octav Doicescu şi inginerul Dorin Pavel, sau Fîntîna Mioriţii, din faţa Vilei Minovici, la Şosea, sînt remarcabile, adevărate opere de artă. Se instalează de asemenea — inovaţie fericită — mici fîntîni cu apă potabilă, foarte apreciate de cetăţeni în timpul verii ; numărul lor se va înmulţi considerabil după al doilea război mondial.

Reţeaua de canale, pentru scurgerea apelor uzate, menajere sau industriale, creşte şi ea în proporţie: de la 285 km în 1923, ajunge, după 19 ani, la 614 km, deci iarăşi mai mult decît dublu. Dîmboviţa, în fundul tranşeii ei, devine un adevărat „canal colector"; apele ei sînt permanent poluate de reziduurile uleioase ale uzinei de la Grozăveşti şi de tot ce aduc canalele oraşului. Din această cauză, aspectul ei nefiind din cele mai atrăgătoare şi mai ales din nevoia de a se obţine de-a curmezişul capitalei o mare arteră de circulaţie, largă şi înfăţişătoare, s-a ajuns acum cîteva decenii la concluzia acoperirii Dîmboviţei, printr-un planşeu de beton (proiectul din 1934). Operaţia s-a şi realizat parţial, pe porţiunea cuprinsă între Calea Victoriei şi Podul Şerban-Vodă (1936); unii sînt de părere ca ea să fie continuată spre a avea cît de curînd o largă arteră, care, împodobită cu peluze de iarbă şi trandafiri între cele trei părţi carosabile, să străbată Bucureştii, de la Ciurel pînă dincolo de Abator. Ea ar deveni — susţin partizanii acestei soluţii — dacă s-ar face şi construcţiile corespunzătoare de imobile pe ambele laturi, unul din cele mai frumoase bulevarde nu numai ale ţării, dar ale Europei. Există însă şi o altă soluţie, care e mai costisitoare, a păstrării Dîmboviţei neacoperite cu debit sporit, de apă curată, deviindu-se cursul ei spre miazăzi, în partea actualmente acoperită şi însoţindu-l de o „salbă de oglinzi de apă", începînd cu un lac mare la Ciurel, continuînd cu o serie de lacuri sub cornişă, la Cocioc şi Balta Albă, şi isprăvind cu lacul, amenajat, de la Leordeni. Această soluţie păstrează oraşului elementul natural, viu, care e apa curgătoare şi e mai indicată pentru îmbunătăţirea microclimatului bucureştean.

O lucrare hidraulică importantă a fost săparea unui canal în dreptul comunei Bilciureşti de pe Ialomiţa, care aduce o parte din apele acestui rîu spre a spori debitul Colentinei şi a asigura astfel nivelul lacurilor în curs de asanare în jurul capitalei. Această operaţie de asanare a lacurilor Colentinei, mai înainte adevărate focare de infecţie din cauza apelor stătute şi a ţînţarilor, a început să fie realizată în noiembrie 1933, după ce fusese în prealabil studiată ani de zile. S-a creat din lacul Buftea, un mare rezervor de acumulare a apelor aduse din Ialomiţa, asigurîndu-se astfel un debit suficient şi constant Colentinei în lunile de vară, şi s-a început curăţirea şi amenajarea salbei de lacuri din jurul Bucureştilor. Rînd pe rînd au fost asanate, pînă în 1939, lacurile Băneasa (40 de hectare), Herăstrău (77,4 hectare) şi Floreasca, lucrările continuîndu-se, în perioada următoare, la Lacul Tei (150,6 hectare, împreună cu Floreasca), apoi la lacul Fundeni (120 hectare) şi urmînd să se termine cu lacul Cernica. În felul acesta s-a realizat şi se realizează o mare operă edilitară, importantă nu numai sub raportul igienic, dar şi estetic şi recreativ, creîndu-se o adevărată podoabă a oraşului, o zonă de recreaţie şi agrement şi influenţîndu-se în bine şi microclimatul bucureştean. Căci, paralel cu asanarea lacurilor, se lucrează, începînd din 1936, şi la amenajarea Parcului naţional — azi Parcul de cultură şi odihnă Herăstrău — pe un vast teren cuprins între Şoseaua Kisselef şi lacurile Herăstrău şi Floreasca. Se expropriază cîteva zeci de locuinţe — mizere de altfel — şi o întreprindere industrială, se fac plantaţii, se trasează alei, şi în cîţiva ani, pînă în mai 1939, se înzestrează Bucureştii cu cel mai vast „spaţiu verde" din cuprinsul lui. Mai înainte încă se amenajase Pădurea Băneasa, deschizîndu-se drumuri şi construindu-se un reuşit restaurant; de asemenea — prin lucrări începute la 16 septembrie 1929 — pădurea şi lacul Snagov, la o distanţă de 35 de kilometri nord de oraş. Accesul acestei ultime păduri era însă dificil pentru marea mulţime, din cauza lipsei unui mijloc de transport ieftin şi permanent. În partea de răsărit a Bucureştilor s-au făcut unele mici lucrări de amenajare în pădurea Pustnicul, pe malul bălţii Pasărea, în faţa mănăstirii cu acelaşi nume. S-ar fi putut spori „spaţiile verzi", în chiar cuprinsul oraşului, cu atît mai mult cu cît planul de sistematizare din 1935 prevedea o suprafaţă considerabilă de terenuri libere care urmau să fie plantate. Lucrul nu s-a făcut atunci; o seamă de asemenea spaţii libere au fost parcelate — cazul parcelărilor Floreasca şi Vatra Luminoasă; se va realiza după 23 august 1944, în cadrul unui plan consecvent urmărit.

Pe malul lacurilor asanate iau naştere, în ultimii ani ai perioadei dintre cele două războaie mondiale, ştranduri şi cluburi sportive, multe însă din acestea din urmă au un caracter exclusivist, nu sînt accesibile oamenilor muncii. Ştranduri se înfiinţează şi în cuprinsul oraşului: la Şoseaua Kisselef — cel mai mare — în dreptul Străzii Izvor (Ştrandul „Bragadiru" azi „Izvor"), apoi la Ciurel, la Ghencea, la Gara de Est, în sfîrşit, ştrandul de lux, cu valuri, de la „Lido" (vezi fig. 121).

Pentru luminatul oraşului, accentul cade acum pe electricitate. Gazul aerian continuă să fie întrebuinţat atît pe străzi, cît şi în case, dar în toate construcţiile noi din cartierele centrale şi într-o seamă din cele vechi se introduce lumina electrică. Pe bulevarde, pe arterele principale, pe multe dintre străzi se instalează becuri cu incandescenţă. Dar mahalalele rămîn încă ani de

Fig. 121 — Ştrandul cu valuri, Lido. (A.)

zile fără lumină. Merită să fie relevat faptul că în 1935, din totalul de 158.043 de gospodării, cîte numărau Bucureştii, numai 63.346 sau circa 40% aveau instalată electricitate, restul de 94.697 utilizînd tot vechile mijloace de luminat. Abia din timpul primariatului lui Dem. Dobrescu începe preocuparea pentru extinderea reţelei în cartierele mărginaşe; lucrul însă merge încet, şi izbucnirea celui de-al doilea război mondial găseşte o serie din aceste cartiere într-o stare deplorabilă sub raportul lucrărilor edilitare. Cele două uzine, de la Grozăveşti şi Filaret, ambele termoelectrice, nu mai sînt suficiente. De aceea se instalează, prin întreprinderea străină Brown-Boveri, şi se pune în funcţiune, în primăvara lui 1931, uzina hidroelectrică de la Dobreşti, pe cursul superior al Ialomiţei, curentul fiind adus în capitală printr-o linie de înaltă tensiune şi transformat de la 110 kilovolţi la 30 şi apoi de la 30 la 5 kilovolţi.

O inovaţie care a provocat mari discuţii şi n-a fost admisă de către biserică a constituit-o *Crematoriul*, pentru incinerarea morţilor. Clădirea s-a înălţat pe dealul ce domină Valea Plîngerii, în coasta Cimitirului Bellu. A început să funcţioneze la 25 ianuarie 1928; prima persoană incinerată a fost „Profira Fieraru, casnică, de 40 ani".

În privinţa sistematizării oraşului s-a ajuns, pe temeiul lucrărilor unei comisii, la „planul director de sistematizare", publicat în 1935. El cuprindea o serie de principii şi directive juste; din păcate, aplicarea lui a fost, sub multe raporturi, defectuoasă. Vina o poartă şi diversele interese particulare care au prevalat asupra celor generale. Un exemplu în această privinţă — unul dintr-o mie — este strîmtarea Magistralei Nord-Sud, începînd din dreptul străzii C.A. Rosetti spre miazănoapte, din cauză că proprietarul terenului de pe latura stîngă, un personaj influent politic, fost de mai multe ori ministru şi putred de bogat, n-a admis să i se exproprieze porţiunea necesară, porţiune pe care a ridicat blocul Lido.

În rezumat, punînd laolaltă realizările cu deficienţele, pozitivul cu negativul, stabilind, cu alte cuvinte, suma, se poate totuşi afirma că, sub raportul edilitar, s-a făcut, în intervalul 1919—1939, un efort în vederea modernizării Bucureştilor. Nu s-a făcut însă atît cît trebuia, şi, mai ales, efortul n-a fost uniform şi *echitabil distribuit*. S-a dat, ca şi mai înainte, atenţie deosebită centrului, cartierelor locuite de cei avuţi, făcîndu-se prea puţin pentru cartierele mărginaşe, locuite de muncitori, de lumea nevoiaşă.

VIAŢA CULTURALĂ

Fenomenul de centralizare, de concentrare în Bucureşti pe care l-am observat în viaţa industrială a ţării este şi mai vizibil, se manifestă în mai mari proporţii în viaţa culturală. Sînt sectoare întregi în care majoritatea absolută a manifestărilor, în altele marea majoritate, iar în cîteva unanimitatea lor au loc în capitala ţării. Bucureştii absorb forţele de creaţie, acţionează ca o mare pompă aspiratoare, spre paguba celorlalte centre. Oameni de ştiinţă, literaţi şi artişti din restul oraşelor ţării — universitare sau neuniversitare — caută cu tot dinadinsul să vină la „centru"; *Viaţa românească*, importanta revistă ieşeană, se mută la Bucureşti; tot aici — paradoxal — îşi are sediul şi asociaţia care urmăreşte ridicarea vechii şi glorioasei în ale culturii capitale moldovene.

Învăţămîntul bucureştean de toate gradele cunoaşte în perioada 1919—1939 o nouă dezvoltare, care foloseşte însă în primul rînd burgheziei şi ţărănimii chiabure. Cel superior se completează prin înfiinţarea Facultăţilor de farmacie şi medicină veterinară, a Academiei de înalte studii agronomice (1929), a Şcolii superioare de arhivistică şi paleografie şi prin transformarea Şcolii de poduri şi şosele în Şcoala politehnică, adăugîndu-i-se secţii noi. În învăţămîntul secundar sau mediu sporesc liceele teoretice („Spiru Haret", „Aurel Vlaicu", „Mihail Eminescu", „Iulia Hasdeu" etc.), de asemenea „liceele" — termenul acesta exercită un adevărat miraj — şi gimnaziile comerciale, industriale, profesionale, tehnice, de menaj etc.;

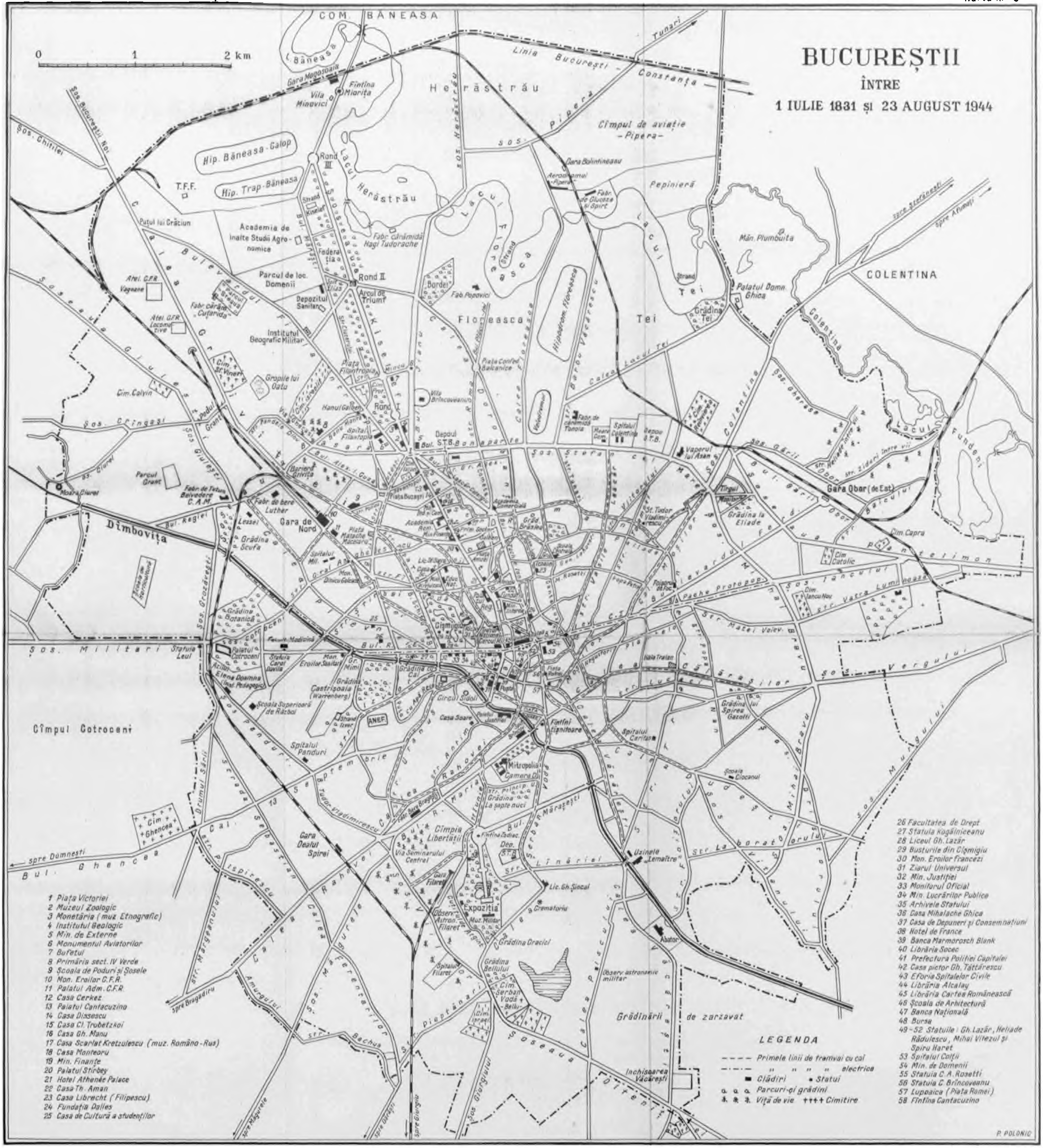
BUCUREŞTII
ÎNTRE
1 IULIE 1831 ŞI 23 AUGUST 1944
0 1 2 km
LEGENDA
Primele linii de tramvai cu cai
" " " " electrice
Clădiri
Statui
Parcuri şi grădini
Viţă de vie
Cimitire
1 Piaţa Victoriei
2 Muzeul Zoologic
3 Monetăria (muz Etnografic)
4 Institutul Geologic
5 Min. de Externe
6 Monumentul Aviatorilor
7 Bufetul
8 Primăria sect. IV Verde
9 Şcoala de Poduri şi Şosele
10 Mon. Eroilor C.F.R.
11 Palatul Adm. C.F.R.
12 Casa Cerkez
13 Palatul Cantacuzino
14 Casa Dissescu
15 Casa Cl. Trubetzkoi
16 Casa Gh. Manu
17 Casa Scarlat Kretzulescu (muz. Romîno-Rus)
18 Casa Monteoru
19 Min. Finanţe
20 Palatul Stirbey
21 Hotel Athenée Palace
22 Casa Th. Aman
23 Casa Librecht (Filipescu)
24 Fundaţia Dalles
25 Casa de Cultură a studenţilor
26 Facultatea de Drept
27 Statuia Kogălniceanu
28 Liceul Gh. Lazăr
29 Busturile din Cişmigiu
30 Mon. Eroilor francezi
31 Ziarul Universul
32 Min. Justiţiei
33 Monitorul Oficial
34 Min. Lucrărilor Publice
35 Arhivele Statului
36 Casa Mihalache Ghica
37 Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni
38 Hotel de France
39 Banca Marmorosch Blank
40 Librăria Socec
41 Prefectura Poliţiei Capitalei
42 Casa pictor Gh. Tăttărescu
43 Eforia Spitalelor Civile
44 Librăria Alcalay
45 Librăria Cartea Românească
46 Şcoala de Arhitectură
47 Banca Naţională
48 Bursa
49-52 Statuile: Gh. Lazăr, Heliade Rădulescu, Mihai Viteazul şi Spiru Haret
53 Spitalul Colţii
54 Min. de Domenii
55 Statuia C. A. Rosetti
56 Statuia C. Brîncoveanu
57 Lupoaica (Piaţa Romei)
58 Fîntîna Cantacuzino
P. POLONIC

numărul lor total atinge cifra de 106 (o sută şase). În învăţămîntul primar se ajunge în 1934 la 181 (o sută optzeci şi unu) de şcoli, dintre care 140 de stat şi 41 confesionale; ele adăpostesc 47.735 de elevi şi eleve şi au un corp didactic de 1.305 persoane. În acelaşi an, numărul grădiniţelor este de 82 (71 de stat şi 11 confesionale) cu 124 de conducătoare şi 6.254 de copii. Se înfiinţează cămine pentru studenţi şi studente — atît pe facultăţi, cît şi regionale, pe judeţe — precum şi internate pentru elevi; se sporeşte de asemenea numărul burselor; faţă de epoca anterioară — 1878—1916 — e un progres; totuşi, nici unele, nici altele nu sînt suficiente spre a asigura tuturor elementelor înzestrate dar sărace — fii de ţărani şi de muncitori — posibilitatea de a-şi face studiile. În felul acesta, forţe care ar fi putut spori patrimoniul cultural şi tehnic al naţiunii se pierd, rămîn îngropate, nevalorificate, în lumea satelor şi a periferiilor oraşelor.

Şi acum, ca şi în epocile anterioare şi ca întotdeauna şi peste tot, în toate ţările, esenţială pentru viaţa culturală este *opera de creaţie originală*, în ştiinţă, literatură şi artă, contribuţia nouă prin care naţiunea sporeşte atît patrimoniul său, cît şi pe acela al umanităţii. În privinţa aceasta, Bucureştii au o largă parte; se poate spune, fară exagerare, că majoritatea acestor creaţii originale au loc în capitala ţării. Aici cercetează şi publică învăţaţii noştri de seamă — Gheorghe Ţiţeica în matematici, Ion Cantacuzino şi Constantin I. Parhon în medicină, Traian Săvulescu în ştiinţele naturale, Horia Hulubei în fizică, Nicolaie Iorga şi Vasile Pârvan în istoriografie şi arheologie, Simion Mehedinţi în geografie şi etnografie, Ludovic Mrazek în geologie, Emil Racoviţă în speologie şi atiţia alţii. Aici se ridică o nouă şi numeroasă generaţie de învăţaţi şi cercetători ştiinţifici, în toate domeniile, de la biologie şi tehnică, pînă la disciplinele umaniste. Apar institute ştiinţifice noi, de la Institutul de seruri şi vaccinuri „Dr. I. Cantacuzino" (1 aprilie 1921) şi Institutul de chimie industrială al Universităţii (1920), la cel de cercetări agronomice (1927) (vezi fig. 122) şi la cel zootehnic (1930), de la Institutul român de energie (1926), de igienă şi sănătate publică (1927) la Institutul experimental pentru cultivarea şi fermentarea tutunului (1929), la cel de cercetări forestiere (1933), la Institutul central de statistică (1934). În domeniul istoriografiei, menţionăm Institutul de istorie naţională, înfiinţat, în prima lui formă, în 1931, şi Institutul de istorie universală (1937). Nu e cu putinţă, în cadrul acestei lucrări, să citâm toate institutele, societăţile şi asociaţiile care urmăresc promovarea ştiinţei, nici tipăriturile lor, periodice sau nu.

Fig. 122 — Institutul agronomic Nicolae Bălcescu. (P.B.)

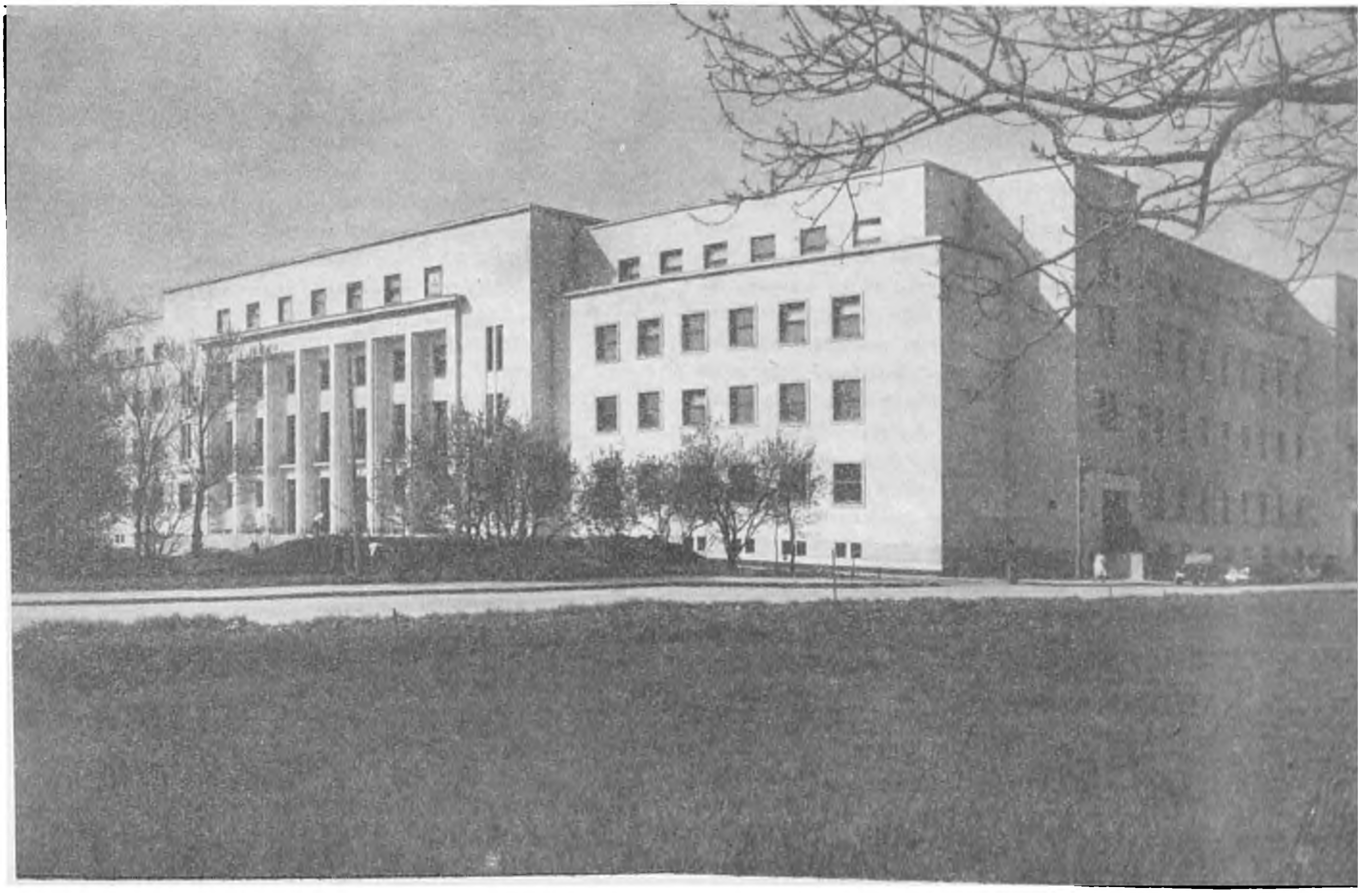

Fig. 123 — Statuia lui Mihail Kogălniceanu, în piața Kogălniceanu. (A.)

Ne mărginim să afirmăm numai că ele sînt numeroase, că se publică mult — și din cauza aceasta calitatea suferă uneori — și că se tinde spre o specializare tot mai accentuată. În vederea stringerii relațiilor culturale, se înființează, în 1924, Institutul francez de înalte studii în România, cu sediul în Bulevardul Dacia, iar în 1933 Institutul de cultură italiană în România, în casa Disescu, pe Calea Victoriei. În literatură domină romanul; în epoca anterioară accentul căzuse pe nuvelă. E vremea cînd Liviu Rebreanu dă la iveală puternicele opere: *Ion*, *Pădurea spînzuraților*, *Răscoala*, primul și ultimul din aceste trei romane înfățișînd viața reală, fără idealizarea semănătoristă, a țăranului român de dincolo și de dincoace de Carpați. E vremea cînd Sadoveanu publică trilogia istorică: *Zodia Cancerului*, *Nunta domniței Ruxanda* și *Frații Jderi*, acesta din urmă o impresionantă frescă a epocii lui Ștefan cel Mare. E, în sfîrșit, vremea cînd — începînd cu *La Medeleni* — apare seria de romane ale lui Ionel Teodoreanu, liricul ieșean mutat în energeticii București, aceea a lucidului și subtilului Camil Petrescu, aceea a fecundului Cezar Petrescu, cînd Gala Galaction și George Călinescu evocă cu talent Bucureștii de la finele veacului precedent și cînd se manifestă ca romancieri Gib Mihăescu, G.M. Zamfirescu și Radu Tudoran.

Poezia are în Tudor Arghezi pe cel mai strălucit reprezentant al ei; teme, nuanțe și modalități formale noi ies la iveală în poeziile lui I. Minulescu, Al. Philippide, G. Bacovia, Ion Pillat, Ion Barbu, V. Voiculescu.

În artă, manifestarea principală e tot pictura, ca și în epoca precedentă. Tonitza e în fruntea strălucitei și variatei grupe de maeștri care cuprinde pe Pătrașcu, Pallady, Ștefan Popescu, Bunescu, Iser, Ressu, Steriade, Dărăscu, Teodorescu-Sion. Talente noi se ridică: Demian, Lucian Grigorescu, Ciucurenco, Adina Moscu și atîția alții, unii frînți de boală și mizerie înainte de a-și fi dat deplina măsură. Numeroase expoziții la Ateneu, la sala „Dalles" arată publicului bucureștean originalitatea și varietatea picturii românești contemporane. Dar alături de pictură, înregistrăm opere de valoare și în sculptură. Unele din ele, ca statuile lui Kogălniceanu (vezi fig. 123) și Brîncoveanu de O. Han, statuia soldatului francez și aceea a centaurului de I. Jalea, bustul lui Delavrancea de C. Medrea, împodobesc piețele și grădinile orașului. Pe lîngă vechea pinacotecă a statului, se înființează, în 1933, pinacoteca municipiului, în casa, donată în acest scop, a amiralului Urseanu. Anassie Simu dăruiește statului, în 1927, muzeul său cuprinzînd opere de valoare — picturi, desene și sculpturi, românești și străine — strînse cu pasiune și pricepere în cursul unei vieți întregi. În fostul palat al artelor din timpul expoziției de la 1906 se înființează Muzeul militar, iar în casa Moruzi — zisă și casa cu lanțuri — de pe Calea Victoriei (vezi fig. 51) ia naștere, în 1929, Muzeul municipiului București, cuprinzînd tot felul de mărturii despre trecutul orașului. O mențiune specială se cuvine Muzeului satului, înființat în 1936: e un muzeu etnografic de o deosebită însemnătate (vezi fig. 124).

Pentru prima dată, Bucureștii au, în mod permanent, o operă și o orchestră filarmonică, ambele creații românești. Spectacolele celei dintîi, în localul fostului Teatru Lyric din Piața Valter Mărăcineanu, spectacole în care se relevă artiști de talia lui Gheorghe Folescu, Niculescu-Basu, Ștefănescu-Goangă, concertele celei de a doua, la Ateneu, unde publicul ascultă capodoperele muzicii universale, bagheta ținînd-o un George Georgescu, Ionel Perlea, Alfred Alessandrescu și — uneori — însuși George Enescu, contribuie mult la formarea culturii muzicale bucureștene. Teatrul continuă marea sa tradiție, actorii noștri ajungînd să se impună și într-un centru atît de pretențios ca Parisul: cazul Marioarei Ventura, Elvirei Popescu, Alicei Cocea și a lui Yonnel, încă o dovadă a capacității artistice românești. Merită să fie relevată nu numai înmulțirea teatrelor, dar și înflorirea, în această epocă, a unui gen nou: revista sau teatrul de estradă, ale cărui spectacole montate de C. Tănase la

„Cărăbuş", grădina de vară de pe strada Academici, unde e azi Ministerul de Interne, şi de Nicu Vlădoianu la „Alhambra", în dosul Poştei, fac să se descreţească multe frunţi şi satisfac, prin criticile lor spuse în glumă de însuşi Tănase, de Stroe, de Vasilache, pe bucureşteni, mari amatori de opoziţie, întotdeauna dispuşi să „combată" stăpînirea. Opereta, în schimb, unde strălucea N. Leonard, e în scădere; s-ar zice că o dată cu moartea acestui talentat interpret, în 1928, genul însuşi primeşte o grea lovitură. Caracteristică e difuziunea cinematografului: e spectacolul cel mai frecventat; numărul sălilor creşte continuu: în 1939 ele ating cifra maximă şi cuprind săli moderne ca „Aro" (azi Patria), pe locul fostei case Marghiloman, sau „Scala" (azi „Republica"). De altfel, o dată cu progresele tehnicii, după introducerea sonorizării, cinematograful ajunge să facă o concurenţă redutabilă teatrului: el devine spectacolul preferat şi tipic epocii noastre, spectacolul marilor mase. O altă distracţie de mase e *sportul*. Fotbalul cucereşte pe bucureşteni, rugbiul mai puţin; există acum zece terenuri amenajate şi două stadioane: cel dintîi, al Academiei naţionale de educaţie fizică (A.N.E.F.), în coasta Dealului Spirii, celălalt, la Giuleşti, ridicat cu prilejul „ceferiadei" din 1939, cînd se împlineau 70 de ani de la inaugurarea primei căi ferate. Societăţile de sport sînt numeroase: statistica arată, în 1939, 77 cu o singură secţie (41 de fotbal) şi 39 cu mai multe; există 24 de terenuri de tenis şi 14 săli de box şi cultură fizică. Se înfiinţează un nou hipodrom, de trap, la Floreasca; se amenajează şi un patinoar artificial, din jos de Terasa „Oteteleşanu".

În difuzarea culturii, contribuind, de altfel, sub unele raporturi, prin iniţiativele ce iau, şi la crearea ei, un rol important au *periodicele*, de la gazetele zilnice pînă la revistele de specialitate, *casele de editură* şi diferitele *asociaţii şi societăţi culturale*, începînd cu cercurile ştiinţifice, literare şi artistice şi isprăvind cu ateneele populare. În ce priveşte presa, perioada dintre cele două războaie mondiale înseamnă, în Bucureşti, un răstimp de amplă dezvoltare. Vechile foi îşi sporesc tirajul; apar altele noi, conduse, prea adesea, de gazetari cu talent, dar fără ţinută, cu ştiinţă dar fără convingeri, adevăraţi condotieri ai cuvîntului, închiriindu-şi pana grupurilor de interese sau curentelor politice, interne şi externe, care-i plătesc. Reportajul politic şi senzaţional constituie o caracteristică a acestei prese. *Cuvîntul*, întemeiat de inginerul T. Enacovici, ajunge, sub direcţia conferenţiarului de logică Nae Ionescu, stipendiatul puternicului trust german „I. G. Farben Industrie", un oficios al grupării gardiste, de extremă dreaptă, afiliată hitlerismului. *Curentul*, creaţia pamfletarului Pamfil Şeicaru, susţine fascismul italian; tot gardiste sînt şi revistele *Rînduiala* şi *Axa*.

Editată în condiţii foarte grele, presa socialistă s-a manifestat continuu: *Lupta de clasă* (1 iulie — 20 octombrie 1920) merită o menţiune specială, ea fiind organul de presă care a militat hotărît pentru

Fig. 124 — Poartă de lemn sculptată la Muzeul Satului din Bucureşti; în fund biserica de lemn adusă din Transilvania. (C.C.G.)

crearea partidului comunist. După ce partidul e declarat ilegal, în 1924, presa lui este interzisă; oficiosul *Socialismul* e suprimat. Primul număr al *Scînteii* apare la 15 august 1931, în ilegalitate, tipărit şi difuzat de membri ai partidului, înfruntînd vigilenţa autorităţilor. Se publică şi alte organe ilegale: *Alarma*, *Noi vrem pămînt*, *Brazda*, *Steagul roşu*, *Cazarma* etc.; ele au toate o existenţă scurtă ca şi ziarele sau periodicele care, apărînd legal (*Arena*, *Clopotul*, *Soarele*, *Reporter*, *Deşteptarea*, *Veac nou* şi *Bluze albastre*, ultimele două scoase în 1932 de Alexandru Sahia) sînt dibuite de Siguranţă ca fiind, în realitate, comuniste, şi, deci, succesiv interzise. (Lui Sahia, care, murind la 29 de ani de ftizie, n-a apucat să-şi dea întreaga măsură a talentului său literar, i se datorează şi prima carte românească asupra Uniunii Sovietice: ea a apărut în 1935 sub titlul: *U.R.S.S. azi*). Presa partidelor care alternează la guvernarea ţării — *Viitorul* liberalilor, *Dreptatea* naţional-ţărăniştilor, *Îndreptarea* averescanilor — este, în general, puţin citită; n-au o soartă mai bună nici oficioasele celorlalte grupări, de opo-

ziție: *Mișcarea* liberalilor georgiști, *Aurora* lupiștilor etc. Mai mult interes trezeau unele gazete noi neînregimentate, dar cu simpatii de stînga, precum *Lupta* și *Facla*. Apar, în acest răstimp, și ziare de format mic, cu preț redus — *Tempo* e primul din această categorie. În anii 1935—1938 se publică la București nu mai puțin de 49 (patruzeci și nouă) de gazete, dintre care 30 cotidiene, 17 săptămînale și 2 de două sau trei ori pe săptămînă, fără să punem la socoteală însă săptămînalele enciclopedice sau „bazar" de genul *Vremea* și *Realitatea ilustrată*. Lipsește însă un mare cotidian, bine informat și cinstit scris, pus exclusiv în slujba colectivității naționale și a progresului social. În ce privește periodicele specializate, adică revistele, buletinele, anuarele consacrate unei singure ramuri, numărul lor, în același răstimp, este impresionant: 287 (două sute optzeci și șapte) după un calcul aproximativ, cifra fiind în orice caz sub realitate. Un singur exemplu: în domeniul cercetărilor istorice apar la București, în răstimpul amintit, *paisprezece* periodice, începînd cu *Memoriile Secțiunii istorice ale Academiei*, *Revista istorică* și *Revista istorică română* și isprăvind cu *Arhiva românească*, *Istros* și *Balcania*.

Numărul editurilor crește. În locul „Minervei" ia naștere, prin contopirea și cu alte case, „Cartea românească"; se editează opere literare, biblioteci de popularizare și un *Dicționar enciclopedic* al limbii române. „Cugetarea" lui Georgescu-Delafras tipărește traduceri din scriitorii de mare circulație, o bibliotecă a clasicilor români, manuale didactice și o *Enciclopedie* într-un singur volum. În timp ce Pavel Suru continuă să editeze opere de N. Iorga, iar Casa școalelor are o activitate relativ redusă din lipsă de mijloace, „Naționala-Ciornei" tipărește opere literare și științifice, „Forum" — romane, în special din lumea anglo-saxonă, iar cotidienele *Universul* și *Adevărul* — lucrări de caracter memorialistic, istoric și literar. O mențiune specială merită „Cultura națională", care pune în circulație lucrări alese din domeniul literaturii universale și române și mai ales Fundația pentru literatură și artă, care într-un timp scurt face să apară, sub conducerea lui Al. Rosetti, o serie întreagă de lucrări, stimulînd creația literară și științifică a vremii. În special două din „bibliotecile" ei, biblioteca „Enciclopedică", cuprinzînd lucrări de sinteză, și „Energia", cu povestiri ale marilor înfăptuitori, au un deosebit succes în masa cititorilor.

Un fenomen interesant, arătînd dorința de cultivare a păturilor largi, este apariția *ateneelor populare*. Aproape în fiecare cartier apare un asemenea ateneu unde se țin conferințe, au loc ședințe literare și artistice și diferite manifestări culturale; unele atenee, ca, de pildă, acelea din Tei și Cărămidari, au și cinematografe. Numărul acestor instituții este de 43 (patruzeci și trei) în 1939, culoarea de Albastru avînd 13, cea de Verde 12, iar cele de Galben și Negru cîte 9.

BIBLIOGRAFIE

O parte din expunerea faptelor acestui capitol se întemeiază pe amintiri și informații personale. Pentru rest, citez următoarele:

I. Procesul de industrializare. Comerțul și băncile. 1. *Enciclopedia României*, vol. III, București, VIII + 1181 p. in 4°; vol. IV, București, 1943, 1083 p. in 4°; 2. Liliana Georgescu, *Localizarea și structura industriei românești*, București, 1941, 247 p. + 7 hărți; 3. G. Strat, *Industria românească în cadrul economiei europene*, București, 1945, 109 p. in 8° și 12 tabele; 4. Milan Popovici, *Aspecte din istoria finanțelor orașului București*, București, 1960, 240 p. in 8°; 5. Mihai Ștefan, *Capitalul străin în bănci și industrie în perioada stabilizării relative a capitalismului, 1923—1928*, în *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, 1960, 592 p. in 8°; 6. N. N. Constantinescu, *Mișcarea capitalului străin în bănci, industrie, comerț și creșterea dependenței economice a României față de capitalul străin în perioada crizei mondiale din 1929—1933*, în *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, p. 188—278; 7. N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, București, 1962, 326 p. in 8°.

II. 8. Manea Mănescu și N. N. Constantinescu, *Situația economică din România și condițiile de muncă și de trai ale clasei muncitoare în perioada premergătoare grevei generale din 1920*, în *Analele Institutului*, VI (1960), 5, p. 17—40; 9. C. Mocanu, *Participarea muncitorilor din București la greva generală din 1920* în *Analele Institutului*, VI (1960), 5, p. 41—69; 10. Titu Georgescu, *Urmările grevei generale din octombrie 1920. Crearea Partidului Comunist din România*, în *Analele Institutului*, VI (1960), 5, p. 75—94.

11. V. Hurmuz și N. Lupu, *Procesul conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933*, în *Analele Institutului*, V(1959), 3, p. 5—28; 12. A. Deac, *Solidaritatea internațională a celor ce muncesc cu conducătorii eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, în procesul de la București-Craiova (1933—1934)*, în *Analele Partidului*, V (1959), 3, p. 29—48; 13. A. Deac, Gh. Matei, *Mișcarea de solidaritate internațională cu luptele eroice ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933*, în *Analele Institutului*, IX (1963), 1, p. 35—50.

14. Titu Georgescu, *Contribuția intelectualității la lupta antifascistă din Romînia (1933—1944)*, în *Analele Institutului*, XI(1965), 3, p. 35—51; 14 bis. Al. Gh. Savu, *Unele aspecte privind poziția partidelor politice din România în preajma instaurării dictaturii regale*, în *Analele Institutului*, XI (1965), 3, p. 118—131. 15. Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, 1966, 91. p.

III. *Creșterea populației și a supra-*

feței Bucureștilor. 16. *Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România cuprinzînd rezultatele recensămîntului general al populației din 29 decembrie 1930*, București, 1932, XLII + 850 p. in 8°; 17. Ing. Gh. Vîrtosu, *Locuințe pentru populația nevoiașă și problema comasărilor*, București ⟨1935⟩, 104 p. in 8°; 18. *Planul director de sistematizare decretat la 9 mai 1935. Memoriu justificativ și planuri*, București, 1935, 164 p. in 4°, cu ilustrații și planuri.

19. ***, *Construcțiile ridicate în București de la 1920*, în *Gaz. mun.*, IV (1935), nr. 197; 20. Luca Bădescu, *Atelierele noi Ștefan cel Mare ale Societății comunale a tramvaielor București*, București, 1930, 27 p. in 8°; 21. *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1943, 1083 p. in 4°; 22. St. Buiuc, *S.T.B. Scurt istoric al celor 38 de ani de activitate*, în *București*, 1947, p. 18–20.

IV. *Lucrări edilitare.* 23. *Împrejurimile Bucureștilor*, în *București, ghid oficial*, București, 1934, p. 57–62; 24. *Primăria Municipiului București. Planul director de sistematizare decretat la 9 mai 1935. Memoriu justificativ și planuri*, București, 1935, 164 p. in 4° cu ilustrații și planuri; 25. N. Caranfil, *Efectele asanării Colentinei asupra Bucureștiului și regiunilor învecinate*, în *Asanarea*, București, 1936, p. 9–32; 26. Dr. Ing. Dorin Pavel, *Lucrări hidraulice în curs de realizare în jurul Bucureștilor*, în *Asanarea*, p. 33–60; 27. Ing. An. Vuzitas, *Regimul hidraulic al Dîmboviței în legătură cu canalizările orașului București*, în *Asanarea*, p. 113–134; 28. *Cum sînt organizate și cum funcționează Uzinele Comunale București*, București, 1945. 268 p. in 4°; 29. Petre Daiche și Ana Bene, *Aspecte ale dezvoltării edilitar-urbanistice ale capitalei între cele două războaie mondiale*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, 1964, p. 119–139; 30. Alexandru Cebuc, *Aspecte din viața unor mahalale bucureștene în perioada 1900–1944*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 101–117; 31. G. Bezviconi, *Necropola capitalei* (manuscris).

V. *Viața culturală.* 32. *București*, în *Enc. rom.*, II, p. 566–578; 33. G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, 948 p. in 4°; 34. Titu Georgescu, Mircea Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă 1921–1944 (prezentare bibliografică)*, București, 1963, 384 p. in 8°; 35. Titu Georgescu, *Influența luptelor muncitorimii din 1933 asupra dezvoltării presei revoluționare și democratice îndrumate de P.C.R. din orașul București*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 23–37.

BUCUREŞTII ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Nici una din calamităţile naturale abătute asupra Bucureştilor în decursul întregii sale istorii n-a produs atîtea victime într-o lună cît a produs în mai puţin de două ceasuri bombardamentul aerian din 4 aprilie 1944.

Cel de-al doilea război mondial a izbucnit, în cadrul contradicţiilor dintre puterile imperialiste, din cauza dorinţei de necontenită expansiune teritorială şi de dominaţie a Germaniei hitleriste. Problema Danzigului şi a culoarului polonez au fost, ca şi uciderea arhiducelui Franz Ferdinand înaintea primului război mondial, doar pretextul începerii ostilităţilor. Chiar dacă polonezii cedau, Hitler, care afirmase succesiv, după fiecare nou cîştig teritorial — încorporarea Austriei, anexarea părţii sudete din Cehoslovacia — că nu mai are nici o pretenţie — a şi dovedit-o în martie 1939, cînd a înghiţit toată Cehoslovacia — ar fi găsit cu siguranţă altceva, alt pretext ca să dezlănţuie maşina sa de război. Primul act al marii conflagraţii a fost foarte scurt: în mai puţin de trei săptămîni, Polonia era complet ocupată. Înainte de 20 septembrie 1939 au apărut în Bucureşti primele automobile cu refugiaţi polonezi; vedeai pe acoperişul maşinii o saltea, două-trei valize, ce putuseră lua în fugă; înăuntru, membrii familiei, femeia adesecori plîngînd, bărbatul cu expresia oboselii pe faţă, copiii, mai toţi blonzi, uitîndu-se miraţi la noi. O parte din aceşti refugiaţi au fost găzduiţi în casele bucureştenilor; pentru ceilalţi, ca şi pentu ostaşii care scăpaseră de încercuire şi se retrăseseră pe teritoriul nostru, s-a amenajat un aşa-zis lagăr în Dobrogea, care s-a dovedit însă a fi numai cu numele, deoarece au putut mai toţi să plece mai departe, în Orientul Apropiat sau în Apus. Îndată după cotropirea Poloniei, are loc o altă lovitură germană, de data aceasta la noi, dar nu direct, ci prin interpuşi: asasinarea primului-ministru Armand Călinescu de către legionari. Faptul s-a produs la 21 septembrie, în plină zi, pe cînd victima se ducea cu automobilul de la minister spre casă. Pe porţiunea, puţin frecventată, dintre Dîmboviţa şi Bulevardul Ardealului, a străzii nou deschise care lega prelungirea Ştirbei-Vodă de palatul Şcolii de război, un car cu boi a obligat pe şoferul primului-ministru să încetineze şi chiar să oprească. În acel moment s-a apropiat automobilul atentatorilor — aceştia veneau din Germania, unde fuseseră instruiţi şi echipaţi — şi, din imediată apropiere, au fost trase numeroase gloanţe de revolver, care uciseră pe loc pe Armand Călinescu şi pe agentul său de siguranţă. Cu acelaşi automobil al lor, asasinii se îndreptară spre sediul Societăţii de radiodifuziune, din strada General Berthelot (azi Nuferilor) şi acolo, forţînd intrarea şi imobilizînd personalul tehnic, izbutiră să anunţe la microfon sîngeroasa ispravă. Stupoarea ce a cuprins pe toată lumea n-a durat însă decît o clipă. Asasinii au fost imobilizaţi şi arestaţi chiar în cuprinsul localului Radiodifuziunii, complicii au fost găsiţi şi ei şi, spre seară, pe acelaşi loc unde îl împuşcaseră pe primul-ministru, au primit pedeapsa cuvenită; trupurile au rămas o zi neridicate, spre a fi văzute de toată lumea. După un minister de cîteva zile, al generalului Argeşanu, a urmat guvernul C. Argetoianu, cu o durată de vreo două luni şi, după aceea, guvernul G. Tătărăscu, acesta ţinînd, cu unele remanieri, pînă la 4 iulie 1940. În primăvară începe marea ofensivă germană în Apus, care duce, pe de o parte, la ocuparea Danemarcii şi Norvegiei, pe de alta, la desfiinţarea puterii militare franceze. În momentul în care mareşalul Pétain, care, dat fiind trecutul său, n-ar fi trebuit niciodată s-o facă, a acceptat armistiţiul, s-a văzut limpede că se prăbuşise nu numai Franţa, dar întregul sistem politic european din care făcea parte şi România, că Germania devenea, pentru moment cel puţin, stăpîna Europei. Forurile

conducătoare româneşti au încercat să aplice vechea, tradiţionala politică „de basculă", să ne apropiem de biruitor, politică pe care au practicat-o, de altfel, de atîtea ori, statele mici. Ea n-a reuşit. Noul guvern Gigurtu, cu toată legiuirea rasistă pe care a introdus-o, n-a izbutit să cîştige bunăvoinţa învingătorului. România făcuse parte dintre beneficiarii tratatelor de pace ale primului război mondial; Germania sprijinea pe foştii învinşi; aceştia, încurajaţi de marile ei succese militare, cereau acum în mod deschis revizuirea graniţelor. Convorbirile directe cu guvernul ungar neducînd la nici un rezultat, România a fost nevoită să accepte aşa-zisul „arbitraj", de fapt Dictatul de la Viena (30 august), hotărît dinainte de cei doi miniştri de externe ai Germaniei hitleriste şi Italiei fasciste, perfidul von Ribbentrop şi cinicul Ciano, şi să cedeze o suprafaţă de 42.243 kilometri pătraţi din Transilvania, cuprinzînd Maramureşul, Crişana şi nordul Transilvaniei, inclusiv Clujul. Cînd s-a auzit de noul hotar impus de Dictatul de la Viena, a fost în întreaga ţară o izbucnire de indignare. Partidul Comunist, numeroase cercuri politice, organizaţii democratice şi patriotice, inclusiv grupuri ale armatei, s-au ridicat împotriva acestui „arbitraj". S-au făcut întruniri de protest, dar nu s-a trecut la o rezistenţă cu armele împotriva executării Dictatului, deoarece împrejurările ne erau cu totul potrivnice. „În acest moment, greu pentru destinele ţării sale, poporul romîn s-a găsit singur, fără nici un sprijin dinafară, părăsit de toate puterile Europei"[1]. Întrucît însă Hitler urmărea să pună stăpînire deplină pe România, el se folosi de starea de tensiune, de gravă nemulţumire, provocată de Dictatul de la Viena, şi determină, prin legionari şi prin omul său de încredere, generalul Ion Antonescu, o lovitură care duse la abdicarea lui Carol al II-lea şi trecerea întregii puteri în mîinile „conducătorului" Antonescu (5—6 septembrie 1940): instaurarea dictaturii militaro-fasciste. Formal, continua să fie un rege, Mihai I, fiul lui Carol, dar rolul lui era pur decorativ. Îndată după aceea, în octombrie, îşi făcură apariţia în capitală ofiţerii germani, cu automobilele şi autocamioanele respective; veneau, aparent, în calitate de consilieri tehnici; în realitate, puneau, împreună cu personalul economic civil, stăpînire pe ţară, aservind-o „maşinii de război" hitleriste. Această aservire exercitată prin societăţile create ad-hoc în Bucureşti („Rogifer", „Kontinental Oel" etc.), prin urcarea artificială a cursului mărcii, prin cumpărarea produselor româneşti la un preţ inferior celui mondial şi prin înglobarea României în sistemul clearingului central de la Berlin, a costat ţara noastră în timpul celui de-al doilea război mondial uriaşa sumă de circa 92.490.300.000 de lei valută 1938 sau circa 660.753.500 dolari S.U.A., aceeaşi valu ă.

„Conducătorul" formase un guvern alcătuit din cîţiva cunoscuţi personali, militari şi civili, precum şi din legionari. În primele trei luni Bucureştii văzură scenele de răzbunare ale acestora din urmă: asasinarea în noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1940, după miezul nopţii, în cazematele fostului fort de la Jilava, a peste şaizeci de persoane — foşti demnitari ca generalul Argeşanu, Victor Iamandi, Gavrilă Marinescu, magistraţi militari, ofiţeri şi subofiţeri — închişi din primele zile ale noului regim. Alţi trei deţinuţi au fost lichidaţi în beciurile Prefecturii de poliţie, iar doi într-o pădure de lîngă Ploieşti. În aceeaşi zi în care avea loc măcelul de la Jilava şi prefectură, fostul ministru Virgil Madgearu era luat, îndată după-amiază, de la domiciliul său din Bucureşti, suit într-o maşină, dus în pădurea Snagovului şi împuşcat; Nicolae Iorga, ridicat de la Sinaia, tot după-amiază, avea aceeaşi soartă, în marginea comunei Strejnicu, la sud de Ploieşti. Binînţeles, crimele nu fură pedepsite. Se adăugă, la aceste acte sîngeroase, şi o calamitate naturală: cutremurul catastrofal din noaptea de 9 spre 10 noiembrie, cel mai puternic din cîte bîntuiseră pînă atunci Bucureştii. Cutremurul a făcut să se prăbuşească blocul Carlton, pricinuind moartea mai tuturor locatarilor săi surprinşi în somn de sinistru: circa trei sute de persoane.

Legionarii însă nu erau mulţumiţi cu acest guvern, în care ei nu aveau decît o parte: voiau totul, şi cît mai repede. De aceea provocară aşa-zisa „rebeliune" din 21—23 ianuarie 1941, atacînd Preşedinţia Consiliului de Miniştri, în care Antonescu se închisese cu cîţiva din apropiaţii lui, şi făcînd tot soiul de crime şi jafuri în oraş. Cu acest prilej au fost omorîţi, în mod sălbatic, o sumă de evrei din Bucureşti, iar luptătorul comunist Constantin David, ridicat de acasă, a fost dus în pădurea Pantelimon şi împuşcat. Întrucît Hitler era mulţumit de serviciile aduse de Antonescu, armata germană de pe teritoriul ţării noastre nu ajută pe legionari; aşa încît, cu ajutorul detaşamentelor sale militare, aduse repede din provincie, „conducătorul" putu să înăbuşe rebeliunea: unii dintre legionari putură fi arestaţi şi chiar condamnaţi, acum că nu mai era vorba de Iorga şi Madgearu; cei mai de seamă însă izbutiră să treacă hotarul şi se refugiară în Germania, care-i adăpostise şi mai înainte, formînd acolo un element de manevră la dispoziţia lui Hitler, care avu astfel un mijloc de presiune în plus faţă de Antonescu.

Urmă, la începutul primăverii, trecerea prin marginea Bucureştilor, îndreptîndu-se spre Dunăre, a diviziilor blindate hitleriste, destinate invaziei în Iugoslavia şi Grecia. O zi întreagă, necontenit, au huruit tancurile pe Şoseaua Giurgiului; aspectul balaurului nesfîrşit, cu solzi de oţel, era impresionant, înfricoşător chiar. O bătrînă, cu mîna la gură, îi privea cum trec; am auzit-o spunînd unei vecine: „Ăştia vor să facă praf toată lumea", după care a adăugat, încet de tot: „Trăsni-i-ar Dumnezeu să-i trăsnească!" Era de aşteptat ca în faţa unei asemenea forţe, armatele celor două state balcanice să nu se poată opune multă vreme; e ceea ce s-a întîmplat:

---

[1] Nicolae Ceauşescu

cu toată rezistența dîrză iugoslavă și greacă, în două luni, diviziile lui Hitler erau pe țărmul Adriaticii, la capul Matapan și în Creta, salvînd de la înfrîngerea totală armata italiană din Albania, care, după ce încercase, în disprețul oricărui drept, să pătrundă în Grecia, era în primejdie de a fi zvîrlită în mare de cei pe care îi atacase. Pe la sfîrșitul lui mai și în prima jumătate din iunie, bucureștenii au văzut trecînd în sens invers trupe motorizate, tunuri antitanc, o armată întreagă, care mergea să ocupe pozițiile de atac împotriva Uniunii Sovietice.

Declarația de război a Germaniei hitleriste împotriva Uniunii Sovietice a avut loc în ziua de 22 iunie 1941, dată la care începe o nouă fază în istoria celui de-al doilea război mondial. Generalul Antonescu se hotărîse să participe la operațiunile militare în calitate de aliat al lui Hitler; justificarea lui era că, în felul acesta, ar putea repara pierderile teritoriale pe care statul român le suferise. Această hotărîre de a participa la războiul împotriva Uniunii Sovietice Antonescu a luat-o de unul singur, fără să aibă asentimentul vreunui for constituit. Parlamentul ales la începutul verii 1939, sub regimul Frontului Renașterii Naționale, fusese dizolvat; nici un alt organ — deliberativ sau consultativ — nu-i luase locul.

În prima lună a ostilităților, Bucureștii au fost ținta cîtorva incursiuni aeriene sovietice; ele n-au făcut însă pagube materiale mari, nici multe victime omenești. Măsuri de camuflare și de alarmă se luaseră încă de la izbucnirea războiului mondial, din toamna lui 1939; se instalaseră în diferite puncte ale orașului, pe acoperișurile mai înalte, sirene de alarmă — „măgăoaie", cum le spunea mahalaua — care, cu puternicele lor sunete modulate, vesteau apariția avioanelor. O dată cu îndepărtarea frontului, atacurile aeriene încetară; ele vor fi reluate în primăvara lui 1944, fiind efectuate, de data aceasta, de aviația americană și engleză. Dar imaginea războiului, a uriașelor pierderi suferite la asediul Odesei, în Crimeia, pe Don, pe Volga — și toată lumea se întreba ce căuta armata noastră acolo — e vie în fața bucureștenilor. Ziarele publică nesfîrșite anunțuri mortuare pentru cei căzuți, uneori însoțite de fotografiile tinerilor. De la o vreme, ele sînt așa de numeroase și textul lor e așa de impresionant, încît guvernul hotărăște ca să nu mai fie publicate, după cum suspendă și publicarea listelor oficiale ale ofițerilor căzuți. Atmosfera e din ce în ce mai grea; lumea își dă seama că am intrat într-un angrenaj năprasnic, care pînă la urmă ne va zdrobi, și că singura noastră scăpare e să ieșim cît mai curînd din tovărășia celor ce ne duc la pieire. Unii dintre evreii bucureșteni sînt duși în lagăre în Transnistria; cei rămași pe loc prestează munci — curățitul zăpezii, de pildă, mai tîrziu îndepărtarea dărîmăturilor provocate de bombardamente. Între timp, se produce cotitura hotărîtoare în desfășurarea războiului. În urma marii victorii a bătăliei de pe Volga, începe înaintarea progresivă și succesivă a întregului front sovietic, astfel încît, la 2 aprilie 1944, comunicatul oficial anunță că Prutul a fost atins și depășit chiar. Două zile după aceea, la 4 aprilie, avea loc primul mare bombardament aerian asupra Bucureștilor. El a început aproape de ora 14 și a fost efectuat de valuri succesive de bombardiere ale Statelor Unite. Lumea nu se aștepta la bombardament; credea că e un simplu exercițiu de apărare pasivă, așa cum mai avuseseră loc înainte. Au fost lovite în special cartierele de vest și nord-vest ale orașului — Cotrocenii, Grivița, Steaua — și în primul rînd regiunea Gării de Nord, unde s-a întrebuințat sistemul „covorului" de bombe. Au căzut bombe și în alte cartiere, ca, de pildă, în Calea Victoriei asupra Hotelului „Splendid" și a „Parc-Hotelului" de alături, unde își avea sediul misiunea militară germană, ambele hoteluri fiind complet distruse și o mare parte a locatarilor lor uciși. S-a tras și cu mitralierele de pe bordul avioanelor. Numărul victimelor a fost foarte mare; niciodată în istoria Bucureștilor n-au pierit, în mai puțin de două ceasuri, atîția oameni; n-am putut să-mi procur o cifră exactă, ea este însă de ordinul mii. Unele bombe au căzut chiar deasupra adăposturilor, omorînd pe toți ocupanții lor, cum s-a întîmplat la Cotroceni, pe Calea Șerban-Vodă și pe strada Pleșoianu colț cu Sibiceanu; în acest din urmă loc au fost numărați 73 de morți, toți avînd fața groaznic crispată. În holul de la intrare, la Hotelul „Splendid", au fost peste o sută de morți, cei mai mulți uciși de „suflul" bombei. O „stivă" întreagă de morți a fost strînsă în cuprinsul Atelierelor C.F.R.-Grivița, unde, potrivit manifestului din 1 mai 1944 al Frontului Unic Muncitoresc, au căzut „peste 1.500 de muncitori"; numai dintre ingineri și subingineri au pierit — mi-a spus-o un cărturar — circa cincizeci; o a doua stivă de morți s-a clădit în fața Atelierelor, pe Calea Griviței; o a treia, lîngă Restaurantul „5 lei", tot pe Calea Griviței. Cea mai mare se pare că a fost în cuprinsul Facultății de medicină, unde s-au transportat morții din cartierul Cotroceni și din alte cartiere. La Cărămidarii-de-Jos, în cuprinsul parohiei, au pierit circa 140—150 de persoane, dintre care 75 — potrivit registrului de înmormîntări — au fost îngropate în cimitirul cu același nume; într-una din case a murit mama — Maria Călugăru — și cu toți cei șapte copii, cel mai mic fiind încă sugar; a fost înmormîntată cu el la piept. În cartierul Dudești-Cioplea, unul din cele puțin atinse, au pierit 21 de persoane. Nenorocirea a vrut ca bombele să lovească un mare număr de trenuri în Gara de Nord, încărcate, gata de plecare, sau care soseau cu refugiați din Moldova. A fost un adevărat carnaj. Al doilea bombardament, de data aceasta și cu bombe incendiare, a avut loc după unsprezece zile, la 15 aprilie 1944. A fost lovită greu Universitatea, dărîmîndu-se partea veche și arzînd etajul mansardat din clădirea nouă; o serie de biblioteci de seminar, între care biblioteca seminarului de istorie veche, cu cărțile lui Grigore

Tocilescu şi Vasile Pârvan, şi o parte din biblioteca seminarului de istoria românilor au dispărut în flăcări. Tot atunci a fost distrusă complet şi clădirea de alături a „Cărţii româneşti". Bombardamentele au urmat apoi la intervale mai mari sau mai mici, cîteodată foarte apropiate (luna mai); alternau atacurile din timpul zilei, efectuate de bombardierele americane, cu cele de noapte, ale bombardierelor engleze. Acestea din urmă, vopsite în negru şi purtînd numele de „văduve negre" *(black widows)*, acţionau, după ce lansaseră în prealabil „strugurii luminoşi", adică ciorchini de rachete purtate de paraşute; ei luminau aşa de puternic, încît se vedea ca ziua, îngăduind lansarea bombelor pe ţintele alese. Spectacolul era înspăimîntător, avea ceva apocaliptic. Atacurile erau anunţate, în genere, cam cu cincisprezece minute înainte, în momentul cînd avioanele, trecînd hotarul, se îndreptau spre Bucureşti; atunci sirenele dădeau „prealarma": în clipa aceea activitatea înceta; pietonii începeau să fugă spre adăposturi; automobilele — particulare şi ale instituţiilor — se îndreptau în viteză spre bariere, căutînd să iasă cît mai repede din oraş. De multe ori şivoiul de vehicule era încă pe şosea, compact — cazul s-a repetat la gîtuitura formată de podul strîmt de peste Colentina — cînd sirenele anunţau „alarma". Atunci, cei care erau aproape de vreun „adăpost" oarecare — pădurice, pîlc de copaci, casă: adăposturi iluzorii! — alergau într-acolo; ceilalţi se aşezau la pămînt, aşteptînd să treacă urgia. Erau momentele cele mai penibile; îţi dădeai seama că nu poţi face nimic; că totul e o chestie de noroc; că viaţa ta şi a alor tăi e în funcţie de sfertul de secundă în care a fost apăsat declanşatorul de bombe. Am înţeles acest lucru la bombardamentul din 4 aprilie, cînd o bombă, în loc să cadă pe casa mea, în strada Berzei, a căzut pe casa de peste drum, dărîmînd-o şi ucigînd pe cei dinăuntru.

Aceste bombardamente aeriene au avut influenţă asupra vieţii capitalei. Autorităţile s-au „dispersat", aşezîndu-se în diferite centre urbane şi rurale; au plecat de asemenea cei avuţi; marea masă a locuitorilor a rămas totuşi pe loc; dar activitatea lor a căpătat un caracter fragmentar, întrerupt, nesigur; fiecare trăia într-o stare de tensiune permanentă; cu toţii doreau să se isprăvească situaţia infernală căci fiecare zi sau noapte putea aduce pentru oricine sfîrşitul. Cînd s-a produs, în august, puternica ofensivă sovietică, atmosfera psihologică era la punct pentru o mare schimbare.

Dar spre a înţelege cum s-a pregătit această schimbare şi cum s-a produs ea, trebuie examinate unele fapte politice din timpul dictaturii antonesciene. Partidele politice fuseseră dizolvate în februarie 1938

Fig. 125 — Casa din strada Soldat Candrea nr. 27 în care a funcţionat tipografia ilegală a Partidului Comunist Român în anii 1939—1940, unde s-au tipărit *Scînteia*, *Lupta de clasă* şi alte publicaţii ale partidului. (I.I.)

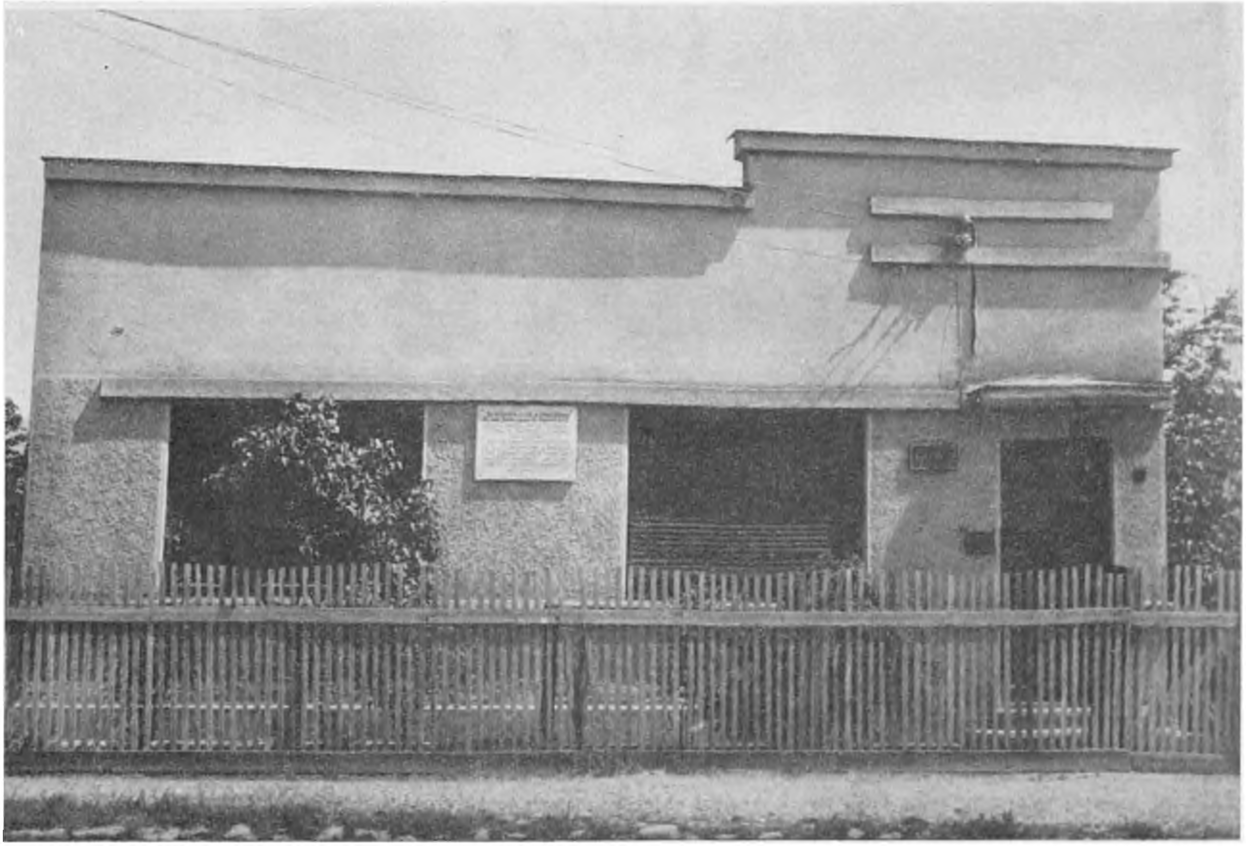

prin noua constituție; de fapt, conducerea celor două partide „de guvernămînt" — național-țărăniștii și liberalii, adică președinții și membrii „birourilor" și comitetelor centrale — continuau să subziste. Cînd generalul Antonescu a fost însărcinat, în septembrie 1940, cu formarea guvernului, el s-a adresat conducerii acestor două partide, care au pus ca o condiție prealabilă abdicarea lui Carol al II-lea. După ce abdicarea s-a produs, ele au refuzat însă să colaboreze direct și prin reprezentanți politici de prim-ordin, permițînd totuși unor „tehnicieni" sau „specialiști" recrutați din rîndurile lor să intre în guvernul Antonescu. În martie 1943, a doua zi după bătălia de pe Volga, Gheorghe Tătărăscu, împreună cu un numeros grup de foști șefi de organizații, s-a despărțit de vechea conducere liberală, aceasta nevrînd să admită frontul unic politic preconizat de fostul prim-ministru. Partidul Comunist, interzis încă din 1924, asupra membrilor căruia s-a dezlănțuit în timpul dictaturii antonesciene întregul aparat al Siguranței, a continuat să acționeze din ilegalitate. Chiar la 1 septembrie 1939, în momentul începerii celui de-al doilea război mondial, el a instalat în plin București, în imobilul din Calea Victoriei nr. 134, un post de radio-emisiune numit „România liberă". Existau și tipografii clandestine răspîndite în oraș (vezi fig. 125); cea mai importantă dintre ele, tipografia centrală, a fost descoperită însă de autorități. La cîteva zile după începerea războiului cu Uniunea Sovietică, Partidul Comunist lansează un manifest de protest împotriva acestui război, cerînd ridicarea întregului popor român împotriva cotropitorilor fasciști; această idee e reluată și în alte texte difuzate în lunile iulie și august și în special în *Platforma-program* din 6 septembrie 1941. Reacțiunea organelor de represiune ale lui Antonescu nu întîrzie: au loc o serie întreagă de procese împotriva luptătorilor comuniști; ca urmare a unuia din ele e condamnat la moarte la 4 iulie 1941 și executat prin împușcare, la Jilava, tînărul Filimon Sîrbu. La 28 ianuarie 1943 apare în ilegalitate, în București, primul număr al ziarului *România liberă*, cuprinzînd apelul intitulat *Poporul român trebuie să împiedice nimicirea sa*, iar în iunie 1943, din inițiativa P.C.R., ia ființă Frontul Patriotic Antihitlerist. La 12 aprilie 1944, la opt zile după primul bombardament masiv al Bucureștilor, se produce propunerea Uniunii Sovietice de a acorda României un armistițiu, cu condiția de a rupe legăturile cu Germania și de a continua lupta alături de armata sovietică. Între cele șase puncte ale propunerii, cel

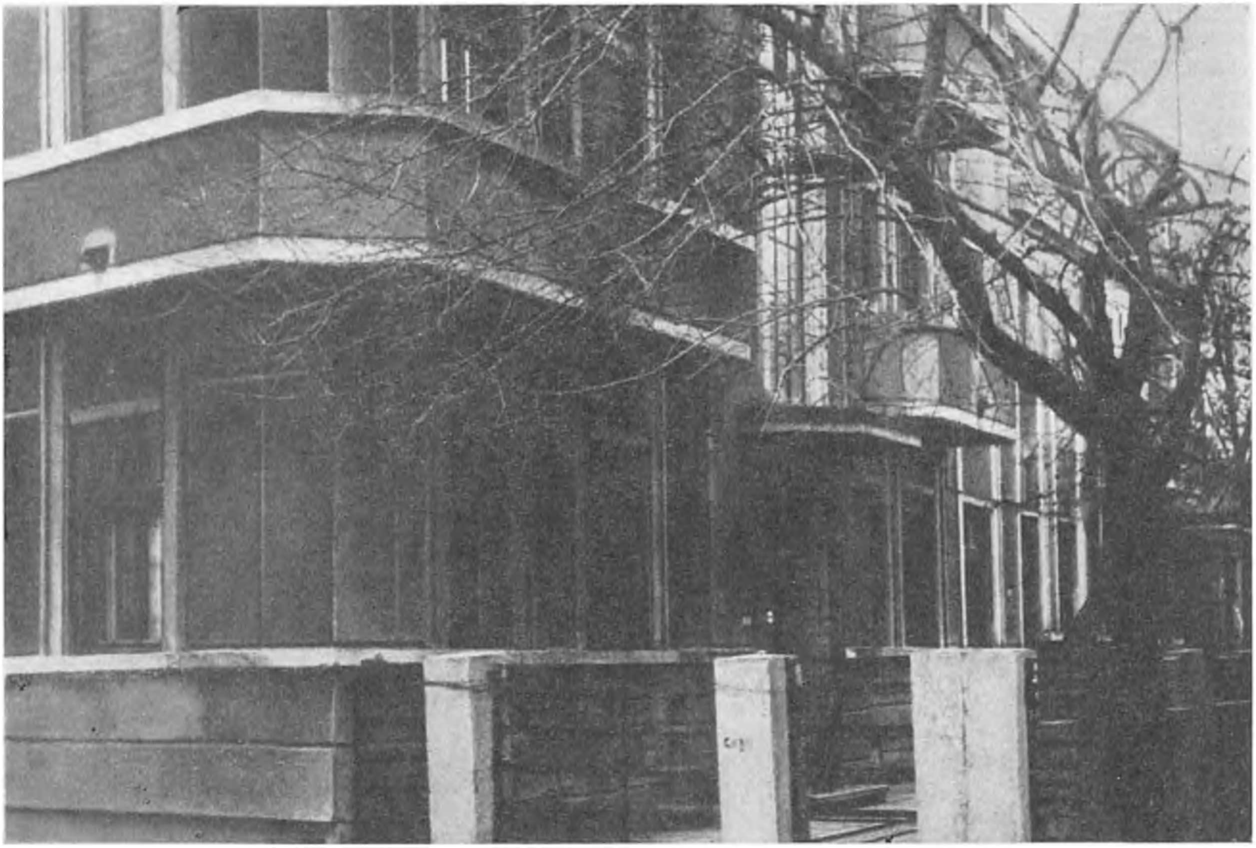

Fig. 126 — Casa conspirativă din str. Armenească nr. 15 unde în noaptea de 13—14 iunie 1944 a avut loc ședința reprezentanților Partidului Comunist Romîn, ai Palatului și ai armatei, constituindu-se Comitetul militar. (I.I.)

din urmă privea desfiinţarea Dictatului de la Viena şi acordarea de ajutor pentru eliberarea *Transilvaniei de nord.* Respinsă de guvernul Antonescu, această propunere întăreşte temeiul pe care se constituie, la 20 iunie 1944, şi în secret, binînţeles, Blocul Naţional Democratic, alcătuit din patru partide: comunist, socialist, liberal — fracţiunea condusă de Dinu Brătianu, acesta punînd condiţia să nu fie primit în bloc Gh. Tătărăscu — şi naţional-ţărănist. În prealabil, la 1 mai 1944, se realizase Frontul Unic Muncitoresc, cuprinzînd atît pe comunişti, cît şi pe socialişti, iar Partidul Comunist organizase o întreagă reţea de acţiune, de civili şi militari (vezi fig. 126). Existau deci premisele necesare pentru a se trece la o acţiune în vederea ieşirii din războiul care — se vedea limpede acum de toată lumea — ne ducea la o catastrofă.

În momentul cînd ofensiva sovietică, începută pe frontul moldovenesc, se dezvoltă şi începe înaintarea spre miazăzi, cînd armata hitleristă, lovită puternic, e în continuă retragere, în acest moment se produce insurecţia naţională antifascistă, iniţiată, organizată şi condusă de Partidul Comunist Român. Mareşalul Antonescu — după ocuparea Odesei, cu nemaipomenite pierderi de vieţi româneşti, „conducătorul" îşi autodecernase acest rang militar — este primit la Palatul regal, — ceruse audienţă — spre a discuta situaţia militară; cînd se prezintă aici, în după-amiaza zilei de 23 august 1944, e arestat. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu vicepreşedintele guvernului, Mihai Antonescu, şi cu alţi membri ai lui, convocaţi succesiv. De la Palat, cei arestaţi, luaţi în primire de o formaţie patriotică de luptă, condusă de Emil Bodnaraş, sînt duşi şi închişi în imobilul din strada Constantin Burcă nr. 27, din cartierul Vatra Luminoasă, în partea de est a Bucureştilor (vezi fig. 127). După arestarea „conducătorului" şi a colaboratorilor lui imediaţi, urmează, în seara aceleiaşi zile, comunicarea la radio prin care se anunţă faptul şi se dă ordin armatei să-şi întoarcă armele împotriva hitleriştilor şi să lupte alături de armata sovietică. Ordinul a fost executat pretutindeni de unităţile noastre militare, iar populaţia civilă — a Bucureştilor în primul rînd — a primit ştirea cu bucurie, înţelegînd că ea înseamnă sfîrşitul perioadei de extraordinară tensiune şi nesiguranţă în care trăise pînă atunci. Pentru hitlerişti surpriza a fost totală. Ministrul lor în România, Manfred von Killinger, s-a sinucis a doua zi, în localul legaţiei din Calea Victoriei, iar unităţile lor militare n-au putut întreprinde decît o sălbatică acţiune de răzbunare, fără a mai fi în stare să modifice situaţia creată. Avioanele germane situate în nordul oraşului,

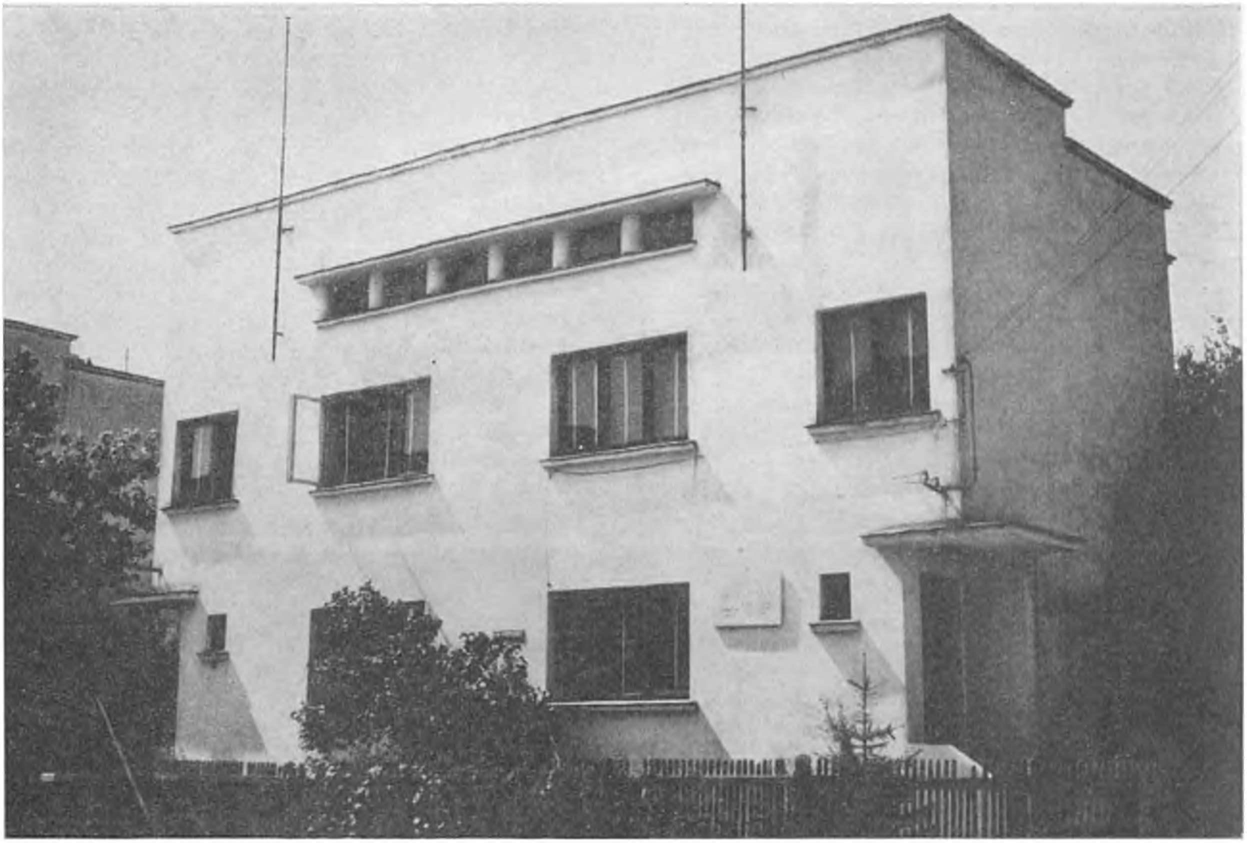

Fig. 127 — Casă conspirativă a Partidului Comunist Român în cartierul Vatra Luminoasă. (I.I.)

la Otopeni, au întreprins, potrivit ordinului primit de la Hitler, un bombardament sistematic asupra Bucureştilor, o „pilonare" timp de două zile şi două nopţi (24 şi 25 august). Au fost lovite atunci şi distruse Teatrul Naţional, inaugurat în 1852, Palatul Societăţii funcţionarilor publici în Piaţa Victoriei (vezi fig. 71), o serie de blocuri din centru, în special de pe străzile Brezoianu şi Cîmpineanu. Au fost avariate Palatul regal, Ateneul, Preşedinţia de Consiliu, în Piaţa Victoriei, Muzeul de ştiinţe naturale Grigore Antipa şi o sumă de clădiri particulare. O încercare a detaşamentelor hitleriste de a pătrunde în oraş dinspre miazănoapte a fost respinsă de unităţile noastre militare şi de gărzile patriotice; o luptă aprigă a avut loc la Podul Băneasa. Aceste gărzi, organizate de Partidul Comunist, au contribuit la arestarea şi dezarmarea hitleriştilor în diferite puncte de pe aria bucureşteană şi i-au împiedicat să facă distrugeri (vezi fig. 128). În aceeaşi vreme, un atac al aviaţiei anglo-americane distruge aerodromul hitlerist de la Otopeni, oprind astfel continuarea „pilonării" Bucureştilor. La 29 august îşi făceau intrarea în capitală — ce fusese între timp eliberată de către armata română (efective: peste 37.000 oameni) şi de gărzile patriotice (efective: circa 2.000 oameni) — primele detaşamente blindate sovietice, apoi la 30—31 august formaţii importante, în timp ce grosul trupelor, împreună cu trupele noastre, urmăreau pe hitlerişti în retragere. Iar la 12 septembrie avea loc la Moscova semnarea Convenţiei de armistiţiu. Potrivit acestei Convenţii, România se angaja să lupte împotriva Germaniei hitleriste cu cel puţin 12 divizii — de fapt, am luptat cu 16, plus alte formaţiuni — se obliga să restituie toate obiectele şi materialele luate de pe teritoriul U.R.S.S. şi să acopere o parte din pagubele pricinuite, plătind în mărfuri, timp de 6 ani, suma de 300 milioane de dolari. Se prevedea, în acelaşi timp, că România urma să primească Transilvania de nord. Hotarul cu Uniunea Sovietică rămînea acela fixat prin convenţia din iunie 1940.

Actul de la 23 August, prin consecinţele lui imediate şi îndepărtate, a fost hotărîtor în dezvoltarea istoriei noastre contemporane. De atunci a început o nouă fază în viaţa poporului român şi a capitalei lui.

Din punct de vedere edilitar, istoria Bucureştilor în timpul celui de-al doilea război mondial are mai puţine de înregistrat. Dictatura antonesciană începe prin a desfiinţa, în octombrie 1940, primăriile de sectoare, pentru ca, după cîteva luni numai, dîndu-şi seama că erau necesare, să le reînfiinţeze (începutul lui mai 1941). Dărîmă apoi frumoasa clădire restaurată a Muzeului militar din parcul fostei expoziţii — azi Parcul Libertăţii — ca să facă loc unui cenotaf; acesta însă — evenimentele precipitîndu-se — nu s-a mai realizat. În locul lui se înalţă astăzi, dominînd oraşul, *Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism* (vezi fig. 129).

Fig. 128 — Aspect din lupta unei formaţiuni patriotice din Bucureşti în timpul insurecţiei armate din august 1944. (I.I.

Fig. 129 — Intrarea în Parcul Libertății; Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism. (S.)

Tot în acest răstimp are loc începutul introducerii rețelei de gaz metan în București. În noiembrie 1943 se inaugurează Bulevardul Brîncoveanu, care formează una din porțiunile marii artere Nord-Sud începute cu o jumătate de secol mai înainte (vezi și mai sus, p. 158).

Recensămîntul efectuat la 6 aprilie 1941 a dat pentru București cifra de 992.536 de locuitori, dintre care 805.001 pentru orașul propriu-zis, iar 187.535 pentru cele 12 suburbane. Numărul total al gospodăriilor era 274.441. Față de populația întregii țări — 13.535.757 de locuitori — aceea a capitalei reprezenta un coeficient de 7,33%.

BIBLIOGRAFIE

I. *Bucureștii în timpul celui de-al doilea război mondial.* O mare parte din descrierea faptelor acestui capitol se întemeiază pe amintiri și informații personale, precum și pe informațiile date de diferiți martori oculari. Pentru rest citez:

1. *Reînființarea sectoarelor municipiului*, în *Gaz. mun.* (1941), nr. 469 din 4 mai; 2. *Pe marginea prăpastiei*, 2 vol., București, 1942, VIII + 288 și VIII + 454 p. in 8°, cu ilustrații; 3. *Recensămîntul general al României din 1941, 6 aprilie. Date sumare provizorii*, București, 1944, XXIII + 300 p. in 8°; 4. Emil Vîrtosu, *Despre clădirile bombardate în București de hitleriști*, 1958 (ms.); 5. Col. I. Cupșa, conf. G. Matei, col. I. Focșeneanu, conf. B. Bălteanu, conf. Ion V. Zaharescu, *Contribuția României la războiul antihitlerist*, București, 1958 573 p. in 8°; 6. Florian Georgescu și Alexandru Cebuc, *Evocări. Locuri și case din București legate de lupta P.C.R.*, București, 1961, 136 p. in 16° și un plan; 7. Ion Ionașcu, Aron Petric, Pompiliu Caraioan, București, *Pagini de istorie*, București, 1961, 212 p. in 8°; 8. Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, august 1959—mai 1961*, București, 1961, 466 p. in 8°; 9. N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, București, 1962, 326 p. in 8°; 10. *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, București, 1965, 199 p. in 8°.

II. 11. Ion Popescu-Puțuri, *Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii*

militare-fasciste și a agresiunii hitleriste, în *Analele Institutului*, IX (1963), 6, p. 65—84; 12. N. N. Constantinescu, Tudor Paul, *Aspecte ale situației clasei muncitoare din România în perioada iunie 1941 — august 1944*, în *Analele Institutului*, VIII (1962), 5, p. 61 — 88; 13. N. N. Constantinescu, *Exploatarea și jefuirea economiei românești de către Germania hitleristă în perioada 1939 — august 1944*, în *Analele Institutului*, IX (1963), 6, p. 85—100; 14. M. Covaci, *Din lupta muncitorilor din București în anii dictaturii militare-fasciste și ai războiului hitlerist (1940 — 1944)*, în *Analele Institutului*, XI (1965), 4, p. 145—156.

III. 15. Col. C. Nicolae, lt. col. A. Lupășteanu, V. Bîrză, *Episoade eroice din timpul desfășurării insurecției armate și a luptei pentru eliberarea patriei (23 august — 25 octombrie 1944)*, în *Analele Institutului*, VIII (1962), 4, p. 20—53; 16. Ion Popescu-Puțuri, *Însemnătatea istorică a insurecției armate din august 1944*, în *Analele Institutului*, X (1964), 4, p. 19—34; 17. General-maior în rezervă Emilian Ionescu, *Momente din timpul doborîrii dictaturii militare-fasciste*, în *Analele Institutului*, XI (1965), 6, p. 30—37; 18. General colonel în rezervă Victor Dombrovski, *Bucureștiul în zilele insurecției din august 1944*, în *Analele Institutului*, XI (1965), 6, p. 38 — 46. 19. Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, a tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, 1966, p. 91.

BUCUREŞTII CONSTRUCŢIEI SOCIALISTE

Istoria Bucureştilor după 23 august 1944 reflectă istoria celei mai mari prefaceri a societăţii româneşti din tot cuprinsul istoriei sale, prefacere efectuată din iniţiativa şi sub permanenta conducere a Partidului Comunist Român.

Istoria Bucureştilor după 23 august 1944 reflectă istoria celei mai mari prefaceri a societăţii româneşti din tot cuprinsul istoriei sale. Este istoria trecerii de la faza capitalistă la orînduirea socialistă, cu toate fenomenele şi problemele pe care le pune această trecere, cu toate consecinţele pe care le provoacă ea în toate domeniile vieţii sociale şi individuale.

SCHIMBĂRI FUNDAMENTALE

Perioada care începe cu 23 august 1944 se poate împărţi în două: 1. pînă la 30 decembrie 1947: este etapa preliminară, de pregătire şi tranziţie; 2. după 30 decembrie 1947: etapa de aplicare a principiilor socialiste, de construire a noii societăţi. În prima etapă se face pregătirea treptată în faze succesive, a noului climat psihologic şi politic (vezi fig. 131), în cea de-a doua se păşeşte la socializarea mijloacelor de producţie, la dezvoltarea economică pe bază de plan şi la o nouă structurare şi ierarhizare a valorilor sociale.

Modificarea cea mai importantă politică, legată şi de cele mai mari manifestări de mase pe care le văzuseră Bucureştii pînă atunci, a fost alcătuirea guvernului dr. Petru Groza, la 6 martie 1945. Schimbarea, însemnînd trecerea pe primul plan a noilor forţe politice, în opoziţie cu cele vechi, care predominaseră în formaţiile anterioare (guvernul general Sănătescu şi guvernul general Rădescu), nu s-a făcut fără vărsare de sînge: în manifestaţia de mase ce a avut loc în ziua de 24 februarie 1945 — cea mai mare din cîte a văzut vreodată capitala — au căzut ucişi de gloanţe trase din interiorul Ministerului de Interne 6 (şase) bucureşteni. Instalarea guvernului dr. Petru Groza a adus după sine recunoaşterea, de către guvernul Uniunii Sovietice, în ziua de 9 martie 1945, a instaurării administraţiei româneşti în Transilvania de nord. Iar restabilirea vechiului hotar spre Ungaria, anularea deci a Dictatului de la Viena, şi-a găsit expresia în Tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947, după dezbateri în care România a fost puternic susţinută de Uniunea Sovietică. Acest tratat a însemnat recunoaşterea marilor jertfe făcute de poporul român în războiul antihitlerist (23 august 1944—mai 1945) la care a participat cu 16 divizii, între care divizia „Tudor Vladimirescu", o divizie antiaeriană, corpul de aviaţie şi o brigadă antitanc, plus completările repetate, în total peste 538.000 de oameni, fiind a patra putere — după U.R.S.S., S.U.A. şi Anglia — sub raportul efectivelor angajate în luptă.

Dintre evenimentele mai importante ale primei etape trebuie relevată reforma agrară din 22 martie 1945, Conferinţa naţională a P.C.R., în octombrie 1945, şi reforma monetară din 15 august 1947. Cea dintîi a expropriat, cu cîteva excepţii prevăzute de lege, tot ceea ce depăşea suprafaţa de 50 de hectare şi, pe pămîntul astfel obţinut (1.468.000 hectare), a împroprietărit 918.000 ţărani săraci, dîndu-le 1.109.000 hectare, restul constituind rezervă de stat. Reforma a privit pe toţi moşierii, deci şi pe cei stabiliţi sau refugiaţi în Bucureşti; ea a însemnat lichidarea moşierimii ca clasă; beneficiari, pe aria bucureşteană, au fost ţăranii săraci în comunele suburbane şi cele cuprinse între oraş şi linia de centură

a forturilor. Conferinţa naţională a stabilit un întreg program pentru reconstrucţia ţării şi a adoptat un nou Statut al partidului. Reforma monetară din 15 august 1947, pe de o parte, a pus capăt inflaţiei, urmare a războiului, pe de alta, a stabilit un nou raport între salarii şi preţuri, precum şi o nouă repartizare, favorabilă păturii muncitoare, manuale şi intelectuale, a venitului naţional. Inflaţia ajunsese aşa de mare în preajma reformei, încît salariile şi pensiile nu mai puteau asigura nici hrana cea mai modestă. Însemnăm, pentru viitorime, cîteva preţuri oficiale din intervalul 9–14 august 1947: un kilogram de mălai, loco moară (en-gros) — 47.000 lei, unul de ardei gras — 30.000, cartofi noi — 60.000, mazăre verde boabe — 60.000, bame — 120.000, usturoi — 120.000, pătlăgele vinete calitatea I (peste 300 grame bucata) — 34.000, mere calitatea I — 55.000, pere obişnuite — 60.000, prune brumării — 64.000, struguri — 140.000, brînză — 300.000, în Piaţa Obor s-a cerut însă în ziua de 14 august 1.200.000 lei pe kilogram; un metru de stofă în Lipscani, 1.200.000 — s-a cerut însă pînă la 18.000.000 — un metru de mătase, 1.500.000, iar la „negru" sau pe sub mînă, 6.000.000 etc.

Prima etapă s-a încheiat prin abdicarea, la 30 decembrie 1947, a regelui Mihai şi prin instaurarea concomitentă a Republicii Populare Române. În felul acesta lua sfîrşit — spre a întrebuinţa formularea fostului preşedinte al Consiliului de Stat, Gh. Gheorghiu-Dej — „etapa strategică de desăvîrşire a revoluţiei burghezo-democratice" şi începea „o nouă etapă istorică — a înfăptuirii sarcinilor revoluţiei socialiste, a construirii socialismului — în patria noastră". După ce, mai întîi, în februarie 1948, se formase Partidul Muncitoresc Român, prin unificarea Partidului Comunist şi a celui socialist, în ziua de 11 iunie a aceluiaşi an — exact cînd se împlinea un secol de la izbucnirea în Bucureşti a revoluţiei de la 1848 — s-a votat legea pentru naţionalizarea întreprinderilor industriale, a celor miniere, bancare, de transport şi de asigurări. Banca Naţională fusese etatizată încă mai dinainte, prin legea din 28 decembrie 1946. Iar la 30 martie 1949, restul din moşiile expropriate în 1945 a trecut şi el în proprietatea statului. Au urmat apoi, în octombrie 1950, Hotărîrea cu privire la planul decenal de electrificare a ţării, în decembrie acelaşi an Hotărîrea cu privire la primul plan cincinal de dezvoltare a economiei ţării, în decembrie 1955, la Congresul al VII-lea al Partidului Comunist Român, Hotărîrea cu privire la cel de-al doilea plan cincinal, în iunie 1960, la cel de al VIII-lea Congres, Hotărîrea privind planul şesenal (1960–1965), iar în iulie 1965, la ultimul Congres[1], Directivele privind planul pe 1966–1970 şi Directivele planului de 10 ani pentru dezvoltarea energeticii (vezi fig. 132).

---

[1] Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român conform noii numerotări a congreselor partidului, care începe de la Congresul de constituire a Partidului Comunist Român, din mai 1921.

Fig. 130 — Uzinele Electronica (S.)

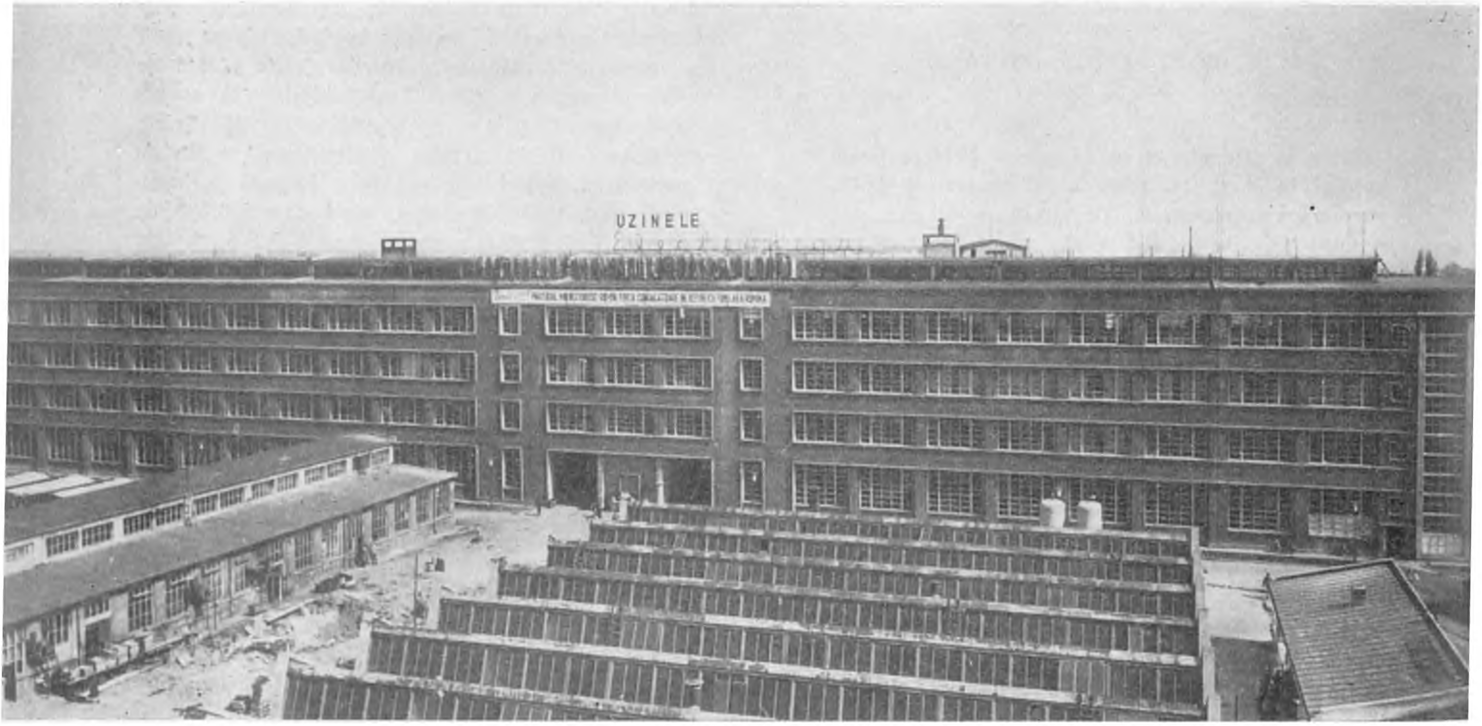

Fig. 131. — Gheorghe Gheorghiu-Dej vorbind la mitingul oamenilor muncii din capitală, în fața sediului Partidului Comunist Român, în ziua de 30 august 1944. (I.I.)

Fig. 132 — Aspect din sala mare a Palatului Republicii Socialiste România în timpul lucrărilor Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al C.C. al Partidului Comunist Român, prezintă Raportul Comitetului Central. (A.)

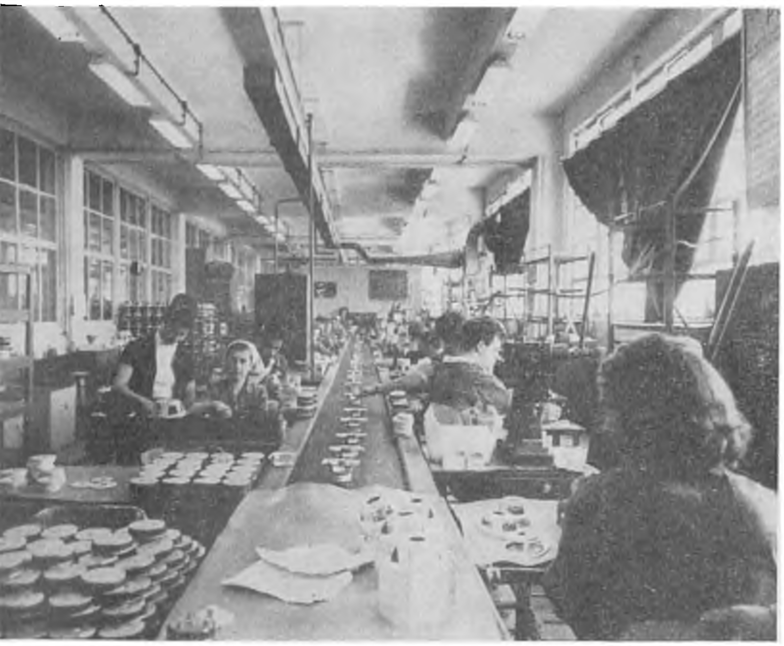

Fig. 133 — Uzinele Electronica, montaj pe bandă (S.)

mașini agricole la „Semănătoarea" pe Splaiul Independenței, biciclete în fabrica de lîngă Halele Obor. O dezvoltare deosebită ia industria electrotehnică; din cele 10 unități ale ei, cu peste 10.000 de lucrători, unele, ca „Uzinele de mașini electrice" din dealul Cotrocenilor, sînt complet noi; altele, ca „Electroaparatajul", pe Bulevardul Stadionului, în dreapta Șoselei Iancului, „Electrocablul", pe Șoseaua Cățelu, sau „Electronica", pe strada Baicului, au fost mult mărite și modernizate, ajungînd de nerecunoscut (vezi fig. 130, 133, 134). Aceste fabrici bucureștene produc frigidere (Pinguin și Fram), aparate de radio, televizoare și tot soiul de aparataj electric. În domeniul confecțiunilor și al industriei grafice, orașul nostru posedă astăzi cele mai mari întreprinderi de acest fel din sud-estul european: Fabrica de confecții și tricotaje „București" care este o întreprindere cu totul nouă — a fost construită în 1948—1949 (vezi fig. 135—136) — față de nucleul — pentru confecții ale armatei (A.P.A.C.A.) — originar, și Combinatul poligrafic Casa Scînteii, instalat la capătul de miazănoapte al Șoselei Kisselef, într-o clădire de vaste proporții, cea mai mare din București și lucrată din materiale de bună calitate (vezi fig. 137). Tot de vaste proporții este și Combinatul de cauciuc

Fig. 134 — Fabrica Electrofar, una din secții. Lucrătoarele poartă toate ochelari de protecție (S.)

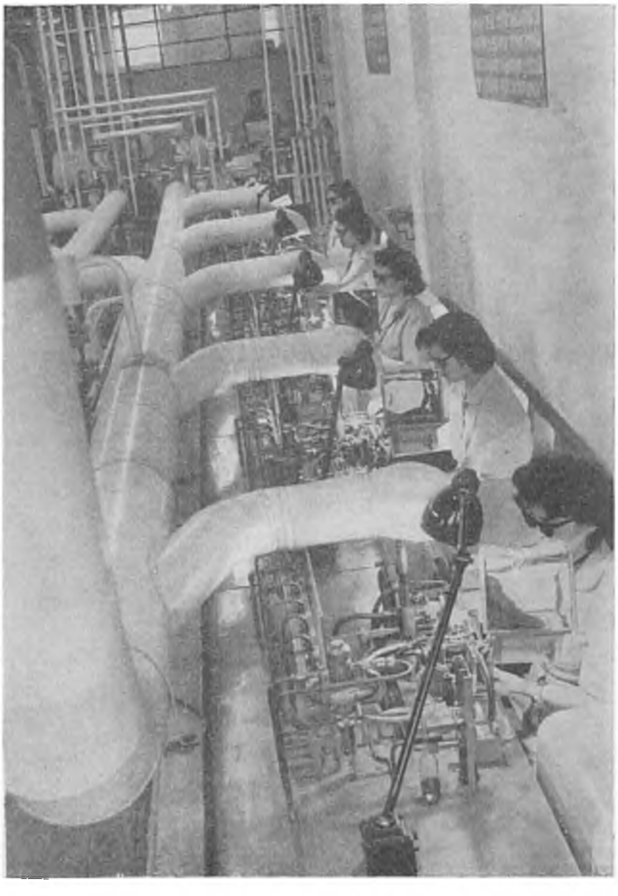

INDUSTRIALIZAREA SOCIALISTĂ A ORAȘULUI

Aceste hotărîri au avut o influență deosebită asupra dezvoltării Bucureștilor, intensificînd procesul de industrializare a lui. Au fost create întreprinderi noi, producînd articole care mai înainte se importau, au fost mult mărite întreprinderile existente și s-au asigurat condiții de lucru superioare celor anterioare. La 31 decembrie 1962 existau în București 256 de întreprinderi importante, dintre care 196 de întreprinderi republicane, de mari proporții, 22 de întreprinderi locale și 38 de întreprinderi cooperatiste. Față de aceste întreprinderi, cele circa 5.000 de unități mici meșteșugărești care existau în 1961 nu reprezentau decît 0,4% din totalul producției orașului. De altfel, între timp, o parte din ele au și intrat în sectorul cooperatist.

Totalul salariaților întreprinderilor industriale la finele anului 1963 era de 276.854, iar suprafața de teren ocupată de aceste întreprinderi totaliza 1.940 de hectare. Cea mai importantă ramură, atît ca pondere în totalul producției, cît și ca număr de salariați, este industria construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor; ea utiliza, la data arătată, 93.741 persoane; urma apoi industria textilă cu 48.011 salariați, cea alimentară, cu 23.979, și cea chimică, avînd 21.344. Se construiesc acum, pentru întîia dată, în București, autobuze și troleibuze — la uzinele „Autobuzul" —

Fig. 135 — Fabrica de confecții și tricotaje „București" (S.

de la Jilava (vezi fig. 138), dezvoltat în jurul micului nucleu de odinioară, precum și impunătoarea uzină de anvelope „Danubiana", de pe Șoseaua Olteniței, lîngă Popești-Leordeni, construită în 1961 (vezi fig. 139). S-a întemeiat o fabrică nouă de produse chimice, Uzinele „9 Mai", dincolo de Dudești, spre Cățelu, în locul vechii pulberării a armatei: produce insecticide și îngrășăminte chimice (vezi fig. 140). Alături se află „Icechim" sau Institutul de cercetări chimice, cu laboratoare speciale; menționăm de asemenea Fabrica de mase plastice „București", din Strada Ziduri Moși, reprofilată în 1956 (vezi fig.142). În domeniul alimentar s-au făcut întreprinderi pentru produse care s-au bucurat imediat de aprecierea bucureștenilor, în special a tineretului: „sucul" de fructe — o fabrică la Bucureștii-Noi — și înghețată „pe băț" sau în diferite ambalaje. Fabricile de conserve s-au mărit producînd sorturi altădată inexistente, ca gemurile, concurentele reușite ale dulceței și ale marmeladei, acum foarte apreciate. O noutate sînt și fructele și legumele „congelate" ale fabricii „Antrefrig" de lîngă Pantelimon; ele vor fi din ce în ce mai apreciate. O fabrică modernă de produse lactate „București", cu o capacitate zilnică de prelucrare de 200.000 litri lapte, a început să funcționeze în 1960, iar o fabrică de ciocolată, în 1962.

În ultimii ani au intrat în producție o serie de fabrici noi: de țevi sudate, de mobilă — la Militari

Fig. 136 — Una din secțiile fabricii de confecții și tricotaje „București" (S.)

Fig. 137 — Combinatul poligrafic Casa Scînteii. În primul plan, aleea care duce la Pavilionul Economiei Naționale, în timpul expoziției din 1964 (A.

Fig. 138 — Vedere generală a Combinatului de cauciuc „Jilava" (S.)

şi Pipera (vezi fig. 141) — de obiecte sanitare din porţelan, de piese pentru radio (transistori) la Băneasa (vezi fig. 143) etc.

La finele anului 1961, producţia industriei bucureştene depăşea cu 20% producţia din 1938 a întregii Românii.

Alături de aspectul tehnic-economic trebuie luat în considerare cel social. Şi în privinţa aceasta progresul este incontestabil, tot aşa de vădit ca şi sub raportul tehnic. Există grija de a se crea condiţii de viaţă din ce în ce mai bune pentru omul muncii. Lucrătorii fabricilor bucureştene iau masa la cantinele unităţilor respective (vezi fig. 144), care se prezintă în condiţii bune: mîncare suficientă, gătită satisfăcător şi la preţuri modice. Mulţi dintre copiii mici ai lor îşi petrec ziua la creşă; fabricile au servicii medicale, cluburi cu săli de conferinţe şi cercuri artistice şi sportive. Lucrătorul bucureştean îşi dă astăzi seama de locul important pe care îl ocupă în viaţa poporului; el are o conştiinţă profesională şi civică în continuă creştere.

Fig. 139 – Secţie la Uzina de anvelope „Danubiana" (S.)

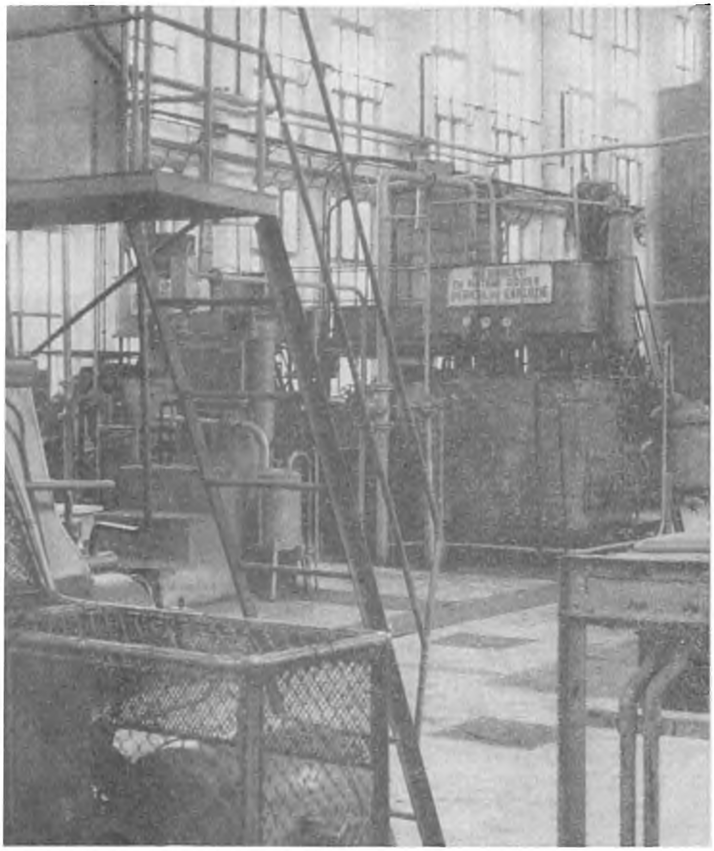

Fig. 140 — Secţie la Uzinele chimice „9 Mai"; fabrica de oxigen (S.)

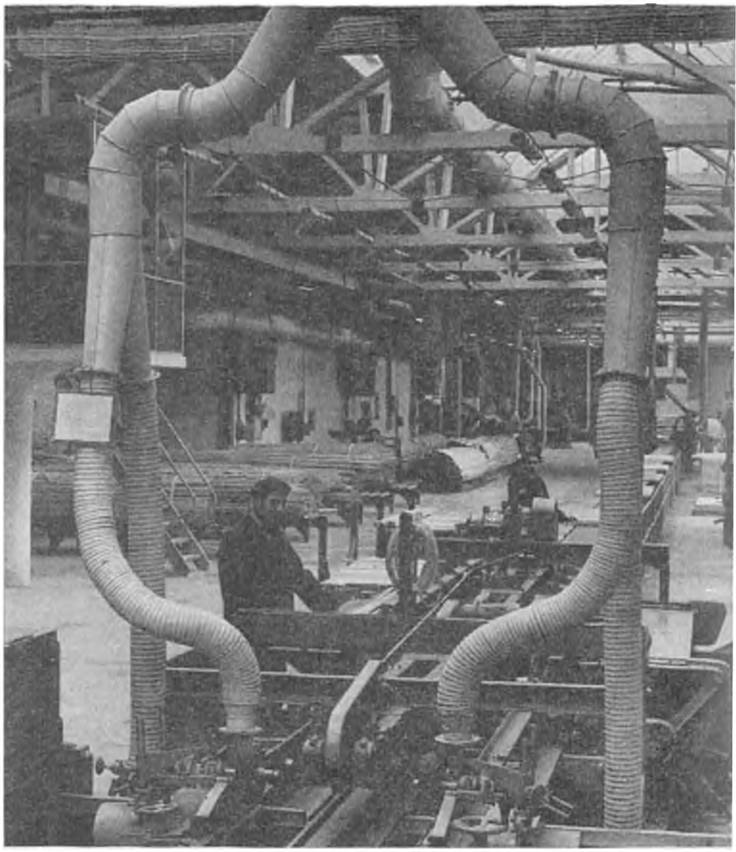

Fig. 141 — Fabrica de mobilă „Pipera" (S.)

Fig. 142 — Secţie la Fabrica de mase plastice „Bucureşti" (A.)

Fig. 143 — Secţie la Fabrica de transistori „Băneasa" (S.)

Fig. 144 — Sala de mese a Fabricii de confecţii şi tricotaje „Bucureşti" (S.)

CREŞTEREA SUPRAFEŢEI ORAŞULUI. NOILE CONSTRUCŢII

Fenomenul de extindere a Bucureştilor, de creştere în suprafaţă, a continuat şi după 23 august 1944. Această creştere nu s-a mărginit la o singură regiune, ci a avut loc peste tot şi în special lîngă arterele de penetraţie. Au luat naştere noi aglomerări sau complexe de locuinţe, iar limita oraşului a fost împinsă mai departe, coincizînd în unele porţiuni chiar cu linia ferată de centură a forturilor; acesta e cazul cu limita spre nord şi nord-vest. Pentru o mai bună administrare şi, în acelaşi timp, pentru o stimulare a iniţiativelor locale, a fost sporit în 1950 numărul subdiviziunilor administrative: din patru, cîte erau înainte, s-au făcut opt. S-a schimbat şi numele lor generic: din sectoare în raioane — punîndu-se în concordanţă cu numele subîmpărţirilor administrative pe întreaga ţară — iar în privinţa numelui propriu, s-au inlocuit „culorile" — moştenire bizantino-turcă — prin nume de personalităţi, naţionale şi mondiale, şi date sau cartiere istorice. Cele 8 raioane ale Bucureştilor se succed în ordinea următoare, de la stînga la dreapta: 1. Griviţa Roşie, 2. 30 Decembrie, 3. 1 Mai, 4. 23 August, 5. Tudor Vladimirescu, 6. Nicolae Bălcescu, 7. V. I. Lenin, 8. 16 Februarie. Suprafaţa totală a acestor opt raioane este de 25.596 de hectare sau 255,96 kilometri pătraţi. Întinderea cea mai mare o are raionul 30 Decembrie, cu o suprafaţă de 5.486 de hectare, hotarul lui nordic coincizînd cu linia de cale ferată a forturilor; raionul cel mai mic este 23 August, avînd numai 1.858 de hectare (vezi harta 5).

Sporirea aceasta considerabilă a suprafeţei teritoriului Bucureştilor — de la 7.800 hectare în 1939 la 25.596 în 1950 — nu înseamnă sporirea în proporţie *a suprafeţei clădite*. Ea este în primul rînd o măsură administrativă care permite supravegherea unei regiuni ce interesează, direct şi indirect, dezvoltarea oraşului. E o măsură luată ***în vederea viitorului***, privind atît spaţiile clădite, cît şi cele verzi. Pentru oraşul propriu-zis, suprafaţa fixată anterior la 10.015 hectare a fost sporită la 12.700 de hectare, ţinîndu-se seamă pe de o parte de construcţiile ce urmează a se ridica,

Fig. 145 — Blocurile turn din cartierul Floreasca pe marginea fostei „gropi". În prim-plan toboganul copiilor (A.)

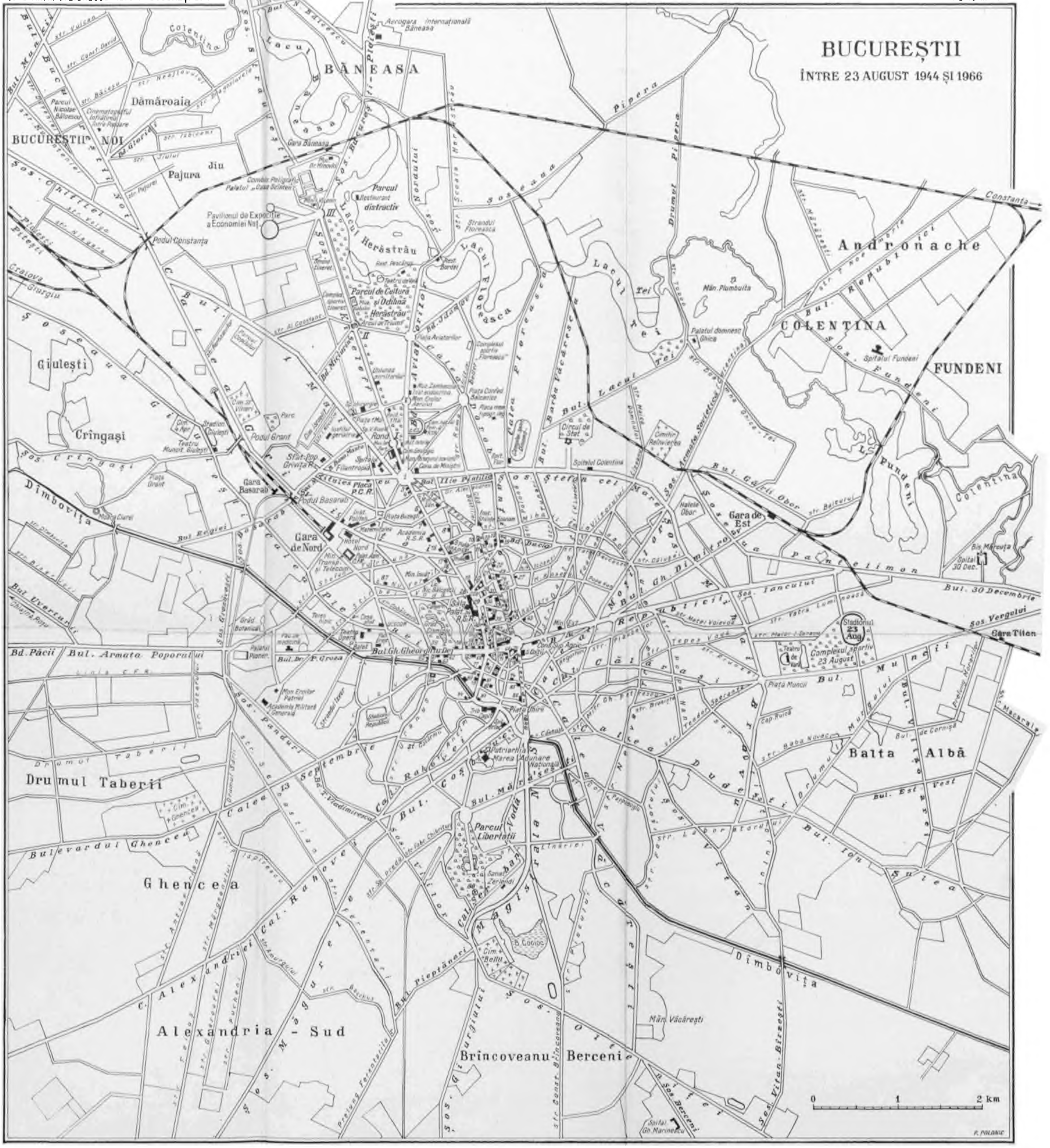
BUCUREŞTII
ÎNTRE 23 AUGUST 1944 ŞI 1966
BĂNEASA
Dămăroaia
BUCUREŞTII NOI
Pajura
Jiu
Giuleşti
Cringaşi
Andronache
COLENTINA
FUNDENI
Gara de Nord
Gara de Est
Drumul Taberii
Ghencea
Balta Albă
Alexandria - Sud
Brincoveanu - Berceni
Dîmboviţa
Parcul Libertăţii
Aerogara Internaţională Băneasa
0 1 2 km
P. POLONIC

Fig. 146 — Blocuri noi pe Şoseaua Mihai Bravu (A.)

dată fiind sporirea populaţiei, pe de altă parte de necesitatea de a acoperi prin plantaţii deficitul de spaţii verzi — 2.570 de hectare — spre a ajunge la norma prevăzută de 20 de metri pătraţi de cap de locuitor. Suprafaţa clădită a sporit totuşi în mod însemnat. S-au construit cartiere noi de locuinţe pentru oamenii muncii, cartiere alcătuite din blocuri cu mai multe etaje şi situate, în general, spre marginea oraşului. Începutul l-a făcut cartierul *Ferentari*, realizat în 1945—1947, cu aproape 600 de apartamente; a urmat apoi cartierul *Bucureştii-Noi*, unde în piaţa mărginită de blocurile înfăţişătoare, cu parter şi trei etaje, s-a construit şi un cinematograf monumental, iar în stînga bulevardului, un teatru în aer liber. De mari proporţii sînt cartierele noi de la *Floreasca* — unde alături de „groapa" mizeră, desfiinţată şi transformată în parc, se înalţă un adevărat oraş (vezi fig. 145) — şi de la *Vatra Luminoasă*, în apropierea stadionului şi a Parcului „23 August". Pentru ceferişti s-a ridicat cartierul de locuinţe de la Triaj. Impresionante sînt blocurile noi ce mărginesc Academia militară generală, pe Şoseaua Pandurilor, ca şi acelea construite în ultimul timp pe Calea Griviţei, pe Şoseaua Mihai Bravu (vezi fig. 146), pe Şoseaua Giurgiului (vezi fig. 147), pe Drumul Sării (nu al „Serii", cum se spunea mereu greşit) şi pe strada Vătafului colţ cu Drumul Taberei. Diferite instituţii şi întreprinderi şi-au construit şi-şi construiesc complexe de blocuri sau case pentru salariaţii lor. Aşa sînt complexele P.T.T. de la bariera Rahovei, la începutul şoselei spre Alexandria, sau complexele I.T.B. (fost S.T.B.) din cartierul Tei, blocul I.T.B. de pe Bulevardul Magheru, blocul pentru funcţionarii de la Finanţe pe Calea Victoriei etc. Alte blocuri de locuinţe muncitoreşti s-au înălţat pe Bulevardul 1 Mai (raionul Griviţa Roşie), pe strada Maior Coravu (raionul 23 August). Complexe mai mici, cuprinzînd case fără etaj sau numai cu un etaj, s-au realizat în alte puncte ale oraşului, ca, de pildă, la Băneasa. Alături de aceste complexe trebuiesc notate şi unele blocuri izolate. Tendinţa este să se clădească pe terenurile virane singuratice, în special acelea de pe marile artere. În această direcţie, relevăm blocurile care s-au construit pe Magistrala Nord-Sud (blocul pe locul fostului „Carlton", blocul I.T.B., blocul Institutului de fizică, blocul ocupat de Ministerul Sănătăţii), pe Calea Moşilor, Calea Dorobanţi (colţ cu Gr. Alexandrescu, în Piaţa Dorobanţi), pe Şoseaua Ilie Pintilie, pe Bulevardul Gheorghe Duca, pe Bulevardul Republicii, pe străzile Brezoianu şi 13 Decembrie etc. S-a utilizat sistemul „supraetajării", sporindu-se cu unul sau mai multe etaje clădirile care prezintă condiţiile necesare; unele din aceste supraetajări formează adevărate blocuri: cazul imobilului clădit în faţa Pieţei de Flori şi al aceluia de pe Calea Victoriei, în faţa Muzeului de artă populară.

Prin credite acordate de întreprinderi şi de stat, uneori prin mijloace personale, s-au construit şi multe *locuinţe individuale*, de cărămidă şi acoperite cu ţiglă, într-o seamă de cartiere mărginaşe. De ase-

Fig. 147 — Blocuri noi pe Şos. Giurgiului; blocul turn are 17 nivele (A.)

menea, mai ales în ultimii ani, *blocuri mici*, de cîte 4—6—8 apartamente, prin asocierea respectivilor beneficiari. Construirea de locuinţe pentru oamenii muncii — blocuri mari, blocuri mici, case individuale — s-a accentuat începînd din anul 1957, iar din 1961 a luat un avînt deosebit. Cifrele, în privinţa aceasta, sînt concludente: în 1957 şi 1958 s-au construit 6.517 apartamente; în 1959, 7.031; în 1960, 7.770; în 1961, 15.144; în 1962, 12.925, iar în 1963, 13.623. Părţi întregi dintr-o serie de magistrale ale oraşului şi-au schimbat complet înfăţişarea: e vorba de Calea Griviţei, în porţiunea dintre Podul Constanţa şi Gara de Nord, de Bulevardul Dimitrov, între Mihai Bravu şi Gara de Est, de bulevardele Ilie Pintilie, Ştefan cel Mare, Mihai Bravu şi 1 Mai, de Bulevardul Dinicu Golescu, reconstruit în întregime pe latura opusă Gării de Nord (vezi fig. 148), de Şoseaua Viilor, de începutul Căii Plevnei; Magistrala Nord-Sud e o arteră nouă, mărginită de blocuri falnice. Treptat-treptat, oraşul nostru îşi schimbă înfăţişarea; dispar casele mizere, construite adesea fără autorizaţie, din materiale proaste — în 1954 existau la periferie (Pantelimon, Colentina etc.) 1.961 de asemenea case, care fuseseră ridicate în ultimul deceniu — şi sînt înlocuite de clădiri monumentale, înzestrate cu confortul modern. S-au realizat ansambluri arhitectonice remarcabile, ca acela din jurul Sălii Palatului (vezi fig. 149), ansamblul din Piaţa Gării de Nord, cel de la intersecţia Bulevardului 1 Mai cu Calea Griviţei (fosta Piaţă Chibrit) (vezi fig. 150), cel din Bulevardul Magheru spre Piaţa Eminescu, fostă Romană (vezi fig. 151), ansamblul din Piaţa Amzei etc.

În timp ce, înainte de 23 August 1944, accentul, în materie de construcţii, căzuse pe clădirile particulare, acestea întrecînd ca valoare şi volum pe cele publice, după 23 August raportul s-a inversat. E un fenomen explicabil, marcînd trecerea de la regimul individualist la cel socialist. Într-adevăr, dacă facem suma clădirilor publice care s-au construit în Bucureşti în răstimpul 1945—1956 — fabrici, localuri administrative, de învăţămînt, medicale şi militare, instituţii de cercetări ştiinţifice, săli de spectacole, săli sportive şi stadioane etc. — constatăm că ele depăşesc ca volum şi valoare clădirile de caracter particular. Este o imposibilitate să arătăm aici în amănunţime tot ce s-a realizat sub acest raport; nici nu şi-ar avea locul, de altfel, în prezenta lucrare. Ne vom mulţumi deci să cităm realizările reprezentative în domeniile respective. Cea mai mare clădire din Bucureşti, aşa cum am arătat şi mai înainte, este Casa Scînteii, realizată într-un interval de circa şase ani (1950—1956), prin contribuţia întregii colectivităţi româneşti. Este totodată şi o construcţie din cele mai îngrijite, întrebuinţîndu-se materiale de o calitate superioară şi dîndu-se atenţie detaliilor (vezi fig. 152 şi 153). O reuşită arhitectonică putem considera sediul Consiliului Central al Sindicatelor din

strada Ştefan Gheorghiu (Parcul Filipescu). Tot aşa, aerogara de la Băneasa. Remarcabilă sub toate raporturile este monumentala Sală a Palatului R.S. România, terminată în 1960, sală în care au loc marile congrese, apoi concerte, spectacole de teatru şi film, precum şi diferite alte manifestări culturale (vezi fig. 154). Impresionează de asemenea, prin spaţiul închis sub uriaşa boltă metalică, pavilionul, de formă circulară, care adăposteşte expoziţiile economiei naţionale.

Dacă Teatrul Naţional n-a putut fi încă reclădit — dar reconstruirea acestui vechi lăcaş de artă nu va mai întîrzia — s-a înălţat, în schimb, o impunătoare operă şi s-a dat o deosebită atenţie teatrelor în aer liber, înfiinţate în parcurile de cultură şi odihnă. Oraşul posedă astăzi şase asemenea teatre, dintre care relevăm pe cele numite „N. Bălcescu", „23 August" şi teatrul din Parcul de cultură şi odihnă „Herăstrău". Cu un deosebit gust a fost renovat Teatrul evreiesc de stat. S-a construit şi o serie

Fig. 148 — Blocuri noi pe Bulevardul Dinicu Golescu (S.

Fig. 149 — Sala Palatului Republicii Socialiste România şi o parte din blocurile ce mărginesc Piaţa Palatului; în fund, blocul turn cu 18 nivele (A.)

F'g. 150 — Piața 30 Decembrie — fosta Piață Chibrit, reprezentativă pentru noul aspect al orașului (S.)

Fig. 151 — Piața Romană și sfîrșitul Bulevardului Magheru cu blocu nou (S.)

Fig. 152 — Sala de marmură a Casei Scînteii (S.)

Fig. 153 — Combinatul poligrafic Casa Scînteii, sala linotipelor (A.)

întreagă de cinematografe noi, ca „Înfrățirea între popoare" la Bucureștii-Noi, „Vasile Alecsandri" lîngă Piața Cosmonauților — în prezent Teatrul „Ion Creangă" — cele două cinematografe din raionul Lenin, dintre care unul pe strada Drumul Sării, apoi încăpătoarele cinematografe cu săli de 800 de locuri — „1 Mai", „G. Coșbuc", „Floreasca", „Grivița", „Luceafărul" etc. S-a adaptat la multe din cele vechi și la toate cele noi ecranul lat (cinemascop), iar cinematograful „Patria" a fost amenajat pentru ecranul panoramic. La finele anului 1963 funcționau 109 cinematografe publice, inclusiv cele sindicale.

Un titlu de mîndrie al Bucureștilor de după 23 August îl constituie stadioanele: acela din Parcul „23 August", cu o capacitate de circa 80.000 de spectatori, cel mai mare din sud-estul european (vezi fig. 155). Stadionul „Republicii" (fost A.N.E.F.), dublat față de cel vechi, Stadionul „Dinamo", mai mic, dar foarte îngrijit, elegant chiar. În același domeniu, merită să fie relevate cele două hale de sporturi de la Floreasca, una cuprinzînd un bazin de înot cu apă încălzită (vezi fig. 156). În fruntea clădirilor pentru institutele de cercetări științifice vine, desigur, complexul Institutului de cercetări nucleare de la Măgurele, la sud-sud-vest de oraș, cu reactorul atomic și laboratoarele de cercetări. Institutul de proiectări miniere (IPROMIN) are un aspectuos local nou în Calea Victoriei colț cu Calea Griviței, Institutul de cercetări metalurgice (I.C.E.M.), un altul impozant, în Crîngași, iar pentru Institutul de inframicrobiologie s-a construit un sediu modern dotat, ca și institutele anterioare, cu toată aparatura științifică necesară. În domeniul medical, în afară de pavilioanele noi care s-au adăugat la diferite spitale, e de relevat maternitatea din strada Polizu, spitalul din Șoseaua Panduri, a cărui zidire a început înainte de 23 August, Spitalul de copii „Emilia Irza" din fața Parcului Tei (vezi fig. 157) — construcția, în linii moderne, reușite, datorîndu-se arhitectului Grigore Ionescu — marele spital de la Fundeni, înconjurat de un parc de 24 de hectare, Institutul pentru expertiza și recuperarea capacității de muncă din strada Romulus și sanatoriile de la nord de oraș, din regiunea Balotești. La finele anului 1963 Bucureștii aveau 63 de spitale cu 19.545 de paturi; existau

Fig. 154 — Interiorul Sălii Palatului R. S. România, cea mai mare sală din București (S.)

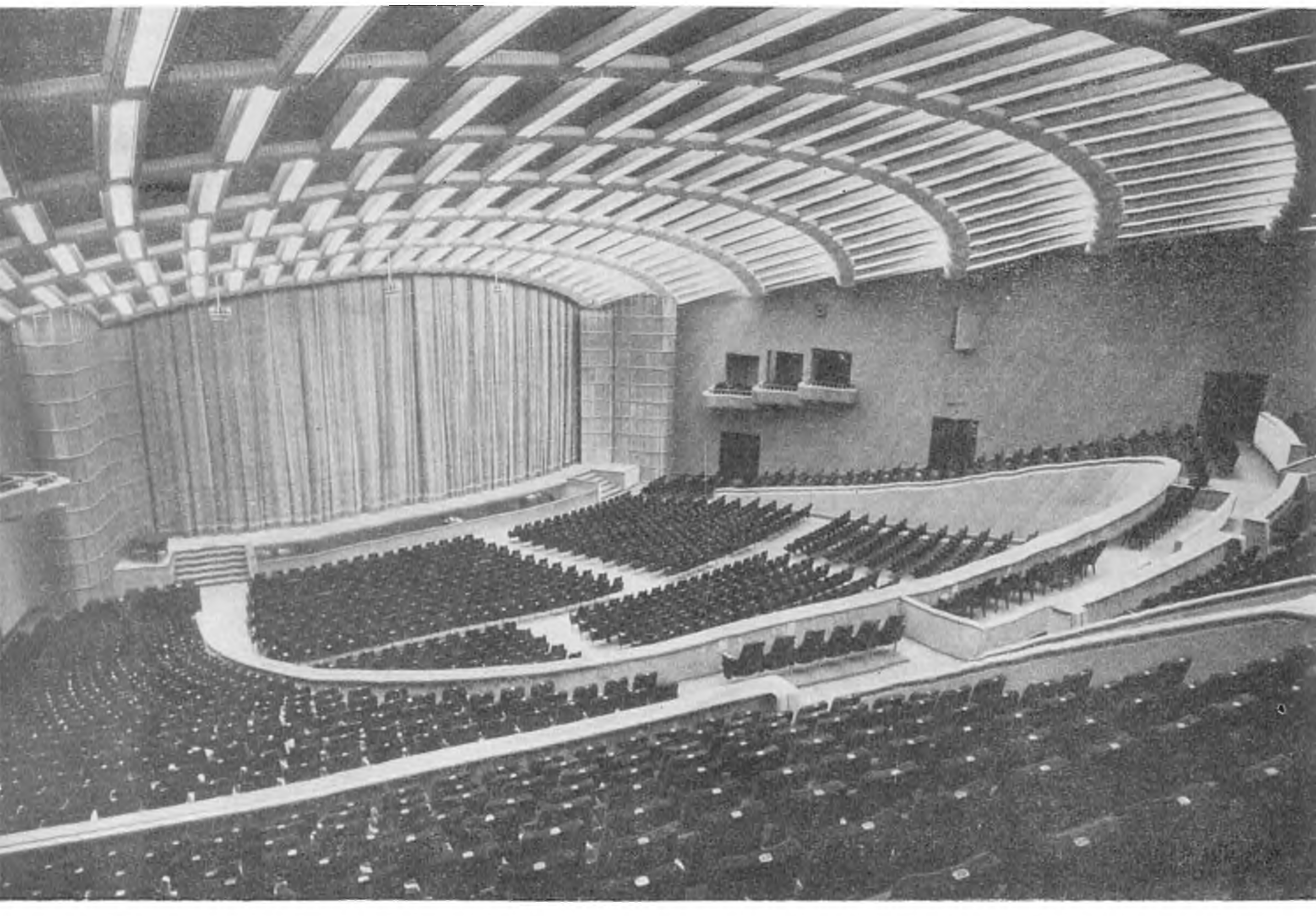

Fig. 155 — Stadionul „23 August" — vedere generală. Fotografie de pe platforma turnului de lansare cu parașuta (P.B,

Fig. 156 — Sala sporturilor Floreasca (P.B.)

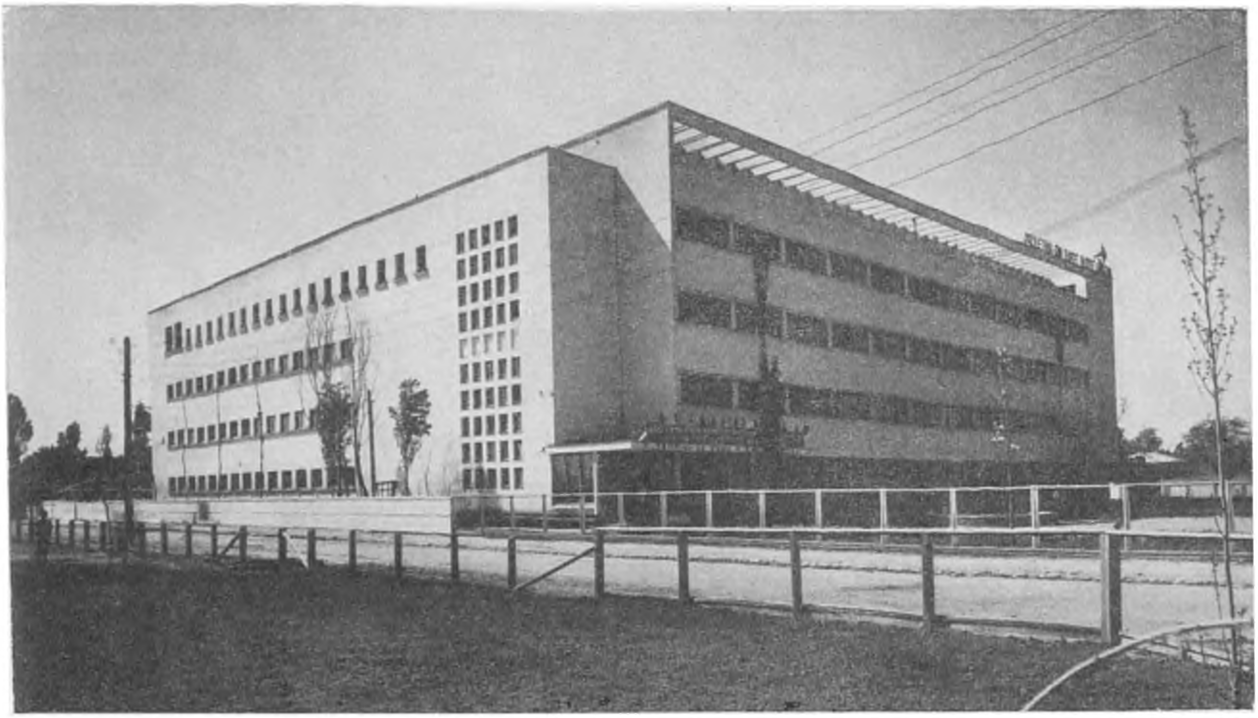

Fig. 157 — Spitalul „Emilia Irza" din fața Parcului Tei (P.B.)

257 de circumscripții medico-sanitare și 115 farmacii. În domeniul școlar trebuie amintite seria de localuri noi pentru școlile de 8 ani, ridicate în diferite părți ale orașului (Giulești, Crîngași, Vatra Luminoasă, Bucureștii-Noi, Colentina etc.), precum și mărirea unora din cele existente, apoi două clădiri mai mari destinate pregătirii electrotehnicienilor: una, cu o caracteristică fațadă curbă, lîngă Liceul „Gh. Șincai", în marginea Cociocului, alta vecină cu clădirea Spitalului „Emilia Irza" și avînd un stil asemănător acesteia. Patriarhia a renovat complet două lăcașuri bisericești: 1. Vechea mănăstire — din veacul al XVI-lea — a *Plumbuitei*, instalînd aici diferite ateliere și transformînd trista ruină de după primul război mondial într-o frumoasă așezare; 2. *Schitul Maicilor*, nu departe de Antim, la poalele Dealului Spirii, într-un colț pitoresc și liniștit al orașului.

Sub raportul localurilor administrative, Bucureștii s-au îmbogățit cu o clădire de mari proporții — a doua ca mărime din oraș — anume, Palatul Căilor Ferate, — subsol, parter și 11 etaje — al cărui schelet din beton-armat fusese turnat înainte de 23 August — a servit ca adăpost în timpul bombardamentelor aeriene din 1944 — dar la care s-a lucrat încă timp de peste un deceniu (vezi fig. 119). Lîngă el, pe partea cealaltă a Bulevardului Dinicu Golescu, s-a înălțat încăpătorul cămin al ceferiștilor, cu parter și opt etaje. Pentru poștă, telegraf și telefon s-a construit un impunător și spațios local în unghiul pe care-l face Calea Dudești cu strada Theodor Speranția, iar pentru Radioteleviziune palatul din strada Nuferilor (vechea stradă a Fîntînii) cuprinzînd și o sală proprie pentru concerte publice.

CREȘTEREA POPULAȚIEI

Bucureștii aveau, la recensămîntul din 6 aprilie 1941, o populație de 992.536 locuitori, formînd 274.441 de gospodării și locuind 102.559 de clădiri. În 1948 numărul crescuse la 1.041.807, arătînd deci un spor de 49.271 locuitori în timp de 7 ani, sau o medie de 7.039 pe an. Media este mică, raportată la aceea de 32.136, care se constată în intervalul 1930—1941; ea se explică însă prin urmările de tot felul ale războiului. Noul recensămînt din 21 februarie 1956 arată o populație de 1.236.905 locuitori, deci o creștere față de 1948 de 195.098, ceea ce dă un spor mediu anual de 24.487. În 1959 cifra locuitorilor Bucureștilor se ridică la 1.285.606, iar la finele anului 1963 la 1.366.794; sporul mediu anual în răstimpul 1956—1963 este deci de 18.555.

Din acest spor, o parte mai mică o formează excedentul natural, al nașterilor față de morți, iar partea cea mai mare o reprezintă noii-veniți, de la țară și din orașele de provincie. Pentru anii 1948—1953 avem ca excedent natural: 4.336, 7.594, 6.690, 6.716, 7.981 și 9.624 locuitori; noii-veniți dau respectiv: 20.051, 16.793, 17.697, 17.671, 16.406 și 14.763.

Cifrele arată că, în general, excedentul natural sporeşte, că, potrivit cu progresele medicinei şi ale măsurilor de igienă, mortalitatea scade, în special la copiii mici, ceea ce e un fenomen îmbucurător. În medie, pe întreaga suprafaţă a ţării — deci cifrele sînt cu atît mai valabile pentru Bucureşti — această mortalitate a scăzut la copiii sub un an de la 16,4%, în 1946, la 8,1%, în 1957, s-a redus aşadar cu mai mult de jumătate. Iar născuţii morţi au scăzut, în acelaşi interval, de la 2,6% la 1,7%, coborînd, în 1963, la 1,1%. În acelaşi timp, durata medie a vieţii a crescut, ajungînd, în 1961, la aproape 66 de ani.

În 1953, existau în Bucureşti circa 513.000 de salariaţi, reprezentînd circa 17% din totalul salariaţilor ţării; în acelaşi timp, muncitorii bucureşteni reprezentau peste 16% din totalul muncitorilor ţării. În 1964 cifra salariaţilor s-a urcat la 683.600.

O masă atît de importantă de populaţie pune o serie întreagă de probleme. În primul rînd, asigurarea alimentării ei, procurarea continuă a cantităţilor necesare de provizii de tot felul, precum şi a apei potabile. Nici nu-şi dau seama bucureştenii cît consumă zilnic, ce cantităţi imense de produse alimentare se desfac în zecile de pieţe ale capitalei şi în magazinele respective. Numai două exemple: în luna august 1955 s-au vîndut în cele 42 de pieţe ale oraşului 2.500.000 kg de cartofi, 1.500.000 kg de ceapă, 800.000 kg fasole verde şi aproape 9.000.000 kg fructe. Iar în zece zile din octombrie acelaşi an: 1.300.000 kg de cartofi, 800.000 kg de ceapă, 823.000 kg de roşii, 273.000 kg de ardei graşi, 417.500 kg de struguri şi 220.000 kg de mere. În februarie 1957 existau în Bucureşti 43 de pieţe de desfacere a alimentelor, şi de atunci numărul lor a crescut. A existat şi o piaţă de desfacere a lucrurilor vechi, aşa-zisul „Talcioc", corespondentul fostei hale de vechituri — „Taica Lazăr" — de odinioară (vezi fig. 158). Acest „Talcioc" a funcţionat întîi la Colentina, apoi s-a mutat, în aprilie 1955, în Dudeşti, dincolo de extremitatea liniei de tramvai 18; după aceea, s-a desfiinţat

LUCRĂRI EDILITARE

Unul din domeniile în care s-a lucrat mai mult în perioada de după 23 August e domeniul edilitar. Ideea dominantă a fost lichidarea contrastului dintre cartierele centrale şi periferice, dotarea acestora din urmă cu elementele edilitare — reţea de apă potabilă, canale, lumină electrică, pavaje, termoficare şi spaţii verzi — care asigură viaţa în condiţii civilizate. S-au obţinut realizări importante în această direcţie; lucrările sînt în plină desfăşurare şi există certitudinea că, prin stăruinţă şi continuitate, prin aplicarea, cu mijloacele financiare şi tehnice corespunzătoare, a noului plan edilitar şi de sistematizare, plan care a înlocuit pe cel din 1935, capitala noastră se va înfăţişa pretutindeni, pe întreaga ei suprafaţă, de la centru pînă la periferie şi într-un viitor nu prea îndepărtat, aşa cum se cuvine unui oraş modern. Datoria tuturor — căci capitala e obrazul ţării — dar în primul rînd a noastră, a bucureştenilor, este să contribuim din toate puterile şi sub toate raporturile ca să realizăm cît mai curînd acest plan.

În ce priveşte apa, s-au făcut lucrări importante pentru sporirea debitului atît al apei potabile, cît şi al acelei industriale şi de salubritate. În 1955 consumul zilnic al apei potabile era de circa 250.000 de metri cubi, din care circa 147.000 proveneau din Dîmboviţa (filtrele de la Arcuda) — aşadar, apă de rîu — iar restul din sursele subterane de la Ulmi şi Bragadiru, precum şi din puţurile bucureştene de mare adîncime, acestea din urmă dînd circa 9.500 metri cubi. Pentru apa industrială, de salubritate şi de irigaţii, s-a construit canalul de aducţiune din Argeş, de la punctul Crivina, unde s-a făcut barajul necesar; debitul lui, la început de 5 metri cubi pe secundă, poate fi sporit prin supraînălţarea canalului, la 15 metri cubi şi chiar la 20 pe secundă. Pentru creşterea debitului de apă potabilă s-a construit — lucrările au început în 1956 şi s-au terminat în 1960 — un apeduct circular de beton, cu diametrul de 1,50 m, tot de la barajul de la Crivina, pe Argeş, pînă la filtrele de la Arcuda; de aici la Bucureşti s-a făcut un nou apeduct — lucrările au început în 1958 şi s-au terminat în 1959 — pe lîngă cele două existente. Planurile prevăd o sporire a apei potabile în 1970 pînă la 800.000 metri cubi zilnic, utilizîndu-se în acest scop, în afară de Dîmboviţa şi Argeşul, Rîul Doamnei şi chiar Dunărea. Ele prevăd de asemenea construirea a două rezervoare, unul în partea de sud a Bucureştilor, care s-a şi dat în exploatare în 1960, altul în partea de nord, spre a asigura o distribuţie uniformă şi constantă a apei potabile pe toată suprafaţa oraşului. În intervalul 1947—1957, reţeaua de apă (artere şi conducte) bucureşteană a

Fig. 158 — Hala de vechituri, în Calea Văcăreşti, după primul război mondial; a fost ulterior dărîmată (M.I.B.)

sporit cu 46.000 de metri, iar numărul cişmelelor publice a sărit de la 135 la 965. Dacă în 1938 s-au consumat în Bucureşti 32.118.000 metri cubi de apă potabilă, în 1963 cantitatea a crescut la 129.546.000, *adică de patru ori mai mult*. Paralel cu sporul consumului de apă, a sporit şi numărul şi capacitatea canalelor colectoare de scurgere a apei uzate, menajere şi industriale. Pînă în 1952 se canalizaseră 86 de străzi periferice, însumînd 16.500 de metri. Dintre lucrările recente, semnalăm trei mari canale colectoare, la trei margini ale oraşului: 1. Canalul Giuleşti-Crîngaşi-Podul Constanţa-Bucureştii-Noi-Casa Scînteii, deservind cartierele de nord-vest şi nord; 2. Canalul zis B. 6, în partea de est şi sud-est a capitalei, în lungime de 5 kilometri, cu o înălţime de 3,40 metri şi o lăţime de 3,10, avînd o capacitate zilnică de 864.000 metri cubi şi deservind regiunea industrială 23 August, Bulevardul Muncii, Căţelu, Balta Albă şi Mihai Bravu; 3. Canalul de pe Drumul Găzarului, în sudul oraşului (raionul N. Bălcescu), deservind cartierele cuprinse între Şoseaua Olteniţei şi Şoseaua Giurgiului. Prin aceste noi construcţii, reţeaua de canale, care a crescut, în intervalul 1947—1957, cu 56 km, a ajuns, la finele anului 1963, la 760,1 km, cu 181,9 km mai mult decît în 1938.

Un progres considerabil s-a făcut în domeniul consumului de electricitate. La început, Bucureştii au fost alimentaţi de cele două vechi centrale din interiorul oraşului, Grozăveşti şi Filaret, ambele termoelectrice; s-au adăugat apoi nu mai puţin de şase centrale exterioare, dintre care două hidroelectrice, Dobreşti şi Moroieni, ultima o importantă creaţie nouă, de după 23 August, şi patru termoelectrice: Doiceşti, iarăşi o creaţie de seamă nouă, Schitu-Goleşti, Floreşti şi Cîmpina. Astăzi Bucureştii sînt conectaţi la sistemul energetic naţional, aşa încît primesc, la nevoie, energie electrică din diferite centrale ale sistemului. De la centralele exterioare, energia este adusă prin linii de înaltă tensiune, montate pe piloni metalici, şi e transformată în staţiile din oraş. Cea mai mare parte din energia electrică bucureşteană e consumată de industrie; urmează în ordine descrescîndă luminatul public şi particular, precum şi utilizările menajere, apoi tracţiunea electrică (tramvaie şi troleibuze), în sfîrşit, pomparea apei. De la 156.672.000 kilowaţi/ore, cît se consumau în Bucureşti în 1938, s-a ajuns în 1963 la 1.135.688.000, adică de circa şapte ori şi un sfert mai mult; adăugăm că astăzi *toate străzile Bucureştilor* sînt luminate electric. În ultimii ani — lucrările au pornit în 1958 — s-a introdus sistemul „termoficării", adică al încălziri prin centrale de căldură, similare centralelor electrice, căldura urmînd a fi distribuită prin conducte; începutul s-a făcut cu complexele de blocuri noi (Calea Griviţei, Grozăveşti etc.) şi cu unităţile industriale din vecinătatea lor. La finele lui 1964, reţeaua de termoficare măsura circa 62 km, cu peste 200 puncte termice; numărul apartamentelor încălzite astfel se ridică la 35.000.

S-a lucrat mult şi în ce priveşte *pavajele*. S-a dat atenţie deosebită cartierelor mărginaşe, dar s-au făcut renovări importante şi pe arterele centrale. Predomină acum asfaltul; pe unele străzi s-au întrebuinţat şi calupurile de granit dobrogean; multe străzi mărginaşe s-au şosseluit cu piatră de rîu, pietriş şi nisip. Este o imposibilitate a arăta în detaliu lucrările de pavaje efectuate în intervalul 1944—1962; ne mărginim a afirma că suprafaţa lor e considerabilă: 4.670.000 metri pătraţi, depăşind tot ce se lucrase timp de 60 de ani sub vechiul regim. Numai în doi ani — potrivit constatării făcute la finele lui 1952 — s-au pavat 813.000 metri pătraţi de stradă. Ca lucrări mai importante cităm renovarea în 1955 a unei mari părţi a Bulevardului Nord-Sud, asfaltîndu-se — pe o infrastructură de beton — porţiunea dintre Piaţa Nicolae Bălcescu şi Piaţa Victoriei, precum şi, în continuare, Şoseaua Kisseleff pînă la Arcul de Triumf; apoi renovarea, în aceleaşi condiţii, în 1957—1958, a Bulevardului Vest-Est, pe porţiunea dintre Operă şi strada Traian, scoţîndu-se totodată liniile de tramvai. S-a asfaltat, în 1956—1957, şi Bulevardul Nordului, adică artera de rocadă care leagă Podul Herăstrău de Băneasa. S-a amenajat Piaţa Victoriei, mărginită de spaţiul verde rezultat prin dărîmarea Palatului funcţionarilor publici în urma bombardamentului aerian din 24—25 august 1944; lampadare înalte şi puternice îi dau ocol, inundînd-o de lumină în timpul nopţii. S-a degajat Biserica Creţulescu, amenajîndu-se piaţa din faţa ei şi stabilindu-se o trecere în trepte din Calea Victoriei în strada 13 Decembrie. Numeroase pieţe pentru desfacerea produselor alimentare au fost întemeiate în diferite cartiere ale oraşului, făcîndu-se exproprierile necesare şi clădindu-se compartimente şi prăvălii noi; în felul acesta, fosta Piaţă a Domeniilor — azi 7 Noiembrie — a căpătat un aspect nou, plăcut, şi au apărut pieţele Ferentari, aceea de lîngă fosta groapă a lui Ouatu, Piaţa G. Coşbuc etc.

O creştere considerabilă s-a înregistrat în ce priveşte spaţiile verzi. Ele au sporit de la 2.019.392 metri pătraţi în 1944 la 4.712.020 în 1955, la 5.093.600 în 1956 şi la 8.600.000 în 1960, aşadar o creştere de circa 326%. S-au creat parcuri noi, şi anume: 1. Parcul „23 August", amenajat pe locul vechii gropi a Vergului şi a terenurilor insalubre de primprejur, în suprafaţă totală de circa 70 de hectare. Parcul cuprinde şi un complex de sport şi cultură, constituit dintr-un stadion de 80.000 de locuri, un turn înalt de 90 metri pentru lansarea cu paraşuta, un teatru în aer liber de 3.500 locuri şi terenuri de tenis, baschet, volei, patinaj. Stadionul a fost inaugurat, ca şi Teatrul de operă şi balet, la finele lunii iulie 1953, cu prilejul celui de al patrulea Festival mondial al tineretului şi studenţilor, ţinut în Bucureşti; 2. Parcul Circului, de o întindere cam cît a Cişmigiului, amenajat în 1962, pe locul gropii Tonola (vezi fig. 159); 3. Parcul Nicolae Bălcescu din partea de nord-vest a oraşului, în raionul Griviţa

Roşie avînd o suprafaţă de circa 12 hectare, cu un teatru în aer liber de 2.000 de locuri; 4. Parcul amenajat în ultimii ani pe locul fostei gropi Câţelul; 5. Parcul Copilului, pe locul vechii gropi a lui Cuţarida; are o suprafaţă de 6 hectare şi diverse instalaţii de gimnastică şi jocuri pentru copii; 6. Grădina „Giuleşti", de circa 4 hectare, între Şoseaua Giuleşti şi calea ferată; 7. Grădina „George Coşbuc", în partea de sud-vest a capitalei, la întretăierea Bulevardului Coşbuc cu strada „Elena Doamna"; 8. Grădina dintre Bulevardul Republicii şi Şoseaua Mihai Bravu; 9. O serie de grădini mai mici şi scuaruri amenajate în diverse puncte ale capitalei, în cartierele Vergu, Dudeşti, Vitan, Pieptănari, Ferentari, în faţa Palatului administrativ C.F.R., a vechii Universităţi, vizavi de Academia Republicii Socialiste România, pe Calea Victoriei etc.

În afara parcurilor noi, s-au mărit cele existente. Fostului Parc naţional dintre Arcul de Triumf, Herăstrău şi Băneasa — azi Parcul de cultură şi odihnă „Herăstrău"— i s-au adăugat 50 de hectare şi este încă susceptibil de o nouă sporire. Aici s-au construit un teatru în aer liber şi un „oraş al copiilor", cuprinzînd tot felul de instalaţii şi distracţii pentru cei mici. Vegetaţia variată, o frumoasă alee de trandafiri, drumuri asfaltate, statui presărate în diferite puncte, o largă esplanadă cu jocuri de apă, cluburi şi baze sportive, originalul şi pitorescul Muzeu al satului, restaurante şi chioşcuri de răcoritoare, o hală de expoziţie şi, unindu-le şi dominîndu-le, întinsa oglindă de apă a lacului Herăstrău, cu insula umbrită de plopi înalţi (vezi fig. 160), toate laolaltă fac din acest parc de circa 190 de hectare nu numai un loc de odihnă, recreaţie şi destindere, dar şi de îmbogăţire a cunoştinţelor.

Fig. 159 — Circul de Stat, cu aleea circului şi blocurile noi ce-o mărginesc. În dreapta circului, parcul de pe locul fostei gropi Tonola, cu unul din noile blocuri. Vedere din elicopter (S.)

Fig. 160 — Şoseaua Kiseleff de la Piaţa Scînteii la Arcul de Triumf; în stînga, parcul şi lacul Herăstrău; vedere din elicopter (S.)

Trebuie, în sfîrşit, să adăugăm parcurile şi grădinile care, mai înainte, proprietăţi particulare, au fost puse acum la dispoziţia marelui public. În această categorie intră: 1. Parcul Palatului de la Cotroceni — azi Palatul pionierilor — în suprafaţă de 14 hectare şi cuprinzînd încă arbori din vechea pădure care acoperea altădată întreaga regiune, coborînd pînă la Dîmboviţa (vezi fig. 161); 2. Parcul de 2 hectare al fostului Palat regal din Calea Victoriei — azi Palatul Republicii Socialiste România. Zidul înalt de incintă dinspre strada 13 Decembrie a fost dărîmat şi s-au trasat alei noi; parcul înconjură monumentala Sală a Palatului, terminată în 1960, şi e mărginit de elegante blocuri noi, în culori pastelate (vezi fig. 162); 3. Grădina fostei case Librecht, apoi Filipescu — azi Casa Universităţii — făcînd pereche cu Grădina Icoanei de peste drum. Şi aici, zidul înalt, cu cioburi de sticlă deasupra, a fost dărîmat şi înlocuit printr-o împletitură de sîrmă care îngăduie tuturor trecătorilor să se bucure de florile, pomii şi arbuştii grădinii.

Prin sporirea spaţiilor verzi — parcuri, grădini, scuaruri — se face nu numai o operă de însănătoşire şi înfrumuseţare a oraşului, dar se revine şi la ceea ce a constituit altădată caracteristica Bucureştilor. Capitala noastră trebuie să redevină un oraş al gră-

dinilor — „scufundat în grădini“, cum spunea în 1877 Alexandru Verešciaghin — iar locuitorii ei, începînd cu copiii, trebuie necontenit îndemnați și îndrumați să le apere, să le păzească. Căci un copac crește tot așa de încet și de greu ca și un copil; și trebuie multă iubire și grijă ca să-l poți vedea mare.

Fig. 161 — Palatul Cotroceni (S.)

MIJLOACE DE COMUNICAȚIE

În perioada de după 23 august 1944, Bucureștii s-au îmbogățit cu un mijloc nou de comunicație și cu unul de telecomunicație: *troleibuzul* și *televiziunea*. Cel dintîi a fost introdus în 1949, mai întîi pe porțiunea Piața Victoriei-Hipodrom, pe un traseu total de 5.700 de metri, fiind apoi prelungit pînă la Aerodromul Băneasa, iar în direcția cealaltă pînă la Cotroceni, via Gara de Nord. O nouă linie s-a instalat în 1956 pe Magistrala Vest-Est, alta în 1958, pe Magistrala Nord-Sud, apoi altele pe diferite artere; la finele anului 1963, existau opt linii de troleibuze în

Fig. 162 — O parte a parcului din spatele Palatului Republicii Socialiste România. În fund în stînga, Ateneul Romîn (A.

lungime de 70 de kilometri. În 1964 s-a extins cu încă 15 kilometri rețeaua de troleibuze — care comportă o serie de avantaje, între altele zgomot redus, lipsa șinelor și a emanațiilor de gaze — și s-a continuat înlocuirea pretutindeni în centru a liniilor de tramvai; începutul, în privința aceasta, s-a făcut, acum cîțiva ani, pe Magistrala Vest-Est, porțiunea Operă-strada Traian. Televiziunea s-a introdus în 1957; studioul este pe strada Molière, iar antena pe Casa Scînteii. Emisiunile au sporit continuu ca număr de zile; ele erau, la începutul lui 1958, de cinci ori pe săptămînă, azi de șase ori și vor ajunge, desigur, zilnice. Recent, rețeaua noastră de televiziune a fost conectată cu aceea a Uniunii Sovietice și a celorlalte state socialiste (Interviziunea).

În ce privește celelalte mijloace de comunicație, se constată, în general, o sporire. Liniile de tramvai — 25 la număr în 1960 — au fost prelungite pînă la periferia orașului (Andronache, Progresul etc.) și chiar dincolo de ea (Chitila, Popești-Leordeni, Jilava); la finele anului 1964 ele aveau o lungime de 258 de kilometri. S-au introdus vagoane noi, tip „Festival", de capacitate și viteză sporită, construite de Uzina „Electroputere" de la Craiova și prevăzute cu opt roți grupate în boghiuri. S-au prelungit de asemenea unele din liniile de autobuze — sînt 38 de toate — pînă la o distanță de 20—30 de kilometri în jurul orașului, deservind astfel satele respective și îngăduind bucureștenilor să viziteze împrejurimile capitalei, cu pădurile și apele lor. Se poate ajunge cu autobuzul pînă la Brănești, la Copăceni, la Mihăilești, la Balotești și chiar pînă la Călugăreni, la Tîncăbești și la Snagov (vezi fig. 163); lungimea rețelei, la finele lui 1964, atingea 345 de kilometri. Dacă în ce privește autoturismele, numărul lor a crescut mai încet, procesul intensificîndu-se în ultimii ani, în schimb a sporit simțitor numărul autocamioanelor. În privința trenurilor, s-a realizat legătura cu lacul și Pădurea Snagovului printr-o derivație care se desface din linia Urzicenilor, la Căciulați. A fost construită, în bună parte, prin munca voluntară a cetățenilor, în special a tineretului, ca și partea nouă a Stadionului Republicii, ca și Stadionul „23 August" și atîtea alte realizări de după 1944. În vara anului 1962 complexul bucureștean era deservit zilnic de 102 perechi de trenuri de călători, dintre care 70 în Gara de Nord, 14 în Gara Basarab, 5 în Gara Obor, 6 în Gara Titan și 7 în Gara Progresul, care a luat locul vechii Gări Filaret; numărul stațiilor — de trafic mixt: călători și marfă, specializate și tehnice — precum și al haltelor era de 23. O dată cu creșterea suprafeței orașului, s-au înmulțit punctele de intersecție ale căilor ferate cu arterele de penetrație și cu străzile Bucureștilor. Existau, în 1956, 72 de asemenea intersecții, și dintre ele numai 6 erau prevăzute cu pasaje inferioare sau superioare și cu pasarele, ceea ce producea întîrzieri și perturbări în circulație, uneori chiar accidente.

Fig. 163 — Vedere parțială a lacului Snagov (S.)

Fig. 164 — Zăpada cea mare din februarie 1954. Fotografia luată pe Calea Victoriei în dreptul cofetăriei București, fostă Capșa (S.)

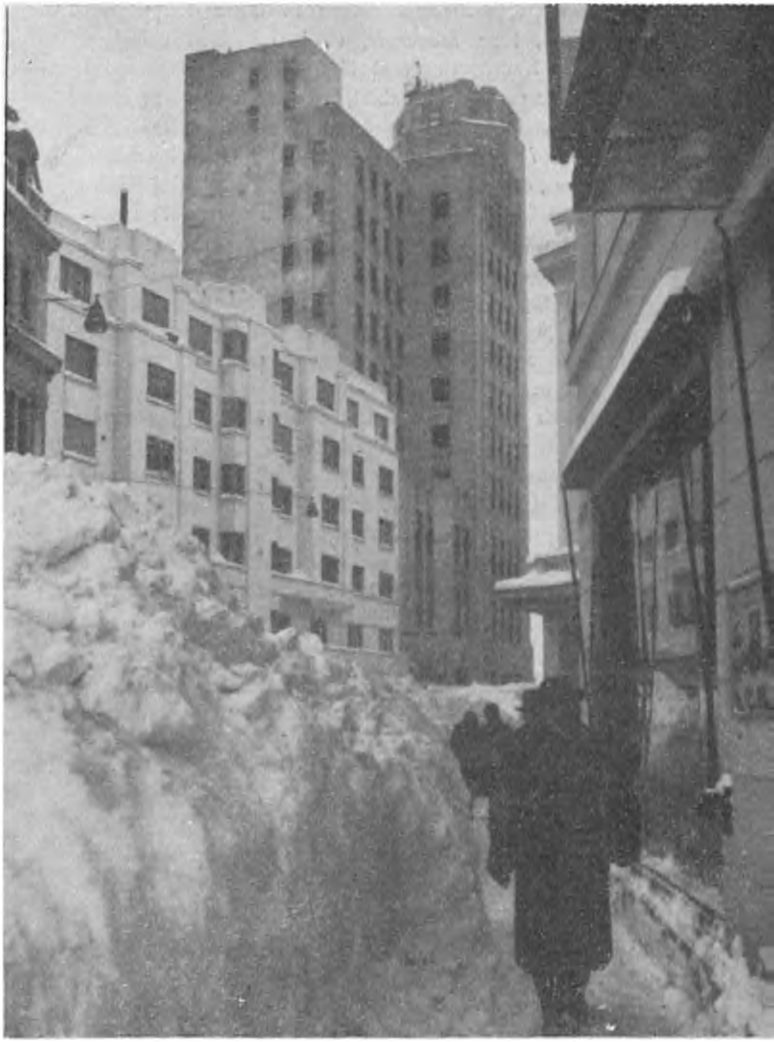

Poşta şi-a sporit numărul oficiilor şi agenţiilor; ele au atins în 1956 cifra de 49, dintre care 4 oficii mari de sector, 2 oficii speciale, 35 de oficii urbane şi 8 agenţii; în 1959 erau în total 56; se constată o creştere continuă a lor, pe măsura înfiinţării de noi cartiere. Aceeaşi creştere se înregistrează şi în privinţa telefonului; liniilor existente în 1956—74.000 la număr — şi deservite de cele 4 centrale interconectate automat li se adaugă linii noi; astfel, la 1 iunie 1963 a fost dată în funcţiune o nouă centrală automată, Centrala Est, cu o capacitate iniţială de 6.000 linii. Numărul total al abonaţilor la telefon, la finele anului 1964, era de 134.150.

Traficul aerian de călători, poştă şi marfă continuă să se facă prin Aeroportul Băneasa, dotat cu o aerogară modernă. Apariţia noilor tipuri de avioane, cu reacţie, avînd viteza şi capacitatea sporită — TU 104 de pildă — a necesitat lungirea pistei de la Băneasa; se prevăd şi mici aerodromuri, cu suprafaţă redusă — între 3.000 şi 5.000 de metri pătraţi — pentru aterizarea elicopterelor, în diferite puncte ale oraşului.

Cu toată mulţimea şi diversitatea mijloacelor de comunicaţie, traficul a suferit în iarna de pomină din 1954, luna februarie, cînd o zăpadă uriaşă a acoperit Bucureştii (vezi fig. 164). Pe Bulevardul 1 Mai, pe partea carosabilă, ea avea o înălţime între 2 şi 3 metri; unde o îngrămădise viforul, atingea 4,5 şi chiar 7 metri, ca, de pildă, în dreptul caselor Pruteanu, de pe amintitul bulevard. La Spitalul Filantropia se făcuse potecă pe deasupra gardului; trecătorii se uitau de sus în curte. Tramvaiele n-au circulat, între Piaţa Filantropiei şi Piaţa Chibrit timp de şase săptămîni, mai ales din cauza stratului gros de gheaţă — între 75 centimetri şi un metru — format dedesubtul zăpezii. Oamenii care au murit în vremea aceea n-au putut fi îngropaţi zile întregi şi au trebuit să fie duşi la cimitir cu sania. O asemenea zăpadă n-a mai fost în Bucureşti din 1875, cînd, tot în februarie, ea a atins pe străzi, în unele locuri, 4 metri înălţime, iar circulaţia s-a întrerupt timp de o săptămînă. Cea din ianuarie 1917, din timpul ocupaţiei nemţeşti, a fost mai mică; ea a acoperit totuşi casele scunde de la Obor.

VIAŢA CULTURALĂ

Transformarea socialistă a societăţii româneşti are repercusiuni puternice şi în viaţa culturală. Aceasta prezintă caractere şi aspecte noi, reflectînd schimbările social-economice şi politice, precum şi noua concepţie despre stat, naţiune, om şi muncă.

Bucureştii sînt într-o măsură şi mai mare ca înainte centrul cultural diriguitor al ţării. Într-adevăr, întreaga activitate ştiinţifică desfăşurată în numeroasele institute de cercetare depinde acum, în ultimă analiză, de Academie, care e reorganizată în vara anului 1948 atît sub raportul componenţei, cît şi sub acela al rolului şi ierarhiei în stat, devenind, în locul fostei societăţi de consacrare, prea adesea influenţată de alte criterii decît cele ale meritului, un organism oficial, de stat, şi anume, forul superior de îndrumare şi coordonare ştiinţifică, literară şi artistică.

Dintre trăsăturile caracteristice ale noii vieţi culturale în genere, deci şi ale celei bucureştene, relevăm în primul rînd preocuparea constantă de *ridicare a nivelului cultural* al maselor printr-un complex de factori: învăţămînt, difuziune a cărţii ieftine, biblioteci, formaţii artistice — de la teatrele şi orchestrele de stat pînă la echipele întreprinderilor industriale şi ale diferitelor instituţii — concursuri şi expoziţii. O altă caracteristică este *dezvoltarea noii culturi socialiste*. O a treia caracteristică, şi cea mai pregnantă, după părerea noastră, o formează *finalitatea* vieţii culturale, care, paralel cu progresul cunoştinţelor, urmăreşte formarea omului nou, constructor al societăţii socialiste, dezvoltarea multilaterală a personalităţii sale.

În sfîrşit, trebuie subliniate *condiţiile superioare* create oamenilor de ştiinţă, literaţilor şi artiştilor, *preţuirea* care li se arată, noul loc pe care îl ocupă ei în ierarhia socială.

În învăţămîntul bucureştean a crescut atît numărul şcolilor de diferite grade, cît şi acela al elevilor şi studenţilor. S-au creat facultăţi noi, s-a înfiinţat Academia de ştiinţe social-politice „Ştefan Gheorghiu", de pe lîngă C.C. al P.C.R. În învăţămîntul de cultură generală, adică în învăţămîntul elementar — de opt ani — şi mediu, cifra elevilor, în anul şcolar 1963—1964, a fost de 208.812, aşadar cu 112.084 mai mulţi decît în anul şcolar 1938—1939. Iar numărul studenţilor a crescut de la 17.791, cît era în 1938—1939, la 53.148, adică s-a triplat. Numai în anii 1956 şi 1957 au fost înfiinţate 22 de noi şcoli elementare, în special în cartierele mărginaşe, şi s-au construit 76 săli noi de clasă; alte 80 de săli s-au adăugat în 1958. În 1959, 1960 şi 1961 s-au construit 39 de localuri de şcoli elementare şi medii, cu 750 de săli de clasă. Iar în 1962 s-au adăugat alte 240 de săli de clasă. În total s-au înălţat, în intervalul 1945—1963 nu mai puţin de 102 şcoli elementare şi medii cu 1.487 săli de clasă. Trebuie relevată şi sporirea căminelor şi cantinelor studenţeşti într-o proporţie însemnată: numărul total al studenţilor din cămine în anul şcolar 1963/1964 era de 22.503, iar al acelora care luau masa la cantine de 20.474.

Un fapt din cele mai importante este difuzarea tot mai mare a cărţii. Numărul cititorilor a crescut considerabil. Opere literare care altădată se trăgeau în cîteva mii de exemplare se trag azi într-un număr înzecit. Volumul al treilea al romanului *Un om între oameni* — e vorba de Nicolae Bălcescu — a apărut în 1957 în 30.150 de exemplare; o ediţie din *Fraţii Jderi*,

romanul epocii lui Ştefan cel Mare, de Mihail Sadoveanu, în 24.150 de exemplare, una din *Moromeţii* lui Marin Preda, înfăţişînd viaţa unei familii de ţărani din şesul muntean, între cele două războaie mondiale, în 15.150 de exemplare. Iar volumul M. Eminescu, *Opere alese*, ediţia din 1964, în colecţia „Scriitori români", s-a tras în 35.180 exemplare, toate legate. Cît despre „Biblioteca pentru toţi", prezentînd operele clasicilor noştri în condiţii îngrijite şi la preţ foarte redus, ea a atins tiraje care altădată ar fi părut fantastice. *Teatrul* lui Caragiale a fost tipărit, în 1956, iar *Operele* lui Topîrceanu, în 1955, în cîte 40.100 de exemplare. În răstimpul de zece ani, între 1953 şi 1962, opera lui Creangă a apărut în 2.439.000 exemplare, în afară de ediţiile în limbi străine, aceea — de dinainte de 1944 — a lui Sadoveanu, în 1.876.000 exemplare, iar poeziile lui Eminescu, în 1.097.000 exemplare; aceleaşi poezii, în toate ediţiile trase pînă în 1944, de abia au totalizat 100.000 de exemplare, adică circa a unsprezecea parte din tirajul deceniului 1953—1962. Activitatea editorială se repartizează între şaisprezece mari edituri de stat, specializate, toate cu sediul în Bucureşti: 1. Editura politică; 2. Editura Academiei Republicii Socialiste România; 3. Editura pentru literatură; 4. Editura pentru literatură universală; 5. Editura tineretului; 6. Editura ştiinţifică; 7. Editura tehnică; 8. Editura didactică şi pedagogică; 9. Editura „Meridiane"; 10. Editura „Scînteia"; 11. Editura militară; 12. Editura transporturilor şi telecomunicaţiilor; 13. Editura de stat pentru imprimate şi publicaţii (E.S.I.P.); 14. Editura agrosilvică; 15. Editura medicală; 16. Editura muzicală. La acestea se adaugă şi activitatea editorială a unor instituţii, cum este, de pildă, Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din Republica Socialistă România, Asociaţia slaviştilor din Republica Socialistă România etc. În 1957 s-au tipărit lucrări totalizînd 41.390.000 (patruzeci şi unu de milioane trei sute nouăzeci de mii) exemplare, dintre care 25.861.000 cărţi diverse şi 15.529.000 manuale şcolare; în toamna anului 1964 acestea din urmă au atins cifra de 25.000.000.

Numărul traducerilor a sporit considerabil, şi toate traducerile, din toate limbile, se prezintă într-o formă aleasă, îngrijită. Faptul se explică prin împrejurarea că fiecărui traducător i se asociază un literat, primul răspunzînd de exactitatea traducerii, cel de-al doilea — de forma ei literară.

Creşterea numărului de cititori se datorează şi înmulţirii masive a bibliotecilor, în special a bibliotecilor populare, de cartier, şi a celor sindicale. La finele anului 1963 existau în Bucureşti cu totul 1.686 de biblioteci, avînd în frunte cele două biblioteci republicane — a Academiei (vezi fig. 165) şi Biblioteca Centrală de Stat — continuînd cu cele 14 biblioteci universitare şi incluzînd nu mai puţin de 676 de biblioteci documentare, ale instituţiilor şi întreprinderilor, 281 de biblioteci şcolare şi 708 biblioteci pentru marele public (raionale, ale caselor de cultură, sindicale şi populare). Ca o realizare deosebită în acest domeniu amintim înfiinţarea Bibliotecii Centrale de Stat, ale cărei săli de lectură s-au deschis la 23 august 1956; din vara lui 1958 ea funcţionează în localul fostei Camere de comerţ, pe strada Doamnei. A fost de asemenea reorganizată şi mărită biblioteca fostului Ateneu Român — azi Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii — iar Bibliotecii Academiei i s-au adăugat o nouă sală de lectură, pentru disciplinele ştiinţifice, şi un nou depozit, modern, cu şase nivele.

A sporit mult şi numărul *muzeelor*, *caselor memoriale*, *colecţiilor* şi *galeriilor de artă*. S-a înfiinţat în 1949 *Muzeul de artă al Republicii Populare Române*, instalat în fostul Palat regal din Calea Victoriei; el adăposteşte opere ale pictorilor, desenatorilor şi sculptorilor noştri de seamă, o secţie de pictură europeană, una de artă feudală românească şi o secţie de artă orientală. Aici au loc şi marile expoziţii retrospective (Grigorescu, Luchian, Pătraşcu, Pallady, Tonitza etc.). Tot o secţie de artă feudală, şi anume, din epoca lui Brîncoveanu, a fost instalată în 1957 în splendidul palat de la *Mogoşoaia*, devenit acum unul din cele mai frumoase şi reprezentative muzee româneşti (vezi fig. 25). Creaţii noi, însemnate sînt *Muzeul de istorie a Partidului Comunist a mişcării revoluţionare şi democratice din România*, în aceeaşi clădire cu precedentul, şi *Muzeul româno-rus*, cuprinzînd mărturii asupra relaţiilor dintre cele două popoare de-a lungul veacurilor. *Muzeului militar central* i s-a amenajat în 1957 un local pe Strada Izvor, în fosta Şcoală militară; la fel, în 1958, *Muzeului de istorie a Bucureştiului*, în Palatul Suţu din faţa Universităţii. Au un caracter memorial: 1. *Muzeul pictor Gh. Tattarescu*, în fosta lui locuinţă, pe strada Domniţa Anastasia, locuinţă amintind vechile hanuri, cu intrare boltită şi curte interioară; 2. *Muzeul George Enescu*, în Palatul Cantacuzino; 3. *Muzeul profesor dr. Victor Babeş*; 4. *Muzeul dr. Gh. Marinescu*; 5. *Casa memorială a poetului I. Minulescu*; 6. *Casa memorială C. Nottara*, pe Bulevardul Dacia. O a treia categorie de muzee o formează colecţiile unor pasionaţi şi pricepuţi colecţionari de artă, dăruite statului încă din timpul vieţii sau de către urmaşi şi puse astfel la dispoziţia marelui public. În această categorie intră: 1. *Muzeul Zambaccian*; 2. Colecţia *„profesor Gh. Oprescu"*; 3. Colecţia *„Elena şi dr. I. Dona"* şi 4. Colecţia *„Moise Weinberg"*, toate patru cu remarcabile opere de pictură românească şi străină; 5. Colecţia *„Maria şi dr. Gh. Severeanu"*, de caracter mai ales arheologic; 6. *Muzeul de artă feudală „Dr. Minovici"* (vezi fig. 166); 7. *Muzeul C. Medrea* şi *Muzeul de artă Cecilia şi Frederic Storck*, cu opere de sculptură; 8. Colecţia *„Barbu Slătineanu"*, de ceramică românească; 9. Colecţia de artă plastică *„Dr. Mircea Iliescu"*; 10. Colecţia *„C. Karadja"*, de caracter mixt (vase, ţesături, icoane etc.). Menţionăm, în sfîrşit cele trei muzee închinate tehnicii: *Muzeul*

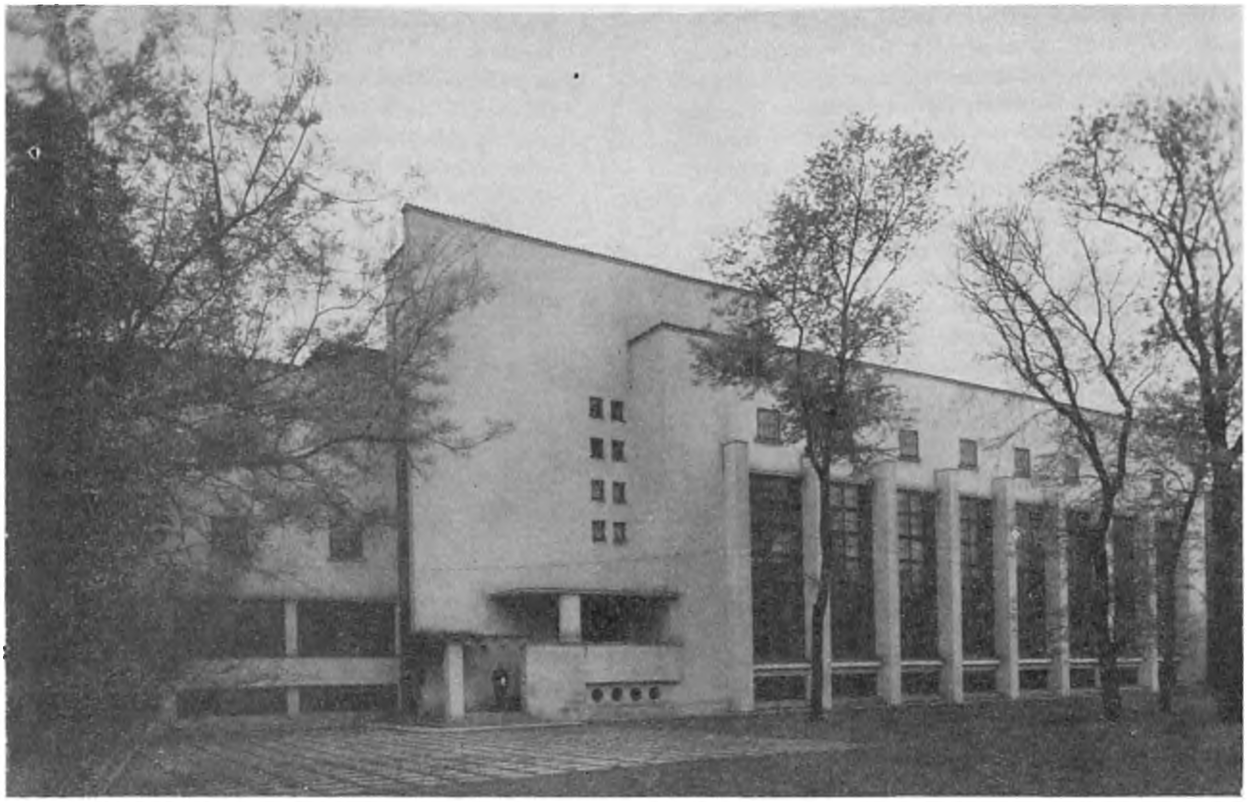

Fig. 165 — Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Localul a fost terminat în 1937 (S.)

ştiinţelor experimentale, din Bulevardul Ana Ipătescu, *Muzeul Centrului de documentare tehnică*, din Parcul Libertăţii, şi *Muzeul „Casa Tehnicii C.F.R.“*; un caracter similar are şi *Muzeul pompierilor*, inaugurat la Foişorul de foc în septembrie 1963.

Esenţială în viaţa culturală, constituind elementul principal al ei, este *creaţia originală* în ştiinţă, artă şi literatură. Mai ales sub acest raport, rolul Bucureştilor apare uriaş. Aici are loc o foarte mare parte din opera de creaţie, aici sînt grupate majoritatea institutelor de cercetare ştiinţifică, precum şi un mare număr de literaţi şi artişti.

Prin noua organizare dată în 1948, Academia Republicii Socialiste România este forul suprem care îndrumează şi controlează întreaga activitate de cercetare ştiinţifică. Specialiştii sînt grupaţi în *institute*, iar numărul acestor institute e în continuă creştere. Dintre creaţiile noi, menţionăm *Institutul de fizică atomică al Academiei*, de la Măgurele, cu un reactor atomic inaugurat în 1957, *Institutul de inframicrobiologie*, *Institutul de petrol şi gaze*, *Institutul de căi ferate* etc.

O atenţie deosebită s-a dat cercetărilor în domeniul medicinei — un mare congres internaţional s-a ţinut la Bucureşti în 1957 — în acela al agronomiei, cu diferitele ei ramuri, şi în domeniul fizicii nucleare. De asemenea s-a lucrat mult în domeniul geologiei. În istoriografie, unde cele patru institute anterioare — de istorie naţională, de istorie universală, de cercetări balcanice şi de bizantinologie — au fost grupate — în vederea coordonării activităţii lor — într-unul singur, *Institutul de istorie al Academiei*, accentul a căzut mai întîi pe publicaţiile de izvoare şi pe săpăturile arheologice. În ultimii ani, Secţia de ştiinţe istorice a Academiei a alcătuit, cu colaborarea cercetătorilor din întreaga ţară, *Tratatul de istoria României*, din care primele patru volume au şi apărut. În filologie, trebuie relevat *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, în patru volume, precum şi *Dicţionarul limbii române moderne*, într-un singur volum, care dă şi etimologia cuvintelor. Au apărut de asemenea o serie de *dicţionare* şi *lexicoane tehnice* foarte utile; în curs de publicare este *Dicţionarul enciclopedic*, în patru volume, sîmburele viitoarei enciclopedii româneşti dezvoltate; primul volum a apărut la finele anului 1962, al doilea în 1964, iar al treilea în 1965.

Pentru studierea istoriei Partidului Comunist Român s-a creat în 1950, pe lîngă Comitetul Central, un Institut special căruia, în 1966, i s-a dat o nouă dezvoltare extinzîndu-i-se domeniul de cercetare asupra întregii noastre istorii social-politice.

În literatură, o preocupare de seamă a fost descrierea, pe de o parte, a vechii societăţi româneşti de dinainte de 23 august 1944, cu inegalităţile şi scăderile ei, pe de altă parte, a societăţii noi, socialiste, cu începuturile, problemele şi realizările ei. S-a înfăţişat *vechiul nostru sat*, atît cel din cîmpia

Planşa V. Aspect din Piaţa Palatului Republicii Socialiste România ; blocurile au faţade în culori pastelate. În fund, stînga, blocul-turn (A.).

munteană (*Desculţ* de Zaharia Stancu şi *Moromeţii* de Marin Preda), cît şi cel din Ardeal (*Am plecat din sat* de Ion Vlasiu), apoi *burghezia* şi *moşierimea* (*Drum către oameni* al aceluiaşi, *Bietul Ioanide* şi *Scrinul negru* de G. Călinescu), insistîndu-se asupra deficienţelor acestor două ultime categorii. Marginea oraşului, „mahalaua" incipientă de odinioară, a fost de asemenea sugestiv prezentată, cu lumea ei atît de amestecată (*Groapa* de Eugen Barbu). Pentru noua societate românească de după 23 August, cităm operele *Mitrea Cocor* de Mihail Sadoveanu, *Străinul* şi *Setea* de Titus Popovici, *În oraşul de pe Mureş* de Francisc Munteanu, *Cordovanii* de Ion Lăncrănjan şi *Dunărea revărsată* de Radu Tudoran. Ogorul întins, fără haturi, la sate, şi uzina modernă la oraşe constituie cadrul acţiunii acestor opere, accentul căzînd asupra schimbărilor fundamentale intervenite în viaţa oamenilor muncii.

Adăugăm că într-o sumă din operele literare — proză şi versuri — de după 23 August Bucureştii apar pe primul plan; o simplă trecere în revistă a cuprinsului volumului antologic *Bucureştii în literatură* (1962), alcătuit de Radu Albala, face dovada acestei afirmaţii.

Aceeaşi dublă preocupare se întîlneşte şi în poezie şi în teatru: cele două lumi sînt înfăţişate în opoziţie una cu alta. Alături de numele consacrate ale scriitorilor vechii generaţii — în frunte cu Mihail Sadoveanu şi Tudor Arghezi — apar nume noi: în poezie, Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Radu Boureanu — toţi publicînd însă şi înainte de 23 August — Ion Bănuţă, Maria Banuş, Veronica Porumbacu; în teatru, Aurel Baranga, Horia Lovinescu, Al. Mirodan. Problemele literare — şi culturale în genere — sînt dezbătute mai ales în cele trei săptămînale bucureştene: *Contemporanul*, care, reluînd istoricul titlu al fostului periodic ieşean din epoca 1881—1891, apare începînd de la 20 septembrie 1946, *Gazeta literară*, al cărei prim număr e din 18 martie 1954 şi *Luceafărul*, ultimele două reviste ale Uniunii scriitorilor din R.S.R., ca şi în *Viaţa românească* (lunar), strămutată mai demult de la Iaşi.

Problemele şi tipurile reprezentative ale noii lumi îşi găsesc expresie şi în arta plastică. Pictura rămîne o manifestare principală; dintre numeroşii ei reprezentanţi amintim pe Corneliu Baba, Ciucurencu, I. Mirea, C. Piliuţă, Vincenţiu Grigorescu, Ion Gheorghiu. Bucureştii posedă numeroase săli de expoziţie, şi ele sînt în

Fig. 166 — Muzeul de artă feudală al Academiei Republicii Socialiste România „Dr. Minovici", aproape de gara Mogoşoaia; clădirea e în stil medieval englez (M.)

Fig. 167 — Monumentul eroilor patriei, în faţa Academiei militare generale. (S)

permanenţă ocupate fie cu producţia contemporanilor, fie cu retrospective. În sculptură trebuiesc amintite trei realizări în tot atîtea pieţe ale oraşului: Monumentul eroilor patriei, în faţa Academiei militare generale, ridicat în 1957 (vezi fig. 167), Monumentul soldatului sovietic de Baraschi, în Piaţa Victoriei, şi Monumentul lui Lenin, de Boris Caragea, în faţa palatului Casei Scînteii.

Muzica se bucură de o preţuire tot mai largă; pe lîngă cele trei mari orchestre, a Filarmonicii, a Radioteleviziunii şi a Cinematografiei, existente de mai înainte, Bucureştii posedă acum o serie întreagă de orchestre şi ansambluri muzicale, de la aceea a Sfatului Popular pînă la diferitele formaţii din întreprinderi şi instituţii.

Cea mai nouă artă, cinematograful, are, după 23 August, posibilităţi superioare celor anterioare. În imediata vecinătate a capitalei, la Buftea, se ridică un întreg complex, o „cetate a filmului"; realizările din ultimii ani, *Erupţia*, *Ciulinii Bărăganului*, *D-ale carnavalului*, *Scurtă poveste*, *Lupeni 29*, *Pădurea spînzuraţilor*, precum şi unele documentare, ca *Theodor Aman*, *Histria* şi *Doina Oltului*, marchează un vădit progres. De relevat, de asemenea, că acţiunea unor filme se desfăşoară, în întregime sau în parte, chiar în Bucureşti, în cartierele vechi şi noi ale oraşului (*Allo, aţi greşit numărul*, *Două lozuri*, *Casele au amintiri* etc.).

Realizări mult sporite s-au înregistrat şi în domeniul sportului. Prin stadioanele, arenele, sălile şi terenurile sale de sport, Bucureştii sînt astăzi unul din oraşele europene cele mai bine înzestrate sub acest raport. Iar din rîndurile sportivilor săi s-au recrutat acum, pentru întîia oară, campioni mondiali.

PLANUL DE SISTEMATIZARE ŞI PERSPECTIVELE BUCUREŞTILOR

Marea schimbare produsă după 23 august 1944, noua concepţie politică şi socială, cu toate consecinţele şi implicaţiile ei, fac necesar un nou plan de sistematizare [1]. La baza acestui nou plan stă Decizia Comi-

[1] Măsuri izolate şi sporadice cu privire la limitarea întinderii oraşului, la alinierea caselor, la curăţirea Dîmboviţei, la salubritate întîlnim încă în epoca

tetului Central al Partidului Comunist Român, sintetizată în Hotărîrea Consiliului de Miniştri nr. 2.448 din 1952, care prevede că „planul de reconstrucţie socialistă a oraşului Bucureşti trebuie să oglindească avîntul şi înflorirea continuă a economiei şi culturii naţionale şi să creeze condiţii pentru a asigura satisfacerea nevoilor materiale şi culturale mereu crescînde ale maselor de oameni ai muncii din Bucureşti". În vederea alcătuirii noului plan se creează prin aceeaşi hotărîre a Consiliului de Miniştri un organ special, Institutul Proiect-Bucureşti. Tehnicienii acestui organ, arhitecţi şi ingineri de seamă, alcătuiesc o primă *Schiţă a planului general de sistematizare*, care e gata la 31 decembrie 1954. Urmează o a doua schiţă, îmbunătăţită, în 1956, şi aceasta, completată cu sugestiile şi observaţiile a o sumă de foruri tehnice şi politice, e aprobată, în iulie 1957, de Comitetul executiv al Sfatului Popular al Capitalei. În sfîrşit, în urma Directivelor Congresului al VIII-lea al Partidului Comunist Român, schiţa capătă, la finele anului 1962, o nouă formă.

Noul plan de sistematizare pleacă de la premisa că Bucureştii vor avea în 1975—1980 o populaţie stabilă de 1.700.000 de locuitori, plus 150.000—200.000 flotanţi. Se prevede terminarea cartierelor noi începute în diferite zone de pe aria oraşului — la Balta Albă, pe Şoseaua Giurgiului, la Drumul Taberei şi Ferentari în sud, la Ghencea şi Berceni; în nord, în cartierul Jiului, la Bucureştii-Noi şi Colentina. Concomitent cu aceste noi construcţii, are loc şi o acţiune de restructurare, demolîndu-se cartiere insalubre — cum a fost, de pildă, „groapa" Floreasca, transformată azi în parc şi înconjurată de cartiere noi în plină dezvoltare — şi reamenajîndu-se cartierele vechi. Pentru a se remedia măcar parţial inconvenientele multiple care rezultă din întinderea exagerată a Bucureştilor, unde, în 1954, casele avînd numai parter ocupau 86% din suprafaţa construită, s-a hotărît să se construiască în înălţime. Vor fi puse în valoare, prin construcţii adecvate, elementele naturale ale reliefului bucureştean, adică, în primul rînd, marginea şesului spre lunca Dîmboviţei şi a Colentinei. Cei vechi numeau această margine „sprînceana" sau „buza" dealului; arhitecţii de azi îi zic „cornişa". Ea urmează să fie valorificată, mai ales pe partea dreaptă a Dîmboviţei, prin clădiri monumentale, în genul Academiei militare generale. Asemenea clădiri, la capătul unor lungi perspective, vor da oraşului o notă de monumentalitate. Dimpotrivă, cornişa Colentinei, mai joasă şi încadrată într-o zonă verde, cere o tratare diferită, peisagistică, în consonanţă cu lacurile şi plantaţiile zonei, aceasta neexcluzînd însă construirea de locuinţe cu puţine nivele înscrise armonios în peisaj. Se va crea mai întîi un mare lac în depresiunea Ciurel-Giuleşti, de circa 500 de hectare; apoi, sub cornişa de sud a Dîmboviţei, o suită de 7—8 lacuri mai mici — între 5 şi 20 de hectare — [Arsenal-Splai, Parcul Tineretului (Cocioc), Bîrzeşti-Vitan etc.], isprăvindu-se printr-un lac mai întins la Leordeni. Salba de lacuri a Colentinei va fi continuată şi amplificată, amenajîndu-se în amonte lacul de la Străuleşti, iar în aval cele de la Plumbuita şi Pantelimon. Artere noi vor uşura circulaţia, descongestionînd anumite sectoare. Se va completa inelul principal de circulaţie, unindu-se prelungirea Şoselei Mihai Bravu cu Calea Ferentari şi Bulevardul Niculae Titulescu cu Şoseaua Basarab, asigurîndu-se şi o lăţime de circa 90—100 de metri. Un alt inel, dincolo de lacuri, va da ocol ariei bucureştene, constituind el acum bulevardul de centură, în timp ce celălalt a rămas în interiorul oraşului. O nouă arteră s-a deschis din Piaţa Unirii către dealul Şerban-Vodă: e Magistrala Nord-Sud, mărginită de blocuri impunătoare; în următorii ani, o nouă Magistrală Est-Vest se va deschide, unind ansamblul de la Balta Albă cu centrul oraşului. O esplanadă va lega Stadionul „23 August" de centrul cartierului Balta Albă; o alta, prin cartierul Obor, va duce spre lacul Fundeni. Către Casa Scînteii vor converge noi perspective, dinspre vest (Griviţa Roşie), dinspre nord şi dinspre est, pe la miazănoapte de lacuri. Intersecţiile supărătoare de azi cu linii de cale ferată vor fi rezolvate prin pasaje superioare sau inferioare. E posibil să se realizeze — mai tîrziu — şi un mijloc de transport în comun de mare capacitate şi viteză (metrou, monorail etc.).

În ce priveşte întreprinderile industriale, urmează să se isprăvească cele în curs de construire, iar între 1965 şi 1970 să nu se construiască decît un număr de industrii necesare deservirii populaţiei. Ţinînd seamă că, potrivit recensămîntului din 21 februarie 1956, populaţia Bucureştilor reprezenta 7,07% din

---

fanarioţilor (vezi mai sus, p. 103). În Regulamentul Organic sînt incluse, într-un capitol special, măsurile comisiei pentru înfrumuseţarea oraşului. După focul din 1847 se alcătuieşte primul plan de sistematizare al unui cartier, şi anume, al aceluia dintre biserica Sf. Gheorghe şi Spitalul Colţei. În 1864 se hotărăşte, prin lege, ca fiecare stradă să aibă un plan de aliniere. Dar abia în 1894 se prevede, tot prin lege, necesitatea de a se întocmi un plan general de sistematizare a întregului oraş. Concursul care se ţine în acest scop, în 1906, nu duce însă la un rezultat satisfăcător. În 1914, serviciul tehnic al primăriei începe el întocmirea unui asemenea plan; lucrul continuă după război, şi în 1921 se ajunge la sancţionarea şi punerea lui în aplicare. Dar dezvoltarea considerabilă pe care o ia oraşul în urma unirii din 1918 face ca acest plan să nu mai corespundă. În vederea întocmirii unui nou plan, se fotografiază, din avion, în 1927, întreaga arie bucureşteană, pînă la linia de centură a forturilor; totodată se ridică planul lacurilor formate de Colentina, în vederea asanării lor, şi se alcătuieşte primul proiect al unui brîu verde, de plantaţii, în jurul oraşului. O comisie specială lucrează la noul plan de sistematizare; proiectul e gata la 1 noiembrie 1934 şi se decretează la 9 mai 1935. Acest „plan director de sistematizare" cuprinde o serie de principii şi măsuri juste; din păcate, el n-a fost aplicat în mod stăruitor şi consecvent, interesele particulare prevalînd de multe ori cu ajutorul presiunilor politice şi prin corupţia funcţionarilor (vezi şi mai sus, p. 200).

aceea a țării întregi, industria bucureșteană, cu un coeficient, în același an, de 24,1% din producția industrială a țării, era, proporțional, de aproape trei ori și jumătate mai mare (exact: 3,4). Unele fabrici urmează a fi mutate; așa, de pildă, cele din zona lacurilor.

Spațiile verzi vor fi mult sporite, continuîndu-se ritmul imprimat după 23 August și făcîndu-se plantații masive în regiunea lacurilor existente și viitoare și în genere în jurul orașului. În locul cartierelor insalubre dărîmate și al clădirilor dezafectate, se vor ridica edificii noi și se vor amenaja grădini; astfel, de pildă, pe terenul fostului Arsenal, vor fi construite noile clădiri ale Universității. În cartierele vechi se va încuraja alcătuirea „grădinilor de fațadă", în fața imobilelor, a grădinilor particulare, pe o porțiune din curtea caselor, precum și a „grădinilor verticale" prin acoperirea fațadelor și a calcanelor cu plante agățătoare; iar în noile ansambluri de locuințe se vor realiza ample spații plantate.

Una din cele dintîi clădiri care va trebui să se ridice în București în anii ce urmează este *Palatul comunal*, sediul autorității supreme orășenești. De multe decenii se tot fac planuri (vezi și mai sus, p. 161); un teren admirabil, în plin centru, la întretăierea Bulevardului Bălcescu cu Bulevardul Republicii, a fost destinat în acest scop; în 1956 s-a ținut și un concurs, urmărind totodată sistematizarea Pieței Bălcescu, concurs la care s-au prezentat nu mai puțin de 49 de proiecte; rămîne să se treacă la acțiune și să se doteze capitala cu un sediu demn de ea pe acest teren sau în altă parte. Va fi reconstruit *Teatrul Național*, fie în același loc și cu un aspect care să amintească sau să sugereze pe cel vechi, fie în alt loc, mai potrivit. Și, desigur, nu e loc mai indicat pentru o monumentală statuie a lui Mihail Eminescu decît tot acest București, unde cel mai mare poet al neamului nostru a scris cele mai frumoase poezii și a avut și anii de cea mai grea suferință. De pe unul din punctele dominante ale orașului, el va străjui asupra obștii românești, al cărei genial interpret a fost.

Bucureștii au în fața lor un viitor strălucit. În momentul de față ei sînt, atît sub raportul populației și al întinderii, cît și sub acela al vieții economice și culturale unul dintre cele mai importante centre din sud-estul Europei. Avem mai multe fabrici și mai multe instituții de cultură decît oricare dintre capitalele statelor balcanice. Prin poziția lor geografică, Bucureștii fac legătura între centrul și răsăritul Europei, între statele din jurul Balticii și acelea de pe țărmurile Egeii, Adriaticii și Mării Negre. Sînt un nod de drumuri; de aici rezultă și rolul lor sub raportul internațional: acela de trăsătură de unire și totodată de sinteză între elemente diferite ca esență și stil. Amestecul atît de puternic care se observă în viața bucureșteană într-atîtea domenii — în *populație*, autohtonii primind necontenite adaosuri de elemente alogene, în *înfățișarea caselor*, care reflectă un adevărat mozaic, uneori excesiv de stiluri, în *alimentație*, o adevărată sinteză europeană — nu e o întîmplare; este consecința așezării Bucureștilor și indicația rolului pe care-l joacă. În secolul al XIX-lea călătorii erau surprinși de varietatea tipurilor și costumelor pe care le întîlneau în orașul nostru; astăzi, mulțumită suprimării distanțelor și noilor relații politice, poți vedea în București reprezentanți ai Orientului Îndepărtat și ai Africii; orașul nostru e din ce în ce mai cunoscut; tot mai numeroase congrese și manifestări internaționale au loc aici; mîine el va fi un nume familiar multora dintre locuitorii statelor celor mai îndepărtate.

Și la acest capitol o parte din expunerea faptelor se întemeiază pe informații și amintiri personale. Pentru rest citez:

1. Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, București, 1961, 47 p. in 8°; 2. R. Laurian, *Reconstrucția socialistă a orașului București*, în *Arhitectură și urbanism*, 12, 1952, p. 6—15; 3. R. Laurian, *Spații libere plantate în orașul socialist*, în *Arhitectura R.P.R.*, 1, 1954, p. 16—24; 4. Institutul de proiectare Proiect-București, *Schița planului general de sistematizare a orașului București, 1954. Memoriu*, 2 vol. manuscrise, București, 1954, 444 p. in 4°, cu o serie de anexe; 5. T. Evolceanu, *Principiile pentru sistematizarea capitalei cuprinse în legiuirile ce însoțesc Regulamentul Organic al Țării Românești*, în *Arhitectura R.P.R.*, 3, 1954, p. 28—31; 6. Institutul de proiectare Proiect-București, *Schița planului general de sistematizare a orașului București*, București, 1956, 2 volume manuscrise, 545 p. in 4°, cu o serie de anexe; 7. Radu Laurian *Concursul pentru sistematizarea Pieței Nicolae Bălcescu din București*, în *Arhitectura R.P.R.*, 1957, p. 1—17; 8. *Din realizările edilitare în anii republicii*, în *Inf. Buc.* din 27.XII.1957; 9. *Comunicatul Direcției centrale de statistică asupra îndeplinirii planului de stat al R.P.Române pe anul 1957*, în *Scînteia* din 25.II.1958; 10. Arh. Rică Marcus, *Parcuri și grădini în România*, București, 1958, 315 p. in 4°; 11. *Construcția unor mari canale colectoare*, în *Inf. Buc.* din 28.III.1958; 12. Ing. Șef. Gh. Vladimirescu, *Date asupra lucrărilor alimentării cu apă a orașului București*, 1958 (manuscris); 13. M. Iosa și P. Daiche, *Dezvoltarea industriei din București despre naționalizarea principalelor mijloace de producție*, în *Studii*, XII(1959), 5, p. 211—230; 14. *Extras din mersul trenurilor*, 27.V.1962—25.V.1963, București, 1962, 64 p. in 16°; 15. *Schița planului general de sistematizare a orașului București.*

Memoriu general, Bucureşti, 1962, 259 p. in 4° (manuscris); 16. *Ce se va construi în capitală*, în *Scînteia* din 25.I.1963; 17. *Adunarea solemnă cu prilejul celei de a 30-a aniversări a eroicelor lupte din februarie 1933... Cuvîntarea tovarăşului Chivu Stoica*, în *Scînteia* din 16.II.1963; 18. G. Sonea, *Activitatea Partidului Muncitoresc Român pentru pregătirea şi înfăptuirea actului revoluţionar al naţionalizării principalelor mijloace de producţie din 11 iunie 1948*, în *Analele Institutului*, IX (1963), 3, p. 31—44; 19. Al. Cebuc, *Aspecte din dezvoltarea transportului de călători în Bucureşti în anii puterii populare*, în *Materiale de istorie şi muzeografie*, Bucureşti, 1964, p. 327—332; 20. *Bucureşti la a XX-a aniversare a eliberării patriei. Cifre şi imagini*, Bucureşti, 1964, 295 p. in 8°; 21. *Magistralele căldurii*, în *Scînteia* din 21 noiembrie 1964, p.1; 22. Gl. Ion Rasoviceanu, Gl. D. Vitelcanu, *Unităţile armatei române în acţiune*, în *Scînteia* din 14 august 1964; 23. *Anuarul statistic al R.P.R. 1964*, Bucureşti, 1965, 669 p. in 8°: 24. G. Wertheimer, *Muzeul memorial pictor Gh. Tattarescu*, Bucureşti, f.a., pliant nenumerotat; 25. Zina Brîncu, *Zece ani de la înfiinţarea Şcolii superioare de partid „Ştefan Gheorghiu"* în *Analele Institutului*, II (1956), 1, p. 20—28; 8. 26. Elena Iordăchescu-Lascu, *Bucureştiul după 13 ani*, în *Inf. Buc.* din 22 august 1957; 27. *Sesiunea extraordinară a Sfatului popular al Capitalei*, în *Informaţia Buc.* din 13 septembrie 1957; 28. *Bucureşti, oraş al culturii*, Bucureşti, 1957, 32 p. in 8°, cu ilustraţii; 29. *90 de ani de viaţă academică în ţara noastră*, Bucureşti, 1957, 178 p. in 8°; 30. *Chemarea Consiliului orăşenesc Bucureşti al Frontului Democraţiei Populare*, în *Inf. Buc.* din 15 februarie 1958; 31. Florian Georgescu şi Paul Cernovodeanu, *Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1960, 128 p. in 16°; 32. *Conferinţa Organizaţiei orăşeneşti de partid Bucureşti*, în *Scînteia* din 30.I.1962; 33. *Bucureşti-ghid*, Bucureşti, 1962, 392 p. in 8°, cu ilustraţii şi hărţi; 34. *A VII-a sesiune a Sfatului popular al Capitalei*, în *Inf. Buc.* din ian. 1963; 35. *Valorificarea moştenirii literare*, Bucureşti, 1963, 120 p. in 4° (ms.); 36. Matei Ionescu, *O nouă unitate a Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti: Muzeul pompierilor din Foişorul de foc*, în *Materiale de istorie şi muzeografie*, Bucureşti, 1964, p. 241—248; 37. Gh. Ţuţui, *Însemnătatea Conferinţei Naţionale a P.C.R. din octombrie 1945 pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la revoluţia socialistă*, în *Analele Institutului*, XI (1965), 5, p. 13—22.

●

PARTEA A DOUA

ÎNTINDEREA ORAŞULUI. SATE DE PE ARIA BUCUREŞTEANĂ ŞI SATE ÎNCORPORATE. PLANURI ALE BUCUREŞTILOR

„Întinderea oraşului Bucureştilor fiind mult mai mare decît numărul populaţiei, de acum înainte va fi poprit fiecare de a mai face orice zidire sau clădire afară din coprinsul cel de acum al oraşului, ale căruia semne sînt cele următoare...“

(Regulamentul Organic al Ţării Româneşti, 1 iulie 1831

ÎNTINDEREA ORAŞULUI

De la întemeierea oraşului şi pînă astăzi, Bucureştii au crescut necontenit. Faţă de ce presupunem că era sub Vlad Ţepeş, acum cinci secole (1459), suprafaţa lui actuală e de vreo sută cincizeci de ori mai mare. S-a întins mereu, în toate direcţiile, fără să ţină seama de măsurile de stăvilire care s-au luat succesiv, de-a lungul veacurilor. Ritmul dezvoltării lui n-a fost acelaşi; la început mai lent, el s-a accentuat la finele secolului al XVII-lea şi în secolul al XVIII-lea; a căpătat un impuls deosebit după unirea principatelor (1859) şi cea din 1918, atingînd *summum*-ul în ultimul deceniu.

Am arătat în capitolele anterioare că această dezvoltare se explică în primul rînd prin factorul *economic* — creşterea producţiei meşteşugăreşti şi a negoţului în epoca feudală, a industriei şi negoţului în secolele al XIX-lea şi al XX-lea — apoi prin factorul *politic*, Bucureştii devenind capitala unui stat din ce în ce mai mare. Dar ca să înţelegem această necontenită expansiune a oraşului nostru, trebuie să ţinem seama şi de alţi doi factori, unul de ordin etnic, altul de ordin tehnic. Cel etnic e în legătură cu felul cum se înfăţişează aşezarea tipică românească, satul, *cu case risipite, înconjurate fiecare de curte şi grădină;* orăşeanul, în privinţa aceasta, nu s-a deosebit de sătean. De altfel, Bucureştii au fost, la început, tot un sat şi, în cursul dezvoltării lor, au încorporat o serie întreagă de sate. Bucureşteanul a vrut să-şi aibă curtea şi grădina lui, cît mai mare, dacă se poate cu livadă şi vie; de aici, întinderea considerabilă, spaţiul clădit fiind o mică fracţiune a celui neclădit.

Pe de altă parte — şi cu aceasta ajungem la factorul tehnic — oraşul nostru n-a fost mărginit de ziduri de apărare, prevăzute cu turnuri, ca oraşele din Transilvania sau cele apusene. Spaţiul n-a fost limitat, tîrgoveţul n-a trebuit să se restrîngă în limitele incintei fortificate, ca braşovenii, de pildă, sau sibienii. De aceea, precum şi din cauza cutremurelor dese, nu s-a clădit *în înălţime;* case cu etaj n-au existat la noi pînă în veacul al XIX-lea decît ca rarisime excepţii; în general, aveau numai parter (vezi fig. 168—170), iar cele boiereşti, un parter înălţat şi subsol (vezi fig. 171 şi 172). N-a trebuit deci să ne înghesuim, nici să construim cîte două şi trei etaje, ca în oraşele din Germania medievală (Frankfurt, Nürnberg etc.). Rezultatul a fost că oraşul s-a „lăţit“ mereu şi că a făcut, foarte multă vreme, impresia unui sat uriaş, înecat în verdeaţă. Dar această întindere excesivă s-a repercutat în rău asupra lucrărilor edilitare; avînd o suprafaţă disproporţionată faţă de numărul locuitorilor, nu s-au putut face străzi pavate pe toată întinderea lui, nici reţea de apă, canal şi lumină.

Neexistînd ziduri fortificate de incintă şi nici descrieri amănunţite ale oraşului pentru veacurile XV-XVII, nepăstrîndu-ni-se nici o hotarnică întreagă pentru aceste veacuri, este imposibil să dăm o descriere exactă şi detaliată a hotarelor lui (vezi şi fig. 173). Primul plan al Bucureştilor, cunoscut în momentul de faţă, este acela alcătuit de armata rusă în timpul războiului din 1768—1774 (vezi mai jos, p. 259). Aşa încît, pentru epoca anterioară, sîntem reduşi la concluziile care se desprind din unele menţiuni sporadice ale actelor interne, la deducţiile ce rezultă din prezenţa bisericilor şi a mănăstirilor, din pomenirea mahalalelor şi din aceea a satelor vecine.

Fig. 168 — Casă bucureșteană de la începutul secolului al XIX-lea; a se observa coloanele cu capiteluri ale pridvorului. (M.A.)

Aceste concluzii și deducții sînt susceptibile de modificări în măsura în care material nou documentar va ieși la iveală.

Cum trebuie să ne închipuim, sub raportul întinderii, Bucureștii lui Vlad Țepeș? Incontestabil, ca un oraș cu suprafață redusă; el cuprindea lunca Dîmboviței, și anume, după părerea noastră, cam din dreptul sediului Sfatului Popular al regiunii București (fosta Prefectură de Ilfov), în dosul Casei de depuneri (C.E.C.) pînă puțin mai jos de podul Șerban-Vodă, cam în dreptul străzii Spaniole, pe malul stîng, și a străzii Oițelor, pe malul drept. Așadar, el cuprindea *două vaduri ale Dîmboviței*, cel principal, unde răspundea drumul ce venea de la Dunăre, de la Giurgiu (cu o ramură dinspre Oltenița), deci vadul din dreptul podului Șerban-Vodă, și vadul de-al doilea, din dreptul străzii Șelari și a Căii Rahovei, unde răspundea drumul care venea tot de la Dunăre, dinspre Zimnicea și Turnu, precum și dinspre Oltenia de miazăzi. Partea cea mai însemnată a orașului era pe malul stîng al Dîmboviței, unde el ocupa și o porțiune a șesului de deasupra luncii; în această parte se afla Curtea domnească, ale cărei hotare corespundeau cu vechiul curs al apei (curgea ceva mai la stînga celui de azi, de-a lungul străzii Halelor), cu străzile de azi Șelari și Gabroveni și cu o linie care mergea paralel cu actuala stradă Șepcari, la vreo 15 metri spre est. Limita orașului, la nord de Dîmbovița, credem că era formată de actualele străzi Ilfov, Lipscani, Decebal, Calea Văcărești, Jigniței și Spaniolă. Bineînțeles, e un traseu aproximativ: cam pe aici trebuie să fi fost marginea orașului, „tîrgul" sau cartierul comercial, venind spre răsărit de Curtea domnească. La sud de Dîmbovița, Bucureștii cuprindeau, după părerea noastră, fîșia corespunzătoare din luncă, mărginită iarăși aproximativ de actualele străzi: Oițelor, Radu-Vodă, Artei, Sf. Apostoli și Miliției (fostă Poliției). Înălțimile de la Mihai-Vodă și Radu-Vodă erau, în vremea aceea, „din sus", respectiv „din jos" de București; tot în afara orașului era și colina sau Dealul Patriarhiei (vezi harta nr. 2).

Prima hotărnicie a orașului pomenită documentar este aceea din vremea lui Mircea Ciobanul (1545—1554). E vorba, în realitate, de o dublă hotărnicie: pe de o parte, a *orașului* propriu-zis, care a fost înconjurat cu o îngrăditură formată din trunchiuri mari de stejar, pe de alta, a *moșiei orașului*, adică a terenului înconjurător pe care orășenii făceau agricultură, aveau vii și grădini de zarzavat, mori, prisăci etc. (vezi mai sus, p. 54). Din nefericire, nu ni s-a păstrat o *descriere amănunțită* a acestei duble hotărnicii, adică a punctelor de reper sau a „semnelor", așa cum există pentru alte hotărnicii din aceeași vreme. Astfel că nu putem determina precis întinderea orașului și a moșiei lui la mijlocul veacului al XVI-lea. Ceea ce putem afirma este că el crescuse ca suprafață și că tocmai această creștere determinase, după toate probabilitățile, delimitarea lui Mircea.

Fig. 169 — Casă veche din București cu pridvor; acoperișul e din olane; intrarea la pivniță prin gîrliciul din față. (M.I.B.)

Ceva mai multe informaţii avem pentru vremea lui Mihai Viteazul. Pe malul drept al Dîmboviţei existau acum cîteva mahalale care ne îngăduie să arătăm cît crescuse oraşul în această parte. Era mahalaua Postăvarilor, a căror biserică — biserica Albă — exista în secolul al XVI-lea: ne-o spun şi săpăturile arheologice. Era mahalaua mănăstirii Tîrnov, numită mai tîrziu Sfinţii Apostoli, apoi bordeiele şi căsuţele „calicilor", în dreptul Căii Rahovei, la vest de „dealul" viitoarei Mitropolii, după aceea vechea mahala de lîngă drumul Giurgiului, unde exista acum şi mănăstirea Sf. Ecaterina, în sfîrşit, mahalaua de lîngă mănăstirea Sf. Troiţă. Hotarul oraşului, la sud de Dîmboviţa, pleca din dreptul podului Mihai-Vodă construit de voievod spre a lega direct ctitoria lui de oraş, mergea, probabil, pe la poalele versantului de est al Dealului Spirii, cam pe actualele străzi Sfinţii Apostoli şi Bateriilor, trecea pe la sud de biserica Albă-Postăvari, cotea spre sud-est, tăind Podul Calicilor (Calea Rahovei), trecea pe la marginea de sud a colinei viitoarei Mitropolii, şi apoi apuca spre est, cam de-a lungul actualei străzi Principatele Unite, tăia Podul Beilicului (Calea Şerban-Vodă) şi răspundea la Dîmboviţa între strada Oiţelor şi colina de la Radu-Vodă, care rămînea iarăşi „din jos" de Bucureşti. La nord de Dîmboviţa, hotarul pornea, probabil, din dreptul podului Mihai-Vodă, mergea spre miazănoapte pe actualele străzi Domniţa Anastasia şi Brezoianu, apoi spre est, pe Sărindar în sus, trecînd pe la nord de biserică, continua pînă în actuala Piaţă Bălcescu, după aceea, pe la nord de actuala biserică a Colţei apuca spre sud-est, tăia strada Sfinţilor şi Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor), apoi, pe actualul Bulevard Hristo Botev (fost al Domniţei), se îndrepta spre sud, trecea pe la est de biserica Stelea, azi dispărută, tăia Podul Vergului (Calea Călăraşi), la răsărit de casele lui Dan vistierul, cobora spre miazăzi, tăind Calea Văcăreşti şi ajungea la Dîmboviţa, unde e Morga astăzi sau puţin mai spre răsărit de ea.

Veacul al XVII-lea înseamnă o nouă creştere a suprafeţei Bucureştilor; ea se produce mai ales în timpul prielnicei domnii a lui Matei Basarab şi spre sfîrşitul veacului, sub Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu. Pe vremea lui Matei Basarab are loc o hotărnicie parţială, anume, a moşiei Slobozia, proprietatea mănăstirii Radu-Vodă, moşie care se învecina cu aceea a orăşenilor, fiind situată în partea de sud-est a Bucureştilor. Această hotărnicie e amintită într-un document ulterior, din timpul domniei lui Ştefan Cantacuzino (1714—1716).

Avînd ca puncte de reper în primul rînd noile biserici, hotarul oraşului, la sfîrşitul domniei lui Brîncoveanu, credem că era următorul: la sud de Dîmboviţa el începea de la Podul Izvor, mergea spre sud-sud-vest, incluzînd mănăstirea Mihai-Vodă, apoi pe la poalele versantului de est al Dealului Spirei pînă din jos de actualul Schit al Maicilor, întemeiat în 1726, cotea după aceea spre sud-est-est, ajungînd la sud de biserica Slobozia ridicată de Leon-vodă în 1632, în amintirea biruinţei asupra pribegilor (vezi mai sus, p. 70), şi de aici, prin mahalaua Broştenilor, răspundea la Dîmboviţa, la sud de colina Radu-Vodă, care făcea parte din oraş în a doua jumătate a domniei lui Matei Basarab. Într-adevăr, un document inedit din 1645, august 20, prin care voievodul întăreşte mănăstirii Sfînta Troiţă sau Radu-Vodă satul Lupeştii, arată că acest lăcaş este *„din oraşul Bucureşti"*, iar nu „din jos", ca mai înainte. La nord de Dîmboviţa, hotarul pornea tot de la Podul Izvor, urca apoi pe actualul Bulevard Schitu Măgureanu, cotea spre răsărit, pe actuala stradă Ştirbei-Vodă, ajungea în Podul Mogoşoaici (Calea Victoriei), în dreptul Palatului Republicii, continua pe străzile numite azi C.A. Rosetti şi Maria Rosetti, tăia strada Galaţi (fostă Teilor, fostă Vasile Lascăr) şi, apucînd spre sud-est, ajungea la actuala intretăiere a Căii Moşilor cu bulevardul. De aici cobora spre miazăzi cam prin dreptul străzilor Mîntuleasa, Mircea-Vodă, Olteni — incluzînd în oraş biserica Olteni — şi răspundea la Dîmboviţa lîngă biserica Dobroteasa.

Epoca fanarioţilor înseamnă un spor considerabil al suprafeţei Bucureştilor. Iau naştere pretutindeni, atît spre miazănoapte, cît şi spre miazăzi, atît în partea de apus, cît şi în cea de răsărit, *mahalale noi*, care-şi fac biserici de zid (vezi mai sus, p. 99). Hotarele vechi sînt cu mult depăşite. Printre măsurile de ordin edilitar pe care le ia Alexandru Ipsilanti, domnul gospodar (1774—1782), este şi o nouă hotărnicire a oraşului. Nu ni s-a păstrat documentul respectiv; o ştim însă din pitacul cu data 1784, iulie 19, al succesorului în scaun Mihai Suţu, care

Fig. 170 — Vedere a Bucureştilor spre mănăstirea Antim şi Mitropolie. O seamă de case sînt acoperite cu şindrilă. Fotografie din 1867. (M.I.B.)

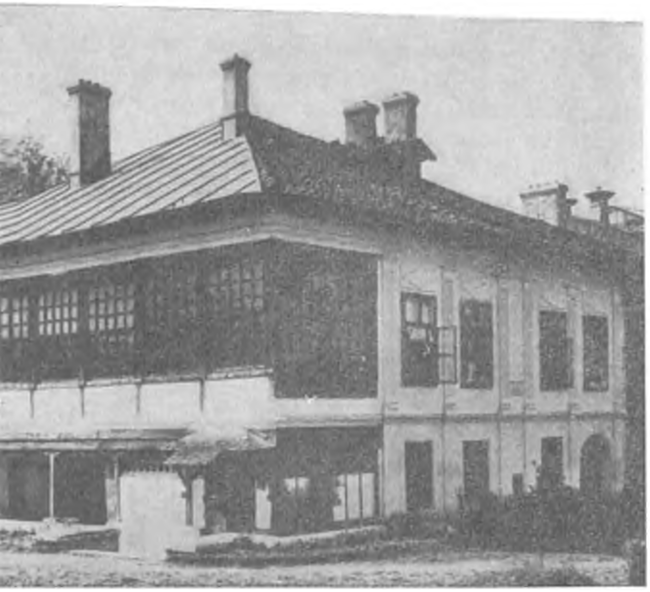

Fig. 171 — Veche casă boierească pe str. Spătarului, devenită apoi casa Melik. (M.I.B.)

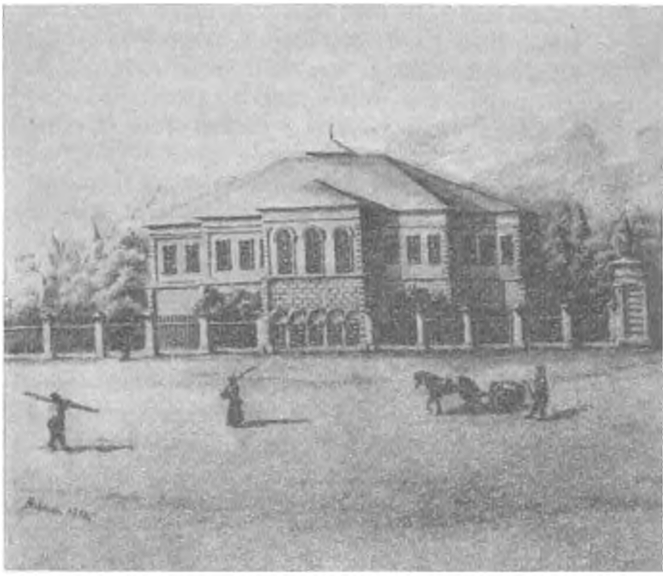

Fig. 172 — Casa marelui ban M. Ghica la 1850; acuarelă de Brömser. (M.I.B.)

arată că „în domnia domniei-sale fratelui Alexandru Ipsilanti s-au fost pus împrejurul Bucureştilor chip de cruci semne, ca acestea să fie hotar al oraşului"; totodată ne înştiinţează că, pe lîngă fixarea noului hotar, se făcuse şi o catagrafie, înscriindu-se cele „cîteva case care s-au fost aflat atunci" în afara hotarului. Scopul era ca să nu se mai clădească alte case dincolo de acest hotar. Totuşi, doi ani numai după sfîrşitul domniei lui Ipsilanti, adică în 1784, constatăm că dispoziţia nu se respectase şi că o sumă de noi case se adăugaseră la cele din catagrafie. De aceea, Mihai Suţu dă pitacul sus amintit, hotărînd ca „în soroc de 40 de zile" să se tragă un nou hotar, adică al doilea rînd de cruci, „mai pe dinafară, osebit dintr-acestea puse mai dinainte". Se va întocmi şi o nouă catagrafie a caselor aflate între cele două rînduri de cruci şi se va interzice orice nouă construcţie, atît în această zonă, cît şi în afara ei. Contravenienţilor li se vor dărîma casele şi vor primi şi altă pedeapsă, deosebită. Interesant e preambulul pitacului în care domnul se adresează marelui spătar, însărcinat cu aducerea la îndeplinire a ordinului şi care constituie o descriere a felului în care se tot lăţea oraşul. „Facem dumitale în ştire—spune Suţu — că de trebuinţă este a-şi avea oraşul Bucureşti hotarul său jur împrejur cunoscut şi păzit de a nu se întinde şi a se lăţi nimenea mai mult cu faceri de casă afară din hotar, pentru căci şi ţăranii de pe afară, nepopriţi fiind, vin pe marginea oraşului cu locuinţa... de pricinuesc spargeri satelor judeţului, şi străini, necunoscuţi, neştiuţi, şi ţigani cu feluri de dobitoace, amestecîndu-se de nu se poate cunoaşte bucureşteanul de ţăran." Totuşi, nici hotărîrea lui Suţu n-a fost respectată. În 1798, sub Constantin Hangerliu, constatăm aceeaşi preocupare şi aceeaşi decizie de a stăvili expansiunea oraşului; dar nici ea n-are mai mult succes. Bucureştii creşteau continuu. La 30 august 1801, boierii divanului, cerînd domnului, printr-o anafora, să hotărască mutarea „zalhanalei", adică a abatorului, argumentează astfel: „fiindcă acum nu este oraşul acela de mai nainte, ci, din mila lui Dumnezeu, s-au mărit şi s-au adăogat". Călătorul rus Dimitrie Bantiş-Kamenski notează, la 26 mai 1808: „Oraşul Bucureşti e cu puţin mai mic decît Moscova, ca extindere, dacă socoteşti nenumăratele grădini din oraş şi din împrejurimi". Iar în mai 1820, alt rus, Iakovenko, impresionat şi el de mărimea curţilor caselor şi a grădinilor, arată că Bucureştii au „de jur împrejur peste 20 de verste", adică peste douăzeci de kilometri.

Aprecierea lui Iakovenko nu depăşeşte mult realitatea, deoarece perimetrul oraşului descris în Regulamentul Organic (1 iulie 1831) măsoară 9.800 de stînjeni, adică 19.227,6 metri. Şi trebuie să se ţină seama de faptul că mai erau case şi *dincolo* de acest perimetru oficial, ca întotdeauna de altfel. În Regulamentul amintit există un capitol special intitulat *Pentru poprirea întinderii oraşului şi hotărîtele sale intrări şi eşiri*; aşadar, vechea poveste! Articolul întîi al acestui capitol începe prin următoarea frază: „Întinderea oraşului Bucureştilor fiind mult mai mare decît numărul populaţiei, de acum înainte va fi poprit fiecare de a mai face orice zidire sau clădire afară din coprinsul cel de acum al oraşului, ale căruia semne sînt cele următoare". Se dau apoi aceste „semne" sau puncte de reper; ele constituie o descriere precisă, aşa cum nu avem pentru secolele anterioare. Hotarul pleca de la „streaja Podului Mogoşoai", adică din actuala Piaţă a Victoriei, spre est, „pe şoseaua care merge spre grădina dumnealui postelnicului Filip pînă

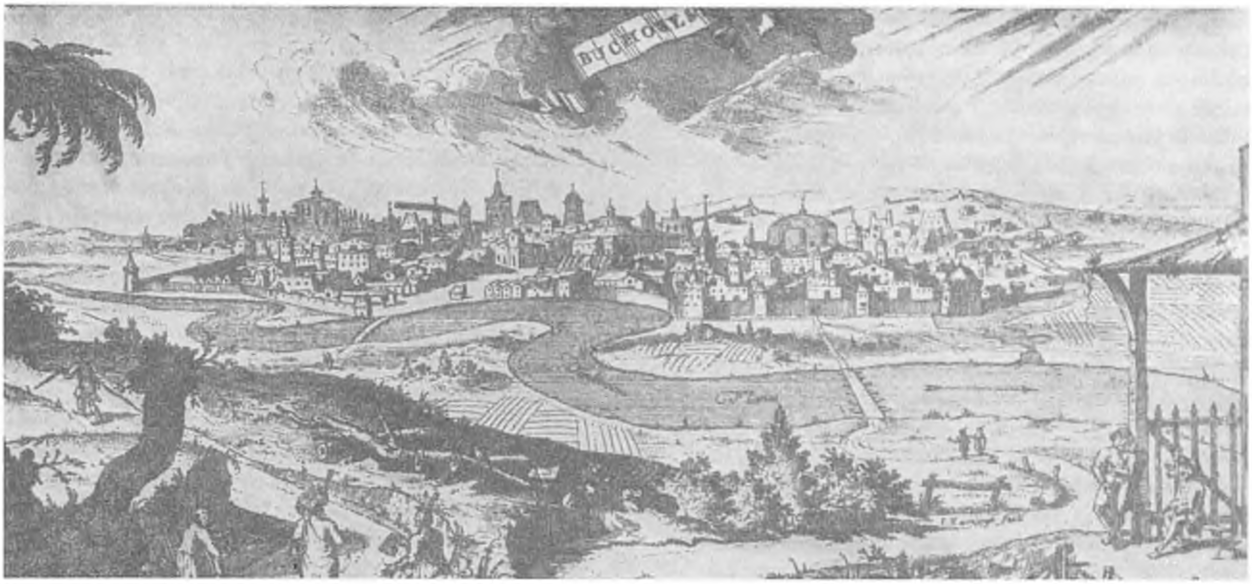

Fig. 173 — Reprezentare fantezistă a Bucureştilor, după o gravură în aramă în 1717. (S.)

la cîrciuma lui Anghelache, cu no. 934, văpseaoa galbină" (culoarea de galben); de aici, „la cîrciuma vistierului Nestor", în aceeaşi „văpsea"; apoi „la puţul care este lîngă casa lui Păun ţiganul"; mai departe, „la streaja podişorului, lîngă o cruce" — poate una din crucile hotarului lui Mihai Suţu — iar de aici la sfîrşitul şoselei de la Tîrgul de Afară, deci Bariera Moşilor. Hotarul continua „pe lîngă Obor"... „pînă la casa supt no. 1.393 văpseaoa neagră", apoi „la Drumul Sării" — aşadar un al doilea drum de acest fel, în partea de răsărit a Bucureştilor, deosebit de cel din partea de apus, al cărui nume s-a păstrat pînă astăzi. De aici, „pe drumul care merge către Vitan, pe lîngă zalhanaoa vistierului Moshu pînă la podul de peste Dîmboviţă, de la morile din Vitan"; apoi Dîmboviţa, „pînă la cotitura din mahalaoa Cărămidarilor", mai departe, „spre dealul Văcăreştilor", şi de aici „la un pisc unde este un puţ" — poate puţul care se află şi astăzi la poalele Dealului Piscului Semnul sau reperul următor era „la streaja podului Şerban-Vodă"; apoi „pe deal în sus"; după aceea, „pe din dosul grădinilor şi caselor podului lui Şerban-Vodă în mahalaoa Flămînda, merge linie dreaptă"; de aici pînă „în dosul hanului gheneralului Varlam, pînă la locul ce s-au hotărît a se face piaţă pentru adunarea carălor". Apoi „prin uliţa către streaja Spirii", în Dealul Spirii; după aceea „se întoarce spre streaja de la Izvoru Tămăduirilor, mergînd pînă la Dîmboviţă", de aici, „pe la moara Vlădichii, în mahalaoa Sfîntului Elefterie pînă la podul de pămînt" (Calea Plevnei); apoi „linie dreaptă pînă în grădina lui Procopie", cunoscută mai ales sub numele soţiei acestuia, „Procopoaia", mai departe, „la streaja podului de pămînt", şi de aici, „apucînd în sus uliţa cea dintîi în dreapta", „merge drumul drept pînă în streaja din uliţa Tîrgoviştii" (Calea Griviţei), de unde începe ultima porţiune a perimetrului, de-a lungul uliţei, „drept pînă la streaja Podului Mogoşoaii", punctul de plecare al descrierii. La fiecare din cele 23 de „semne" sau repere arătate mai sus, Regulamentul hotărăşte „să se pue cîte o piatră drept hotar, şi fiecare piatră de opt palme domneşti lungul — aproape doi metri — şi latul o palmă în toate părţile, care să fie bătute în pămînt de patru palme".

Locurile pe unde se putea intra şi ieşi din oraş erau aşa-zisele „streji" sau „bariere" — acest ultim termen se întrebuinţează în Regulamentul Organic — zece la număr. Iată aşezarea lor, potrivit însuşi textului oficial: 1. *Podul Mogoşoaii*, 2. *Uliţa Fierăstrăului* (Calea Dorobanţi de azi), 3. *Tîrgul de Afară*, 4. *Drumul Pantelimonului*, 5. *Drumul Dudeştilor şi Vitanului ce merge la Silistra*, 6. *Uliţa Dobrotesii*, 7. *Podul lui Şerban-Vodă*, 8. *Podul Caliţii* (Calea Rahovei), 9. *Podul de pămînt* (Calea Plevnei), 10. *Uliţa Tîrgoviştii* (Calea Griviţei). În 1852, aşadar peste douăzeci şi unu de ani, în planul Borroczyn (vezi mai jos, p. 260, 319) numărul „barierelor" sporise la 13, şi numele unora se schimbase; găsim acum barierele: *Bărbătescu* în sudul oraşului, aproape de Cimitirul Bellu, *Cărămidari*, la Cărămidarii-de-Jos, *Iancului*, pe şoseaua cu acelaşi nume, *Nouă*, în partea de miazănoapte, între bariera Herăstrău şi a Tîrgului de Afară, şi *Dealul Spirii*. Peste alţi patru ani, în planul lung, constatăm o a patrusprezecea barieră, la Cotroceni. Aflăm totodată şi echivalenţele de nume ale unora dintre aceste bariere. Astfel, Bariera Nouă se mai numea şi Mîndritu, barierei Iancului i se zicea şi Delea-Veche, bariera Şerban-Vodă era totuna cu Bărbătescu, iar Bariera Caliţii cu a Craiovei.

În răstimpul dintre 1 iulie 1831 — data aplicării Regulamentului Organic muntean — şi 14 mai 1895, data promulgării noii legi pentru mărginirea supra-

feței Bucureștilor (iar vechea preocupare), orașul crescuse considerabil în toate direcțiile și mai ales spre nord și vest. *Oficial* însă, perimetrul și suprafața sa nu se schimbaseră decît prea puțin. În comentariile ce însoțesc planul din 1893 — așadar, cu doi ani numai înainte de legea amintită — plan întocmit de G. A. Orăscu, șeful serviciului tehnic al Primăriei, se indică drept suprafață a orașului 30 de kilometri pătrați, iar drept perimetru 20.270 metri, deci numai cu circa un kilometru mai mult decît în 1831. Acest perimetru, pornind de la Piața Victoriei spre vest, urma Șoseaua Basarab, Calea Zinca Goleasca, Calea Pandurilor, „Șoseaua de centură" sau Șoseaua Doamnei, apoi mica stradă a Odoarei (200 de metri), Șoseaua Viilor, apoi o linie convențională de lîngă Cimitirul Bellu pînă la întîlnirea Căii Vitanului cu Mihai Bravu, după aceea șoselele Mihai Bravu, Ștefan cel Mare și Bonaparte, ajungînd iar în Piața Victoriei. În realitate, situația era cu totul alta, locuințele și fabricile depășiseră acest perimetru, și tocmai de aceea s-a venit cu noua lege, crezîndu-se și de data aceasta că se va pune capăt extinderii orașului. Suprafața trece acum de la 30 de kilometri pătrați sau 3.000 de hectare la 5.614 hectare, așadar, se dublează aproape. Noul hotar al orașului începe — potrivit planului lucrat de Institutul geografic al armatei (1895—1899) — la kilometrul 5 pe Șoseaua Kisselef, dincolo de rondul II (azi Arcul de Triumf), merge spre est pînă la intrarea Grădinii „Herăstrăul-Vechi", apoi spre sud-est, pînă la marginea de miazănoapte a carierei de nisip de la Floreasca (proprietatea Cornescu), după aceea spre nord-est-est, atingînd lacul Tei și ajungînd la cursul de apă al Colentinei; urmează Colentina și marginea dințată a podișului spre lunca acesteia, apoi coboară spre sud și sud-vest, tăind Șoseaua Pantelimon, Calea Vergului, Calea Dudești, Șoseaua Vitanului (la sud-est de biserica Tîrcă), apa Dîmboviței (la sud-est de Fabrica de clei) și ajunge la sud de închisoarea Văcărești, la punctul unde Calea Văcărești dă în Șoseaua Olteniței. De aici se îndreaptă spre nord-vest-vest, pe lîngă marginea de apus a Cimitirului Bellu, atinge Calea Rahovei la kilometrul 4,620, apucă spre nord-nord-vest, pe lîngă marginea de apus a Cimitirului Ghencea civil, pînă la marginea de vest a Fabricii de cărămidă a Societății de construcții. De aici se îndreaptă spre nord, de-a lungul marginii podișului spre luncă, atinge Dîmbovița la vest de Moara Ciurel și apoi se îndreaptă spre nord-vest pe lîngă marginea de apus a Cimitirului Sf. Vineri, ajungînd la kilometrul 5 de pe Șoseaua Kisselef, de unde a pornit. Forma orașului este aceea a unui poligon mai lat în jumătatea de nord și ascuțindu-se spre sud.

Dar nici acest hotar, în cuprinsul căruia era doar destul teren liber, ca să nu mai amintim locurile virane din interiorul suprafeței clădite, nu rezistă. După războiul din 1916—1918, Bucureștii devenind capitala unei țări mai mult decît dublate ca suprafață și populație, creșterea continuă puternic, și hotarul din 1895 este, la rîndul lui, depășit. Se fixează o nouă limită; ea se poate urmări în planul oficial ce însoțește ghidul din 1934, plan întocmit „după datele Primăriei municipiului București". Depășiri mari ale vechiului hotar constatăm în partea de nord și nord-vest a orașului, unde limita o formează acuma linia de cale ferată spre Constanța, de la desfacerea ei din linia Ploieștilor pînă imediat la est de cantonul 8. De asemenea, în partea de sud, unde s-au adăugat cartiere întregi la sud și vest de Cimitirul Bellu. În schimb, într-o sumă de locuri, noua limită este — oricît ar părea de curios — *înăuntrul* celei vechi. Astfel, Cimitirul Ghencea, ca și Parcul Ivănescu de alături și cartierul nou de la vest de Drumul Sării rămîn în afara orașului; tot așa, porțiunea de la nord și nord-est de Închisoarea Văcărești, cuprinzînd strada Luncii, strada Ineluș, strada Șezătoarei, Fundătura Spițerului etc. La fel, o porțiune întreagă între Dîmbovița și Șoseaua Vitanului, precum și alta la capul Șoselei Vergului, de o parte și de alta a acesteia, cuprinzînd și strada Cetatea Aref. Explicația stă în faptul că aceste porțiuni periferice au fost alipite comunelor suburbane care, între timp, fuseseră anexate Bucureștilor. Noua suprafață a Bucureștilor trece acum de la 5.614 hectare, cît fusese în 1918, la 7.800 în 1939, deci un spor de circa 39%. Pentru a se împiedica o nouă extindere a orașului, se proiectează, în perioada dintre cele două războaie mondiale, o centură de plantație, un „inel verde" în afara căruia să nu se mai poată construi. Acest proiect nu devine însă realitate, între altele din lipsă de fonduri. Dar și dacă se realiza, ar fi putut el oare stăvili extinderea Bucureștilor? Încercările precedente, de la palisada lui Mircea Ciobanul la crucile lui Alexandru Ipsilanti și Mihai Suțu și la străjile Regulamentului Organic dovedesc contrariul. Fapt este că și acest ultim hotar a fost depășit după al doilea război mondial. Ținîndu-se seamă pe de o parte de sporul de populație, deci de construcțiile ce urmează a se face, pe de altă parte de necesitatea de a se completa spațiile verzi spre a se ajunge la norma de 20 de metri pătrați de cap de locuitor, suprafața orașului propriu-zis, fixată mai întîi la 10.015 hectare, s-a stabilit, prin ultimul plan de sistematizare aprobat în 1957, la 12.700 hectare. Iar suprafața totală a celor opt raioane în care e împărțit acum orașul nostru se ridică la 25.596 de hectare sau, rotund, 256 de kilometri pătrați. Hotarul de nord, în cuprinsul raionului 30 Decembrie, a sărit de la linia Constanța la linia de centură a forturilor. Aceasta e situația în momentul de față; noua limită, atît a orașului propriu-zis, cît și a complexului celor opt raioane, asigură dezvoltarea pentru o perioadă mai îndelungată. Cît va dura ea și care vor fi proporțiile Bucureștilor peste un secol? Greu de răspuns, tot așa de greu cum i-ar fi fost unui contemporan al lui Kisselef să spună cum va arăta orașul peste o sută de ani. În orice caz, însă, planificarea socialistă îi asigură o dezvoltare ordonată și sistematică.

SATE DE PE ARIA BUCUREŞTEANĂ ŞI SATE ÎNCORPORATE

Bucureştii au fost la început un simplu sat, ca şi celelalte multe care acopereau regiunea de pădure şi de ape dintre Argeş şi Mostiştea, Ialomiţa şi Dunăre, una din regiunile cele mai bine populate ale şesului muntean; încă din cele mai vechi timpuri, cu mult înaintea erei noastre, aşezările omeneşti se ţineau lanţ de-a lungul Dîmboviţei şi Colentinei (vezi mai sus, p. 25). După ce au devenit oraş şi reşedinţă domnească, Bucureştii au început să se întindă şi, încetul cu încetul, au cuprins între hotarele lor satele vecine, le-au încorporat. Fenomenul n-are nimic specific; el se constată la toate marile aglomeraţii europene — de la Paris pînă la Moscova — şi extra-europene. Se întîlneşte şi la o serie de alte oraşe româneşti, de pildă la Iaşi, Focşani, Tîrgu-Neamţ, Rîmnicul-Vîlcii, Braşov etc., dar nicăieri — e şi natural — n-are amploarea de la Bucureşti. O serie întreagă de sate au fost „înghiţite“ de molohul bucureştean, în special în ultimele două secole; altele sînt pe punctul de a fi în momentul de faţă; pe altele le aşteaptă aceeaşi soartă într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat.

Locul pe care s-au dezvoltat Bucureştii a fost loc domnesc sau moşie domnească; el cuprindea nu numai „vatra“ oraşului, adică spaţiul clădit, inclusiv curţile şi grădinile, ci se întindea pe o anumită suprafaţă, destul de mare, şi de jur împrejurul vetrii. Pe această moşie îşi aveau orăşenii vii şi livezi, mori, prisăci şi grădinării; aici făceau fîn pentru vite; aici îşi păşteau turmele. Era, *de fapt*, moşia lor, cu pietre de hotar străvechi, despărţind-o de moşiile celelalte, ale moşnenilor, boierilor şi mănăstirilor. *De drept*, orăşenii — cu excepţia acelora care cumpăraseră de la domnie sau de la cei dăruiţi de ea — erau numai uzufructuari, uzufructul transmiţîndu-se din generaţie în generaţie; dreptul de proprietate rămînea al domniei, care putea să doneze din această moşie domnească porţiuni întregi. Aşa face, de pildă, Şerban Cantacuzino, în 1683, dăruind fratelui său Mihai 250 de stînjeni de moşie, de la Tîrgul de Afară pînă în apa Colentinei; aşa face Neculai Mavrocordat, înzestrînd mănăstirea zidită în 1726 de Tatiana Hagi Dina (Schitul Maicilor) cu 300 de stînjeni „din moşia domnească ce iaste în marginea oraşului Bucureşti despre Podul Calicilor desupra“.

Cea mai veche menţiune despre un sat de pe aria bucureşteană — mai veche chiar decît prima menţiune sigură despre Bucureşti — este aceea din 1453, aprilie 29, privind „*Dragomireştii de la Dîmboviţa*“, pe care Vladislav-voievod îl întăreşte mănăstirii Bolintinul. E vorba de satul — azi dublu: Dragomireştii-din-Deal şi din-Vale — de la vest de Chiajna, imediat dincolo de linia forturilor. În acest sat avea mai tîrziu ocină vel-vornicul Ivaşco Golescul; Alexandru-voievod i-o întăreşte la 30 ianuarie 1577. Dragomireştii au rămas în afara oraşului propriu-zis; administrativ fac parte însă din raionul 16 Februarie. În schimb, *Grozăveştii*, amintiţi pentru întiia dată la 9 octombrie 1492, sînt astăzi încorporaţi, formînd unul din cartierele capitalei (vezi fig. 174). Într-un act din 21 aprilie 1559 se pomenesc „Grozăveştii-de-Sus“, deci existau şi cei „de-Jos“. Aveau mori pe Dîmboviţa; satul ajunge în stăpînirea mănăstirii Sf. Neculai, numită mai tîrziu Mihai-Vodă, care îl exploatează sute de ani, pînă la secularizare. Tot în afara oraşului propriu-zis, dar făcînd parte administrativ din raionul V. I. Lenin, sînt şi *Măgurelele*; se pare că de aici a dat Vlad-voievod cel Tînăr (1510—1512) unul din actele sale. Alt sat vechi, din partea de nord-vest a Bucureştilor, au fost *Giuleştii*; la 2 aprilie 1548 Mircea Ciobanul întăreşte lui „Stroe din Giuleşti“ moşia pe care a cumpărat-o: „toată partea lui Giulea, de la rovina lui Micul pînă la Colintina“. Giulea poate să fi fost întemeietorul aşezării — de aici numele —

Fig. 174 — Complexul de cămine studenţeşti Grozăveşti ridicat pe locul satului de odinioară. (S.)

dar poate şi numai unul din stăpînii ei, satul preexistînd. În general, toate satele sînt mai vechi decît prima menţiune documentară asupra lor; uneori, cu secole mai vechi. Credinţa noastră este că multe din satele de pe aria bucureşteană există încă dinainte de întemeierea ţării şi că ele continuă străvechi aşezări (vezi şi mai sus, p. 26). Şi la Giuleşti s-a produs o diferenţiere; în harta Principatelor, ridicată între 1828 şi 1832 de topografii ruşi, constatăm trei aşezări cu acest nume, una lîngă alta: Giuleştii-din-Deal, cu 52 de gospodării, Giuleştii-din-Vale, cu 24, şi Giuleştii-Domneşti numiţi şi Rudeni, cu 71. Cam în aceeaşi vreme cu Giuleştii apar în documente *Fundenii*; la 23 august 1559, Mircea Ciobanul întăreşte lui Baldovin „ocină în Fundeni, partea tatălui său Sin, toată". Atins astăzi de marginea de nord-est a Bucureştilor, satul e cunoscut mai ales prin delicata ctitorie, din 1699, a lui Mihail Cantacuzino, împodobită cu ştucaturi exterioare de caracter oriental. Cu numele de *Măicăneşti* au existat două sate pe aria bucureşteană: unul în partea de miazănoapte a oraşului, „pe Colentina", celălalt în sud-estul lui. De cel dintîi aflăm prima menţiune sigură în documentul din 1582, august 12—26, prin care Mihnea-voievod întăreşte o ocină ale cărei hotare sînt: „de la drumul Măicăneştilor pînă la drumul Racului şi pînă la apa Colentinei". Amintirea acestui sat, care şi-a schimbat numele mai tîrziu în Ţurloaia şi azi e încorporat în Băneasa, s-a păstrat în pădurea Măicăneşti, de pe moşia Băneasa, trecută în *Marele dicţionar geografic*, şi în cîmpia Măicăneasca, situată la nord de Bucureştii-Noi şi la vest de Pădurea Băneasa. Într-un plan din 1854, moşia Măicăneşti vine la nord de moşia Giuleşti, a mănăstirii Sărindar, şi la vest de Herăstrău. Cel de-al doilea sat cu numele de Măicăneşti e pomenit în actul din 18 octombrie 1560 privind ocina de acolo a diacului Tatomir şi a fiilor săi. El era situat „din jos de Bucureşti", cum aflăm dintr-un zapis inedit cu data 14 decembrie 1662 şi avea numeroase vii „în dealul Măicăneştilor", adică pe povîrnişul platoului spre lunca Dîmboviţei şi deasupra, pe platou. Era în vecinătatea Broştenilor şi a Cărămidarilor-de-Jos; faptul rezultă din zapisul inedit dat la 12 aprilie 1744 mănăstirii Radu-Vodă de către un ocuitor Nedelco, ce-şi avea casa pe „dealul" amintit, lîngă „viia cea mare" a mănăstirii. Astăzi face parte din oraş. Aceeaşi e situaţia fostului sat *Grecii* sau *Grecenii* de pe malul drept al Dîmboviţei, din jos de mănăstirea Radu-Vodă, sat pe care Alexandru-voievod, la 30 ianuarie 1577, i-l întăreşte vel-vornicului Ivaşco Golescul. Documentul precizează: „Grecenii *de lîngă Bucureşti*, cu tot hotarul". La sud-est-est de oraş, imediat dincolo de linia de centură a forturilor, se află satul *Glina*, vestit prin descoperirile arheologice făcute aici, descoperiri ce arată o continuitate de viaţă omenească timp de milenii (vezi mai sus, p 26). La 20 mai 1563, Petru cel Tînăr întăreşte lui Stan, fiul lui Pădure logofătul, moşia sa — „veche şi dreaptă ocină şi dedină", după expresia documentului — din acest sat. Mai tîrziu, se formează două aşezări; în 1828 exista „Glina Andronescului", zisă şi „Şerbăniţa", şi „Glina Filipescului", purtînd numele proprietarilor respectivi; azi li se spune „Glina Macri" şi „Glina Gherman"; ambele ţin de comuna Căţelu. Numeroasele cumpene de puţ din Glina — douăsprezece, una lîngă alta — au inspirat lui Carol Popp de Szatmary, în veacul trecut, o interesantă pictură. În partea de miazănoapte a oraşului, lîngă apa Colentinei, erau două sate: *Clanţa* şi *Racul*. De ambele aminteşte documentul din 1582, august <12—26, > pomenit mai înainte în legătură cu Măicăneştii. Clanţa se afla, se pare, pe locul Herăstrăului de astăzi; mai avea, potrivit actului inedit din 29 aprilie 1626, şi un al doilea nume: „Pădureţii de la Iutele". Racul era şi el prin apropiere; numele e poate în legătură cu racii care pînă astăzi se prind în Colentina. Tot pe această apă, în regiunea Herăstrău—Băneasa, era şi satul de rumâni *Cîrstieneşti*, cu vad de moară; o parte din sat e întărită de Petru cel Tînăr la 8 aprilie <1564—1568> mănăstirii Sf. Niculae — zisă şi Pîlcov, iar mai tîrziu Mihai-Vodă — căreia îi fusese dăruită de ctitorii lăcaşului, Gheorma banul şi soţia lui, jupîneasa Caplea. Vecin de hotar cu Cîrstieneştii şi cu Fundenii a fost *Tătarul*, numit şi *Tătăranii*; primele menţiuni documentare sînt din 6 mai 1603 şi 20 aprilie 1623. O serie de sate au încorporat Bucureştii în partea de sud-est a lor. În afară de Greci şi Măicăneşti, ei s-au mai întins şi asupra Dudeştilor, Cioplei şi Ciumernicului, Broştenilor şi Cărămidarilor-de-Jos, Văcăreştilor şi Bîrzeştilor. Documentar, *Dudeştii* apar în actul din 29 aprilie 1577, o dată cu Văcăreştii; printre martori este şi Căliman „din Dudeşti". Pentru hotarul acestui sat se judecă, în vremea lui Constantin Brîncoveanu, Radu Dudescu biv-vel căpitan de margine, cu mănăstirea Radu-Vodă şi cîştigă. Prin hrisovul, inedit, pe care i-l dă domnul, la 2 iunie 1707, hrisov foarte frumos, împodobit cu culori şi aur, se arată cum s-a făcut cercetarea hotarului, mergîndu-se „drept peste luncă la matca Dîmboviţii cea veache". Printre cei care au ştiut „semnele" au fost „Iane postăvariul" şi „Gheorghe postăvariul" şi „Şerban meşterul"; pe locul unei vechi pietre, pierite, s-au găsit, potrivit obiceiului, „cărbuni". Ca să curme totuşi conflictul cu mănăstirea, Radu Dudescu îi dăruieşte o bucată de loc din moşia Dudeştilor, loc delimitat pe de o parte de piscul „ce iaste pre marginea de sus a viilor domneşti de la Văcăreşti", pe de alta de puţul „de la hodaia lumînărariului şi a paicului". La *Cioplea*, amintită sub numele de „Ceplea" în acelaşi hrisov, avea moşie tot mănăstirea Radu-Vodă. I-o vînduse la 27 ianuarie 1621 Radu Postelnicul din Herăşti, pe „70 de galbeni". Mai spre sud, în luncă, era *Ciumernicul*. La 9 noiembrie 1621, Turturea paharnicul îi vinde lui Hrizea vel-vistier ocină aici „din cîmpu şi den pădure şi din apa Dîmboviţii, cu vad de moară şi cu livezile", pe 7.000 de aspri gata; zapisele vechi de proprietate nu i le poate da, căci „au perit de răotăţi cînd au tăiat tătarii pre unchiu-mieu Pătru, banul

de Glina". *Broștenii*, din jos de mănăstirea Radu-Vodă, și *Cărămidarii-de-Jos*, azi cartiere ale Bucureștilor, au fost, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, sate deosebite. Cei dintîi sînt incorporați în răstimpul dintre Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu — în 1696 apar ca mahala — ultimii la începutul veacului al XVIII-lea. Într-un act din 12 aprilie 1744 privind vînzarea de vin pe „dealul" Măicăneștilor, apar ca martori „Iane pîrcălabul ot Broșteni" și „Stanciul pîrcălabu ot Cărămidarii-de-Jos". În micile cîrciumi din Broșteni, pierdute printre viile localnicilor — mai toate casele desfăceau vin — îi plăcea să zăbovească, la sfîrșitul epocii fanariote, francezului Laurençon, care ne-a lăsat o interesantă carte cu observații asupra Țării Românești. *Văcăreștii* sînt pomeniți ca două așezări deosebite: Văcăreștii-de-Jos și cei de-Sus, în primul act — din 29 aprilie 1577 — care-i menționează; tot atunci apar și *Bîrzeștii;* pe vremea lui Mihai Viteazul găsim Bîrzeștii-de-Sus și de-Jos (1598, aprilie 24). Iar un sfert de veac mai tîrziu, la 13 august 1623, constatăm și „Bîrzeștii din mijloc, ce se cheamă *Homocești*"; domnul întărește aici o ocină „din cîmp și din pădure și din apă și cu mori și din vatra satului și cu trei răzoare de vie și cu livezi și de pretutindeni". Și la Văcărești erau vii numeroase — ale moșnenilor din sat, ale mănăstirii Radu-Vodă și ale domniei; o tranzacție asupra uneia din ele întîlnim la 23 februarie 1580. Erau și mori pe Dîmbovița. Pentru un vad de moară al aceleiași mănăstiri latifundiare Radu-Vodă, pe care i-l „înecaseră" cu moara lor, așezată din jos, o seamă de moșneni din Văcărești, e proces în 1598; lămurirea pricinei se face prin patru „meșteri de moară" din Bîrzești, Orești și Mogoșoaia; ei dau dreptate moșnenilor, care, totuși, despăgubesc mănăstirea, plătindu-i 4.170 de aspri. Unul din cele dintîi sate înglobate în partea de sud-est a Bucureștilor au fost *Sîrbii*. Ei veneau în preajma bisericii de azi Sf. Nicolae-Sîrbi de pe Calea Văcărești. Un document din 1668, iulie 17, prin care se hotărnicește un loc al bisericii Sf. Gheorghe-Vechi, menționează ca punct de reper „ulița cea mare despre Stelea, care vine de la Sîrbi și mearge la tîrgu". Pe temeiul acestui document s-a crezut că așezarea își păstra încă situația de sat, în afara orașului. În realitate, el fusese încorporat; faptul rezultă clar din două documente. E mai întîi acela inedit din 28 mai 1639, prin care Matei Basarab întărește Bisericii Domnești „un vad de moară în apa Dîmboviții despre bae, despre ostrov, de cea parte", vad pe care-l revendica și mănăstirea Radu-Vodă. Printre cei care dau mărturie sînt și „12 preoți *din București*, anume: popa Dumitru cel bătrîn... și *popa Stanciul de la Sîrbi* și popa Marco" etc. Cel de-al doilea document e hotărnicia din 12 decembrie 1666, emisă de Gherghina județul și cei 12 pîrgari ai Bucureștilor; între cei ce subscriu actul este și „Stoian pîrgariul ot Sîrbi", ceea ce înseamnă iarăși că orașul cuprinsese între hotarele sale vechea așezare. Cînd se zidește, sub Brîncoveanu, biserica (1692), satul era de mult așadar o mahala orășenească. Spre miazănoapte de Sîrb se afla satul *Olteni*. Actul din 1617, martie 6, prin care Alexandru Iliaș confirmă mănăstirii de la Colentina (Plumbuita), între altele, „4 pogoane de vie în sat la Olteni", vie dăruită pe vremea lui Mihnea Turcitul (1577—1583 și 1585—1591) pare a privi mai curînd această așezare decît pe omonima ei din județul Ilfov. Satul a fost încorporat în veacul al XVII-lea; un document din 8 februarie 1696 îl arată ca „mahala" a orașului. În partea de sud-vest a Bucureștilor se afla satul *Lupești*. Pe vremea lui Alexandru-vodă (1568—1577), care îl cumpără de la jupanița sau jupîneasa Caplea din Periș, pe 26.000 de aspri, spre a-l dărui ctitoriei sale, mănăstirii Sf. Troiță, așezarea avea numai „13 case". În „dealul" Lupeștilor — Dealul Spirii de azi — erau, ca și în dealul Măicăneștilor și in dealul Văcăreștilor — vii numeroase; multe din ele aparțineau tot mănăstirii Radu-Vodă, care le cumpărase; printre vînzători găsim amintiți, într-un act din 1649, pe „Dinu postelnicul Ușurel din București" și pe „Anca roaba". Sătenii din Lupești au purtat proces cu mănăstirea, sub Constantin Șerban, susținînd că nu sînt rumâni ai ei, „ci i-au împresurat Radu-vodă [Mihnea] în silă". Egumenul aduce însă în fața divanului actul de cumpărătoare și danie din vremea lui Alexandru și rumânii pierd. „Ci i-am dat domnia-mea — spune Constantin Șerban în hrisovul din 5 mai 1655 — de grumazi părintelui egumenului Serafim... și i-am bătut domnia-mea în divan și au rămas rumânii de lege și de judecată." Din act se vede că și la mijlocul veacului al XVII-lea așezarea era tot mică: sînt pomeniți numai 12 rumâni cu feciorii lor; între ei, „Stoian croitorul cu feciorul lui Sîmbotin" și „Ștefan croitorul", fratele lui Stoian, „cu feciorii lui". Amintirea numelui satului de odinioară o păstrează „Lupeasca" de astăzi situată pe fosta moșie a lui.

Tot în a doua jumătate a veacului al XVI-lea sînt pomenite o serie de sate de pe aria bucureșteană sau din imediata vecinătate a ei: 1. *Obileștii*, pe Colentina, la răsărit de oraș (1575, aprilie 12), între Dobroești și Floreștii-de-Sus; aici a tăbărît Radu Iliaș, în 1632, cu armata sa de moldoveni, tătari și turci (vezi mai sus, p. 70). 2. *Sfîrceștii*, pe Dîmbovița; la 30 ianuarie 1577, Alexandru-voievod întărește vel-vornicului Ivașco Golescu jumătate din acest sat „și cu morile și cu via și cu livezile". Era situat la sud de Grozăvești, după cum ne arată clar un plan din 1854. 3. *Dobroeștii*, la nord-est de Mărcuța, pomenit pentru întîia dată la 1 iulie 1584. 4. *Detcoii*, la sud-est de oraș, în aceeași regiune cu Bobeștii și Văcăreștii; prima mențiune e din 3 ianuarie 1586. 5. *Hodopenii* — azi Otopeni — care-și trage numele de la un Hodopă sau Hodobă; la 14 februarie 1587, Mihnea Turcitul întărește mănăstirii Sf. Troiță, între altele, jumătate din acest sat, dăruit ei de Mihai postelnicul. 6. *Roșiul* sau Roșul, pe Dîmbovița, lîngă Cringași, la vest de oraș. La 30 aprilie 1587, un „Neagul din Roșiu" vinde stînjeni de moșie lui Dan vtori-vistier.

7. *Bobeștii*, între Cățelu și Glina, imediat dincolo de linia de centură a forturilor. Un „Mihai din Bobești" apare în 1593; curînd după aceea, la 21 august 1598, constatăm „Bobeștii-dă-Sus" și cei „de-Jos". Amîndouă erau in stăpînirea lui Udrea vel-armașul, care le lasă prin testament — „ dă voi peri eu la război" — împreună cu alte sate, soției sale Mușa. 8. *Mogoșoaia*, unde Brîncoveanu va înălța splendidul său palat, e amintită pentru întîia dată la 24 aprilie 1598, sub Mihai Viteazul. 9. Tot sub Mihai Viteazul e constatat și satul *Floreștii*, pe Colentina, la est de oraș; el se împărțea atunci în trei așezări distincte: Floreștii-de-Sus, de-Mijloc și de-Jos; pe locul acestora din urmă, la punctul zis Grădiștea-Floreștilor, se afla, în 1608, mănăstirea ridicată de Cernica, marele vornic, mănăstire numită apoi după ctitorul său.

Cronicile pomenesc, în prima jumătate a veacului al XVI-lea, două sate din vecinătatea Bucureștilor: *Afumații* și *Popeștii*. Cel dintii, situat spre nord-est de Pasărea, dincolo de linia forturilor, e baștina lui Radu de la Afumați, viteazul voievod care s-a bătut de atîtea ori cu turcii (1522—1529); de aici, din satul „ce să numește Afumați", dă el documentul din 11 septembrie 1525. Celălalt, arătat ca fiind „den jos de București", e satul Popeștii-Români, la nord de Șoseaua Olteniței. Aici s-a înecat, în Dîmbovița, cu cal cu tot, Vlad-Vodă, în septembrie 1532; se pare că era, potrivit unui izvor ardelean, după un chef prelungit.

Dintre satele încorporate astăzi de oraș trebuiesc amintite și *Cotrocenii*, *Cărămidarii-de-Sus*, *Băneasa* și *Străulești*. Codrii Cotrocenilor sînt pomeniți, alături de aceia ai Grozăveștilor și Lupeștilor, în veacul al XVII-lea; într-o poiană a acestor codri a ridicat Șerban Cantacuzino mănăstirea sa în 1679. Cărămidarii-de-Sus, din fața Grozăveștilor, pe malul de nord al Dîmboviței, își trag numele de la îndeletnicirea locuitorilor care, asemenea celor din extremitatea opusă a orașului, din Cărămidarii-de-Jos, se îndeletniceau cu facerea și arderea cărămizilor. Așezarea exista în prima jumătate a secolului al XVIII-lea — altfel denumirea de Cărămidarii *de-Jos* în 1744 n-ar avea sens — iar biserica, ctitorie a trei clerici și un măcelar, e din 1805. În ce privește *Băneasa*, numele arată că satul a fost proprietatea unei soții de mare ban, în speță a Joiței, văduva marelui ban Ștefan Văcărescu, acesta achiziționîndu-l în 1761; pe atunci proprietatea se numea Cîrstienești. *Străuleștii*, în partea de nord-vest, lîngă Bucureștii-Noi, par a fi satul din care provine megiașul jurător cu titlul de armaș amintit de o însemnare de la finele secolului al XVII-lea sau începutul celui de-al XVIII-lea.

Nu se poate preciza așezarea satelor *Pănătești*, *Stîlpeni* și *Belesche*, ale căror nume au dispărut, sate amintite tustrele in documente din veacul al XVI-lea. Pănătești — compară ca nume cu Pănătăul din raionul Cislău — venea undeva pe Colentina, probabil spre nord-vest de oraș; așa ar rezulta din actul cu data de 2 aprilie 1548. Stîlpenii se pare că erau în preajma Bîrzeștilor, deci spre sud-est de București; pe vremea lui Mihai Viteazul exista diferențierea în Stîlpenii-de-Sus și cei de-Jos. Cît despre Belesche — a scris oare corect diacul numele așezării? — credem că venea spre vest sau sud-vest de oraș, în regiunea cuprinsă între Dîmbovița și Ciorogîrla.

Au dispărut de asemenea numele satelor *Bălaci*, *Bănești*, *Furduești* și *Berești*. Cel dintii, sat important, cu rumâni — a fost cumpărat cu 24.600 de aspri pe vremea lui Mihnea Turcitul (1577—1583 și 1585—1591) — se afla, se pare, în regiunea mănăstirii Mărcuța, ctitoria din 1587 a vistierului Dan. Tradiția — consemnată, ce-i dreptul, într-un cîntec popular tîrziu, de după Brîncoveanu — face din Balaci, de unde se trag boierii Bălăceni, un concurent al Bucureștilor, în epoca întemeierii orașului. Cît temei are însă această tradiție e greu de spus. Băneștii, de asemenea sat cu rumâni, veneau lîngă Glina, împreună cu care sînt amintiți într-un act de întărire din 1620, mai 6. Hotarul satului mergea pînă la Dîmbovița și pînă la balta dinspre apus, de lîngă Cula și Leordeni, deoarece întărirea cuprinde formula: „din cîmp și din pădure și *din apă* și... din vatra satului, de pretutindeni". Lîngă Bănești erau Furdueștii, tot una cu *Leurdenii* (azi Leordeni), fiind un al doilea nume al acestora sau al unei părți a lor. Echivalența se află în hotărîrea dată la 17 aprilie 1618 de 22 de boieri și megiași, care, judecînd pricina dintre jupîneasa Grăjdana și Oancea logofătul „pentru moșia Leurdénilor ce le zic Furduești", stabilesc că ambele părți au drepturi asupra ei. Leurdenii sînt pomeniți documentar pentru prima dată în 1592, martie 1 (vezi și mai jos, p. 259).

Pentru a încheia lista așezărilor rurale — sate sau cătune — care au fost, sînt pe punctul sau vor fi în curînd încorporate de oraș, amintim și pe cele de mai jos, care figurează toate, împreună cu numărul gospodăriilor respective, în harta statistică întocmită în 1828—1832 și dată la iveală în 1835: 1. *Pantelimonul*, cu 70 de gospodării, format în jurul spitalului și ctitoriei — din 1735 — ale lui Grigore Ghica; 2. *Colentina*, numită și *Teiu*, azi cartierul de nord-est al orașului, pe atunci avînd 49 de gospodării; a fost încorporată administrativ orașului în 1833; 3. *Plumbuita*, lîngă mănăstirea cu același nume, cu 23 de gospodării; 4. *Ciurelu*, cu faimoasa moară de pe Dîmbovița; 5. *Floreasca*; 6. *Herăstrău*, în partea de miazănoapte, și 7. *Golășiea*, numită și *Doctor Caracaș*, în amintirea vrednicului medic care a pierit la 31 octombrie 1828, îngrijind bolnavii de tifos, avînd tuspatru între 5 și 20 de gospodării; 8. *Crîngașii*, în nord-vest, cătun neînsemnat, cu maximum 5 gospodării.

Pentru așezările recente, formate în secolele XIX—XX și încorporate azi în oraș, vezi mai sus, p. 191 și 166.

Noua delimitare administrativă din 1950 a inclus în raza orașului următoarele comune și cartiere noi:

Grivița și Dămăroaia în raionul Grivița Roșie, Băneasa în raionul 30 Decembrie, Teiul-Plumbuita, Andronache și Colentina, în raionul 1 Mai, Balta Albă în raionul 23 August, Cioplea și Dudești în raionul Tudor Vladimirescu, Șerban-Vodă și Apărătorii Patriei în raionul Nicoale Bălcescu, Tudor Vladimirescu în raionul V. I. Lenin, Militari, Roșu, Crîngași și Giulești în raionul 16 Februarie.

O serie întreagă de comune rurale au fost apoi subordonate raioanelor orașului, și anume: Chitila și Mogoșoaia raionului Grivița Roșie, Otopeni raionului 30 Decembrie, Cetatea Voluntărească raionului 1 Mai, Fundeni-Dobroești și Pantelimon raionului 23 August, Cățelu raionului Tudor Vladimirescu, Popeștii-Leordeni și Jilava raionului N. Bălcescu, Măgurele și Bragadiru raionului Lenin, Chiajna și Dragomirești raionului 16 Februarie.

Încorporarea atîtor sate și cătune din cele 64 (șaizeci și patru) indicate în paginile precedente a lăsat urme în înfățișarea orașului. Cînd aceste așezări rurale au devenit mahalale sau cartiere periferice, ele au păstrat ulițele lor, adesea strîmte și cotite, au păstrat casele, așezate după cum a vrut fiecare și acoperite, de multe ori, cu stuf sau paie. Îndată ce ieșeai din centru, din tîrgul propriu-zis, cu numeroasele lui prăvălii, cu case acătării, și intrai în aceste mahalale, aveai într-adevăr impresia că ai intrat în lumea satelor. Nu-i de mirare așadar că o sumă dintre călătorii străini au relevat caracterul acesta rural, de sat mare, al Bucureștilor și că, în plin veac al XIX-lea, Richard Kunisch, în cartea sa, apărută în 1861, spune despre orașul nostru că este „o grămadă de sate, îndesate unul într-altul".

PLANURI ALE BUCUREȘTILOR

Au existat oare planuri, tipărite sau manuscrise, ale Bucureștilor înainte de veacul al XVIII-lea? Se pare că da. Cercetătorul Mihail Romașcanu ne-a afirmat în scris că a avut în posesia sa pînă în 1950 o hartă în culori a Ungariei și țărilor vecine, tipărită la Amsterdam în 1535 și prevăzută la cele patru colțuri cu planurile orașelor Buda, Praga, Belgrad și București. Dacă s-ar adeveri data 1535, harta ar prezenta o deosebită importanță. Pe de altă parte, Ulysse de Marsillac, în ghidul său, apărut în 1872, amintește de „planul orașului București, făcut în secolulu al XVII-lea". Nici acesta nu ni s-a păstrat.

Cel dintîi plan, sub raportul cronologic, din cîte cunoaștem astăzi, este acela manuscris și colorat păstrat în Arhiva centrală de stat de istorie militară a U.R.S.S. din Moscova. El a fost alcătuit, pe o foaie de 76 × 112 centimetri, de un anonim, în timpul războiului din 1768—1774, și anume în anul 1770, și poartă titlul, în rusește, *Planul orașului București*. Scara este 1/14.280, iar legenda în limba latină, amestecată cu unele elemente grecești și românești. Reședința voievodului, de pildă, e numită *„aula vel residentia principis"*, adăugîndu-se și termenul *„corte"* (curte). Planul cuprinde 85 de indicații (numere și litere majuscule), dintre care 56 referitoare la biserici și mănăstiri, iar 22, la așezări boierești; cuprinde, de asemenea, o miniatură a Turnului Colței, în întregimea lui. Nu e lipsit de unele inadvertențe în ce privește localizarea bisericilor și cîteva detalii; totuși, valoarea acestui plan, cel mai vechi din cîte cunoaștem azi, este remarcabilă. Există, în aceeași arhivă din Moscova, și o copie, la scară identică, dar cu mici deosebiri în ce privește indicațiile — *„eclesia metropolitana"*, de pildă, în loc de „mitropolie" — după acest plan, alcătuită de un Ivan Naghit.

Tot din timpul războiului ruso-turc, terminat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi, și anume, din întiia jumătate a anului 1770, datează un plan al marginii de sud și de vest a orașului, cu mănăstirile Văcărești și Cotroceni. Alcătuit în franțuzește, probabil de un ofițer rus, în legătură cu lupta ce s-a dat în această margine între armata rusă și un corp de cavalerie turcă, planul se păstrează în Arhivele din Viena.

Un alt plan al Bucureștilor, cu mai puține indicații însă decît cel rus, este planul din 1780 al elvețianului Fr. I. Sulzer, plan tipărit în lucrarea acestuia *Geschichte des transalpinischen Daciens*, apărută în 1781. Sulzer a trăit ani de zile, în calitate de secretar, la curtea lui Al. Ipsilanti; a cunoscut bine orașul și țara; planul său are însă unele deficiențe, dintre care cea mai importantă este că n-a redat exact întinderea Bucureștilor la sud de Dîmbovița.

Războiul turco-austriac din 1788—1791 a prilejuit alcătuirea a nu mai puțin de trei planuri ale Bucureștilor; tustrele se datorează ofițerilor austrieci. Primul face parte din harta generală manuscrisă a Munteniei, în 108 planșe, ridicată între septembrie 1790 și mai 1791, sub conducerea colonelului Specht, și se găsește în planșa 72; ne dă indicații exacte asupra morilor și podurilor Dîmboviței, asupra viilor și spațiilor verzi ale orașului. Mult mai detaliate sînt celelalte două planuri, privind exclusiv Bucureștii, executate de ofițerii „lieutnant" (sublocotenent) Ferdinand Ernst și „oberlieutnant" (locotenent) inginer F. B. Purcel, ultimul, judecînd după nume, probabil român de origine. Planul lui Ernst n-a fost terminat — îi lipsește legenda — și poartă data „1791"; acela al lui Purcel are în titlu mențiunea datei de „9 noiembrie 1789", cînd orașul a fost ocupat de trupele austriece de sub comanda feldmareșalului principe de Saxa-Coburg; el este, după părerea noastră, puțin anterior, cîteva luni sau un an, planului Ernst. În general, aceste două planuri se aseamănă mult; sînt și diferențe, de pildă, cu privire la grădini și la așezarea trupelor la nord de oraș, precum și la redarea în mod

clar a uliţelor podite şi nepodite, a viilor şi a unor mori. Şi scara e deosebită: 600 de *klafter*-i — un fel de stînjen, *klafter*-ul de Viena avînd 1,896 metri — sau 1.500 paşi la Ernst, 1.400 de *klafter*-i la Purcel. Planul acestuia din urmă cuprinde 91 de biserici şi mănăstiri, 28 de aşezări boiereşti şi domneşti şi 8 hanuri; în total, 127 de indicaţii, *cu numele respective*. Ambele planuri dau şi drumurile care duc afară din oraş; Ernst are 15 asemenea drumuri, începînd cu cel spre *Podu Valeny* (Podu Văleni) de pe Ialomiţa şi terminînd cu acela spre *Busseo* (Buzău).

Din timpul noului război ruso-turc din 1806—1812 datează un alt plan interesant al Bucureştilor. Este planul general-maiorului de Hartingh, alcătuit în 1806, pe temeiul unui alt plan, mai puţin dezvoltat, al lui A. Gaudi, fost cancelar al agenţiei austriece din capitala noastră. Planul lui Hartingh ni s-a păstrat în două redacţiuni: una anterioară, existentă atît în arhiva sus-menţionată din Moscova, cît şi în biblioteca Congresului din Washington (S.U.A.) şi o a doua, posterioară, tot la Moscova. Planul lui Hartingh dă mai multe indicaţii decît acelea ale predecesorilor; numărul lăcaşurilor religioase este de 113, dintre care 89 de biserici — unele cu nume noi, caracteristice — şi 24 de mănăstiri.

O dată cu veacul al XIX-lea, apar şi unele planuri, generale sau parţiale, datorate iniţiativei noastre, nu celei străine. Ni s-a păstrat, de pildă, un plan, din 1804, al proprietăţilor de pe malul Dîmboviţei, în cartierul central al oraşului, între Podul Mogoşoaiei şi Podul Calicilor. Gheorghe Lazăr „inginerul" a făcut şi el măsurători şi a ridicat planuri; e amintită astfel măsurarea unui loc din oraş al banului Constantin Bălăceanu şi ni s-a păstrat planul moşiei Fîntînele din Ilfov, la ridicarea căruia au lucrat sub conducerea lui elevii şcolii de la Sfîntu Sava. La 25 decembrie 1819, Alexandru Suţu porunceşte vel-vornicului obştirilor Iordache Golescu şi biv-vel paharnicului Ianache Hafta ca, împreună cu „inginerul Fraivald" (Freiwald), „preîmblînd politia [oraşul] şi pe dinlăuntru şi pe dinafară să i se rădice mai întîi planul în hartă mare, cu arătare de toate podurile cele mari, de toate uliţile tîrgului, de toate mahalalele, de toate uliţele mahalalelor care răspund în drumurile cîmpului, de toate cotiturile apei Dîmboviţei şi de cîte alte fiinţe sînt în trupul politiei, după cea de acum fiinţă". Toate acestea să fie redate „prin osebite feţe şi numere, după meşteşugul ingineriei, cu tălmăcire, desluşită la veri ce număr în osebită parte a hartei şi cu scară prin care să se poată măsura orice parte de loc". Pe temeiul hărţii, divanul urmează a chibzui unde „se cuvine a se socoti hotarele politiei" şi apoi, după aprobarea domnului, urmează a se pune semnele de hotar. Nu ştim ce a devenit acest plan, în cazul cînd a fost dus la bun sfîrşit; nu cunoaştem nici planul anexat de consulul prusian von Kreuchely la raportul său din 1822 asupra Ţării Româneşti. După mişcarea lui Tudor, cîrmuirea oraşului însărcinează pe inginerul şi „arhitectonul" Moritz von Ott să ridice un plan al Bucureştilor; el se apucă de lucru şi-l isprăveşte înainte de 22 ianuarie 1823. Noul plan avea patru planşe şi era cerut, la 2 aprilie 1830, de Comisia pentru înfrumuseţarea oraşului. Un alt plan, în 12 planşe, este menţionat în octombrie 1834, cînd sfatul orăşenesc îl încredinţează arhitectului-şef Sanejouand, care, la 10 ianuarie 1835, înaintează domnului un memoriu cu privire la viitoarea dezvoltare a Bucureştilor. Un nou plan întocmeşte inginerul Vladimir de Blaremberg; pe temeiul lui publică în 1842 C. Rîmniceanu un plan redus al oraşului, cu titlul în franţuzeşte, cuprinzînd numai 61 de indicaţii referitoare la biserici (27), pieţe (3), „zidiri publice" (17), consulaturi (7), poşte (3) şi „birturi" (4). Ne dă şi unele indicaţii cu privire la hidrografie, notînd o serie de bălţi. Din 1846 cunoaştem un alt plan, cu titlul în româneşte: *Planul Bucurestului*. Dar primul plan topografic, foarte amănunţit şi ridicat potrivit cerinţelor tehnicii contemporane, este planul manuscris, în 99 de planşe, din 1844—1846, al maiorului baron Rudolf Artur Borroczyn, german de origine şi aflător de ani de zile în slujba oraşului nostru. Din cele 99 de planşe, au ajuns pînă astăzi 86; ele se păstrează în colecţia de hărţi a Academiei Republicii Socialiste România; restul de 13 s-au pierdut. Scara este, potrivit legendei, de „1/1.000 din stînjenul natural", adică o distanţă de o mie de stînjeni Şerban-Vodă, măsurînd 1.962 metri — în realitate fac 1.966,5 metri — este redată în plan prin 1962 milimetri sau 1,962 metri. Baza care a servit la triangulaţia planului a fost o linie dreaptă de 1.562 stînjeni, măsurată pe şesul dintre mănăstirea Cotroceni şi drumul Craiovei de către Borroczyn, servindu-se de marele teodolit al Colegiului Sf. Sava. A avut drept colaboratori un grup de ingineri, şi anume: „Scarlat Flecsi cu fraţii săi Ludovic şi Alecsandru", care au ridicat detaliile sau „amăruntурile" pentru 41 de planşe, „Eduard Popovici" pentru 8, „Scarlat Popovici" pentru 9, „Eduard Şveder" pentru 21, „Dimitrie Rîmniceanu" pentru 14 şi „Fundăţeanu" pentru una singură. Planul înfăţişează nu numai străzile, mari şi mici, şi clădirile publice, civile şi religioase, dar şi locuinţele particulare, cu grădinile şi curţile lor şi, la multe, cu numele proprietarului, apoi viile, livezile, locurile virane, gropile de nisip, bălţile, puţurile, crucile şi o sumă de alte detalii; e cel mai amănunţit din toate planurile Bucureştilor cîte se ridicaseră pînă atunci.

După planul Borroczyn s-a făcut, mai tîrziu, o copie, poate generală, poate numai a unora din planşe, *cu litere latine*; ni s-au păstrat din această copie două planşe (57 bis şi 61), iscălite de cartograful I.C.Capşa. S-a făcut de asemenea *un plan redus*, în numai patru planşe, care s-a şi litografiat în 1852, cu următorul titlu: *Planul Bucurestului, ridicat, tras şi publicat din porunca preaînălţatului domn stăpînitor Barbu Dimitrie Ştirbeiu vv de maior baron Rudolf Artur Borroczyn 1852*. El înfăţişează elementele principale ale planului

celui mare, grupate în cele cinci „vapsele" sau culori ale orașului (roșie, verde, galbenă, neagră, albastră). Legenda cuprinde indicații cu privire la bariere, mănăstiri și biserici, clădiri publice, morile de pe Dîmbovița și hanurile de căpetenie. Pe una din planșe, jos, în colțul din dreapta, citim: „Înălțimea peste surfață Mării Negre, pragul de piatră al ușii de intrare în biserica sfintei Mitropolii este = 32,85 stînjeni Șerban-Vodă...". Acest plan redus al lui Borroczyn a fost retipărit în București după o jumătate de secol („c. 1903").

Pe timpul ocupației austriece din vremea războiului Crimeii, căpitanul chezaro-crăiesc Friedrich Jung, servindu-se de o ridicare mai veche, de caracter „economic" — termenul îi aparține —, a întocmit un reușit plan al Bucureștilor. Originalul, aflător în Arhiva de război din Viena — o excelentă copie fotografică posedă Muzeul de istorie al capitalei noastre — poartă data 1856. Alcătuit dintr-o singură planșă (136 × 117,5 centimetri), el înfățișează cu minuțiozitate cuprinsul orașului, hotarul vechi și cel nou al acestuia. Legenda dă numele a 15 bariere — în realitate sînt 14, Bariera Nouă fiind totuna cu aceea a Mîndritului — 32 de clădiri publice, 14 mănăstiri și 121 de biserici, 15 instituții militare austriece, 5 spitale — unul din ele în cuprinsul Mănăstirii Mihai-Vodă — 6 consulate — între care și cel „belgic", pe „ulița Bariera Vergului" — 11 hoteluri și cazinouri, 10 hanuri și 6 mori. Impresionează, ca și la Borroczyn, mulțimea viilor din cuprinsul și de la marginea orașului.

Istoriograful Bucureștilor, maiorul — mai tîrziu locotenent-colonelul — Pappasoglu este și autorul unei serii întregi de planuri generale sau parțiale ale orașului, tipărite în intervalul 1871—1875 (vezi fig. 4 și 151—152); ele au adus servicii marelui public. Ca o curiozitate relevăm unul din aceste planuri, și anume, acela intitulat *Planul primitiv al capitalei 1328* (adică din anul 1328) și cuprinzînd informația: „Pe marginea hărții se dă numele bisericilor și al fondatorilor și casele primitive de la anul 1328—1800, cu numele proprietarilor și al străzilor". Pentru cunoașterea Bucureștilor de dinaintea războiului independenței se poate consulta cu folos planul alcătuit de Ulysse de Marsillac și anexat lucrării sale *Guide du voyageur à Bucarest* apărute în 1872; de asemenea, planul fără dată, alcătuit între 1872—1878, litografiat la Viena și care cuprinde cursul „gîrliței", afluentul de pe dreapta al Dîmboviței și ostrovul cel mare al acestuia din urmă, de la sud de Radu-Vodă.

În epoca mai nouă, de după războiul independenței, planurile se înmulțesc. Nu-i cu putință și nici necesar să le indicăm pe toate în cadrul lucrării de față; ne mulțumim să semnalăm cîteva din cele mai de seamă. Astfel este, de pildă, acela din 1894, întocmit, potrivit „planurilor de aliniere a stradelor și bulevardelor", sub direcția lui G.A. Orăscu, șeful serviciului respectiv al primăriei; el cuprinde și liniile de tramvai ale celor două societăți. Deosebit de clar și precis, cu o bună prezentare grafică, este *Planul orașului București lucrat de Institutul geografic al armatei pentru primăria capitalei*, apărut în 1899, în două variante: una la scara 1/10.000, cealaltă la scara 1/5.000. Aceasta din urmă e de o remarcabilă amănunțime și exactitate, indicînd toate casele. Dar cea mai importantă realizare, prin proporții și minuțiozitate, o constituie planul topografic din 1911, în 257 (două sute cincizeci și șapte) de planșe de cîte 50 × 50 centimetri fiecare. El reprezintă imaginea fidelă a Bucureștilor acelui an, dînd toate clădirile particulare, cu numele proprietarilor respectivi, precum și toate clădirile publice. Sînt indicate și curbele de nivel, precum și o serie întreagă de puncte de altitudine, cu înălțimea respectivă. Din studiul lui se pot trage concluzii atît cu privire la caracterul și repartiția proprietății urbane, cît și cu privire la populație, sub îndoitul aspect al originii etnice și al îndeletnicirilor. E un document de cel mai mare preț nu numai pentru geograf, dar și pentru istoric, economist și statistician.

Un pas înainte, însemnat, se face prin *fotografia aeriană*. Bucureștii au fost fotografiați în acest fel în trei rînduri: prima dată în 1927, de o societate franceză, a doua oară în 1943, a treia oară în 1953—1955, ultimele două dăți prin mijloacele noastre. Planșele obținute (scara 1/5.000) înregistrează *absolut toate detaliile:* nimic nu scapă ochiului artificial care e lentila fotografică. Asemenea fotografii aeriene dau o imagine foarte sugestivă a orașului; ele sînt și de mare folos pentru lucrările de sistematizare, de urbanistică în general.

Extensiunea orașului, după primul război mondial, a fost consemnată într-o serie de planuri. Semnalăm dintre ele, pe acela „întocmit și desenat după datele Primăriei municipiului" de Fredi Wahnig, cartograful-șef al Institutului geologic, plan ce însoțește ghidul oficial din 1934 al Fundației pentru literatură și artă. Semnalăm de asemenea edițiile succesive ale planului întocmit de generalul Ulisse Sîmboteanu și profesorul cartograf M. S. Moldovanu, ultima ediție fiind posterioară celui de-al doilea război mondial. Dar toate aceste planuri nu mai corespund astăzi. Orașul a crescut mult în ultimul deceniu, s-au construit cartiere noi, au apărut fabrici, parcuri și grădini noi, hotarul s-a deplasat considerabil, a avut loc o nouă împărțire administrativă. S-a efectuat între timp, în anii 1948—1958, și o operațiune de cadastrare de mari proporții, măsurîndu-se întreaga suprafață a capitalei; dispunem și de fotografii aeriene ale întregii arii, pînă la linia de centură a forturilor și chiar dincolo de ea.

Pe temeiul acestor elemente s-a întocmit un plan modern, complet și foarte detaliat, al Bucureștilor; un rezumat al acestui plan însoțește *Ghidul* apărut la finele anului 1962.

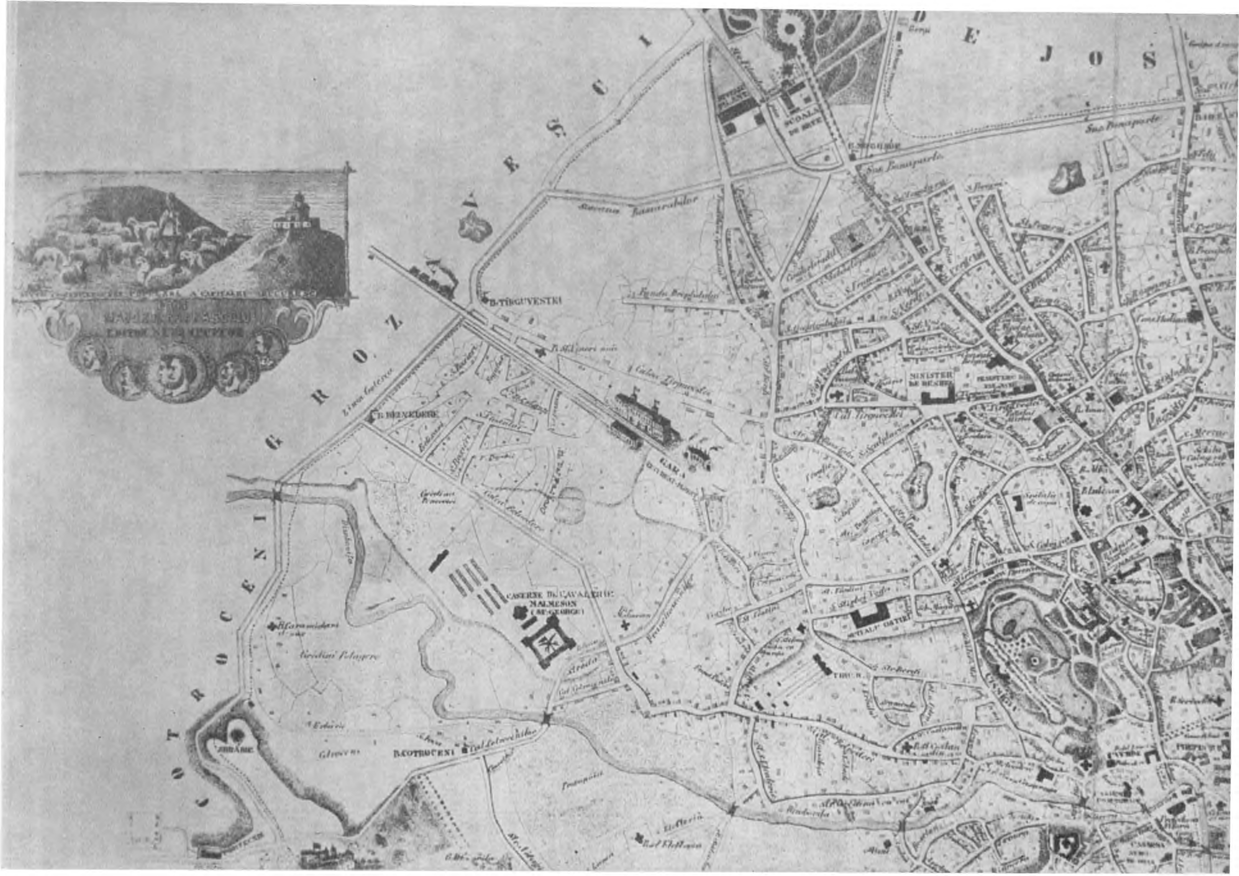

Fig. 175 — O parte din planul Bucureștilor, litografiat în 1871 de maiorul D. Pappasoglu, înfățișînd partea de nord-est a orașului (M.A.)

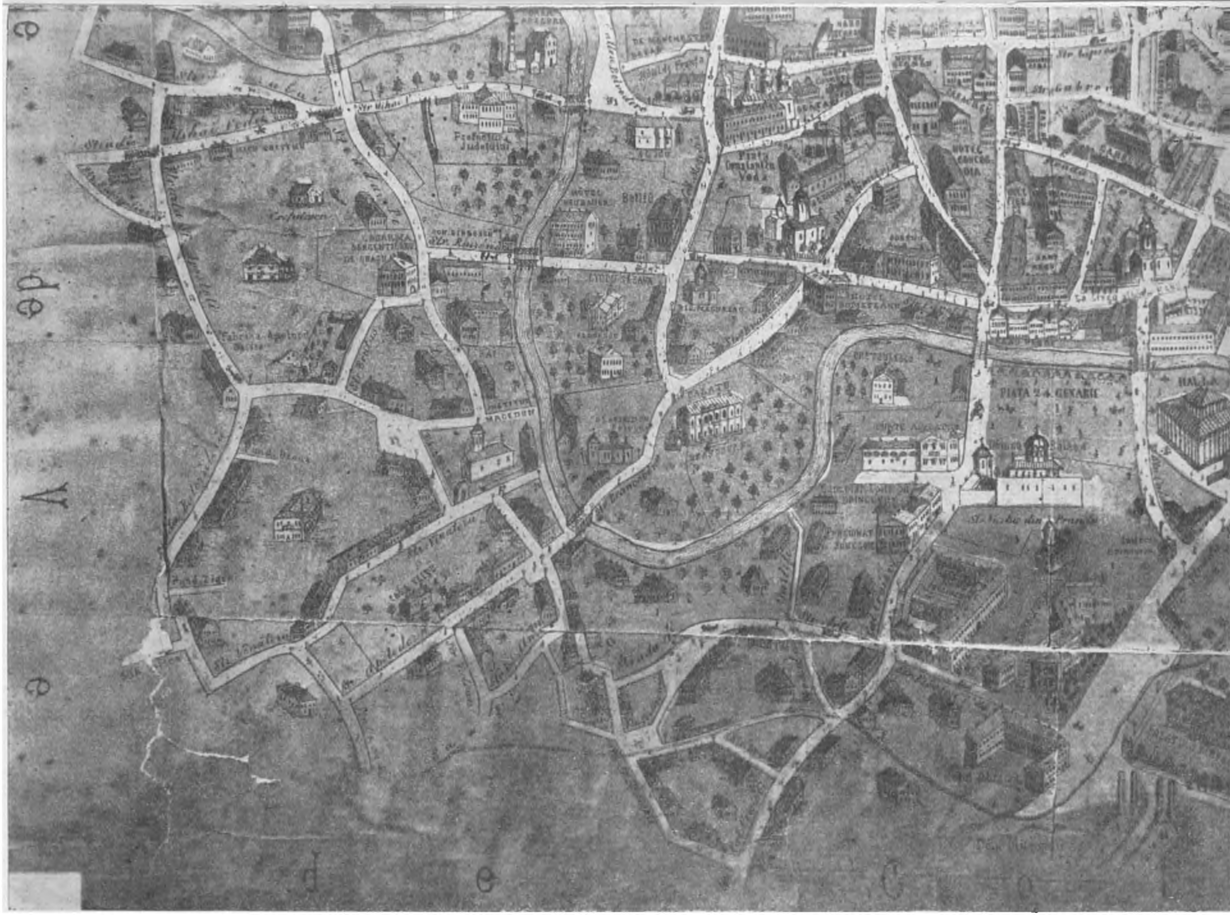

Fig. 176 — Centrul Bucureştilor în planul Pappasoglu din 1871; sînt însemnate străzile, clădirile publice, lăcaşurile bisericeşti, locuinţele mai de seamă, hotelurile, hanurile etc. (M.A.)

BIBLIOGRAFIE

I. *Întinderea orașului.* 1. Gh. D. Florescu, *Vechi proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII*, București, 1934, 30 p. in 4°; 2. D. Caselli, *Bucureștii pe vremea lui Șerban-Vodă Cantacuzino*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 236; 3. Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, 463 p. in 8°; 4. Institutul de proiectare Proiect București, *Schița planului general de sistematizare al orașului București*, 1956, 2 volume manuscrise, București, 1956, 545 p. in 4°, cu o serie de anexe.

II. *Sate de pe aria bucureșteană și sate încorporate.* 5. G. Potra, *Averea lui Șerban Cantacuzino și întemeierea Mănăstirii Cotroceni*, în *Rev. ist. rom.*, IV (1934), p. 300—306; 6. Pr. I. Mușețeanu, *Monografia bisericii Cărămidarii-de-Sus (Grozăvești)*, București, 1935, 48 p. in 8°; 7. George P. Nemetescu, *Băneasa*, ed. II, București, f.a., 31 p. in 8°; 8. Victor Gomoiu, *Histoire de Marcoutza*, București, 1940, 11 p. in 8°; 9. R. Rosetti, *Odinioară...*, București, 1942, 271 p. in 8°; 10. P.P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureștii capitala țării*, în *Interpretări românești*, București, 1947, p. 219—230; 11. I. Donat, S. Caracaș, Gh. Cioran, N. Ghinea, M. Kandel, Gr. Popescu și Th. Rădulescu, *Documente privind istoria României B. Țara Românească. Veacurile XIII—XVI. Indicele numelor de locuri*, București, 1956, VIII și 166 p. in 4°; 12. Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, 1957, 318 p. in 8°; 13. Ion Donat, S. Caracaș, N. Ghinea și M. Kandel, *Documente privind istoria României B. Țara Românească. Indicele numelor de locuri. Veacul XVII* (1601—1625), București, 1960, 142 p. in 4°; 14. P. I. Panait, *Contribuții arheologice la cunoașterea satului în sec. XV pe teritoriul de azi al Bucureștilor*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 219—228.

III. *Planuri ale Bucureștilor.* 15. N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, în *Mem. secț. ist. Acad. Rom.*, s. II, t. XXXIV (1912), p. 1249—1360; 16. Gh. Popa-Lisseanu și Gh. Bogdan Duică, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, 356 p. in 8°; 17. Dr. G. Severeanu, *Studiu asupra istoriei României și capitalei sale din documentele Arhivei austriace de război din Viena*, în *București*, I (1935), p. 113—127; 18. Gh. D. Florescu, *Din vechiul București. Biserici, curți boierești și hanuri după două planuri inedite de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, București, 1935, 179 p. in 4°; 19. L. Moga, *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din orașul București*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXX (1937), p. 179—184; 20. Ioan Băcilă, *Planuri de orașe și moșii*, în *Biblioteca Academiei Române, Creșterea colecțiunilor. Secția stampelor*, București, 1938, p. 31—34 in 4°; 21. T. Evolceanu, *Principiile pentru sistematizarea capitalei cuprinse în legiuirile ce însoțesc Regulamentul Organic al Țării Românești*, în *Arhitectura R.P.R.*, 3, 1954, p. 28—31; 22. Dan Berindei, *Cu privire la biografia inginerului și „arhitectonului" Moritz von Ott*, în *Monumente și muzee*, I (1958), p. 205—213; 23. I. Ionașcu, *Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 113—131; 24. Gh. D. Florescu, *Case de pe marginea Dîmboviței la începutul secolului XIX* (ms.); 25. Florian Georgescu, *Marele plan al orașului București ridicat de maiorul Borroczyn între 1844—1846*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 39—79; 26. Ana Toșa-Turdeanu, *Orașul București în cartografie pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 203—217.

•

POPULAŢIA BUCUREŞTILOR

De la 121.734 de locuitori, cît aveau Bucureştii, sub Cuza-Vodă, în 1860, au ajuns, în mai puţin de un secol, la 1.236.905 (recensămîntul din 21 februarie 1956).

Primele mărturii asupra numărului de locuitori ai Bucureştilor datează din secolul al XVII-lea, şi ele dau cifre care se contrazic. Aceeaşi divergenţă în aprecieri o întîlnim şi în cursul secolului al XVIII-lea şi chiar la începutul celui de al XIX-lea. De-abia din epoca Regulamentului Organic înainte, avem recensăminturi regulate, efectuate la intervale fixe şi cu cifre care se apropie de realitate. Zicem „se apropie", deoarece este ştiut că, în general, recensămînturile sînt *sub* realitate, neizbutind, din tot soiul de pricini, să redea exact numărul locuitorilor. Afirmaţia se aplică în primul rînd recensămînturilor sau, cum se spunea mai înainte, catagrafiilor *fiscale*, arătînd numărul contribuabililor. Aici diferenţele sînt uneori considerabile, tăinuirea unei părţi, mai mari sau mai mici, dintre impozabili fiind o practică înrădăcinată.

În legătură cu populaţia Bucureştilor, se pun trei probleme de căpetenie: 1. mărimea sau valoarea ei numerică; 2. componenţa ei etnică; 3. componenţa ei socială. Înfăţişăm în cele ce urmează cîteva din rezultatele la care am ajuns cercetînd aceste probleme.

CIFRA POPULAŢIEI

Cîţi locuitori au avut Bucureştii în primele timpuri ale fiinţării lor, înainte ca Vlad Ţepeş să-i fi ales ca scaun de domnie? Nu putem preciza, din lipsă de izvoare; e probabil însă ca cifra să fi fost modestă, ca şi aceea a altor tîrguri din cîmpia munteană. Un spor important s-a înregistrat în a doua jumătate a veacului al XV-lea, tocmai în urma transformării lor în reşedinţă domnească şi a activităţii economice subsecvente. S-a întîmplat atunci, la scara respectivă, bineînţeles, fenomenul care va avea loc mai tîrziu, cînd Bucureştii devin reşedinţa Principatelor Unite (1861) şi apoi a României întregite (1918). Creşterea de populaţie — dregători domneşti şi subalterni ai lor, oşteni, meseriaşi, negustori etc. — a fost apreciabilă şi a determinat o sporire a suprafeţei oraşului, suprafaţă ce va fi hotărnicită de Mircea Ciobanul. Creşterea continuă şi în a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Sub Mihai Viteazul se produce o stagnare, poate chiar un uşor regres în ce priveşte numărul locuitorilor (vezi mai sus, p. 65); curînd însă după aceea se reia mersul ascendent. În 1640, sub Matei Basarab, călătorul Deodat Bogdan Bakšić evaluează numărul caselor din Bucureşti la „12.000", adică, după părerea lui, „mai mult de 100.000 suflete". Sînt primele cifre înregistrate de izvoarele istorice, dar ele comportă o eroare, şi, probabil, o oarecare exagerare. Într-adevăr, echivalenţa e greşită, 12.000 de case însemnînd, în mod obişnuit, 60.000 de locuitori: se socotesc, în genere, 5 persoane de casă. Interesant e faptul că, peste un sfert de veac, călătorul turc Evlia Celebi dă şi el tot cifra de 12.000 de case. Faţă de afirmaţiile acestor doi, socotim că cifra de 6.000 de case a lui Paul de Alep, care zăboveşte în oraş la finele domniei lui Matei Basarab, este sub realitate. Pentru epoca lui Brîncoveanu, secretarul acestuia, italianul Del Chiaro, indică 50.000 de locuitori; e probabil că s-a informat din scriptele vistieriei, deci nu putem socoti această cifră in nici un caz superioară realităţii, ci, mai degrabă, inferioară ei. În epoca fanariotă, Bucureştii au crescut

atît sub raportul populaţiei, cît şi al întinderii. În cartea sa *Descrierea Ţării Româneşti*, apărută în 1789 — s-a tipărit în tipografia de la Cişmea (Biserica Mavrogheni) — învăţatul Nicolae Lazăr dă cifra de 88.000 de locuitori; pentru comparaţie, amintim că în 1787, deci numai cu doi ani mai înainte, Buda şi Pesta aveau împreună, potrivit statisticii austriece, îndeobşte precisă, 50.829 locuitori, iar Braşovul 17.792. Pe de altă parte, însă, catagrafia din 1798 dă pentru cele 80 de mahalale ale oraşului cifra de numai 6.006 case, ceea ce — nesocotind flotanţii — echivalează cu 30.030 de locuitori, mult sub realitate după părerea noastră. Cît de aproximative erau aceste calcule oficiale rezultă limpede din cifrele diferite pe care le dau cele două catagrafii făcute *în acelaşi an* 1810: 7.603 case potrivit catagrafiei alcătuite prin preoţii mahalalelor şi 10.103 case — deci cu 2.500 mai mult — potrivit catagrafiei administraţiei militare ruse. În anul 1801 călătorul Batthyany atribuie Bucureştilor o populaţie „mai mare de 80.000", apropiindu-se deci de cifra lui Nicolae Lazăr. La sfîrşitul epocii fanariote, în preajma mişcării lui Tudor Vladimirescu, se socotea numărul locuitorilor — inclusiv boierii, mari şi mici — la circa 100.000: aceasta e cifra pe care o dă omul de informaţie amănunţită care a fost consulul prusian Ludwig Kreuchely, şi el adaugă că n-o socoteşte exagerată. Tot la 100.000 o evaluează şi generalul Langeron, în 1824, în timp ce Iakovenko, de la consulatul rusesc, indică 80.000, „afară de boieri, negustori şi supuşi streini", iar Clausewitz, consilierul legaţiei daneze din Constantinopole, în trecere prin oraşul nostru în mai 1824, „circa 80.000". Faţă de aceste cifre, sîntem în drept să socotim ca *inferioară realităţii* pe aceea dată de „catagrafia" utilizată de harta statistică rusă, hartă întocmită în intervalul 1828—1832: 10.074 de „curţi", adică 50.370 de suflete, precum şi cifra catagrafiei oficiale din decembrie 1831. Aceasta din urmă arată că Bucureştii aveau 58.791 locuitori statornici, între care 30.806 bărbaţi şi 27.988 femei, apoi 1.795 de „sudiţi", adică supuşi străini, şi „10 pînă la 12 mii de flotanţi" („ce nu sînt statornici"), adică, în total, „pînă la 70.000 de suflete". O nouă statistică a Bucureştilor, din 1832, dă cifra de 72.595 de locuitori, dintre care 12.000 de flotanţi şi 45.406 „clasa mijlocie". Tot pentru comparaţie amintim că în 1829, anul tratatului de la Adrianopole, oraşele Sofia şi Atena nu atingeau fiecare 20.000 de locuitori; Belgradul va ajunge la această mărime (exact: 20.133 locuitori) abia în 1866. Cifre mai sigure avem din vremea lui Cuza-vodă, o dată cu reorganizarea serviciului de statistică de către Dionisie Pop Marţian. Pentru anul 1860 ni se dă numărul de 121.734 de locuitori, dintre care 67.482 „agricultori şi de profesii libere", 30.394 „meseriaşi", 769 „fabricanţi" şi 23.089 „comercianţi" sau negustori; în aceste cifre intră şi „servitorii" respectivelor categorii (9.893, 894, 186 şi 2.967 sau, în total, 13.940). Existau, în acelaşi timp, 23.439 de clădiri, dintre care 16.263 de zid, 2.184 de lemn şi 4.992 de pămînt, adică din chirpici, şi bordeie. Populaţia creşte repede apoi; e una din consecinţele Unirii, a stabilirii capitalei statului mărit la Bucureşti şi a dezvoltării economice ce i-a urmat. În 1865, ea numără 141.754 de locuitori; în 1877, 177.302; în 1891, 203.375; în 1899, 282.071, iar în 1916, 381.279: sporul important din ultimele două decenii şi jumătate se explică mai ales prin efectele industrializării.

După războiul din 1916—1918, suprafaţa statului crescînd considerabil, iar procesul de industrializare accentuîndu-se, cifra populaţiei creşte şi ea într-o proporţie nemaiîntîlnită pînă atunci. În 1927, Bucureştii au 472.035 de locuitori; în 1928, adăugîndu-se şi suburbanele, 569.855; în 1930, anul recensămîntului (29 decembrie), 631.288; în 1936, 786.929, iar în 1941, 992.536, cifră în care se cuprind şi o seamă de refugiaţi din anul 1940. Din cauza consecinţelor de tot felul a participării la cel de al doilea război mondial, populaţia creşte într-un ritm mai încet în anii ce urmează. În 1948, ea se cifrează la 1.041.807, indicînd deci, pentru intervalul respectiv, un spor anual mediu de numai 7.039 locuitori. O redresare importantă are loc după 1948, pe de o parte din cauza micşorării mortalităţii, în special la copiii mici, pe de alta în urma procesului de industrializare socialistă. Recensămîntul, din 21 februarie 1956, dă un total de 1.236.905, sporul mediu anual pe intervalul respectiv fiind de 24.387. La 1 iulie 1964, Bucureştii numără 1.372.130 locuitori.

Creşterea continuă a populaţiei capitalei se explică într-o mai mică măsură prin sporul natural, de naşteri, şi într-una mai mare, covîrşitoare, prin afluxul de elemente noi venite, de la ţară în primul rînd, din celelalte oraşe şi tîrguri, în al doilea (vezi mai sus, p. 51). Capitala a fost tot timpul, de la începuturile ei, sub Ţepeş, şi pînă astăzi, un puternic centru de atracţie, din cauza posibilităţilor sporite pe care le oferea în toate domeniile.

COMPONENŢA ETNICĂ

Asemenea tuturor oraşelor mari, Bucureştii au avut o populaţie amestecată, autohtonilor, precumpănitori, adăugîndu-li-se tot felul de elemente etnice străine, atrase de putinţa cîştigului.

Majoritatea au format-o, de la început, ***românii***. Erau urmaşii locuitorilor satului originar şi ai satelor vecine încorporate treptat-treptat, o dată cu întinderea oraşului. S-au adăugat aceia proveniţi din satele *cîmpiei muntene* sau din regiunea de deal şi munte; de asemenea, tîrgoveţi din tîrgurile şi oraşele ţării, strămutaţi în capitală, unde era un cîmp mai larg de activitate atît pentru meşteşugari, cît şi pentru

negustori. N-au lipsit românii *olteni*, din Oltenia sau de pe malul stîng al Oltului; prezenţa lor e atestată de Biserica Oltenilor, pomenită într-un document din 8 februarie 1696, şi de mahalaua cu acelaşi nume din jurul bisericii. Numărul lor a sporit în veacul al XIX-lea, cînd ei formează grupul important al negustorilor ambulanţi, al „oltenilor", ducînd în coşurile de la capetele cobiliţii purtate pe umeri tot soiul de alimente şi alte produse pînă în colţurile cele mai îndepărtate ale oraşului şi strigîndu-şi în chip sonor şi pitoresc marfa (vezi fig. 89 şi 98). Fenomenul de expansiune al oltenilor pe teritoriul Ţării Româneşti şi chiar în sudul Moldovei este dovedit prin numărul de aşezări omeneşti — diverse sate şi un tîrg — purtînd acest nume, şi care se întîlnesc în fostele judeţe Teleorman, Ilfov, Săcuieni, Rîmnicul-Sărat; o regiune întreagă în sudul ţinuturilor Tecuci şi Covurlui se numea, în secolul al XV-lea, „Oltenii". A existat şi o apreciabilă colonie de români *moldoveni*. Cînd au venit ei, în ce împrejurări s-au aşezat sau au fost aşezaţi în Bucureşti, nu ştim; ceea ce ştim este că au dat numele lor atît unui „deal" din partea de miazăzi a oraşului, cît şi unei biserici. Trei documente inedite, din 3 martie 1646, 23 mai şi 18 iunie 1650, amintesc de o vie „în Dealul Moldovenilor"; el apare şi în alte acte, ulterioare. Pe de altă parte, Mihai Cantacuzino, în opera sa *Istoria Vlahiei* (Ţării Româneşti), notează, printre bisericile bucureştene, şi una de lemn, numită „Moldoveni" (1768); era totuna cu biserica Sf. Ionică, fostă în dosul Palatului Republicii; ea a purtat acest nume fie pentru că aici veneau la rugă moldovenii din oraş, fie că ei au fost primii ctitori — lăcaşul de lemn s-a înlocuit în 1795 printr-unul de zid prin osteneala şi cheltuiala lui Dumitrache Dărăscu medelnicerul — fie pentru altă pricină, pe care n-o cunoaştem. Gion crede că i s-a zis aşa poate „din cauza unei icoane făcătoare de minuni adusă din Moldova". Cert este că moldovenii din Bucureşti n-au fost singurii de pe teritoriul Ţării Româneşti; au existat o serie de sate cu acest nume între Milcov şi Jii, în fostele judeţe Ialomiţa (la vest de Urziceni), Teleorman şi Romanaţi. Moldovenii din Ţara Românească plăteau un bir special numit „birul moldovenesc"; îl constatăm documentar în veacul al XVII-lea, în acte din timpul lui Leon-vodă, Matei Basarab şi Mihnea al III-lea. După Unirea din 1859, numărul lor a crescut considerabil, o seamă dintre ieşeni şi din locuitorii celorlalte oraşe moldoveneşti strămutîndu-se în noua capitală.

Alături de moldoveni au fost în Bucureşti şi români *transilvăneni* şi anume din Şcheii-Braşovului, veniţi după negustorie (vezi mai jos, p. 304), apoi săceleni, bîrsani, moroieni (din părţile Branului), ţuţuieni (între Făgăraş şi Sibiu) şi mărgineni; li se zicea, cu un termen generic, şi „ungureni", fiindcă veneau din locurile stăpînite de unguri. La 4 octombrie 1800, un „Ion Ungureanul ot satul Ruşinar [Răşinari] din Ardeal", nepotul „răposatului Ioanichie ieromonah, ce au fost duhovnic sfintei Mitropolii", dă un zapis, inedit, în legătură cu o prăvălie de pe podul Şerban-Vodă, proprietate a Mitropoliei, căreia i-o dăruise unchiul său. Pentru aceşti „ungureni" răspîndiţi în satele şi tîrgurile ţării — potrivit statisticii din 1815 erau 4.056 de familii, numărul cel mai mare (1.110 familii) fiind în Ilfov — înfiinţează Ioan-vodă Caragea, în 1813, „isprăvnicia dă Ungureni". În veacul al XIX-lea, numărul lor creşte în Bucureşti; ei sînt cuprinşi în cifra celor 38.000 de „supuşi austro-ungari" înregistrată în 1899, cifră în care se includ însă şi unguri, şi germani; un spor considerabil se înregistrează apoi după 1918, în urma întregirii ţării.

Constatăm şi *aromâni*. Ei s-au aflat cu siguranţă şi printre „grecii" menţionaţi în documentele veacurilor XVI—XVIII. Ar fi fost de mirare de altfel ca aceşti abili negustori, meseriaşi şi cărăuşi, pe care-i găsim în toate centrele mari din Peninsula Balcanică, Ungaria, Austria şi sudul Rusiei, să lipsească tocmai din Bucureşti. Echivalenţa grec-aromân era aşa de familiară în veacul al XVIII-lea, încît în 1794, traducătorul unui act slav din 4 aprilie 1623, privind o cumpărare de prăvălii în capitală, redă, în două rînduri, numele vînzătorulu „Stoica Coto grecul" (стоика кото грък) prin „Stoica coţovlah" (коцовлах). Cu prilejul cuceririi oraşului bulgar Lovcea de către ruşi, în 1811, învingătorii au luat o parte din populaţie, cîtă scăpase, şi au adus-o în Bucureşti. Printre cei aduşi „era mai mulţi greci cuţovlaşi", adică aromâni: aşa citim în cronica lui Ioan Dobrescu, dascălul de la biserica Batişte. Şi între cei 90 de „streini arnăutchioilii", care formau în capitală, în septembrie 1820, o „companie" neguţătorească — numele se explică prin originea lor din tîrgul Arnăutchioi din Bulgaria (compară cu Gabrovenii şi Chiprovicenii) — unii sînt cu siguranţă aromâni, în timp ce alţii aparţin grecilor, bulgarilor şi arnăuţilor sau albanezilor. O creştere a numărului lor în Bucureşti se înregistrează începînd din vremea lui Cuza-vodă, cînd începe mişcarea de renaştere naţională a acestor fraţi ai noştri prin profesorii formaţi în institutul de la Sfinţii Apostoli, şi mai ales după primul război mondial, cînd are loc colonizarea unei părţi a lor în sudul Dobrogei şi în unele din oraşele ţării.

Alături de români şi adeseori amestecîndu-se cu aceştia, prin căsătorii, au trăit în Bucureşti şi locuitori aparţinînd altor neamuri. Erau, în primul rînd, cei veniţi de la sud de Dunăre, vecinii bulgari şi sîrbi, apoi greci, albanezi şi turci; erau evrei şi armeni, negustori prin excelenţă, erau unguri, ruşi şi polonezi, apoi reprezentanţi ai neamurilor mai îndepărtate: germani — printre ei însă şi saşi din Transilvania — italieni, francezi, englezi etc. La toţi aceştia se adăugau, ca o categorie separată, ţinută în marginea societăţii, ţiganii, cu situaţia lor nenorocită de robi ai domniei, boierilor şi mănăstirilor. Populaţia de alt neam a Bucureştilor a reprezentat

întotdeauna un procent apreciabil, variind între o cincime şi un sfert din numărul total al locuitorilor. Ea a fost continuu alimentată prin noi elemente, înlocuind pe acelea care, treptat-treptat, erau asimilate de către majoritari, se topeau în mijlocul acestora. Începînd din veacul al XVI-lea avem ştiri destul de numeroase despre „streinii" din Bucureşti; la 15 februarie 1590 este amintit, printre martorii care adeveresc vînzarea unei prăvălii, şi un „başa al streinilor", adică un reprezentant şi conducător al lor; el pare să fi fost grec — iscăleşte, ca şi alţi 12 martori, în greceşte; dar judecînd după pronume — „*Mircea* al lui Procu" — era pe cale de asimilare. În veacul al XVII-lea, unii dintre locuitorii de altă limbă ai Bucureştilor formau „bresle", adică organizaţii speciale, plătind birul la vistierie potrivit unei înţelegeri şi avînd în frunte staroşti — care judecau pricinile breslaşilor — şi ceauşi. În această categorie intrau, pe vremea lui Brîncoveanu, armenii, evreii şi chiprovicenii. Mai tîrziu, la finele veacului al XVIII-lea şi la începutul celui de-al XIX-lea, breslele sînt înlocuite prin „companii". În septembrie 1820 constatăm, în afară de acelea ale armenilor şi evreilor, compania „arnăutchioiliilor", adică a celor veniţi din Arnăutchioi (vezi mai jos, p. 269), alcătuită, judecînd după numele lor, din greci, aromâni, bulgari şi arnăuţi, apoi compania „streinilor ot Gherghiţă", adică a celor strămutaţi din Gherghiţa, oraşul ilfovean altădată înfloritor, pe atunci însă în plină decadenţă. Unii din aceşti străini sînt arătaţi ca „sîrbi"; în realitate, avem de-a face atît cu sîrbi, cît şi cu bulgari, „sîrbi" fiind la noi un nume generic pentru toţi slavii de sud. Dar şi între membrii celorlalte companii, a bogasierilor, a băcanilor, a „cupeţilor", a işlicarilor, cojocarilor başcalîi (adică deosebiţi) şi calpacciilor, a cojocarilor subţiri etc. sînt unii străini.

Cele mai vechi şi mai numeroase ştiri despre populaţia alogenă a Bucureştilor privesc pe *greci*. Ei apar adesecori în actele veacului al XVI-lea ca negustori şi meseriaşi, cumpărînd şi vînzînd prăvălii. La 14 noiembrie 1561 „Pană grecul" cumpără o dugheană de la Petriman cu 2.000 de aspri. Un altul, „Ghergoman grecul", cumpără şi el, la 13 mai 1563, cu 4.500 de aspri, „o prăvălie ce este lîngă Biserica Domnească, *din pazar*" (bazar), aşadar, chiar în inima tîrgului, lîngă lăcaşul ridicat de Mircea Ciobanul. Vînzarea se face „cu ştirea tuturor negustorilor" şi în prezenţa martorilor, dintre care unii — judecînd după nume: „Frango", „Franţa", „Isar Panaiote", „Cîrstea fiul lui Paracsote" — sînt, probabil, tot greci. La 6 mai 1572, „Cuciuc grecul, arcar" (meşteşugar de arce), cumpără un loc de casă în Bucureşti, cu 150 de aspri, de la doi ţigani, Oprea şi Stan, feciorii Orzii ţiganul. Vînzarea e întărită de judeţul oraşului şi cei 12 pîrgari; printre martori figurează şi „Gheorghe grecul". Numele cumpărătorului e turcesc; înseamnă „mic". În 1580, la 12 martie, Nica grecul vinde, cu 2.700 de aspri, un loc de prăvălie marelui vornic Dragomir, iar în 1587, iulie 24, acelaşi Dragomir devine posesorul unui al doilea loc, cumpărat „de la grecii Nico şi Gheorghe pentru 10.000 de aspri", precum şi a unor prăvălii, cumpărate „de la Iane şi de la soţia lui, Neacşa" pentru 7.000 de aspri. Un mare număr de greci apare în documentul din 15 februarie 1590, prin care Gheorghe Lamina, grec şi el, cumpără o prăvălie în Bucureşti. Dintre martori, nu mai puţin de doisprezece iscălesc în greceşte; iată numele lor: „Mantos econom şi cîrmuitor al marei biserici; Simas preotul; Leca Sirmu; Iani Simu; Mircea al lui Procu, başă al streinilor; Gianpali Servu; Ghiorghis Duca; Hotos Simu; Dimitris Raftis; Procos al lui Paru; Polihronos; Stanciu Panu". Cei mai mulţi din aceştia sînt cu siguranţă greci; Leca Sirmu pare a fi albanez, iar cei doi Simu, poate, aromâni. Tot grec cred că e şi Dima Miluna, pomenit ca martor în textul documentului, fără ca să iscălească. Italianul Filipo Pigafetta, participant la campania contra lui Sinan-paşa, descrie, la 14 noiembrie 1595, Bucureştii astfel: oraş „cu provizii foarte abundente... şi locuit aproape tot de greci, care ţin toate bisericile, destul de bine construite şi cu aspect frumos". Aci, termenul „grec" pare că înseamnă ortodox, în opoziţie cu catolicii. În orice caz, la Bucureşti, el ajunsese să aibă înţelesul generic de „străin" sau „negustor străin".

La 28 noiembrie 1580, Caloian, judeţul oraşului, şi cei 12 pîrgari, întărind lui Preda, al doilea paharnic, o casă, cu grădină, cu loc şi cu uliţă, cumpărată pe 4.000 de aspri, cu ştirea „tuturor megieşilor din sus şi din jos şi înaintea preoţilor, [a] oamenilor buni şi a orăşenilor bătrîni", adaugă: „Şi amestec să nu aibă cu această casă şi cu grădina şi cu locul şi cu uliţa casei... *nici grec, nici orăşean*, ci... să fie numai a lui Preda paharnicul ocină... în veci". Pe lîngă negustori şi meşteşugari — un „Zota, feciorul Mihalcii croitoriul de aici din Bucureşti", iscăleşte în greceşte actul, inedit, din 14 noiembrie 1686 prin care vinde un loc de prăvălie; un Ştefan cojocariul *Criteanul*, adică din Creta, cumpără la 22 februarie 1728 de la Filip vătaful de cîrciumari o casă situată lîngă aceea a lui Eftenie *Ţarigrădeanul* (actul e, de asemenea, inedit) — erau apoi clericii — stareţi ai mănăstirilor închinate, preoţi, înalţi ierarhi — şi dregătorii greci. Aceste două categorii din urmă provoacă, prin excesele lor, repetate mişcări ale autohtonilor în veacul al XVII-lea (vezi mai sus, p. 69). Maxim în epoca fanariotă, numărul grecilor bucureşteni e în scădere după 1821; colonia rămîne, totuşi, destul de puternică şi de avută; ea are şcoală proprie— biserică înfăţişătoare, în formă de templu grec, construită înainte de primul război mondial, tipografie şi ziar. Amestecul, prin căsătorii, atît în pătura stăpînitoare, cît şi în aceea a orăşenilor, a fost puternic; mulţi dintre greci s-au românizat, şi uneori chiar, foarte repede. Simbolică mi se pare în privinţa aceasta dubla iscălitură găsită pe un triod grec tipă-

rit în 1800 la Veneţia şi aparţinînd acum bisericii Sf. Mina-Stejarul; fostul posesor scrie întii: „Dimitraki Iliadis" în greceşte şi, deasupra, adaugă cu chirilice: „Dumitru Iliescu". În vinele multor români din Bucureşti curge astăzi şi sînge grecesc.

Alţii au şi sînge sud-slavic, sîrb sau bulgar. Timp de secole, capitala Ţării Româneşti a văzut sosind refugiaţi de dincolo de Dunăre, care-şi părăseau ţinuturile natale pentru a scăpa de opresiunea turcească. Le ziceam la toţi „sîrbi", indiferent dacă erau într-adevăr sîrbi sau bulgari. Şi acest nume se întrebuinţa nu numai de ţărani şi tîrgoveţi, care pînă în plin veac al XX-lea ştiu de „sîrbul cu zarzavat" şi de „sîrbărie", deşi au de-a face cu bulgari, dar şi de oficialitate. Într-o statistică din 1 septembrie 1830 citim: „Catagrafie de cîţi sîrbi se află cu şederea aici, în oraşul Ploieşti, toţi bulgari". Pe lîngă refugiaţi, au fost şi colonişti, grupuri mai mici sau mai mari, strămutate de domnii noştri, în timpul expediţiilor lor din dreapta Dunării, sau aduse pe bază de înţelegere şi colonizate în stînga ei. Un asemenea grup de şaisprezece mii de ţărani bulgari şi sîrbi — un alt izvor dă cifra de douăsprezece mii — a fost luat de Mihai Viteazul, cu prilejul expediţiei lui din 1598, şi aşezat în cîmpia munteană. Cu astfel de colonişti credem că s-a întemeiat satul *Sîrbi* din marginea Bucureştilor, sat înglobat de timpuriu între hotarele oraşului (vezi mai sus, p. 257). Tot coloniştilor li se datorează şi aşezarea de la *Cioplea*, întemeiată în 1812 de bulgari catolici din satele de lîngă Nicopol, pe Dunăre; descendenţii lor şi-au păstrat pînă astăzi limba. Alţi colonişti s-au stabilit la *Popeştii-Pavlicheni*, care poartă şi acum calificativul de „sîrbi", alţii la *Dobroeşti*, lîngă Fundenii-Doamnei, ajungînd grădinari şi lăptari cuprinşi — cele două specialităţi ale coloniştilor sud-slavi — alţii la *Chiajna* şi *Giuleşti*, în extremitatea opusă a ariei bucureştene, alţii, în sfîrşit, în diverse sate din Ilfov, mai aproape sau mai departe de capitală. Din cele 7.799 de familii de sud-slavi, constatate de catagrafia din 1815 în întreaga Muntenie, 2.232 se află în fostul judeţ al Ilfovului, deci în preajma Bucureştilor şi, de data aceasta, sînt trecute sub numele de „bulgare". Dintre valurile de refugiaţi care s-au adăpostit în stînga Dunării amintim pe acela din vremea lui Matei Basarab, un altul de la începutul domniei lui Brîncoveanu, apoi din vremea lui Alexandru Moruzi (1793—1796), din timpul revoltei sîrbului Caragheorghe (1804—1812) şi a războiului ruso-turc din 1806—1812, în sfîrşit, din timpul celuilalt război, terminat prin pacea de la Adrianopol (1828—1829). Catastihul din 1832 al „patentarilor de neguţători şi meseriaşi, înpărţiţi pă corporaţii", din Bucureşti, arată multe nume de origine sud-slavă, bulgărească sau sîrbească. Aici, în oraşul de pe malurile Dîmboviţei, şi-au găsit adăpost patrioţii revoluţionari bulgari în veacul al XIX-lea — un Liuben Karavelov, un Vasile Lewski, un Hristo Botev — aici au avut comitetele lor de eliberare de sub jugul turcesc, aici au tipărit ziare şi manifeste, aici au strîns fonduri.

Dintre sud-slavii aşezaţi în Bucureşti, merită o menţiune specială raguzanii, chiprovicenii, cei din Arnăutchioi şi gabrovenii. *Raguzanii*, negustori cu faimă, şi, sub raportul etnic, un amestec de slavi şi italieni, veneau din Raguza — numită şi Dubrovnik — vestitul centru comercial de pe ţărmul balcanic al Adriaticii. Ei se constată documentar în Bucureşti în veacul al XVI-lea; pe vremea lui Neagoe Basarab e amintit nobilul Mihail Bocignoli, prieten cu domnul. Călătorul francez Bongars găseşte aici în 1585 „gentilomi raguzani" care-i traduc scrisorile pentru postelnicul lui vodă. Se îndeletniceau cu negoţul, exportînd produsele ţării şi aducînd mărfuri străine; din rîndurile lor face parte, în vremea lui Mihai Viteazul, şi faimosul Luccari, care scrie despre întemeierea Ţării Româneşti şi despre Bucureşti (vezi mai sus, p. 44). *Chiprovicenii* erau negustori şi meşteri argintari, originari din localităţile Chiprovaţ şi Cobilovaţ, în regiunea de tranziţie dintre Serbia şi Bulgaria. Ei ajută cu bani la reclădirea, în 1664—1666, a Bărăţiei, lăcaşul catolic din capitală, ars cu prilejul expediţiei turco-tătare din 1659. Sub Şerban Cantacuzino, sînt amintiţi, în 1688, trei negustori chiproviceni în Bucureşti; la aceştia se vor adăuga, poate, unii dintre cei veniţi la începutul domniei lui Brîncoveanu şi care au fost colonizaţi în special în Oltenia (Craiova, Rîmnicul-Vîlcii şi Brădiceni). *Arnăutchioiltii* au venit din tîrgul Arnăutchioi sau Arbănaşi, de lîngă Razgrad, tîrg distrus în 1810 în timpul luptelor repetate dintre ruşi şi turci şi care era cunoscut mai înainte prin întinsul comerţ ce făceau locuitorii lui. Aşezaţi în Bucureşti pe la 1810—1812, ei formează, după cum am văzut (p. 268) o „companie" care cuprinde, pe lîngă bulgari, şi arbănaşi (albanezi), greci şi aromâni. Şi „compania" străinilor din Gherghiţa, strămutaţi apoi în capitală, cuprindea, în septembrie 1820, mulţi sud-slavi — „sîrbi", în realitate bulgari şi sîrbi. *Gabrovenii*, în sfîrşit, care au dat numele lor unei străzi în plin centru comercial, între Şelari şi Bulevardul 1848, erau negustori care vindeau postavuri de Gabrovo, oraşul industrial bine cunoscut din Bulgaria centrală, pe clina de nord a Balcanilor. Unii din aceşti gabroveni au fost bulgari; apoi numele s-a dat şi negustorilor români care desfăceau o asemenea marfă. „Stoian băcanu, fiul lui Petre Steneţ Gabroveanu", de origine bulgar după nume, ridică, în 1817, biserica Sfinţii Voievozi, pe Calea Tîrgoviştii (azi Calea Griviţei). Sud-slavii aşezaţi în Bucureşti şi la marginile lui se îndeletniceau cu negoţul şi cu meşteşugurile; mulţi erau grădinari — specialitate a lor — cultivînd tot soiul de zarzavaturi şi avînd în „piaţa mare" un loc special, piaţa „sîrbilor"; alţii erau lăptari, aducînd laptele în garniţe puse în „faetoane" cu un cal. În perioada dintre 1900 şi 1944 numărul acestor lăptari ajunsese considerabil; numai în Dudeşti-Cioplea erau peste 2.000 de vaci. Documentele pomenesc adesea negus-

tori şi meseriaşi „sîrbi". Prăvălia unui „Vucaşin sîrbul" — de data aceasta avem de-a face chiar cu un sîrb, numele fiind caracteristic — e amintită în actul inedit din 29 august 1698; printre martori apare şi „Boşco sîrbul" şi un grec care iscăleşte, în limba lui, „ego Zotas martiros". Un alt act inedit din 1733 menţionează pe „Stoian sîrbul" ce-şi făcuse casă „la scaunile de carne". Iar printre martorii unui document bucureştean din 1709 este şi cojocarul „Tudor sîrbul ot Beligradu", venit deci chiar din oraşul de căpetenie al Serbiei. Bulgarii şi-au făcut, în oraşul nostru, şcoală proprie, avînd şi curs mediu, şi biserică, pe Calea Călăraşi.

O colonie veche şi importantă în Bucureşti au format-o *armenii*. Pe vremea lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418) a trăit un boier cu numele caracteristic de Sahac (înseamnă: Isaac; la armenii din Turcia: Sahag). Fiul acestui boier, Radu al lui Sahac, este unul din fruntaşii sfatului domnesc în prima jumătate a veacului al XV-lea; un alt fruntaş, în aceeaşi epocă, poartă tot un nume caracteristic armenesc: Cazan. Din armenii trăitori în Ţara Românească s-au ridicat deci de timpuriu unii care au ajuns la locuri de frunte; faptul n-are nimic excepţional, deoarece şi mai tîrziu întîlnim acelaşi lucru: citâm pe dregătorul Măgîrdici (înseamnă: botezător), pe cunoscutul ministru Vasile Morţun, pe generalul Zadig (înseamnă: Paşte), pe faimosul Manuc-bei, care a fost numit chiar domn al Moldovei, în 1808, fără să ocupe însă efectiv scaunul. Şi Ioan-vodă Viteazul cel pierit la Roşcani, era jumătate armean, maică-sa aparţinînd acestui neam.

Armenii au venit în Bucureşti, în decursul vremurilor, din două direcţii: unii dinspre miazăzi, din oraşele turceşti şi acelea ale Peninsulei Balcanice, din Rusciuk, de pildă, alţii dinspre miazănoapte, din Cameniţa Podoliei şi din oraşele moldovene, unde ei sînt constataţi *documentar* în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În martie 1640, un sol polon, în drum spre Constantinopole, trecînd prin Bucureşti, arată că a remis în oraşul nostru „cîteva pachete de scrisori armenilor cameniţeni", aşadar armenilor originari din Cameniţa şi care rămăseseră în legături de afaceri şi de familie cu cei din locul de baştină. Pe de altă parte, din 37 de pietre funerare armene din Bucureşti aparţinînd veacului al XIX-lea, nu mai puţin de 23 arată ca loc de naştere al decedaţilor Rusciukul. Una din cele mai vechi menţiuni privitoare la armenii bucureşteni este aceea cuprinsă în documentul din 1649, care arată că un loc de prăvălie şi de casă fusese în veacul al XVI-lea în stăpînirea jupîniţei Stanca Elezian (станка єлєзıан) şi că Mihnea-vodă Turcitul (1577—1583 şi 1585—1591) l-a cumpărat apoi de la Manole, fiul lui Elezeu, şi de la nepotu-său Hadîr. În veacul al XVII-lea ştirile se înmulţesc. La 20 septembrie 1659, un Senan armeanul cumpără cu zece ughi (galbeni) un loc de casă de la copiii lui Albul fuştaşul; fiul său, „Cerkez sin Senan armeanul", îl vinde la rîndu-i, la 12 aprilie 1677, jupînului Stamate, cu 40 de lei; ambele acte sînt inedite. Nu întotdeauna însă termenul „armean", ca şi acela de grec, sîrb, rus etc., arată în mod indubitabil originea etnică respectivă; cîteodată avem de-a face cu o poreclă, determinată de faptul că numitul avea legături cu armenii, grecii, sîrbii, ruşii etc. sau că ştia limba lor. Acesta e cazul lui „Neagul armeanul", al cărui fecior Stănilă îşi hotărniceşte, la 7 iunie 1675, prin „mahalagii de la biserica Săpunarilor", un loc al său. În cartea de întărire pe care Toma, judeţul oraşului, i-o dă, a doua zi, 8 iunie, Stănilă e arătat ca „feciorul Neagului călăraşul, pre poreclă Neagul armeanul". Şi aceste două acte sînt inedite. Printre semnele de hotar ale întinsului loc pe care îl stăpînea, chiar în oraş şi la marginea lui, Mitropolia din Bucureşti şi care constituia „vatra" acesteia, se aminteşte, în actul de hotărnicie din 1 iunie 1668, şi „stîlpul de piatră al armeanului"; el se afla în partea de sud-est, în afara oraşului, în apropiere de „drumul Giurgiului" şi de „heleşteul lui Şerban-vodă". Pe vremea lui Constantin Brîncoveanu, armenii din Bucureşti constituiau o „breaslă", plătind la vistierie o sumă forfetară („cu rupta"), ca şi evreii şi chiprovicenii. Ei aveau, la acea dată, în locul vechii biserici de lemn, din 1638, o biserică de zid, ridicată în 1685, cu banii unui bogat compatriot din Adrianopole, Hagi Harutiun Amira, al cărui nume aminteşte pe acela al lui Alexandru Amiras, cronicarul moldovean. Pentru această biserică, refăcută după 15 august 1742, dă Mihai Racoviţă, la 11 februarie 1743, un hrisov hotărînd ca toţi armenii, „cîţi sunt şezători aici în oraşul domniei-mele în Bucureşti şi cîţi vor fi cu prăvălii de vînd marfă şi se vor fi hrănind cu ver ce fel de meşteşug", să nu dea darea „fumăritului" la vistierie, ci să fie „pentru ajutorul şi chiverniseala bisericii... după cum au dat ei şi înainte la biserică în toţi timpii, nezăticniţi". Lăcaşul era situat, în mod firesc, în „mahalaua armenească", lîngă „uliţa armenească", pe care o aminteşte un vechi cîntec bucureştean: „Pe uliţa armenească, este-o curte boierească"... Dintre armenii bucureşteni, originari din Rusciuk, s-a ridicat la o deosebită vază şi putere Manuc-bei, om de încredere al marelui vizir Mustafa-paşa Bairactarul, avînd legături puternice cu ruşii — a dus tratative cu ei în 1808 în vederea încheierii păcii — şi posesor al unei imense averi. Protectorul său îl înştiinţează la 28 septembrie 1808 că l-a numit, prin firman împărătesc, domn al Moldovei, demnitate pe care însă Manuc n-o va ocupa efectiv, din cauza războiului. Numeroasele sale sate şi moşii sînt scutite de dări de către divanul ţării; în actul respectiv, din 5 iunie 1809, se arată motivul acestei liberalităţi: Manuc împrumutase „ţara" — recte vistieria — cu 100.000 de taleri şi, a doua oară, cu 60.000. Amintirea acestui fastuos potentat, care şi-a isprăvit zilele la domeniul său din Hînceşti, în Basarabia, s-a păstrat mai ales prin *hanul* pe care l-a clădit în Bucureşti, vestitul „han al lui Manuc", imortalizat în

stampele veacului trecut şi care, transformat şi purtînd după aceea numele de „Hotel Dacia“, subzistă pînă astăzi în „gura pieţii“. O catagrafie din 1817—1820 a armenilor din „mahalaua“ „Podul Mogoşoaia“ (sic!) arată 259 capi de familie; printre ei sînt 17 „tutungii“ sau negustori de tutun şi 7 „ciiugii“, adică tăietori de tutun în fire foarte subţiri — meserie specifică, 13 ibrişingii sau negustori de ibrişin („mătase răsucită pentru cusut şi brodat“), 11 croitori, 9 bogasieri, 7 cafegii, 7 băcani, 7 zarafi, 3 ceasornicari etc. Găsim şi 1 birjar şi 2 droşcari — deci birjile apăruseră mai înainte, iar nu în timpul războiului din 1828—1829, cum s-a crezut pînă acum — 1 lipscan, ba chiar şi 3 „moşieri“; vreo 40 dintre aceşti oameni din centrul oraşului poartă titlul de distincţie „aga“. Statistica din 1831 arată în trei mahalale — Popa Soare, Mîntuleasa şi Olari — 414 „suflete“ de armeni. La 1848 participă şi ei la revoluţie; s-au ţinut consfătuiri în „casa Melic“ de pe Strada Spătarului — una din puţinele case vechi mai răsărite rămase pînă astăzi — iar socrul lui Melic, Avedic Nazaretian, a fost arestat după înăbuşirea revoluţiei.

Colonia armeană din Bucureşti a primit un nou aflux la finele secolului XIX şi începutul celui prezent, în urma persecuţiunilor şi masacrelor la care au fost supuşi compatrioţii lor din imperiul turcesc. Un alt rînd de refugiaţi au sosit după primul război mondial şi o seamă dintre ei au ajuns, prin speculaţii în industrie şi comerţ, la situaţii materiale excepţionale. Cea mai veche şcoală armenească din Bucureşti datează din 1817; între 1833 şi 1840 au înfiinţat o societate culturală numită Ararat; biserica actuală, monumentală, a fost ridicată între 24 iulie 1911 şi 6 septembrie 1915, după modelul bisericii mari din Ecimiazin (Armenia). Alături e casa de cultură, înălţată prin stăruinţa învăţatului H. Dj. Siruni şi terminată în timpul celui de-al doilea război mondial. Trebuie menţionată de asemenea colecţia de artă Zambaccian cuprinzînd remarcabile picturi, donată statului şi devenită muzeu public.

Ca şi armenii, şi *evreii* au venit în Bucureşti din două direcţii: dinspre miazăzi, din oraşele peninsulei balcanice, şi dinspre miazănoapte, din Polonia şi Podolia. Cei dintîi sînt evreii spanioli, numiţi astfel deoarece au pornit din Spania, în urma persecuţiilor religioase ce au avut loc acolo; emigrînd spre est, mulţi au ajuns în oraşele mari ale peninsulei balcanice — Constantinopol, Salonic, Adrianopol — şi de aci s-au ridicat spre miazănoapte, trecînd Dunărea. Ei sînt cei mai vechi evrei din Bucureşti şi au reprezentat întotdeauna elemente de cultură şi rafinament în mijlocul conaţionalilor lor. Prima menţiune documentară despre prezenţa evreilor în Bucureşti e din vremea lui Mircea Ciobanul, cînd, pe la 1550, sînt amintiţi, cu numele lor, opt evrei, dintre care doi, Isac Rufus şi Habib Amato, au „prăvălie“, unul „David ibn Usa“ (fiul lui Usa — *ibn* fiind corespondentul arab al lui *ben* ebraic) e arătat ca „eminentul“, deci fruntaşul comunităţii, iar alţii — Iacob ben Habib, Abraham ben Eliezer, Iuda Rufus, Josef Rufus — ca participînd la lămurirea faptei puse în seama lui Iuda ben Gerson. S-ar putea ca şi diacul domnesc „Şain, fiul lui Iosif“, care scrie „în cetatea de scaun Bucureşti“ documentul din 17 aprilie 1560, să fi fost tot evreu. Pe vremea lui Brîncoveanu, evreii bucureşteni alcătuiau, ca şi armenii şi chiprovicenii, o „breaslă“, plătind o dare fixă către vistierie. Astfel, în 1694 ei dau, la „poclonul Hanului“, suma de 100 de ughi, la fel cu armenii. Îşi aveau locuinţele în partea de sud-est a oraşului, în mahalaua Jigniţei, unde se găsea şi sinagoga lor. Cunoaştem şi numele unui medic, „Avram jidovul“, care îngrijea, împreună cu alţi confraţi creştini, pe Brîncoveanu. Iar un document inedit, din 29 august 1698, ne relatează despre o prăvălie a egumenului Serafim de la mănăstirea Cernicăi vornicului, „în care prăvălie şade Isep jidovul“. În veacul al XVIII-lea ştirile despre evreii bucureşteni se înmulţesc. Iată cîteva din ele, întemeiate toate — cu excepţia celei din 18 august 1749 — pe acte inedite. La 1 iunie 1743, „Iosif sticlariul, feciorul lui Daniil ovreiul“, şi soţia lui, „Istera“ (Esther), iau cu chirie anuală de 8 taleri un loc de casă „la poarta domnească din jos“, de la biv-vel banul Manolache Lambrino şi soţia sa, „domniţa Bălaşa“; „şi noi să avem a ne face casă pe acest loc, să stăpînim noi părinţii şi copiii noştri“, îşi încheie Iosif actul. Ceea ce se şi întîmplă; o hotarnică din 18 august 1749 aminteşte de „casa lui Iosif ovreiul sticlariul, ce-i sînt leamnile pă locul domniţii Bălaşii Brîncovencii“. La 3 februarie 1764, într-o hotarnică a unui loc din mahalaua Săpunari, se vorbeşte de prăvălia „logofătului Constantin Burche, unde şade Sorica ovreica...“ Dintr-un act cu data de 26 octombrie 1774 aflăm că pe „un loc sterp“, „de la puşcărie în sus“, aparţinînd Mitropoliei, „au fost casele Iancului ovreiului“. Iar la 14 iunie 1782 e amintită „prăvăliia lui Hîrşu ovreiul“, pe uliţa cea mare de la scaunele vechi de carne. La începutul veacului al XIX-lea, vechea breaslă e numită „companie“; ea cuprinde, în septembrie 1820, 127 de nume (capi de familie), alcătuind 32 de „lude“ sau unităţi fiscale; fiecare lude plăteşte 14 taleri şi 48 de bani anual; în total 460 de taleri şi 96 de bani. Lista celor 127 de nume e interesantă şi prin faptul că dă meseriile respectivilor. Găsim o serie de zarafi, doi giuvaergii, doi argintari — dintre care unul poartă numele turcesc al meseriei: cuiumgiu — o seamă de „boccegii“ care umblau cu bocceaua de mărfuri în spate — un asemenea boccegiu a fost faimosul „Cilibi Moise“ cel cu cărticelele de proverbe şi „învăţături“ — un „lipiţcan“, adică lipscan, pe nume „Moise Bavaniste“, adică, zicem noi, Benvenisti, un „tăetor dă carne“, un „logofăt evreesc“, apoi povarnagii, tinichigii, cizmari, croitori, sticlari, ceprăzari, mămulari sau negustori de mărunţişuri — totuna cu tolbaşii — doi „mamelegii“ sau telali — termenul, de origine turcească, are, în secolul

al XVIII-lea, şi sensul de cămătar — un „pecetar" care făcea peceţi sau sigilii, un ciubucciu etc. Sînt şi unii la care nu se specifică nici o meserie, ca „Avram Cafea", probabil un ascendent al familiei Caffé de astăzi, „Moise sin Iosif Barbăroşie" sau „Maer sin David Dristorean". Numele acestuia din urmă înseamnă „din Dristor" sau Silistra; în realitate, el era negustor, „dîrstorenii" fiind şi ei o breaslă, în vremea fanarioţilor, ca şi „brăilenii" şi „braşovenii".

În prima jumătate a veacului al XIX-lea, numărul evreilor din Bucureşti creşte. Cifrele pe care ni le dau diferitele izvoare nu concordă, ce-i dreptul, totuşi arată un spor important. El se datorează în special evreilor polonezi (galiţieni), care coboară spre miazăzi, aşezîndu-se mai întîi în tîrgurile moldovene şi apoi în cele muntene. Un călător străin, Clausewitz, care trece prin oraş în mai 1824, crede că din cei 80.000 de locuitori ai lui, 6.000 sînt ovrei, iar 4.000 germani. Cincisprezece ani mai tîrziu, în 1839, doi misionari scoţieni, în trecere şi ei prin Bucureşti, spun că în privinţa numărului evreilor li s-au dat trei cifre: 2.800 — cifra consulului britanic — 5.000 şi 7.000; mai probabilă pare cea de a doua. Există — adaugă ei — şapte sinagogi aparţinînd evreilor polonezi şi o frumoasă sinagogă a celor spanioli, care sînt cei mai bogaţi şi mai influenţi din comunitate. Neugebauer, în lucrarea lui din 1848 asupra Moldovei şi Ţării Româneşti, ştie numai de cinci sinagogi. Pentru anul 1904, Frédéric Damé evaluează numărul evreilor bucureşteni la circa 50.000, populaţia totală a oraşului fiind de 290.740. După primul război mondial s-a înregistrat un spor, determinat mai ales de afluxul evreilor din noile provincii. Recensămîntul din 1956 dă cifra de 44.202, ceea ce reflectă desigur fenomenul de contopire cu populaţia majoritară. Semnificativ sub acest raport e faptul că, din punctul de vedere al limbii, abia o zecime din numărul de mai sus — exact 4.425 — au declarat ca limbă maternă idişul; toţi ceilalţi au declarat limba română.

Aceşti conlocuitori ai noştri au dat capitalei şi doi mecenaţi: pe *Manoah Hillel*, care şi-a lăsat întreaga avere, strînsă din operaţiuni bancare, Universităţii din Bucureşti, spre a se acorda studenţilor burse şi premii — scriitorul acestor rînduri a fost şi el unul din beneficiari — şi pe *Jacques Elias*, care a donat marea sa avere Academiei Române în scopuri culturale şi filantropice; din venitul acestei averi s-a ridicat la începutul celui de-al doilea război mondial spitalul modern care poartă numele donatorului.

Dintre ceilalţi conlocuitori de origine străină ai Bucureştilor, primii, în ce priveşte numărul, sînt *ungurii*. În epoca veche, colonia lor era mai puţin importantă; ea a crescut considerabil însă în secolul al XIX-lea şi mai ales după războiul de întregire. Capitala a oferit întinse posibilităţi de lucru surplusului de populaţie din secuime. În 1899 numărul „supuşilor austro-ungari" — aşa erau trecuţi în statistici toţi cei proveniţi din fosta monarhie — trecea de 38.000; ei cuprindeau însă şi români din Transilvania.

Germanii, sau, cum le spuneam noi, „*nemţii*", sînt constataţi documentar de timpuriu: călătorul francez Pierre Lescalopier, care trece prin Bucureşti în 1574, aminteşte de biserica „luterană" de aici. După părerea conaţionalului lor de origine, von Reimers, care-i vizitează în iulie 1793, numărul lor se ridica la „vreo 400", o seamă dintre ei saşi din Transilvania.

Erau buni meseriaşi; cîţiva ţineau „birturi" — termenul e de origine germană (*Wirt*) — cum e birtul la care se opreşte rusul Bantîş-Kamensky la 26 mai 1808. Călătorul Clausewitz dă, în 1824, cifra, mult exagerată, de 4.000; în realitate, nu vor fi atîţia nici după al doilea război mondial. Gospodari, întreprinzători şi solidari, ei se manifestă în industrie — cităm, între altele, fabricile de pîine Müller şi Gagel — în grădinărie — amintim pe creatorii Cişmigiului de azi: Mayer şi Rebhuhn — şi în tot ce înseamnă tehnică. Pentru înaintaşii noştri, „neamţ" ajunsese chiar sinonim cu „meşter", cu „tehnician"; iar preţuirea pe care au arătat-o întotdeauna aceşti meşteri vinurilor şi ţuicii noastre a dat naştere bine cunoscutei zicale: „a luat luleaua neamţului". Şi-au avut de timpuriu gazeta lor: *Bukarester Deutsche Zeitung*; primul număr a apărut în 1845; au avut de asemenea şcoli confesionale şi o asociaţie sportivă (Turnverein).

Un loc aparte au ocupat *albanezii*, cunoscuţi în popor sub numele de *arbănaşi*; un „Gheca arbănaşul" apare printre „aldămăşari" în actul inedit din 30 martie 1628 privind vînzarea unui loc de casă în Bucureşti. Li s-a mai zis şi arnăuţi, acest al doilea nume căpătînd, cu vremea, şi o accepţiune tehnică: ostaş de pază, gardian. Într-adevăr, albanezii au fost întotdeauna utilizaţi ca soldaţi în garda personală a domnilor, precum şi ca păzitori înarmaţi la conace sau domeniile mai importante.

În epoca fanariotă şi chiar cîteva decenii după aceea, arnăutul, cu costumul lui caracteristic, brodat cu fir şi purtînd hangerul la brîu, era nelipsit din casele mari, însoţind întotdeauna, în spatele caleştii, pe stăpîn. Unii strîngeau bani buni şi-şi durau case temeinice. La 8 septembrie 1780 se făcea o cercetare pentru locul morii de la Gorgan al Mănăstirii Radu-Vodă, loc încălcat între alţii şi de un „Lolea arnăutul", vecin de proprietate. Documentul, inedit, ne arată că acest arnăut făcuse, după suirea lui Alexandru Ipsilanti în scaun (1774), „case înalte de cărămidă şi cu prăvălii dedesupt". Dar nu se mulţumise numai cu locul lui şi cu ce încălcase din locul morii, ci „au întrat şi în lumina Dîmboviţii, de au coprinsu cîtva din apă cu taraşi, de au depărtat Dîmboviţa de zidul acelor case".

Numărul *turcilor* din Bucureşti a mers scăzînd. Erau mulţi în veacurile XVI—XVIII, îndeletnicin-

du-se mai toţi cu negustoria (vezi şi mai înainte, p. 57, 63 etc.). Pe la 1728—1730, un „Chirco sin Manea“, armean, vinde, printr-un act inedit şi „fără leat“, lui Bairam, căpitanul de lipcani, o casă în oraş, pe care o cumpărase şi el de la „părintele egumenul de la Sfeta Catalina“ (Mănăstirea Sf. Ecaterina). Printre martori sînt „jupînul Moamet“, „Bichir-aga“ şi „Osman-aga“, turci cu toţii, după nume, ca şi cumpărătorul. A existat în Bucureşti un încăpător „caravanserai“ turcesc, cu „mecet“ (lăcaş religios musulman) şi cu baie şi grădină, pe malul drept al Dîmboviţei, pe Podul Beilicului (Calea Şerban-Vodă); aici a tras probabil în 1659 Evlia Celebi, neobositul călător, care ne descrie acest han turcesc; aici trăgeau şi unii din negustorii care veneau cu marfă de la „Udrii“ (Adrianopol) sau Stambul, precum şi curierii şi slujbaşii Porţii trimişi cu treburi în Principate. Mai tîrziu, mecetul a fost în partea de răsărit a oraşului, pe strada care pînă astăzi poartă acest nume; după aceea în Parcul Libertăţii, fiind construit cu prilejul Expoziţiei din 1906; actualmente se află în vecinătatea parcului. Musulmanii din Bucureşti şi-au sporit mai tîrziu numărul prin aducerea unui grup de 70 de familii (354 de persoane) din părţile Mangaliei; alcătuite din ţigani mahomedani, vorbind turceşte şi tătăreşte şi avînd drept şef un bulibaşă, au fost aşezate în preajma „Cociocului“, în partea de sud a oraşului.

Pe lîngă turci erau şi o seamă de arabi, sirieni sau egipteni. La 2 noiembrie 1693, doi „arbănaşi“, Dima şi Leca, vînd jupînului Hagi Gheorghe Halepliul — originar din Alepul Siriei — un loc de casă în mahalaua Colţea; cumpărătorul iscăleşte cu litere arabe, dar, mai tîrziu, după şapte ani, şi cu chirilice: „Eu, Hagi Gheorghie“. În afară de negustori şi clerici — Patriarhia de Antiohia îşi avea metohul ei în Bucureşti, la mănăstirea Sf. Spiridon-Vechi, a cărei biserică, acum mult sub nivelul străzii, are pisania în limba arabă — aceşti arabi erau şi „comişi“, adică îngrijitori ai cailor de rasă din grajdurile mai-mărimilor. Ne-o spune limpede Paul de Alep, însoţitorul patriarhului Macarie al Antiohiei, cu prilejul îndelungatei vizite pe care o face în ţară, sub Matei Basarab şi Constantin Şerban; el adaugă că aceşti „comişi“ — în realitate comişei şi, cel mult, treti-comişi — „sînt originari din ţara noastră — adică din Siria — şi din Egipt, mahomedani şi creştini“.

Se constată şi *ruşi* în Bucureşti. Se îndeletniceau cu negoţul, importînd „marfă rusească“, în primul rînd blănuri scumpe — samur sau zibelină, cacom sau hermelină, sîngeap sau petit-gris, vulpi „negre“, „pieIicele de miel creţ persan“, brumării sau negre (astrahan) etc. — apoi piei tăbăcite (iuftul), „pînză şi barchet de Moscova“, „oţel şi fier de Tula“, mai tîrziu ceai, icre de Manciuria şi o serie de alte articole. Cunoaştem pe un mare angrosist bucureştean de blănuri scumpe, din vremea lui Constantin Brîncoveanu: e „Porfir cupeţu“, un nume obişnuit la ruşi; el ridică de la vistierie o singură dată, la 20 decembrie 1696, suma importantă de 4.000 de taleri şi mai are de primit încă 3.000. Exportau în schimb produse de ale noastre, în primul rînd vin, pe care negustorii „cazaclii“ — mulţi din ei erau însă români — il transportau cu carele nu numai în Ucraina de miazăzi, în ţara căzăcească — de aici numele lor — dar şi mai departe, spre Kiev şi Nejin. Cronica povesteşte că nişte negustori moscoviţi fiind ucişi şi prădaţi pe vremea lui Antonie-vodă din Popeşti, domnul a făcut cercetare şi, descoperind pe unul din ucigaşi, după „dreaptă judecată, l-au înţepat — adică l-au tras în ţeapă — în movila den marginea tîrgului despre Dudeşti...“ Încă din veacul al XVI-lea şi continuînd pînă în al XVIII-lea, exista la curte, adeseori, şi un corp de gardă alcătuit din „cazaci“: unii erau, într-adevăr, cazaci ruşi, alţii însă, ca şi cazacliii, români sadea. Brîncoveanu avea, potrivit însemnărilor vistieriei, cinci „steaguri“ de „cazaci călăreţi“, cu un efectiv de 262 de soldaţi, 10 zapcii şi 4 căpitani. La 15 mai 1736, bucureşteanul Iorga al Mantii vinde cu 30 de taleri „lui Dumitru Cazacul“ „o căscioară la Scaune şi cu o pimnicioară-başcă“, pe care el însuşi o cumpărase de la „Stoian sîrbul“; actul e inedit. Un adaos a primit colonia rusă a oraşului nostru prin lipovenii „scapeţi“ („imaculaţii“), care, fugind de persecuţia religioasă îndreptată contra lor de regimul ţarist, s-au aşezat la începutul veacului al XIX-lea, în preajma lui 1820, în diferite locuri la noi, un număr apreciabil stabilindu-se în Bucureşti. Din ei s-au recrutat faimoşii „muscali“, staţionînd cu trăsurile lor elegante, trase de cai focoşi, în Piaţa Teatrului, la „Bulevard“ şi la Grădina Episcopiei (Ateneul de azi). Îmbrăcaţi în caftane lungi de catifea, încinşi cu brîie late de mătase, vara cu şapcă, iarna cu căciuliţe de astrahan, ajunseseră o caracteristică a Bucureştilor, relevată de călătorii străini. Unul din aceşti muscali, Ivanuşka, a fost imortalizat de Caragiale în schiţa *Micile economii*.

Italieni sînt amintiţi în oraşul nostru în 1632 de către Paul Strassburgh, trimisul regelui Suediei, în drum spre Constantinopole. El spune că „toate căile şi pieţele oraşului erau pline cu mărfuri preţioase, pe care negutătorii italieni, greci, armeni şi turci le expuseseră spre vînzare“. Un negustor, „Stoica Veneţeanul, sluga lui Chir Balan“, apare ca martor într-un act bucureştean inedit, din 12 februarie 1688, privind o pivniţă de piatră. S-ar putea însă ca în cazul acesta să avem de-a face cu o poreclă, mai ales că numele de Stoica arată mai degrabă un român sau un „sîrb“, iar situaţia lui e aceea de „slugă“ deci vînzător în prăvălie, calfă de negustor. Un „Vasile Veneţianul“ găsim în Bucureşti sub Alexandru Ipsilanti (1774—1782); poate şi aici e tot o poreclă. Spre comparaţie cităm pe „Alexandru sin Matei Veneţianul“, bulgar din Brădiceni, pomenit înainte de 1739. În schimb, „Ioan Neamţul neguţătoriu“, pomenit în actul inedit din 1793, decembrie 18, e în realitate... italian, după cum rezultă cu certitudine

din iscălitura lui: „Giovanne Sclaevmelti (?) mercante". Pentru oamenii din popor, şi chiar pentru diacul actului, străinul din părţi mai îndepărtate, nu din vecinătatea cunoscută — sîrb, grec, arbănaş, rus — era... neamţ. Colonia italiană din Bucureşti sporeşte mult în secolul al XIX-lea; noii-veniţi sînt în special constructori, zidari, cioplitori de piatră şi marmură, mozaicari — îndeletniciri naţionale italiene. Sînt şi ascuţitori şi fabricanţi de umbrele. Recensămîntul din 1889 constată un număr de 593; au o şcoală a lor, au determinat numele unei străzi, Strada Italiană, iar între cele două războaie mondiale au ridicat o frumoasă biserică, în cărămidă aparentă şi cu obişnuita campanilă alături (pe Bulevardul Bălcescu).

O deosebită influenţă au exercitat în domeniul cultural şi în viaţa de societate *francezii* din Bucureşti. Sporadic îi întîlnim încă în veacul al XVII-lea; se ştie că Brîncoveanu avea ca bucătar-şef un francez, şi poate că şi grădinarul-şef, „Frîncul", să fi fost de acelaşi neam. În epoca fanariotă ei sînt secretari domneşti — un Flachat, de pildă, sub Constantin Mavrocordat — de asemenea negustori, ca Linchou, din care se trage familia boierească Lenş. Importanţa şi numărul lor sporeşte în epoca Revoluţiei franceze, dar mai ales în veacul al XIX-lea şi în special în perioada 1822—1866. Ei sînt acum profesori, ca bine cunoscutul Vaillant, preceptori, directori de pensioane, secretari. Tineretul bucureştean învaţă franţuzeşte în şcoli întemeiate şi conduse de ei, învaţă dansul şi „manierele", felul de comportare în societate. Franceza devine limba obişnuită nu numai a „saloanelor", dar a întregii pături conducătoare şi a unei bune părţi din intelectualitate şi marea burghezie; Bucureştii ţin locul întîi în raport cu populaţia, în Europa, în ce priveşte difuzarea cărţilor şi a periodicelor pariziene. Restaurantele cele mai bune au bucătari francezi, neîntrecuţi, iar moda feminină şi chiar masculină imită, direct sau indirect, prin intermediul Vienei, pe aceea a Parisului. Sub Cuza-vodă, aparatul de stat e reorganizat după model francez de către cele două misiuni, civilă şi militară, care stau ani de zile în capitala noastră. Ca număr, francezii din Bucureşti nu sînt mulţi: 285 în 1860, ei ajung în 1890 la 732; o creştere mai însemnată va avea loc după primul război mondial, cînd colonia ajunge la peste 2.000 şi cînd se întemeiază, pe Bulevardul Dacia, Institutul de cultură franceză. Influenţa lor în secolul al XIX-lea se explică în primul rînd prin aceea că ei erau reprezentanţii marelui popor care a dat lumii valori nepieritoare, într-o limbă de circulaţie universală, apoi prin împrejurarea că găseau un mediu receptiv: mulţi dintre conducători — de la vodă pînă la administratorii de judeţ — studiaseră la Paris.

Englezii au fost în număr foarte redus şi s-au ocupat exclusiv cu afacerile, cu comerţul. Interesantă e totuşi prezenţa, în Bucureşti, în 1785, a unui german Weber, care, potrivit afirmaţiei călătorului anglo-saxon Bentham, avea drept îndeletnicire „totală sau parţială" lecţiile de engleză pe care le dădea în oraş. Ceea ce înseamnă că erau amatori de a învăţa această limbă încă de pe atunci. Tot Bentham ne spune că agentul austriac din Bucureşti avea „o foarte bună bibliotecă englezească". Redusa colonie engleză din Bucureşti şi-a zidit totuşi o biserică a ei, anglicană, lîngă „Grădina Icoanei", biserică terminată în preajma războiului nostru din 1916. A avut şi un cămin, în Strada Berzei, iar British Council, organismul de propagandă din Londra, a întemeiat, înainte de cel de-al doilea război mondial, o secţie a sa în Bucureşti.

Am avut şi un număr, iarăşi redus, de *polonezi* sau, cum le spune poporul, de „leşi". Un document inedit din 22 februarie 1734 aminteşte, în mahalaua Săpunari, de „casa lui jupînul Dumitru Lehliul", adică din Polonia. Ceea ce nu înseamnă că acest jupîn era neapărat polonez: termenul putea fi şi o poreclă, determinată de relaţii de comerţ sau de altă natură; pentru comparaţie, cităm numele de „Misirliul", adică din Misir (Egipt, în turceşte). Numărul polonezilor s-a înmulţit prin refugiaţii veniţi în Principate în urma înăbuşirii insurecţiilor lor naţionale din 1830 şi 1863; unii din ei s-au aşezat în Bucureşti, unde o stradă centrală poartă numele de Strada Polonă.

Am lăsat la urmă pe *ţigani*, din cauza situaţiei lor grele, de *robi*, pe care au avut-o, de la început pînă în plin veac al XIX-lea. Erau robi ai domniei, ai boierilor şi ai mănăstirilor, locuind în sălaşe, într-o latură a curţilor boiereşti şi în preajma lăcaşurilor mănăstireşti. Aceia ai Mitropoliei îşi aveau bordeiele la poalele dealului, în partea de miazănoapte, în „ţigănie". După eliberare, sub Ştirbei-vodă — aceea decretată în 1848, de revoluţionari, fusese anulată de guvernul reacţionar al caimacamului Constantin Cantacuzino, instalat de turci — o sumă de ţigani s-au tras spre marginea oraşului, spre Colentina, Tei, Plumbuita etc., continuîndu-şi îndeletnicirile tradiţionale de meşteri în lucrul fierului şi aramei (potcovari, lăcătuşi, căldărari, spoitori), de lăutari — cu veche şi îndreptăţită faimă — şi de „pieptănari", iar femeile lor vînzînd flori şi diverse produse alimentare (porumb fiert şi „floricele": vezi fig. 96 şi 97).

Unii dintre ţigani care izbuteau să se elibereze şi-şi vedeau temeinic de meserie puteau să ajungă la o situaţie deosebită şi sub raport social şi sub acela material. E cazul lui Dumitraşco, vătaful de căldărari — deci fruntaşul breslei — asupra căruia ne dau detalii o serie de acte din prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Din „diiata" inedită pe care şi-o face la 6 aprilie 1727, fiind bolnav, rezultă că avea trei case — într-una din ele stătea cu chirie un „doftor" — apoi vie, două pivniţe, cu vinuri în ele, bani împrumutaţi altora, şi, bineînţeles, „meşteşugul" său, adică uneltele meseriei, cu marfa respectivă şi „haine". Dar, făcîndu-se bine, revine, peste nouă ani, în 1736, iunie 21, asupra testamentului şi nu mai lasă soţiei sale „o casă cu pimniţă şi cu locul ei", aşa cum hotă-

rise anterior; motivul: „avind... pricină cu soția mea, pentru că mi-au călcat cinstea“ și „nici făcind copii cu dînsa“; de aceea lasă zisa casă Mitropoliei. Dintr-un act ulterior, din 13 decembrie 1742, prin care se revendică această casă cu pivniță de către „Bobolina, sora lui Dumitrașco țiganul căldărariul“, se vede clar de ce neam era bogatul „vătaf“. Numărul țiganilor a fost destul de mare; o catagrafie din decembrie 1831 ne arată că numai cei „boierești“ se ridicau la 3.386. În 1860, pictorul francez Lancelot care a vizitat orașul și țara, lăsîndu-ne nu numai o descriere a celor văzute, dar și interesante desenuri, evaluează pe țiganii bucureșteni la „nouă mii“.

COMPONENȚA SOCIALĂ

După cum era diferențiată sub raportul etnic, pe lîngă românii — majoritari — trăind, în înțelegere cu aceștia, tot felul de străini, tot așa era diferențiată populația Bucureștilor și sub raportul social. Existau în oraș patru mari categorii: *orășeni*, care formau elementul caracteristic sau specific, apoi *boieri*, cuprinzînd atît pe marii dregători și subalternii lor, cît și pe foștii dregători proprietari de moșii, apoi *rumâni* sau *vecini* — mai tîrziu clăcași — și, în sfîrșit, *robii*, țigani. Clericii și ostașii făceau parte din primele două categorii: prin fruntașii lor — înalți ierarhi, egumeni de mănăstiri și comandanți militari, din boierime, iar prin masa sau grosul lor — preoți de mir și ostași de rînd — din orășenime.

Orășenii sau tîrgoveții, adică mulțimea meseriașilor și negustorilor, au imprimat pecetea lor așezării, determinîndu-i și regimul special juridic, administrativ și fiscal. Ei au constituit și majoritatea populației, întrecînd pe toate celelalte categorii luate împreună. Nu avem date precise pentru epoca mai veche, dar prima statistică detaliată, aceea din decembrie 1831, arată, în cele cinci culori sau „văpsele“ ale orașului, un total de 10.801 bărbați aparținînd acestei categorii — „clasă de mijloc“, citim în text — față de 615 boieri, 256 de preoți și 137 de călugări. Iar dacă adăugăm și pe membrii familiilor lor, soție și copii, atunci obținem totalul de 38.523 pentru orășeni, față de 2.598 pentru boieri și 1.252 pentru clerici. Cifrele sînt, după părerea noastră, inferioare realității, dar ceea ce interesează e *raportul* numeric dintre diferitele categorii. Trebuie să se adauge apoi la „clasa de mijloc“ și cea mai mare parte din cele 7.981 de „slugi“, „slujnice“ și copiii acestora care servesc zisei clase; în realitate, e vorba — în majoritatea cazurilor — de calfe și ucenici de meseriași și negustori, după cum rezultă ușor examinînd cifrele culorii de roșu, care cuprinde centrul comercial, „tîrgul“ propriu-zis. Aici statistica ne arată la 1.867 de negustori și meșteri nu mai puțin de 2.831 de „slugi“ și 854 de „slujnice“; majoritatea acestora sînt, evident, cei care ajută la purtatul treburilor, la fabricarea și vînzarea diferitelor articole, deci calfe, ucenici și vînzători, o minoritate constituind-o personalul de serviciu propriu-zis. Și în statistica bucureșteană din 1832, „clasa mijlocie“ însumează 46.406 locuitori din totalul de 72.595, deci majoritatea absolută. Meseriașii și negustorii au format nucleul burgheziei; aceasta nu s-a înfățișat însă ca o clasă socială unitară, ci s-a diferențiat, la rîndu-i, în mai multe categorii; procesul de diferențiere e vechi, dar se accentuează în cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea. În fruntea burgheziei, la începutul secolului al XX-lea e *marea burghezie*, cuprinzînd pe industriași, bancheri, marii negustori și pe înalții funcționari ai statului; urmează apoi burghezia mijlocie reprezentată de liberii profesioniști, de funcționarii, negustorii și meseriașii de mijloc, ultimii avînd prăvălii și ateliere proprii; la urmă e mica burghezie, alcătuită din meseriașii, negustorii și slujbașii mici. Drumurile acestor categorii ale burgheziei se despart: marea burghezie devine, din cauza intereselor similare, aliata boierimii și moșierimii, în timp ce burghezia mică, tot mai săracă, se apropie de muncitorime.

Boierii, adică dregătorii și stăpînii de moșii, au reprezentat întotdeauna în oraș o minoritate numerică, dar care avea puterea politică și o importantă bază economică. Ei stăpîneau întinse suprafețe atît în cuprinsul Bucureștilor, cît și la marginea lor. Citām astfel pe *Bălăceni*, pe care tradiția consemnată în cîntecul popular îi socotește contemporani cu însăși întemeierea orașului și care aveau proprietățile lor în coasta Curții domnești, unde este azi biserica Sf. Dumitru (Biserica de Jurămînt) și Palatul Poștei centrale (vezi fig. 177). Citām, de asemenea, pe *Cantacuzini*, a căror casă de zid, de mari proporții, se afla pe malul drept al Dîmboviței, între bisericile Sf. Apostoli și Antim; o parte din cuprinsul ei a fost dat de curînd la iveală prin săpături. Ei stăpîneau întinderi mari pe ambele maluri ale apei; printr-una din proprietățile lor, cuprinzînd așezarea lui Șerban Cantacuzino și Biserica Doamnei, a deschis Constantin Brîncoveanu Podul Mogoșoaiei, noua arteră destinată unui strălucit viitor. *Ghiculeștii* posedau un întins domeniu la marginea de nord-est a orașului, unde se află azi Parcul Tei, palatul zidit de Grigore Ghica, în 1822, și întreg cartierul Tei și o parte din Colentina. Aceasta, în afară de numeroasele proprietăți și case din cuprinsul orașului. Pe vremea lui Brîncoveanu, nu mai puțin de 41 (patruzeci și una) de familii boierești, de la Argetoieni, Bălăceni, Bălaci și Brăiloi pînă la Urdăreni, Văcărești, Vărzari și Zătreni, sînt arătate în condica domnească drept stăpîne de case și curți în București. Numărul lor crește continuu. Statistica din decembrie 1831 ne dă cifra de 615 „boieri“, capi de familie; ei au în slujba lor 2.371 „slugi“ și „slujnice“ (inclusiv copiii acestora), precum și 3.386 de țigani și țigănci (inclusiv copiii)

Fig. 177 – Stema Casei Bălăceanu; pe scut, leul ţinînd o sabie; în partea superioară, coroana de comite al imperiului austriac; în partea inferioară, o decoraţie rusească şi una turcească. (C.C.G.)

Importanţa boierilor bucureşteni e maximă în epoca Regulamentului Organic; prima lovitură o primesc prin Convenţia de la Paris (1858), care desfiinţează titlurile nobiliare şi proclamă egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii; a doua lovitură, mai serioasă — căci egalitatea proclamată era numai în teorie — o primesc prin noua lege electorală, din vremea lui Cuza, şi mai ales prin exproprierea din 1864; puterea lor se mai menţine totuşi în bună parte pînă la introducerea votului universal şi la exproprierea de după primul război mondial cînd „boierii" încetează de a mai avea puterea politică anterioară — Partidul conservator se desfiinţează — şi, în parte, puterea economică aferentă moşiilor. Urmaşii lor pierd şi ultimele resturi de avere prin reformele intervenite după 23 august 1944 (reforma agrară din martie 1945, reforma monetară din august 1947, exproprierea totală din 1949, naţionalizarea unor imobile urbane din 1950); în felul acesta, „boierimea" — sinonimă în ultimele decenii cu „moşierimea" — e desfiinţată ca clasă socială.

Au fost şi *rumâni* sau vecini printre vechii locuitori ai oraşului. Îi constatăm documentar în alte centre urbane, ca Rimnicul-Vilcii şi Tîrgovişte; în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea ei au existat şi în Bucureşti, provenind fie din satul originar din care s-a dezvoltat tîrgul, fie din satele încorporate în decursul vremii. După desfiinţarea *rumâniei*, sub Constantin Mavrocordat (5/16 august 1746), se constată în cuprinsul oraşului *clăcaşi* lucrînd pe moşiile din vecinătate ale boierilor şi mănăstirilor. Dar atît rumânii sau vecinii, cît şi clăcaşii au constituit o minoritate, chiar o mică minoritate. Ei se recrutau din populaţia orăşenească de la margine, care practica agricultura şi care a fost întotdeauna o categorie obişnuită între locuitorii tîrgurilor sau oraşelor noastre. Această categorie cuprindea de altfel şi pe toţi cei ce se ocupau cu grădinăria, cu via, cu pomicultura, cu albinăritul, sericicultura, creşterea vacilor de lapte etc. În epoca Unirii — cifrele le dăm după „Analele statistice" din 1860 — „agricultorii" din Bucureşti erau în număr de aproape 7.400; dar din aceştia numai 317 sînt arătaţi drept „clăcaşi". O dată cu împroprietărirea lui Cuza, în 1864, dispare această ultimă categorie din populaţia capitalei.

Robi au fost ţiganii; în Ţara Românească n-au existat şi robi tătari, ca în Moldova primelor veacuri. Deşi situaţia lor socială şi materială era dintre cele mai grele, putînd fi bătuţi, umiliţi, asupriţi şi exploataţi de stăpînii lor — numai viaţa nu aveau dreptul să le-o ia, cu toate că şi asta se întîmpla uneori — puteau totuşi, în anumite cazuri, să-şi amelioreze starea. Nu ne referim la cei care-şi dobîndeau libertatea prin iertare sau răscumpărare cu bani, cum a fost, credem, cazul lui Dumitru, vătaful de căldărari citat mai înainte, sau al celor doi ţigani, Oprea şi Stan, „feciorii Orzii ţiganul", care, la 6 mai 1572, vînd un loc de casă în Bucureşti lui Cuciuc grecul cu 150 de aspri, ci la ceilalţi rămaşi în condiţia de robi. Aceştia aveau drept de proprietate asupra îmbunătăţirilor pe care le făceau pe pămîntul altuia, asupra viei sau livezii, de pildă, pe care o plantau sau asupra casei pe care o ridicau; puteau să le vîndă, încasînd preţul lor.

Prin eliberarea ţiganilor boiereşti, în 1855 — cei mănăstireşti şi domneşti fuseseră eliberaţi mai înainte — şi această categorie încetează de a mai exista.

Cele patru categorii sociale au avut, aşa cum am arătat, o evoluţie diferită în decursul timpului; această evoluţie s-a accentuat în ultimul secol şi jumătate, transformîndu-se revoluţionar după 23 august 1944. Robii şi clăcaşii au dispărut în secolul al XIX-lea; boierimea, după o lungă perioadă de dominaţie, atingînd maximumul la începutul aceluiaşi secol, a evoluat apoi regresiv, fiind înlocuită treptat de burghezie; burghezia, la rîndul ei, va fi minată prin formarea şi creşterea păturii muncitoreşti. Această dezvoltare a păturii muncitoreşti formează, sub raportul social, fenomenul cel mai important al ultimului secol de viaţă bucureşteană. Alcătuită, la început, din lucrătorii salariaţi ai meşterilor, ei îşi sporesc rîndurile prin înfiinţarea manufacturilor, care utilizau zeci şi, uneori, chiar sute de lucrători. (Ca exemplu, cităm cazul manufacturii de postav de la Pociovaliştea, în Ilfov, la nord de Bucureşti, care utiliza în 1794 nu mai puţin de 340 de muncitori.) Dar creşterea deosebită a numărului muncitorilor are loc abia o dată cu înfiinţarea *fabricilor*, adică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Statistica din 1902 arată că în Bucureşti se aflau atunci 178 de întreprinderi industriale; numărul lucrătorilor —

împreună cu acela al celor 18 întreprinderi din județul Ilfov, din care o bună parte era în jurul capitalei. Dudești, Chitila, Buftea etc. — se ridica la 15.618. La aceștia trebuie să se adauge, însă, lucrătorii din atelierele mici și mijlocii, însumînd și ei cîteva mii. Încă la începutul secolului al XX-lea, muncitorii reprezintă așadar un factor apreciabil; ponderea lor politică este însă mică în raport cu aceea a burgheziei și a moșierimii (vezi mai sus, p. 185). Numărul lucrătorilor crește considerabil în perioada dintre cele două războaie, paralel cu creșterea numărului fabricilor, și face un adevărat salt în ultimul deceniu și jumătate, după naționalizarea întreprinderilor industriale: de la 110.679, cîți erau în 1950, ei ajung la 167.739 în 1958 și la 240.500 în 1964; în același interval numărul global al salariaților industriali, inclusiv muncitorii, trece de la 151.552 la 202.138 și apoi la 286.300. (Pentru dezvoltarea industriei socialiste a Bucureștilor, vezi mai sus pp. 218—219.) Prin urmare, în timp ce muncitorii sporesc cu 129.821 în răstimpul 1950—1964, restul salariaților industriali crește cu numai 4927 adică de la 40.873 la 45.800. Dar lucrul cel mai important nu este creșterea numerică a muncitorilor, ci faptul că, după 23 august 1944, și în special după 30 decembrie 1947, *ei ajung elementul conducător politic*, înlăturînd burghezia și resturile moșierimii. Muncitorimea ocupă acum primul loc în ierarhia socială; ea deține puterea în stat; ea conduce fabricile; ea este acum *elementul reprezentativ* al Bucureștilor.

BIBLIOGRAFIE

I. *Cifra populației.* 1. G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, 463 p. in 8°; 2. Dr. A. Golopenția și Dr. D. C. Georgescu, *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensămîntului*, București, 1948, 48 p. in 4°; 3. Institutul de proiectare „Proiect-București". *Schița planului general de sistematizare a orașului București*, 1956, 2 volume manuscrise, București, 1956, 545 p. in 4°, cu o serie de anexe; 4. Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București, 1947, 318 p. in 8°; 5. *Anuarul statistic al R.P.R., 1957*, București, 1957, 274 p. in 8°; 6. Ion Ionașcu, Aron Petric, Pompiliu Caraioan, *București, Pagini de istorie*, București, 1961, 209 p. in 8° 7. *București. Ghid*, București, 1962, 390 p. in 8°.

II. *Componența etnică și socială.* 8. Vintilă Mihăilescu, *Bucureștii din punct de vedere geografic și antropogeografic*, în *Anuarul de geografie și antropogeografie, 1914—1915*, București, 1915, p. 145—225, cu o hartă; 9. Dr. M. A. Halevy, *Comunitățile evreilor din Iași și București*, vol. I, București, 1931, 112 p. in 8°; 10. G. M. Petrescu-Sava, *Tîrguri și orașe între Buzău, Tîrgoviște și București*, ediția a treia, București, 1937, 110 p. in 8°; 11. Franz Babinger *Originea și sfîrșitul lui Vasile Lupu*, in *Mem. secț. ist. Acad. Rom.*, seria 3, t. XVIII (1937), p. 63—82; 12. Christu Vasile, *Les Bulgares, oeuvre inédite de Zamfir Arbore*, în *Balcania*, I (1938), p. 96—147; 13. G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, 1939, 376 p. in 8°, cu două planșe; 14. Victor Papacostea, *Passioniștii în Bulgaria și Muntenia. Episcopul Francisc Ferreri (1740—1813)*, în *Balcania*, II — III (1939 — 1940), p. 381 — 401; 15. H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a Țărilor Române*, în *Balcania*, II—III (1939—1940), p. 107—197; 16. Constantin C. Giurescu, *„Oltenii" și Basarabia. Colonizări muntene în sudul Moldovei în veacurile XIV și XV*, București, 1941, 10 p. in 8°; 17. I. Velicu, *Institutul de la Sfinții Apostoli și începutul mișcării de redeșteptare a românilor macedoneni*, in *Rev. ist. rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 272—286; 18. Marcel Romanescu, *Argintăria la bănățeni și românii balcanici în veacurile XVI—XVIII*, în *Rev. ist. rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 95—133, cu XIV planșe; 19. H. Dj. Siruni, *Bairakdar Moustafa-pacha et Manouk-bey, „Prince de Moldavie"*, în *Balcania*, VII (1943), p. 53—100; 20. G.D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească, I. (1389—1495)*, București, 1943, 371 p. in 8°; 21. H. Dj. Siruni, *Casa culturală armeană*, București, 1944, 64 p. in 8°, cu planșe; 22. Constantin C. Giurescu, *Relațiile economice dintre români și ruși pînă la Regulamentul Organic*, București, 1947, 53 p. în 8° și o hartă; 23. Al. Grecu, *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Raguza (sec. XV—XVIII)*, în *Studii*, 1949, 4, p. 105—124; 24. E. D. Tappe, *Bentham in Wallachia and Moldavia*, în *The Slavonic Review*, XXIX (1950), nr. 72, p. 66—76; 25. P. Constantinescu-Iași, *Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari bulgari la București*, București, 1950, 70 p. in 8°; 26. *Anuarul statistic al orașului București, 1959*, 170 p. in 16°; 27. Paul Cernovodeanu, *Catagrafia familiilor de țigani boierești din București la 1832* (manuscris); 28. G. Cantacuzino, *Strada Apolodor și împrejurimi* [Șantierul arheologic București], in *Materiale și cercetări arheologice*, VII (1961), p. 663 — 669; 29. *Anuarul statistic al R.P.R. 1965*, București, 1965, 669 p. in 8°; 30. H. Dj. Siruni, *Școala armenească din București de la începutul secolului XIX* (manuscris); 31. Ilie Corfus, *O cronică a Bucureștilor (1802—1830) scrisă de un meșteșugar* (manuscris); 32. Viorica Dinescu-Székely și Gh. I. Constantin, *O insulă etnică și lingvistică turcă în București: „Colonia Cocioc"* (manuscris).

•

MEŞTEŞUGARI. MANUFACTURI. FABRICI

În 1961 industria Bucureştilor a produs ea singură cu 20% mai mult decît producea în 1938 industria întregii ţări.

MEŞTEŞUGARI. PRIMELE ŞTIRI

Tîrgul sau oraşul implică, în primul rînd, existenţa *meşteşugarilor* şi *negustorilor*, a celor ce produc diferite obiecte manufacturate şi a celor ce vînd şi cumpără. Aceste două categorii sînt *elementele specific orăşeneşti*; mulţimea şi diversitatea lor caracterizează aşezarea urbană în opoziţie cu cea rurală. Este natural deci ca, de la început, să le găsim în Bucureşti. Pentru veacul al XV-lea, puţinele documente scrise ce ni s-au păstrat sînt laconice în privinţa meseriaşilor, de aceea, datele asupra acestora le aflăm din săpăturile arheologice. În veacul al XVI-lea, însă, avem ştiri documentare, şi ele arată prezenţa a tot felul de meşteşugari posedind prăvălii şi locuri în oraş. Din cei 55 de martori laici menţionaţi în actele municipale bucureştene — cunoscute pînă astăzi — ale secolului al XVI-lea, 21 sînt meşteşugari şi 16 negustori; ei formează deci împreună *majoritatea absolută*, reprezentînd circa 67% din totalul acestor martori. Un „Ivan barbir" adică bărbierul — termen care implica, în vremea aceea, şi cunoştinţe medicale — izbutise să strîngă, pe la jumătatea veacului, din practica meseriei, o avere apreciabilă. Poseda o casă, o vie, o moară şi trei dughene, dintre care una este vîndută, la 14 noiembrie 1561, de fiul său Petriman. Între martorii unui act din 13 mai 1563 figurează „Şerban croitor"; tot aşa, ca martori, găsim pe „Babachi croitorul" la 6 mai 1572, pe „Voico croitor" la 6 februarie 1587 şi 15 februarie 1590 şi pe „Mihail croitor" la 30 mai 1589. Un „Cuciuc grecul arcar", deci făuritor de arce şi săgeţi, cumpără un loc de casă la 6 mai 1572, iar un „Stanciul săbier" apare în documente în mai multe rînduri, între anii 1587—1590. Printre martorii „cărţii" din 30 mai 1589 a lui Stan judeţul este şi „Ianiu sandaciul"; ar putea să însemne „luminărarul", dat fiind că, în epoca fanariotă, exista un dregător cu nume asemănător — Samdangi-başa — care avea în grija sa luminările domneşti. Un „Fiera măngănariul" este citat şi el ca martor într-o altă carte, din 5 iulie 1578, a aceluiaşi Stan judeţul. Termenul „măngănar" nu s-a păstrat în limba de azi — ca atîţia alţii privind meseriile vechi — şi nu figurează în dicţionare; el înseamnă — pe temeiul unui act de la Neagoe Basarab — un soi de giuvaergiu care lucrează cu mărgăritar. La 6 februarie 1587, printre „oamenii buni" care adeveresc un act dat mănăstirii Sf. Troiţă pentru moara ei de la ciutărie este şi „Mihaiu maistor"; un alt „ma[i]stor", Constantin, apare ca martor la 30 mai 1589. Existau deci, la acea vreme, trei termeni în limbă pentru a desemna pe cel priceput sau iscusit: *măestru*, de origine latină, aplicat şi la cele spirituale şi în basme — pasărea măiastră! — sau sub formă adjectivală — corăbii măestrite — şi substantivală — „măestriile" de pescuit — apoi *meşter*, de origine ungară şi, în sfîrşit, *maistor*, luat de la saşi, ultimele două cu accepţiune tehnică. Găsim apoi un „Nico potcovariul", care vinde, înainte de 24 iulie 1587, o prăvălie lui Dragomir biv-vel vornic pe 2.700 de aspri. Printre martorii cărţii din 1589, mai 30, date lui „Ianachi cizmarul" de către Stan judeţul Bucureştilor şi cei 12 pîrgari, figurează şi „Sima miedarul", adică fabricantul şi negustorul de mied, băutură fermentată din miere. Tovarăşul său de breaslă, „Trifan miedarul", care apare în „cartea" sus-amintită şi ca „pivnicer", este cel ce vinde lui Ianachi o „casă cu pimniţă şi cu 2 prăvălii şi cu garduri şi cu cămările — adică dependinţele — şi cu locul cît se va alege în jur". Cu acest prilej mai sînt citaţi ca martori

șase cizmari — Voico, Voin, Petru, Plăcintă, Tudor, și Nedelco — trei cojocari — Calin, Badea și Ianiul — și un croitor, Mihail. Mai puțin de un an după aceea, la 14 aprilie 1590, „Bratul băiașul din oraș" — probabil de la Baia Mitropoliei sau de la aceea a mănăstirii Plumbuita — cumpără o casă a lui Oprea dorobanțul, pe 700 de aspri, de față fiind Caraghioz vătaful și Albul fuștașul (lăncierul sau sulițașul din garda domnească!). Un „casap" sau măcelar numit Liver cumpără „de la orășenii din București, din enoria popei Comino", o ocină pe care i-o întărește, la 18 noiembrie 1590, Mihnea Turcitul. Tot pe vremea lui Mihnea Turcitul e amintit un „zlătar", adică un meșter care lucra aurul și argintul. Întîlnim apoi un „zugrav", pe Grama, vînzînd, înainte de 1593, o casă cu locul ei, și un„brăgar", adică fabricant și negustor de bragă, pe Necula, figurind ca martor în „cartea" de întărire, din 2 februarie 1594, a lui Seman județul.

În secolul al XVII-lea mențiunile documentare despre meșteșugarii și negustorii bucureșteni se înmulțesc considerabil. Ele ni-i arată împărțiți pe frății și bresle — frăția fiind, cronologic, prima formă de organizare — conduse de vătafi, respectiv staroști, ne informează asupra situației lor materiale, în genere satisfăcătoare, pentru unii chiar înfloritoare, și asupra situației lor sociale, ajungînd — o seamă dintre ei — să intre în legături de rudenie cu familiile boierești și să se bucure de prețuirea și, uneori, de prietenia domnului. Bucureștii sînt acum un mare oraș de meșteșugari și de negustori, și această ipostază va continua și se va accentua în secolele următoare.

Putem deosebi o primă categorie, aceea a meșteșugarilor negustori. Ei produceau sau fabricau obiectele în atelierul lor, care uneori, în secolul al XVIII-lea, este numit și „cherhana", și tot ei le și vindeau. De multe ori, atelierul se confunda cu dugheana sau prăvălia, alteori e lîngă aceasta, într-o odaie alăturată sau în fundul curții; cîteodată, ca în cazul tabacilor sau tăbăcarilor, este în altă parte, lîngă o apă curgătoare, la marginea orașului. Din această categorie de producători-negustori fac parte cei mai mulți dintre meșteșugari, și anume, aceia aparținind ramurilor îmbrăcăminte, încălțăminte, alimentară, lucrul lemnului, fierului și al metalelor prețioase, lucrul cerii, grăsimilor etc. Era apoi o a doua categorie, a meșteșugarilor care nu produceau mărfuri, ci prestau servicii sau munci specializate; aici intrau bărbierii, băieșii, „scriitorii", telalii, harabagiii, căruțașii și birjarii, ciodlii etc. Era, în sfîrșit, a treia categorie, a negustorilor propriu-ziși, care vindeau mărfurile produse de alții și care purtau diferite nume, fie în legătură cu marfa vîndută — băcanii, cherestegiii, sticlarii — fie cu locul de unde își procurau această marfă — lipscanii, brașovenii, udricanii, gabrovenii — fie, în sfîrșit, cu locul lor de proveniență: dristorenii, brăilenii, arnăutchioliii.

Urmărind viața meșteșugărească bucureșteană de-a lungul veacurilor, două fapte se impun atenției: pe de o parte, *diferențierea* continuă înăuntrul aceluiași meșteșug, crearea de ramuri noi, specializarea din ce în ce mai mare, pe de altă parte, apariția de *meșteșuguri noi*, rezultat al unor nevoi noi, al creșterii nivelului general de viață, al unor noi descoperiri sau al introducerii în țară de noi produse. Dacă pînă pe la 1660 constatăm documentar în București 27 de meșteșuguri, numărul lor crește la 55 pînă în primele decenii ale epocii fanariote. Iar la finele acestei epoci numărul lor este și mai mare. În ramura cizmăriei, de pildă, întîlnim, spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea, pe *ciubotari*, cei ce făceau ciubote sau cizme, pe *cavafi*, care făceau încălțămintea ordinară, pe *pantofari* sau *condurari*, fabricanții de pantofi sau conduri, pe *papucari* sau *papugii*, fabricanții de papuci — doi asemenea „papugii", Chirco și Dediul, apar ca martori într-un document din 7 mai 1708 — și pe *iminigii*, adică pe cei ce lucrau „imineii", pantofii de „saftian" (marochin) de două feluri: unii subțiri, fini, de culoare roșie, purtați de boieri și oamenii lor; alții, de piele mai groasă, roșii și negri, purtați de oamenii de rînd. Așadar, cinci categorii, fiecare lucrînd un anumit fel de marfă. Și n-am mai amintit rudele sărace ale cizmarilor, pe *potlogari*, cei ce puneau potloage, adică petice de piele la încălțăminte; un „Ilie potlogari" figurează ca martor în zapisul inedit din 1 septembrie 1781. Se știe evoluția semantică defavorabilă a acestui termen — ca și a papugiului — în limba noastră. În ramura croitoriei, întîlnim, spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea, aceeași situație: în afară de *croitori*, mai erau *zăbunarii*, care lucrau zăbune, adică haine de iarnă, vătuite, cu mîneci, precum și „anterele voinicești" — nu mai puțin de 4 asemenea zăbunari, Stoica, Radu, Iordache și Mihăilă, iscălesc ca martori în actul inedit citat mai sus, din 7 mai 1708 — apoi *șalvaragiii*, care făceau nu numai șalvari, dar și dulămi — haine de postav lungi pînă la călcîie — mintene, giubele — tot un fel de haine lungi, purtate peste anteriu — și „iamurluce", adică mantale de ploaie, apoi *ibrișingiii*, care lucrau cu ibrișin sau mătase răsucită și, în sfîrșit, *abagerii*, fabricanții și negustorii de haine de aba, de postav gros, ordinar. Prin urmare, tot cinci categorii deosebite. Și n-am mai pus la socoteală — considerindu-i o ramură deosebită, deși lucrau tot cu acul — pe *iorgangii*, cei ce făceau „iorgane", adică macate sau cuverturi de pat, și pe *plăpumari*, care lucrau plăpumile. O situație asemănătoare constatăm și în ramura brutarilor. Potrivit unei însemnări inedite din 1822 privind „isnafurile", adică breslele care depind de agie, existau, la acea dată, în afară de *brutarii* propriu-ziși, *jimblarii*, cei ce făceau jimble, și *simigiii*, care făceau simiți și covrigi. Diferențierea exista de mult. O hotarnică inedită din 1 iulie 1724 amintește de „jimblăriea" vel-paharnicului Manolache, situată lîngă Baia Mitropoliei. Pe de altă parte, un „Mișu (sic!) simigiul" — numele e aromânesc — ia cu chirie de zece taleri pe an, la 23 septembrie 1794, o casă în mahalaua Scaune; zapisul respectiv a rămas și el inedit. O altă însemnare, din 11 septembrie 1791, ne arată varietatea de produse a acestor diverși meșteri.

În primul rînd vine „jimbla albă cu drojdii de hămei" și „pînea albă de grîu spălat", și anume, dintr-un amestec de trei calități de grîu sau — spre a întrebuința expresia vremii — „fiind... împreunate trei mîni de grîu"; apoi „simitul alb ca și jimbla" și „covrigii iar albi". După aceea, „prescurile i [și] colacii și pînea ce-i zic cornu, care se lucrează de mucri, iarăși albe ca și jimbla"; in sfîrșit, „covrigii care-(i) fac iarăși femeile" și covrigii „cei mărunți, cu drojdii". Nu se poate spune că bucureștenii de acum mai bine de un veac și jumătate n-aveau la dispoziție tot soiul de produse panificate: de la pîinea obișnuită pentru poporul de rînd, pînă la diferitele specialități, destinate mai ales celor cu dare de mînă. Adăugăm că însemnarea nu amintește de „plăcintari" și „lipieri", adică de cei care făceau și vindeau plăcinte și lipii. Un zapis inedit ne arată cum, la 26 octombrie 1763, de Sfîntul Dumitru, „Leca plăcintarul" — după nume, albanez — convine să plătească chirie „pentru locul plăcintăriei ce lucrez" cîte 5 taleri pe an; mai tîrziu, mergîndu-i bine, se vede, treburile, mai adaugă un taler la chirie. Iar în 1832, în *Catastihul patentarilor* găsim alături de franzelari și simigii, ca o categorie separată, pe „lipieri", șapte la număr.

MEȘTEȘUGURI NOI

În ce privește meșteșugurile noi, ele apar atunci cînd produse noi aduse de peste hotare sau rezultate ale specializării locale sînt adoptate de ai noștri, cînd începe să li se simtă nevoia. Uneori, vechii meșteșugari învață să facă marfa cea nouă, la modă, și își schimbă, în felul acesta, numele, adoptînd unul nou. De obicei, însă, o dată cu apariția articolului nou, apare și un meșteșugar nou, care poate fi străin, dar, cîteodată, și român.

Actele veacului al XVII-lea ne arată o serie întreagă de asemenea meșteșugari; desigur, unii dintre ei sînt mai vechi, dar nu ni s-au păstrat urme de existența lor în veacurile anterioare. Un document din 1628, iunie 21, privește locul de casă al „lui Stanciul *mestegiul*", adică al celui care făcea *mesti* sau *meși*, un fel de cizmulițe fine, fără tocuri, din marochin, peste care se încălțau cizmele sau papucii. S-ar putea ca mestegiul să fie predecesorul iminigiului de mai tîrziu, deoarece încălțămintea făcută de ei era asemănătoare. Ambii termeni sînt turcești, cu sufixul caracteristic; au intrat în limba noastră atunci cînd s-au introdus aceste încălțări de modă constantinopolitană; primul dintre ei, mestegiu, a dispărut, după schimbarea modei și dispariția obiectului respectiv; cel de-al doilea, întrebuințat tot mai rar, se mai păstrează încă, dar cu înțelesul ultim, privind varietatea ordinară. La 4 mai 1627, Alexandru Coconul întărește printr-un act inedit „slugii" sale „Duca legănariul" și fiilor lui mai multe proprietăți, dintre care una cumpărată de tatăl lui Duca, de „Mihai legănariul", in zilele lui Simion Movilă (1600—1602). Acești „legănari", cu meserie moștenită din tată în fiu, făceau „leagăne", adică trăsuri bine suspendate, care legănau în timpul mersului, nu zguduiau precum căruțele. Specialiștii în această ramură se găseau în orașele din Ardeal, unde domnii noștri — așa Alexandru Lăpușneanu — comandau astfel de leagăne. Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea existau însă legănari și la București, după cum rezultă din actul citat mai sus. Un „Dumitrașco, vătaf de legănari", e pomenit în scriptele vistieriei lui Brîncoveanu, la 2 noiembrie 1696. În aceleași scripte găsim și pe „carătași", meșterii care făceau și reparau trăsurile numite carete. Doi asemenea meșteri erau în permanență la curte; și ei figurau printre „ceia ce sorcovesc pre măria-sa vodă", de Anul nou, primind o jumătate de taler „bacșiș". Un „Stan carătașul" apare ca primul dintre martorii unui zapis de vînzare inedit și „fără leat", în realitate de prin anii 1728—1730; un altul, „Ștefan Neamțul carătașul", e de față, la 13 aprilie 1766, la vînzarea unei case din mahalaua Stejarului; și acest de-al doilea act e inedit. Ceasornicele se procurau, în veacul al XVI-lea, mai mult din Ardeal; Lăpușneanu trimite la Bistrița, în 1553, să-i repare unul, și comandă, la Brașov, în anul următor, altul nou. La Iași exista în 1649 un Petru ceasornicarul; la București constatăm documentar un asemenea meșteșugar mai tîrziu, la 22 februarie 1734, cînd, într-un zapis inedit, apare, în mahalua Săpunarilor, „Batistea *cesnicariul*" (în loc de „ceasornicariul"). După nume, pare să fi fost străin; compară cu acela al lui Constantin Baptista („Vaptista"), dregătorul lui Radu Mihnea. Poate că el este cel ce a instalat „ciasnicul", adică orologiul din „clopotnița" de la Curtea domnească, sub Brîncoveanu, în 1691, ciasnic de care amintește cronica lui Greceanu. După cum moda constantinopolitană adusese pe „mestegii", tot așa moda ungurească aduce pe „ceaprazari", adică pe cei ce lucrau ceaprazuri; termenul, de origine persană, înseamnă „brandemburguri", ornamente care, potrivit etimologiei, merg „de la stinga la dreapta". Un „Dedul ceprăzarul, feciorul Iorgăi ceprăzarul" — deci iarăși meșteșug transmis din tată în fiu — revendică la 30 mai 1670 un loc de prăvălii în București. „Gherghe ceaprazariul" și „Antonie ceaprazariul" figurează printre martorii unui zapis de vînzare din 24 ianuarie 1671. Un „Dumitru ceprăzar" apare și el ca martor într-un zapis din 14 noiembrie 1721; poate este unul și acelaşi cu Dumitru vătaful de ceprăzari constatat la 15 ianuarie 1723. Iar sub Brîncoveanu a trăit „Gligorie ceprăzariul domnescu", care lucra adică pentru curte; soția lui, Nița, dăruiește, la 3 septembrie 1720, mănăstirii Tuturor Sfinților două răzoare de vie „aici, în dealul Bucureștilor, pe locul sfintei Mitropolii". Ultimele două acte sînt inedite. (Asemenea ceaprazarului, erau o serie întreagă de meșteșugari „domnești": *luminărari* — un „Tudoru lumină-

rariul domnesc" apare în 1664 — *lemnari, cusătoare* — un act inedit din 1 martie 1712 amintește pe „nepoții Avianii, cosătoarea domnească", *grădinari*: vezi mai jos, p. 288, *„butari domnești"*, citați ca martori intr-un act inedit din ⟨1627—1629⟩, „păscari domnești", zece la număr, care primesc, potrivit *Anatefterului* brincovenesc, daruri de Paște etc.). Tot în ramura îmbrăcămintii, semnalăm pe *„tichigii"*, cei ce făceau tichii, adică scufii sau căciulițe; termenul e de origine turcească și s-a păstrat pînă astăzi în vorbirea curentă; un proverb cunoscut amintește și el „tichia de mărgăritar" care lipsește chelului. Două zapise, din 16 aprilie 1657 și 13 mai 1658, au printre martori pe „Florea tichigiul" și „Stanciul tichigiul". O specialitate înrudită aveau *„chivărarii"*, fabricanții de chivere, un fel de chipie sau coifuri înalte. La 12 iunie 1668, „Dragotă județul, cu 12 pîrgari den oraș den București, cu preoții și cu bătrînii orașului" întăresc lui „Marco tabacul" sau tăbăcarul un loc de casă cumpărat de la „Badea chivărariul", loc din care, la rîndu-i, Marco vinde o parte, aceea dinspre „Cîrstea Teleleul", lui „Neagul vatahul za tabaci", adică de tăbăcari. În ramura construcții constatăm, pe vremea lui Brîncoveanu, pe *„tavangii"*, adică cei ce lucrau tavanele — cuvînt turcesc — după moda constantinopolitană, din lemn sculptat și frumos rînduit, formînd o rozetă sau motive geometrice. Două remarcabile tavane de acest fel se pot vedea încă în vechiul local al Ministerului de Finanțe pe Calea Victoriei, în birourile ocupate altădată de ministru și de secretarul general. Prin zapisul inedit din 15 martie 1694, „Alexe cupeț [negustor] de aicea din București" vinde lui Alexandrache Muselimul, ceaușul de aprozi, un răzor de vie „în dealul Lupeștilor, de lîngă București", răzor pe care și el îl cumpărase „de la Dumitru tavangiul". În aceeași vreme constatăm și pe *spoitori*, deși meșteșugul trebuie să fi fost mult mai vechi, vasele de aramă, obișnuite în gospodăriile înaintașilor, neputînd fi utilizate altfel, din cauza cocleliì otrăvicioase. În condica vistieriei găsim, în intervalul 1695—1702, următorul cont: „La spoitorii ce spoesc vasăle de cuhnii dă Paște, după obiceai, ug. 15". Cunoaștem apoi un zapis inedit, din 26 octombrie 1798, al lui „Mecmet turcu spoitor", pentru prăvălia din Bărăție „ce au ținut-o Marin spoitoru". Mai tîrziu, la finele secolului al XVIII-lea, încep să apară *tinichigiii*, cei ce lucrau cu tinichea — termen iarăși turcesc, însemnînd tablă subțire de metal, de obicei de fier cositorit. Influenței turcești îi datorăm pe *cafegii, ciubuccii* și *rachieri*. Nu putem preciza cînd s-a înființat prima cafenea în București, dar în 1667 exista una, ținută de un turc Hamie, fost seimen împărătesc. Potrivit mărturiilor vremii, ea era situată în tîrgul de sus, între viitoarele ctitorii cantacuzinești: Biserica Doamnei și „Hanul lui Șerban-Vodă". După moartea lui Hamie, cafeneaua e vîndută, în decembrie 1691, cu prețul de 65 de lei. Mai bine de patru decenii după aceea, la 20 februarie 1734, o „foiță" inedită de locuri și case din oraș amintește de „o prăvălie a lui Gheorghie cafegiul". Poate că în această „prăvălie" nu se vindeau numai cafea boabe și năut, ci se vor fi servit și cești („filigeane") cu băutura aromată care va intra apoi atît de mult în obiceiurile noastre. În 1801 e amintit „cafineonul lui Altîntop", lîngă Curtea-Veche, în prelungirea uliței Șelarilor; tot atunci, în același an și în același cartier, se constată și Cafeneaua Huverstrome, lîngă poarta Bisericii Domnești. Numărul cafenelelor crește repede; în 1815, călătorul francez Fr. Recordon putea scrie: „Afară de cafenelele europene, care sînt destul de numeroase la București, se găsesc de asemenea mai multe turcești". (Vezi și mai jos, p. 326.) „Catastihul patentarilor" din 1832 cuprinde 38 de „cafegii", dintre care 16, judecînd după nume, armeni. Ciubuccii erau cei ce făceau ciubuce, faimoasele pipe orientale, unele lungi pînă la doi metri (vezi fig. 46), din lemn scump și parfumat, cu „imamea" sau muștuc — prin care se aspira fumul — de chihlimbar. Cînd călătorul englez W. Hunter e primit în audiență de către Mihai-vodă Suțu (iunie 1792), îl găsește pe acesta fumîndu-și ciubucul „lung de peste șase picioare" („piciorul" englez era egal cu 30 de centimetri și jumătate). Într-un zapis inedit din 26 octombrie 1794, prin care Manole cîrciumarul ia cu chirie de la Mitropolie două prăvălii pe „podul" Șerban-Vodă, se specifică: „Una cîrciumă și alta ciubuccirie, cu beciuri dădăsupt i cu odăi dinnapoi". Ciubucceria putea fi și prăvălia-atelier în care se făceau și vindeau ciubuce, dar și un „stabiliment" în care se fuma — din ciubuce și narghilele — așa cum se vede încă astăzi la Istanbul și în localitățile de pe malul Bosforului. Cît e de veche în București distilarea rachiului — termen arab răspîndit prin turci în întreaga Peninsulă Balcanică și la noi — nu știm; un zapis inedit din 18 august 1703 ne arată însă pe un „Ștefani rachieriul" cumpărînd cu o sută de taleri, bani gata, o bucată din locul casei lui „Andronache sin Radeș săpunariul". În veacul al XVIII-lea găsim „poverni" în diferite părți ale orașului; ele „fierbeau" rachiu mai ales din „bucate" (orz, grîu, porumb) încinse sau nu. Un act inedit din 1782, februarie 7, cuprinzînd hotarnica unei case și grădini din mahalaua Stejarului, amintește de „locul lui Ianache ulierul" — cel ce face uleie sau stupi — străvechi meșteșug — și de „marginea ulicioarei ce să desparte de povarnă".

Dacă *pecetarii* sau cei ce făceau peceți sînt meșteșugari mai vechi — un „Dragne pecetaru" ia cu chirie un loc, în mahalaua Flămînda, în „trecuta răzmiriță a rușilor", adică timpul războiului ruso-turc din 1787—1792 (act inedit din 26 octombrie 1794) — în schimb, *tipografii* apar în București numai în 1678, cînd iese de sub teascuri prima carte tipărită în capitală, *Cheia înțelesului*, cuprinzînd o traducere în românește a predicilor lui Ioanichie Galetowski, arhimandritul Cernigovului. Tot în capitală se va tipări și vestita *Biblie* — zisă a lui Șerban (Cantacuzino) — care se va răspîndi pe întreaga față a pămîntului românesc. În veacul al XVII-lea, poate chiar pe vremea lui

Matei Basarab și a învățatului său cumnat Udriște Năsturel, credem că se ivesc în București și primii *legători de cărți*. Ei ajung curînd la o deosebită îndemînare și la un fel propriu de a lega, deosebit de acela care se practica în Apus și în Turcia; dovadă este catalogul din 1725 al bibliotecii tînărului Constantin Mavrocordat — domnea tată-său Niculae — în care, descriindu-se volumele, se specifică: „legătură românească, de piele roșie" sau „legătură galbenă, românească", alături de „legătură turcească, roșie, cu peceți", și de legăturile franțuzești și englezești. O însemnare manuscrisă de la „leatul" 7238 (1729—1730) pe o „Pravilă mare" din 1652 arată că această carte a fost cumpărată de Radu, fiul lui Vlad postăvarul din mahalaua Tabacilor, „de la Ion, legătoriul de cărți, drept taleri 6". Între martorii unei hotărnicii inedite din 22 februarie 1734 găsim pe „Dumitru, lăgătorul de cărți"; ni s-a păstrat de asemenea zapisul inedit, din 4 mai 1794, al lui „Staico, legătoru dă cărți", privind „un codru de loc" pe care urmează să-și facă o „cășcioară", plătind drept chirie stăpînului locului, Mitropoliei, o ocă de ceară anual. Un meșteșug nou, pe care nu-l găsim înainte de fanarioți, este acela al meșterilor de „roate" sau „dulapuri" de tras borangicul; în 1813—1819 numărul acestor meșteri varia în București între 30 și 60. Tot nou e meșteșugul de a „inălbi" ceara. Luminărarii existau de multă vreme, erau breaslă veche; cei domnești, care lucrau pentru curte, sînt pomeniți adesea in condica vistieriei lui Brîncoveanu; dar meșteșugul de a „albi" ceara, de a face luminări de ceară albă se introduce abia in timpul domniei lui Scarlat Ghica (1758—1761), cînd vin meșteri din țară străină - așa ne spune hrisovul inedit din 1764, iulie 14, al lui Ștefan-vodă Racoviță. Sub urmașul acestuia, Constantin Mavrocordat (1761—1763), se introduce monopolul — în hrisovul citat se spune „monopuli" — asupra fabricării luminărilor obișnuite, și concesionarii fac „multe supărări" meșterilor care practicau noul meșteșug. Aceștia vor să plece atunci „în țara lor". Mihai Cantacuzino velvistierul ii convinge însă să rămînă, dîndu-le o sumă de bani, și obține de la domn privilegiul ca noul meșteșug să constituie un drept exclusiv al ctitoriei sale, Biserica Patruzeci de Mucenici de pe Podul Mogoșoaiei, unde face și „xenodohion" — zice hrisovul — „adecă casă pentru priimirea streinilor".

MEȘTEȘUGARI CARE PRESTAU SERVICII

Un alt meșteșug nou, constatat în epoca fanariotă — și cu acesta trecem la categoria meșteșugarilor care prestau servicii - este acela al „scriitorilor", adică al scribilor, care pentru o taxă anumită alcătuiau jalbe, răvașe, scrisori; erau predecesorii birourilor de scris și copiat acte de astăzi. *Telalii*, care apar documentar de asemenea sub fanarioți, dar existau și în veacul al XVII-lea, strigau la „mezat" sau la „cochii vechi", adică la licitație, bunurile — mobile și imobile — ce urmau să se vîndă, după ce, în prealabil, le anunțaseră, tot prin strigări, pe ulițele orașului și la răspîntii, un timp determinat, o lună sau două. Din această obligație a lor de a colinda tîrgul, de a umbla peste tot, se explică înțelesul termenului „teleleu" — augmentativ din telal — care înseamnă „hoinar" (un „Cîrstea teleleul" apare în actul din 12 iunie 1668, citat anterior; vezi mai sus, p. 281). Așa se explică și numele de „telal" dat negustorilor de haine vechi — și ei colindă prin tot tîrgul — precum și acela de „teleloaică" sau „teleleică", însemnînd negustoriță de haine vechi, dar și „mijlocitoare" și femeie cu gura mare, care bîrfește. Telalii erau totodată și samsari sau mijlocitori, primind o cotă-parte — un procent sau un „comision", cum se va spune mai tîrziu — din valoarea vînzărilor efectuate. S-a păstrat, la Biserica Flămînda, o icoană din 1831, decembrie 16, dăruită de Mihali telalul. Și mai nouă decît breasla „scriitorilor" și a „telalilor" este aceea a „birjarilor", a celor ce aveau birji sau trăsuri de piață. Existau, la finele secolului al XVIII-lea, mulți *căruțași*, care făceau transporturile de produse și mărfuri, existau trăsurile particulare — leagăne, carete, rădvane, calești — ale celor cu stare — dregători, boieri, negustori — trăsuri care spre sfîrșitul epocii fanariote ajunseră un lux ruinător, o adevărată manie împotriva căreia s-a încercat să se reacționeze interzicîndu-se importul lor de la Viena; nu existau însă trăsuri de piață, cu plată. Consulul englez Wilkinson, care a stat la noi cîțiva ani, între 1814 și 1817, afirmă că în București „nu se găsesc trăsuri publice de nici un fel, astfel încît călătorii (străini)... sînt nevoiți să umble pe jos". Îndată însă după aceea, în răstimpul 1817—1820, constatăm existența, simultană, a „droșcarilor" și a „birjarilor"; cei dintîi se pare că aveau trăsuri mai puțin bune, corespunzînd „birjilor de Herasca" de mai tîrziu; acestea, staționînd în Piața Herasca și în Piața Mare, făceau, cu preț mai redus, și drumuri în împrejurimile Bucureștilor, pe la mănăstiri. Numărul trăsurilor de piață a crescut repede. Dacă Vaillant, în lucrarea lui *La Roumanie*, apărută în 1844, știe numai de 70 de birje față de 1.775 de trăsuri și de 7.502 căruțe cu un total de 18.930 de cai, sub Știrbey (1849—1856) numărul lor atinge 400, împărțite în trei grupe, după calitate și tarif: cele mai bune și mai scumpe, cu numere roșii, cele de mijloc, cu numere albe și cele inferioare cu numere negre. Prin stabilirea „muscalilor", adică a unei secte religioase rusești în capitală, numărul birjarilor crește și totodată frumusețea trăsurilor — de genul „Victoria", deschise, încăpătoare, cu roți de cauciuc — și a cailor. Existau și „cupeuri", închise, elegant capitonate, utilizate în special la nunți, înmormîntări și la „vizitele" simandicoase. Dezvoltarea maximă a atins-o această breaslă a birjarilor în deceniile care au precedat primul război

mondial, cînd Bucureştii erau consideraţi ca avînd cele mai frumoase trăsuri de piaţă şi cînd spectacolul întrecerii dintre ele, în plimbările de la Şosea, merita să fie văzut. Introducerea automobilului de piaţă, a „taxiului", cu sau fără taximetru, înseamnă începutul unei concurenţe care, pînă la urmă, se va dovedi zdrobitoare. Astăzi, birjele sînt în număr foarte redus şi, în curînd, ele vor fi de domeniul amintirii.

Cei mai vechi dintre meşteşugarii bucureşteni care prestau servicii au fost *bărbierii*, *băieşii* şi *lăutarii*. Primii sînt constataţi documentar la mijlocul secolului al XVI-lea — am arătat mai înainte că la 14 noiembrie 1561 fiul unui „Ivan barbir" vinde o parte din moştenirea apreciabilă lăsată de acesta; cu siguranţă, însă, existau din primele timpuri ale oraşului. Cum doctorii erau în vremea aceea puţini — am întîlnit pe „doctorul Manta" ca martor într-un act grecesc inedit din 20 august 1628 — iar dentiştii nu apăruseră încă, bărbierii făceau adesea şi oficiul acestora: puneau lipitori (ventuzele scarificate de atunci), scoteau dinţi, pansau, oblojeau. Erau grupaţi, la început, pe „uliţa bărbierilor", lîngă Bărăţie. Unii din ei îşi aveau însă prăvăliile şi pe Uliţa cea Mare: la 25 aprilie 1714, un anume „Cega săimeanul" şi cu soţia lui Iana vînd lui Zamfir, fost staroste, „o prăvălie... care iaste în Uliţa cea Mare, în bărbieri". Mai tîrziu, îi întîlnim pretutindeni, în toate cartierele; dar chiar din secolul al XVII-lea numărul lor e considerabil. Pe vremea lui Brîncoveanu, întîlnim un bărbier domnesc, pe „Răzmiriţă"; el şedea chiar la curte, să fie oricînd gata — „să păzească", după expresia *Anatefterului* sau condicii de rînduieli a vistieriei. Erau organizaţi într-o breaslă, ale cărei rînduieli se întăreau de domni prin hrisoave, cum este acela din 1803, martie 16, al lui Constantin Ipsilanti. Bărbieriile erau, înainte de înfiinţarea cafenelelor şi chiar după aceea, locurile unde se aflau noutăţile zilei, de ordin public şi privat; bărbierii, prin contactul pe care-l aveau cu fel de fel de lume, de la vodă şi boierii din protipendadă pînă la negustori, meşteşugari şi „mahalagii", erau în curent cu mai tot ce se petrecea în tîrg; uneori, dădeau şi veşti false sau exagerate, cu alte cuvinte „se bărbiereau". Agăţat, deasupra uşii prăvălicii, atîrna un şervet alb şi, adeseori, un ciur mare acoperit, în formă de colivie, în care se afla un pitpalac; în faţa prăvălicii, pe trotuar, unul sau două hîrdaie cu leandri. Iscoditor, prevenitor, adeseori amator de muzică, bărbierul a fost unul din tipurile caracteristice bucureştene, sugestiv conturat de Caragiale în *D-ale carnavalului*.

Băieşii deserveau băile, fiind şi maseuri sau, cum se spunea mai tîrziu în Moldova, „teleaci". În a doua jumătate a veacului al XVI-lea existau în oraş două băi publice: „baia cea mare", amintită într-o serie de acte ulterioare, şi o a doua, care trebuie să fi fost, prin deducţie, mai mică. Cea dintîi, aparţinînd mai întîi mănăstirii Plumbuita, căreia îi fusese dăruită de Mihnea Turcitul şi de mama acestuia, Ecaterina, iar după aceea Mitropoliei, era situată pe malul drept al Dîmboviţei, „din sus de Curtea domnească, lîngă apă", aşa cum citim în actul inedit din 8 iunie 1626 sau, mai precis, în faţa porţii din sus a Curţii Vechi, aşa cum o localizează două documente inedite, ulterioare, din 15 iulie 1803 şi 20 decembrie 1805, ceea ce înseamnă pe locul actualei biserici Domniţa Bălaşa. Cea de-a doua baie era, desigur, tot pe Dîmboviţa; nu-i putem preciza însă aşezarea. Afluenţa tîrgoveţilor era mare şi cîştigul bun; altfel, nu s-ar explica însemnata chirie pe care o oferă, la 1 decembrie 1799, arendaşul băii Mitropoliei, Marco Gheorghiu: 1.800 (o mie opt sute) de taleri anual. Prin contractul — inedit şi presărat cu neologisme — pe care îl încheie la data arătată, pe termen de trei ani, plătind pe primul an banii înainte, se prevede ca Mitropolia „să aibă a face cazanul şi a-l aşăza", iar pînă la aşezare arendaşul să nu poată „pretenderisi a scădea din chirie cît de puţin". El nu va mai fi obligat să primească spre desfacere „vedre 600 de vin al casii [adică al Mitropoliei] ce era obiceiu a să da în vînzare"; în schimb, va trebui să ia toate măsurile „de a nu să întîmpla băii vreun periculon de foc". Băile erau după moda turcească („hamam" sau „haman", de unde „hamangiu", adică băiaş; de aici numele de familie), cu abur din ce în ce mai cald, cu bazine de apă rece şi cu masaje pe întreg corpul, după care urma odihna pe divane. În preţul băii, modic, se cuprindea şi ciubucul şi dulceaţa sau şerbetul oferit înainte de odihnă. În 1825 existau în Bucureşti trei asemenea băi turceşti, dintre care una lîngă casa beilicului, pe Şerban-Vodă. În acest an se produce oferta francezului Lagarde de a instala în oraş un stabiliment apusean de băi, avînd „zece odăi cu căzi şi şuruburi pentru apă caldă şi rece", ofertă primită, dar care suscită protestul, interesat, al arendaşului băii turceşti amintite. Călătorul francez Bellanger se duce, în 1836, la baia „românească" („*valaque*") din cartierul Lipscani; după descrierea pe care o dă, ea se asemăna însă, pînă la identitate, cu cea turcească, fiind tot o baie de „abur". În 1852 sînt amintite „băile nemţeşti" ale doctorului Turner, în cartierul Sf. Elefterie, cu instalaţii de hidroterapie; planul Borroczyn notează aici: „şcoala de innotare". În planul lui Ulysse de Marsillac din 1872 figurează şi „băile ruseşti", pe malul stîng al Dîmboviţei, în faţa bisericii Radu-Vodă (vezi şi fig. 178). În 1895 se construieşte de către primărie un stabiliment de „băi populare" în Piaţa Bibescu; preţul unei băi era minim: zece bani. Se deschid şi alte băi publice; capacitatea lor totală este însă redusă, între altele şi din cauză că începe a se generaliza, la clădirile noi, sistemul băii de apartament, cu apă curentă, înlocuind „balia" sau „putina" de altădată, în care se căra apa cu găleata sau doniţa. Aşa se şi explică de ce numărul băilor *publice*, în vremea noastră, este relativ mic în raport cu numărul populaţiei. În mai 1958 funcţionează în Bucureşti opt asemenea băi publice, cu abur, aer uscat, căzi şi bazine, băi repartizate în diferitele raioane ale oraşului;

Fig. 178 — Dîmbovița în 1868. În dreapta, un apar încărcîndu-și butoiul cu apă; în stînga, femei făcînd baie. Aquarelă de Preziosi. (A)

observăm însă că raioanele Tudor Vladimirescu și 23 August n-au nici una, în timp ce raioanele 30 Decembrie și Bălcescu au cîte două. În timpul verii se adaugă — spre bucuria în special a tineretului — numeroasele „ștranduri" — unele pe malul lacurilor Colentinei, altele în interiorul orașului. Între proiectele Sfatului Popular este și construirea unei mari băi centrale, prevăzută cu toate instalațiile moderne de hidroterapie.

Lăutari au fost de la începutul orașului; nici nu se putea concepe, de altfel — zicala-i străveche — „nuntă fără lăutari", după cum nu se putea concepe nici petrecere întemeiată, fie ea domnească, boierească, de-a negustorilor sau meseriașilor, fără acești adjuvanți indispensabili. Cu lăuta — predecesoarea viorii — și cu țambalul, cu cobza și cu naiul, apăreau, ploconindu-se, și începeau să „zică", după poruncă, „de inimă albastră" sau de joc, cîntece bătrînești sau „cîntece de lume". Lăutarii însoțeau adeseori alaiurile; îi găsim și la intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul în Alba-Iulia, și în suita lui Leon-vodă atunci cînd petrece, o bucată de drum, în martie 1632, pe trimisul regelui suedez. În 1636, un sol polon, în drum spre Constantinopol, trecînd prin București, relevă faptul că a fost bine primit de către Matei Basarab, care i-a dăruit un caftan de catifea roșie și că, „în timpul prînzului", au venit la el, „după obiceiul țării, toboșari, cîntăreți din caval, măscărici, precum și alți muzicanți și scamatori", pe care solul i-a mulțumit, pe fiecare, după cuviință. La curtea lui Brîncoveanu, la împărțirea bacșișurilor, „în zioa de Iordan" (Bobotează) sau „cînd vine măriia-sa de la Tîrgoviște", toamna, în noiembrie, sînt trecuți și „lăutarii toți" și „cobzarii". Sub Mavrogheni, la ospățul dat de domn călătoarei engleze *lady* Craven, ei fac o deosebită impresie; cîntecele lor „erau așa de frumoase — povestește englezoaica — încît ar fi îmbiat la joc chiar și buturugile". Cu atît mai neplăcută i se pare zgomotoasa, asurzitoarea chiar, muzică turcească numită *meterhanea*. Aceasta din urmă, alcătuită din tobe, mari și mici, „tasuri" sau „giamparale" (talgere), trîmbițe și clopoței, era, de fapt, o muzică militară; exista și o variantă a ei, numită *tabulhana*. Mulți dintre lăutarii bucureșteni au locuit, pînă pe la jumătatea veacului al XIX-lea, în cartierul care se întindea în jurul actualei Piețe Rosetti, pe ulița Domniței (azi Bd. Hristo Botev) și pe ulița Teilor (azi Galați); de aici au plecat spre marginea orașului. Erau organizați într-o breaslă avînd în frunte un vătaf, care primea, în 1775, cîte 33 de bani anual de la fiecare lăutar drept plocon și cîte un taler de taraf la fiecare nuntă. Din rîndurile acestor lăutari s-au ridicat adevărați virtuoși, cum au fost Grigoraș Dinicu, Ciolac, Ochi-Albi, iar în vremea noastră

Fănică Luca, neîntrecutul meşter al naiului, sau, cum se spunea în veacul trecut, „muscalagiul". Avea dreptate Dionisie Fotino să afirme în opera sa, apărută în 1818, că „muzicanţii Europei îi admiră" pe lăutarii noştri. Faptul s-a văzut limpede şi la Iaşi, la întîlnirea lui Liszt cu Barbu lăutarul, cînd acesta din urmă, însoţit de taraful său, a reprodus pe loc, cu fidelitate şi fineţe, o improvizaţie a marelui artist, auzită o singură dată.

N-au lipsit din Bucureşti nici „pehlivanii", nici „măscăricii". Prin cei dintîi se înţelegeau acrobaţii sau saltimbancii, jongleurii şi scamatorii; ceilalţi corespundeau clovnilor de astăzi. Cronica lui Radu Popescu povesteşte de petrecerea care a avut loc „în deal despre Mihai-Vodă, în drumul Cotrocenilor", cu prilejul logodnei fiului voievodului Radu Leon (1664—1669) cu fiica lui Gheorghe Duca, domnul Moldovei. „Adus-au pelivani de cei ce joacă pre funii, citim în cronică; adusese şi un pelivan hindiu harap, carele făcea jocuri minunate şi nevăzute pre locurile noastre; iute om era şi vîrtos. Lîngă altele de nu le putem lungi, făcea acestea mai ciudat: punea de rînd opt bivoli şi se repezica iute şi, sărind peste ei, se da în văzduh peste cap şi cădea în picioare de ceea parte; alta, un cal domnesc gras, mare, îşi lega chica de coadă-i şi-l bătea comişălul cît putea şi nu putea să-l mişce de loc; alta, un copaciu mare den pădure adusese, neted şi înfipt, s-au suit pre dînsul ca o maimuţă; deci după multe jocuri ce au făcut în vîrfu-i, s-au slobozit de acolo cu capul în jos şi au dat în picioare; alta, un tulpan lung de mulţi coţi îl ţinea oamenii în mîini cît era, şi se repezica iute, şi mergea călcînd pre tulpan şi nu se afunda; alta, se prindea mulţi oameni cîte doi în mîini şi făcea chip ca de o bute cu mîinile şi mai lung, şi se repezica iute şi întra cu capul prin gaura aceea, şi nu-l simţea oamenii şi de ceea parte cădea în picioare; ca acestea multe făcea care nu le ţinem minte." Se vede că indienii aveau reputaţie de a fi buni acrobaţi şi scamatori, deoarece şi la nunta lui Constantin Şerban Basarab — cu circasiana Nedelea, spre sfîrşitul anului 1657 — s-a „produs", după mărturia lui Paul de Alep, o indiană cu „performanţe de agilitate... de cea mai satanică dexteritate", fără comparaţie cu tot ce se văzuse pînă atunci. *Anatefterul* sau condica de rînduieli a visteriei lui Brîncoveanu aminteşte de cele două reprezentaţii pe care le-au dat pehlivanii şi măscăricii, aceşti artişti de *music-hall* ai vremii, în zilele de 7 şi 9 iunie 1712, pentru care au fost bogat răsplătiţi. A primit 200 de taleri — preţul unei case cu locul ei — şi anume, 140 de taleri bani peşin, precum şi două postavuri şi două atlaze în valoare de 60 de taleri, pehlivanul „cel mare" sau „bătrîn"; 65 de taleri, din care 20 în bani şi trei postavuri, pehlivanul „al doilea" şi tovarăşul său; 25 de taleri s-a dat „la cel ce s-au lăsat den clopotniţă", acrobaţie impresionantă, de mare efect; 15 taleri au primit „3 copii mai mici", adică ucenicii maeştrilor, 8 taleri „măscăricii", iar 10 taleri „mehterii" sau muzicanţii. Socotind şi ce au primit ceilalţi membri ai trupei, adică pehlivanul „al treilea", apoi un „Ciolac" ceauşul cu feciorul său şi un „Istodor", cheltuiala totală se ridică la 356 de taleri, în bani şi în stofe.

Puţin simpatici, dar indispensabili, erau *ciocliii*, breaslă veche, constatată documentar la Focşanii moldoveni, în veacul al XVII-lea, şi care, cu siguranţă, exista mai dinainte şi în cele două capitale, Iaşi şi Bucureşti; în aceştia din urmă e amintit în 1691 un vătaf de ciocli, anume Gaico. Celor din Focşani le întăreşte patriarhul Ierusalimului, Dosoftei, la 9 iulie 1674, „privileghiia lor cea de veacu", arătînd pe larg care le sînt îndatoririle şi drepturile. Această breaslă, spune Dosoftei, „nu iaste ca alte bresle", ci se alcătuieşte din „voinici holteai, neînsuraţi... foarte de treabă pentru îngroparea morţilor" atît a celor din oraş, cît şi „a streinilor... ce mor aici în tîrgu... pre uliţe şi pre supt garduri, pren gunoae"; de asemenea, a celor condamnaţi la moarte, „care pier aici... la locul cel de pierzare, pentru vina lor, cu porunca Domnului"; după execuţie, „trupurile acestora două zile străjuesc şi a treia zi îi îngroapă". În confirmarea din 1730 a „privileghiei" se specifică din nou datoria acestei bresle de „a griji şi a îngropa pă toţi oamenii care să vor pristăvi în oraş... ori bogat ori sărac, mai vîrtos pre... cei streini şi nemearnici". O singură excepţie: ţiganii, de trupurile cărora ciocliii nu sînt ţinuţi să aibă grijă. Membrii acestei bresle se recrutează dintre membrii necăsătoriţi ai tuturor celorlalte bresle; dacă vreunul din ciocli se căsătoreşte, atunci el iese din breaslă şi trebuie să-şi pună om în loc. Pentru serviciul pe care îl fac comunităţii sînt scutiţi, potrivit vechiului privilegiu, „de dări şi de alte mănunte, de toate". De acelaşi privilegiu se bucurau şi cei „20 de slujitori ce se numesc ciocli", în frunte cu „căpitanul" lor, instituiţi pe lîngă spitalul de ciumaţi de la Visarion, aproape de Pantelimon, de către Grigore Ghica (1733—1735 şi 1748—1752). Obligaţia ciocliilor de a îngropa morţii comporta riscuri în timpul marilor molime, în special a ciumei şi holerei, deoarece erau supuşi în mod evident contaminării. De aceea, în astfel de împrejurări, ciocliii se recrutau din rîndul celor care făcuseră boala şi scăpaseră cu viaţă. Printre ei se aflau, uneori, şi oameni lipsiţi de scrupule, care, urmărind să pună mîna pe lucrurile — haine, mobilă, ustensile — ale vreunui orăşean bogat, îi zvîrleau în curte obiecte ce aparţinuseră unui ciumat şi-i contaminau în felul acesta locuinţa. Căci o dată ciuma sau holera ivită într-o casă, paza devenea foarte relativă, vecinii necontaminaţi căutînd să-şi scape viaţa prin fugă, care încotro, sau ferecîndu-se în locuinţele lor, iar ai casei, rudele bolnavului, pierzîndu-şi capul şi adeseori făcînd şi ei ca vecinii. Aşa s-a întîmplat în timpul ciumei lui Caragea, cînd asemenea operaţiuni ale unor ciocli ticăloşi au fost relatate de martori oculari.

Secolul al XIX-lea aduce apariţia a numeroase meşteşuguri noi, rezultatul, pe de o parte, al schim-

bării modei în materie de îmbrăcăminte și locuință, pe de alta a noilor invenții, a progresului tehnicii. Cînd se părăsește îmbrăcămintea de caracter oriental, cu anterie largi, șaluri prețioase, blăni, șlicuri monumentale, cu meși și iminei, spre a se trece la cea apuseană, cînd croitoria „turcească" e înlocuită de cea „nemțească", implicînd jachete, „surtucuri", „gherocuri", „pantaloni", pălării înalte, mănuși fine, cînd o adevărată revoluție se produce în materie vestimentară, atît la bărbați, cît și la femei, își fac apariția și meșteșugarii corespunzători. Se instalează în București „modistele" sau „marșantele" de mode, confecționînd pentru cucoane tot felul de pălării în locul vechilor turbane, fesuri, barișuri și testemeluri. Călătorul francez Stanilas Bellanger constată în 1836 că ele se instalaseră „în cartierul boeresc". Croitoria „de damă" apare și ea — o găsim înregistrată în statistica lui Marțian, din 1860 — după cum apar și croitorii și pălărierii cei noi pentru bărbați. Atelierul de pălării al lui S. Fain se înființează în 1858, iar numele francezului Jobin, care vindea noile pălării înalte de pluș, „țilindre", ajunge să desemneze însuși acest articol. Iau naștere ateliere de plisat și gofrat, apoi spălătorii și călcătorii obișnuite, care totodată „scrobesc" piepții cămășilor, „gulerele" și „manșetele".

Numeroase și variate sînt meseriile aduse de progresul tehnicii. Potrivit afirmației colonelului Pappasoglu, pe atunci flăcău, prima litografie ar fi fost aceea a lui George Venrich, instalată la 16 mai 1829. Dar un anunț contemporan apărut în *Curierul românesc* din 10/22 mai 1829 ne arată că exista în București la acea dată, înființat recent, „un institut litografic"; el se datora „vînzătorului de cărți", adică librarului „Tieri", recte Thierrin de Menonville. Știm de asemenea că în 1833 lucra litografia lui Eliad și Bilitz — aici apar cele două hărți administrative ale Munteniei și Moldovei, primele hărți litografiate la noi; ni s-a păstrat un frumos anunț-reclamă, în șase culori, al acestei litografii, înfățișînd în perspectivă o imagine a orașului, cu casele și bisericile lui, iar în partea inferioară o scenă de muncă grupînd săpători în piatră, lemnari și fierari. Mai tîrziu s-au înființat zincografiile. Și meșteșugul fotografiei își are, foarte curînd după apariția invenției — în 1837, mai întîi sub forma „daguerrotipiei" (de la inventatorul Daguerre) — reprezentanți la București. Primii sînt „madama Wilhelmina Priz", cu atelierul „pă Podu Mogoșoaiei, lîngă biserica cu bradu" (Boteanu), în casele lui Chladek, așa cum citim în anunțul apărut în *Vestitorul românesc* din 19 martie 1843, și românul ardelean Carol Popp de Szatmari, care ajunge curînd preferitul protipendadei și chiar al curții. Daguerrotipii ale acestuia din urmă, adică fotografii pe plăci de metal, au fost reproduse, sub formă de gravuri, în periodicul *L'illustration* din Paris; altele, din timpul războiului Crimeii, au fost prezentate la Expoziția internațională din 1855, tot la Paris; ni s-a păstrat și un foarte interesant album cu fotografii din București, dedicat doamnei Elena, soția lui Cuza-vodă. Acestor doi primi fotografi le-au urmat I. Pohlman, instalat în 1845 în fața consulatului rus, pe Podul Mogoșoaiei, și Friedrich Binderi, în 1852, tot pe Podul Mogoșoaiei, în cuprinsul proprietății Slătineanu (viitorul Capșa). În epoca războiului independenței sînt cunoscuți Franz Duschek, ceh de origine, și Franz Mándy, ungur. După aceea, numărul fotografilor se înmulțește, iar fotografiile ajung nelipsite în casele bucureștenilor; pînă și cei mai săraci, la mahala, au cîteva „poze", trase „la minut" de fotografi ambulanți, la Moși, în Cișmigiu sau în Piața Sf. Gheorghe.

O dată cu introducerea motoarelor cu aburi — la Moara Assan și, în curînd, și la alte întreprinderi industriale — își fac apariția *mecanicii;* apoi *telegrafiștii*, care deservesc primele linii telegrafice instalate sub vodă Știrbey; după aceea *mecanicii de locomotivă* și *focbiștii*, întîi pe linia București-Giurgiu (1869), apoi pe celelalte linii, spre Ploiești-Buzău-Brăila-Galați și spre Pitești-Slatina-Craiova-Turnu-Severin. În domeniul construcțiilor apar *instalatorii de gaz aerian*, *de apă* și *canal*, apoi de *electricitate;* apar, pe lîngă mai vechii pavagii, și noii *asfaltatori;* există și *galvanizatori*, iar după apariția automobilelor, și *vulcanizatori*. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se adaugă *telefoniștii*, *manipulanții de tramvaie electrice*, *operatorii de cinematograf* și *șoferii de automobil*. De aici înainte, numărul tehnicienilor sporește în fiecare an; mereu se adaugă ramuri noi; secolul al XX-lea reprezintă, în privința aceasta, un necontenit progres: e secolul tehnicii, al invențiilor extraordinare, al telegrafiei fără fir, al radioului, al televiziunii, cu armata sa numeroasă de tehnicieni, acești meșteșugari cu înaltă calificare ai vremii noastre.

Și în ce privește meșteșugarii care prestau servicii, veacul al XIX-lea înseamnă apariția unor noi ramuri. Alături de vechii bărbieri, deveniți acum coafori și frizeri, apar coaforii de damă, apoi, mai tîrziu, pedichiuriștii și manichiuristele. Spre sfîrșitul secolului găsim pe *comisionari;* purtînd un chipiu roșu și un număr de ordine, ei duc în oraș, contra unei mici taxe, pachete și scrisori, aduc răspunsuri, fac, într-un cuvînt, „comisioane". Staționau, de obicei, pe Calea Victoriei, pe porțiunea cea mai frecventată, între Poșta centrală și Biserica Albă.

FRĂȚIILE ȘI BRESLELE DE MESERIAȘI. CORPORAȚIILE. COOPERATIVELE MEȘTEȘUGĂREȘTI

Forma generală de organizare a meseriașilor și negustorilor noștri în trecut a fost la început *frăția*, apoi, începînd din veacul al XVII-lea, cînd aceasta capătă un statut eliberat de domnie, *breasla*. Ele cuprindeau pe toți cei ce exercitau, într-un oraș, același meșteșug sau practicau același negoț. Termenul

breaslă e de origine slavă: vine din *bratstvo*, care înseamnă chiar *„frăţie"*, şi aceasta ne dă o primă indicaţie asupra naturii raporturilor ce trebuiau să existe între membrii breslei. Mai tîrziu, în epoca fanariotă, se întrebuinţează tot mai mult termenii turceşti *rufet* şi *isnaf*, care au exact acelaşi înţeles ca şi *breaslă*.

Frăţiile bucureştene sînt vechi; ele existau cu siguranţă în veacul al XVI-lea şi, după părerea noastră, şi în al XV-lea. Primele menţiuni se referă la conducătorii acestor frăţii, adică la *vătafi* sau *vătabi* (vătaşi) — termen turcesc străvechi, poate moştenit de la cumani, însemnînd la origine păstor şi, prin extensiune, căpetenie, fruntaş — şi la conducătorii breslelor, adică la *staroşti*, termen slav avînd de asemenea înţelesul de „căpetenie" (de la *star*, bătrîn). Într-o carte din 14 aprilie 1590 a lui Vîlcan judeţul şi a celor 12 pîrgari e amintit printre martori Caraghioz vătaful; nu e exclus însă ca acest vătaf să fi fost unul din dregătorii administrativi sau din comandanţii militari numiţi astfel. Cînd, la 3 mai 1611, Radu Mihnea întăreşte Chiajnei vorniceasa un loc „de 7 prăvălii" în oraş, aflăm că acest loc fusese cumpărat mai demult de la Tudor, „fiul lui Antonie şelar", şi că printre martorii care asistaseră la vînzare se găsea şi „Radul, vătaf de croitori" şi „Manea zidariul"; de fapt, Radul apare în această ipostază de vătaf de croitori încă din 1605. Ni s-a păstrat o „carte" inedită din 20 mai 1634, de la Dumitru, judeţul Bucureştilor, şi cei 12 pîrgari, prin care se întăreşte unui „boiariu", anume Stanciul vătaful, două locuri de casă în oraş, cumpărate de la „Costandin cel mare zlătariul" şi de la „Costandin cel mic zlătariul"; între martori este „Stan vătahul de zlătari" şi „Lepădat ceauşul"; cartea menţionează, şi o seamă de alţi zlătari — „Dumitru zlătariul Botuşariul", „Oprea zlătariul Boldu", „Costandin zlătarul" — adică de meşteşugari care lucrau aurul şi argintul. În documentele următoare apar frecvent, asemenea vătafi de frăţii. Cităm astfel pe „jupînu Iorga văt[af] za cupeţi", adică şeful frăţiei negustorilor, într-un zapis din 10 martie 1661, pe „Drăgoi vătah de lemnari" la 10 aprilie 1663, pe „Iordache vătafu za măcelari" la 7 iunie 1675, pe „Dumitru vătaf za ceprăzari" la 15 ianuarie 1723; tuspatru actele sînt inedite.

Într-o breaslă erau trei categorii de membri: *meşterii* sau stăpînii de ateliere şi prăvălii, elementele de căpetenie, de greutate, ale breslei, *calfele*, care lucrau cu simbrie sau plată lunară, şi *ucenicii*, care învăţau meşteşugul, timp de trei, patru, cinci sau chiar şase ani, slujind fără plată, numai pe „casă şi masă", „pe pricopseală" — cum se spunea atunci. De fapt, atît ucenicii — mai ales în cazurile de ucenicie îndelungată — cît şi calfele erau exploatate de meşteri; o bună parte a muncii lor revenea acestora din urmă. Starostele era ajutat, în conducerea breslei, de 12 „bătrîni", aleşi dintre meşterii cei mai de seamă — li se spunea şi „protomeşteri", adică primi meşteri sau meşteri mari — şi de 2 „proestoşi", întocmai după cum judeţul oraşului era ajutat de 12 pîrgari, dintre care unul era „pîrgarul cel mare". Pentru adunarea generală a membrilor breslei, se întrebuinţează, în epoca fanariotă, termenul, de origine italiană, *longe*. Fiecare breaslă avea o „cutie" a sa, cu mai multe chei, păstrate de tot atîţia breslaşi din conducere, cutie în care se ţineau atît actele — hrisoavele date de domni şi condica sau catastiful — cît şi fondurile respective. Veniturile proveneau din: 1. cotizaţia meşterilor — cîte o para sau trei bani pe săptămînă, în 1803 — şi a calfelor — doi bani; 2. „havaetul", adică taxa pe care o plăteau calfele cînd ajungeau stăpîni şi-şi deschideau prăvălie; 3. amenzile sau gloabele pe care le plăteau cei ce călcau regulile breslei, „şartul", cum se spunea atunci sau, în epoca fanariotă, „nizamul". Starostele sau vătaful judeca neînţelegerile dintre breslaşi, găsea de lucru calfelor, iscălea zapisele ucenicilor în care se arăta durata uceniciei, repartiza, împreună cu ajutoarele sale, între membri sarcinile fiscale şi contribuţiile extraordinare care „cădeau" asupra breslei. Autoritatea lui era recunoscută de toţi breslaşii; dacă vreunul din ei îndrăznea să i se opună sau îi nesocotea hotărîrea, era „globit" sau amendat, bătut „la tălpi" cu toiagul, şi, eventual, dat pe mîna lui vel-agă — marele dregător care se ocupa de bresle — sau a căpitanului de dorobanţi. În hrisovul breslei cioclilor din Focşani, confirmat o primă dată de patriarhul Dosoftei, la 9 iulie 1674, şi apoi de voievodul Grigore Ghica, la 10 septembrie 1730, se prevede: „Cine va sări spre starostile, gloabă 2 taleri şi o sută de toiege... Cine va da o palmă unul altuia, 15 potronici gloabă şi 50 de toiege. Cine va lovi cu pumnul în masă, un taler. Iar care din cei tineri... nu va da cinste celor mai bătrîni, să-i dea 50 de toiege".

Existau reguli precise şi în ce priveşte lucrul breslaşilor. Marfa trebuia să fie făcută potrivit unei norme rigide, care prevedea şi cantitatea şi calitatea materialului; nu era îngăduită concurenţa prin scăderea preţului, nici nu putea fi atrasă sau „smomită", prin făgăduieli de plată mai bună, calfa altuia. Domeniul de activitate al fiecărei bresle era strict delimitat; controversele începeau numai în privinţa articolelor sau obiectelor noi, impuse de modă, care nu mai fuseseră lucrate pînă atunci. Plata pentru lucrul efectuat se făcea în bani, uneori însă în bani şi în alimente. Astfel, de pildă, la 16 ianuarie 1702, trei meşteri lemnari, Costandin, Dumitraşco şi Radul, se învoiesc, printr-un zapis inedit, să-i facă egumenului Mănăstirii Codreni „casele cu pimniţa din Bucureşti care sînt stricate. Şi ne-am tocmit dreptu taleri 14 şi 5 chile de pîine — deci 2.000 sau 990 de ocă de grîu, după cum chila era de 400 sau de 198 ocă — şi vin vedre 10 — deci 128,8 litri — şi brînză ocă 5. Iar lemnele să le tăiem noi şi să le scotemu [din pădure], cu toată cheltuiala noastră; însă să avem a tăia lemne bune, tălpi grose, mari, ca să placă părintelui; iar care nu-i va plăcea, să-l lepede afară." Meşterii se obligă „să-i gătim casele cu tot ce le va trebui, precum

sintu şi alte case boiereşti". Garanţie pentru ei, „chezaşu pă dinşii", este „Stanciul vătaful".

Fiecare breaslă avea ca patron sau protector un sfînt, la a cărui zi se făcea mare praznic la o biserică anume hotărîtă. În acea zi, toţi membrii breslei, în frunte cu starostele, cu bătrînii, cu proestoşii, purtînd înainte praporul sau steagul breslei, lucrat cu mătase şi fir, se îndreptau spre biserica aleasă şi ascultau slujba de pomenire a patronului lor. Urma apoi praznicul, care trebuia să decurgă fără excese, fără scandal; cei ce-şi dădeau în petic făceau cunoştinţă cu toiegele şi cu „cutia" breslei. La praznic se făcea adeseori şi pomană, se împărţea mîncare la săraci. Tăbăcarii aveau ca patron pe sfîntul Nicolae şi-l serbau la biserica Sf. Nicolae din mahalaua Broştenilor; brutarii, pe sfinţii apostoli Petru şi Pavel, la biserica Bradu Staicu; lumînărarii, pe sfîntul Andrei la biserica din Şelari; căruţaşii, pe sfîntul Ilie — alegere explicabilă — şi ţineau praznicul la biserica Sfîntul Gheorghe-Nou; grădinarii, pe sfîntul Trifon, cel reputat a goni lăcustele şi şoarecii, la biserica Manu Cavafu şi aşa mai departe. Unele bresle contribuiau la ridicarea de lăcaşuri noi; aşa, de pildă, breasla croitorilor, care a mîntuit de zidit, în 1800, biserica Săracă sau Flămînda; cîteodată ctitor principal era chiar starostele, ca, de pildă, la biserica Manea Brutaru, sau breslaşi pricopsiţi, cazul de la biserica Sf. Nicolae Tabacul din Calea Victoriei.

Din fondurile breslei se dădeau ajutoare breslaşilor scăpătaţi sau loviţi de vreo nenorocire (incendiu, boală grea); tot din ele se îngropau breslaşii săraci.

Nu avem multe date asupra legăturii ce exista între bresle şi organizarea militară a ţării. Bucureştii nefiind un oraş înconjurat cu ziduri şi turnuri de apărare, ca Braşovul şi Sibiul, n-a existat obligaţia pentru diferitele bresle de a apăra fiecare o porţiune din incinta fortificată, aşa cum constatăm în Ardeal. În schimb, din rîndurile breslaşilor se recrutează la noi componenţii diferitelor „steaguri", adică ai detaşamentelor comandate de dregătorii militari şi care formau garnizoana oraşului. Un act inedit, din 12 martie 1721, aminteşte de „o prăvălie în rîndul uliţii şalarilor... între prăvăliia lui Dumitru bărbierul lefeciul ot dumnealui vel-spătar şi între prăvăliia lui Tudor croitorul de la steagul de pribegi". Iar într-un alt act, din 6 septembrie 1667, găsim un cojocar fuştaş, adică făcînd parte din detaşamentul de ostaşi înarmaţi cu suliţe care făceau de gardă la Curtea domnească.

Numărul breslelor a mers înmulţindu-se, pe măsură ce apăreau meşteşuguri noi, pe măsură ce producţia se diferenţia şi se specializa. Un moment important în istoria lor este domnia lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782), voievodul care a acordat o deosebită atenţie breslelor, dîndu-le hrisoave de organizare, stabilind precis „nizamul" sau statutul fiecăreia. Astfel, de pildă, este hrisovul dat în 1779 breslei de cojocari, ce urmează să cuprindă două mari categorii de profesionişti ai acestui „meşteşug ales": cojocarii „groşi" şi cei „subţiri", aceştia din urmă specializaţi în lucrul pieilor fine, argăsite în mod special. Cojocăria „subţire" ajunsese o specialitate a Bucureştilor, produsele ei fiind cunoscute şi preţuite nu numai în întreg Orientul, dar chiar şi în Apus.

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea începe a se întrebuinţa, alături de „breaslă", şi termenul de „companie", popular „cumpanie"; el se aplică la început în special negustorilor, mai pe urmă însă şi meşteşugarilor. O însemnare inedită din septembrie 1820 pomeneşte de „companiia bogasierilor", de aceea a băcanilor, a cupeţilor, a cojocarilor „cu hrisov", spre deosebire de compania işlicarilor, a cojocarilor „başcalii" (separaţi) şi a calpaciilor şi de aceea a „cojocarilor supţiri", apoi de compania „zidaro-dulghero-tîmplarilor", de aceea a ovreilor, a armenilor, a „streinilor ot Gheorghiţa", adică a meseriaşilor şi negustorilor strămutaţi din Gherghiţa la Bucureşti etc. În general, „companiile" coincid cu vechile bresle: sînt însă şi companii noi, cum e „companiia al treilea" (sic!), care cuprinde, în 1820, o serie întreagă de meşteşugari, negustori şi profesionişti care nu fac parte din celelalte companii, corespunzînd „diverşilor" de azi; ei întrec, sub raportul numărului şi al contribuţiei fiscale, pe toţi ceilalţi. Hrisovul pe care-l dă, la 20 septembrie 1824, Grigore Ghica acestei companii precizează că în ea intră „oriciţi vieţuiesc viiaţă nestatornică, cînd aici [adică în Bucureşti], cînd afară în ţară, negoţătorindu-să cu feluri dă spiculaţii" (sic!).

În secolul al XIX-lea, importanţa negustorilor creşte faţă de aceea a meşteşugarilor, care e în regres. Breslele primesc lovituri din toate părţile. E mai întîi influenţa noilor idei de libertate, de individualism, proclamate şi difuzate de Revoluţia Franceză, idei care sînt în ultimă analiză consecinţa noii situaţii economice generate de dezvoltarea capitalismului. Pe temeiul lor, meşteşugarii încep să se ridice ei înşişi împotriva regulilor rigide, împotriva limitelor impuse de breaslă cu privire la categoriile de produse, la calitatea şi preţul lor. De altfel, însuşi Regulamentul Organic, proclamînd principiul libertăţii absolute a comerţului — articolul 156 prevede că „orice product al pămintului Ţării Româneşti *sau a meseriii lăcuitorilor ei* să va putea vinde slobod de către stăpînul său, făcînd cu dînsul orice va voi" — aduce o gravă atingere principiului feudal, de reglementare, care era la baza breslelor. Se adaugă concurenţa pe care o fac meşteşugarii străini, mulţi din ei „sudiţi", adică supuşi străini, apăraţi deci de consulii respectivi. Dar lovitura cea mai grea li se dă de către concurenţa zdrobitoare pe care o fac produselor meşteşugăreşti produsele similare *de fabrică*, mai ieftine, şi, uneori, şi de calitate mai bună. Aceste produse sînt importate, mai ales din ţările împărăţiei austriece. După votarea convenţiei vamale cu Austro-Ungaria, în 1875, se produce o adevărată acaparare a pieţei româneşti de mărfurile respective; iar cînd, după un deceniu, se va reacţiona împotriva acestei situaţii, denunţîndu-se

convenția (1886) și votîndu-se legea încurajării industriei naționale (1887) — de fapt a marii industrii — concurența continuă sub forma produselor fabricate în țară. Rezultatul final fu sărăcirea unei mari părți a meșteșugarilor; ramuri întregi de activitate meșteșugărească se prăbușesc. Postăvarii, care secole de-a rîndul își exercitaseră meseria în București, dînd numele lor unei mahalale din dreapta Dîmboviței, dispar; în 1860 mai există 36 de asemenea producători în tot orașul; în 1901 nu mai e nici unul. Dispare de asemenea meseria anexă legată de fabricarea postavurilor indigene, și anume, *decatiria* sau apretarea postavurilor. Tăbăcarii își pierd importanța de altădată; dispare meseria anexă a *perdafgiriei* sau lustruirea pieilor. Numărul meșterilor patroni scade nu numai în raport cu creșterea populației, dar și în cifre absolute: de la 6.808, cîți erau în 1860, ei ajung la 5.231 în 1901. În același timp are loc o coborîre a standardului lor de viață; mulți dintre dînșii nu mai lucrează direct pentru client, la comandă, ci pentru negustorul care, posedînd capital comercial, achiziționează și stochează marfa. Se poate afirma că secolul al XIX-lea a dus, în cele din urmă, în perioada 1860—1900, la domnia întreprinzătorului și negustorului capitalist asupra meseriașului, procesul acesta de ruinare a micilor meșteșugari, stăpîni de ateliere, fiind caracteristic dezvoltării capitalismului nu numai la noi, dar în toate țările.

Într-un asemenea climat, și ținînd seamă de toți factorii arătați, e explicabilă decăderea și, în cele din urmă, dispariția breslelor. În baza Regulamentului Organic, care știe încă de „isnafuri" — numele turcesc al epocii fanariote — breslele se transformă în „corporații"; dar rostul și importanța lor e din ce în ce mai redusă. La 1848, existau în București 38 de corporații, deși meseriile erau cu mult mai numeroase; meseriașii — în special tăbăcarii — sprijină revoluția; noile principii însemnau însă tocmai negarea vechilor forme de organizare care fuseseră breslele, botezate acum corporații. Mai urmează un sfert de veac de existență cvasi formală, cu alegeri de președinți, cu defilări, cu praznice, pînă cînd, în 1873, corporațiile sînt desființate prin lege. O epocă întreagă se încheiase. Importanța pe care, în evul mediu, o avuseseră meseriile și, spre sfîrșitul lui, manufacturile, va trece acum, mai ales în urma legii pentru protecția industriei naționale (1887), asupra fabricilor. O epocă nouă începe, a industriei mari, cu o dezvoltare continuă, culminînd în marile întreprinderi ale perioadei de după 23 august 1944. Bucureștii, la 1859, încă un oraș în care meseriașii ocupă primul loc sub raportul producției de obiecte manufacturate, ajung, după un secol, un mare oraș industrial, cel mai mare nu numai al țării, dar al întregului sud-est european. Bineînțeles, meseriașii continuă să existe și astăzi, numai că, pe de o parte, producția lor e redusă în raport cu aceea a fabricilor, pe de altă parte, ei lucrează, în marea majoritate a lor — inclusiv cei care prestează servicii — grupați în *cooperative meșteșugărești*. Ele sînt numeroase și îmbrățișează toate ramurile de activitate, de la îmbrăcăminte, încălțăminte, blănărie, mode, marochinărie, pînă la ceasornicărie, fotografie, radio, reparații de frigidere și aragaze, galvanoplastie etc. Bărbierii și coafeurii, grupați în cooperativa „Igiena", au aproape o sută de unități — unitatea 95 fiind în noul cartier Floreasca — dintre care unele cu profil special: astfel, cea din strada Academiei e specializată în cosmetică, iar unitatea „Ciufulici", de pe Bulevardul Republicii, în tunsul copiilor. Fotografii grupați în cooperativa „Fotografia populară", au și ei peste patruzeci de unități — unitatea 41 e în Bulevardul Muncii —, unele din ele fiind specializate: așa, de pildă, unitatea nr. 12, din strada Aristide Briand, se ocupă de fotografia în culori, iar unitatea nr. 8, din strada Colței, de foto-ceramică. Există și un „Studio foto" pentru fotografii artistice, în Bulevardul Schitu Măgureanu. Alături de cooperativele meșteșugărești sînt și o serie întreagă de întreprinderi de deservire a populației. Astfel, pentru spălatul albiturilor și pentru curățatul și vopsitul hainelor este Întreprinderea de spălătorie, curățătorie, boiangerie „Nufărul" (vezi fig. 179), cu zeci de „centre", centrul 46 fiind în strada Mendeleiev. Legatul cărților, imprimatul cărților de vizită și al anunțurilor se fac de Întreprinderea poligrafică „Gutemberg", avînd și ea mai multe centre. Sînt apoi o serie de unități pentru reparații de case, pentru instalații sanitare sau de altă natură, pentru prestări de servicii manuale la domiciliu — mutări de mobilier, încărcări și descărcări de mărfuri, ambalări, curățatul geamurilor, curățatul și lustruirea pardoselelor etc. Numărul unităților și centrelor acestor coopera-

Fig. 179 — Una din instalațiile Întreprinderii de spălătorie și curățătorie „Nufărul". (S)

tive şi întreprinderi creşte continuu, pe măsură ce se construiesc cartiere noi; totodată, se accentuează şi procesul de specializare. Existau în 1964 în Bucureşti 29.577 de meseriaşi cooperatori dintre care 16.347 în unităţile de deservire a populaţiei.

FABRICI

Dezvoltarea remarcabilă a Bucureştilor în ultima sută de ani şi în special de la primul război mondial încoace este strîns legată de dezvoltarea industriei lui. Am arătat mai înainte ce însemnătate au avut meşteşugurile în trecutul capitalei; vom insista acum asupra industriei, relevînd o seamă de aspecte caracteristice şi subliniind creşterea ei după legea de naţionalizare din 11 iunie 1948.

Şi în Bucureşti găsim aceleaşi trepte de dezvoltare pe care le întîlnim în general în viaţa economică: mai întîi meşteşugurile, apoi cooperaţia capitalistă simplă, adică atelierele meşteşugăreşti cu un număr mai mare de lucrători, după aceea manufacturile, la urmă industria propriu-zisă, adică producţia de *fabrică*, cu ajutorul *maşinilor*. Apariţia unei noi trepte nu înseamnă dispariţia celei anterioare: meşteşugurile continuă să existe şi cînd apar manufacturile şi chiar după aceea, persistînd pînă astăzi, după cum manufacturile coexistă cîtva timp cu fabricile. Dacă meşteşugurile se constată prin mărturii arheologice, apoi prin mărturii scrise, încă din primele timpuri ale oraşului, cooperaţia capitalistă simplă şi manufacturile apar numai în veacul al XVIII-lea[1], iar fabricile abia spre mijlocul secolului al XIX-lea.

Am arătat mai înainte (p. 280—286) o seamă din atelierele meşteşugăreşti mai dezvoltate, precum şi din manufacturile bucureştene. Adăugăm aici, la prima categorie, întreprinderea de luminări de ceară albă a metohului din Bucureşti al Episcopiei de Rîmnic (1764), întreprindere căreia i se confirmă privilegiul fabricării după mai bine de două decenii. În 1794 se dă autorizaţie de întemeiere unei manufacturi de arme; nu ştim însă dacă ea a luat într-adevăr fiinţă. În domeniul alimentar, semnalăm, în 1825, o nouă întreprindere de bere — o manufactură — în locul celei distruse în 1821. Prima întreprindere pe aria bucureşteană, care atît prin maşinile întrebuinţate, cît şi prin numărul de lucrători utilizaţi merită numele de fabrică este aceea de postav a marelui vornic Niculae Băleanu, instalată la Tunari şi funcţionînd în primăvara anului 1843. Maşinile ei fuseseră aduse din Austria; meşterii erau germani, iar lucrătorii români. Profesorul de mecanică Petrache Poenaru de la Colegiul „Sf. Sava", vizitînd această fabrică, îşi exprimă, printr-o scrisoare publică, satisfacţia sa şi conchide că numai în felul acesta, întemeind asemenea întreprinderi, vom putea scăpa „de birul ce plătim străinilor exportînd producţiile noastre ca să ni se întoarcă fabricate". Nu se poate da, socotim, calificativul de „fabrică" întreprinderii de mezeluri înfiinţate de Paţac în 1850, aşa cum nu merită acest calificativ nici întreprinderea de paste făinoase a lui Anghel Solacoglu, instalată încă în 1828 pe Podul Tîrgului de Afară (azi Calea Moşilor): ambele erau mai curînd *manufacturi*. În schimb, merită calificativul de fabrică prima moară industrială mişcată de un motor cu vapori de apă, moara lui Gheorghe Assan, pusă în funcţiune în 1853. Necesitatea unei astfel de mori, care să asigure aprovizionarea cu făină a oraşului, în continuă creştere, se făcea tot mai simţită, mai ales că în timpul iernilor, cînd Dîmboviţa şi Colentina îngheţau, morile de apă nu mai puteau lucra. În bugetul Sfatului orăşenesc pe 1847—1848 e trecută şi suma de 1.200 lei — mult prea mică — a cărei destinaţie era „cumpărătoarea maşinilor pentru moara cu vapor". Acelaşi sfat era preocupat şi în 1849 de „înfiinţarea unei mori cu aburi spre înlesniciosul mijloc al măcinişului grîului pentru această capitală". Dezideratul se realizează peste cîţiva ani, numai că noua moară nu aparţine autorităţii comunale, ci unui particular, numitul Assan. Motorul, adus de la Viena, avea un cazan în greutate de 7.000 kilograme; transportul lui durase şase săptămîni, dintre care două pe Dunăre pînă la Giurgiu, iar patru de la Giurgiu la Bucureşti, cu boii, întărindu-se podurile, făcîndu-se unele noi şi dregîndu-se drumul. Înainte de Unirea Principatelor mai constatăm o întreprindere care utilizează „maşini": e cărămidăria serdarului Filipescu, lucrînd în 1855. După Unire, numărul întreprinderilor industriale sporeşte; în afară de cele citate anterior (p. 155), menţionăm filatura de mătase de la Dămăroaia, înfiinţată în 1859; maşina respectivă, cu 160 de roţi, pe care se înfăşura firul tras de pe gogoşi, era în genul maşinilor din Lyon. Apar în această vreme şi o serie de ateliere metalurgice care utilizau maşini; ca exemplu cităm Fonderia şi capsuleria naţională, care în 1862 dispunea de „o maşină zisă laminoriul", „o maşină de găurit ţevile şi două altele de găuri" (Bormaşine), o „strungă pentru învîrtirea metalelor", adică — zicem azi — un strung, şi „diferite maşini ce lucrau capse goale". Toate aceste întreprinderi metalurgice — inclusiv turnătoria Freund înfiinţată în 1867 — nu constituiau însă decît un embrion din care avea să se dezvolte mult mai tîrziu o industrie metalurgică propriu-zisă. În sectorul alimentar se înmulţesc morile „de foc", cu motoare cu aburi — în 1872, numărul lor este de 6; menţionăm şi prima fabrică de bere, aceea a lui Luther, înfiinţată în 1869. În general, constatăm o sporire a întreprinderilor industriale şi a manufacturilor bucureştene; de unde în

---

[1] În cazul cînd existenţa unei manufacturi de postav la Afumaţi pe vremea lui Şerban Cantacuzino (1678—1688) se confirmă documentar (vezi mai sus, p. 80), ea este o excepţie, o anticipare izolată.

1864 ele erau în număr de 25, cifra lor atinge 51 în 1878; pe categorii, ele privesc ramura alimentară, textilă şi pielărie, de materiale de construcţie şi metalurgică.

Acest început de dezvoltare industrială, ca şi dezvoltarea industrială a ţării în genere, este însă puternic frînat de *convenţia vamală* cu Austro-Ungaria, încheiată în 1875. Acordînd acestei ţări un tarif foarte favorabil la exportul produselor ei — în schimb ea urma să cumpere produsele noastre agricole — piaţa românească este literalmente inundată de mărfurile monarhiei vecine, aşa încît fabricile şi atelierele noastre sînt ameninţate cu dispariţia. Mulţi meseriaşi ajung la sapă de lemn, o serie de întreprinderi îşi închid porţile. Pe bună dreptate, scria în 1885 economistul şi omul politic, viitorul prim-ministru, P. S. Aurelian următoarele rînduri: „Rezultatele convenţiei cu Austro-Ungaria le cunoaştem: meseriaşii noştri au ajuns salahori, fabricile s-au închis şi orice încercare de a întemeia vreo industrie cade sub lovitura concurenţei dinafară. Astăzi ne îmbracă de la cap pînă la tălpi vecinii noştri, ne procură pînă şi cele mai neînsemnate obiecte." Păreri asemănătoare aveau şi alţi bărbaţi politici înaintaţi, în frunte cu Mihail Kogălniceanu; aşa gîndea şi istoricul şi economistul A. D. Xenopol. Convenţia cu Austria este denunţată în 1886; dar chiar înainte de denunţarea ei au loc, *pe temei de legi speciale*, conferind avantaje, întemeieri de fabrici pentru anumite produse. Aşa ia naştere, pe temeiul legii din 4 aprilie st. n. 1873, fabrica de zahăr de la Chitila, sub forma unei societăţi pe acţiuni, capitalul fiind în majoritate românesc, iar restul francez. Dar cu tot sprijinul acordat prin scutirea de impozite a zahărului produs, fabaric nu poate rezista concurenţei străine — în special celei austro-ungare, şi ea se închide în 1882; îşi va relua activitatea abia în 1896. În domeniul pielăriei, e de notat mai întîi fabrica de încălţăminte „Leon şi Mandrea", inaugurată în 1881; avînd un motor de 50 cai-putere şi peste 200 de lucrători, ea putea produce zilnic 600 de perechi de cizme. Scontîndu-se apropiata expirare a convenţiei cu Austro-Ungaria şi votîndu-se în 1885 legea pentru scutirea de vamă a tananţilor aduşi din străinătate, ia naştere, în acelaşi an, o mare tăbăcărie, aceea a lui Grigore Alexandrescu, căreia îi urmează, în 1888 o a doua, a asociaţiilor Costamagna şi Rosazza. În domeniul confecţiilor, trebuie însemnată înfiinţarea, în 1881, a Atelierului central de confecţii militare, care, în anul următor, instalat într-o clădire specială, la Cotroceni, dispunea de 31 de maşini de cusut, de 40 de maşini de călcat şi de două motoare a 120 de cai-putere fiecare. Pentru a se produce materialul necesar construcţiilor, care devin tot mai numeroase, iau naştere fabrici de cărămidă, cum e aceea a lui Gherghely, terminată în timpul războiului independenţei, şi fabrica de la Ciurel, care dispuneau de cuptoare circulare; în 1887 se va adăuga fabrica de bazalt artificial, tot la Ciurel, deci în regiunea care avea o tradiţie seculară în materie de cărămidărie (vezi mai sus, p. 17). În domeniul artelor grafice, poate fi socotită ca fabrică Imprimeria statului, care încă în 1863 întrebuinţa 98 de lucrători şi dispunea de o serie de maşini plane.

Cele mai multe din aceste fabrici au fost întemeiate la marginea oraşului, dincolo de hotarul lui sau chiar în satele vecine. Faptul este explicabil: terenul era mai ieftin, mîna de lucru şi ea mai ieftină; se va adăuga mai tîrziu şi considerentul *dărilor* şi *taxelor*, care, în afara Bucureştilor, erau mult mai mici decît în cuprinsul lui.

Legea de protecţie a industriei naţionale sau, cu titlul de atunci, *Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naţionale*, votată în 1887, a dat, cum era şi natural, un impuls deosebit întemeierii de noi fabrici. Am indicat în altă parte (vezi mai sus, p. 155) o seamă dintre ele; precizăm aici că, în ce priveşte întreprinderile metalurgice, cu toate că apar alte patru asemenea întreprinderi, şi anume, „Weigel" în 1889, „I. Haug" în 1890, „Răşcanu" (turnătorie) în 1900 şi „M. Botez" (tinichigerie) în 1901, avem de-a face tot cu întreprinderi reduse, nu poate fi vorba de o industrie metalurgică propriu-zisă, de o industrie grea. În domeniul uleiurilor, merită să fie relevat faptul că fabrica Assan — întemeietorul ei e totuna cu întemeietorul morii cu acelaşi nume — este singura în Europa care reuşeşte să obţină uleiul de rapiţă printr-un procedeu nou, secret, întrebuinţînd benzina. O altă fabrică bucureşteană de uleiuri vegetale, „Phönix", îşi sporeşte mult instalaţiile în preajma primului război mondial; ea fabrică şi uleiuri grele prin procedeul hidrogenării.

Fiindcă nu există un plan sau un program de repartiţie geografică a industriilor, aşa încît toate regiunile ţării să beneficieze de ele, asistăm la o adevărată concentrare a lor, pentru motive uşor de înţeles, pe aria bucureşteană. În 1902, din cele 367 de întreprinderi industriale din Muntenia, avînd, în total, 24.481 1/2 cai-putere şi 22.888 de lucrători, mai mult de jumătate, adică 195 de întreprinderi, cu 10.490 de cai-putere şi 15.618 lucrători, erau în judeţul Ilfov şi, din acestea, *178 se aflau în Bucureşti*. Dar cu toate fabricile noi întemeiate, industria ocupă încă un loc redus în producţia generală a ţării. În 1910, „valoarea producţiei industriale — în diferitele ei forme — era doar de circa o cincime, restul revenind agriculturii".

Un nou spor se înregistrează în urma noii legi de protejare a industriei naţionale, votată în 1912; ea extinde avantajele şi asupra întreprinderilor mai mici, precum şi asupra cooperativelor de meseriaşi cu minimum 2.000 lei capital şi de 20 lucrători. Se întemeiază noi fabrici, cum este aceea de ciment de dincolo de marginea de est a oraşului; se măresc unele din cele vechi. În 1914, cînd izbucneşte primul război mondial, Bucureştii sînt — prin numărul întreprinderilor şi lucrătorilor — nu numai cel dintîi oraş industrial al ţării, dar şi — continuînd o situaţie multiseculară — primul din întreg sud-estul european, depăşind cu mult Sofia, Belgradul, Salonicul

şi Atena. Dar industria bucureşteană nu cuprinde nici acum industrie grea, industrie producătoare de maşini şi industrie chimică[1]; ea este, înainte de toate, o industrie alimentară şi textilă, o industrie „uşoară", de bunuri de consum.

În ce priveşte *capitalul* acestei industrii, dacă, pe întreaga ţară, capitalul *străin* reprezintă 80,2%, cel românesc fiind deci ceva mai mic de o cincime, în Bucureşti proporţia e mai favorabilă pentru acesta din urmă. Într-o serie de întreprinderi predomină capitalul românesc, în altele, el e în întregime — cazul Fabricii de ciment Titan — sau preponderent străin.

Situaţia lucrătorilor industriali este, în tot acest răstimp, grea. Are loc o exploatare dură din partea capitaliştilor, care urmăresc maximum de cîştig. Rata plusvalorii, adică beneficiul rezultat de pe urma muncii lucrătorului, creşte: în 1915 ea ajunge la 67,3, lucrătorul primind numai 32,7%; aşadar, patronul ia mai bine de 2/3, iar lucrătorul mai puţin de 1/3, *deşi fără munca acestuia capitalul, oricît ar fi de mare, nu poate produce nimic.* Ziua de lucru, în primele decenii, este foarte lungă: între 12 şi 16 ore, uneori chiar mai mult. Nu există nici o legislaţie care să precizeze durata ei; chiar spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi după statisticile oficiale, care prezentau lucrurile într-o lumină mai bună decît erau în realitate, ziua de lucru depăşeşte, în genere, 10 ore. În fapt, în multe întreprinderi se lucra 12 ore, iar în unele chiar 14. Şi în 1913 încă ziua de lucru varia între 10 şi 14 ore. La început, n-a existat repaus duminical apărat legal; au trebuit lupte îndelungate şi greve pentru ca să se voteze, în 1897, o lege, care însă nu acorda muncitorilor şi funcţionarilor comerciali *decît o jumătate de zi de repaus, duminica după masă;* şi încă această lege n-a fost, în general, aplicată. Abia în 1910 se ajunge, după un nou şir de lupte şi greve, la o lege care prevede repausul obligator în zilele de duminică şi în sărbătorile legale; dar nici această lege, care permitea, prin rezervele ei şi prin lipsa de sancţiuni drastice, în caz de nerespectare, o eludare, n-a fost sistematic şi integral aplicată, mai ales în întreprinderile particulare. Pe de altă parte, salariile erau mici, calculate aşa încît lucrătorul abia să-şi poată ţine zilele, iar cîştigul patronului să fie cît mai mare cu putinţă. Femeile primeau un salariu mai mic decît bărbaţii, între 50 şi 60% din salariul acestora; copiii, mult mai puţin, cam un sfert din salariul adultului. Se adăugau şi condiţiile adesea insalubre sau neigienice de lucru: săli mici, neaerisite, luminate şi încălzite neîndestulător, precum şi lipsa de măsuri de protecţie a muncii. Accidentele erau numeroase. *Lumea nouă*, ziarul socialist, în numărul său din 25 mai 1895, scrie: „Arsenalul a devenit o căsăpie; nu trece săptămînă să n-avem de înregistrat picioare mutilate, mîini şi degete zdrobite; în atelierul de rabotat... aproape jumătate din lucrători sînt ciunţi". La Întreprinderea metalurgică „Wolff", în anii 1905—1906, au fost nu mai puţin de 676 (şase sute şaptezeci şi şase) de accidente de lucru. Nu e de mirare deci că manifestul muncitoresc din 1 mai 1900 afirma: „În România, ţara salariilor mici şi a muncii îndelungate şi neprotejate prin nici o lege, exploatarea este mai cruntă, asuprirea mai crudă, robia politică mai completă decît oriunde aiurea". Locuinţele lucrătorilor erau la nivelul salariilor. Insalubre, mici, cu odăiţe în care locuiau adesea cîte 5—6 persoane, în acelaşi pat dormind, după un raport oficial din 1913, „un om... ziua şi altul noaptea"; ele constituiau o mare parte a periferiei, lipsite de apă curentă, lumină şi canalizare. În asemenea condiţii, nu poate surprinde nici starea precară a sănătăţii multora din lucrătorii bucureşteni. Tuberculoza era răspîndită şi făcea adevărate ravagii; zona cea mai contaminată se afla în Dealul Spirii, unde-şi aveau aşezările muncitorii Arsenalului şi ai fabricilor din partea locului. Printre copiii muncitorilor, mortalitatea atingea un procent foarte ridicat: I. C. Frimu a arătat în 1906 că ea era de 15 (cincisprezece) ori mai mare decît aceea a copiilor de oameni avuţi. Bineînţeles, de un regim special, de cruţare pentru muncitoarea care aştepta un copil sau de concediu plătit, înainte şi după naştere, nici nu putea fi vorba.

Faţă de cele ce am arătat anterior (p. 182) cu privire la dezvoltarea industriei bucureştene între cele două războaie mondiale, avem de adăugat aici cîteva aspecte şi de precizat altele. E de relevat mai întîi faptul că se întemeiază acum cîteva întreprinderi metalurgice de proporţii mai mari, şi anume, în partea de est a oraşului, Uzinele metalurgice „Malaxa" şi Uzinele de ţevi trase (azi „23 August" şi „Republica"), iar în partea de nord-est, Uzina „Laromet" (azi Uzina de laminate neferoase). În acelaşi sector al metalurgiei se măresc unele din întreprinderile vechi, precum „Lemaître", „Wolff", Atelierele C.F.R.-Griviţa etc. Dar cu tot acest adaos, industria metalurgică nu are decît o pondere redusă în ansamblul industriei bucureştene: ea reprezintă numai 10%, în timp ce industria uşoară reprezintă 32%, iar cea alimentară, 26%. Şi, atîta cît este, industria metalurgică bucureşteană are lipsuri esenţiale: nu produce *maşini-unelte*, adică elementele indispensabile unei dezvoltări industriale organice, după cum nu produce nici *maşini agricole*, atît de necesare totuşi. Nici industriei chimice nu i se dă atenţia cuvenită. Se poate spune că la baza dezvoltării industriei bucureştene, ca şi de altfel a celei din ţara întreagă, nu este un plan întemeiat pe necesităţile majore ale economiei româneşti, nici o viziune clară a viitorului; prevalează interesele de moment, personale şi locale, ceea ce are de rezultat o dezvoltare nesistematică, anarhică.

O altă caracteristică a acestei perioade este dominaţia tot mai accentuată a capitalului monopolist, trăsătură proprie epocii imperialiste. Şi înainte de primul război mondial, marile bănci din ţară şi din străinătate controlau anumite industrii; acum însă

[1] Exceptăm întreprinderile de mici proporţii, producînd săpun.

fenomenul se extinde şi se accentuează. Banca românească, de pildă, în asociaţie cu alte bănci, creează un lanţ întreg de instituţii de credit pentru finanţarea industriilor: Creditul tehnic, Creditul tehnic transilvănean, Creditul pentru întreprinderi electrice, Creditul extern etc. Fiecare din aceste instituţii participă la o serie întreagă de industrii: Creditul tehnic la nu mai puţin de 32, Creditul extern la 16, Creditul minier la 10 şi aşa mai departe. Banca industrială, afiliată Băncii Marmorosch-Blank, avea în 1928 51 (cincizeci şi una) de participaţii industriale. Banca de credit român, care încă în 1913 participa la o serie de industrii — între ele, Fabrica textilă „Filaret" şi Societatea pentru fabricarea ulciurilor „Phönix", ambele în Bucureşti — înfiinţează, în 1930, Banca de control a industriei şi comerţului, al cărei nume arată în mod clar cîmpul ei de activitate. Participarea tot mai accentuată bancară la viaţa industrială, contopirea capitalismului bancar cu cel industrial se reflectă în cifra plasamentelor pe care le face prima mare instituţie de credit industrial, întemeiată în 1923 în capitală, anume, Societatea naţională de credit industrial: ele se ridică la 1,1 miliard în 1924, la 3,2 miliarde în 1928, pentru a atinge 8,8 miliarde în 1941.

Motivul pentru care băncile bucureştene se interesează tot mai mult de industrie este cîştigul mare pe care-l realizează aceasta. De la 206%, cit era rata plusvalorii în 1915 (vezi mai sus, p. 292), ea ajunge, în industria mare, la 270%, în 1942, şi, în cele din urmă, chiar la 300%. Ceea ce înseamnă că dintr-un produs industrial nou, valorînd 100 de lei, partea ce revine capitalistului creşte de la 67,3 lei în 1915 la 73 de lei în 1942 şi apoi la 75 de lei, în timp ce partea muncitorului scade de la 32,7 lei în 1915 la 27 de lei în 1942, şi apoi la 25 de lei. Aceasta ca cifră medie, fiindcă la unele articole şi în anumite perioade cîştigul este mult mai mare. Astfel, în timpul celui de-al doilea război mondial, la Uzinele Malaxa, rata profitului, de 302% la comenzile de automotoare, creşte vertical la 910% la cele de armament, şi la 866—1.140% la arcurile şi frînele destinate căilor ferate: cifrele provin dintr-un raport al Băncii naţionale. Asemenea cîştiguri exorbitante — pe spatele ţării în general şi al muncitorilor în special — sînt cu putinţă din cauza *protecţiei vamale* absolute de care se bucură industria. În medie, taxele de import sînt in 1938 *de opt ori mai mari decît in 1929*, aşa încît ele devin prohibitive. La adăpostul lor, fabricanţii, fără grija concurenţei externe, se înţeleg între ei pentru a evita concurenţa internă şi impun, pe bază de cartel, preţuri ridicate consumatorilor din ţară: e încă o caracteristică a epocii imperialiste. Încă înainte de primul război mondial, apăruseră unele carteluri, cum era, în 1913, acela al uleiului, grupînd marile fabrici din Bucureşti, Galaţi şi Constanţa. În perioada dintre cele două războaie mondiale, sistemul se generalizează, aplicîndu-se la o serie întreagă de produse esenţiale ca fierul, tabla, zahărul, hîrtia, cimentul etc.; pînă şi fabricile de gheaţă artificială din Bucureşti se cartelează în 1937; consumatorul e acum cu totul la cheremul fabricanţilor, care, protejaţi de stat, impun preţuri asigurîndu-le un cîştig maxim. Şi totuşi, nemulţumiţi, ei revendică şi obţin din partea statului, în 1942, o *reducere* a impozitului pe dividende cu 40%. Lăcomia acestor profitori — adevăraţi rechini — era într-adevăr nesfîrşită.

Un alt izvor de cîştig al industriaşilor a fost *intensificarea muncii.* O cercetare de specialitate a arătat că între 1927 şi 1937 producţia industriei prelucrătoare a crescut cu 61,2%, în timp ce numărul personalului s-a mărit cu 31%, iar forţa motrice pe cap de salariat, numai cu 2%. Ceea ce înseamnă că muncitorul a trebuit să facă un efort mai mare, că ritmul de muncă s-a intensificat. În ce priveşte durata zilei de muncă, dacă, legal, ea este acum de 8 ore, în realitate, în practică, ea depăşeşte această cifră. Iar în timpul celui de-al doilea război mondial decretul de lege din 2 octombrie 1941 sporeşte ziua de muncă în industrie *pînă la 12 ore.* Din această pricină, apoi din pricina regimului aspru militar la care sînt supuse fabricile în timpul războiului antisovietic, precum şi din pricina salariilor insuficiente au loc manifestări de protest şi conflicte de muncă mai ales în întreprinderile metalurgice ca „Lemaître", „Wolff", „Arsenalul Armatei", Atelierele C.F.R.-Griviţa, „Malaxa".

Schimbările fundamentale intervenite în viaţa poporului şi statului român după 23 august 1944 şi-au avut corespondentul normal în industrie, deci şi în industria bucureşteană. Prin actul de naţionalizare din 11 iunie 1948 — exact la o sută de ani de la izbucnirea revoluţiei din 1848 — s-a dat putinţa socializării industriei, acţiune de mari proporţii, urmărind *interesul general*, al întregului popor, iar nu, ca mai înainte, al cîtorva privilegiaţi — industriaşi şi bancheri. Acţiunea a avut în vedere două scopuri principale: pe de o parte, să creeze ramurile atît de însemnate care lipseau pînă atunci industriei bucureştene sau erau în stare embrionară — industria constructoare de maşini, industria chimică, industria electrică şi electronică — pe de altă parte, să mărească şi să reutileze industriile existente; maşinile acestora ajunseseră într-adevăr într-un grad de uzură înaintat; trebuie adăugat că „aproape o treime din întreprinderile bucureştene nu avea forţă motrice instalată, iar din cele cu forţă motrice, 70% aveau sub 20 C.P.". S-a lucrat cu stăruinţă şi avînt, programul fixat de Partidul Comunist Român îndeplinindu-se punct cu punct (vezi mai sus, p. 216). În sectorul industriei constructoare de maşini, Bucureştii au fost dotaţi cu două uzine de seamă: „Semănătoarea", pentru maşini agricole, şi „Tudor Vladimirescu", pentru autobuze şi troleibuze. Cea dintîi şi-a dezvoltat producţia în intervalul 1950—1958 de „peste 20 de ori"; în cinstea celui de-al VIII-lea Congres al Partidului Comunist Român (1960), ea a livrat a cincizecea mie maşină agricolă. Cea de-a doua avea în 1958 — în al cincilea an de la înfiinţare — o pro-

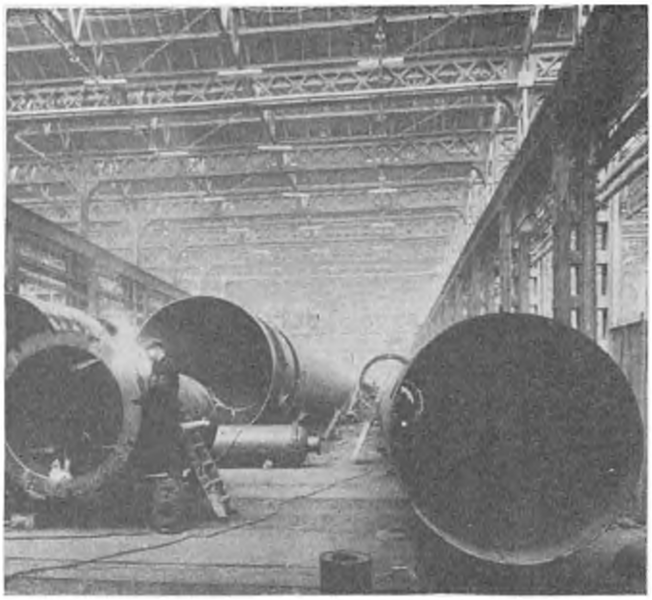

Fig. 180 — Uzinele Griviţa Roşie, secţia utilaj petrolier.

ducţie de 5,29 ori mai mare decît în primul an. Remarcabilă este şi creşterea producţiei Uzinei „Electronica" (mai înainte „Radio popular"): de la coeficientul 100 în 1950, a ajuns la 673 în 1958, deci aproape de şase ori şi trei sferturi mai mult. În august 1961 ea atingea cifra de un milion de aparate de radio fabricate. Şi uzinele existente înainte de 23 august 1944 au înregistrat sporuri de producţie însemnate: astfel, la Uzinele Griviţa Roşie (vezi fig. 180) creşterea e de 2,34 ori în intervalul 1950—1958; la „23 August" (vezi fig. 181) de 2,12; la „Fabrica de bumbac" de 2,30 etc. Aceste sporuri se explică, pe de o parte, prin adăogiri de secţii noi, pe de alta, prin reutilarea fabricilor, maşinile vechi înlocuindu-se cu altele moderne, precum şi prin introducerea de procese tehnologice superioare (vezi fig. 182 şi 183). Din 1950 pînă în 1958, industria bucureşteană s-a dublat aproape (sporul exact: 97%), ceea ce înseamnă un spor mediu anual de 12,125%. *Iar în 1961 ea a ajuns să producă singură cu 20% mai mult decît producea în 1938 industria întregii ţări.* Numărul muncitorilor a crescut şi el considerabil: dacă în 1950 se ridica la 110.679, în 1958 el era de 169.494, pentru ca în 1961 să ajungă la 210.089, iar în 1964 la 240.500. Sub raportul repartiţiei pe ramuri industriale, numărul cel mai mare de lucrători e în industria constructoare de maşini şi a prelucrării metalelor: 52.723, faţă de 30.170 în industria textilă, 14.830 în industria alimentară, 13.383 în industria confecţiilor, 9.906 în industria pielăriei (vezi fig. 185—186), blănăriei şi încălţămintei şi 9.880 în industria poligrafică (cifrele privesc anul 1958). Existau în Bucureşti, la finele anului 1964, 226 (două sute douăzeci şi şase) de întreprinderi industriale; 91,1% din acestea reprezentau industria socialistă republicană; 4,4% pe cea locală; 4,4% pe cea cooperatistă, iar atelierele meşteşugăreşti şi mica industrie particulară reprezentau 0,1%. Şapte dintre fabrici aveau între 3.000 şi 5.000 de muncitori, iar trei peste 5.000; tustrele acestea din urmă aparţin industriei constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor.

Faţă de producţia industrială globală a ţării, aceea a Bucureştilor reprezintă în 1964: 24,7% în ramura construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor (vezi fig. 187—189), ceea ce arată importanţa pe care a căpătat-o această ramură în capitală; 33% în ramura industriei chimice (vezi fig. 190), aşadar, aproape o treime din întreaga producţie românească; 33,2% în ramura industriei textile (vezi fig. 191); 31,1% în ramura industriei de confecţii; 30,4% în ramura pielărie şi încălţăminte. Sînt însă şi ramuri în care Bucureştii deţin *exclusivitatea* producţiei, cum este, de pildă, ramura aparatelor de radio şi televiziune sau aceea a materialelor didactice şi cinematografice. În materie de ţesături de mătase, procentul era de 70,7% în 1958, în acela al cauciucului de 47,7%, şi de atunci a sporit considerabil prin noua Fabrică de anvelope „Danubiana", ridicată în 1961; în al tricotajelor, de 46,2%; al uleiurilor comestibile, de 44,9%, al berei, de 41,7% (vezi fig. 184), iar al produselor zaharoase, de 41,1%. Pentru a avea o imagine a însemnatei producţii bucureştene, dăm cîteva cifre privind anul 1958, cifre astăzi mult

Fig. 181 — Uzinele „23 August", una din secţii. (S)

depăşite; în amintitul an, fabricile capitalei au produs: 44.336.000 metri pătraţi de ţesături de bumbac, 14.938.000 metri pătraţi ţesături de mătase şi 23.100.000 metri pătraţi tricotaje de bumbac; 3.654.000 perechi încălţăminte de piele; 28.724.000 litri uleiuri comestibile; 20.600.000 kilograme produse zaharoase; 63.060.700 litri bere, 13.436.000 kilograme preparate de carne; 138.642 aparate de radio etc.

Astăzi, în urma îndeplinirii planului fixat de Partidul Comunist Român, Bucureştii dispun de o industrie remarcabilă modernă — utilajul la vechile întreprinderi a fost înlocuit în proporţie de 90% — cu ramuri importante noi de industrie grea, industrie chimică şi electronică. Necontenit se construiesc întreprinderi noi; în afară de cele semnalate mai înainte (vezi p. 218), amintim aici Combinatul pentru industrializarea lemnului „Pipera" şi Întreprinderea „Tehnica lemnului", intrate ambele în producţie în 1960 şi capabile a da anual 23.000 de garnituri de mobilă şi 170.000 de scaune tîmplăreşti, Ţesătoria de relon „Tudor Vladimirescu" utilizînd firele sintetice produse la Săvineşti, noile filaturi de la Bumbăcăria românească Jilava şi de la Filatura românească de bumbac, graţie cărora producţia a fost dublată. A intrat în producţie de curînd fabrica de obiecte de fontă emailate (pentru baie) şi radiatoare de calorifer, precum şi fabrica pentru stofe de mobilă. S-a hotărît de asemenea înfiinţarea unei mari uzine

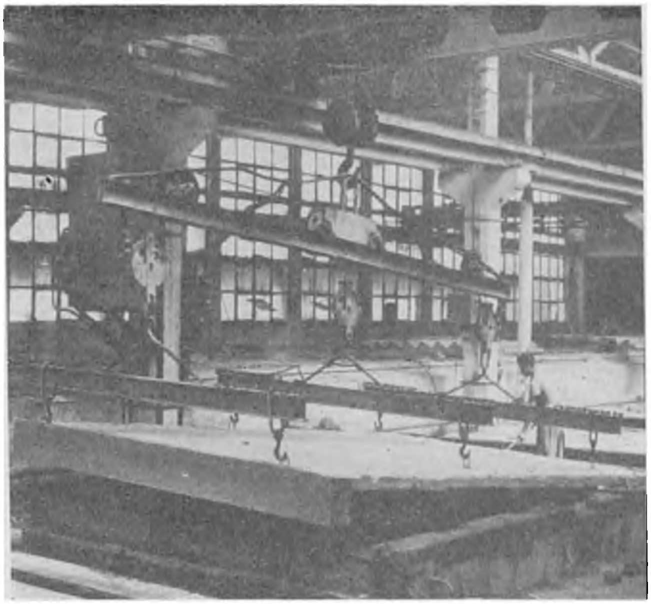

Fig. 83 – Întreprinderea de produse prefabricate Progresul. În primu plan, un panou de zid, de beton (S.)

pentru fabricarea oţelurilor nobile, cu adaosuri de nichel, crom, vanadium; ea va avea o deosebită însemnătate pentru ridicarea calităţii produselor industriei metalurgice în genere şi a celei bucureştene

Fig. 182 — Fabrica de ţigarete Bucureşti (S.)

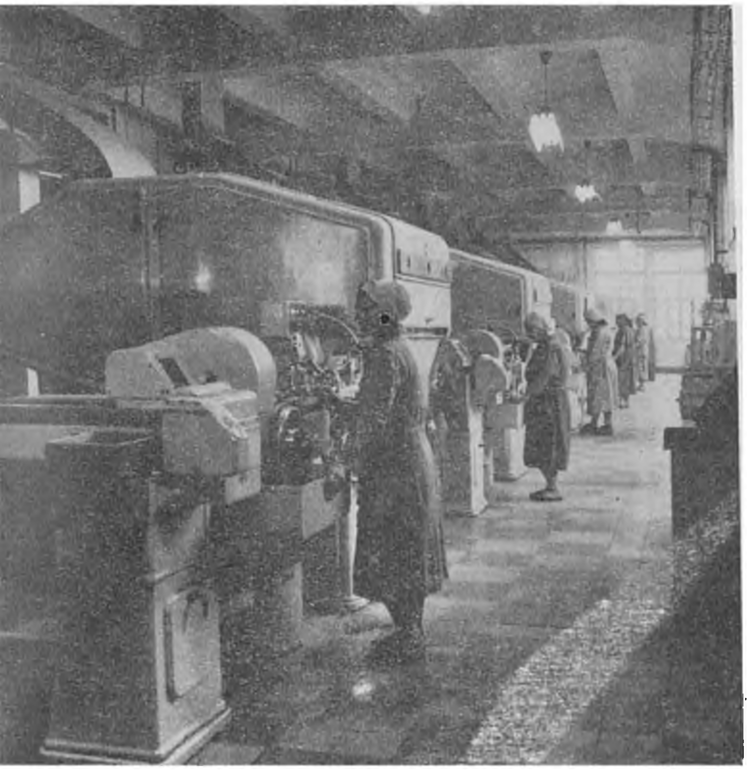

Fig. 184 — Una din secţiile fabricii de bere Rahova (S.)

Fig. 185 — Tăbăcăria minerală Jilava (S.)

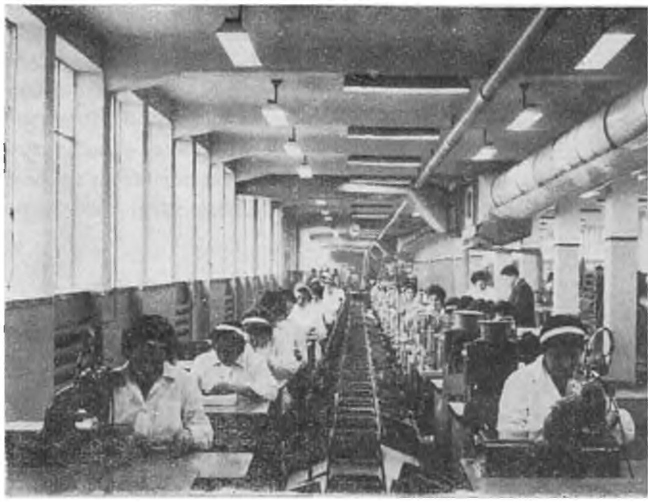

Fig. 186 — Fabrica de pielărie Flacăra roșie. Bandă rulantă la secția cusut (S.)

Fig. 187 — Uzina metalurgică Vulcan; una din secții (S.)

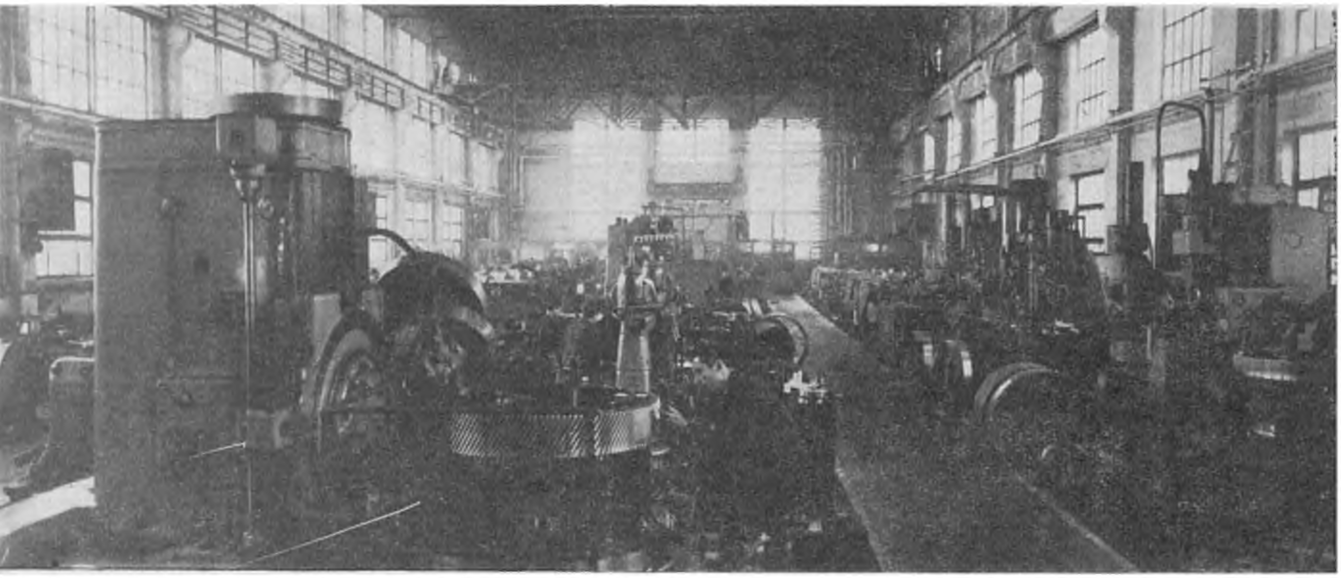

Fig. 188 — Uzina Automatica. Vedere generală (S.)

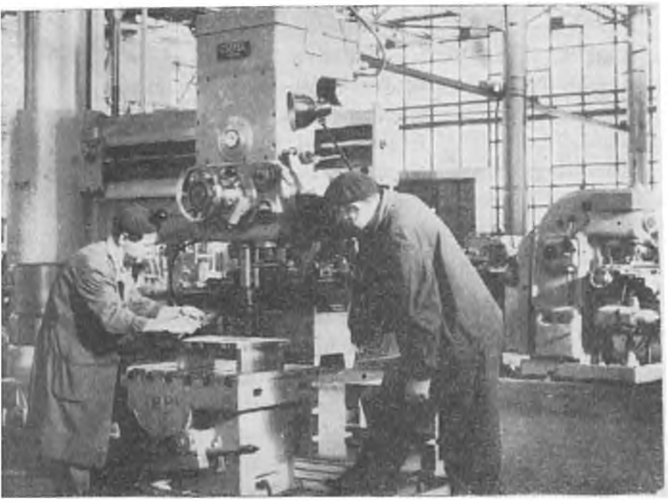

Fig. 189 — Secție la Uzina de mecanică fină București (A.)

Fig. 190 — Secția de producție a insulinei la fabrica de medicamente Biofarm (S.)

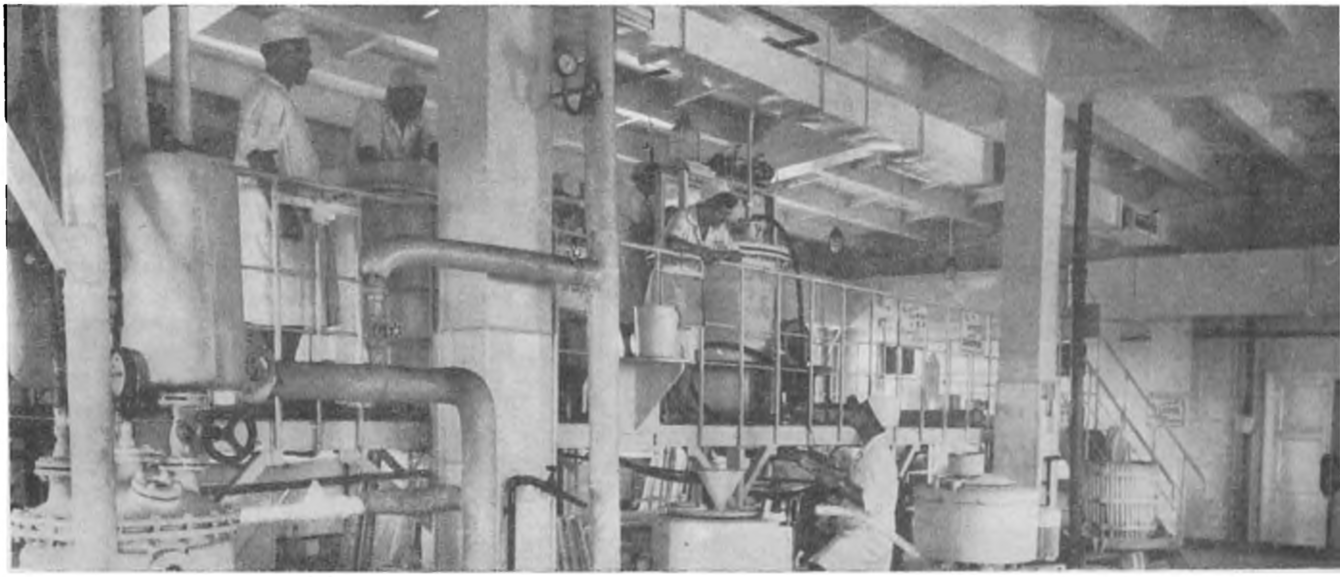

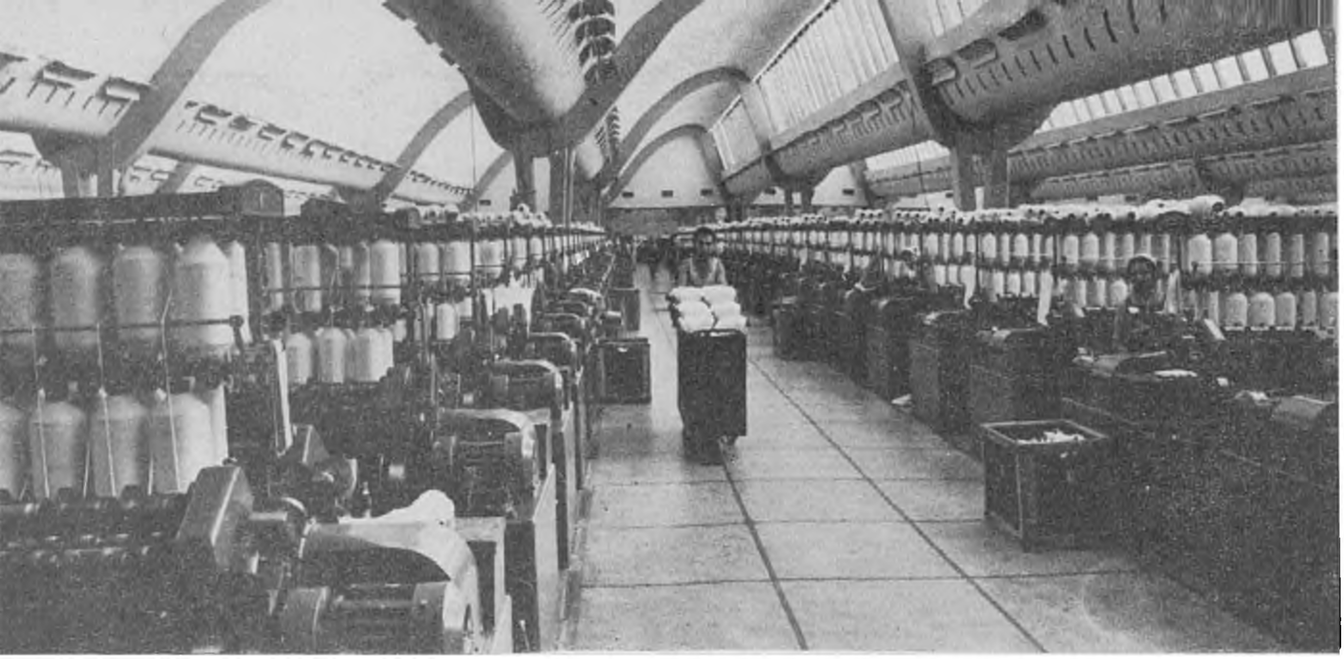

Fig. 191 — Filatura română de bumbac (S.)

îndeosebi. La finele recentului plan de 6 ani, întreprinderile industriale ale capitalei au dat o producţie mai mult decît dublă faţă de anul 1959.

Şi mai importantă însă decît transformarea tehnică a industriei bucureştene este transformarea care s-a produs în viaţa muncitorilor acestei industrii. Din elemente exploatate de capitalul monopolist, desconsiderate sub raportul politic, lucrînd adesea în condiţii neigienice şi fără măsuri de protecţie efectivă a muncii, bîntuite, în epocile de criză, de şomaj, locuind în case insalubre şi lipsite de confort şi neputînd, în imensa lor majoritate, asigura copiilor lor, din lipsă de mijloace, accesul la învăţătura medie şi superioară, aceşti muncitori au devenit astăzi factorii de căpetenie ai vieţii politice şi sociale. Ei deţin prin Partidul Comunist Român puterea politică; cîrmuiesc, prin reprezentanţii lor, statul; lucrează în condiţii bune, în clădiri spaţioase, cu lumină şi căldură şi cu dispozitive de prevenire a accidentelor; nu mai au teama şomajului; locuiesc, din ce în ce mai mulţi, în apartamente noi — numai în 1961 s-au construit 15.078 asemenea apartamente, în 1962, 12.876, iar în 1963, 13.623 — prevăzute cu tot confortul modern, ultimele avînd şi termoficare (vezi şi fig. 192); în sfîrşit, copiilor lor le sînt deschise larg porţile instituţiilor de învăţămînt, statul asigurîndu-le cantine şi cămine de o calitate cum n-a fost niciodată mai înainte. Se poate spune că în viaţa muncitorilor s-a petrecut în ultimele două decenii o schimbare într-adevăr revoluţionară, o schimbare totală.

Fig. 192 — Centrala electrică de termoficare Bucureşti—Sud, în curs de construcţie.

BIBLIOGRAFIE

I. *M e ș t e ș u g a r i. P r i m e l e ș t i r i.* 1. Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, vol. I—II, București, 1900, CCCXXXV + 406 p. in 8°; 2. St. Pascu, *Petre Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului XVI*, Cluj, 1944, 313 p. in 8°; 3. Lia Lehr, *Despre dezvoltarea economică a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 663—683; 4. R. Manolescu, *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în secolul al XVI-lea*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 25—69; 5. Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 71—112.

II. *M e ș t e ș u g u r i n o i.* 6. Em. Vîrtosu, *Eliade ca tipograf. Documente inedite*, în *Revista Arhivelor*, I (1924—1926), nr. 1—3, p. 366—369; 7. Constantin C. Giurescu, *Populația județului Putna la 1820*, București, 1941, 40 p. in 8°; 8. Dr. N. Vătămanu, *Lt. Col. D. Papasoglu, primul istoriograf al Bucureștilor*, București, 1943, 16 p. in 8°; 9. I. Ionașcu, *Un plan inedit al Curții Vechi din 1799*, în *Rev. ist. rom.*, XIII (1943), p. 55—76; 10. Gh. Zane, *Meseriile din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1957, 309 p. (ms); 11. Gh. Potra, *Fotografia și vechii fotografi din București*, București, 1957, 28 p. (ms).

III. *M e ș t e ș u g a r i c a r e p r e s t a u s e r v i c i i.* 12. N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, Domn al Țării Românești (1849—1856)*, Vălenii-de-Munte, 1910, 303 p. in 8°; 13. A. Muzet, *La Roumanie nouvelle*, Paris, 1920, 272 p. in 8°; 14. Pr. C. Bobulescu, *Lăutarii noștri. Din trecutul lor*, București, 1922, 183 p. in 8°; 15. Nestor Urechiă, *Prima baie în București*, în *Propilee literare*, II (1927), nr. 11—12; 16. Gh. Potra, *Bucureștii la mijlocul secolului XIX. Impresiile germanului W. Derblich*, București, 1941, 14 p. și o planșă; 17. G. Breazul, *Patrium Carmen. Contribuții la studiul muzicii românești*, Craiova, (1942), XX + 747 p. in 8°; 18. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 353—503.

IV. *F r ă ț i i l e ș i b r e s l e l e d e m e s e r i a ș i. C o r p o r a ț i i l e. C o o p e r a t i v e l e m e ș t e ș u g ă r e ș t i.* 26. Mihai Popescu, *Contribuțiuni la istoria boiangiilor din București*, în *Bucureștii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 107—112; 27. Constantin C. Giurescu, *Din istoricul breslelor bucureștene*, în *Albumul „Lunii Bucureștilor"*, București, 1936, p. 27—35; 28. Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939, 639 p. in 8°; 29. G. Potra, *Breasla bărbierilor*, în *Gaz. mun.*, XI (1942), nr. 525; 30. C. Șerban, *Breslele bucureștene în secolul XVIII*, în *Studii*, XII (1959), 6, p. 55—89; 31. *București. Ghid*, București, 1962, 392 p. in 8° + planșe; 32. Niculae Vătămanu, *Asistența sanitară în București în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, Buc., 1964, p. 229—240.

V. *F a b r i c i.* 33. Liliana Georgescu, *Localizarea și structura industriei românești*, 1941, 247 p. + 7 hărți; 34. Olga Constantinescu-N., N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, București, 1957, 207 p. in 8°; 35. N.N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România. Pînă la primul război mondial, sub redacția lui...*, București, 1959, 540 p. in 8°; 36. *Anuarul statistic al orașului București*, 1959, București, 1959, 175 p. in 16°; 37. M. Iosa și P. Daiche, *Dezvoltarea industriei din București după naționalizarea principalelor mijloace de producție*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 211—230; 38. *București. Ghid*, București, 1962, 390 p. in 8° + 2 planuri; 39. *Dicționarul enciclopedic român*, vol. I, București, 1962, 880 p. in 8°; 40. N. N. Constantinescu — V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, București, 1962, 326 p. in 8°; 41. *Anuarul statistic al R.P.R. 1965*, București, 1965, 669 p. în 8°.

•

NEGUSTORII. HANURI ŞI HOTELURI

În 1963 existau în Bucureşti 4.816 unităţi comerciale de stat.

NEGUSTORII

Alături de meşteşugarii-negustori şi de meşteşugarii care prestau servicii, apar, de la început, negustorii propriu-zişi, cei care se mărgineau exclusiv la vînzarea mărfurilor. Primele ştiri documentare le avem din secolul al XV-lea. La 14 iunie 1476 voievodul Laiotă Basarab scrie braşovenilor, intervenind pentru doi „concetăţeni" ai săi din Cetatea-Nouă, adică din Bucureşti, cărora li se opriseră pe nedrept „lucrurile şi bunurile", adică mărfurile. Să facă deci bine şi să le restituie; altfel, îi va despăgubi el, luînd dublu de la negustorii braşoveni. Pe de altă parte, acelaşi voievod anunţă, printr-o scrisoare nedatată (1474—1476), pe locuitorii cetăţii de peste munţi că „a venit un neguţător turc cu marfă bună şi multă şi e un bun prieten al domniei-mele". Deci cine vrea să cumpere „să-şi trimeată omul şi să se tocmească şi să se invoiască cu turcul in cetatea Bucureşti, cum ii va fi voia".

Negustorii poartă, în actele redactate în limba slavă, numele generic de „cupeţi" („negustori", din *kupiti* — a cumpăra), nume care se întrebuinţează cu acelaşi înţeles şi în actele scrise în româneşte in veacurile XVII—XVIII şi care a rămas pînă astăzi sub forma „precupeţ". La 2 iunie 1656, Cîrstea logofătul dă zapisul său — inedit — „la mîna jupînului Păun cupeţ, cum să se ştie că i-am vîndut nişte loc den Bucureşti, unde ne-au fost casele". Mai vechi decît cupeţ, şi anume, provenind din fondul romanic al limbii, este termenul „neguţător" (negociator), sau, cu o formă mai nouă, simplificată, „negustor". Într-o mărturie din 2 ianuarie 1664 privind o prăvălie din oraş, citim: „noi, neguţătorii care vom pune iscăliturile mai jos".

În afară însă de numirile generice, negustorii se mai numeau şi după marfa pe care o vindeau — băcanii, mărgelarii, mătăsarii, sticlarii etc. — după locul de unde îşi procurau această marfă — braşovenii, udricanii, lipscanii, gabrovenii — sau după locul de unde proveneau ei înşişi — chiprovicenii, ruşii, brăilenii, dîrstorenii sau dristorenii, arnăutchioiliii.

Băcanii au fost de la începutul oraşului; numele lor, cunoscut în Moldova sub forma „bacal", vine din arabul *bakkal*, transmis nouă prin turci *(bakal)* şi înseamnă „negustor de comestibile". Alături de produsele ţării, ei vindeau comestibile străine — lămîi, rodii, smochine, roşcove, năramze, untdelemn, măsline, piper, scorţişoară, cuişoare etc. — aşadar, cu un termen modern, „coloniale"; pe lîngă acestea, ţineau şi diverse alte produse aduse „de peste mare", ca „băcanul", lemnul roşu cu care se colorau ouăle de Paşte, „şofranul", cu care se colora în galben etc. E probabil ca forma munteană a numelui acestui negustor de comestibile, „băcan", să fi rezultat chiar prin contaminarea formei originare, păstrate în Moldova, cu numele colorantului vîndut de el. Între martorii unui act inedit din 20 octombrie 1636, prin care Ionaşcu Cocoş vinde „jupînului Miho luminărariul din Bucureşti" un loc de prăvălie cu 25 de „ughi", este şi „Gheorghie băcanu". La 1 noiembrie 1693, „Iane băcanul" vinde „jupînului Dimii" „prăvăliia, adecă băcăniia", şi cu o „căşcioară care iaste peste pod... lîngă bae" cu 120 de taleri. Cînd Ştefan Cantacuzino acordă, la 2 noiembrie 1714, scutire de dări ctitoriei din Bucureşti a mitropolitului Antim Ivireanul, el are în vedere şi „o magazie de piiatră cu pimniţa *şi cu băcăniia* şi cu toate alalte ale ei"; „băcanul ce

va fi la băcănie şi circiumarul ce va fi la pivniţă" vor fi şi ei „ertaţi de toate dăjdiile cite vor eşi pe tirgu". Pe verso acestui act, e următoarea însemnare autografă, cu scrisul atît de elegant, caracteristic al lui Antim: „Cartea lui Ştefan-Vodă Cantacuzino pentru ca să fie băcanul şi cîrciumarul în pace de toate nevoile". Sub Brîncoveanu întîlnim pe un „Rizea, vătaf de băcani", deci căpetenia breslei, figurînd ca martor într-un act din 1708, mai 10, alături de încă alţi trei tovarăşi de breaslă. Această ramură de negoţ a fost întotdeauna bine reprezentată în Bucureşti; băcanii erau numeroşi, ceea ce se vede şi din scriptele vistieriei şi ale agiei, iar prăvăliile lor, pline de tot felul de „bunătăţi" româneşti şi străine, constituiau o adevărată atracţie. S-au bucurat de o binemeritată faimă pe vremea divanului ad-hoc băcănia lui Martinovici şi Asan, pe Lipscani, şi aceea a lui Căciulescu şi Mincu, pe podul Mogoşoaiei. Spre a se vedea varietatea şi calitatea articolelor pe care le desfăceau şi din care cele mai multe erau destinate boierimii şi neguţătorimei avute, marea masă a orăşenilor mulţumindu-se cu produsele ţării, reproducem, păstrîndu-i ortografia, un anunţ-reclamă al primei băcănii, apărut în *Vestitorul românesc* din 30 ianuarie 1857: „La Martinovici şi Asan. La crucea de aur în uliţa Lipscanilor, în colţul «Hanului Şerban-Vodă», a sosit acum de curînd mai jos însemnatele articole, din cele mai bune cualităţi şi cu preţuri moderate: Ceai diferite calităţi, rom de Jamaica şi englezesc, esenţă de ponciu, zahar, cafea, cacao pisată fără zahar şi nepisată, ciocolată de mai multe cualităţi, salam de Verona, de Sibiiu şi de şuncă, caşi de Emental, de Groyer şi Parmasan (se aşteaptă şi de Olanda), galantină de cea mai fină, tobă de limbă, limbi afumate fierte şi nefierte, şunci afumate şi coapte în cocă, bouillon, marinată de Hell *(alfisch)*, scrumbii de Olanda, sardele de Franţa în cutii şi de Genova în butoiaşe, hribi de Rusia, mazăre şi ciuperci de Franţa în cutii, trufle de cea mai fină cualitate, unt de lemn franţozesc din cel mai fin, murături franţozeşti, muştar de Franţa, de Englitera şi de Ungaria, macaroane de Italia, ţigări diferite cualităţi, lumînări de spermanţet, cum şi alte mai multe trebuincioase casei. Cele mai alese calităţi de vinuri streine şi de la cele mai renumite case precum: Champagne mai multe cualităţi, Bordeaux, Chateau Lafite, St.-Julien şi Medoc, Madéra, Muscat de Lunel, Cogniac, Malaga, Ofner, Menischer, Tokayer, Vöslauer, Villaner, Carlovitzer, Schomlauer, Szexader şi de Cipru vechiu şi altele. Cele mai alese cualităţi de licheruri, precum de Vanile, Maraschino, Anise de Bordeaux, Extrait de Absinthe, Curaçao, Parfait de amour şi altele. Ulei de rapiţă rafinat pentru lampe, uleiu de in proaspăt finu, lac pentru ceruit scîndurile, împreună cu instrucţie pentru întrebuinţare, cum şi toate obiectele trebuincioase pentru ceruitu scîndurile. Apă anaterină pentru gură, acadele pentru tuse, prafuri de Seidliţ, tinctură pentru durere de dinţi, pastă pentru curăţit dinţii, săpun vegetalu pentru pete de obraz, săpun balsamic de măsline, pomadă vegetală pentru creşterea părului şi altele." S-a remarcat apoi băcănia lui *Păun Popescu*, în hanul Zlătari, pe la 1870, aceea a lui *Ciobanu*, de pe Calea Victoriei, la finele veacului trecut, şi acelea ale lui *Dragomir Niculescu*, tot pe Calea Victoriei, şi *Dinischiotu*, la începutul străzii Decebal, în perioada dintre cele două războaie mondiale. Iar în vremea noastră anumite alimentare şi comalimenturi, cum e cel de pe Bulevardul Magheru, sau Magazinul „Unic" cu autoservire de pe Bulevardul Bălcescu, constituie, prin varietatea şi mulţimea produselor şi prin aranjamentul acestora, o plăcere vizuală şi, totodată, o permanentă tentaţie. Niciodată n-au fost în Bucureşti magazine alimentare mai mari, mai elegante, mai bine orînduite ca acelea de azi şi — trebuie subliniat — tot aşa de înfăţişătoare şi de aprovizionate în *cartierele mărginaşe* ca şi în centru. Alimentara de la Obor, din Ferentari sau de la Bucureştii-Noi nu e mai prejos decît cea de pe Bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej, de pe strada Brezoianu sau dinspre capătul Căii Victoriei. Este o deosebire extraordinară, în privinţa aceasta, între situaţia de astăzi şi cea din trecut, de acum cîteva decenii numai.

Mărgelarii sau negustorii de mărgele, podoabe şi găteli — „articole de modă", am zice astăzi — au fost şi ei numeroşi: îşi aveau prăvăliile pe „uliţa mare", care, la un moment dat, se numea chiar după ei. Aşa, de pildă, în actul din 26 februarie 1761, prin care Petre abagiul dăruieşte Mitropoliei o prăvălie ce „iaste pă uliţa cea mare a mărgelarilor". Pe această uliţă mare, dughenile erau grupate, potrivit unui obicei general în evul mediu, pe specialităţi: abagiii într-un loc, mărgelarii în altul, şălarii iarăşi deosebit etc. De aceea, în actele vremii referitoare la zisa uliţă, întîlnim frecvent expresii corespunzătoare. Într-un zapis din 31 mai 1710 e vorba de „o prăvălie aici în Bucureşti, în uliţa cea mare in mărgelari"; la 16 septembrie 1756 — într-un act inedit — e amintită o alta „în uliţa cea mare, în rîndul abagiilor", iar la 14 noiembrie 1721, o a treia, „în uliţa cea mare, în rîndul şălarilor". Unul dintre cei mai vestiţi „mărgelari" a fost Costandin, feciorul lui Maxim cupeţul, şi acesta tot mărgelar. Ni s-a păstrat „diata" lui, din 6 februarie 1735, prin care hotărăşte să se vîndă o parte din marea lui avere, anume „casele... din mahalaoa Colţii... cu pimniţa de piiatră de la uliţă" şi cu casele de deasupra, apoi „pimniţa de piiatră cu prăvăliile de pe dînsa din uliţa cea mare", şi cu banii obţinuţi „să... să facă o beserică de piiatră unde ar socoti părintele vlădica mitropolitul, aici în Bucureşti, cu toate cîte trebuesc bisericii". Dorinţa i s-a împlinit; executorii lui testamentari au făcut cele necesare, şi în felul acesta s-a ridicat biserica Sf. Elefterie-Vechi, unul din lăcaşurile orăşeneşti reprezentative ale veacului al XVIII-lea.

Mătăsarii sau negustorii de ţesături de mătase erau şi ei bine reprezentaţi. Într-un act inedit din 1631

sau 1632 — data e 7140, după cronologia bizantină, fără specificarea lunii și zilei — prin care județul Gheorghe și pîrgarii adeveresc vînzarea a două prăvălii și o pivniță „în tîrgul de sus" al Bucureștilor, găsim printre martori pe „Costandin mătăsariul", „Enache mătăsariul" și „Neculа mătăsariul". Negustorilor li se adaugă apoi crescătorii de viermi-de-mătase, producătorii de „borangic", numeroși în veacul al XVIII-lea în mahalalele Mătăsari și Popa Nan (vezi și mai jos, p. 356). O categorie deosebită o formau „mătăsarii armeni", amintiți în privilegiul dat, la 18 august 1824, breslei boiangiilor; meșteșugul acesteia din urmă de a „boi", adică de a vopsi țesăturile, nu va putea fi exercitat de nici o altă breaslă, „nici basmagii [fabricanții de basmale], nici tabacii, nici ceaprazarii, nici ibrișingii, *nici mătăsarii armeni*, nici alt oricine ar fi".

Sticlarii erau cei ce vindeau „sticle" sau sticlărie, atît românească — fabricată la Șotînga, în Dîmbovița, și la „Steclăria" în Ilfov — cît și străină, de la „ochiurile" de geam pînă la recipiente de tot felul. La 1 iunie 1743, printr-un zapis inedit, Iosif sticlarul ia cu embatic de la Manolache Lambrino, devine cu alte cuvinte chiriașul permanent al acestuia, un loc la poarta de jos a Curții domnești. Sticlarii au dat numele lor unei uliți din cartierul Văcărești; ea se cheamă și astăzi tot așa (raionul Tudor Vladimirescu); acolo-și aveau mulți din ei dughenele.

Nu e cu putință să înșirăm aici — nu și-ar avea nici locul — toate categoriile de negustori din Bucureștii de altădată. Vom aminti dintre ele numai pe acelea care au dispărut sau ale căror nume nu mai sînt astăzi înțelese de marea masă a cititorilor, precum și categoriile de negustori însemnate prin vechimea lor.

În grupa mare a negustorilor de țesături menționăm pe *abagii*, pe *astaragii* și pe *bogasieri*. Cei dintîi vindeau abà (la plural: abàle), postav gros, ordinar, alb de obicei, dar și negru, fabricat în țară sau adus de peste Dunăre — de aici numele turcesc. Soția lui Șerban Cantacuzino era — reproducem textul cronicii lui Greceanu — „sîrbcă de feliu, de la Nicopole, fata Ghenii, neguțătoriul de abale". La 16 septembrie 1756, un Petre abagiul cumpără o prăvălie „cu pămînt cu tot", „în ulița cea mare, în rîndul abagiilor", iar la 1 iulie 1744 e menționată o prăvălie „în ulița cea mare, despre abagii"; ambele acte sînt inedite. Astaragiii vindeau astar, o pînză groasă de căptușit hainele; termenul e de asemenea turcesc. Mulți dintre ei, ca și dintre abagii, erau și meseriași în același timp, adică lucrau haine cu materialele respective. În „cartea" pe care o obține, la 9 decembrie 1781, de la Alexandru Ipsilanti, stărostia de astaragii din București, sînt citați, ca un grup deosebit, întocmai ca la mătăsari, „armenii". Bogasierii vindeau „bogasii" (cuvînt iarăși turcesc, însemnînd țesături de bumbac, apretate și lustruite), și, pe lîngă acestea, tot soiul de alte țesături. Printre martorii unui zapis inedit din 1769, martie 18, este și „Nițu bogăsier". Acești negustori formau, la începutul secolului al XIX-lea, o breaslă, sau, cu termenul care se întrebuințează acum, o „companie" importantă; impozitul pe care îl plătesc, în septembrie 1820, potrivit unui act inedit, cei 48 de bogasieri, grupați în 24 de „cruci" — crucea era o unitate fiscală, ca și „ludele"; o întîlnim încă din secolul al XVII-lea la impunerea călărașilor — întrece pe cel al băcanilor și al „cupeților"; el reprezintă 720 de taleri, față de 570, respectiv 432, al celorlalți. Printre cei 48 de bogasieri, trecuți fiecare pe nume și cu domiciliul aferent, o serie întreagă sînt armeni. Cităm astfel pe „Hagi Carabet Ioneșor ot Popa Rusul", „Hagi Mogîrdici Buiucliul bogasier ot Olari", „Hagi Chircor sin Saacol", „Altîn Agemolu sin Martiros" și fratele său, „Apcar Agemolu sin Martiros", „Kirkor Vartan Buiucluoglu ot Caimata" și „Calos armeanul ot Popa Rusul". Hrisovul pe care „cumpania" bogasierilor din București îl primise de la Alexandru Suțu (1818—1821) le este înnoit, în septembrie 1824, de către Grigore Ghica; ei sînt scutiți de dijmărit și de vinărici, urmînd să plătească, la fiecare patru luni, cîte 30 de taleri de cruce.

Două numiri de negustori, azi dispărute, comportă discuție; e vorba de matrapazi și de paceagii. Cei dintîi făceau parte din marea grupă a blănarilor; faptul rezultă din hrisovul pe care Alexandru Ipsilanti îl dă, în 1780, precizînd componența grupei: „ciți se află într-această vreme la meșteșugul și negustoria aceasta, adecă blănari, cojocari, ișlicari și matrapazi". Care anume era specialitatea matrapazilor nu se precizează în hrisov, în timp ce se dau detalii asupra celorlalte trei categorii. S-ar putea să aibă înțelesul general de „negustor de blănuri", cu nuanța de „acaparator", „speculant". Căci cu acest înțeles general de negustor apare termenul în condica de lefuri și venituri din 1776, în care sînt amintiți „starostii de matrapaji și matrapajii, *adică precupeții*". În alt document, din 1791, se amintește de „varul nestins ce-l vînd matrapazii". Ar rezulta deci că acești matrapazi erau totuna cu precupeții, însemnînd negustori care speculează asupra diferitelor mărfuri, cumpărînd ieftin și vînzînd scump. În limba turcă, termenul are și acest sens peiorativ, pe lîngă sensul prim de ciomăgaș, duelgiu. Așa se explică și evoluția semantică a cuvîntului derivat, „matrapazlîc", care de la sensul inițial de „meseria matrapazului" a ajuns să însemne „fraudă", „înșelăciune". În ce privește pe „paceagii", termenul derivă din turcescul „pacea", iar acesta are două înțelesuri: 1. blană prețioasă de calitate inferioară, de la partea de sus a picioarelor; se aplică atît blănii de samur sau zibelină, cît și celei de jder, sobol, vulpe etc. Adăugăm precizarea că blănile prețioase erau de patru calități: „spinările", cele mai bune și mai scumpe; „pacelele", de la partea superioară a piciorului; „picioarele", de la partea inferioară a lui; „pîntecele" (în turcește *nefea*), mult inferioare față de „spinări". În timp ce o blană întreagă de spinări

de vulpe costa, potrivit hrisovului din 1780, „80 de talere", una de pîntece valora numai „16 talere", adică a cincea parte. În ce privește samurul sau zibelina, exista și o a cincea calitate: „coadele", adică blana cozii animalului; 2. „pacea" mai înseamnă și mîncare făcută din picioare de oaie sau vițel, dreasă cu ou și oțet, similară deci ciorbei de burtă. „Paceagii" pe care-i întîlnim în actele bucureștene ale secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea au și ei un dublu înțeles. Unii sînt blănari, vînzînd blănuri făcute din pacele. La aceștia credem că se referă zapisul inedit din 1698, octombrie 7, prin care Nica șălarul arată că soacră-sa, Vișa călugărița, a cumpărat „o prăvălie aicea în București, la Tîrgul Dinlăuntru, unde sînt paceagiei (пачѣџиеи), înnaintea prăvăliei Zotii băcanul". Tot la ei pare a se referi și zapisul inedit din 1778, noiembrie 26, amintind pe un „Costea paceagiul", care ține prăvălie pe ulița săidăcarilor, lîngă Hanul lui Șerban-Vodă. De asemenea, cartea de judecată din 1791, noiembrie 3, în care se amintește că în 1762 s-a dat cu chirie „prăvăliia de pacegerie, însă cu trei prăvălii ce sînt lîngă pușcărie", așadar în inima tîrgului, lîngă Curtea domnească. Cu al doilea înțeles, de natură culinară sau gastronomică, întîlnim pe paceagii în ordonanța sau „nizamul" din 9 decembrie 1798 privind măsurile de prevenire a „năprasnicei boale a ciumii". Se spune acolo că „bucătarii cei ce țin alișveriș de paceagerie să vînză bucatele lor fără de adunare înăuntru prăvăliilor lor, cu mese, ci afară să mănînce fieșcare, oriunde va vrea, cumpărîndu-și cu paraua bucatele". Cu același înțeles îl găsim și în cronica stolnicului Dumitrache privind evenimentele din anii 1769—1775, cronică în care citim că „s-au apucat mulți iarăși de plăcintărie și paceagerie".

Foarte vechi, în ramura alimentară, sînt, în afară de brutari, *măcelarii* și *pescarii*. Cei dintîi, cu nume moștenit din fondul romanic al limbii — *macellarius* are exact același înțeles — și-au avut primele așezări în mahalaua Sf. Sava, unde, potrivit cărții din 27 aprilie 1664 a lui Gherghina județul, „au fost mai dănainte scaunele dă carne, ceale vechi", apoi în mahalaua Scaune, de-a lungul Bucureștioarei. Dar și aici s-a produs o nouă deplasare, mai spre sud, așezarea primă din mahalaua Scaune devenind, la rîndu-i, Scaunele-Vechi, zisă și Săpunari. La 21 octombrie 1720, căpeteniile acestei bresle, „noi, vătașii de măcelari, împreună cu alți tovarăși, anume Iane vătaf i Necula vătaf i Voico vătaf i Neagul măcelaru", fac un schimb de teren „în mahalaoa Scaunelor" cu Staico logofătul despre doamna; actul este inedit. Măcelarilor li s-a mai spus, cu un termen turcesc, și *casapi*; un „Liver casap" cumpără „de la orășenii din București" o proprietate pe care i-o întărește, la 18 noiembrie 1580, Mihnea Turcitul. Acest de-al doilea nume al măcelarilor s-a generalizat mai mult în Moldova. Spre miazăzi de scaunele măcelarilor, tot în preajma Bucureștioarei, se aflau „scaunele pescarilor". Exista acolo și o „răspintie" unde trăgeau „carăle cu peşte" sosite de la baltă așa cum aflăm din acte ale epocii brîncovenești (vezi și mai sus, p. 303). Într-un zapis inedit din 26 octombrie 1790 se pomenesc „casele răposatului... Branțici, ce sînt la scaunile dă pește", iar în altul, tot inedit, din 3 februarie 1764, se face amintire de casa „Radului vătaf de pescari". În 1832 existau 57 de „pescari" care plăteau patentă în București, față de 55 de „măcelari".

Vechi au fost și „aparii", adică negustorii de apă. Ei o cărau cu sacaua — un butoi pus pe două roate — de la izvoarele captate — Filaret, Mărcuța — dar mai ales de la Dîmbovița, unde existau mai multe „vaduri" ale sacagiilor. Unul era chiar în fața Curții-Vechi, la poarta din mijloc, altul în dreptul fostului local al Procuraturii, lîngă podul Mihai-Vodă, unde se va instala, mai tîrziu, sub Bibescu, „machina" hidraulică. Un Neagul „aparul" e amintit într-un zapis de vînzare din 27 aprilie 1664. Iar în *Anatefterul* lui Brîncoveanu e trecută și „apăria" de la curte și „sacagiul", acesta din urmă primind „bacșiș" atît de Anul nou, cît și atunci cînd vine domnul de la oaste. După nartul din 9 decembrie 1802, o saca de apă costa „4 parale" „în poporu agii", adică în centru, și „5 parale" „în poporu Spirii", adică în Dealul Spirii. Aparii au dăinuit în unele mahalale pînă în preajma primului război mondial (vezi fig. 193).

Vînzarea fierului și aceea a sării a fost un drept pe care și l-a rezervat domnia. Documente din vremea lui Brîncoveanu și apoi din epoca fanariotă

Fig. 193 — Negustor de apă sau sacagiu. Fotografie de Szatmary pe la 1867. (B.A.)

ne arată că ele se concesionau împreună aceluiaşi întreprinzător, care apoi, la rîndu-i, îşi avea oamenii săi prin care desfăcea cele două produse. Era un loc anume în Bucureşti, imediat la sud de actuala Piaţă 1848 (fostă Sf. Gheorghe), unde fierul, importat în „baloturi" sau în bare lungi, se „frîngea", adică se tăia în bucăţi mai mici. De aceea în documentele vremii acest loc este cunoscut sub denumirea „unde se frînge fierul". La 27 mai 1745, Despa „Vineţeanca" şi cu feciorii ei vînd Mitropoliei, cu 230 de taleri noi, „o prăvălie aici în Bucureşti, numai leamnele noastre — deci numai dughiana de lemn, fără teren — pe locul sfintei Mitropolii, *unde să frînge fierul*". Un alt zapis, din 16 februarie 1754, aminteşte de „doao prăvălii cu locul lor aici în Bucureşti, *unde să frînge fierul*", prăvălii stăpînite de o biserică din Tîrgşor, „pînă în zilele răposatului Ioan-Vodă [Mavrocordat — 1716—1719], cînd au ars focul" oraşul, „arzînd şi aceale două prăvălii". Tot astfel, la 20 noiembrie 1753, aflăm că un Hrizea cantaragiul avea „trei prăvălii aici în Bucureşti, unde să frînge fierul". Întocmai ca şi la scaunele de carne şi cele de peşte, s-a produs şi aici o mutare a locului unde se frîngea fierul; aşa se explică de ce acte de la finele secolului al XVIII-lea — cum sînt două zapise inedite din 13 noiembrie 1790 şi 11... [luna nu e indicată] 1791 — se referă la prăvălii ce sînt „in tirg inlăuntru, *la fierul cel vechi*". Amintirea locului s-a păstrat pînă la al doilea război mondial în numele micii străzi „Frînge-Fier" dintre Calea Moşilor şi strada Decebal, la sud de Grădina Sfîntul Gheorghe. Astăzi se cheamă Jacques Elias; ar trebui să se revină la vechea denumire, atît de evocatoare pentru viaţa economică de odinioară a oraşului, şi să se dea numele filantropului Elias unei străzi noi.

Pe lîngă numirile generice de „cupeţi" şi „neguţători", pe lîngă acelea speciale determinate de numele mărfii vîndute, mai exista o a treia categorie de nume, după locul de unde aduceau marfa. E vorba de *braşoveni*, *udricani*, *lipscani* şi *gabroveni*. Braşovenii erau români din Şcheii-Braşovului care făceau la Bucureşti şi în restul ţării negoţul de „braşovenie" sau articole de Braşov (ţesături, veşminte, obiecte de podoabă, fierărie, lăzi). Îi găsim pomeniţi în hrisovul din 1665, ianuarie 28, prin care Radu Leon acordă scutire de dări „tuturor scheailor carii să hrănească cu negoţu braşovenescu aici în ţeara domnii-meale şi în oraşul domniei-meale în Bucureşti", aşa cum le acordaseră şi „alţi domni mai denainte vrăme". O seamă dintre ei aveau la noi locuinţe stabile, erau — cum spune hrisovul pe care li-l dă Brîncoveanu, la 8 ianuarie 1701 — „şăzători cu case". Plăteau acum la vistierie o dare, şi anume, pe temei de „ruptoare", adică o sumă globală pentru toţi „braşovenii", fixată prin bună înţelegere. Hrisovul amintit, arătînd că acest sistem exista încă „mai dinainte, dă la alţi răposaţi domni", li-l reînnoieşte, precizînd că vor avea să plătească 1.000 de taleri anual, în patru cîştiuri. De la o vreme, s-a dat numele de braşoveni nu numai celor originari din Şcheii-Braşovului, dar şi negustorilor bucureşteni care vindeau marfă de Braşov. În legătură cu felul cum ştiau să-şi laude marfa, să-i facă reclamă, exagerînd şi, uneori, inventînd, s-a format, în limba noastră, termenul „braşoave", cu sensul de „palavre, minciuni". Multă vreme, o uliţă din centrul comercial s-a numit Braşoveni; astăzi există o stradă cu acest nume în raionul 1 Mai, cartierul Tei, unde s-au aşezat o seamă dintre negustorii braşoveni stabiliţi în Bucureşti.

Udricanii erau negustorii care aduceau marfă de „Udrii" sau Adrianopol (în turceşte: Edirne), oraş vestit pentru produsele sale textile şi alimentare, veche reşedinţă a sultanilor, înainte de cucerirea Constantinopolului, şi care redevine reşedinţă, paralel cu cea de pe malurile Bosforului, în timpul marilor campanii de la finele secolului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea. Termenul „udrican" exista în epoca brîncovenească (vezi p. 303, 361).

În aceeaşi epocă apar şi negustorii care se aprovizionează direct din marele tîrg al Europei Centrale, de la Leipzig, sau, cum îi ziceau ai noştri, Lipsca. Mai înainte vreme marfa de „lipscănie" ne sosea prin intermediul saşilor; apoi, dîndu-şi seamă de marele cîştig pe care îl pot realiza, negustorii bucureşteni trec peste aceşti intermediari şi se duc direct la sursă. Del Chiaro, secretarul lui Brîncoveanu şi al lui Ştefan Cantacuzino (1710—1716), pomeneşte în *Istoria* sa pe negustorii care vin „de două ori pe an" de la Lipsca, aducînd cristaluri de Boemia şi „tot soiul de alte mărfuri". Un act oficial din 16 august 1726 arată într-adevăr că, în acel an, negustorii bucureşteni au adus, de la tîrgul de primăvară din Lipsca, opt care cu marfă. Iar un raport din Viena, datat 28 dechembrie 1737, ne dă informaţia că la faimosul tîrg vin nu numai „o mulţime de poloni", dar „de asemenea munteni («valacchi») şi transilvăneni". Aceşti „lipscani", care au dat numele lor, în veacul al XVIII-lea, uliţei principale de comerţ a tîrgului, aveau o odaie a lor pe locul stăpînit de Biserica domnească. Într-adevăr, un act inedit din 25 aprilie 1754, de la Constantin Cehan Racoviţă voievod, precizînd chiria pe care trebuie s-o plătească toţi cei ce au case şi prăvălii pe acest loc — un zlot pe an de stînjen cei de la uliţă şi un tult cei din dos — menţionează, printre chiriaşi, alături de „Ioan jîmblarul", de „Mehmet nălba(n)tul" (potcovarul), de „Aldea neamţul", de „Gavrilă bucătariu", şi „Odaia lipscanilor". Aveau, poate, aici sediul breslei lor, eventual şi un depozit. La 5 februarie 1765, Ştefan Racoviţă întăreşte lui „Hristea Dimitriu Lipţcanul" „o boltă — adică o prăvălie — de piatră", cumpărată cu 2.500 de taleri — preţ mare — de la Hagi Costandin Stoenescul, numai bolta, fără locul respectiv, deoarece acesta aparţinea feciorilor lui „Anastasie zlătariul", cărora li se plăteşte o chirie de 60 de taleri anual. Breasla sau „cumpania" lipscanilor căpătase un hrisov, specificînd statutul ei, de la

Alexandru Suțu (1818—1821), hrisov pe care li-l confirmă, la 8 septembrie 1824, Grigore Ghica. Aflăm din el că din „cumpanie“ fac parte „acei neguțători cari neguțătoresc *marfă dă Lipscă și din alte părți ale Evropi* și să află cu locuința aici în politiia Bucureștilor“. Ei vor plăti fiecare cite 45 de taleri anual „havaetul“ vistieriei și vor fi scutiți, în schimb, de „vinăriciu, dijmărit și fumărit“ și apărați „de orice havalele și angarii“. Vor ține cite două calfe la prăvăliile lor, holtei, pentru care vor plăti tot cite 45 de taleri. Compania n-are staroste, fiindcă — spune hrisovul — negustorii aceștia „nu primesc... a li să pune“ — se socoteau, se vede, prea mari ca să accepte un astfel de șef — ci numai patru epitropi aleși de companiști dintre ei. La 1855, în timpul ocupației austriece, căpitanul Ștefan Dietrich arată că „cea mai frumoasă și veselă stradă din București este Strada Lipscani, unde se află cele mai bogate și luxoase magazine care, prin mărimea și strălucirea lor, se pot măsura cu magazinele vieneze“.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sînt constatați în București și negustori *gabroveni*, care aduceau marfă de Gabrovo, orașul din Balcani, cunoscut prin manufacturile sale de postav. Era un postav gros, trainic, foarte apreciat de burghezia mijlocie și mică; un costum dintr-o asemenea stofă ținea o viață întreagă. Gabrovenii își aveau prăvăliile pe ulița care de la ei și-a și luat numele, uliță paralelă cu Lipscanii și mărginind spre miazănoapte vechea incintă a Curții domnești. Această uliță era, spre finele secolului al XVIII-lea, una din cele mai animate și mai frumoase din oraș, făcînd concurență Lipscanilor. În 1817, un Stoian băcanul, fiul lui „Petre Steneț gabroveanu“, ridică, împreună „cu soția sa, Joița“, cu „Dumitru cojocaru“ și cu „alți evlavioși creștini“ biserica Sfinții Voievozi de pe Calea Tîrgoviștii (astăzi Calea Griviței).

O a patra categorie de nume de negustori erau acelea în legătură cu locul lor de proveniență, cu orașul din care veniseră spre a se așeza în București. În această categorie intrau *chiprovicenii*, *rușii*, *brăilenii*, *dîrstorenii* și *arnăutchioiliii*. Pentru chiproviceni, originari din Chiprovaț și Cobilovaț, vezi mai sus, capitolul referitor la populația orașului. Rușii erau vechi negustori în Țara Românească. Sînt amintiți încă în privilegiul vamal dat de Vlad Dracul la 8 septembrie 1439. Îi constatăm apoi pe vremea lui Antonie-vodă din Popești (1669—1672), iar sub Brîncoveanu aveau o biserică a lor în București. De acest ultim fapt ne vorbește o însemnare autografă din 17 august 1696 a lui Enache Văcărescu, însemnare care arată că binecunoscutul boier a cumpărat o evanghelie și a dat-o „de pomană la Besereaca Rușilor“ pentru pomenirea sa și a părinților săi. Se pare că Biserica Rușilor e totuna cu Biserica Negustori, unde se află azi evanghelia cu însemnarea lui Văcărescu. Brăilenii erau negustori veniți din raiaua Brăilei — turci, greci, români etc.; ei plăteau, ca și brașovenii, tot pe temei de „ruptoare“, o sumă anual vistieriei. Numărul lor — pe întreaga Muntenie, o seamă dintre ei stînd în București — întrecea cu puțin pe acela al chiprovicenilor. Așa rezultă din cifra comparată a sumei pe care o plăteau vistieriei; căci pe cînd aceștia din urmă dădeau la „poclonul hanului“, pe vremea lui Brîncoveanu, 250 de „ughi“ sau galbeni, brăilenii dădeau 270. Dîrstorenii erau negustori, de origine etnică diferită, veniți din Dîrstor sau Silistra. *Istoria* lui Mihai Cantacuzino, terminată în 1776, îi prezintă ca „fugari din cauza turcilor“. Se pare că această breaslă relativ recentă — nu figurează în condica vistieriei lui Brîncoveanu — n-a avut însemnătatea chiprovicenilor și brăilenilor. Și pe arnăutchioilii i-am înfățișat la capitolul privind populația orașului; adăugăm aici că ei formau o „companiie“, care, potrivit hrisovului din septembrie 1820, cuprindea 90 de nume, din care 57 plătesc vistieriei anual cîte 15 taleri — lipscanii plăteau cîte 45, așadar de trei ori mai mult — 4 cîte 7 taleri și jumătate, iar 27, între care starostele și ceaușul — adică președintele companiei și agentul lui executiv — nu plătesc nimic.

Toți acești negustori — cu excepția binențeles a aparilor — își aveau prăvăliile lor fixe, grupate, în genere, pe specialități. Aceste prăvălii erau, la început, în imensa lor majoritate, de lemn, nu de zid, totul, de la „talpă“ pînă la „căpriori“, fiind făcut din material lemnos. De aceea, în mod curent, se vorbește în actele secolului al XVII-lea și în prima jumătate a celui de al XVIII-lea de „lemnele“ prăvăliei. Cînd, la 28 noiembrie 1719, Radu diaconul vinde lui Simion abagiul „un loc de prăvălie“, se specifică: „însă afară din leamne, pentru că leamnele s-au făcut cu cheltuiala dumnealui“. Iar cînd Nică șalarul se judecă, la 7 octombrie 1698, cu mănăstirea Cernica, pentru o prăvălie pe care el o primise de zestre, mahalagiii vecini socotesc „leamnele“ prăvăliei, valoarea respectivă — 10 taleri — fiind plătită de egumenul mănăstirii. Tot de lemn erau, bineînțeles, „tărăbile“ — prăvălii mai mici, pentru care se plătea chirie mai puțină. Dintr-un zapis inedit, din 10 mai 1749, aflăm că în timp ce pentru o prăvălie „mare“ — de fapt, pentru pămîntul pe care sta prăvălia — se plătea o chirie anuală de 50 de taleri, „pentru chiria altii prăvălii tărăbi, ce iaste în dreptul prăvălii cei mari, preste uliță“, se dădea numai 30. La 26 octombrie 1790, de Sfîntul Dumitru, luînd cu chirie Gheorghiță mărgelarul două „tarabe ce sînt înnăuntru în tîrg“, unde tot el mai înainte „metahirisise“, adică se îndeletnicise cu mărgelăria, plătește pentru amîndouă 80 de taleri anual. Tot de lemn credem că erau și „samarii“ și „cesimalele“, iarăși un fel de tarabe, pe cît se pare, fără ca să putem însă, în stadiul actual al cercetărilor, să arătăm diferența specifică între aceste trei tipuri de dughene. Din documente rezultă că „samarii“ erau grupați, formînd un loc bine cunoscut în Tîrgul Dinlăuntru. O serie de documente inedite, din intervalul 1790—1793, amintesc de diferite prăvălii care se aflau „în tîrg înnăuntru, supt

samari" (citeodată și forma: „dă supt samară"). Prăvăliile erau, în general, de aceeași mărime. Se știa dimensiunea tip, adică lățimea ei la uliță, de aceea întîlnim atît de des în documente formula: „un loc de atîtea prăvălii". La 28 iulie 1627 Alexandru Coconul întărește mănăstirii Sf. Troiță (Radu-Vodă), printr-un act inedit, „pivnița lui Macavei, din București, și *cu loc pentru 12 prăvălii*". Iar la 25 ianuarie 1645, Constantin Cantacuzino, marele postelnic, cumpără de la Duca ceaușul și frații acestuia, Dima și Enachi, „o pivniță... cu loc dă doa prăvălii și alt loc dă o prăvălii", lîngă „chiliile biséricii a popei Mantăi". Se pare că dimensiunea era de trei metri — cam un stînjen și jumătate — la care se adăuga grosimea pereților. Așa cel puțin rezultă din zapisul cu data de 24 ianuarie 1671, prin care Gheorma, fiul lui Mihnea stegarul, vinde, împreună cu rudele lui, „meșterului Stan croitoriul Tirilișca" și soției acestuia, „Ștefaniei", „2 prăvălii in tîrg în București", vecine cu „prăvăliile Stoicăi logofătul Ludescul". „Însă să se știe cum merg... prăvăliile — citim în zapis — la față, despre uliță stînjăni 3 și 3 palme și au dat cu stînjănul Ștefan logofătul, feciorul lui Leontie postelnicul". Între martori, „Costandin slugeariul", fiul lui Stoica Ludescul. Prin urmare, o prăvălie, inclusiv grosimea pereților — avea o lățime la uliță de 3 metri și 32 centimetri, socotind cu stînjenul — aproape contemporan — al lui Șerban-Vodă (1,9665 m).

În tîrgul propriu-zis, în centrul comercial, prăvăliile erau foarte dese, una lîngă alta; cîteodată veneau pînă aproape de tot de lăcașurile bisericești, cum e cazul cu prăvălia pe care „Radul căpitanul Bilcirescul" o vinde, la 28 ianuarie 1671, „jupînului Iorgăi starostea"; ea venea „lîngă prăvăliile Besearicii Grecilor, *în rînd în dosul altarului*", iar locul ei, „pînă în bolovanii besearicii". Din această îngrămădire a prăvăliilor s-a ajuns ca unele lăcașuri din centrul Bucureștilor să fie împrejmuite de pretutindeni, acoperite, de uneori nici nu se mai văd, cum e cazul cu biserica Sf. Gheorghe-Vechi, sau de-abia se văd — Biserica Doamnei.

Multe dintre prăvălii erau așezate deasupra pivnițelor în care se vindea vin, pivnițe zidite și care aduceau un venit bun, întrecînd adeseori pe acela al prăvăliilor de deasupra. Așa se explică de ce într-o serie de documente din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea se citează în primul rînd pivnița și apoi prăvăliile, cea dintîi fiind elementul esențial. Cînd, la 20 martie 1655, printr-un zapis care dă detalii asupra familiei lui Radul logofătul Năsturel, tatăl doamnei Elina a lui Matei Basarab, se vinde o proprietate bucureșteană ce aparținuse acestei familii, se specifică: „o pivniță cu 5 prăvălii, la ulița cea mare"; iar mai departe, în același zapis: „partea lui, jumătate de pivniță și, deasupra, două prăvălii și jumătate".

Din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, prăvăliile de lemn încep să fie înlocuite prin prăvălii trainice de zid. În acte găsim acum mențiunea dacă prăvălia e de lemn sau de zid, ceea ce înainte nu se făcea decît în mod excepțional. La 15 decembrie 1737, printr-un zapis inedit, Despa, fosta soție a lui Stoica logofătul despre Doamna, vinde vel-clucerului Ștefanache „trei prăvălii de lemn pe locul nostru, în fața Scaunelor". Iar la 1783, Nicolae biv-polcovnic dă o adeverință, iarăși inedită, că soția sa Ana a lăsat prin testament Mitropoliei „o prăvălie de zid cu casă în dos în îngrădișul curții de uluce". Procesul de înlocuire a vechilor dughene, de lemn, prin construcții trainice, de zid, e relevat de hrisovul inedit din 9 martie 1754, prin care voievodul Constantin Cehan Racoviță hotărăște ce chirii urmează să ia Biserica Domnească de la aceia care au prăvălii pe locul ei de pe ulița Boiangiilor, în mahalaua Sf. Gheorghe-Vechi. Și anume, de la „prăvăliile cele vechi ce nu s-au strămutat pînă acuma", au rămas tot așa, să ia cîte șase taleri și jumătate pe an; „iar de la prăvăliile ce s-au prefăcut — adică au fost înlocuite prin altele noi, de piatră — cîte taleri opt", și de fiecare bute de vin pe care ar vinde-o în pivniță cîte un leu. „Pentru că — adaugă hrisovul — *mai nainte toate prăvăliile au fost de lemnu*", plătind cîte 6 taleri și jumătate. Dar „unii din prăvăliași — citim mai departe — s-au și îndrăznit de ș-au prefăcut prăvăliile, făcînd și pivnițe, încă unii de zid", fără știrea bisericii. Se cuvine deci să plătească mai mult, așa cum plătesc „și alții ce-și prefac prăvăliile". O bucată de vreme s-a mai construit amestecat, unele prăvălii de lemn, altele de zid, pînă cînd, după incendiul din 1804, s-a hotărît, prin regulamentul din 14 septembrie al acestui an, să nu se mai permită decît construcții de zid. Era aceasta și o măsură împotriva propagării incendiilor, care pustiau, la intervale dese, orașul.

Chiriile prăvăliilor au fost în general mari, și ele au mers crescînd. Pentru o prăvălie „dă mărgelărie, din Tîrgu Dinlăuntru, dă supt samari", plătește Bănică mărgelarul la 26 octombrie 1793 — de Sfîntul Dumitru — 125 de taleri anual, cît dădeai altădată s-o cumperi de veci. Iar pentru „dooao prăvălii", „dă pacigerie" și „o magazioară dinnapoi, ce sînt tot într-un văliș", plătește Dimitrie căpitanul la 23 aprilie 1791 — de Sfîntul Gheorghe — 300 de taleri anual. După 1829, cînd, în urma Tratatului de la Adrianopol, care asigura libertatea comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, afacerile sporesc și negoțul înflorește, chiriile ajung la cifre remarcabile.

Din rîndul negustorilor pămînteni din București se ridică un număr de 24 de fruntași, alcătuind, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o adevărată aristocrație, bucurîndu-se de privilegii fiscale și transmițîndu-și situația în mod ereditar, din tată în fiu. Ni s-au păstrat mai multe hrisoave asupra lor, dintre care unul, din 1 iunie 1803, de la Constantin Ipsilanti. Domnul arată că acești „24 neguțători pămînteni" sînt „veche breaslă — sau cumpanie veche —

a scaunului domniei-mele București" și că ei „au avut privileghiuri prin hrisoave și cărțile domnilor de mai nainte vreme". Din rîndurile lor se aleg cei ce ajută, pe rînd, pe „starostea de neguțători" la „judecăți, socoteli și mezaturi cari sunt trebile obștiei". De aceea, șase dintre dinșii sînt scutiți complet de dări, iar ceilalți de dijmărit și vinărici; li se mai scutește la toți și „cite o pivniță de fumărit, de căminărit, de vamă, de vin domnesc și de ortul vătășesc". Numele acestor 24 de negustori fruntași sînt scrise în condicele vistieriei, și starostele nu poate înlătura pe nici unul din ei; drepturile lor le moștenesc „cei ce se vor trage dintr-aceștia, ca să nu rămîie isterisiți [lipsiți] de orînduiala neamului lor"; dacă nu sînt urmași, atunci „se va așeza dintre alți neguțători cari vor fi destoinici". Hrisovul din 1803 e confirmat și de Caragea, la 3 mai 1813, și de Grigore Ghica, la 22 iulie 1824.

Pe lîngă negustorii stabili, cu prăvălii fixe, încep să apară, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și negustori ambulanți. Sînt așa-zișii *marchitani* — numele e rusesc — care-și poartă marfa în căruțe cu cai, deplasîndu-se ușor la diferitele bîlciuri și tîrguri regionale. Ei însoțesc și armatele străine în deplasările acestora, furnizînd soldaților articolele de care au nevoie. În timpul războiului dintre ruși și austrieci de o parte, turci de cealaltă, întîlnim, la 8 februarie 1790, „un marchitan cu niște marfă de Bécs", adică de Viena. În București erau, pe atunci, o seamă de acești marchitani care făceau afaceri bune, profitînd de starea de război. Mulți dintre ei erau străini: supuși austrieci, apoi ruși, greci, de la o vreme însă și români. La 28 martie 1808, divanul domnesc ia hotărîrea să scutească de vamă pe acești „marchitani, cari aduc pe la polcuri ceale trebuincioase lucruri și băuturi de la Rusia". Înmulțindu-se însă și făcînd o serioasă concurență negustorilor stabili, cu prăvălii, ei provoacă o plîngere a acestora din urmă către divan, care, la rîndu-i, se adresează generalului-maior Repninski, la 9 aprilie 1812. Divanul arată că „au dat jalbă toți negustorii pieții ai acestei politii [adică ai Bucureștilor] pentru marchitanii ce se neguțătoresc cu mărfuri cu căruțe, cum că, împotriva bunei rînduieli, de sineși, pun căruțele și deschid mărfurile pe dinaintea prăvăliilor lor", băgînd totodată caii prin grădini și făcînd stricăciuni. Cer deci să fie obligați marchitanii, pentru alișverișul lor, „să găsească hanuri sau prăvălii cu chirie să-și puie mărfurile". Termenul marchitan s-a păstrat pînă astăzi în limba noastră, mai ales cu înțelesul de negustor de mărunțișuri.

Tot negustori de mărunțișuri, dar de un caracter mixt, avînd și dugheni în oraș și umblînd și pe la sate, prin județe, au fost *mămularii*. De la ei și-a luat numele o stradă în București, în raionul Tudor Vladimirescu. Au existat și *„boccegii"*, purtîndu-și marfa — tulpane, batiste, obiecte de podoabă, pînzărie și tot felul de mărunțișuri — într-o boccea pe care o duceau în spinare. Faimosul Cilibi Moise, cel cu cărticelele de proverbe și învățături, era un boccegiu.

Cînd orașul începe să se întindă mult, în epoca Regulamentului Organic, apar și alți negustori ambulanți, de data aceasta ducîndu-și marfa în două coșuri sau recipiente atîrnate de capetele unei cobilițe purtate pe umeri: sînt *oltenii*. Veniți din Oltenia, în special de pe Valea Jiului și a afluenților lui, ei poartă pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale Bucureștilor marfa — zarzavaturi, fructe, pește, păsări, iaurt, flori etc. — pe care o iau, dis-de-dimineață, de la angrosiștii și producătorii din Piața Mare. Alături de ei constatăm, pe străzile orașului, o serie întreagă de alți negustori ambulanți: turci, bulgari, albanezi, care vînd bragă, salep, alviță, dulciuri, înghețată etc.; evrei, cumpărători de haine vechi; armeni, vînzători de covoare (vezi și fig. 194) și de rîșnițe de cafea; țigani, umblînd, cu căruciorul tras de un măgar, după „fiare vechi" sau vînzînd piepteni, albii, cioin și alte vegetale, în timp ce țigăncile umblă cu „floricele", „porumbielu fierbinte", „levănțica" și tot soiul de flori. Pe străzile Bucureștilor se țes necontenit, de dimineață pînă seara, acești negustori ambulanți de tot felul, cu strigătele lor caracteristice. Alături de ei sînt și *meseriași* ambulanți: geamgii, recrutați mai ales dintre transilvăneni și în special dintre moți, apoi reparatori de butoaie și putini, purtînd în sac „ghiara" de tras în afară doagele și cîteva fire de papură, după aceea, cei ce pun coadă nouă la topor și spoitori de vase de aramă, specialități țigănești („coadă la topor" și „spoi tingiri") etc.

Fig. 194 — Scoarțe de vînzare pe cheiul Dîmboviței, aproape de Piața Unirii. (M.I.B.)

După primul război mondial, o dată cu înmulţirea pieţelor şi cu înfiinţarea de magazine şi în cartierele mai îndepărtate, numărul acestor ambulanţi a scăzut în raport cu masa populaţiei; scăderea — în special la olteni — s-a accentuat şi mai mult după cel de al doilea război mondial, cînd noua organizare a comerţului de stat a pus la îndemîna locuitorilor capitalei tot soiul de produse *în fiecare cartier* — prin alimentare, aprozare, magazinele de pîine, carne, produse zaharoase, produse tehnice şi de metal etc. Totuşi, unii din aceşti negustori şi meseriaşi ambulanţi mai subzistă şi acum. Comerţul în Bucureşti, ca şi în întreaga ţară, se face astăzi pe baza relaţiilor de producţie socialiste, cu excluderea oricărui intermediar între producător şi cumpărător. E un comerţ de stat şi cooperatist; sectorul particular a ajuns disparent şi se limitează aproape numai la domeniul alimentar (produse vîndute în pieţe de către ţărani). În 1963, existau în Bucureşti 4.816 unităţi comerciale de stat, şi numărul lor creşte continuu. Trebuiesc relevate în special magazinele noi deschise în blocurile recent construite; de mari dimensiuni, elegante, bine utilate şi încadrate cu personal de specialitate, ele constituie o mîndrie a oraşului şi a comerţului socialist (vezi fig. 195); ca exemplu, citâm magazinul „Căminul" din Piaţa Amzei, pentru mobilier şi covoare, alimentarele din bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej, Bulevardul Bucureştii-Noi, Şoseaua Ştefan cel Mare, magazinul „Polar" pentru produse conservate prin frig etc. În ultimii ani s-a introdus sistemul magazinelor cu autoservire — la început, la cele alimentare, apoi, faţă de interesul arătat de public, şi la alte categorii. S-a înmulţit numărul *magazinelor generale*; Bucureştii dispun azi de cinci asemenea magazine, dintre care trei sînt deschise şi duminica. O categorie aparte, nouă, o formează magazinele „Romarta", unde se desfac mărfuri de calitate superioară, precum şi obiecte de artă. Tot noi sînt şi magazinele „Gostat", care desfac produsele alimentare ale gospodăriilor de stat. În general, tendinţa e spre specializare, spre magazine cu un profil din ce în ce mai precis. Ca o urmare a creşterii nivelului general de trai al populaţiei, desfacerea mărfurilor cunoaşte o creştere continuă. În raport cu anul 1959, s-au vîndut în Bucureşti, în 1961, cu 84,2% mai multă mobilă, cu 73% mai multe ţesături de lînă, cu mai bine de 54% mai multă încălţăminte, cu 39,5% mai multe ţesături de mătase.

HANURI

Pentru găzduirea negustorilor străini sau dinafara oraşului — al căror număr sporea continuu — şi pentru păstrarea mărfurilor lor, pînă ce le desfăceau, au existat, de timpuriu, în Bucureşti, *hanuri*. Erau clădiri în formă de patrulater, cu ziduri groase, mărginind o curte interioară, în care intrai printr-o singură poartă, cu canaturi grele, ce se închideau şi se zăvoreau în timpul nopţii. Semănau deci, sub raportul înfăţişării, cu complexul de chilii ce închidea biserica, într-o seamă din mănăstirile noastre sau în mănăstirile catolice. Corespunzătoare chiliilor erau, la hanuri, prăvăliile; situate la parter, cu ferestrele spre curte, ele aveau fiecare, dedesubt, cîte o pivniţă boltită, unde se depozitau mărfurile, iar deasupra, la etaj, o odaie de locuit, iarăşi cu ferestrele spre curte. Un dublu pridvor, suprapus, cu coloane şi arcade, da ocol clădirii, etajul fiind legat cu parterul şi cu curtea prin două scări late, de lemn, ce răspundeau în cîte un foişor. Privit dinafară, hanul avea un aspect de cetate, cu ziduri groase şi înalte, fără ferestre exterioare, putînd rezista, la vreme de nevoie, unui atac. Şi, într-adevăr, în epocile de nesiguranţă, de tulburări, aici se strîngeau o parte din locuitorii oraşului şi-şi puneau la adăpost lucrurile mai de preţ. Aşa s-a întîmplat, de pildă, în septembrie 1716, cînd, potrivit afirmaţiei contemporanului Del Chiaro, unii dintre bucureşteni, temîndu-se că vin tătarii, şi-au părăsit casele şi s-au adăpostit „în «Hanul Şerban-Vodă», în «Hanul Sf. Gheorghe» şi mănăstirea Cotroceni".

Cuvîntul han este de origine persană, ajuns la noi prin turci, şi înseamnă casă de găzduit şi ospătat călătorii contra plată. El a pătruns în limba noastră probabil în veacul al XVI-lea, o dată cu accentuarea dominaţiei politice şi economice turceşti, o dată cu intensificarea relaţiilor comerciale cu oraşele de sub stăpînirea otomană. Cum se vor fi numit mai înainte hanurile nu ştim.

Cea mai veche menţiune despre ele o găsim la călătorul turc Evlia Celebi, care vizitează Bucureştii în două rînduri, o dată în 1659, şi altă dată sub Radu Leon, în 1666. El spune că oraşul are în total „7 hanuri de negustori" şi, pe deasupra, şi o casă de musafiri pentru turci, „un caravanserai ca un han", încăpător, cu 50 de camere, grădină, o mică moschee şi, lipită de el, o baie. Un document din 1673, mai 14, aminteşte de nişte „case şi hanuri" ridicate de Manole zaraful înainte de domnia lui Antonie-vodă din Popeşti (1669—1672) pe un loc, fost al lui Miroslav vistierul, lîngă biserica Sf. Gheorghe. Şerban Cantacuzino (1678—1688) ridică, spre sfîrşitul domniei sale, marele han ce-i va purta numele, pe locul actualei Bănci Naţionale, iar urmaşul său, Constantin Brîncoveanu, face unul similar acolo unde astăzi se înalţă Palatul Poştei centrale. De la Brîncoveanu înainte ştirile despre hanuri se înmulţesc considerabil. Menţionăm dintre ele pe aceea dată de consulul Franţei în Levant, Charles de Peyssonel (1727—1790), care a vizitat şi ţările noastre în 1753. El spune că Bucureştii sînt „un oraş mare şi frumos, foarte populat; numără mai mult de 120.000 de locuitori"; există aici „mai ales 5 hanuri minunate, ocupate de

Fig. 195 — Magazinul Comaliment din Bd. Magheru. (S)

negustori bogaţi, la care se găsesc tot felul de mărfuri din toate ţările lumii comerciale". -

Dionisie Fotino, care-şi scrie opera, *Istoria vechii Dacii*, spre sfîrşitul domniei lui vodă Caragea, în 1815—1818, arată că existau în Bucureşti, la acea dată, 8 hanuri mari, cu biserici, 7 hanuri mari, fără biserici, şi 28 de hanuri mici; în total, 43; nu dă numele însă decît la cele mari. Ionescu-Gion cunoaşte 36, cu numele respectiv, şi afirmă că mai erau şi altele. Iar George Potra, care a consacrat, în 1943, un studiu special hanurilor bucureştene, enumeră 64, plus alte 5 spre marginea oraşului, hanuri ţărăneşti. Căci în afară de hanurile mari, de zid, cu aspect înfăţişător, au mai fost, din capul locului şi pînă la începutul secolului al XX-lea, o seamă de hanuri mici, de fapt cîrciumi, cu o sală mare şi cîteva odăi pentru drumeţi şi cu şoproane şi o curte vastă pentru cai şi căruţe. Socotindu-le şi pe acestea, numărul hanurilor bucureştene, vechi şi noi, apropie suta. Dintre toate acestea însă numai vreo două duzini s-au bucurat de notorietate.

În general, hanurile erau numite după proprietarul respectiv, fie cel iniţial, care le zidise, fie unul din cei ulteriori — mănăstire, boier, negustor, hangiu — în stăpînirea căruia ajunsese. În această categorie intră marea majoritate a hanurilor bucureştene, începînd cu acelea ridicate de voievozii Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu, de înalţii ierarhi Filaret, Avramie şi Ioanichie de Stavropoleos, de boierii din neamurile Golescu, Creţulescu, Bălăceanu, Grădişteanu, Herişescu etc., şi terminînd cu acelea ale oamenilor de afaceri — bancheri sau negustori —, Zamfir, Manuc, Pappasoglu, Hillel, şi ale hangiilor de meserie: hanul lui Tănase, al lui Voica, al lui Beaşcă, al lui Răducanu etc.

Uneori hanul era designat nu prin numele proprietarului, ci prin porecla acestuia. E cazul cu „Hanul *Înjugă-Urs*" („Jugă Urs") din mahalaua Scaunelor, aparţinînd lui Dumitrache Sărăţeanu, al cărui părinte, vistierul Dinu, om de o putere herculeană, prinsese, în pădure — zice-se — ursul care-i sfîşiase un bou şi îl înjugase în locul acestuia la carul cu lemne, intrînd astfel în sat. De asemenea, cazul cu „Hanul *Urlă-n Sus*", de pe Calea Şerban-Vodă, în apropierea uliţei Bazaca, han al cărui stăpîn avea, se vede, obiceiul de a urla. Citām, în sfîrşit, „*Hanul Dracului*", în mahalaua cu acelaşi nume (vezi mai jos, p. 363), han a cărui înfăţişare a inspirat unul din desenele lui Richard Canisius. Unele hanuri erau numite după culoarea în care fuseseră spoite zidurile: astfel „*Hanul Roşu*", construit după 1798 — dată la care se parcelează şi se vinde terenul Curţii Vechi — pe o parcelă cumpărată de vornicul Golescu, în colţul format de actualele străzi Şelari şi 30 Decembrie (pe atunci Podul Curtea Veche). Alături de han şi numită după el, a mai fost, pe Podul Curtea Veche

încă o parcelă de teren cumpărată de vornicul Golescu și pe care a vîndut-o, cu preț urcat, în 1851, Zoe Golescu, mama celor patru frați, revoluționarii de la 1848. Așa se explică de ce se vorbește *simultan* în perioada 1848—1851 de „Hanul Roșu“ cînd ca teren viran, cînd ca clădire, ca han în ființă. Un alt *han roșu* a mai fost, în secolul al XIX-lea, și „peste drum de Bărăție“: așa ne spune istoriograful Bucureștilor, locotenent-colonelul Pappasoglu. Puțin mai jos de primul han roșu, pe același Pod al Curții Vechi, dar pe partea dreaptă cum mergeai spre Biserica Domnească, era „*Hanul Verde*“, constatat documentar în 1852. Au existat și două „*Hanuri Galbene*“, unul în centru, de care vorbește ca de „un soi de capcană“ („*espèce de guet-apens*“) călătorul francez Ch. Doussault, în 1854, și altul la colțul dintre actualele Bulevarde 1 Mai și Banul Manta. Clădirea acestuia din urmă, modificată, modernizată, se poate vedea și astăzi.

Unele hanuri, ca și unele biserici și puțuri se numeau după cîte un element exterior, după copaci, de pildă; așa a fost vestitul „Hanul cu Tei“, în inima tîrgului, între ulițele Lipscani și Blănari; cîteva din prăvăliile lui, înșirate de o parte și de alta a unui pasaj central, prin mijlocul hanului — azi strada Hanul cu Tei — sînt încă în ființă. În sfîrșit, numele altora era determinat de faptul că se construiseră mai de curînd, mai în urma altora. În această categorie intra „Hanul Nou“ de pe Podul Tîrgului de Afară, menționat în planul lui Borroczyn (1852). Pentru unele hanuri mai de margine, cu prețuri ieftine, s-a întrebuințat și numirea ardelenească de „făgădău“, din ungarul *fogado*, avînd exact același înțeles. Cel mai cunoscut a fost făgădăul din strada Romană colț cu Teilor (azi Mihai Eminescu colț cu Galați). N-au lipsit nici „hănișoare“, hanuri mici. Ni s-a păstrat actul inedit, din 7 august 1785, prin care un anume Vasile arată că are „un hănișor din susul morii“ mănăstirii Radu-Vodă, „în mahalaoa Gorganului“. Iar mitropolitul Filaret, în testamentul sau „diata“ sa, amintește nu numai de „hanul de pe Podul Mogoșoaiei, de lîngă cișmeaua din dreptul caselor dumnealui banului Ghica“, han neterminat la acea dată și pe locul căruia se va înălța mai tîrziu Teatrul Național, dar și de „hănișorul ce-l avem pe Podul Tîrgului de Afară, de lîngă Sfîntul Gheorghe cel Nou“.

Am arătat (vezi mai sus, p. 79) cum a ridicat Șerban Cantacuzino, pe terenuri cumpărate de la diferiți, celebrul său han — cel mai mare și mai cunoscut din București — han pe care l-a dăruit apoi ctitoriei sale, mănăstirii Cotroceni. Străzii Lipscani, înainte de a i se spune așa, i s-a zis „ulița care duce la «Hanul lui Șerban-Vodă»“ și mai înainte fusese „ulița mare de la Tîrgul de Sus“. Acest han, care avea și o biserică în cuprinsul lui, a ars în două rînduri, în 1704, sub Brîncoveanu, și a doua oară, după exact o sută de ani, în 1804. A adăpostit tot soiul de prăvălii, de lipscănie, de băuturi spirtoase — licheururi, în 1844, în prăvălia nr. 13, și rom de Jamaica, în 1846, în prăvălia nr. 6 — de fierărie (importată din Anglia, în 1855), de tutun și țigări de foi, de băcănie (a lui Gheorghe Assan și Martinovici, cei cu moara); tot aici și-au avut sediul, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, bancherii vremii — nu degeaba în locul lor s-a instalat, mai tîrziu, Banca Națională — apoi Tipografia statului (între 1869 și 1883), ba chiar și un pension cu patru clase, al unuia Ștefan Caliva, în 1843, și, în același an — culmea! — un cămin de fete sărace, de care se îngrijea Elisabeta Știrbey, soția vel-vornicului. Clădirea hanului, refăcută și reparată, a ținut pînă în 1883, cînd a fost rasă spre a se clădi, în locu-i, palatul Băncii Naționale a României.

Constantin Brîncoveanu a ridicat două hanuri mari: unul care i-a purtat numele, pe locul confiscat de la adversarul său, Constantin Bălăceanu, căzut în lupta de la Zărnești, loc unde se află astăzi Palatul Poștei centrale, și celălalt în jurul bisericii Sf. Gheorghe-Nou. Primul a fost construit în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, după 1692, a fost mărit de patriarhul Avramie al Ierusalimului, între 1780—1787, și a durat pînă în preajma Unirii Principatelor; în 1852 e menționată aici o prăvălie, a mănușarului la modă Carol Haniger; o bună parte a hanului era însă ruinată de la focul cel mare din 1847, izbucnit chiar în coastă, la casa Drugănescu, de pe Ulița Franțuzească (azi 30 Decembrie). În 1870 hanul nu mai exista, iar terenul lui se închiria de către primărie diferiților amatori. Pe acest teren s-a instalat Circul Hüttemann, apoi faimosul Suhr, unde s-au dat și reprezentații de teatru (1877) și s-au ținut și întruniri publice de caracter politic.

În jurul bisericii Sf. Gheorghe exista mai demult, din timpul lui Antonie-vodă din Popești (1669—1672), un han cu un singur „rînd de bolte“, adică fără etaj, făcut cu cheltuiala lui Panaiotache Nicusios, marele dragoman al împărăției turcești. Brîncoveanu îl mărește, adăugînd „cu multă nevoință și cu mare cheltuială“ — după cum ne spune cronicarul Radu Greceanu — un al doilea „rînd de chilii foarte bune și boltite“ peste cele dintîi; lucrarea, începută în 1695, s-a terminat, împreună cu casele patriarhicești și cu cele egumenești, în vara lui 1698. Hanul era de mari proporții; avea, se pare, 200 de încăperi — prăvălii, odăi și pivnițe-depozite — în total; aici își țineau, de preferință, mărfurile negustorii angrosiști sau „toptangiii“, cum se spunea atunci, cei care vindeau „cu toptanul“, spre deosebire de detailiști, care vindeau „cu paralîcul“. Și acest han a avut de pătimit de pe urma incendiilor; a ars o dată la 28 august 1804, cînd s-au prefăcut în scrum mărfurile multor „brașoveni“; a ars a doua oară în 1847, o dată cu mărfurile a o seamă de „toptangii“. Tot pe vremea lui Brîncoveanu mai erau în București o serie de hanuri dovedite documentar și altele despre care n-avem mărturii scrise. Din prima categorie fac parte hanurile Stăncescu și Filipescu; din cea

de-a doua, hanurile „Grecilor", „Zlătari", „Sf. Ioan cel Mare" şi „Mihai-Vodă". Despre „Hanul Stăncescu", pomenit, la plural, într-o hotarnică din 1710, sub forma „hanurile lui Iane Stăncescul", ni s-a păstrat un act inedit din 21 martie 1715, prin care fiul lui Iane, Şerban, vinde mitropolitului Anthim Ivireanul, cu 1.350 de taleri, „o pimniţă de piiatră şi cu prăvălii deasupra pimniţii şi cu hanul din dosul pimniţii, care pimniţă iaste în Uliţa cea Mare". Şerban adaugă în act amănuntul că această pimniţă şi han „le-au cumpărat şi le-au făcut părinţii miei, după cum o dovedesc şi zapisele ceale vechi". Actul, coroborat cu hotarnica din 1710, ne arată că „Hanul lui Stăncescu", avînd pivniţă şi prăvălii în faţă, era pe actuala Stradă Lipscani, cam în dreptul bisericii Sf. Nicolae-Şelari. Hanul Filipescu, situat la colţul format de Podul Mogoşoaiei cu Uliţa cea Mare, adică, zicem azi, la colţul Căii Victoriei cu Strada Lipscani, în faţa Magazinului „Victoria" şi a Miliţiei Capitalei, fusese construit de Constantin Căpitanul Filipescul, deci înainte de septembrie 1696, dată la care acesta încetează din viaţă. Hanul, refăcut, a durat pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1852, unul din negustorii de aici, Ioan Lupu, anunţa că are de vînzare, cu lada sau cu sticla, la „preţul cel mai cuviincios", „borvis curat de Borsec", adus de el însuşi „chiar din isvorul lui", şi că în fiecare săptămînă primeşte un transport nou; iar în 1853, florarul M. Pohr vestea clientela că „a sosit tocmai de la Braşov cu o bogată colecţiune de plante ornamentale: camelii, hortensii, garoafe", pe care o vinde „în noul «Han Filipescu»".

Credem că în aceeaşi epocă brîncovenească, datînd probabil mai dinainte, au existat şi „Hanul Grecilor", în jurul bisericii cu acelaşi nume — han cumpărat la licitaţie, în 1882, pe 798.000 lei aur, de Societatea de asigurări „Dacia-România", care şi-a clădit sediul pe locul lui (aci a funcţionat pînă nu de mult Conservatorul) — apoi hanul Zlătari, înconjurînd lăcaşul ridicat de breasla aurarilor şi argintarilor, şi servind, pe vremea lui Mavrogheni (1786—1790), drept „tophanea" sau arsenal, „Hanul Sf. Ioan cel Mare", în jurul vechii ctitorii a lui Andrei Vistierul, pe locul ocupat azi de sediul central al C.E.C.-ului (fosta Casă de depuneri), şi „Hanul Mihai-Vodă", pe lîngă ctitoria viteazului voievod. N-avem documente care să ateste existenţa lor atunci, dar faptul rezultă pe de o parte din afirmaţia lui Evlia Celebi, care citează 7 hanuri în Bucureşti la 1666, într-o vreme cînd nu existau acelea ale lui Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu, nici hanurile Stăncescului şi Filipescului, pe de altă parte din împrejurarea că sus-amintitele lăcaşuri erau printre cele vechi ale oraşului.

După Brîncoveanu şi ca o consecinţă a dezvoltării vieţii comerciale, numărul hanurilor se înmulţeşte considerabil. Chir Ioanichie, viitorul mitropolit al Stavropolei (*Stavropoleos*, în greceşte) zideşte cu puţin înainte de 1724 un han — pomenit într-un act din 1 iunie al acestui an — iar *după aceea* face, lîngă han, pe un teren dăruit de serdarul Grigore Greceanul, şi biserica sa, o podoabă a Bucureştilor. Din veniturile hanului şi ale casei cu pivniţă şi cîrciumă, clădite de acelaşi, se va plăti, potrivit întăririi patriarhiceşti inedite din martie 1735, leafa învăţătorului de la „şcoala de obşte" din „oraşelul Ostaniţa", din Epir, în Balcani, locul de naştere al lui Ioanichie, iar restul va merge la mănăstirea Pogonianei, din vecinătatea Ostaniţei, la care fusese închinată ca metoh ctitoria bucureşteană. Cam din aceeaşi vreme datează, după toate probabilităţile, şi „hanul Creţulescu", din jurul frumoasei biserici ridicate în 1722 de ginerele domnesc vel-logofătul Iordache Creţulescu (vezi fig. 196); urmează „Hanul Colţei", zidit în 1746, poate pe locul unuia mai vechi, la colţul din jos, dinspre piaţă, format de actualul Bulevard 1848 — pe atunci uliţa Colţei — cu Strada Doamnei. Tot din prima jumătate a secolului al XVIII-lea există şi „Hanul lui Zamfir", şi anume, cel din „Uliţa cea Mare, în Mărgelari" — cum arată un document din 10 iulie 1736 — adică din actualii Lipscani. Căci pe lîngă acest „Han al lui Zamfir", ridicat poate de Zamfir, „starostea cel bătrîn", mai exista un al doilea cu acelaşi nume, lîngă mănăstirea Sărindar, pe locul actualei Case a oştirii; distrus de marele foc din 1804, el va fi refăcut, potrivit actului din 25 noiembrie acest an, de către doi negustori, „chir Athanasie şi Radul Stan", care urmează să construiască 30 de prăvălii de o parte şi de alta a unui pasaj central, aşa cum se va face mai tîrziu, în 1833, la „Hanul cu Tei".

Din hanurile ridicate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, semnalăm pe acela al lui Avramie, patriarhul Ierusalimului; era situat la poalele Dealului Mitropoliei; inscripţia de fundaţie, în versuri greceşti, a acestui *pantodoheion* (han) dă data 1 septembrie 1781. Semnalăm de asemenea hanurile lui Filaret, mitropolitul Ţării Româneşti: unul, mai mare, pe Podul Mogoşoaiei, pe locul ocupat mai tîrziu, după ruinarea clădirii hanului, de Teatrul Naţional; altul, mai mic, un „hănişor", pe Podul Tîrgului de Afară, lîngă biserica Sf. Gheorghe-Nou. Planurile Bucureştilor, alcătuite de ofiţerii austrieci Ernst şi Purcel, arată, printre hanurile însemnate sau, după expresia lor, printre „casele de depozitat mărfuri" („*Waaren Niderlaags Häusser oder Haan*"), în 1789, şi pe cele numite „Popasu" şi „Warlam". Primul era hanul ridicat între 1784 şi 1789 de Hagi Dumitrache Pappasoglu, tatăl istoriografului; se afla la colţul dinspre miazăzi al actualei străzi Decebal cu Calea Moşilor; a ars în 1847, cînd cu focul cel mare. Cel de-al doilea se găsea pe malul drept al Dîmboviţei, lîngă mănăstirea Sf. Ecaterina; nu ştim cînd a fost zidit, nici de cine, poate de unul din membrii familiei boiereşti, din care făcea parte şi paharnicul Varlaam, căsătorit cu o nepoată a voievodului Nicolae Mavrogheni. Mai existau, la finele secolului al XVIII-lea, două hanuri pe Podul Mogoşoaiei, mai puţin cunoscute: unul „Hanul Suţuleştilor", constatat docu-

Fig. 196 Imobilul Creţulescu, pe calea Victoriei, înainte de dărimare; reprezenta noua formă a vechiului han. (M.I.B.)

mentar, printr-un act inedit, la 26 iunie 1802; el a aparţinut mai intii lui Mihail Suţu, apoi beizadelei Grigore Suţu. Celălalt, în mahalaua Popii Cozma, aparţinea biv-vel vornicului Dumitraşco Racoviţă, care-l dă, la 3 iulie 1809, mănăstirii Snagov, primind în schimb 536 de stînjeni de moşie la Sineşti. Mai era hanul de la mănăstirea Doamnei Bălaşa şi poate, dincoace de Dîmboviţa, şi „Hanul lui Tănase", menţionat într-un act din 1804; acesta din urmă era la colţul uliţei Curtea Veche cu Podul Caliţei, exact peste drum deci de „Hanul Roşu"; azi, pe locul lui e Berăria „Potcoava", iar pe locul „Hanului Roşu", Restaurantul „Dîmboviţa".

Hanurile căpătaseră atita importanţă, încît, la finele secolului al XVIII-lea, ele dau numele lor la nu mai puţin de zece din cele nouăzeci şi două de mahalale bucureştene, toate zece în Plasa Tîrgului, adică în centrul comercial al oraşului. Catagrafia din 1798 menţionează în această plasă „mahalaua Hanul Sf. Gheorghe-Nou", ~Colţei, ~Şerban-Vodă, ~Stavropoleos, ~Grecilor, ~Sf. Ioan cel Mare, ~Zlătarilor, ~Constantin-Vodă, ~Filipescului şi ~lui Zamfir. Credem că, în realitate, aceste hanuri constituiau *ele singure*, cu numeroşii negustori din cuprinsul lor, serios impuşi, mahalalele respective. Dovadă e faptul că, în acelaşi timp, există, în catagrafia amintită, şi mahalale cu aceleaşi nume ca ale hanurilor, minus menţiunea hanului. Citām: mahalaua Sf. Gheorghe-Nou şi mahalaua „Hanul Sf. Gheorghe-Nou", mahalaua Zlătarilor şi mahalaua „Hanul Zlătarilor", mahalaua Colţea şi mahalaua „Hanul Colţei".

Prima jumătate a veacului al XIX-lea înseamnă epoca de culminare, sub raportul numărului, a hanurilor bucureştene. Ele sînt acum foarte dese; centrul oraşului e literalmente înţesat. Pe scurta porţiune a Podului Mogoşoaiei, cuprinsă între actuala stradă 30 Decembrie şi Bulevardul Republicii, se aflau numai pe partea dreaptă, cum mergeai spre Capul Podului, şase hanuri, şi anume, *„Hanul Constantin-Vodă"*, *„Hanul Zlătari"*, *„Hanul Filipescu"*, tustrele amintite mai înainte, apoi *„Hanul Cîmpinencii"*, între Pasajele Villacros şi Macca, *„Hanul Castrişoaiei"* pe porţiunea dintre Pasajul Macca şi Strada Doamnei, şi *„Hanul Greceanu"*, numit mai tirziu, prin 1840, şi *„Hanul Dedu"*, după noul proprietar; acest de-al şaselea han ocupa patrulaterul format de Strada Doamnei, Podul Mogoşoaiei şi strada Biserica Doamnei, acolo unde astăzi se află Magazinul „Confecţia". În această epocă de culminare, şi anume, în anul 1808, se construieşte pe partea dinspre Dîmboviţa a uliţei Curtea Veche, chiar în incinta reşedinţei domneşti de odinioară, unul din hanurile vestite ale Bucureştilor, *„Hanul lui Manuc"*. Cel care-l construieşte, foarte bogatul armean Emanuel Mirzaian, cunoscut mai ales sub numele de Manuc-bei, izbutise să fie în excelente relaţii atît cu

Planşa VI. Negustori şi boieri de rang inferior; cel din dreapta e numit logofăt. Judecînd după calpacul acestuia, tot boier ar fi şi primul şi al patrulea din stînga, ceilalţi doi fiind negustori. A se observa caftanele îmblănite şi brîiele.

Acuarelă din 1825 de August cavaler de Henikstein (B. A.)

turcii, cît şi cu ruşii; în timpul războiului din 1806—1812 a adus servicii apreciabile şi bine răsplătite ambelor părţi; în hanul lui s-au purtat de altfel tratative diplomatice. „Hanul lui Manuc", descris în mai multe rînduri şi înfăţişat în stampele artiştilor-desenatori francezi M. Bouquet (1841) şi D. Lancelot (1860), se alcătuia dintr-o clădire în formă de patrulater, cu pivniţe şi subsol, parter şi etaj, avînd în mijlocul ei o vastă curte, în care trăgeau trăsurile şi căruţele. Un cerdac-galerie, mărginit de stîlpi uniţi prin arcade trilobate, dădea ocol atît parterului, cît şi etajului; urcai pe două scări de lemn care dădeau în foişoare ce-şi făceau faţă; acoperişul, de olane, se termina printr-o streaşină lată. Hanul avea numeroase prăvălii; la parter stăteau călătorii în trecere, iar la etaj, cei care rămîneau mai multă vreme. Căruţele mari braşoveneşti şi chervanele care veneau de la sud de Dunăre aduceau aici tot soiul de marfă. În curtea şi în galeriile hanului vedeai o remarcabilă amestecătură de tipuri şi costume, negustori sosiţi de pretutindeni, chirigii, orăşeni, clerici, ţărani, femei galante, ţigani, mişcîndu-se care încotro, discutînd, tocmindu-se, bătînd palma, certîndu-se. Zgomotul nu se potolea decît tîrziu de tot, şi cei care doreau să se odihnească trebuiau să-şi caute alt han, mai retras, mai liniştit, aşa cum au făcut misionarii scoţieni Andrew Bonar şi Robert Mc Cheyne, în 1839. În prăvălii se găseau mărfuri variate şi, adesea, rare. În 1843, negustorul Anton Vitner anunţa prin gazeta timpului *Vestitorul românesc* că a adus „de la Paris şi Londra" tot felul de parfumuri „de cele mai bune". În 1846 turcul Hagi Ali aducea la cunoştinţa „tuturor doritorilor de a-l cinsti cu venirea lor" că a sosit de la „Anadol", adică din Anatolia, aducînd covoare „frumoase şi trainice" şi „chilimuri frumoase", cu preţ „cuviincios". Iar în 1848 constatăm că în camera 33 a hanului exista şi un birou de tălmăcit acte, din orice limbă, ţinut de un Constantin Ştefanide. Locuiau aici şi doctori, cum era, în 1843, acel I.N. Auerbach, care „practiţăluise" (practicase) mai înainte medicina la Alba-Iulia şi acum stătea la dispoziţia „tuturor pătimaşilor", adică bolnavilor, în camera 22 de la „catul al doilea", spre a le da „deplinul ajutorul doftoricesc"; pe cei săraci îi îngrijea „fără nici o plată" în fiecare zi „de la 1 $^1/_2$ pînă la 3 ceasuri evropineşti". Hanul aducea în 1858—1859 un venit anual de 69.420 lei, ceea ce era o sumă remarcabilă. Transformat şi reparat prin 1873, schimbîndu-şi şi numele în Hotel „Dacia", „Hanul lui Manuc" există şi astăzi, în „gura Pieţii" Unirea; în sala cea mare a hotelului — azi desfiinţată — s-au ţinut multe întruniri politice, între altele, întrunirile din epoca neutralităţii (1914—1916), cînd au luat cuvîntul cerînd intrarea în război, alături de Tripla Înţelegere, pentru eliberarea Transilvaniei, Niculae Filipescu, Take Ionescu, Delavrancea şi Octavian Goga.

Planul tipărit al lui Borroczyn, din 1852, ca şi acela al lui Jung, din 1856, arată, între cele zece hanuri „de căpetenie" ale oraşului, „Hanul *Hillel*", aparţinînd cunoscutului bancher, în Piaţa Sf. Gheorghe, şi „Hanul *Creţulescu*", pe Podul Mogoşoaici, în jurul bisericii. Ele nu menţionează, în această categorie, şi „Hanul *Golescu*" de pe fostul Pod al Calicilor, lîngă casa Goleştilor, în spatele Spitalului Brîncovenesc, han pe care călătorul german W. Derblich îl compara, în 1859, cu „un bazar oriental" din cauza comerţului lui „atît de pestriţ şi de vioi". „Am găsit în «Hanul Golescu» — scrie Derblich — aproape 50 de prăvălioare, care reprezentau toate ramurile posibile de industrie şi comerţ. Aici găseşti halvagii lîngă giuvaergii; într-o *chambre garnie* e atelierul unui croitor; în camera învecinată este un comerţ de jocuri [de noroc] foarte cercetat. Şi în vreme ce o modistă «vacantă» [fără lucru] subinchiriază paturile sale guvernantelor fără post, un măcelar dă adăpost ospitalier în camerele sale unei întreprinderi de curăţat hainele lustruite. Tutungerii, cîrciumi de vin, de vin ars [rachiu] şi cafenele rar lipsesc în hanuri. Un artist culinar... face comerţ cu pepeni, cu conserve de pătlăgele roşii şi cu carne friptă la grătar." Preţurile sînt modeste, deci nu se pot cere „nici farfurii, nici cuţite sau furculiţe". Hanul Golescu, ruinat, a dispărut în 1890, construindu-se în locul lui imobilul Nirescher.

Alături de aceste hanuri mari erau o sumedenie altele mijlocii şi mici. În preajma fostei băi a Curţii Vechi e pomenit, în 1832, „*Hanul lui Naum*", iar aproape de uliţa Boiangiilor se afla „*Hanu lui Piper*"; el a ars în focul cel mare din 28 august 1804, care a devastat o bună parte a Bucureştilor. Pe lîngă Piaţa Sf. Gheorghe (azi Piaţa 1848) era „*Hanul lui Chiriţă*", acela al lui „*Ioan Iliade*" şi „*Hanul Bălăceanului*"; pe Blănari, în apropierea pieţei, „*Hanul lui Simeon Arnăutu*"; în faţa lui s-a clădit, în 1833, *Hanul cu Tei*. În Şelari, pe lîngă „Hanul lui Zamfir", se afla „*Hanul Băltăreţu*"; lîngă „Hanul lui Pappasoglu" era acela al lui „*Cazoti*", iar lîngă biserica Sf. Dumitru, închinată metoh Episcopiei Buzăului, era *hanul acestei episcopii*. Nu departe de „podul" Gorganului venea în 1830 „*Hanul Ceşmegiului*", iar lîngă foişorul de foc de atunci un „*Han al Mănăstirii Cotroceni*". Mai puţin informaţi sîntem asupra hanului suditului rus „*Mustakov*", han care a ars în 1811; poate a fost pe acelaşi loc cu „*Hanul Suditului*", amintit în 1840, dincolo de Bariera Mîndritului. Dintre „poduri", acela al Mogoşoaiei avea cele mai multe hanuri; am pomenit mai înainte o serie întreagă; adăugăm aici „Hanul *Damari*", pe locul viitorului „Hôtel de France", „Hanul *Mercuş*" pe locul imobilului fostei Societăţi „Imobiliara", în faţa Palatului Telefoanelor, „*Hanul de la Cişmeaua Roşie*" la întretăierea cu vechea uliţă a Fîntînii, azi strada Nuferi, şi „*Hanul Trăsnii*", lîngă casa lui Scarlat Filipescu. La Capul Podului se afla „*Hanul Mocanu*", în faţa căruia se ţinea tîrg de cai, apoi, peste drum, „*Hanul lui Ivanciu Gherasim*" şi, ceva mai sus, pe locul grădinii din faţa fostului Palat Sturza şi a părţii vecine din Piaţa Victoriei, „*Hanul lui Niculcea*"

dărîmat în 1897). Pe Podul Tîrgului de Afară se găsea „Hanul mănăstirii *Cernica*", în fața Bisericii cu Sfinți, apoi „Hanul sărdarului Răducanu *Tircă*", în preajma mahalalei armenești, și, mai sus, pe partea stîngă, după strada Zece Mese, „*Hanul Piteșteanului*". La începutul podului Beilicului, pe lîngă biserica Sf. Ioan, era „*Hanul Grădișteanu*", unul din cele mai primitive, deși destul de central; ceva mai departe, pe același pod, imediat la est de biserica Sf. Ecaterina, era „*Hanu Spiridon*" aparținînd mănăstirii Sf. Spiridon-Nou; el figurează în planul Borroczyn (1852), planșa 61. La începutul Podului Vergului e „*Hanul Pescarului*", mai încolo, pe lîngă biserica Vergului, „*Hanul Herișescu*", iar în preajma Bisericii Olteni, găsim, în 1848, „*Hanu lui Fotache Vasilescu*". Departe de centru, prin mahalale și la margine, erau: „*Hanul lui Burnaz*", în Dealul Spirii, dincolo de barieră; „*Hanul Franțescului*" și „*Hanul Căpitanului Nicolae*", amîndouă în mahalaua Cișmelii lui Mavrogheni, așadar dincolo de Capul Podului; „*Hanul Șerbănescu*", și mai spre miazănoapte, în actuala Piață a Filantropiei; „*Hanul Suditului*", întemeiat sau ținut în arendă de vreun supus străin, dincolo de Bariera Mîndritului, în nordul Bucureștilor, „*Hanul lui Simion*", pe Șoseaua Colentina, existent în 1839, cînd s-a ridicat biserica cea veche etc. La ieșirea din oraș a tuturor „podurilor" și a căilor principale, erau cîte o serie de hanuri, unde cărăușii puteau poposi, fie la venire, fie la plecare. Situația de la Capul Podului Mogoșoaiei și din porțiunea de la nord de el, unde, pe o suprafață relativ mică, cunoaștem nu mai puțin de șase hanuri, se repeta, cu unele variații, și la celelalte bariere. Izvoare noi ne vor face știute numele acestor hanuri mai modeste, de margine, care au contribuit la întinderea, treptată, a orașului, de-a lungul arterelor de penetrație.

Străinii trăgeau de preferință la anumite hanuri. Negustorii bulgari, din Gabrovo și alte orașe balcanice, precum și negustorii sîrbi aleseseră „*Hanul Gabroveni*", de pe strada cu același nume, unde-și aveau prăvălii conaționali de ai lor; cei din împărăția austriacă „coborau" la „*Hanul Filaret*" de pe Podul Mogoșoaiei, în timp ce brașovenii erau mai ales clienții „*Hanului roșu*", de peste drum de Bărăție; cei din Occident trăgeau, în general, la „*Hanul Filipescu*". Orientalii arătau preferință pentru „*Hanul lui Simeon Arnăutu*". În sfîrșit, pe ovrei îi găseai pe de o parte, în „*Hanul Niculescului*", din mahalaua Răzvan, unde, la un moment dat, în 1793, a existat și o sinagogă, pe de alta, în hanul „*Nenciulescului*, în mahalaua Sf. Vineri". În cel dintîi erau — potrivit unor acte din 1794 — și ovrei „sudiți chesaricești" (austrieci), în cel de-al doilea, ovrei „de cei de țara turcească" (spanioli), așa cum aflăm din cronica lui Ion Dobrescu. Hanul Nenciulescului a ars în iulie 1823.

La începutul secolului al XIX-lea, hanurile încep să-și schimbe înfățișarea. Nu mai sînt așezările închise ale secolelor anterioare, aducînd a cetate, cu prăvăliile privind toate spre curtea interioară, cu o singură poartă și fără ferestre la stradă. Acum încep să se facă prăvălii și spre uliță, încep a se sparge ferestre în zidul gros; nu mai este paza strașnică și fereala de altădată.

HOTELURI

Dar aceeași primă jumătate a veacului al XIX-lea înseamnă și începutul decadenței hanurilor. Acum apar în București primele hoteluri, de modă europeană, oferind călătorilor un confort mult superior aceluia pe care îl puteau găsi în hanuri. Nu e vorba de transformarea acestora din urmă, ci de apariția unor noi stabilimente, specializate. Despre primul hotel aflăm din cartea consulului englez Wilkinson, care a stat în orașul nostru între 1814 și 1818, carte apărută în 1820. El ne spune că „de curînd s-a deschis în București un hotel public, care, fiind bine mobilat și înzestrat cu toate cele necesare, a devenit foarte folositor pentru călători; proprietarul și directorul său este un german". E vorba de „Hôtel d'Europe", de pe Ulița Nemțească, situat mai jos de „*Hanul Gherman*" și ținut de vienezul Brenner. De aceea i se zicea și Hotel Brenner. (Poate că și prezența acestui hotel a contribuit să i se dea uliței numele de „Nemțească".) Aici trage, la 2 aprilie 1827, și englezul Ch. Frankland; el arată în descrierea sa de călătorie că a fost găzduit „în condiții confortabile". Al doilea hotel bun a fost acela al francezului *Donat Hugues*. Se afla pe Podul Mogoșoaiei, în piața viitorului Teatru Național. Călătorul italian, abatele Domenico Zanelli, care trece prin oraș în 1841, spune că stabilimentul s-a deschis „de cîțiva ani"; îl califică drept „hotel elegant", arată că găsești acolo „odăi comode, curate și un tratament convenabil" și adaugă că „acest local servește și drept casino". Dat fiind succesul pe care îl au hotelurile, veniturile pe care le procură, numărul lor se înmulțește repede. Francezul Vaillant, care stă vreme îndelungată la noi, afirmă în cartea sa *La Romanie*, apărută în 1844, că în București existau atunci, pe lîngă 20 de hanuri, și 20 de hoteluri. Cert este că sub Barbu Știrbei constatăm o serie întreagă de asemenea stabilimente, cum era, de pildă, „*Hôtel de France*", pe Podul Mogoșoaiei, în fața „Hanului Zlătari", „*Hôtel de Pesth*", pe aceeași arteră, ceva mai sus, în fața actualei Miliții, „*Hôtel des Princes*", tot pe Podul Mogoșoaiei, imediat înainte de a ajunge în Piața Teatrului, apoi „*Hôtel de Vienne*", „*Hôtel Bellevue*", „*Hôtel de Londres*", „*Hotel Național*" etc. În decembrie 1858, se deschide, pe Șelari, hotelul italianului Giovani *Fieschi*, pe un loc cumpărat cu trei ani înainte — actul e inedit — cu 5.500 de „galbeni chesaricești, negăuriți". În anunțul-reclamă pe

Fig. 197 – Hotelul Nord, lîngă Gara de Nord, terminat în iulie 1965. (S)

care-l publică în *Românul* se arată că hotelul are şi apartamente, restaurant, cafenea, cu „cele mai bune ziare franceze, române, germane, grece şi italiene“, legătura cu „birourile deligenţelor de Braşov şi Giurgiu“ şi că preţurile sînt moderate. În 1867 începe să se construiască cel mai mare hotel de pînă atunci, hotelul lui *I. Herdan*, care se va numi apoi „*Hôtel du Boulevard*“. El va fi şi primul care va introduce apă curentă în camere, în 1877. Întîietatea, în ce priveşte serviciul şi clientela, şi-o dispută cu *Hotelul* „*Capşa*“, care, mai ales prin restaurantul, cofetăria şi cafeneaua sa, ajunge curînd o adevărată instituţie a Bucureştilor, locul de întîlnire al celor ce aveau timp de pierdut, centru „monden“, politic şi literar al capitalei, simbolul unei vieţi de huzur şi agrement. În 1872, Frunzescu arată în *Dicţionarul* său că oraşul avea „40 de oteluri mai însemnate“; în realitate, o seamă dintre ele erau stabilimente de rangul al doilea. După războiul independenţei şi în special în perioada de industrializare a Bucureştilor, numărul hotelurilor creşte (vezi şi mai sus, p. 314); fenomenul se va accentua în perioada dintre cele două războaie mondiale, în 1939 ele atingînd maximum de unităţi. În această perioadă, se construiesc hoteluri mari ca „*Stănescu*“, „*Splendid*“, „*Splendid-Parc*“, „*Royal-Palace*“, „*Ambasador*“. Regimul de democraţie populară, prin noua orînduire dată vieţii economice şi schimburilor cu străinătatea, înlăturînd pe oamenii de afaceri, pe comişi-voiajori, pe misiţi, cu veşnicele lor deplasări, a suprimat una din categoriile cele mai asidue de clienţi ai hotelurilor bucureştene; a creat, în schimb, un hotel de gen nou, pentru turişti, dotat cu maximum de confort; aşa e Hotelul „*Lido*“ inaugurat în 1957, pe Bulevardul General Magheru. Un hotel al ceferiştilor, veniţi cu treburi la Bucureşti, s-a ridicat în Bulevardul Dinicu Golescu, peste drum de gară. În programul de construcţii al ultimei perioade din planul de şase ani era prevăzut şi un mare hotel, cu sute de camere înzestrate cu tot confortul modern; el s-a clădit pe Calea Griviţei, lîngă gară: e Hotelul „Nord“ (vezi fig. 197); s-a mărit de asemenea, considerabil, „Athénée-Palace“-ul.

BIBLIOGRAFIE

I. *Negustori*. 1. N. Iorga, *Braşovul şi românii. Scrisori şi lămuriri*, Bucureşti, 1905, 455 p. in 8°; 2. Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerţului la români. Mai ales băcănia. Publicaţiune de documente inedite, 1593–1855*, Bucureşti, 1908, XXXIX+559 p. in 8°; 3. Gheron Netta, *Die Handelsbeziehungen zwischen Leipzig und Ost— und Südosteuropa bis zum Verfall der Warenmessen*, Zürich, 1920, 150 p. in 8;

4. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol II, București, 1925, 210 p. in 8°; 5. Dr. Nicolae I. Angelescu, *Negustorii de odinioară*, București, 1931 (un volum cu paginație diferită + 53 planșe) in 8°; 6. Dr. G. Severeanu, *Hrisovul lui Ștefan Racoviță din 1765 dat în București*, București, I (1935), p. 69 – 72; 7. Marcel Romanescu, *Argintăria la bănățeni și românii balcanici în veacurile XVI – XVIII*, în *Rev. ist. rom.*, XI – XII (1942), p. 95 – 133; 8. Const. C. Giurescu, *Relațiile economice dintre români și ruși pînă la Regulamentul Organic*, București, 1947, 53 p. in 8°; 9. Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și în prima jumătate a secolului XVII*, in *Studii și materiale de istorie medie*, IV (1960), p. 223 – 306; 10. *București. Ghid*, București, 1962, 392 p. in 8° + planșe.

II. *Hanuri și hoteluri.* 11. Const. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, București, 1906, 160 p. in 8°; 12. G. D. Florescu, *Alaiul înmormîntării lui Alexandru N. Șuțu-voievod la 20 ianuarie 1821*, București, 1932, 51 p. in 8°; 13. Th. Holban, *Călătorii străini despre orașul București*, în *Îndreptarea* nr. 79 din 8 aprilie 1936; 14. G. Potra, *Hanurile bucureștene*, București, 1943, 96 p. in 4°; 15. H. Dj. Siruni, *Evliya Celebi despre București*, București, 1958 (ms.); 16. G. Potra, *Biserica din curtea „Hanului Șerban-Vodă“*, București, 1958 (ms.); 17. Petre Năsturel, *Inscripții din București*, București, 1958 (ms.); 18. G. Potra, *Știri despre „Hanul Galben“ din mahalaua Filantropiei*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 395 – 399; 19. N. Stoicescu, *Vechi monumente bucureștene: I. Casa Mavrocordaților de la Foișor; II. Hanul Constantin Vodă*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 431—354; 20. M. Nicolau-Golfin, *R. Canisius, muzeograf și desenator în București*, 1964 (ms.).

VII, LIVEZI ŞI PRISĂCI. PIVNIŢE-CÎRCIUMI, MUSTĂRII ŞI BERĂRII. CAFENELE, COFETĂRII ŞI RESTAURANTE

În 1791 erau în Bucureşti, între Podul Mogoşoaiei şi Podul Tîrgului de Afară, adică — zicem azi — între Calea Victoriei şi Calea Moşilor, nu mai puţin de 74 (şapte zeci şi patru) de vii.

VIILE

O caracteristică a vechilor Bucureşti au fost viile. Ele se întindeau nu numai pe marginile povîrnite ale cîmpiei spre lunca Dîmboviţei, margini cunoscute îndeobşte sub numele de „dealuri", dar şi deasupra, pe cîmpia însăşi, precum şi jos, în luncă; de asemenea, pe malurile mai puţin povîrnite ale Colentinei. Oraşul era aproape înconjurat de o adevărată cunună de vii; ele pătrundeau adînc în interiorul lui, pînă lîngă Curtea domnească, alcătuind, după fericita expresie a documentului brîncovenesc din 1709, iulie 28, şi a celui din 1775, dat de Alexandru Ipsilanti, „grădinile din Bucureşti".

Deşi primele menţiuni documentare datează abia din secolul al XVI-lea, este sigur însă că viile bucureştene erau mult mai vechi, ele existînd şi în vremea cînd oraşul era un simplu sat. Viticultura a fost o milenară şi iubită îndeletnicire a locuitorilor pămîntului românesc încă din vremea dacilor, şi e semnificativă, sub acest raport, afirmaţia scriitorului antic Strabo despre măsurile pe care a trebuit să le ia marele rege Burebista spre a stăvili excesele provocate de zisa îndeletnicire.

La 21 octombrie 1585, Mihnea-voievod închină mănăstirii Xiropotam de la Athos mănăstirea „de la Podul Colintinii", împreună „cu toate moşiile" acesteia, „cu mori şi livezi şi pometu dinprejurul ei *şi cu viile din dealul Bucureştilor...*" Este cea dintîi menţiune despre acest „deal"; ea va fi urmată de multe altele, în secolele XVII—XIX. Un act inedit, din 21 ianuarie 1701, precizează aşezarea lui; aflăm anume că Dimiiana călugăriţa, pe mirenie Despa, soţia lui Pîrvul croitorul, vinde lui Nenul cizmarul, „ginerile Bratului iuzbaşa dăspre Măriia-sa doamna" „trei răzoare de vie", „den dealul Bucureştilor, pă lîngă drumul Giurgiului", cu 115 taleri. Aşadar, acest deal era lîngă vechiul drum care ducea la portul dunărean; e vorba deci de panta de la Filaret; credem că acest deal se întindea, spre vest, pînă la Dealul Lupeştilor — actualul Deal al Spirii — iar spre est pînă la Dealul Măicăneştilor, adică pînă la actualul Cimitir Bellu. E regiunea unde şi astăzi există Şoseaua Viilor, în amintirea întinselor vii de odinioară. Pe Dealul Lupeştilor avea moşie mănăstirea Radu-Vodă, căreia, la 12 iunie 1650, Matei Basarab îi întăreşte „vinăriciul boieresc", adică dijma din vin cuvenită proprietarului locului, în afară de „vinăriciul domnesc" cuvenit lui vodă. Tot aici avea vii şi mănăstirea Mihai-Vodă. De Dealul Măicăneştilor aminteşte zapisul inedit din 12 aprilie 1744, al unui locuitor Nedelco, ce-şi avea casa lîngă „viia cea mare" a mănăstirii latifundiare Radu-Vodă. Mai spre răsărit era Dealul Văcăreştilor. La 10 iunie 1590, Mihnea-voievod întăreşte aceleiaşi mănăstiri — numite însă atunci Sf. Troiţă — nu mai puţin de „39 răzoare de vie" în acest deal, şi anume, 32 cumpărate de ea cu 15.000 aspri gata de la locuitori ai satului Văcăreşti şi 7 dăruite de către Mitrea vel-vornic. A existat şi Dealul Moldovenilor; două documente inedite, din 23 mai şi 18 iunie 1650, amintesc de o vie aici, pe acest deal; un al treilea, tot inedit, din 3 martie 1646, referitor la cinci răzoare de vie, precizează: „în dealul cel nou de la Moldoveni". Ceea ce înseamnă că plantarea se făcuse de curînd. Unde anume venea acest deal, pe ce porţiune a pantei spre luncă, în dreapta Dîmboviţei, nu putem deocamdată preciza. Să fie el vechiul nume al Dealului Patriarhiei? Tradiţia — consemnată, ce-i dreptul, tîrziu — crede că

acest deal se numea Dealul Podgorenilor şi că pe el s-ar fi aflat, înainte de clădirea lăcaşului lui Constantin Şerban Basarab, o biserică de lemn zisă biserica Podgorenilor. Referitor la Dealul Patriarhiei cunoaştem un act inedit din 10 martie 1630 prin care Leon-vodă dăruieşte lui Trufanda biv-vel vistiernic „*un loc şi deal de vie* aicia în oraşul domniei-mele, în Bucureşti, care este preste apa Dimboviţii alăturea cu viia sfintei mănăstiri Sinaia, hramul sfinta Ecaterina, *den sus de ariia domnească*, oricît se va alége. Pentru că acel loc şi deal de vie — continuă documentul — au fost dinnainte vréme loc domnesc şi vie făcută. Iar de cînd răotăţile, acea vie... s-au pustiit şi au rămas un loc pustiu." I-o dă lui Trufanda pentru slujba sa dreaptă şi credincioasă, „ca să-i fie de baştină şi să facă vie pre acest deal". Şi mai tîrziu constatăm că unele vii se părăginesc din cauza împrejurărilor neprielnice, a războaielor şi năvălirilor, care fac pe locuitori să fugă, să nu se mai poată ocupa de cultivarea lor. Astfel, într-un act din 11 mai 1669, de la Antonie-vodă din Popeşti, se spune că pe locul ce se întindea „din hotarul Lupeştilor în jos, pre deal pînă în Calea Mehedinţilor [viitoarea Cale a Craiovei, azi Calea Rahovei], unde suie calea la crucea lui Alexandru-vodă cea de piatră", şi „de aci, de la cruce în jos pînă la hotarul de piatră" al Mitropoliei, fuseseră mai înainte vii; dar în timpul lui Mihnea al III-lea (1658—1659), „cînd cu răutăţile, s-au pustiit viele de n-a rămas o viţă, ci numai pajişte". Domnul întăreşte acest loc mănăstirii Mihai-Vodă, căreia îi fusese dăruit de către Grigore Ghica, în prima domnie (1660—1664); mănăstirea, la rîndu-i, îngăduie locuitorilor să planteze iarăşi vie, primind dijma respectivă. În general, suprafaţa plantată cu vii a mers crescînd în veacurile XVI—XVIII; mereu se plantau vii noi, atît la marginea oraşului, cît şi în cuprinsul lui. Două acte, din 2 aprilie 1784 şi 6 aprilie 1786 — ultimul inedit — ne arată cum un Coste cojocarul primeşte de la egumenul mănăstirii Radu-Vodă patru pogoane de loc, din jos de biserica Foişor, şi sădeşte pe el vie. Numărul stăpînilor de vii era considerabil. Venea mai întîi domnul, apoi dregătorii, mănăstirile, unele dintre biserici şi, în sfîrşit, mulţi dintre orăşenii propriu-zişi, dintre negustori şi meşteşugari. Domnul avea o vie chiar în apropierea curţii, în regiunea de lîngă porţiunea iniţială a Podului Vergului, adică pe botul „dealului" format aici de povîrnişul spre luncă din stînga Dîmboviţei. În 1593, februarie 3, Alexandru cel Rău întăreşte mănăstirii Dohiariu de la Muntele Athos o casă, cu locul ei, în Bucureşti, „lîngă viia domniei-meale, înaintea cinstitei... cruci care o au făcut Stelea spătar". Iar la 3 aprilie 1632, Ion, feciorul Neaniului din Muţi, şi cu nepotul său, Giura postelnicul, vînd mitropolitului Grigore „un loc de casă" în Bucureşti, „cît să va aleage, *din gardul viei domneşti pînă în Uliţa cea Mare* şi pînă în poarta comisului Radului..." Locul era situat, potrivit unei însemnări ulterioare, în „mahalaoa sfîntului Gheorghie cel Vechiu"; deci via domnească se întindea pînă în această mahala. O hotarnică tîrzie, din 15 octombrie 1848, dar care se întemeiază pe un hrisov din 1752, dă dimensiunile terenului acestei vii: la capătul de miazăzi ea avea o lăţime de 52 de stînjeni Şerban-Vodă, la capătul de miazănoapte de 65, iar lungimea era, spre apus, de 181 de stînjeni, iar spre răsărit de 192. Avea deci o suprafaţă de circa 4 hectare şi un sfert şi venea, pe vremea cînd via exista încă, pînă „în dreptul ferestrei" actualei biserici Sf. Ioan de pe Bulevardul 1848, în marginea pieţei. Dar în afară de această vie, domnia a mai avut o a doua, pe malul drept al Dîmboviţei, tot în apropierea curţii. Despre ea ne face amintire documentul inedit, din 10 februarie 1630, prin care Leon-vodă întăreşte lui Necula biv-vel vistier, care-i slujise „cu destoinicie", dania făcută, pentru acelaşi motiv, de Alexandru Iliaş, şi anume, „viia aceasta domnească, din oraşul domniei-mele din Bucureşti, ce este lîngă casa lui, şi trei roţi de moară domnească, care sunt pe apa Dîmboviţii, lîngă baie, aproape de curte"; „pentru că această vie şi mori — continuă documentul — au fost domneşti încă de mai înainte vreme". În sfîrşit, pe vremea lui Brîncoveanu, sînt amintite viile domneşti de la Văcăreşti; un hrisov, din 2 iunie 1707, aminteşte de „marginea de sus a viilor domneşti de la Văcăreşti". „Butarii domneşti" adică meşteşugarii care făceau sau reparau buţile, butoaiele şi celelalte vase şi „edecuri" ale cramelor lui vodă, apar ca martori într-o „carte" inedită din 1627—1629 a lui Iane judeţul şi a celor 12 pîrgari. Marii dregători, civili şi militari, precum şi mulţi dintre dregătorii de rangul al doilea şi al treilea aveau vii fie la marginea oraşului, fie în cuprinsul lui. S-a păstrat amintirea viei, de peste 9 hectare, şi a livezii pe care o avea banul Nicolae Brîncoveanu, la finele secolului al XVIII-lea, în mahalaua Sf. Elefterie, după cum se ştie şi de viile Marghioliţei Arionoaia, pe locurile unde este şi astăzi strada Arionoaiei (raionul Lenin). Creţuleştii aveau în 1776 vii în mahalaua Fîntîna Boului, iar Ghiculeştii, în preajma aşezării lor de la Tei. Faimosul Manuc, pe atunci paharnic, cumpără, printr-un zapis inedit, din 20 septembrie 1804, două vii de la serdarul Nicola în dealul Bucureştilor. Întinderi mari de vie posedau mănăstirile. Mănăstirea Stelea — ctitoria, din veacul al XVI-lea, a lui Stelea spătarul — avea o vie în preajmă, care mergea pînă la Podul Tîrgului de Afară. Mănăstirea Radu-Vodă era, şi în privinţa aceasta, cea mai bogată, şi-şi sporea mereu, prin donaţii, patrimoniul. Cazuri ca al Floricăi Bengeasca, închinîndu-i, la 1 aprilie 1733, printr-un zapis inedit, „cinci pogoane de vie în dealul Bucureştilor, pă moşiia mănăstirii", sînt numeroase. Pe ocina ei din Dealul Lupeştilor puseseră mulţi vie şi continuau să pună — locul, prin expunerea lui, în pantă, era dintre cele mai indicate — şi-i plăteau vinăriciul cuvenit, zis „vinărici boieresc". Cunoaştem în privinţa aceasta o serie de documente inedite din veacul al XVII-lea. La 27 septembrie

1648 Matei Basarab întărește mănăstirii dreptul „de să-și aibă a luarea vinăriciul de la Lupești, *din viile cele nooă*, vinăriciul boerescu, cum este obiceiul, din 15 vedre 1, de la tot omul, veri dorobanțu, veri călăraș, veri boiarinu, veri ce om va fi". Se vede însă că oamenii au protestat împotriva cuantumului dijmei, pe care-l socoteau prea ridicat; de aceea, peste doi ani, la 12 iunie 1650, Matei dă un nou ordin, în care vinăriciul cuvenit mănăstirii e, de data aceasta, „din 20 vedre 1 vadră", așadar mai scăzut. S-ar putea explica diferența de cuantum și prin aceea că erau două regimuri: unul pentru viile noi, în primii ani de producție, cînd rodul e mai bogat și cînd se lua o vadră din cincisprezece, și altul pentru viile vechi, cînd se lua o vadră din douăzeci. Oricum ar fi, cert este că o seamă dintre călărașii din Dealul Lupeștilor, dintre „deleni", n-au vrut să plătească nici această dijmă de 1 din 20, ceea ce a determinat, la plîngerea egumenului de la Radu-Vodă, un ordin cominatoriu al lui Matei Basarab, în stilul lui direct, atît de expresiv. „Ție, Nedelco, și ție, Trandafire, și altor călărași tuturor care aveți vii la Lupești", li se adresează domnul la 6 octombrie 1650 deci în toiul culesului; a aflat că nu vor să-și dea vinăriciul, „cum scrie cartea domniei-mele, din 20 de vedre o vadră, ci încă ați și sărit peste cartea domniei-mele. Dar în ce chip vă faceți voi mai mari decît cuvîntul domnii-mele?" Să-și dea numaidecît cu toții vinăriciul, căci altfel „voi trimite domniia-mea, de mare urgie veți petrece. Am înțelesu domniia-mea că tu, Nedelco, și tu, Trandafire, porci de cîine, voi vă faceți mai ispravneci. Nemic glumă să nu vă pară — încheie domnul — că apoi capetele voastre știu." Este un exemplu concludent de felul cum autoritatea supremă a statului feudal știa să apere beneficiile clasei stăpînitoare, amenințînd cu cele mai severe sancțiuni pe cei ce nu ar fi respectat aceste beneficii. Mănăstirii Plumbuita îi întărește Matei Basarab, la 5 martie 1638 — actul e, de asemenea, inedit — „o vie aici în dealul Bucureștilor", cumpărată de la Loiz clucerul cu 60 de galbeni, bani gata. Mănăstirea Tuturor Sfinților primește și ea, la 3 septembrie 1720, drept danie, de la Nița, fosta soție a lui „Gligorie ceprăzariul domnesc", două răzoare de vie „aici în dealul Bucureștilor, pe locul sfintei Mitropolii". Iar Mitropolia însăși avea, potrivit catagrafiei din 1787, opt vii mari în dealul Bucureștilor. Nu e cazul să lungim lista, e suficient să arătăm că o bună parte din podgoria bucureșteană aparținea mănăstirilor. Și unele biserici, ca Slobozia, de pildă, aveau vie. Hrisovul pe care i-l dă acesteia, la 14 mai 1667, Radu Leon, arată că lăcașul a fost înzestrat „cu boi, cu vaci, cu rîmători, *cu vii* și cu dichisele de argint, care sînt de treaba sfintei leturghii". Poate că aceste vii erau chiar în preajma lăcașului, pe șesul care se întindea pe de o parte spre „dealul Bucureștilor", pe de alta spre „dealul" unde se va zidi Mitropolia. Într-un act din 5 septembrie 1631, Leon-vodă spune că Matei-aga „s-a luptat cu domnia-mea *pe șesul viilor* orașului București". Cele două biserici domnești ale Curții Vechi aveau — potrivit hrisovului de întărire din 1775 al lui Alexandru Ipsilanti — „tot vinăriciul domnesc din dealul Bucureștilor" acela din „grădinile din București", precum și vinăriciul „dealurilor" de la Copăceni, Prundu și Curmătura, din Ilfov și Vlașca. În ce privește pe orășenii propriu-ziși, cităm mai întîi actul lui Matei Basarab, din 6 septembrie 1636, în care se vorbește, generic, de „viile orașului", în opoziție cu acelea ale mănăstirii Radu-Vodă și cu viile din Văcărești, apoi diferitele zapise utilizate chiar în cuprinsul capitolului de față.

Mulțimea și așezarea viilor bucureștene, la finele secolului al XVIII-lea, ne este înfățișată în mod clar de cele două planuri austriace ale orașului, ridicate de ofițerii Ernst și Purcel. Planul acestuia din urmă, de pildă (1790–1791), ne arată o întinsă podgorie mărginind capitala, de la nord-vest pînă la nord-est; suprafețe întinse sînt în special în sud-vest. Dar în afară de această cunună de vii, exterioară, sînt o serie întreagă în interiorul orașului, în diferite mahalale și chiar pînă aproape de centru. Am numărat nu mai puțin de 74 (șaptezeci și patru) de vii, dintre care unele cu o suprafață apreciabilă, între Podul Mogoșoaiei și Podul Tîrgului de Afară; de asemenea, 65 (șaizeci și cinci) între Podul Mogoșoaiei și Dîmbovița. Pe Dealul Mitropoliei și în jurul lui sînt înfățișate 11 (unsprezece). La mijlocul secolului al XIX-lea viile erau încă numeroase în București, deși mai puține, proporțional cu populația, decît la finele secolului al XVIII-lea. Planul cel mare al maiorului Borroczyn (1844—1846) ne îngăduie să știm și numele celor care le stăpîneau. Planșa 64, de pildă, a acestui plan, înfățișînd regiunea Barierei Dudești, cuprinde „viea lui Viciu", „viea lui Donescu", „viea lui Rafailă", „viea lui Vellara", apoi viile aparținînd lui „Bălăceanu", „Andronescu", „Piron", „Borănescu", „Enache Popa Hriso", „Hristache", „Nuțu Ciupitu", „Jupaniotu" (sic!) și „Brînzoaica". Afară de acestea, mai sînt însă, în aceeași planșă, și o serie de vii *fără nume*. Iar planșa 14, înfățișînd partea opusă a orașului, la nord de Dîmbovița, din jos de „locul Cazarmii Malmezon", cuprinde „via lui Iancu Ruset", ocupînd o suprafață întinsă, „via lui Marin", „via lui Aristia", scrisă de două ori și ocupînd de asemenea o suprafață întinsă, „via lui Stan Piciu", „via lui Pitaru Ioniță", „via lui Ghiță Cismaru", „via lui Eftimie", „via preotesei Maria". La vremea culesului, toate aceste vii bucureștene erau pline de lume. Stăpînii respectivi se mutau din oraș la crămi pentru o săptămînă, două; veneau rude, prieteni, cunoscuți; petrecerile, cu lăutari, cu pastramă friptă pe grătar și cu must, dulce sau înăsprit, sfîrîind în ulcelele de pămînt, se țineau lanț. Seara, după ce se isprăvea treaba, culegătorii, mustuitorii, care „mustuiau" poama în ciubere, și cramașii, care strîngeau teascurile sau, pur și simplu, „călcau" cu picioarele strugurii, în lin, se strîngeau

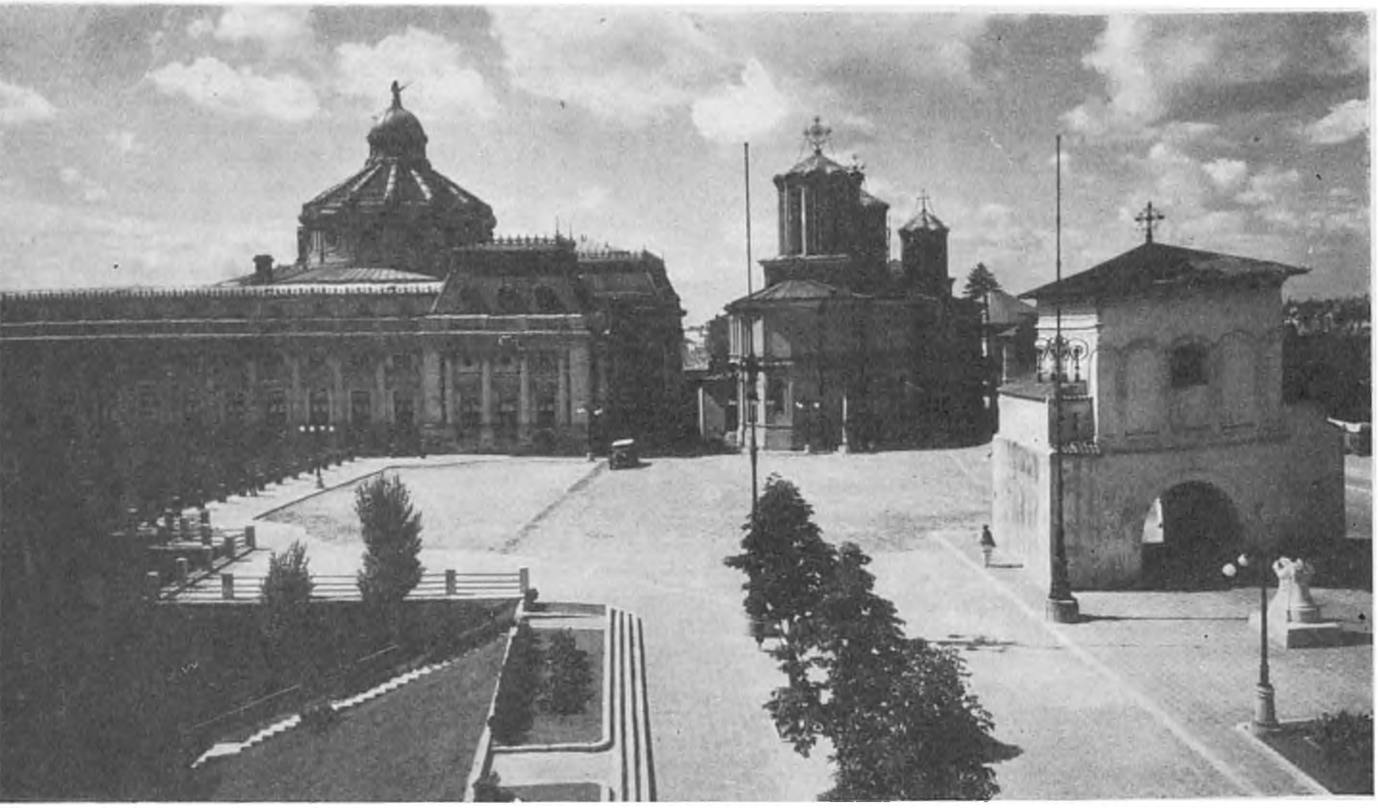

Fig. 198 — Biserica patriarhiei şi Palatul Marii Adunări Naţionale. În dreapta, c'opotniţa lui Brincoveanu şi statuia lupoaicei. Ulterior, această statuie a fost mutată în scuarul din Piaţa Dorobanţi. (M.I.B.)

laolaltă şi incepeau, cei mai tineri, jocul, în sunetul cobzei şi al viorii, cei mai bătrîni, vorbele, „tacla-lele".

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea numărul viilor bucureştene e în scădere. Pe locul unora din ele se construiesc case de locuit, se înalţă cartiere; pe locul altora se ridică fabrici. Se adaugă apoi greaua lovitură dată, spre sfîrşitul secolului, de apariţia filoxerei, care distruge, literalmente, vechile plantaţii. Replantarea, cu viţă americană, însemna cheltuială mare; cheltuială era apoi şi noul fel de a o cultiva, cu stropiri succesive cu soluţie de piatră vînătă. De aceea foarte multe din vechile vii rămîn pîrloagă. Pe vremea cînd îşi scria Frédéric Damé, în 1906, cartea sa despre Bucureşti, mai erau totuşi cîteva la periferia oraşului; el reproduce o serie de cinci fotografii arătînd, patru din ele, „culesul", iar a cincea, o cramă. De atunci, numărul viilor bucureştene s-a împuţinat şi mai mult, a dispărut şi via Seminarului Central, care mai exista încă în perioada dintre cele două războaie mondiale. Astăzi numai toponimia şi cîte un mic petic, ici şi colo, aminteşte de vechea podgorie a oraşului (vezi fig. 199). Şoseaua Viilor străbate raioanele Bălcescu şi 23 August, iar „drumul viilor", „drumul între vii" şi „drumul mic între vii", raionul Tudor Vladimirescu. Există strada Ziduri între Vii în raionul 1 Mai, cîte o stradă a Viişoarei în raioanele 30 Decembrie şi 23 August, o stradă a Viţei şi una a Strugurilor în raionul Lenin şi o Intrare a Strugurilor în raionul 1 Mai. Bucureştenii, dacă nu mai pot avea vii, ca odinioară, se mulţumesc cu cîţiva butuci pe lîngă casă sau cu o boltă de viţă în grădiniţă.

Unitatea obişnuită de măsură în vechea podgorie bucureşteană — ca şi în întreaga ţară de altfel — a fost „răzorul". El reprezenta unitatea tip, de o lăţime ştiută — lungimea era cît lungimea dealului — aşa încît în diferitele tranzacţii se indică numai numărul răzoarelor, fără a se specifica suprafaţa, după cum în tranzacţiile privind locurile de prăvălii se indică numai numărul prăvăliilor, acestea din urmă avînd şi ele o dimensiune ştiută, tip (vezi mai sus, p. 306). Cînd, la 17 septembrie 1644, printr-un act inedit, Momcea neguţătoriul vinde lui Matei Basarab „o vie aici în dealul Bucureştilor", pe care, la rîndu-i, o cumpărase „de la Arvat, croitor de Bucureşti", dimensiunile sînt arătate aşa: „însă la vale trei răzoare şi la mijloc se fac 2 răzoare şi la vrih [vîrf] se lărgeşte de se fac 5 răzoare". Tot astfel, la 25 mai 1713, printr-un zapis, iarăşi inedit, Matei diaconul vinde lui Lefter vornicul un răzor de vie din cele două pe care le are „aici în dealul Bucureştilor, între dumnealui şi lîngă socru-mieu, popa Bunea". Iar la 15 martie 1694, Alexe cupeţul vinde lui Alexandrache Muselimul, ceauş de aprozi, un răzor de vie

„aicea în Dealul Lupeştilor de lîngă Bucureşti", răzor pe care-l avea şi el de cumpărătoare „de la Dumitru tavangiul". Cît anume era „răzorul" nu putem preciza deocamdată; observăm însă că el se încadrează în seria de *unităţi tip*, întrebuinţate în vechea noastră viaţă economică, alături de „delniţa", „jirebia" sau „pămîntul" pentru suprafaţa arabilă, de locul de moară, de locul de prisacă, de locul de prăvălie şi, în sfîrşit, chiar de locul de sat.

LIVEZI ŞI PRISĂCI

În afară de vii erau *livezile* şi *pometurile*. Gospodarii ţineau să aibă pe lîngă casă pomi, pentru fructe, măcar cîţiva; unii aveau adevărate livezi. Loc era destul; neexistînd ziduri de mărginire a oraşului, ca în Apus şi în Transilvania, mahalalele se tot întindeau. Viile, pometurile, livezile ajunseseră atît de numeroase, încît casele păreau pierdute într-o mare de verdeaţă. E impresia pe care o au mai toţi călătorii străini; pe drept cuvînt se spune că oraşul e „scufundat în grădini". Primele menţiuni despre livezile şi pometurile bucureştene datează din secolul al XVI-lea; dar, ca şi în cazul viilor, ele consemnează o situaţie care e mult mai veche, din vremea începuturilor rurale ale aşezării. Un document din 21 octombrie 1585 se referă la „pometu" dimprejurul mănăstirii de la Podul Colintinii (Plumbuita) şi la „livezile" acesteia. Iar la 30 mai 1586, Mihnea-voievod întăreşte mănăstirii Sf. Nicolae ocina ei şi via şi „livezile toate din sus şi din jos".

Pe malul drept al Dîmboviţei, din dreptul Curţii domneşti şi pînă înspre Gorgan, se întindea, în secolul al XVI-lea, „livedea gospod", adică livedea domnească. Ea întregea gospodăria domnului, gospodărie care, aşa cum rezultă din cele anterioare, cuprindea, în afara curţii propriu-zise, şi „via domnească", „ciutăria domnească", „aria domnească", „jicniţa domnească", „pităria domnească", „lemnăria domnească", „sărăria domnească" şi „ţigănia dom-

Fig. 199 – Vedere panoramică a Bucureştilor din Dealul Filaretului; a se observa via din partea stîngă; desen de Preziosi (A.)

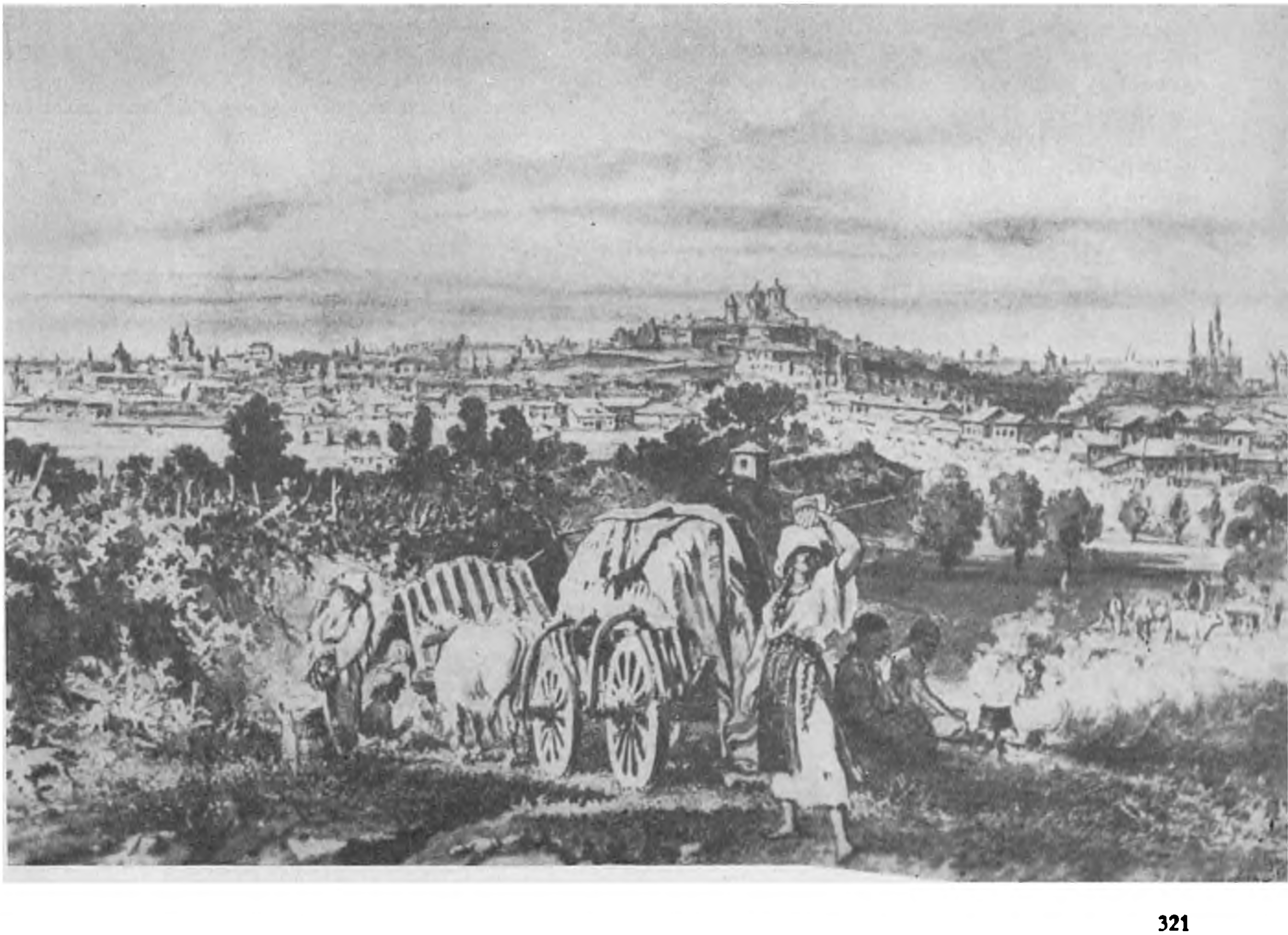

nească", unind deci utilul cu agreabilul. După această livadă s-a numit mahalaua care s-a dezvoltat cu timpul pe locul ei şi în preajmă-i. La 8 mai 1720, Neculai Mavrocordat dăruieşte marelui clucer Manolache Lambrino, soţul domniţei Bălaşa Brîncoveanu, „zeace stinjăni de loc *den livadea domnească*, pre lingă casa dumisale in lat, iar în lungu pre cît ţine locul caselor dumisale cele de moştenire, pentru ca să-şi mai lărgească curtea şi *grădina*". Iar Mihai Racoviţă ii mai adaugă încă 3 stînjeni şi jumătate din aceeaşi livadă. Aşezarea lui Lambrino se afla pe locul actualei biserici Domniţa Bălaşa, ctitoria soţiei sale. Livedea domnească era împrejmuită toată cu gard; o hotarnică inedită, din 4 martie 1742, privind o moşie a Mitropoliei, „din susul oraşului Bucureşti, pe apa Dîmboviţei, unde iaste moara sfintei Mitropolii" şi pomenind „grădina" şi „viile" întemeiate de vlădica Grigorie, după 1629, pe zisa moşie, arată că aceasta se mărginea „pe din jos cu livadea domnească" şi că una din pietrele de hotar „caută drept pre lîngă gardul livezii domneşti în deal". Dintre livezile stăpînite de marii boieri, mai cunoscută a fost „livedea Văcărescului" sau „Văcăreştilor", după numele lui Enache, cel tăiat o dată cu Brîncoveanu, in 1714, şi a feciorilor lui; ea se afla pe locul ocupat azi de Ateneu şi de Fundaţia universitară; pe o porţiune din această livadă ridică Mihail Cantacuzino, ginerele logofătului Constantin Văcărescu, un lăcaş bisericesc, devenit metoh al Episcopiei de Rîmnic. De aceea, multă vreme, chiar şi după ce s-a construit clădirea Ateneului, locul a fost cunoscut sub numele de „la Episcopie". O altă livadă însemnată, a cărei amintire s-a păstrat pînă astăzi, a fost „livedea cu duzi" de pe malul drept al Dîmboviţei, în Cărămidarii-de-Jos. Mai erau duzi numeroşi şi în mahalaua Popa Nan, în Mătăsari. Planul Borroczyn însemnă în planşa 95 „livedea Mănăstirii Văcăreşti", în preajma mănăstirii. Mai puţin însemnată, mai mică, a fost, pe la 1800, „livedea sacagioaicei" din mahalaua Popii Ivaşcu sau Pitar Moşu; stăpîna livezii era, se vede, soţia unuia care se îndeletnicea cu negoţul de apă, a unui sacagiu. În aceeaşi mahala se afla şi *povarna* mehtupciului menzilurilor, adică, am zice azi, a secretarului poştelor. Era una din numeroasele poverne răspîndite în întreg oraşul. În 1843 constatăm 100 de asemenea poverne, dintre care 42 în culoarea de albastru, 26 în cea de galben, 25 în negru şi 7 în verde.

Orăşenii, în afară de pometurile din jurul caselor, aveau numeroase livezi „din jos" de oraş. Despre ele aflăm din documentul inedit cu data de 2 iulie 1664, prin care „Stanciul, feciorul Vladului Mutil", vinde lui Dumitraşco logofătul „o livadie den josul oraşului, unde sîntu levezile orăşăneşti, care levadie iaste între Radul Tălarul şi între Mihul Antilie". Trei ani mai tîrziu, la 15 decembrie 1667, printr-un zapis tot inedit, Dumitraşco vinde, la rîndu-i, livada cumpărată lui Iacşa căpitanul. Se specifică şi de data aceasta că ea se găseşte „den josul oraşului, unde sîntu liveazile orăşăneşti". În toponimia actuală, opt străzi trimit la vechile livezi; trei dintre ele privesc „Livedea cu duzi" şi „Livedea mică cu duzi".

Foarte răspîndiţi pe aria bucureşteană au fost *nucii*, falnicii arbori care însoţesc în genere podgoria. Dar în timp ce viile au dispărut mai peste tot, ei se pot vedea încă în multe părţi ale oraşului, prin curţile şi grădinile caselor. Cinci dintre străzi şi intrări, în raioanele Tudor Vladimirescu, Bălcescu, 1 Mai şi 16 Februarie, poartă numele acestui arbore; o a şasea, în raionul Bălcescu, se cheamă strada *Nucetului*.

N-au lipsit nici *prisăcile* sau *stupinele*. Într-o vreme cînd zahărul era un articol de import, rar şi scump, fiind adus „de peste mare", şi cînd pentru luminat, în afara opaiţelor de seu, nu existau decît luminările, se înţelege că mierea şi ceara prezentau o mare importanţă. Apicultura, favorizată de întinsele noastre fîneţe şi păduri, a fost întotdeauna în Ţările Româneşti, ca şi viticultura, o îndeletnicire preţuită şi rentabilă. Multe din actele domneşti privind proprietăţi bucureştene cuprind scutirea de dijmă din miere şi ceară. O Stradă a *Stupinei*, în raionul 23 August, aminteşte locul unei vechi prisăci; mai există şi o Stradă a *Stupului*, în raionul Lenin. De altfel, chiar în zilele noastre, se pot vedea, în unele curţi şi grădini, ca, de pildă, în strada Mircea-Vodă colţ cu strada Vintilă (casa Hanganu) stupii înşiraţi la rînd; doar că e vorba de stupi sistematici, în locul vechilor uleie, ştiubeie sau budurăie, scobite în trunchiuri de copaci, şi acoperite cu cîte o lespede netedă (vezi şi fig. 200).

PIVNIŢE-CÎRCIUMI. MUSTĂRII ŞI BERĂRII

Faţă de mulţimea viilor din şi dimprejurul Bucureştilor, era de aşteptat ca şi numărul desfacerilor de vin să fi fost mare. Şi într-adevăr, izvoarele, atît interne — hrisoave, cărţi şi porunci domneşti, zapise, scrisori şi diate — cît mai ales externe — relaţii de călători şi rapoarte consulare — o dovedesc cu prisosinţă. Străinii — un Evlia Celebi, de pildă, în secolul al XVII-lea, un Raicevich în secolul al XVIII-lea — sînt impresionaţi de mulţimea cîrciumilor subterane sau a „pivniţelor" în care se vinde vinul. În primele secole, termenul slav de „pivniţă" este cel mai des întrebuinţat. Şi într-adevăr, pe atunci vînzarea se făcea în aşezările subterane, unde vinul se şi păstra. Exista şi termenul, tot slav, de „cîrciumă" — îl întîlnim, de pildă, în actul inedit din 13 mai 1714, prin care Ştefan Cantacuzino scuteşte „popei Creţului dă la biserica Stelii" „o cîrciumă a lui ce este

lîngă biserica Stelii, de cămănărit, de fumărit, de vin domnesc și de vamă" — dar el se întrebuința mai rar. Numai cînd, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, desfacerea vinului începe să se generalizeze în localuri clădite deasupra pămîntului, atunci se generalizează și termenul de cîrciumă, celălalt, pivniță, rămînînd numai cu accepțiunea cunoscută azi.

Pivnițele erau, în general, zidite; se ziceau pivnițe „de piatră"; așa, de pildă, în actul din 12 martie 1580, prin care Mihnea-voievod întărește biv-vel vornicului Dragomir, între altele, „6 prăvălii și *o pivniță de piatră* și case deasupra pivniții", sau în actul inedit din 16 iunie 1763, prin care „Safta stolniceasa Fălcoianca" dăruiește Mitropoliei „o pimniță de piiatră și cu tot locul ei"; în realitate, se făceau din cărămidă, mai subțire decît cea de azi, separată prin straturi groase de mortar. Existau și pivnițe „de lemn" — avînd, adică, pereții din bîrne de stejar — cum e aceea de care se amintește în zapisul inedit din 5 octombrie 1734, prin care Constantin sin Zamfir, fost staroste, vinde Mitropoliei „o pivniță de lemn cu case dăsupra, în Ulița cea Mare, ce merge la «Hanul lui Șărban-Vodă»". Tot astfel, la 15 august 1716, într-alt zapis inedit, e pomenită „o pimniță de lemn și cu niște prăvălii desupra... pă ulița Șălarilor".

Dat fiind venitul pe care-l aducea, pivnița constituia adesea partea cea mai importantă a unei proprietăți bucureștene, la fel cu prăvălia, și uneori înaintea acesteia. De aceea, într-o sumă de zapise de vînzare, ea e citată în rîndul întîi. Cînd, în actul pe care îl dă, la 20 martie 1655, Ignatie, mitropolitul Ungrovlahiei, lui Ghinea cojocariul, se face istoricul proprietății acestuia, se spune că un unchi al lui Ghinea, anume „Ghinea Mustachi neguțătoriul", avusese „aicea în București o pivniță cu 5 prăvălii la Ulița cea Mare". Tot astfel, cînd are loc, la 12 ianuarie 1639, un schimb de pivnițe între Cîrstea neguțătorul și Iorgache vornicul, se spune în zapis — e inedit — că „am dat eu, Crîstea negoțăturul, pimneța de la Mara c-o prăvălie, cu luc [loc] cu tuotu... și mi-au dat mie Orgache vornecul pimnița loi cea de sus cu luc cu tuotu", dînd Crîstea, pe deasupra, încă 10 ughi.

Puteau vinde vin, plătind bineînțeles dările și taxele legale, toți proprietarii de vii, adică toți cei care stăpîneau nu numai plantația, *dar și pămîntul* pe care ea fusese făcută. Ceilalți care aveau numai plantația, nu și pămîntul, care plantaseră, cu alte cuvinte, vie pe moșia altcuiva, nu-l puteau vinde decît în anumite condiții. Mai întîi, n-aveau voie să-și așeze pivnița sau cîrciuma în apropierea acelora ale stăpînului moșiei, spre a nu-i face concurență. Iar dacă și le așezau la o depărtare convenabilă, atunci erau ținuți să plătească zisului stăpîn o taxă specială de 1 taler de fiecare bute de vin vîndut.

Fig. 200 — Combinatul apicol Băneasa, în curs de construcție, în iunie 1965; fațada e stilizată în formă de fagure.

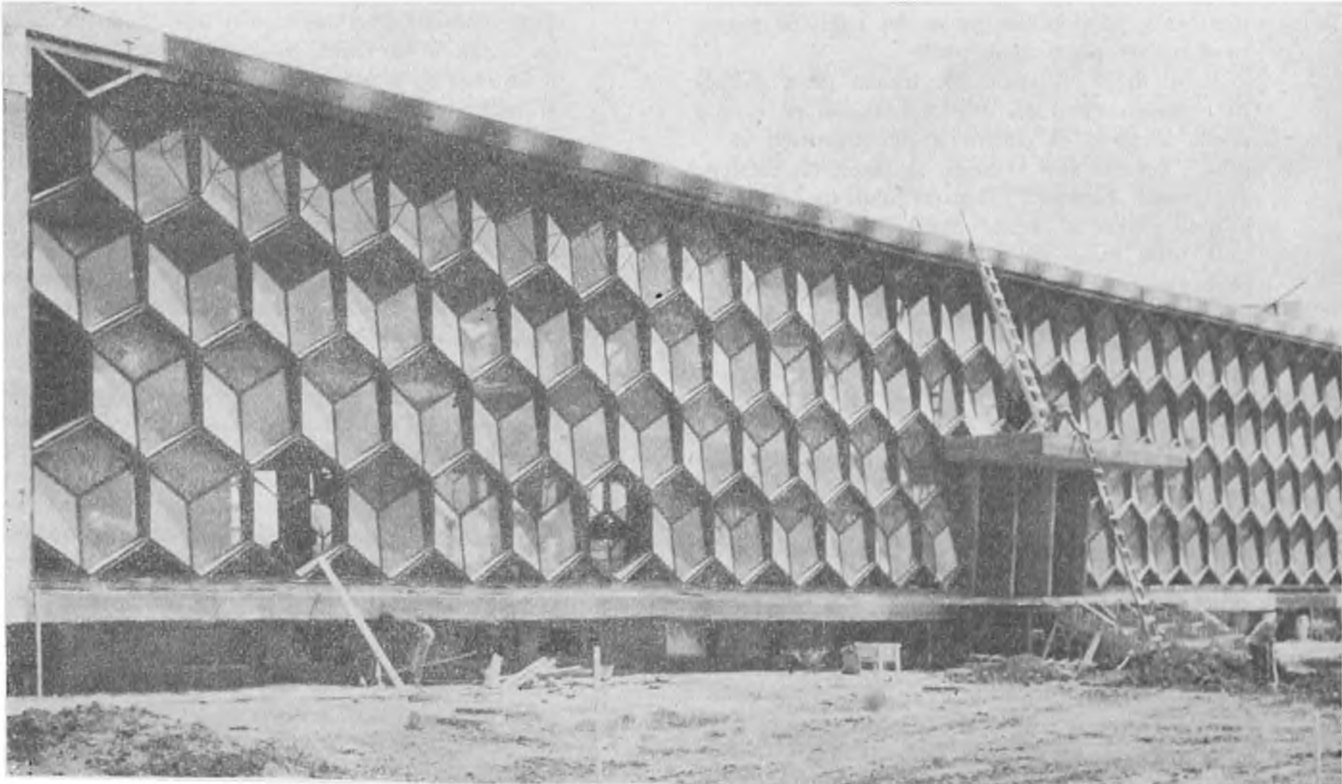

În privința aceasta cunoaştem două interesante zapise inedite date mănăstirii Radu-Vodă. Prin cel dintii, din 5 mai 1743, Mihai Racoviță hotărăşte „pentru cîte cîrciume ar fi ale unora-altora de ar vinde vinurile pe aproape de cîrciumile mănăstirii, ce le are aici în Bucureşti pe moşiia mănăstirii, să nu îngăduiască pe nimeni dintr-aceia să vînză vinu, *ci să le taie cepurile*, ca să se vînză numai vinul ce ar fi pă la cîrciumile mănăstireşti. Iar care oameni ar fi avînd cîrciume mai depărtate de cîrciumile mănăstirii şi ar fi tot pe moşiia mănăstirii, aceia să vînză, numai să-şi dea obiceiul moşii, de cîte buți ar vinde, de bute cîte taleri 1, şi aşa să vînză." Prin cel de-al doilea zapis, din 12 aprilie 1744, un anume Nedelco arată că stînd el cu casa pe moşia mănăstirii, „desupra la deal, lîngă viia cea mare", şi vînzînd el „o bute, doo de vin" de-al său, egumenul nu l-a îngăduit, „ci au făcut sfinţiia-sa cîrciumă lîngă casa mea. Deci — continuă Nedelco — am dat răvaş la măriia-sa vodă de doo-trei ori, şi măriia-sa ne-au rînduit la dumnealor veliții boeri de ne-au judecat şi dupe judecata dumnealor am rămas ca să nu vînzu vinul mieu, ci să se vînză vinul mănăstirii... Iar acum *s-au întîmplat de s-au aprinsu cîrciuma sfinției-sale*, şi la această întîmplare au căzut pricina pe noi şi ne-au dus de ne-au şi închis la dumnealui vel-spătar şi au închis şi pe cîrciumarul sfinţii-sale împreună cu noi. Deci judecîndu-ne dumnealor boerii şi dîndu-mi jurămînt, încă şi altă pedeapsă ne da; iar eu m-am rugat la... părintele egumenul de s-au milostivit de ne-au ertat de jurămînt şi de pedeapsă şi am făcut aşezămînt... de i-am dat casa mea pentru cîrciuma sfinții-sale, şi sfinţiia-sa mi-au dat taleri 60 pentru ca să nu fim păgubaşi de tot."

Acest drept al stăpînului moşiei de a desface cu precădere vinul său explică obligația pe care o aveau pivnițele şi cîrciumile din Bucureşti de a primi fiecare spre vînzare o anumită cantitate din „vinul domnesc". Această obligaţie figurează în mod curent în actele domneşti care înşiră pe rînd toate îndatoririle fiscale la care erau impuse zisele pivniţe şi cîrciumi. Ea se explică prin împrejurarea că oraşul s-a întemeiat pe proprietate domnească, proprietate din care, cu timpul, domnul a înstrăinat bucăţi întregi, dîndu-le dregătorilor, mănăstirilor şi bisericilor.

Foarte mulți stăpîni de vii îşi aveau pivnițele şi cîrciumile lor în Bucureşti. Erau pivnițe care aparțineau marilor dregători, altele Mitropoliei, mănăstirilor şi bisericilor — şi bărații sau călugării catolici îşi aveau pivnița lor, aşa cum ne arată limpede actul inedit din 1 septembrie 1707, care, dînd dimensiunile unui loc al mănăstirii Radu-Vodă, precizează: „şi în lungu pînă în ulița despre pimnița băraților, stînjeni 18" — altele, orăşenilor propriu-zişi, negustorilor şi meşteşugarilor. Mitropolia — pe lîngă cele „cinci cîrciume" proprii scutite de dări (act inedit din 10 iunie 1793) — îşi desfăcea o parte din vin şi la baia pe care o stăpînea pe malul Dîmboviței (vezi mai sus, p. 283). De obicei, pivnița avea deasupra prăvălii şi case de locuit. Am citat în acest sens mai înainte o serie de acte. Adaug încă două din care primul inedit. La 28 septembrie 1712, fiii lui Iane de la Bucov, vînzînd clucerului Iordache pivnițele şi casele lor din Bucureşti, precizează: „însă casele pe pimnița cea mare, patru, şi cu casa pimniții şi cu pimnița cea mică şi cu casa de pe pimniță..." Iar la 8 februarie 1790, „Nicolae sin Hagi Manole Melisinov Critean" (cretanul), dimpreună cu soția şi fiul său, vînd moştenirea părintească, anume „case înalte cu pimniță dedesupt în mahalaoa Sfîntului Gheorghe cel Vechiu, la poarta domnească din jos... şi cu o căscioară mică ce iaste lipită de păretele pimniții... pentru şăderea celor ce vor vinde vin la pimniță." Cumpărătorul, cu 1.300 de taleri, sumă apreciabilă, este chir Ioniță, „carele să află de mulți ani şezătoriu cu chirie în pimniță şi sus în case".

Vînzarea vinului şi a rachiului în pivnițe şi cîrciumi se făcea de către cîrciumari, dar foarte adesea şi de către cîrciumărese, femei şi fete care de multe ori uneau practica acestei meserii cu aceea a galanteriei. Faptul e remarcat de o seamă dintre călătorii străini care vizitează oraşul; aşa, de pildă, un turc, pe la jumătatea veacului al XVIII-lea; el adaugă că, din pricina vinului şi a vieții de plăceri, mulți compatrioți de ai lui, turci şi arabi, s-au lepădat de credința lor şi au rămas în Țara Românească. Raicevich, consulul austriac, în *Observațiile* sale tipărite în 1788, spune că „în mai toate mahalalele întîlneşti crîşme joase, sub pămînt, unde femei desfac vinul şi se dedau desfrîului". Iar pastorul englez Walsh, pe la 1828, constată şi el „un număr neînchipuit de mare de crîşme şi de femei galante".

În afară de pivnițele-cîrciumi, unde se vindea vin şi rachiu, erau, bineînțeles, şi pivnițele locuințelor particulare, ale aşezărilor domneşti, boiereşti, orăşeneşti, precum şi ale mănăstirilor; aici se țineau şi se învecheau, în budane, butoaie, antale, balerci şi burie, vinurile şi rachiurile destinate consumului în gospodăriile respective. O pivniță bine garnisită era întotdeauna un titlu de mîndrie, de fală, pentru posesorul ei. Ni s-au păstrat, pe aria bucureşteană, cîteva pivnițe vechi. Cea mai veche este pivnița boltită a mănăstirii Mihai-Vodă — azi a Arhivelor Statului — zidită, împreună cu celelalte ecarete ale mănăstirii de către Mihai Viteazul, pe cînd era mare boier, înainte de a ajunge la domnie, în răstimpul 1589 — octombrie 1591. A doua ca vechime, de la începutul veacului al XVII-lea, cîțiva ani înainte de 1618, e pivnița aşezării boiereşti de la Leordeni, a lui Leca Rudeanu spătarul. Urmează apoi pivnița caselor domneşti de la mănăstirea Plumbuita, case terminate în aprilie 1647. Boltită şi ea, încăpătoare, se întinde de o parte şi de alta a rampei de acces. Cam din aceeaşi vreme datează şi resturile pivniței, tot boltite, a casei lui Constantin Cantacuzino postelnicul (strada Apolodor 13), resturi scoase la iveală prin săpăturile arheologice efectuate în anii 1957—

1958. Din epoca brîncovenească e pivnița, bine păstrată, a așezării boierești de la Dudești-Cioplea, așezare înconjurată de un zid înalt, lucrat, cum spun localnicii, „cu robii". Mai nouă și, iarăși, foarte bine păstrată e pivnița săpată în Dealul Spirii (strada Puțu cu Apă Rece, nr. 53—57) din ordinul lui Alexandru Ipsilanti, probabil o dată cu construirea noii reședințe domnești (1775—1776). Această pivniță se compune din două galerii principale, una în capul celeilalte, lungi fiecare de cîte 60 de metri, largi de 5 și înalte de 5—6 metri. Din prima galerie principală se desfac 5 galerii mai mici, laterale, ca dinții unui pieptene. Pivnița, utilizată azi pentru fabricarea și depozitarea șampaniei „Zarea", are pereții din cărămidă subțire, cum se făcea în vechime, și acoperită cu un mușchi negricios, ca o catifea. O nouă galerie s-a adăugat în răstimpul dintre cele două războaie mondiale.

Numărul cîrciumilor a continuat să fie foarte mare în cursul veacului al XIX-lea, cu toată împuținarea viilor bucureștene și cu toată concurența pe care începe s-o facă, de la o vreme, berea. În *Catastihul patentarilor* din 1832, cîrciumarii formează breasla cea mai numeroasă: peste 400; o cifră precisă nu se poate da deoarece sînt trecuți la un loc cu rachierii și... cofetarii (în totul, 443). În 1860, potrivit statisticii lui Marțian, numărul lor se ridicase la 1.403; ei reprezentau un element politic redutabil, în epoca votului cenzitar. Se produce totodată o diferențiere în ce privește numele localului sau „stabilimentului": termenul vechi de „cîrciumă" se întrebuințează tot mai puțin; nu mai sună bine, se folosește mai ales la margine, la „mahala"; i se preferă termenul oficial „debit de băuturi spirtoase"; în cartierele centrale apar „consumuri" și „bodegi", unde, pe lîngă vin și diferite alte băuturi, românești și străine, se iau „aperitive", destinate, în teorie, să „deschidă" pofta de mîncare. Unele cîrciumi ajung bine cunoscute, adevărate puncte de reper în topografia nu numai gastronomică, dar și a circulației bucureștene. Așa e, la începutul secolului al XX-lea, cîrciuma lui *Gherghiceanu*, pe Calea Moșilor, vestită pentru vinurile ei și al cărei stăpîn prezenta particularitatea că nu mai „servea" pe cei „făcuți". Așa cîrciuma lui *Niță Stere*, la colțul Căii 13 Septembrie cu Uranus, dînd numele ei stației de tramvai din față, cap de secție („pîn' la Niță Stere"), așa aceea a lui *Tabacu*, la colțul străzilor Traian și Ghenadie Petrescu, sau a lui *Chibrit*, la întretăierea Căii Grivița cu Bulevardul Filantropiei (azi 1 Mai). În centru s-a bucurat de o îndelungă notorietate localul lui *Tripcovici*, imortalizat de Caragiale, și, mai tîrziu, înainte și după primul război mondial, localul lui *Mircea* de pe bulevard, între Calea Victoriei și strada Academiei, peste drum de Restaurantul „Carpați".

Un caracter de sezon au avut *mustăriile*. Ele apăreau toamna, la începutul culesului, și țineau o lună, o lună și jumătate. Improvizate sub o pătulătură sau un umbrar de crengi și stuf, avînd alături grătarul pentru

Fig. 201 — Mustărie; în primul plan, butoaie cu must. (S)

pastramă, cîrnați și „mititei", ele desfăceau must dulce și înăsprit și erau foarte apreciate. La mustăriile din Dealul Filaretului venea lume multă, orășeni de toată mîna, de la tinerii „bonjuriști", cu haina strînsă pe corp, pînă la meșteșugarii de mahala, cu cizme, pantaloni creți și căciulă. Lăutari se aflau întotdeauna la îndemînă; petrecerea se prelungea cîteodată și a doua zi; răsuna dealul de cîntece; oamenii erau bucuroși că apucaseră încă o toamnă („De-aș ajunge pîn' la toamnă, leliță Ioană, să beau vin, să frig pastramă, leliță Ioană!") și trăiau intens ceasul acela, neștiind mîine ce-o să fie.

Această tradiție a mustăriilor, aproape întreruptă în preajma celui de-al doilea război mondial, cunoaște acum o nouă înflorire. În toamna anului 1957 au fost în București 32 de mustării, unele de mari proporții, deschise de organizațiile comerciale de stat; în toamna lui 1958, numărul lor a crescut la 66 (vezi fig. 201).

Bere s-a băut puțină în București înainte de 1800. Erau totuși clienți; altfel nu s-ar fi încumetat germanul Johann Timpel de Gotha să înființeze în 1809 o fabrică de bere în marginea Bucureștilor, fabrică arsă cu prilejul „zaverei", în 1821. Berarii nu figurează în *Catastihul patentarilor* din 1832; peste mai bine de un deceniu, în planul lui Borroczyn (1844—

1846), planşa 51, culoarea de albastru, găsim însă, pe malul stîng al Dîmboviţei, la sud-vest-vest de biseri a Sf. Nicolae-Jigniţa, însemnată o „berărie": precede aşadar vechiul „Car cu bere", amintit în 1886 de Iuliu Moisil în *Bucureştii romantici;* găsim, de asemenea, în acelaşi plan, două aşezări ale lui „Andrei beraru", în planşa 37. Înfiinţarea fabricilor de bere „Luther" (1869), „Oppler" şi „Bragadiru", cu grădinile lor anexe („Eliseul Luther", „Coloseul Oppler", complexul „Bragadiru"), a dat un mare impuls consumului acestei băuturi; se deschid berării în plin centru, ca „Jubileu" pe bulevard, „de Bie" pe Calea Victoriei, apoi două „hale cu bere" pe Calea Griviţei, la numerele 29 şi 35, şi „Berăria Orientală" pe strada Municipală 5, existente tustrele în 1882 etc., iar cîrciumile încep să vîndă şi bere. Astăzi berea se bucură de favoarea bucureştenilor, în special în timpul verii, cînd face o redutabilă concurenţă vinului. Ea se vinde, vărsată sau în sticle, nu numai în berării, braserii şi patiserii, dar şi în restaurante şi bufete, ba chiar, în sticle, şi în magazinele alimentare.

CAFENELE, COFETĂRII ŞI RESTAURANTE

O inovaţie în viaţa bucureşteană au fost cafenelele, imitate după cele turceşti, care, la rîndu-le, imitau pe cele arabe. Poate că cea dintîi s-a înfiinţat chiar în veacul al XVI-lea, cînd influenţa constantinopolitană se accentuează, prima menţiune documentară este însă numai din 1667. Atunci constatăm în tîrgul de sus o „cahvenea" ţinută de un turc Hamie, fost seimen al sultanului. Curtea domnească avea întotdeauna, în cămările sale, şi cantităţi de cafea atît pentru uzul familiei domneşti, cît şi pentru tainurile ce se dădeau mai-mărimilor turceşti şi tătăreşti în trecere pe la noi. În condica de rînduieli a vistieriei lui Brîncoveanu găsim, de pildă, însemnat, sub data de 7 iulie 1696, printre „bucatili" cuvenite „mării-sale hanului de oaste", „15 oca cafea ot Ianachi clucer". Tariful din 18 iunie 1727 prevede printre articolele de import şi „cafeaua", alături de ceai şi de ciocolată. O „prăvălie a lui Gheorghie cafegiul", situată „lîngă podul uliţii ce merge la scaunele de carne", este amintită la 20 februarie 1734. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, vel-cafegiul domnesc, adică dregătorul personal care avea grijă de cafeaua, *filigeanele* şi *zarfurile* (ceştile şi suporturile lor metalice) şi de *ibricele* de la curte, era îndreptăţit, aşa cum ne spune un document din 3 septembrie 1791, „a ţinea în Bucureşti trei cahvenele cu tahmisul lor", scutite de fumărit, cămănărit şi celelalte dări pe care le plăteau prăvăliile. Prin „tahmis" — termen de origine arabă — se înţelegea locul unde se prăjea şi se rîşnea cafeaua. La finele secolului al XVIII-lea existau o serie de cafenele în oraş; una din ele, pe Podul Beilicului, lîngă casele de beilic unde trăgeau turcii cu rosturi oficiale, prezenta particularitatea că era veşnic deschisă, chiar în vreme de molimă, cînd se interziceau adunările de oameni. Stăpînirea ţinea cafenelele sub îndeaproape supraveghere, deoarece ele erau focare de agitaţie şi opoziţie. Un pitac din 1782, septembrie 1, porunceşte „straşnic" ca în aceste localuri să nu „să facă vorbă", adică să nu se discute — defavorabil, bineînţeles — despre domnie şi despre „devlet" (împărăţia turcească); răspunzători vor fi făcuţi direct patronii respectivi. Aceeaşi grijă şi în timpul ocupaţiei austriece (1789—1791); divanul nu le îngăduie decît cu condiţia să nu se audă „alte vorbe".

Alături de cafenelele „turceşti" încep a apărea, în acest fine de secol, şi cafenelele „europene", care aveau instalaţii mai îngrijite — mese, scaune şi oglinzi, ba chiar şi *biliard.* O asemenea cafenea „europeană" credem că a fost aceea a lui „Huverstrome" — numele pare a fi germanic — amintită în 1801 lîngă poarta bisericii domneşti de la Curtea-Veche. Primul posesor de masă de biliard pe care-l cunoaştem în Bucureşti e bărbierul „Michel sau Michali", născut în Veneţia; călătorul englez Bentham, de la care luăm aceste detalii, adaugă că „Michel" avea printre clienţi şi pe un consul (decembrie 1785). „O masă cu picere şi pervazul de bilcard" avusese, înainte de 1828, şi Pappasoglu, stăpînul hanului cu acelaşi nume şi tatăl istoriografului; o vînduse, se pare, pe galbeni, unui „chir Antonache, sudit vretanicesc" (britanic); aşa susţinea cel puţin acesta din urmă, potrivit anaforalei din 24 septembrie 1829, contrazicînd pe ginerele lui Pappasoglu, vtori-logofătul Ioan Creţescu. Călătorul german Stürmer, trecînd prin Bucureşti în 1816, afirmă că „crîşmele şi pivniţele sînt foarte frecventate, cafenelele însă n-au un renume prea bun". Italianul Domenico Zanelli împarte, în 1841, cafenelele bucureştene în două categorii: o minoritate „în care găseşti ziare şi biliard"; restul, „de modă turcească"; toate, „înnegrite de fumul ce, neîntrerupt, iese din sutele de lulele pe care le vezi mereu în mîna muşteriilor ce stau toată ziua, ca nişte automate, pe băncile cele unsuroase"... Dintre cafenelele „europene", la o deosebită notorietate va ajunge aceea întemeiată în 1853 de polonezul românizat Fialkowski. Situată în Piaţa Teatrului Naţional în parterul imobilului Török (unde e azi, în noul local clădit de Societatea „Adriatica", magazinul de articole tehno-metalice), ea va dura pînă în 1898 şi va fi frecventată nu numai de literaţi, artişti, oameni de ştiinţă şi actori — între ei Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Alexandru Xenopol, George Sion, Dimitrescu-Iaşi, Matei Millo, De Max etc. — dar şi de unii oameni politici.

O notorietate similară, dar mărginită la lumea literelor şi artelor, a avut mai tîrziu, la sfîrşitul secolului

al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, cafeneaua din imobilul Oteteleşanu, Terasa „Oteteleşanu", cum i se spunea în mod obişnuit; era situată în partea opusă a Pieţei Teatrului, acolo unde se înalţă azi Palatul Telefoanelor (vezi fig. 202). Am amintit mai înainte de Cafeneaua „*Capşa*", locul de întîlnire al „protipendadei", al aşa-zisei „lumi bune"; la cîţiva paşi era Cafeneaua „*Boulevard*", în hotelul cu acelaşi nume. Negustorii, oamenii de afaceri, misiţii îşi aveau cafenelele lor, cum era Cafeneaua „*Schreiber*" pe Lipscani, „*Naţional*" pe Doamnei, „*Bristol*" pe Academiei, apoi „*Colaro*", „*Macca*" şi altele. În unele din cafenelele bucureştene era şi muzică, şi chiar muzică bună; la „*Edison*" aveau loc şi spectacole; de asemenea, în timpul carnavalului, baluri mascate şi costumate. Primele baluri *de acest fel* — de celelalte, obişnuite, constatăm şi mai înainte, sub Alexandru Ipsilante (1774—1782) — le întîlnim în vremea lui Ioan-vodă Caragea (1812—1818). Cronicarul Dobrescu, vorbind de teatrul domniţei Ralu, fiica voievodului, arată că, în afară de această inovaţie, „au mai rămas alte două eresuri în politiia Bucureştilor: un clup [club] şi un bal unde îşi schimbă chipurile cu mascări şi îmbrăcăminţi drăceşti şi noaptea fac mascaralîcuri în tot chipul, mai rău decît limbile cele păgîne".

În 1872, potrivit indicaţiilor *Dicţionarului statistic* al lui Frunzescu, existau în capitală „100 cafenele", mari şi mici. Epoca lor de înflorire a durat pînă la primul război mondial. Multe erau pe Calea Victoriei, începînd cu cafeneaua de sub „*Hôtel de France*" şi isprăvind cu „*High-Life*" şi „*Imperial*", între palat şi Ateneu. La „*High-Life*", la etaj, se găseau numeroase biliarde, se înfiinţase o „academie" de biliard, „partidele" ţinîndu-se lanţ de dimineaţă pînă noaptea tîrziu. După primul război mondial, o seamă dintre cafenele au dispărut; fenomenul s-a accentuat cu trecerea timpului, iar după cel de-al doilea război

Fig. 202 — Terasa Oteteleşeanu, pe locul actualului Palat al Telefoanelor. Fotografie din primii ani după cel dintîi război mondial. (M.I.B.)

mondial, numărul acestor localuri, unde, în faţa unei ceşti de cafea, oamenii pierdeau ceasuri întregi, a devenit disparent. Se poate spune că azi Bucureştii nu mai au cafenele. Noul sistem de viaţă socialist, în care fiecare lucrează intens, timpul fiind preţios, le-a desfiinţat. Locul lor a fost luat de alte localuri, în primul rînd de cofetării şi restaurante, precum şi de aşa-zisele *espresso*, instalaţii care debitează o cafea concentrată, mai concentrată decît „turceasca", „şvarţul" şi „filtrul".

Cofetărie vine de la *cofeturi*, care înseamnă în limba veche românească bomboane, zaharicale; iar cofeturi vine din italiană *(confetto)*, fie direct, fie printr-un intermediar neogrec (κονφέτα). În tariful din 1727, alcătuit de austrieci pentru Oltenia, dar care arată mărfurile ce se importau şi în restul ţării, deci în primul rînd la Bucureşti — tarif redactat în latineşte — sînt trecute printre articole şi cofeturi („confecturae") de trei feluri: veneţiene, nemţeşti şi turceşti. La 1 iunie 1772 se cumpărau din Bucureşti pentru negustorul Constantin Hagi Pop din Sibiu „20 cutii confeturi" şi „10 cutii condite"; acestea din urmă erau tot un soi de produse de cofetărie, poate fructe glasate. „Cofeturile de Ţarigrad" pomenite în nartul din 1776 se vindeau cu 60 de bani ocaua. Iar din tariful pus în aplicare la 1 ianuarie 1792 rezultă că se plătea ca vamă 6 bani pentru ocaua de cofeturi importate şi 7 bani pentru ocaua de condite. Negustorii supuşi străini, „sudiţi ai Rosiei şi ai Nemţiei", aveau un tarif special: ei plăteau 4 bani pentru ocaua de „zaharica", prin aceasta înţelegîndu-se atît conditele, cît şi celelalte dulciuri; dacă zaharicalele erau „de scorţişoară", atunci plăteau 24 de bani de oca, un tarif ridicat. Se aduceau, tot pentru produse de cofetărie, coji de lămîie, de portocale şi de naramze, — un soi de portocale mai mici — plătindu-se vamă 15 bani de cîntar, apoi dulceţi variate, 4 bani de borcan, chitre pentru dulceaţă, 120 de bani de povară, „ghiulsuiu" sau apă de trandafiri, 360 de bani de povară, precum şi diferite varietăţi de zahăr: de Veneţia, mai scump, 4 bani vamă de oca, de „Misir" sau Egipt, mai ieftin, numai 3 bani, precum şi „zahăr nelucrat", adică nerafinat, care plătea 26 de bani de cîntar, în timp ce acela „căpăţîni" şi „măruntu praf" plătea 60 de bani de cîntar.

În „catastihul patentarilor" bucureşteni din 1832 găsim 15 „cofetari"; e probabil să mai fi fost şi alţii însă, deoarece aceşti specialişti sînt grupaţi la un loc cu cîrciumarii, rachierii şi bucătarii, şi numai la unii dintre ei se indică specialitatea, majoritatea fiind trecuţi doar cu numele şi pronumele, sau, uneori, cu filiaţia. Cert este că produsele lor se bucurau de o deosebită preţuire. Într-o descriere a Bucureştilor din timpul lui Alexandru Ghica (1834—1842), publicată în Almanahul Odesei pe 1840 şi reprodusă în româneşte în *Propăşirea* din Iaşi, se face elogiul cofetăriilor de pe Podul Mogoşoaiei, pentru şerbeturile şi îngheţata lor. „Şerbeturi, dar ce şerbeturi! De

o mie de soiuri: de trandafiri, de şocolată, de vanilie, unul mai gustos şi mai aromat decît altul. Acestea se pot vedea la toate cofetăriile — continuă descrierea — dar în special la aceea în faţa căreia sînt scoase, la uliţă, vreo 20 de scaune. Vă veţi mira de asemenea lucru neobişnuit. Să ştiţi însă că, după plimbare, cucoanele vin să se răcorească aici cu îngheţată oferită de cavalerii amabili. Îngheţata e o adevărată minune şi nu-i scumpă, un leu porţia." Iar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu prilejul participării României la Expoziţia internaţională din Paris, francezul Fr. Jourdain, lăudînd în *L'Illustration* mîncărurile noastre, adaugă: „Domeniul în care bucătăria românească excelează de asemenea este prepararea prăjiturilor şi a dulceţurilor. E o specialitate cum nu mai găseşti nicăieri alta." Semnificativ e faptul că elogiul vine din partea reprezentantului unui popor expert în materie, al poporului care nu numai teoretic, prin Brillat-Savarin, dar şi practic, prin marii bucătari furnizaţi întregului glob, deţine întîietatea în materie de gastronomie. Interesant e şi faptul că termenul „dulceaţă" a fost luat de unguri de la noi; el nu are de altfel echivalent în alte limbi, nefiind identic cu *confiture* — în franceză. Tot caracteristic românesc e şi termenul „prăjitură".

Cofetăria bucureşteană s-a îmbogăţit continuu, împrumutînd diferite produse şi preparate de la alte popoare şi, fapt semnificativ, *îmbunătăţind* o seamă dintre ele. Să se compare, de pildă, cataiful turcesc, fără frişcă, şi baclavaua lor, pregătită cu seu de oaie, cu cele româneşti, spre a se vedea diferenţa. Pe lîngă influenţa mai veche, turcească şi grecească, s-a exercitat în acest domeniu o însemnată influenţă franceză, în veacul al XIX-lea, determinînd o întreagă terminologie — bomboane, caramele, sirop, cremă, nuga, fondante etc. — apoi o influenţă germană şi una italiană.

Dintre cofetăriile capitalei, cea mai reputată era, la 1850, a lui „*Giovanni*", italianul specialist în îngheţată. Se afla pe Podul Mogoşoaiei, în faţa clădirii, pe atunci în construcţie, a Teatrului Naţional. Un alt italian, „*Comorelli*", deschisese o cofetărie, mai modestă, în Pasajul Român. Tot pe Podul Mogoşoaiei, în hanul Dedu (fost Greceanu) era, pe la 1840, cofetăria, reputată, a lui Lefter sau „*Elefterescu*". În 1852, fraţii *Capşa*, Anton şi Vasile, fiii aromânului Constantin, inaugurează primul lor local, cu firma „La doi fraţi", în vechea casă Damari, unde mai tîrziu s-a clădit Hôtel de France; un al treilea frate, Grigore, învaţă între timp, la Paris, meşteşugul, pe lîngă celebrul Boissier, cunoscut în întreaga lume prin bomboanele şi prăjiturile sale de ciocolată; un al patrulea, Ion, de meserie cartograf, desenează planşele planului Borroczyn şi notează, în mahalaua Ghencea (pl. 43) „locul cofetarului", loc mare, avînd, pe jumătatea lui, vie. Treburile mergînd bine — un anunţ din martie 1859, în *Românul*, pomenea nu mai puţin de 36 de sorturi de dulceaţă — fraţii Capşa se mută în 1868 în casele Slătineanu, pe care de altfel le şi cumpără în 1871. O altă cofetărie renumită, făcînd concurenţă cîtva timp fraţilor Capşa, era aceea a lui „*Fialkowski*", alături de cafenea (vezi mai sus, p. 326). Însemnăm şi cofetăria lui „*Broft*", patronul hotelului care a precedat „Continentalul", precum şi aceea a Hotelului „*Bellevue*", lîngă Cişmigiu, „foarte cercetată", după cum citim în relaţia călătorului german Derblich (1859). Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, continuă din toate acestea numai Cofetăria „Capşa", cu renume mereu crescînd, prin produsele ei de o rară fineţe şi elegant prezentate; în locul celorlalte, se ridică noi cofetării. În Piaţa Teatrului e acum „*Riegler*", vestit pentru „indienele" şi „caracurile" lui; mai jos, pe Calea Victoriei, între bulevard şi Prefectura de poliţie, e „*Frederic*", a cărui specialitate sînt „carolinele", prăjituri mari cu frişcă amestecată cu fructe glasate, fisticuri şi stafide; şi mai jos, dincolo de Zlătari, e cofetăria lui *Lambru Paltator*, ale cărui „creme" înalte, în formă de turn, din albuş bătut cu zahăr, pe o bază de pesmet tare, formau, aşa cum ne spune în amintirile sale scriitorul Bassarabescu, deliciul şcolarilor; aceştia nu îndrăzneau să intre în cofetăriile de lux. Tot pe Calea Victoriei, dar în sus, dincolo de Ateneu, se deschide Cofetăria „*Nestor*", care ajunge, după cîtva timp, prin fineţea preparatelor, să rivalizeze cu „Capşa". Şi mai sus, pe aceeaşi cale, la colţul de miazănoapte cu strada Fîntînei — azi Nufărilor — e „*Dobriceanu*", ale cărui produse, ca şi ale lui „*Berindei*", nu ating, însă, faima produselor lui „*Zamfirescu*"; cofetăria acestuia din urmă se afla pe bulevard, lîngă actuala Piaţă Kogălniceanu. În Piaţa Sf. Gheorghe — azi Piaţa 1848 — era cofetăria lui *Gheorghe Ionescu*, cu vitrine înfăţişătoare şi cu specialităţi de bomboane. În acelaşi sector, al bomboanelor „fondante", reuşeşte „*Alexe Popovici*", cu un mic magazin de desfacere pe strada Matei Millo. Dar în afară de aceste cofetării, mai erau o sumă altele, de cartier, ca, de pildă, „*Boroş*", la colţul Căii Griviţei cu Buzeşti, sau „*Murgăşanu*", pe bulevard, în faţa Hotelului „Princiar", lîngă colţul cu strada Brezoianu; aici se puteau cumpăra şapte prăjituri de un leu — bucuria noastră, a elevilor de liceu de atunci — în timp ce la „Nestor" numai şase, iar la „Capşa" cinci. În mahalale existau şi cofetării în care prăjitura nu costa decît zece bani; e drept că era ceva mai mică şi mai economicos făcută. După primul război mondial, numărul cofetăriilor se înmulţeşte considerabil; întreprinderile mai mari, ca „*Zamfirescu*" şi „*Angelescu*", îşi deschid o serie de magazine în diferite puncte ale oraşului, aprovizionate exclusiv cu produse ale fabricii respective; se adaugă magazinele Societăţii „*Meinl*" care desfac şi ele, pe lîngă cafea, ciocolată şi ceai, şi unele soiuri de prăjituri mici; de asemenea, magazinele cunoscutei firme elveţiene de ciocolată „*Suchard*". După al doilea război mondial se înregistrează o nouă creştere a numărului cofetăriilor; se remarcă acum cofetăriile de stat şi ale diferitelor cooperative,

care desfac prăjituri, bomboane şi tot soiul de dulciuri standardizate, la preţuri tip. Cofetării noi, spaţioase, instalate într-un cadru elegant, cu mobilier adecvat, cu vitrine atrăgătoare, se întîlnesc în toate părţile oraşului, nu numai în centru — cofetăriile „*Union*", „*Scala*", „*Universităţii*", „*Trandafirul alb*" — dar — spre deosebire de trecut — şi la extremităţi, ca, de pildă, la Floreasca, la capul Bulevardului 1 Mai, pe Bulevardul Muncii, la Bucureştii-Noi etc. Fără să mai punem la socoteală numeroasele magazine şi chioşcuri care desfac „produse zaharoase" sau „dulciuri". Bucureştii sînt, mai mult ca înainte, oraşul cofetăriilor; deţinem recordul în privinţa aceasta în Europa sud-estică şi, probabil, în întreaga Europă.

Restaurantele au apărut în acelaşi timp cu hotelurile, adică în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Dacă despre acela al lui Brenner n-avem detalii — era probabil un restaurant vienez, ca şi patronul — ştim în schimb că restaurantul hotelului lui Donat Hugues, în Piaţa Teatrului, cu bucătărie franceză, se bucura, pe la 1840, de o deosebită preţuire. În 1842, „*Annuarul Prinţipatului Ţării Româneşti*" recomanda străinilor care soseau în oraş patru „birturi" sau restaurante, şi anume, „birtul Teatrului, al Cazinului, al Leului de aur şi al Româniii". Dat fiind deverul bun pe care-l făceau — alimentele, în piaţă, erau foarte ieftine în comparaţie cu preţul mîncărurilor gătite — încep să se deschidă, în timpul domniilor regulamentare, o serie întreagă de restaurante. Avocatul parizian Thibault-Lefebvre, care vizitează Bucureştii în 1853, spune că sînt aici „restaurante franţuzeşti, nemţeşti şi româneşti". Cele româneşti, mai puţin pretenţioase, accesibile pungilor mai modeste, găteau mîncările noastre tradiţionale, începînd cu ciorbele, continuînd cu mîncărurile scăzute — multe cu nume turceşti (musaca, ciulama, tuzlama, pilaf) — şi isprăvind cu fripturile la grătar. Restaurantele nemţeşti, unde se găsea şi bere, ajunseseră destul de numeroase. Călătorul german W. Derblich, care a zăbovit pe la noi în preajma Unirii, citează numele a nu mai puţin de treisprezece: „*La Cerb*", „*La Epure*", „*La Vulpe*", „*La Înger*", „*La Leu*", „*La Calea Ferată*" (care nu exista încă), „*La Coroana*", „*La Clopot*", „*La Trandafir*", „*La Telegraf*" (tocmai fusese instalată prima linie), „*La Elveţia*", „*La Judecător*", „*La Ferdinand*", după care adaugă: „etc.". E adevărat că existenţa acestor restaurante germane — mai degrabă ospătării — era adesea efemeră, că dispăreau tot aşa de repede cum se înfiinţau şi că adesea schimbau, după informaţia aceluiaşi Derblich, „într-un an cîte şase stăpîni". Cele mai preţuite erau restaurantele franceze, în frunte cu al lui Hugues, unde atît mîncarea, cît şi băutura nu lăsau nimic de dorit; se plătea, e adevărat, în consecinţă. Un bun restaurant francez era şi acela al lui Thierry din Grădina Cişmigiului. În general, preţurile la restaurante erau mari, ca şi la hoteluri, fapt remarcat de străinii în trecere prin oraş. Derblich observă, de pildă, că dintr-o ocă de carne de cea mai bună calitate, costînd pe piaţă 18 creiţari, „se pregătesc în cele mai multe restaurante zece porţii a 18 creiţari". De asemenea, „dintr-o pîine care costă cam 12 creiţari se vînd cu toată siguranţa 30 de porţii a doi şi chiar trei creiţari". El adaugă că o familie îşi poate procura din piaţă „un prînz îmbelşugat şi convenabil, constînd din mîncare cu carne, din zarzavat, vin şi pîine, pentru o singură piesă de 20 de creiţari, în vreme ce aceeaşi mîncare abia se poate procura la restaurant cu un ducat" (un galben). Lăsînd la o parte exagerarea din spusele lui Derblich, care uită cînd vorbeşte de prînzul unei familii că numai o oca de carne şi o pîine — fără vin şi fără zarzavat — fac, după înseşi indicaţiile lui, 30 de creiţari, iar nu 20, nu e mai puţin adevărat că preţurile la restaurante erau într-adevăr ridicate, dată fiind ieftinătatea alimentelor pe piaţă. În 1858 se deschide, o dată cu hotelul, restaurantul „*Fieschi*", unde se găseau şi mîncăruri italieneşti. Rînd pe rînd apar apoi noi restaurante, conduse de străini şi de români, atît în noile hoteluri, cît şi în afara lor, de sine stătătoare. În 1871 constatăm restaurantul Hotelului „*Boulevard*", cu bucătărie franceză; în 1881, acela al lui „*Capşa*", lîngă cofetărie, într-o sală destul de mică, dar ai cărei pereţi erau îmbrăcaţi în marmură roşie; de aceea i se şi spunea, în glumă, „mormîntul faraonilor". Bineînţeles, bucătăria era tot franceză. Spre a susţine concurenţa, noua conducere a Hotelului „*Hugues*" angajează pentru restaurantul său, în 1882 pe un celebru bucătar parizian, un adevărat artist, *monsieur* Trompette, fost în serviciul lui Léon Gambetta.

Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, existau în Bucureşti o mare varietate de restaurante, începînd cu cele de categoria întîi şi isprăvind cu „birturile economice", „ospătăriile populare" şi „locantele". La cele de frunte se adaugă acum restaurantele: „*Continental*", în hotelul cu acelaşi nume, de pe Calea Victoriei, în Piaţa Teatrului (vezi fig. 203), „*Modern*", pe strada Sărindar (azi C. Mille) şi „*Enescu*" pe strada Sf. Ionică, în coasta palatului, tustrele cu specialităţi româneşti şi muzică bună. Îndată după ele vine „*Iordache*" din Covaci, bine cunoscut în lumea gastronomilor, apoi „*Enache*", pe strada Academiei, „*Dumitrescu*", tot pe Academiei, „*Maiorul Mura*", pe strada Doamnei. Urmaşe ale vechilor „birturi" nemţeşti (de la *Wirt*, care înseamnă gospodar, hangiu, gazdă), sînt acum restaurantele „*Oswald*", în Piaţa Teatrului, şi „*Strobel*", pe Academiei; cel dintîi e preluat mai tîrziu de *Fisch*. O categorie deosebită şi nouă o formează localurile specializate în gustări, aperitive şi *hors d'oeuvres*, localuri elegante afiliate societăţii portugheze „Bodega", al cărei nume a devenit apoi la noi nume comun, cu accepţie bine cunoscută. În această categorie intră restaurantele „*Kosman*" din Bulevardul Academiei, „*Tripcovici*", imortalizat de Caragiale *(Micile economii)*, şi „*Durieu*", din strada

Fig. 203 — Calea Victoriei în dreptul Teatrului Național, prin anii 1930; în ultima clădire mare, pe dreapta, era restaurantul Continental. (M.I.B.)

Carageorgevici, frecventat în special de nemți. O altă categorie nouă o formează *lăptăriile*, în frunte cu „*Flora*", de pe Șoseaua Kiselef, unde se găsesc tot felul de produse lactate și mîncăruri ușoare, pregătite „la minut".

Dar categoria cea mai caracteristic bucureșteană și cea mai frecventată, în timpul verii, e aceea a „grădinilor-restaurante". Instalate sub cerul liber, în cîte o grădină cu copaci și boschete, cu grătarul uriaș la intrare și cu „galantarul" alături, în care stau înșirate, la vedere, tot soiul de bunătăți, specialitatea lor sînt fripturile. Găsești aici toate produsele de „zahana", tot soiul de cîrnați și nelipsiții „mititei" sau „mici" caracteristic bucureșteni, foarte apreciați nu numai de ai noștri, dar și de străini. (Faptul s-a văzut la restaurantul romînesc de la Expoziția internațională din Paris — 1889 — cînd acești mititei, definiți ca „*saucisses à la roumaine*", constituiau unul din felurile cele mai cerute.) O serie de astfel de „grădini" se află pe strada 11 Iunie; mai cunoscute sînt „*Suzana*" — devenită după primul război mondial „*Luzana*" — și „*Leul și cîrnatul*". Dar aproape nu e cartier în care să nu se găsească o asemenea „grădină" mai mare sau mai mică, chiar dacă grădina e în realitate numai curtea restaurantului, birtului sau cîrciumii, cu cîteva mese și cu doi-trei leandri sau ficuși, în hîrdaie, în loc de copaci și boschete.

Tot caracteristic bucureștene sînt localurile din „gura pieții", modest, ca să nu zicem primitiv instalate, în care se prepară „ciorba de burtă" și „tuzlamaua", atît de apreciate, după o noapte de chef, de cei „făcuți". Un transilvănean din părțile Năsăudului, pe nume Iuliu Moisil, care vizitează capitala timp de o lună în toamna lui 1886, relevă, în memoriile lui, „bogăția" și „varietatea" listelor de mîncare a restaurantelor vremii. Relevă, de asemenea, expresiile figurate care circulau în legătură cu mîncarea și băutura; nu știe însă că o bună parte a lor se datorează lui Nae Orășanu, agitatorul din perioada Unirii și a lui Cuza-vodă, unul din „tipii" caracteristici ai orașului, un adevărat „edec" bucureștean. Acum aude Moisil de „miș-maș" (amestecul de vin cu apă minerală) și de „șpriț" (vin cu sifon), de „baterie" (o sticlă de vin și una de apă minerală sau un sifon la gheață, în recipientul cu trei despărțiri special întocmit), de „turcească" (în loc de cafea neagră), zisă și „taifas", de „idee", „pricină" sau „gîlceavă" (țuica la țoi sau ciocan), de „protocol" (socoteala) etc.

Perioada dintre cele două războaie mondiale a văzut sporind cu mult numărul restaurantelor, ca

urmare a sporului de populaţie. Între cele de categoria întîi, care cuprind, în frunte, pe cele „de lux", se adaugă acum restaurantele „*Cina*", în Piaţa Palatului, „*Mon jardin*" — azi „*Parcul trandafirilor*" — pe Dorobanţi, „*Colonade*" la Şosea, şi, înfiinţat ultimul, „*Pescăruş*", pe malul lacului Herăstrău, într-o admirabilă poziţie. Numărul „grădinilor" creşte şi el considerabil; pretutindeni sînt tarafuri de lăutari; în localurile de frunte se adaugă talentate interprete ale cîntecului popular românesc.

În această perioadă apare un gen nou: *automatele*, în care serviciul e asigurat de aparate aprovizionate de un personal invizibil clienţilor. Contra unei fise de o anumită valoare introduse în aparat, primeşti mîncarea sau băutura dorită. După un succes iniţial, determinat mai mult de noutate şi curiozitate, automatele nu s-au mai bucurat de favoarea publicului, transformîndu-se în restaurante cu consumaţii standardizate, servite de personal feminin, în uniforme; au devenit, cu alte cuvinte, un soi de „exprese". Tot acum se înmulţesc „barurile" — restaurante de noapte, cu muzică şi careu de dans, cu *dizeuri* şi cu preţuri piperate; primul de acest fel a fost, pe la 1900, elegantul „*Luncheon-bar*" de la „Continental".

Epoca de după 23 august 1944, cu fundamentalele ei transformări sociale şi economice, înseamnă o nouă perioadă în viaţa restaurantelor bucureştene. Marea majoritate a lor e naţionalizată, începutul făcîndu-se, în iarna lui 1947, cu localul din Piaţa 7 Noiembrie (fostă Domeniilor), care devine Restaurantul de stat „*7 Noiembrie*" (azi „*Progresul*"). Urmarea este, pe de o parte, o ridicare a nivelului la restaurantele mijlocii şi mici, deci la cele multe, prin localuri noi sau refăcute şi prin mobilier, veselă şi tacîmuri mai bune, pe de altă parte, o standardizare a porţiilor şi preţurilor, evitîndu-se, în felul acesta, specula. Pentru oamenii muncii se deschid, de către întreprinderile şi instituţiile respective, *cantine*, în care se serveşte masa de prînz la preţuri foarte reduse, constituind un real ajutor acordat salariaţilor. Unele din aceste cantine ocupă, la început, localurile fostelor restaurante, altele se instalează în clădiri proprii, noi, clădite special. Cităm, în privinţa ultimei categorii, impunătoarea cantină a Atelierelor C.F.R.-Griviţa, precum şi frumoasele *cantine studenţeşti* din noile complexe, construite recent. Apar *restaurante specializate*: în produse de „zahana" — cum e „*Ciocîrlia*" de pe Splaiul Unirii — în produse de pescărie — cităm „*Delta Dunării*" de pe Bulevardul Republicii şi „*Pescarul*" de pe Bulevardul Bălcescu — în produse lactate: cele patru bufete „*Dorna*" de pe Bulevardele Magheru, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Dinicu Golescu şi de pe strada Academiei. Apar, de asemenea, restaurantele-pensiune — astfel: „*Bulevard*", pe Bulevardul Bălcescu, „*Caraiman*", pe Calea Victoriei, „*Lipscani*" pe strada cu acelaşi nume, în care se pot face şi abonamente lunare. Apar, în sfîrşit, bufetele-expres, cu mese înalte, fără scaune, în care consumatorii, contra unui tichet, primesc direct de la standurile respective, fără intermediul ospătarilor, mîncărurile şi băuturile dorite. Dînd posibilitatea de a se rezolva rapid problema mesei şi la preţuri convenabile, acest soi nou de restaurante a fost bine primit de public; numărul lor e în continuă creştere. Un succes au constituit şi magazinele-restaurante „*Gospodina*", în care, în afară de consumaţii pe loc, tip „expres", se pot cumpăra, pentru acasă, mîncăruri preparate sau semipreparate, uşurîndu-se astfel considerabil munca gospodinelor aflate în cîmpul muncii. O inovaţie similară, bine primită, au fost recentele „bucătării de bloc", pregătind mîncăruri variate pentru locuitorii blocului respectiv, eventual ai unui complex de blocuri. La finele anului 1961, nu mai puţin de 951 de unităţi de alimentaţie publică — restaurante de tot felul, bufete, braserii şi cofetării — stăteau la dispoziţia bucureştenilor; astăzi ele au întrecut mia.

BIBLIOGRAFIE

I. *Vii, livezi şi prisăci.* 1. I. C. Teodorescu, *Viile noastre*, Bucureşti, 1935, 77 p. in 8°; 2. D. Caselli, *Livedea Văcăreştilor*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 210; 3. D. Caselli, *Via banului N. Brîncoveanu de la Sf. Elefterie*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 228; 4. D. Caselli, *Livedea Sacagioacei din mahalaua Popii Ivaşcu*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 213; 5. D. Caselli, *Cînd şi de cine au fost sădite viile din Bucureşti*, în *Gaz. mun.*, VI (1937), nr. 256; 6. D. Caselli, *În zilele lui Mihnea-vodă s-au pustiit viile din Bucureşti de n-a rămas o viţă*, în *Gaz. mun.*, VI (1937), nr. 257; 7. D. Caselli, *Viile lui Şerban Cantacuzino*, în *Gaz. mun.*, VI (1937), nr. 258; 8. D. Caselli, *Viile din dealul Bucureştilor*, în *Gaz. mun.*, VI (1937), nr. 259; 9. D. Caselli, *Viile din Bucureşti la începutul veacului al 19-lea*, în *Gaz. mun.*, VI (1937), nr. 260.

II. *Pivniţe-cîrciumi. Mustării şi berării.* 10. N. N. Matei, *Viaţa cîrciumii bucureştene*, în *Gaz. mun.*, VIII (1939), nr. suplim. (29 iunie); 11. Radu Albala, *Cîrciumi şi grădini de petrecere în Bucureştii de ieri şi de azi*, în *Orizonturi*, VII (1958), 1, p. 43—48; 12. *La 14 septembrie se deschid mustăriile*, în *Inf. Buc.* din 2 septembrie 1958.

III. *Cafenele, cofetării şi restaurante.* 13. H. Kraus şi L. Bachelin, *Bucarest et la Roumanie*, Bucureşti, 1902, IV + 192 p. in 8°; 14. Iuliu Moisil, *Bucureştii romantici (impresiile unui tînăr ardelean sosit în Bucureşti pentru întîiaş dată acum o jumătate de veac)*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1930—1934),

p. 39—46; 15. Al. Obedenaru, *Amintiri despre cafenelele bucureștene de acum o jumătate de veac*, în *Albumul „Lunei Bucureștilor“ 9 mai—9 iunie 1936*, București, 1936, p. 50—55; 16. G. Potra, *Bucureștii la mijlocul secolului XIX. Impresiile germanului W. Derblich*, București, 1941, 14 p. și 1 planșă; 17. Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei, Povestea unei străzi*, București, 1943, 298 p. in 8°; 18. G. Costescu, *Bucureștii vechiului regat*, București, 1944, 397 + XIV p. in 8°; 19. V. Bilciurescu, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, București, 1945, 369 p. in 8°; 20. E.D. Tappe, *Bentham in Wallachia and Moldavia*, in *The Slavonic Review*, XXIX (1950), nr. 72, p. 66—76; 21. L. Lăzărescu-Ionescu, Dinu V. Rosetti, Gh. Ionescu, Gh. Astangăi, Horia Teodoru, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea-Veche*, în *București*, I, București, 1954, p. 184—261; 22. I.A. Bassarabescu, *Lumea de ieri*, București, 1958, 459 p. in 8°.

ADMINISTRAŢIA ORAŞULUI

„...Eu, Dragotă judeţul, den oraş den Bucureşti, cu 12 pîrgari, denpreună cu Gherghina, care au fost judeţ, şi cu preoţi i orăşani", întăresc şi hotărnicesc lui Radu postelnicul Dudescul un loc de casă pe care i-l dăruise Antonie-vodă.

(Document din 1669, august 1, la Academia Republicii Socialiste România)

JUDEŢUL ŞI PÎRGARII

Bucureştii, ca şi celelalte oraşe ale Ţării Româneşti, au avut un organ propriu de conducere, ales de obştea oraşului, şi anume, un sfat sau un consiliu, alcătuit din 12 *pîrgari*, cu un *judeţ* în frunte. Termenul de pîrgar este de origine germană: vine de la *Bürger*, care înseamnă „cetăţean" şi a fost împrumutat de la saşi. Judeţ este de origine latină, din *judex* („judecător") şi reprezintă un vechi termen politic şi administrativ, întrebuinţat de români încă din evul mediu timpuriu; cu acest termen au fost desemnate şi subîmpărţirile administrative teritoriale ale Ţării Româneşti corespunzînd ţinuturilor din Moldova.

Desigur că Bucureştii au avut un asemenea organ propriu de conducere încă de la începutul existenţei sale ca oraş. Documentar nu-l constatăm însă decît în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, şi anume în 1563, mai 13, cînd „Necula al lui Bobanea judeţul şi cei 12 pîrgari", împreună cu „toţi oamenii buni şi bătrîni" din oraş, întăresc lui Ghergoman grecul şi fiilor săi „o prăvălie ce este lîngă Biserica Domnească", prăvălie pe care Ghergoman o cumpărase „cu ştirea tuturor negustorilor" de la Pană, fiul lui Stanciul cu 4.500 de aspri, nesocotindu-se „aldămaşul". Acelaşi Necula — numit de data aceasta Nicula — apare ca judeţ şi la 20 mai 1571 (vezi fig. 204) şi la 6 mai 1572. După el, constatăm pe „Stan judeţul" la 26 mai 1577, apoi pe Caloian la 28 noiembrie 1580, pe Baciul la 6 februarie 1587, pe Stan — poate tot cel din 1577 — la 30 mai 1589, pe Vîlcan la 15 februarie 1590 etc. Judeţul şi pîrgarii apar apoi necontenit pînă în vremea lui Brîncoveanu, cînd ei încetează de a mai fi menţionaţi în documente. Unul din ultimii judeţi în funcţie pe care îl ştim este „Stoica judeţul": la 11 octombrie 1693 el întăreşte, „împreună cu alţi boieri", lui „Vergo vel-portar", un loc în oraş „la mahalaoa bisăricii ci se chiamă Sterpul" (biserica Popii Stoica, numită mai tîrziu Brezoianu), loc pe care i-l dăruise domnul, din „pămînt domnesc", „ca să-şi mai lărgească grădina" caselor cumpărate de la Oprea vel-şătrar. Pe locul dăruit se aflau două case: una a lui Stoia ceauşul de saragele (ostaşi călări), preţuită la 20 de taleri, cealaltă a lui Tudor sarageaua, preţuită la 10 taleri. Vergu le dă aceşti bani ca despăgubire şi le dărîmă casele. Stoica judeţul, după ce arată, în „cartea" sa, toată tărăşenia, încheie: „Şi am pus peceatea oraşului şi am iscălit noi toţi". Într-un document inedit din 2 iunie 1707, privind hotărnicia moşiei satului Dudeşti, e pomenit, printre martori, şi „Şerban ce au fost judeţ". Acest Şerban apare în funcţie pentru ultima oară la 10 martie 1699, cu prilejul hotărnicirii unor locuri ale bisericii Sf. Gheorghe-Vechi.

Judeţul şi pîrgarii erau aleşi de către obştea orăşenilor dintre locuitorii mai de seamă ai oraşului, de obicei dintre negustori şi meseriaşi. Nu ni s-a păstrat o descriere a procedurii, dar credem că ea avea loc într-o zi de sărbătoare, probabil după slujba religioasă, poate în biserică, poate în piaţă sau, cum se spunea în veacul al XVI-lea, în „pazar". Bucureştii n-au avut, din păcate, o casă statornică a sfatului, un edificiu trainic şi permanent, aşa cum aveau oraşele din Apus şi chiar oraşele săseşti; sediul era, de obicei, la locuinţa judeţului, unde se păstra şi pecetea oraşului, sau, cîteodată, la locuinţa primului pîrgar. Alegerea se făcea, se pare, pe termen de un an: faptul rezultă, credem, din împrejurarea că la

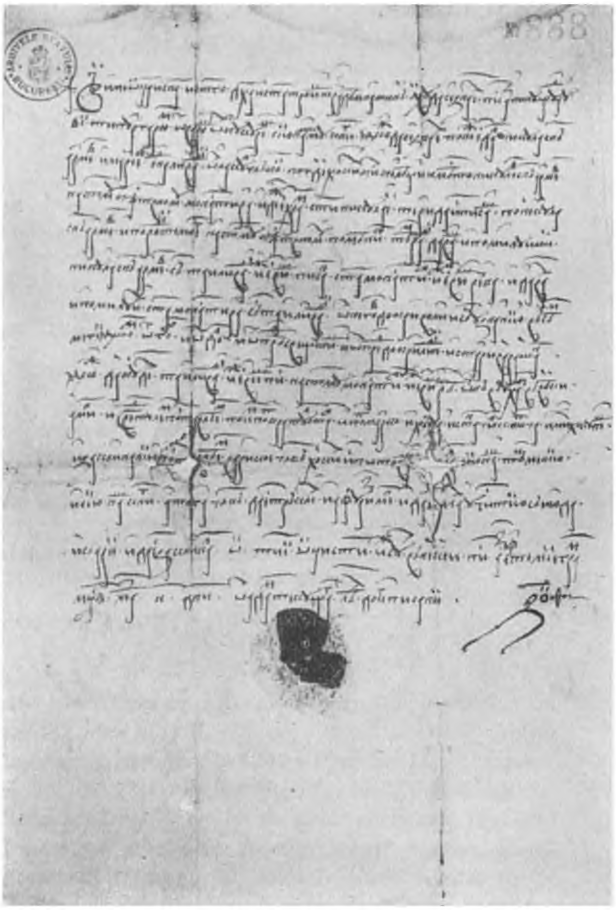

Fig. 204 — Carte de la Nicula, judeţul Bucureştilor, şi cei doisprezece pîrgari, atestînd o danie către mînăstirea Sf. Nicolae la 20 mai 1571; pomenit ca punct de reper «lacul adînc». (A.S.)

trei date apropiate, 30 mai 1589, 15 februarie 1590 şi 26 ianuarie 1592 găsim trei judeţi deosebiţi, pe Stan, pe Vilcan şi pe Sima. Dar judeţul putea fi şi *reales;* dovadă cazul lui Nicula al lui Bobanca, pe care îl constatăm şi la 13 mai 1563, şi la 20 mai 1571, şi la 6 mai 1572.

Atribuţiile judeţului şi pîrgarilor erau complexe. Ei reprezentau, în primul rînd, oraşul faţă de domn, faţă de marii dregători, ca, de pildă, vornicul şi vistiernicul, şi faţă de celelalte oraşe. Lor li se adresa domnul sau reprezentanţii acestuia pentru cercetări în legătură cu proprietatea orăşenească; prin ei se fac hotărniciile şi măsurătorile locurilor de casă; ei „funesc", adică măsoară cu funia, şi „împietresc" sau pun pietre de hotar, o dată ce acesta a fost stabilit în mod precis. Un document inedit ne arată că la 9 mai 1677, „Toma judeţul din oraşul Bucureştilor, cu 12 pîrgari", după ce măsoară cu stînjenul sau „stinjenesc" un loc de casă cumpărat de „jupînul" Stamate, ii eliberează apoi acestuia „cartea oraşului", întărindu-i prin ea stăpînirea. La 7 iunie 1675, mai mulţi mahalagii din mahalaua Săpunarilor dau mărturie pentru un loc situat acolo; „şi la acest lucru fost-au şi Toma judeţul", se spune în documentul, inedit şi el, care relatează faptul. Înainte ca Şerban Cantacuzino să fixeze lungimea stînjenului la opt palme domneşti (1,9665 metri), se întrebuinţa în oraş „stînjănul lui Dragotă judeţul"; cu el se măsoară un loc cu prăvălii al mănăstirii Radu-Vodă: ştirea ne-o dă actul, tot inedit, din 6 septembrie 1667. Acest Dragotă a fost judeţ şi mai tîrziu, sub Antonie-vodă din Popeşti; îl găsim astfel la 1 august 1669, la 15 mai 1670 şi la 12 august 1671, deci în trei ani consecutivi. Deosebit de interesantă, nu numai pentru aceste atribuţii în legătură cu proprietatea orăşenească, dar şi pentru alte aspecte ale vieţii bucureştene, ni se pare „cartea" pe care o dă zisul Dragotă, la 1 august 1669, postelnicului Radu Dudescu. „Adecă eu, Dragotă judeţul, den oraş den Bucureşti, cu 12 pîrgari — citim în „carte" — denpreună cu Gherghina, care au fost judeţ, şi cu preoţi i [şi] orăşani" întăresc „dumnealui postelnicul Dudescul" şi soţiei acestuia „Neacşii", „un loc de casă aicea în oraş în Bucureşti", ce-i fusese dăruit de „măriia-sa domnul nostru, Io Antonie-voievod". „Într-aceia — continuă Dragotă — măriia-sa... dup ⟨ă⟩ ce l-au miluit, trimisu-l-au la noi şi la bătrînii oraşului, fiind loc pustiiu, necăutat", adică loc ale cărui hotare nu fuseseră niciodată măsurate şi fixate. Ei merg deci la faţa locului, „de l-am înpietrit şi l-am stînjenit peste tot". Cînd arată hotarele, precizează unul din punctele de reper astfel: „pînă în gardul unde au făcut case Dumitru, vătaf de ţarigrădeni", adică vătaful călăraşilor de Ţarigrad, care duceau şi aduceau din capitala împărăţiei turceşti veştile pentru domnie. (Mi se pare mai probabilă această explicaţie decît aceea în legătură cu o eventuală „breaslă" de negustori „de Ţarigrad": cf. udricanii şi lipscanii de mai tîrziu.) După ce-i hotărnicesc locul, Dragotă şi cu pîrgarii dau lui Dudescu „această carte a oraşului", pe care aplică „şi pecétia oraşului, ca să se crează". Iscălesc şi-şi pun peceţile atît judeţul în funcţie, cît şi fostul judeţ şi „Toma pîrgariul". Unul dintre martori, „Radul măcelariul sin Sîrpciu", neştiind carte, pune degetul.

Tot judeţul şi pîrgarii judecă şi unele pricini dintre orăşeni, cum sînt acelea legate de proprietatea orăşenească, de hotarele ei. La 18 iulie 1628, Vlad judeţul împreună cu cei 12 pîrgari şi cu preoţii şi bătrînii oraşului arată cum, avînd să judece o asemenea pricină „pentru nişte locure de casă cu prăvălii", „într-aceia noi... ne-am strînsu de am căutat şi am socotit în tot chipul cum au fost pre dreptate şi aşa am adevărat şi i-am tocmit cu sufletele noastre". Acest text e reprodus din „cartea" inedită de judecată a judeţului şi a celor 12 pîrgari.

Tot ei aveau grijă ca hotarele oraşului să nu fie încălcate de vecini, iar dacă aceasta se întîmpla, purtau judecată în faţa domniei pentru restabilirea lor. Aşa se întîmplă sub Matei Basarab (vezi mai sus, p. 71). Ei adeveresc de asemenea tranzacţiile dintre orăşeni (vînzări, cumpărări, schimburi, danii)

privind casele şi locurile. Fac anchete sau cercetări şi eliberează dovezi de cele constatate. Au apoi atribuţii în legătură cu strîngerea dărilor. Cînd se cere global oraşului o dare obişnuită sau excepţională, precum şi o contribuţie de război, ei sînt cei care fac cisla sau repartiţia pe bresle, potrivit cu însemnătatea şi „puterea" fiecăreia, adică ţinînd seamă de numărul breslaşilor şi de averea lor. Aceeaşi procedură se urmează şi cînd e vorba de prestaţii de muncă sau servicii, de aşa-zisele „angării" şi „satarale", precum şi de procurări de obiecte, articole şi daruri, necesare primirii oaspeţilor de seamă. Nu sîntem informaţi asupra veniturilor de care se bucurau judeţul şi pîrgarii. Este sigur că nu primeau „leafă", adică o sumă fixă lunară sau anuală; aveau însă dreptul la o cotă-parte din amenzile pe care le pronunţau la judecăţi, precum şi din taxele ce se luau la eliberarea „cărţilor" de proprietate, hotărnicie etc. Beneficiau, probabil, şi de unele avantaje fiscale, fiind scutiţi de dări sau plătind cote reduse. Rămîne ca material nou documentar să arunce mai multă lumină asupra acestui aspect.

DREGĂTORII DOMNEŞTI

Din timpul domniei lui Brîncoveanu nu mai întîlnim judeţi ai Bucureştilor, în timp ce în celelalte oraşe ale Ţării Româneşti ei continuă să existe (vezi mai sus, p. 91). Capitala nu mai are un cîrmuitor ales de obştea orăşenilor, ci numai dregători numiţi de domn. Aceştia existaseră şi în epoca anterioară, paralel cu judeţii şi pîrgarii, acum rămîn însă numai ei. Era în primul rînd *marele agă*, pe care-l constatăm documentar în a doua jumătate a veacului al XVI-lea; astfel, de pildă, în 1567, găsim pe Oxotie vel-agă. În seama acestui dregător militar — comanda oastea de „lefegii" sau mercenari, adică pe seimeni şi pe dărăbani — era paza oraşului şi a Curţii domneşti. Importanţa lui va creşte; el va avea, în veacul al XVIII-lea, şi atribuţii administrative.

Înaintea marelui agă, pe vremea cînd Bucureştii erau cetate, în veacul al XV-lea, paza oraşului a fost în seama *pîrcălabului*, adică a comandantului militar al cetăţii. Acest dregător nu trebuie confundat cu pîrcălabii de mai tîrziu, care sînt dregători mai mici însărcinaţi cu încasarea vămii „tîrgului" şi a „oborului de vite". Un asemenea pîrcălab apare ca martor în actul inedit din 20 august 1724, prin care meşterul Dumitru împreună cu soţia lui vînd casa lor, cu loc cu tot, unui anume Gorghe, pe 60 de taleri şi 30 de bani. Se specifică: „şi am vîndut de a noastră bunăvoe, nesiliţi de nimeni şi cu voia pîrcălabului şi a tuturor mahalagiilor". De unde pare a rezulta că aceşti pîrcălabi aveau şi un rol administrativ de supraveghere şi de cîrmuire a unei mahalale. Tot aşa se numeau şi dregătorii domneşti din satele vecine cu oraşul, sate care cu vremea ajung mahalale ale lui. La 12 aprilie 1744 apar ca martori într-un act privind vînzarea de vin pe Dealul Măicăneştilor, din jos de Radu-Vodă, „Iane pîrcălabul ot Broşteni" şi „Stanciul pîrcălabu ot Cărămidarii-de-Jos". Unii dintre pîrcălabii satelor de la marginea sau din preajma Bucureştilor — Slobozia, Văcăreştii, Copăcenii, de pildă — primeau de la Curtea domnească, pe vremea lui Brîncoveanu, cîte cinci coţi de postav pentru haine de Paşte.

Dacă pentru paza oraşului a fost răspunzător mai întîi pîrcălabul cetăţii Bucureşti şi apoi marele agă, pentru chestiunile administrative era vornicul de Bucureşti. Îl constatăm documentar în prima jumătate a veacului al XVII-lea, dar el exista, desigur, mai dinainte. La 7 ianuarie 1625, Alexandru Coconul, dînd voie mănăstirii Radu-Vodă să-şi facă „mori înjugate" cu cele domneşti la vadul Dîmboviţei de „la bae", hotărăşte ca nimenea să n-aibă treabă cu aceste mori, „nici vornic de acolea den Bucureşti, nici judeţul, nici oroşan, nici slugă domnească, fără numai călugării, să-şi ia venitul ce va fi". Dispoziţia se repetă la 20 mai 1636, cînd Matei hotărăşte şi el ca nimeni să nu tulbure acel vad, „nici vornicul oraşului Bucureşti, nici judeţul cu 12 pîrgari, nici orăşeni, nici slugă domnească". Acest vornic de Bucureşti nu este marele vornic, care avea sub autoritatea sa judecătorească întreaga Muntenie dintre Olt şi Milcov, ci, după părerea noastră, subalternul său imediat, vtori sau al doilea vornic. Un asemenea vtori vornic, pe nume Răzvan, judecă la 25 aprilie 1620 pricina lui Nan din Văcăreşti pentru o vie la Bîrzeşti şi-i dă cîştig de cauză.

Ordinele sau dispoziţiile autorităţii erau aduse la cunoştinţa orăşenilor prin *pristavi* sau crainici, care le rosteau în diferite puncte ale oraşului. Printre martorii unei „cărţi" a lui Seman judeţul, din 2 februarie 1594, este şi „Zauricea pristav". Iar pentru paza oraşului, pe uliţe şi pieţe şi la răspîntii, erau, în vremea mai veche, *veghetorii*, şi în epoca fanariotă *răspîntiaşii*. Ei corespundeau sergenţilor de stradă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi prima jumătate a secolului al XX-lea sau miliţienilor de azi. Într-un act din 25 aprilie 1670, prin care „Mariia, fămeia Lupului aprodul ot Bucureşti", vinde cu 20 de ughi lui Staico vistiernicul „un loc de casă şi cu grădina cu pometul aici în oraş", e amintit, în vecinătate „locul lui Stan vegheto[r]".

Începînd din vremea lui Matei Basarab (vezi fig. 205) apare un nou dregător, „ispravnicul", numit şi „ispravnicul de scaun" sau „ispravnicul scaunului Bucureştilor". Prima menţiune e din 7 ianuarie 1642, cînd domnul porunceşte ca preoţii, diaconii şi grămăticii de la Biserica Domnească să nu fie judecaţi de către ispravnici sau de căpitani, ci numai de cel dintîi preot al bisericii, popa Dragul. În 1643 întîlnim ca ispravnic pe Sima biv-vtori vistier, deci un dre-

Fig. 205 — Matei Basarab, domnul Țării Românești; gravură contemporană în aramă. (B.A.)

gător de grad secund. În cartea dată de el, la 6 octombrie, întărind o ocină pentru care fuseseră ceruți jurători, se arată că pricina a avut loc „cînd au fost acum, pe vreme cîndu au venit domnu nostru de preste Olt, de la Brîncoveni, aici in scaun în București, și iar se-au dus de în București în jos, în primblare, pînă la Odăi". La 29 mai 1652 apar *doi* ispravnici, iar la 5 iulie 1659, „jupan Costandin Gălățeanul biv-vel portar, ispravnicul scaunului Bucureștilor", iarăși un dregător de rang secund, dă „cartea" sa — inedită — egumenului Tanasie de la Radu-vodă, arătînd că, potrivit poruncii domnești, a cercetat pricina morii noi făcute de jupîneasa Radului logofătul Dudescu, moară care „înneacă" livezile mănăstirii, și văzînd că jupîneasa n-are alt loc unde s-o mute, „deci noi luat-am dinții morii", făcînd așadar imposibilă funcționarea ei. De aici înainte, numărul și importanța acestor ispravnici crește. La 8 iunie 1675, „Toma județul din orașul Bucureștilor, cu 12 pîrgari, cu preoții și cu bătrînii orașului" arată, in cartea sa — inedită — cum un Stănilă, feciorul Neagului călărașul, văzînd că vrea să i se împresoare de către vecini un loc al său, „mers-au la divan la dumnealor boerii ispravnicii Bucureștilor", iar aceștia l-au trimis pe Tudorașco vtori-vornic „să strîngă oameni buni bătrini mahalagii" care să arate „cu sufletele lor" pe unde e hotarul. Ceea ce și face, Toma județul eliberind apoi cartea respectivă. Nu se precizează de data aceasta cine sînt boierii ispravnici ai Bucureștilor, dar la 30 septembrie 1677 găsim pe „Gheorghie banul i [și] Vîlcul vel-dvornic i Hrizea vel vistier i Iordache vel postelnic, ispravnicii scaunului Bucureștilor" — deci patru mari dregători, fruntași ai divanului — care judecă și pronunță hotărîrea în privința unei moșii la satul Necșești. La 2 iulie 1679 „boerii ispravnicii scaunului Bucureș-

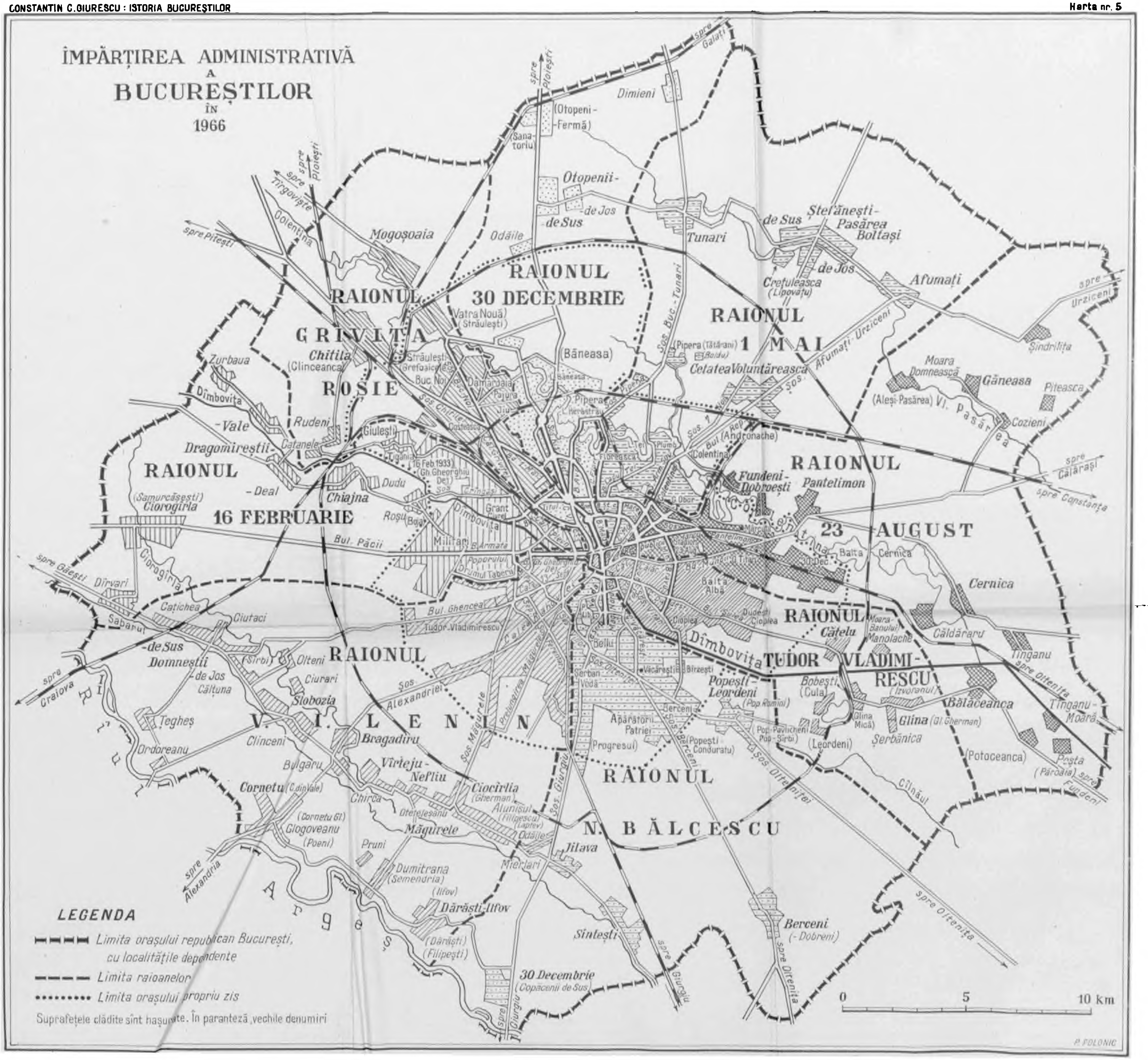
ÎMPĂRȚIREA ADMINISTRATIVĂ A BUCUREȘTILOR ÎN 1966
RAIONUL GRIVIȚA ROȘIE
RAIONUL 30 DECEMBRIE
RAIONUL 1 MAI
RAIONUL 23 AUGUST
RAIONUL 16 FEBRUARIE
RAIONUL V. I. LENIN
RAIONUL TUDOR VLADIMIRESCU
RAIONUL N. BĂLCESCU
spre Ploiești
spre Galați
spre Tîrgoviște
spre Pitești
spre Urziceni
spre Călărași
spre Constanța
spre Găești
spre Craiova
spre Alexandria
spre Giurgiu
spre Oltenița
spre Fundeni
Dimieni
(Otopeni-Fermă)
(Sanatoriu)
Otopenii-de Jos
Otopenii-de Sus
Odăile
Mogoșoaia
Tunari
Ștefănești-de Sus
Ștefănești-de Jos
Pasărea
Boltași
Afumați
Crețuleasca (Lipovanu)
Șindrilița
Moara Domnească
Găneasa
Piteasca
(Aleși-Pasărea)
Cozieni
Chitila (Clinceanca)
Zurbaua
Dîmbovița
Dragomireștii-Vale
Dragomireștii-Deal
Rudeni
Cățanele
Giulești
Vatra Nouă (Străulești)
Străulești
(Băneasa)
Băneasa
Pipera (Tătărani)
Cetatea
Voluntărească
(Andronache)
Colentina
Fundeni-Dobroești
Pantelimon
Cernica
Balta Albă
Ciorogîrla (Samurcășești)
Chiajna
Dudu
Roșu
Dîrvari
Cățichea
Ciutaci
Sabarul
Domneștii-de Sus
Domneștii-de Jos
Cățuna
(Sîrbi)
Olteni
Ciurari
Slobozia
Teghes
Clinceni
Ordoreanu
Bragadiru
Bulgaru
Vîrteju-Nefliu
Ciocîrlia (Gherman)
Cornetu (C. din Vale)
(Cornetu Gt.)
Glogoveanu (Poeni)
Chirca
Oteteleșanu
Măgurele
Alunișul (Filipescu)
(Laptev)
Odăile
Jilava
Pruni
Mierlari
Dumitrana (Semendria)
(Ilfov)
Dărăști-Ilfov
(Dărăști)
(Filipești)
30 Decembrie (Copăcenii de Sus)
Sintești
Berceni (-Dobreni)
Cățelu
Moara-Banului
Manolache
Căldăraru
Tînganu
Tînganu-Moară
Bobești (Cula)
Glina Mică
Glina (Gl. Gherman)
Bălăceanca
(Izvoranul)
Șerbănica
(Potoceanca)
Poșta (Păroaia)
Popești-Leordeni
(Pop Romîni)
Pop-Pavlicheni
Pop-Sîrbi
(Leordeni)
Apărătorii Patriei
(Progresul)
(Popești-Conduratu)
Șerban Vodă
Văcărești
Bellu
Berceni
Bul. Păcii
Bul. Ghencea
Tudor Vladimirescu
Șos. Alexandriei
Șos. Măgurele
Șos. Giurgiu
Șos. Olteniței
Șos. Berceni
Șos. Buc.-Tunari
Șos. Afumați-Urziceni
Cîlnăul
Vl. Pasărea
Dîmbovița
Colentina
Ciorogîrla
Rîul Argeș
LEGENDA
Limita orașului republican București, cu localitățile dependente
Limita raioanelor
Limita orașului propriu zis
Suprafețele clădite sînt hașurate. În paranteză, vechile denumiri
0
5
10 km
P. POLONIC

tilor“ sînt în număr de trei, iarăşi mari dregători: Radul vel-logofăt, Hrizea vel-vistier şi Costandin vel-agă, iar la 14 mai 1718, în număr de cinci: „Şărban Năsturel vel-ban i Pană Negoescul vel-vornic i Gligorie vel-vistier i Neculae Ruset vel-paharnic i Ianache Stama biv-vel agă“. Tot cinci apar şi în mărturia hotarnică din 11 ianuarie 1728 pentru un loc al mănăstirii Mărcuţa în mahalaua Vechilor Scaune de carne. (Tustrele actele sînt inedite.) Spre finele secolului al XVII-lea şi apoi în secolul al XVIII-lea, în loc de „ispravnicii scaunului“ li se spune „caimacamii scaunului“. Astfel, la 7 august 1696, patru neguţători arată, într-un document inedit, că au fost rînduiţi de către „dumnealui Stroe vel-vornec i Vergu vel-paharnic i Ianache Văcărescul vel-agă, caimacanii [sic!] scaunului măriei-sale“, ca să hotărnicească un loc cu vad de moară al mănăstirii Radu-Vodă, în dreptul Gorganului. Tot aşa, la 7 octombrie 1698, existînd un diferend pentru o prăvălie între egumenul mănăstirii Cernica şi Nica şălarul, ginerele Vişei călugăriţa, părţile merg „naintea dumnealui Stroe vel-vornic şi Iorga vel-sluger caimacamii“, care hotărăsc ca Nica sau să-şi mute „leamnele prăvălii“ de pe locul mănăstirii sau să primească pentru ele o despăgubire în bani. Această denumire de „caimacami“ ne arată că „ispravnicii scaunului Bucureştilor“ erau, începînd din vremea domniei lui Grigorie Ghica (1660—1664), *locţiitorii domnului*, în timpul absenţei sale din capitală, cînd participa la expediţiile turceşti sau făcea deplasări prin ţară. E explicabil prin urmare de ce în această dregătorie sînt numiţi acum cei mai înalţi dregători ai divanului, banul, vornicul, logofătul, vistierul, şi de ce sînt mai mulţi în acelaşi timp. (Unul singur ar fi putut deveni primejdios, încercînd să ajungă din locţiitor domn adevărat!) E o mare diferenţă între „ispravnicul“ iniţial, din vremea lui Matei Basarab, boier de rangul al doilea — există şi excepţii, cum e Cazan postelnicul Năsturel — şi ispravnicii sau caimacamii scaunului de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea; aceştia ţin locul domnului, sînt mari boieri — şi Constantin Brîncoveanu, ca vel-logofăt, face parte dintre ispravnicii scaunului — şi îşi întind autoritatea nu numai asupra Bucureştilor, ci, cum e normal în ipostaza lor de „caimacami“ ai domnului, asupra întregului teritoriu al ţării. Dacă cel dintîi poate fi socotit ca un dregător domnesc *al Bucureştilor*, ceilalţi au depăşit cu mult acest stadiu: sînt dregători peste întreaga ţară, *inclusiv* Bucureştii.

În epoca fanariotă, autoritatea domnească se exercită în capitală prin doi mari dregători: *aga* şi *spătarul*. Cel dintîi se ocupă de centrul comercial, de tîrgul propriu-zis, unde sînt prăvăliile, celălalt de cartierele exterioare, de „mahalale“. Faptul rezultă limpede dintr-o serie de documente. La 25 mai 1784, luîndu-se măsura ca noroiul şi gunoaiele de pe „poduri“ — adică străzile pavate cu podini de lemn — şi uliţe să fie transportate afară din oraş de carele care au venit cu marfă şi se întorc goale, domnul se adresează celor doi dregători în felul următor: „Şi aşa, dumneata, vel-spătar, să porunceşti pentru podurile mari în cît este plasa dumitale, iar dumneata, vel-agă, să porunceşti pentru uliţele tîrgului şi din podurile mari pînă unde ştii dumneata; însă poruncă straşnică să daţi zapciilor, să nu se cuteze cu această pricină a găsi mijloace de jaf, spre a lua de la cei cu carele parale“. Şi mai explicit este actul din 15 mai 1819 privind spaţiul care trebuie să rămîie liber pe „poduri“. Domnul hotărăşte ca vel-vornicul obştirilor, noul dregător însărcinat cu chestiunile edilitare, să meargă „la uliţele tîrgului... cu dumnealui vel-agă, iar la uliţele mahalalelor cu dumnealui vel-spătar“ şi să taie orice tarabă sau scară care ar încălca lăţimea legiuită — 4 stînjeni — a „luminei“ podului.

Alexandru Ipsilanti (1774—1782), unul din domnii care s-au ocupat mai mult de Bucureşti (vezi mai sus, p. 103—104), este cel ce a înfiinţat noua dregătorie „vel-vornicia obştirilor“; pe seama ei erau chestiunile edilitare: „podurile“, cişmelele, alinierea şi curăţenia uliţelor, regularea cursului Dîmboviţei etc.; tot de ea ţineau şi şcolile şi, la început, pînă a nu se înfiinţa, sub Alexandru Moruzi (1793—1796), „vel-vornicul de cutie“, şi fondurile de ajutoare sau, cu termenul de atunci, „cutia milelor“. Sub domnul următor, Nicolae Caragea (1782—1783), întreţinerea „podurilor“ este dată în seama unui organ special: „vornicia podurilor“; mai tîrziu, la începutul secolului al XIX-lea, ea se numeşte „epistasia podurilor“ (*epistasia*, în greceşte, înseamnă grijă, supraveghere, autoritate), cu „epistaţi“ — în timpul războiului din 1806—1812 întîlnim un epistat al podurilor mari — iar după aceea, la sfîrşitul epocii fanarioţilor, „casa“ sau „eforia“ podurilor, cu doi „efori“. De această casă depindeau „tînjălarii“ care cărau cu tînjalele „podinile“ cele groase, necesare „podurilor“.

Un alt dregător nou, special pentru capitala ţării, a fost „vel-vornicul de politie“, numit, la început, şi „vel-vornic de Bucureşti“; în greceşte, politie înseamnă cetate, oraş şi totodată cetăţenie şi administraţie. Instituirea acestui dregător a avut loc la 5 martie 1794, sub Alexandru Moruzi; i s-a dat ca atribuţiuni, mai întîi, strîngerea dărilor tutulor locuitorilor din Bucureşti, apoi numai acelea ale străinilor. Tot de el depindeau salahorii şi carele necesare lucrărilor publice. Avea ca subalterni un sameş, un polcovnic de străini şi mai mulţi vătăşei sau zapcii de mahalale. Primea leafă 250 de lei lunar şi dările de la 60 de scutelnici, purta toiag de argint şi asista la şedinţele divanului „veliţilor“ sau marilor boieri.

Tot un dregător special a fost „epistatul şanţului“ Dîmboviţei. E vorba de cel ce supraveghea buna funcţionare a canalului de derivaţie săpat în timpul şi din ordinul lui Alexandru Ipsilanti, canal care făcea ca o parte din apele mari ale rîului, la viituri, să fie abătute spre Argeş, ferind astfel Bucureştii de inundaţie. Gura şanţului se afla la satul Lungulet din judeţul Dîmboviţa, sat numit apoi, din cauza

aceasta, chiar aşa: Şanţu. Dintr-un act cu data de 16/27 iunie 1794 constatăm că pe numitul „şanţ" se făcuseră două mori şi că „epistatul", interesat, abătuse mai toată apa la aceste mori; „şi au secat Dîmboviţa, cum se vede, pricinuind lipsă de apă la morile Bucureştilor, de nu pot lucra şi aducînd stenahorie de obşte". Acest epistat avea la dispoziţie pentru lucrările de întreţinere la gura şanţului, unde se afla „podişca" sau podeaua de lemn ce căptuşea albia, şi „zăgazul", cu „ochiuri" care regula cantitatea de apă de pe Dîmboviţa, un corp de „şănţari", alcătuit din locuitori din împrejurimi, în frunte cu doi „vătafi". Cînd se producea vreo stricăciune gravă sau trebuiau reparaţii radicale, atunci venea la faţa locului însuşi vel-vornicul obştirilor împreună cu „inginerul" domnesc — termenul există încă de atunci — şi cu „suiulgi-başa" sau şeful serviciului apelor.

În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812 ia naştere un organ special însărcinat cu paza oraşului, cu urmărirea răufăcătorilor şi cu menţinerea ordinii: e *poliţia* care însă poartă atunci numele de „comitet", după cum primăriei i se va zice, la începutul Regulamentului Organic, „maghistrat". Vel-aga, căruia i se luase, prin noua dregătorie, o atribuţie esenţială, protestează; ca urmare, „comitetul" se desfiinţează. Dar Alexandru Suţu (1818—1821) îl reînfiinţează în 1820; de data aceasta noua dregătorie se numeşte „casa poliţiei". Nu toţi slujbaşii poliţiei îşi făceau însă datoria; unii din ei, continuînd un detestabil obicei din vremea fanarioţilor, aveau chiar legături cu cei pe care trebuiau să-i prindă. Aşa, de pildă, „căpitanul Radu", care, pe vremea lui Kisselef, era finul şi gazda bucureşteană a haiducului Ioniţă Tunsu, pe care de altfel, pînă la urmă, tot el l-a vîndut, făcînd să fie împuşcat de o poteră ascunsă sub podul de la Grozăveşti. Mai tîrziu, sub Cuza, va exista un „prefect al poliţiei"; cu acest nume s-au perindat, între 1859 şi 1906, deci timp de 47 de ani, nu mai puţin de 42 de titulari. Singurii care au ocupat mai mult timp această importantă funcţiune au fost „cneazul" Dimitrie Moruzi, o figură a Bucureştilor, mare amator de chefuri, „client" permanent al foii satirico-umoristice *Furnica*, şi Radu Mihai, care a deţinut postul între 1879 şi 1885, în timpul lungii guvernări liberale. După primul război mondial, a fost prefect al poliţiei mai bine de un deceniu generalul Eracle Nicoleanu. În 1905 erau în tot oraşul 48 de „secţii" de poliţie — de aici expresia, curentă atunci, „hai la secţie" — şi 5 comisariate speciale: la Banca Naţională, la Bursă, la Palatul de justiţie, la Gara de Nord şi Comisariatul controlului pîinii. Personalul era compus, în 1906, din 9 inspectori, 40 de comisari, 132 subcomisari, 63 de agenţi de siguranţă şi 1.200 de „sergenţi", comandaţi de 18 ofiţeri şi 25 de sergenţi-majori. Bucureştenii le spuneau acestor sergenţi „curcani", iar celor însărcinaţi cu paza grădinilor „sticleţi", după petliţele de culoare roşie şi verde de la uniforme. În 1946 erau 34 de „circumscripţii" de poliţie şi 4 „chestori", corespunzînd celor 4 „culori" ale oraşului. Actualmente, în locul Prefecturii de poliţie există Miliţia Bucureşti, iar circumscripţiile au devenit secţii de miliţie; sînt 19 secţii în cuprinsul oraşului propriu-zis şi 8 posturi în comunele situate în raza oraşului.

Deosebirea esenţială între vechea poliţie şi actuala miliţie este că, pe cînd cea dintîi avea un caracter represiv, apărînd interesele claselor exploatatoare, cea de a doua apără interesele întregului popor.

După detronarea lui Cuza, s-a înfiinţat, prin legea din 17 martie 1866, o „gardă orăşenească" numită de asemenea „garda civică"; era reeditarea „gvardiei naţionale" de la 1848. Alcătuită din cetăţeni „de încredere", cu comandanţi recrutaţi dintre ei, fără vreo pregătire specială, cu uniforme şi galoane importante, dar cu o instrucţie aproximativă, ea avea în Bucureşti cinci „legiuni", cîte una de culoare. Creaţie de fapt a partidului liberal, această gardă trebuia să apere regimul, fiind o a doua armată, sigură, spre deosebire de cealaltă care detronase pe Cuza. În realitate, a ajuns curînd obiect de zeflemea — contribuind la aceasta şi Caragiale — şi a fost desfiinţată prin articolul 121 al constituţiei din 1884.

SFATUL ORĂŞENESC. PRIMĂRIA. SFATUL POPULAR

Dreptul bucureştenilor de a se administra prin cîrmuitori aleşi de ei, drept care am văzut că încetează pe vremea lui Constantin Brîncoveanu, reapare în epoca Regulamentului Organic (vezi mai sus, p. 335). Se alege, în noiembrie 1831, primul „sfat orăşenesc", alcătuit din cinci „mădulari" (membri), iar proiectul pentru administraţia orăşenească este sancţionat de generalul Pavel Kisselef prin „ofisul" din 2 decembrie 1832. În urma aplicării noii legi comunale, din 1864, sub Cuza, sfatul îşi schimbă numele în „consiliu comunal", după modelul francez; preşedintelui sfatului i se spune acum „primar". Numărul „consilierilor" creşte; în 1906 el era de şaptesprezece, iar cetăţenii alegători se împărţeau în două „colegii". În intervalul 1866—1906, adică în 40 de ani, au fost nu mai puţin de 23 (douăzeci şi trei) de primari. Unii au stat doar cîteva luni, ca C.A. Rosetti (mai-august 1877), şi generalul Christian Tell (noiembrie 1870—ianuarie 1871). Cel mai mult au ocupat această demnitate doi primari liberali: C.F. Robescu, totalizînd, în două rînduri, cinci ani şi patru luni (ianuarie 1896—aprilie 1899 şi noiembrie 1902—decembrie 1904) şi Dimitrie Cariagdi, patru ani şi zece luni (decembrie 1878—noiembrie 1883). Din cauza schimbărilor dese — în general, o dată cu primarul, se schimba şi consiliul comunal — n-a existat un spirit de continuitate, nu s-a putut face

o treabă gospodărească, pe termen lung. De aceea şi lucrările au avut de suferit, unele s-au realizat încet, iar altele, ca palatul comunal, niciodată. Din primul sfat orăşenesc, în 1831, a făcut parte şi Gheorghe Bibescu, viitorul domn, iar printre primarii Bucureştilor au fost şi o seamă de viitori prim-miniştri. Cităm astfel pe: Dimitrie Ghica (1859), Dimitrie Brătianu (martie 1866—martie 1867), Gheorghe Gr. Cantacuzino (mai 1869—ianuarie 1870), colonelul Gh. Manu (octombrie 1874—mai 1877), Vintilă Brătianu (iunie 1907—februarie 1910). Dintre celelalte personalităţi politice şi culturale care au cîrmuit capitala amintim pe Ion Brătianu, membru în consiliile din 1859 şi 1860, pe Cezar Bolliac, „vornic" în 1848, şi pe primarii Niculae Filipescu (mai 1893—octombrie 1895) şi Barbu Delavrancea (iunie 1899—februarie 1901).

Complexitatea serviciilor administraţiei orăşeneşti şi numărul funcţionarilor ei a crescut necontenit. La început, în primii ani de aplicare a Regulamentului Organic, el este redus; în 1834 se organizează un serviciu de ingineri ai oraşului. În 1848 existau trei secţii: *administrativă*, care însă, în realitate, avea şi atribuţii de salubritate şi chiar tehnice, supraveghind totodată şi aprovizionarea oraşului; *tehnică*, în sarcina căreia erau pavajele, canalele, lucrările de nivelare şi aliniere, podurile de peste Dîmboviţa şi însuşi cursul rîului; şi *financiară* (pe atunci se spunea „finanţială"). În 1852, se creează direcţia lucrărilor publice, reunind toate serviciile de caracter tehnic, în 1862 se instituie consiliul de igienă şi salubritate publică, iar în 1865, oficiul de stare civilă; pînă atunci, actele respective se alcătuiau şi se păstrau la bisericile unde se efectua slujba religioasă a botezului, căsătoriei şi morţii. Numărul secţiilor sau serviciilor creşte: în 1866 erau cinci, iar în 1906, şapte, şi anume: 1. secretariatul general; 2. serviciul administrativ; 3. serviciul tehnic; 4. serviciul medical; 5. serviciul financiar; 6. oficiul stării civile; 7. fondul milelor; totalul funcţionarilor atingea 267 (două sute şaizeci şi şapte).

Din punct de vedere teritorial, administraţia a împărţit Bucureştii la început în *plăşi*. La sfîrşitul veacului al XVIII-lea, în 1798, existau cinci asemenea plăşi: Tîrgul, Podul Mogoşoaiei, Tîrgul de Afară, Broştenii şi Gorganul. Lor le corespund, la începutul secolului al XIX-lea, în timpul războiului ruso-turc (1806—1812), *culorile* sau „boielile", tot cinci la număr, respectiv: Roşu, Galben, Negru, Albastru şi Verde. Culoarea de Roşu, cea mai mică şi cuprinzînd centrul comercial, plus o îngustă porţiune pe malul drept al Dîmboviţei, se desfiinţează la începutul secolului al XX-lea, iar teritoriul ei se repartizează celorlalte patru. După primul război mondial, o dată cu sporirea numărului de locuitori şi a suprafeţei, se simte nevoia, în vederea unei mai bune administrări, să se înfiinţeze cîte o primărie în fiecare „culoare" sau sector. Iar o dată cu numirea primarilor de sectoare se numeşte şi un „primar general", care este şeful întregii administraţii comunale şi coordonează activitatea celor patru sectoare. Desfiinţate la începutul regimului Antonescu, apoi, după cîteva luni, reînfiinţate, cele patru „culori" s-au transformat, prin noua lege administrativă din 1950, în opt „raioane" (vezi mai sus, p. 212), permiţînd o administraţie mai intensivă şi stimulînd mai mult iniţiativele locale. După proclamarea Republicii Populare Române, consiliile comunale au fost înlocuite prin sfaturi populare, primarii de sector, prin preşedinţi de sfaturi populare raionale, iar primarul general, prin preşedintele Sfatului Popular al oraşului Bucureşti. Sfaturile comunale se alcătuiesc din deputaţi aleşi de către cetăţeni. În afară de Sfatul Popular al Capitalei, există sfaturile populare ale celor opt raioane, precum şi sfaturile populare ale comunelor subordonate. Numărul total al acestor deputaţi, potrivit alegerilor din 5 martie 1961, este de 3.555 pentru toate categoriile de sfaturi ale capitalei. Din aceştia, peste 40% sînt muncitori, peste 30% femei şi circa 20% intelectuali; numai simpla enunţare a acestor cifre arată marea deosebire faţă de vechile consilii comunale. Sfaturile populare au atribuţii largi şi complexe: ele se îngrijesc nu numai de gospodăria propriu-zisă a oraşului — apă, lumină, pavaje, canalizare, spaţii verzi — dar şi de sănătatea locuitorilor, asistenţa mamei şi ocrotirea copilului, de învăţămîntul preşcolar, elementar şi mediu, de cultura fizică şi sportul de mase, de dezvoltarea industriei locale, a cooperaţiei meşteşugăreşti şi a unităţilor agricole socialiste din raza oraşului. Bineînţeles, sfaturile populare întocmesc bugetele respective şi supraveghează executarea lor. Fiecare sfat are un comitet executiv, care este organul său executiv şi de dispoziţie. Sfaturile se întrunesc în sesiuni ordinare şi extraordinare, în care se analizează critic munca înfăptuită, se iau hotărîri, se fac propuneri şi sugestii. Pe lîngă Sfatul popular al Capitalei există, din 1962, şi un Consiliu Agricol şi un Comitet pentru Cultură şi Artă, organe speciale, grupînd colective de specialişti din aceste domenii.

Sediul autorităţii superioare orăşeneşti n-a fost mereu în acelaşi loc, în aceeaşi clădire. Bucureştii n-au avut, în veacurile trecute, o casă a oraşului, care să fie o podoabă şi o mîndrie a lui, aşa cum sînt frumoasele „*Hôtel de ville*" în oraşele franceze sau „*Rathaus*" în cele germane. Judeţul, în epoca veche, preşedintele sfatului orăşenesc sau — cum se spunea în epoca Regulamentului Organic — al „maghistratului", primarul după aceea, a stat pe unde s-a nimerit, în diferite case, luate cu chirie sau cumpărate. La un moment dat, sediul era în „Hanul lui Manuc". Numai în 1842 se construieşte de către arhitectul Xavier Vilacrosse o clădire pentru sfat, la capătul dinspre piaţă al stradelei Bazaca; dar, de-abia instalat aici, sfatul trebuie să se mute iar, deoarece focul uriaş din 1847 nu cruţă noua clădire. După ce stă cîtăva vreme pe latura cealaltă a pieţei, într-o clădire care da pe uliţa Maghistratului, revine iarăşi la

Fig. 206 — Palatul Sfatului popular al raionului Griviţa Roşie, fost mai înainte Primăria Sectorului Verde. (S)

capătul stradelei Bazaca, lingă malul Dîmboviţei, intr-o casă veche cu etaj. Această clădire este atacată de precupeţii nemulţumiţi, la 3/15 august 1865 — arhiva a fost zvirlită pe fereastră, o parte căzînd in gîrlă — şi aici se produce vărsarea de sînge, armata trăgînd in plin. În 1882, primar fiind Dimitrie Cariagdi, primăria cumpără o veche casă boierească, aceea ridicată îndată după 1810 de vistiernicul Ion Hagi-Moscu, şi-şi instalează acolo serviciile. Casa, cu parter şi etaj, era situată în „uliţa Colţii", la numărul 40, adică — zicem azi — pe marele teren din colţul de nord-est al Pieţei Bălcescu, unde a fost instalat Circul de stat (vechiul local), avea o curte mare, grădină şi *vie*, totul înconjurat cu zid. Aici a rămas primăria pînă în 1912, cînd casa a fost dărîmată, iar serviciile au fost mutate în imobilul din Calea Călăraşi colţ cu Calea Văcăreşti, unde, într-o clădire mai mică, stătuseră şi în 1842, înainte ca Vilacrosse să fi zidit localul din Bazaca. După primul război mondial, cînd s-au înfiinţat primăriile de sector, în acest imobil din Călăraşi a rămas Primăria de Negru; cea de Galben şi-a construit, în Piaţa Amzei, în 1935—1936, un înfăţişător sediu, cuprinzînd, pe lîngă încăperile destinate serviciilor, o sală de teatru şi, la parter, o serie de prăvălii ce au înlocuit vechile gherete ale pieţei. Primăria de Verde şi-a ridicat un palat în Bulevardul Banu-Manta, cu o campanilă în colţul sud-vestic (vezi fig. 206), palat în care a fost instalat, în 1939, pentru cîtăva vreme, şi Ministerul de Interne. Primăria de Albastru şi-a stabilit sediul în Calea Rahovei, într-un imobil mai modest. Astăzi, Sfatul popular al Capitalei funcţionează în palatul din faţa Cişmigiului, fostul sediu al Ministerului Lucrărilor Publice; e pentru prima oară cînd conducerea oraşului e instalată într-un local de proporţii mari, corespunzător însemnătăţii pe care o are această conducere. Sfaturile raionale utilizează, în afară de unele din sediile vechilor primării, imobile din cuprinsul raioanelor respective. Astfel, raionul 16 Februarie îşi are reşedinţa în imobilul din strada Matei Millo 7, raionul Nicolae Bălcescu în imobilul de pe Splaiul Independenţei 7, raionul Lenin în imobilul din Bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej 9 etc.

APROVIZIONAREA ORAŞULUI. MORILE. APA DE BĂUT

Primele preocupări administrative în legătură cu aprovizionarea oraşului le constatăm în epoca fanarioţilor. Ele vor fi existat desigur şi mai înainte, dar nu ni s-au păstrat mărturiile respective. Domnia şi dregătorii ei, care se ocupă de Bucureşti, au grijă — de teama izbucnirii nemulţumirii populare — ca, pe de o parte, să nu lipsească alimentele de bază, *pîinea* în primul rînd, iar pe de altă parte, ca preţul lor să nu depăşească anumite limite. De aici fixarea „nartului" sau a preţurilor maximale pe care le constatăm începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Pentru măcinarea grîului, mai tîrziu şi a porumbului, erau o sumă de *mori*. Cele mai multe, mori de apă, pe Dîmboviţa şi pe Colentina. Au existat şi cîteva *mori de vînt*. Una din ele, mai mare, se afla în coasta bisericii Mavrogheni şi a durat pînă la 1831, cînd a fost dărîmată, deoarece traseul „şoselei" trecea chiar peste locul ei. O a doua era la nord de Bariera Vergului; ea figurează în planul din 1872 al lui Ulysse de Marsillac. Pentru a se preîntîmpina nefuncţionarea morilor de apă, iarna din cauza îngheţului, vara din cauza inundaţiilor, au fost şi *mori cu cai*. La 2 octombrie 1803, Constan-

tin Ipsilanti dă poruncă egumenilor mănăstirilor care aveau mori de apă în București și împrejurimi „să aibă fiteșcare cîte o moară de cai spre a se afla la o întîmpare ca aceasta". Ordinul se repetă, din cauza „înnecului", la 13 iulie 1805; se arată pe nume mănăstirile, în număr de patrusprezece, începînd cu Mitropolia și isprăvind cu Mărcuța, care sînt supuse acestei obligații. O moară cu cai e amintită și în 1843, dincolo „de streaja Vergului", în cuprinsul viei răposatului doctor Venert.

Mori pe Dîmbovița, de la Ciurel pînă dincolo de Văcărești, au avut atît domnia, cît și mănăstirile și diferiții boieri și moșneni care posedau „vaduri". Morile domnești erau „lîngă baie, aproape de curte"; așa aflăm din documentul inedit cu data de 1630, februarie 10; aceasta înseamnă în dreptul actualei biserici Domnița Bălașa. Ele aveau, potrivit aceluiași document, „trei roți". Cu timpul, prin donații și cumpărături, mănăstirile ajung să stăpînească cele mai multe din morile dîmbovițene. Aduceau venit mare, dat fiind că măcinau tot timpul pentru numeroasa populație a Bucureștilor. Despre moara de la Dobreni a lui Constantin Șerban Basarab, situată la sud-sud-est de oraș, pe Sabar, călătorul sirian Paul de Alep spune că aducea un venit anual de o mie de scuzi venețieni și că o singură asemenea moară face mai mult decît o serie de mănăstiri închinate Ne putem ușor închipui cît trebuie să fi rentat, în cazul acesta, morile din București. În general, aceste mori de pe Dîmbovița erau grupate cîte două, una pe un mal, alta în față, pe malul celălalt: de aici numirea de „mori înjugate". Înțelesul expresiei — pe care Gion mărturisea că n-o poate lămuri — apare clar în documentul din 25 august 1692, de la Brîncoveanu, care dăruiește mănăstirii Radu-Vodă un loc, cu vad, ca „să mute moara mănăstirii mai jos, *împotriva morii mănăstirii lui Mihai-Vodă, să le facă înjugate*". Borroczyn, în planul său din 1852, dă șase asemenea perechi de mori în cuprinsul Bucureștilor. Cele mai din sus sau dinspre apus erau morile de la Pîliciu (Paliciu), spre nord-est-est de mănăstirea Cotroceni amintite într-un act inedit din 30 august 1796; veneau apoi morile de la Cotroceni, cam în dreptul podului de azi, după aceea morile vlădichii — adică ale mitropolitului — cam în dreptul bisericii Sf. Elefterie-Vechi; aici răspundea, venind dinspre miazănoapte, „ulița morilor". Urmau morile de la Mihai-Vodă, a căror imagine ni s-a păstrat într-o stampă celebră de la finele secolului al XVIII-lea. Acestor două mori li se spune și morile de la Gorgan, deoarece se aflau în apropierea gorganului de pe malul stîng, gorgan pe care se află construită biserica Sf. Ilie și care a dat numele său unei plăși întrega din București. Un document inedit din 8 septembrie 1780 ne arată că moara de aici, de pe malul stîng, a mănăstirii Radu-Vodă, avea „doo scocuri pă care umblă doo roate". Lîngă moară era un loc întins, „slobod", pe care mănăstirea îl primise de la Constantin Brîncoveanu, schimb pentru alte mori „ce au avut mănăstirea tot pe apa Dîmboviții la poarta domnească cea din sus". Acest loc — aflăm din același document — „era dă treaba carălor ce vinea la moară să macine și pentru a tinde brutarii grîu cîndu spăla să-l macine". Cu vremea, însă, acest loc fusese încălcat „de unii din mahalagii", ca, de pildă, Maria văduva, care, avînd „dooă case" ale ei alăturea, a clădit pe zisul loc „o băcănie" și un „furnu de bucate", adică un hambar de grîne (obișnuit „furnu" înseamnă cuptor de pîine). Mai la vale, în dreptul „porții domnești de sus", adică aproximativ în dreptul podului care leagă azi Calea Rahovei de Strada Șelari, fuseseră, în veacul al XVII-lea, așa cum am arătat, alte mori ale aceleiași mănăstiri Radu-Vodă. În jumătatea de jos a cursului Dîmboviței bucureștene erau apoi morile de la Foișor, cam în dreptul bisericii Foișor — unde și astăzi există Strada Morilor — după aceea morile de la Vitan și, în sfîrșit, morile doctorului Gusi; ele figurează și în planul Jung din 1856.

Documentele secolelor al XVI-lea și al XVII-lea amintesc de o sumă de mori pe Dîmbovița și pe Colentina aparținînd boierilor și moșnenilor. În 1572, vornicul Ivașcu Golescu, vînzînd lui Alexandru-vodă satul Grecii, situat de la vale de mănăstirea Radu-Vodă, îi vinde totdeodată și morile pe care le avea în zisul sat, pe Dîmbovița; e probabil ca ele să fi fost la unul din vadurile numite în secolul al XIX-lea Foișor și Vitan. Tot pe vremea lui Alexandru-vodă sînt amintite „niște mori" — în realitate două făcute de Dobromir banul pe locul de la „lacul adînc" al mănăstirii Sf. Niculae, loc care venea mai sus de Podul Izvor. Același Dobromir mai face încă o moară pe Dîmbovița, „din sus de București, lîngă ciutărie" și pe loc domnesc, moară care, fiind răscumpărată de Alexandru-vodă, ajunge și ea în stăpînirea mănăstirii Radu-Vodă. Aceasta e moara care, mai tîrziu, se mută mai jos, la Gorgan, față în față cu moara mănăstirii Mihai-Vodă. Sub Mihnea Turcitul e amintită, în actul din 7 martie 1582, moara pe care o avea Stelea spătarul — ctitorul mănăstirii cu același nume din oraș — „pe Colentina, lîngă București". Iar despre mănăstirea de la podul Colentinei — numită și Plumbuita — se spune, la 21 octombrie 1585, că avea moșii, vii, prăvălii în oraș, „baia cea nouă" și „mori". Tot pe Colentina, „lîngă orașul domniei-mele București" — cum citim în actul dat de Mihai Viteazul la 14 ianuarie 1599 — erau „niște mori" ale Radei, soția lui Teodor postelnicul, cel tăiat de Petru-vodă. Înainte de 1632 stăpînea mori pe Dîmbovița Nicula vistierul; ele erau însă așa puse, încît „înnecau" nu numai morile mănăstirii Radu-Vodă și grădina acesteia, dar chiar și grădina domnească. Nu-i de mirare deci că Leon-vodă, făcînd cercetare la fața locului, împreună cu boierii divanului, cu județul și cei 12 pîrgari și cu bătrînii mahalalei, pune și strică, în prezența sa chiar, morile cu bucluc. Pentru mulțimea morilor boierești de pe Dîmbovița bucureșteană e deosebit de prețioasă „cartea" inedită, din

12 august 1678, dată de „meşterii morari“, care au cercetat diferendul dintre Radu căpitanul Dudescul şi mănăstirea Radu-Vodă, diferend provocat de morile lor. „Adecă eu Neagul, meşterul domnesc [de la morile domneşti] — citim în carte — dinpreună cu Novac, meşterul de la morile lui Mihai Coşăreanul, şi cu Vasile, meşterul de la morile Vlăducăi [sic! = vlădichii], i Bogdanu de la morile Hagiului i Radul meşterul de la morile agăi lui State“, văzînd porunca, „*am căutat şi am măsurat apele la toate morile* dintr-ale mănăstirii în jos pînă am mersu la căpitanul Radul Dudescul, unde au fost făcut moară şi altădată, mai nainte vreme, şi atuncea nu am găsit, că o au spart şi tot n-au umblat. Şi am mersu la morile dumnealui Hrizei vel-vistier şi am socotit cu sufletile noastre şi *cu bună măsură de apă, tot cu cumpăna.* Şi am aflat cum într-acest locu ce au făcut Radul Dudescul moară, măcar să ori lăsa cît de jos, toată să i-o înnece, va umbla.“ Deci dau cîştig de cauză mănăstirii. Şi mai înainte, în 1659, se judecase Radu căpitanul Dudescu cu mănăstirea şi pierduse şi atunci, slujbaşul domnesc luîndu-i „dinţii morii“. Acelaşi lucru va păţi şi în 1679, cînd, la 2 iulie, cei trei boieri ispravnici ai scaunului Bucureştilor dau poruncă lui Voinea vtori-portar — actul e inedit — „să meargă să tae măselile morii Radului căpitan Dudescul şi zăgazul ei, pentru că această moară iaste nooă şi înneacă şi pre alte mori care sînt din susul ei şi înneacă şi livezile mănăstirii Radu-Vodă de face atita stricăciune şi pagubă“. Deci „să tae moara sau să o coboare mai jos“. Un alt document, tot inedit, din 7 august 1696, ne arată cît era de mare un vad de moară. E vorba de vadul vechi de pe Dîmboviţa, „aproape de ciutărie“, unde făcuse banul Dobromir moara sa în veacul al XVI-lea, sub Alexandru-vodă. Potrivit poruncii domneşti, „patru neguţători, anume Ianoş starostea i Manul cupeţul i Apostol cupeţul i Iane cupeţul“, hotărnicesc zisul vad. Ei fac trei „trăsuri“, adică măsurători, de-a latul şi găsesc 10, 13 şi 17 stînjeni, deci circa 19,66, 25,56 şi 33,42 metri, iar lungimea de „40 stînjeni masă“, adică pe toată lăţimea (78,64 metri); se pun „semne“ de hotar şi se precizează astfel suprafaţa; „*însă vadul înfundat, după obiceiu*“, adaugă cei patru negustori în „cartea“ lor dată mănăstirii Radu-Vodă, proprietara terenului; ceea ce înseamnă că acest vad, ca şi toate celelalte vaduri de moară, n-avea comunicaţie cu malul celălalt, nu se putea trece pe aici apa. Frecvenţa morilor face pe francezul Jean-Claude Flachat, care a stat ca secretar la curtea lui Constantin Mavrocordat, în 1739—1740, să afirme că în Bucureşti „se află un număr foarte mare de mori“, dintre care unele „la poarta palatului“. Mulţimea acestor mori constituia o stavilă la curgerea slobodă a Dîmboviţei şi mărea primejdia inundaţiei cînd veneau apele mari. Nu se putea face însă nimic, deoarece ele erau indispensabile bucureştenilor, cele de pe Colentina neajungînd şi fiind şi mai departe. Numai în urma introducerii, după 1850, a morilor cu „vapor“, se desfiinţează cele de pe Dîmboviţa, din cuprinsul oraşului; în afara lui rămîne moara de la Ciurel, din sus de Cotroceni, şi unele mori pe Colentina; ruinele aceleia de lîngă lacul Fundeni, din jos de sat, se mai pot vedea şi astăzi.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea vede apariţia şi înmulţirea morilor cu motor, avînd o capacitate de măcinare considerabilă. În 1900 existau în Bucureşti o serie întreagă de asemenea întreprinderi, situate, cele mai multe, în partea de nord şi nord-est a oraşului (morile Stancovici, Olmazu, Assan — cea mai veche — Colentina).

În 1934 funcţionau pe aria bucureşteană nouă mori mai însemnate, majoritatea grupate tot în partea de nord şi nord-est a oraşului, pe Şoseaua Ştefan cel Mare, Şoseaua Bonaparte şi Calea Floreasca; una singură, Moara „Herdan“, era la marginea oraşului, spre vest, în comuna Chiajna. În 1956 cinci dintre marile mori pentru făina de grîu, şi anume, morile Ilie Pintilie, 13 Decembrie, Filimon Sîrbu, Tudor Vladimirescu şi Furnica, aveau o capacitate de 196.250 de tone anual; ele utilizau 658 de salariaţi.

Din grîul măcinat de morile bucureştene se făcea pîinea, care, în general, era satisfăcătoare sub raportul calităţii şi preţului. La început cei ce o pregăteau şi coceau s-au numit *pitari*, de la pită; există şi astăzi biserica şi strada *Pitar moşu*. S-a introdus apoi şi s-a generalizat termenul de *brutar*, care derivă, printr-un intermediar slav: *brut*, din germanicul *brot*, pîine. Unul din staroştii acestor brutari, Manea brutarul, este ctitorul bisericii ce-i poartă numele (vezi mai sus, p. 106). Călătorul turc Evlia Celebi, care a vizitat Bucureştii în două rînduri — ultima dată în 1666 — vorbeşte de „franzelele“ care se fac aici. Mai tîrziu, în mai 1780, trecînd prin oraşul nostru Constantin de Ludolf, fiul ministrului regatului celor două Sicilii la Constantinopol, constată că „pîinea este foarte bună, căci sînt aici mulţi brutari nemţi, fugiţi din Transilvania, care o fac tot aşa de bună ca şi la Viena“. Dar nu numai aceştia aveau faimă; şi mai bună era jimbla făcută de armeanul Babic, a cărui brutărie se afla lîngă Bărăţie, în apropierea Curţii Vechi. Se vindea aşa de repede, încît ieşise în tîrg vorba „coltuc de la Babic“, însemnînd „nimic“, deoarece, cînd o căutai, pîinea acestuia nu se mai găsea, se vînduse toată. Pentru a apăra mulţimea şi a împiedica specula, autorităţile stabilesc, în veacul al XVIII-lea — poate va fi fost şi mai înainte, dar n-avem documente — un preţ maximal sau un „nart“ pentru pîine. El se calcula, făcîndu-se, cu un termen turcesc, „cişniu“, adică socoteala — la preţul pieţei — a tuturor cheltuielilor brutarului, de la grîul de calitatea întîi, cumpărat în Obor, pînă la chiria prăvăliei, simbria lucrătorilor, costul lemnelor, al sării, transportului etc., la care se adăuga un cîştig, raţional, al întreprinzătorului; acest cîştig era, la începutul secolului al XIX-lea, de „două parale de jimblă“, ceea ce însemna, la două mii de bucăţi, cît scotea, în medie, în 24 de ore, un cuptor obişnuit,

4.000 de parale sau 100 de lei zilnic. S-a încercat în mai multe rînduri, o dată la 1848, altă dată în 1859, să se renunțe la nart, lăsîndu-se, cum spune *Anunțătorul român* din 25 aprilie 1859, „să fie liber oricine, fără condiție de nație, religie sau protecție, a fabrica și a vinde pîine de orice cualitate, subt orice numire și cu orice preț". Dar această metodă n-a reușit și s-a revenit la vechiul sistem. Nartul prevedea nu numai prețul maximal, dar și greutatea obligatorie. Căci unii dintre brutari, neputînd cere preț mai mare, căutau să speculeze, făcînd pîini mai mici. Cînd erau însă prinși „cu ocaua mică", li se confisca toată pîinea găsită lipsă la cîntar, dîndu-se la săraci sau trimițîndu-se la spitale și, uneori, la închisoare; înainte de Regulamentul Organic, în caz de recidivă, cîteodată chiar la prima infracțiune, speculanții, obligați să stea în vîrful picioarelor, erau țintuiți cu urechea de ușa prăvăliei, atîrnîndu-li-se de gît o pîine din cele cu lipsă.

Paralel cu înființarea morilor cu „vapor", mișcate adică de puterea aburilor, iau naștere și brutării mai mari, sistematice. Unele din ele se datorează tot nemților: e cazul brutăriilor Müller și Gagel; o a treia e făcută de cehul Blașek; o seamă din cele mici, continuînd vechea producție, sînt conduse de balcanici, greci în special, care țin și plăcintării. Înființează și primăria o fabrică sau „mașină de pîine" la Colentina, pe terenul familiei Ghica, unde pînă astăzi este o stradă cu acest nume și clădirea respectivă; întreprinderea, dată în arendă, lucra încă în preajma primului război mondial; azi nu mai funcționează. Armata își face și ea „manutanța" ei, pe Podul de Pămînt — mai tîrziu Calea Plevnei — fabricîndu-și singură pîinile necesare corpurilor de trupă de pe aria bucureșteană; capacitatea ei maximă de producție în 1906 era de 20.000 de pîini zilnic. În același an constatăm în București încă două mari brutării: „Viața" și „Sănătatea", ambele avînd instalații mecanice moderne.

În 1954 existau pe teritoriul orașului 53 de unități producătoare de pîine; cele mai mari sînt „Constantin David" (fostă Herdan), cu o producție de 45.000 de tone anual, utilizînd 1.000 de salariați, și „Steagul roșu" cu o producție de 44.000 tone și 800 de salariați.

Astăzi, s-a ajuns la o varietate remarcabilă de produse de panificație. În afară de cele trei sorturi de pîine tip: „neagră", „intermediară" și „albă", sînt tot soiul de franzele și jimble, cu și fără lapte, de colaci împletiți, de cornuri, chifle, covrigi, pitușți, „batoane", apoi pîine de secară, dietetică, lipie și chiar cozonaci, și chec. O vitrină a unui mare centru de desfacere a pîinii cum e cel din capul Bulevardului Magheru sau de pe Bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej, lîngă Cișmigiu, impresionează prin mulțimea produselor și prin aspectul lor îmbietor. Concursul pe țară al meșterilor brutari, ținut acum cîțiva ani, a contribuit la ridicarea calității acestor produse.

În general, consumul de pîine pe cap de locuitor a scăzut în ultima sută de ani, fenomen constatat pretutindeni în Europa, în marile orașe. În 1905 s-au consumat în București 58.928.868 kilograme de pîine, ceea ce, raportat la cei 308.789 de locuitori, revine la o cantitate de 190,838 kilograme de cap anual sau circa 523 de grame zilnic. În 1928 consumul a atins 82.660.795 de kilograme, dar față de cei 569.855 de locuitori reprezintă numai 145,056 kilograme anual sau circa 398 de grame zilnic: scăderea este de 125 de grame zilnic sau rotund 24%. Astăzi se consumă și mai puțin, iar scăderea s-a accentuat în momentul cînd s-au desființat cartelele de pîine. Explicația acestei scăderi stă în faptul că alimentația, în centrele mari orășenești, devine din ce în ce mai complexă, că s-au adăugat alimente de tot felul, care înainte se consumau mult mai puțin sau chiar de loc. Pîinea care altădată forma baza — „pîinea noastră cea de toate zilele" — tinde să devină, la orășeanul de azi, un adjuvant. Fenomenul e vizibil mai ales în ultimul timp, în urma ridicării generale a nivelului de trai, consecință a procesului de construire a socialismului.

Al doilea articol alimentar de care s-a ocupat administrația Bucureștilor a fost carnea. Raicevich, primul consul austriac în Principate și preceptor al copiilor lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782), spune, în lucrarea sa *Observații asupra Valahiei și Moldovei*, apărută la Neapole în 1788, că „domnii au grijă ca norodul să aibă *pîine și carne* și deseori vin travestiți pentru a cerceta piețele". Și ea era supusă „nartului", adică prețului maximal. Se vindea, la începutul secolului al XIX-lea, cu 12 parale ocaua (un leu avea patruzeci de parale, iar ocaua era egală cu circa un kilogram și un sfert); între 1820 și 1830 a crescut la 16 parale, după aceea a ajuns pînă la 40—50 de parale. În epoca veche, vitele se tăiau de către măcelari în oboarele lor din mahalaua Scaunelor Vechi, lîngă apa Bucureștioarei. „Scaunele" — de fapt butucii groși de lemn pe care se tăiau hălcile — era piața de carne a Bucureștilor. Ele s-au deplasat ulterior puțin spre răsărit, la „Scaunele Noi". După ce Curtea Veche a fost părăsită și domnul s-a mutat sus, în Dealul Spirii, măcelarii au început să taie vitele „în grajdurile Curții Vechi, fiind pustii", și apoi la malul Dîmboviței, chiar în mijlocul orașului: așa ne spune un document din 8 septembrie 1801. Făcîndu-se însă „murdalîc... mare" și „putoare... nesuferită", se hotărăște, la data amintită, ca locul de tăiere sau „zalhanaua" — termenul e turcesc — să fie mutat în josul orașului, în dreptul jiniței, lîngă apa Dîmboviței. Regulamentul sanitar inclus în Regulamentul Organic (1831) prevede de asemenea ca locul „de măcelării" sau abatorul să fie „pe apa Dîmboviții", și anume, „din josul morii mănăstirii Radului-Vodă, căreia mori într-aceste zile i s-au tăiat zăgazul pentru înecăciunea ce pricinuia orașului". În aceeași regiune, de la vale de măcelării, se vor așeza și „magaziile" pescarilor, aceștia aducînd de

aici la piață numai ce e necesar vînzării zilnice. Iar dincolo de magaziile pescarilor vor fi „săpunăriile". Cu toată această hotărîre, „zalhanale" au continuat să funcționeze și în altă parte. Una a fost la Colentina, unde, alături, se aflau faimoasele cîrciumi-restaurante populare cu produse de zalhana („momițe", „măduvioare", „fudulii" și tot felul de „măruntaie"), alta la Străulești, în partea de nord-vest a Bucureștilor. Cînd primăria se hotărăște să înființeze un abator comunal modern — în acest sens se încheie un contract cu antreprenorul francez Alexis Godillot, contract ratificat de Adunarea deputaților la 30 mai 1868 — este ales un teren în aceeași regiune de sud-est, la ieșirea din oraș a Dîmboviței. Lucrările durează pînă în 1872, cînd, în luna octombrie, abatorul e predat primăriei: costase suma de 700.000 de franci aur. Acest abator a format nucleul celui de astăzi. S-au adăugat construcții noi, o dată înainte de primul război mondial, apoi între cele două războaie mondiale, și s-au introdus instalații moderne (vezi fig. 207). Alături e mățăria și fabrica de valorificat deșeurile.

Sistemul nartului sau al prețului maximal cuprindea, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, nu numai pîinea și carnea, dar și o serie întreagă de alte alimente — articole de băcănie, dulciuri, pescărie, păsări, brînzeturi — extinzîndu-se și asupra cherestelei, lemnului de ars, materialelor de construcție, ba chiar și asupra muncilor. Nartul aplicat cu începere de la 3 aprilie 1793 cuprinde nu mai puțin de 261 (două sute șaizeci și unu) de articole; cu excepția vinului și a rachiului, care n-au preț impus, se poate spune că toate celelalte articole ale pieței sînt supuse prețului maximal. Pînă și apa adusă cu sacaua de la Dîmbovița își are „nartul" fixat: 6 parale în „ocolul agiei", adică în centru; 9 parale „în ocolul spătăresc, la mahalale".

În privința apei potabile, preocupări constante ale stăpînirii constatăm numai de la Alexandru Ipsilanti (1774—1782) înainte. Pînă atunci, bucureștenii băuseră apă din Dîmbovița — cărată de gospodine, cu cofele, sau de „apari", cu sacaua, bătută cu piatră acră și limpezită — apă din puțuri și, o minoritate, apă de la izvoarele naturale. O Paraschiva a „Neagului aparul" e amintită ca martoră într-un act din 27 aprilie 1664 privind mahalaua Sf. Sava. Fîntîni cu apă de izvor adusă pe olane, cum e aceea făcută de Alexandru-voievod în 1571 (vezi mai sus, p. 61), constituiau o raritate și, cu debitul lor, nu puteau satisface decît puțină lume. Puțurile, în schimb, erau numeroase; cele mai multe cu cumpănă, de la o vreme și cu roată, ele se aflau pe întreaga suprafață a orașului, atît în cuprinsul gospodăriilor, cît și pe ulițe și în piețe. Fiind săpate, în general, la adîncime mică, n-aveau o apă prea bună: o remarcă și unii dintre străini, cum e consulul Kreuchely, în 1822. Mulțimea lor se explică nu numai prin necesitate, dar și prin considerente de ordin religios. A face un puț la marginea drumului, a da apă de băut trecătorului însetat, era socotit ca o milostenie și ca o pomană pe care și-o făcea, din viață, acela ce punea să-l sape. Alături de puț era, adesea, și cîte o cruce sau două, cu numele respectivului și, adesea, și cu numele membrilor familiei lui. În 1906 mai existau încă „peste 1.300" de puțuri in București; o seamă mai sînt și astăzi, cum e, de pildă, puțul de la poalele Dealului Piscului sau cel din gospodăria lui Constantin Țepuș, pe strada Secerei, în Cărămi-

Fig. 207 — Abatorul comunal în perioada dintre cele două războaie mondiale. (S)

darii-de-Jos. Documentele amintesc numele unora din puţurile bucureştene. Un zapis de vînzare din 8 ianuarie 1701 arată că o prăvălie se găsea în „uliţa bărbierilor", în preajma Bărăţiei, şi anume, la locul „ce să zice *la puţul turcului*" (nu „al turnului", cum a citit Gion). Pe Podul Mogoşoaiei, în dreptul Palatului Republicii, se afla „puţul cu zale", numit astfel fiindcă lanţul găleţii era făcut din „zale", adică din verigi sau ochiuri. Unde e astăzi strada Cazărmii la numărul 53, a fost în secolul al XVII-lea „puţu calicilor"; el servea ca semn de hotar al moşiei Mitropoliei; astupîndu-se, pe locul lui s-a ridicat, la 1 septembrie 1741, o cruce care s-a păstrat nemişcată mai bine de un veac şi jumătate. Străzi din Bucureşti amintesc de „puţul cu plopi", de „puţul de piatră", de „puţul cu apă rece" (o excepţie, pe drept cuvînt, relevată), de „puţul înalt" (avînd cumpăna înaltă), de „puţul cu tei" şi de „puţul cu roată". În alte cazuri s-a păstrat amintirea celor cărora li se datorează puţurile: „puţul lui Crăciun", de unde şi-a luat numele o stradă în raionul Griviţa Roşie, la capătul dinspre nord al Bulevardului 1 Mai, şi „puţul lui Zamfir", în raionul 30 Decembrie, între Calea Floreasca şi Piaţa Dorobanţi. Planul manuscris al lui Borroczyn, din 1846, ne arată o serie întreagă de puţuri cu nume proprii, afară de sute altele fără nume. În planşa 74, de pildă, înfăţişînd mahalaua Bisericii Foişor, sînt însemnate şase puţuri cu nume: „puţu lui Zaharia", „puţu lui Rainea", „puţu lui Şerban", „puţu lui Stan Moroiu", „puţu lui Enachi" şi „puţu lui Irimia". Iar în planşa 42, cuprinzînd mahalalele Popa Nan şi Oborul-Vechi, sînt trecute „puţu lui popa Soare", „puţu babii Ioana", „puţu lui Iancu", „puţu lui Popa Nan" şi „puţu bisericii" (Oborul-Vechi), plus alte şase fără nume. Pe actuala stradă Polonă sînt însemnate cinci puţuri, iar pe porţiunea dintre Piaţa Victoriei (Capul Podului) şi Piaţa Ilie Pintilie (fostă Matache Măcelaru), adică pe actualele străzi Buzeşti şi începutul străzii Berzei, alte cinci, dintre care unul, în Piaţa Buzeşti, are alături şi două cruci.

Mai bună decît apa puţurilor era aceea a *fîntînilor*, nume prin care înţelegem izvoarele captate, curgînd pe loc sau la mică apropiere, dintr-un rezervor, prin ţevi metalice, în timp ce *cişmelele* au apa adusă pe urloaie sau olane de la distanţe însemnate. Una din cele mai cunoscute fîntîni bucureştene şi cu apă excelentă a fost aceea a mitropolitului Filaret, care a păstorit la sfîrşitul veacului al XVIII-lea; de la ea şi-a luat numele locul înconjurător — actualul Parc al Libertăţii şi dealul vecin — care şi astăzi se cheamă Filaret. Fîntîna avea forma unui chioşc, cu parter şi etaj, şi era lucrată, în bună parte, din marmură albă. Jos, la parter, ieşind dintr-un perete de marmură, erau cele opt ţevi — alţii afirmă că au fost douăsprezece — prin care se scurgea, pe o podea tot de marmură, apa captată a patru izvoare din dealul vecin. Tavanul încăperii era alcătuit „din 12 plăci de marmură". Suiai la etaj pe o scară iarăşi

Fig. 208 — Foişorul de foc, de fapt rezervor de apă, post de pompieri şi punct de observaţie a incendiilor; actualmente, transformat în Muzeul pompierilor. (I.C.S.O.R.)

de marmură, şi de sus priveai, printre cele şapte coloane de piatră sculptată care mărgineau încăperea, spre întinsa cîmpie din faţă. De streaşina acoperişului de olane erau agăţaţi clopoţei de sticlă — ca, mai tîrziu, la vila „Minovici" — scoţînd, la orice adiere, sunete cristaline. Fîntîna aceasta, loc de plimbare al bucureştenilor şi a cărei apă cărată de sacagii, cu preţ mai mare — era departe — îndestula curţile boierilor şi ale orăşenilor cu stare, a durat pînă în primăvara anului 1863, cînd, ameninţînd să se prăbuşească, a fost dărîmată din ordinul unui primar nepriceput; marmura sculptată se zice că ar fi luat-o Alexis Godillot, furnizorul armatei noastre sub Cuza şi totodată cunoscutul antreprenor de lucrări publice (vezi mai sus, p. 151). Chiar pe locul vechiului giuvaer, a cărui pierdere nu poate fi îndeajuns regretată, un alt primar, G.Gr. Cantacuzino, a ridicat în 1870 fîntîna care există şi astăzi, dar care e departe, ca frumuseţe, de cea pe care a înlocuit-o. Fîntîni cu apă bună au mai fost la *Mărcuţa*, lîngă mănăstire,

de unde se aprovizionau de asemenea curţile boiereşti şi însăşi Curtea domnească — obicei ca la Constantinopol, unde pînă astăzi cei cu dare de mînă îşi aduc apa de băut de la anumite fîntîni, dispreţuind apa obişnuită din conductele oraşului; la *Herăstrău*, unde Alexandru Ipsilanti ridică un „chioşc", iarăşi după moda constantinopolitană; la *Sf. Elefterie*, zisă Fîntîna Ţiganului; în coasta Cişmigiului, la *Şipotul Fîntînilor*; sub *viia lui Gramont*, pe Podul Calicilor (Calea Craiovei) şi la *Cotroceni*, în pădure, din jos de mănăstire, unde izvorul, descoperit în vara anului 1795 de către beizadelele lui Alexandru Moruzi, retrase aici de frica ciumei, a fost captat, sădindu-se alături şi o vie de vreo zece pogoane. S-a făcut aceasta, spune voievodul în „sinetul" său din 20 august 1796, „pentru folosul îndestulării şi a mîngîierii norodului de obşte şi pentru podoaba politiei". Şi, într-adevăr, în aceste locuri, cu apă de fîntînă bună şi rece, veneau bucuros orăşenii duminica şi în zilele de sărbătoare să mănînce „pe iarbă verde" şi să petreacă.

Alexandru Ipsilanti aduce, pentru întîia dată, apă de la depărtare, pe olane, şi înfiinţează „cişmele" în Bucureşti (vezi mai sus, p. 103). Pentru întreţinerea lor numeşte ca „suiulgi-başa", adică „şef al apelor" — mai tîrziu se va spune şi „cişmegiu" — pe un Dumitru căpitanul, cu leafă de 60 de taleri pe lună şi cu scutire „de toate dările şi angăriile". După moartea lui, slujba va trece la copiii lui „sau din rudenii avînd meşteşugul acesta". Mavrogheni sporeşte considerabil numărul cişmelelor şi le pune sub înalta oblăduire a vlădicăi de Rîmnic, Filaret, viitorul mitropolit şi mare iubitor de fîntîni: acest ierarh a făcut nu numai vestita fîntînă de care a fost vorba mai sus (p. 345), dar şi o a doua, mai mică, o „cişmea", la o vie ce avea pe povîrnişul spre luncă al „dealului" din partea de miazăzi a Bucureştilor, şi despre care aflăm din „scrisoarea" inedită cu data 12 noiembrie 1801. El trebuia să administreze, ca „cel mai întîi epitrop", „cutia cişmelelor", adică fondul, alimentat de diverse venituri, din care se întreţineau cişmelele şi se plăteau „cişmegiii". Alexandru Moruzi face şi el, în 1796, două cişmele la Tîrgul-de-Afară (Obor), ceea ce dă prilejul lui Ienăchiţă Văcărescu să compună „stihuri" sau versuri de laudă. În 1804 erau suiulgii Stoian şi Petre, fiii lui Dumitru căpitanul; ei aveau ca ajutoare „cinci fîntînari şi un lemnar, doi zidari, un uleer — care făcea „ulee", adică trunchiuri de lemn scobite, servind drept ştiubeie, şi ghizduri rotunde — şi un olangiu" sau meşter de urloaie. După 1800 începe să se introducă apă în casele unor boieri de pe Podul Mogoşoaiei. Curgea pe ţeavă, *din zid*, ceea ce era o mare noutate şi a produs senzaţie în oraş; Zilot Românul, după pilda lui Ienăchiţă Văcărescu, consacră cîteva versuri acestui eveniment. În septembrie 1819, Alexandru Suţu dă voie lui Dinicu Golescu, mare ban, să folosească „olanul de apă" din grădina caselor lui, de la marginea oraşului, olan care alimenta cişmelele lui Alexandru Ipsilanti, cu condiţia să facă o cişmea „şi afară spre drum, pentru călătorii drumaşi, şi să ţie atît cişmeaua, cît şi drumul aceştii ape totdeauna în bună fiinţă, cu a domniei-sale cheltuială."

Dar cu toate că numărul cişmelelor sporise, ele nu se ajungeau, mai ales că nu toate funcţionau simultan, stricîndu-se sau înfundîndu-se cînd unele, cînd altele. Cei mai mulţi bucureşteni continuau să bea apă din puţuri şi apă de Dîmboviţa cărată cu sacaua. În casele unora din orăşenii mai avuţi existau *filtre de piatră poroasă*, de formă conică, avînd vîrful în jos; dar majoritatea tîrgoveţilor întrebuinţau vechiul sistem al limpezirii, prin piatră acră, în nelipsita putină de lemn. Sacagiii n-au dispărut nici după ce s-au făcut lucrările mari de filtrare, la Arcuda, şi s-a extins reţeaua de conducte în oraş. În 1906 încă mai existau 247 (două sute patruzeci şi şapte) în Bucureşti şi încă se mai vedea spectacolul împărţirii cu cofa a „apei de pomană", de la saca, la zilele de pomenire a morţilor. Un pas însemnat înainte se face în 1846, cînd începe filtrarea apei de Dîmboviţa printr-o maşină hidraulică, acţionată cu aburi şi instalată pe locul unde se va clădi mai tîrziu Vama poştei (fostul sediu al Procuraturii generale). Dar problema apei de bună calitate începe să se rezolve numai prin lucrările mari de la finele secolului al XIX-lea, cînd pe de o parte se fac filtrele de la Arcuda, iar pe de alta se captează izvoarele din regiunea Ulmi-Bragadiru. În 1891 se clădeşte turnul de apă din partea de est a oraşului; cunoscut sub numele înşelător de „foişorul de foc", el are, în partea superioară, un rezervor cu o capacitate de 750 de metri cubi; în vîrful turnului se instalase într-adevăr un observator pentru pompieri, iar la parter era remiza pentru pompele-automobil (vezi fig. 208); azi, în locul acesteia din urmă este muzeul pompierilor.

Din cauza cheltuielilor tot mai mari făcute pentru a asigura aprovizionarea cu apă de bună calitate a oraşului — numai în 1880—1889 s-au cheltuit în acest scop 7.565.899 lei aur, din care reţeaua de distribuţie a costat singură 3.390.714 — bucureştenii au trebuit să plătească o taxă specială pentru consumul ei. Încă în 1860, Consiliul municipal fixează această taxă la 6 lei de cameră anual şi la 3 lei pentru stropitul a zece stînjeni de grădină. Brutăriile sînt impuse la 10 lei anual pentru fiecare 100 de oca de pîine fabricată zilnic; în schimb, băile unde taxa pentru public era de 1 leu, dîndu-se în acest preţ şi rufăria, primeau apa gratis. Fabricile urmau să facă o înţelegere forfetară cu primăria, de la caz la caz. Ulterior, prin instalarea apometrelor sau „ceasurilor" de apă, plata se va face direct proporţional cu cantitatea consumată.

Pentru extinderea progresivă a reţelei de apă şi pentru marile lucrări în acest sens întreprinse în ultimul deceniu şi jumătate, vezi mai sus, p. 198—199 şi 223—224.

DĂRI, TAXE ŞI BUGETE BUCUREŞTENE

Orăşenii din Bucureşti, ca şi aceia din celelalte oraşe sau tîrguri ale ţării, au fost supuşi, în epoca feudală, la o serie întreagă de dări. Plăteau, în primul rînd, *birul* sau darea personală, apoi *dijme* din produsele lor — aceia care lucrau pămîntul aveau vii, prisăci, grădini de zarzavat sau creşteau vite — plăteau diferite *dări* şi *taxe* în legătură cu negoţul sau meseria pe care o exercitau, erau supuşi, în sfîrşit, şi la o sumă de alte obligaţiuni caracteristice oraşelor şi deci, în primul rînd, Bucureştilor. Pentru a da o idee de mulţimea şi varietatea obligaţiunilor fiscale, vom cita cîteva documente din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, privind diferitele categorii de locuitori din oraş. La 10 mai 1629, Alexandru Iliaş, scutind pe preoţii Bisericii domneşti din Bucureşti de toate dările, le înşiră în felul următor: „de bir şi de bou şi de vacă seacă şi de cal şi de miiare şi de ceară şi de galbeni şi de cai de olacu şi de vinărici şi de păhărnicie şi de schimbul banilor şi de găleată cu fîn şi de unt de lemn şi de dijmă şi de năem şi de înprumutare şi de toate slujbele şi mîncăturile". La 8 ianuarie 1701, Constantin Brîncoveanu, avînd în vedere că negustorii braşoveni care făceau negoţul de „braşovenie" în Bucureşti şi în întreaga Ţară Românească aveau „ruptoare", adică înţelegere prin bună învoială de la vistierie, încă „mai denainte, dă la alţi răposaţi domni", le face şi el una nouă. Vor avea deci să plătească anual 1.000 de taleri sau lei, în patru termene, la vel-seamă, la haraciu, la seama a doua şi a treia. Încolo, sînt scutiţi de toate dările: „de bir slujitoresc şi de alte orînduiale ce s[ă] pun pren ţeară, de schimbul banilor, de fum dă prăvălii, de cotărie, de covoară, de rîşi, de păhară, de sursaturi, de zahereale, de cară de oaste, de birul oştii, de birul lefilor, de seama a treia, de poclonul hanului şi al sultanilor, de cai împărăteşti şi domneşti, de rînduiala vacilor şi a oilor, de podvoade, de mertice, de conace, de cai de olac, de către starostea de neguţători, de către judeţul de aici den Bucureşti, de-nprumutările şi alte cheltuiale ce dau neguţătorii şi pentru rînduialele cît şi sataralele ce să pun aici în oraş, pre mahalale, şi prentr-alte tîrguri şi sate şi pentru alte toate dăjdii". Înşirarea aceasta lungă arată că dacă n-ar fi făcut o înţelegere cu vistieria pentru o cifră globală anuală, dacă n-ar fi fost, cu alte cuvinte, supuşi sistemului „ruptoarei", negustorii braşoveni ar fi trebuit să plătească *toate dările enumerate*, dări pe care le plăteau negustorii bucureşteni. Cele mai multe din ele se dădeau domniei, altele diferiţilor dregători care-şi exercitau autoritatea în oraş, iar o minoritate judeţului şi starostelui de neguţători.

În principiu, orice marfă care intra în Bucureşti trebuia să plătească vamă. Dacă ea era adusă spre a fi vîndută în tîrg, plătea aşa-zisa *vamă mare*, dacă era numai tranzitată, atunci plătea *vama mică*. Ea se percepea în bani — în genere 3 la sută — uneori însă, la anumite produse ca lămîile şi portocalele, în bani şi în natură. Erau şi mărfuri scutite de vamă; astfel, pieile care se aduceau de către tabaci pentru argăsit sau de cizmari pentru talpă, precum şi „legumile şi zarzavaturile" ce se aduceau în tîrg „cu spinarea", cum citim în tariful vamal din 1 ianuarie 1803. Cîteodată, ca, de pildă, în tariful din 1 ianuarie 1811, în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, această scutire de vamă se extindea la un număr considerabil de produse şi articole, atît alimente, cît şi cherestea, lemne de foc, dogărie, fîn, rogojini, ceară etc. Iar la cele pentru care se plătea, vama era mai redusă decît în celelalte oraşe. Prin această măsură se urmărea să se asigure Bucureştilor o aprovizionare abundentă şi la preţuri mai mici. Regimul vamal al capitalei includea şi 12 sate din împrejurimile imediate; aceasta pentru a se evita încercările de sustragere de la plata vămii, prin descărcarea mărfii într-unul din satele limitrofe şi apoi transportarea ei pe furiş în oraş.

Toate prăvăliile, de orice fel, de la pivniţele de vin pînă la prăvăliile tăbăcarilor, cizmarilor şi ale celorlalţi meşteşugari, plăteau darea domnească numită „fum", „galben de fum" sau „fumărit", de la fumul care ieşea pe coşul casei. La 11 februarie 1659, Mihai Radu — aşa îşi zicea, în amintirea lui Mihai Viteazul, Mihnea al III-lea — dă poruncă „voao fumarilor carii scrieţi de fum acii la oraşul domniei-mele la Bucureşti" să lase în pace pe toţi posluşnicii şi pe toţi morarii mănăstirii Sf. Troiţă. Darea era de trei categorii, aşa cum ne arată ordinul lui Nicolae Mavrocordat, din 20 noiembrie 1724: prăvăliile şi pivniţele mari plăteau cîte 5 taleri anual, cele mici cîte 2 taleri şi jumătate, iar „slujitorii — adică ostaşii — cei ce au prăvălii şi vînd vinuri", cîte 1 taler şi 33 de bani, „după cum au fost obiceiul şi mai dănnainte vreme". Erau scutite cîte o pivniţă de fiecare boier mare sau velit şi de fiecare mănăstire mare, precum şi o pivniţă a eclesiarhului de la biserica domnească. „Iar alţi popi i [şi] diiaconi i grămătici să de cu toţii", încheie ordinul. În epoca mai veche, probabil în veacul al XVI-lea şi la începutul celui de al XVII-lea, această dare se pare că a fost de un galben, adică de 200 de bani, în timp ce leul sau talerul avea 133 şi, de la o vreme, 120 de bani; aşa s-ar explica expresia „galben de fum" pe care o întîlnim în documentele veacului al XVII-lea.

Pivniţele erau supuse la o serie de dări. În afară de fumărit, mai plăteau *cămănărit*, *bani de păhărnicie*, *vamă domnească şi agească*, *ort vătăşesc* şi erau obligate să desfacă şi *vinurile domneşti*. Cămănăritul, dare care, la început, s-a aplicat pe „camenele", adică „pietrele" de ceară — blocuri sau „sloiuri" de o formă şi greutate determinată — s-a extins apoi şi la vin. La 1 ianuarie 1695, Constantin Brîncoveanu hotărăşte să se ia această dare de la oricine va vinde vin în Bucureşti, „veri de la boiari mazili, veri de la sutaşi, veri de la căpitani, veri de la iuzbaşi, veri de la călăraşi,

veri de la dărăbanţi, veri de la cămărăşei, veri de la slujitori, veri de la săimeni, de la căzaci, veri de la lefegii, veri de la călugări, veri de la popi, veri de la diiaconi, veri de la turc, veri de la ţigan sau măcelar, ce fel de om va vinde vin într-acest tîrg"; vor fi scutite, ca şi la galbenul de fum, numai cîte o pivniţă de fiecare boier mare şi mănăstire mare. Cămănarii vor trebui de asemenea să aibă grijă ca să măsoare circiumarii cu „ocale drepte"; pe cei ce „i-ar prinde cu ocale mai mici" să-i globească, adică să-i amendeze cu 300 de bani (un galben şi jumătate). Banii de păhărnicie erau o taxă pe care o plăteau pivniţele în folosul marelui paharnic şi ai subalternilor acestuia, păhărniceii. Vama agească se lua în folosul marelui agă, însărcinat cu paza capitalei şi cu supravegherea breslelor, iar ortul vătăşesc, în folosul vătafului de cîrciumari; îl plăteau şi „scaunele" de carne pentru vătaful de măcelari. La 25 aprilie 1754, Constantin Racoviţă scuteşte un asemenea scaun al preoţilor, diaconilor, cîntăreţilor şi grămăticilor de la cele două biserici din Curtea domnească „de fumărit, de vamă, de erbărit şi de ortul vătăşesc şi de alte angarii". Iar la 5 decembrie 1758, Scarlat Ghica, acordînd lui Theofilact vel-clucer de arie, dregător „procopsit şi cu ştiinţa învăţăturii elineşti", scutire de dări, include în această scutire şi o pivniţă a respectivului, „aici în oraşul Bucureşti"; ea e scutită „de fumărit, de cămănărit, de vamă domnească i agească, de vin domnesc, de ortul vătăşesc"... Cizmarii plăteau o taxă specială, *ciohodăritul*, în folosul, integral sau parţial, al ciohodarului, adică al dregătorului care avea grijă de încălţămintea voievodului şi a personalului curţii. Nu ştim la cît se ridica taxa ce se lua pentru „starostea de neguţători", nici aceea cuvenită „judeţului" din Bucureşti. Cei care vindeau marfă cu cotul, deci postavuri, pînzeturi, mătăsărie, piei argăsite etc., erau supuşi la darea *cotăritului* sau cotăriei. La 19 februarie 1699, Constantin Brîncoveanu dă o „carte de cotărie" „slugilor domnii-meale cotarilor... să umble în toată ţara... pre la toate tîrgurile să scrie cotăria de la tot omul cine se va afla vînzînd marfă cu cotu şi să ia cotărie de la tot omul ori fie sutaş, au slujitor, au neguţător, ori cămărăşel, au armean, au jidov veri chiproviceni, au ce fel de om ar hi şi va vinde marfă cu cotu, au ertat [adică scutit], au neertat, au cu cărţile domnii-meale iscălite, de la toţi să aibă a luarea cotărie, de nume po [cîte] bani 142. Iar cojocarii i mătăsarii să dea pre jumătate po bani 71, după obicei. Iar pre carii i-ar afla vînzînd marfă cu cotul mai mic au ascunzînd cotăriia, ca să nu-ş dea adetul, pre unii ca aceia să-i globească cu... bani 300 şi să-i facă certare după vina lui, după obicei."

O dare asemănătoare era *cîntăritul;* ea se plătea pentru mărfurile care se cîntăreau cu cîntarul oficial, al domniei. Pe vremea lui Brîncoveanu ea reprezenta zece bani de fiecare sută de ocale.

Pentru întreţinerea „podurilor", adică a „podinelor" cu care erau pavate străzile mai de seamă din oraş, s-a plătit o dare specială. Ea poartă chiar acest nume de „*podine*" în documentul din 15 ianuarie 1765 privind pe negustorii braşoveni din Ţara Românească. Mai tîrziu i se spune şi „*podărit*". La finele veacului al XVIII-lea, podăritul e echivalent cu „accizele" de mai tîrziu: o taxă pe mărfurile ce intră în oraş, taxă variabilă în raport cu natura mărfii; nu sînt scutite nici spirtoasele, nici vinul. Se adaugă la aceasta şi o taxă la exportul anumitor articole ca pieile de iepure şi ceara, iar în 1802 podăritul e alimentat şi de o adiţională de o para la leu la toate lefurile slujbaşilor.

O categorie separată de obligaţii ale negustorilor erau acelea în legătură cu primirea „musafirilor", adică a oaspeţilor oficiali. În asemenea ocazii stăpînii de prăvălii trebuiau să contribuie la procurarea obiectelor necesare precum covoare, pahare, aşternuturi. Documentul din 8 ianuarie 1701, dat de Brîncoveanu negustorilor braşoveni şi reprodus mai sus (p. 347), aminteşte de „covoară" şi „păhară"; în ce priveşte „aşternuturile", citām un act din 15 ianuarie 1765, de la Ştefan-vodă Racoviţă, referitor tot la negustorii braşoveni; între dările de care sînt scutiţi este şi „cheltuiala aşternuturilor ce să fac la mosafiri". De obicei, negustorii dădeau bani cu care se procurau obiectele trebuincioase; cîteodată însă le dădeau chiar în natură. În documentul din 8 ianuarie 1701 e amintită şi obligaţia „rişilor", adică a blănurilor de ris, blănuri preţioase, care serveau atît la împodobirea caftanelor ce se dăruiau de către domni dregătorilor turci veniţi cu treburi la noi sau oaspeţilor de seamă, cît şi la confecţionarea hainei scumpe ce se oferea sultanului în fiecare an, la sărbătoarea Bairamului. Pentru comparaţie, citām obligaţia preoţilor moldoveni de a da fiecare anual ierarhului de care depindeau *o blană de vulpe sau de jder*, precum şi aceea a ierarhilor lor — episcopi şi mitropolit — de a aduce, la numire, domnului „oareşicare obişnuite pocloane, adecă covor, *rîşi*, cafea şi zahăr": ne-o spune *Condica de obiceiuri* alcătuită la Iaşi în 1762.

Dar în afară de aceste obligaţii precise, arătate cu numele lor, mai sînt şi altele, cuprinse — în actul din 8 ianuarie 1701 — sub termenii generali de „*cheltuiale* de dau neguţătorii... şi *orînduiale*... şi *sataral*e ce să pun aici în oraş pre mahalale şi pentr-alte tîrguri"; uneori se mai întrebuinţează şi termenul, expresiv, de „mîncături", precum şi acela de „năiame". E vorba, în cazul sataralelor şi năiamelor, de dări sau impozite excepţionale care se „aruncau" sau „cădeau" în anumite împrejurări asupra acestora şi altfel serios impuse categorii de contribuabili; ele aveau deci un caracter întîmplător, nu obişnuit, periodic.

Dintre preoţii bucureşteni care plăteau şi ei „birul", ca şi ceilalţi orăşeni, şi erau ţinuţi să dea şi mitropolitului darea „untdelemnului", o situaţie privilegiată au avut aceia ai Bisericii — după Grigore I Ghica,

ai bisericilor — domneşti de la Curtea Veche. Ştefan Cantacuzino, prin hrisovul său solemn din 27 aprilie 1714, scuteşte pe „toţi preoţii şi diaconii ţărâi" — deci şi pe cei din capitală — de toate dările către vistierie, rămînînd să dea numai ierarhilor lor — în cazul nostru mitropolitului — „poclonul cel obicinuit" de un „ughiu" sau galben unguresc de cap pe fiecare an. Scutirea e reînnoită de Niculae Mavrocordat în 1716 şi de fratele său Ioan în 1718; mai tîrziu, din cauza greutăţilor financiare, s-a revenit însă asupra ei, preoţii plătind din nou dări.

Ca o curiozitate, semnalăm cele două dări puse de arghirofilul fanariot Ion-vodă Caragea, care căuta să scoată bani cu orice preţ, pe două categorii sociale declasate: puşcăriaşii şi femeile de moravuri uşoare. El instituie pentru cei dintîi „birul temniţei", iar pentru celelalte birul „femeilor rele"; se aştepta ca ultimul să producă anual circa 100.000 de piaştri.

Ca şi în atîtea alte domenii, Regulamentul Organic introduce, şi în domeniul fiscal, o nouă rînduială. În locul mulţimii de dări anterioare, desfiinţate, stabileşte, pentru negustori, „*patenta*"; ea era de trei „clasuri" sau „stări": 1) 240 de lei anual pentru angrosiştii sau neguţătorii „cu ardicata", care făceau comerţ şi cu străinătatea; 2) 120 de lei anual pentru angrosiştii sau detailiştii („cu amăruntul"), care lucrau numai în ţară; 3) 60 de lei pentru detailiştii ce ţin „prăvălii prin oraşe". Meşteşugarii plăteau şi ei patentă, dar numai de două „clasuri": „meşterii cei mari", 90 de lei anual, iar „meşterii obişnuiţi", 50 de lei. Ceilalţi orăşeni plăteau „dajdia personală" sau „capitaţia" în sumă de 30 de lei anual de cap de familie, cu excepţia „nobleţei", adică a boierilor, „neamurilor" şi „postelniceilor", precum şi a preoţilor care erau cu toţii scutiţi. „Mazilii", aparţinînd „nobilităţii mici", plăteau 45 de lei anual de cap de familie. Din toate aceste dări, Bucureştii primeau a zecea parte sau, după expresia Regulamentului, „zeciuiala patentelor şi a capitaţii tuturor lăcuitorilor dajnici ai oraşului". Se mai adăugau apoi, ca venituri, „acsizurile" compuse din taxe pe următoarele articole introduse în tîrg: vinul, rachiul, spirtul, tabacul (pentru prizat) şi tutunul; taxele variau în raport cu cantitatea. Astfel, pînă la 10 vedre de rachiu se plătea 1 leu, între 10 şi 50 de vedre, 5 lei, iar peste 50 de vedre, 10 lei. Pentru aceleaşi cantităţi de spirt taxa era de 3, 15 şi 30 de lei. Diferenţă enormă se constată între tabacul şi tutunul străin şi cel din ţară: primul plătea 4, respectiv 2 lei de oca, în timp ce al doilea numai 15, respectiv 10 parale, adică nici a zecea, respectiv a opta parte.

Treptat, cu creşterea nevoilor oraşului şi cu devalorizarea leului, aceste taxe sporesc şi se înfiinţează altele noi. Prin hotărîrea din 8 aprilie 1843 se *dublează* acsizurile pe vin şi „spirturi", se percepe cîte un sfanţ sau „sfanţih" (de la *zwanzig*, piesa de 20 de creiţari) de fiecare pereche de cărţi de joc vîndută — e vremea cînd jocul bîntuie cu furie — şi se instituie o taxă de 4 parale de fiecare vită înhămată la carul cu produse ce intră în oraş. O nouă sporire a acsizurilor se înregistrează la 30 mai 1852, şi faptul se va mai repeta încă de cîteva ori pînă la desfiinţarea lor, în 1903, cînd sînt înlocuite prin fondul comunal. Dintre noile dări comunale care se înfiinţează în a doua jumătate a secolului al XIX-lea relevăm pe aceea de 4%, instituită în 1866, asupra veniturilor proprietăţii clădite. Se mai adaugă, în acest răstimp, taxa pe birje şi trăsuri, pe servitori, pe cîini şi o sumă altele. Dar, cu toate acestea, banii nu se ajung; bugetul e, foarte adesea, deficitar. Şi e vorba numai de cheltuielile curente; pentru investiţii — apă, canal etc. — se fac împrumuturi, ale căror anuităţi — amortismente şi dobînzi — înghit o mare parte din veniturile comunale. De la 312.203 lei în 1869, la un buget de 3.842.946, aceste anuităţi cresc în 1906 la 5.953.206 lei şi 15 bani dintr-un total de 12.619.428 lei şi 20 de bani; adică de la 8,21% la 47,25%; în 37 de ani, datoria publică a comunei s-a înşesit aproape, atingînd cifra de 112.049.000 de lei aur, Devalorizarea ce a urmat după primul război mondial a redus considerabil valoarea anuităţilor la împrumuturile comunale interne, iar inflaţia de după cel de-al doilea război mondial le-a redus, practic, la zero. Se poate spune că, în august 1947, primăria nu mai avea, de fapt, datorii interne decurgînd din vechile împrumuturi.

Înainte de Regulamentul Organic, Bucureştii n-au avut un buget general care să cuprindă atît salariile. cît şi cheltuielile de materiale; existau diferite instituţii care-şi aveau veniturile lor speciale strînse în „cutia" respectivă; aşa au fost „cutia cişmelelor", „cutia podurilor", „cutia milelor", „cutia obştirilor". Prin Regulament — articolul 22 al capitolului referitor la „sfaturile orăşeneşti" — se prevede ca „mădulările", adică membrii sfatului orăşenesc, întruniţi în fiecare an, la începutul lunii octombrie, împreună cu mitropolitul, „prezidentul înaltului divan", vornicul oraşului şi „deputatul judeţului Ilfov", să alcătuiască, pînă la 20 ale lunii, „budgetul anului următor"; acest „budget" — subliniem neologismul — cuprinzînd „toate veniturile şi cheltuielile" e trimis spre aprobare marelui vornic (ministrului de interne), care-l restituie pînă la 1 noiembrie, spre a fi „pus în lucrare".

Bugetul oraşului Bucureşti a crescut continuu: de la 7.161.564 lei vechi sau 2.291.700,48 lei noi (aur), cît era prevăzut la venituri în 1866 — dată la care demnitatea de primar şi de consilier începe a fi retribuită — ajunge atît la venituri, cît şi la cheltuieli la 12.619.428,20 lei noi (aur) în 1906, adică de circa cinci ori şi jumătate mai mult. Din această ultimă sumă, însă, 5.953.206,15, deci 47,25%, era afectat, după cum am arătat, datoriei publice a oraşului — dobînzi şi amortizări — aşa încît pentru cheltuielile de administraţie şi întreţinere nu mai rămîneau decît 6.666.222,05. Ceea ce era modest cînd comparăm cu bugetele capitalelor europene — exceptînd

pe cele din Balcani — era însă apreciabil în raport cu bugetele Bucureştilor din deceniul ce a urmat primului război mondial. Într-adevăr, din cauza devalorizării leului şi a faptului că creşterea impozitelor n-a ţinut pasul acestei devalorizări, ţinînd apoi seamă de împrejurarea că oraşul a sporit mult atît ca populaţie, cît şi ca întindere, aceste bugete postbelice au reprezentat mult mai puţin, pe cap de locuitor şi hectar, decît cele antebelice. Din această cauză şi lucrările edilitare au suferit, iar salariile au reprezentat mult mai puţin. În schimb, a sporit mult numărul funcţionarilor, mai ales după ce s-au introdus primăriile de sector. În 1931, numărul total al funcţionarilor comunali era de 1.899 (o mie opt sute nouăzeci şi nouă), adică de *şapte ori* mai mult faţă de 1906, în timp ce populaţia nu sporise decît cu puţin mai mult de *două ori*. Şi în perioada dintre 1919—1939 creşterea bugetului comunal a continuat, cu excepţia anilor de criză. De la 1.400.929.481 lei la venituri şi 1.520.601.513 lei la cheltuieli în 1931—1932 — cu un deficit deci de 119.672.032 lei — el a ajuns în 1939—1940 la 1.903.590.947 încasări efective, cu un excedent bugetar de 42.007.927 lei. La sfîrşitul acestei perioade, Bucureştii aveau un buget superior unora dintre ministere ca, de pildă, Ministerul de Afaceri Străine sau Ministerul Lucrărilor Publice. În 1963 el a atins cifra cea mai ridicată: 1.932.679.000, adică, în raport cu puterea de cumpărare, de circa patru ori bugetul din 1939—1940. Şi, nemaiexistînd datorie publică, sumele, importante, care altădată mergeau la plata anuităţilor — amortismente şi dobînzi — se împart acum între investiţii, acţiuni social-culturale şi salarii. Trebuie să se adauge apoi, la capitolul investiţiilor, şi contribuţia benevolă, în ore-muncă, pe care o prestează cetăţenii, în special în cartierele de margine, spre a contribui la dotarea străzilor cu toate elementele confortului citadin: pavaj, apă curentă, canalizare, lumină electrică. Din cei 1.932.679.000 lei prevăzuţi în bugetul pe 1963, nu mai puţin de 927.880.000, adică 48%, au fost destinaţi acţiunilor social-culturale. Investiţiile prevedeau realizarea, în acel an, a 14.000 apartamente, peste 200 săli de clasă, 5 cinematografe, un hotel modern şi nouă unităţi medicale. Debitul de apă potabilă urma a creşte cu 80.000 metri cubi zilnic, reţeaua de apă cu 36 km, aceea a canalelor cu 30 km, iar termoficarea cu 16 km. Acest program a fost îndeplinit în cea mai mare parte.

PECETEA SAU STEMA ORAŞULUI

Pentru a da un caracter de autenticitate „cărţilor" sau documentelor emise de judeţ şi de cei 12 pîrgari, se aplica pe ele „pecetea" oraşului. Într-un act inedit din 2 iulie 1687, de la Dragotă judeţul, prin care se adevereşte că „jupînul Iorga Corbul neguţătoriul" a cumpărat pe 50 de galbeni „ughi" (ungureşti) nişte locuri de casă în Bucureşti de la Tudor croitorul şi nepoata acestuia Antona, după ce se înşiră martorii — preoţi, dregători, meşteşugari, ca „eu, Toma zăbunarul" — se adaugă la urmă: „Şi pentru credinţa, pus-am şi pecetea oraşului, ca să se crează". Această pecete n-a fost una şi aceeaşi de la început pînă la sfîrşit. Prima pe care o cunoaştem reprezintă pe Maica Domnului cu pruncul în braţe. Aşa apare ea, de pildă, pe documentul din 1578 al lui Stan judeţul. De jur împrejurul efigiei, se citeşte o inscripţie în limba slavă: „сию печѧто карошн Букурещи"; în româneşte înseamnă: „Aceasta [e] pecetea oraşului Bucureşti". Mai tîrziu, în secolul al XVII-lea, găsim altă pecete: ea înfăţişează Bunavestire, care e totodată şi hramul Bisericii domneşti de la Curtea Veche, ctitoria lui Mircea Ciobanul. În partea superioară, în stînga, e reprezentat soarele, în dreapta luna. Inscripţia, adeseori, e în româneşte; astfel, de pildă, în pecetea de pe documentul inedit din 20 mai 1634, de la Dumitru judeţul şi cei 12 pîrgari, citim: „Pecete Bucureştilor". În secolul al XIX-lea, în vremea Regulamentului Organic, asistăm la o nouă schimbare; pecetea sau stema are acum un caracter laic, în conformitate cu noua concepţie politică şi cu spiritul nou ce însufleţeşte administraţia; ea reprezintă o femeie în picioare, cu pieptul încins de o eşarfă şi ţinînd în mînă cumpăna dreptăţii: e imaginea noii municipalităţi. În 1862, femeia stă pe scaun şi, în afară de cumpăna dreptăţii, are, în mîna cealaltă, spice şi flori. Doi ani mai tîrziu, în 1864, se decretează o nouă stemă, în care chipul alegoric al femeii e înlocuit prin chipul sfîntului Dumitru, desigur, în legătură cu sfîntul Dimitrie Basarabov, ale cărui moaşte, aduse din satul bulgar Basarabov, în timpul războiului din 1768—1774, se păstrau la Mitropolie şi care devenise, între timp, patronul Bucureştilor. Noua stemă cuprinde şi chipul unui cioban însoţit de cîinele său, aluzie la legendarul întemeietor al oraşului. După primul război mondial, comisia heraldică, autoarea noilor steme ale judeţelor şi oraşelor ţării, a înzestrat şi capitala cu o stemă nouă, mai complicată şi repetînd unele elemente: pe un scut albastru, „timbrat" sau încununat cu o coroană murală cu 7 turnuri de argint şi cu un vultur negru ţinînd crucea în cioc, e o acvilă de aur încoronată şi „cruciată", adică purtînd şi ea crucea în cioc, cu ghearele şi ciocul roşii, avînd în gheara dreaptă o sabie de argint şi în cea stîngă un sceptru de aur. Pe pieptul acvilei e un scut roşu, iar pe scut, de argint, sfîntul Dumitru, ţinînd o suliţă în mîna dreaptă şi o cruce în mîna stîngă. Sub ghearele acvilei, o banderolă ondulată cu inscripţia: „Patria şi dreptul meu". După proclamarea Republicii Populare Române, această stemă, suprimată, n-a fost încă înlocuită printr-una nouă, spre deosebire de stema ţării.

BIBLIOGRAFIE

I. *Județul și pîrgarii.* 1. Damian P. Bogdan, *Cărți orășenești inedite de la județii și pîrgarii Bucureștilor*, în *Bucureștii Vechi*, I—V (1930—1934), p. 98—102; 2. P.P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești*, București, 1947, p. 161—218; 3. Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650*, în *Studii*, 1956, nr. 2—3, p. 57—72; 4. Paul Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655*, București, 1962, 83 p. in 16°.

II. *Dregători domnești.* 5. G.A. Tacid, *Prefecții Poliției capitalei de la 1859—1905*, București, 1905, 33 foi in f°; 6. T.G. Bulat, *Boeriile—slujbe din Țările Române la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea*, în *Arhivele Basarabiei*, IV (1932), p. 32—46; 7. Const. C. Giurescu, *„Canalul lui Alexandru-Vodă Ipsilanti"*, în *Rev. ist. rom.*, XI—XII (1941—1942), p. 1—8; 8. Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureștilor*, în *Studii și cercetări științifice. Istorie*, Iași, XIII (1962), I, p. 129—138.

III. *Sfatul orășenesc. Primăria. Sfatul popular.* 9. Fr. Damé, *Bucarest en 1906*, București, 1907, IV + 548 p. in 8°; 10. C. Moisil, *Primul sfat orășenesc al Bucureștilor*, în *Bucureștii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 136—154; 11. Emanoil Hagi Mosco, *O casă veche boierească în mahalaua Colței: Fosta primărie*, în *Bucureștii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 80—86; 12. Paul Lahovary, *Elemente monografice ale Pieței Amza*, București, 1937, 93 p. in 8°; 13. *București. Ghid*, București, 1962, 392 p. in 8° și planșe; 14. Paul Cernovodeanu, *Considerații privitoare la organizarea administrativă a orașului București în secolele XVI—XVII*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964, p. 159—176.

IV. *Aprovizionarea orașului.* 15. Virgil Drăghiceanu, *O piatră de hotar a vechilor București*, în *Bul. Com. mon. ist.*, IV (1911), p. 107; 16. N.Iorga, *Versuri nouă ale lui Ienăchiță Văcărescu*, în *An. Acad. Rom. Mem. secț. ist.*, s. 2, t. XXXV (1913), p. 165—173; 17. A Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, București, 1930, XII + 366 p. in 8°; 18. Dr. I. Solomon, *Istoricul aprovizionării cu apă potabilă a orașului București*, în *Igiena*, V (1955), nr. 4, p. 69—79; 19. Dr. N. Vătămanu, *Fîntîna de la Filaret*, în *Glasul Bisericii*, XX (1961), 3—4, p. 361—367; 20. Const. C. Giurescu, *Istoricul ctitoriilor bucureștene ale lui Nicolae-vodă Mavrogheni*, în *Bis. ort. rom.*, LXXX (1962), 3—4, p. 339—380; 21. G. Potra, *Alimentarea cu apă a Bucureștenilor de altădată*, București, 1957, 54 p. (ms.).

V. *Dări, taxe și bugete bucureștene.* 22. *Anuarul statistic al Municipiului București, 1931—1936*, București, f.a., XXIII + 500 p. in 4°; 23. C.Moisil, *Bucureștii-Vechi. Schiță istorică și urbanistică*, București, 1932, 48 p. in 4°; 24. Artur Gorovei, *București*, în *Enc. rom.*, II, București, 1938, p. 546—559; 25. *Încasările Municipiului București în 1939—1940 sînt cele mai mari din ultimii 15 ani*, în *Gaz. mun.* (1940), nr. 433; 26. Milan Popovici, *Aspecte din istoria finanțelor orașului București*, București, 1960, p. in 8°; 27. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul, Condica de porunci a visteriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii și materiale de istoria medie*, V (1962), p. 353—503.

VI. *Pecetea sau stema orașului.* 28. Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol.II, București, 1956, p. 498—501. 29. Emil Vîrtosu, *Sigilii de tîrguri și orașe din Moldova și Țara Românească*, în *Analele Universității C.I. Parhon*, București, Seria științe sociale, 1956, nr. 5, p. 131—155; 30. Emil Vîrtosu, *Sigilii de corporații bucureștene*, în *Studii și cercetări de numismatică*, III (1960), p. 347—374.

●

MAHALALE, CARTIERE, MICRORAIOANE. „PODURI" ŞI PODURI. ULIŢE, STRĂZI, BULEVARDE ŞI MAGISTRALE. TÎRGURI, OBOARE, MAIDANE ŞI PIEŢE

În 1798, „catagrafia politiei Bucureştilor" indică un total de 93 de mahalale repartizate în 5 „plăşi", şi anume: 26 de mahalale în plasa Tîrgului, 15 în plasa Gorganului, 18 în plasa Broştenilor, 18 în plasa Tîrgului de Afară şi 16 în plasa Podului Mogoşoaiei.

În afară de împărţirea administrativă pe *plăşi*, care se constată documentar abia in secolul al XVIII-lea, a mai existat, în Bucureşti, o alta, mult mai veche, pe *enorii* sau *mahalale*. Ea servea, pe de o parte, la localizarea proprietăţilor, în caz de vînzări, cumpărări, amaneturi etc., pe de altă parte, la strîngerea dărilor şi la plata eventualelor „gloabe" sau amenzi, constituia, în sfîrşit, sub raportul religios, o delimitare a credincioşilor care ţineau de o biserică, formînd „poporul" ei. Acest ultim termen e cel mai vechi; el face parte din fondul romanic al limbii *(populus)* şi a căpătat accepţiunea religioasă menţionată mai sus încă din primele vremuri ale creştinării populaţiei din Dacia. Mai tîrziu, accepţiunea se extinde şi ajunge să însemne şi totalitatea locuitorilor supuşi unei autorităţi oarecare. Cu acest înţeles îl întîlnim în „nartul" din 5 decembrie 1802, unde sacaua de apă costă 4 parale „în poporul agiei", adică în tîrgul propriu-zis, în centru, şi 5 parale „în poporul spătăriei", adică în restul oraşului. Termenul de „enorie" apare în acte din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Astfel, la 18 noiembrie 1590, Mihnea-voievod întăreşte lui Liver casap şi fiilor lui o ocină cumpărată cu 4.600 de aspri gata „de la orăşenii din Bucureşti, *din enoria popei Comino*". Un locuitor din această enorie, anume Vişan, omorîse un om, faptă pentru care vodă luase „o deşugubină deplină din această enorie care este mai sus zisă", cu alte cuvinte, o amendase colectiv. „Enoriaşii", la rîndu-le, ca să se despăgubească, vînd averea numitului Vişan, adică ocina pe care o cumpără casapul Liver. Tot în 1590, acelaşi voievod întăreşte mănăstirii Sf. Dimitrie „din Bucureştii de sus" (ѡт горни букꙋрещи) „trei prăvălii şi cu pivniţă şi cu tot locul împrejurul prăvăliilor, *în enoria popei Matei*", cumpărate de răposata mamă a voievodului, Ecaterina, de la Nica Grecul şi soţia sa, cu 18.000 de aspri, apoi un al doilea rînd de case, în aceeaşi enorie, cumpărate iar de ea, de la Dumitru postelnicul, cu 8.000 de aspri şi, în sfîrşit, un al treilea rînd *„tot în enoria popei Matei"*, cumpărate de aceeaşi de la Ghica din Cernavoda cu numai 300 de aspri. E interesant de relevat şi împărţirea Bucureştilor în „de sus" şi „de jos" care apare în acest ultim document — împărţire similară aceleia a ţării Moldovei şi a o sumă de sate — dar care n-a prins deoarece, admisibilă într-o vreme cînd oraşul era puţin întins şi cînd părţii de jos, din luncă, i se putea opune cea de sus, de la nord de Curtea domnească, ea n-a mai putut servi la o localizare adecvată atunci cînd oraşul s-a lăţit în toate direcţiile, ocupînd, mai tîrziu, şi malul înalt din dreapta Dîmboviţei.

MAHALALE SAU CARTIERE

O dată cu accentuarea influenţei turceşti, termenul „enorie" e înlocuit, în actele domneşti şi orăşeneşti, prin acela de „mahala", care înseamnă, în limba arabă şi apoi în cea turcă, „parte de oraş", „cartier". Pentru întîia dată îl întîlnesc într-un act inedit din 18 iunie 1626, prin care Alexandru-voievod (Coconul) întăreşte lui Radu logofătul un loc de casă cumpărat cu 1.400 de aspri „şi cu ştirea vecinilor din mahala" (ѡт махала). Îl găsesc apoi într-o serie de acte inedite din deceniul următor, între altele, în acela din 5 aprilie 1635, de la Matei

Basarab; voievodul întărește bisericii lui Ghiorma banul un loc în oraș, unde a fost vechea curte a lăcașului, loc pe care îl revendicase „popa Gavril de la biserica Ghiormei banul... cu toți negustorii *și cu toată mahalaua* (и cѢ всѢ махалаωа)". Locuitorii unei mahalale se numesc *mahalagii*; cuvîntul, terminat printr-un sufix caracteristic turcesc — compară cu cafegiu, bragagiu, iaurgiu, tutungiu — se întîlnește încă în veacul al XVII-lea. La 30 septembrie 1691, Constantin Brîncoveanu se adresează printr-un act, „ție, județ de aici den București cu 12 pîrgari ai tăi... voi să căutați să vă strîngeți tot la un loc și să mergeți cu *mahalagii* den... [loc alb] să faceți adeverință pentru un loc de casă den mahalaoa... [loc alb] care au fost al lui Miho ceaușul și l-au fost dat domnia-mea, cu casă cu tot, bocarinului domnii-meale Ianache vel-căpitan za [la] lefegii, și acum s-au sculat unii și alții de au făcut case pă acel loc". Să cerceteze deci și să-l hotărnicească.

Numărul mahalalelor a mers crescînd, pe măsură ce se înmulțea populația și se întindea orașul. Nu știm cîte vor fi fost în veacul al XVI-lea, nici în al XVII-lea; nu ni s-au păstrat catagrafii din acea vreme. Prima indicație precisă este din timpul lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782); izvoare contemporane — lucrările lui Nicolae Villara și Manasse Eliad — arată că Bucureștii erau împărțiți în 67 (șaizeci și șapte) de mahalale. Două decenii mai tîrziu, în 1798, „catagrafia politiei Bucureștilor" arată 93 (nouăzeci și trei) de mahalale repartizate între cele cinci „plăși", și anume: 26 de mahalale, cu 1.663 de case, în Plasa Tîrgului; 15, cu 1.136 de case, în plasa Gorganului; 18, cu 1.498 de case, în plasa Broștenilor; 18, cu 1.021 case, în plasa Tîrgului de Afară și 16, cu 1.092 de case, în plasa Podului Mogoșoaiei; în total, 6.346 de case, sau, socotind cîte 5 persoane de casă — cifra medie obișnuită în asemenea calcule — 31.730 de locuitori, ceea ce arată încă o dată că cifrele oficiale ale vistieriei erau *sub* realitate. Catagrafia bisericească din 1810 indică 89 de mahalale, așadar, cu 4 mai puțin. Iar Dionisie Fotino, în lucrarea sa *Istoria vechii Dacii*, întemeindu-se pe o catagrafie din 1815, afirmă că Bucureștii au 123 de mahalale, ceea ce, raportat la catagrafia din 1798, ar însemna un spor de 30 mahalale în 17 ani. Pe de altă parte, o catagrafie a „ruptașilor", din ianuarie 1821, așadar șase ani după aceea din 1815, arată în capitala țării numai 81 de mahalale, deci cu 42 mai puțin. Asemenea variațiuni în plus și în minus nu se pot explica decît dacă admitem, pe de o parte, că numărul mahalalelor a fost sporit, la recensămîntul din 1815, de sub vodă Caragea, din considerente financiare, divizîndu-se unele din cele cu mai mulți contribuabili, iar pe de altă parte, că în 1810 s-au contopit cîteva din mahalalele mici, cu puțini locuitori, cum erau acelea din jurul *banurilor*, și că în 1821 nu existau ruptași în toate mahalalele Bucureștilor, ci numai în unele din ele. O cifră este sigură, și anume, aceea dată de Borroczyn în planul său din 1852: 105 (o sută cinci) mahalale, înșirate fiecare cu numele ei. Față de 1798, cînd „catagrafia" le dă iarăși pe fiecare cu numele respectiv, constatăm un spor de 12 mahalale.

Ca o particularitate, fără consecințe de lungă durată, relevăm faptul că, în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829, Bucureștii erau împărțiți în nouă plăși, și anume: Tîrgul-de-Sus și de Jos, Tîrgul de Afară, Mogoșoaia-de-Sus și de Jos, Gorganul-de-Sus și de Jos, Broștenii-de-Sus și de Jos.

În privința *numelor* mahalalelor, putem deosebi mai multe categorii. O mare parte sînt în legătură cu biserica, privind fie vreun lăcaș, fie vreun cleric — vlădică, arhimandrit, protopop sau simplu „popă". Cităm astfel mahalaua *Sfîntul Gheorghe-Vechi*, după biserica respectivă, una din cele dintîi mahalale ale Bucureștilor, atît sub raportul vechimii, cît și al numărului de locuitori. Era în „inima tîrgului", cuprinzînd numeroase ulițe de meșteșugari și negustori, precum ulița abagiilor, a bărbierilor — venea „mai în sus de casele Bărăților", după cum ne spune un document inedit din 13 noiembrie 1725 — a boiangiilor, a lăcătușilor, — pe lingă pușcărie și în vecinătatea Curții Vechi — a mărgelarilor, a lăptăreselor, pe care Gion o așeza greșit pe malul drept al Dîmboviței, ea aflîndu-se în realitate, potrivit unor acte inedite din 6 iunie 1724 și 15 decembrie 1781, „aproape de casele Bărăților" sau „pe din dosul Bărăției", apoi ulița „care mearge la carăle cu peaște", cum citim în actul din 3 martie 1724, ulița „unde se frînge hierul în colțu" — după expresia hotărniciei din vremea lui Brîncoveanu — „ulița Bărăților", unde „Gligorie Grozea cupețul — adică negustorul — ot București" vinde Mitropoliei la 12 aprilie 1746 „doao prăvălii i un loc sterpu de o prăvălie", pe 120 de taleri noi, bani gata, ulița și ulicioara căldărarilor și încă o seamă altele. Această mahala a Sfîntului Gheorghe-Vechi numără, potrivit catagrafiei din 1798, 335 de case: este, la acea vreme, cea mai populată din oraș. A doua, sub raportul numeric, cu 209 case, vine mahalaua vecină, a *Sfîntului Gheorghe-Nou*, din jurul ctitoriei brîncovenești. Alături este mahalaua *Sfîntul Sava*, după mănăstirea care a adăpostit, în chiliile ei, „Academia" înființată de Constantin Brîncoveanu. Un document din 27 aprilie 1664 ne spune că în această mahala „au fost mai dă nainte vreme scaunele dă carne ceale vechi, in țigănie"; ea fusese deci, în veacul al XVI-lea, un cartier periferic, în care locuiau țiganii și unde se tăiau vitele. Tot în partea veche a orașului erau alte două mahalale numite după biserici: *mahalaua Bisericii Grecilor* și *mahalaua Bisericii de Jurămînt*. Cu privire la cea dintîi, amintită documentar în 1685 și situată în porțiunea cuprinsă între actualele străzi Doamnei, Smîrdan, Stavropoleos și o linie paralelă cu Calea Victoriei, în spatele Zlătarilor — Biserica Grecilor, azi dispărută, se afla unde a fost Conservatorul — cităm actul din 7 martie 1688 prin care Șerban Cantacuzino

întărește „lu Iane, nepotul Ghinei neguțătoriul Matraca“, și feciorilor lui jumătate dintr-o „pimniță de piatră aici în orașul domnii-meale în București, în măhălaoa Bisericii Grecilor, la uliță, pre lîngă casa Mihalcii croitorul, cu locul și cu casele care sînt pe pimniță“. Mahalaua Bisericii de jurămînt, la apus de Curtea Veche, e amintită documentar în 1687, februarie 28; numele și-l trage de la biserica din cuprinsul ei — existentă, într-o formă restaurată, și azi în dosul actualului Palat al Poștelor — biserică în care jurau martorii și megieșii înainte de a aduce mărturia lor la judecată. Într-un document inedit de la Iane județul și cei 12 pîrgari (1627—1629) se arată că un loc de casă din București era situat „aproape de apă, de în sus de morili domnești, intre ră... [rupt] *jos de beserecа ce au fost de jurămînt*“. Ceea ce înseamnă că, în acel moment, jurămîntul se făcea în altă parte, poate fiindcă biserica se ruinase sau arsese în „răutățile“ abătute asupra orașului sub Mihai Viteazul și în deceniile următoare. În această mahala erau vechile așezări ale boierilor Bălăceni, așezări care, după tradiția consemnată în cîntecul popular, ar fi datat de la întemeierea orașului. De aceea i s-a mai zis și *mahalaua Bălăceanului*, nume sub care apare în catagrafia din 1798, unde e trecută cu 130 de case. A mai purtat și numele de *Sf. Dumitru* — în lista din 1852 a lui Borroczyn — după hramul bisericii. La 28 februarie 1745, printr-un zapis inedit, Radul postelnicul Fărcășanul și cu frate-său Șerban vînd „dumneaei jupîneasii Saftii Oreascăi... locul caselor“ lor „în mahalaoa lui Sfeti Dimitrie“. Imediat în vecinătate, spre sud-vest, se afla *mahalaua Sfîntului Spiridon-Vechi*, avînd numai 12 case în 1798 și numită astfel după mănăstirea a cărei biserică, sub nivelul străzii, se mai vede și astăzi, dincolo de Dîmbovița, la capătul Căii Victoriei. Tot în Plasa Tîrgului, adică în cuprinsul orașului vechi, mai erau încă cinci mahalale purtînd nume în legătură cu lăcașuri bisericești: 1. mahalaua *Sărindarului*; 2. *Sf. Niculae din Șelari*; 3. *Sf. Ioan Nou*; 4. *Biserica Doamnei*; 5. *Sibilelor*. Cea dintîi era în jurul bisericii Sărindar, biserică despre care avem o primă mențiune în actul din 26 februarie 1615; cîțiva ani după aceea, la 15 septembrie 1622, un „Dumitru Sîngelinge“ vinde lui Pătru stegarul un „loc di casă denaintea Sărindarului“ cu 7 ughi, bani gata. Documentele amintesc mahalaua în 1675; în 1798 ea numără 30 de case; este trecută în catagrafia din acest an, sub numele corupt de „Schinderul“. Și alte numiri de mahalale bucureștene au fost notate greșit de autorul sau copistul catagrafiei, probabil un grec, nefamiliarizat bine cu toponimia orașului. Citim astfel: „Giani David“ în loc de Ceauș David și „Radul Giani“ în loc de Radul Ceauș; tot astfel, „Selea-Nouă“ și „Selea-Veche“ în loc de Delea, „Botocainul“ în loc de Boteanul, „Stezarul“ și „Brazoianul“ în loc de Stejarul și Brezoianul. Iar în plasa Gorganului trece o mahala „Ledeagad“ (лєдѣгад), care trebuie să fie tot o lectură greșită. Mahalaua Sf. Nicolae din Șelari e amintită în 1676; are, în 1798, 110 case; săpăturile arheologice întreprinse recent lîngă biserică arată aici o străveche așezare (vezi mai sus, p. 39). Cea de a treia se întindea în jurul bisericii ridicate de Ioan Croitorul în 1766, după 12 august, din jos de Curtea domnească; ea e trecută cu 76 de case în catagrafia din 1798. Mahalaua Biserica Doamnei, cu numai 40 de case, e numită astfel după ctitoria, din 1683, a doamnei Maria, soția lui Șerban Cantacuzino; aceea a Sibilelor, cu 35 de case, după biserica cu Sibile, adică avînd zugrăvite aceste prezicătoare ale antichității pe pereții exteriori. La 9 februarie 1772, căpitanul Ianache, ginerele „răposatului popei Iordache protopopul“, lasă Mitropoliei printr-o „diată“ inedită casele „din mahalaoa Sivilelor“ rămase de la soția sa; între martori e și „popa Costandin ot Sivile“. În plasa Gorganului purtau nume în legătură cu lăcașurile bisericești mahalalele: 1. *Sf. Elefterie*, numită în 1821 și Sf. Lefter; 2. *Biserica Albă*, zisă și „ot Schitul“ (Maicilor) sau „din Postăvari“; 3. *Schitu Măgureanului*; ele aveau, în catagrafia din 1798, 79, respectiv 102 și 42 de case. Un anunț publicat în *Vestitorul românesc* din 15 iunie 1843 ne arată că mahalaua Schitu Măgureanu se mai numea atunci și Cișmegiu. În plasa Broșteni erau în aceeași categorie mahalalele: 1. *Sf. Spiridon-Nou*, după impunătorul lăcaș al Ghiculeștilor; 2. *Sf. Ecaterina*, după vechea mănăstire din veacul al XVI-lea, închinată la Muntele Sinai. Pentru Plasa Tîrgului de Afară cităm mahalalele: 1. *Sf. Vineri*, zisă și Hereasca, după ctitoria, mai veche, a Agăi Niță, trecută în secolul al XVIII-lea sub oblăduirea boierilor Herești. Cu privire la această ctitorie relevăm și numele slav de „sviati Petca“ [*petca* — a cincea (zi), deci vineri], pe care-l are ea într-o „diată“ inedită din 22 martie 1631; printre martori figurează „popa Ivan de la s[via]ti Petca și popa Thanasie de la s[via]ti Ilie“. 2. *Pantelimonul*, după biserica cu acest hram, existentă în 1752 și înlocuită în 1790, în timpul războiului ruso-autriaco-turc, sau cum spune pisania, „în răzmiriță“, de una nouă, ctitori fiind preotul Ivan de la Silivestru, Costandin logofătul Borănescu și „alți pravoslavnici creștini“. În sfîrșit, în plasa Podului Mogoșoaiei sînt mahalalele: *Biserica Dintr-o Zi*, purtînd un nume care e mai vechi decît ctitoria din 1702, a doamnei Marica Brîncoveanu; dovadă, actul din 17 aprilie 1696 prin care Constantin Brîncoveanu întărește lui Ianache Văcărescul vel-agă un loc de casă în București în „*mahalaoa de la Bisearica Dentr-o Zi*“, lîngă ulița cea mare ce vine de la Sărindar, loc cumpărat de la Voinea lefegiul, Sava seimenul și alții pe 255 de taleri; 2. *Biserica Ienei*, după lăcașul vecin, ridicat în veacul al XVII-lea pe timpul, se pare, al lui Antonie-vodă din Popești, de Iana Sărmăgioaica și refăcut, în piatră, de Safta, soția vel-logofătului Pană Negoescu, fratele doamnei Marica; pisania poartă data de 1 august 1724. Amîndouă aceste mahalale sînt mici; catagrafia din 1798 le trece cu 23, respectiv 24 de case.

La aceste 19 mahalale, care-şi iau numele de la lăcaşurile religioase din cuprinsul lor şi care figurează în catagrafia din 1798, se adaugă încă 10 cu acelaşi fel de nume, dar pe care le găsim în lista din 1852 a lui Borroczyn. E vorba anume de mahalalele: 1. *Anton*, din jurul bisericii cu hramul acestui sfînt, de lîngă Curtea Domnească, biserică distrusă de năprasnicul incendiu din 1847 şi care n-a mai fost refăcută; 2. *Sf. Ilie*, din jurul bisericii de lîngă Podul Calicilor (Calea Rahovei), ctitorie de prin 1745—1748 a călugărului Isaia Novăceanu şi a rudelor sale pe locul alteia mai vechi; 3. *Schitul Maicilor*, din preajma lăcaşului ridicat în 1726 de Tatiana Hagi-Dina, în călugărie maica Timothea; 4. *Stavropoleos*, după numele gingaşei ctitorii din 1724 a lui Ioanichie, mitropolit de Stavropolis; s-ar putea însă să fie numai forma prescurtată a numelui „Hanul Stavropoleos", cu care apare mahalaua în 1798; 5. *Sf. Ştefan*, după ctitoria cu acest hram, din 1768, de lîngă Podul Vergului (Calea Călăraşi); 6. Tot *Sf. Ştefan*, dar din cealaltă extremitate a oraşului, din jurul bisericii numite şi Cuibu cu barză; 7. *Troiţă*, alta decît Sf. Troiţă, *ambele* figurînd în lista lui Borroczyn. E vorba probabil de mahalaua din Dudeşti, din preajma lăcaşului care avea acelaşi hram ca şi mănăstirea Radu-Vodă; 8. [*Sf.*] *Vasile*, în jurul bisericii cu acest hram, terminate de zidit în 1847, septembrie, în locul alteia mai vechi, pe Podul Mogoşoaiei, aproape de Capul Podului, în faţa actualului Muzeu „George Enescu"; 9. *Visarion*, în jurul vechii biserici cu acest hram, din septembrie 1797, azi în ruină, de pe strada Visarion, lîngă Bulevardul Ana Ipătescu; alături de vechiul lăcaş s-a zidit unul nou în 1910—1913; 10. *Sf. Voivozi*, în jurul ctitoriei ridicate în 1817 de Stoian băcanul, fiul lui Petre Steneţ Gabroveanu, pe Calea Tîrgoviştei (Calea Griviţei).

Dacă o serie de mahalale bucureştene s-au numit după lăcaşurile bisericeşti din cuprinsul lor (vezi şi fig. 209), altele şi-au luat numele de la unii din slujitorii mai de seamă ai acestor lăcaşuri. În această categorie intră, potrivit catagrafiei amintite, următoarele nouă: 1. *Popa Hierea* (sau Fierea). E primul nume al mahalalei Sibilelor, dat după primul ctitor al bisericii, devenit, în călugărie, monahul Filoteu. În 1758, martie 4, Bîrcă cojocarul, printr-un act inedit, vinde jupînului Ştefăni, tot cojocar, „casele şi cu pivniţa şi cu prăvăliia de la uliţă... în mahalaoa popii Fierii". În 1798, în catagrafia oficială, mahalaua poartă numele dublu: „Popa Hierea-Sibilele"; 2. *Popa Radu*, în plasa Gorganului, avînd 165 de case în 1798; 3. Iarăşi *Popa Radu*, în plasa Podului Mogoşoaici, cu 72 de case la data catagrafiei. Ca să nu se confunde cu omonima ei din plasa Gorganului, această mahala şi-a schimbat numele în *Manea Brutaru*, după ctitorul care a înălţat în 1787 actuala biserică; 4. *Popa Soare*, în plasa Tîrgului de Afară, cu 64 de case în 1798; i se spune aşa de la preotul care va fi refăcut lăcaşul zidit în 1744 de Iane cupeţul din Buzău sau va fi păstorit aici vreme îndelungată; 5. *Popa Nan*, în aceeaşi plasă, după numele unuia dintre primii ctitori (vezi mai sus, p. 100). În această

Fig. 209 — Vedere panoramică a Bucureştilor dinspre Filaret, la jumătatea secolului al XIX-lea. De remarcat mulţimea turlelor de biserici. Litografie după un desen de R. Bielitz (B.A.)

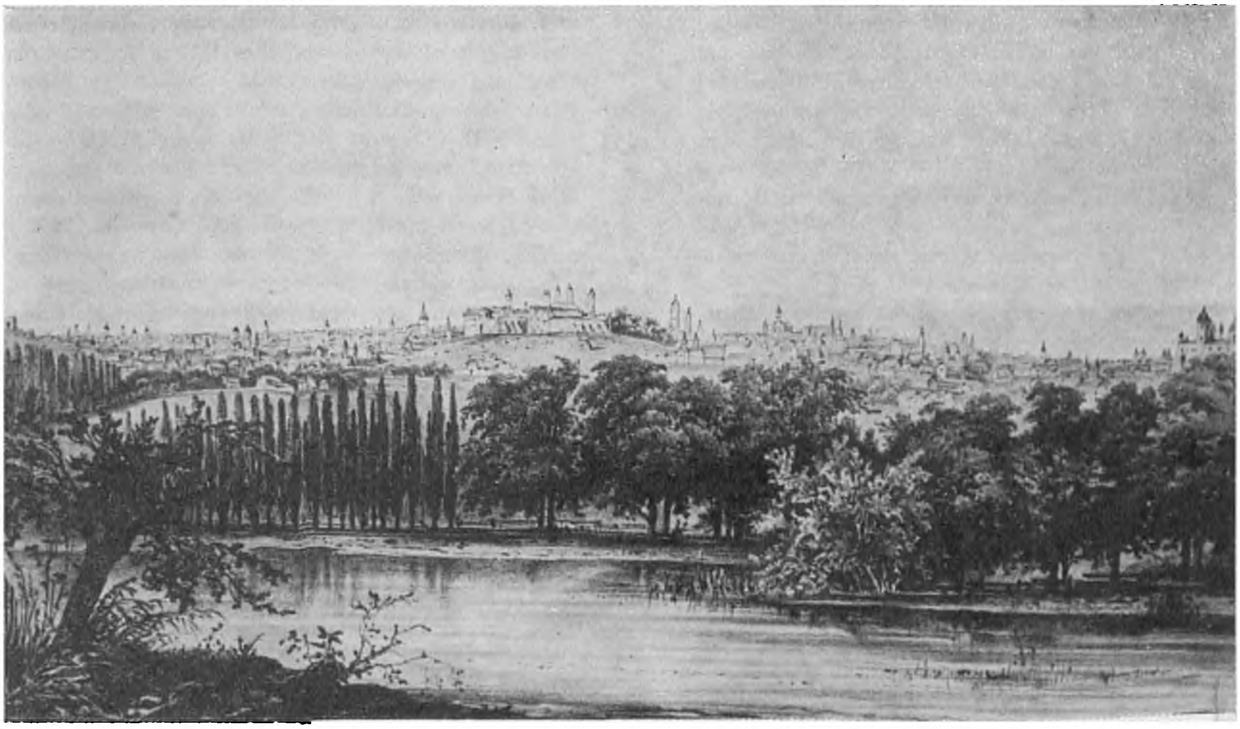

mahala, trecută cu 90 de case la 1798, a fost şi un *mecet* turcesc — de aici numele străzii; au fost de asemenea livezi de duzi — o astfel de livede, întinsă, a avut, după tradiţie, însuşi preotul Nan — şi s-au crescut viermi-de-mătase; o seamă de străzi păstrează încă, în numele lor, amintirea acestei îndeletniciri: strada Duzilor, strada Borangic, strada Gogoşi — azi Teleajen — strada Inişor şi strada Mătăsari; alături e parohia, altădată mahalaua, *Mătăsari*; 6. *Popa Cozma*, în plasa Podului Mogoşoaiei; pomenită documentar în 1774, cu 121 de case în 1798. Venea în partea de nord-nord-vest a oraşului unde aveau proprietăţi Ghiculeştii. În lista lui Borroczyn, din 1852, apare cu acelaşi nume; 7. *Popa Petre*, în aceeaşi plasă, cu 59 de case în 1798; e pomenită în acte încă din 1754; 8. *Popa Dirvaşi*, tot în plasa Podului Mogoşoaiei, cu 76 de case în 1798; biserica acestui popă, pe Calea Victoriei, poartă azi numele de Biserica Albă; iar partea dinspre miazănoapte a mahalalei, la Piaţa Romană, se pare că se numea pe la 1780 *Mahalaua postelnicului Firu*; 9. *Popa Ivaşcu*, în aceeaşi plasă; e trecută cu 82 de case în catagrafia din 1798. Dar în afară de acestea nouă, au mai fost în Bucureşti o serie întreagă de alte mahalale numite după unii preoţi ai bisericilor respective; ele nu figurează în amintita catagrafie. Ne referim anume la: 10. *„Mahalaoa popei lu Gherghe"*, amintită în „cartea" inedită din 1626, mai 15, a lui Dumitru judeţul, privitoare la o vînzare de loc de casă; nu ştim unde venea; 11. *„Mahalaua popei Anghel"*, de care pomeneşte documentul inedit din 1628, octombrie 2, referitor la „o casă cu loc imprejur"; nici despre aceasta n-avem alte detalii; 12. *„Mahalaua popei Mantii"*, amintită în cartea inedită din 15 februarie 1677 a lui „Toma judeţul ot varoş [oraşul] Bucureşti", prin care întăreşte mănăstirii Sf. Ioan un loc de prăvălie. Această mahala era totuna cu aceea a Zlătarilor. În „carte" se precizează: „un loc de prăvălie în Zlătari, în mahalauoa popei Mantii"; 13. *Popa Stoica*, amintită documentar în 1693; biserica fiind refăcută în 1710 de un grup de boieri, între care şi vel-vornicul Pătraşcu Brezoianul, mahalaua a luat numele acestuia din urmă; 14. *Popa Stoian*; aşezarea acestei mahalale e precizată de actul inedit din 22 iunie 1720 prin care Tănase iuzbaşa şi fiul său vînd lui „Cîrstea logofătul, armăşălul dă vistierie", cu 25 de taleri, casa ce au „în Bucureşti, în mahalaoa popei lui Stoian, *lingă podul cel mare ce merge la Tirgul de Afară*"; casa fusese cumpărată de vînzători „dă la fămeae lui Toader ce-au fost iuzbaşă de olăcari". Aşadar, mahalaua venea în preajma Căii Moşilor de azi; 15. *Popa Rusu*, pomenită mai întîi în 1718, apoi cu prilejul prădăciunilor şi omorurilor înfăptuite de o bandă de turci in 1769; era în jurul bisericii care pînă azi păstrează acelaşi nume; 16. *Popa Negru*, pomenită tot în 1769, cu acelaşi prilej; actul oficial turcesc o numeşte „Cara-Papaz"; 17. *Popa Ivaşcu*; e numele vechi al mahalalei numite apoi Antim. Despre acest preot ne vorbeşte un act inedit din 1 iulie 1713 prin care Costandin logofătul, fostă „slugă" a băncsii Maria Milescu, dăruieşte, împreună cu soţia sa Smaranda, mitropolitului Antim Ivireanul şi ctitoriei acestuia, bisericii Tuturor Sfinţilor „care să face acum" un loc al lor, vecin cu locul bisericii. Îl aveau, la rîndul lor, prin cumpărătoare, „de la popa Ivaşcu, care a fost tot dintr-acea mahala, care au fost preot mai înnainte aici în Bucureşti, într-această mahala". De altfel, ni s-a păstrat chiar zapisul, inedit, de vînzare, din 15 iunie 1696, al acestui „preut", devenit „Iosif călugărul". Aflăm din el că a vîndut lui Costandin logofătul „casele... de aici den Bucureşti, *din mahalaoa noastră*, cu tot locul curţii, cu grădina cu pometul, şi cu pimniţa din curte, şi cu jitniţa, şi cu toate dichisele ce sîntu pre lîngă case" cu 145 de taleri. În preajma splendidului lăcaş al lui Antim — înlocuind o modestă biserică de lemn a lui Staico paharnicul Merişanul — îşi avuseseră şi-şi aveau încă aşezările — case şi locuri — boierii Rudeni, Merişani şi Mileşti. Chiar ctitoria lui Antim e ridicată pe locul dăruit, la 24 aprilie 1713, printr-o foarte frumoasă scrisoare-zapis, de Drăguşin vistiernicul Merişanul; 18. *Popa Istratie* e vechiul nume al mahalalei Biserica Doamnei, înainte ca soţia lui Şerban Cantacuzino să-şi fi înălţat ctitoria sa; 19. O situaţie similară găsim în mahalaua Bisericii Dintr-o Zi; vechiul nume al ei e *„Mahalaua părintelui popii Manii"*: aşa citim într-un act din 6 iunie 1670.

Tot în legătură cu feţe bisericeşti sînt numele următoarelor şase mahalale bucureştene: 1. *Vlădica*, din plasa Broştenilor, avînd, în 1798, 114 case; păstrează amintirea unui „vlădică", adică a unui mitropolit al ţării; relevăm că în partea opusă a oraşului, pe Dîmboviţa, cam în dreptul bisericii Sf. Elefterie, erau „morile vlădichii"; ele figurează şi în planul Borroczyn, din 1852; 2. *Filaret*, în regiunea Parcului Libertăţii şi a dealului de alături, după mitropolitul care a ridicat spre finele secolului al XVIII-lea vestita fîntînă de acolo. Mahalaua nu e trecută în catagrafia din 1798; o găsim însă în lista lui Borroczyn; 3. *Arhimandritul*, în plasa Broştenilor, este numele de-al doilea, din veacurile XVII—XIX, al mahalalei care, la început, s-a numit *Tirnov*, după mănăstirea de acolo; ea va fi avut un egumen mai cunoscut, cu rangul de *arhimandrit*. I s-a mai spus, în veacul al XVII-lea şi începutul celui următor, şi *Sfinţii Apostoli*, după hramul bisericii amintitei mănăstiri, biserică făcută din piatră de Matei Basarab şi refăcută în 1715 de Ştefan Cantacuzino. Părăsirea acestui nume din urmă a fost influenţată, probabil, şi de faptul că, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, mai exista, în plasa Broşteni, încă o mahala cu numele *Apostol* — ea e trecută în catagrafia din 1798 cu 99 de case; spre a nu se confunda, i s-a zis celei dintîi sau cu vechea denumire Arhimandritul, sau cu una nouă, a patra la rînd, *Dudescu*. Căci în această mahala şi-a avut aşezarea puternica familie întemeiată de Constantin Cantacuzino postelnicul;

casa lui a trecut apoi, prin căsătoria unei nepoate de fiu, în familia Dudescu; 4. *Protopopul* este și el un al doilea nume, mai nou, al mahalalei Oltenilor; se datorează protopopului Bucureștilor, Nicolae, care, în 1722, împreună cu Constantin Vătaful și o seamă dintre „mahalagii“, refac biserica Olteni; 5. *Hagiu*, în plasa Tîrgului de Afară, cu 57 de case în 1798, își ia numele de la un călugăr hagiu, care, după tradiție, trăia, pe vremea lui Brîncoveanu, în schitul — azi biserică — de pe Podul Vergului, lîngă actuala Hală Traian; 6. *Dichiu*, în plasa Podului Mogoșoaiei, cu 82 de case în 1798, păstrează amintirea unui călugăr „dichiu“, adică „econom“ sau administrator al bunurilor vreunei mănăstiri, călugăr care a ridicat, în 1773, ajutat și de alții, biserica de aici. În popor, mahalalei i se spunea *Tirchilești*: urmașii unui Tirchilă, care se așezase, se vede, cel dintîi prin partea locului, „bătuse parul“. Fiindcă era la marginea orașului, cu mahalagii care încă nu deprinseseră bine viața orășenească, bucureștenii au scos repede vorba: „parcă ai fi din Tirchilești“, vrînd să spună că nu ți-ai însușit încă deprinderile „subțiri“, că ești „mitocan“. Marele număr de mahalale ce poartă nume de ctitorii sau fețe bisericești se explică prin aceea că bisericile erau, de fapt, centrul cartierului respectiv: aici se adunau enoriașii, aici se ținea socoteala născuților, cununaților și morților — „registrele de stare civilă“ de azi; aici se puteau cunoaște mai bine ca oriunde toate schimbările intervenite în viața locuitorilor. De aceea, procedeul cel mai frecvent era acela de a numi mahalaua după lăcașul de închinăciune.

O altă categorie de mahalale poartă nume de *domni* și *domnițe*, date însă, o parte din ele, nu direct, ci tot prin intermediul unor lăcașuri bisericești. Astfel sînt mahalalele *Mihai-Vodă*, *Radu-Vodă* și *Mavrogheni*, după ctitoriile ridicate de acești voievozi. Tot astfel, mahalaua *Domnița Bălașa*, al cărei nume, după construirea bisericii, a înlocuit pe acela mai vechi de Prundul. La începutul Podului Mogoșoaiei, la Dîmbovița, a existat, în veacul al XVIII-lea, mahalaua *Șerban-Vodă*, numită astfel fiindcă în cuprinsul ei se afla o așezare a acestui voievod. Știm faptul din zapisul cu data de 28 octombrie 1761 pe care biv-vel medelnicerul Toma Cantacuzino îl dă „la cinstita mîna dumnealui neanii Pîrvului Cantacuzino vel-logofăt“. „Avînd eu — spune Toma — aici în București, în mahalao[a] lui Șerban-Vodă casele meale părintești (ce sînt făcute de răposatul moșul mieu Șerban-voevod)“, face schimb, dîndu-le lui Pîrvul, și primind de la acesta „casele dumisale din mahalaoa lui Mihai-Vodă“ și, pe deasupra, trei mii de taleri. Locul caselor lui Toma mergea „în lungu din pod pînă în Dîmboviță, iar în lat din zidul păharnicului Costandin Florescul pînă în ulucile stolnicului Mihai Bărbătescul, și cu grădina de peste apa Dîmboviții“.

Alte mahalale poartă numele cîte unui boier, dregător, ostaș sau locuitor mai de seamă care-și avea așezarea în cuprinsul ei. Din această categorie fac parte nu mai puțin de 23 de mahalale: 1. *Bălăceanu* e numele cel vechi al mahalalei Bisericii de Jurămînt, zisă și Sf. Dumitru (vezi mai sus, p. 354); 2. *Colțea*, între mahalalele Sf. Gheorghe-Nou, Scaune și Sf. Sava, poartă numele clucerului Colțea Doicescu din secolul al XVII-lea, pe al cărui loc a ridicat Mihai Cantacuzino în 1703—1707 spitalul numit și astăzi Colțea. Prima mențiune a mahalalei e din 1669; 3. *Crețulescu*, în jurul bisericii cu același nume, e numele vel-vornicului Iordache Crețulescu, ginerele lui Constantin Brîncoveanu și ctitorul, din 1722, al frumosului lăcaș de lîngă Palatul Republicii; 4. Tot de la un vel-vornic brîncovenesc, Pătrașco Brezoianu, este și numele mahalalei *Brezoianu*; o întîlnim cu acest nume într-un act din 1757; 5. Un alt boier al lui Brîncoveanu, anume Vergul, a dat, după toate probabilitățile, numele său mahalalei *Vergului*; ea are 26 de case în 1798. 6. Pe lîngă Dîmbovicioara, pe malul drept al Dîmboviței, exista în 1730 mahalaua *Golescului*, după numele unuia din membrii vestitei familii. Un act inedit din acest an, noiembrie 2, amintește de casele în care locuia Ștefan vtori-portar, case aflătoare „lîngă Dîmboviță, supt malul Mitropoliei, în mahalaoa Golescului“. Tot așa i se zicea și în 1806, cînd casele respective sînt determinate ca aflîndu-se „în mahalaoa Golescului, lîngă Dîmbovicioară“. În apropierea ei, între mănăstirile Sfinții Apostoli și Antim, se afla mahalaua *Dudescului*, după neamul boierului Radu Dudescul, ginerele stolnicului Constantin Cantacuzino; luînd de soție pe fiica acestuia Maria, ajungînd astfel stăpînul casei Cantacuzinilor, în care au locuit apoi urmașii săi timp de trei generații, mahalaua s-a numit Dudescu; e încă unul din numele acestei mahalale căreia i s-a zis la început Tîrnovul, apoi Sfinții Apostoli, Arhimandritul și Dudescul, unele din aceste nume fiind întrebuințate și simultan de către popor; 7. Un mare dregător, spătarul *Stelea*, ctitorul mănăstirii cu același nume, închinată la 7 martie 1582 lavrei Ivirului de la Muntele Athos, a dat numele său, fie direct, fie indirect, prin ctitorie, mahalalei Stelea, una dintre cele mai vechi ale Bucureștilor. Ea figurează cu 38 de case în catagrafia din 1798. Pictorul francez Charles Doussault, într-un articol publicat în 1854 în săptămînalul *L'Illustration*, evocă nostalgic mahalaua Stelea, „această mică lume... plină de originalitate și de poezie ciudată“, cu casele ascunse între salcîmi, împodobite cu clematită și viță-de-vie, unde a petrecut „ani fericiți“, a căror amintire îl leagănă adesea în mijlocul zgomotului orașelor trepidante din Apus. Își aduce aminte cu plăcere de „doulchiatsa“ (dulceața) ce i se servea — lisă de chitră și șerbet de trandafiri — și pomenește și el, în românește, dar cu ortografie franceză, zicala bucureșteană: „Dimbowitza apa doulché, tchiné béa nou se mai doutche“. După un alt dregător, iarăși de caracter militar, *Aga Niță*, contemporan cu Matei Basarab și ctitor al bisericii numite ulterior Sf. Vineri-Herasca, s-a

numit mahalaua de la întretăierea celor două mari artere: Podul Vergului (azi Calea Călărași) și ulița Dobrotesii (azi Calea Văcărești). Cîteodată i se zicea și mahalaua bisericii Agăi Niții: așa, de pildă, într-un document din 1695. Un zapis din 10 mai 1749, al Mariei, soția „răposatului Gheorghie mărgelariul din mahalaoa Aga Nițiia" (sic!) arată că numele vechiului ctitor se mai întrebuința la mijlocul secolului al XVIII-lea; el va fi apoi înlocuit de acela de „Sfînta Vineri", după biserică; așa o găsim atît în catagrafia din 1798, cît și în lista lui Borroczyn din 1852; 8. Tot de la un contemporan al lui Matei Basarab, căpitanul Răzvan, constatat documentar în 1644, se trage numele mahalalei *Răzvan*, una din cele vechi ale Bucureștilor. În 1798 ea are 94 de case; 9—10. Alți doi ostași, dar de rang mai mic, doi *ceauși* — tot așa se chemau însă și slujbașii plătiți ai breslelor de meseriași sau negustori, cei care îndeplineau hotărîrile staroștilor și strîngeau dările și cotizațiile breslașilor — au dat numele lor celor două mahalale *Ceauș Radu* și *Ceauș David*. Amîndoi se pare că au trăit pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea. Amintirea primului se păstrează pînă azi în biserica numită astfel; pomelnicul ei poartă data 1757, „ghenarie" 7. A celui de-al doilea n-a rezistat; deși lăcașul de lemn ridicat aici în prima jumătate a secolului al XVIII-lea de către Mihail Băbeanul, logofătul de taină, devenit în călugărie Macarie schimnicul, i-a purtat la început numele, și deși în 1766 mahalaua se numea Ceauș David, el a fost apoi înlocuit de acela al popii Dimii, unul din slujitorii mai de vază ai lăcașului — între timp nepotul lui Mihail, căpitanul de lefegii Panait Băbeanul înlocuise biserica de lemn printr-una de zid (1786) — pentru ca la urmă să se impună numele de Biserica *Icoanei*, existent și astăzi. Cu acest ultim nume găsim pomenită mahalaua în 1852, la Borroczyn. Merită să fie relevat faptul că Mihai Băbeanul adăugase ctitoriei sale și un așezămînt de binefacere, și anume, cîteva chilii în care erau adăpostite, dîndu-le și mîncare și îmbrăcăminte, o seamă de „femei sărace", dar „obraze mai alese și mai deosebite", cum citim în actul dat de Alexandru Ipsilanti la 1 mai 1775. Un așezămînt similar întemeiase el și la cea de-a doua ctitorie a sa, biserica Hagiul, unde erau de asemenea cîteva chilii destinate aceluiași scop. Fondurile necesare proveneau din venitul a „12 pogoane de vie în podgorie", a mai multor stupi și a unei „pivnițe de piatră cu 6 case, ce este la poarta domnească din sus, în mahalaua sfîntului Dimitrie", lăsate toate de Mihail Băbeanul celor două ctitorii. Dar aceste așezăminte de binefacere nu erau singurele în București. Mai existau încă patru chilii cu aceeași destinație la Biserica Dintr-o Zi — o știm din „cartea", datată 1 iunie 1783, a mitropolitului Grigore; de asemenea, două chilii zidite în 1810 pentru „sălășluirea celor săraci" la biserica Udricani; altele erau la biserica Sf. Ilie de lîngă Podul Calicilor; 11. Mahalaua *Staicul*, din plasa Broștenilor, trecută în catagrafia din 1798 cu 96 de case, poartă numele logofătului Staicu, ctitorul, împreună cu soția sa Despa, al bisericii Bradu-Staicu (1740), biserică refăcută în 1809 de un Apostol Velicu și în 1875 de enoriași; 12. De la un doctor, și anume, de la Spiridon Kristofi, popular *Spirea*, s-a numit mahalaua din deal, în care a locuit el și unde a ridicat biserica ce-i adăpostește mormîntul (vezi mai sus, p. 102). În 1798 ea are 108 case și figurează în catagrafie sub denumirea Spirea-n deal; 13—21. Nu avem indicații mai amănunțite asupra celor care au dat numele lor mahalalelor *Lucaci*, *Bărbătescul*, *Popescul*, *Boteanul*, *Silivestru*, *Delea*, *Iancul* și *Ghencea*. Mahalalei Lucaci, amintită într-o diată inedită din 15 septembrie 1754 și trecută cu 62 de case în 1798, i s-a zis, în secolul al XVII-lea și într-o bună parte a secolului al XVIII-lea, mahalaua *Totoescului*; într-o condică din 1806 găsim echivalența: „în mahalaua Totoescului, ce-i zice acum Lucaci". Cine va fi acest Totoescu — boier, negustor sau meșteșugar — nu știm, după cum nu știm nici cine a fost Lucaci, al cărui nume îl poartă pînă azi biserica. La această biserică, distrusă de incendiul din 1847 și refăcută de enoriași, a slujit ca dascăl vestitul Anton Pann (1798—1854); bustul lui, ridicat prin subscripție publică, se vede în fața lăcașului, spre stînga; pe soclu e săpat epitaful pe care și l-a compus singur: „Aci s-a mutat cu jale, în cel mai din urmă an, Care în cărțile sale, Se citește Anton Pann. Împlinindu-și datoria, Și talantul neîngropînd, Și-a făcut călătoria, Dînd în lume altor rînd". Mahalaua Bărbătescu, în partea de sud a orașului, avea numai 35 de case în 1798; numele i se trage probabil de la unul din membrii familiei boierești Bărbătescu, proprietar în partea locului. După mahala s-au numit și cele două biserici din cuprinsul ei, Bărbătescu-Vechi (c. 1784), refăcută în 1818 și, a doua oară, în 1858, și Bărbătescu-Nou, cunoscută azi mai ales sub porecla „Cuțitul de argint". Mahalaua Popescului e una din cele mai vechi din București, deși documentar apare abia în 1718; într-însa se afla jitnița sau magazia de grîne a domniei; tot aici și-au avut așezările evreii cei dintîi, spanioli, făcîndu-și și sinagogă. Detalii asupra acestei mahalale aflăm în două zapise din 1 februarie 1740 și 26 iunie 1746, ultimul fiind inedit. Prin cel dintîi, Aișea cadîna, fosta soție a răposatului Bairam-aga, căpitanul de lipcani, vinde cu 250 de taleri lui Iordache Canela, biv-vtori armaș, casa ei „în mahalaoa Popescului", casă vecină cu aceea a lui „Leondar portaru", cu a lui „Ștefan Călărașu" și a lui „Iane căpitanul de scutelnici". Iar prin cel de-al doilea zapis, Neagoe Gorgăneanul (de la Gorgan) și cu soția sa Ioana vînd lui Constantin Tuiungiul „o casă... aici, în mahalaua Popescului, la vale după jitnița domnească". În 1798, catagrafia arată 155 de case, deci o populație relativ deasă; e a treia mahala din București, sub raportul numărului locuitorilor, fiind întrecută numai de mahalalele Sf. Gheorghe-Vechi și Sf. Gheorghe-Nou. Numele ei vine, probabil, de la vreunul din

membrii vechii familii boiereşti din Popeşti, satul de la sud-est de oraş. Despre mahalaua *Boteanul* din plasa Podului Mogoşoaiei, trecută cu 39 de case în catagrafia din 1798, ne dă ştiri o hotarnică inedită din 24 martie 1764; ea priveşte un loc al Mitropoliei lung de 84 de stînjeni şi jumătate, deci circa 165 de metri, situat în această mahala „alăturea cu locul dumnealui Văcărescului, în jos spre biserica cu bradul pînă în uliţa ce vine pe lîngă gardul popei Vasilie". „Biserica cu bradul" este actuala biserică Boteanu ; numele pe care i-l dă hotarnica se explică prin prezenţa vreunui brad falnic alături de lăcaş, aşa cum va fi fost şi la biserica Bradu-Staicu ; spre comparaţie, amintim biserica Stejarul, din apropiere, fostă pe strada Luterană (în spatele Palatului Republicii). Din pricina bradului sau a pîlcului de brazi, i s-a mai zis acestei mahalale şi *Brazii*; cu acest nume apare ea într-un act din 1781, iulie 28, referitor la un loc de casă al lui Dumitru suilgi-başa, mai mare peste cişmele şi ape. De la care din membrii familiei Boteanu, cunoscută documentar de pe vremea lui Matei Basarab, s-a numit mahalaua şi, pînă azi, biserica, nu ştim. N-avem informaţii nici asupra lui Silivestru — boier? neguţător? — care a dat numele său mahalalei ce figurează cu 96 de case în catagrafia din 1798, nici asupra acelui Delea — compară cu Felea, Selea, Sulea, Straulea — de la care se trage numele celor două mahalale, cea veche şi cea nouă — ultima pomenită documentar în 1793 — şi avînd respectiv 86 şi 74 de case în 1798, nici asupra lui Iancu, de la care vine numele mahalalei Iancului, din plasa Tîrgului de Afară, avînd 62 de case în 1798, nici, în sfîrşit, asupra lui Ghencea, după care a fost botezată mahalaua Ghencii din lista lui Borroczyn (1852) şi de la care a rămas numele cimitirelor din partea locului. Va fi fost poate unul din neamul Burnăzeştilor, ctitorii de la 1820 ai bisericii Ghencea. Un act inedit din 1853, iunie 16, dă echivalenţa: „mahalaua biserica Ghenci ce-i zice şi Lupeşti". Din domnia lui Matei Basarab ni s-a păstrat un zapis inedit, cu data de 25 ianuarie 1643 prin care uncheşul Dobre, în călugărie Dionisie, dăruieşte mănăstirii Argeş „un loc în oraş în Bucureşti, loc de casă, cu pimniţă, cu îngrădişul... cumpărat de la Cazan, *în mahalaoa lu Rahni*". Cine a fost acest „Rahni", după care s-a numit mahalaua, ne-o spune un alt zapis inedit, din 29 aprilie 1626, privind cumpărarea a două răzoare de vie în oraş, „de la Dumitru judeţul din Bucureşti, *fiul lui Rahnea*". Numele nu era din cele obişnuite; la întărirea ulterioară, din 11 ianuarie 1655, a daniei unchiaşului Dobre, diacul domnesc nu l-a putut descifra, nu şi-a dat seamă de ce mahala e vorba şi a lăsat locul alb. Nu ştim încă unde venea această mahala — una din cele mai vechi pomenite documentar. De asemenea, nu putem preciza încă aşezarea mahalalei *Fraţilor*, ai cărei locuitori primesc la 5 august 1820 de la mănăstirea Radu-Vodă un loc pentru clădit biserică.

Două mahalale din Bucureşti au nume de femeie. Una este *Mîntuleasa*, numită astfel după „jupîneasa Manta, sora jupînului Manta cupeţul", şi după soţia acestuia din urmă, cele două ctitore ale bisericii respective (1733). La 4 octombrie 1781, jupînul Gheorghiţă mărgelarul din mahalaua Mîntulesii cumpără un loc cu pivniţă de piatră de la Safta logofeteasa, fiica popii Grigore din mahalaua Protopopului. La 1798 avea 28 de case, era deci o mahala mică şi relativ nouă. Mai mare şi mai veche era cealaltă mahala cu nume de femeie, *Dobroteasa*, situată în plasa Broştenilor şi numărind 102 case în catagrafia din 1798. Cine a fost Dobroteasa de la care şi-a luat numele mahalaua şi biserica, soţia cărui Dobrotă, nu ştim. În orice caz, mahalaua e mai veche decît 1736, data înălţării lăcaşului bisericesc de către vel-vistierul (?) Constantin Năsturel şi soţia lui Ancuţa, dar nu aşa de veche cum credea colonelul Pappasoglu, istoriograful Bucureştilor şi şezător în partea locului — o stradă-i poartă numele — care considera, fără dovezi, că biserica respectivă este „cea dintîi" în timp, adică cea mai veche a oraşului.

În legătură cu viaţa caracteristic orăşenească a meseriaşilor şi negustorilor sînt numele unei serii întregi de mahalale bucureştene — 27 la număr. Foarte veche e mahalaua *Tabacilor* sau tăbăcarilor, deşi prima menţiune documentară datează numai din 1652. Ei se aşezaseră mai întîi „din sus" de mănăstirea Sf. Ioan, deci cam pe unde sînt azi străzile Belvedere şi Domniţa Anastasia, în preajma unui „pîrîu" ce se vărsa în Dîmboviţa. Aici îi aminteşte o carte din 1666, decembrie 12, a judeţului Gherghina privind nişte locuri de casă ale mănăstirii: „unde sînt acum tabacii". Opt ani mai tîrziu, constatăm că se mutaseră: în 1674, decembrie 21, Duca-vodă, întărind zisei mănăstiri aceleaşi locuri de casă, precizează că ele se aflau „den sus de mănăstire, *unde au fost tabacii*". Pricina mutării trebuie să fi fost mirosul greu legat de meseria lor — tăbăcitul sau argăsitul pieilor; oraşul întinzîndu-se, ei ajunseseră în interiorul lui, de unde, la început, fuseseră la margine; aşa încît au trebuit să se mute, şi anume, s-au stabilit în partea de sud-est, tot lîngă Dîmboviţa, dar dincolo de Radu-Vodă, la periferie. Această ultimă aşezare a lor e numită în cronica lui Ion Dobrescu, în legătură cu incendiul de la 23 aprilie 1823, „mahalaoa tabacilor sîrbi". De aici s-au recrutat o bună parte din oamenii de nădejde ai revoluţionarilor de la 1848, precum şi din manifestanţii de pe Dealul Mitropoliei din preajma lui 24 ianuarie 1859. Veche este şi mahalaua *Zlătarilor*, adică a meşteşugarilor care lucrau aurul (*zlat*, în slavoneşte; de aici, Zlatna) şi argintul, deci a giuvaergiilor, iar nu a ţiganilor zlătari, cum s-a crezut de unii cercetători. Aşezată în partea de nord-vest a oraşului vechi, în Plasa Tîrgului, lîngă biserica Zlătari, ea este amintită într-un act din 1675, ianuarie 15, referitor la o casă şi o pivniţă, foste ale lui Necula Sofialiul. În 1798 ajunsese cea mai mică mahala din Bucureşti: avea numai 2 (două) case, restul de 16, care ţinuseră

tot de ea, formînd, la această dată, o alta, deosebită, numită *Hanul Zlătarilor*. În centrul comercial al orașului, în „inima tîrgului" , unde se aflau hanurile cele mari, mai există de altfel acum, la finele secolului al XVIII-lea, încă alte nouă mahalale formate printr-un procedeu identic, prin defalcarea adică, din mahalalele vechi, a acestor hanuri și a caselor din jurul lor; ele poartă, uneori, numele mătcii din care s-au desprins. Sînt astfel mahalalele: 1. *Hanul Sf. Gheorghe-Nou*, cu 64 de case; 2. *Hanul Grecilor*, pe locul unde a fost Conservatorul, cu 33; 3. *Hanul Constantin-Vodă*, pe locul Palatului Poștelor, cu 32; 4. *Hanul Stavropoleos*, în jurul bisericii, cu 28; 5. *Hanul Sf. Ioan cel Mare*, pe locul sediului central al CEC-ului (fosta Casă de depuneri), cu 24; 6. *Hanul Șerban-Vodă*, pe locul sediului central al Băncii Naționale, cu 19; 7. *Hanul Colței*, lîngă spital, tot cu 19; 8. *Hanul Filipescului*, la colțul format de Lipscani și Podul Mogoșoaiei, peste drum de Zlătari, cu 12; 9. *Hanul lui Zamfir*, în Blănari, lîngă mahalaua Șelarilor, iarăși cu 12. Foarte veche, printre cele dintîi, a fost mahalaua *Scaunelor* sau a *Măcelarilor*. Cu acest al doilea nume apare ea într-un act din 1 iulie 1695 dat de „noi, oroșanii, carii sîntem... vecinii locului unchiașului Stănilă din mahalaua Măcelarilor". Și aici s-a produs o deplasare, ca și la mahalaua Tabacilor, și anume, din preajma Universității de azi, unde vom găsi, în secolul al XVII-lea, în locul ei, mahalaua Sf. Sava (vezi mai sus, p. 353), s-a mutat spre răsărit, pe unde e actuala Stradă Scaune. I se mai spunea și mahalaua *Săpunarilor* deoarece, din seul vitelor tăiate, unii dintre mahalagii se îndeletniceau cu fabricarea și vinderea săpunului. Două acte inedite, din 7 și 8 iunie 1675, amintesc de „mahalagii de la biserica Săpunarilor" și de preotul „Costandin ot mahala[ua] Săpunarilor". Era străbătută de Bucureștioara, gîrlița ce izvora din balta Icoanei și se vărsa în Dîmbovița. În această mahala are loc o verificare a unei hotărnicii mai vechi, verificare despre care ne informează actul inedit din 3 februarie 1764, caracteristic nu numai pentru felul cum se proceda în asemenea împrejurări, dar și pentru unele aspecte ale vieții locale. Reproducem o parte a actului: „Și întii am început din piiatra ce s-au găsit de marginea podului a uliții ce merge la scaune[le] de carne, lîngă talpa casii Radului vătaf de pescari, și am pus altă piiatră noao în locul aceia, de către locul lui jupînu Dumitru Lehliu. Și de acolea am mersu drept înnainte, tot alăturea de locul Lehliului pînă în colțul ulucilor, în dreptul gîrliciului pimniții, și săpînd, am găsit piiatra cea veche îngropată drept colțul ulucilor, și am pus altă piiatră noao peste piiatra acea veche ce s-au găsit, rămîind piiatra cea veche supt uluce. Și de acolea puțin înnainte, în dreptul casii Niții Fuștășoa[i]căi [a soției unui fuștaș, soldat de gardă la Curtea domnească], iarăși săpînd, s-au găsit piiatra cea veche iar supt uluce și am pus altă piiatră noao în locul ei. Și de acolea drept înnainte pre lîngă ulucile Lehliului, prin gaura puțului și pre dinnaintea Besericii Scaunelor în podul uliții ce vine de la Colțea, unde au mărturisit popa Nicola de la Beserica Scaunelor că au fost piiatra cea veche și au perit, și au pus altă piiatră noao aproape de colțul casii lui Grigorie Grosul, unde au venit stînjeni 32 ce scrie în cartea de hotărnicie, adecă din piiatra aceasta pînă în bolovanul porții popei Tomei și s-au găsit magaziia cea de piiatră a lui Grigorie Grosul, cea de lîngă casă, pusă pe locul sfintei Mitropolii..." Alături de mahalaua Scaunelor era aceea numită *Scaunele pescarilor*, unde se desfăcea peștele sărat și proaspăt, adus de la baltă; ea figurează în catagrafia din 1798 cu 56 de case, în timp ce vecina are 89. Amintirea acestei mahalale se mai păstra, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, în numele străzii Pescăria Veche, nume schimbat apoi de edili fără înțelegere pentru trecutul orașului în General Florescu. Este posibil ca și numele mahalalei *Batiște* să fie în legătură tot cu Scaunele de măcelari; el ar designa locul bătut, bătătura sau ograda — sens existent încă în Transilvania — unde stăteau vitele aduse spre tăiere; aici ar fi fost deci cel dintîi *obor* al orașului, mutat apoi unde e acum biserica Oborul-Vechi și, după aceea, la Oborul-Nou pe locul Halelor Obor de astăzi. Gion explică altfel numele Batiștei, punîndu-l în legătură cu Constantin *Baptista*, dregătorul lui Radu Mihnea, și al lui Alexandru Coconul și stăpînul, după tradiție, al unei frumoase așezări (casă și grădină) în partea locului, așezare despre care n-avem însă nici o dovadă documentară. În sprijinul explicației care leagă numele acestei mahalale de numele unei persoane, vine documentul din 5 aprilie 1660, care menționează „biserica lui Batiște" (vezi mai sus, p. 102). Batiștei i s-a mai zis, spre finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, și *„mahalaua Mănciuleștilor"* — așa, de pildă, într-o însemnare din 1802, decembrie 1 — după neamul vătafului de măcelari Manciul, care, împreună cu soția sa Ilinca și cu alții, a ridicat, în 1763, biserica de zid, existentă și astăzi. Mahalaua *Olari*, a meșterilor și negustorilor de oale, se întindea pe unde este astăzi biserica purtînd acest nume; în 1798 avea 64 de case și aparținea plășii Tîrgului de Afară. *Oțetarii*, cei ce făceau și vindeau oțet, dăduseră numele lor unei mahalale din plasa Podului Mogoșoaiei; ea se alcătuia din 52 de case la data catagrafiei amintite. *Cărămidarii* au avut două mahalale: una mai veche, în partea de sud-est a orașului, unde o hotarnică din 4 iunie 1668 amintește „piatra drept Cărămizii" — sub acest ultim nume înțelegîndu-se probabil un sat separat la acea vreme, înglobat ulterior și devenit mahala — și o alta mai nouă, în extremitatea opusă a Bucureștilor, la nord de intrarea Dîmboviței în oraș (vezi și mai sus, p. 258). De breasla brutarilor se leagă de asemenea numele a două mahalale: una e *Manea Brutaru*, în jurul bisericii ridicate de acest staroste — mai înaintea lui îi zicea mahalaua Popa Radu — și cealaltă *Pitar Moșu*, nume mai nou, existent în lista din 1852 a lui Borroczyn, dar care nu figurează și în catagrafia din 1798; am întîlnit-o și

Planşa VII. O parte din mahalaua Radu Vodă. În fund, centru şi stînga, Mănăstirea Radu Vodă cu zidul înconjurător; în dreapta, Biserica lui Bucur. Case acoperite cu olane şi cu şindrilă; la casa din stînga, un puţ cu roată; în dreapta, lîngă drum, un puţ cu cumpănă.

Acuarelă de un anonim rus, pe la 1830 (B. A.)

sub numele de mahalaua *Pităresei:* aşa într-un act din martie 1831. *Şelarii,* meseriaşi şi negustori însemnaţi, erau mai ales în mahalaua cu acest nume, situată în partea veche a oraşului; o întîlnim documentar în 1676; după clădirea bisericii cu hramul Sf. Nicolae de către Pană Apostol, se întrebuinţează de obicei denumirea mahalaoa Sf. Nicolae din Şelari; cîteodată, însă, şi mahalaua Şălarilor, cum e, de pildă, în actul inedit din 8 martie 1750. De la un scorţar sau ţesător de scoarţe îşi trage probabil numele mahalaua *Scorţarului,* trecută în catagrafia din 1798 cu 44 de case. I s-a mai zis în secolul al XVIII-lea şi mahalaua Şerban-Vodă (Cantacuzino) din cauza casei şi bisericii pe care le-a ridicat acest voievod în cuprinsul ei. În lista lui Borroczyn o întîlnim sub forma plurală Scorţari, *simultan* cu mahalaua Şerban-Vodă. Ceea ce înseamnă că la mijlocul secolului al XIX-lea prin acest ultim nume se înţelegea o altă mahala decît aceea a Scorţarului, şi anume, o mahala în regiunea străbătută azi de Calea Şerban-Vodă. Tot de la un meşteşugar — dar nu direct, ci indirect, prin intermediul bisericii — îşi trage numele şi mahalaua *Manu Cavafu,* situată în partea de sud-est a oraşului şi menţionată în aceeaşi listă a lui Borroczyn. Înseamnă „Manu cizmarul", dar un cizmar care lucrează încălţăminte mai grosolană, ordinară, nu „subţire". Cred că tot un meşteşugar sau un negustor va fi fost şi acel Apostol Marinciu, al doilea ctitor al bisericii *Apostol* — piatra lui de mormînt situată în pronaos nu se mai poate citi — de la care şi-au luat numele atît lăcaşul, cît şi mahalaua, situată în plasa Broştenilor.

Negustorii şi precupeţii, cei ce se îndeletniceau exclusiv cu negoţul, nu erau şi meşteşugari, au dat numele lor, direct sau indirect, la cîteva din mahalalele bucureştene. În această categorie intră: 1. Mahalaua *Negustori* din plasa Tîrgului de Afară. O însemnare din 24 februarie 1751, pe o pravilă a lui Matei Basarab, arată că această pravilă aparţine „sfintei beserici din mahalaua neguţătorilor". În 1798 număra 34 de case; 2—3. *Precupeţii-Vechi* şi *Precupeţii-Noi,* două mahalale situate în Plasa Podului Mogoşoaiei, avînd, în 1798, 105, respectiv 42 de case; 4. *Lipscanii,* după numele negustorilor care desfăceau marfă de Lipsca (Leipzig); în catagrafia din 1798 e trecută cu 49 de case; 5. La o categorie asemănătoare de negustori, şi anume, la aceia care desfăceau marfă de Udrii (Adrianopol sau, turceşte, Edirne), deci la Udricani, trimite indirect numele mahalalei *Udricanul* — în 1852 *Udricani* — după „Udrecan (Udrican) clucerul", ctitorul bisericii; 6. Tot în această grupă intră şi mahalaua *Tîrgul de Afară,* după care s-a numit şi plasa; are numai 25 de case în 1798; în lista lui Borroczyn apare sub numele de *Oborul-Vechi.* Mahalaua *Oborului* e citată şi într-un act din 15 august 1822; 7. Semnalăm, în sfîrşit, că marele Tîrg al Moşilor a determinat numele bisericii şi mahalalei *Sf. Ion Moşi;* în lista lui Borroczyn o întîlnim sub forma uşor modificată *Ion Moşu.*

O categorie deosebită, sub raportul numelor, o formează mahalalele care arată aşezări de grupe etnice străine sau de români provenind din diferite părţi ale teritoriului naţional. Mahalaua *Olteni* a fost locuită la origine de oameni veniţi din Oltenia sau de pe malurile Oltului, de unul deci din numeroasele grupuri care s-au răspîndit în Muntenia şi Moldova de miazăzi. La 8 februarie 1696, Constantin Brîncoveanu dăruieşte lui Alexandru biv-vel postelnic „un loc de casă aici în oraşul domniei-miale în Bucureşti, în mahalaua ce se chiamă a Oltenilor, pre lîngă locul Radului tabacul, în lung spre biserică, stînjini 29"... O explicaţie similară trebuie să dăm şi pentru numele micii mahalale *Moldovenii,* din plasa Gorganului, avînd în 1798 numai 12 case; va fi fost o colonie venită sau adusă din Moldova, în împrejurări pe care nu le cunoaştem. Vechiul sat *Sîrbi,* încorporat în oraş şi devenit o mahala a lui — aşa apare în secolul al XVII-lea (vezi mai sus, p. 257) — arată o aşezare de sud-slavi, sîrbi sau bulgari. Nume caracteristice sud-slave se mai întîlnesc la locuitorii acestei mahalale încă la începutul secolului al XIX-lea. Astfel, de pildă, în zapisul inedit din 6 septembrie 1814, prin care „Anastasiia, mătuşa lui Neculai Dogaru", vinde „dumnealui jupîn Iliie Papistaşu" o casă cu locul ei şi cu o „prăvălioară", „în faţa uliţii, în mahalaoa Sîrbilor", printre martori figurează şi „Enciu", ginerele Anastasiei, şi un „Sfetan". Mahalaua *Armenească* apare cu acest nume în lista lui Borroczyn în 1852, nu însă şi în catagrafia din 1798, deşi exista încă din veacul al XVII-lea. Se întindea de-a lungul „uliţii armeneşti" şi în jurul bisericii (vezi fig. 210). Tot în lista lui Borroczyn apare şi mahalaua *Greci;* în actele de la sfîrşitul secolului al XVII-lea o găsim sub numele de „mahalaua Bisericii Grecilor", iar în catagrafia din 1798, sub acela de „Hanul Grecilor". Ştim că negustorii greci erau numeroşi în Bucureşti şi printre cei mai vechi; se vede treaba însă că aici, în jurul bisericii lui Gheorma banul — căci acesta e primul ctitor — se aşezaseră de preferinţă, de vreme ce au determinat schimbarea numelui lăcaşului de la care s-a dat apoi şi numele mahalalei. Că el ar fi în legătură cu închinarea acestui lăcaş către „arhiepiscopia Pogonianii, în ţara grecească" — după expresia documentului din 5 aprilie 1635 — ni se pare mai puţin probabil, deoarece existau în Bucureşti o serie întreagă de mănăstiri şi biserici în aceeaşi situaţie de metoaşe a marilor lavre de la Athos, Ierusalim, Sinai etc., cu egumeni şi călugări greci, şi totuşi nu căpătaseră calificativul pe care-l are Biserica Grecilor.

Unele instituţii — administrative, fiscale sau militare — au determinat şi ele numele cîtorva mahalale. De la vechea reşedinţă a domnului s-a numit mahalaua *Curtea veche,* trecută în lista din 1852 a lui Borroczyn. Mănăstirea Radu-Vodă avea lîngă ea o „slobozie", adică o aşezare de colonişti, oameni adunaţi din toate părţile — „au rumân, au grec, au sîrb, au arbănaş, au moldovan, au fieşte orice om", cum

Fig. 210 — Biserica armeană construită în 1911 după planurile arhitectului D. Maimarolu. (C.C.G.)

spune hrisovul inedit din 25 noiembrie 1628 de la Alexandru Iliaş — cărora domnii, începînd cu primul ctitor, Alexandru al III-lea Oaie-Seacă, şi continuînd cu cei din veacul al XVII-lea, le acordaseră un regim fiscal privilegiat. Cînd această „slobozie" a fost inclusă în oraş şi s-a transformat într-o mahala a lui, ea a păstrat numele de *Slobozia domnească*. Ni s-a păstrat o hotarnică, inedită, din 21 ianuarie 1759, dată de „preoţii şi mahalagiii din mahalaoa Sloboziia domnească" pentru „locul caselor... răposatului Mihail Fălcoianul biv-vel stolnic". Acest loc se învecina cu acela al lui Matei Fălcoianul biv-vel logofăt, fiind despărţite de un dud mare, pus — cum spune hotarnica — de „Stoica, copilul din casă... împreună cu jupîneasa Fălcoianca cea bătrînă, ca să fie hotar". Un alt document inedit, din 1775, iulie, ne arată că mahalaua Slobozia domnească avea şi un al doilea nume, de fapt o poreclă: „Broştenii".

Categoria militară a „trîmbiţaşilor", slujind la Curtea domnească şi în oştire, a determinat numele mahalalei în care se vede că şedeau mulţi dintre ei; o găsim menţionată într-o poruncă din 23 mai 1716 a lui Nicolae Mavrocordat, în alta, similară, din 16 mai 1717, şi într-o a treia din 12 ianuarie 1733. Ea se întindea pe lîngă mănăstirea Sf. Ioan cel Mare, în lunca Dîmboviţei, trecînd şi peste apă spre Mihai-Vodă; în cuprinsul ei se afla „podul de nuiele", adică o uliţă podită cu nuiele în loc de bîrne de stejar; spre comparaţie, amintim Podul de Pămînt — Calea Plevnei de azi — care era numai de pămînt bătut. Numele i se mai păstra în popor pînă spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, dovadă actul inedit din 5 iulie 1781 prin care o anume Chiţa, soţia lui Ieremia, vinde mănăstirii Sf. Ioan cel Mare o casă a ei, veche, cu pomii respectivi, „în mahalaoa Trîmbiţaşilor". În catagrafia oficială din 1798 ea nu mai figurează însă. A existat şi o mahala a *Poştei vechi*, în partea de sud-vest a oraşului. Ne-o spune documentul inedit, fără dată — probabil finele secolului al XVIII-lea — prin care un Ivan sin Bogdan sîrbul ia de la mănăstirea Radu-Vodă un loc spre a-şi face casă „pe moşiia mănăstirii ce să numeşte Lupeşti ot mahal[aua] Poştea veche", plătind de pogon cîte 5 taleri pe an.

O seamă de mahalale şi-au luat numele de la vreun element al mediului fizic: prund de gîrlă, izvor, copac, fruct, sau de la o realizare, reală sau presupusă, a omului: fîntînă, pod, gorgan. La 3 noiembrie 1708, un document inedit menţionează o casă *în mahalaua Prundului*, iar la 8 iunie 1709, Manolache cupariul face un schimb cu Mitropolia, primind un loc „aici în Bucureşti", în aceeaşi mahala, „alăturea

cu locul casii“ lui, şi dînd în schimb o pivniţă cu 2 prăvălii şi cu case deasupra pivniţei. Mahalaua se întindea pe prundul Dîmboviţei, în faţa Curţii domneşti; aici zideşte, din temelie, o biserică „de piatră“, avînd şi „chilii“ alături, tot de piatră, „Theofan shimonahul“ şi o închină ca metoh Mitropoliei, prin actul din 21 septembrie 1682. După ce domniţa Bălaşa, fiica lui Brîncoveanu, înalţă şi ea o biserică, în apropierea aceleia a lui Theofan, mahalaua îşi schimbă numele şi devine Domniţa Balaşa din Prund. Aşa figurează ea în catagrafia din 1798, unde e trecută cu 53 de case. În 1852 e numită Doamna Bălaşa. În partea oraşului unde e astăzi strada Izvor, pe malul drept al Dîmboviţei, se întindea, în secolul al XVIII-lea, mahalaua *Izvorul*; ea avea 95 de case în 1798. Două mahalale bucureştene s-au numit după copaci: una a fost mahalaua *Brazii*, în jurul „bisericii cu bradul“, azi biserica Boteanu; cealaltă, mahalaua *Stejarul*, din pricina unui stejar falnic, lîngă care Tănase căpitanul şi Stanciul vătaful de brutari au ridicat în 1763, în locul uneia mai vechi, o biserică de zid numită apoi biserica Stejarul. De aceea, mahalaua e cunoscută încă de la finele secolului al XVII-lea — aşa într-un document din 1691 — şi sub numele de „mahalaua biserici de la Stejar“. La 23 iunie 1753, un Hagi Chiriac dăruieşte printr-un act inedit, „Stanchii, ce au fost roabă a noastră“, şi fiicei ei, Sofica, „o casă însă cu grădină şi cu vie şi cu alte namestii împrejur cît trebue casii, în mahalaoa bisericii de la Ştejar“ [1]. Semnalăm de asemenea, graţie unui act din 1795, mahalaua *Vişinei*, după fructul bine cunoscut sau, poate, mai degrabă, după numele unei femei pe care o chema aşa.

În ce priveşte mahalalele numite după unele realizări omeneşti, cităm în primul rînd mahalaua *Foişorului*, după „foişorul“ pentru „frumoasă privească“ înălţat de Nicolae Mavrocordat lîngă „casele domneşti“ de care face pomenire actul său din 2 martie 1724. Era apoi mahalaua *Fîntina Boului*, amintită documentar în 1753 (actul citat în notă) şi avînd 86 de case în 1798; ea îşi trage numele de la o fîntînă făcută probabil de un anume Boul — nu ştim cine a fost el, dar o familie boierească numită aşa se întîlneşte în Moldova în secolele XVII—XVIII. Şi biserica ridicată în această mahala de către Mihail Cantacuzino a fost cunoscută la început sub acelaşi nume; apoi i s-a zis — şi aşa îi zice şi azi — Popa Tatu, de la unul din slujitorii lăcaşului. Două mahalale s-au numit după „podurile“, adică drumurile principale podite cu bîrne de stejar sau nepodite, care le străbăteau. Una e mahalaua *Podul Calicilor*, care se întindea de o parte şi de alta a actualei Căi a Rahovei, dincolo de Palatul de justiţie şi de biserica Domniţa Balaşa, unde era mahalaua Prundului. La 10 februarie 1794, printr-un zapis inedit, Velcea Ogrăzeanul biv-vel pitar face un schimb cu Mitropolia, dînd acesteia un loc mai mare în mahalaua Antimului şi primind locul „în mahalaoa Podului calicilor“ pe care îşi clădise case de locuit şi prăvălii. Cealaltă e mahalaua *Podul de Pămînt*, trecută cu 73 de case în catagrafia din 1798. Se întindea de-a lungul primei jumătăţi a Căii Plevnei de astăzi. Cît despre mahalaua *Gorganului*, ea îşi trage numele de la gorganul pe care se afla, sub Şerban Cantacuzino, o biserică de lemn, iar mai tîrziu, biserica de zid numită şi azi Sf. Ilie-Gorgan. În realitate, aşa-zisul gorgan nu e o movilă artificială, făcută de mîna omului, ca zecile de gorgane din Bărăgan, ci un rest, mai rezistent, din podişul de odinioară, în care Dîmboviţa şi-a săpat albia. În 1798, mahalaua Gorganului, situată în plasa Gorganului, avea 116 case, era deci, comparativ, bine populată. Sub Matei Basarab, în această parte a oraşului trăiau „calicii“, oameni sărmani; de aceea, într-un document din 1639, ea e numită „mahalaua calicească, la Gorgan“.

Au fost şi mahalale care au avut drept nume o *poreclă*, dată fie direct, fie indirect, după porecla bisericii respective. În această categorie intră mahalalele *Broşteni*, *Flămînda*, *Caimata* şi *Mahalaua Dracului*. Broştenii, menţionaţi ca mahala încă în 1696, şi-au tras numele — în realitate o poreclă ironică — de la mulţimea bălţilor şi o broaştelor de care era plină nu numai mahalaua lor, dar o mare parte din plasa respectivă. Pînă nu demult exista încă, în această regiune, strada Broşteni, după cum astăzi există, în diferite părţi ale oraşului, strada Broscăriei (raionul Lenin), intrarea Broaştei (raionul Tudor Vladimirescu) şi intrarea Brotăceilor (raionul 1 Mai). Printr-un act fără dată, probabil finele veacului al XVII-lea sau veacul al XVIII-lea, Cîrstea pîrcălabul şi soţia lui vînd unui Dumitru şi soţiei acestuia „o casă aici în mahalaoa Broştenilor“. În 1798 avea 96 de case, în timp ce mahalaua *Flămînda*, în aceeaşi plasă, numai 59. Numele acesteia din urmă, determinat de sărăcia locuitorilor, adesea flămînzi, a trecut şi asupra bisericii de zid începute în 1782 de vel-vornicul Istrati şi de Constantin Creţulescu, în locul celei vechi, de lemn, şi terminată în 1800 de breasla croitorilor. Mahalaua *Caimata*, trecută în catagrafia din 1798 cu 24 de case, făcea parte din plasa Podului Mogoşoaiei. Numele ei ar proveni, după Gion, de la calificativul dat Bucureştioarei, gîrliţa care o străbătea, cu apa şi malurile pline de necurăţenii, de dejecţiuni. Am amintit mai înainte (p. 100) şi o altă explicaţie, derivînd porecla din termenul grecesc καιμένη, care înseamnă „sărmana“; fie una, fie cealaltă din explicaţii, fie că biserica şi-a luat numele de la mahala sau invers, cert este că ne aflăm iarăşi în faţa unui calificativ asemănător aceluia al mahalalei Flămînda. Cît despre mahalaua *Dracului*, nume mai

[1] E interesantă justificarea daniei: „fiind această casă la mahala şi nedîndu-mi mîna ca să şăzi eu întrînsa“. În realitate, era răsplata pentru o veche legătură — e pomenită şi fiica fostei roabe, fiica lui desigur; de altfel, pe lîngă această casă, le mai dă încă una, „în mahalaoa Fîntînii Boului“, din vecinătate. În 1798, catagrafia însemnează în Plasa Gorganului, mahalaua Stejarul, cu 43 de case.

nou, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea — nu figurează în lista din 1852 a lui Borroczyn — el a fost dat mahalalei care se întindea la nord de Spitalul Filantropia, dincolo de Calea Grozăveştilor (azi Bulevardul Banu-Manta) şi în care era periculos să pătrunzi noaptea din cauza pungaşilor ce mişunau pe aici, avîndu-şi unul din sălaşe în „groapa" lui Ouatu. Luchian, chiriaş în partea locului — la nr. 36, pe Bulevardul Filantropici (azi 1 Mai) — a imortalizat citeva case vechi din această mahala într-un tablou intitulat chiar aşa: „Mahalaua Dracului"; a înfăţişat apoi şi alte aspecte ale ei, ca, de pildă, trista „gheretă de la bariera Filantropia".

De obicei, mahalalele au precedat lăcaşurile bisericeşti ridicate în mijlocul lor; şi-au durat mai întîi oamenii case sau bordeie, şi apoi, după ce s-au înfiripat, au făcut şi o biserică, în genere de lemn la început, apoi de zid. Sînt însă şi cazuri cînd mahalaua s-a format pe lîngă sau în jurul unui lăcaş preexistent; aşa s-a întîmplat cu mahalaua Slobozia domnească, de lîngă mănăstirea Radu-Vodă (vezi mai sus, p. 362), sau cu mahalaua din jurul mănăstirii jupînesii Caplea, mănăstire înlocuită, la finele secolului al XVI-lea, de aceea a lui Mihai-Vodă. Cînd numărul locuitorilor dintr-o mahala se înmulţea, cînd nu mai era loc destul pentru noi case în cuprinsul ei, se forma alături una nouă, adeseori cu acelaşi nume, însoţit de calificativul „nouă". La 20 iunie 1794, „Petrache sofragiul", printr-un zapis inedit, ia cu chirie de 10 taleri pe an, de la Mitropolie, „un loc sterp" al ei „în mahalaua nooaă pă Podu Calicilor, în dos..." ca să-şi dureze casă. Lîngă mahalaua Precupeţii-Vechi se formează Precupeţii-Noi, lîngă Delea Veche, Delea-Nouă — tuspatru în catagrafia din 1798 — lîngă Dealul Spirii-Vechi, Dealul Spirii-Nou (lista lui Borroczyn, 1852). În Delea-Nouă s-a născut, într-o bojdeucă mizeră, la 11 aprilie 1859, Barbu Ştefănescu-Delavrancea, al nouălea copil al unui căruţaş sărac, Ştefan Tudorică Albu, pe care mahalagiii îl porecliseră „Căruţă-goală". Uneori, cînd se îndesesc casele şi se ridică şi alte biserici în cuprinsul unei mahalale, ea se scindează şi se formează două sau trei. Acesta e cazul cu mahalaua popii Dîrvaş, care de la una în 1798 ajunge la trei în 1852, celelalte două numindu-se „Biserica Albă" şi „Amzea". Tot astfel cazul mahalalei Domniţa Bălaşa din Prund, care, iarăşi într-un interval de 54 de ani, dă naştere, prin scindare, la două: *Doamna Bălaşa* şi *Sf. Nicolae din Prund.*

În privinţa numelor, rezultă, din cele arătate anterior, că una şi aceeaşi mahala a avut uneori, în popor, două sau chiar trei nume simultane; de asemenea, două, trei sau patru succesiv. E cazul mahalalei *Tîrnovului*, numită apoi *Arhimandritul*, *Sfinţii Apostoli* şi *Dudescu*, sau a mahalalei *Bălăceanului*, căreia i se mai spunea, în aceeaşi vreme, şi mahalaua *Bisericii de Jurămînt* şi mahalaua *Sfîntul Dumitru*. De acest fapt trebuie să se ţie seamă cînd se cercetează subîmpărţirile teritoriale ale oraşului nostru.

Întocmai după cum termenul *enorie*, de origine grecească, fusese înlocuit, spre finele secolului al XVI-lea şi începutul celui de-al XVII-lea, prin termenul *mahala*, de origine turcească, tot aşa şi acesta din urmă e înlocuit, în secolul al XIX-lea, prin *cartier*, de origine franceză *(quartier)*. Încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mahalaua căpătase înţelesul discriminator, cu o nuanţă peiorativă, de aşezare mărginaşă, la periferia oraşului, spre deosebire de centru, care constituia tîrgul propriu-zis. În „nartul" din 3 aprilie 1793 se precizează, între altele, preţul apei cărate cu sacaua de la Dîmboviţa: 6 parale în „ocolul agiei", adică în centru, şi 9 parale „în ocolul spătăresc, la mahalale". Din cauza acestei diferenţieri, s-a simţit nevoia unui alt termen pentru mahalalele din centru, şi alegerea a căzut, cum era de aşteptat într-o epocă de intensă influenţă a limbii franceze, asupra termenului corespunzător din această limbă: *quartier*. Regulamentul Organic ştie, e drept, tot de „mahalale", ca termen generic; întrucît însă în textul lui — şi anume, în capitolul *Pentru dregerea tutulor uliţilor din oraş...* — se întrebuinţează termenul „trotuar" — din francezul *trottoir* — sîntem în drept să presupunem că se introdusese, încă în această epocă (1831), şi „cartier", chiar dacă cuvîntul nu figurează în amintitul Regulament. În orice caz, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, termenul era întrebuinţat curent. Tot atunci se introduce în terminologia oficială şi „suburbie", cu acelaşi înţeles.

MICRORAIOANE

Termenul „cartier" nu este numai un neologism pentru mahala; el se dă şi grupurilor de construcţii noi ridicate într-o parte a oraşului; în acest înţeles, se vorbeşte, de pildă, de cartierul Suter sau Vatra Luminoasă. Iar cînd grupul de construcţii noi este important, cuprinde mii de apartamente — caz din ce în ce mai frecvent în ultimul deceniu — atunci se întrebuinţează un nou termen, acela de „microraion", adică de raion mic. Chiar termenul ales arată proporţiile considerabile ale complexului de construcţii, acestea fiind intermediare ca suprafaţă între cartier sau suburbie şi raion. Asemenea microraioane, înzestrate cu tot ce este necesar vieţii moderne — de la magazine de tot felul pînă la şcoli, policlinici, cinematografe, terenuri sportive şi spaţii verzi — constituie adevărate podoabe ale capitalei Cităm astfel microraionul *Floreasca*, ridicat pe marginile imundei gropi de odinioară, transformate azi în parc, străjuit de şase blocuri-turn impunătoare; străzile acestui microraion poartă numele marilor compozitori ai lumii, de la Donizetti, Rossini şi Mozart la Beethoven, Ceaicovski şi Rachmaninov.

Cităm apoi microraionul *Balta Albă*, ce se întinde în preajma bălţii, altădată focar de infecţie, devenit acum, iarăşi, centrul unui parc; acest microraion, cînd va fi terminat, va avea circa o sută de mii de locuitori, populaţia unui adevărat oraş. Cine-l cercetează chiar în stadiul actual rămîne adînc impresionat de noua faţă a acestei laturi a oraşului (vezi fig. 211). Un alt microraion este cel de la *Bucureştii-Noi*, de nerecunoscut faţă de aşezarea de mai înainte; el are o largă piaţă pe a cărei latură se află unul din cinematografele moderne ale capitalei, „Înfrăţirea între popoare"; are de asemenea un teatru de vară încăpător, în mijlocul Parcului „Nicolae Bălcescu". Nou de tot este microraionul de pe *Şoseaua Giurgiului*, unde blocuri înalte de multe etaje au înlocuit cocioabele anterioare. La fel, microraioanele de pe *Şoseaua Olteniţei* (vezi fig. 212) şi de pe *Drumul Taberei* (vezi fig. 213); şi cel numit Jiul-Scînteia (vezi fig. 214); anterior acestora s-a ridicat microraionul *Giuleşti* (vezi fig. 215). Treptat, treptat, marginile oraşului, aşa de oropsite altădată, devin părţile cele mai moderne ale lui, demonstrînd, în mod concludent, marele salt calitativ din ultimul deceniu şi jumătate în urbanistica Bucureştilor.

Fig. 211 — Noi construcţii în cartierul Balta Albă (A.)

Fig. 212 — Blocuri noi pe şoseaua Olteniţei (A.)

Fig. 213 – Blocuri noi în cartierul Drumul Taberei. (A)

Fig. 214 – Blocuri noi în cartierul Jiului. (S)

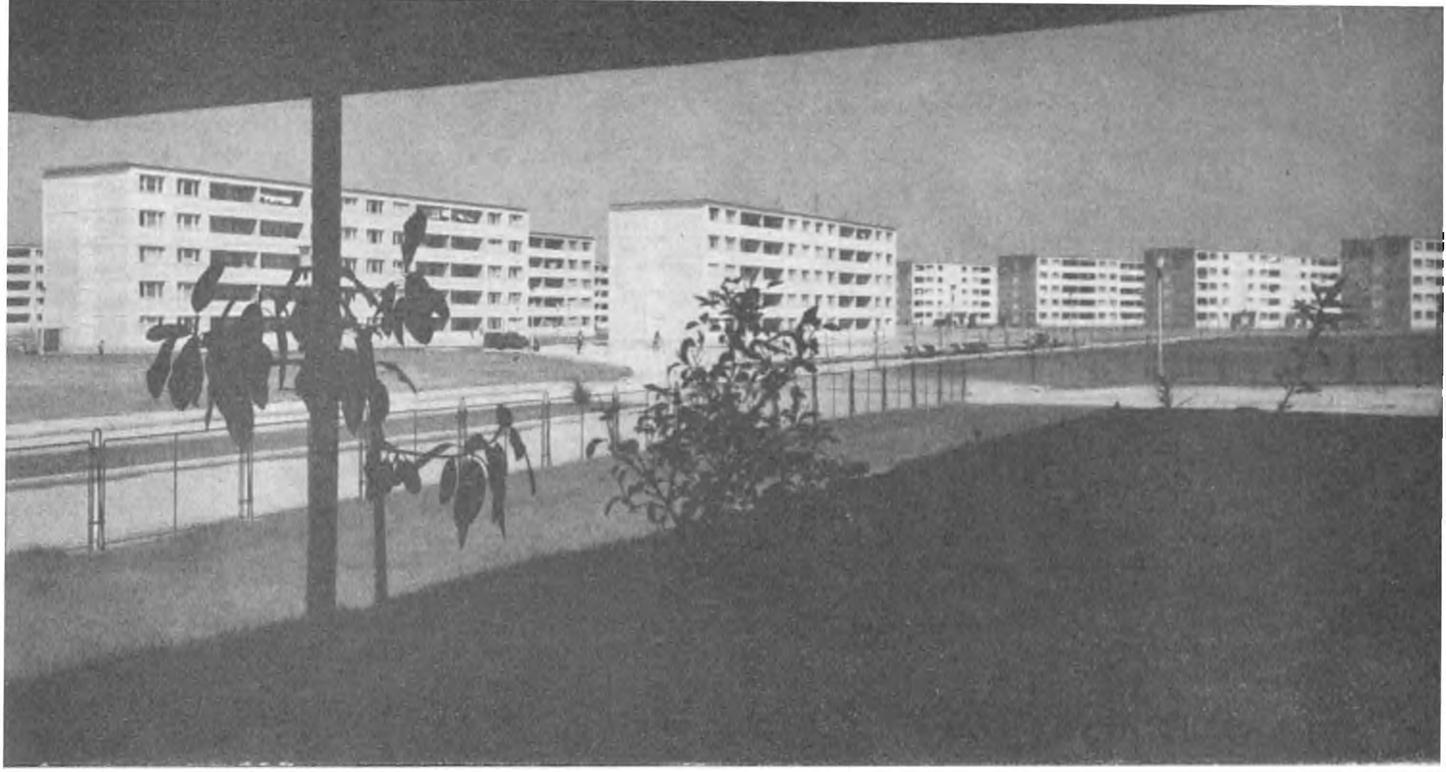

Fig. 215 O parte din microraionul Giulești. (S)

„PODURI" ȘI PODURI. ULIȚE ȘI STRĂZI. BULEVARDE ȘI MAGISTRALE

Străbătînd mahalalele sau despărțindu-le, o rețea întreagă de ulițe mari și mici împînzea Bucureștii. Centrul acestei rețele era Curtea Veche; de aici plecau majoritatea marilor artere, așa-zisele „poduri", și aici era punctul de sosire, terminus, al drumurilor care veneau de la hotarele țării, adică de la vadurile Dunării, trecătorile munților și de la Milcov. Dacă mai tîrziu, în secolul al XIX-lea, Piața Sf. Gheorghe a fost socotită centrul rețelei de drumuri, de unde începeau să se măsoare distanțele, așadar kilometrul zero, în secolele anterioare acest centru îl constituia incinta reședinței domnești, cu diferitele ei *porți*, de la care plecau marile artere. La 12 martie 1780, într-un act inedit, descriindu-se măsurătoarea locului bisericii Șerban-Vodă, se spune: „...pînă în colțul băcăniei ce dă în podul cel mare care vine de la Curtea domnească cea veche...". Iar mai departe: „...pe marginea podului tot a aceștii ulițe mare, ce vine de la poarta din sus a Curții domnești". „Ulița mare", amintită aici, a fost, în primele secole ale existenței orașului, artera principală a lui. Ea pornea de la „poarta din sus", străbătea tot centrul comercial, formînd axa în care răspundeau o sumă de ulițe purtînd numele meșteșugarilor-negustori grupați pe specialități sau bresle și avînd ea însăși, de o parte și de alta, prăvăliile acestora, și continua apoi, devenind „drumul Tîrgoviștei", ducînd așadar la capitala ce precedase Bucureștii. Prima mențiune documentară cu privire la această arteră principală a orașului este din 1589, iunie 5, cînd Mihnea Turcitul dăruiește lui Jipa vel-portar „un loc în orașul domnici-mele, în București, [pe] ulița cea mare, lîngă curtea domnicimele", drept răsplată pentru slujba credincioasă ce i-a slujit în străinătate. Cu nouă ani mai înainte, la 12 martie 1580, e amintită „ulița de către besccrica Gheormei", uliță pe care se aflau nouă prăvălii ale lui Dragomir, fost mare vornic. Tot în 1580, la 28 noiembrie, Caloian, județul orașului, și cei 12 pîrgari întăresc lui Preda, al doilea paharnic, cumpărătoarea sa de la Radul, fiul lui Stoian, anume „o casă cu grădina și cu locul, oricît se va alege împrejurul casei... dar cu ulița, pentru că această uliță este a casei", fusese adică făcută pe locul casei, aparținea deci stăpînului respectiv. În secolul următor apar in documente o serie intreagă de numiri de căi și ulițe: „calea de sus" (1614), zisă și „ulița den sus" (1658), „ulița turcilor" (1626), „ulița cea domnească" (1659) — totuna cu „ulița mare", — „ulița bărbierilor" (1660) „ulița zlătarilor" (1669), „ulița cea mare de jos, care..., mearge la s[vea]tîi [sfintul] Ioan" (1674), „podul domnesc" (act nedatat, sub Brîncoveanu) etc. Iar în secolul al XVIII-lea numărul podurilor și ulițelor pomenite în acte crește considerabil.

Prin cuvîntul „pod" s-au înțeles la noi, în trecut, în domeniul căilor de comunicație, două lucruri: pe de o parte podul, statornic sau umblător, de peste o apă, pe de alta, pavajul de lemn, din bîrne de stejar, care acoperea un drum principal. Prin extensiune, ultimul înțeles s-a aplicat și drumurilor înseși, care erau astfel pavate și chiar acelora la care se întrebuințau alte materiale, ca nuielele (Podul de Nuiele în mahalaua Trîmbițașilor, în lunca Dîmbo-

viței, între Zlătari și Sărindar) sau pămîntul bătut amestecat cu pietriș, moloz, cenușă etc. (Podul de Pămînt, azi Calea Plevnei). Pavajul de lemn se făcea din bîrne groase de stejar, numite „podini", lungi cît lățimea drumului, deci circa 8 metri (4 stînjeni era lățimea „canonisită", adică „legiuită", din vechime a „podurilor" principale, domnești), groase de 25—30 de centimetri și late în proporție. Ele erau așezate transversal pe două tălpi groase, tot de stejar, numite „urși", cîte una de fiecare parte a drumului. Între cele două tălpi se săpa un șanț adînc, numit „savac", prin care se scurgeau apa de ploaie și zoile pe care gospodinele le aruncau pe marginea „podului". Cînd bîrnele erau noi, bine unite și savacul desfundat, „podul" reprezenta o mare ușurință pentru circulație, mai ales în vremea ploilor de toamnă și primăvară, cu noroaie mari. Cînd însă podurile începeau să se strice, aveau găuri, iar savacul se înfunda, din pricina gunoaielor aruncate și a mîlului cărat de ape, atunci se schimbau lucrurile. Nu arareori se întîmplau accidente, și oameni și cai rupîndu-și picioarele în aceste găuri — „dînd în gropi", — iar vara, din cauza căldurii, apele stătute deveneau rău mirositoare, stricînd aerul. O seamă de călători străini relevă aceste inconveniente, adăugînd și constatarea — exactă — că un asemenea sistem de pavaj, care se deteriora în scurtă vreme, costa mult și întrebuința o materie primă ce s-ar fi putut utiliza cu mai mult folos altfel. În 1807, englezul Th. Thornton observă că „risipa unei lemnării atît de fine, care trebuie înlocuită prin tot orașul la 5 sau 6 ani, nu poate fi îndreptățită de nici o nevoie". Ea ilustrează „neprevederea despotismului" și eroarea locuitorilor, care „au fost îndemnați să creadă și să repete că este nepotrivit să așezi un pavaj solid [piatră] pe un pămînt mlăștinos". Iar rusul Iakovenko relevă faptul că în octombrie 1825 Podul Mogoșoaiei „e acum pavat cu piatră, pe cînd mai înainte, ca mai toate ulițile, era podit cu lemn și trunchiuri de copaci, ce erau și scumpe și netrainice și împovorătoare pentru locuitori". Cîtă vreme pădurile uriașe de stejar acoperiseră șesul și dealurile Țării Romînești, risipa acestui material prețios nu se băgase de seamă. Cînd ele începură să se rărească însă, și cînd atît valoarea lemnului, cît și a manoperei crescu, stăpînirea țării și administrația orașului își dădură seama că e preferabil, sub multe raporturi, ca podinele de stejar să fie înlocuite prin piatră. Această operațiune s-a inițiat în timpul primei domnii pămîntene, sub Grigore Ghica. „În 1824, aprilie, s-au început să să facă pod de piiatră în București", notează dascălul Dobrescu în cronica sa, adăugînd, ceva mai departe: „1825, septembrie 30, s-au săvîrșit de lucru podul de piiatră al Tîrgului de Afară, adică de la poarta din sus a Curții Vechi pînă afară din București, unde să fac Moșii, la cișmeaua din drumul Colintinii".

Podinele și urșii se aduceau de obicei pe apă, pe Dîmbovița, fiind mai lesne; alteori se transportau cu carele sau cu tînjalele. Anumite sate din județele Dîmbovița și Vlașca aveau această obligație a transportului și a montajului, beneficiind în schimb de un regim fiscal avantajos. Cînd se înnoiau „podurile" principale, adică se schimbau podinele și urșii, punîndu-se material nou, cel vechi, uzat, se întrebuința adesea spre a se reface poduri pe ulițe mai puțin importante. E ceea ce se întîmplă, de pildă, în 1784, domnul dînd ordin, la 6 martie, ca „podinile vechi și urșii ce se scot de la Podul Mogoșoaici, care se lucrează nou", să se folosească la prelungirea „podișorului" dintre „podul cel mare al Calicilor" și „poarta stolnicului Fălcoianul" pînă la poarta Mănăstirii Sf. Ecaterina. Așa se va proceda și mai tîrziu, în epoca pavajului de piatră, cînd bolovanii de rîu de pe străzile care urmau să se paveze cu granit sau cu asfalt se întrebuințau la pavarea unor străzi secundare. Cîteodată, podinele vechi se trimiteau în tîrgurile celelalte, de pildă la Ploiești.

Cea mai veche mențiune despre „podurile" sau drumurile pavate ale Bucureștilor este din 1574, din vremea lui Alexandru Oaie-Seacă. Francezul Pierre Lescalopier, trecînd prin oraș în luna iunie a acestui an, spune că „pavajul... este din trunchiuri de arbori" (*„le pavé de la ville est de troncs d'arbres"*).

„Podurile" cele mai importante din București au fost în număr de șase, și anume: 1. „Podul domnesc al Uliții cei Mari", pomenit în acest fel în documentul, nedatat, citat mai sus, din vremea lui Constantin Brîncoveanu; 2. „Podul cel Mare", numit și „Podul Șerban-Vodă", iar din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, „Podul Beilicului", astăzi Calea Șerban-Vodă; 3. „Podul Calicilor", numit, după 1800, „Podul Caliței". I s-a mai zis și „Calea la Măgurele" — așa, de pildă, în opera lui Sulzer — „Calea Craiovei", iar de la 1878, „Calea Rahovei", nume care s-a păstrat pînă astăzi; 4. „Podul Tîrgului de Afară", astăzi Calea Moșilor; 5. „Podul Mogoșoaiei", al cărui nume s-a schimbat în 1878 în Calea Victoriei; 6. „Podul de Pămînt", schimbat, tot în 1878, în Calea Plevnei. Din aceste șase poduri, primele cinci erau „poduri domnești" sau „poduri mari", adică principale, cel de-al șaselea nefiind, propriu-zis, un pod, avînd acest nume numai prin asimilare cu celelalte. Podul Uliței Mari pleca de la Curtea domnească, străbătea, după cum am arătat, centrul comercial și continua sub numele de „Drumul Tîrgoviștei". Acest ultim drum și-a schimbat ulterior traseul mai spre vest, așa încît într-o hotarnică din 1681, aprilie 17, e pomenit „Drumul Tîrgoviștii cel Vechiu", în opoziție deci cu cel nou. Podul cel Mare sau al lui Șerban-Vodă pleca tot de la Curtea domnească și, traversînd Dîmbovița, se îndrepta spre Dunăre, ramificîndu-se, în dreptul viitorului Cimitir Bellu, în două: ramura principală apuca spre Giurgiu, iar cea secundară spre Oltenița. Cu privire la această importantă arteră, care a existat încă înainte de întemeierea orașului și a contribuit la întemeiere, ni s-au păstrat două interesante acte inedite, din 18 iunie 1714 și 26 februarie 1727; ele dovedesc, pe de o

parte, echivalenţa „Podul cel Mare" — „Podul lui Şerban-Vodă", pe de altă parte arată un act arbitrar de silnicie al lui Brîncoveanu. E vorba anume de Stamate vtori-portarul, care vinde „jupînului Manei mătăsariul cupeţul" o casă cu locul ei, „din podul cel mare pînă în fundul grădinii stînjeni 33", casă pe care o cumpărase la rîndu-i de la mătuşă-sa Stana, „fămeia lui Gheorghie Arbănaşul portariul". Această casă, spune Stamate, îi fusese luată de „Costandin-vodă, în silă", „lăpădîndu-i-se" numai „taleri 35", şi dată „lui Pătru pisarul", împreună cu „cărţile şi zapisele" casei şi locului. „Şi au ţinut această casă un an, pînă s-au schimbat domnia. Deci schimbîndu-se domniia (venise în scaun Ştefan Cantacuzino!) — continuă Stamate — am căzut la divan, la măriia-sa vodă, cu mare jalbă... şi ştiind şi măriia-sa că mi s-au luat casele în silă", îi admite să restituie banii — cei 35 de taleri — şi să-şi ia îndărăt proprietatea. Banii, Stamate nu-i mai avea; îi ia deci cu împrumut de la Manea şi-i dă „Nemţoaicii a lui Pătru pisariul, de i-au dus la Braşov, la dînsul"; favoritul lui Brîncoveanu, căsătorit cu o săsoaică, părăsise deci ţara la mazilia protectorului său. Neputînd apoi să restituie la soroc banii împrumutaţi, îi vinde lui Manea casa şi locul cu 82 de taleri. Prin cel de-al doilea act, din 26 februarie 1727, aşadar după aproape 13 ani, acesta vinde, la rîndu-i, casa cumpărată de la Stamate lui „Filip, ce au fost vătaf". „Care casă — precizează vînzătorul — iaste pă podul lui Şerban-Vodă, alăturea cu casele lui Leondar portariul şi cu casele lui Eftenie ţarigrădeanul". Printre martori iscălesc acesta din urmă, apoi „Osman-aga", „Bairam-aga, căpitan za lipcani", „Pîrvan săimeanul", „Ianache sin Beşleaga" şi „Şain seimeanul". În partea iniţială a Podului Şerban-Vodă, din stînga Dîmboviţei, se afla mahalaua şi biserica Sf. Ioan cel Nou. Gion se întreba, fără să poată da un răspuns, la care dintre cei doi voievozi cu numele de Şerban — Radu Şerban sau Şerban Cantacuzino — se referă numele „podului". Dat fiind că podul de peste apa Dîmboviţei, pe unde trecea această mare arteră, a fost făcut de Radu Şerban — o ştim în mod sigur din hrisovul cu data 3 martie 1631 — logic este ca şi numele „podului" cestălalt să se refere tot la el. În ce priveşte numele de Podul Beilicului, el a fost explicat prin casele mari sau palatul în care erau găzduiţi trimişii turci veniţi cu ordine de la Constantinopol, case clădite în 1776 de Alexandru-vodă Ipsilanti pe acest „pod", aproape de Dîmboviţa, şi numite, cu un termen turcesc, „beilic", deci „case ale beiului", ale stăpînirii, sau case domneşti. S-a mai dat şi explicaţia că numele i-ar proveni de la faptul că pe acest „pod" pleca spre Constantinopol tot ce era în legătură cu turcii, cu beilicul sau îndatoririle noastre faţă de ei: tributul, carele de rechiziţie, salahorii, produsele destinate aprovizionării Constantinopolului (oi, miere, ceară etc.). Mai probabilă pare prima explicaţie, mai ales că numele de Podul Beilicului apare tîrziu, spre sfîrşitul epocii fanariote. Podul Calicilor, pornind tot de la Curtea domnească, şi-a luat numele de la „calici", adică, iniţial, estropiaţii sau infirmii cerşetori — mai tîrziu, prin extensiune, oameni săraci în general — care, în primele secole ale istoriei oraşului îşi aveau locuinţele — bordeie şi case mici — de-a lungul acestui drum, pe malul drept al Dîmboviţei. Un act de la Matei Basarab, din anul 1639, pomeneşte de „mahalaua calicească", nu însă şi de Podul Calicilor. Acesta din urmă, amintit documentar în veacul al XVIII-lea, se transformă, după 1800, în „Podul Caliţei", din cauză că boierilor şi orăşenilor înstăriţi care locuiau de-a lungul lui nu le mai convenea vechea denumire, evocînd un trecut de mizerie şi luată în zeflemea de ceilalţi bucureşteni. S-a folosit deci faptul că o boieroaică, numită Caliţa, stătea în partea locului, în casa în care a fost multă vreme Eforia spitalelor, şi s-a substituit numele ei, apropiat formal, celui vechi, „Podul Calicilor", care este numele adevărat. Podul Tîrgului de Afară pleca şi el tot de la Curtea domnească şi ducea, cum îl arată numele, la Tîrgul de Afară, adică la locul unde se ţineau cele două zile tradiţionale de tîrg, marţea şi vinerea, precum şi „Moşii", de la sfîrşitul lui mai şi începutul lui iunie. La 18 martie 1769 „Andrei cupeţul ce am fost zaraf" vinde, printr-un zapis inedit, Mitropoliei, „un loc de trei prăvălii" în mahalaua Sf. Gheorghe-Vechi, „care loc iaste pe podul cel mare ce urcă de la Curtea domnească şi mearge la Tîrgul de Afară". Pe acest „pod" erau duşi, într-un car cu boi şi cu sentinţa atîrnată de gît, cei osîndiţi la moarte, execuţia prin spînzurătoare avînd loc la Tîrgul de Afară. Aşa a fost purtat, în 1693, Staicu Merişanul, care umblase după domnie, pîrînd pe Brîncoveanu la împărăţie, la marele vizir, de unde venise însă „în obezi şi în cătuşe". „Şi pre Staicu — povesteşte cronica lui Radu Greceanu — în Bucureşti, la Tîrgul de Afară, la zi de tîrg, în mijlocul oborului, l-au spînzurat, unde nu puţină mulţime de norod era". Aceeaşi soartă au avut, în 1826, Ghiţă Cuţui şi unul din tovarăşii săi, Simion, care încercaseră să reediteze mişcarea lui Tudor Vladimirescu. „I-au spînzurat la capul podului Tîrgului de Afară", joi, 26 august, povesteşte cronica lui Dobrescu. Tot pe acest pod, plin de lume, erau purtaţi, mai mult decît pe altele, cei condamnaţi a fi „daţi prin tîrg"; vinovaţi proveneau mai ales dintre negustorii care vindeau lipsă: brutari, măcelari, cîrciumari etc. Cel prins „cu ocaua mică" era dezbrăcat pînă la brîu şi, cu mîinile legate, tras de o funie prin oraş de un arnăut al spătăriei, pe cînd un al doilea îl lovea cu o nuia peste spate, strigînd în gura mare: „cine o face ca dînsul ca dînsul să păţească". Scena ne-o descrie, în *Ciocoii vechi şi noi*, Nicolae Filimon, care va fi văzut-o în copilărie sau căruia îi va fi povestit-o vreun bătrîn. Pe trei dintre tovarăşii lui Cuţui, a doua zi după execuţia acestuia, adică la 27 august 1826, într-o vineri, „cu pieile goale i-au bătut prin tot tîrgul" înainte de a-i trimite

la ocnă; ştirea o luăm din aceeaşi cronică a lui Dobrescu. Podul Mogoşoaiei datează din 1692, cînd Brincoveanu deschide drum nou din poarta palatului său de lîngă Dîmboviţa, prin mahalaua Scorţarului, prin proprietatea, confiscată, a adversarului său Constantin Bălăceanu, prin aceea a predecesorului său Şerban Cantacuzino, drept spre miazănoapte, spre moşia sa, unde făcea cel dintii popas cînd pleca la Tîrgovişte, spre Mogoşoaia. Acest „pod" al Mogoşoaiei va avea parte de un viitor strălucit, ajungînd, încă de la 1800, prin casele de seamă, prin instituţiile şi prin prăvăliile sale, cel dintii din oraş. Şi această situaţie privilegiată şi-o va păstra aproape un secol şi jumătate, pînă la cel de-al doilea război mondial, cînd va fi întrecut, la rîndu-i, sub raportul înfăţişării, al mulţimii pietonilor, al circulaţiei vehiculelor şi magazinelor, de marea arteră vecină, cvasi paralelă, a bulevardelor ce amintesc, prin numele lor, revoluţia de la 1848 şi o seamă din protagoniştii ei. Podului Mogoşoaiei i s-a zis la început, scurtă vreme, „uliţa mare ce vine despre Sărindar"; unii i-au mai spus şi „podul Braşovului"; ambele numiri au cedat însă în faţa celei de a treia, care s-a menţinut pînă în 1878.

Faţă de aceste cinci „poduri" mari, „domneşti", Podul de Pămînt făcea figură de rudă săracă. El n-avea podine şi urşi, ci numai pămînt bătut, amestecat cu ceva pietriş, moloz şi ce se mai întîmpla.

Bucureştii mai aveau însă, afară de acestea, o serie întreagă de „poduri" mai mici, lucrate ca şi cele cinci mari, chiar dacă materialul nu era întotdeauna de aceeaşi calitate. Citâm astfel „podul mănăsterei a Stelei", adică uliţa podită ce ducea la mănăstirea lui Stelea spătarul, amintit într-un act inedit din 1628, decembrie 8. Era apoi „podul Cilibiului", în dreapta Dîmboviţei, în mahalaua mănăstirii Tîrnov, pod numit astfel după porecla *celebi* (în turceşte: nobil, de neam), pe care a purtat-o mai întîi boierul, de origine străină, „Constantin Vaptista" (Baptista, popular Batişte), dregătorul lui Radu Mihnea şi Alexandru Coconul (1611—1627), şezător, poate, pe acest pod, şi, după aceea, Constantin postelnicul, ce-şi avea casa în partea locului. Spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea, „podul Cilibiului" va purta numele de „podul din mahalaua Arhimandritului"; aşa îl găsim în acte din 1783—1785. O hotarnică inedită din 10 martie 1764 a unui loc al Mitropoliei arată că el se găsea „în mahalaoa Totoescului, în uliţa cea mare a *Podului Vergului*". Acest Pod al Vergului, corespunzînd actualei Căi a Călăraşilor, era podit, potrivit planului Ernst (1791), numai pînă în dreptul bisericii Lucaci, deci nu în întregime, pe toată distanţa, spre deosebire de podurile mari, care aveau podine pînă la ieşirea din oraş, pînă la cap; de aici expresia „capul podului", care s-a păstrat, în legătură cu Podul Mogoşoaiei, pînă la primul război mondial: însemna actuala Piaţă a Victoriei; în marginea ei se isprăveau podinele şi urşii zisului pod. Prin actul inedit din 2 februarie 1772, Ianache căpitanul lasă Mitropoliei două case, dintre care una în „mahalaoa Sivilelor"; locul celeilalte e determinat astfel: „din marginea Podului Tîrgului de Afară *pînă în Podul Armenilor* şi latul locului din gardul cluceriului Savii pînă în gardul răposatului Drăghici zaraful şi pînă la Ivan dascălul". Acest Pod al Armenilor corespunde, foarte probabil, cu actuala stradă Armenească, în partea ei iniţială, traversată de Bulevardul Republicii. Un pod nou, pe o distanţă mică, deci un „podişor", se construieşte în 1784; ni s-a păstrat ordinul respectiv, din 26 aprilie, al lui Mihai Suţu: „Fiindcă este trebuinţă — zice voievodul — a se face un podişor din podul cel mare care intră în domneasca curte [curtea nouă, din Dealul Spirii] şi pînă în podul nou al Gorganului de peste apa Dîmboviţei", dă ordin boierilor „epitropi" să facă măsurătorile necesare şi să pornească lucrarea. „Podişorul" era deci pe actuala stradă Uranus şi răspundea la actualul Pod Izvor de peste Dîmboviţa, care tocmai atunci fusese făcut din nou. Termenul „pod" apare în acest ordin cu amîndouă înţelesurile.

Planul Bucureştilor alcătuit în 1791 de ofiţerul austriac Ernst arată că şi alte multe uliţe erau podite la acea dată. Mai întîi toate uliţele din regiunea Curţii-Vechi şi a vechiului tîrg, adică: uliţa Işlicarilor — numită mai tîrziu strada Franceză, apoi strada Carol, iar astăzi 30 Decembrie — uliţa Lipscanilor, uliţa Şelarilor, uliţa Bărăţiei, uliţa Colţei — numai pînă în dreptul mănăstirii Sf. Sava, adică în dreptul statuii lui Mihai Viteazul — precum şi actualele străzi: Smîrdan — fostă uliţa Germană — Doamnei, Sf. Vineri, Sf. Ioan-Nou, Decebal, Stavropoleos, Brîncoveanu, Sfinţilor etc. Erau apoi podite actuala stradă a Academiei, în întregime, şi străzile Belvedere şi Brezoianu, aceasta din urmă însă numai pînă prin dreptul bisericii Brezoianu. Actuala Cale Văcăreşti — pe atunci uliţa Dobrotesii — avea „pod" pînă aproape de biserica Sf. Nicolae din Sîrbi. La fel uliţele care dădeau ocol mănăstirii Radu-Vodă, corespunzînd cu actualele străzi Radu-Vodă, Crişului şi Oiţelor (fostă a Păstorului). De la Curtea-Nouă scobora un pod care, trecînd Dîmboviţa pe la Mihai-Vodă, răspundea în Podul Mogoşoaiei. Un altul lega, pe malul stîng, cele două poduri de peste Dîmboviţa: Podul Mihai-Vodă şi Podul Izvor.

Întreţinerea podurilor mari, „domneşti", era în seama stăpînirii, care dădea fondurile necesare; a celorlalte, în seama locuitorilor respectivi, contribuind fiecare proporţional cu averea sa, chiar şi cei mai săraci. Sub Alexandru Ipsilanti (1774—1782) se înfiinţează o dregătorie nouă, „vel-vornicia obştirilor", care se ocupă de toate problemele edilitare, deci şi de poduri. Iar sub urmaşul acestuia, Nicolae Caragea (1782—1783), ia naştere o dregătorie specială, „vornicia podurilor"; ea dispune de fonduri apreciabile, provenind dintr-o taxă anume pusă pe mărfurile care intrau în oraş. În 1804, această taxă era de 240 de bani, adică doi lei de fiecare car cu marfă de lipscănie sau „căzăcească" (din Rusia) şi de 180

de bani — un leu și jumătate — de carul cu marfă din Turcia. Carul de „postav leșesc“ plătea 60 de bani, de „postav rumânesc“, 45; de piei de iepure, 60 de bani, de piei de vacă, 45, de piei de miel sau capră, 30. Un car de „bogasie“, „astar“, „peștemane“ — țesuturi diferite de bumbac — dădea 60 de bani; tot atîta unul de „arnici“ sau de „lînă de .neguțătorie“, precum și unul de „brașovenie“, de „sticle dinlăuntru“ — cele leșești dădeau numai pe jumătate, fiind inferioare calitativ — și de „aramă lucrată“; fierul plătea 30 de bani. Pentru o bute de vin „ori mănăstiresc, ori boeresc, ori țărănesc“ se lua tot 30 de bani, în timp ce „vadra de rachiu de țară“ era impusă la 6 bani, iar cea de rachiu străin la 12 bani.

Pentru facerea și repararea podurilor, precum și pentru desfundarea „savacurilor“ exista un corp întreg de „podari“, format — în epoca fanariotă și probabil și mai înainte — din țărani locuitori în satele dimprejurul Bucureștilor. La 8 mai 1803, Constantin Ipsilanti dă ordin ca pentru „lucrarea și săvîrșirea podurilor... un lucru ce este din cele mai trebuincioase... obștiei“, ispravnicii de Ilfov să aibă, prin zapciii plășilor, „a îndatora și a supune pe toți podarii cîți se află locuind în satele județului“ să se găsească, „negreșit, fieșcare la rîndul săptămînii lui, de luni dimineață pînă sîmbătă seară, nelipsiți din lucru“; de sînt bolnavi, să-și pună om în loc. Vor fi scutiți de dajdie și vor primi și un „emeclic“, adică o îndemnizație de hrană de patru parale pe zi. Acești podari, în uniforme galbene și purtînd topoare, figurau și în alaiurile domnești, cînd intra în oraș un domn nou sau la diferite alte ceremonii.

Vornicia podurilor avea în grija ei nu numai drumurile podite, dar și podurile de peste apa Dîmboviței. Ele existau din vechi timpuri, cel puțin în dreptul vadurilor principale; mențiuni documentare nu posedăm însă decît începînd din veacul al XVI-lea. Călătorul francez Bongars, plecînd în 1585 din București spre Dunăre, arată că a trecut peste „podul Dîmboviței“ (*„le pont de la Dombe“*); e vorba, foarte probabil, de podul din dreptul Căii Șerban-Vodă, pe unde trecea drumul cel mare spre vadurile de la Giurgiu și Oltenița. Un act din 1623 amintește de podul „răposatului Mihail-voevod“, așadar de acela pe care Mihai Viteazul îl făcuse — pe locul actualului Pod Mihai-Vodă — spre a lega direct orașul de mănăstirea lui. Un alt act, din 1631, ne vorbește de Podul „Șerban-Vodă“, eea ce înseamnă că Radu Șerban înlocuise vechiul pod, peste care trecuse Bongars, printr-unul nou, care, de atunci și pînă astăzi, a păstrat numele acestui voievod. În dreptul porții din colțul de sud-vest al Curții domnești, poartă prevăzută cu un turn, era de asemenea un pod peste Dîmbovița; el este cunoscut în actele secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, sub numele de „Podul de la Turn“ sau „Podul Turnului“: e podul de la începutul Căii Rahovei, făcînd legătura între aceasta și strada Șelari. Pe vremea lui Brîncoveanu e citat, în *Condica* sa, „podul agăi Iane“ așadar făcut de sau sub supravegherea acestui dregător; de asemenea, „podișorul“ de la Gorgan. Cu privire la acesta din urmă, cunoaștem un act nedit, din 7 august 1696, prin care patru neguțători hotărnicesc, din ordinul caimacamilor scaunului, locul cu vad de moară, de acolo, al mănăstirii Radu-Vodă. „Și am căutat și am măsurat din jos de vad, din apa Dîmboviții *pă lîngă podișor la deal, suptu coasta Gorganului*, stînjeni 10“, spun ei; iar mai departe: „și lungul acestui locu iaste *din josu de podișor, ce vine despre Mihaiu-Vodă* — adică ce leagă malul stîng cu mănăstirea lui, de pe dealul Arhivelor — pă lîngă apa Dîmboviții în sus stînjeni 40“. Dar dacă la finele secolului al XVII-lea exista aici, lîngă Gorgan sau — am zice azi — în dreptul Podului Izvor, numai un podișor, pe vremea fanarioților el fu înlocuit printr-un pod în toată regula, înalt, ca să nu-l ia apa, și cu rampe de acces oblice, din ambele părți. Așa ni-l înfățișează una din cele mai reușite stampe ale vremii, aceea din 1794, a lui W. Watts, după desenul lui Luigi Mayer. Nu știm sigur unde venea Podul Turcului; poate acolo de unde va pleca în 1692 noul drum al lui Constantin Brîncoveanu; el ne trimite cu gîndul la „ulița Turcilor“, pomenită documentar în 1626. Știm sigur însă că a existat, în vremea fanarioților, și poate și în secolul precedent, un pod peste Dîmbovița lîngă mănăstirea Radu-Vodă. Ne-o spune „pitacul“ inedit pe care-l dă, la 13 aprilie 1787, Nicolae Mavrogheni mănăstirii și în care se arată că „mahalagii din Tabaci“ se plînseseră lui vodă „pentru un pod dă peste apa Dîmboviții dă lîngă mănăstirea Radu-Vodă din București, cum că mai nainte s-ar fi făcut acel pod dă egumenul ce era după vremi“; ceruseră deci să-l facă și egumenul de atunci. La care acesta răspunsese că podul „era pentru al lor numai folos și trebuință, iar nu pentru al mănăstirii“. Ceea ce, confirmînd și boierii, domnul revine asupra primei sale hotărîri și decide că mănăstirea nu e obligată să-l facă.

Toate aceste poduri, precum și „podiștile“ — adică punțile înguste, pentru pedeștri, nu pentru căruțe, din cuprinsul proprietăților boierești ce se întindeau pe ambele maluri ale Dîmboviței — erau *de lemn*. Într-un act grec din 9 septembrie 1832 e amintită o prăvălie „la podul de piatră“, iar în 1836 se construiește un asemenea pod la începutul Căii Craiovei — viitoarea Cale a Rahovei. În planul lui Borroczyn, din 1844—1846, sînt înfățișate — în afară de podiști — zece poduri, și anume, după toponimia de azi, la Cotroceni, Izvor, Mihai-Vodă, Calea Victoriei, Calea Rahovei, Bd. Coșbuc, Șerban-Vodă, Radu-Vodă, Văcărești și Vitan; alte două, plus cinci podiști, figurează peste brațul secundar al Dîmboviței, din jos de Radu-Vodă. Acestea șapte din urmă dispar în urma rectificării și adîncirii cursului apei, deci a dispariției brațului secundar; în schimb, se construiesc altele peste albia adîncită. În 1906 existau în București, potrivit indicațiilor lui Damé, 12 poduri de piatră și unul de fier; de atunci s-au mai adăugat

Fig. 216 — Palatul Justiției; în față Dîmbovița acoperită de un planșeu de beton. (M.I.B.)

altele, așa încît astăzi, de la capătul liniei 14, la Ciurel, pînă din jos de Abator, 19 poduri și 6 paserele, de piatră, beton și fier, leagă malurile Dîmboviței. Patru din poduri — de la Calea Victoriei, Calea Rahovei, Bulevardul Coșbuc și Calea Șerban-Vodă — au fost încorporate în „planșeul" de beton care acoperă în întregime, pe această porțiune, cursul apei (vezi fig. 216); un al cincilea, la Elefterie, e și el înglobat într-un mic planșeu local. Și e posibil ca, într-un viitor nu prea îndepărtat, aceeași soartă s-o aibă toate celelalte.

Pentru a desemna arterele de comunicație, s-a întrebuințat la noi, în vechime, în afară de „uliță" și „pod" — cu diminutivele lor „ulicioară" și „podișor" — încă și termenii „cale" și „drum"; primul aparține fondului romanic al limbii, cel de-al doilea e de origine greacă. Am citat mai înainte actul din 17 aprilie 1681, amintind „drumul Tîrgoviștii cel vechiu". În secolul al XIX-lea începe să se folosească tot mai frecvent cuvîntul „cale" și se introduc o serie de neologisme. Regulamentul „pentru... înfrumusețarea și paza bunei orînduieli în politia Bucureștilor", cuprins în Regulamentul Organic (1831), are în mod curent „uliță", dar menționează, alături de „caldarîm" — termen turcesc însemnînd „pavaj" — și franțuzescul „trotoar", stipulînd, la articolul 7, necesitatea de „a să face, pe margini, trotuare pentru oameni ce umblă pe jos". „Stradă" e de origine italiană și se generalizează în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; planul lui Jung, din 1856, știe încă de „ulițe". „Șosea" — termen aplicat drumurilor moderne, ce încep să se facă în Principate în epoca Regulamentului Organic — e franțuzesc, ca și „pasaj", „bulevard" și „cheu" („cheiu"), în timp ce „splai" e o construcție hibridă, franco-română, probabil din *esplanade*.

Ulițele vechi — termenul e slav — aveau, în general, un traseu neregulat, sinuos, după cum erau așezate casele; noțiunea de aliniere nu începe să-și facă drum decît spre finele epocii fanariote. Lățimea ulițelor mari, adică a podurilor domnești, fusese stabilită din vechime la 4 stînjeni, deci aproape 8 metri; dar în centrul comercial, în tîrgul propriu-zis, această lățime era micșorată din cauza „tărăbilor", „samarelor" și „cesimalelor" de lemn care prelungeau prăvăliile înaintînd spre uliță și în care se expuneau mărfurile. Domnii fanarioți dau repetate ordine să fie lăsat locul liber, să se „taie" toate aceste prelungiri care împiedicau circulația și, în caz de incendiu, ușurau întinderea acestuia, fiind toate de lemn. Existau și „ulicioare", mult mai strîmte. Un act inedit, din 1710, martie 10, ne înfățișează o cercetare „pentru o ulicioară mică ce-au fostu pintre case aici în tîrgu, în București", ulicioară ce fusese „hotărîtă", adică hotărnicită, „de șese boeri mari din divan". „Și am tras și cu sfara, precum scri[e] în hrisov — ne spun autorii cercetării — și am adevărat ulicioara *de un stînjen de lată*". La 18 mai 1780, Maria Pitișteanca vinde Mitropoliei o prăvălie „în Tîrgul Dinlăuntru pe ulița cea mare în mahalaoa Sfete Gheorghie-Nou", lîngă prăvălia lui Draghie abagiul. „Însă între prăvăliia noastră și între prăvăliia lui Draghie abagiul — arată vînzătoarea — iaste și ulicioară mică, de trei oameni", adică avînd lățimea a trei oameni în front. În sfîrșit, într-un act inedit din 6 iulie 1630, se arată că între două prăvălii „au fost ulicioară, de au trecut cu calul încărcat", prin urmare lată nu mult peste un metru.

Nu cunoaștem numărul ulițelor din București în epoca veche. Dionisie Fotino, care dă, în opera sa, apărută în 1818, atîtea date precise pentru alte domenii, nu ne spune nimic în privința aceasta. În 1906 existau, în total, 1.026 de artere de circulație, dintre care 60 de „șosele" și „căi", 15 bulevarde, 29 de străzi principale, 616 străzi secundare și 306 străzi nepavate, totalizînd o lungime de 433 kilometri și 472 de metri. Cele mai lungi erau Calea Rahovei: 3.960 de metri, Calea Griviței: 3.000, Calea Șerban-Vodă: 2.990 și Calea Moșilor: 2.830; cheiurile Dîmboviței însumau 7.910 metri. Exact cincizeci de ani mai tîrziu, în 1956, lungimea arterelor bucureștene crescuse cu mai mult de patru ori, ajungînd la 1.822 de kilometri. Din aceștia, circa 127 de kilometri reprezintă arterele *magistrale*, cu circulație rapidă și încrucișări mai rare (vezi fig. 217), circa 285 de kilometri arterele zise *colectoare*, iar circa 1.410 kilometri *străzile de interes local*. La finele anului 1961 erau în București peste 5.400 de străzi de tot felul. (Pentru trasarea arterelor magistrale — bulevarde, șosele, căi — vezi mai sus, p. 144, 155 și 158—159).

Unele din aceste magistrale, astăzi, după construirea în ultimul deceniu a blocurilor falnice care le mărginesc — vezi, de pildă, Calea Griviței, între podul liniei spre Constanța și Gara de Nord, Bulevardul 1 Mai, la capătul spre Calea Griviței, Magistrala

Nord-Sud, Bulevardul Dimitrov, între Şoseaua Mihai Bravu şi Gara de Est — sînt un titlu de mîndrie pentru oraş şi o adevărată podoabă a lui (vezi şi fig. 217).

Cînd s-a hotărît pavarea cu piatră a celor patru „poduri" domneşti, s-a specificat — citàm după contractul încheiat cu arhitecţii Freywald şi Hartel, la finele anului 1823 — că se va întrebuinţa „piatra cea mai tare aflată în munţii Ţării Româneşti, aşa ca să fie acest caldarîm mai bun decît acel care este făcut la cetatea Braşovului". S-a întrebuinţat într-adevăr piatra adusă din regiunea muntoasă, şi anume, piatră de rîu, din judeţul Prahova; pavajul era însă colţuros şi, neavînd un postament rezistent, se lăsa în unele locuri, formînd gropi. Fiind totuşi mai rezistent decît „podul" de lemn, sistemul acesta de pavare s-a întins şi, treptat, au fost pavate cu astfel de bolovani de rîu o seamă de uliţe. Ni s-a păstrat contractul inedit — din 9 septembrie 1827 — prin care „arhitectonul" Hartel se obligă să execute „caldarîmul" „de la poarta curţii cei arse pînă în podul gîrlii", pe o lungime de 226 de stînjeni, „iar în pătrat stînjeni 990", cu preţul de 26 de taleri stînjenul pătrat. Regulamentul Organic prevede să se execute şi „trotoare", iar sfatul administrativ al oraşului, în şedinţa din 18 mai 1835, decide „să se facă caldarîmurile prin cheltuiala proprietarilor de case şi locuri ce ar avea pe acele uliţi, după analoghia stînjenilor fiecăruia", adică proporţional cu faţada respectivă. Aceasta în cuprinsul culorii de Roşu şi pe cele 4 mari poduri domneşti. Pentru pavajele de pe celelalte uliţe principale, „de comunicaţie", proprietarii respectivi vor plăti numai două treimi din cost, restul de o treime fiind suportat de „mahalagii proprietari după uliţele lăturalnice, fiindcă şi ei să folosesc". În anii 1835—1837 se pavează astfel cu piatră străzi în suprafaţă de 16.095 stînjeni pătraţi, adică 64.380 metri pătraţi. După 1860 se introduce şi pavajul „sistematic" cu piatră cioplită, întrebuinţîndu-se în acest scop material adus din străinătate, şi anume, granit din Scoţia şi Italia, şi gresie şi granit din Belgia şi Franţa. Calupurile formau lestul vapoarelor care veneau la Brăila să încarce grînele noastre. Cu granit de Scoţia s-a pavat o parte din Podul Mogoşoaiei, bulevardul din faţa Universităţii între Podul Mogoşoaiei şi strada Colţei, apoi străzile Academiei, Doamnei, Lipscani şi o parte din străzile Franceză şi Germană. Piaţa din faţa Teatrului Naţional a fost pavată în 1876 cu granit italian. În 1872 se face şi prima încercare cu asfalt, pavîndu-se porţiunea din faţa palatului domnesc a Podului Mogoşoaiei; se încearcă şi sistemul cu dale sau calupuri mici de lemn, în fond o reeditare sub altă formă a vechilor „poduri". După războiul independenţei, granitul străin este înlocuit prin cel dobrogean, de Turcoaia, care se dovedeşte a fi excelent şi mai ieftin. În privinţa trotuarelor, se foloseşte mult bazaltul artificial. În 1906 erau în Bucureşti 388.890 metri liniari de trotuare, însumînd o suprafaţă de 1.223.885 metri pătraţi, dintre care: 672.184 din bazalt artificial, 468.286 din piatră de rîu, 61.575 din asfalt şi 21.800 din dale. La izbucnirea primului război mondial, Bucureştii aveau majoritatea străzilor centrale pavate cu granit dobrogean şi cîteva cu asfalt; pe multe străzi de categoria a doua era pavaj din piatră sau bolovani de rîu, iar în mahalale, pămînt şoseluit sau neşoseluit, străzile din ultima categorie — numai cu numele străzi — devenind cvasi impracticabile pe vreme rea. În perioada dintre cele două războaie mondiale se întrebuinţează din ce în ce mai mult asfaltul; se introduce şi sistemul pavajului cu „rondele" de granit pe infrastructură de beton, sistem costisitor, dar foarte durabil, asigurînd o suprafaţă carosabilă netedă şi antiderapantă. Actualmente se

Fig. 217 — Bulevardul Nicolae Bălcescu, una din principalele magistrale; în stînga, cinematograful Patria. Fotografie din 1958. (S)

întrebuinţează tot mai mult sistemul pavajului asfaltic pe o infrastructură puternică de beton, obţinîndu-se o suprafaţă şi mai netedă, mai plăcută circulaţiei de automobile. În acest fel s-au pavat sau sînt în curs de pavare marile artere ale oraşului.

În privinţa *numelor*, constatăm, pentru epoca veche, aceeaşi situaţie ca şi pentru mahalale. Ele se dau după tot felul de criterii: după meşteşugarii şi negustorii care-şi au prăvăliile în partea locului, după biserici şi mănăstiri, după grupe etnice sau regionale, după locuitori mai de seamă, după hanuri sau altfel de aşezări, după oraşele către care duceau, după plante, forme de teren, izvoare, fîntîni etc. Semnalăm cîteva din aceste nume, prezentînd importanţă istorică sau de altă natură.

Foarte numeroase sînt numele în legătură cu meşteşugurile şi negoţul. Ele predomină, cum e şi natural, în „tîrgul" propriu-zis, în centrul comercial, fără ca să lipsească însă şi în alte părţi ale oraşului. În jurul sau în preajma vechii Curţi domneşti, dînd în „Uliţa Mare" şi în partea de la început a Podului Tîrgului de Afară, a Podului lui Şerban-Vodă şi mai tîrziu, a Podului Mogoşoaiei, erau: uliţa *abagiilor* sau negustorilor de abà, postav gros, ordinar; a *bărbierilor*, în mahalaua Sf. Gheorghe-Vechi — la 5 septembrie 1704 se vinde „o prăvălie în uliţa bărbierilor"; a *băcanilor*, existentă şi astăzi, dar fără băcani; a *boiangiilor*, adică a celor ce boiau sau vopseau ţesăturile de tot felul şi firele de lînă — astăzi e strada 30 Decembrie; a *cavafilor* sau cizmarilor de încălţăminte „groasă", ordinară (numele străzii s-a păstrat pînă în vremea noastră); a *căldărarilor*; a existat şi o ulicioară „ce au fost a *căldărarilor*", amintită într-un act din 18 septembrie 1762; a *cojocarilor*; a *işlicarilor*, adică a celor ce făceau şi vindeau işlice, căciulile în colţuri sau rotunde, ajunse la proporţii enorme în epoca fanarioţilor; a *lăcătuşilor*, uliţă despre care un act din 1726 arată că era „mai sus de puşcărie, aproape de zidul Curţii domneşti"; a *lăptăreselor*, „aproape de casele Băraţilor" (Bărăţia), potrivit localizării zapiselor inedite din 6 iunie 1724 şi 10 aprilie 1727; a *lipscanilor* sau a negustorilor ce aduceau marfă de Lipsca (Leipzig); a *mărgelarilor* — vechi şi bogaţi negustori bucureşteni — în mahalaua Sf. Gheorghe-Nou, aşa cum arată condica din 1806 a Mitropoliei; *„uliţa care mearge la carăle cu peaşte"* (1724), adică uliţa pescarilor, în mahalaua numită în 1798 Scaunele Pescarilor; o adresă din 11 februarie 1853 a sfatului orăşenesc aminteşte răspîntia uliţelor cavafilor şi pescarilor, iar în a doua jumătate a veacului al XIX-lea exista încă strada Pescăria Veche, azi General Florescu; a *„săidăcarilor"* sau săhăidăcarilor, care făceau şi vindeau săhăidace, adică tolbe de săgeţi sau cucure; această uliţă ducea spre hanul lui Şerban-Vodă; aşa ne spune o hotarnică inedită din 26 noiembrie 1778; a *ţelarilor* sau „şălarilor", existentă şi astăzi, amintită, într-un act inedit din 15 august 1716, ca fiind tot „despre hanul lui Şerban-Vodă"; a *ţepcarilor* mai noi, din însuşi cuprinsul vechii Curţi domneşti; a *scaunelor* de măcelari, în mahalaua cu acelaşi nume; a *zlătarilor*, veche breaslă bucureşteană; un asemenea zlătar cumpără de la „Crăciun Vînăt măcelariul" un loc de casă pe vremea lui Mihnea Turcitul (1577 — 1583 şi 1585—1591).

În mahalalele mai depărtate de centrul comercial, de „inima tîrgului", exista încă o serie întreagă de asemenea uliţe purtînd nume de meşteşugari şi negustori. Era astfel: „uliţa *brutaru*"; ea păstrează amintirea lui Manea brutarul, ctitorul bisericii; tot după un brutar sau pitar s-a numit şi „uliţa *Pitar Moşu*"; ambele sînt trecute în planul Jung (1856); în legătură cu acelaşi cerc de activitate amintim apoi străzile *Franzelari* şi *Făinari*. În mahalaua Slobozia domnească e pomenit, într-o hotarnică inedită din 21 ianuarie 1759, *„drumul Cărămidarilor"*; lîngă el se afla locul caselor lui Mihai Fălcoianu. *Dogarii* îşi aveau şi ei uliţa lor; de această meserie se leagă şi numele uliţei şi al „înfundăturii" *Vaselor* din apropierea Oborului, precum şi aceea a *Butarilor*, amintită în 1882 în suburbia Precupeţii-Vechi. Uliţa *Dulgherilor* era nu departe de Capul podului, pe lîngă Biserica Duşumea; ea dădea în „uliţa *zidarilor*", adică în porţiunea dintre zisa biserică şi Calea Griviţei a actualei străzi Buzeşti; cu acest nume figurează în planul Jung. Şi *oţetarii* şi *mătăsarii* şi *blănarii* şi *olarii* au dat numele lor, păstrat pînă astăzi, unor uliţe ale oraşului (raioanele 1 Mai, 23 August şi T. Vladimirescu); acelaşi lucru cu *tăbăcarii*, breaslă veche şi puternică (raionul N. Bălcescu), apoi cu *sticlarii*, negustorii de sticlărie, şi cu *mămularii*, negustorii de mărunţişuri (ambele în raionul Tudor Vladimirescu); în 1786 exista şi o uliţă a *postăvăriei*. De la meşterii *spoitori* şi *pieptănari* s-au numit străzile unde ei locuiau în număr mai mare (raioanele Tudor Vladimirescu şi Bălcescu). Nu lipsesc nici *orzarii*, negustori specializaţi în vînzarea orzului şi orzoaicei, nici *chiristigiii*, cu depozitele de cherestea (ambele străzi în raionul 23 August), nici *nisiparii*, care scoteau şi cărau nisip (raionul 30 Decembrie). Amintirea *Precupeţilor-Vechi* subzistă în numele uneia din străzile raionului 1 Mai, în timp ce aceea a *Precupeţilor-Noi* a rămas legată numai de biserica respectivă. S-a păstrat de asemenea amintirea *negustorilor*, în strada numită astfel, din raionul Tudor Vladimirescu (între Bulevardul Hristo Botev, fost al Domniţei, şi strada Mîntuleasa); cealaltă stradă cu acest nume, de lîngă Podul Băneasa, e recentă. Tot în legătură cu o categorie de negustori, şi anume, cu aceia care desfăceau marfă de Gabrovo (Bulgaria) — postavuri în primul rînd — era uliţa — azi strada — *Gabroveni*, mărginind spre miazănoapte vechea incintă a Curţii domneşti. Negustorii care aduceau marfă de Udrii Adrianopole), deci *Udricanii*, au determinat, dar nu direct, ci indirect, prin clucerul Udrican, ctitorul bisericii, numele străzii respective din raionul Tudor Vladimirescu. Iar aceia care desfăceau marfa de Braşov, „braşovenia", au dat numele lor străzii

Braşoveni, în plin centru comercial. Au fost şi două drumuri ale *sării*, pe unde se aducea sarea de la ocne: unul în partea de apus a oraşului, altul în partea de răsărit; ambele continuau spre Dunăre şi bălţile ei, spre locurile de pescuit de la Greaca, Spanţov, Cornăţel, Gălăţui etc.

Dacă o serie întreagă de vechi uliţe erau numite după meşteşugarii sau negustorii din partea locului, altele păstrau amintirea *străinilor* care se aşezaseră în oraş. Printre cele dintîi pomenite în documente este *uliţa turcilor*; ca apare în actul din 17 septembrie 1626, prin care „Mihăilă săbiiarul şi călugăriţa Mariia, schimnica de la biserica popei Nenciului", arată că un loc, de patru prăvălii, al popii Matei, se afla „den sus den uliţa cea mare, pre uliţa turcilor, tocma pînă în mijlocul pimniţii lu Dumitru Hagi". Numele uliţei, care revine şi într-un alt act inedit, din 10 iunie 1628, se explică prin negustorii turci aşezaţi acolo, lîngă artera principală de comerţ a oraşului, Uliţa Mare. De la negustorii *greci* se trage atît numele bisericii lui Gheorma, cît şi acela al uliţei respective — ambele nu mai există azi; în planul Jung găsesc uliţa Grecilor, dar alta decît cea precedentă, şi anume, pornind din Precupeţii-Vechi. Tot aşa „*Sîrbii*", formînd mai întîi un sat în marginea oraşului, apoi o mahala a lui (vezi mai sus, p. 361), au determinat numele, şi el dispărut, al unei uliţe din această mahala. Prezenţa, în număr apreciabil, a negustorilor şi meşteşugarilor nemţi sau a celor care desfăceau marfă nemţească a făcut să se dea, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, actualei străzi Smîrdan numele de „*uliţa Nemţească*", în 1876: „strada Germană". Pentru acelaşi motiv şi în aceeaşi epocă s-a zis vechii uliţe a boiangiilor şi işlicarilor „*uliţa Franţuzească*"; ambele numiri apar în planul din 1852 al lui Borroczyn. Strada *Italiană* îşi trage numele de la şcoala italiană ce se afla acolo, iar strada *Polonă* a fost numită aşa ca un omagiu adus poporului pe vremea cînd încerca să-şi recapete independenţa.

E interesant cum s-a păstrat amintirea diferitelor inovaţii tehnice în nomenclatura străzilor bucureştene. În planul lui Jung (1856) figurează, imediat la vest de Dealul Mitropoliei, „*uliţa Telegrafu*" — inaugurarea primei linii, spre Giurgiu, avusese loc cu un an mai înainte, la 10 martie 1855; de asemenea, „*uliţa Tipografi*", imediat la sud de acelaşi deal, în legătură, poate, cu tipografia Mitropoliei. Introducerea primului motor cu aburi, la moara lui Assan, a determinat numele străzii vecine „*Vaporu lui Assan*", iar înfiinţarea manutanţei comunale, în cartierul Colentinei, pe acela al *Maşinii de Pîine* (ambele în raionul 1 Mai). Tot aşa se explică şi numele străzii *Fonteriei*, de la fonteria sau turnătoria Arsenalului vecin. În epoca noastră, aleea *Radiodifuziunii*, la Băneasa, şi fostul *Bulevard T.F.F.*, care se întindea în două raioane — 30 Decembrie şi Griviţa Roşie — amintesc instalaţiile în legătură cu aceste două mari invenţii.

Un caracter asemănător au numirile de străzi care se referă la instituţii şi stabilimente sau aşezări de odinioară. În această categorie intră uliţa „*Poşta Veche*", azi „Nicolae Golescu", în dosul Ateneului, unde era sediul întreprinderii de poştă şi transport de călători. De aceea, în planul Jung, pe zisa uliţă, găsim „Poşta de Trăsure", la nord-estul metohului Episcopiei de Rîmnic. Pînă la al doilea război mondial mai exista încă strada *Senatului*, plecînd din Calea Şerban-Vodă, lîngă biserica Alexe; i se spunea aşa fiindcă într-o casă încăpătoare de pe această stradă, şi anume, în aceea de la colţ, unde e azi atelier de argintat şi arămit, fostă mai înainte proprietatea lui „Sperie-Peşte", şi-a ţinut şedinţele, pe vremuri Senatul. Actuala stradă Sevastopol poartă, în planul Jung, numele de „*Mormintele ovreilor*", deoarece pe ea se afla vechiul cimitir evreiesc, în spatele clădirii care adăposteşte acum Uniunea ziariştilor şi în care a fost, în preajma celui de-al doilea război mondial, Clubul miliardarilor. Şi pe strada *Mecet*, ce-şi trage numele de la vechiul lăcaş de închinare musulman, a existat, lîngă acest lăcaş, un cimitir, şi anume, al turcilor. În planul ce însoţeşte ghidul din 1872 al lui Ulysse de Marsillac, găsim „*Mecet, cimetière turque*". Am mai avut în Bucureşti „*uliţa Spitalului*": porţiunea dintre Piaţa Victoriei şi biserica Duşumea a actualei străzi Buzeşti; i se spune aşa în planul Jung din pricina vecinătăţii Spitalului Filantropia. Am avut de asemenea, pe vremea lui Cuza, „*uliţa Pensionatul*", numită astfel după instituţia şcolară care-şi avea sediul acolo; actualmente e strada Vasile Boierescu (în faţa fostului Minister de Agricultură). Fundătura — azi intrarea *Tîrlei* — din raionul 1 Mai păstrează amintirea uneia din tîrlele de oi de la marginea de odinioară a oraşului, după cum strada *Povernei* ne trimite la vremea cînd asemenea poverne de fabricat rachiul erau un lucru obişnuit în Bucureşti. În 1856 exista „*uliţa puţul Spătarului*" — azi strada Spătarului — apoi „*uliţa Fîntînii*", devenită succesiv Doctor Lueger, General Berthelot, Alexandru Popov şi Nufeřilor. Ghidul lui Th. Bauer, din 1882, menţionează strada *Bordeelor*, în suburbia Dobrotcasa (culoarea de Albastru), strada *Ceairului* adică a cîmpului unde erau scoşi caii la păşunat, în suburbia Iancului (culoarea de Negru) — este şi o fundătură a *Ceairului* în suburbia Sf. Ştefan din culoarea de Verde — şi o stradă şi o fundătură a *Cătunului* — după un fost cătun, înglobat apoi în oraş — în suburbia Pitar Moşu (culoarea de Galben).

Preţioase sînt şi numirile care trimit la vechiul aspect fizic al oraşului, la relieful, apele şi flora lui. A existat o uliţă a *Gorganului*, după movila pe care se află biserica Sf. Ilie-Gorgan, iar, în apropierea ei, uliţa — azi strada — Izvor, după un izvor care, între timp, a dispărut. Strada *Între Gîrle* evocă marele ostrov de odinioară al Dîmboviţei, din jos de Radu-Vodă, iar străzile *Balta Frasinului* (raionul 1 Mai), *Bălţiţa* şi *Bălţişoara* (raionul N. Bălcescu), întinderile de apă stătătoare, altădată atît de numeroase. Şi

Fig. 218 — Blocul turn din Piaţa Operetei (fosta Piaţă a Senatului), la extremitatea de Sud a Căii Victoriei. (S)

amintirea gropilor din care se scotea pămînt pentru cărămizi, pietriş şi nisip — sînt zeci de asemenea gropi în planul cel mare al lui Borroczyn (1846) — s-a păstrat în numele străzilor sau intrărilor *Groapa Ziduri* şi *Gropilor* (raionul 1 Mai), *Gropile (lui) Pipăilă* (raionul Tudor Vladimirescu), *Gropii* şi *Gropilor* (raioanele Griviţa Roşie şi Lenin). Lunca Dîmboviţei şi aceea a Colentinei, prima mai puţin vizibilă din cauza clădirilor care au acoperit-o, cea de-a doua păstrîndu-se mai bine, au dat numele lor la o serie întreagă de străzi şi drumuri, de la *Lunca Bîrzeşti* din raionul Bălcescu la *Drumul Luncii* din raioanele 30 Decembrie, Bălcescu şi 23 August, la străzile *Luncii* din raioanele 1 Mai şi 16 Februarie şi la *Lunculoara* din raionul 1 Mai. Cît despre vegetaţia Bucureştilor, sînt vechi numirile, existente şi azi, ale străzilor: *Livedea cu duzi*, din fosta mahala a Cărămidarilor-de-Jos, la sud de Dîmboviţa (raionul Nicolae Bălcescu), *Sălciilor* şi *Salcîmilor* (ambele în raionul 1 Mai); ele figurează în planurile de la jumătatea secolului al XIX-lea. A dispărut „livedea Văcărescului" de pe locul unde se înalţă acum Ateneul Român şi Fundaţia universitară, livadă pomenită adesea în actele veacului al XVIII-lea; amintirea ei n-a rămas legată de numele unei străzi, aşa cum s-a întîmplat cu alte livezi, mult mai puţin cunoscute şi din vremuri mai noi, în părţi mai mărginaşe ale oraşului (raioanele Tudor Vladimirescu, Lenin, 23 August şi 16 Februarie). De la stuful care mărginea una din bălţile de odinioară îşi trage numele fundătura — azi intrarea — *Stufului*, din dosul bisericii Alexe; cîte o stradă a *Stufului* se găseşte şi în raioanele Tudor Vladimirescu, 16 Februarie şi 23 August. Planul din 1911 indică „*strada Salcia Uscată*", la nord de Şoseaua Herăstrău; astăzi, dacă nu mai există acest nume, avem, în schimb, cîte o stradă sau intrare a *Salciei* în raioanele Nicolae Bălcescu, Tudor Vladimirescu şi 16 Februarie.

În epoca veche, multe uliţe n-aveau nume proprii; ele erau designate perifrastic prin propoziţii privind, de pildă, un lăcaş religios situat la extremitatea uliţei sau locuinţa unui notabil. La 20 iunie 1628, Alexandru Iliaş, întărind, printr-un act inedit, lui Paripa postelnicul mai multe locuri de prăvălie pe care le cumpărase, arată că unul din ele era „lîngă uliţa ce duce la biserica popii Anghel"; unde venea această biserică nu ştim. Tot astfel, la 12 iunie 1674, se spune despre un loc, cu casă şi pivniţă, că se întinde „pînă în uliţa cea mare de jos, care... mearge la s[vea]tii Ioan", adică la mănăstirea ce se înălţa pe locul actualului sediu central al C.E.C.-ului (fosta Casă de depuneri). În primii ani de aplicare a Regulamentului Organic se dau nume străzilor; de asemenea, şi *numere* caselor, dar nu pe străzi, ci pe culori; abia mai tîrziu s-a trecut la numerotarea pe străzi. Dacă unele din aceste nume sînt potrivite, în legătură cu realităţile existente sau trecute din viaţa oraşului — şi relevăm, în privinţa aceasta, deşi par ciudate, la prima vedere, „uliţa Pharmazonu" (mai tîrziu „Francmazoană") şi „uliţa Sculpturii", după un atelier de sculptură din partea locului, ambele existente în 1856 — altele, în schimb, au un caracter neobişnuit, dovedind încă de atunci o tendinţă „preţioasă", cu evocări mitologice, alteori barocă şi uneori de-a dreptul comică, tendinţă care, din păcate, s-a accentuat în deceniile următoare. Chiar în planul lui Jung întîlnim nume ca acestea: „*uliţa Graţiilor*" dînd în uliţa Boteanu (actuala C.A. Rosetti), „*uliţa Furielor*", la sud de Biserica Olari, „*uliţa Păcii*", dînd în piaţa bisericii Popa Petre, „*uliţa Paralelă*", la nord de biserica Precupeţii-Noi, apoi „*uliţa Dreaptă*" (între „uliţa Herăstrău", azi Calea Dorobanţi, şi „uliţa Pitar Moşu") şi „*uliţa Arcului*", ocolind spre nord Biserica Armenească. Membrii sfatului orăşenesc, mai întîi, consilierii comunali, după aceea, dau dovadă de o imaginaţie enciclopedică, dînd străzilor numiri luate din toate domeniile. Pe lîngă cele privind trecutul şi pămîntul nostru, constatăm numiri din mitologie — străzile Saturn, Uranus, Mercur, Neptun, Venerei, Jupiter, Himerei, Olimpului, Eliseului, Esculap, Silfidelor etc.; din istoria antică — străzile Numa Pompiliu, Rea Silvia, Mucio Scevola (sic!), Licurg, Solon, Latină, Romulus,

Virgiliu; din istoria Bizanţului — străzile Justinian, Belisarie; din astronomie — străzile Soarelui — fostă, în 1855, uliţa Hagi Tonciu — Lunei, Meteorilor, Echinoxului, Crepusculului, Dimineţii, Occidentului, Orientului, Cometa; din geografie — străzile unui cartier întreg poartă nume de ţări şi capitale; din zoologie — străzile Zebrului (!), Rinocerului, Tigrului, Leopardului — tot animale care trăiesc la noi — Amfibiilor; din botanică — străzile Cedrilor, Rozelor (avem azi cinci străzi cu acest nume), Trandafirilor (alte cinci), Rozetului, Cameliei etc.; din geometrie — străzile Segmentului, Cercului, Rondă, Unghiului, pe lîngă mai vechea stradă a Arcului; din meteorologie — străzile Vîntului, Austrului, Crivăţului, Toamnei, Iernii, Primăverii, Verii, Norilor; din chimie — străzile Chimistului, Laborator, Parfumului; din psihologie — străzile Speranţei, Prudenţei, Plăcerii, Memoriei etc.; din alte, neaşteptate, domenii — străzile Emancipată şi Rumeoară. Numele de persoane abundă; varietatea în acest domeniu e foarte mare; de la personajele istorice care au jucat un rol în trecutul neamului — Decebal, Traian, Basarab, Mircea-Vodă, Ştefan cel Mare, Mihai Bravul, Tudor Vladimirescu, Cuza-Vodă, Banu-Manta, Baba Novac (vezi fig. 220) — sau al omenirii, pînă la orăşeni — edili, cărturari, meseriaşi, negustori — care s-au remarcat în vreun fel oarecare şi chiar la simpli deţinători de terenuri. Nu ajunsesem să avem, în preajma celui de-al doilea război mondial, 13 străzi Dumitrescu şi 17 Petrescu, şi anume, de la Petrescu I pînă la Petrescu XVII, înşirate una după alta, în cartierul Pantelimon? Aveam, în 1935, şi 13 străzi Elena în diferitele părţi ale Bucureştilor. În perioada parcelărilor şi a înfiinţării de „parcuri" şi noi cartiere, începuse sistemul designării prin literele alfabetului — aşteptîndu-se nomenclatura definitivă. Aşa încît, potrivit ghidului oficial din 1934, existau 24 de străzi A; 23, B; 13, C şi aşa mai departe. Înainte de cel de-al doilea război mondial a funcţionat o comisie specială care se ocupa cu numele străzilor Bucureştilor; ea a făcut să se revină la unele din numele vechi, istorice, ca, de pildă, strada *Doamnei* şi strada *Gabroveni*; cea dintîi fusese botezată, la un moment dat, *Paris*, apoi *Mauriciu Blank*, ce-a de-a doua, *Franklin Bouillon*.

Cercetînd toponimia bucureşteană, se poate uşor observa cum fiecare epocă şi-a pus pecetea ei. Din vremurile vechi ne vin numirile în legătură cu aşezămintele religioase, cu breslele de meseriaşi şi negustori şi cu unele aspecte ale cadrului fizic. Din perioada Unirii, după ce s-au întors exilaţii, ne-au rămas numiri în legătură cu evenimentele revoluţionare de la 1848. De atunci, strada *Căuzaşi*, adică partizani ai cauzei, şi strada *Emigratului* — în două culori, la Galben şi la Verde. Mai tîrziu, cîteva străzi şi bulevarde au purtat numele unora dintre revoluţionarii de frunte. Citām şi „fundătura Bonjuriştilor" din planul lui Orăscu (1893). În 1878, după întoarcerea

Fig. 219 — Blocuri noi pe şoseaua Mihai Bravu.

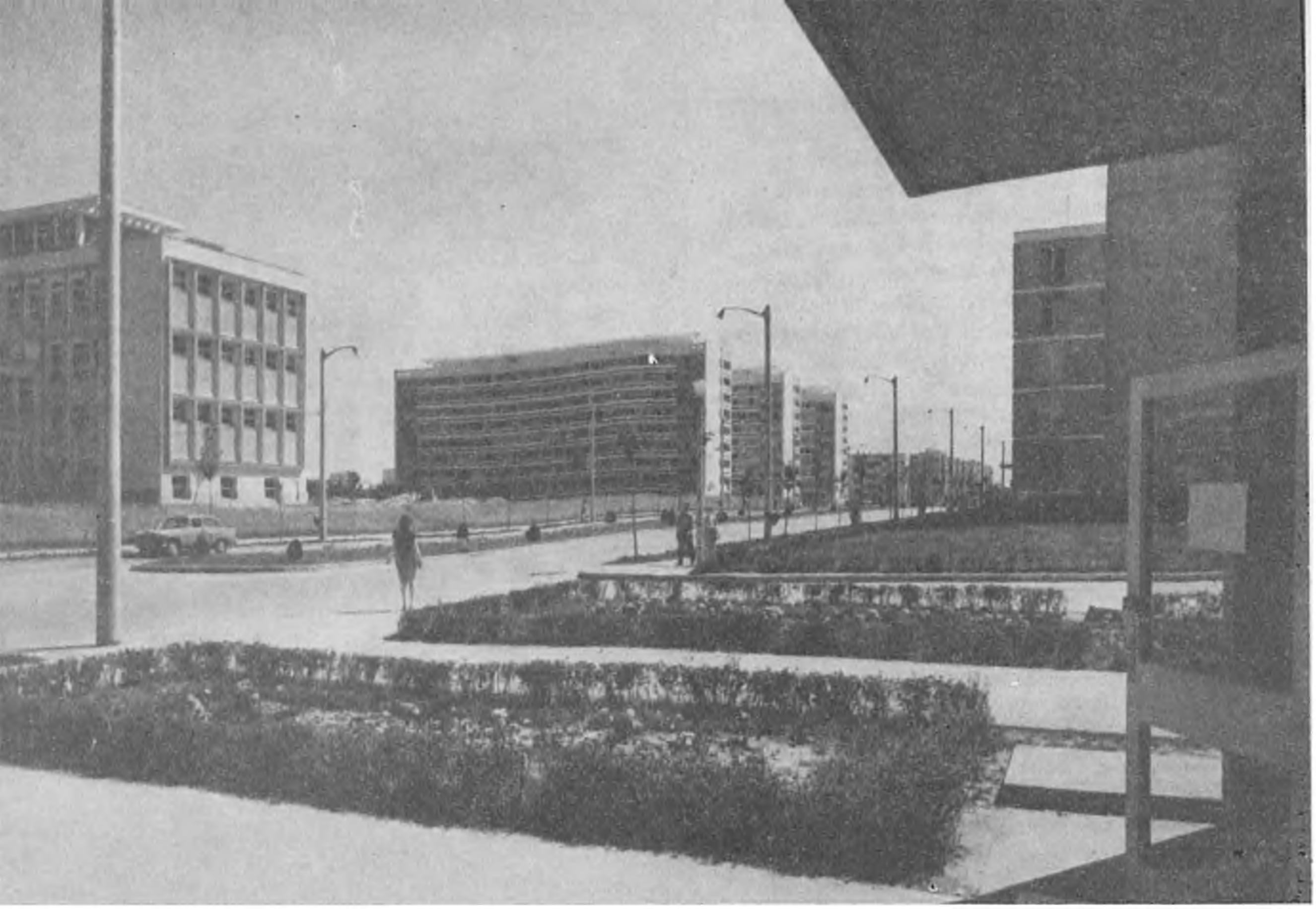

Fig. 220 — Strada Baba Novac, raionul T. Vladimirescu, mărginită de o parte şi de alta de blocuri noi. (S)

armatelor victorioase din războiul de independenţă (1877—1878), au fost schimbate numele a o sumă de artere principale bucureştene. Podul Mogoşoaiei a devenit *Calea Victoriei*, Podul Caliţei, recte, al Calicilor — *Calea Rahovei*, Podul Vergului, *Calea Călăraşi*, Podul de Pămînt, *Calea Plevnei*, drumul Tîrgoviştei, *Calea Griviţei*, drumul la Herăstrău, *Calea Dorobanţi*. Iar noile „splaiuri" au primit nume în legătură cu recent cîştigata *„Independenţă"* sau cu unii dintre ofiţerii căzuţi pe cîmpul de luptă. Tot de atunci datează numele străzii *Smîrdan* şi al Pieţei *Valter Mărăcineanu*. La fel s-a procedat şi după războiul din 1916—1918, cînd s-a dat unor mari artere numirile de *Mărăşeşti* (fost Bulevardul Neatîrnării) şi *Mărăşti*, în amintirea biruinţelor repurtate, iar alte străzi au fost botezate *Războare*, *Caşin*, *Cireşoaia*, *Dragoslavele*, *Alion*, *Neajlov* etc., după luptele purtate în acele locuri. O mare prefacere a avut loc, în sfîrşit, in zilele de azi, după 23 august 1944 şi după instaurarea Republicii Populare Române, cînd o serie de bulevarde şi străzi au căpătat numele celor ce au căzut în timpul luptei revoluţionare a muncitorimii noastre — *Vasile Roaită*, *Ilie Pintilie*, *Filimon Sîrbu*, *Constantin David* şi alţii, numele conducătorului Marii Revoluţii din Octombrie 1917, Lenin, sau nume evocînd victoriile mai importante ale războiului nostru antihitlerist — *Debreţin*, *Munţii Tatra* — şi pe cei căzuţi eroic în luptă. Astfel, de pildă, trei străzi din raioanele 30 Decembrie, 16 Februarie şi Lenin poartă numele soldatului Croitoru Eftimie, care, conştient, cu preţul vieţii sale, a făcut să explodeze mina ce, purtată de curent, ar fi distrus podul de pe Tisa, pe care el îl păzea. Numele caporalului Godeanu Constantin, decorat post-mortem şi ridicat la rangul de sublocotenent pentru marea sa vitejie în cucerirea cotei 568 de la Almaş (Cehoslovacia), este purtat de o stradă din raionul Griviţa Roşie. Iar raionul Lenin a dat unei intrări numele sergentului-major de tancuri Valenciuc Octavian, mort în luptă după ce dovedise un „curaj şi un spirit de jertfă cu totul deosebit". Sînt numai trei din multele nume de eroi ai războiului antihitlerist pe care le poartă străzile oraşului.

LOCURI DE TÎRG, OBOARE, MAIDANE ŞI PIEŢE

Cuvîntul „piaţă", de origine italiană *(piazza)*, ca şi „stradă", a început să se întrebuinţeze, în vorbirea obişnuită la noi, la începutul veacului

al XIX-lea. În dispozițiile edilitare inserate în Regulamentul Organic se prevede înființarea a „șase piețe mari" în interiorul orașului „pentru vînzare de carne, zarzavaturi, poame, pește, mălaiu și orice altă felurime de product care privește la îndestularea obștii", precum și a patru piețe de cîte 12.000 de stînjeni pătrați, la capătul podurilor mari, unde să vie carele sătenilor, „cu lemne, fîn, orz, cărbuni, varză" și altele. Aceasta nu înseamnă că n-au existat atare piețe și mai înainte; numai că ele erau în număr mai mic și se numeau altfel. Prima mențiune documentară pe care o cunoaștem, în „cartea" din 13 mai 1563 a județului Necula al lui Bobanea, pomenește de „pazarul" de lîngă Biserica Domnească, unde se aflau „negustorii". Termenul e turcesc și înseamnă „piață", „tîrg", „locul unde se ține tîrgul". Poporul zicea, în mod obișnuit, „tîrg" — prin extensiune, cuvîntul a însemnat apoi întreaga aglomerație umană unde avea loc tîrgul; pentru tîrgul de vite și de furaje se întrebuința un cuvînt deosebit, „obor", care are și înțelesul de „ocol de vite", „loc îngrădit lîngă casă, unde se țin vitele". În hotarnica inedită din 3 februarie 1764 a unui loc din mahalaua Săpunari se spune: „și s-au pus altă piiatră noao... în dreptul scaunului Manii măcelariul și *aproape de oborul lui*".

În București a existat la început un singur tîrg — acela de lîngă Curtea Veche. Mărindu-se orașul, s-au creat treptat încă trei, anume: 1. „*Tîrgul-de-Sus*", în regiunea viitorului han al lui Șerban-Vodă, așadar în jumătatea dinspre Calea Victoriei a Lipscanilor de azi; i s-a zis așa deoarece se afla în partea ridicată, de sus, a Bucureștilor, în opoziție cu tîrgul din partea de jos, din luncă, de lîngă Curtea domnească. Un act din 10 aprilie 1635 amintește de „o prăvălie... înu tîrgulu de sus, pe lîngă beserica popii lu Plăcintă...". În actele scrise în limba slavă, cum e acela inedit din 10 decembrie 1645, găsim expresia „pazarul de sus" (гор пазар); 2. „*Tîrgul de Afară*", adică din afara orașului, de dincolo de hotarul acestuia; aici se aduceau spre vînzare, între altele, tot soiul de vite și de furaje; de aceea a căpătat și numele de „Obor". Se pare că primul obor a fost în cartierul Batiște, în apropierea scaunelor de măcelari (vezi mai sus, p. 360); de aici s-a mutat mai spre răsărit, pe terenul unde se va ridica apoi crucea lui Mogoș și biserica Oborul Vechiu; iar de aici, cînd orașul se va întinde din nou, se va muta și mai departe, spre nord-est, pe locul actualei Hale Obor și a parcului adiacent. Zilele de tîrg erau, potrivit poruncii din 1786 a lui Mavrogheni, care nu făcea decît să constate o veche datină, marțea și vinerea; 3. „*Tîrgul Cucului*", de la sud de Sf. Gheorghe-Nou; el e al treilea tîrg care încadrează partea veche a orașului. Aici se ținea și tîrgul de vechituri. În nizamul sau ordonanța de prevenire a ciumei, din 9 decembrie 1798, citim: „Tîrgul femeiesc ce se face totdeauna la Tîrgul Cucului cu teleleicile muieri, să se ridice de tot, fiind alișverișul lor cu lucruri vechi și pînzeturi".

Existența mai multor piețe, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ne este dovedită și de mărturia călătorului Paul Strassburgh; acesta, trecînd prin București, în 1632, spune: „Toate străzile *și piețele orașului* erau pline de mărfuri scumpe, pe care negustorii italieni, greci, români, armeni și turci le expuseseră spre vînzare". Mai tîrziu, sub Brîncoveanu, clericul rus Ipolit Vișenski, oprindu-se, timp de trei săptămîni (24 decembrie 1707—13 ianuarie 1708), pe malurile Dîmboviței, arată că „orașul București... e foarte mare" și că are „*multe piețe* cu barace". Într-una din aceste piețe, la o răspîntie de ulițe, între Tîrgul-de-Jos și Tîrgul Cucului, aproape de biserica Sf. Vineri-Herasca, se vindea peștele; aici veneau „carăle cu pește", cum ne arată un zapis inedit din 30 decembrie 1708; aici răspundea „ulița care mearge la carăle cu peaște", cum citim în actul din 3 martie 1724; aici își aveau „scaunele" lor pescarii; de aceea mahalaua respectivă și poartă în 1798 numele de Scaunele Pescarilor. În apropiere, spre mănăstirea și hanul Sf. Gheorghe-Nou, se afla Sărăria sau Piața de sare. Era un loc ceva mai întins, unde veneau carele cu sare — „drobi mari" și „mici", „lospe", adică așchii sau frînturi, și „sare măruntă" sau praf — și pe marginea căruia se afla depozitul domnesc și prăvăliile diferiților detailiști. Aici, „la sărărie", avea, potrivit actului inedit din 29 decembrie 1790, și Mitropolia „o prăvălie... dă sărărie", precum și un loc viran. La 1 ianuarie 1791, Neculai rachierul căpăta voie să-și pună „un hambar pe locul ce iaste lîngă sărăria dăspre pod".

În afara celor două zile de tîrg săptămînale, marțea și vinerea, s-a mai ținut, la Tîrgul de Afară, și un tîrg special, pe o durată mai lungă, la sfîrșitul primăverii. El purta numele de Moși. Vechimea și originea acestui tîrg au dat naștere la discuții. Este sigur că el exista în veacul al XVII-lea și, probabil, data mai dinainte. În privința originii, unii cercetători ai veacului trecut o pun în legătură cu *pomenirea soldaților căzuți în lupte*, fie că e vorba de o luptă a lui Mircea cel Bătrîn cu turcii — opinia lui Al. Pelimon — de aceea a lui Vintilă-vodă cu Alexandru Oaie-Seacă — opinia lui Hasdeu — sau de lupta lui Matei Basarab cu moldovenii și tătarii, care aduceau pe Radu Iliaș — opinia lui Ionescu-Gion. Alți cercetători socot că originea Moșilor e în legătură cu străvechiul obicei de a se face, în sîmbăta Rusaliilor, pomenirea morților, și că deci e anterior luptelor amintite. Și într-o ipoteză, și în cealaltă — noi înclinăm pentru ultima — un fapt e sigur, anume, că la Moși — și aceasta era o caracteristică față de alte tîrguri sau bîlciuri anuale ale țării — se găseau de vînzare tot soiul de articole în legătură cu pomenirea morților: cruci, de piatră și de lemn, oale, ulcele, străchini, donițe și linguri pentru pomană, grîu de colivă, lumînări etc. Căci în timpul acestui tîrg special cădea Sîmbăta Morților, cînd se pomeneau înaintașii: *moșii*, părinții și celelalte rude răposate. Se împărțeau atunci, drept pomană, stră-

chini cu mîncare, cu linguri noi de lemn, oale sau doniţe cu vin, buchețele de flori, chiar şi bani la săraci. Bineînţeles, ca la toate tîrgurile, se vindeau şi tot felul de alte articole: comestibile — între care faimoasa turtă dulce — îmbrăcăminte şi încălţăminte, văsărie, podoabe, fluiere şi cîte altele. Dar Moşii erau şi prilej de întîlnire şi de petrecere. Se strîngeau ţăranii din satele Ilfovului şi ale judeţelor vecine, cei de la deal veneau cu care de ţuică şi vin, iar bucureştenii socoteau de datoria lor să nu lipsească de la acest tîrg, la care participa, în joia moşilor, însuşi vodă, înconjurat de marii dregători. Pentru primirea lui se ridica un cort frumos — aşa sub Gheorghe Bibescu, Barbu Ştirbey şi Cuza — apoi s-a făcut un chioşc de lemn şi, la urmă, unul de zid. Cîntau tarafurile de lăutari, se auzea cimpoiul şi cavalul; jucau „căluşarii", cu pălăriile împodobite şi zdrîngăneii la picioare, străvechiul şi impresionantul joc al căluşului; se făceau hore. Erau şi alte distracţii; mai înainte vreme, apărea „geamalaua", un fel de momîie uriaşă, înaltă de vreo 5—6 metri, groasă cît butea, cu două feţe şi patru mîini, înclinîndu-se şi mişcîndu-se în tot chipul, după cum o manevra omul dinăuntru ei, asemănătoare deci cu figurile groteşti ale carnavalurilor apusene. Erau apoi păpuşarii, care jucau, „cu perdea" sau „fără perdea", jocul satiric al păpuşilor numit, cu un termen turcesc, şi „karaghioz"; de asemenea, „ursarii" ţigani, jucîndu-şi urşii în sunetul dairalei (vezi fig. 221). Mai tîrziu au apărut tot felul de „comèdii", cu „fenomene" nemaivăzute — de fapt, înşelătorii — („femeia-peşte", „păianjenul-om"), menajerii, standuri de tras la semn („să joace mireasa") sau de „încercarea puterii", apoi „lanţuri", „bărci" şi „căluşei" pentru plăcerea copiilor şi a tineretului, iar între cele două războaie mondiale, chiar un ameţitor „*montagne russe*" în genul celui din Praterul vienez, o „roată a morţii" şi tot felul de distracţii mecanice. Şi peste tot locul, umbrare şi cîrciumi improvizate cu „grătare" sfîrîind, cu cazane de ulei în care se prăjeau „gogoşile" (vezi fig. 222), cu vînzători ambulanţi de limonadă, „şămpănică", bragă şi „rahat cu apă rece". Animaţia şi pitorescul Moşilor au impresionat întotdeauna; pictorul străin Preziosi, care l-a vizitat zile de-a rîndul, în 1867, ne-a lăsat o serie întreagă de acuarele şi crochiuri înfăţişînd aspecte caracteristice ale acestui tîrg. Iar Caragiale l-a imortalizat într-una din cele mai bune schiţe ale lui.

Pe vremea lui Cuza s-a încercat să se transforme acest tîrg al Moşilor într-o Expoziţie naţională anuală pentru România întreagă. Ni s-a păstrat, într-adevăr, un anteproiect de lege inedit şi nedatat — se pare de prin 1862 — care prevedea în articolul 2 că „sărbarea naţională a Moşilor" „devine, pe viitor, şi... o expoziţie naţională anuală de producţii şi succesuri indigene, din toată România, în arte, industrie, manufactură ţărănească, agricultură, creştere de vite, curse de cai şi tragere la semn". Urmau să se acorde premii în bani şi medalii — de aur, argint şi bronz — pentru cei ce se distingeau în fiecare ramură; juriul trebuia să fie format din „proprietari practici, industriaşi, oameni speciali şi artişti". Acest anteproiect n-a devenit lege; mult mai tîrziu însă, în 1924, ideea s-a realizat parţial, Moşii fiind transformaţi în expoziţie anuală. Totuşi, ei n-au izbutit să ajungă un tîrg de mostre în genul acelora care se ţin în diferite oraşe europene, mai mult chiar, n-au izbutit să-şi menţină nici vechea însemnătate. Terenul unde aveau loc s-a îngustat, prin construirea Halei Obor şi a parcului din faţă, iar al doilea război mondial a provocat o întrerupere. După o pauză de cîţiva ani, tîrgul s-a reluat în 1956. Şi s-ar putea ca, desfăşurîndu-se pe o arie mai largă şi în raport cu cerinţele vremii, Moşii să redevină

Fig. 221 — Doi ţigani ursari cu cîte un urs domesticit, în piaţa din faţa Parcului Libertăţii, prin 1930. Fiecare ursar e însoţit de un ţigan (sau ţigancă) bătînd dairaua, adică tamburina. (M.I.B.)

Fig. 222 — La Moşi înainte de ultimul război mondial. (M.I.B.)

o manifestare importantă şi caracteristică a vieţii bucureştene.

Cele zece pieţe prevăzute în Regulamentul Organic — şase în interiorul oraşului şi patru la margine — nu s-au înfiinţat toate, deoarece unii din proprietarii terenurilor respective n-au vrut să convină asupra preţului, şi nici imediat. Deocamdată iau naştere: 1. *„Piaţa maghistratului“* sau *„Piaţa mare“* (vezi fig. 223) — cu acest ultim apelativ în planul lui Borroczyn (1846) — cunoscută mai tîrziu sub dublul nume de *„Piaţa Ghica“* (carne, peşte, păsări), în stînga Dîmboviţei, şi *„Piaţa Bibescu“* (legume şi fructe) în dreapta ei; 2. *„Piaţa Fierască“*, la sud-vest-vest de biserica Sf. Vineri-Fiereasca sau Hereasca; i se mai zicea şi *„Piaţa nouă“*, deoarece, tot lîngă amintita biserică, şi anume, spre sud-est-est de ea se afla *„Piaţa Fiereasca-Veche“*; 3. *Piaţa de pe locul Neculescului*, lîngă Podul Mogoşoaiei, aproape de actuala Piaţă a Amzei; ea a funcţionat din 1831 pînă în 1841, cînd se întemeiază, în locul ei, *Piaţa Amzei*, pe locul lui Iancu Ghica. Planul Borroczyn nu menţionează nici *Piaţa Matache Măcelaru*, nici *Piaţa Traian*; ele se vor înfiinţa în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, avînd la început simple bărăci; halele respective, de metal şi cărămidă, vor fi terminate prima în 1887, cea de-a doua în 1896. Anterioare sînt halele din Piaţa Amzei, gata în 1872, şi halele din Piaţa Mare, succedîndu-se astfel: halele de carne — zise Hale Centrale — terminate, după proces, arbitraj şi succesive amînări — Alexis Godillot fiind beneficiarul contractului — în octombrie 1872, Hala de fructe în 1883, cea de peşte în 1888, cea de păsări în 1899, iar Fabrica de gheaţă artificială în 1903.

Piaţa de lîngă vechea Curte domnească figurează în planul Jung (1856) sub numele de *Piaţa Zarafilor*, deoarece aici era sediul acestor negustori, care, lîngă măsuţele lor, atrăgeau atenţia clienţilor zornăind şi trecînd dintr-o mînă într-alta napoleonii, mahmudelele, misirii, funducliii şi ceilalţi bani de aur şi argint. Nu exista încă o monedă naţională, aşa încît erau folosite tot soiul de monede străine, începînd cu cele turceşti, austriece, ruseşti şi terminînd cu cele franceze, engleze, olandeze şi spaniole. Operaţiunile de schimb, de *agio* erau în floare, iar zarafii numeroşi. În 1885 se construiră aici cîteva pavilioane metalice, în care se instalară negustori de flori, naturale şi artificiale; ca urmare, piaţa luă numele de *Piaţa de Flori*, sub care e cunoscută şi în zilele noastre. I se mai spune, dar din ce în ce mai puţin, şi Piaţa Sf. Anton, din cauza bisericii cu acest hram, distrusă de incendiul din 1847.

Au mai existat, pe la începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, încă două pieţe bucureştene: *Piaţa Kretzulescu*, de la vale de biserica numită astfel, şi *Piaţa Sf. Ştefan*. Cea dintîi a fost suprimată în 1866, o parte a ei fiind încorporată în grădina Palatului domnesc, iar restul devenind strada Sf. Ionică, după numele bisericii Sf. Ionică-Moldoveni la care ducea. Cea de-a doua, pe Calea Vergului (azi Călăraşi), lîngă biserica Sf. Ştefan, a fost mutată puţin mai spre est, pe aceeaşi arteră, şi a devenit Piaţa Traian. Pentru vînzarea lucrurilor vechi erau două centre: strada Lazăr („Taica Lazăr“), între Calea Văcăreşti şi strada Sf. Vineri, unde găseai haine, ghete, rufe, sticlărie şi veselă, şi „Hala de antichităţi...“ (numele oficial), la nr. 1 al Căii Văcăreşti. Ticsită cu „mobilă de ocazie“, cu pete suspecte — cunoscută, de aceea, în popor sub numele sugestiv de „hala păduchilor“ — a fost dărîmată în 1932. Aceste două centre au precedat aşadar „Talciocul“, înfiinţat după 23 August, şi care a funcţionat pe un vast teren, mai întîi la Colentina, în dreapta şoselei, iar din aprilie 1955 înainte, pînă la desfiinţare, în Dudeşti, dincolo de extremitatea liniei de tramvai nr. 18.

Pentru păstrarea vinurilor, a existat la început un depozit în dosul Fabricii de mobile Lessel, de pe Calea Plevnei, aşa-zisa „rampă de vinuri“; apoi au fost utilizate Antrepozitele „Geagoga“ construite de primărie, spre finele secolului al XIX-lea, la extremitatea — de atunci — a Căii Rahovei, sus „pe deal“. Vîndute statului în 1905 pe preţul de 1.200.000 lei aur, devenite Antrepozite Generale, pentru tot soiul de mărfuri, ele au căpătat o tristă celebritate prin incendiul pus care a acoperit urmele malversaţiunilor din perioada imediat următoare primului război mondial. Tot pentru păstrarea vinurilor au fost folosite, în vremea noastră, şi pivniţele complexului de la Curtea Arsă, adică ale Palatului domnesc ridicat de Alexandru Ipsilanti (vezi mai sus, p. 103);

Fig. 223 — Ceasul din Piaţa Mare. În stînga, în fund, biserica Domniţa Bălaşa; în planul doi, car cu boi şi căruţă cu cal. Fotografie din primul deceniu al secolului XX. (M.I.B.)

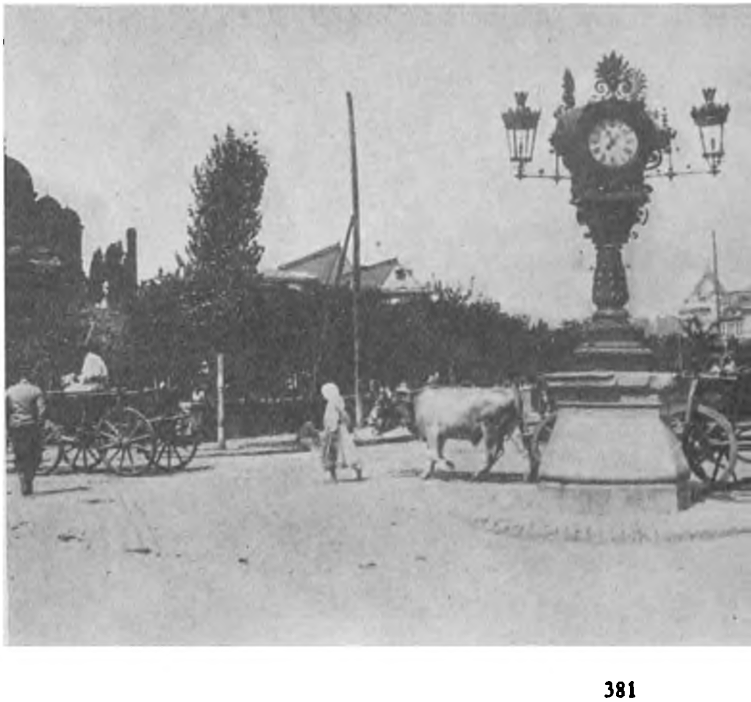

Fig. 224 — Interiorul Halelor Obor. (S)

azi, ele sînt utilizate de Întreprinderea „Zarea". Dintre celelalte antrepozite, amintim pe acelea de la Obor, precum și antrepozitele cu instalații frigorifere din Calea Șerban-Vodă, devenite, între cele două războaie mondiale, proprietatea Societății „Frigul".

După 1918, numărul piețelor bucureștene s-a înmulțit considerabil. O dată cu creșterea orașului, cu înmulțirea populației, au apărut și noi centre de desfacere a alimentelor și a celorlalte produse. S-a înființat *Piața Filantropiei*, pe bulevardul cu același nume, lîngă fostul cimitir protestant, apoi, mai sus, de același bulevard (azi 1 Mai), piața din *„Parcul Domeniilor"* (azi Piața 7 Noiembrie), iar la extremitatea lui, unde dă în Calea Griviței, o a treia, cunoscută în partea locului sub numele de *„Piața Chibrit"*. Același fenomen s-a petrecut și pe alte artere mari; astfel a luat naștere *„Piața Dorobanți"*, deservind noile cartiere apărute între Șoseaua Kisselef și Calea Floreasca, apoi *„Piața Ghencea"*, la capul Căii 13 Septembrie, piața de lîngă Seminarul central, pe actualul Bulevard Gheorghe Coșbuc; mai jos, la Rond, se formase de asemenea un început de piață, numit ironic, în urma războiului din Abisinia (1935—1936), *„Addis-Abeba"*. O alta era în fața Gării de Est, unde își desfăceau produsele țăranii ce veneau cu trenul de Oltenița, alta, pe temeiul unui nucleu mai vechi, în Grant etc. În 1936 s-a început construirea marilor Hale de la Obor, cele mai mari din București. De proporții impunătoare, în cărămidă aparentă, ele au fost terminate tîrziu după 23 august 1944 și cuprind nu numai compartimente și standuri pentru vînzarea de legume, fructe, carne, păsări, pește etc. (vezi fig. 224), dar și importante silozuri pentru păstrat, în condiții optime, la rece, diversele produse (capacitate: 728 de vagoane), precum și două fabrici de gheață, cu un depozit putînd primi 160 de vagoane de gheață artificială. Noile Hale de la Obor fuseseră plănuite ca să înlocuiască Piața Mare; în realitate, ele n-au înlocuit decît sectorul de legume și fructe din dreapta Dîmboviței al Pieței Mari (fosta Piață Bibescu, actualmente Piața Unirii), în locul căreia s-a amenajat, cu straturi de iarbă și flori și bazine cu jocuri de apă, o mare piață centrală (vezi fig. 225, 226, 227), numită succesiv Piața 8 Iunie, Piața Națiunii, Piața 28 Martie, iar acum Piața Unirii.

Fig. 225 — Piața Unirii în preajma celui de al doilea război mondial. (S)

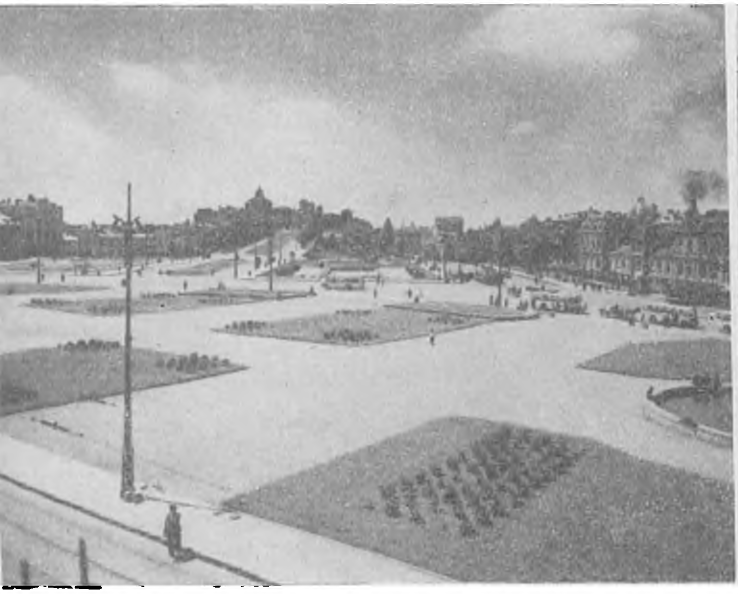

Fig. 226 — Pepeni verzi în Piața Unirii. (M.I.B.)

Ea precedă frumoasa alee care urcă spre Patriarhie şi Marea Adunare Naţională (vezi fig. 231 şi 236).

O creştere considerabilă a numărului pieţelor şi, în acelaşi timp, o nouă amenajare, superioară, a celor existente se produce după cel de-al doilea război mondial, în anii regimului de democraţie populară. Vechile „ochiuri" şi tarabe sînt înlocuite prin adevărate magazine la fostele Hale Matache Măcelaru, numite acum Ilie Pintilie; se creează pieţe îngrijite, de cartier, în diferite părţi ale oraşului, ca, de pildă, în Ferentari, lîngă fosta „groapă" a lui Ouatu, pe strada Mihail Eminescu (fostă Romană) etc. În februarie 1957 existau în capitală nu mai puţin de 43 (patruzeci şi trei) de pieţe şi se prevedea înfiinţarea de noi unităţi. Exista şi un nou „obor", un nou tîrg de vite pe Şoseaua Alexandriei, în mărime de circa 2 hectare şi cu zi de tîrg săptămînală.

Dar în afară de pieţele de alimente, sînt celelalte, mari spaţii libere situate la extremităţile şi la încrucişările arterelor principale de circulaţie. Ele iau naştere în cursul secolului al XIX-lea şi al XX-lea; pe măsură ce preocupările edilitare sporesc, se trasează bulevarde, şosele, căi şi străzi noi, iar uliţele şi drumurile vechi se îndreaptă, se aliniază. Spaţii libere au fost multe în cuprinsul oraşului, şi o seamă s-au păstrat pînă tîrziu de tot, după primul război mondial; ele erau consecinţa, pe de o parte, a felului de a clădi a orăşenilor noştri, fiecare dorind să aibă lîngă casă grădină, cu livadă şi, eventual, vie, pe de alta, a faptului că oraşul a încorporat o serie de sate, despărţite unele de altele prin întinderi considerabile. E impresionantă mulţimea „locurilor" virane şi a „maidanelor" ce sînt înfăţişate în planul cel mare, manuscris, al lui Borroczyn (1846). Una singură dintre cele 99 de planşe ale lui, ne înfăţişează cinci maidane: „maidanul lui Iancu Petrescu", „maidanul lui Murat", „maidanul lui Enache", situate respectiv la nord-nord-vest, nord-est şi sud-est-est de biserica Mîntuleasa, apoi „maidanu bisericii Popa Soare" şi „maidanu Filantropiei", imediat la sud şi la nord de biserica Popa Soare. În planşa 30 găsim alte patru: „maidanu lui Ceauş David", „maidanu popii Pantelimon", „maidanu Ioanii Tina" şi „maidanu lui Bănică cîrciumaru". Pe locul vechii case a Cantacuzinilor, trecută apoi în stăpînirea Dudeştilor, „maidanu Dudescului"; lîngă fosta baltă a Icoanei e „maidanul Stăpînirii"; un altul, la capul de est al actualei Străzi Căluşei, poartă numele sugestiv „uşa oborului". Lîngă Dîmboviţa, aproape de „Cazarma călăreţilor", e

Fig. 228 — Statuia lui Gheorghe Lazăr, în faţa Universităţii. Sculptor Ion Georgescu, 1886. În clădirea din fund, sediul Întreprinderii de Transporturi Aeriene Române—T.A.R.O.M.

Fig. 227 — „Chivuţe cu bidinele" în Piaţa Unirii. (S)

Fig. 229 — Piața Universității, cu statuile lui Spiru Haret, Gheorghe Lazăr, Mihai Viteazul și Ion Heliade Rădulescu, ultimele două mascate în parte de arbori.

Fig. 230 — Piața Sf. Gheorghe cu statuia lupoaicei; în mijloc, tramvaiu cu cai din timpul verii, avînd perdele. (M.I.B.)

„locul Farmazonului"; tot acolo, ocupînd o suprafață considerabilă, „locul lui Procopie", cunoscut mai tîrziu sub numele de „cîmpul Procopoaiei". Iar la sud-vest de biserica Sf. Ștefan (Cuibu cu Barză) e „locul Sfatului", adică al cîrmuirii orășenești. În 1872, existau, potrivit dicționarului topografic al lui Frunzescu, „300 locuri goale" în cuprinsul orașului, adică terenuri întinse sau maidane, fără să punem la socoteală pe cele mici, „măidănelele", după expresia unui act inedit din 3 februarie 1764. Iar în 1906, suprafața terenurilor neclădite, virane, este apreciată la 2.800 de hectare din totalul de circa 5.500 cît au Bucureștii, așadar la ceva mai mult de jumătate.

Amenajarea de piețe — în afara celor de alimente și a oboarelor — începe la jumătatea secolului al XIX-lea, după incendiul din 1847. Începutul se face, în centru, cu piața și grădina din jurul bisericii Sf. Gheorghe-Nou, după care urmează, în 1852, piața de lîngă metohul Episcopiei de Rîmnic. Treptat-treptat, se amenajează și altele: piața de la capul Podului Mogoșoaiei, aceea din fața Palatului domnesc — actualmente Piața Gh. Gheorghiu-Dej — și piețele de-a lungul celor două mari artere care taie cruciș orașul. Statui încep să împodobească aceste spații libere, începutul făcîndu-se cu Piața Universității, unde, după statuia lui Mihai Viteazul, se înalță altele două: statuile lui Gheorghe Lazăr și Ion Heliade-

Planşa VIII. Podul peste Dîmboviţa ducînd la Mănăstirea Mihai Vodă şi la noua Curte domnească. În fund, complexul mănăstirii. În faţă, în dreapta, două mori de apă.

Acuatintă de William Watts, după desenul din 1793 al lui Luigi Mayer (B. A.)

Fig. 231 — Esplanada care leagă Piața Unirii cu Patriarhia și Palatul Marii Adunări Naționale. În primul plan statuia lupoaicei romane; ulterior, această statuie a fost mutată în scuarul din Piața Dorobanți. (I.C.S.O.R.)

Rădulescu (vezi fig. 228), iar mai tîrziu aceea a lui Spiru Haret (vezi fig. 229). Tăierea de noi artere, atît în perioada dintre cele două războaie mondiale, cît și după 23 august 1944, precum și construcțiile monumentale ridicate între timp prilejuiesc capitalei crearea unei alte serii de piețe care înfrumusețează orașul. Cităm astfel piața din fața Academiei Militare, unde se înalță acum monumentul Eroilor Patriei, Piața Aviatorilor, la capătul marelui parc de cultură și odihnă, Piața Scînteii, din fața importantului palat omonim — cea mai vastă clădire a Bucureștilor — și avînd la capul dinspre Șosea monumentala statuie a lui Lenin, apoi piața din Bucureștii-Noi, în mijlocul căreia se află cinematograful „Înfrățirea între popoare". De mai mici proporții sînt Piața Dorobanți, unde se află acum statuia lupoaicei care anterior a fost în Piața Sf. Gheorghe, apoi în Dealul Patriarhiei (vezi fig. 230 și 231), piața 7 Noiembrie și Piața Monumentului Aviatorilor, una din cele mai reușite și mai bine așezate statui ale orașului (vezi fig. 232). Pentru amenajarea Pieței Bălcescu, unde se va clădi palatul Sfatului Popular al Capitalei, s-a ținut în anul 1956 un concurs la care s-au prezentat nu mai puțin de 49 de proiecte. Atunci cînd cel mai bun dintre aceste proiecte se va realiza, Piața Bălcescu, centrul geografic al orașului, va deveni și centrul principal administrativ și arhitectural al lui.

Fig. 232 — Statuia Aviatorilor, pe Bd. Aviatorilor (S.

BIBLIOGRAFIE

I. *Mahalale.* 1. I.C. Filitti, *Corespondența consulilor englezi din Principate, 1828—1836*, în *An. Acad. Rom. Sect. ist.*, s. II, t. XXXVIII (1916), p. 839—920; 2. Neagu Rădulescu, *În Bucureștii lui 33*, în *Gaz. mun.*, II (1933), nr. 89; 3. D. Caselli, *Biserica Sf. Visarion din mahalaua Visarionului și Viișoara*, în *Gaz. mun.*, III (1934), nr. 120—122; 4. D. Caselli, *Mahalaua, ulița și Biserica Armenească*, III (1934), nr. 135; 5. D. Caselli, *Mahalaua și biserica Vovidenia Maicii Domnului*, în *Gaz. mun.*, IV (1935), nr. 199; 6. G.D. Florescu, *Istoricul unei vechi case bucureștene: casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului*, în *Bucureștii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 56—59; 7. D. Caselli, *Mahalaua postelnicului Firu*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 217; 8. Gr. Nandriș, *Documente românești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos, 1372—1658*, București, 1937, 309 p. in 8°; 9. H. Dj. Siruni, *O năvălire necunoscută a bandelor turcești în Țările Române la 1769*, București, 1940, 63 p. in 8°; 10. General Radu Șeinescu, *Cartierul Silivestru și Strada Sălciilor*, în *Gaz. mun.*, XI (1942), nr. 507; 11. *Muzeul de artă al R.P.R.*, *Luchian*, București, 1957, 107 p. + planșe, in 8°; 12. Ilie Corfus, *O cronică a Bucureștilor (1802—1830), scrisă de un meșteșugar*, manuscris, 161 p.; 13. G.D. Florescu, *Pe malul Dîmboviței, la obîrșia Podului Mogoșoaiei, în anul 1804*, manuscris, 30 p. + planșe.

II. *„Poduri" și poduri. Ulițe și străzi. Bulevarde și magistrale* 14. D. Caselli, *Ulița Mare*, în *Gaz. mun.*, II (1933), nr. 95; 15. G. D. Florescu, *Vechi proprietăți în București în veacurile XVII și XVIII*, București, 1934, 30 p. in 8°; 16. *București. Ghid oficial, cu 20 hărți pentru orientare*, București, 1934, 270 p. in 8°; 17. Nestor Urechie, *Primele pavele de piatră*, în *Gaz. mun.*, III (1934), nr. 114; 18. H. Stahl, *Botezarea și răsbotezarea străzilor capitalei*, în *Bucureștii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 50—55; 19. Iuliu Moisil, *Bucureștii romantici*, în *Bucureștii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 39—46; 20. D. Caselli, *„Podul de sus" și „Ulița Mare"*, în *Gaz. mun.*, IV (1935), nr. 167; 21. D. Caselli, *Ulițele din București la începutul veacului al XIX-lea*, în *Gaz. mun.*, VI (1937), nr. 285; 22. Paul Săndulescu, *Istoricul pavajelor bucureștene. Studii și documente*, București, 1936, 192 p. in 8°; 23. Stoica Nicolaescu, *Podul lui Șerban-Vodă din București*, în *Gaz. mun.*, VII (1938), nr. 335; 24. Const. C. Giurescu, *Noi numiri de străzi în capitală*, în *Rev. ist. rom.*, X (1940), p. 493; 25. Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, București (1943), 298 p. in 8°; 26. *Ghidul străzilor din orașul București*, București, 1954, 271 p. in 8°; 27. N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, ediția G. Ivașcu, București, 1956, 336 p. in 8°; 28. Horia Oprescu, *Petrescu al XVII-lea*, în *Informația Bucureștiului din 8 iulie 1957*; 29. Col. I. Cupșa, conf. Gh. Matei, col. I. Focșeneanu, conf. B. Bălteanu, col. L. Ion, V. Zaharescu, *Contribuția României la războiul antihitlerist*, București, 1958, 573 p. in 8°; 30. Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)*, în *Studii*, XII (1959), 5, p. 133—158; 31. Paul Cernovodeanu, *Călătoria lui Piere Lescalopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV (1960), p. 433—463; 32. Ștefan Ionescu, *Podul Mogoșoaiei, Calea Victoriei*, București, 1962, 141 p. in 16°.

III. *Locuri de tîrg, oboare, maidane și piețe.* 33. * * *, *S-a început construcția Halelor Obor*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 246; 34. Paul Lahovary, *Elemente monografice ale Pieții Amza*, București, 1937, 93 p. in 8°; 35. G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, 463 p. in 8°; 36. Institutul de proiectare „Proiect-București", *Schița planului general de sistematizare al orașului București*, 2 volume manuscrise, București, 1956, 545 p. in 4°, cu o serie de anexe; 37. Radu Laurian, *Concursul pentru sistematizarea Pieței N. Bălcescu din București*, în *Arhitectura R.P.R.*, 1, 1957, p. 1—17; 38. Const. C. Giurescu, *Toponimie bucureșteană I, „Drumul Sării", nu „Drumul Serii"*, în *Studii și cercetări linguistice*, XIII (1962), 1, p. 73—75; 39. G. Potra, *Tîrgul Moșilor*, manuscris, 27 p. in 4°.

●

GRĂDINI, GRĂDINI DE PETRECERE, PARCURI

De la 202 hectare, cît reprezentau spațiile verzi ale Bucureștilor în 1944, s-a ajuns în 1960 la 860 de hectare, adică la peste patru ori mai mult.

Termenul „grădină" a avut în vechea limbă românească o accepțiune foarte largă, însemnînd în general „loc plantat", implicînd deci intervenția mîinii omenești. Grădina era nu numai cea cu flori, dar și cea cu pomi, cu legume și chiar cu viță, deci însăși via. Cînd Radu Mihnea dă, la 4 august 1623, poruncă „acestor grădinari ce șăd pe ocina Ciumernicului" a mănăstirii Radu-Vodă ca să fie „în pace și slobozi pe toate dăjdiile și mîncăturile", el are în vedere pe cei care, în lunca Dîmboviței din sud-estul orașului, cultivau zarzavaturi. Cînd în planul Borroczyn (1846) citim „grădina cu duzi", e vorba de întinsa „livede cu duzi" a cărei amintire s-a păstrat pînă azi în numele străzii din Cărămidarii-de-Jos. Cînd Alexandru Ipsilanti confirmă, în 1775, bisericilor domnești din București venitul vinăriciului, el precizează că acest vinărici se ia atît din o serie de dealuri din Ilfov și Vlașca, inclusiv „dealul Bucureștilor", cît și din „grădinile din București", adică din viile orașului. Cînd, în sfîrșit, în condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu se specifică darurile, în postav, pe care le primesc, de Paște, cei 20 de grădinari de la curte și vătaful lor din București, precum și cei 12 din Tîrgoviște, e incontestabil că actul oficial se referă la cei ce îngrijeau de întinsele grădini cu flori ale palatelor domnești respective. Prin extensiune și în sens figurat, în expresia „mare-i grădina lui Dumnezeu", cuvîntul înseamnă lumea întreagă, societatea omenească, după cum în „grădinița de copii" sau, simplu, „grădiniță", ea înseamnă instituția preșcolară bine cunoscută. În privința etimologiei, filologii trimit în general la vechea slavă *(gradina)* sau la bulgară; e o întrebare însă dacă n-avem de-a face mai degrabă cu o moștenire din fondul romanic al limbii — compară cu francezul *jardin* sau italianul *giardino* — fond din care ne vin și atîția alți termeni, atît de productivi, ai aceluiași domeniu: floare, pom, trunchi, sămînță, legumă, strat etc.

Alături de vii și livezi au fost, de la început, în București, și grădini cu flori. Mai mari sau mai mici, după putință, de la întinsele grădini domnești la acelea ale așezărilor boierești și mănăstirești și pînă la micile grădini, la „grădinițele" orășenilor de rînd, ale meșteșugarilor și negustorilor, grădinițe care uneori se reduceau la un strat, două de flori în fața casei sau chiar la cîteva ghivece puse pe parmalicul pridvorului sau la fereastră. Nu știm cum a arătat „ciutăria domnească", acel început de grădină zoologică, constatat documentar în veacul al XVI-lea după cum nu știm nici cum se va fi înfățișat grădina Palatului domnesc pe vremea lui Mircea Ciobanul. Pe la 1600 exista însă un corp de „grădinari domnești" în frunte cu un vătaf. Dovadă este actul inedit din ultima parte a domniei ui Matei Basarab (1643—1654) dat de „Dobre unchеșul din oraș ot București, feciorul Mircii vătahului, carile au fost de grădinarii domnești". Sub Matei Basarab, grădina Curții domnești trebuie să fi fost remarcabilă, deoarece doamna Elena, soția voievodului, era o iubitoare de flori. La 10 februarie 1649 ea scria „la a noastră iubită bună priiatnică [prietenă], jupîneasa Catrina judeceasa", adică soția judelui sau *bürgermeister*-ului din Brașov, rugînd-o „pentru rîndul sămenților de flori de tot fealiul, să ne dăruiești dumneata și noao de ce vor fi acolo la dumneavoastră". Dacă nu i le poate trimite imediat, să i le trimită „mai încolea, la vreame". La rîndul ei, adaugă Elena, „domnia-mea încă voi fi bucuroasă, den ce va hi pohta dumnitale". De altfel, călătorul

turc Evlia Celebi, care vede Curtea domnească puțin mai tîrziu, sub Radu Leon, în 1666, spune că acolo „sînt grădini frumoase și împodobite". O altă grădină frumoasă trebuie să fi avut Matei pe malul Colentinei, lîngă Fundeni, unde se văd pînă astăzi ruinele așezării sale. Și aici a fost amintitul Evlia Celebi; el este adînc impresionat de grădina cu trandafiri și lalele din partea locului; menționează de asemenea pe malul apei „un mare chioșc" construit „în întregime din ipsos"; e probabil un chioșc de felul celor constantinopolitane, primul pomenit în marginea Bucureștilor, predecesorul celor ridicate în epoca fanarioților.

La o deosebită înflorire ajung grădinile sub Constantin Brîncoveanu. Domnul, iubitor de artă și de rafinament, mare constructor, avînd ca prim sfetnic pe stolnicul Constantin Cantacuzino, care învățase în Italia, le dă o deosebită atenție. Cunoaștem numele a doi grădinari-șefi ai săi: unul, Toma, constatat în 1695, celălalt, Frîncul; e foarte probabil ca acesta din urmă să fi fost străin sau de origine străină, cum era și bucătarul francez al curții, cum era și arhitectul Pecena Levin, care a desenat grădina Palatului domnesc din București, cum era și arhitectul Veseleil, care a lucrat la Mănăstirea Sf. Gheorghe-Nou (vezi mai sus, p. 84). De grădinarul-șef ascultau 20 de grădinari. Numărul lor nu trebuie să mire, deoarece grădina palatului ocupa o suprafață considerabilă; ea a fost mai mult mărită în 1707; în mijlocul ei, în centrul unor partere de flori, Brîncoveanu ridică acum un frumos pavilion sau chioșc, cu coloane sculptate și împodobit cu picturi, spre a-i servi ca sufragerie în timpul verii și ca loc de odihnă. De această grădină secretarul domnesc Del Chiaro ne spune că era „foarte frumoasă, de formă pătrată și desenată după bunul-gust italian". Pe lîngă grădina palatului, mai erau cele două grădini ale palatului său părintesc, de pe malul drept al Dîmboviței, grădini lăudate de călătorul englez Chishull în 1702 (vezi mai sus, p. 82). Acesta amintește de asemenea „grădinile" și „curțile foarte întinse" ale așezărilor boierești din oraș, precum și „viile și grădinile foarte îngrijite" de lîngă Mănăstirea Cotroceni, apoi grădina „patrată, în stil italian" — după expresia aceluiași secretar domnesc Del Chiaro — a palatului de la Mogoșoaia, în sfîrșit, grădinile diferitelor case pe care le avea Brîncoveanu, pentru numeroșii săi copii, în București. Așa încît cei douăzeci de grădinari și cu șeful sau vătaful lor aveau destul de muncă. Un zapis din 1 decembrie 1701, privind vînzarea unor case, precizează că ele sînt „lîngă zidul grădinii domnești despre apusul soarelui".

Pilda domnului îndemna și pe boieri. Nu ne referim la stolnicul Constantin Cantacuzino, care putea da el sugestii, în această privință, lui Brîncoveanu și a cărui puternică așezare, pe malul drept al Dîmboviței, între Mănăstirile Sfinții Apostoli și Antim, avea o întinsă grădină, o livadă și chiar un heleșteu. Ci ne gîndim la ceilalți dregători, care, ca adevărați curteni, căutau să placă imitînd ceea ce vedeau la mai-marele lor. Crețuleștii — din rîndul cărora domnul își alege un ginere — Văcăreștii, al căror devotat fruntaș, Enache, piere alături de Brîncoveanu, în 1714, la Stambul, Bălenii, care conduseseră un adevărat partid în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Rudenii, ce se ilustraseră încă în veacul al XVI-lea, sub Mihai Viteazul, Dudeștii, cu întinse proprietăți în marginea orașului, au, desigur, frumoase grădini pe lîngă așezările lor. Și nu numai în București, dar și la moșiile din preajmă. Știm de pildă, că vel-vornicul Constantin Dudescu își întocmise o asemenea grădină pe lîngă conacul său de la Frăsinești (azi Frunzănești), pe malul drept al Pasării. Mitropolitul Neofit I al Ungrovlahiei, trecînd pe acolo la 2 iunie 1746, califică această grădină drept „foarte frumoasă" și arată că ea cuprinde „pomi atît locali, cît și străini — naramzi [portocali], lămîi, chiparoși și alții". Adaugă și detaliul că pentru gospodăria de la Frăsinești — casele și grădina — vel-vornicul Dudescu cheltuise „aproape cincizeci de pungi de bani", adică aproape 25.000 de lei, o sumă foarte importantă pentru vremea aceea. Cît despre grădina din București a Rudenilor, pe malul drept al Dîmboviței, în mahalaua Antim, aflăm știri dintr-un act inedit din 7 iunie 1766; el cuprinde o cercetare asupra „locului pă unde au fost din început curtea și grădina boerilor Rudeni". Dau mărturie „Drăghici băcanul i Nica Călărețul și *Dragomiriță, ce au fost grădinar la boerii Rudeni*, oameni bătrîni de cîte 60 de ani". Mavrocordații erau și ei iubitori de grădini. Potrivit unui act din 2 martie 1724, aflăm că Neculai ridicase în partea de sud-est a Bucureștilor un rînd de „case domnești" cu „foișor" și cu grădină „pentru plimbarea domniei-mele și a altor domni ce s-ar întîmpla a fi în urma domnii-mele" (vezi și mai sus, p. 96). Alt rînd de case, tot cu grădină, făcuse la ctitoria de la Văcărești; ele sînt pomenite în anul 1739.

„Foișoare" pentru priveală erau și în alte părți. Chiar la Curtea domnească, la poarta din sus, exista „foișorul cel roșu"; știrea ne-o dă un act inedit din 1767, august 15. Mănăstirea Radu-Vodă avea și ea un foișor, sau un chioșc „în colțul zidului despre răsărit... ridicat pe stîlpi de marmură". Aici venea vodă, cu mitropolitul și cu egumenul mănăstirii, după ce asistaseră la slujbă, în ziua hramului, și se întreținea cu boierii și cu unii dintre orășeni. A existat un foișor și la casa Dudeștilor, de pe malul drept al Dîmboviței; recentele săpături arheologice îndreptățesc această concluzie. Pentru frumosul foișor sau chioșc, împodobit cu marmură, al fîntînii lui Filaret, vezi mai înainte, p. 345. Și unele case mai modeste, de tîrgoveți, aveau asemenea locuri de priveală. E cazul unei case de pe locul metohului Episcopiei de Rîmnic (actualul Ateneu); urmînd a fi expropriată, „foișorașul" ei e prețuit, la 24 decembrie 1792, de o comisie de experți, formată din „Chiriță dulgheriul", „Radul dulgheriul" și

„Diicul zidariul" la 26 de taleri fără 3 bani, întreaga casă valorînd, după părerea lor, 270 de taleri.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea avem unele detalii asupra grădinii fostei proprietăţi a stolnicului Constantin Cantacuzino, ajunse acum, prin căsătoria nepoatei acestuia, in stăpînirea familiei Dudescu. Ni le dă o călătoare engleză, Lady Craven, care vizitind Bucureştii şi pe domn, in iulie 1786, e îndemnată, la sugestia lui Mavrogheni, să vadă „o frumoasă grădină englezească ce aparţinea unui boier bătrîn". Aprecierea e a lui Raicevich, consulul austriac, care însoţea pe vizitatoare. Cît despre lady Craven însăşi, ea găseşte că între această grădină şi aceea a unui pastor de ţară din Anglia nu era mare deosebire. Adaugă că i s-a oferit de către stăpînul casei, un bătrîn venerabil, cu barbă albă ca zăpada — era banul Dudescu — „din toate fructele ce le avea in grădină". Cam din aceeaşi vreme, şi anume, din mai 1782, este informaţia francezului Carra, fost secretar domnesc; acesta, propunînd înfiinţarea unui consulat francez la Bucureşti, citează printre mărfurile care se caută in oraş „seminţe de flori" („*grains de jardin*") şi „flori artificiale". La 6 septembrie 1780, vornicul Ştefan Pîrşcoveanu scria prietenului şi furnizorului său din Sibiu, cunoscutul negustor C. Hagi Pop: „Pentru grădinar ce-mi scrii că mi-ai găsit şi iaste om meşter şi harnic, foarte bine. Cum şi pentru simbrie că l-ai tocmit pe un an cu 100 de lei... şi 11 obroace de grîu... şi vedre de vin 20... sunt priimitor a-i da toate acestea pe deplin." Îi va mai da de altfel şi „rîmători şi alte bacşişuri". Dar cere să fie angajat pe trei ani, nu pe unul. „Pentru că, cînd să zic şi eu Doamne ajută, la al doilea an de întemeierea şi deşchiderea grădinii, el să să lipsească". Mai cere ca noul angajat să aibă el „uneltele de lucrul grădinii, de vreme ce eu îi dau atîta simbrie grea". Îl mai roagă pe Pop: „Să-i dai dumneata bani să cumpere seminţe de care-i va trebui". Şi încheie: „Pentru lămii ce-mi scrii, vei şti că s-au prăsit şi aici mulţi, ci oameni nu avem ca aceia, să poarte de grijă". Grădina lui Dudescu de la Frăsineşti trezise aşadar şi la alţii dorinţa de a avea arbori exotici. De altfel, pînă astăzi, în casele a o sumă de bucureşteni se pot vedea lămîi, unii din ei altoiţi şi dînd rod.

Tot în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se ridică, la marginile Bucureştilor, o serie de „chioşcuri", imitînd pe cele constantinopolitane. Erau case de vară, cu grădină alături şi cu apă de izvor sau de cişmea; aici veneau domnii să se recreeze, să scape pentru cîteva ceasuri sau zile de agitaţia vieţii de curte şi de larma oraşului. Chioşcurile ajung curînd locuri de plimbare ale orăşenilor. Unul era la Cotroceni, la mănăstire, ridicat de Alexandru Ipsilanti în 1780; a durat pînă în 1893, cînd a fost dărîmat, împreună cu o parte din zidul de incintă al mănăstirii şi cu vechea reşedinţă domnească, spre a se face un nou palat. Altul era pe malul lacului Herăstrău; fusese ridicat, din lemn, tot de Alexandru Ipsilanti (1774—1782). Elveţianul Sulzer, care a stat cîtva timp la curtea domnului, spune că lacul avea o insulă, în jurul căreia doamna, însoţită de doamnele de onoare, obişnuia să se plimbe, într-o şaică, sau luntre mare, „in sunetul melodiilor turceşti". Alexandru Moruzi reface construcţia de la Herăstrău în a doua domnie a sa (1799—1801), şi anume, o „zideşte": aşa aflăm dintr-un act din 1805, iunie 27, al lui Constantin Ipsilanti. Un act contemporan pomeneşte grădina şi cişmeaua chioşcului „cu îndestulă apă pentru norodul ce pururea merge acolo". La 1 septembrie 1800, Moruzi acordă şi scutire de dări la 4 „liude" sau contribuabili, „oameni beccii [paznici, gardieni] şi grădinari", care să aibă grijă, in schimb, de întreţinerea chioşcului, a grădinii şi a gardului. Tot la miazănoapte de oraş, dar mai aproape de marginea lui, mai accesibil deci, ca loc de plimbare, bucureştenilor care n-aveau trăsură, era *chioşcul lui Mavrogheni*, o construcţie de zid şi de lemn, cu parter şi etaj, şi cu cişmea şi „havuz" sau „şatîrvan" (termeni turceşti), avînd apă bună de izvor, adusă din depărtare, pe olane, construcţie ridicată în 1786; alături va înălţa în anul următor biserica ce există şi astăzi. Grădina chioşcului, de o întindere considerabilă — potrivit planurilor austriece ale lui Ernst şi Purcel, avea circa două hectare şi jumătate — era de formă pătrată, cu latura de 80 de stînjeni şi se afla la sud de chioşc; fusese desenată de el însuşi şi plantată cu lalele, garoafe şi trandafiri. Ea era străbătută de alei plantate cu pomi, împărţind simetric întreaga suprafaţă în 16 triunghiuri egale, plus, în centru, un spaţiu liber, în formă de cerc. Zece oameni, scutiţi de dări, aveau grijă de întreţinere. Domnul următor, Mihai Suţu, confirmînd, la 30 aprilie 1792, scutirea, arată că ea s-a dat „pentru lucru grădinei de la cişmeaua apelor ot zoodopighi [izvorul tămăduirei] i pentru paza şi curăţenia de sus şi de jos, spre podoaba şi mîngîierea privelei de obşte". Iar succesorul lui Suţu, Alexandru Moruzi, întărind şi el scutirea, la 7 iunie 1793, precizează că pe cei 10 oameni „să-i metahirisească [folosească] epistatul... la lucrul grădinei, silindu-se a o drege şi a o aduce la stare nouă şi la paza i curăţenia a toată" (sic!). Probabil că aici, in această refăcută reşedinţă de vară din marginea oraşului, are loc recepţia pe care o oferă domnul în vara lui 1793 ambasadorului rus Kutusof şi însoţitorilor lui, în drum spre Constantinopol. Ştim de la unul din însoţitori, anume Reimers, că „grădina era luminată cu lampioane" şi că „la sfîrşit s-a dat un foc de artificii", rachetele explodînd „cu sgomot". Nu era prima dată că bucureştenii vedeau o asemenea iluminaţie. Şi sub Alexandru Ipsilanti, cu prilejul unei petreceri organizate de marele vornic Filipescu in cinstea domnului avuseseră loc, pe lîngă masă şi bal, „jocuri de artificii" Ştirea ne-o dă elveţianul Sulzer, care a fost de faţă Ghiculeştii ridicaseră şi ei un chioşc lîngă mănăstirea Pantelimon, ctitoria lor; el era situat pe un loc mai înalt — „pe culmea dealului", zice Pappasoglu, lîngă o „ceşmea".

Cele două planuri austriece amintite mai sus ne dau prețioase indicații nu numai asupra viilor și livezilor bucureștene la 1791, dar și asupra grădinilor propriu-zise. În afară de aceea a „palatului de agrement" („*Lustschloss*") al lui Mavrogheni, ele ne mai arată o serie întreagă, atît în stînga, cît și în dreapta Dîmboviței. În stînga, citām grădina bisericii Sf. Elefterie (în plan: „Leftir"), cu o suprafață ceva mai mică decît aceea a grădinii Mavrogheni și de formă dreptunghiulară. Era apoi grădina *metohului Episcopiei de Rîmnic*, pe locul Ateneului de astăzi, și anume, la răsărit de clădirea metohului; forma e tot dreptunghiulară, cu două ronduri centrale. O altă grădină, mai mică, a mănăstirii *Sărindar*, avea formă de pătrat, cu latura de circa 35 de stînjeni; se afla spre vest de lăcaș, despărțindu-l de casa lui Dinu Crețulescu. Tot în stînga Dîmboviței și mergînd pînă în malul apei, era grădina casei banului *Nicolae Brîncoveanu;* forma e a unui patrulater neregulat, trapezoid, cu vîrful spre apă; are și ea un rond central. Două grădini cu alei convergînd spre centru, fără vreo indicație asupra stăpînilor respectivi, se află la nord-est de biserica Sf. Vineri-Herasca, între Podul Vergului și Podul Tîrgului de Afară; o a treia, în aceeași situație, e la sud-vest-vest de Biserica Olari; o a patra, la fel, e la sud-vest-vest de biserica Delea-Nouă; ea are formă dreptunghiulară și două alei ce se intretaie perpendicular, în timp ce altele formează romburi.

În dreapta Dîmboviței e grădina mănăstirii *Sf. Spiridon-Nou*, spre sud de lăcaș, de o formă trapezoidă, cu dimensiuni de circa 40 și 30 de stînjeni, cu un rond central. La fel e grădina mănăstirii *Radu-Vodă*, spre vest de lăcaș. Semnalăm, în sfîrșit, o grădină mai mare, cu dimensiunile de circa 70 și 50 de stînjeni, sus pe podiș, deasupra luncii, pe unde sînt astăzi antrepozitele comunale, pe Calea Rahovei. Planurile nu indică numele stăpînilor acestei grădini, arată însă prezența la nord de ea a unui lac lunguieț, dispărut între timp.

Desigur, în afară de toate acestea, mai erau o sumă altele, grădini mai mici, numai că ele nu sînt însemnate sau se confundă în planurile amintite cu livezile care, cîteodată, aveau, de asemenea, alei. Un act inedit, din 10 august 1832, prin care mănăstirea Mihai-Vodă dă cu embatic lui „Lațco Raț suditul chesaricesc" un loc, spre a-și clădi casă, arată că locul se găsea „din dosul Curții Arsii, pă mal asupră grădinii mănăstirii". După toate probabilitățile, această grădină exista și ea la finele secolului al XVIII-lea.

Cîteva izvoare de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea vin să completeze prețioasele indicații ale planurilor austriece. Călătorul Johann Christian Struve, care trece prin oraș în vara anului 1793, remarcă „locurile de plimbare așezate pe marginea... Dîmboviței. Ele alcătuiesc poieni frumoase și alei mari și ești sigur că întîlnești, mai ales spre seară, o mulțime de lume, atrasă de răcoarea locului". Englezul Robert Ainslie, care vede Bucureștii un an mai tîrziu, în vara lui 1794, observă și el: „plimbările publice pe malurile micului rîu Dîmbovița sînt foarte plăcute și foarte căutate seara, din cauza răcoarei și a frumoasei lor situații". Nobilul maghiar Vicențiu Batthyany, călător prin orașul nostru la începutul lui 1801, se referă la obiceiul domnilor fanarioți de a-și face chioșcuri și grădini. „Fiecare domn al Valahiei — spune el — își aranja o grădină sau își făcea o villă. Actualul domn — era Alexandru Moruzi — nu și-a făcut încă, este abia de un an aici. Grădinile predecesorului o parte s-au stricat și o parte au rămas neîngrijite." Batthyany n-avea de unde să știe că în toamna precedentă Moruzi luase, în realitate, măsuri, așa cum am arătat mai sus, ca grădina și chioșcul lui Mavrogheni să continue a fi îngrijite și întreținute. Soția diplomatului Reinhard relevă, în iulie 1806, obiceiul plimbării la „Izvoare" — adică la Herăstrău — unde găsești toată societatea elegantă a Bucureștilor. Iar francezul Lagarde, care a stat la noi din decembrie 1812 pînă la începutul lui aprilie 1813, remarcă Băneasa, unde l-a impresionat „o grădină frumoasă care aparține boierului Văcărescu, ce cheltuiește în fiecare an o mulțime de bani pentru întreținerea ei". Drept locuri de plimbare sînt indicate în 1816, de către generalul Ludwig von Stürmer, chioșcul lui Mavrogheni, Herăstrăul, Colentina — unde Grigore Ghica avea, în 1821, „pentru udatul florilor", un puț „cu 12 gălețí" — și frumosul colț de la Sf. Elefterie, în lunca Dîmboviței, între grădini, vii și stejari uriași, a căror dispariție, către 1835, o va regreta atît de mult, mai tîrziu, Ulysse de Marsillac.

Lunca Dîmboviței, cu copacii și răcoarea ei, atrăgea tot mai mult. Aici erau în prima jumătate a secolului al XIX-lea o sumă de locuri unde bucureștenii se strîngeau să petreacă, să mănînce pe iarbă verde, să asculte lăutarii și, mai tîrziu, muzica militară. Era mai întîi dumbrava Cișmigiului, cu „balta" sau lacul ei format de izvoarele ce curgeau din „dealul" despre miazănoapte; rațe sălbatice se așezau pe luciul apei, se prindea pește; pe marginile lacului creștea stuful. Pe acest loc a luat naștere, după 1844, frumoasa grădină ce constituie azi o podoabă a orașului. Mai spre vest, pe malul stîng, era așa-zisa „*Grădină cu cai*", dincolo de actuala Piață Kogălniceanu, întinzîndu-se spre capul dinspre Bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej al străzii Vasile Pîrvan; o mică stradă de azi, între bulevard și Splaiul Independenței, îi păstrează, prin numele său, amintirea. I se zicea așa deoarece avea, în cuprinsul ei, un carusel, spre bucuria copiilor și a tineretului; avea și copaci înalți, înfățișați în planul lui Borroczyn. Mai înainte se numise „Grădina lui Giafer", probabil după numele posesorului sau antreprenorului. Italianul Domenico Zanelli, care o vizitează, în 1841, și vede și Herăstrăul, are despre aceste două locuri de plimbare și petrecere următoarele aprecieri: „Locurile de întîlnire în zilele de sărbătoare sînt: Herăstrăul... unde nu se văd decît boieri și unde nu se aude altă limbă în afară de franceza, apoi grădina care se află lîngă Dîmbovița, unde sînt

şi locuri de făcut baie, dar tare murdare; aici, în fiecare duminică, plătind la intrare cîţiva gologani, locuitorii pot petrece ascultînd muzica militară, dansînd ori dîndu-se în căluşei. În aceste două grădini vei găsi foarte mult lux; toţi sînt îmbrăcaţi după moda europeană; se vede mare risipă de bani în livrelele slugilor, în rochiile femeilor şi în hamurile cailor. Nespus de multe sînt caleştile boiereşti"... În „Grădina cu cai" s-au dat şi piese de teatru, ca *Mireasa din Messina* a lui Schiller; în timpul ocupaţiei austriece din 1854—1856 era aici o trupă franceză de *café-chantant*. Şi mai spre vest, dar pe malul drept, era „*Grădina lui Scufa*", numită astfel după primul ei stăpîn — pe urmă a trecut în proprietatea lui Cîmpineanu — şi înfăţişată în planul din 1842 al lui Borroczyn... Blaremberg-Rîmniceanu cu alei care converg spre un rond central. Aici a avut loc în 1837 o întrevedere între domnul ţării, Alexandru Ghica, şi învăţatul călător rus Anatol de Demidoff; aici veneau, din cînd în cînd, Nicolae Bălcescu şi Ion Ghica. Într-una din scrisorile trimise lui Vasile Alecsandri, Ghica relatează: „Noi doi, Bălcescu şi eu... ne duceam dincolo de Malmaison, la grădină, la Cîmpineanu (fosta Grădină a lui Scufa), unde găseam companie bună şi petreceam ore plăcute pînă pe la patru şi pe la cinci după miezul nopţii". Tot pe malul drept al Dîmboviţei, spre sud-vest-vest de „Grădina cu cai" era „Grădina *Mimi*", frecventată în mod predilect de femeile galante ale Bucureştilor (vezi mai sus, p. 145); vecină cu ea, spre miazăzi, era „Grădina *Castrişoaia*", după numele proprietarei care avea şi hanul de pe Podul Mogoşoaiei. Încă din 1843 i se zicea şi „Grădina *Warrenberg*", după numele antreprenorului, care avea aici şi un bazin de înot, „băile cele reci", cum le numeşte un anunţ din *Vestitorul românesc*. În timpul războiului Crimeii aveau loc în această grădină spectacole în fiecare joi şi duminică; intrarea era de 60 de creiţari. La nord de „Grădina Warrenberg", planul Jung (1856) notează „uliţa gradinelor".

Dar în afară de aceste grădini şi locuri de petrecere din lunca Dîmboviţei mai erau, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, încă o serie altele, în diferite părţi ale oraşului. Meseriaşii şi negustorii se strîngeau cu plăcere în „Grădina *Brâslea*", pe locul actualei „Grădini Puşkin" (fostă „Ioanid") şi a împrejurimilor ei; se duceau la grădina lui *Hagi-Ilie* de pe Calea Văcăreşti, la Grădina lui *Spirea Gazotti*, din mahalaua Dealu-Nouă, la „Grădina *Deşliului*", la aceea a lui *Barbălată*. Alţii preferau grădinile dinspre miazăzi, începînd cu „*La şapte nuci*" de sub Dealul Mitropoliei, continuînd cu pajiştea *Filaretului*, în preajma frumoasei fîntîni cu apă bună şi rece, apoi cu „Grădina *Oracici*", tot din partea locului, devenită mai tîrziu Trocadero — aici s-a ridicat, cu prilejul expoziţiei din 1906, Muzeul artelor, transformat după primul război mondial în Muzeul militar — şi isprăvind tot sus, alături, la „*Cuţitul de argint*" şi la faimoasa grădină a *Bellului* — trecută în planul Rîmniceanu-Blaremberg (1842) - unde înainte de a se înfiinţa cimitirul, a fost loc de straşnică petrecere. La „streaja" sau bariera Podului Caliţii era în 1843 grădina serdarului Atanasie Kazoti, „întocmită — aşa cum citim într-un anunţ de vînzare din *Vestitorul românesc* — ca o moşioară cu vie, cu fineţe, cu gheţărie de 800 de cară... cu livezi de pruni şi cu copaci destui în felurimi altoiţi, cu alei de... vişini de ţara turcească".

Nici în partea de răsărit a oraşului n-au lipsit grădinile şi locurile de plimbare. Era grădina de la *Teiu*, pe malul şi în preajma aşezării Ghiculeştilor, acolo unde astăzi e frumosul parc de la capul liniei de tramvai 17. În timpul Moşilor era lume multă în grădină la *Eliade*, cu copacii plantaţi în formă de liră, în marginea locului unde se ţinea vestitul tîrg; alţii se duceau pînă la „*ziduri*", la ruinele aşezării lui Matei Basarab, de pe malul lacului Fundeni, sau pe cîmpia *Colentinei*, în preajma Mănăstirii Plumbuita, pe malurile apei bogate în raci.

Primele preocupări edilitare în materie de grădini şi locuri de plimbare apar în epoca Regulamentului Organic. Grădinile anterioare fuseseră sau proprietăţi particulare ale domnilor, boierilor şi mănăstirilor, sau întreprinderi comerciale, anexe ale unor localuri de consum sau de petrecere. Nici stăpînirea, nici municipalitatea nu se gîndiseră pînă atunci să amenajeze grădini şi locuri de plimbare pentru marele public, accesibile oricui, fără vreo taxă specială. De altfel, nici n-ar fi fost nevoie. Spaţii verzi erau destule atît în cuprinsul oraşului, cît şi la marginile lui. Casele nu se îndesiseră încă, grădinile particulare, viile şi livezile ocupau majoritatea suprafeţei urbane. La 5/17 martie 1830 se instituie comisia „pentru înfrumuseţarea şi îndreptarea" oraşului; ea alcătuieşte în douăzeci şi cinci de zile un regulament care este inclus apoi în textul Regulamentului Organic. Acesta din urmă prevede, în afară de plantarea de copaci pe marginea drumurilor „care să închipuiască aleiuri", înfiinţarea a „trei pieţe obşteşti pentru plimbarea publicului": una, „pe Podul Mogoşoaii", în dreptul „Hanului lui Filaret", cumpărîndu-se locul „hatmanului Dimitrie Ghica" şi acela „al prinţesii Cleopatra Trubeţkoi"; a doua „la capul Podului Mogoşoaii, în locul unde au fost grădina chioşcului lui Mavrogheni"; a treia, „din josul Mitropolii, în livedea lui Filaret". Cum însă cumpărarea celor două locuri din dreptul „Hanului Filaret" — unde se va înălţa mai tîrziu Teatrul Naţional — necesita o sumă mai importantă, pe care vistieria n-o avea deocamdată, se alocă numai suma de 5.000 lei anual pentru începerea amenajării celorlalte două locuri de plimbare, făcîndu-se „sădiri şi celelalte trebuincioase". Lucrările încep într-adevăr în 1832, dar numai într-un singur loc, la „aleea cea mare" dintre capul Podului Mogoşoaiei şi „dumbrava Bănesii", cînd se fac primele plantaţii de tei, şi ele continuă într-un ritm lent pînă în 1843, cînd este chemat de către Gheorghe Bibescu un arhitect peisagist german, anume *Carl Friedrich*

Wilhelm Meyer. Acesta, sosit în Bucureşti în luna decembrie, întocmeşte planul unui parc la începutul şoselei, de o parte şi de alta a ei, pe o lungime de 200 de stînjeni — pînă în dreptul fostului Bufet — actualul Restaurant 1 Mai — şi după ce primeşte cuvenita aprobare, începe — ajutat de grădinarul *Franz Hörer*, venit o dată cu el — trasarea aleilor şi plantările. Se amenajează şi un lac cu stînci artificiale, după moda romantică a vremii — lac alimentat de o fîntînă ţîşnitoare; se pun bănci; se înfiinţează o seră. Inaugurarea solemnă a parcului, în prezenţa lui vodă, a înalţilor dregători şi a unei mari mulţimi — după ziarul *Vestitorul românesc*, ar fi fost „peste 70.000 de suflete", ceea ce socotim o exagerare oficială: reprezenta jumătate din populaţia oraşului! — are loc la 23 septembrie 1847. Între timp, încep lucrările şi la a doua grădină publică, la Cişmigiu. Ordinul pentru amenajarea acestei grădini fusese dat încă din 1830 de Kisselef; avuseseră loc şi mici lucrări în 1837; în mai 1844 se ridicase planul bălţii şi al terenurilor învecinate; la 15/27 februarie 1845 întregul complex devenise prin decret proprietatea sfatului orăşenesc, şi în acelaşi an încep primele lucrări de asanare, amenajare şi plantare, sub supravegherea lui Meyer. În 1846 se putea vorbi de „grădina din centru oraşului". Dar lucrările cele mari, pentru transformarea Cişmigiului într-un adevărat parc, încep de fapt abia după ce grădinarul neamţ prezintă, în vara lui 1850, un plan sistematic. Potrivit acestui plan, redactat în limba franceză, Cişmigiul urma să aibă o triplă alee centrală, în linie dreaptă, apoi alei laterale, şerpuitoare, toate fără acces pentru trăsuri, rezervate numai pietonilor. Pe lac, prevăzut şi cu o fîntînă arteziană, vor fi „gondole"; va exista, de asemenea, un pavilion cu bufet şi orchestră. Se lucrează intens în 1851, plantîndu-se arbori aduşi din pădurile din preajma Bucureştilor, dar şi de mai departe — 200 de castani din Gorj, 150 de nuci din Dîmboviţa — precum şi plante aduse de la Braşov şi chiar de la Viena. Pentru întărirea aleilor se lua moloz de la Curtea Arsă şi de la Zlătari. Lucrările continuă în 1852; la moartea, neaşteptată, din cauza febrei tifoide, a lui Meyer, la 3/15 august a acestui an, Bucureştii aveau o frumoasă grădină centrală, „grădina publică a Cişmigiului", cum i se spune în planul din acelaşi an al lui Borroczyn. Tot lui Meyer i se datorează, în vecinătatea oraşului, parcul de la Măgurele, realizat în 1845, precum şi parcul de la Maia, moşia din Ilfov a lui Barbu Catargiu.

Mai erau, tot pe atunci, în Bucureşti, şi alţi specialişti străini în domeniul horticulturii. Citäm pe cei doi fraţi *Leyvraz*, Samuel (1811—1849) şi Louis (1820—1892), întemeietorii coloniei elveţiene din oraş; ei îşi încep activitatea în 1841; Louis, care se intitula „horticultor şi viticultor", îşi avea casa pe locul viitoarei Gări Filaret; ginerele şi colaboratorul său a fost *Charles Faraudo* (1857—1928), şi el un cunoscut horticultor. După Meyer, care în 1848 era „director al grădinei publice", cu un salariu de 40 de galbeni pe lună, a urmat, mai tîrziu, în aceeaşi slujbă, *Ulrich Hoffmann*; el va ajunge profesor de

Fig. 233 — Cişmigiul sub zăpadă; pe lacul îngheţat se patinează (S.)

botanică la Facultatea de medicină şi va realiza în această calitate, între 1860 şi 1866, prima grădină botanică. Lui îi va urma, la direcţia grădinilor, un alt german, *W. Knechtel*, iar acestuia ii va succeda, din 1910 pînă după al doilea război mondial, *Fr. Rebhuhn*, care a dat o nouă faţă artistică Cişmigiului (vezi fig. 233, 234 şi 235). Un merit deosebit a avut şi arhitectul peisagist francez *E. Redont*, care a realizat, în anii 1904—1906, frumosul Parc al Libertăţii, prin plantarea, intre altele, a 10.189 arbori mari şi conifere, a 48.125 de arbuşti şi prin deplasarea a 575.056 metri cubi de pămînt (vezi şi fig. 238, 239 şi 240).

Erau şi negustori de flori şi plante ornamentale în Bucureşti. În afară de Leyvraz, care vinde asemenea plante spre a fi sădite in Cişmigiu, menţionăm pe M. Pohr, care in 1853 anunţă în *Vestitorul românesc* că a sosit de la Braşov cu o bogată colecţie de „camelii, hortensii, garoafe", pe care le ţine la dispoziţia clientelei „în noul «Han Filipescu»". De la o casă in faţa şi în geamlicul căreia erau o sumă de plante ornamentale şi arbuşti — ficuşi, leandri, rodii — şi-a tras numele strada Plantelor. Primăvara treceau pe străzile oraşului căruţe cu mraniţă sau pămînt negru de grădină, iar olteni strigînd „hai la flori! flori frumoase, flori!" se puteau vedea pînă în preajma celui de-al doilea război mondial. Din cauză că prăvăliile florarilor se grupaseră de preferinţă în piaţa unde fusese pînă la focul din 1847 biserica Sf. Anton, din jos de biserica domnească, s-a dat acestei pieţe numele de „Piaţa de Flori" sub care e cunoscută in popor şi astăzi.

Fig. 234 — Rotonda cu busturi din Cişmigiu; se văd busturile lui Eminescu Alecsandri (A.)

Fig. 235 — Aleea centrală din Cişmigiu, vedere dinspre bulevard. În fund Biserica Schitu Măgureanu (S.)

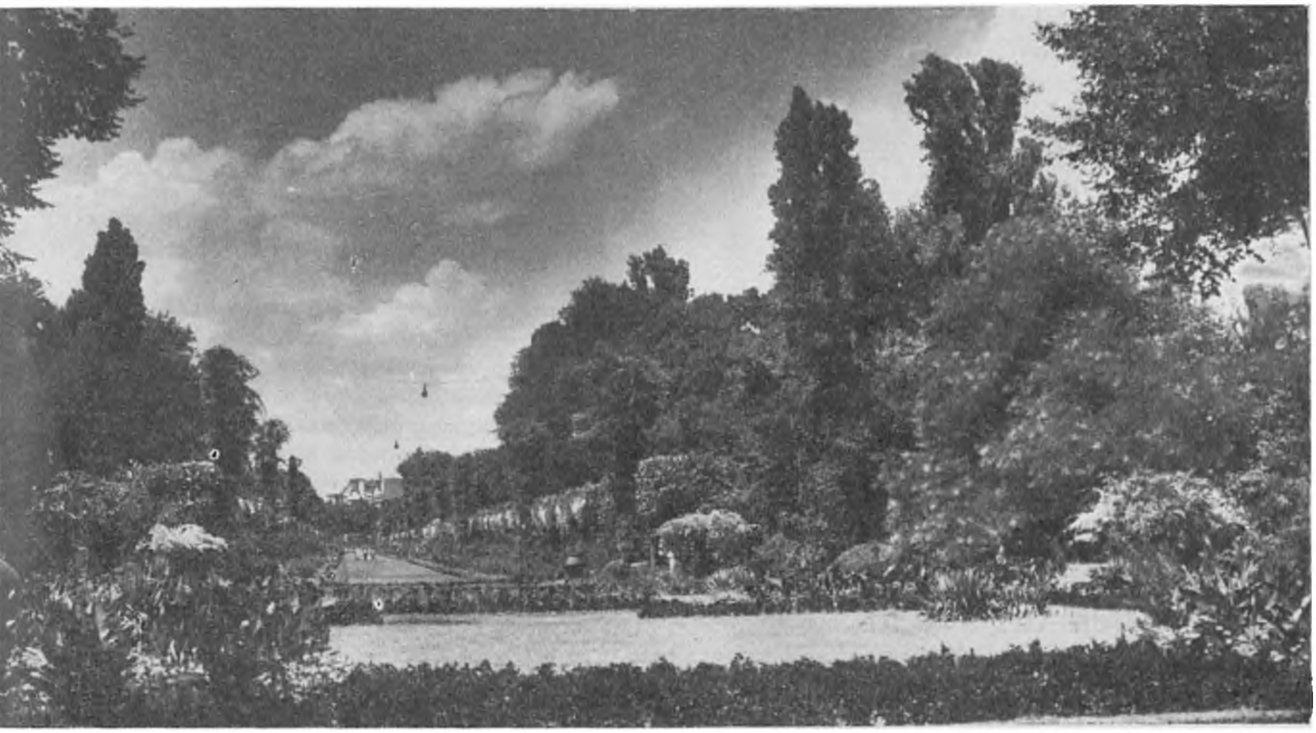

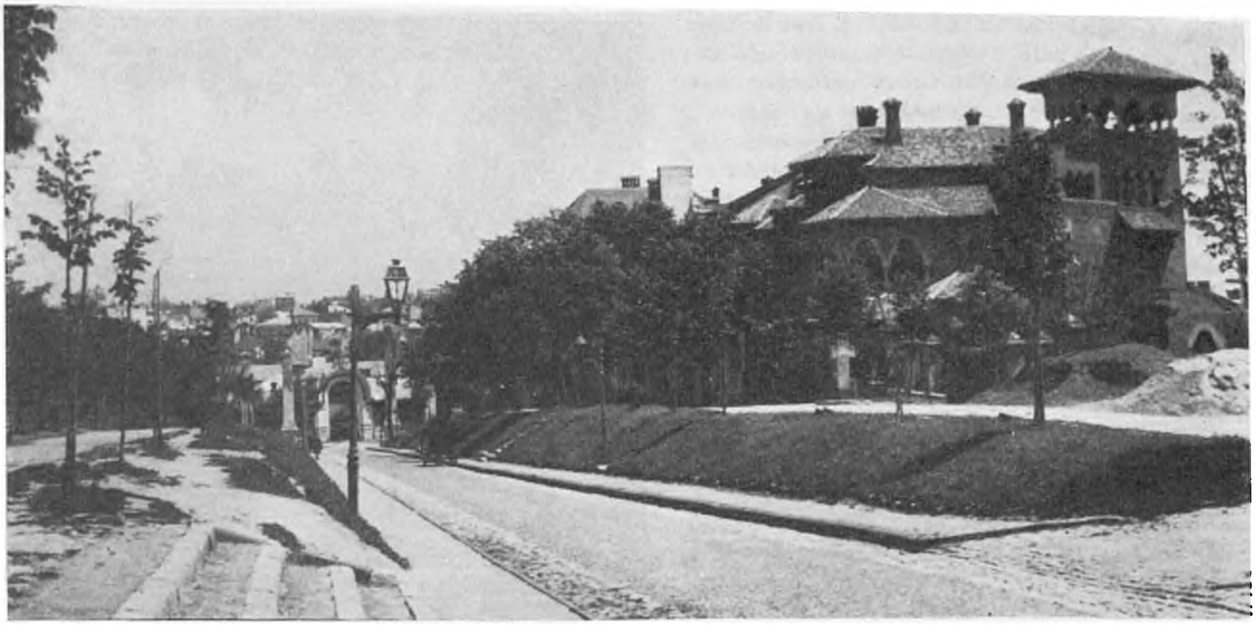

Fig. 236 — Aleea de pe dealul Patriarhiei, inainte de amenajarea ultimă de după primul război mondial. (I.C.S.O.R.)

La începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea existau in București, in afară de cele menționate anterior, încă o serie intreagă de grădini, atit particulare, cit și de petrecere. Planul lui Borroczyn (1852) însemnă, la nord de Dîmbovița: 1. „Grădina lui Pencovici", la sud de „Grădina lui Cîmpineanu", pe care o continuă, și la nord de „Locul cazarmi" și „Locul cazarmi Malmezon"; 2. „Grădina bisericii săsești", destul de mare, la nord de biserică, pe strada Luterană; 3. „Grădina lui Cornescu", în fața „Grădinii Mimi" și a Castrișoaiei; e întinsă, dar n-are alei, nici ronduri, numai cițiva copaci; 4. „Grădina zugravului", in regiunea Bisericii Foișor, între Dîmbovița și o gîrliță; se poate să fie o grădină de legume; 5. La nord-nord-vest de biserica Mavrogheni găsim trecută: „Florărie"; de aici se alimenta parcul de la începutul Șoselei Kisselef; menționăm că astăzi, în același loc, e un centru administrativ al casei grădinilor și un cămin pentru muncitorii ei. La sud de Dîmbovița, același plan Borroczyn are: 6. „Grădina Bălăceanului", pe un bot de deal, la nord-nord-est de „biserica Dealul Spirii". Destul de întinsă, ea cuprinde alei plantate cu copaci, un rond și un chioșc; 7. „Grădina lui Iacovencu", fostul slujbaș al consulatului rusesc din București și apoi director al poștelor țării; e la sud-est de grădina lui Bălăceanu, tot sus pe deal, deasupra luncii; Ignatie Iakovenko plantase aici o sumă de copaci și de pomi — între alții castani și nuci; își făcuse și o casă cu foișor înalt; 8. „Grădina lui Grammont", situată acolo unde suie Calea Craiovei (azi Calea Rahovei) din luncă deasupra, pe podiș; venea spre est de casa de locuit și lîngă „via lui Gramon". Era o frumoasă grădină, cu alei și copaci, intr-o regiune plină de vii; 9. „Grădina Sf. Mitropolii", pe dealul respectiv; fusese amenajată în 1833; sub Bibescu se va amenaja și aleea de acces, așezîndu-se la intrarea ei patru obeliscuri și făcîndu-se și noi plantații (vezi fig. 236); 10. „Grădina d-lui Costache Bălăceanu", situată imediat la sud de biserica Sf. Ecaterina și la sud-vest de casa sa, așadar la poalele versantului de est al Dealului Mitropoliei; 11. „Grădina casi de naștere", la nord de această instituție, care, la rîndu-i, era la nord-est de mănăstirea Radu-Vodă. În partea de sud-est a orașului, în lunca Dîmboviței, sînt însemnate o serie de „grădini" de legume sau zarzavat: două în preajma bisericii Tîrcă, apoi „grădina de zarzavaturi", cu 13 tarlale, înspre Cărămidarii-de-Jos, și o altă „grădină de zarzavat", cu 42 de tarlale, spre Văcărești. Semnalăm și „grădina cu duzi", faimoasa livadă din aceeași mahala a Cărămidarilor-de-Jos.

Planul Jung, întocmit in 1856, în timpul ocupației austriece, adaugă și el informațiile lui. Sînt înfățișate o serie de grădini, cu desen special, cu alei trasate, în partea de miazănoapte a orașului. E mai întîi grădina lui *I. A. Filipescu*, dincolo de capul Podului Mogoșoaiei, acolo unde se află azi Parcul Filipescu; acesta din urmă păstrează deci numele posesorului grădinii de acum un veac. Mai spre nord de „Grădina Filipescu" și despărțită de aceasta printr-un loc viran, e „Grădina Costachi Cantacuzino". În aceeași regiune, și anume, la nord de „Grădina Kisselef", adică de parcul amenajat de Meyer, în dreapta actualei șosele, dincolo de Bufet, e „Grădina *Bărcănescu*", iar imediat la nord de aceasta, „Grădina *Arghiropol*". În centrul orașului, și de proporții mai mici, sînt grădinile „*Filipescu*" și

„Costache Cornescu“, prima la sud, cea de-a doua la sud-vest de vama cea mare sau de „carvasara“. Spre sud de metohul Episcopiei de Rimnic, care în acest plan, nu mai are grădină, e aceea a lui *„Iancu Manu“*, şi ea tot de proporţii mai mici. Continuă să existe cele două grădini brîncoveneşti trecute în planurile Ernst şi Purcel, şi anume, una pe malul sting al Dîmboviţei, la obîrşia Podului Mogoşoaiei — astăzi, prin rectificarea albiei, terenul a ajuns pe malul drept — cealaltă, mai devale, pe malul drept, pe locul actualei Pieţe a Unirii, şi străbătută de un mic fir de apă, în formă de semicerc, tras din Dîmboviţa şi vărsîndu-se tot în Dîmboviţa. Cişmigiul e numit „Grădina publică“; e însemnat şi „Canalul Cişmegiului“, care leagă lacul acestei grădini cu Dîmboviţa. La sud de „uliţa Belvedere“, noua numire a Podului de Pămînt (actuala Cale a Plevnei) şi la nord de Grădina cu cai, e o grădină, de proporţii mai mari, avînd o aşezare boierească la mijloc; nu se indică numele proprietarului. Aşezarea de la *Belvedere* a Goleştilor, situată la nord-vest-vest de bariera Podului de Pămînt, are o grădină — cu „pometuri“ şi „floreturi“, cum spune Iosif Genilie în *Geografia* sa istorică, apărută în 1835 — şi o pădure de proporţii mai mici, străbătută de alei. Sub numele de „Belveder“, se adaugă explicaţia: „Casarma provis(orie) de cavalerie“. O mică grădină şi o pădure străbătută de alei se află şi lîngă mănăstirea Cotroceni. O altă pădure, destul de întinsă, pe ambele maluri ale Dîmboviţei, e notată la nord-est-est de mănăstire; ea are la marginea de est a ei un mic lac cu o insulă, lac legat cu un canal de Dîmboviţa. În sfîrşit, o dublă grădină şi o livadă, de proporţii mari, iarăşi fără numele posesorului, e însemnată pe malul sting, aproape de bariera Podului de Pămînt. Poate fi aşezarea lui Procopie al Farmazonului; de la soţia acestuia s-a numit, timp de decenii, „cîmpul Procopoaiei“; „Farmazonul“ însuşi a dat numele său „bisericii Farmazonului“, amintită în planul Borroczyn, şi uliţei respective, care ulterior s-a schimbat în „strada Francmazonă“ (azi Ştefan Furtună).

În împrejurimile Bucureştilor relevăm grădina vechii aşezări de la *Leordeni*; aici, noul stăpîn, vornicul Mihail Manu, avea, în 1823, o frumoasă seră în care cultiva ananaşi, trimiţînd din fructe prietenilor săi; un sfert de secol mai tîrziu, în 1848, sera continua să existe adăugîndu-i-se şi o crescătorie de păuni. (Ananaşi creşteau şi în sera grădinii lui Mihail Cornescu, în timp ce în aceea a lui Bellu erau lămii.) O altă grădină frumoasă — un adevărat parc — din împrejurimile Bucureştilor era aceea de la *Tîntava*, a Bălenilor, pentru amenajarea căreia s-au cheltuit sume importante — avea o serie de guri de apă şi o întreagă reţea subterană de ţevi pentru stropitul ei. Cităm, în sfîrşit, parcul aşezării de la *Buftea*, a Ştirbeilor, pe malul lacului.

Pe locul rămas liber în jurul bisericii Sf. Gheorghe-Nou — hanul şi celelalte acareturi arseseră în marele foc din 1847 — s-a amenajat de către municipalitate o grădină publică în 1859; o a doua a urmat pe locul metohului Episcopiei de Rimnic, în faţa Ateneului de azi; o a treia, „Grădina Icoanei“, în suprafaţă de un hectar, s-a făcut, în 1873, pe locul vechii bălţi, secate, din care izvora odinioară Bucureştioara. Planul lui Ulysse de Marsillac, din 1872, notează între altele „Grădina Puţu cu apă rece“, pe strada cu acelaşi nume, grădină de petrecere; fosta grădină similară Brăslea se numeşte acum „Grădina Ioanid“, după librarul-editor care o achiziţionase între timp. În acelaşi an, Frunzescu însemnă, în *Dicţionarul* său, că Bucureştii au „60 de grădini private“. Una din cele mai interesante care ia naştere acum, între 1869 şi 1900, e grădina preotului Ilie Nicolae, parohul bisericii Cotroceni, grădină situată în spatele casei sale, pe povîrnişul spre luncă şi în vechea albie a Dîmboviţei. În suprafaţă de peste 5 hectare şi jumă-

Fig. 237 — Palatul Cotroceni, actualmente Palatul Pionierilor. (P.B.)

Fig. 238 — Bivoli scăldîndu-se în balta de pe locul actualului lac din Parcul Libertății. (M.I.B.)

tate, era plină de trandafiri — peste opt sute de specii — de toate soiurile și de toate culorile; avea apoi tot felul de pomi fructiferi, de copaci și de arbuști; poetul Macedonski, care a vizitat-o, o califică în articolul său *Bucureștii lalelelor și ai trandafirilor*, apărut ulterior, în 1913, ca „un petec de rai". În cuprinsul grădinii străbătute de un fir de apă ce izvora din coasta „dealului" era și prisaca preotului, cu 100 de stupi; o știu și de la un fost ucenic al acestuia, dascăl, azi, la biserica Sf. Neculai-Vlădica.

Între timp, se construiește febril; spațiile verzi dispar unul cîte unul; o seamă dintre grădinile de petrecere se parcelează și se acoperă de locuințe. E adevărat că apar altele, cum e, pe strada Academiei, „Grădina *Stavri*", devenită ulterior Liedertafel, și, pe strada Cîmpineanu, „Grădina *Union*"; în ambele au loc reprezentații de comedie ușoară și estradă; cele de la Union sînt imortalizate în piesa lui Caragiale, *O noapte furtunoasă*. De asemenea, tot pe Academiei, „Grădina *Rașca*" — adaptarea românească a numelui ceh, greu de pronunțat, al întemeietorului Hrtschka — grădină unde se poate asculta muzica bună a violonistului Wiest; acesta din urmă cîntase, prin 1853—1854, în „Grădina Warrenberg" (vezi mai sus, p. 391). Poporul continuă să petreacă la Herăstrău, unde alături de „*Herăstrăul-Vechi*" apare

Fig. 239 — Fîntîna Zodiacului, în fața parcului Libertății (A.)

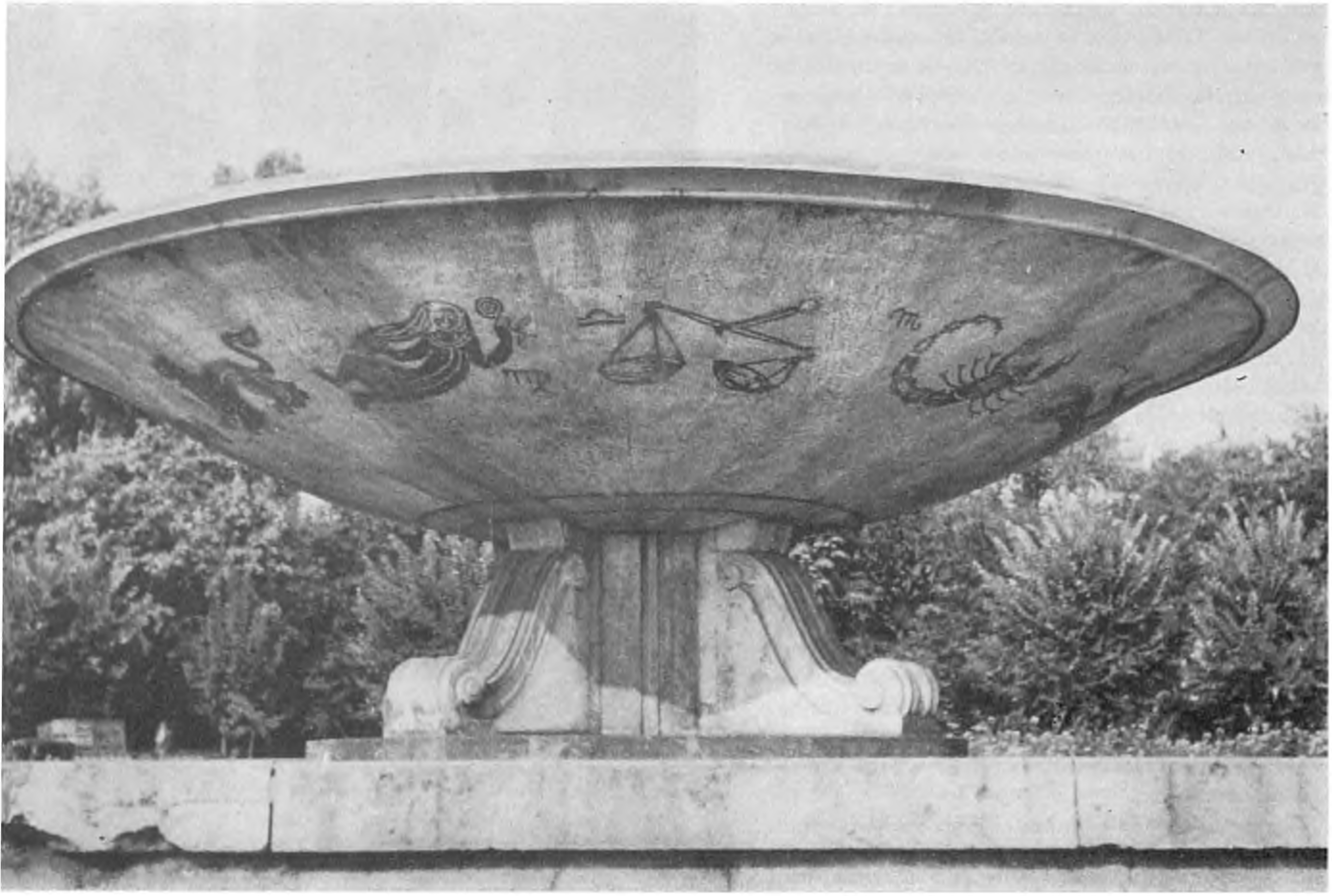

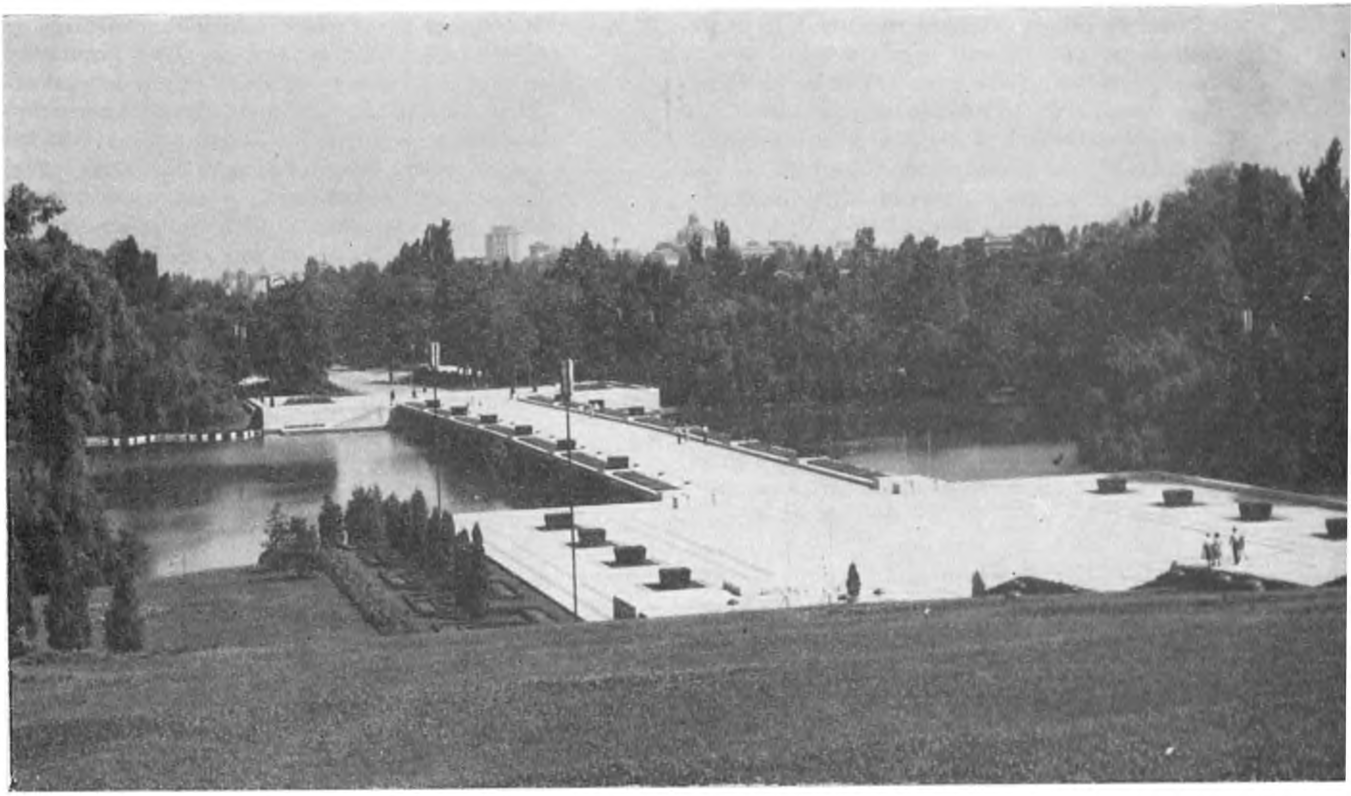

Fig 240 — Vedere din Parcul Libertății. În fund, cupola Palatului Marii Adunări Naționale și blocul-turn de la începutul Căii Victoriei (S.)

„Herăstrăul-Nou“, apoi pe malul Dîmboviței, unde găsim „Grădina lui *Zdrafcu*“, în preajma podului Sf. Elefterie, se duce de asemenea sus, pe Rahova, la „Grădina *Giagoga*“, pe locul căreia se vor clădi Antrepozitele, sau la *„Belvedere“*, spre apus de vechile Ateliere ale Căilor Ferate. Iar fețele „subțiri“, dar cu punga groasă, petrec la „*Vila regală*“ de la Șosea. E adevărat, de asemenea, că Bucureștii se îmbogățesc, în 1885—1890, cu Grădina Botanică, înlocuind pe cea veche de alături, inaugurată la 5 noiembrie 1860 și contopită în 1878 cu grădina palatului Cotroceni (vezi fig. 237), și pe urmașa acesteia, mica „grădină sistematică“ din fața Universității; e adevărat iarăși că în 1906 se adaugă Parcul Carol — azi Parcul Libertății, după numele dat locului în 1848, în timpul revoluției; dar toate aceste creații nu pot nici pe departe să compenseze scăderea verticală a spațiilor verzi. De la circa 80%, cît reprezentau ele încă în 1852 în cartierul cuprins între actualul Bulevard al Republicii, Calea Moșilor, strada Maria Rosetti și strada Alexandru Sahia, au ajuns, după mai puțin de o sută de ani, în 1948, la circa 0,5%. Desigur, nu în toate cartierele e aceeași situație catastrofală, totuși, la începutul primului război mondial, în 1914, orașul e în general în mare regres sub acest raport. Curba descendentă continuă și după război, accentuîndu-se timp de un deceniu și jumătate. În 1935, suprafața parcurilor și grădinilor publice din București însuma numai 107 hectare și 90 de ari față de cele 7.800 de hectare ale suprafeței orașului. Planul de sistematizare întocmit în acest an prevedea crearea a numeroase spații verzi, care trebuiau să însumeze 1.271 hectare și 74 de ari. Dar din acestea nu s-a realizat pînă la 23 august 1944 decît o mică parte. Cea mai de seamă realizare în răstimpul amintit a fost Parcul Național, în nordul orașului, în preajma lacurilor asanate (vezi mai sus, p. 199). Ținînd seamă și de tot ceea ce s-a mai amenajat și plantat, suprafața spațiilor verzi publice în 1944 se ridica la circa 202 hectare (exact: 2.019.392 metri pătrați), adică aproximativ doi metri pătrați de cap de locuitor, ceea ce e foarte puțin față de norma prevăzută în urbanistica modernă. Plecînd de la această constatare și inspirîndu-se din directivele date de Partidul Comunist Român și de guvernul țării, directive sintetizate în hotărîrea din 1952 a Consiliului de Miniștri (vezi mai sus, p. 242), noua municipalitate a pășit la executarea unui vast program de sporire a spațiilor verzi. Suprafața lor a crescut de la 2.019.392 metri pătrați în 1944 la 4.712.020 în 1955, la 5.093.600 în 1956 și la 8.600.000 în 1960, a sporit deci cu circa 326%, într-un răstimp extrem de scurt. Am arătat mai înainte (p. 234) principalele realizări ale acestui răstimp: pe de o parte, noile parcuri („23 August“, „Nicolae Bălcescu“, „Parcul copilului“), noile grădini („Giulești“, „Gheorghe Coșbuc“, „Mihai Bravu“), noile scuaruri, și grădinițe, pe de altă parte, mărirea și ameliorarea celor existente (Parcul Național, deve-

nit Parcul de cultură şi odihnă Herăstrău), în sfîrşit, transformarea unor parcuri şi grădini particulare în parcuri şi grădini publice (parcul Palatului Cotroceni — azi Palatul Pionierilor — şi al celui din Calea Victoriei — azi Palatul de artă al Republicii Socialiste România) sau la dispoziţia unor instituţii de stat (grădina casei Filipescu pe strada Dionisie, azi a Casei Universităţii, grădina casei Cezianu, pe Calea Victoriei, azi a Muzeului de istorie a Bucureştilor). Lucrările sînt în plină desfăşurare. În 1958 s-a amenajat locul unde se ţinea mai înainte „talciocul", în cartierul Colentina, transformîndu-l în parc, s-a făcut apoi un parc de odihnă în preajma uzinelor „Republica" şi „23 August", pe locul „gropii" unei foste cărămidării. „Cociocul", cuprins între Calea Piscului şi Cimitirul Bellu, va deveni Parcul Tineretului şi va constitui, cu zecile lui de hectare plantate şi cu lacul alimentat de izvoare naturale, o podoabă a capitalei. „Groapa" Floreasca, în coasta noului oraş care se clădeşte alături, a dispărut, în locul caselor mizere şi al cocioabelor luind naştere un frumos parc. Se acordă tot mai multă atenţie aşa-ziselor „grădini verticale", rezultînd din împodobirea faţadelor şi a calcanelor cu plante agăţătoare, iar a balcoanelor cu flori (vezi fig. 241). Bucureştenii sînt îndemnaţi stăruitor în sensul împodobirii oricărui spaţiu disponibil; la realizările municipalităţii trebuie să se adauge realizările, în această direcţie, a fiecărui cetăţean, căci, desigur, nu e nimeni care să nu dorească să-şi infrumuseţeze şi să-şi împodobească oraşul. Se organizează întreceri în acest domeniu, nu numai pe raioane, dar şi pe străzi, pe instituţii şi pe gospodării particulare, relevîndu-se, prin publicitate, şi încurajîndu-se, prin premii şi menţiuni, cele mai frumoase grădini şi mai bine îngrijite. Prin mobilizarea tuturora — pătrunzîndu-se toţi de gîndul că fiecare floare răsădită şi fiecare copac sau pom plantat sporeşte frumuseţea şi sănătatea atît a căminului individual, cît şi a celui colectiv — vom putea realiza, în foarte scurtă vreme, un oraş-grădină, care, de primăvara pînă toamna, să ofere ochilor o adevărată încîntare. Lucrul se poate face, şi sîntem convinşi că se va face. Va fi aceasta una din dovezile cele mai grăitoare de dragostea pe care bucureştenii o poartă oraşului lor, bătrînului şi totuşi veşnic tînărului lor Bucureşti.

Fig. 241 — Locuinţă din cartierul lacurilor avînd pereţii şi balconul împodobiţi cu verdeaţă. (P.B.)

La capătul acestei lungi şi zbuciumate istorii a Bucureştilor — mult mai lungă decît jumătatea de mileniu care s-a scurs de la prima menţiune documentară sigură: 20 septembrie 1459 — o concluzie se impune cu puterea evidenţii; ea este recunoaşterea vitalităţii şi energiei bucureştenilor, a puterii lor de muncă, a încrederii lor în viitor. Graţie acestor însuşiri, au putut ei să-şi dezvolte continuu aşezarea şi învingînd nedreptatea, trecînd peste năvăliri, războaie şi ocupaţii, ca şi peste calamităţi naturale — cutremure, inundaţii, molimi — să facă din satul modest de odinioară, anterior întemeierii ţării, frumoasa metropolă de astăzi.

Potenţate la maximum în zilele noastre, orchestrate unitar şi armonic, aceste însuşiri asigură Bucureştilor un viitor strălucit.

Cu gîndul la acest viitor, aducem un recunoscător omagiu tuturor celor care aci în Bucureşti, şi pretutindeni, pe întreg cuprinsul pămîntului românesc, au muncit, au luptat şi au suferit pentru o viaţă mai dreaptă, mai bună şi mai frumoasă.

BIBLIOGRAFIE

1. G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupeştilor (Sf. Elefterie) şi Grozăveştilor*, Bucureşti, 1902, XIX + 558 + VII p. in 8°; 2. A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, II, Bucureşti, 1931, XII + 397 p. in 8°; 3. D. Caselli, *Grădina breslelor*, în *Gaz. mun.*, III (1934), nr. 131; 4. D. Caselli, *Grădina preotului Ilie de la Cotroceni*, în *Gaz. mun.*, III (1934), nr. 140; 5. I. C. Băcilă, *Planul bălţii Cişmigiului*, în *Bucureştii-Vechi*, I—V (1930—1934), p. 47—49; 6. D. Caselli, *Grădina Botanică*, în *Gaz. mun.*, nr. 196; 8. Primăria Municipiului Bucureşti, *Planul director de sistematizare decretat la 9 mai 1935. Memoriu justificativ şi lanuri*, Bucureşti (1935), 164 p. in 4°, cu ilustraţii şi planuri; 9. D. Caselli, *Chioşcul lui Ipsilante de la Herăstrău*, în *Gaz. mun.*, V (1936), nr. 232; 10. G. Zerva, *Călătoria lui Evlia Celebi-Efendi*, în *Bul. Com. ist. a României*, XVI (1937—1938), p. 247—281; 11. G. Potra, *Grădinile capitalei*, în *Gaz. mun.*, VIII 1939), nr. 400; 12. Radu Rosetti, *Odinioară...*, Bucureşti (1942), 271 p. in 8°; 13. Nadejda Gr. Romalo, *Leordeni*, în *Bul. Com. mon. ist.*, XXXVIII (1945), p. 54—63; 14. G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, 463 p. in 8°; 15. R. Laurian, *Peisagistica, Parcuri şi grădini*, Bucureşti (curs poligrafiat); 16. Rică Marcus, *Parcuri şi grădini în România*, Bucureşti, 1958, 315 p. in 4°; 17. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul, Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, V (1962), p. 353—503; 18. Raul Călinescu, *Excursii în împrejurimile capitalei*, Bucureşti, 1962, 168 p. in 8°; 19. *Bucureşti. Ghid*, Bucureşti, 1962, 390 p. in 8°; 20. M. Nicolae-Golfin, *Cîteva date şi documente privind activitatea horticultorului Leyvraz în Bucureşti*, Bucureşti (ms.); 21. Dr. N. Vătămanu, *Din istoricul grădinilor publice: Parcul Kisseleff şi Cişmigiul*, Bucureşti (ms.).

ÎNDICE *

Aali-paşa, ministru de externe al Porţii 148
aba = postav 302; haine de 279
abageri = producători şi neg. de haine de aba 279
abagii = neg. de aba 302
abator 21, 157, 159, 199; comunal modern 344; lumină electrică la 159
Abaza, paşă de Rusciuk 70
Abisinia, războiul din 382
Abraham ben Eliezer 271
acadele pt. tuse 301
„Academia" de la Sf. Sava 77, 90; reorganizarea ei 104
Academia de înalte studii agronomice, înfiinţarea 200; — comerciale 192
Academia naţională de educaţie fizică (ANEF) 203
Academia Militară 196, 242, 243; blocurile noi 225; clădirea 193; = Şcoala de război 190, 192
Academia Republicii Socialiste România 11, 12, 162, 235; arhiva Cuza Vodă la 152; sediul 151; Institutul de istorie al 11
Academia Română 8, 151, 272; mss. slave 176; memoriile ei 172; reorganizată 238
„Academie" de biliard 327
ace de cusut din epoca bronzului 28
acsizele, sporirea lor 349
acte ale epocii brîncoveneşti 303
actul de la 23 August 212

* Acest indice a fost întocmit, după indicaţiile mele, de către Vasile Radu, bibliograf şef serviciu la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Îi aduc şi pe această cale mulţumirile mele călduroase.

Prescurtările utilizate în acest indice sînt:
Arhimandrit = arhim.
arhitect = arh.
biserică = bis.
bulevard = bd.
călător = călăt.
comună = com.
Constantin = Const.
croitor = croit.
doctor = dr.
Gheorghe = Gh.
inginer = ing.
judeţ = jud.; judeţ, funcţia nu s-a prescurtat
localitate = localit.
locuitori = locuit.
logofăt = log.
manuscrise = mss.
mănăstire = mre.
Moldova = Mold.
negustori = neg.
paharnic = pah.
pentru = pt.
populaţie = pop.
postelnic = post.
profesor = prof.
rîu = r.
sat = s.
săpături = săpăt.
sfînt = sf.
societate = soc.
spătar = spăt.
stolnic = stol.
stradă = str.
Ţara Românească = Ţ. Rom.
ţesătorie = ţesăt.
vezi = v.
vistiernic = vist.
voievod = vv.
vornic = vor.

Adam banul, tăiat 70
„Adevărul", întreprindere grafică 167; ziar 170, 204; de dimineaţă = Dimineaţa 170
„Adesgo", ţesăt. 182
Administraţia centrală a căilor ferate 194
Ad Pinum = Pinum, aşezare 34
Adrianopol 35, 111; = Edirne 361; = Udrii 89, 273; cucerit de ruşi 122; drumul lui Brîncoveanu la 82; evreii la 271; Hagi Harutiun Amira din 270; pacea 122, 127, 266, 269, 306
Adrianopolis, v. Adrianopol
„Adriatica", localul soc. 326
Adriatica, ţărmul 269; diviziile germane la 208
Adunarea deputaţilor, ratifică contract 344
Adunarea Obştească 135–136
aerodromul: Băneasa 236; Dudeşti-Cioplea 198; Otopeni 212; Pipera 198
aerodromuri cu suprafaţă redusă 238
aerogara Băneasa 238
aeroportul Băneasa 198, 238; Giuleşti 198
afacerea Stroussberg 153
afişul reprezentaţiei din 18 mai 1857 în noul local al Teatrului Naţional 141
Africa, reprezentanţii 244
Afumaţi s. 16, 38, 53; biserica 85; case domneşti 104; case de piatră 85; manufactură de postav la 80, 290; s. de baştină al lui Radu de la 258
aga, atribuţiile 335, 337
Agemolu, Altin sin Martiros, bogasier 302
Agemolu, Apcar sin Martiros, bogasier 302
Ageşti s. 111
agricultura, ocupaţie străveche 27
Ainslie, Robert, călăt. englez 390
Air-France, companie franceză 198
Aişea, fosta soţie a lui Bairam-aga, vinde casă 358
Ala Littoria, companie italiană 198
„Alarma", organ ilegal comunist 203
Alba-Iulia, intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul la 284; reprezentanţii poporului românesc la 177; I.N. Auerbach la 313
Albala, Radu 11, 241
Albania, armata italiană în 208; negustorii 109
albanezi în Bucureşti 267; neg. ambulanţi 168, 307; = arbănaşi 272
Albastru, culoarea de 339, 375; atenee populare 204; numărul caselor 154
Albeşti, calcarul de 17

Albu = Alexandru C. Golescu 132
Albu căldărariu 90
Albu Tudorică Stefan = Căruță goală 364
Albul fuștașul 270, 279
album cu fotografii din București 286
albumul Skizzen aus dem Donaumfürstentum 140
Alcalay, Leon, editor și librar 171; librăria 176
Aldea neamțul 304
Aldea, Sandu 171
Alecsandri, Vasile, scrisoare de la Ion Ghica 391
Alecsandri, Vasile, cinematograful 230
Aleea cea mare = Șoseaua Kisselef 123; primele plantații de tei 391
Aleea Radiodifuziunii 375
Alep, Paul de 273, 285; despre: casele din București 265; moara de la Dobreni 341
Alessandrescu, Alfred 202
Alessandrescu, C. 8
Alexandra, copil din flori al lui Radu Șerban 68
Alexandrescu, Grigore, scriitor 135
Alexandrescu, Grigore, tăbăcăria 291
Alexandru biv-vel post., dăruit cu loc de casă 361
Alexandru sin Matei Venețianul, bulgar 273
Alexandru Coconul, vv. Ț. Rom. 68, 73, 360, 370; încuviințează „mori înjugate" 335; întărește loc de casă 352, locuri de prăvălie 75, pivniță 306, proprietăți 280; revolta călărașilor 69; se stabilește în București 68
Alexandrul al II-lea, Oaie seacă 60, 61, 67, 362, 368; ctitorul mrei Sf. Troiță 61, 63, 73; cumpără s. 257, 341; curtea lui 57; dăruiește: baie 61, vamă 45; face fîntînă 344; întărește: ocină 255, s. 256, 257; moartea 62; palatul lui 60, 62; răscumpără moară 62; reședința în București 53
Alexandru Iliaș, vv. Ț. Rom. 55-56, 68-70, 318, 362; confirmă vie 257; întărește locuri de prăvălie 376; mazilirea 69
Alexandru, Machedon, efigia lui pe imitații dacice de monede 33; incursiune împotriva geților 32
Alexandru cel Rău, întărește casă 318; scene sîngeroase 63
Alexe cupeț, vinde răzor de vie 281, 320
Alexe I Comnenul, monede de la 39
Alexeni-Vadu Pietros, regiunea 16
„Alhambra", teatru de estradă 203
alimentara, de la: Bucureștii Noi 301, Ferentari 301
alimentarele, magazine 301, 308
alimentele, ieftinătatea lor 329
„Allo, ați greșit numărul", film 242
Almanahul Odesei 327
Almaș, cucerirea cotei de la 378
Almașul, posesiune a lui Mircea cel Bătrîn 176
Alpii, regiunea, oamenii epocii de fier din 29
Altîntop, cafineonul lui 281
alvița 307
Aman, Theodor, expozițiile lui 171; muzeul 172
Amato, Habib, evreu, are prăvălie 271
Ambronn, german, intim al familiei Hohenzollern 153
Ambrozie, preot 136
amenda = gloaba 287
„Amicii U.R.S.S.", constituirea 186
Amira Harutiun Hagi, armean 270
Amiras, Alexandru, cronicar 270
Amsterdam, harta Ungariei și a țărilor vecine din 1535 tipărită la 259
Ana, soția lui Nicolae biv-polcovnic, dăruiește prăvălie 306
Anadol = Anatolia 313
Analele Statistice din 1860, clăcașii 276
ananași, cultivați la seră 395
Anastasia, mătușa lui Neculai Dogaru, vinde casă 361
Anastasie zlătariul 304
Anatefterul lui Brîncoveanu 281, 283; despre: „apăria" de la curte 303; pehlivani și măscărici 285
Anca, fiica lui Pană neguțătorul 89
Anca, roabă, vinde vie 257
Ancuța jupîneasă, fiica popii Vladului 100
Ancuța, soția lui Constantin Năsturel vel-vistier 100, 359
Andreescu, Ion, expozițiile 171
Andrei beraru 326
Andrei cupețul, vinde loc de prăvălii 369
Andrei cu fiii săi scutiți de dări și slujbe 50
Andrei, fratele jupînesei Marica Leurdăroaia 97
Andrei, vist. 61, 84
Andreieșescu, Ion, învățat român 29
Andronache, aglomerarea 191
Andronache sin Radeș, casa lui 181
Andronescu, via lui 319
„Angelescu", întreprindere de produse zaharoase 328; rețeaua de localuri 184
Angerer, fotografie de 144
Anghel, neg. 56
Anghel, popă 376
Anghel, D. 171
Anghelache, cîrciuma lui 253
Anglia 136, 139, 175, 215; declară război Rusiei 139; fierărie de import din 310; „garanțiile" politice ale 189; împotriva Unirii 142
Anica, soția lui Stefan log. de divan 100
Anise de Bordeaux, licheur 301
Ankara, capitala Turciei 181
ansambluri arhitectonice 226; muzicale 242
Antanta 175, 177; tratatul de alianță a României cu 175
„Antrefrig", fabrica 219
„antereie voinicești" 279
Antilie, Mihul, vecin de livadă 322
Antiohia, Macarie patriarh al 71, 73; patriarhia 99
Antona, nepoata lui Tudor croit. 350
Antonache sudit vretanicesc cumpără biliard 326
Antonescu, Ion, mareșal, aliat cu Hitler 208; arestat 211 guvernul 210; înăbușe rebeliunea 207; lovitura de stat 207; regimul 339; respinge propunerea de armistițiu 211
Antonescu, Mihail, 211
Antonescu, Petre, arh. 161, 191
Antonie, ceaprazariul martor 280
Antonie, șelar 287
Antonie-vodă din Popești, vv. Ț. Rom. 78, 84, 89, 90, 273, 305, 308, 310, 318, 333, 334, 354
Antonius, Pius, împărat 35
antrepozitele „Geagoga" = Antrepozitele generale 381; focul 185
Anuarul Prințipatului Țării Românești, birturile 329
anunț-reclamă a lui Giovani Fieschi 314, Martinovici și Asan 301
„Anunțătorul român" 343
Anușoglu, Chircor, „Moara cu vapor" a lui 141
apa, distribuirea 199; introducerea ei în casă 346; rețeaua de 346; sporirea debitului 233; taxă specială pentru consum 346
apa anaterină pentru gură 301
apa din Dîmbovița, consumul ei 344; filtrarea 346
A.P.A.C.A. 218
aparataj electric 218
aparate de radio 218
aparii = neg. de apă 303, 344
„Apărătorii Patriei", cartier 191
„apăria" de la curtea lui Brîncoveanu 303
apicultura 27, 322
Apollo, zeu, statuetă 35
Apostol cupețul, hotărnicește vad 342
Apostol zaraf, ridică chilii 90

Apostol, Manu, neg. 89
Apostol, Pană ridică bis. 361
apometrele, instalarea lor 346
Apus, armistițiul 177; cojocăria „subțire" apreciată în 288; influența lui 125; legatul cărților în 282; mobilă din 109; propaganda fruntașilor exilați 138; ofensiva germană 206; orașele din 321, 333; refugiații polonezi 206; tinerii la studii în 120
arabi la București 273; rămîn în Ț. Rom. 324
Ararat, Soc. culturală armeană 271
Arăpilă = Alexandru G. Golescu 132
arbănași = albanezi 272
Arbănașul Gheorghie, portariul 369
arbori exotici, plantări de 389
Arcidava, așezare urbană 33
Arcuda, așezări străvechi la 25; bazinele de la 157; filtrarea apei 198; filtrele 233, 346
Arcul de Triumf 192, 234, 235
Ardeal, v. Transilvania
„Arena", organ comunist 203
Argedava, la Popeștii-Novaci pe Argeș 33
Argetoianu, C., guvernul 206
Argetoienii, boierii 275
Argeș, oraș 45; episcopul Ilarion Gheorghiadis al 117
Argeș, rîu 26, 32, 72, 103, 198, 255, 337; canal de aducțiune din 233; gura 32; nume străvechi 38; vadul de pe 117
Argeșanu, general, asasinarea 207; ministerul 206
Arghezi, Tudor 9, 12, 171, 202, 241
argintul în epoca fierului 28
arhiepiscopia Pogonianii 361
Arhimandritul, balta 21
Arhiva centrală de stat de istorie militară a U.R.S.S. din Moscova: planul mss. al Bucureștilor 259; planul Hartingh 260
Arhiva Cuza Vodă 152
Arhiva de război din Viena: planul Bucureștilor din 1856 261
„Arhiva românească", periodic 204
Arhivele din Viena, planul marginii de Sud și de Vest al Bucureștilor din 1770 259
Arhivele Statului din București 17, 66, 176, 324; așezarea de la 26, 33; direcția generală 159; documente inedite de la 8; înființarea lor 125
arhondologie, explicarea termenului 136
aria bucureșteană 215, 243, 321; ceramică 30; industriile 291; locuitorii străvechi, neamul 29; monede 33, 35; morile 342; nucii 322; pivnițe vechi 324; toponimia 39; satele 255—256; urme: din timpul dominației romane 35; conlocuirii cu slavii 39
Arionoaia, Marghiolița, viile 318
Aristia, via lui 319
Arma, nume de persoană 67
armata pămînteană, înființarea 124; rusă: primul plan al Bucureștilor 249
armate străine însoțite de marchitani 307
arme din epoca fierului 28
„armean" înțelesul cuvîntului 270
Armenia, Ecimiazin, localit. în 271
armenii, breasla 271; colonia din București 270; contribuie la „ploconul Hanului" 271; din Moldova 270; neg. 273, 302, 307, 379
arnăut = arbănaș 272
Arnăutchioi tîrg în Bulgaria 267, 269
arnăutchiolîii 279; compania 268, 269; neg. 300, 305
„Aro", cinematograf = „Patria" 203
aromâni în București 267 = „greci cuțovlahi" 267; institut pentru 150
Aron Tiranul, vv. Mold., alianță cu Mihai Viteazul 63
Arsenalul armatei 21, 144, 155; altitudinea 16; așezări ale dacilor la 32; avionul lui Vlaicu construit în 172; conflicte de muncă 293; muncitorii 292
articole de Brașov 304
Arvat croit., vinde vie 320
„arvați" = croați 108
Asaki, Gheorghe 123
asfaltarea 234, 378
asfaltatorii 286
Asia 126
Asia Mică, Brussa, localit. în 137
Asigurări Sociale, instituție 191
Asociația lucrătorilor din România, întemeierea 157, 173
Asociația prietenilor radiofoniei 198
Asociația slaviștilor din Republica Socialistă România 239
asociații și societăți culturale, rolul lor 203
Asan și Martinovici, băcănia 301
„Assan", fabrică de uleiuri vegetale 183, 291; moara lui 141, 155, 290, 310, 342, 375
astar = pînză groasă de căptușit hainele 302
astaragii, neg. 302; stărostia 302
așezarea de la: Belvedere a Goleștilor 395; Buftea, parcul 395; lui Manolache Lambrino 322; de la Leordeni, grădina 395; lui Procopie al Farmazonului 395
așezăminte de binefacere 358
așezămînt: solemn al lui Leon Tomșa 69; al lui Radu Leon 78
așezări cu nume în -eni și -ești 38
așezări omenești în sec. IV în cuprinsul Bucureștilor 37
Atanasie, neg. 311
ateliere metalurgice 290
Atelierele C.F.R. Grivița 188, 397; bombardate 208; cantina 331; conflicte de muncă 293; greva din februarie 1933 186; mărirea lor 292; sporuri de producție 294
Atelierul central de confecții militare 291
Atena 198, 292; numărul locuit. 266
atenee populare 203, 204
Ateneul Român 100, 236, 376; avariat 212; clădirea 161; concerte 202; expoziții 202; fotocopie 150; holul 160; locul 322
Athanasie, cumnat cu Isaia Novăceanu 101
Athos, lavrele 361; mrea Dohiariu și mrea Xiropotam, de la Muntele Athos 317, 318
Auer, becurile 159
Auerbach, N.I., dr. 313
23 August, insurecția național-antifascistă 212
23 August, stadionul 225
23 August, uzinele = „Malaxa", 182, 191
23 August, raion, comune subordonate 259
Aurelian, împărat 37
„Aurora" oficios lupist 204
Austria, aromânii în centrele mari din 267; împăratul 171; împotriva Unirii 142; încorporarea 206; mașini din 290
Austro-Ungaria 175; convenție comercială cu 166; prăbușirea 177; tratatul confidențial al României cu 175
Austrul 23
autobuzele, liniile 237
„Autobuzul", uzinele 218
automatele 184, 331
automobilul de piață, introducerea lui 283
Averescu, Al., general 185; guvernul 186
averile mănăstirești, secularizarea 147, 148
Aviana, cusătoare domnească 281

aviaţia anglo-americană, atacuri aeriene 208, 212; civilă şi comercială 198; militară 198; sportivă 198
Avio Linee Italiana, companie italiană 198
avioane cu reacţie, tipuri 238
avionul TU 104 238
„Avram" hotelul 19
Avram, medic al lui Brincoveanu 271
Avramie, patriarhul Ierusalimului 80, ridică şi măreşte han 310—311
„Axa", revistă gardistă 203

Baba, Corneliu, pictor 241
Babachi, croit. 272
Babeş, Institutul 82
Babeş, Victor, prof. 171
Babic, armean, brutar 342
bacal = băcan 300
Bacalbaşa, Const. 11
Bacaloglu, dr. 150
Bacea, fiii lui 56
Baciul judeţul cu cei 12 pîrgari 62, 333
Bachus, zeul vinului 27
Bachelin, Leon 9
Bacovia, G. 202
bacşişurile, împărţirea lor 284
Badea chivărariul 281
Badea, cojocar, martor 279
Badea, neg. din Brăila 90
Badia, Domingo 99
Badiul, orăşan 56
Bagration, general, căsătorit cu o Văcărească 109
„Baia cea mare" 283
baia Mitropoliei 279; desfacerea vinului la 324; românească 283, după moda turcească 283
Bairam-aga, căpitan de lipcani 358; cumpără casă 273; martor 369
Bairamul, sărbătoare 348
bakkal = băcan 300 = neg. de comestibile 300
Baksić, Bogdan Deodat, călăt. 71; despre casele şi locuit. Bucureştilor 265
Balasache pah. spînzurat 78
Balcani 48; centrele 57; Epir în 311; Gabrovo oraş din 305; meşterii din 128; ruşii trec 122; noul statut teritorial al pop. din 174
„Balcania", periodic 204
Baldovin, întărit cu ocină 256
„Balkan", ţesăt. 182
Baloteşti, com. 237; filatura „Secerătoarea" 182
Baloteşti, regiunea 230
Balta Albă cartier 191, 199, 234; ansamblul de construcţii 243
Balta Arhimandritului 21
Balta cea mare a Broştenilor 22
Balta de la carvasara = Lacul Suţului 19
Balta Cişmigiului = Lacul lui Dura neguţătorul 19
Balta Icoanei 19, 360, 383; secarea 19
Balta Pasărea 199
Balta de lingă ţigănia mitropoliei 22
Balta lui Tircă, aşezarea 21
Balta-Liman, Convenţia 139
baltacurile, secarea lor 123
Baltica mare 244
baluri mascate şi costumate 327
Balzano, ing. francez 128
Banat 26; reprezentanţii poporului romanesc din 177; Reşiţa în 127
Banca agrară, capital german 183
Banca agricolă, capital românesc 169
Banca Berkovitz, 183
Banca Chrissoveloni, 183
Banca Diskonto-Gesellschaft din Berlin 176
Banca comercială română 169
Banca de control a industriei şi comerţului 293
Banca de credit român 109, 293
Banca Franco-Română 170; prăbuşirea 183
Banca generală română 169
Banca generală a Ţării Româneşti, emite hîrtie-monedă 176
Banca Hagi-Moscu, falimentul 183
Banca industrială 293
Banca Marmorosch-Blank 183, 293
Banca Naţională 72, 79, 80, 308, 310; etatizată 217; instituţii bancare grupate în jurul ei 170; înfiinţarea 169; noul local 194, 196; raport al 293; sediul central 360
Banca Românească, citadelă liberală 169, 183; crează instituţii de credit 293
Banca de scont 169
Banca urbană 183
bandă de turci, prădăciunile şi omorurile 356
bande de răufăcători 120
bani de păhărnicie, taxă 347, 348
Bank of Roumania Limited 169
Bantîş-Kamenski, călăt. rus 99, 252, 272
Banul, dregător al divanului 337
Banuş, Maria 241
Baptista, Const. zis şi „Cilibiul" 67, 280, 360
Baranga, Aurel 241
Baraschi, Constantin, sculptor 242
Barasch, dr. membru fondator al Soc. rom. de ştiinţe 150
Barbăroşie, Iosif; Moise sin, evreu 272
Barbu, Eugen, 241
Barbu, Ion 202
Barbu Lăutaru, la Iaşi 285
Barbul, fiul lui Dragomir post., tăiat 61
Barbul, fiul lui Drăguşin vist. Mureşanul 86
Bardeau, Théophile, arh. francez 166
Bariera Podul Caliţii = Calea Rahovei, — Cărămidari, — Cotroceni, — Dealul Spirii, — Uliţa Dobrotesei, — Drumul Dudeştilor şi Vitanului ce merge la Silistra, — Uliţa Fierăstrăului = Calea Dorobanţi, — Iancului = Delea Veche, — Podul Mogoşoaiei, — Nouă = Mîndritu, — Drumul Pantelimonului, — Podul de Pămînt = Calea Plevnei, — Podul lui Şerban Vodă = Bărbătescu, — Uliţa Tîrgoviştii = Calea Griviţei, — Tîrgului de Afară 253
Barnowski, Miron, vv. Mold., executarea 74
„barurile", restaurante de noapte 331
Basarab I, vv. Ţ. Rom. 47; unificarea politică a Ţ. Rom. 45
Basarab cel Bătrîn, vv. Ţ. Rom. = Laiotă 52
Basarab cel Tînăr = Ţepeluş, vv. Ţ. Rom., reşedinţa în Bucureşti 53
Basarabia, Manuc-bei, moare la Hînceşti în 270; trupe ruseşti concentrate în 136
Basarabov s. 350
baschet, teren de 234
basmangii = fabricanţi de basmale 302
Bassarabescu, I.A., amintirile sale 328
„başa" al străinilor din Bucureşti 268
batalion de panduri 108
Batistea cesnicariul 280
Batiştea s., „harturghie" în 111
„batoane", produs de panificaţie 343
Bathory, Gabriel, atacă pe Radu Şerban 68
Bathory, Sigismund, alianţa cu Mihai Viteazul 63; oastea lui 64—65
Bathory, Ştefan, comandantul oastei ungare 52
Batthyany, Vicenţiu despre: chioşcuri şi grădini 390, populaţia Bucureştilor 266
Bauer, Th., ghidul 375
Bauh, Aurel 12
Bavaniste, Moise 271

Bazaca, localul 340
Bazaca, stradelă 19
bazalt artificial, pavare cu 373
Bazilescu, Nicolae 166
bazin de înot, cu apă încălzită 230; „băile reci" la grădina Warrenberg 391
Băbeanul, Panait, vel căpitan de lefegii 101, 358
Băbeanu, Mihail, log. de taină = Macarie schimnicul 358
băcănia lui Căciulescu și Mincu, Ciobanu, Dinischiotu, Dragomir Niculescu, Martinovici și Asan, Păun Popescu 301
băcanii 279; neg. 300; numărul lor 301, vindeau: comestibile străine, produsele țării 300
„băcanul" = lemn roșu cu care se colora în roșu 300
Băcilă, Ioan 12
Bădăuță, Al. 10
Bădeni, boierul Mihnea de la 61
băi nemțești, publice, rusești, turcești 283
băieșii 279, 283
„băile reci", bazin de înot la grădina Warrenberg 391
Băjescu, Iordache, boier, tăiat 98
Bălaci, boierii 275
Bălaci s. 258
Bălan, chir, Stoica Venețeanul sluga lui 273
Bălașa, femeia lui Albu căldărarul, împrumută taleri 90
Bălașa, fiica lui Brîncoveanu, înalță biserică 363; soția biv-vel banului Manolache Lambrino 271
Bălăceanca, com., are gorgan 39,
Bălăceanu, Badea 72
Bălăceanu, Barbu 90; decapitat 94
Bălăceanu, Const., agă 80; confiscarea proprietății 370; moartea lui 80, 310
Bălăceanu, Const., ban 260
Bălăcenii, boierii 258, 275; așezările lor 354; grădina de la Tîntava a 395
Bălcescu, Const. 132
Bălcescu, Nicolae 130, 134, 135, 177, 238; întemeiază „Frăția" 132, în comitetul executiv al „Frăției" 132; la Constantinopol 136; portret în ulei 133
Bălcescu, Nicolae, Institutul agronomic 201
Bălcescu, Nicolae, raion 259
Bălenii boieri, aveau grădini 388; partida 77, 78
Băleanu, Grigore, log. 94
Băleanu, Manole 111
Băleanu, Nicolae, mare vor., întreprinderea de postav 290
Băltărețul, vînt de Sud-Est 23
băltej = baltă mică 21
Bălteni s. 111
bănci bucureștene 183; interesul lor pt. industrie 293; înființarea lor 169; rețeaua de 168
Băncilă, căpitan, ucis 73
băncuță = 50 bani = jumătate leu aur 159
Băneasa s. 38, 189, 221, 225, 234; aerogara 227, 238; pista 238; așezare veche 191; civilizația Glina III — Schneckenberg la 26; dumbrava 123; Fabrica de transistori de la 223; lacul: 23, asanarea 199; moșia 80, 256; pădurea: 256, amenajarea ei 199; post de emisiune (radiofonic) 198; proprietatea Joiței 258; podul 212; s. incorporat 258
Bănică mărgelarul 306
Bănuță, Ion 241
Bărații = călugări catolici 324; casele 353, 374; au pivnițe 324
Bărăganul 46; gorgane în 363; „pustiul geților" 30; stepa 16, 25; de Est, toponimie pecenegă, cumană 39
Bărăție 19; locul 72; prăvălie din 281
Bărbătescu, Mihai, stoln. 357
Bărbăteștii, boierii, proprietățile 100
bărbierii 279, 283
bărbieriile 283
bărcan, mare stoln. 69
„bărci" la Moși 380
bătălia pompierilor în Dealul Spirei 136
Beașcă, hanul lui 309
Beca, Preda de la Maia, ucis 73
Béchamps, francez, despre luminat 120
Beci (Becs) = Viena 307
becurile: Auer 159; electrice cu incandescență 199
Beilic = case de primire a turcilor 104; execuții la 119
beizadelele lui Alexandru Moruzi 346
Beldiman, Alexandru, „Adevărul" sub direcția lui 170; prefect al poliției 149
Belesche s. 258
Belgia 175; gresie și granit din 373
Belgrad, 259, 266, 291; pacea de la 96
Belvedere, casele de la 117; moșia 120
Bellanger Stanislas, călăt. francez, despre: „baia românească" 283, modiste sau „marșante" 286
Bellesort, André, francez, despre aspectul Bucureștilor 170
Bellu, cimitirul 21, 200, 254, 317; înființarea lui 140
Bellu, Ștefan boier, poreclit covrigarul 120
ben = ibn 271
Benedict, preot ortodox 70
Bengeasca, Florica, dăruiește vie 318
Beniuc, Mihai 241
Bentham, călăt. englez 99, 274
Benvenisti = Bavaniste 271
berăriile 184, 317, 322
berea, concurența ei 325
Berești s. 258; drumul spre 22; morile 62
Bergler, Ștefan, învățat, la curtea lui Nicolae Mavrocordat 96
Berindei, cofetăria 328
Berindei, I.D. arh. 164
Berindei, Dan 8
Berindei, Dimitrie 7, 8
Berkovitz, banca 183
Berlin 187, 198; Banca Diskonto-Gesellschaft din 176; Opera 144
Bertrandy, Barthelemy, marseiez 62
Beșleaga, Ianache sin 369
Beșleaga, Const., cojocar 102
betonul armat, tehnica 166
„Bezesten" = mare clădire pătrată cu prăvălii de jur împrejur 96
Bibescu, Gheorghe, vv. Ț. Rom. 120, 123, 127, 128, 142, 339; abdicarea 134; adresa Guvernului Provizoriu către 133; atentat împotriva lui 133; cheamă arh. peisagist 391; iscălește Proclamația de la 1848 134; participă la tîrgul Moșilor 380; semnează noua Constituție 136
Biblia din 1688 77, 79, 91, 281
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România 239
Biblioteca fostului Ateneu 239
Biblioteca Centrală de Stat 7, 161, 196, 239
Biblioteca Congresului din Washington, planul Harting 260
Biblioteca „Enciclopedică" 204, „Energia" 204
Biblioteca personală a lui Const. și Nicolae Mavrocordat 96
Biblioteca Muzeului de istorie a orașului București 12
„Biblioteca pentru toți" 171; tiraje 239
Biblioteca Soc. pentru răspîndirea științei și culturii 239
Bichir-aga, martor 273
Bielitz, R., litografie după 355
Bilciurești, com. 199
Bilciurescu, Const. 9

Bilciurescu, Radul căpitan, vinde prăvălie 306
Bilciurescu, Victor 9
biliard, „academie" de 327
biliard: în cafenele 326; primul posesor de 326
„Binag", instituție bancară 183
Binder, atelierele 140
Binderi, Friedrich, fotograf 286
Bilitz și Eliad, litografia 286
Biofarm, fabrica de medicamente 297
birje de Herasca 282 taxa pe 349
birjarii 279, 282
birou de tălmăcit acte 313
birourile diligențelor de Brașov și Giurgiu 315
birt = restaurant 329
birtul: Cazinului, Leul de aur, României, Teatrului 329
„birturi economice" 329
birul, dare personală 347; „moldovenesc" 267; temniței 110, 349; „femeilor rele" 110, 349
biserica: Albă din Calea Victoriei 100, 286, 356; Albă din Postăvari 21, 63, 67, 111, 251; Alexe 375, 376; Amzei 101, 110; Anglicană 274; Antim 275; Apostoli 361; Armenească 72, 98, 376; Batiște 102, 109: Ioan Dobrescu, cojocar, dascăl 11, dudul secular de la 23; Băneasa 84; Bărăția 269; Bărbătescu-Nou 106 = Cuțitul de Argint 358; Bărbătescu-Vechi 100, 358; Boteanu 102, 359 = Biserica cu Bradul 286, 363; Bradu-Staicu 288, 358, 359; Brezoianu = Sterpul = Popa Stoica 333; lui Bucur 25, 26, 32, 37, 43, 44, 65; Caimata 100; Catolică 72; de la Călugăreni 72; Ceauș Precup 97; Coconilor = Sărindar 47, 48; Colței 251; Cotroceni 395; Crețulescu 87, 100, 234; Cuibul cu barză 100; Delea Nouă 390; Dichiu = Tirchilești 101; Dintr-o zi 85, 358; doamnei Maria, fiica lui Mircea Ciobanul = Biserica doamnei Stanii și doamnei Maria 55, are prăvălie 48, distrusă 65; doamnei Maria, soția lui Șerban Cantacuzino 80 = Doamnei 80, 275, 281, 306; Dobroteasa 37, 100, 251; Domnească de la Curtea Veche 48, 55, 61, 268, 306, 310: diaconii, grămaticii, preoții ei 335, întărită cu vad de moară 257, loc stăpînit de 304, pictura 55, pisania și ușa 54, preoții scutiți de toate dările 347; Domnița Bălașa 283, 322, 341; Dușumea 374; Farmamazonului 395; Floreasca 39; Fîntîna Boului 97 = Luminată 100 = Popa Tatu 100; Flămînda zisă „Săraca" 100, 282; Foișor 318, 341; Fundenii Doamnei 85; Ghencea 359; lui Gheorma banul 56, 62, 361, 367, 375: închinată episcopiei din Pogoniana 71, întărită cu loc 353, proces cu mrea Mihai Vodă 71; Grecilor 306, dispărută 353; Hagiu 87; Iancului (Vechi) 97, 107; Icoanei 101; Ienei 100, 196; Italiană 191, 194, 274; Izvoru 102; de Jurămînt = Sf. Dumitru 48, 72, 175; de la livedea Văcăreștilor 100; Lucaci 100, 370; Luterană 272; Manea Brutarul 106, 288; Manu Cavafu 288; Mavrogheni 105, 266, 340; Mihai-Vodă 11, 48; Mîntuleasa 102, 383; de la Mogoșoaia 84; Moldoveni = Sf. Ionică 267; Negustori 89 = Biserica Rușilor 305; Olari 97, 100, 101, 360, 376, 390; Olteni = Biserica Protopopului 86, 87, 118, 251, 267, 314, refacerea 357; Oțetari 89, 102; Oborul-Vechi 72, 80, 82, 100, 360, 379; Patruzeci de Mucenici 282; Pantelimon 22, 97; Pitar Moșu 342; Podgorenilor 318; Popa Nan 100; Popa Nenciu 375; Popa Petre 376; Popa Plăcintă 379; Popa Rusu 102; Popa Soare 102; Popa Stoica 333; Popa Tatu = Luminată, Fîntîna Boului 21, 97, 100, 363; Precupeții-Noi 376; Precupeții-Vechi 101; Protopopului = Olteni 87, 118; Radu-Vodă 11, 44, 283; Răzvan 46, 56; Rușilor = Negustori 305; Săpunari 89, 270; Săraca = Flămînda 100, 288; Sărindar = Biserica Coconilor 37, 47, 48, 354; Scaune 89; Schitu Maicilor 101; Schitu Măgureanu 100; Sf. Anton 130, 393, distrusă de incendiu 56; Sf. Apostoli 67, 275; Sf. Constantin 102; Sf. Dumitru = Biserica de Jurămînt 48, 72, 100, 275; Sf. Ecaterina 314; Sf. Elefterie-Vechi 23, 90, 97, 101, 301, 341; pe Ostrov 19; Sf. Gheorghe-Nou 11, 56, 84, 288, 310, 311, 379, 384, 395; Sf. Gheorghe-Vechi 46, 48, 60, 61, 90, 257, 306, 333, Școala de „Slovenie" 91; Sf. Ilie „gorganul" 17, 363, 375; Sf. Ilie de lîngă Podul Calicilor 101; Sf. Ioan cel Mare 84; Sf. Ionică = Biserica „Moldoveni" 267, 381; Sf. Mina-Stejarul 269; Sf. Nicolae din mahalaua Broșteni 100; Sf. Nicolae din mahalaua Jitniței 87, 326; Sf. Nicolae „din Prund" 86; Sf. Nicolae din Sîrbi 89, 257, 370; Sf. Nicolae-Șelari 11, 89, 90, 311, 361; Sf. Nicolae-Tabacul 89, 288; Sf. Nicolae-Vlădică 396; Sf. Sava 84; Sf. Spiridon, ridicată de Constantin Mavrocordat 99; Sf. Spiridon Nou, cea mai mare din București 99; Sf. Ștefan dinspre Calea Călărașilor 100; Sf. Ștefan = Cuibul cu Barză 384; Sf. Treime din Dudești 102; Sf. Vineri-Hereasca 72, 357, 379, 381, 390; Sf. Vineri-Nouă 192; Sfinții Voievozi 102, 269, 305; Sibilelor, cu Sibile = Toți Sfinții 86, 88, 100, 314, 354; Silvestru 102; Slobozia 78, 100, 251, crucea din curte 59, 70, viile 319; Spirea Nouă 102, Spirea Veche 102; Stavropoleos 56, 101, 123; Stejarul = Sf. Mina 87, 101, 359, 363; Stelea 130, 251, 322; Sterpul = Brezoianu = Popa Stoica 333; Tirchilești = Dichiu 101; lui Tîrcă 22; Biserica în Tîrșor 51; Toți Sfinții = Sibilelor 86, ctitoria lui Antim Ivireanu 356; Udricani 100, 358; Vergului 100, 314; Zlătari 55, 72, 85, 166, 359
Bistrița, oraș, ceas reparat la 280
biv = fost 101
Bîrcă cojocarul, vinde case, prăvălii 355
Bîre, întărit cu s. 50
bîrsani în București 267
Bîrzești s. de Jos, de Mijloc = Homocești, de Sus 257; s. încorporat 257
Bîrzești-Vitan, lacul 243
„black widows", avioane de bombardament 209
blană prețioasă de jder, de samur sau zibelină, de sobol, de vulpe 302; negoț cu 90
Blarenberg, Vladimir de, ing. 127; planul Bucureștilor 260, 391
Blasek, brutăria 343
blănari, neg. 302
blănuri făcute din pacele 303
Blériot, aviator francez 172
blindate sovietice în București 212
Blîndu, Toma, concesiunea 159
blocul: de pe locul fostului „Carlton", Institutului de fizică, I.T.B. 225; turn: cu 17 nivele 226, cu 18 nivele 227
Blocul pentru apărarea libertăților democratice, constituirea 186
Blocul Național Democratic, constituirea 211
blocurile, apariția lor 189, 191; izolate 225; mici 226
„Bluze albastre", organ al Partidului Comunist 203
Bobanea județul, Necula a lui 379
Bobeștii s. 257, 258; de Jos, de Sus 258
Bobolina, sora lui Dumitrașco țiganul căldărariul 275
Bodega, soc. portugheză 329
bodegi 325

Bodnăraş, Emil, formaţia patriotică de luptă condusă de 211
boccegii, neg. 307
Bocignoli, Mihail, raguzan 269
Boemia, import de cristale de 304
Boga, neg. 56
bogasieri, neg. 302; scutiţi de: dijmări şi vinărici 302
bogasii = ţesături de bumbac apretate şi lustruite 302
Bogdaproste, Cîrstea, jupîneasa lui 79
Bogdan, I, vv. Mold. 7
Bogdan cel Chior, vv. Mold., dăruieşte s. 44
Bogdan, Ioan 172
Bogdan, popă, vinde vie 67
Bogdan sîrbul, Ivan sin 362
Bogdan meşter de la morile Hagiului 342
Boian, faza, casele 27; obiecte de aramă şi aur din 27; vasele din 27
Boian s., lupta de la 59
boierii: categorie a pop. Bucureştilor 275; ispravnici 336; livezile lor 322; morile lor 341; viile lor 318; numărul lor 275
boierimea = moşierimea, desfiinţată ca clasă 276
Bois le Comte, francez 123
Boisquerin, A., antreprenor francez 157
Boissier, cofetar 328; dulciuri de la 140
Boldeşti s., Radul stol. de la 61
Bolintin s., nume slav 38; proclamaţia lui Tudor Vladimirescu din 116
Bolintineanu, Dimitrie 135
Bolintineanu, halta, aşezări străvechi 25, civilizaţia tip 26
Bolliac, Cezar 135, 339; şeful poliţiei 135
bolovani de rîu, pavare cu 373
boltă = prăvălie 304
bombardamente aeriene 128, 208, 232
Bonar, Andrew, misionar scoţian 313
Bongars, Iacob călăt. francez 44, 62, 269, 371; despre palatul domnesc 62
borangic, producători de 302
Borănescu, Constandin log. 107; ctitor 354
Bordeaux, vin de 301
Bordei-Herăstrău, aşezarea de la 26; faza: morminte de incinerare 29
bordeiele şi căsuţele „calicilor" 251; ţiganilor 274
Boroş, cofetăria 328
Borroczyn, Artur Rudolf, maior, planul Bucureştilor 12, 17, 19, 22, 44, 140, 253, 260, 283, 310, 313, 314, 319, 322, 325, 328, 341, 345, 353, 355, 371, 375, 376, 383, 392
Bosforul, ţărmurile 102, 281
Boşco sîrbul, martor 270
Botev, Hristo, revoluţionar bulgar 269
Botez, Ioachim 9
Botez, M. întreprinderea 291
bouillon, articol de vînzare la Martinovici şi Asan 301
Boul, fîntînă făcută de 363
Boulevard des Italiens 146
Bouquet, M., desenator francez 313
Boureanu, Radu 241
bouri, prezenţa lor pe aria bucureşteană 26
box, săli de 203
Bozianu, Nicolae ceauş 100
Brad, raion 44
Bragadiru, com. 33, 198, 259, izvoarele 158, 233
„Bragadiru" fabrica de bere 167, 326
Bragadiru, ştrandul 199
bragagiu, sufix turcesc 353
bragă, neg. ambulanţi de 307
Bragă-voievod = Vlad Vintilă, vv. Ţ. Rom., documente emise din Bucureşti 53
Bran, părţile 267
Bran, trecătoarea 74; drum prin 34; drumul lui Lescalopier spre 61
branişti la marginea Bucureştilor 23
Branţici, casele lui 303
braşoave = palavre, minciuni 304
Braşov 26, 40, 96, 116, 255; bürgmeisterul de 387; cetatea 373; diligenţe de 315; flori şi plante de la 311, 392—393; locuitorii 266; negoţ cu 57; Cuza la 149; Const. Ipsilanti la 107; Lăpuşneanu comandă ceas la 280; Sinadin al căpitanului spre 52
„braşovenia" marfă de Braşov 374; negoţ de 304
braşovenii, breasla 272; mărfurile lor 310, neg. 300, 304; privilegii comerciale 48
bratstvo = frăţie 287
„Bratul băiaşul din oraş", cumpără casă 279
Bratul iuzbaşa, socrul lui Nenu cizmarul 317
„Brazda", organ comunist 203
Brădiceni s., colonişti la 269, Alexandru sin Matei Veneţianul, bulgar din 273
Brăila, jud. 44
Brăila, oraş 47, 109, 373; fuga lui Alexandru Iliaş la 69; Badea neg. din 90; porto-franc 127; raia 16, 122, 305; vase numeroase la 127
„brăilenii", breasla 272, neg. 279, 300, 305
Brăiloi, boierii 275
Brăiloiu, Costache, închis 149
Brăneşti, com. 237; aşezări străvechi la 25
Brătescu-Voineşti, Ion Al. 171
Brătianu, Dinu 211
Brătianu, Dumitru 339; în comitetul de cond. a „Frăţiei" 132; în delegaţie la Constantinopol 136
Brătianu, Gheorghe, fiul lui Ion I.C. Brătianu 187
Brătianu, C. Ion în comitetul „Frăţiei" 132; închis 134, 149, 339
Brătianu, C. I. Ion, guvernul 186; şeful partidului liberal 187
Brătianu, Vintilă 339
Brătulescu, Victor 12
breaslă = companie 288; categorii de membri 287; cutia ei 287; domeniul de activitate 287, a locuitorilor de altă limbă 268, patronul ei 288; steagul ei 288, supravegherea lor 348
breasla: armenilor 270—271, birjarilor 282, boiangiilor 302; „braşovenilor" 272; „brăilenilor" 272; brutarilor, patronul 288; chiprovicenilor 271; cioclilor 285, din Focşani 287; circiumarilor 325; cojocarilor 288; croitorilor, zideşte biserică 288, 363; dirstorenilor 272; evreilor 271; lăutarilor 284; lipscanilor 304; luminărarilor 282; „scriitorilor" 282; tăbăcarilor, patronul ei 288; telalilor 282
Brenner, vienez, ţine Hôtel d'Europe 314, restaurantul 329
breslaşii, lucrul lor 287
Brezoianu, Pătraşco vel-vor., 87, 356, 357, decapitat 94
Brialmont, general belgian 161
Brillat-Savarin, Anthelme, gastronom francez 328
Bristol, cafeneaua 327
Brîncoveanu, Bălaşa, soţia lui Manolache Lambrino 271, 322
Brîncoveanu, Const., vv. Ţ. Rom. 15, 73, 74, 77, 79 87, 89, 90, 94, 99, 100, 103, 110, 123, 239, 251, 256, 257, 258, 268, 269, 280, 281, 283, 301, 304, 305, 310, 318, 333, 338, 347, 348, 353, 357, 368, 369, 379; Anatefterul lui 303; angrosist de blănuri scumpe pe timpul lui 273; armenii din Bucureşti 270; are bucătar şef un francez 274; extinde cămănăritul la vin 347; construieşte Podul Mogoşoaiei 80, 275, 370, ctitoriile 84; curtea lui 284; dăruieşte: loc de casă 361, loc 90, 341; Del Chiaro, secretarul lui 18, 304;

drum la Adrianopole 82; fiii lui 81; gravură în aramă 81; are grădinari şefi 388; hanurile 80, 308, 309, 310, 311; hotarul oraşului 251; întăreşte loc de casă 354; moartea lui 322, 388; numărul de locuitori din Bucureşti 265; palatul lui 22; rudele sale 85; sabia lui 86; statuia 84, 202
Brîncoveanu, Grigore dregător, 114, 116
Brîncoveanu, Marica, ctitoria 354
Brîncoveanu, Nicolae, grădina casei banului 390, via şi livada 318
Brîncoveanu, Papa, ucis 73; locul morţii 73
Brîncoveanul, Preda 70, vel banul Craiovei 74
Brîncoveni s. 336
Brîndză, Dimitrie, botanist, 172
Brînzoaica, via lui 319
Broft, cofetăria 328
Broscari s. 38
Broşteni, balta 22
Broşteni s. încorporat 256, 257; mahalaua 21, 100, 251; plasă 339
Brown-Boveri, întreprinderea 200
brudina, taxă 67
Brussa, revoluţionari exilaţi la 137
brutar, generalizarea termenului 342
brutarii 279, breasla 288
brutăria Blasek, Gagel, Müller, Sănătatea, Viaţa 343
bucătari 327; francezi 274
bucătăria franceză 329
bucătăria palatului de la Mogoşoaia 84
bucătăriile de bloc 381
Bucov, lupta de la 65
Bucovina 135, proclamă unirea cu România 177
Bucur, întemeietorul Bucureştilor 42, 44, 45; cioban 7, 8, pescar, 42, 43; ostaş 7
Bucura, aşezare în Oltenia 44
Bucurăuţi, aşezare 44
Bucureasa, aşezare 44
„Bucureşti" (Capşa) cofetăria 237
„Bucureşti", fabrica de confecţii şi tricotaje 218, 223
„Bucureşti", fabrica de mase plastice 219, 222
„Bucureşti", fabrica de produse lactate 219
Bucureşti, oraş, aşezare 22, clima 23, vegetaţia 23; tradiţia întemeierii 42, vatra originară 45, vechimea 42 passim
Bucureşti s., raion Brad, 44
Bucureşti, vechiul nume al oraşului Buhuşi 44
Bucureşti s. pe Luncavăţ 44
Bucureşti s. pe apa Moldovei 44
Bucureşti s. al com. Bochidia 44
Bucureşti, aşezare ţinînd de com. Sălăgeni 44
Bucureşti s. în Teleorman 44
Bucureşti, sate cu nume de 44
Bucureştii-Noi 166, 182, 191, 219, 230, 232, 243, 256; aşezări străvechi la 25; cartierul 225; depoul de tramvaie 196; săpăt. arheologice 11
Bucureştioara, pîrîu 100, 303, 343, 360; afluent al Dîmboviţei 19; = Căcaina 19; izvorul 395
Bucuroaia, aşezare 44
Bucurova, aşezare 44
Bucurovo = Bucurova
Buda 120; planul din 1535 259; reşedinţa paşei 59
budane, vin şi rachiu ţinut în 324
Budapesta 198, numărul locuitorilor 266
Buerebista, rege 33, măsuri în privinţa viilor 317; puterea dacilor sub 34
Bufet = restaurant 1 Mai 392
bufetele-expres 331
Buftea 38, 46 = Mănești s. 69; aşezări străvechi 25; „Cetatea filmului" 242; fabrica de conserve Ştirbei la 167; lacul 199; parcul aşezării de la 395; preliminariile de la 1918 176
bugete bucureştene 347, 349, 350
Buhuşi, oraş 44
Buicescu, Diicul, vel-clucer 74
Buiucliul, Mogirdici Hagi, bogasier ot Olari 302
Buiucluoglu, Vatran Kirkor ot Caimata, bogasier 302
Bujoreanu, Şerban vor. 94, ridică biserică 87
Bukarester Deutsche Zeitung, gazetă 272
Bukarester Tageblatt, gazetă 176
bukure = frumos 44
Buletin Oficial, săptămînal 125; limba franceză în 126
„Bulevard", cafeneaua 327, restaurantul 331
bulevarde 367
Bulevardul: Academiei 155, tăierea lui 144; = Bd. Republicii 151; Ardealului 206 = Bd. Dr. Petru Groza 23; Aviatorilor = Jianu 159; Basarab 192; Bălcescu 191, 244, 274, 301, 331; Hristo Botev = Domniţei 63—64, 251, 284; Brîncoveanu 213 = Bd. 1848 196; Bucureştii-Noi 308; Dr. Calinderu 196; Lascăr Catargiu, lămpi cu arc voltaic 159 = Ana Ipătescu 166; Colţei 196; George Coşbuc 158, 235, 382; Dacia 166, 202, 239, 274 = Bulevardul Nou 159; Gheorghe Dimitrov 159, 226, 373; Domniţei = Hristo Botev 64, 251; Dorobanţi 162; Gheorghe Duca 225; Eroilor 196; Filantropia = 1 Mai 159, 190, 325; Gheorghe Gheorghiu-Dej 80, 301, 308, 340, 343, 390; Dinicu Golescu 226, 232, 315, 331, blocuri noi 227; Dr. Petru Groza = Bd. Ardealului 23; Haussmann 196; Independenţei 158; Ana Ipătescu 158 fost Lascăr Catargiu 166, 240, 355; Jianu = Aviatorilor 159; Lacul Tei 195, 196; General Magheru 225, 226, 228, 301, 315, 331, 343; 1 Mai = Filantropia 159, 191, 226, 238, 310, 345, 372, blocurile 225; Banu Manta 310, 340; 6 Martie 331; Mărăşti 195, 378; Mărăşeşti = Bd. Neatîrnării 378; Mihai Bravu 226; Muncii 23, 289; Neatîrnării = Bd. Mărăşeşti 378; Bd. Nou = Dacia 159, 166; Nord-Sud 196, 200, 234, 236, blocurile 225; Ilie Pintilie 226, 378; Republicii = Academiei 151, 225, 235, 244, 289, 312, 331, 370, 397; Schitu Măgureanu 251, 289; Stadionului 218; Ştefan cel Mare 226; Niculae Titulescu 243; Bd. T.F.F. 375; Vest-Est 196, 234, 236, 237, lămpi cu arc voltaic 159; Barbu Văcărescu 190, 196, Bd. 1848 = uliţa Colţei 155, 311 = Brîncoveanu 196, 269, 318
Bulgaria 89, 269, 374; alături de Puterile Centrale 175; Arnăutchioi, tîrg în 267; cere pace 177; desfiinţarea statului 48; Gabrovo, oraş în 269; intervenţia armatei române în 173; represiuni sălbatice în 153; războiul cu Serbia 174; ţară cu mici loturi ţărăneşti 173
bulgarii, aşezarea lor în Bucureşti 124, 267; comerţul ambulant reprezentat prin 168, 307
Bumbăcăria românească Jilava 295
Bunea, popă, socrul lui Matei diaconul 320
Bunescu, pictor 202
Bunavestire, hramul bis. domneşti 56; pe pecetea oraşului Bucureşti 350
Burche, Const., log., are prăvălie 271
Bürger = cetăţean 333
Bürgermeister-ul de Braşov, soţia sa 387
burie, vinul şi rachiul ţinut în 324
Burlăneşti s., cetatea de lîngă 48
Burnazul, stepă 16, 25, 46
Burnăzeşti, neamul 359
bursa din New York, crahul de la 191; palatul bursei din Bucureşti 162
bursele pentru elevi şi studenţi 201
burtă, ciorbă de 303
Burton, Albert de, englez despre Bucureşti 157
Bussco = Buzău 260

bustul lui: Alecsandri 393, Delavrancea 202, Eminescu 393, Anton Pann 358
butarii domneşti 281, 318
Buzău, oraş 42, 44, 46; ars de tătari 65; drumul spre 260; episcopia 100, 136; episcopul 117; Iane cupeţ din 101, 355; Const. Ipsilanti la 109; părţile 46
Buzdugan, căpitan al lui Lupu Mehedinţeanu 69
Buzeştii, sosirea lor în Bucureşti 63

Cacao pisată, articol de băcănie 301
cacom = hermină 90; import de 273
cadastrarea Bucureştilor 261
Cadrilaterul, anexarea 174
café-chantant, trupă franceză de 145, 391
Cafea, Avram, 272
cafegii 281
cafegiu, sufix turcesc 353; vel-domnesc 326
cafeneaua: Bristol, Bulevard, Capşa, Colaro, Edison, Fialkowski, High-Life, sub Hôtel de France, 327, Huverstrome 281, 326; Imperial 327, Macca, National, Schreiber, Terasa Oteteleşanu 327
cafenele 184, 317; numărul lor 281, 327; prima menţiune 281, 326; „europene", „turceşti" 326; ţinute sub observaţie 326
Caffé, familia 272
cafineonul lui Altîntop 281
Cahul, bătălia de la 60, 98
caimacamii = locţiitori ai domnului 93, 337; — scaunului = ispravnicii scaunului 337
Calabete, tatăl lui Ilie 56
Calafat, Tudor Vladimirescu la 108
caldarîm = pavaj 372
calea: Călăraşi = Podul Vergului 19, 63, 72, 154, 251, 340, 355, 370, 378: şcoală bulgărească 270; Craiovei = Podul Calicilor, Caliţei, Calea Rahovei 154, 371; Dorobanţi = drumul spre Herăstrău 154, 378 = uliţa Fierăstrăului 253, blocul 225; Dudeşti 190, 232, viile 20; Zinca Goleasca 254; Ferentari 243; Floreasca 342, 345; Griviţei = Tîrgoviştii 140, 154, 155, 184, 190, 208, 226, 230, 234, 253, 269, 305, 315, 325, 372, 378: blocurile 225, magazinele 184; Grozăveştilor = Bd. Banu Manta 364, Mehedinţilor = Calea Rahovei 318; Moşilor = Podul Tîrgului de Afară 19, 72, 86, 88, 158, 225, 251, 290, 304, 311, 325, 397, magazinele 185, tipografie muncitorească ilegală 178; Pandurilor 254; Piscului 398, altitudinea 16, viile 20; Plevnei = Podul de Pămînt = uliţa Belvedere 23, 154, 155, 190, 226, 253, 343, 378, 381, 395, Rahovei = Podul Calicilor = Caliţei = Calea Craiovei = Mehedinţilor 19, 39, 67, 101, 154, 250, 251, 253 318, 340, 341, 371, 378; 13 Septembrie 325, 382; „Calea de sus" = Uliţa de sus 367; Şerban Vodă = Podul Beilicului 21, 172, 192, 251, 273, 309, 375, bombardamentul 208; depouri de tramvaie 196, întreprinderea „Cultura Naţională" 183; tramvai cu cai 159, viile 20; Tîrgoviştii = Calea Griviţei 140, 154, 155, 269, 305, 355; Văcăreşti = uliţa Dobroteasa 21, 37, 67, 72, 115, 250, 251, 257, 340, 370, 381, 391, hala de vechituri 233, viile 20; Vergului = Călăraşi 381; Victoriei = Podul Mogoşoaiei 80, 99, 100, 110, 130, 144, 154, 161, 162, 166, 170, 171, 183, 184, 191, 194, 202, 208, 210, 211, 225, 230, 234, 235, 237, 251, 281, 286, 288, 301, 311, 325, 331, 378
„La Calea Ferată", restaurant 329
caleştile, 282; boiereşti 391
calfele 287; cotizaţia 287; havaetul 287
calicii 369; partea oraşului unde trăiau 363
Călin, cojocar, martor 279
calităţile de blană preţioasă 302
dr. Calinderu bd. = Bd. Eroilor 196
Caliţa, boieroaică 369
Caliva, Ştefan, pensionul lui 310
Callimachi, Grigore, vv. Mold., decapitat 98
Caloian judeţul şi cei 12 pîrgari 268, 333; întăresc casă 367
Calos armeanul ot Popa Rusu, bogasier 302
Calotă, boier, ucis 61
„camarila" domnului Cuza 149
camelii de la Braşov 311
camena = piatră de ceară 347
Cameniţa Podoliei, armenii din 270
Camera de comerţ şi industrie 161
Camerele prorogate şi convocate 143
canal: de aducţiune 233, de derivaţie 103
canale colectoare 234; Giuleşti — Cringaşi — Podul Constanţa — Bucureştii-Noi, Casa Scinteii 234; B. 6 234; de pe Drumul Găzarului 234; reţeaua 199
canalul Cişmegiului 395
Canberra oraş 181
candela de la mormîntul lui Brîncoveanu 87
Canela, Iordache biv-vtori armaş, cumpără casă 358
Canisius, Richard, desenele 309
Cantacuzinii, boierii 78, 275, 383; partida 77, 78
Cantacuzino, Andronic, sfetnicul lui Mihai Viteazul 67
Cantacuzino, Constantin, fiul lui Andronic Cantacuzino 67; aşezare 356; pivniţa 306, 324; executarea 77; reabilitarea memoriei 78
Cantacuzino, Const., stol. 85, 91; casa 240; grădina 388; sfetnic al lui Brîncoveanu 388
Cantacuzino, Const., caimacan 137, guvernul reacţionar al lui 274
Cantacuzino, Gh., arheolog 11
Cantacuzino, Grigore, arhitectul Lepetit lucrează pt. 128
Cantacuzino, Gr. G., 339; ridică fîntînă 345
Cantacuzino, Ion, 201
Dr. I. Cantacuzino, Institutul de seruri şi vaccinuri 201
Cantacuzino, Mihai, ban 49, 80, 98, 104, ctitor de biserică 97, 322, despre: bis. „Moldoveni" 267, dîrstoreni 305; partizanul ruşilor 100; stabilirea lui în Rusia 99
Cantacuzino, Mihai, spătar 90, întemeiază mrea Colţea cu şcoală şi spital 81, 85, 96, 357; dăruit cu stînjeni de moşie 255
Cantacuzino, Mihai (Şeitanoglu) neg. 56
Cantacuzino, Pîrvu 98, 99, 357; moartea lui 98
Cantacuzino, Şerban, vv. Ţ. Rom. 77, 78, 89, 90, 275, 290, 369, 370; Bucureştii pe timpul lui 251; clădeşte casă 80; dăruieşte stînjeni de moşie 255; fixează lungimea stînjenului 334; întăreşte pivniţa 353—354; legăturile cu Poarta 79; neg. chiproviceni sub 269; ridică han 308, 309, 310, 311, mre 258; soţia lui 302, 356
Cantacuzino, Ştefan, vv. Ţ. Rom. 49, 54, 55, 81, 85, 90, 251, 369; „cartea" lui 301; Del Chiaro secret. lui 304; reface bis. 356; scutiri de dări 86, 300, 322, 349; condamnat la moarte 94
Cantacuzino, Toma, biv-vel medelnicer, schimbă case 357
Cantemir, D., gimnaziul 170; liceul 192
cantine: Atelierele C.F.R. Griviţa 331; studenţeşti 238, 331
Capadocia, regiune în Asia Mică 91
capitalul american 198; bancar şi cel industrial 293; monopolist 292, românesc, străin în industrie 292

capitația = dajdia personală 349; creșterea ei 120
Caplea jupîneasa lui Gheorma post. 21, 56, 63, 67, 256
Capodistria, ministru de externe rus 116
Capșa, cafenea 327; cofetăria 237, 328; restaurant 329
Capșa, Anton, cofetar, 328
Capșa, Const., tatăl fraților Capșa 328
Capșa, Grigore, cofetar 328
Capșa, Ion, cartograf 260, 328
Capșa, Vasile, cofetar 328
capuchehaiele 97
Capul Podului = Piața Victoriei 80, 110, 117, 312, 345; atentat contra lui G. Bibescu 133
capul troianului, punct de reper 34
car: de arnici, bogasie, brașovenie, lînă de negustorie, taxa lor 371; cu marfă: căzăcească, de lipscănie 370, din Turcia 371; de piei: de iepure, de miel sau capră, de vacă, taxa lor 371; de postav leșesc, postav românesc, taxa lor 371
Caracal, Guvernul Provizoriu trece prin 133
Caracalla, monedele împăratului 35
Caracaș, Const., dr. 110
„caracurile" 328
Caragea, Boris 242
Caragea, Gheorghe Ion, vv. Ț. Rom. 42, 110, averea lui 110; balurile mascate și costumate 327; ciuma 110, 285; confirmă hrisovul din 1803, 307; dări pe pușcăriași și femei de moravuri ușoare 349; dregătorii 94; înființează isprăvnicia de ungureni 267; recensămîntul sub 353
Caragea, Nicolaie, vv. Ț. Rom. 104; „vornicia podurilor" 337, 370.
Carageorge, răscoala sîrbilor conduși de 107, 269
Caragiale, I.L. 171, 273, 283, 325, 326, 329, 338, 396; schițele 380, teatrul 239
Caraghioz, vătaf 279, 287
Caragica s. = București s. 44
Caraiman, restaurant 331
Caraioan, Pompiliu 8
„caramangiii" Bucureștilor 190
Caramzulia, Constandin, jupîn 107
caravanserai 273, 308
Carazin, Nazarie, maior 98
carăle cu peaște 379, răspîntia 303
care domnești spre Stambul 62
carete, trăsuri 280, 282
Cariagdi, Dimitrie 338, primar 340
Carida, Gh. vist., ucis 72
Carlovitzer, vinul 301
„Carlton", blocul 191, 225; prăbușirea 207
carnea 343; prețul ei 329, 343; supusă nartului 343
Carol I 151, 173
Carol II 187; abdicarea 207, 210
„carolinele" 328
Carpați munții 15, 16, 47, 202; armata română ocupă poziții 175; trecătorile 16; trecerea lor 175
„Carpați" restaurant 325
Carra, fost secretar domnesc francez 389
Carrier-Belleuse, sculptor francez 155, 156
„carte de adeverire" dată de Tudor Vladimirescu 117
cartea, difuzarea ei 288
„cartea" lui Dragotă judeţul și cei 12 pîrgari 19
„Cartea românească" editura 204; bombardată 209
cartele de pîine 343
cartelurile 293
cartier: armenesc 170; boieresc 286; bulgăresc 170; evreiesc 170; inginerilor ceferiști 190; rusesc 170, de vile 195; insalubre: demolarea 243; mărginașe: înființarea 191; noi de locuințe: construirea 225, 243; magazine pe 185
cartierul: Apărătorii Patriei 191; Balta Albă 191, 243; Batiștei 379; Berceni 243; Broșteni 19, 257; Bucureștii-Noi: construirea 225; Cărămidarii-de-Jos 208, 257, 344—345; Cărămidarii-de-Sus 17; Cetatea Voluntărească 191; Colentina 232, 243; Cotroceni 80, 208; Crîngași 230, 232; Dămăroaia 191; Dudești 208, 235; Sf. Elefterie, completarea 190, 283; Ferentari: construirea 225, 235, 243; Floreasca, blocurile 224, 225; Ghencea 243; Giulești 232, 255; Gorganul 17; Grammont 163; Grozăvești 17, 255; Grivița 208, Izvorul 17; Jiului 243; Lipscani 283; Obor 238, 243; Pantelimon 377, Parcul Libertății 191; Pieptănari 235; Steaua 208; Suter 163, 364, Taberei 243; Tei 225, 275, 304, palatul Ghica 119; de locuințe de la Triaj 225; nou de la Vatra Luminoasă 225, 232, 364; Văcărești 302; Vergul 235; Vitan 235
„Carul cu bere" 326
carvasaraua = vamă, reorganizare 96, sediul 104
case: asemănătoare casei țărănești 161; mari, boierești 161, 252; de burghezi 161; domnești 72, 104, 283, 326, 369; egumenești 84; cu etaj 249; memoriale 239; patriarhicești 84; cu pereți de nuiele împletite 27; tip „locuințe ieftine" 190; stil „vagon" 161
case conspirative ale P.C.R.: din str. Armenească 210; din Calea Moșilor: tipografie muncitorească ilegală 178; din Calea Victoriei no 134, 210; din str. Constantin Burcă 211; din str. Ecoului: redacția în ilegalitate a Scînteii 188; din str. Mitropolit Grigore: conferința pe țară a ceferiștilor 187; soldat Candrea 209; conspirativă a P.C.R. din Vatra Luminoasă 211
case oficiale: Casa de ajutorare și prevedere a lucrătorilor tipografi, înființarea 173; Casa asigurărilor sociale 195; Casa autonomă a construcțiilor 195; Casa Centrală a Armatei 37, 72, 163; Casa de consemnațiuni = Casa de depuneri și consemnațiuni = C. E. C. 61, 84, 150, 166, 170, 250, 311, 376; Casa corpului didactic 161; Casa grădinilor 23; Casa muncii, instituție ceferistă 190; Casa oamenilor de știință (Casa Assan) 162, 164; Casa sau eforia podurilor 337; Casa poliției 338; Casa rurală, înființarea 173; Casa scriitorilor „Mihail Sadoveanu" (casa Monteoru) 162; Casa Scînteii 243: antena televiziunei 237, Combinatul poligrafic 218, 220, palatul 242; Casa școalelor, editura 204; Casa Universității (Casa Librecht) 151, 235
case particulare: casa lui Andronache sin Radeș, 281; casa Assan astăzi Casa oamenilor de știință 162; casa Bălăceanu, stema 276; din str. Berzei 209; casele lui Branțici 303; Brîncoveanu, Papa 73; casa lui Constantin Cantacuzino postelnicul 324; stolnicul Cantacuzino 240; Carp (azi Ambasada turcă) 162; casele lui Chladek 282; casa Dinu Crețulescu 390; casa Damari 166, 328; casele lui Dan vistierul 63, 64, 251; casa Disescu 202, Drugănescu 310, Dudeștilor 388; casele lui Eftenie țarigrădeanul 369, lui Mihai Fălcoianu 374; casa Filipescu = Librecht = Casa Universității 152, 235; casa Alexandru Florescu, astăzi Inst. de lingvistică 162; Dimitrie Ghica 162; marelui ban M. Ghica 252, 310; casele Dinicu Golescu, casa Goleștilor 313; Grigore Grosul 360; Ion Hagi-Moscu 340, Hanganu 322; lui Iancu 271; lui Iosif sticlariul 271; Ion Lahovari 162, „Casa cu lanțuri" numită mai tîrziu casa Moruzi 128; lui jupîn Dumitru Lehliul 274; casele lui Leonard portarul 369; casa lui Louis Leyvraz 392; casa Librecht = Filipescu = Universității 152, 235; lui Lalea arnăutu 272; colonel Macca (Inst. de arheologie) 162; Marghiloman 162, 203; Meitani 176; Melik 252,

271; Mihalca croit. 354; memorială a poetului I. Minulescu 239; Monteoru = Casa scriitorilor „Mihail Sadoveanu" 162; Moruzi zisă „Casa cu lanțuri" 128, 129, 202; lui Nedelco 317; lui Costache Negri 163; memorială C. Nottara 239, lui Păun țiganul 253; casele Pruteanul 238; casa Radului vătaf de pescari 303; Romanit 161; Slătineanu 328; Sfetea 171; lui Stamate vtori-portar 369, lui Stoia ceaușul 333; pictorului Gh. Tattarescu 239, lui Tudor sarageaua 333; Vernescu 194
casap = măcelar 303
Caselli, Domenico 9
Caspica, mare 15
castani din Gorj, plantare de 392
„castelani" = pîrcălabi 47
castrum novum = cetatea nouă = București 52
cași de Emental, de Groyer (gruyère) 301
catagrafia din 1798: 106, 266, 352, 353; din 1810: 353; din 1831: 266, 275
cataiful, românesc, turcesc 328
Catargiu, Barbu, parcul de la Maia 392; susține proiectul de lege rurală 147; moartea lui 148; statuia 148
Catargiu, Lascăr, 152; constituie guvernul 153
Catargiu, Lascăr, bd. 159, 166
catastihul patentarilor din 1832: 269, 280, 281, 325, 327
categoriile sociale, evoluția 276
Catina, poet 134
Cato, cugetările 91
Catrina, din Brașov 387
Caucaz, texte în l. georgiană în 91
cavafi 279
„cazaci" corp de gardă alcătuit din 293
cazaclii transportă vin 273
Cazan, armean, boier 270; vinde loc 359
„Cazarma" organ ilegal comunist 203
cazarma Alexandria 21, Călăreților 383; Malmaison 22, 319
cazematele fostului fort de la Jilava 207
Cazimir, Gh. 8
Cazzavillan, Luigi, scoate Universul 170
Căcaina = Bucureștioara 19
Căciulați s. 38, 237; așezări străvechi 25
Căciulescu și Mincu, băcănia 301
căile ferate, administrația centrală 194; atelierul 155; palatul 197; liniile: București-Giurgiu; Pitești-Slatina-Craiova-Turnu Severin; Ploiești-Buzău-Brăila-Galați 286
călărașii, nu vor să plătească vinăriciu 319; răscoala 73
călăreț „tip maghiar", mormîntul 39
Căliman din Dudești, martor 256
Călin spăt., fiul lui aga Niță 72
Călinescu, Armand 189, asasinarea 206
Călinescu, G. 202, 241
Călinești, Iancu, căpitan de la 73
călugăr dichiu, hagiu 357
Călugăreni s. lupta 64, podul 80
Călugăru, Maria, victimă a bombardamentului 208
călușarii 380
„călușei" 380
cămănarii, îndatoriri 348
cămănărit, dare 347
cămin de fete sărace 310
cămine studențești 201, 238; complex de 255
„Căminul" magazin 308
„Căminul propriu", serie de locuințe tip 163
căpățîni de zahăr 327
Cărămidari, bariera 253
Cărămidarii-de-Jos s., încorporat 17, 253, 256, 258, astăzi cartier 257; -de-Sus s. încorporat 258
cărămidăria serdarului Filipescu 152, 290; Popovici 39
cărțile și periodicele pariziene, difuzarea lor 274
căruțașii 279, 282; patronul lor 287
Căruță Goală = Ștefan Tudorică Albu 364
Cățelu com., s. 26, 219, 256, 258, 259; așezări străvechi 25, 38; civilizația Tei-București 26, figurină de lut ars 28
ceai, import de 273
ceambul = detașament de tătari 68
ceaprazari = 280, 302
ceaprazuri = brandenburguri 280
ceasornicele, procurarea lor 280
ceasul, de la Curtea domnească 82, de la mrea Trei Ierarhi 82
Ceaușescu, Nicolae, secretar general al P.C.R., 186, 207; prezintă Raportul Comitetului Central 216
C.E.C., v. Casa de depuneri
„ceferiade" din 1939: 203
ceferiștii, demonstrațiile 186; grevele 173, 178, 186; din Pașcani: eliberează pe țăranii arestați 174
Cega săimeanul, vinde prăvălie 283
Cehoslovacia 206; cucerirea cotei 568 de la Almaș 378; partea sudetă 206; sacrificarea ei 189
celebi = nobil, de neam bun 67, 370
Celebi, Evlia, călăt. turc 273; despre casele din București 265
Centrala electrică de termoficare București 298
Ceplea = Cioplea s. 256
„La cerb" restaurant 329
cerbi, prezența lor pe aria bucureșteană 26
Cerchez sin Senan armeanul vinde loc de casă 270
Cerchez, Grigore arh. 157
Cerna, Panait 171
Cernavodă, Ghica din — vinde case 352
Cernavodă, — Constanța, calea ferată 151
Cernica, lacul 22; asanarea 199
Cernica mare vor. 68; locul lui 89; ctitorul mrei Cernica 84, 258
Cernigov, Ioanichie Galetowski arhim. de 79, 281
Cernovodeanu, Paul 8, 11, 12
cesimale, despre 305
cesnicariul = ceasornicariul 280
cetatea universitară, teren destinat 192
Chabot, dulciuri de la 140
Chalgrin, călăt. francez, despre ciuma din 1792: 106
Champagne, vin, calitățile 301
Chateau-Lafitte, vin 301
Chehaia-bei, comandant turc 118
„Cheia înțelesului" prima carte tipărită în București 79, 281
cherestegii 279
cherhana = atelier 279
chervanele de la sud de Dunăre 313
chestori de poliție 338
Cheajna, soția marelui vor. Cernica 68, i se întărește loc 287
Chiajna, com. 255, 259, 269; moara Herdan 342
Chiajna = Mircioaia, soția lui Mircea Ciobanu 59, 61
Chibrit, circiumă 325
chifle, varietate de produse de panificație 343
chihlimbar buzoian 40
Chilia-Nouă, cetate 64
Chimariotul, Atanase căpitan 118
chioșc = casă de vară 104; la Cotroceni, pe malul lacului Herăstrău, ridicat de Ghiculești, lui Mavrogheni 389; la capătul Podului Mogoșoaia 104; imită pe cele constantinopolitane 389
Chiprovaț, oraș 269, 305
chiprovicenii, breasla 271; neg. 269, 300, 305
Chirco papugiu, martor 279
Chircor, Hagi sin Saacol, bogasier 302

Chirea biv-vel sulger fiul lui Diicu Rudeanul 86
Chiriac, poreclit ciocoiul 120
chiriile prăvăliilor 306
Chiriță dulgheriul 388
Chisălețul s. 45
Chishull, cleric englez 82; despre grădini 388
Chitila, com. 191, 237, 259, 277; așezări străvechi 25, 37; calea ferată spre 155; fabrica de zahăr 157, 291
Chița, soția lui Ieremia, vinde casă 362
Chița portăreasa, jupineasă 87
chivărarii 281
chivere = chipie sau coifuri inalte 281
Chladek, casele lui 286
Chrissoveloni, banca 183
Ciano, ministru de externe 207
ciasnic = orologiu 280
ciasnicul de la Curtea domnească 280
Cilibiul = Const. Baptista 67
cimitirul Bellu 21, 140, 253, 254, 317, 368, 398; Ghencea 140, 190; protestant 382; Sf. Vineri 140
„Cina" local de lux 184, 331
cinemascop 230
cinematograful 242; difuziunea 203
cinematograful „Aro" = Patria 203; Gh. Coșbuc, Floreasca, Grivița 230; Înfrățirea între popoare 230, 365, 385; Luceafărul, 1 Mai 230, Patria = Aro 230, 162; Scala = Republica 203; Vasile Alecsandri acum Teatrul Ion Creangă 230
cioban însoțit de cîinele său pe pecetea orașului București 350
Ciobanu, băcănie 301
Ciocănești s. 69
„Ciocirlia" restaurant 331
cioclii 279; obligațiile lor 285; privilegiile lor 285; recrutarea lor 285
cihodar, dregător 348
cihodăritul, taxă 348
cioin, țiganii vînd 307
Ciolac ceaușul 285
Ciolac, Stoian cărămidarul 102
Cioplea s. incorporat = Ceplea 256, 269
Cioranu, Mihai, aghiotant al lui Tudor Vladimirescu 116
ciorbă de burtă 303
Ciornuleasa, pădurea 16
Ciorogirla r. nume slav 38
Ciorogirla, com., așezări străvechi 25
Cipru, vin de 301
circul Hüttemann 310; de Stat 235, vechiul local 340
circumscripții medico-sanitare 232; de poliție, numărul lor 338
Cislău, raion 258
Cismaru, Ghiță via lui 319
Cișmeaua lui Mavrogheni, casele domnești de la 110, 117
Cișmeaua Roșie 110
cișmegiu = purtător de grijă a cișmelelor 128, 346
cișmele 345; înființarea lor 127; locul lor 103; publice 234; numărul lor 346
Cișmigiu, balta 12; = lacul lui Dura neguțătorul 22
cișniu = socoteală 342
cititorii, numărul lor 238
ciubotarii 279
ciubuc = pipă orientală 281
ciubucceria = prăvălie-atelier, stabiliment de fumat 281
ciubuccii 281
Ciucurenco pictor 202, 241
„Ciufulici" unitatea 289
„Ciulinii Bărăganului", film 242
ciuma, nizamul din 1798 privind 303; nizam de prevedere 379; lui Caragea 110, 285
Ciumernicul s. încorporat 256; ocină la 23, grădinarii ce stau în 387
Ciupitu, via lui 319
Ciurel 9, 46, 199, 258, 341; așezări străvechi 25, 26; fabrica: de bazalt artificial, de cărămidă 291; moara de la 342; ștrandul 199; tranșee adîncă la 157
ciutăria 62, 67; domnească 321, 387; lîngă moară 341, 342
civilizația: tip Boian, Bolintineanu, Dudești, Glina III, Schneckenberg, Gumelnița, Plopșor-Vîrtop, Tei-București 26
cizmarii, greva 174
ciini, taxa pe 349
Cilniștea, r., nume slav 38
Cimpia Filaretului = Cimpul Filaretului = Cimpul Libertății 158, 191; jurămîntul 132; locul marilor întruniri 135; transformat în parc 173; Uzina de gaz 155; Măicăneasa 256; cimpia munteană, țărani bulgari și sirbi strămutați în 269
Cimpina, centrală termoelectrică 234
Cimpineanu, Ion 134
Cimpul Libertății, v. Parcul Libertății 148
Cimpul Procopoaiei 395
„Cimpul Regenerării" din Izlaz 133
Cimpulung 45; întemeierea 42, 44, ocupat de austrieci 96; Gheorghe Bibescu spre 134
Cimpurelu s. 38
Cindescul Radu vel-vor. ucis 74
cintar oficial al domniei 348
cintăreți din caval 284
cintăritul, dare 348
cintece: bătrinești, de lume 284
circiuma lui Anghelache 253; lui Chibrit, lui Gherghiceanu 325, vist. Nestor 253; lui Niță Stere, lui Tabacu 325
circiumarii 324, 327; breasla 325
circiumă, termen slav 322; generalizarea termenului 323
circiumărese 324
circiumi 184, desfac vinul domnesc 324; mînăstirești 324; numărul lor, circiumi-restaurante populare 344; circiumi-subterane 322
Cirnul = Const. Șerban Basarab 73
Cirstea fiul lui Paracsote, neg. 56
Cirstea, fratele jupinesei Marica Leurdăroaia 97
Cirstea, log. 300
Cirstea, log., armășălul dă vist., cumpără casă 356
Cirstea, neg., schimbă pivniță 323
Cirstea, pircălabul, vinde casă 363
Cirstea, vist., Ilina soția lui 89
Cirstea, vor., moartea lui 69
Cirstea teleleul 281, 282
Cirstienești = Băneasa 258
Clanța s. = Pădureții de la Iutele 256
clasicii marxismului 45
Claudius, Ptolemeu, geograf, despre așezările urbane din Dacia 33
Clausewitz, călător 266, 272
Claymoor = Văcărescu Mihai 11
clăcași în București 276
clădire stil medieval englez 241
clădirile publice construite în București între 1945-1956: 226
Clinceanu, Radu stol. 110
Clinceni-Slobozia, regiunea 198
Clochez, atelierul 140
„La Clopot", restaurant 329
„Clopotul" organ comunist 203
Cloșca cu pui = tezaurul de la Pietroasa 150
clubul miliardarilor 375

Cluj, 207
cnezatul Ilfovului şi Vlaşcăi, lui Farcaş, lui Ioan 46
Cnidos, amfore din 34
„coadele" calitate de blană 303
coafori de damă 286
Coandă, general, denunţă tratatul de la Bucureşti 177
Cobălcescu str. 23
Cobilovaţ, localit. 269, 305
Coburg, principe, intrarea în Bucureşti 105
cobza 284
cobzarii 284
Cocea, Alice 202
Cocea, D.N. 171
„cochii vechi" = licitaţie 282
Cociocul, dealul 192, 232; locuinţe ieftine, ţigani mahomedani aşezaţi la 273
Cocioc, lacul 22; privalul 21
Cocorăscul, Radu, biv-vel log. 72
Cocorăşti s. 79
Cocoş, Ionaşcu, vinde loc de prăvălie 300
„Coddington-Lamb", soc. capital englez 182
Codrii Cotrocenilor 23, 258; Grozăveştilor 23, 258; Lupeştilor 23, 258
„codru de loc" 282
codul lui Alex. Ipsilanti 104
cofa, unitate de măsură la vînzarea apei de băut 18
cofetarii 325, 326, 327
cofetăria Berindei, Boroş, Broft 328; Bucureşti (Capşa) 327; Capşa, Comorelli, Dobriceanu, Fialkowski, Frederic, Gheorghe Ionescu, Giovanni, Hotelului Bellevue, „La doi fraţi", Lambru Paltator, Murgăşeanu, Nestor, Riegler 328; Scala, Trandafirul Alb, Union, Universităţii 329; Zamfirescu 328
cofetării: ale cooperativelor de stat, numărul lor 328
cofeturi = bomboane, zaharicale 327; nemţeşti, turceşti, veneţiene 327
cognac băutură 301
Coica, Ion 102
coji de: lămîie, naramze, portocale 327
cojocar fuştaş 288
cojocari „groşi", „subţiri" 288
cojocăria „subţire" 288
colacii 280, împletiţi 343
„Colaro" cafenea 327
Colciacul = Colceagul, gorganele de pe malul lui 39
Colceagul, v. Colciacul
Colecţia: Elena şi dr. I. Dona 239; Hurmuzaki 172; Dr. Mircea Iliescu 239; C. Karadja 239; prof. Oprescu, Maria şi dr. G. Severeanu, Barbu Slătineanu, Moise Weinberg 239
colecţii şi galerii de artă 239
colegiile 338, al II-lea: succese electorale ale takiştilor la 175
Colegiul Naţional Sf. Sava, clădirea 192, Petrache Poenaru prof. la 290; marele teodolit al 260
Colentina r. 16, 17, 21, 26, 38, 40, 44, 45, 82, 96, 111, 199, 255, 258; aşezări omeneşti de-a lungul 255; Obileşti s. pe 257; Floreştii s. pe 258; salbă de lacuri formată de 22, 65, 191, 199, 284; planul lacurilor 243; lunca 243, 376; malul 17, 317, 388; mlaştina 26; morile 141, 341, 342; podul 61, 191, 209
Colentina, aşezare, nume 38, aşezări străvechi 25, 39; aşezarea lui Grigore Ghica 119; terenul familiei Ghica 343; Alexandru Ipsilanti la 117; monede dacice 33; ocupată de ruşi 122, ţiganii 274; zahana la 374; s. apoi cartier 258; Coddington-Lamb în 182
colonia armeană 271, elveţiană] 392; engleză 274; franceză 274; germană 153; italiană 274; rusă 273
colonişti sud-slavi 269
coloniale vîndute de băcani 300
„Colonnade", local de lux 184, 331
Colquhoun, consul englez, 137
„coltuc" de la Babic = nimic 342
Colţea, şcoală, 91; spitalul 19, 96, 159
Colţea str. 144, 155
Comalimente 301
Coman, bogasierul din Giurgiu, tăiat 98
Comana, monede dacice la 33, lupta de la 98
Comarnic, piatră pentru pavaj de la 144
Combinatul de cauciuc Jilava 221, 218—219; pentru industrializarea lemnului „Pipera" 295; poligrafic „Casa Scinteii" 218, 220, 229
„comedii" la Moşi 380
comerţul ambulant 167; pe Dunăre şi Marea Neagră: libertatea lui 306; de stat: noua organizare 308
Comino, popă 279; enoria 352
„comis" = îngrijitor al cailor de rasă 273
Comisia pentru înfrumuseţarea Bucureştilor 123, 140, 260, 391
Comisia centrală de la Focşani 142, 147
Comisia heraldică, pecetea nouă a Capitalei 350
Comisia monumentelor istorice 12, 66, 87, 101, 172
Comisia istorică a României 172
Comisie a proprietăţii 135
comisionari 286
comişi-voiajori 315
Comitet pentru cultură şi artă 339
Comitetul Central al Partidului Comunist Român, sediul 194; planul de sistematizare 242
Comitetul central unionist, activitatea propagandistică 141
Comitetul executiv al Sfatului Popular al Capitalei, planul general de sistematizare 243
Comitetul militar al insurecţiei naţionale antifasciste din 1944, constituirea 210
Comitetul naţional antifascist, constituirea 186
Comitetul pentru amnistie, constituirea 186
Comnen, Ioan dr. 91
Comnenii, dinastia, monede de la 39
Comorelli, cofetăria 328
compania armenilor 268, 288; arnăutchioiliilor 268, 305; băcanilor 288; bogasierilor 288, 302; calpacciilor 288; cojocarilor „başcalii", „cu hrisov", cupeţilor 288, ovreilor 268, 288; işlicarilor 288; „streinilor ot Gherghiţa" 268, 288, zidaro-dulghero-tîmplarilor 288
compania franco-română de navigaţie aeriană 198
companie = breaslă 288
complexul Bragadiru 326; I.T.B. 225; P.T.T. 225
componenţa etnică 266 şi socială a populaţiei 275
comune rurale subordonate raioanelor din Bucureşti 259
comunicările soc. de geografie din Viena 9
concesionarea iluminatului cu gaz aerian 155; vînzării fierului şi a sării 304
concesiunea Toma Blindu, Frederico Thalassa şi conte E. Graziadei 159
„Concordia" oficiosul partidei naţionale 141
concurenţa produselor de fabrică 288
condur = pantof de damă 279
condurari = pantofari 279
confecturae = cofeturi 327
„Confecţia" magazin 312
Conferinţa de la München 189
Conferinţa naţională a P.C.R. din oct. 1945: 215
Conferinţa socialistă, interbalcanică din Bucureşti 177
conflicte de muncă 293
Congresul general al partidului socialist din 1921; 186
Congresul internaţional de geografie de la Varşovia 10

Congresul de constituire al Partidului Comunist din România 217
Congresul Partidului Comunist Român: al V-lea 186; al VI-lea 217; al VIII-lea: 216, 243; al IX-lea 216, 217
Congresul Sovietelor: al II-lea 178
„Conservatorul", organ al conservatorilor 171
Conservatorul de muzică și artă dramatică 72, 150, 311, 353, 360 .
consilierii comunali, numărul lor 338
consiliile comunale 339
Consiliul Agricol 339
Consiliul Central al Sindicatelor 226
Consiliul de igienă și salubritate publică 339
Consiliul de Miniștri, planul de sistematizare 242
Consiliul municipal, taxarea consumului de apă 346
Consiliul de Stat, clădirea 194, 217
Constantin, cupeț 101, 194
Constantin, fiul lui Brîncoveanu 81, 84
Constantin, maistor, martor 278
Constantin cel Mare, împărat, monede de la 37
Constantin neg., fiul lui Maxim cupețul mărgelarul 90
Constantin, popă din București 68
Constantin Șerban Basarab 74, 257, 273; zis Cîrnul 73; fiu al lui Radu Șerban 68; ctitor al Mitropoliei din București 73; întărește loc de prăvălie 72; nunta 285; moartea lui 341
Constantin sin Zamfir, staroste vinde pivniță 323
Constantin vătaful 86, 357
Constantin, Alecu, luptător socialist 178
Constantin, David, luptător comunist 207
Constantinopol 23, 53, 54, 57, 59, 70, 74, 91, 93, 107, 122, 142, 270, 271, 304, 342, 369, 389; ambasada engleză din 82; Brîncoveanu tăiat cu fiii săi 73, 85; exilații revoluționari la 137; influența lui asupra Bucureștilor 102; patriarhia 47; patriarhi: Avramie de 80; Ieremia al II-lea de 63; Bongars spre 62; Ion Ghica la 136; Costache Negri la 148; Paul Strassburgh spre 273
Constanța, calea ferată spre 254; fabrici de uleiuri 293
Constituția, modificarea din 1884: 173; din 1923 187; din 1938: 189
„Constituționalul", organ al conservatorilor 171
construcțiile, creșterea în înălțime 189
consulatele străine 109
consulatul britanic: adăpostește pe Heliade Rădulescu și Christian Tell 137; despre numărul evreilor 272; rus 286
„consumuri" 325
„Contemporanul", periodic 241
„Continental" restaurant 329
contractul arh. Freywald și Hartel 373; Marco Gheorghiu 283
Convenția de la Balta-Liman 139
convenția comercială cu: Austro-Ungaria 166; Elveția, Franța, Rusia 167
Convenția de la Paris 137, 138, 142, 143, 149; desființează titlurile nobiliare 276; înlocuiește Regulamentul Organic 123
convenția vamală cu Austro-Ungaria 288, 291; denunțarea ei 291
conversiunea datoriilor agricole 187
„Convorbiri literare" se mută de la Iași 171
cooperativele: „Fotografia Populară", „Igiena" 289; meșteșugărești 286, 289, 291
Copăceni s. 237, 335; nume românesc 38; drumul spre 22; vinăriciul 319
Corbu, Adrian 12
Corbu, Iorga neg. cumpără locuri de casă 350
„Cordovanii" 241
Corfus, Ilie 11
Cornățeanul, Socol clucer 73
Coronini, general austriac 139
Cornățel 47, 375
Cornescu, Mihail, sera grădinii 395
Cornești s. 111
cornuri, produs de panificație 343
„La Coroana", restaurant 329
corporațiile 286; după statistica din 1832: 18; desființarea lor 289
Costache, ceauș 110
Costachi, Lupu, boier decapitat 94
Costamagna și Rosazza, tăbăcăria 291
Costandin vel-agă, ispravnic 337
Costandin log. 356
Costandin, mărgelar 301
Costandin mătăsariu 302
Costandin, meșter lemnar 287
Costandin neg. 56
Costandin, preot ot mahala(ua) Săpunarilor 360.
Costandin, popă, martor 354
Costandin cel mare, zlătariu 287
Costandin cel mic, zlătariu 287
Coste cojocarul, sădește vie 72, 318
Costea paceagiul 303
Costescu, Gh. 9
Costin, A. = Petrașcu N. 9
Costin, Miron 19
Coșăreanu, Mihai, morile lui 342
Coșbuc, Gh. 171
Coșbuc Gh., bd. 158
cota 568 de la Almaș, cucerirea ei 378
Cotarul Năstase, prăvălia 119
cotăritul, dare 348
cotizația: calfelor 287; meșterilor 287
Cotroceni 22, 149, 158, 196; așezări străvechi 25; atelierul central de confecții militare 291; cartierul 80, 190, 195, bombardat 208; chioșc la 104; codru la 17, 21, 23, 346; dealul 218; drumul 285; nume românesc 38; palatul 159; parcul 235; podul 17, 21; rezervorul 158; s. încorporat 258; Soc. de bazalt de la 167; Tudor Vladimirescu la 116, 136
Cotroceni-Obor, linie de tramvai electrică 159
Council, British organism de propagandă 274
„covor de bombe" 208
covoare, armeni vînzători de 307
Covrigarul, porecla lui Ștefan Bellu 120
covrigi 343; varietățile 280
Covurlui, ținut 267; Alexandru Ioan I Cuza, fost ispravnic de 142
Cozieni s. nume românesc 38
Cozma zaraful, martor 90
cozonaci, varietate de produse de panificație 343
crahul de la bursa din New York 191
crainici = pristavi 335
Craiova 16, 74, 133; așezarea 16; caimacam la 93; coloniști la 269; Dragomir mare ban de 61; Dobromir vel banul 62; Manolache Giani ban 98; iluminatul 124; procesul fruntașilor comuniști 186; tratatul 207; uzina Electroputere de la 237
Craioveștii, familia 53
Craven, lady, călăt. engleză 140, 284, 389
Crăcea, fiul lui Dragomir postelnicul, tăiat 61
Crăsani pe Ialomița 25; așezarea dacică 32; amfore și vase grecești 33, 34
Creangă, I., opera lui, tirajul 239
Creangă, Ion, teatru 230
creația: artistică 171; originală 240
Creditul extern, instituție de credit 293
Creditul funciar urban din București, înființarea 154

Creditul pentru întreprinderi electrice, instituţie de credit, 293
Creditul tehnic, instituţie de credit 293
Creditul tehnic transilvănean, instituţie de credit 293
Crematoriul, 21, 200
Cremidi, Ştefanache boier, tăiat 98
crescătorii de viermi-de-mătase 302
creşterea nivelului general de trai a populaţiei 308
creştinii din Peninsula Balcanică, răscoala lor 153
Creta, insulă 208, 268; Benedict preot originar din 70
Creţescu, Ioan, vtor-log. 326
Creţu, popă, are cîrciumă 322
Creţulescu, Const. 100; ridică biserică 363
Creţulescu, Const. preş. sfatului orăşenesc 135
Creţulescu, Dinu, banul 120; casa 390
Creţulescu, Dumitru trage asupra lui G. Bibescu 133
Creţulescu vel-log., vel-vor. ridică biserică 87, 311, 357
Creţulescu, Scarlat — comandantul gvardiei naţionale 135
Creţuleştii fam. 104; grădinile 388, vii în mahalaua Fintîna Boului 318
Crimeia 15; războiul 139, 141, 152, 261, 286; pierderile suferite de români 208
Cristache, Ioana 8
cristaluri de Boemia, import de 304
Cristea fiul lui Socol clucerul Cornăţeanul, ucis 73
Cristea, Miron, patriarh 189
Crişana, 207; reprezentanţii poporului românesc din 177
crivăţul 15, 23
Crivina, com. 198; nume slav 38
Crivina r. 38; barajul de la 233
criza economică din 1929: 182, 183
„Crypton", fabrică 183
Cringaşi 38; aşezare străveche 37, 40; cătun 258; s. 257; cartier 230; bordei din sec. VI, VII: 39, monede de la Valentinian 37
Cringul Procopoaiei 23
croitori 279; pt. bărbaţi 286
croitoria „de damă" 286, nemţească, turcească 286
cronica: anonimă relatînd răstimpul 1688—1714: 91; Cantacuzinilor 91; lui Ioan Dobrescu, 118; lui Mitrofan Gregoras 91
cronici în l. română 91; vechi bucureştene 11
crucea = unitate fiscală 302
crucea: de la Călugăreni 80; pe locul unde a căzut Papa Brîncoveanu 73; lui Iştfan 67; doamnei Mirceoaia 34, 59; lui Leon Tomşa 34, 59; lui Mogoş 82, 100, 379
crucile lui Alex. Ipsilanti, Mihail Suţu 254
Crutzescu, Gh. 9
C.S.A. companie cehoslovacă 198
ctitorii cantacuzineşti 281
Cucul, Nicolae, serdar, prăvăliile lui 118
Cuciuc grecul, arcar 268; cumpără loc de casă 276, 278
„Cugetarea" editura 204
Cula s. 258
culoarea de Albastru 375; de Galben 375, 377; de Negru 375; de Roşu 275, 339; Verde 375, 377
culoare = sector 339
cultura, difuzarea 203
„Cultura Naţională" edit. 183, 204
culoarul polonez 206
Cumania = Muntenia 45
cumanii 39
cumaşuri = ţesăt. de mătase amestecată cu bumbac 111
„cu ocaua mică", prins cu 343
cupeţ = neg. 89, 300
cupeurile 282
cuptor de ars oale 37
Curaçao, licheur 301
Curăţeşti, s.16
„curcani" = sergenţi 338
„Curentul", ziar, susţine fascismul italian 203
„Curier de ambele sexe", supliment literar 125
Curierul Bucureştilor, v. Curierul Românesc 125
Curierul românesc 125; l. franceză în 126
Curmătura s., vinăriciu 319
curse de cai 70
Curtea de Argeş, mrea 53; catedrala 53; piatra de mormînt a lui Radu de la Afumaţi 53
Curtea Arsă 11, 21, 22; moloz de la 392; pivniţele complexului de la 381
Curtea de Casaţie comună la Focşani 142; mutată la Bucureşti 149
Curtea de Conturi, localul 161
Curtea domnească nouă pe Dealul Spirii 103, 343
Curtea domnească din Tîrgovişte 47
Curtea Veche 11, 18, 19, 39, 45, 46, 49, 57, 60, 61, 70, 71, 72, 74, 80, 81 82, 86, 93, 102, 103, 240, 250, 275, 280, 281, 283, 303, 309, 317, 321, 335, 342, 346, 367, 388; aşezări străvechi 37 40; baia 313; bisericile 48, 55, 78, 319, 350; grădina 387; grajdurile 343; incinta veche 305; poarta de jos 98, 302; de sus 67; părăsirea 343; vatra originară a Bucureştilor 45
Cusciureanul, Sava şufarul, ucis 73
cutia: breslei 287, 288; cişmelelor 346, 349; milelor 104, 337, 349; obştirilor 349; podurilor 349
cutremurul catastrofal din 1940, 207
Cuţar, cupeţ 89
„Cuţarida" groapa 190, 235
cuţite din epoca bronzului 28
Cuţui, Ghiţă 369
cuvinte cu sufix turcesc 353
„Cuvîntul" ziar 203
Cuza, Alexandru Ioan 12, 18, 138, 147, 149, 150, 152, 169, 265, 266, 274, 338, 345, 375, 380; candidat unic 142; detronarea 147, 338; iscălirea actului de abdicare 149; legea electorală 276; participă la tîrgul Moşilor 380; plebiscitul 148; secularizarea averilor mînăstireşti 148, statutul lui 151
Cuza, C.A. 174, 187, 189
Cuza, Elena 12

Dacia 109; Claudius Ptolemeus despre aşezările urbane 33; continuitatea în 91; creştinarea populaţiei 352; goţii 37; oraşele 34; retragerea romanilor 37, 38; ţara care cuprinde tot pămîntul românesc 130
Dacia, bulevard 159; = bulevardul nou 166, 202
Dacia, hotel, fostul Han Manuc 172, 175, 313
„Dacia literară" 130
„Dacia" soc. „Bucureştii-Noi" 182
dacii sau geţii, creatorii civil. bronzului 30; prima ştire istorică 30; sub Buerebista 34; viticultura 317
Daguerre, inventatorul daguerrotipiei 286
daguerrotipia 286
Daiche, P. 8
Daicoviciu, Const. 29
dajdie, scutire de 371
„D-ale carnavalului", film 242
dale de lemn, pavare cu 373
„Dalles", sală de expoziţie 202
Damari, casa 166, 328
Damé, Frédéric 8, 9, despre evrei 272, poduri 371; viile de pe vremea lui 320
Dan I, vv. Ţ. Rom. 48
Dan II, vv. Ţ. Rom. 49
Dan vist., casele lui 63, 251; bombardarea lor 64; ctitoria lui 258; cumpără stînjeni de moşie 257

Danemarca, ocupată de germani 206
Danielopol, prăvălia 133; librăria 145
Daniil, mitropolit 86, 100
Daniil ovreiul, Iosif sticlariul feciorul lui 271
„Danubiana", uzina de anvelope 219, 221, 294
Danzig 198; problema 206
Dapontes despre ciuma din București 97
dare domnească 347; pe femei de moravuri ușoare, pe veniturile proprietăților clădite, pe pușcăriași 349
Darius, regele perșilor trece prin Dobrogea 30
dascăli cu salariu anual 90
datoria publică a comunei 349
„dați prin tîrg" 369
David, ibn Usa, evreu „eminentul" 271
Dămăroaia, cartier 191, așezări străvechi 25, 40; bor dei, ceramică sec. VI 39; civilizația Tei-București 26; urnă funerară 29; vase deliene-imitație 33; filatura de mătase 290
Dărăscu, pictor 202
Dărăscu, Dumitrache, medelnicer, reface biserică 267
Dărăscu, Nicolae, biv postelnic 101
De Max 326
Dealul Arhivelor = Mihai Vodă, așezarea din neolitic 26; poalele 56; săpăt. arheologice 25
Dealul Bellului 22
Dealul Bucureștilor 387; răzoare de vie 317, 318, 319, 320
Dealul Filaret 163; întreprinderea metalurgică a lui Ehrhard Wolf 152; mustăriile 325; viile 20
Dealul Lupeștilor, v. Dealul Spirei
Dealul Măicăneștilor 256; vii pe 317; vînzare de vin pe 257, 335
Dealul Mitropoliei 16, 17, 22, 27, 73, 317 318, 375, 385; amenajarea aleei 130; crucea de la poalele lui 19, han la poalele lui 311; manifestanții de la 1859, 359; moartea lui Barbu Catargiu 148; viile 319
Dealul Moldovenilor, viile 267, 317
Dealul Piscului 253; așezări străvechi 25, 26, 40; morminte de incinerare 29; puțul de la 344
Dealul Podgorenilor 318
Dealul de la Radu Vodă 27
Dealul Spirei 17, 19, 67, 101, 232, 251, 253, 257, 314, 343; Arsenalul 155; ascensiunea unui balon 110; așezări străvechi 25, 32; curtea domnească nouă 103, 105, 370; lupta între pompieri și turci 136; pivnița 325; procesul din 186; stadionul 203; viile 102, 281, 317, 318, 320
Dealul Șerban Vodă 243
Dealul Văcăreștilor 253; viile 317
„debit de băuturi spirtoase" 325
Debrețin oraș 378
decatiria, dispariția ei 289
Decebal 38; statul dac sub 34
Decebal str. 183
13 Decembrie str. = Str. Cîmpineanu 155
30 Decembrie str. 130, 144
Decius, împărat, monede 35
Declarația de principii publicată de Partidul socialist din România 179
Decretul asupra păcii 178
Dediul papugiu, martor 279
Dedul ceprăzarul revendică loc de prăvălie 280
Defta, neg. 89
Delavrancea, Barbu 171, 175, 313; bustul 202; prim redactor la „Epoca" 171; primar 339
Del Chiaro 81, 84; secretarul lui Const. Brîncoveanu 18, 80, și al lui Ștefan Cantacuzino 304; despre: grădina lui Brîncoveanu 388, hanuri 308, locuitorii din București 265
Delea, nume de persoană 359
„delniță" unitate tip 321
Delos, vase grecești din 33
„Delta Dunării", restaurant 331
Demian, pictor 202
Demidoff, Anatol de, învățat rus 391
demobilizații din războ. 1916—1919, împroprietărirea 191
demonstrațiile muncitorilor ceferiști din București 186
Demostene, cuvîntările 91
Densusianu, Ovid 172; conduce „Viața Nouă" 171
depouri de tramvaie 196
depresiunea Ciurel-Giulești, lacul 243
Derblich, Wilhelm călăt. german 144, 313, 328; despre: București 145; restaurante 329
Desa, Radul log. de 70
„Desculț", de Zaharia Stancu 241
desființarea: bătăii, cenzurei, rangurilor civile, robiei 135
Despa, soția log. Staicu 87, 358
Despa, fosta soție a vel-clucerului Stefanache, vinde prăvălii 306
Despa, soția lui Pirvu croitorul 317
Despot-Vodă, vv. Mold. 74
Desprez, H. călăt. francez despre București 130
„Deșteptarea", asoc. a tipografilor, întemeierea 173
„Deșteptarea", organ comunist 203
Detcoi s. 257
Dettine, Stefan, căpitan 94
Deultum (Burgas), monede din 35
Deutsche Lufthansa, companie germană 198
devalorizarea leului 350
dezvoltarea noii culturi socialiste 238
Diaconeselor str. 161
Diadumenianus, monedele împăratului 35
Diamandi, Gheorghe 174
diata = testament 90
dichiu = econom 101
Dictatul de la Viena 207, 211, 215
dictatura antonesciană 209, 210, 212
Diebici, general 122
Diesel, motoare 182
Dietrich Ștefan, căpitan 140; despre str. Lipscani 305
dig de pămînt 80
Dii = Vidin 107
Diicul zidariul 389
dijmărit, neg. scutiți de 302, 305, 307; triplarea lui 120
diligențe de Brașov și Giurgiu 315
Dima, arbănaș vinde loc de casă 273
Dima, cupeț 89
Dima, frate cu Duca ceaușul 306
Dima, neguțătorul Spudeul 89
Dima, popă 94
Dimiiana călugărița = Despa vinde vie 317
„Dimineața" = Adevărul de dimineață 170
Dimitrie căpitanul 306
Dimitrov Gh., bd. 159
Dina Hagi Tatiana, în călugărie Timotheia 101, zidește Schitu Maicilor 255
Dinicu, Grigoraș 284
Dinischiotu, băcănia 183, 301
Dinu, vist. 309
Dionisie, călugăr = uncheșul Dobre, dăruiește loc 359
Dionisie Eclesiarhul 104, 105, 106, 109
Dionisie Lupu str. 152
Diploma Ioaniților 40, 45, 46
Direcția generală a Arhivelor Statului 159
Direcția generală P.T.T., emisiunile postului de radio 198
Directivele planului de 10 ani pentru dezvoltarea energeticii 217
Directivele privind planul cincinal pe 1966—1970: 217

Disescu, casa 202
Diskonto-Gesellschaft, banca 176
Divanul ad-hoc, falsificarea alegerilor pentru 142
Divanul boierescu după desenul lui A. Raffet 126
„Divanul cel mic" sală 80
dividende, reducerea impozitului pe 293
Dîmbovicioara, gîrliță 19
Dîmbovița, jud. 103, 144, 303, 337, 368, 392; meșteri olari din 104; postăvari în 67
„Dîmbovița", restaurant 312
Dîmbovița, r. 16, 17, 19, 21, 23, 26, 27, 40, 42, 44, 45, 50, 53, 56, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 72, 80, 99, 124, 150, 155, 159, 167, 199, 206, 233, 243, 250, 251, 254, 255, 269, 275, 289, 303, 312, 318, 319, 326, 368, 370, 375, 388, 395; acoperirea 199; afluenți în cuprinsul Bucureștilor 19; apa filtrată din 127, 158, 198; bălțile 65, 101; vechiul braț 21, 371; canalizarea 22, 33; cheiul 16, 23; cursul 18, rectificat și adîncit 157; inundațiile 17, 18, 107, 130, 154; înghețarea 290; lunca 16, 17, 22, 26, 39, 163, 190, 243, 250, 317, 362, 368, 376, 387, 391; malurile 7, 8, 16, 17, 71, 140, 283, 311, 343; matca 18; morile 255, 257, 258, 261, 341; ostroavele ei 19; pod peste 140, 339, 369, 371; terasa 26; vadul 335; valea 25
Dîmbovița-Ciorogîrla, regiunea 258
Dirstor = Silistra, posesiune a lui Mircea cel Bătrîn 176, 305
dîrstorenii sau dristorenii, breasla 272; neg. 300, 305
Dîrvaș, Neagul, popă 100
Doamnei str. 161, 170, 196
Dobre uncheș = călugărul Dionisie, dăruiește loc 359, 387
Dobreni s., biserica 74; case de piatră 84; moara 341
Dobrescu Dem., primar 200
Dobrescu, Ioan, cojocar, dascăl de biserică, cronicar 11, 107, 109, 110, 118, 119, 120, 267, 314, 327, 359, 368, 369, 370
Dobrești, uzina electrică 200, 234
Dobriceanu, cofetăria 328
Dobroești, s., nume românesc 38, 124, 257, 269
Dobrogea 176; calea ferată Cernavoda-Constanța 151; cedată prin tratatul de la București 176; colonizarea din sud 267; Darius trece prin 30; lagăr în 206; ocuparea 176; trupele franco-engleze în 139
Dobromir jupan, mare ban al Craiovei 61; face moară 62, 341, 342
Dobrotă, nume de persoană 359
Dobroteasa, cartier, monede romane 39; monede ungurești sec. XI 46
Doctor Caracaș s. = Golășica 258
Doftana = Dohteana, r. 45, 61
Dohteana, v. Doftana
„Doi frați", cofetăria 328
Doicescu, Colțea clucer 357
Doicescu, Octav, arh. 199
Doicescu, Udrea, sulger 72
Doicești, centrala termoelectrică 234
„Doina Oltului", film documentar 242
Domnești, drumul spre 140
Don, fluviu 208
Dona, clucerul 100
Donescu, via lui 319
Dora D'Istria 144; aprecieri asupra Bucureștilor 145
„Dorințele partidei naționale" 135
„Dorna", bufetul 331
dorobanții, se solidarizează cu seimenii sîrbi 73
Dosoftei, patriarh 285; confirmă hrisovul breslei cioclilor 287
Dostoievski, în „Biblioteca pt. toți" 171
„Două lozuri", film 242
Doussault Ch., pictor, călăt. francez despre hanul Galben 310; mahalaua Stelea 357
Drag, fiul lui Andrei 50
Draghie, abagiu, prăvălia 372
Dragne, pecetaru ia cu chirie loc 281
dragoman = tălmaci 94
Dragomir, Niculescu, băcănia 183, 184
Dragomir, pîrcălab 42, 48
Dragomir, post. tăierea fiilor săi 61
Dragomir, biv-vel vor., averea lui 63; are 9 prăvălii 367, întărit cu prăvălii 323 și proprietăți 62; construiește prăvălii 62—63; cumpără: loc de prăvălii 63, 268; prăvălie 278
Dragomirescu, Mihalache 12, 171
Dragomireștii de la Dîmbovița, s., cea mai veche mențiune despre un sat 255, 259; din Deal, din Vale 255
Dragomirița, grădinar la boierii Rudeni 388
Dragotă, județul și cei 12 pîrgari 19, 350; „cartea" 19, 334; stînjenul lui 334; întăresc loc de casă 281, 333
Dragul, popă 335
Drajna-de-Sus, castrul de la 34
Drăgănescu, casa 130
Drăgănești, moșie domnească 96
Drăgășani, armata Eteriei învinsă la 118
Drăghiceanu, Virgil, cronică zilnică 1916—1918: 11
Drăghici, băcanul 98, 388
Drăghici, fiul Papei vist. de la Greci 73
Drăghici, zaraful 370
Drăgoești, com., Gorganul 39
Drăgoi, vătah de lemnari 287
Drăguleț, Stan, fiul lui 61
„Dreptatea", ziar 203
Dridih sau Dridul s. acte emise din 53
Dristor = Silistra
Dristorean, David Maer, sin 272
dristorenii = dîrstorenii, neg. 300
„drobi mari și mici de sare" 379
droșcari 282
Drugănescu, casa 310
„drum", arteră de comunicații 372
drumul: Cărămidarilor 374; Cișmigiului, punct de reper 34; Cotrocenilor 285; Dudeștilor și Vitanului ce merge la Silistra 253; de la Dunăre 250; Găzarului 234; Giurgiului 250, 270, 317; spre Herăstrău = Calea Dorobanți 154, 378; „drumul între vii" = drumul viilor 320; Lereii 376; Măicăneștilor 256; „drumul mic între vii" = drumul viilor 320; de la Oltenița 250; Pantelimonului 253; peștelui 47; Racului 256; sării 190, 254, 230, blocurile 225; sării, în partea de răsărit a Bucureștilor (al doilea drum de acest fel) 253; drumuri ale sării 375; drumul Tîrgoviștei = Calea Griviței 378, traseul 368; de la Turnu 250; „drumul viilor" = drumul mic între vii 320; de la Zimnicea 250
Dubrovnik = Raguza 62, 269
Duca, ceaușul și frații lui, vînd pivniță și loc 306
Duca, legănariul 280
Duca, maidanul 37
Duca, G.I., uciderea 187, 189
Duca Gheorghe, vv. Ț. Rom. și Mold. 79; întărește locuri de casă 389; vv. Mold.: logodna fiicei sale 285
Duca, Ghiorghis, martor 268
Dudescu, lacul 21, 22
Dudescu, Const. 97; grădina lui 388
Dudescu, Radu, ginerile stoln. Const. Cantacuzino 357
Dudescu, Radu, postelnicul 334; întărit cu loc de casă 333
Dudeștii 357; casa: foișorul 388; aveau grădini 388; stăpînesc casa Cantacuzinilor 383

Dudeşti, s., incorporat 256; cartier 182; aşezări străvechi 25, 27; împroprietărire pe izlazul comunal din 191; magazinele 185, 168
Dudeşti-Cioplea, aerodromul 198; pivniţa 325
dudul secular de la bis. Batiştei 23
Dudul zlătarul 100
dulapuri de tras borangicul 282
dulămi 279
dulceaţă, sorturi 328; termen caracteristic românesc 328
dulciuri 307; standardizate 329
dumbrava: Bănesii 391; Cişmigiului 390
Dumitrache grămăticul 100
Dumitrache, stol., cronica lui 303
Dumitraşco, cupeţ 89
Dumitraşco, log., cumpără şi revinde livadă 322
Dumitraşco, meşter lemnar 287
Dumitraşco, staroste de neg. 90
Dumitraşco, vătaf de căldărari, averea 274
Dumitraşco, vătaf de legănari 280
Dumitraşco zaraful 90
Dumitrescu, restaurantul 329
Dumitrescu-Iaşi 326
Dumitriu, Hristea Lipţeanul, întărit cu prăvălie 304
Dumitru cel dintîi, neg. al Capit. amintit documentar 52
Dumitru bărbierul 288
Dumitru Cazacul cumpără căscioară 273
Dumitru căpitanul, întreţine cişmele 346
Dumitru cel bătrîn, popă în Bucureşti, martor 257
Dumitru ceprăzar, martor = Dumitru vătaf de ceprăzari 280
Dumitru cojocaru 102, 305
Dumitru comisul 73
Dumitru, fratele lui Andrei vist. 61, 84
Dumitru hagi 90
Dumitru judeţul 84
Dumitru judeţul, fiul lui Rahnea 356, 359
Dumitru judeţul şi cei 12 pîrgari 287, 350
Dumitru legătorul de cărţi 282
Dumitru Lehliul, casa lui 274
Dumitru, meşter vinde casă 335
Dumitru, nepotul popii Radului 71
Dumitru postelnicul vinde vase 352
Dumitru, Suilgibaşa 359
Dumitru tavanagiul vinde vie 281, 321
Dumitru vătaful de căldărari 276
Dumitru, vătaf de ceprăzari = poate cu Dumitru ceprăzar 280, 287
Dumitru, vătaf de ţarigrădeni 334
Dumitru, zlătariu, Botuşariu 287
Dunărea, fluviu 8, 15, 16, 17, 25, 27, 30, 32, 35, 38, 40, 44, 46, 47, 48, 50, 53, 57, 64, 69, 72, 124, 137, 175, 176, 233, 250, 255, 267, 271, 290 302; bălţile ei 375; cetăţile turceşti 74; chervanalele de la sud de 313; coloniştii din dreapta 269; divizii blindate hitleriste spre 207; libertatea comerţului şi navigaţiei pe 122, 127, 306; lunca 23, 25; mărfurile importate de peste 96; meşteri veniţi de peste 128; porturile de la 47, 127; refugiaţii de peste 269; revărsarea 241; salbă de aşezări dacice la 32; şantierele 177; trupele române trec 174; vadurile 367
Dunărea-de-Jos traficul 46
Dunărea Olteană 15
Dura neguţătorul 21; balta lui 19, 128
durata medie a vieţii 233
Durieu, restaurant 329
Durrazzo = Durres = Dyrrachium 33
Duschek Franz, ceh, fotograf 286
Ecaterina 100
Ecaterina, împărăteasa Rusiei 98; către contele Rumianţev 99
Ecaterina, mama lui Mihnea Turcitul 62, 283, 352
Ecaterina, soţia lui Alexandru Ipsilanti 104
Ecimiazin, localit. 271
„eclesia metropolitana“ = Mitropolie 259
economia naţională, primul plan cincinal 217
Ecoului, str. 188
ecran lat (cinemascop) 230
Eder, consul austriac 142
Edirne = Adrianopol 304, 361
Edison, cafeneaua 327
Editura Academiei Republicii Socialiste România 239
Editura agrosilvică 239
Editura didactică şi pedagogică 289
Editura medicală 239
Editura Meridiane 10, 239
Editura militară 239
Editura Minerva 171
Editura muzicală 239
Editura pentru Literatură 239
Editura pentru Literatură universală 239
Editura Scînteia 239
Editura Socec 171
Editura tehnică 239
Editura Tineretului 239
Editura transporturilor şi telecomunicaţiilor 239
Editura de Stat pentru imprimate şi publicaţii, E.S.I.P. 239
Editura Ştiinţifică 239
edituri de stat, numărul lor 239
ediţii în l. străine 239
Eforia spitalelor 369
„Eforie“ întruniri la 172, 174
Efrem patriarhul Ierusalimului despre biblioteca mrei Văcăreşti 96
Eftenie, Ţărigrădeanul 268; casele 369
Eftimie, via lui 319
egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii 276
Egipt = Misir 274; mahomedani şi creştini din 273
electricitate, consumul 234
electrificarea ţării, planul decenal 217
„Electroaparatajul“ mărit şi modernizat 218
„Electrocablul“ mărit şi modernizat 218
„Electronica“ = „Radio Popular“ mărită şi modernizată 218; montaj pe bandă la 218; producţia 294; uzinele 217
„Electroputere“ uzina 237
elefantul preistoric, prezenţa lui pe aria bucureşteană 26
Elefterescu, cofetăria 328
elementele specific orăşeneşti 278
Elena Doamna, azilul 26
Elena, soţia lui Cuza-vodă, album cu fotografii dedicat 286
Elena, soţia lui Matei Basarab, v. Elina 387
Elezeu, Manole fiul lui 270
Elezina, Stanca, stăpîneşte loc de prăvălie şi de casă 270
elha = arin sau anin 38
Elhov = Ilhov = Ilfov 38
Elhov = Ilfov, r. 39
Eliad şi Bilitz, litografia 286
Eliad, Manasse 103
Elias, Jacques, filantrop 304; donează averea Academiei Române 272
eliberarea tuturor arestaţilor politici, decret al guvern. revoluţionar din 1848: 135
Eliezer, Abraham ben, 271
Elina fata popei Constandin din Bucureşti 68
Elina postelniceasa 67; văduva lui Const. Cantacuzino 78; mama lui Mihail Cantacuzino spătarul 90

Elina, soţia lui Matei Basarab 306, 387; ridică biserici 72
Elnor, fabrică 182
„Elveţia", restaurant 329
Elveţia, convenţie comercială cu 167
emeclic = indemnizaţie de hrană 371
Emental, caşi de 301
„Emilia Irza" spital 230, 232
Eminescu, Mihail 177, 239; colaborarea la Timpul 171; publică cele mai frumoase poezii ale sale 171; statuia 244
Eminescu, Mihail, liceul 191, 200
Ems, Cuza la 149
Enache, mătăsariu 302
Enache, restaurantul 329
Enachi, frate cu Duca ceauşul 306
Enacovici, T. ing. 203
Enciu, ginerile Anastasiei, martor 361
Ene, maior 154
energetica, dezvoltarea 217
Enescu, George compozitor 171, 202
Enescu, George muzeul 161, 164
Enescu, restaurantul 329
Engels, Fr. primul congres al Internaţionalei a II-a sub conducerea lui 173
englezi în Bucureşti 267, 274
Englitera, muştar de 301
enoria: popei Comino 352; popei Matei 352
„enorii": împărţire administrativă pe 352, înlocuit prin: „mahalale" 352; înlocuit prin: „cartier" 364
„Eol", fabrică 183
Epir, Ostaniţa, orăşel în 101, 311
episcopia Buzăului 313; de Rimnic 290, metohul 322, 395
episcopiile, contribuţia pt. sinistraţii focului din 1847: 130
epistasia podurilor = vornicia podurilor 337
epistat al podurilor mari 337
„Epoca", organ al conservatorilor 171
epoca bronzului 26, 27; fierului 26, 29; neolitică 26; paleolitică 26
epoca fanarioţilor 251; numărul locuitorilor din Bucureşti în 265—266; sistematizarea 243; sfîrşitul 266
epoca imperialistă, una din caracteristice 293
Epure, restaurant 329
erbăria = pulberăria 155
Erbăria str. 155
Ernst Ferdinand, ofiţer austriac 12, 311; planul 259, 319, 389, 395
„Erupţia" film 242
Esarcu, Const. 161
escadron de cavalerie, garnizoana 124
esenţă de ponciu 301
Esop, fabulele 91
Esperey, Franchet d' 177
esplanade 159
espresso, instalaţii de cafea concentrată 327
etatizarea Băncii Naţionale 217
Eteria 118; Alexandru Ipsilanti, conducătorul 116; strîngerea de fonduri 115
Etiopia, Mircea Ciobanul în surghiun în 57
Euripide, tragediile 91
Europa 15, 57, 93, 126, 128, 206, 244, 291; ideile Revoluţiei franceze 102; Teatrul Naţional al treilea din — în 1852, 141; vechea populaţie 29
Evanghelia, lecturi din 91
evaziunea fiscală 182
Evlia Celebi 322; despre: franzele 342; grădini 388; hanuri 308, 311
Evlia, Mehmed Žilib = Evlia Celebi 75
evreii, aşezările lor 358; breasla 271; contribuie la „ploconul Hanului" 271; comerţul ambulant reprezentat prin 168; neg. ambulanţi 307; numărul lor 272; polonezi (galiţieni) 272; evreii spanioli 271; trec Dunărea 271; la Adrianopol 271; Bucureşti 267, 271; la Constantinopol 271; din Podolia 271; din Polonia 271; la Salonic 271
expediţia de pedeapsă a lui Sinan-paşa 64; turcotătară din 1659: 269
Expoziţia din 1906: 8, 173, 191; din 1964: 220
Expoziţia internaţională din Paris: în 1855: 276; din 1889: restaurantul romănesc 330
expoziţii retrospective: 239
„exprese", restaurante 331
exproprierea, din 1864: 276; după primul răzb. mondial 276; totală din 1949: 276
Extrait d'Absinthe, lichior 301
extrema dreaptă, curentul de 187

Fabrica „Antrefrig" 219
fabrica de anvelope „Danubiana" 294
fabrica de bazalt artificial 291
fabrica de bere Luther 290; Oppler 326; Rahova 298; a lui Johann Timpel de Gotha 325
fabrica de biciclete 218
fabrica de bumbac, sporuri de producţie 294
fabrica de cărămidă de la Ciurel 291; Gherghely 291; a lui Max Tonolla 152
fabrica de ciment Titan, capitalul 292
fabrica de confecţii şi tricotaje „Bucureşti" 218
fabrica Electrofar 218
fabrica de ghiaţă artificială 381
fabrica de încălţăminte „Leon şi Mandrea" 291
fabrica de mase plastice „Bucureşti" 222; reprofilată 219
fabrica de medicamente Biofarm 297
fabrica metalurgică Vulcan 296
fabrica de mobile Lessel 381; Pipera 222
fabrica de obiecte de fontă emailate şi radiatoare de calorifer 295
fabrica de pielărie „Flacăra roşie" 296
fabrica de produse lactate „Bucureşti", capacitatea 219
fabrica pt. stofe de mobilă 295
fabrica textilă „Filaret" 293
fabrica de transistori Băneasa 223
fabrica de ţigarete „Bucureşti" 295
fabrica de uleiuri Phönix 291
fabrica de zahăr de la Chitila 291
fabricile, creşterea numărului lor 277; înfiinţarea lor 276; mutarea lor 244; producţia lor 295; reutilarea lor 294
Facultatea de drept 23, 145; clădirea 191
Facultatea de medicină 23, 141, 208; palatul 161; Hoffmann Ulrich, prof. de botanică 293
Facultatea de farmacie şi medicină veterinară 200
Facultatea de teologie, înfiinţarea 170
„Facla", gazetă 204
Fain S., atelierul lui de pălării 286
familii boiereşti din Bucureşti 275
„Faptele Apostolilor", lecturi din 91
Faraudo, Charles, horticultor 392
I.G. Farben Industrie, trust german 203
Farcaş, cnezatul lui 46
Farmache, Ioan, conducător militar eterist 114
farmaciile, numărul lor 232
Farnborough, Florence 10
Faustina senior, monedele împărătesei 35
făgădău = han de margine 310; în str. Romană, colţ cu Teilor 310
Făgăraşul, posesiune a lui Mircea cel Bătrîn 176
Făgăraş, căpitanul de 63

Făgăraş-Sibiu, ţuţuieni între 267
Fălciu, jud. 44
Fălcoianu Matei, biv-vel log. 362
Fălcoianu Mihai, biv-vel stol. 362, 374
Fălcoianu Safta stolniceasca, dăruieşte pivniţă 323
Fărcăşanul, Radul post. 354
Fărcăşanul, Şerban, frate cu Radul, 354
febra tifoidă 392
16 Februarie, raion, com. subordonate 259
Felix dr. membru fondator al Soc. rom. de ştiinţe 150
„femeia-peşte" 380
femeie în picioare, apoi şezind, în pecetea oraşului Bucureşti 350
femeile muncitoare manifestă pentru pîine şi pace 178
Fera, orăşan 56
„Ferdinand", restaurant 329
Ferentari, cartierul 225, 243; piaţă de cartier 383
fermă model la Pantelion 140
„Festival" vagoane tip 237
Festivalul mondial al tineretului şi studenţimii 234
feudalismul, accentuarea fenomenelor de destrămare 102
Fialkowski, cafeneaua 326; cofetăria 328
„fiare vechi", negoţ cu 307
fibule din epoca: bronzului 28, fierului 32
„Fichet" 182
Ficheux, R., geograf francez 10
Fiera preotul = monahul Filoteu 86
Fiera măngănariul, martor 278
Fieraru, Porfira 200
fierărie importată din Anglia 310
Fierbinţi, com. 191; ciocnirile 108
fierul, importat 304; vînzarea lui 303
„fierul cel vechi" locul unde se fringea fierul 304
Fieschi, Giovanni, hotelul lui 314, 329; restaurantul 329
Filantropia bd. 159, 190
Filantropia, piaţa 192
Filantropia, spitalul 238
Filaret, vlădică de Rîmnic 346; mitropolit 310; fîntîna lui 17, 345, 388; hanul 309, 311; testamentul 310
Filaret, centrala termoelectrică 234; dealul 163; fabrica textilă de la 293; gara 155; izvoare captate la 303; lacul 21, 22; observatorul astronomic 15; panta 317; sondaje ale solului 17; uzina electrică 159, 200
Filarmonica, programul 131
filatura de mătase de la Dămăroaia 290
filatura românească de bumbac 295, 297
filigeanele în grija vel cafegiului domnesc 326
Filimon, Nicolae 369
Filip a II-lea, regele Macedoniei, imitaţii după monedele lui 33
Filip Arabul, monedele lui 35
Filip, post., grădina 252
Filip, vătaf de circiumari, vinde casă 268
Filipescu serdarul, fabrica lui de cărămidă 152, 290
Filipescu Const. construieşte han 311
Filipescu Gheorghe, casa lui Librecht în stăpînirea lui 152
Filipescu, Grigore 116
Filipescu, Iordache 116
Filipescu, Mitică 132
Filipescu Nicolae, partizan al Triplei Înţelegeri 175, 313; primar 158, 339
Filipescu, C.N. 134
Filipescu, Scarlat, casa 313
Filipeştii, familia 89
Filipopoli, reprezentanţi ai bulgarilor din 117
Filoteu monahul = preotul Fiera 86; ctitor 355
filoxera, apariţia ei 320
filtre de piatră poroasă 18, 346
Finta, armata de la 73
Filfani, drum prin 34
fîntînă ridicată de Alexandru al II-lea Mircea 344; ce se zice a babei 96; beizadelelor 21; Boului 21; G. Gr. Cantacuzino 345; pe locul fintînii lui Filaret 17; Mioriţa 199; Ţiganului 346; cu Zodiacul 199
fîntîni = izvoare 21; apa 345; mici cu apă potabilă 199; cu jocuri de apă 127, 199
Flacăra roşie, fabrică de pielărie 296
Flachat, Claude Jean, francez 274; despre mori 342
Flămînda, mahalaua 253
Flechtenmacher, A. 150
Flecsi, Alecsandru, ing. 260
Flecsi, Ludovic, ing. 260
Flecsi, Scarlat, ing. 260
Fleischhakl, consul austriac 116
Floci, oraş 42, 44
Flocoşi, moşie la 90
„Flora" lăptărie 330
Florea, log. 53
Florea, Popa 91
Florea tichigiul, martor 281
Floreasca, cartier nou 225; blocurile 224; „Ford-Româna", instalată la 182; groapa 191, 224, 243; hale de sporturi 230; hipodromul 190, 196, 203; parcelările 199; cinematograful 230; lacul 22, 39, asanarea 199
Florescu, Alexandru, casa 162
Florescu, Const., pah. 357
Florescu, D. Gheorghe 9, 12
Florescu, Gh. 9
Florescu, Ion Em., ministru de război 374
Floreştii s. pe Colentina 258; de Jos, de Mijloc 258; de Sus 257, 258
„floricele", comerţ ambulant cu 307
Floricoiul, Preda din Greci 70
foaia satirico-umoristică „Furnica" 338
foarfeci din epoca fierului 28
Foch, generalisim 177
fochiştii 286
Focşani 19, 136, 149, 255; breasla cioclilor 285, 287; Comisia Centrală de la 142, 147; Curtea de casaţie la 142; iluminatul 124
focul cel mare din 1718: 94; 1804: 313; 1847: 311, 339, 384, 393, 395
fogado = făgădău 310
foişoare 388
foişorul fîntînii lui Filaret 388, de foc 240, 313, 346, cel roşu de la curtea domnească 388
Folescu, Gheorghe, artist 202
fondul milelor 339
Fonteria şi capsuleria naţională 290
„Ford-Româna", soc. 182
forestierii, greva 186
fortificaţiile Bucureştilor 161
forturile de centură 16, 25, 255, 258
„Forum", editură 204
Fota, aşezările lui 72
fotbalul 203
Fotino, Dionisie 48; despre: hanuri 309, lăutari 285, mahalale 353
fotoceramica 289
fotografia: artistică, în culori 289; meşteşugul 286
fotografii: ambulanţi 286; grupaţi în cooperativa Fotografia Populară 289
fotografii aeriene ale Bucureştilor 261
Fraivald = Freiwald, „inginer" 260
Fram, frigider 218
Franco, general, rebeliunea lui 189
Franco-Româna, banca 170, 183

Frango, orăşan 56; grec 268
Franţa 62, 93, 136, 144, 175, 206; armata germană în 177; convenţie comercială cu 167; declară război Rusiei 139; gresie şi granit din 373; infrîngerea ei 153; Luvrul, palatul regilor 195; ciuperci, mazăre, muştar, sardele de 301; susţine Unirea 142
Franţa, grec 268; neg. 56
franceza, limba 274
Franceză, str. 144
francezi în Bucureşti 267, 274
Frankfurt, casele din 249
Frankland, Ch., englez 314
Frantz-Ferdinand, principe moştenitor al Austro-Ungariei 175; uciderea lui 206
franzele 343
franzelari 280
Franzelari, str. 127
Fraţii Jderi, tirajul 238
Frăsineşti, azi Frunzăneşti, conacul lui Const. Dudescu de la 388; grădina 389
Frăţeşti, lupta de la 74
„Frăţia", soc. politică secretă 132
frăţia=breaslă 286; meşteşugarilor 286, negustorilor 89
frăţiile bucureştene, vechimea 287; prima formă de organizare 279
Frederic, cofetăria 328
Freiwald = Fraivald, „inginer" 260; arh. oferta pt. pavaje cu piatră 120; contract încheiat cu 373
Frejureanu Dumitraşcu, ucis 73
Freund, turnătoria 290
„Frigul", soc. 382
Frimu C.I. 174, 292
Frimu C.I., str. 162
frizeri 286
Frîncul, grădinar-şef 82, 274, 388
Frînge-Fier, str. = Jacques Elias 304
Frontul patriotic antihitlerist 210
Frontul Plugarilor 186
Frontul Renaşterii Naţionale 189, 208
Frontul Unic Muncitoresc, constituirea 211; manifestul 208
fructe glasate 145
fructe şi legume congelate 219
Frunzăneşti = Frăsineşti 388
Frunzescu, Dimitrie 8, 44, 327, 384, despre: grădini 395; hoteluri 315
Frumuşani s. 111
Fuad-paşa, referendar al divanului imperial 136; dizolvă locotenenţa domnească 137
fum = galben de fum = fumărit, dare domnească 347
fumărit, scutire de 305, 323
funcţionarii, numărul lor 350
Fundaţia pentru literatură şi artă, editura 204; ghidul oficial din 1934 al 261
Fundaţia Universitară 322, 376
Fundătura Bonjuriştilor 377; Spiţerului 254; Tîrlei 375
Fundăţeanu, ing. 260
Fundenii 256; aşezări străvechi 17, 25, 26, 33; case domneşti la 72; grădină lîngă 388; harturghie la 111; spitalul 230; lacul: 22, 243, 342, 391, asanarea 199; crucea de la 60, 70
Fundenii-Doamnei, săpăt. arheologice 11; aşezări străvechi 37, 40, 269
Fundenii-Dobroeşti, com. raion 23 August 289
funi (a) = a măsura cu funia 334
Furdueşti s. = Leurdenii (Leordeni) 258
Furnica, foaie satirică 171, 338
fuştaş = soldat de gardă la Curtea domnească 360

Gabroveanu Stenet Petre, fiul lui Stoian băcanul 102
Gabroveni, hanul 96
Gabroveni, str. 45
gabrovenii, negustori 269, 279, 300, 304, 305
Gabrovo, centru meşteşugăresc bulgar 96, 269; marfă de 89, 374, 305; negustorii bulgari din 314
Gagel, brutăria 343; fabrica de pîine 272
Gala Galaction 202
galantină 301
Galaţi 111; fabrici de ulciuri 293; manifestaţia din 1916: 177
Galaţi, regiune 44
Galben, culoarea de 339, 375, 377; ateneele populare 204; numărul caselor 154
„Galeries Lafayette", magazin universal 184
Galetowski, Ioanichie, arhim., predicele 79, 281
Gallienus, monedele împăratului 35
galvanizatorii 286
Gambetta, Leon 329
gara Basarab 237; Centrală 191; de Est 226, 373, 382, ştrandul 199; Filaret 155, 237, 392; Mogoşoaia 241; de Nord = gara Tîrgoviştii 155, 184, 190, 194, 197, 226, 236, 237, 372, bombardamentul 208; Obor 237; Progresul 237; Titan 237; Tîrgoviştii = Gara de Nord 155
„garanţiile politice ale Angliei" 189
Gaico, vătaf de ciocli 285
garda civilă (orăşenească) 338
garda orăşenească, v. garda civilă
garoafe de la Braşov 311
Garşin, Vsevolod, scriitor despre Bucureşti 157
Gaudi, A., planul 260
Gavril, preot 111
Gavril, popa de la bis. Ghiormei banul 353
Gavrilă bucătariul 304
gaz aerian, luminatul cu 155; reţeaua 159, 213
Gazeta Bucureştilor 176
Gazeta literară 241
Gazette de Cologne 139
Gălăţeanul Constandin, biv-vel portar 336
Gălăţui, loc de pescuit 375
gărzile patriotice 212
„geamalaua" 380
geamgii, meseriaşi ambulanţi 307
general Berthelot, str. 206
general Budişteanu, str. 155
general Eremia Grigorescu, str. 39
„generoşii" 174
Geneva, Palatul Poştelor din 161
Genilie, Iosif 395; despre Bucur 42
Genova, port 15; sardele de 301
Georgescu, Florian 8, 11, 12
Georgescu, George, dirijor 202
Georgescu, Ion, sculptor 171
Georgescu-Delafras, editor 204
Germană str. 144, 154
germani în Bucureşti 267, 272
Germania 144, 152, 175, 176, 177, 189, 206, 207, 210, 212, 249; atentatori instruiţi în 206; Hitler preia puterea 187; legionari refugiaţi în 207; războiul împotriva Uniunii Sovietice 208
Gerson, Iuda ben, 271
Geschichte des transalpinischen Daciens, planul Bucureştilor în 259
Geta, monedele împăratului 35
Ghencea, cartierul 243
Ghencea, cimitirul 140, 190
Ghencea clucerul, socrul lui Şerban Cantacuzino, trimis la ocnă 78
Ghencea, ştrandul 199
Ghenciu, aghiotantul lui bimbaşa Sava, împuşcat 118
Ghenea, neguţătorul de abale 302
Ghenovici Agop Hagi, armean 141
Gheorghe, fiul lui Grigore Miuleţu 102
Gheorghe grecul 268

Gheorghe Halepliul, Hagi, cumpără loc de casă 273
Gheorghe județul și pîrgarii adeveresc vînzare de prăvălii 302
Gheorghe postăvariul 256
Gheorghe preot călugărit 101
Gheorghe a Simei, neg. 56
Gheorghe, vor., trimis la ocnă, apoi executat 78
Gheorghe Ștefan v.v. Mold. 73
Gheorghiadis Ilarion episcop, sfătuitorul lui Tudor Vladimirescu 117
Gheorghie banul, ispravnic 336
Gheorghie băcanu, martor 300
Gheorghie cafegiul 281, 326
Gheorghița mărgelarul cumpără loc cu pivniță 359; ia cu chirie două tarabe 305
Gheorghiu, Ion 241
Gheorghiu, Marco, arendașul băii Mitropoliei 283
Gheorghiu, Ștefan, dulgher 174, 175
Gheorghiu-Dej, Gh. 216, 217
Gheorma, fiul lui Mihnea Stegarul, vinde prăvălii 306
Gheorma banul 256, 353; ctitoria 56; ucis 73
Gheorma post., 63; mrea lui 21, 56, 67
Ghergani, stejarul de la 23
Gherghe ceaprazariul, martor 280
Gherghe, fratele lui Ghine 56
Gherghe, tatăl lui Sima 56
Gherghely, fabrica de cărămidă 291
Gherghiceanu, circiuma 325
Gherghina, județul 89, 257, 333, 334, 359; „cartea" lui 303
Gherghița 268; ars de tătari 65; identificat cu „Cetatea Nouă" 52; meseriași și neg. strămutați din 288; reședință a lui Mihai Viteazul 65
Ghergoman grecul cumpără prăvălie 56, 268; întărit cu prăvălie 56, 333
Ghermano din Nyssa Capadociei 91
ghermesituri = țesături de mătase 111
„ghiara" de tras doagele 307
Ghica arbănașul 272
Ghica din Cernavoda, vinde case 352
Ghica, Alexandru vv. Ț. Rom. 99, 111, 122, 127; cazarma Alexandria făcută sub 128; descriere a Bucureștilor din timpul lui 327; întrevederea cu Anatol Demidoff 391
Ghica, Dimitrie casa 162, 339, 391
Ghica, Gheorghe vv. Ț. Rom. 74
Ghica, Grigore vv. Ț. Rom. 22, 75, 77, 78, 318; atribuțiile caimacamilor sub 337; prigonește pe Cantacuzini 78; ridică biserică 78
Ghica, Grigore II vv. Ț. Rom. 285; spital de săraci 96, 258
Ghica, Grigore III vv. Ț. Rom., prins de ruși 98
Ghica, Grigore IV vv. Ț. Rom 119, 120, 122, 132, 305, 307; guvernul lui 125; înlocuiește podinele de stejar prin piatră 368; reînnoiește hrisov pt. comp. bogasierilor 302; zidește palatul Ghica 275
Ghica, Ion 9, 135; la grădina lui Scufa 391; întemeiază „Frăția" 132; în comitetul ei de conducere 132; scrisoare către Vasile Alecsandri 391
Ghica, Matei vv. Ț. Rom. 97
Ghica, Scarlat vv. Ț. Rom. 99, 282; scutește de dări 348
Ghica-Budești, arh. 194
Ghiculeștii, așezarea 391; boierii 275; lăcașul 354; proprietățile 356; ridică chioșc 389; viile 318
ghimii = șlepuri acoperite, cu punte 137
Ghine, fratele lui Gheorghe neg. 56
Ghinea cojocariul 323; vinde loc de prăvălie 89
Ghinea, fiul lui Vasilii Potoceanul 89
Ghiorghie zaraful odabaș, martor 90
Ghitioara, ocnele de sare 45, 61
ghiulsuiu = apă de trandafiri 327
Giagoga, antrepozitele 185
Giani Manolache, vv. Ț. Rom. 98
Giani, unchiul lui Teodor Orășanu 117
Gigurtu, guvernul 207
gimnaziul: Dimitrie Cantemir 170; Gheorghe Lazăr 144; Matei Basarab 144; Mihai Viteazul 150; Gheorghe Șincai 170
Gin-ali, mare vizir 94
Giovanni, cofetăria 328
Girardin, Saint-Marc, prof., membru al Academiei Franceze, despre București 126
Girgiche = Gherghița 52
giubele 279
Giulea, întemeietorul sau stăpînul moșiei Giulești 255
Giulești, așezări străvechi 25, 26, 27, 35; aeroportul 198; cartierul 232, 255; moșia 256; săpăt. arheologice 11; stadionul 203; = Julești 22
Giuleștii din Deal 256, din Vale 256
Giuleștii-Domnești = Rudeni 256
Giura post., vinde loc de casă 318
Giurescu, maior 154
Giurescu, Const., istoric 172
Giurgiu 32, 47, 54, 67, 118, 137, 176, 290, 368, 375; biruința de la 65; cetatea 48, 52, 53; Coman bogasierul din — tăiat 98; diligențe de 315; drumul spre 32, 68, 70, 80, 250, 317; calea ferată spre 155; șoseaua 191; raia 16, 212; pașa de la 117; garnizoana turcă de la 74; bande turcești venite din 98; tancuri germane spre 207; părțile 49, vadul 16, 371
Giurgiu, raion 40
Giurgiu — Rusciuc vadul 40
Gîdea, căpitan, ucis 73
Gîrleanu, Emil 171
Gîrlița, pîrîu 19; afluent al Dîmbovicioarei, traseul 19, 21, 261
Gîrlița, str. 21
Gligorie, ceprăzariul domnescu 280, 319
Gligorie vel ban, ispravnic 337
Glina s., așezări străvechi la 25, 26, 27, 38, 90, 256, 257, 258
Glina Andronescului = Șerbănița = Glina Macri, așezare 256
Glina Filipescului = Glina Gherman 256
Glina Gherman, v. Glina Filipescului
Glina Macri v. Glina Șerbănescului
Glina Șerbănescului, v. Glina Andronescului 256
Glineanu Radu log., 90
Godea întărit cu sat 50
Godillot, Alexis, antreprenor francez 151, 344, 345, 381
Goga, Octavian 171, 175, 189, 313
Golășiea = Doctor Caracaș, sat 258
Goldoni comediile 110
Golescu, spăt. 94
Golescu vor., 309, 319
Golescu C. Alexandru zis Albu în comitetul de conducere a Frăției 132
Golescu, Dimitrie, casele lui 117; program cultural și de reforme politice 120
Golescu, Dinicu 125, 128, 346; înființează școală de fete 120
Golescu, G.A. zis și Negru sau Arăpilă, întemeiază „Frăția" 132, în comitetul ei executiv 132
Golescu, Iordache, vel vornicul obștirilor 260
Golescu, Ivașco vel vornic, întărit cu sat 256, 257; ocina lui 255; vinde sat 341
Golescu, Nicolae 136; liberal 152; în comitetul de conducere a „Frăției" 132; ministru dinlăuntru 134
Golescu, Ștefan în comitetul de conducere a „Frăției" 132; în guvernul provizoriu 133; în delegație la Constantinopol 136

Golescu, Zoe 310
Goleşti s., arestarea lui Tudor Vladimirescu la 118
Goleştii, aşezarea lor 313, 395
Gorceakof general, părăseşte Bucureştii 139
„gorganul" = movilă 17; artificială 39
Gorganul 62, 321; morile de la 272, 341
Gorganul, cartier, inundat 17
Gorganul, plasă 339; de Jos, de Sus plasă 353
Gorgăneanul Neagoe vinde casă 358
gorgănel 39; în mahalaua Mitropoliei 17
Gorghe, cumpără casă 335
Gorj, jud., plantare de castani din 392
„Gospodina", magazinele-restaurante 331
„Gostat", magazinele 308
Goştinari 117
gospodăria „Ferma Roşie" 26
Gottereau, Paul, arh. francez 161
goţii 37
„Govora", periodic al asoc. Deşteptarea 173
Gorun, Ion 171
Grama, grămăticul 91
Grama, zugrav, vinde casă 279
Grammont, cartier 163
granit din Belgia 373, pavare cu 373; dobrogean 373; calupuri 159, 234; pavare cu 373; din Franţa, pavare cu 373; italian 159, pavare cu 373; Scoţia 151, 159, pavare cu 373
Grant, mahala a Bucureştilor 9; piaţă în 382
Graven, lady, călăt. engleză 140
Graziadei, E., conte, concesiunea 159
grădina Arghiropol 394; de la Băneasa 390; Bărcănescu 394; log. Bellio 117; Botanică 393, 397; casei banului Nicolae Brîncoveanu 390; Costachi Cantacuzino 394; la chioşcul de la Capul Podului 105; casei Cezianu 398; Cişmigiu 21, 23, 144, 155, 158, 159, 161, 192, 234, 272, 286, 329, 340, 343, 346, 392, 393, 395; amenajarea 128; Costache Cornescu 395; Gheorghe Coşbuc 235, 397; palatului Cotroceni 397; de la curtea domnească 81; de la groapa lui Cuţarida 190; căminarului Dudescu 22; Eliade 391; post. Filip 252; casei Filipescu (Casa Universităţii) 398; I.A. Filipescu 394; de la Frăsineşti 389; Giuleşti 235, 397; Icoanei 19, pe locul bălţei Icoanei 19, 235, 274, 395; preotului Ilie Nicolae 395; Ioanid (Puşkin) 391; Kisseleff 394; aşezării de la Leordeni 395; fostei case Librecht (Casa Universităţii) 235; lui Iancu Manu 395; palatului de agrement al lui Mavrogheni 390, 391; mrei Radu Vodă 390; mrei Sărindar 390; mrei Sf. Spiridon Nou 390; metohului episcopiei de Rîmnic = Ateneu 273, 390; Mihai Bravu 397; publică de la „gropile" lui Ouatu 190; palatului domnesc 387, 388; Puşkin (Ioanid) 391; bis. Sf. Elefterie 390; bis. Sf. Gheorghe 304; din faţa str. Sf. Ilie 19; de la Teiu 391; sistematică din faţa Universităţii 397; zoologică 62, 387 parc, cu arbori şi arbuşti ornamentali 128; 23 August 225, 230, 234, 397; Nicolae Bălcescu 234, 365; Circului 234; Copilului 235; de cultură şi odihnă Herăstrău 12, 199, 235; Libertăţii 22, 68, 199, 212, 213, 240, 345, 356, 397; Naţional (de cultură şi odihnă Herăstrău) 12; fostului palat regal din Calea Victoriei 235; Tineretului 243, 398; Tei 230, 275
grădina (de petrecere) lui Barbălată 391; Bellului 391; Belvedere 397; Brăslea 391, 395; Castrişoaia (Warrenberg) 145, 391; Cuţitul de Argint 391; Deşliului 391; lui Spirea Gazotti 391; lui Giafer, v. Grădina cu cai 390; Giagoga 397; Grădina cu cai 19, 145, 390, 391; lui Hagi Ilie 391; Herăstrăul-Nou 397; Herăstrăul-Vechi 396; Leul şi cîrnatul 330; Liedertafel, v. grădina Stavri 396; Eliseul Luther 326; Mimi 145, 391; Coloseul Oppler 326; Oracici devenită Trocadero 391; Puţu cu apă rece 395; Raşca 396; Răcaru 184; Roata lumii 184; Roşianu 184; lui Scufa 391; Stavri (Liedertafel) 396; Suzana 330; La şapte nuci 391; Trocadero, fost Oracici 391; Union 396; Coana Victoriţa 184; Vila regală 397; Warrenberg sau a Castrişoaiei 145, 391, 396; lui Zdrafcu 397
grădinari 281; de la curte 387; patronul lor 288; — şefi în timpul lui Brîncoveanu 388
grădini 67, 387; accepţiunea cuvîntului 387; cu arbori exotici 389; cu duzi 387; de faţadă 244; pătrate stil italian 388; verticale 244
grădiniţe, numărul copiilor şi conducătoarelor 201
Grădişte s. nume slav 38
Grădiştea-Floreştilor, punctul 258
Grădişteanu, hanul lui 309
grădişti = popine 17
Grăjdana jupîneasa se judecă pt. moşie 258
Greaca, balta 47; cherhanalele 40; loc de pescuit 375
grec, explicaţia cuvîntului 268
Greceanu, Grigore serdar, teren dăruit de 311
Greceanu, Olga 10
Greceanu, Radu, cronica lui 91, 280, 302, 310, 369
Greceanu, Scarlat 111
Grecenii, s. = Greci 256
greci în Bucureşti 267, 268, neguţători 273, 375, 379
„greci cuţovlaşi" = aromâni 267
Greci s. = Greceni 256
Grecia 117, 208
Grecu, Constandin, vinde vie 67
Greenwich, meridianul 15
Gregoras Mitrofan, cronica lui 91
gresie din Belgia, din Franţa, pavare cu 373; din Scoţia 151
greva ceferiştilor din 1888: 173; 1918: 178; 1933: 186; cizmarilor 174; forestierilor 186; generală din 1920: 186; metalurgiştilor 178; minerilor 186; petroliştilor 186; muncitorilor de la Regie 174, 178; generală a lucrătorilor tipografi 173, 174
Grigore Alexandrescu, fabrică de pielărie 167
Grigore Antipa, muzeul de ştiinţe naturale 212
Grigore, mitropolit, cumpără loc de casă 318
Grigore popă, Safta logofeteasa, fiica lui 359
Grigorescu, Lucian 202
Grigorescu, Nicolae 170, 171, 239
Grigorescu, Vicenţiu 241
Griviţa, Atelierele C.F.R. 186, 188, 208
Griviţa, cartier bombardat 208
„Griviţa" cinematograful 230
Griviţa Roşie, comune subordonate 250
„groapa" lui Cuţarida 190; Floreasca 191, 224, 243, dispariţia 398; lui Ouatu 234, 364, 383; Tonola 234; Vergului 234; Ziduri 376
gropi de nisip şi pietriş 17
gropile lui Pipăilă 376
Grosul, Grigore, casa 360
Groyer = gruyère, caşi de 301
Groza, Petru, dr., gruparea 185, guvernul 215
Grozav, orăşan 56
Grozăveşti cartierul 17, 38, 159, 255, 257; de-Jos, de-Sus 255; complexul de cămine studenţeşti 255; centrala termoelectrică 234; codrii la 17, 23; podul 338; pompe hidraulice 158; uzina 159, 199, 200
Grozea Gligore cupeţ, vinde prăvălii 353
grupuri „maximaliste" 178
Gumelniţa, s., nume slav 38; faza 26, 27, 28, 29
„gura pieţii", localurile de la 330
gura „şanţului" 337

Gurbănești, arme și podoabe de la sciți 30
Gustav Adolf 70
Gusti, dr., morile lui 341
„Gutenberg“, întreprindere poligrafică 289
„Gutenberg“ periodic al asociaț. „Deșteptarea“ 173
guvernarea conservatoare 175; liberală 338
guvernul Dr. Petre Groza 215; general Rădescu 215; general Sănătescu 215; vremelnicesc 133, 134, 135

Habib, Iacob ben 271
„Hachette“, librărie în București 145
Hadir, nepotul lui Manole 270
Hagi Ali neg. 313
Hagi-Dina Tatiana = maica Timothea, ctitoră 355
Hagi-Moscu, bancă, falimentul 183
Hagi-Moscu Ion vist., casa 340
Hagi-Moscu Ștefan, căminar 168
Hagi-Vasilie, neg. 90
hagialic la Ierusalim 90
Hagiul, morile lui 342
haiducul Ioniță Tunsul 338
haine vechi 307
hala (halele) Amzei 155, de carne 19, 381; Centrale 155; de fructe 381; din Paris 155, de păsări 381; de pește 381; Ilie Pintilie, fost Matache Măcelarul 383; Obor 72, 360, 379, 380, 382; din Piața Mare fost Centrale 151, 381; Traian 87, 357; de antichități = hala păduchilor 381, cu bere, pe Calea Griviței 326 păduchilor v. hala de antichități 381 de sporturi de la Floreasca 230
Halep (Alep), Alexandru al II-lea în surghiun la 61
Halfa, Ienache, pah. 260
Halfon, Solomon, bancher 168
hamangiu = băiaș 283
Hamburg 145
Hamie, fost seimen împărătesc 281; ține cafenea 326
han = casă de găzduit și ospătat călători contra plată 308
Han, O., sculptor 202
Hanganu, casa 322
Hangerli, Const. vv. Ț. Rom. 252; domnia 107; moartea 99—100
Hangerli, Ruxandra doamna 111
Haniger, Carol, mănușar 310
hanul ridicat de Avramie, patriarhul Ierusalimului 311; de la mrea Doamnei Bălașa 312; Bălăceanului 313; Băltărețu 313; lui Beașcă 309; lui Burnaz 314; Castrișoaiei 312; lui Cazoti 313; mrei Cernica 314; Ceșmegiului 313; lui Chiriță 313; de la Cișmeaua Roșie 313; Cimpinencii 312; Colței 311; Constantin Vodă 80, 85, 312; mrei Cotroceni 313; Crețulescu 311, 313; Damari 313, Dedu = hanul Greceanu 312, 328; Dracului 309; lui Filaret 128, 311, 314, 391; Filipescu 310, 311, 312, 314; Franțescului 314; Gabroveni 96, 314; Galben (două, situarea lor) 31; Greceanu = hanul Dedu 312, 328; Gherman 314; Golescu 313; Grădișteanu 314; „Grecilor“ 311; Herișescu 314; Hillel 313; clădit de Ioanichie ieromonah și arhim. 101; lui Ioan Iliade 313; lui Ivanciu Gherasim 313; lui Înjugă-Urs 309; lui Manuc 149 = „Dacia“ 172, 270, 312, 313, 339; Mercuș 313; Mihai-Vodă 311; Mocanu 313; lui Mustakov 313; lui Naum 313; Nenciulescului 314; căpitanului Nicolae 314; lui Niculcea 313; Niculescu 314; Nou 310; lui Papazoglu 313; Pescarului 314; lui Piper 313; Piteșteanului 314; de pe Podul Mogoșoaiei 310; Popasu 311; lui Dumitrașco Racoviță, biv-vel vor. 312; lui Răducanu 309; sărdarului Răducanu Tircă 314; Roșu 309, 310 (două, situarea lor), 312, 314; Sf. Gheorghe 85, 308; Sf. Gheorghe-Nou 379; Sf. Ioan cel Mare 311; lui Simion Arnăutu 313, 314; Spiridon 314; Stavropoleos 355; Stăncescu 310, 311; Suditului 313, 314; Sutuleștilor 311; Șerban Vodă 79, 80, 98, 107, 281, 301, 303, 308, 309, 310, 323, 374, 379; Șerbănescu 314; lui Tănase 309, 312; cu Tei 310, 311, 313; Trăsnii 313; Urlă-n Sus 309; gheneralului Varlam 253; lui Fotache Vasilescu 314; Verde 310; lui Voica 309; Warlam 311; lui Zamfir (două cu același nume) 311, 313; Zlătari 8, 105, 301, 311, 312, 314
hanurile 74; dau numele lor mahalalelor 312; din București 261; decadența 314; descrierea 308, 314; epoca de culminare 312; locuri de siguranță 308; de margine = făgădău 310; mici 310; mijlocii și mici 313; știri despre 308
harabagiu = cărăuș 102, 279
Haralambie Nicolae colonel 149, 152
hardughie = clădire sau magazie mare, în stare proastă 111
Haret, Spiru, liceul 192, 200
Haret, Spiru, str. 161
harponul v. harpuna
harpuna = harponul, veche unealtă de pescuit 27
„Harry Hubert de Mervée Slade“, soc. belgiană 155
harta rusă a Principatelor 16, 256, 258, 266; rețelei rutiere a lui Balzano 128; Țării Românești 91, 259; Ungariei și a țărilor vecine din 1535: 259
Hartel = (Hartl) arh. 120
Hartingh general-maior 260
Hartl (Hartel) Joseph, arh. german 120, 123, 128, 373
harturghii = fabrici de hîrtie 111
Harvat spăt. 89
Hasdeu, Iulia, liceul 200
Hasdeu, P.B. 171, 172; originea Moșilor 379
Hațeg, munții 46
Haug, I., întreprinderea 291
Haussmann, bd. 196
havaet = taxă 287
havaetul calfelor 287; visteriei 305
havuzuri sau fîntîni țîșnitoare 199
hănișoare = hanuri mici 310
hănișorul de pe Podul Tîrgului de Afară 310, 311
Hărman s. 105
Hefft, A., arh. vienez, planurile 128
Hegel, W., sculptor 153
heleșteul bisericii lui Tircă 22; lui Șerban-Vodă 22, 32, 34, 68, 270
Heliade-Rădulescu, Ion 120, 133, 136; articole în lb. franceză 126; face parte din: comitetul de conducere a „Frăției“ 132, guvernul provizoriu 133; ministru instrucțiunii publice 135; se opune împroprietăririi țăranilor 135; dizolvă Comisia proprietății 136; refugiat la consulatul englez 137
Herăstrău, așezări străvechi la 25, 33, 38, 258; cariera de nisip, oase de mamut 26; chioșc 104; cîmpia 124; drumul spre 154; fîntîni 346; lacul 22, 190, 199, 331; parcul 12, 235; tezaurul de la 33
Herăstrău-Băneasa, regiunea 256
Herăști s. biserica 72
Herești, boierii 354
Herișescu, hanul lui 309
Hermannstadt = Sibiu 40
„Hermes“, fabrica 183
hermină = cacom 90; import de 273
Herodot despre: mulțimea albinelor 27; cînepă și in 28; geți 30
hidroterapie, instalații de 283, 284

High-Life, cafeneaua 327
Hilariopolis = București 145
Hillel, Manoah 169; hanul lui 309; lasă averea Universității din București 272
Hinăteștii s. 34
Hindustan, castele inferioare din 146
Hios, negustorul Iacob Paleologu din 60
hipodromul Floreasca 190, 196, 203
Hitler 206; preia puterea 187; creșterea puterii 189; gen. Antonescu aliat cu 208, planurile față de România 207; bombardarea Bucureștilor din ordinul lui 212
„Histria", film documentar 242
Hîncești, domeniul lui Manuc bei 270
Hîrlău, tîrg 46; Radu Mihnea moare la 69
Hîrsu, prăvălia lui 271
Hodobă (Hodopă), nume de persoană 257
Hodopenii s. = Otopeni 257
Hoffmann, Ulrich, prof. 392
Hohenzollern, Carol de, alegerea 152
Homocești = Bîrzeștii de Mijloc 257
Hörer, Franz, horticultor german 128, 392
Horia, tras pe roată 177
hortensii de la Brașov 311
hotarul Bucureștilor 254; Grecilor 67
hotarul cu Uniunea Sovietică 212
hotărîrea Consiliului de Miniștri cu privire la planul de sistematizare 242
hotel „Athenée Palace" din beton armat 166; mărirea lui 315; Brenner = Hôtel d'Europe 314; Ambasador 315; Avram 19; Bellevue 314, cofetăria 328; Boulevard 166, restaurantul 329; al lui I. Herdan 315; Capșa 315; al ceferiștilor 315; Dacia 271 = Hanul lui Manuc transformat în 313; d'Europe, primul hotel din București 314; Fieschi 314, 329; de France 166, 313, 314, 328, cafeneaua de sub 327; lui I. Herdan = Hôtel Boulevard 315; lui Donat Hugues 314; Lido 315; de Londres 314; Luvru 166; Național 314; Nord 315; de Pesth 314; des Princes 314; Princiar 328; Royal-Palace 315; Splendid 208, 315; Stănescu 315; de Vienne 314
Hôtel de Ville, casa orașului în orașele franceze 339
„hôtels particuliers" 161
hotelurile 314; bucureștene: categorii de clienți 315; numărul lor 315; prețurile 329; succesul lor 314; gen nou 315
Hotin 105
hribi de Rusia 301
Hriso, Popa Enache, via lui 319
hrisovul breslei cioclilor din Focșani 287
Hristache, via lui 319
Hrizea cantaragiul, are prăvălii 304
Hrizea vel vist., ispravnic 336, 337; morile 342; ocina 68, 256
Hrtschka = Rașca 396
Hugues, Donat, hotelul 314; restaurantul hotelului 329
Hulubei, Horia 201
Hunedoara, regiune 44
Hunter, William, călăt. englez 99; despre Mihai Suțu 281
Hurmuzaki, colecția de documente 172
Husein Kücük, mare amiral turc 107
Hüttemann, circul 310
Huverstrome, cafeneaua 281, 326

Iacob ben Habib 271
Iacob Deal, granit de la 159
Iacșa, căpitanul, cumpără livadă 322
Iakovenko, Ignatie, funcț. la consulatul rus 116, 252; despre: Podul Mogoșoaiei 368, populația Bucureștilor 266
Ialomița, jud. Piersica, moșie domnească 96; sate de moldoveni 267
Ialomița = Ialovnița, rîu 16, 25, 32, 38, 39, 46, 48, 108, 199, 255; cursul superior 200; gura 44, 47; podul Văleni 260
ialov = sterp, pustiu 38
Ialovnița = Ialomița, rîu 38, 39
Iamandi, Victor 207
Iana, soția lui Cega săimeanul 283
Ianache vel-căpitan 353
Ianache căpitanul, lasă Mitropoliei case 354, 370
Ianache sin Beșleaga, martor 369
Ianache ulierul 281
Ianachi cizmarul 278
Ianachi, clucer 326
Iancu 359
Iancu căpitanul, ctitor de bis. 97, 100
Iancu de la Călinești, căpitan, ucis 73
Iancu ovreiul, casele 271; vinde prăvălie 268
Iane, întărit cu jumătate pivniță 354
Iane băcanul, vinde băcănia 300
Iane căpitanul de scutelnici 358
Iane cupețul, hotărnicește vad 342
Iane de la Bucov, fiii lui 324
Iane, cupeț din Buzău 101; ctitor 355
Iane județul și cei 12 pîrgari 318, 354
Iane, nepotul lui Ghinea Matraca 90
Iane, pîrcălab ot Broșteni 257, 335
Iane postăvariul 256
Iane, vătaf 303
Iane zaraful 90
Ianina, negustorii din 109
Ianiu sandaciul 278
Ianiul, cojocar 279
Ianoș starostea, neg., hotărnicește vad 342
iarmurluce = mantale de ploaie 279
iarna din: 1875, 1917, 1954: 238
Iași 19, 77, 98, 105, 109, 130, 143, 150, 255; Adunarea obștească extraordinară din 123; corpurile legiuitoare la 177; iluminatul 124; incendiul din 1822: 120; încercarea de revoluție din 1848 la 142; Liszt si Barbu Lăutaru la 285; ocupați de ruși 122; Petru ceasornicarul din 280; „Propășirea" din 327
Iatropol, dr., membru fondator al Soc. rom. de științe 150
iaurgiu 353
ibn = ben 271
ibrice 326
ibrișin 279
ibrișingii 279, 302
I.C.A.R., fabrică de avioane 183
Icechim = Institutul de cercetări chimice 219
icre de Manciuria, import de 273
ideea națională, 130; democratică liberală 130; de unitate națională 138
ideile de reformă socială 137
Ieremia, Chița, soția lui 362
Ieremia al II-lea, patriarh de Constantinopol 63
Ierusalim 15, 87; descrierea 91; lavrele 361; „locurile sfinte" 139; obiceiul de a merge la — în hagialîc 90; Avramie, patriarh 310, 311; Dosoftei patriarh 285; Efrem, patriarh 96; Hrisant Notara, mitropolit al 91
Ignat, mitropolit 109
Ila preoteasă 94
Ileana s. 16, 37
Ilfov, județ 40, 45, 53, 111, 176, 181, 257, 319, 387; gorgane în 39; întreprinderi în 111, 276, 277, 291; ispravnicii de 371; moșia Fîntînele 260; parcul de la Maia 392; pîrcălabul de 47; postăvari în 67; sate: Fierbinți, s. în 108; Flocoși, s. în 90; de olteni 267; Radovanul, s. în 107;

coloniști sud-slavi în satele din 269; ungureni în 267
Ilfov, stăpîni feudali 40
Ilfov rîu, nume slav 38; = Elhov 39
Ilhov = Ilfov 38
Ilfovul și Vlașca, cnezatul 46
Iliadis, Dimitraki = Dumitru Iliescu 269
Ilie al lui Calabete, neg. 56
Ilie potlogari, martor 279
Iliescu, Dumitru, v. Dimitraki Iliadis
Ilina, fata lui Pană neg. 89
Ilinca Doamna, soția lui Antonie Vodă din Popești 89
Ilinca soția lui Manciu vătaf de măcelari 102, 360
L'Illustration, periodic din Paris 286; despre: bucătăria românească 328; incendiul din 1847: 130
imamea = muștuc 281
iminei = pantofi de saftian 279
iminigii, despre 279
„Imobiliara" blocul 185; din beton armat 166; societate 313
imobilul Nirescher 313; Török 326
„Imperial", cafenea 327
Imperiul Otoman, eliberarea creștinilor din 122; regimul din 18; relațiile economice cu 59
impozitul pe dividende, reducerea 293
„Imprimeria națională" = Cultura națională 183
Imprimeria Statului 291
incendiile, măsură împotriva propagării lor 306
L'Indépendance roumaine, organ liberal 171
independența țării, proclamarea 153
„indienele" 328
indienii, acrobați și scamatori 285
industria bucureșteană 221, 278, 292, 293, 294; alimentară 292, 294; chimică 218, 292, 293; de confecții 294; construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor 218, 293, 294; electrică și electronică 218, 293; „Industria electrică română", fabrică 183; „Industria fierului" 182; pielăriei, blănăriei și încălțămintei 294; poligrafică 294; textilă 218, 294
industrializarea Bucureștilor 182, 218; procesul de 181
industrii controlate de bănci 292—293
industriile între cele două războaie 183
inflația, oprirea 217
influența franceză 274
Ingigian Hugas, călăt. armean 18
„inginerul" domnesc 338
inscripția de pe locul unde au fost uciși muncitorii în 1918: 179
inscripții pe pecețile orașului București 350
instalatorii de gaz aerian, apă, canal și electricitate 286
institute de cercetări științifice 230, 240
Institutul de arheologie în casa colonel Macca 162; de bacteriologie 161, 171; de căi ferate 240; de cercetări balcanice și de bizantinologie 240; de seruri și vaccinuri „Dr. I. Cantacuzino" 201; de cercetări chimice 219; de chimie industrială al Universității 201; de cultură franceză 274; de cultură italiană 202; electrotehnic universitar 198; român de energie 201; pentru expertiza și recuperarea capacității de muncă 230; de Fizică, blocul 228; de fizică atomică al Academiei Republicii Socialiste România 239; complexul 230; francez de înalte studii în România 202; geografic al armatei 254, 261; geologic 161; Fredi Wahnig, cartograf-șef la 261; de inframicrobiologie 230, 240; de istorie al Academiei Republicii Socialiste România 10—11, 240; de istorie națională 201, 240; de istorie a Partidului Comunist Român, 240; de istorie universală 201, 240; de lingvistică în casa Alexandru Florescu 162; medico-legal = Morga 19, 161; de cercetări metalurgice (I.C.E.M.) 230; de petrol și gaze 240; Proiect-București 243; de proiectări miniere (I.P.R.O.M.I.N.) 230; de la mrea Sf. Apostoli 150, 267; central de statistică 201; de studii economice Vladimir Ilici Lenin = Academia de înalte studii comerciale 192; experimental pentru cultivarea și fermentarea tutunului 201
institut litografic 286
insulele Dîmboviței 19
insurecția armată 211
insurecțiile naționale poloneze, înăbușirea 274
intensificarea muncii, izvor de cîștig 293
Internaționala a II-a 173; a III-a: afilierea Partidului Comunist din România la 186
intrarea Broaștei 363; Brotăceilor 363; sergent major Valenciuc Octavian 378; Stufului 376
inundația din 1864: 18
investiții în acțiuni social-culturale 350
Ioan, cnezatul lui 46
Ioan II Comnenul, monede de la 39
Ioan croitoriul 102, 354
Ioan de Kükülö (de Tîrnave), cronica lui 47
Ioan lumînărarul 102
Ioan jimblarul 304
Ioan Neamțul, neguțătoriu italian 273
Ioan șălaru 100
Ioan Vodă cel Cumplit = Ioan Vodă cel Viteaz 60, 270
Ioan I Zimisces, monedă de la împăratul 39
Ioana, fiica jupînesei Maria Leundăroaia, moartea ei 97
Ioana, soția lui Neagoe Gorgăneanul 358
Ioanichie, ieromonah 267; arhimandrit 101; mitropolit: zidește han 309, 311; ctitoria 355
Ioanid, George, librar și editor, moartea 166
Ioanid, librăria 145
Ioaniții, diploma 40, 45, 46
Ion, feciorul Neaniului din Muți, vinde loc de casă 318
Ion, legătoriul de cărți 282
Ionașcu, Ion 8, 11, 12
Ionescu, Enache 8
Ionescu, Gheorghe, cofetărie 328
Ionescu, Grigore, arh. prof. 10, 12, 230
Ionescu, Nae, conferențiar 203
Ionescu, Ștefan 9
Ionescu, Take 171, 174, 175, 313; moartea 185
Ionescu de la Brad, Ion, ing. agron. 135
Ionescu-Gion, Gh. 8, 12, 42, 49, 65, 267, 309, 341, 345, 360, 379
Ioneșor Carabet Hagi ot Popa Ruusul, bogasier 302
Ioniță cumpără casa cu pivniță 324
Ioniță Pitaru, via lui 319
Iordache clucerul, cumpără pivniță 324
Iordache vel post., ispravnic 336
Iordache protopop 354
Iordache, restaurant 329
Iordache vătafu za măcelari 287
Iordache vor., schimb de pivnițe 323
Iordache, zăbunar, martor 279
Iordan (Bobotează), împărțirea bacșișurilor în ziua de 284
Iorga ceprăzarul, Dedul ceprăzarul fiul lui 280
Iorga al Mantii, vinde căscioară 273
Iorga, Nicolae 8, 10, 11, 13, 42, 171, 172, 174, 201, 204; guvernul de tehnicieni 187; asasinarea lui 207
Iorga vel-sluger, caimacam 337
Iorga stol. 89
Iorga, staroste 306
Iorga, vătaf za cupeți 89, 287
iorgane = macate sau cuverturi de pat 279
iorgangii 279
Iorgu starostele, neg. 89

Iosif călugărul = popa Ivașcu 356
Iosif sticlarul 302; feciorul lui Daniil ovreiul 271; face casă 271
Iosif, O. St. 171
Iova, fiul lui Andrei 50
Ipătescu, Ana 135
Ipsilanti, aga 98
Ipsilanti, Alexandru, vv. Ț. Rom. 34, 103, 110, 252, 273, 317, 325, 327, 344, 353, 358; breslele 288; „carte" pt. stărostia de astaragii 302; case clădite de 369; chioșc ridicat de 346, 389; crucile 254; înființează cișmele 346; confirmă venitul vinăriciului 387; întărește vinăriciul 319; ia măsuri de ordin edilitar 251; petrecere organizată în cinstea lui 389; Raicevici preceptor al copiilor lui 343; Sulzer secretar la curtea lui 259
Ipsilanti, Alexandru, conducătorul Eteriei 115, 116; la Colentina 117; fuga lui în Transilvania 118
Ipsilanti, Constantin, vv. Ț. Rom. 107, 108, 283, 341, 371, 389; hrisovul din 1803: 306, din 1804: 103; mazilirea 107
Isar Panaiote, neg. 56
Isep 271
Iser, pictor 171, 202
isnaf = breaslă 287
Isocrat, cuvîntările 91
Ispirescu, Petre 171
Isprăvnicia dă Ungureni 267
ispravnicii scaunului 91, 336, 337, 338
ispravnicul, prima mențiune 335
Istanbul 181, 281
Istera (Esther), soția lui Daniil 271
Istrati mare vor. 100; ridică biserică 363
„Istros", periodic 204
Istfan, crucea lui 67
Italia 140; Const. Cantacuzino, stol. în 388; Eufrosin Poteca bursier în 120; arbori și arbuștii ornamentali aduși din 128; granit din 373; macaroane de 301; se alătură Triplei Înțelegeri 175
italieni în București 267, 273; neguțători 273, 379
I.T.B. fost S.T.B. 225; blocul 225
Iuda ben Gerson 271
iuft, import de 273
Iulia Domna, monede ale împărătesei 35
Iulian Apostatul, monede de la împăratul 37
iuncăr = aspirant de ofițer 124
Iunian, Grigore, gruparea 185
Iustinian împărat, monedă de la 39
Ivan sin Bogdan sîrbul 362
Ivan dascălul 370
Ivan, căpitan ucis 73
Ivan cel Groaznic 57
Ivan popă, martor 354
Ivan de la Silvestru, preot, martor 354
Ivan barbir 283; averea 278; văduva lui 57
Ivanușka, muscal imortalizat de Caragiale 273
Ivașcu popă = Iosif călugărul 356
Ivănescu, parcelarea 190
Ivir, lavră la Muntele Athos 357
Ivireanu, Antim 86, 91, 94; ctitoria din București 300; cumpără pivniță, prăvălii și han 311; dăruit cu loc 356; însemnare autografă 301
Izlaz, Cîmpul Regenerării din 133
Izvor, cartier 17; mahala 21; stradă 140, 155; ștrandul 26
izvor, de ape minerale din București 155; feruginos 21
Izvorul Tămăduirii, hram 105

îmbrăcăminte cu caracter: apusean, oriental 286
împietri (a) = a pune pietre de hotar 334
împroprietărirea țăranilor 133, 135, 147, 143
„încercarea puterii" 380
închisoarea Văcărești 254
„Îndreptarea", organ averescan 203
„înecul" din 1805: 341
înființarea gvardiei naționale, steagului național 135
„Înfrățirea între popoare", cinematograf 230, 365, 385
Înfundătura ceairului 375; Vaselor 374
„Înger", restaurant 329
înghețată 307
Între Gîrle, str. 19, 21
întreceri cavalerești în mînuirea armelor 70
întreprinderea M. Botez 291; de bere 290; I. Haug 291; de luminări de ceară albă 290; metalurgică Ehrhard Wolf = Uzinele „Steaua Roșie" 152, 292; de mezeluri 290; de paste făinoase 290; produse prefabricate „Progresul" 295; poligrafică „Gutenberg" 289; de postav a marelui vorn. Niculae Bălceanu 290; Rășcanu 291; de spălătorie, curățătorie, boiangerie „Nufărul" 289; „Tehnica lemnului" 295; „Weigel" 291 întreprinderile de asigurări 217; bancare 217; bucureștene: forța motrice 293; producătoare de cărămizi și țiglă 183; de deservire a populației 289; industriale 217, 218, 294; de oglinzi 183; miniere 217; producînd săpun 292; de transport 217
întrunirile în epoca neutralității (1914—1916) 313
învățămîntul bucureștean, elementar, mediu, superior 238

Jacquard, țesătorie 182
Jalea I. 202
Jamaica, rom de 301
Japonia se alătură Triplei Înțelegeri 175
jder, blană 302
Jebeleanu, Eugen 241
Jeltuhin, Th. Petru 122
jicniță, v. jitniță
Jidova, drum prin 34
Jii, rîu 267
Jilava, com. 237, 259; așezări străvechi 25, 39—40; Bumbăcăria românească 295; cazematele fostului fort 207; combinatul de cauciuc 219, 221; industrie de articole de cauciuc de la 183; asasinatele de la 207; Filimon Sîrbu împușcat la 210
jilț din palatul Mogoșoaia 84
jimblari, despre 279
jimblă albă cu drojdii de hamei 280
Jipa vel portar, dăruit cu loc 367
„jirebia", unitate tip 321
jitnița domnească 19, 321, 358
jimblăria vel-pah. Manolache 279
Jobin, francez, vinde pălării 286
joc al călușului 380
„jocuri de artificii" 389
Joia Moșilor 380
Joița, soția lui Stoian băcanul 305
Joița, văduva marelui ban Ștefan Văcărescu 258
Jos războiul = România muncitoare 177
Jourdain, Fr. despre bucătăria românească 328
„Jubileu", berărie 326
„La Judecător", restaurant 329
județul 333, 339; alegerea 333; atribuțiile 334; realegerea 334; și pîrgarii: 333, veniturile 335; suprimarea 92
Julești = Giulești 22
Jung, Friedrich, căpitan, planul Bucureștilor 139, 261, 313, 374, 375, 376, 391, 394
Jupaniotu, via lui 319
jurători 336
Justinian, patriarh 101

„Karaghioz", joc de păpuşi 380
Karavelov, Liuben, revoluţionar bulgar 269
Kazoti, Atanasie, serdar, grădina 391
Kervan seray (Kirvan seray) = locul, clădirea unde trag caravanele 96
Kiev, export de vin la 273; Constantin Ipsilanti la 107
Killinger, Manfred von 211
Kisselef = Kisseliov, Pavel, general 122, 123, 124, 125, 254, 338; întrebuinţează l. franceză în corespondenţa oficială 126; plecarea 127; statuia 127
Kisselef şoseaua 23, 123, 128, 144, 145, 159, 161, 163, 195, 199
klafterul, un fel de stînjen 260
Knappe, Carol, lămpile cu ulei de rapiţă ale lui 141
Knechtel, W., director al grădinilor publice 393
Kogălniceanu, Mihail 130, 138, 148, 177, 291; combate proiectul de lege rurală 147; ministru de externe 153; statuia 202
Kohn-Abrest, Frédéric despre Bucureşti 157
Κονφέτα, cofeturi cf. italianul confetto 327
Kontinental Oel soc. 207
„Korber şi Mann", fabrică 182—183
Kosman, restaurant 329
Kotzebue, Gh. de, consul rus 134, 136
Kraus, cronicar transilvănean, despre răscoala seimenilor 73
Kretzulescu, D., col. 149
Kretzulescu, Nicolae dr., fost prim ministru 150, 151
Kreuchely, consul prusian 260, 266, 344
Kristofi, Spiridon, doftor = Spirea 102, 351
Kronstadt = Braşov 40
Kuch, A.C., consul prusian 125
Kuciuk-Kainargi, tratatul 94, 99, 100, 103, 104, 107, 109, 259
Kükülö, Ioan de, cronica lui 47
Kunish, Richard, despre Bucureşti 259
kupiti = a cumpăra 300
Kuşnikov senator 109
Kutuzov, general, scrisoarea lui 109

Labirint str. 19
lac pt. ceruit scîndurile 301
lac cu stînci artificiale, amenajarea 392
lacul Adînc 21, 22: vie la 67; Antim 22; Băneasa 22; Cernica 22; Cişmigiului = lacul lui Dura neguţătorul 21; Dudescului 21, 22; Dura neguţătorul = balta Cişmigiului 19, 21, 22, 128; de la Filaret 21, 22; Floreasca 22, 39; Fundeni 22, 60, 243; Herăstrău 22, chioşcul 389; Icoanei 22; Mogoşoaiei 22; din parcul Libertăţii = lacul Filaretului 173; Sf. Elefterie 22; Snagov 237; de la Străuleşti 243; Suţului 22 = balta de la Carvasara 19; Tei 22, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 39: asanarea 199; vechiul drum la 196
Lacul Tei, bd. 195, 196
lacuri, asanarea lor 199; salbă de 243; zona 244
Lagarde, călăt. francez 99, 283, 390
Lahovari, Ion, casa lui 162
Laic-Vodă = Radu I vv. Ţ. Rom. 7
Laiotă Basarab = Basarab cel Bătrîn, vv. Ţ. Rom. 52; către braşoveni 300
Lalanne, Léon, ing. 170
„La Leu", restaurant 329
Lambrino, Manolache, mare clucer, aşezarea sa 322; soţul domniţei Bălaşa 100, 271, 302; dăruit cu stînjeni de livadă 322
Lamina, Gheorghe, cumpără prăvălie 268
lampadare 234
Lancelot, călăt. pictor francez 144, 313, despre: Bucureşti 145; numărul ţiganilor 275
Langeron general, despre pop. Bucureştilor 266
„lanţuri" distracţie la Moşi 380
Lapedatu, Alexandru 11
Lares, soc. românească 198
„Laromet", uzina metalurgică = uzina de laminate neferoase 182
Lassalle, Ferdinand 144
Laţco, Raţ, primeşte cu embatic loc de casă 390
Laurençon, francez 257
Laurian, August Treboniu 130
lavra Ivir de la Muntele Athos 357
lavre, metoşe ale marilor 361
Laybach (Ljubliana) întrunirea monarhilor la 116
Lazăr, Apostol, neg. 89
Lazăr, Gh. 110 = Lazer, ing. 110; planurile şi măsurătorile lui 260; statuia 171
Lazăr, gimnaziul 144; liceul 192, funcţionează la Sf. Ecaterina 176
Lazăr, Nicolae 266
Lăcusteanu, maior 135
lămîi de seră 395
lămpi: cu arc voltaic, pe străzi 159; cu petrol, cu ulei de rapiţă 141
Lăncrănjan, Ion 241
lăptăriile 330
Lăpuşneanu, Alexandru, vv. Mold. 57; ceasurile lui 280; comandă leagăne 280
lăuta 284
lăutarii 283, 284
leagăne trăsuri particulare 280, 282
Leahu, Val. 8
Leca, arbănaş vinde loc de casă 273
Leca, plăcintaru 280
Lecca, maior, cîştigat de complotişti 149
Lefter, vor. cumpără vie 320
Lefter = Elefterescu, cofetăria 328
legatul cărţilor 289
legătură de cărţi 282; englezească, franţuzească, românească, turcească 282
legătorii de cărţi 282
legea administrativă din 1864: 149; braniştei 23; comunală din 1864: 378; prelungirii contractelor de închiriere 191; conversiunii datoriilor agricole 187; electorală 148, din vremea lui Cuza 276; pentru protejarea industriei naţionale 147, 166, 167, 289, 291; generală a învăţămîntului 150; învoielilor agricole 173; rurală 147, 148; pentru scutirea vamală a tananţilor 291
legiuirea lui Caragea 1818: 110
legiunea a XI Claudia, cărămidă cu stampilă 34
Lehliu, raion 30, 37
Lehliu, Dumitru 360
Leipzig = Lipsca
Leiţa din Bucureşti, reclamaţia ei 98
Lemaître, Louis, uzinele 151, 155, 167, 292; conflicte de muncă 293
lemnari 281
„lemnăria domnească" 321
„lemnele" prăvăliei 305, 337
Lenin, I.V. 45, 175, 178, 378
Lenin, raion, com. subordonate 259, 318
Lenş, familia boierească, originea 274
Lenş, Filip, poreclit „cîrciumarul" 120
Leoatei, apa 111
Leon, Tomşa, vv. Ţ. Rom. 70, 78, 251; aşezămîntul solemn 69; „birul moldovenesc" 267; crucea lui 34, 59; dăruieşte un loc şi deal de vie 318; mişcarea împotriva grecilor 69; pune de strică mori 341; primeşte pe Paul Strassburgh 23; mazilirea 23
„Leon şi Mandrea", fabrica de încălţăminte 291
Leonard, N., artist de operetă 203
Leonard, portarul 358; casele 369

Leordeni 199 = Leurdenii = Furduești 259; așezarea de la 395; pivnița lui Leca Rudeanu 324; lacul 243
Lepădat ceaușul 287
Lepetit, arh. francez 128
Lesbos = Mitilene, insula 98
Lescalopier, Pierre, călător parizian 57, 62; despre București 54, 60; bis. luterană 272; originea și l. românilor 61; „poduri" 368; spre Bran 61
leși = polonezi 274
letopisețul cantacuzinesc 80
leul, devalorizarea 350
Leul, monumentul 177
„Leul de aur", birt 329
Leundăroaia, Maria, jupîneasă, moare de ciumă 97
Leurdeanu, Stroe vor. 78; casa lui 84; condamnarea la moarte 78; fuge în Ardeal 78
Leurdenii = Leordeni = Furduești s. 258
„levănțică" 307
Levin, Pecena arh. 388
Lewski, Vasile, revoluționar bulgar 269
Leyvraz, Louis, horticultor elvețian 392
Leyvraz, Samuel, hort. elvețian 392
libertatea comerțului pe Dunăre și Marea Neagră 306
librăria Danielopol, Hachette, Ioanid, C.A. Rosetti — Winterhalder, Socec 145
Librecht, directorul poștelor, casa lui 152
Lica, mama lui Sima 56
liceul Dimitrie Cantemir 192; Mihail Eminescu = Titu Maiorescu = școala medie nr. 7 „Ion Luca Caragiale" 192, 200; Spiru Haret 192, 200; Iulia Hasdeu 200; Lazăr 23, 143, 161, 192; Mihai Viteazul 192; Titu Maiorescu = Mihail Eminescu 192; Gheorghe Șincai 192, 193, 232; Aurel Vlaicu 192, 200
Lichiardopol, Ion 8, 66
lichior Anise de Bordeaux, Curaçao, Extrait d'Absinthe, Maraschino, Parfait d'amour 301
licitație = „cochii vechi" 282
Lido, blocul 200; ștrandul 199, 200
Liga muncii, constituirea 186
limba greacă, înlocuirea ei 125; franceză, limba societății înalte 125; națională, desăvîrșirea ei 128
Linchou, neg. francez 274
Lindley, W., antreprenor englez 158
linia de centură a forturilor 16, 25, 254, 255, 258
linia ferată București-Giurgiu, construirea 151
liniile telegrafice, primele 286
Liov, mare centru galițian, negoț cu 57
lipie specialitate de panificație 343
lipieri 280
lipovenii „scapeți", așezarea lor 273
Lipsca = Leipzig, mărfuri aduse de la 89, 94, 304, 305, 361, 374
„Lipscani", restaurant 331
Lipscani str. 56, 134, 170, 217; magazinele 184
„lipscănie", marfă de 304
lipscanii, negustori 279, 300, 304
Liszt la Iași 285
„Literatorul", organul cenaclului lui Al. Macedonski 171
literatura românească, dezvoltare 128
litografia lui Eliad și Bilitz 286; lui George Venrich 286
Litovoi, voievodatul 46
Liver casap 303; cumpără ocină 279; întărit cu ocină 352
Livadia, înțelegerea principială de la 153
livezi 67, 317, 321; bucureștene, primele mențiuni 321; livada domnească 67, 321, 322; livedea cu duzi 322, mică cu duzi 322; livedea lui Filaret 391; la Lacul Adînc 67; livada lui Manolache Lambrino 322; de la mrea: Plumbuita 321, Radu Vodă 342; înecate 336, Văcărești 322; preotului Nanu 356; livezile orășenești 322; livedea sacagioacei 322; livada Văcărescului sau Văcăreștilor 322
Lînăriei str. 21
Ljubliana = Laybach 116
localul Bazaca 340; Mircea 325; Tripcovici 325
localuri de taifas, schwartz și joc de biliard 184
localurile din „gura pieții" 330
„locantele" 329
locotenența domnească 136, 152
„locuințe ieftine" case tip 190; individuale 225
locuințe pt. oamenii muncii, cifre 226
locuințele lucrătorilor 292
locul „drept Cărămizii" 17; Farmazonului 384; lui Procopie 384; Sfatului 384; unde se frînge fierul 304
locuri de plimbare 391; de tîrg 378; pe unde se putea intra sau ieși din oraș 253
„locurile sfinte" de la Ierusalim 139
Locusteanu, Petre, Str. = Lupea Gîrliței = Str. Gîrliței 21 „loggia" palatului de la Mogoșoaia 82
Loiz clucerul vinde vie 319
Lolea arnăutul, casele lui 272
Londra 313; British Council din 274
longe = adunarea generală a membrilor breslei, 287
lospe de sare 379
„Lot" companie poloneză 198
Lovcea, oraș cucerit de ruși 267
Loverdo, I. 9
Lovinescu, Horia 241
Luca, Fănică 285
Lucaci, Vasile, preot 175
Luccari, cronica lui 47, 50, 62; despre București 44, 269
„Luceafărul", cinematograf 230
„Luceafărul", periodic 241
Luchian Ștefan 171, 239, 364
lucrări edilitare 198
lucrătorii industriali 292; manufacturieri 112; tipografi: greva generală din 1888: 173
„Lucrătorul român", organul asoc. lucrăt. din România
„lude" = unitate fiscală 117, 120, 271, 302
Lüders, general rus 137
Ludescu, Stoica, log. 306; trimis la ocne 78
Ludolf, Const. de, despre pîine și bucătari 342
Ludovic cel Mare regele Ungariei 47
„Lumea nouă", oficiosul Partidului Social-democrat al muncitorilor din România, 174; despre accidentele de lucru 292
„Lumen" fabrica de becuri electrice 182
„Lumina" lui C. Stere 176
lumina electrică 159
„lumina" podului 337
luminatul Bucureștilor 120, 124, 155, 199; cu lămpi 141
lumînărari 280, 282; patronul lor 288; domnești 282
lumînări de spermanțet 301
Luna Bucureștilor 8, 12, 13
lunca Dîmboviței, grădini și locuri de petrecere 391; Dunării 23, 25
Luncavăț, rîu 44
Luncheon-bar 331
luneta meridiană mare de la Filaret 15
„lungoare" = tifos 94
Lungulеț s. = Șanțu 103, 337
Lupea Gîrliței = strada Gîrliței 21
Lupeasca, s. 38
Lupeasca, com. 191
„Lupeni 29", film 242

Lupeștii, s. 251; incorporat 257; codrii 23; deal, vie pe 281, 317
„Lupta", gazetă 204
„Lupta de clasă", periodic socialist 203; tipărirea 209
Lupu dascălul 91
Lupu paharnicul Mehedințeanul tras în țeapă 69
Lupu, Ion neg. 311
Lupu, N. dr. gruparea 185
Lupul aprod ot București 335
Luterană str. 87, 155
Luther, fabrica de bere 155, 290, 326
Luvru, magazin general 167
Luvru, muzeul 195
Luzana = Suzana 330
Liov 79
Lydda 198
Lyon, mașinile 290
Lyric, sala teatrului, întruniri în 172
Lysimach, tetradrahmele lui 33

Macarie, patriarh al Antiohiei 71, 273
Macarie, schimnicul = Mihail Băbeanul 358
macaroane de Italia 301
Macca, cafenea 327
Macca, col., casa 162
Macedonia, Filip al II-lea, rege 33; institut pentru aromânii din 150; ofensiva generalului Franchet d'Esperey în 177
Macedonski, Al. 171; despre grădina preotului Ilie Nicolae 396
Macedonski, Dimitrie, adjunct al lui Tudor Vladimirescu, frate cu Pavel 114
Macedonski, Pavel, eterist 114
macellarius = măcelar 303
Mackensen, mareșal 176
„machina" hidraulică 303
Macrinus, monedele împăratului 35
Madera, vin de 301
Madgearu, Virgil, ucis 207
Maer sin David Dristorean 272
magazia de piatră a lui Grigore Grosul 360
„magaziile" pescarilor 343, 344
magazinele cu autoservire 308; de cafea și ceai 184; „Gostat" 308; — restaurant „Gospodina" 381; „Romarta" 308; standard 185; vieneze comparate cu cele de pe Lipscani 305
magazinul „Căminul" 308; „Confecția" 312; Magazinul General 167; „Polar" 308; „Unic" 301; „Victoria" 311
Magazinul istoric pentru Dacia 130
Magheru, Gh. 186; în comitetul de conducere a „Frăției" 182; citește Proclamația 134; în guvernul „vremelnicesc" 134; la Sibiu 137
„maghistrat" = primărie 338
magistrala EST-VEST 243; NORD-SUD 226, 243, 373
magistralele 867
mahalaua Aga Niță = bis. Aga Niță = Sf. Vineri 357; scindată în 3: Amzei, bis. Albă, popii Dîrvaș 364; Antim 19, 44, 98, 363 = Popa Ivașcu 356; Anton 355; Apostol 356; armenească 270, 314, 361; Arhimandritul — Sf. Apostoli = Tîrnov = Dudescu 356; Batiștei 118, 124 = Mănciuleștilor 360; Bălăceanului = Sf. Dumitru = Bisericii de jurămînt 354, 357, 364; Bărbătescul 358; Brezoianu 357; bis. Agăi Niță = Aga Niță = Sf. Vineri 358; scindată în 3: bis. Albă, Amzea, popii Dîrvaș 364; bis. Albă zisă și „ot Schitu" (Maicilor) sau „din Postăvari" 354; bis. Dintr-o Zi 354; bis. Doamnei 354 = Popa Istratie 356; bis. Foișor 345; bis. Grecilor 353, 354 = Greci 361; bis. Ienei 354; bis. de jurămînt = Sf. Dumitru = Bălăceanu 353, 354, 357; bis. de la Stejar = Stejarul 363; bis. Sterpul 333; Boteanul 358 = Brazi 359, 363; Brazi = Boteanul 359; Broșteni 21, 100, 251, 288, 363 = Slobozia domnească 362; Caimata 363; „Călicească" 369; Cara-Papaz = Popa Negru 356; Cărămidarilor 360 (mahalalelor Cărămidarilor 360); Cărămidarii-de-Jos 22, 87, 322, 376; Ceauș David 358; Ceauș Radu 358; Cișmelii lui Mavrogheni 314; Colțea 273, 301, 312, 357; Cozma 356; Crețulescu 357; Curtea Veche 361; Dealul Spirii-Nou 364; Delea 358; Delea Nouă 364, 391; Dichiu Tirchilești 357; Dobroteasa 359; Domnița Bălașa din Prund 364, scindată în două: Domnița Bălașa și Sf. Nicolae din Prund 364; Dracului 363; Mahalaua Dracului, tablou de Luchian 364; Dudescu 21, 357 = Tîrnov, Arhimandritul, Sf. Apostoli 356; Filaret 356; Fîntîna Boului 318, 363; Foișorului 363; Flămînda 253, 281, 362; Fraților 359; Ghencea 328, 358, 359; de lîngă drumul Giurgiului 251; Golescului 357; Gorganului 363; Grecilor 79 = bis. Grecilor 361; Grozăvești 22; Hagiu 357; hanul Colței 360; hanul Constantin-Vodă 312, 360; hanul Filipescu 312, 360; hanul Grecilor 312, 360, 361; hanul Sf. Gheorghe-Nou 312, 360, 361; hanul Sf. Ioan cel Mare 312, 360; hanul Stavropoleos 312, 360; hanul Șerban-Vodă 312, 360; hanul lui Zamfir 312, 360; hanul Zlătarilor 312, 360; Iancului 359; Izvor 21; Lipscani 361; Lucaci = Totoescului 358; Manea Brutaru = Popa Radu 355, 360; Manu Cavafu 361; Mavrogheni 357; Măcelarilor = Scaunelor = Săpunarilor 360; Mănciuleștilor = Batiștei 360; Mătăsari 302, 322; mrei Tîrnov 251; Mihai Vodă 357; Mitropoliei 17; Mîntuleasa 271, 359; Moldovenii 361; Negustori 361; Nouă pe Podul Calicilor 364; Oborului 361; Oborul Vechi 124, 345; Olari 124, 271, 360; Olteni 23, 361; Oțetari 360; Pantelimon 354; Pitar Moșu = Pităresei 360; Pităresei = Pitar Moșu 361; Podul Calicilor 363; Podul de Pămînt 363; popei Anghel 356; popii Cozma 312; popii Dîrvaș (scindată în mah. Biserica Albă și Amzea) 364 = mahal. post. Firu 356; popei lu Gherghe 356; popa Hierea (Fierea) = Sibilelor 355; popa Istratie = mahal. Biserica Doamnei 356; popii Ivașcu = Pitar Moșu 322, 356; popei Mantii 356; Popa Nan 302, 322, 345, 355; popa Negru = Cara-Papaz 356; popa Petre 356; popa Radu = Manea Brutaru plasa Podului Mogoșoaia 355, 360; popa Radu plasa Gorganului 355; popa Rusu 356; popa Soare 271, 355; popa Stoian 356; popa Stoica 356; Popescului 97, 358; Postăvarilor 66—67, 111, 251; post. Firu = Popa Dîrvaș 356; Poștei Vechi 362; Precupeții Noi 361, 364; Precupeții-Vechi 361, 364; Protopopul = Oltenilor 357; Prundul 357; Radu Vodă 116, 357; lu Rahni 359; Răzvan 314, 358; Săpunari = Scaunelor 19, 90, 271, 274, 280, 334, 379 = Măcelarilor 360; Sărindarului 354; Scaunelor = Săpunarilor 19, 279, 303, 309; Scaunelor-Vechi 343; Scaunelor pescarilor 360, 374, 379; Schitu Măgureanu = Cișmigiu 354; Schitu Maicilor 355; Scorțarului 80, 370 = Șerban Vodă (Cantacuzino) 361; Sf. Apostoli 19, 21; Sfeti Dimitrie = Bălăceanului 354; din jurul mrei Sf. Ecaterina 67; Sf. Ecaterina 354; Sf. Elefterie = Sf. Lefter 253, 318, 354; Sf. Gheorghe-Nou 312, 353, 374, Sf. Gheorghe Vechi 306, 318, 324, 353, 369; Sf. Ilie 21, 355; Sf. Ion Moși 361; Sf. Ion Nou 354; 369; Sf. Nicolae Șelari 89, 354; Sf. Sava 303, 344, 353;

Sf. mănăstiri Sărindar = Sărindarului 103; Sf. Spiridon-Nou 354; Sf. Spiridon-Vechi 354; Sf. Ştefan 355; Sf. Ştefan (a doua oară: în jurul bis. Cuibu cu Barză) 355; pe lîngă mrea Sf. Troiţa 67, 251; Sf. Vasile 355; Sf. Vineri 314, 354; Sf. Vineri = Aga Niţă 358; Sf. Voivozi 355; Sibilelor 354; Silvestru 124, 358; Sîrbi 361; Slobozia Domnească 364, 374 = Broşteni 362; Staicul 358; Stavropoleos 355; Stejarului 280, 281 = bis. de la Stejar 363; Stelea 357; Şelari = Sf. Nicolae din Şelari 361; Şerban Vodă 357 = Scorţarului 361; Tabacilor 282, 359; Tirchileşti = Dichiu 357; Tîrgul de Afară 361; din jurul mrei Tîrnov 67; Tîrnov = Arhimandritului = Sf. Apostoli = Dudescu 356, 364, 370; Trîmbiţaşilor 362; Troiţă (alta decît Sf. Troiţă) 355; Totoescului 370 = mah. Lucaci 358; Udricanului, Udricani 361; Vechilor Scaune de carne 337; Vergului 357; Visarion 355; Vişinei 363; Vlădica 356; Zlătarilor 89, 312, 359
mahalaua, scîndarea ei 364
mahalale sau cartiere 352; din jurul hanurilor 353; de pe malul drept al Dîmboviţei 66; împărţirea administrativă pe 352; numele lor 353; numărul lor 103, 106, 353; nume notate greşit 354
1 Mai, bd. 159, 190, 191 = Bd. Filantropia 190
1 Mai, cinematograf 230
1 Mai, raion, comunele subordonate 259
1 Mai 1890, bucureştenii văd prima manifestaţie 173
„9 Mai", uzinele 219, 222
Maia, parcul de la 392
maidanul lui Bănică cîrciumaru, bisericii Popa Soare, lui Ceauş David, Dudescului 383; dulapului, secţie de votare 172; lui Enache 383; Filantropiei, Iancu Petrescu, Ioanii Tina, lui Murat, popii Pantelimon, Stăpînirii, uşa Oborului 383, v. şi 378
majores terrae = mai marii pămîntului 40, 45, 46
Maiorescu, Titu 174; liceul 191
Maiorul Mura, restaurant 329
Malaga, vin 301
Malaxa N., ing. 182
„Malaxa", uzinele — 23 August 182; conflicte de muncă 293
Malcoci, cumpără şi revinde prăvălie 72
Malert, companie ungară 198
Malmaison, cazarma 22, 319, 391
Malul-Roşu, civilizaţie tip Dudeşti la 26
mamutul, prezenţa lui pe aria bucureşteană 26
Manciu, vătaf de măcelari şi Ilinca soţia lui ridică biserică 102, 360
Manciuria, import de icre de 273
Mandy, Franz, ungur fotograf 286
Manea, Chirco sin 273
Manea, staroste de brutari 106, 342; ctitor 355, 374
Manea Brutarul str. 155
Manea măcelariul 379
Manea mătăsariul cupeţul, cumpără casă 369
Manea zidariul, martor 287
manevre mixte ruso-române 124
Mangalia 273
„manglitorii" Bucureştilor 190
manichiuristele 286
manifestaţia de mase din 24 febr. 1945: 215
Manifestul din 1 mai 1944 al Frontului Unic Muncitoresc 208
manifestul muncitoresc din 1 mai 1900: 292
Manifestul P.C.R. împotriva războiului 210
manipulanţii de tramvaie electrice 286
Maniu, Iuliu 189
Manole cîrciumarul 281
Manole, credincios 100
Manole, fiul lui Elezeu 270
Manole, meşterul 53
Manole zaraful cumpără loc 90, ridică hanuri şi case 308
Manolache cupariul 362
Manolache vel-paharnic, jimblăria lui 279
Manolache vătaf de harabagii 102
Manta cupeţul 359
Manta, doctor, martor 283
Manta, jupîneasa, sora lui Manta cupeţul 102, 359
Manta, popă 306
Mantii, Iorga al 273
Mantos, econom martor 268
Manu, Gh., col. 339
Manu, Mihail, vor. 395
Manuc-bei armean 270; originar din Rusciuk 270 = Emanuel Mirzaian 312; cumpără vii 318; hanul lui 149, 172, 309
manufactură, de arme 290; de postav 276
Manul cupeţul, hotărniceşte vad 342
manutanţa armatei 343; comunală, înfiinţarea 375
Maramureş, reprezentanţii poporului românesc din 177; cedarea 207
Maraschino, lichior 301
marchitani = negustori ambulanţi 307; înţelesul de astăzi 307; supuşi austrieci, greci, români, ruşi 307
Marcianopolis (aproape de Provadia) monede din 35
Marco, popă 257
Marco tabacul 281
Marcus, Aurelius, mondele împăratului 35
Mărcuţa, fabrica de testemele de la 111, 119
Marea Adriatică, ţărmurile 244
Marea Adunare Naţională 383
Marea Baltică, ţărmurile 244
Marea Egee, ţărmurile 244
Marea Neagră 17, 22, 35, 115, 261; sciţii la nord de 30; libertatea comerţului 127, 306; ţărmurile 244
Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie 177; conducătorul 378; victoria 178; exemplul 186
Mareş, banul 78
marfă de Beci (Becs) 307; de Braşov 374; „căzăcească", taxa pt. fiecare car de 370; de „lipscănie" 304, taxa pt. fiecare car de 370; rusească 273; din Turcia, taxa pt. fiecare car 371.
Marghiloman, casa lui 162, 203; încheie pacea de la Bucureşti 176
Maria 67
Maria = Marica doamna soţia lui Const. Brîncoveanu 85, 87
Maria, soţia lui Gheorghie mărgelariul 358
Maria, soţia marelui clucer Nicolae Trăsnea 100
Maria, fiica lui Radu cel Frumos 60
Maria, fiica stolnicului Const. Cantacuzino 357
Maria, Piteşteanca vinde prăvălie 372
Maria, preoteasa, via ei 319
Maria doamna, soţia lui Şerban Cantacuzino ridică biserică 80, 354
Marica doamna, soţia lui Const. Brîncoveanu, v. Maria doamna
Mariia, călugăriţă 375
Mariia, fămeia Lupului, aprodul ot Bucureşti, vinde loc de casă 355
Marin orăşan 56; via lui 319
Marin spoitoru 281
Marina = Maria fiica lui Mircea Ciobanu 56
marinată de hell 301
Marinciu, Apostol, ctitor 361
Marinescu, Gavrilă, ucis 207
Marinescu, Gheorghe, prof. 171
Maritza, rîu 35, 94

Marmara, marea 85; ruşii la ţărmul ei 122
Marmorosch Blank & Co., banca 169, 183, prăbuşirea 183
Marsillac, Ulysse de, francez 9, 155, 259, 261, 283, 340, 375, 390, 395
Marsillon, Jean, francez, ing. 127
Martinovici şi Asan, băcănia 301, 310 (cei cu moara)
Martiros, Altin Agemolu sin 302
Martiros, Apcar Agemolu sin 302
Marţian, Dionisie Pop, învăţat ardelean 149, 266; statistica 286, 325
Marula 100
masacrul din Piaţa Teatrului şi str. Cîmpineanu 179
maşini electrice, uzinele de 218
Matache Măcelarul azi halele Ilie Pintilie 383
Matapan, capul 208
Matei Basarab vv. Ţ. Rom., aga din Brîncoveni 69, 70; lupta cu Leon Tomşa pe şesul viilor oraşului 319; domn: 19, 21, 23, 45, 56, 59, 62, 65, 68, 71, 73, 90, 99, 251, 257, 265, 319, 334, 335, 359, 379, 387; biruinţa asupra lui Radu Iliaş 71; „birul moldovenesc" 267; ridică biserici 67, 72, 356; cumpără vie 320; dărîmă şi reface curtea domnească 71, 72; întăreşte: posesiuni 72, loc în oraş 352—353, ocină 18, vad de moară 257, vie 319; vinăriciu boieresc 317, 319; porunca lui către orăşenii din Bucureşti 55; primeşte pe: Macarie patriarhul Antiohiei 273, sol polon 284, refugiaţi sud slavi 269; înalţă case domneşti 60; cruce 59; Elina soţia lui 306; Udrişte Năsturel cumnatul său 282
Matei Basarab, gimnaziul 144
Matei, cupeţ 89
Matei, fiul lui Const. Brîncoveanu 81
Matei diaconul, vinde răzor de vie 320
Matei, popă 375; enoria lui 352
Matei Veneţianul, Alexandru sin 273
Mateiaş Corvinul 52; despre Bucureşti 52
maternitatea din str. Polizu 230
Matraca neg. 56
Matraca Ghinea neg. 90, 354
matrapazi, negustori 302
matrapazlîc, înţelesul termenului 302
Maupassant, Guy de 171
Mavro, Nicolae 116
Mavrocordat Const. vv. Ţ. Rom. 94, 96, 99, 274, 282 342; dăruieşte cărţi de ritual 89; desfiinţarea rumâniei 276; introd. monopolul fabricării luminărilor 282
Mavrocordat, Ioan vv. Ţ. Rom. 90, 304; frate cu Nicolae 94; scuteşte de dări pe preoţi şi diaconi 349; moartea lui 94
Mavrocordat Nicolae vv. Ţ. Rom. 86, 87, 94, 101, 282, 347, 362; biblioteca 96; dăruieşte: stînjeni de livadă 322, de moşie 255; grădina lui 388; inalţă foişor 363; retragerea la Rusciuk 94; prizonier la Sibiu 94; scuteşte de dări pre preoţi şi diaconi 349; moartea lui 96
Mavrocordaţii 77; iubitori de grădini 388
Mavrogheni, Nicolae vv. Ţ. Rom. 104, 311, 371; fost tălmaci 104; fixează zilele de tirg 379; cronici în legătură cu 11; moartea lui 105
Maxenţian N.I. ing. 144
Maxim arhiereul 87
Maxim cupeţul mărgelarul 90
Maxim, fiul jupînului Grigore Miuleţu 102
Mazarachi, aşezările 72
mazăre şi ciuperci de Franţa, import de 301
măcelar = casap 303
măcelarii negustori, numărul lor 303
mădulari = membri 338
măduvioare 344
„măestriile" de pescuit 278
„măgăoaie" = sirena de alarmă 208
Măgîrdici, dregător, armean 270
Măgurele, com., aşezări străvechi 25, 38, 230, 240, 255, 259; acte emise din parcul de la 392
Măicăneasa = Măicăneşti pe Colentina, cîmpia 256
Măicăneşti s. pe Colentina = Ţurloaia, încorporat în Băneasa 256; moşie, pădurea 256
Măicăneşti s. (al doilea) în vecinătatea Broştenilor şi Cărămidarilor de jos 256, dealul 256
Măicăneşti-Grefoaicele, moşia lui Nicolae Bazilescu 166
„măidănele" 384
Mălăieşti, castrul de la 34
mămularii, neg. 307
Mănăstirea s. 26, 32, 34
mănăstirea Antim 22, 86, 104, 117, 232, 251, 357, 388; Căldăruşani 72, 80; Bolintinul 255; Bistriţa 86; Cernica 75 = mrea de la grădiştea Floreştilor 68, 84, 258, 271, 305, 337; Codreni, de la Colentina = Plumbuita 257; Colţea 11 85, 104; Cotroceni 23, 79, 80, 99, 117, 259, 260, 308, 310, 341, 388, 389; Cozia 34, 44, 105; Curtea de Argeş 61, 73; Dionisiu de la Muntele Athos 56; Dohiariu 318; Domniţa Bălaşa 104, 312; lui Gheorma banul = Grecilor 56, 71; lui Gheorma post. 21, 63, 67; de la grădiştea Floreştilor = mrea Cernica 68; Grecilor = mrea lui Gheorma banul 56; Holki 85; Iverul de la Sfetagora 87; mrea jupînesei Caplea = mrea Sf. Niculae 56, 364; Mărcuţa 258, 337, 341; Mihai Vodă 37, 62, 66, 70, 71, 79, 163, 251, 255 = Pîlcov = Sf. Niculae 256, 261, 285, 318, 324, 341; lui Pană vistierul = Sf. Ecaterina 34, 70; Pantelimon 97, 389; Pîlcov = Sf. Nicolae = Mihai Vodă 256; Plătăreşti pe Dîmboviţa 72; Plumbuita 60, 61, 70, 72, 73, 232, 257, 279, 283, 317, 319, 321, 324, 341; de la podul Colentina = Plumbuita; Pogonianei 311; Putna 73; Radu Vodă 18, 19, 20, 22, 23, 32, 39, 42, 43, 44 = Sf. Troiţă 45, 55, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 72, 73, 74, 75, 79, 87, 90, 96, 104, 107, 251, 256, 257, 272, 278, 306, 310, 317, 318, 319, 324, 334, 335, 336, 337, 341, 342, 343, 347, 362, 364, 387; Răzvan 72; Sărindar 72, 80, 256, 311; Schitul Maicilor 255; Sf. Apostoli = mrea Tîrnov 72, 150, 251, 357, 388; Sfeta Catalina = Sf. Ecaterina 273; Sf. Dimitrie 352; Sf. Ecaterina 67, 68 = mrea lui Pană vist. 70, 90, 104, 251, 311, 368; Sf. Gheorghe-Nou 84, 379, 388; Sf. Gheorghe-Vechi 73, 74, 79; Sf. Ioan 61 = Sf. Ioan Grecesc 84, 161, 356, 359; Sf. Ioan cel Mare 362; Sf. Nicolae 56 = Mihai Vodă 255 = Pîlcov 256, 321, 341; Sf. Sava 84, 110, 370; Sf. Spiridon de la „podul Şerban Vodă 99 = Sf. Spiridon-Nou 314; Sf. Spiridon-Vechi 99, 273; Sf. Troiţă = Radu Vodă; Simopetru de la Muntele Athos 56; Sinaia 85, 105, 318; Snagov 51, 60, 77, 78, 80, 91, 312; Stelea 65, 90, 318, 370; Strugalea 48; Tismana 105; Tîrnov 67, 72, 251; Trei Ierarhi 82; Tuturor Sfinţilor 280, 319; Văcăreşti 86, 94, 99, 259, 322, 388; Voroneţ 44; Zlătari 72; Xeropotam 61, 317
Mănciulescu Ene jupîn 107
Măneşti s. = Buftea 69
măngănar = giuvaergiu care lucrează cu mărgăritar 278
Mărăcineanu, Mănăilă vel-clucer 87
Mărăcineanu, Valter, căpitan 154
Mărăşti, biruinţa 176
Mărăşti, bd. 195
Mărăşeşti biruinţa 176
Mărcuţa, aşezări străvechi 25, 38, 257, 345; izvoare captate la 303

Mărgărit, staroste, ctitor 89, 102
mărgelari, 300; negustori 300, 301
mărgineni români transilvăneni 267
Mărgineni, Cîmpineanu Ion, închis la 134
mărfuri prețioase, import de 273; scutite de vamă 347
Mărtinești, lupta 105
măscăricii 284, 285
mătăsarii, neg. 300, 301, 302; armeni 302
mățăria 344
McCheyne, Robert, misionar scoțian 313
mecanicii 286; de locomotivă 286
mecet = geamie 97
medalia fîntînelor 127
Mediterana 15
Medrea C., sculptor 202
Meemet turcu, spoitor 281
meghistani = înalți demnitari turci 97
Mehedințeanu, Teodor, distileria lui 141
Mehedinți, jud. 124
Mehedinți, Simion 201
Mehmet beg, sprijină pe Craiovești 53
Mehmet, nălba(n)tul (potcovarul) 304
Meitani, casa lui 176
„Meinl", magazinele soc. 184, 328
Melcescu, Const. croitor 102
Melic, casa 252, 271
Melisinov, Manole Hagi, Nicolae sin 324
„Memoriile Academiei Române" 172, 204
memoriul lui Sanejouand, arh. șef 260
menajerii 380
Menischer, vin 301
Menouville, Thierrin de, librar 286
Merișani, așezările boierilor 356
Merișanul, Drăgușin vist. 86; dăruiește loc 356
Merișanul, Staico pah., biserica 356; executat 369
Merișescu familia 128
Mesembria (Nesseber) monede, din 35
meseriași ambulanți 307; cooperatori 290
mesti sau mesi = cizmulițe fine din marochin 280
meșterii 287; brutari 343; morari 257, 342; patroni 289
meșterul Manole 53
meșteșugarii, primele știri 278; neg. 279, 300; care prestau servicii 282—286, 300; sărăcirea lor 289; străini: concurența lor 288
meșteșugurile: însemnătatea lor 290; noi 280
metalurgiștii, greva 178
meterhanea, muzică turcească 284
metohul Episcopiei de Rîmnic 395
metro 243
Metternich 116
Meyer, Joseph 9
Meyer, Wilhelm Friedrich Carl, arhit. peisagist german 128, 272, 391—392, moartea lui 392
mezelăriile 184
Michael, pixenmeister sas, călăt. 53
Michel sau Michali bărbier, 326
micii-burghezi 195
microclimatul bucureștean 199
microraionul Balta Albă 365; Bucureștii-Noi 365; de pe Drumul Taberei 365; Floreasca 364; Giulești 364; de pe șoseaua Giurgiului 365; de pe șoseaua Olteniței 365
Micul, rovina lui 255
mied = băutură fermentată din miere 278
mierea, articol important 322
migrațiunile, perioada finală 39
Mihai băcanul 97, 100
Mihai din Bobești 258
Mihai ciohodarul, ucis 73
Mihai legănariul tatăl lui Duca legănariul 280
Mihai postelnicul dăruiește sat 257
Mihai, Radu prefect al poliției 338
Mihai Radu = Mihnea al III-lea vv. Ț. Rom. 347
Mihai I, rege 207; abdicarea 217
Mihai Viteazul, gimnaziul, înființarea 150, liceul 192
Mihai Viteazul vv. Ț. Rom. 11, 44, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 73, 74, 80, 130, 177, 257, 258, 269, 324, 341, 354; amintirea lui 68, armata 65; alianță cu: Aron-Tiranul 63; Sigismund Bathory 63; biruința de la Giurgiu a lui 65; bulgari și sîrbi strămutați 269; intrarea triumfală la Alba Iulia 284; împrumuturile pentru obținerea domniei 63; înzestrează bogat mrea Mihai-Vodă 66; populația Bucureștilor pe timpul lui 251, 265; pribegia 63; spre Viena 65; tratativele și tratatul cu Rudolf 68; ultimul an de domnie 65; statuia 84, 110, 155, 156, 370
Mihai-Vodă, așezări străvechi 25, 32, 40; dealul 26, 250; lunca Dîmboviței la 17; podul 11, 251, 303; punct strategic 117; săpăturile de la 25
Mihail, croitor 278, 279
Mihail I. vv. Ț. Rom. 49
Mihailovski-Danilevski Ivanovici Alexandru 125
Mihaiu, maistor, martor 278
Mihali, aghiotantul lui Bimbașa Sava, împușcat 118
Mihali telalul, dăruiește icoană 282
Mihăescu, Gib 202
Mihăilă săbierul 375
Mihăilă, zăbunar martor 279
Mihăilescu, Vintilă prof. 10, 23
Mihăilești s. 237
Mihalca croitorul, casa 354
Mihalcea croitorul 268
Mihnea al III-lea Radu vv. Ț. Rom. 73, 74, 318; alianța cu Gheorghe Rakoczy 74; „birul moldovenesc" 267
Mihnea de la Bădeni, boier, ucis 61
Mihnea cel Rău, bunicul lui Alexandru al II-lea 61; reședința mai mult în București 53
Mihnea, stegarul, Gheorma, fiul lui 306
Mihnea Turcitul vv. Ț. Rom. 62; dăruește baie 283; loc 367; sat 45; dăruiește bogat mrea Sf. Troiță 63; cumpără loc de prăvălie și casă 270; închină mănăstire 317; întărește donații 61, prăvălii 63 și pivniță de piatră 323; proprietăți 62, 303; ocină 256, 279, 321, 352; jumătate sat 257
Miho ceaușul 353
Miho lumînariul, cumpără loc de prăvălie 300
Miho, neg. 67
Mihu, grămăticul 91
Mikes Kelemen, secui 97
Milca, soția lui Mojocul Năstase 101
Milcovul, r. 15, 16, 40, 267, 335; drumurile care veneau de la 367
Milescu Maria, băneasa 356
Milești, așezările boierilor 356
Militari, așezările 32, 191
Mille Const., 170
Millo Matei, 326
Miliția Capitalei, sediul central 194, 311, 338
Miloradovici, gen. rus, intră în București 108; se căsătorește cu o Filipească 109
Milina Dima, martor 268
Mina, str. 64
Mincu Ioan arh. proiect pt. Palatul Primăriei 161
Mincu și Căciulescu, băcănia 301
minerii, grevele 186
„Minerva", editura 171, 204
Ministerul de Afaceri străine, de Agricultură și Domenii 161, 190; Comunicațiilor 197; Economiei Naționale 194; Externe 162, 194, 350; de externe al Rusiei 122; Finanțe 161, 194; treburilor Dinlăuntru = interne 136, 194,

203, 215, 340; instrucţiunii publice 161; Lucrărilor publice 161, 340, 350; de Război 152, 194; Sănătăţii 225; Transporturilor şi Telecomunicaţiilor 155, 232
„Minovici“, vila 199, 345
mintene 279
Minulescu I. 202; casa memorială 239
„Mioara“, postăvăria 182
„Mircea“, localul 325
Mircea cel Bătrîn vv. Ţ. Rom. 47, 48, 49, 50, 51, 55; dăruieşte sat 34; întăreşte sat 4; luptă cu turcii 379; comemorarea a 500 ani de la moartea lui 176
Mircea Ciobanul, vv. Ţ. Rom. 49, 55, 59, 71, 72, 103, 268, 271, 387; reşedinţa în Bucureşti 53, 54; ctitorul bis. şi palatului domnesc de la Curtea Veche 55, 61; hotărniciile făcute de 55, 250, 265; întăreşte: ocină 256; sat 255; palatul lui 62; îngrădeşte Bucureştii 54, 65, 254; scene sîngeroase cu ucideri de fruntaşi laici şi bisericeşti 57, 63; viaţa economică 56; scoaterea din scaun 57, 59; în Etiopia 57; moartea lui 57
Mircea al lui Procu, başă al streinilor, martor 268
Mircea Turcitul vv. Ţ. Rom. 257
Mirceoaia = Doamna Chiajna 59, 60; chemată la Poartă 61; crucea doamnei — punct de reper 34, 59
Mirea I., pictor 241
Mireasa din Messina a lui Schiller 145
Mirodan Al. 241
Miroslav vist. 308
Mirzaian Emanuel = Manuc-bei armean 312
misionari scoţieni, despre evrei 272
Misir = Egipt 274, 327; zahăr de 327
Misirliul = din Misir 274
misiunea civilă franceză 274; militară 274
misiţi 315
„Mişcarea“, oficios liberal georgist 204
mişcarea împotriva grecilor 69; rufeturilor 97; de stradă 149
Mişu simigiul ia cu chirie casă 279
Mitilene = Lesbos, insula 98
Mitrea, vel-vor. dăruieşte vie 317
Mitropolia 19, 22, 47, 59, 61, 73, 86, 104, 109, 117, 123, 130, 134, 136, 142, 270, 271, 275, 282, 359, 360, 362, 370, 379; baia 279, 283, 324; cîrciumile 324; morile 80, 322, 341; moşiile 322, 345; prăvăliile 63, 301, 304, 306, 323, 324, 353, 369, 372; tipografia 77, 79, 91, 375; ţiganii robi ai 274; viile 319; prefăcută în mecet sau geamie 97; păstrătoare a actelor vechi 125
Miu Hagi abagiul 102
Miuleţu, Grigore jupîn 102
mîncăruri italieneşti 329
Mîntuleasa str. 190
Moamet, jupîn turc martor 273
moara lui G. Assan, înfiinţarea 141, 155; motoarele cu aburi 286, 290, 342, 375; moara de vapor a lui Chircor Anuşoglu 141; Ciurel 16; 13 Decembrie 142; de la Dobreni 341; Filimon Sîrbu 342; Furnica 342; „Herdan“ 342; Ilie Pintilie 342; Olmazu 342; Tudor Vladimirescu 342; Vlădichii 253
moara de hîrtie = harturghie 111
Moara-Săracă, aşezare 38
mobilier şi covoare, magazin de 308
moda constantinopolitană 280, 281; ungurească 280
„Modern“, restaurant 329
„Moftul român“, foaie satirică 171
Moga, L. 12
Mogoş, ascendent poate al lui Mogoş serdarul 80; crucea lui 100, 379
Mogoş serdarul 80; crucea lui 82
Mogoşoaia, com. aşezări străvechi 25, 37, 38, 39, 191, 259; amintit sub Mihai Viteazul 258; biserica de la 84; gara 241; meşteri de moară din 257; monede romane 37; moşia 370, lui Grigore Brîncoveanu banu 116
Mogoşoaia-de-Jos şi de-Sus, plasă 353
Mogoşoaia, palatul, bucătăria palatului 84; grădina 388; jilţul din 84; lacul 22; „loggia“ palatului 82; palatul domnesc 77, 82, 83, 239; pivniţa palatului 82
Moise sin Iosif Barbăroşie 272
Moise Cilibi, boccegiu 271, 307
Moisil Constantin academician 8
Moisil Iosif, despre listele de mîncare 330
Moisil, Iuliu 326
Mojocul, Năstase, siimean 101
Moldova 39, 44, 45, 46, 57, 60, 65, 71, 73, 74, 79, 111, 140, 142, 272; Aron Tiranul domn 63; Bogdan I,7; omorirea creditorilor 63; epoca fanarioţilor 94; intrarea lui Alexandru Ipsilanti 117; Manuc bei numit domn 270; expansiunea oltenilor în 267, 361; partida unionistă 142; Regulamentul Organic 123; refugiaţi din 208; reţea de cale ferată 155; robi tătari în 276; sate cu nume de Bucureşti 44; stăpînii feudali 40; trupe ruseşti în 108; ţinuturile 333
Moldoveanu, S.M. 261
moldovenii, colonie în Bucureşti de 267; contribuţia lor pt. sinistraţii focului din 1847: 130
Moltke, Helmuth von căpitan, spre Bucureşti 126
Momcea, neg. vinde vie 320
„Momulo“, sala, întrunirea de la 135
„Mon jardin“, local de lux 184 = Parcul Trandafirilor 331
monedă naţională 381
monede dacice 33; străine, folosirea 381
Monitorul Oficial, localul 159
monopolul de cumpărare turcesc 127
monorail 243
„montagne russe“ 380
montaj pe bandă la Uzinele Electronica 218
Monteoru, casa 162
monumentul Eroilor Patriei 192, 242, 385
monumentul lui Lenin 242
monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism 212
monumentul pompierilor căzuţi în Dealul Spirei 137
monumentul Soldatului Sovietic 242
Morand, Paul 10
Morga = Institutul medico-legal 19, 251
morile: de apă 290; cu cai 340, 341; înjugate 335, 341; cu motor 342; de vînt 340; pe Colentina 341; pe Dîmboviţa 255, 257, 261, 341; domneşti 341, 342; boiereşti 341; mănăstireşti 341; aparţinînd moşnenilor 341; Bucureştilor 338, 342; de la Foişor 341; de la Gorgan, doctorului Gusti, de la Paliciu, de la Mihai Vodă 341; din Vitan 253, 341; Vlădichii 341, 356
Morilor, strada 155, 163
Morintz S. 11
„mormîntul faraonilor“ = restaurantul Capşa 329
moroieni, români transilvăneni 267
Moroieni, centrala hidroelectrică de la 234
Moromeţii 241; tirajul 239
mortalitatea copiilor de muncitori 292; micşorarea ei 266
Morţun, Vasile 174, 270
Moruzi, „casa cu lanţuri“ 202
Moruzi, Alexandru vv. Ţ. Rom. 21, 102, 111, 337, 390; ciuma din timpul domniei lui 106; în-

fiinţează dregătorie nouă 337; harturghie 111; refugiaţi sud-slavi 269
Moruzi, Dimitrie cneaz prefect al poliţiei 338
Moscova 57, 79, 157, 252, 255; arhivele 99, 259—260; negoţ cu 57; mărfuri aduse din 77, 273; semnarea convenţiei de armistiţiu 212
Moscu, Adina 202
Moshu, vist. zalhanaoa lui 253
most = pod 38
Mostiştea r. 16, 32, 255; gura 32, 38, 40, 47
Moşii, tîrgul 72, 379, 380; originea lor 379; distracţiile 380; fotografi ambulanţi 286; transformaţi în expoziţie anuală 380
Moşilor, Calea 88, 158, 185
Movila, s. 38
Movilă, Gavril v.v. Ţ. Rom. 68, 69
Movilă, Ieremia v.v. Ţ. Rom. 65
Movilă, Simion v.v. Ţ. Rom. ocupă Bucureştii 65; încearcă să se înscăuneze din nou 68; vremea lui 280
moşia Dudeşti 256, Fîntînele din Ilfov 260; Giuleşti 256
moşnenii din Văcăreşti 257; morile lor 341
motoare cu aburi, introducerea lor 286
„moţii", comerţul ambulant reprezentat prin 168; meseriaşi ambulanţi 307
Moüy, francez, despre Bucureşti 170
mraniţă, căruţe cu 393
Mrazec, Ludovic 172, 201
Mühldorfer, german 128
Müller, fabrica de pîine 272, 343
„Munca", gazetă 174
munca, durata ei 293; intensificarea ei 293; voluntară 237
muncitoarea, regimul ei 292
muncitorii numărul lor 276, 277; ponderea politică 177; factori de căpetenie a vieţii politice şi sociale 298
muncitorimea element reprezentativ al Bucureştilor 277; locul ei în ierarhia socială 277
München, conferinţa de la 189
Munteanu, Francisc 241
Muntele Athos 56, 61, 80; lavra Ivir 357; milosteniile lui Neagoe Basarab 53
Muntele Melcilor = Schneckenberg 26
Muntele Sinai 67; mănăst. închinată 354
Muntenegru 175
Muntenia v. Ţ. Rom.
murături franţozeşti 301
Murgăşanu, cofetăria 328
Murgoci, Gheorghe 172
„musafirii" = oaspeţi oficiali, obligaţiile negustorilor 348
muscalii stabilirea lor în Bucureşti 273, 282
Muscat de Lunel, vin 301
Muscel, meşteri olari din 104
Muselinul, Alexandrache, ceauş de aprozi 281; cumpără vie 320
Mussolini 187, 189
Mustachi, Ghinea, neg., are pivniţă cu prăvălii 323
Mustacov, Ion Hagi, are fabrică de fidea 111
Mustafa-paşa, Bairactarul, mare vizir 270
mustării 317, 322, 325
musulmanii din Bucureşti 273
Muşa, soţia lui Udrea vel armaşul 258
Muşceleanu, Grigore, preot 10
muştar de Englitera, de Franţa, de Ungaria 301
Mutil Vlad, Stanciul, feciorul său 322
muzee 239
Muzet, A. despre Bucureşti 170
muzeul Theodor Aman 172; naţional de antichităţi 30, 150, 162; Grigore Antipa 160, 212; de artă a Republicii Socialiste România 195, 239; de artă Cecilia şi Frederic Storck 239; de artă feudală al Academiei Republicii Socialiste România, Dr. Minovici 239, 241; de artă populară 225; de artă religioasă în palatul Creţulescu 161; muzeul artelor transformat în Muzeu Militar 391; prof. dr. Victor Babeş 239; Casa Tehnicii C.F.R. 240; Centrului de documentare tehnică 240; George Enescu 164, 239, 355; Muzeul etnografic 194; de istorie a oraşului Bucureşti 8, 11, 12, 13, 239, 261; de istorie a Partidului Comunist Român 194, 239; dr. G. Marinescu 239; Marx-Engels-Lenin 239; Medrea, C. 239; Militar 86, 202, 212, 239, 391; Municipal 11, 12, 13, 128, 202; şi pinacoteca municipiului Bucureşti 12; pompierilor 240, 346; româno-rus 239; Satului 202, 203, 235; Anastasie Simu 202; Tăttărescu 239; Zambaccian 239

Naghit, Ivan 259
naiul, 284
Nan din Văcăreşti 335
Nanu, preot 100; livada lui 356
Napoleon al III-lea 151
nart = preţ maximal 342; pentru: apa adusă cu sacaua, articole de băcănie, brînzeturi, cherestea, dulciuri, lemn de ars, materiale de construcţii, munci, păsări, pescărie 344; pîine 342, 343
„Naţional" cafenea 327
naţional-ţărănist, partidul 189
„Naţionala-Ciornei" editură 204
naţionalizarea imobilelor urbane 276; întreprinderilor bancare 217; industriale 217, 277; miniere 217; de transport 217
Nazaretian, Avedic 271
Nazianz, Sf. Grigore din 91
Năeni, lupta de la 65
Năescu, Amza 101
năiane, dări excepţionale 348
Năsăud, părţile 330
Năsturel, familia 87; palatul ei 72
Năsturel, Cazan, post. 337
Năsturel, Const. biv-vel vist. 78, 100, 359
Năsturel, P. 8
Năsturel, Radul log. familia 306
Năsturel Şărban vel ban, ispravnic 337
Năsturel Udrişte 282
Neacşa, soţia lui Iane vinde prăvălie 268
Neacşa, soţia lui Radu Dudescu 334
Neagoe Basarab vv. Ţ. Rom. 47, 53, 278; începuturile domniei 61, 73; raguzanii pe timpul lui 269
Neagul „aparul" 303, 344
Neagul armeanul, călăraşul; Stănilă, feciorul său 270, 336
Neagul măcelarul 303
Neagul meşter domnesc de mori 342
Neagul din Roşiu vinde stînjeni de moşie 257
Neagul vatahul za tabaci 281
Neagul mare vor., scrisoare către sibieni 52
Neajlovul, r. nume slav 38; lupta de pe 176
neamţ = meşter, tehnician 272
Neaniul din Muţi, Ion feciorul lui 318
Neapole, cartea lui Raicevich apărută la 343
Necşeşti s. moşia 336
Necula feciorul, Armei şi al Mariei 67
Necula al lui Bobanea judeţul Bucureştilor 56, 60, 91, 333, 379; realegerea 334
Necula, brăgar, martor 279
Necula mătăsariul 302
Necula Sofialîul casa şi pivniţa 359
Necula, vătaf 303
Neculae cupeţul 89
Neculai rachierul 379

Neculce, Ioan cronicar moldovean 78, 97
Neculuță, Th. D. 171
Nedelco nu vrea să plătească vinăriciu 319
Nedelco, casa 317; nu poate vinde vinul său 324
Nedelco, cizmar, martor 279
Nedelco, clucerul 89
Nedelcu, mare vor. 60
Nedelea, circasiană, nunta lui Constantin Șerban Basarab cu 285
nefea = „pîntecele", calitatea a IV-a a unei blăni prețioase 302
negociator = negustor 300
Negoescul Pană, vel. vor. 337, 354
Negoești s. pe Argeș, biserica 72
Negre, fiul lui Sava 55
Negri, Costache, casa 163; la Constantinopol 148
Negru, porecla lui Alexandru G. Golescu 132
Negru, culoarea de 154, 339, 375; ateneele populare 204
Negru-Vodă, vv. Ț. Rom. 42, 44, 47; și Bucureștii 42, 44; întărituri ridicate de 62 negustori = cupeți 300; propriu ziși 279; primele știri 300; ambulanți 307, angrosiști 310; stabili 307; pămînteni fruntași 306; supuși străini 327; prăvăliile lor 305; obligațiile lor la primirea „musafirilor" 348; scutiți de dări 307; nume de 305; după locul de unde aduceau marfa 304; brașoveni 300, 304, 314; gabroveni 300, 304, 305; lipscani 300, 304, 305; udricani 300, 304; nume de — după locul de unde proveneau ei: arnăutchioilii 300, 305; brăileni 300, 305; chiproviceni 269, 300, 305; dîrstoreni sau dristoreni 300, 305; ruși 300, 305; nume de — după marfa pe care o vindeau 300: aparii 303; abagii 302; astaragii 302; băcani 300; blănari 302; bogasieri 302; matrapazi 302; măcelari 303; mărgelari 300; mătăsari 300; paceagii 302; paceagii (cu înțeles culinar) 303; pescari 303; sticlari 300; numiri dispărute de — : apari 303, boccegii 307; marchitani 307; matrapazi 302; mămulari 307; olteni 307.
neguțător, termen vechi 300
Neigebauer J. 42, 272
Nejin, export de vin la 273
Nemților, ulița 123
Nenciu, popă 375
Nenciul, orășan 56
Nenciulescu, arh. 194
Nenu cizmarul, ginerele Bratului iuzbașa 317
Neofit, mitropolit 97; despre grădina de la Frăsinești 388
Neofit, mitropolit 134, dezavuează mișcarea revoluționară de la 1848: 136
Nestor, cofetăria 328
Nestor vist., cîrciuma lui 253
neutralitatea armată a României 175; durata ei 175
New York 181; crahul de la bursă 191
Neue Freie Presse, comunicatele de război în 176
Nica călărețul 388
Nica cupețul vinde țigancă 89
Nica grecul vinde: loc 63, 268, prăvălie cu pivniță 352
Nica șelarul 75, 303; ginerele Vișei călugărița 337; se judecă cu mrea Cernica 305
Nica zaraful 90
Nico potcovariul, vinde prăvălie 278
Nicola popa de la Biserica Scaunelor 360
Nicola serdarul vinde vii 318
Nicolae-Alexandru vv. Ț. Rom. 47
Nicolae Ilie, preot grădina lui 395; prisaca lui 396
Nicolae Hagi Manole Melisinov Critean vinde case cu pivniță 324
Nicolae biv-polcovnic, Ana soția lui 306
Nicolae, protopopul Bucureștilor 86; reface bis. Olteni 357
Nicolae, voievodul Transilvaniei 47; învins de Dragomir 48
Nicolaescu, Stoica 9
Nicolau-Golfin, M. 8
Nicoleanu, Eracle, general, prefectul poliției 338
Nicopole, bătălia 48; satele de lîngă 269; soția lui Șerban Cantacuzino din 302
Nicopolis ad Istrum (Nicopol), monedă din 35
Nicula vist. are mori 341
Niculescu Dragomir băcănia 301
Niculescu-Basu 202
Nicusios Panaiotache, mare dragoman al Porții 84; han făcut de 310
Nirescher, imobilul 313
Nișangi-pașa, scrisoarea de la Sinan-pașa 65
Nița Fuștășoaica casa 360
Nița, soția lui Gligorie ceprăzariul domnesc 280; dăruiește vie 319
Niță, aga 72; dregător, ctitor 354, 357
Nițescu, Gh. 135
Nițu bogasier 302
nizam = ordonanță 303; fiecărei bresle 288
Noaptea Sf. Bartolomeu 57
Noe, corabia 140
„Noi vrem pămînt", organ comunist 203
7 Noiembrie = „Progresul", restaurant 331
Nona Dumitru, neg. 90
Nord-Sud, bul. 196, 200
normă de 20 m pătrați, spațiu verde de cap de locuitor 254
Norocea, Ivan log. 56
Norvegia, ocuparea ei de germani 206
Notara, Hrisant cleric 15, 91
Nottara C., casă memorială 239
notarii genovezi din Pera 46
Novac, meșter de mori 342
Novăceanu Isaia, călugăr 101; ctitor 355
nuci din Dîmbovița, plantare de 392; pe aria bucureșteană 322
„Nufărul", întreprindere de spălătorie, curățătorie, boiangerie 289
Nuferilor, strada 110 = str. general Berthelot 206
nume de eroi ai războiului antihitlerist 378, de mahalale: categorii 353; notate greșit 354; de străzi amintind războiul independenței 154
Nürnberg, casele 249
Nușa armașul, tras în țeapă 70
„nuntă fără lăutari", zicală 284
Nuțu, via lui 319
Nyssa Capadociei, Ghermano din 91

Oaie-Seacă, porecla lui Alexandru al II-lea Mircea vv. Ț. Rom. 45, 60, 62
oameni de afaceri 315
oamenii muncii, locuințe pentru 226; schimbări fundamentale în viața lor 241
Oancea log. se judecă pt. moșie 258
Obedenaru, G.M., despre București 157
obeliscuri 130
Oberhummer, E. 9
Obilești s. pe Colentina 257; casă de piatră la 84
obligația „rîșilor" 348
Obor, cartier 243; piața 217; prăvălii și depozite 185; alimentara de la 301; antrepozitele 382; grîu cumpărat la 342
Oborul Nou 360
Oborul Vechi, mahala 124
oboarele 378; măcelarilor 343
Obrenovici Maria, legătura lui Cuza cu 149
O'Brien, gazetar englez despre Teatrul Național 141
Observatorul astronomic Filaret 15

Occident, moda din 109
Oceakov, turcii pierd 105
Oceanul Înghețat de Nord 15
ochelari de protecție 218
Ochi-Albi, lăutar 284
ocnele de sare Ghitioara, vama 45
ocol de vite 379
Ocsote, Pascaleasă, neg. 56
Octavian, str. 163
ocupația austriacă 261, 391
Odaia lipscanilor 304
Odaia-Vlădicului, așezare dacică la 32
Odăi s. 336
odăile seimenilor 82
Odesa 115, Ehrhard Wolf trimis la 152; asediul 208
Odessos (Varna) 35
Odobescu, I., col. 135; se opune împroprietăririi țăranilor 135
Oesterreichischer Beobachter, oficiosul lui Metternich 116
ofensiva germană în Apus 206
Oficiul de stare civilă 339
Oficiul de Statistică, înființarea 149
ofis = adresă 128
Ofner, vin 301
Ogrăzeanu, Velcea, biv-vel pitar 363
Ogretin, lupta de la 68
oieritul, triplarea 120
Olanda, scrumbiile de 301
Olari, mahalaua 124
Olimpiotul, Iordache 115; conducător militar eterist 114; arestează pe Tudor Vladimirescu 118
Olmazu, moara 342
Olszewski, Gheorghe 12
Olt, r. 16, 34, 40, 45, 46, 117, 335, 336, 361; malul stîng 267; valea 111; gura 16; retragerea lui Manolache Giani peste 98
Olteanul s. pe Ialomița 108
„olteni" comerțul ambulant reprezentat de 167, 267, 307
Olteni, mahalaua 23
Olteni, str. 19
Olteni s. încorporat 257
Oltenia 26, 44, 115, 117, 250, 267, 269, 361; toponimie pecenegă, cumană 39; București, sat în 44; stăpînii feudali 40; banul 93; Mihai Viteazul, mare ban 63; sosirea Buzeștilor din 63; partizană a lui Matei aga 70; Tudor Vladimirescu în 108, 114, 116; austriecii în 94; tariful austriac pentru 327
oltenii, expansiunea lor 287
„Oltenii", regiune 267
Oltenița 368, 382; nume slav 38; drumul de la 250; vadul 16, 371
Oltenița, raion 26
Oltenița-Turtucaia, vadul 40
„Un om între oameni", tirajul 238
omnibuse sau tramcare trase de cai 155
Onciul, Dimitrie 172, 176
Opera 284, clădirea 227; din Berlin 144
opera de creație originală în literatură, știință, artă 171, 201
operatorii de cinematograf 286
opera lui Creangă, tirajul 239
Oppler, dealul, civilizația, Glina III — Schneckenberg 26
Oppler, fabrica de bere 326
Oprea dorobanțul 279
Oprea vel-șătrar vinde casă 333
Oprea, feciorul Orzii țiganul, vinde loc de casă 268, 276
Oprea zlătariul Boldu 287
Oprescu, Horia 11
Oradea 44
„orașul copiilor" 235
„orator", predicatorul curții 70
Orăscu A.G., planul lui 19, 254, 261, 377
Orășanu, Nae 330
Orășanu, Teodor 117
orășenii, categorie a populației Bucureștilor 275; livezile lor 322, pivnițele 324
orchestra cinematografiei, Filarmonicii, Radioteleviziunii 242
orchestrele 242
ordie = lazaret 110
Ordinul Sfîntului Vladimir 115
Orescu, Alexandru arh. 155, 166
Orescu, Safta jupîneasă 354
orfelinat, înființarea lui 104
Orient 157; cojocăria subțire apreciată în 288; — Apropiat: refugiații polonezi 206; — creștin: milosteniile lui Neagoe Basarab în 53; — îndepărtat: reprezentanți ai 244
Orșova 137
ortul vătășesc 307; dare 347; în folosul vătafului de cîrciumari 348;
Orzea țiganul 276; Oprea și Stan, feciorii lui 268
Orzești, meșteri de moară din 257
Osman—Bazargic, reprezentanți ai bulgarilor din 117
Osman-aga, martor 369
„Ospătării populare" 329
Ostanița, orășel în Epir 101, 311
Ostermayer Hieronim, cronicar sas, despre București 54
ostrovul cel mare de la sud de Radu Vodă 261
Oswald, restaurant 329
Oteteleșanu, terasa 198, 203
Otopeni, com. 259; nume românesc 38 = Hodopenii 257; avioane germane la 212; aerodrom hitlerist 212
Ott, Moritz von, arh. 141, 260
oțel și fier de Tula, import de 273
Ouatu, Const. proprietar 190
Ouatu „gropile" 182, 190, 234
Oxotie, vel agă 335

Pacea = blană prețioasă; mîncare făcută din picioare de oaie sau vițel 302—303
paceagerie, alișveriș de 303
paceagii, negustorii 302; înțelesurile 303
pacele 320; blănuri făcute din 303
Padeș, proclamația de la 115, 116
Padova, harta Ț. Rom. apărută la 91
Pahlen, conte 122
„palanca" lui Sinan-pașa 65, 67
„palanța" sau cîntarul roman 149
Palatul administrativ al Căilor ferate 197, 232, 235; lui Alexandru al II-lea Oaie-Seacă 60; de artă al Republicii Socialiste România, v. Muzeul de artă 398; Băncii Naționale 196; Bursei 162; Cantacuzino = sediul Soc. compozitorilor și al Muzeului George Enescu 161, 239; Casa Scinteii 242; Comunal 244, 339; Cotroceni 159 = Palatul Pionierilor 235, 236; grădina 397; Crețulescu, mai înainte Muzeul de artă religioasă 161; Societății funcționarilor publici 158; distrugerea 212; Ghica 119; ridicat de Alexandru Ipsilanti = Curtea Arsă 381; Justiției 160, 161, 170; Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor = Palatul administrativ al Căilor ferate 155; de la Mogoșoaia 83, 239; grădina 388; Pionierilor = palatul Cotroceni 235; Poștelor 80, 161, 170, 275, 308, 310, 354, 360; Poștelor din Geneva 161; Primăriei = Ospelul comunal 161; din Calea Victoriei 159, 161, 194, 211, 212, 239; parcul 235 = Palatul Republicii Socialiste

România 235; Republicii 11, 87, 101, 235, 236, 251, 267, 345, 359; Sala mare a Palatului 216, 230; Sfatului Popular al Capitalei 385; Sfatului popular al raionului Grivița-Roșie 340; lui Barbu Știrbey 141; Sturza 158, 194, devenit sediul Minist. de Externe 162; interiorul 165; grădina 313; Suțu 239; sediul Muzeului de istorie a orașului București 13; Telefoanelor 313, 327; pe locul terasei Oteteleșanu 184; Universității 155
Paleologul, Iacob, neg. grec, știri asupra Bucureștilor 60
Paleologu Iancu, trage asupra lui Gheorghe Bibescu 133
Palestina 198; descrierea 91
palisada lui Mircea Ciobanu 254
Pallady, Theodor, pictor 171, 202
Paltator Lambru, cofetăria 328
Panait fiul lui Nica zaraful 90
Panait Hagi, șelar 102
Panait, Cristache Ioana 11
Panait I. Panait 9, 11
Panaiote, Isar, grec 268
Panaioti ceaușul, robul lui tăiat 98
Pană grecul, cumpără dugheană 268
Pană sin Stanciul vinde prăvălie 56, 333
Pană neg., cumnat cu Iorga stolnicul 89
Panduri, șoseaua 159, 198
Pann, Anton, dascăl la bis. Lucaci 100, 358
Pantazzi, Greening Ethel 10
Pantelimon com. 16, 25, 124, 219, 258, 259, 285, civilizația Glina III — Schneckenberg la 26; Tei-București 26; imitație de vase deliene 33; lacul 243; pădurea, școala de agricultură 140, 150
Pantelimon, șoseaua 190
pantodoheion = han 311
Panu, Stanciu martor 268
Papa vistierul de la Greci 73
papa de la Roma 171
papa Sixt al IV-lea, scrisoare de la Mateiaș Corvinul 52
Papistașul, Ilie cumpără casă 361
Pappasoglu Dimitrie col. 7, 8, 12, 19, 20, 21, 39, 42, 124, 137, 261, 262—263, 310, 359; despre: chioșcul Ghiculeștilor 389; inspecția gen. Kisselef 125; prima litografie 286
Pappasoglu Dumitrache Hagi, tatăl lui Dimitrie, ridică han 309, 311; are biliard 326
papucarii sau papugii 279
Paracsote, Cîrstea, fiul lui 268
paralîcul 310
Paraschiva a Neagului aparul, martoră 344
Parc-Hotel, bombardat 208
Parcul Berindei, Bonaparte 190; Delavrancea, Domeniilor: 190, 192, piața din 382; Filipescu 23, 166, 190, 227; Ivănescu 254, Mihai Bravu 190; Radorin 190
„parcuri" = cartiere noi 189, 377
parcurile și grădinile particulare transformate în parcuri și grădini publice 396—398; suprafața 397
Parfait d'amour, lichior 301
Parhon C. Ion 201
Paripa postelnicul, i se întăresc locuri de prăvălie 376
Paris 15, 57, 93, 127, 130, 140, 141, 144, 189, 202, 255, 274, 313; expoziția internațională 286, 328, 330, exilații revoluționari 137; halele 155; mașină hidraulică adusă din 127; moda de la 126, 140, 145, 146, 167; Muzeul Luvru 195; străpungerea bul. Haussmann 196; Grigore Capșa învață la 328; Ion Georgescu expune la salonul din 171; Eufrosin Poteca bursier la 120; primul congres al Internaționalei a II-a 173; Convenția de la 138, 142, 143, 149, 276; tratatul de la 138, 141; din anul 1947: 215
parmasan (parmezan) — articol de băcănie 301
Partenie egumen 79
participații industriale 293
partida unionistă: în Moldova, în Muntenia 142
Partidul Comunist Român 211, crearea 186; pus în afara legii 186; reprezentanți ai 210; acționează în ilegalitate 210; Congresul al V-lea 186; manifestul împotriva războiului 210; inițiază și organizează insurecția armată 211; unificarea cu partidul socialist 217; congresul al VII-lea și al VIII-lea, 217; Congresul al IX-lea 216, 217; îndeplinirea planului fixat de 293, 295; clasa muncitoare deține puterea politică prin 298
partidul conservator, dispariția 185, 276
partidul conservator-democrat sub președinția lui Take Ionescu 174, dispariția 185
partidul filo-austriac 94
partidul filo-rus 98
partidul Garda de fier, constituirea 187, 189, 207
partidul liberal 170, 210, 338; guvernările 187; sciziunea 187; fracțiunea Dinu Brătianu 211
partidul național din Transilvania 185
partidul național-democrat sub dubla președinție a lui N. Iorga și A. C. Cuza, 174
partidul național-țărănist 189, 210, 211; guvernările 185
partidul poporului, guvernările 185
partidul social-democrat al muncitorilor din România, constituirea, programul, dizolvarea 174; reconstituirea, programul 174; atitudinea lui față de războiul din 1913: 174
partidul socialist din România 179; congresul general 186, 211
partidul țărănist, apariția 185
partidele politice, desființarea lor 189, 209
Paru, Procos al lui 268
parucic = locotenent 115
Pasajul Macca 312; Francez 39; Român 328; Villacros 312
Pasărea balta 199
Pasărea s. 258
Pascale grămăticul, bătut 78
paserele, numărul lor 372
Pashali vel căpitan 101
Pasvantoglu pașă de Vidin 107
Pașcani, ceferiștii eliberează pe țăranii răsculați 174
Paști, daruri de 281; postav pentru haine de 335; focul din ziua de — 1847: 130
patente, dare 349
patinoar 234; artificial 203
Patria, fost Aro, cinematograf 102, 203, 230
„Patria și dreptul meu", inscripție pe pecetea orașului București 350
Patriarhia de Antiohia 99; metohul din București 273; din Constantinopol 47
patronul breslei 288
Pațac, întreprinderea de mezeluri 290
Paul de Alep despre: bis. de la Dobreni 74; Curte 71; Mitropolia din București 73
Pautalia (Küstendil), monede din 35
pavare: cu asfalt 373; asfaltic pe infrastructură de beton 374; lemn 367; dale sau calupuri de lemn 373; cu piatră 120, 368, 373: „rondele" de granit 373; granit dobrogean 373
pavajele 234
Pavel, Dorin 199
Pavel, Udrea 106
Pavilionul Economiei Naționale 220, 227
pazar 72 = bazar 268 = piață, tîrg 56, 379
pazarul de sus 379 = tîrgul de sus 72
Pădure log., Stan fiul său 256
pădurea Băneasa 256; amenajarea 199; Măicănești 256; Pustnicul 199
„Pădurea Spînzuraților", film 242

Păduceştii de la Iutele = satul Clanţa 256
pădurile de stejar 368
păianjenul-om 380
pălărieri pentru bărbaţi 286
„pămîntul", unitate tip 321
Pănătăul, s. 258
Pănăteşti, s. 258
păpuşarii 380
pătimaşi = bolnavi 313
Pătraşco, boier, ucis 61
Pătraşco, croitorul 102
Pătraşcu, pictor 171, 239
Pătraşcu cel Bun vv. Ţ. Rom. 57, 60
Pătru banul de Glina 68, tăiat de tătari 256—257
Pătru, pisarul 369
Pătru, stegarul, cumpără loc de casă 354
Păun, cupeţ 300
Păun plugarul 102
Păun, ţiganul, casa lui 253
păuni, crescătorie de 395
pecenegii 39
pecetarii 281
pecetea Bucureştilor 350
pedichiuriştii 286
pehlivanii 285
Pelimon, A., 7, 12, 43, 44; despre: Bucureşti 43, originea Moşilor 379
Peninsula Balcanică 35, 101, 157, 281; armenii din 270; aromânii în centrele din 267; evreii 271; Antim Ivireanu, ucis 1716: 94; slavii trec în 38; răscoala creştinilor 153
penitenciarul Văcăreşti, dealul din faţa lui, civilizaţia Glina III—Schneckenberg 26; Tei-Bucureşti 26
pensionari ai turcilor, exilaţii revoluţionari — 137
pensionul lui Ştefan Caliva 310
Pera, notarii genovezi 46
perdafgiria, dispariţia ei 289
Pere, Dumitru, lăcătuş 89
Peretz, Grigore, trage asupra lui Gheorghe Bibescu 133
perioada stabilizării relative a capitalismului 183
periodicele, rolul lor 203
Periş, Caplea jupîniţa sau jupîneasa din 257
Perlea, Ionel 202
perper bizantin din sec. al XIII-lea 39
Perrin, Raoul francez, despre Bucur 42
Persiano, Manolache vel-căminar 105
pescarii domneşti 281; negustori 303; numărul lor 303; magaziile 343—344
Pescarul, restaurant 331
pescăria veche 19
Pescăruş, restaurantul 331
pescuitul, ocupaţie a locuitorilor străvechilor aşezări 27
Pester Lloyd, comunicate de război în 176
Pétain, mareşal 206
Petcu croitorul 102
Petersburg 123, 136, 157; Grigore al III-lea Ghica trimis la 98; Constantin Ipsilanti la 107; comandă de pompe de incendiu la 124; izbucnirea revoluţiei burghezo-democratice 178
petit-gris = sîngeap, blană, import de 90, 273
Petrache sofragiul ia cu chirie un loc sterp 364
Petraşcu N. = Costin, A. 9, 171
Petre abagiul, cumpără şi dăruieşte prăvălie 301, 302
Petre, fiul lui Dragomir vornicul vinde prăvălii 72
Petre suiulgiu, fiul lui Dumitru căpitanul 346
Petrescu, Camil 202
Petrescu, C., desenator 134
Petrescu, Cezar 202
Petric, Aron 8
Petriman, fiul lui Ioan barbir, vinde dugheană 268, 278
petroliştii, grevele 186; din Prahova: solidaritatea lor cu ţăranii răsculaţi 174
Petrovaradin, victoria de la 94
Petru ceasornicarul din Iaşi 280
Petru, Cercel, vv. Ţ. Rom., fiul lui Pătraşcu cel Bun 62; înscăunarea 62; are reşedinţă obişnuită la Tîrgovişte 62; scene sîngeroase în Bucureşti 63
Petru cizmar, martor 279
Petru, Rareş, Chiajna, fiica lui 59
Petru cel Tînăr vv. Ţ. Rom. 56, 59; reşedinţa în Bucureşti 53; înfrumuseţează Bis. domnească de la Curtea Veche 55; înalţă mre 60; întăreşte moşie 256, parte de sat 256; arestat 61
Petru, vice-voievodul Transilvaniei 48
Peyssonel, Charles de, consulul Franţei în Levant, despre hanuri 308
Philippide, Al. 202
„Phönix", fabrică de uleiuri 183, 291, 293
piatră: acră pentru limpezirea apei 17—18, 346; poroasă pentru filtre 18; de rîu din jud. Prahova 373
Piaţa: din faţa Academiei Militare 385; Addis-Abeba 382; Amzei 151, 308, 340, 381; Aviatorilor 385; Bălcescu 144, 158 234, 244, 251, 340, 385; Bibescu-Vodă = 8 Iunie, maghistratului, 28 Martie, Naţiunii, Unirii 381, 382; Buzeşti 345; Chibrit 226, 238, 382 = 30 Decembrie 228; Cosmonauţilor 230; Gh. Coşbuc, 234; 30 Decembrie = Chibrit 228; Domeniilor = 7 Noiembrie 234, 382; Dorobanţi 225, 345, 382, 385; Eminescu, fostă Romană 227; Episcopiei, amenajarea 151; Ferentari 234; Fiereasca 381; Fiereasca-Veche 381; Filantropiei 192, 238, 314, 382; de Flori 55, 128, 130, 225, 393 = = Piaţa Sf. Anton 381; aşezare omenească din sec. IV 37; nucleul Bucureştilor 42; Biserica domnească de la Curtea Veche lîngă 55; Gării de Nord 226; Ghencea 382; Gh. Gheorghiu Dej 384; Ghica v. Piaţa maghistratului 381; Ilie Pintilie = Piaţa Matache Măcelarul 155, 345; 8 Iunie, v. Piaţa Bibescu-vodă 382; Kogălniceanu 328, 390; Kretzulescu 381; maghistratului = Piaţa Mare 381; Mare = Piaţa Bibescu Vodă = Piaţa Unirii 151, 158, 282, 307, 381; 28 Martie v. Piaţa Mare 382; Matache Măcelaru = Piaţa Ilie Pintilie 155, 345, 381; de lîngă metohul Episcopiei de Rîmnic 384; Naţiunii, v. Piaţa Mare 383; de pe locul Neculescului 381; 7 Noiembrie = Piaţa Domeniilor 234, 382, 385; Nouă = Piaţa Sf. Vineri Fiereasca 381; Obor 217; Palatului 331 = Piaţa Gh. Gheorghiu Dej 384; Romană 158, 192, 228, 356; Rosetti 153, 284; de sare sau Sărăria 379; Scînteii 235, 385; Sf. Anton = Piaţa de Flori 381; Sf. Gheorghe = Piaţa 1848: 328, citirea Proclamaţiei de la 1848: 134, centrul reţelei de drumuri 367, 155, 184, 286, 304, 313, 384; şi grădina bis. Sf. Gheorghe Nou 384, 385; Piaţa Sf. Nicolae-Şelari, ceramică şi monedă de la Iustinian 39; Sf. Ştefan 381; Piaţa Unirii = Piaţa Mare 151; Unirii 19, 243, v. Bibescu Vodă 313, 382, 384, 395; Valter Mărăcineanu 176, 194, 202, 378; Piaţa Victoriei = Capul Podului 80, 158, 159, 212, 234, 242, 252, 254, 313, 345; Teatrului: 183, 273, 314, 326, 327, 329, 373; masacrul din 179, 186; Traian 381; Zarafilor 381; Piaţa 1848 = Sf. Gheorghe 304, 313, 328
„piaţă" (piazza) de origine italiană 378
picioare de oaie, de viţel, mîncare făcută din 303
Pinciu, Stan, via lui 319
Picot, Emile, secretarul lui Carol I 151
pictură europeană, secţie de 239

pielicele de miel creț persan, import de 273
Pieptănari str. 190
„pieptenele de bronz", podoabă de harnașament de la sciți 30
piepteni 307
Piersica, moșia domnească 96
pietre funerare armene din București 270
Pietroasa, tezaurul de la 150
piețe 378; de cartier 383; pentru desfacerea produselor alimentare 234, 379; publice 384: înființarea de 391; înmulțirea lor 382; numărul lor 383
Pigafetta, Filipo despre București 268
Piliuță C. pictor 241
Pillat, Ion 202
Pindar, cîntecele 91
Pinguin, frigider 218
Pini, consul rus în București 115, 116
Pinon, localitate în Dacia Romană 34
Pinum, v. Pinon
Pipera 221, vechi așezări 26; așezări ale dacilor 32; monede dacice 33; aerodromul 198; combinatul pentru industrializarea lemnului 295; fabrica de mobilă 222
Piron, via lui 319
Pirotehnia 155
Pisa, Eufrosin Poteca bursier la 120
Piscul-Crăsani, așezare și monede dacice la 33
Pitagora, cugetările 91; strada 37
Pittard, Eugène, antropolog francez 29
pitarii 342
„pităria domnească" 321
Pitești 47, monede dacice la 33; calea ferată spre 155
pituști 343
Pițaghei-Ocheasca-Popești, regiunea 16
pivniță, termen slav 322; de la Curtea Arsă 325, 381; de la Dudești-Cioplea 325; mrei Mihai-Vodă 324; a Mitropoliei 324; de la Plumbuita 324; a palatului de la Mogoșoaia 82; a lui Leca Rudeanu Spătaru 324
pivnițe: de lemn, de piatră, importanța lor 323; — cîrciumi 317, 322, 324; domnești 324, ale marilor dregători 324; ale bisericilor 324, ale mănăstirilor, ale orășenilor 324; vînzarea vinului în — 324
pivnițele, dări 347
Pivoda = Ștefan Dettine, căpitan 94
pîine: albă 343; albă de grîu spălat 280; dietetică, intermediară, neagră, de secară, sorturi tip de 343
Pîliciu (Paliciu), morile de la 341
Pîntea, M., maior 8
pînză și barchet de Moscova, import de 273
pîrcălabul 335; cetății București, atribuțiile 335
pîrcălabii = „castelani" 47; satelor de margine 335
pîrgarii 333, atribuțiile 334
pîrgarul cel mare 287
Pîrșcoveanu, Ștefan vor. cere grădinar 389
Pîrvan, boiangiu 102
Pîrvan, Șăineanul, martor 369
Pîrvan, Vasile 29, 34, 172, 201
Pîrvan, Vasile, str. 19
Pîrvu croitorul, Despa, soția lui 317
plan de aliniere 1864: 243
plantarea de copaci pe marginea drumurilor 391
plante aduse de la Brașov, de la Viena, plantare de 392
planul Borroczyn 253, 260, 261, 283, 310, 313, 314, 325, 328, 341, 345, 375, 383, 387, 392
planul Belgradului din 1535: 259
planul Bucureștilor 1535: 259; din sec. al XVII-lea 259; din 1768—1774: 249; din 1770: 259; din 1770 (alt plan) 99; din 1780: 259; din 1789: 259; în harta generală a Munteniei 1790—1791: 259; din 1804: 260; din 1806: 260; din 1834: 260; din 1842: 260; din 1844—1846: 260; din 1846: 260; din 1852: 260; din 1856: 261; din 1871—1875: 261; din 1872—1878: 261; din 1894: 261; din 1899: 261; din 1911: 261; generalului Ulisse Sîmboteanu 261; lui Fredi Wahnig 1934, cincinal, decenal, de electrificare a țării 217; director de sistematizare 200, 243; lui Ernst 319, 370, 389, 395; lui Jung 313, 374, 375, 376, 391, 394; lacurilor formate de Colentina 243; Orăscu 377; lui Purcel 100, 319, 389, 395; de sistematizare din 1952: 242; lui Ulysse de Marsillac 283, 340; de șase ani: programul de construcții 315
planuri ale Bucureștilor 289
plasa Broștenilor 356, 359; numărul de mahalale 353; Gorganului 361, 363; numărul de mahalale 353; Podul Mogoșoaiei: numărul de mahalale 353; Tîrgului=centrul comercial al orașului 312; numărul de mahalale 353; Tîrgului de Afară 357: numărul de mahalale 353
plasă = culoare 339
plăcintarii 280
Plăcintă, cizmar, martor 279
Plăcintă, popă 379
plăcintării 303, 343
plăpumari 279
plăși, Bucureștii împărțiți în 339, numărul lor 353
Pleșoianu, Nicolae, în Guvernul provizoriu 133
Pleșoianu, str. 208
Plevna, Calea 154, 155, 190; luptele de la 80, 153
ploconul Hanului 305; contribuția evreilor 271
Ploiești 15, 174: podine vechi trimise la 368; statistica din 1830: 269; linia ferată 254; pădurea de lîngă 207; distileria de la Rîfov lîngă 141
Ploiești-Triaj, arme și podoabe de la sciți 30
Plopșor-Virtop, civilizația tip 26
Plumbuita 258; așezări străvechi 25; țiganii 274; lacul 243
plusvaloarea, rata 292
Plutarch, lecturi din 90
Poarta 79, 84, 108, 116, 136; Aali-pașa, ministru de externe 148; declarația de război a rușilor către 153; livrările către 57; Mihai Viteazul la 63; Mircea Ciobanu în dizgrație 57; Mirceoaia chemată la 61
poartă de lemn sculptată 203
Pochidia com. 44
Pociovaliștea, moșie în Ilfov, fabrica de postav 111; numărul muncitorilor 276
pod, înțelesul cuvîntului 367, 372
„podari", corp de 371
podgoria bucureșteană 319; dispărută 320
Podila, s. 105
podine = podărit, dare pentru întreținerea „podurilor" 348
„podinile", dimensiunile, transportul lor 368; de lemn 337; înlocuirea lor cu piatră 368
„podișor", arteră de circulație 370, 368, 372, și pod, 370
„podiștile", punți înguste pt. pietoni 371; numărul lor 371
Podolia, evreii din 271
Podul: Armenilor 370; Beilicului = Calea Șerban Vodă 251, 273, 314, 326, 369; ars în 1823: 120; Brașovului = Podul Mogoșoaiei = Ulița mare ce vine despre Sărindar 370; Podul Calicilor = Podul Caliței = Calea Craiovei = Calea Măgurele = Calea Rahovei 19, 39, 101, 154, 251, 253, 260, 312, 346, 355, 368, 369, 378; Caliței, v. Podul Calicilor 154; Cilibiului 67 =

Podul din Mahalaua Arhimandritului 370; Curtea Veche = str. 30 Decembrie 309, 310; domnesc al Uliţei Mari 368, traseul 368; Gorganului 313, 370; cel Mare = Podul Şerban Vodă, Podul Beilicului, Calea Şerban Vodă 368; traseul 368; mrei Stela 370; Mogoşoaiei = uliţa mare ce vine despre Sărindar = podul Braşovului = Calea Victoriei 370; 22, 80, 87, 103, 104, 110, 118, 120, 123, 128, 142, 144, 151, 154, 155, 157, 251, 252, 253, 260, 275, 282, 286, 301, 310, 311, 312, 313, 314, 319, 327, 339, 345, 346, 368, 370, 373, 378, 381, 391, 394, 395, Podul de nuiele 362; din mahalaua Trimbiţaşilor 367; Podul de Pămînt = uliţa Belvedere = Calea Plevnei 144, 154, 253, 343, 362, 368, 370, 378, 395; Şerban Vodă = Podul cel Mare = Podul Beilicului = Calea Şerban Vodă 33, 62, 67, 68, 97, 99, 250, 253, 267, 369; Podul Tîrgului de Afară = Calea Moşilor 19, 86, 120, 251, 290, 310, 311, 314, 318, 319, 368, 369, 390; Vergului = Calea Călăraşi 19, 154, 251, 314, 318, 355, 357, 370, 378, 390
podul Băneasa 212; Constanţa 226, 372; la Cotroceni 371; Sf. Elefterie 397, de fier 371; Herăstrău 234; Izvor 251, 341, 370, 371, Mihai-Vodă 66, 67, 251, 371; Şerban Vodă 371; Turcului 34; de la Turnu = podul Turcului 371; podu Valeny = Văleni 260, pe Ialomiţa 260
„poduri", artere mari de circulaţie 367, domneşti 368; întreţinerea lor 104, 368, 370; pavate cu podini de lemn 337, cu piatră 373
„poduri" peste ape, numărul lor 157, 371, 372; încorporate în planşeu de beton 372; peste Tisa 378; de piatră, numărul lor 371
Poenaru, Petrache prof. 290
Pogonianii episcopia 71, arhiepiscopia 361
Pohlman I. fotograf 286
Pohr M. florar 311, 393
Polar, magazin 308
polcovnicul, subalternul vel-vornicului 337
Polihronos, martor 268
Politehnica, clădirea 192
Polizaki (Polizu), bancher bucureştean 120
Polizu = Polizaki
Polizu str. 192
Polonia 74, 206, 271, 274; oştile turceşti spre 79; mărfuri aduse din 77
polonezi refugiaţi 206, în Bucureşti 267, 274
pomadă vegetală pt. creşterea părului 301
pomenirea soldaţilor căzuţi în lupte 379
pompierii: căzuţi în Dealul Spirei, monumentul 137; muzeul 346
pometurile bucureştene, primele menţiuni 321
Pop, C. 10
Pop, Hagi Constantin, neg. din Sibiu 327, 389
popa Comino, enoria lui 279; Dumitru cel bătrîn din Bucureşti, martor 257; Manta 306; Marco, martor 257; Stanciu de la Sîrbi, popă din Bucureşti 257; Take, agent electoral al conservatorilor 172; Tun = preotul Ambrozie 136
Popescu, Elvira 202
Popescu, mahalaua 97
Popescu, Păun, băcănia 301
Popescu, Ştefan 202
Popescu-Lumină, colonel 9
Popeşti, nume românesc 38
Popeşti s. 53, 359
Popeşti s. = Popeştii-Români 258
Popeştii-Conduratu s. 23
Popeşti-Leordeni 111, 219, 237, 259; aşezări străvechi 25; civilizaţia Glina III — Schneckenberg 26; morminte de incinerare 29; tezaur de monede dacice 33; aeroportul 198; fabrica „Viscofil" 182
Popeştii-Novaci pe Argeş = Argeş = Argedava 33; aşezări străvechi 26; aşezare dacică 32; fibule de argint 32
Popeştii-Pavlicheni s. 269
Popeştii-Români = Popeşti 258
popine = grădişti 17
poporu agii = în centru 303, Spirii = dealul Spirii 303
Poporul român trebuie să împiedice nimicirea sa, apel 210
Popovici Alexe, cofetăria 328
Popovici, cărămidăria 39
Popovici, Eduard ing. 260
Popovici, Scarlat ing. 260
Popovici, Titus 241
populaţia Bucureştilor 265; componenţa etnică, socială 266—275; sporul 266
porfir belgian de Quenast 159
Porfir cupeţul angrosist de blănuri scumpe 90, 273
porto-franc, Brăila declarat 127
Porţile-de-Fier 16
Porumbacu, Veronica 241
„porumbielu fiert" 307
Postăvari, aşezare, 38; mahala 111, 251; Biserica Albă din 21
postăvari 67; de ţară 67; dispariţia lor 289
„Postăvăria românească" 182
Poşta 238; Centrală 72, 101, 118, 166, 184, 203, 286, 310; comunicate de război 176
„Potcoava", berăria 312
Poteca, Eufrosin, călugăr 120; proiect de reforme al lui 120
Potel, dulciuri de la 140
potloage 279
potlogari, despre 279
potlogi, palatul domnesc 77, 84
Potoceanu, Vasile, cupeţ 89
Potra, George 9, 11; despre hanuri 309
Poujade, Eugène, consul francez, despre Bucureşti 140
povarna mehtupciului menzilurilor 322
prafuri de Seidliţ 301
Praga, planul din 1535: 259; portretul lui Mihai Viteazul executat la 64; ocuparea 189
prah = praf 38
Prahova, jud. 79, 111, 133, 144; Drăgăneşti, moşie domnească în 96; petroliştii din 174; piatră de rîu din 373
Prahova, rîu 32, 52; nume slav 38; valea 47, 137
Praterul vienez 380
Pravila mare din 1652, însemnare manuscrisă 282
„prădat" = amendat 78
prăjitură, termen caracteristic românesc 328
prăvălia lui Danielopol 134
prăvălii: de lemn 305—306; de zid 306; aşezate pe pivniţe 306; mărimea lor 306; chiriile 306
prăvăliile florarilor, gruparea lor 393; negustorilor 305
prăvăliile, dare domnească 347
„prealarma" 209
precupeţ 300
Preda, Marin 239, 241
Preda al doilea, pah. 268; întărit cu casă 367
Prefectura de Ilfov, actualmente Sfatul Popular al reg. Bucureşti 250
Prefectura Poliţiei Capitalei = sediul central al Miliţiei 194, 207
Prejmer = Prejmite s. 105
preotul Şapcă 133
preoţii: Bisericii Domneşti din Bucureşti, scutiţi de toate dările 347; moldoveni: obligaţia lor anuală 348

presa: românească, apariţia ei 125; între 1856—1864: 151; politică 1876—1894: 170; muncitorească ia ființă în 1886: 171; în perioada dintre cele două războaie 203
prescurile 280
preşedintele plenipotenţiar al divanurilor Moldovei şi Valahiei 122
preşedintele Sfatului Popular al oraşului Bucureşti 339
Preşedinţia Consiliului de Miniştri, palatul 162; atacarea 207; avariat 212
preşedinţii Sfaturilor populare raionale 339
preţuri oficiale din intervalul 9—14 aug. 1947: 217
preţul pavajului: suportarea lui 373
Preziosi, desen de 154; acuarele şi crochiuri de 284, 380
primari liberali 338; de sectoare 339
primarul 338, general 339
Primăria 338; Municipiului (Bucureşti) 12; de Albastru, Galben, Negru, Verde 340
primăriile de sector 340, 350
Principate 108, 136, 138; luate în gaj de Rusia 122; pregătirea şi înfăptuirea Unirii 139; Unirea 8, 142, 149, 365
Prinkip Gavril, sîrb 175
prisaca preotului Ilie Nicolae 396
prisăci 317, 321, 322
pristavi sau crainici, atribuţiile 335
Priz, Wilhelmina, atelier fotografic 286
procedeul hidrogenării 291
procese împotriva luptătorilor comunişti 210
procese tehnologice superioare, introducere de 294
procesul din Dealul Spirii 186
proclamaţia de la Padeş 116
proclamaţia de la 1848, cele 22 puncte 134
Procopie, cîmpul Procopoaiei 22
Procopie al Farmazonului, aşezarea lui 395
Procos al lui Paru, martor 268
Procuratura, fostul local 303
Prodanof, fabrică de pielărie 167
producători — negustori 279
producţia de fabrică cu ajutorul maşinilor 290
producţia industriei bucureştene 221, 294
produse alimentare ale gospodăriilor de stat, desfacerea lor 308; conservate prin frig 308; de panificaţie, varietăţi 343
proestoşi 287
programul de construcţii din planul de 6 ani 315
programul Filarmonicii 131
Progresul, aglomerare suburbană 191
Progresul, întreprindere de produse prefabricate 295
Pronosport, Centrala 118
„Propăşirea" din Iaşi 327
proprietatea domnească, oraşul întemeiat pe 324
proprietatea orăşenească 334
proprietatea Sperie-Peşte 375
proschinatar tipărit la Bucureşti 91
protecţia muncii 292
protecţia vamală a industriei 293
protomeşteri 287
Protopopescu Pache, primar 158
Prozorovski, general 109
Pruncul român, organ al revol. din 1848: 135
Prundu s. vinăriciu 319
Pruteanu, casele 238
Prutul, rîu 109, 136; trecut de armatele ţarului 139; armatele sovietice la 208
Ptolomeu al lui Lagos, general şi scriitor 32
publicaţii ale P.C.R., tipărirea 209
publicaţiile franceze 145
publicul bucureştean „galloman" 145
Pulberăria = Erbăria 155; armatei 219
Purcăreni s. 105
Purcel B.F., ofiţer planul: 12, 19, 22, 100, 259, 311, 319, 389, 395
Purece, Necula 79
pustiul geţilor = Bărăganul 30
Pustnicul, pădurea 199
Puterile Centrale 175
Puţul cu apă rece, puţul bisericii 345; Calicilor 34, 345; lui Crăciun 345, lui Enaki, lui Iancu, babii Ioana, lui Irimia, înalt, de piatră, cu plopi, lui Popa Nan, lui Popa Soare, lui Rainea, cu roată, lui Stan Moroiu, lui Şerban, cu Tei, turcului, lui Zaharia 345; cu zale 87, 345; lui Zamfir 345
puţuri bucureştene 233; la mare adîncime, săparea 198; mulţimea lor 344

Quenast, pavare cu porfir belgian de 159
Quinet, Edgard str. 191

Raab, cetate, cucerirea ei 63
rachierii 281, 325, 327
rachiu, distilarea 281; vînzarea 324; taxa pe 349
Racoviţă, Alexandru, preşedintele Comisiei proprietăţii 135
Racoviţă, Const. v.v. Ţ. Rom., hotărăşte chirii 306; scuteşte de dări 348; sinuciderea 97—98
Racoviţă, Dimitrie str. 190
Racoviţă, Dumitraşco 97, 100; are han 312
Racoviţă, Emil 201
Racoviţă, Mihail v.v. Ţ. Rom. despre vînzarea vinului 324; dăruieşte stînjeni de livadă 322; hrisov privind pe armeni 270
Racoviţă, Ştefan v.v. Ţ. Rom., frate cu Const. Racoviţă 98; hrisov privind pe meşterii străini 282; întăreşte boltă de piatră 304; scuteşte de dări 348; mazilirea 98
Racul, drumul 256
Racul s. 256
Rada căpitan 100
Rada jupîneasă, ridică biserică 100
Rada, soţia lui Teodor postelnicul, are mori 341
radiodifuziunea, începuturile ei 198
Radio Popular = Electronica 294
radiotelegrafie, serviciul public de 198
radioteleviziunea 232
Radeş săpunariul 281
Radovanul s. 107
Radovici Alexandru 174
Radovitz von, consul german 153
Radu de la Afumaţi v.v. Ţ. Rom. 53, 258
Radu Calomfirescu, strada 19
Radu, căpitan, gazdă de haiduci 338
Radu ceauş, înalţă biserică 100
Radu diaconul vinde loc de prăvălie 305
Radu Dudescul, biv-vel căpitan de margine 256
Radu Elie, ing. 158
Radu, fiul lui Brîncoveanu 81
Radu, fiul lui Dragomir postelnicul, tăiat 61
Radu, fiul lui Vlad postăvarul 282
Radu, cel Frumos v.v. Ţ. Rom., are reşedinţă în Bucureşti 51, 60
Radu Greceanu, cronica 77
Radu Iliaş v.v. Ţ. Rom. 70, 72, 257; învins de Matei Basarab 59
Radu Leon v.v. Ţ. Rom. 74, 78, 100, 304, 308, 319, 388; aşezămîntul lui 78; acordă scutiri 91; logodna fiului său 285; reface cruce 59; mazilirea 78
Radu logofătul, i se întăreşte loc de casă 352
Radu log., ginerile lui Mareş banul, închis 78
Radu, log. de visterie 100

Radu cel Mare v.v. Ţ. Rom. are reşedinţa mai mult la Tîrgovişte 53
Radu Mihnea v.v. Ţ. Rom. şi Mold. 61, 67, 68, 257, 280, 360, 370, 387; confirmă scutiri 68; întăreşte loc de prăvălii 287; îngropat la mrea Radu Vodă din Bucureşti 69
Radu Paisie v.v. Ţ. Rom., documente emise din Bucureşti 53
Radu Popescu, cronica lui 63, 77, 78, 80, 91, 94, 285
Radu Postelnicul de la Herăşti, cumpără moşie 256
Radu al lui Sahoc, armean fruntaş al sfatului domnesc 270
Radu Şerban v.v. Ţ. Rom. 22, 65, 67, 68, 369, 371
Radu-Vodă, movila de la 17, 27, 42, 45, 57, 60, 65, 73, 250; aşezări străvechi la 25, 26; civilizaţia Glina III-Schneeckenberg 26
Radu I v.v. Ţ. Rom. 48
Radu, zăbunar, martor 279
Radul comisul 318
Radul dulgheriul 388
Radul, fiul lui Socol vor., ucis 61
Radul, fiul lui Stoian, vinde casă 367
Radul, vel-log., ispravnic 337
Radul, log. de la Drăgoeşti, ucis 61
Radul, log. de la Desa 70
Radul, măcelariul sîn Sîrpciu, martor 334
Radul, meşter lemnar 287
Radul, meşter de mori 342
Radul, popă 71
Radul tabacul, locul lui 361
Radul, vătaf de croitori, martor 287
Radul, vătaf de pescari, casa 303, 360
Rafailă, via lui 319
Raffet, A., desen de 124, 125, 126
Raftis, Dimitris, martor 268
Raguza = Dubrovnik 269; negustori din 62
raguzanii, negustori 269
Rahova, Calea 154
Rahova, fabrica de bere 298
Rahova, luptele 153
raiaua Brăilei 305
Raicevich, consul austriac 322, 389; despre: pîine şi carne 343; cîrciumi şi cîrciumărese 324
raioanele Bucureştilor, numărul lor 224; suprafaţa lor totală 224, 254
raionul 23 August 224, 225, 320, 374; băile publice 284; Bălcescu 224, 234, 320, 322, 374; băile publice 284, reşedinţa 340; 30 Decembrie 224, 254, 320, 345, 374, 378, băile publice 284; 16 Februarie 224, 322, 378, reşedinţa 340; Griviţa Roşie 224, 225, 234—235, 345; Lenin 224, 230, 255, 318, 322, 363, 378, reşedinţa 340; 1 Mai 224, 304, 320, 322, 363, 374, 375; Tudor Vladimirescu 224, 302, 307, 320, 322, 363, 374, băile publice 284
Rakoczy II Gheorghe 74
Ralu, domniţa 110; teatrul ei 327
Ranetti, George conduce „Furnica" 171
rata plusvalorii 292, profitului la uzinele Malaxa 293
Rathaus 339
Razgrad tîrg 269
Rădescu, general, guvernul 215
Răducanu, hanul lui 309
rădvane 282
răscoala: rufeturilor din Bucureşti 98; seimenilor, potolirea ei 73; ţăranilor din 1888: 173; ţărănească din 1907: 173, 174
răspîntiaşii = veghetorii 335
Răşcanu, întreprinderea 291
Răşinari = Ruşinar, Ion Ungureanul ot satul 267
Răzmiriţă, bărbier domnesc 283
„răzorul", unitate de măsură in vechea podgorie 320, 321
Răzvan, căpitan 56, 72, 358
Răzvan, vtori vornic, judecă pricină pentru o vie 335
reactorul atomic 230, 240
Realitatea ilustrată, săptămînal enciclopedic 204
Rebhuhn, Fr., grădinar 272; director la direcţia grădinilor 393
Rebreanu Liviu, operele 202
recensămîntul din 1815: 353; 1860: 144; 1889: 274; 1930: 189, 266; 1941: 213, 232; 1956: 243, 265, 266, 272
recolta din 1918: 178
reconstrucţia ţării 217
Recordon, François, elveţian despre: Bucur 42; cafenele 281
Redont, E. arhitect peisagist francez 393
reforma agrară din 1945: 215, 276
reforma monetară din 1947: 215, 217, 276
Regatul celor două Sicilii 342
regatul, proclamarea lui 161
Regie, slujbaşii de la 191; greva muncitorilor de la 178
regimentul de artilerie, I de infanterie, garnizoanele 124
Regulamentul Organic 7, 11, 19, 21, 22, 124, 130, 134, 136, 137, 141, 149, 253, 265, 276, 338, 343, 350, 379; exemplarul oficial 136; intrarea în vigoare 123; perimetrul Bucureştilor 252; dezvoltarea Bucureştilor 307; înfrumuseţarea oraşului 243; libertatea absolută a comerţului 288; regulamentul sanitar 343; străjile 254; încetează juridic de a mai exista 142
Reimers von, însoţitor al lui Kutusof 389; despre numărul nemţilor 272
Reinhard, soţia lui 390
reparatorii de butoaie şi putini, meseriaşi ambulanţi 307
repausul duminical 292
Repninski general-maior, divanul domnesc către 307
Reporter, organ comunist 203
reprezentaţii de comedie uşoară şi estradă 396
Republica bd. 151
„Republica" cinematograf = „Scala" 203
Republica Populară Română, instaurarea 217, 339, 350, 378
Republica Romană, dinari de argint 29
„Republica" uzinele 182, 191
Ressu, Camil 202
restaurant = birt 329
restaurantele 184, 317, 326; franţuzeşti, nemţeşti, româneşti 329; specializate 331; varietatea lor 329; preţurile 329; naţionalizarea 331; numărul lor 330
restaurantul Brenner 329; Bulevard 331; Caraiman 331; La Calea Ferată 329; Capşa 329; Carpaţi 325; La Cerb 329; Cina 331; Ciocîrlia 331; La Clopot 329; Colonade 331; Continental 329; La Coroana 329; Delta Dunării 331; Dîmboviţa 312; Dumitrescu 329; Durieu, La Elveţia, Enache, Enescu, La Epure, La Ferdinand, Fieschi, hotelului Bulevard, hotelului Donat Hugues, Iordache, La Inger, La Judecător, Kosman 329; „5 lei" 208; La Leu 329; Lipscani 331; Maiorul Mura 329; Modern 329; Mon Jardin = Parcul Trandafirilor 331; 7 Noiembrie = Progresul 331; Oswald 329; Pescarul 331; Pescăruş 331; Strobel 329; La Telegraf, Thierry, La Trandafir, Tripcovici 329; restaurantul românesc de la Expoziţia internaţională din Paris 330
Reşiţa, ţevi comandate la 127
reţeaua de gaz aerian 159; rutieră proiectul şi harta 128; subterană de ţevi pt. stropit grădina 395
Reuniunea universală pentru pace, constituirea 186
reutilarea industriilor existente 293
Revista istorică 204

Revista istorică română 204
Revista literară, organul cenaclului lui Al. Macedonski 171
Revista Nouă condusă de B.P. Hasdeu 171
revoluţia burghezo-democratică rusă, izbucnirea 178
Revoluţia Franceză, ideile enunţate 102; influenţa lor 288; numărul francezilor în Principate în epoca 274
Revoluţia de la 1848: 127; munteană 132; izbucnirea 217
Revoluţia socialistă, înfăptuirea sarcinilor 217
Rhodos 198; amfore din 34
Ribbentrop, Ioachim von 207
ridicarea nivelului cultural al maselor 238
Riegler, cofetăria 328
rinocerul siberian cu blană, prezenţa lui pe aria bucureşteană 26
Rizea, vătaf de băcani, martor 301
Rifov, distileria lui Teodor Mehedinţeanu de la 141
Rîmnic, episcopia 100, 290; Filaret Vlădică de 346; metohul episcopiei de 322, 395
Rîmniceanu, C., planul Bucureştilor 260
Rîmniceanu, Dimitrie ing. 260
Rîmniceanu, Naum cronicar 107
Rîmniceanu N.K. ing. 21
Rîmnicul, apa 34
Rîmnicul Sărat jud. 105; sate de olteni 267
Rîmnicul Vîlcii oraş 46, 255; colonişti 269; rumâni în 276; corp de „volintiri" şi panduri strîns la 136
Rînduiala, revistă 203
rîşniţe de măcinat cereale 27; de cafea, armenii vînzători de 307
Rîşnov, drum prin 34
Rîul Doamnei 233
Rîureanu str. 17
Roaită, Vasile str. 378
„roata morţii" 380
roate sau dulapuri de tras borangicul 282
Robescu, F.C., primar 338
robi tătari 276; ţigani 275, 276
„Rochus", magazinele firmei 184
Rodosto, ruşii la 122
Rogifer, soc. 207
rom englezesc, de Jamaica 301
Roma 171, 198
Roman, Ranetti 171
Romanaţi, jud. 133; sate de moldoveni 267
Romană, Piaţa 158, 192
La Roumanie, cartea lui Vaillant 282
Romanit, locul caselor 161
„Romarta", magazinele 183, 308
Romaşcanu, Mihail, despre harta din 1535: 259
România 143, 146, 147, 206, 207; participă la Expoziţia internaţională de la Paris 328; prima linie de cale ferată 151; întreprinderile 167; intrarea în primul războ. mondial 161; întregită: Bucureşti capitală 181, 265; proletariatul din 186; Institutul francez de înalte studii în 202; Institutul de cultură italiană 202; la izbucnirea celui de-al 2-lea război mondial 189; i se propune armistiţiu 210; angajamentele ei 212; susţinută de Uniunea Sovietică 215
România Liberă, post de radioemisiune 210
România muncitoare, periodic = Jos războiul 177
Românul, foaie liberală 171; anunţ comercial al fraţilor Capşa 328; anunţ reclamă al lui Giovani Fieschi 314
Rosetti, Al. 204
Rosetti, A.C. 134, 135, 149, 153, 171, 173; în Comitetul de conducere a „Frăţiei" 132; arestat 133, 149; primarul Bucureştilor 153, 338; statuia 148, 153
C.A. Rosetti — Winterhalder, librăria 145
Rosetti, Piaţa 153; strada 172, 200 = str. Clemenţei 22
Rosetti, V. Dinu 11, 12
Rosetti, C.M.J. scoate foaia Fama Lipscăi 125
Rosetti, Radu, scriitor şi poet 9
Roşcani, Ion Vodă cel Viteaz, omorît la 270
Roşiul s. = Roşu 257
Roşu s. 38, 257
Roşu, culoarea de 339; numărul caselor 154; desfiinţarea culoarei 339
Rotschild, baronul, contribuţia sa pentru sinistraţii focului din 1847: 130
La Roumanie, foaie de nuanţă takistă 171
„Rova", fabrică 183
rovina lui Micul 255
Rovine, lupta de la 50
Rudeanul Diicul biv-vel log. 86
Rudeni boierii, aşezările lor 98, 356; aveau grădini 388
Rudeni = Giuleştii Domneşti 256
Rudolf, împărat, tratativele şi tratatul cu Mihai Viteazul 68
rufet = breaslă 287
Rufus, Isac 271
rugbi 203
Rumianţev, conte 99
rumânii sau vecinii, categorie a populaţiei din Bucureşti 275, 276
rumânia, desfiinţarea ei 93, 276
Rusaliile 379
Rusciuk, armenii din 270; bande turceşti venite din 98; calcarul de 17; drumul de la 34
Rusciuk — Varna, ruta 137
Ruse, credincios 100
Ruset, Iancu, via lui 319
Ruset, Neculae, vel-paharnic, ispravnic 337
Rusia 79, 115, 117, 136, 139, 175; sciţii spre 29; aromânii din 267; Mihai Cantacuzino stabilit în 104; atitudinea faţă de Tudor Vladimirescu 116; are în gaj Principatele şi cetatea Silistrei 122; cărţi interzise în 125; susţine Unirea 142; convenţie comercială cu 167; tratativele diplomatice ale României cu 175; hribi de 301; marfă „căzăcească" adică din 370
Ruste, neg. 56
Ruşciuglu Tudor din Rusciuk 89
ruşii, negustori 300, 305; în Bucureşti 267, 273
Ruşii, moşie domnească 96
Ruşinar = Răşinari 267

Saacol, Hagi Chircor sin 302
Sabar, rîu 68, 117; harturghie pe 111; moară pe 341
sabia lui Const. Brîncoveanu 86
sacagii 17; neg. de apă 303; numărul lor 346
sacaua de apă, preţul ei 303, 352
Sadeler Aegidiu execută portretul lui Mihai Viteazul 64
Sadoveanu, Marin Ion 12
Sadoveanu, Mihail 171, 202, 239, 241
Safta, fiica lui Const. Brîncoveanu, soţia lui Iordache Creţulescu vel logofătul, ridică bis. Creţulescu de pe Podul Mogoşoaiei 87
Safta logofeteasa, fiica popii Grigore, vinde loc cu pivniţă 359
Safta, soţia vel-logof. Pană Negoescu 354
Sahac, armean, boier 270
Sahag = Isac 270
Sahia, Alexandru scoate „Veac Nou" şi „Bluze Albastre" 203
sala „Dalles", expoziţii 202; mare a Palatului Republicii Socialiste România 216, 227, 230, 235; ansamblul arhitectonic din jur 226; sporturilor Floreasca 231

salam de Sibiu, 301, de Verona 301
salariații industriali, numărul lor 277
salariul: bărbaților, copiilor, femeilor 292
salep 307
Salonic 271, 291
Salvaresso, Ecaterina, soția lui Alexandru al II-lea Oaie-Seacă 60
„samarii", fel de tarabă 305
samdangi-bașa 278
sameș, subalternul vel vornicului de politie 337
samur = zibelină, blană 90, 303; import de 273
Samurcaș, Const., boier 116
sanatoriile 230
Sanda, jupîneasa lui Vasilii Potoceanu 89
Sanda, sora lui Isaia Novăceanu 101
Sanjouan, Michel, arh.-șef, planurile 141, 260
Sarajevo, asasinarea lui Frantz Ferdinand și a soției lui la 175
„Sardat"-ul, soc. 198
sardele de Franța, de Genova 351
sare 379; articol important 322; vînzarea ei 303
sarmații 37
Saro Stati Iane 75
sașii, din Transilvania 189, 267
sataralele, dări excepționale 348
sate de moldoveni între Milcov și Jii 267; încorporate de București 255
satele cîmpiei muntene, locuitorii 266
„Saturn" postăvăria 182
saucisses à la roumaine = mititei 330
Sava bimbașa 117; comandant militar al Eteriei 115; omorîrea lui 118, 119
Sava cluceru1 370
Sava, feciorul lui Negre din Văcărești 55
Sava, seimenul, vinde loc 354
Sava vătaful de Văcărești 71
„savac", șanț adînc 368
savacurile, desfundarea lor 371
Savoia, Eugeniu de, general 94
Saxa-Coburg, feldmareșal, principe, ocupă Bucureștii 259
Săcele s. 105
săcelenii 267
Săcuieni, fost jud., sate de olteni în 267
sălașe de țigani 274
Sălăgeni, com. 44
Sălciilor str. = str. Julius Fucik 22
săli de box 203; de expoziție 241
„Sănătatea", brutăria 343
sănătatea locuitorilor 292
Sănătescu, general, guvernul 215
sănii boierești, la șosea, în plimbare 140
săpun, balsamic de măsline 301; „vegetalu" pentru pete de obraz 301
Săpunari mahala 90, 271, 274 = mahalaua Scaunelor 19 = Scaunele Vechi 303
„săpunăriile" 344
Săvinești, fire sintetice produse la 295
Săvulescu Traian 201
Sărata, viile domnești de la 96
Sărăria sau Piața de sare 379
sărăria domnească 321
Sărățeanu Dumitrache are han 309
sărbătoarea națională a Moșilor 380
Sărindar, poalele pantei spre 128; strada 166
Sărindar-Zlătari, regiunea 19
Sărmăgioaica Iana, ridică lăcaș 354
săptămînale bucureștene 241
Sărulești, așezări omenești sec. IV e.n. la 37
„Scala" = Republica, cinematograf 203
„Scala", cofetăria 329
scaunele de carne 270, 304; de pește 304; măcelarilor 303; pescarilor 303
Scaunele-Noi 343, — Vechi 303
Scaunelor, ulița 19
Scaunelor mahala = mahalaua Săpunarilor 19
Schiller, Mireasa din Messina 145, 391
Schinderul = Sărindar, mahala 354
Schitu-Golești, centrală termoelectrică 234
Schitul Maicilor 251; renovat 232
Schița planului general de sistematizare 243
Schneckenberg (Muntele Melcilor), descoperirile de la 26
Schomlauer, vinul 301
Schuchardt, Carl, învățat german 29
sciții spre Rusia de miazăzi 29
„Scînteia", primul număr 203; tipărirea 209
Scorțarul, mahalaua 80
Scoția, granit și gresie din 151, 159, 373
scoțieni misionari 272
„scriitori" = scribi 279, 282
„Scriitorii români", colecția 239
scrumbii de Olanda 301
scuarurile 236, 397
scurtă poveste, film 242
Scurti, Gh., mare neg., în guvernul vremelnicesc din 1848: 130
„Secerătoarea", filatură 182
seceri din: epoca bronzului 28; fierului 28
secția: administrativă, financiară, tehnică a administrației orășenești 339
Secția de Științe istorice a Academiei 240
secția de artă feudală 239
secții de miliție 338
secții de poliție, numărul lor 338
seimenii sîrbi 73
Seman, județul 335; cartea lui de întărire 279
„Semănătoarea", uzinele 218; mașinile agricole 293
„Semănătorul", periodic 171
Seminarul Central, via 320; piața de lîngă 382
Senan armeanul cumpără loc de casă 270
Seneslau voievodatul lui 46
13 Septembrie str. 176
Septimius Severus, împărat 35; monedele împăratului 35
sera de la Leordeni 395; înființare de 392
Serafim, egumenul mrei Radu Vodă 257
serbările jubiliare din 1906
Serbia 175, 269, 270; războiul „de zece zile" cu Bulgaria 174
Serdica (Sofia) monede din 35
serviciile administrației orășenești 339
servitori, taxa pe 349
Servu, Gianpâli martor 268
S.E.T., fabrica de avioane 183
Severeanu G. dr. 12
Sfatul orășenesc 338, alegerea 338; bugetul 290
Sfatul Popular al Capitalei 242, 338, 339; palatul 37, 161, 340, 385; proiect de baie 284
Sfatul Popular al raionului Grivița-Roșie, palatul 340
Sfaturi populare ale comunelor subordonate 339; ale celor opt raioane 339, imobilele 340; atribuțiile 339
Sfetagoră, mrea Iverul de la — (Muntele Athos) 89
Sfetan, martor 361
Sf. Alianță 116
Sf. Andrei, patronul luminărarilor 207
Sf. Apostoli, mahalaua 19, 21
Sf. Apostoli Petru și Pavel, patronii brutarilor 288
Sf. (Dumitru) Basarabov, moaștele 350
Sf. Constantin, ziua de 97
Sf. Dumitru ziua de , 69, 280, 305, 306
Sf. Dumitru, pe pecetea orașului București 350
Sf. Elefterie cartierul 190; codrul de la 17; fîntînă 346; lacul de la 22
Sf. Gheorghe, Piața 155, 184

Sf. Gheorghe, sărbăt. 69, 306
Sf. Grigore din Nazianz, cuvîntările 91
Sf. Ilie, mahalaua 21
Sf. Ilie, patronul căruţaşilor 288
Sf. Ilie strada 19
Sf. Ioan cel Nou uliţa 123
Sf. Ionică strada 186
Sf. Julien şi Medoc, vinuri 301
Sf. Neculae Şelari, mahalaua 89
Sf. Neculae, patronul breslei tăbăcarilor 288
Sf. Sava, mahalaua 303
Sf. Sava, şcoala 42, 130; marele teodolit de la 260; plan ridicat de elevii şcoalei 260
Sf. Simeon Stîlpnicu 55
Sf. Trifon, patronul grădinarilor 288
Sf. Troiţă, sediul metropolitan 61
Sf. Vineri, cimitirul, înfiinţarea 140
Sfîrceştii s. pe Dîmboviţa 257
sforul apei = linia de cea mai mare adîncime 122
Sibiceanu strada 208
Sibiu 40, 389; oraş întărit 288; Nicolae Mavrocordat, prizonier la 94; Constantin Hagi Pop, neg. din 327; Salam de 301
Sienkiewicz în „Biblioteca pentru toţi" 171
Siguranţa, întreg aparatul 210
Silistra 48 = Dîrstor 305 = Dristor 272; paşa de 73; Skender, paşă de 69; cetatea luată în gaj de Rusia 122
Silvestru, boier, 359
Silvestru, mahalaua 124
Silvestru, patriarhul Antiohiei 99
Silvestru Ivan popă ot 107
Silvestru, strada 127
Silvestru = Stroe Leurdeanu 78
Sima biv-vtori vistier, ispravnic 335
Sima, fiul lui Iani Stazi Saro neg. 75
Sima al lui Gheorghe neg. 56
Sima judeţul 334
Sima al Licăi, neg. 56
Sima, mama lui Gheorghe 56
Sima miedarul 278
Simas, preot, martor 268
Simeon cupeţ 89
Simion abagiul cumpără loc de prăvălie 305
Simion, tovarăş al lui Cuţui, spînzurat 369
simitul alb 280
Simu, Anastasie 202
Simu Hotoş, martor 268
Simu Iani, martor 268
Sinadin al Căpitanului, socrul lui Laiotă Basarab 52
sinagogi 358; numărul lor 272
Sinai 90, 94, lavrele 361
Sinaia, N. Iorga ridicat de la 207
Sinan-paşa 74, 268; expediţia de pedeapsă 64; ocupă şi fortifică Bucureştii 64; „palanca" lui 65, 67; scrisoarea către Nisangi-paşa 65; retragerea lui din Bucureşti 56, 65
Sineşti, moşie la 312
sinfonie = înţelegere, contract 98
Sion, George 326
Siretul inferior 15, 16; gura 16; retragerea trupelor române spre 176
Siria 91; mahomedani şi creştini din 273
sirieni la Bucureşti 273
Sirnu Leca, martor 268
Siruni Dj. H., casă de cultură înălţată de 271
sistematizarea oraşului 200
sistemul „termoficării", introducerea 234
Sivori, Franco, secretarul lui Petru Cercel, despre Bucureşti 62
Sixt al IV-lea papă 52
Sîmbăta Morţilor, pomenirea înaintaşilor, moşilor 379
Sîmbăta Rusaliilor 379
Sîmboteanu Ulisse, general, planul Bucureştilor 261
Sîmbotin, fiul lui Stoian croitorul 257
sîngeap = petit-gris, blană 90; import de 273
Sîngelinge Dumitru vinde loc de casă 354
sîrbi în Bucureşti 267
„sîrbi", înţelesul cuvîntului 268, 269
Sîrbi s. 38; înglobat 257, 269, 361, 375
Sîrbu, Filimon 210
Sîrpciu, Radul măcelariul sin 334
Skender, paşă de Silistra 69
slavii ocupă Dacia 38; asimilarea lor 38
Slatina, Vlad Vintilă de la 62
Slătineanu, casele, fraţii Capşa se mută în 286, 328; sala, manifestaţia de la 153
Slătineanu, Radu boier, fabrica lui de postav 111
Sliven, reprezentanţi ai bulgarilor din 117
Slobozia, moşia, proprietatea mrei Radu Vodă 251
Slobozia, armistiţiul de la 109
Slujba Sfinţilor Constantin şi Elena 91
Smaranda, soţia lui Constandin logofătul 356
Smaranda doamna, soţia lui Nicolae Mavrocordat 96, 101
Smîrdan, luptele de la 153
Smîrdan strada 123, 144, 154, 170, 184
Snagov 237; săpăt. arheologice 11; aşezări străvechi 25, 33, 39; mormînt de incinerare 29; vas dac găsit la 33; lacul 199, 237, pădurea 199, 207, 237
Snagov r., nume slav 38
„Soarele", organ comunist 203
Soarelui strada 39
sobol, blană de 302
„Socec" librăria 145, editura 171; firma 184
„Socialismul", ziar, Congresul general al partidului socialist ţinut la sediul 186, suprimarea 203
„Socialistul", foaia 173; organul cercurilor socialiste 157
socializarea industriei 293
Societatea academică română devine Societatea literară română, apoi Academia Română 151
Societatea „Adriatica", localul 326; culturală armeană „Ararat" 271; de asigurări Dacia Română 311; Ateneul Român, înfiinţarea 150; de bazalt artificial şi ceramică din Cotroceni 167; Bucureştii-Vechi 12; compozitorilor şi Muzeul George Enescu în Palatul Cantacuzino 161; naţională de credit industrial 183, 293; de difuziune radiofonică din România = Soc. română de radiodifuziune 198; societatea elegantă a Bucureştilor 390; Filarmonică 132; politică secretă „Frăţia", întemeierea 132; „Frigul" 382; funcţionarilor publici, palatul 212; română de geografie 172; de geografie din Viena, comunicările 9; belgiană „Harry Hubert de Mervée Slade" 155; „Imobiliara" 313; „Kontinental Oel" 207; literară întemeiată sub Grigore al IV-lea Ghica 132; literară pornită în 1843; literară română înfiinţată în 1866 devine Soc. academică română, apoi Acad. Română 151; comunală de locuinţe ieftine 195; constituirea 163; „Meinl", magazinele 328; pentru fabricarea uleiurilor „Phönix" 293; de radiodifuziune = Soc. de difuziune radiofonică din România 198, 206; pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii 8, 13, 239; „Rogifer" 207; română de ştiinţe, constituirea 150; românească, transformarea socialistă 238; de ştiinţe istorice şi filologice 13, 239; de ştiinţe naturale din Bucureşti, constituirea 150; anonimă română de telefoane 198; de tramvaie 155; comunală a tramvaielor Bucureşti (S.T.B.) 159; Trevor-Barklay 151
societăţi de sport 203
Sofia 198, 291; numărul locuitorilor 266

Sofialîul Nicola clucer 78
Sofica, fiica roabei Stanca 363
Sofiica, proprietatea, lacul dintre Grozăveşti şi Cotroceni pe 22
Sofocle, tragediile 91
sol polon la Bucureşti 270
Solacoglu Anghel, întreprinderea de paste făinoase 290
soldatul francez, statuia 202
Solomon, colonel 135
Solomon I, rege, monedă de la 39
solul bucureştean, constituţia lui 17
„Sora", magazinele universale 184
Sorica 271
Sornum, oraş în Dacia 34
soţul = asociat 101
Spania 189, 271
Spanţov s. nume slav 38; aşezări omeneşti sec. IV e.n. la 37; loc de pescuit la 375
spaţiile verzi 199, 234, 235, 397; sporirea 244, 397; norma de cap de locuitor 225
spătarul în epoca fanariotă, atribuţii 337
Spătarului strada 162
„spătăria" cea mare, cea mică sau cu stele de la Curtea domnească 80
„spătăria cu stele" = spătăria cea mică 80
Specht colonel 259
specialişti străini în horticultură 392
specialităţi ţigăneşti 307
Sperie-Peşte, proprietatea 375
„spinările" 302
Spirea = doftorul Spiridon Kristofi 102, 358
spirt, taxa pe 349
spital pentru ciumaţi 106
Spitalul Brîncovenesc 59, 313; clădit de arhitectul Joseph Hartl 128; stîlpul de piatră de la 86
spitalul Colţea 19, 96, 159, 243
spitalul Elias 272
spitalul Filantropia 238, 364
spitalul Fundeni 230
spitalul Emilia Irza 230, 232
spitalul din şoseaua Panduri 230
spitalul cu 24 paturi, spiţerie, şcoală, odăi pentru dascăli 85
spitalele, numărul lor 230
Splaiul Independenţei 190, 218, 340, 378, 390
Splaiul Unirii 331
splaiuri = străzi largi 159
„Splendid" hotel, bombardat 208
spoitori 281, de vase de aramă, meseriaşi ambulanţi 307
sportul 203, realizări 242
sporuri de producţie în industrie 294
stabiliment apusean de băi 283
stadioane 203, 230
stadionul A.N.E.F., azi Republicii 230; 23 August 225, 231, 237, 243, capacitatea 230; Dinamo 230
Stahl, Henri 9
Staico log. 19
Staico legătorul de cărţi 282
Staico vistiernicul cumpără loc de casă 335
Staicu log. ctitorul bis. Staicu 87, 358
Staicu pah. Merişanul, executarea lui 72
Staicovici, fabrica de conserve 167
Stama Ianache biv-vel agă, ispravnic 337
Stamate jupîn, cumpără loc de casă 270, i se întăreşte loc de casă 334
Stamate vtori-portarul vinde casă 369
Stambul 62, 94, 388; negustorii din 273, daruri de blănuri la 90
Stan, căpitan 100
Stan carătaşul, martor 280
Stan, fiul Drăguleţului, boier ucis 61
Stan, feciorul lui Orzea ţiganul vinde loc de casă 268, 276
Stan, fiul lui Pădure log. i se întăreşte moşie 256
Stan, judeţul 333, 334, pecetea documentului lui 350; „cartea" lui din 1589; şi cei 12 pîrgari 278
Stan, Radu neg. 311
Stan, Udriştea vistierul, ucis 61
Stan vătahul de zlătari, martor 287
Stan, veghetor 335
Stana, fiica lui Mircea Ciobanul 56
Stana, mătuşa lui Stamate vtori-portarul 369
Stanca, soţia jupînului Pîrvan boiangiul 102
Stanca, roaba lui Hagi Chiriac, dăruită de el cu casă, grădină şi vie 363
Stanca, soţia lui Manta cupeţul 102
Stanca, doamna, soţia lui Mihai Viteazul 66
Stanca ridică, împreună cu Udrea Pavel, bis. Bărbătescu-Nou 106
Stanciu iereu 91
Stanciu, popă de la Sîrbi din Bucureşti, martor 257
Stanciu vel-stol. 85
Stanciul cojocarul, neg. 89
Stanciul, feciorul Vladului Mutil vinde livadă 322
Stanciul meştegiul 280
Stanciul pîrcălabul ot Cărămidarii de Jos 257, 335
Stanciul săbier 278
Stanciul tatăl lui Pană 56, 333
Stanciul tichigiul 281
Stanciul vătaful întărit cu locuri de casă 287
Stanciul vătaful 288
Stanciul, vătaf de brutari 101; ridică biserică 363
Stancovici, moara 342
Stancu, Zaharia, „Desculţ" de 241
„Standard Electrica Română" fabrica 182
standuri de tras la semn 380
star = bătrîn 287
starostele şi cei 12 bătrîni 287; atribuţiile şi puterea lui 287
staroştii 279, 287, de matrapaji 302
State, agă, morile lui 342
Statele Unite 215; bombardierele 208
statistica: din 1831: clasa de mijloc, numărul boierilor 275; din 1832: clasa de mijloc 275, numărul locuitorilor 266
statistica lui Marţian (1860) 286, 325
statistica din 1902, numărul întreprinderilor industriale 276
statuia Aviatorilor 385, lui Const. Brîncoveanu 202; lui Barbu Catargiu 148; centaurului de I. Jalea 202; lui Mihail Eminescu 244; lui Spiru Haret 385; lui Ion Heliade Rădulescu 384–385, lui Mihail Kogălniceanu 202; lui Gheorghe Lazăr 171, 383, 384; Lenin 385; lupoaicei 385; lui Mihai Viteazul 155, 156, 384; lui C.A. Rosetti 148; soldatului francez de I. Jalea 202
Statutul lui Cuza 151
Stavracoglu, Iordache 98, baş sau prim-capichihaia 97; executarea 98
Stavro, nepotul lui Tănasie de la Tîrnova 89
Stavropoleos stradă 170
Stavropoleos = Stavropolei 311
Stavropolei = Stravropolis 355
Stavropolis, localitate în Peninsula Balcanică 101, Ioanichie mitropolit al 311, 355
Stăncescu, Dumitru 9
Stăncescu, Iane, hanul 311
Stănilă, feciorul Neagului călăraşul hotărniceşte loc 270, 336
Stănilă unchiaş din mahalaua Măcelarilor 360
Stănuţă fiul lui Tudorache Ţarigrădeanul 111
stăpînii de vii, numele lor 319; circiumile şi pivniţele lor 324

stărostia de astaragii 302
S.T.B. parcul de autobuze 198
steagul breslei 288
Steagul roşu, gazetă (1890) 174
Steagul roşu, organ comunist 203
„steaguri" formate din breslaşi 288
Steaua, cartier bombardat 208
Steclăria cătun jud. Ilfov, fabrica de sticlă 111, 302
stejarul de la Ghergani, vîrsta 23
Stelea spătarul ctitoria 318, 357, 370; crucea lui 318; moara 341
stema casei Bălăceanu 276
Steneț, Petre Gabroveanu 305; Stoian băcanul fiul său 269, 355
Stephanus Rex = Ştefan cel Sfînt 39
Stere C. 176
Stere, Niță, cîrciuma 325
Steriade, I., pictor 202
stil neoromânesc, *renaissance*, „vagon" 161
sticlarii 279, 302; negustori 300
„sticleții", sergenți avînd în grijă paza grădinilor 338
Stilpeni s. 258; de-Jos, de-Sus 258
stilpul de piatră al armeanului, punct de reper 32, 34; semn de hotar 270
stînjeni (a) = a măsura cu stînjenul 334
stînjeni Şerban Vodă 17, 261, 318
stînjenul, lungimea lui 334; lui Dragotă județul 334; lui Şerban Vodă 306
„stobori" = gard fixat de stîlpi 71
Stoenescu Constandin Hagi vinde prăvălie 304
Stoenescu Ralița, artistă 141
Stofeln, general 99
Stoia ceauşul de saragele, casa 333
Stoian, Radul fiul său 367
Stoian băcanul 102, 269, 305, 355
Stoian croitorul 257
Stoian pîrgariul ot Sîrbi 257
Stoian sîrbul face casă 270 şi o vinde 273
Stoian suiulgiu, fiul lui Dumitru Căpitanul 346
Stoica clucerul 100
Stoica copil plantează dud 362
Stoica Coto grecul = Stoica coțovlah 267
Stoica Coțovlah, v. Stoica Coto grecul
Stoica județul întăreşte loc în oraş 333
Stoica Ludescu, cronica 77
Stoica Veneţeanul neg. martor 273
Stoica Zăbunar, martor 279
Stoicescu N. 7, 11
Stoico log. 303
Strabo geograf şi etnograf antic 34; despre măsurile luate de Buerebista privind viile 317
strada A, străzi cu acelaşi nume 377; Academiei 85, 166, 174, 186, 191, 203, 289, 325, 331, 370, 373, 396; Alion 378; Amfibiilor 377, „Antim" 21; Apele Minerale 21; Apolodor, 324, Arcului 377; Arionoaie 318; Aristide Briand 289; Armaşului = strada general Eremia Grigorescu 39; Armenească 370, casa conspirativă 210; Artei 250; Atelierului 155; Atena 176; P.S. Aurelian 196; Austrului 377; B, străzi cu acelaşi nume 377; Baba-Novac 377; Baicului 218; Balta Frasinului 375; Bateriilor 21, 251; Băltişoara 375; Băltița 375; Beethoven 364; Belisarie 377; Belvedere 359, 370; Berzei 23, 176; casa din 209, 274, 345; Biserica Ienei 85, 155; Borangic 356; Bordeelor 375; Braşoveni 375; Brezoianu 21, 80, 176, 212, 225, 251, 301, 370; Broscăriei 363; Broşteni 363; Buzeşti 184, 345; C, străzi cu acelaşi nume 377; Cameliei 377; caporal Godeanu Constantin 378; Carageorgevici 330; Carol = ulița Işlicarilor = strada Franceză = 30 Decembrie 370, Caşin 378; Cazărmii 345; Căluşei 383; str. şi fundătura Cătunului 375; Căuzaşi 377; Ceaikowski 364; Ceairului 375; Cedrilor 377; Circului 377; Cetatea Aref 254; Chimistului 377; Cireşoaia 378; Cîmpineanu 212, 396 = 13 Decembrie 155, masacrul din 179; Clemenței = C.A. Rosetti 22; Cobălcescu 23, 191; Colței 144, 289, 373 = Bulevardul 1848: 155; Cometa 377; Constantin Burcă, casa conspirativă 211; Constantin David 378; Crivățului 377; Crepusculului 377; Crişului 370; Cuza Vodă 377; Decebal 183, 250, 301, 304, 311, 370, 377; 13 Decembrie fostă Cîmpineanu 225, 234, 235; 30 Decembrie fostă ulița boiangiilor, fostă ulița franceză, fostă Carol 130, 144, 309, 310, 312, 374; Diaconeselor = Spiru Haret 161; Dimineței 377; Dimitrie Racoviță 190; Dionisie Lupu 398, casa lui Librecht 152; Doamnei = Paris = Mauriciu Blank 161, 170, 196, 239, 311, 312, 370, 373, 377; Dobrogeanu-Gherea 80; Domnița Anastasia 80, 239, 251, 359; Donizetti 364; Dragoslavele 378; Dumitrescu, străzi cu acelaşi nume 377; Duzilor 356; Echinoxului 377; Ecoului, casa in care a funcționat în ilegalitate redacția Scînteii 188; Edgard Quinet 191; Elena, străzi cu acelaşi nume 377; Elena Doamna 235; Eliseului 376; Emancipată 377; Emigrantului 377; Enăchiță Văcărescu = Poetului 117; Erbăriei 155; Esculap 376; Făinari 374; Filimon Sîrbu 378; Fîntînii = Nuferilor 232, 328; Fonteriei 375; Franceză = ulița Işlicarilor = str. Carol = str. 30 Decembrie 144, 370, 373; Francmazonă = str. Ştefan Furtună 395; Franklin Bouillon = str. Gabroveni 377; Franzelari, cişmeaua din 127; 374; I. C. Frimu 162; Frînge-Fier = Jacques Elias 304; Gabroveni = Franklin Bouillon 45, 250, 374, 377; Ghenadie Petrescu 325; Galați = Teilor = str. Vasile Lascăr 251, 310, general Berthelot = ulița Fîntînii = Nuferilor 206; 375; general Budişteanu = str. Manea Brutarul 155; general Eremia Grigorescu 39; general Florescu = Scaunele pescarilor 360 = str. Pescăria Veche 374; Germană = Smîrdan 154, 373, 144; Gîrliței = Lupea Gîrliței = Petre Locusteanu 21; Gogoşi = Teleajen 356; str. Grigore Alexandrescu 225; str. Groapa Ziduri 376; Gropii 376; Gropile (lui) Pipăilă 376; Gropilor (raion Lenin) 376; Gropilor (raion 1 Mai) 376; Halelor 250; Hanul cu Tei 310; Himerei 376; Iernii 377; Ilfov 250; Ineluş 254; Inişor 356; Italiană 274, 375; 11 Iunie 184, 330; Izvor 21, 140, 155, 239, 363, 375; strada Între Gîrle 19, 21, 375; Jacques Elias = Frînge-Fier 304; Jigniței 250; Julius Fucik = str. Sălciilor 22; Jupiter 376; Justinian 377; Labirint 19; Laborator 377; Latină 376; Lazăr 381; Leopardului 377; Licurg 376; Lipscani = ulița care duce la Hanul lui Şerban Vodă 310 = Ulița Mare 311, 56, 170, 217, 250, 305, 311, 373, 301; Livedea cu duzi 376; Livedea Văcărescului 376; Lînăriei 21; Lueger = ulița Fîntînii 375; Lunca Bîrzeşti 376; Luncii 254, 376; Luncşoara 376; Lunei 377; Luterană 87, 101, 155, 359; Maior Coravu 225; Manea Brutarul = general Budişteanu 155; Maria Rosetti 191, 251, 397; Maşina cu Pîine 375; Matei Millo 328, 340; Mauriciu Blank = Paris = strada Doamnei 377; Mătăsari 356; Mecet 375; Memoriei 377; Mendeleiev 289; Mercur 376; Meteorilor 377; Mihail Eminescu 310, 383; Miliției fostă Poliției 250; Mina 64; arhitect Mincu 192; Mircea Vodă 251, 322, 377; Mitropolit Grigore, casa în care a avut loc conferința pe țară a ceferiştilor în martie 1932: 187; Mîntuleasa 190, 251; Molière

237; Morilor, diferită de ulița Morilor 341, 155, 163; Mozart 364; Mucio Scevola 376; Municipală 326; Munții Tatra 378; Neajlov 378; Negustori 374; Neptun 376; Norilor 377; Nucetului 322; Nuferilor = general Berthelot 110, 206, 232, 313, 328; Numa Pompiliu 376; Occidentului 377; Octavian 163; Odoarei 254; Oițelor (fostă a Păstorului) 370, 250, 251; Olimpului 376; Olteni 19, 251; Orientului 377; Parfumului 377; Paris = str. Doamnei = str. Mauriciu Blank 377; Pescăria Veche = general Florescu 360, 374; Petrescu, străzi cu același nume 377; Pieptănari 190, 374; Pitagora, așezare omenească din sec. al IV-lea 37; Pitar Moșu 342; Plantelor 393; Plăcerii 377; Pleșoianu 208; Poetului = Enăchiță Văcărescu 117; Poliției = Miliției 250; Polizu 192, 230; Polonă 274, 345, 375; Primăverii 377; Principatele Unite 23, 251; Prudenței 377; Puțu cu Apă Rece 325; Rachmaninov 364; Radu Calomfirescu 19; Radu Vodă 250, 370; Răzoare 378; Rea Silvia 367; Rinocerului 377; Rîureanu 17; Rozetului 377; Romană = Mihail Eminescu 310; Romulus 230, 376; Rondă 377; C.A. Rosetti = str. Clemenței 22, 153, 172, 200, 251; Rossini 364; Rozelor 377; Rumeoară 377; Alexandru Sahia 397; Salcia uscată 376; Salciei 376; Salcîmilor 376, Saturn 376; Sălciilor = Julius Fucik 22, 376; Sărindar 166, 251; Scaune 360; Secerei 344; Segmentului 377; Senatului 375; 13 Septembrie 176; Sf. Apostoli 250, 251; Sfinților 251, 370; Sf. Ioan-Nou 370; Sf. Ionică 186, 329, 381; Sf. Ilie grădina din față 19; Sf. Vineri 370, 381; Sibiceanu 208; Silfidelor 376; Silvestru 127; Smîrdan = ulița Nemților sau Nemțească = str. Germană 123, 144, 154, 170, 184, 370, 375, 378; Soarelui fostă ulița Hagi Tonciu 377, 37, 39; soldat Candrea, casa în care s-a tipărit *Scînteia*, *Lupta de clasă* și alte publicații ale Partidului în ilegalitate 209; soldat Croitoru Eftimie 378; Solon 376; Spaniolă 250; Spătarului = ulița Puțul Spătarului 375, 162, 252, 271; Speranței 377; Spiru Haret = str. Diaconeselor 161; strada Stavropoleos = Mormintele ovreilor 375, 170, 370; Stela 64; Strugurilor 320; Stufului 376; Stupinei 322; Stupului 322; Șelari 45, 250, 269, 309, 341, 371; Șepcari 45, 250; Șezătoarei 254; Șipotul Fîntînilor 21; Ștefan Furtună = str. Francmazonă 395; Ștefan Gheorghiu 227; Știrbei Vodă 21, 161, 196, 251; Teilor = Galați 310; Teleajen = Gogoși 356; Theodor Speranță 232; Tigrului 377; Toamnei 377; Trandafirilor 377; Traian 158, 234, 325, 377; Udricani 19; Unghiului 377; Uranus 325, 370, 376; Vaporul lui Assan 141, 375; Vaselor 23; Vasile Boierescu = ulița Pensionatul 375; Vasile Conta 191; Vasile Lascăr 251; Vasile Pîrvan 19, 390; Vătafului 225; Venerei 376; Verii 377; Viișoara 320; Viitorului 192; Vintilă 322; Virgiliu 377; Visarion 355; Viței 320; Vîntului 377; Zebrului 377; Zece Mese 314; Ziduri Moși 219; Ziduri între Vii 320; oase de elefanți și cerbi descoperite în 26; mormînt din epoca de bronz 28
„stradă“ termen de origine italiană 378
stradela Bazaca 19, 339, 340
Strassburgh Paul, trimisul regelui Suediei Gustav Adolf 23, 70, 273; însemnările lui asupra orașului și Curții domnești 70; despre piețe și străzi 379
străjile Bucureștilor potrivit Regulamentului Organic 254
Străinii — Dobreni, com., gorgan în 39
Străulești, așezări străvechi 25, 40; civilizația: Glina III — Schneckenberg, tip Gumelnița, Tei-București 26; sule de aramă, faza Gumelnița, lacul 243; zahana la 344; sat incorporat 258
străzi, nume de 154; de interes local, lungimea lor 372
streaja de la Izvorul Tămăduirilor, podișorului, Podului Mogoșoaiei, Podului de Pămînt, Podului Șerban Vodă 253; Spirii din ulița Tîrgoviștii = Calea Griviței 253
streji = bariere 253
Strejnicul com. 207
strigări pe ulițe sau la răspîntii 282
„Strobel“ restaurant 329
Stroe, artist 203
Stroe din Giulești, i se întărește moșie 255
Stroe vel vor., caimacam 337
Stroussberg, concensionar german 155; afacerea 153
„struguri luminoși“ 209
Struve Christian Johann călător, despre locurile de plimbare 390
Stryjkowski Martin despre București 60
Studiofoto pt. fotografii artistice 289
Studioul televiziunii 237
studenții, numărul lor 238
stupaii = rușii și partizanii lor 11
Stürmer general Ludwig von, călăt. german, despre: cafenele 326, locurile de plimbare 390
Sturza, Sandu Ion v.v. Mold. 122
Sturdza, Grigore, contracandidatul lui Cuza 142
Sturdza, Mihai, contracandidatul lui Cuza 142
Sturza, Mitiță 170
Sturza, palatul 158, 162, 165, 194
Sublima Poartă v. Poarta
suburbia Dobrotcasa, Iancului, Pitar Moșu, Sf. Ștefan 375
„Suchard“, firmă elvețiană de șocolată 328
Sucidava, așezare urbană 33
„sucul“ de fructe 219
sud-estul european, presiunea hitleristă în 189
sud-slavi așezați în București 269
sudit = supus 115, 288
Suedia, Gustav Adolf rege 70; Paul Strassburg, trimisul lui 273
Suhr 310
suiulgi-bașa, șeful serviciului apelor 338, 346, ajutoarele sale 346
Suleiman-pașa, cumnatul sultanului 136
sultanul, contribuția lui pentru sinistrații focului din 1847: 130
Sulzer I. Fr. elvețian, secretarul lui Alexandru Ipsilanti 9, 103; planul lui 19, 259; despre: trecutul Bucureștilor 34, lacul de la Herăstrău 389
„supraetajări“ 225
suprafața orașului București 254
Suru, Pavel 204
Suter, cartierul 163
Suțu, Alexandru 305, 338, 346, 389; ultimul domn fanariot 110; hrisov pentru compania bogasierilor 302; poruncește să se facă planul Bucureștilor 260; moartea 114
Suțu, Grigore beizadea, are han 312
Suțu, Mihai 253, 281, 389; pitacul lui din 1784: 103, 251, 252; are han 312; scutiri de dări 111; crucile lui 254; ordinul de construire a podișorului 370
Sutzu, fostul sanatoriu, terenul 190
Suzana = Luzana grădină-restaurant 330
Sydney în comparație cu Canberra 181
Szatmary, Carol Pop de 12, fotografiile 168, 303; daguerrotipiile lui 286; pictura 256

Şain, fiul lui Iosif, diac domnesc 271
Şain seimeanul, martor 369
şalvari 279
Şanţu = Lunguleţ s. 103, 338
şanţuri cu tabie = redute 117
Şapcă preot 133; în guvernul provizoriu 133
şartul = nizamul 287
„şanţari" corp de 338
Şărban popă, martor 89
„şăzători cu case" 304
Şcheii Braşovului, românii din 267, 304
Schreiber, cafeneaua 327
şcoala de agricultură, înfiinţarea 140; fond. pt. mărirea clădirii 150; ardeleană, expunerea ideilor 110; superioară de arhivistică şi paleografie, înfiinţarea 200; armenească din Bucureşti 271; de bele arte (Şcoala de pictură şi sculptură) 150; mică de chirurgie, înfiinţarea 140; de la Colţea 91; de comerţ, clădirea 161; de inginerie 150; „şcoala de înnotare" 283; medie nr. 7 „Ion Luca Caragiale" = Liceul Mihail Eminescu = Titu Maiorescu 192; militară de infanterie, reînfiinţarea 140, 239; normală Sf. Ecaterina, liceul Lazăr funcţionează la 176; de obşte din Ostaniţa 311; superioară de partid „Ştefan Gheorghiu" 238; de pictură şi sculptură = Şcoala de bele arte 150; naţională de poduri şi şosele transformată în Şcoala politehnică 170, 200; de ponti şi şosele, mine şi arhitectură = şcoala naţională de poduri şi şosele 170; de Război = Academia militară generală 190, 192; palatul 206; şcoala românească 120; întemeierea 110; Şcoala de la Sf. Sava 130; înfiinţarea 77; domnească de slovenie de la mrea Sf. Gheorghe-Nou 73, 79, 91
şcoli de 8 ani, localurile 232
Şeicaru, Pamfil 203
Şelari, strada 45
Şepcari, strada 45
Şerban-Vodă Calea 159, 172, 183, 192; depoul de tramvaie 196; bombardamentul 208
Şerban, croitor 278
Şerban, fiul lui Iane Stăncescu 311
Şerban judeţul 91; fost judeţ 91, martor 333
Şerban meşterul 256
Şerbăniţa = Glina Andronescului, aşezare 256
şerbet de şocolată, trandafir, vanilie 327—328
Şerpăteşti, lupta de la 59
Şincai, Gheorghe 49, 55
Gh. Şincai, gimnaziul 170, liceul 192, 232
Şindriliţa s. 16
Şipotul Fîntînilor strada 21, 345; manufactură de testemeluri la 111
şoferii de automobile 286
şofranul 300
Şonţu, maior, căzut în războiul independenţei 154
Şoplea, zdrobirea seimenilor în lupta de la 73
Şosea, localurile de lux de la 184
şoseaua Alexandria 191, 225, Obor pe 383; Aviatorilor = Jianu 190; Basarab = Nicolae Titulescu 159, 243, 254; Berceni 191; Bonaparte = Ilie Pintilie 155, 159, 254, 342; depouri de tramvaie 196; Căţelu 218; de Centură sau Şoseaua Doamnei 254; Colentina 314; Giuleşti 235; Giurgiului 117, 191, 234, 243; tancurile germane pe 207; blocurile 225, 226; Herăstrău 376; Iancului 158, 190, 195, 218; postăvăria „Mioara" pe 182; Ilie Pintilie = Şoseaua Bonaparte 155, 159, 225; Jianu = şoseaua Aviatorilor 190; Kisselef 23, 144, 145, 161, 163, 189, 195, 199, 218, 234, 239, 330, 382 = şoseaua cea mare 123; fîntîni cu jocuri de apă 128; lămpi cu arc voltaic 159; Mihai Bravu 159, 190, 234, 235, 243, 254, 373; blocurile 225; Niculae Titulescu = şoseaua Basarab 159; Olteniţei 191, 219, 234, 258; Pandurilor 159, 198, 225, 230; Pantelimon 190; „Postăvăria română" pe 182; Ştefan cel Mare 159, 190, 196, 254, 308, 342; depou de tramvaie 196; Tîrgului de Afară 253; spre Urziceni 191; Vergului 190, 254; groapa de nisip 130; Viilor 159, 226, 254, 317, 320; fabrica „Phönix" pe 183; Vitan 185, 190, 254
Şotînga s. sticlăria 111, 302
Ştefan călăraşu 358
Ştefan cojocariul Criteanul cumpără casă 268
Ştefan croitorul, frate cu Stoian 257
Ştefan, fiul lui Const. Brîncoveanu 81
Ştefan log. de divan 100
Ştefan cel Mare, şoseaua 159, 190, 196
Ştefan cel Mare v.v. Mold. 44, 52, lupta cu Radu cel Frumos 52; căsătorit cu Maria, fiica lui Radu cel Frumos 60; ridică cetatea Chilia-Nouă 64; portretul lui 60; epoca 202, 239
Ştefan cel Sfînt, rege, monede de la 39
Ştefan mitropolit, reface bis. lui Lucaci 100
Ştefan Neamţul căruţaşul, martor 280
Ştefan vtori-portar 357
Ştefanache vel-clucer 306
Ştefani rachieriul cumpără loc 281
Ştefania, soţia meşterului Stan croitoriul Tirilişca 306
Ştefanide, Constantin, ţine birou de tălmăcit acte 313
Ştefănescu-Delavrancea, Barbu, născut în Delea Nouă, fiu de căruţaş sărac 364
Ştefănescu-Goangă 202
Ştefăneştii de Jos s. 16
Ştefani, cojocar 355
Ştibor v.v. Transilvaniei 48
Ştirbei, Barbu v.v. Ţ. Rom. 120, 123, 139, 140, 142, 170; hotelurile sub 314; mijloacele de transport sub 282; participă la tîrgul Moşilor 380; palatul lui 141
Ştirbei Elisabeta, soţia vel-vor. 310
Ştirbei, fabrica de conserve 167
Ştirbei, Fotache vor. 101
Ştirbei Ilie vist. 94
Ştirbei, parcul aşezării de la Buftea 395
Ştirbei Vodă, prelungirea 206; strada 161, 196
ştrandul Bragadiru = Izvor, Ciurel, Gara de Est, Ghencea 199; Izvor = Bragadiru 199; civilizaţia Glina III — Schneckenberg la aşezarea de la 26; Lido 199, 200
ştrandurile 284
şunci afumate şi coapte în cocă 301
Şuţu Alexandru, ultimul domm fanariot 100
Şuţu, palatul 13
şvabii 189
Şvedar, Eduard ing. 260

Tabacii sau tăbăcarii 19, 279, 302
Tabacu, cîrciuma 325
Tabacul, Dima 89
Tabacul, Drăghici 89
tabacul (pentru prizat) taxă pe 349
tabulhana, muzică turcească 284
tahmis, locul unde se prăjea şi se rîşnea cafeaua 326
„Taica Lazăr", hala de vechituri 233, 381
„tain" = porţie de alimente şi furaje 62
„Talciocul" 381; în cartierul Colentina 398; piaţă de desfacere a lucrurilor vechi 233
Tanasie, egumen 336
Tangîru s. zăbală de fier din sec. XI la 40
tarifele vamale „protecţioniste" 182
TAROM-ul 183
Tatomir diacul 256
Tattarescu, Gh., pictor 150

Redactor responsabil : FELICIA MARINCA
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Dat la cules 28.12.1965. Bun de tipar 01.02.1967. Apărut 1967. Tiraj 8680 ex. legate 1/1 pelior. Hîrtie tipar înalt ilustrații de 100 g/m². Format 540×840 8. Coli ed. 70,27. Coli tipar 59,5. Planșe tipo 8 + offset 5. A. nr. 10.556/1965. C.Z. pentru bibliotecile mari 9R. C.Z. pentru bibliotecile mici 9R(LC01).

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București,
Republica Socialistă România
Comanda nr. 3009.